

GAGNY, Jean de

**In quatuor sacro sancta Iesu Christi
Evangelia, necnon Actus Apostolicos... /
per D. Ioannem Gagneium... ; cura D.
Ioannis Benedicti emendata. —**

**Antuerpiae : In Aedibus Ioannis Latij,
1559**

**[4], 475 h., *4, A-Z8, 2A-2Z8, a-n8,
o3 ; 8°**

**Marca de imp. en port. — Apostillas
marginales**

- 1. Biblia. N.T. Evangelios-Comentarios**
 - 2. Biblia. T.B. Ebanjelioak-Iruzkinak**
 - 3. Biblia. N.T. Hechos de los Apóstoles
-Comentarios**
 - 4. Biblia. T.B. Apostoluen
eginak-Iruzkinak**
- I. Benedicto, Jean, ed.
lit. II. Título**

R-6840

~~Q-6834~~

R-6840

IN QVATVOR
SACRO SANCTA IESV
CHRISTI EVANGELIA, NEC-
non Actus Apostolicos, facillima clarissimaq;
scholia, ex præcipuis Græcorum & Lati-
norum scriptis selecta, per D. Ioan-
nem Gagneium, Parisinum
Theologum, Cura. D.
Ioannis Benedicti
emendata.

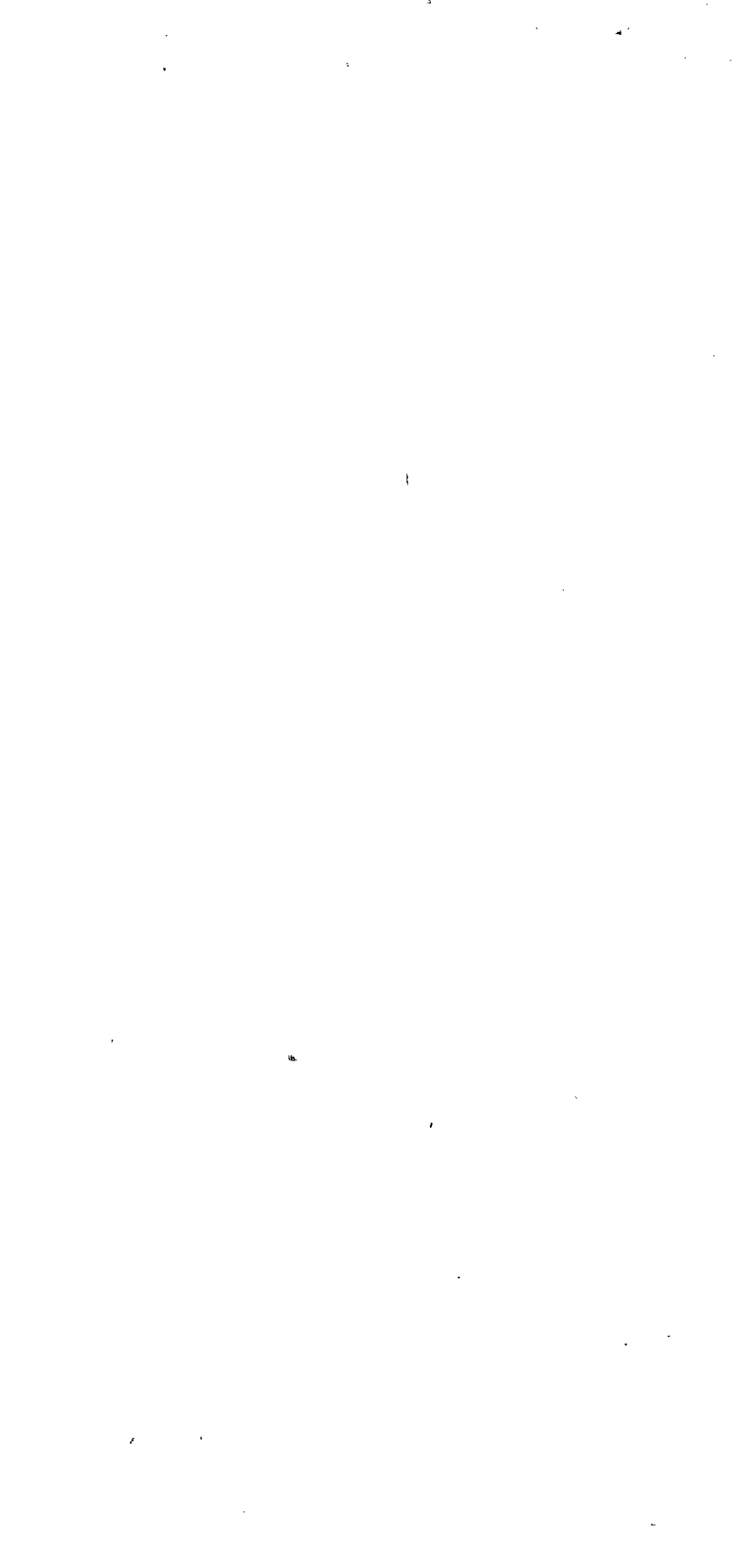

ANTVERPIÆ,

In ædibus Ioannis Latij.

1 5 5 9.

Cum Gratia & Priuilegio.

REVERENDIS.

SIMO MAGISTRO NOSTRO

Domino Benedicto. F. Alleaume.

Antiquissimam religionem (quæ vnica est ad fœlicitatē via) non prophetis solū & sacris armare doctoribus patrens fabricatorq; mundi voluit, sed & quotidianis Orthodoxorum quorundam *is- solvians* & interpretationibus huc & illuc disseminare, vt hac duce oēs ad beatitudinem, cuius gratia nati sumus, & ad consequendā omni studio laboramus, tutius faciliusq; peruenire possemus. Inter quos nostris tēporibus diuinū Gagnei animū quasi ab alto demisit, vita, ingenio, & elegātissimo dicendi genere, Christiana oracula gētibus omnibus proclamaturū. Sed cū tantus Sol nescio qua obductus caligine radios suos perpetuò non potuisset diffundere, vnus Benedictus inuentus est, qui sacrosanctæ Reip. fines propagare contendens, quæ ab alijs scripta, imperfecta tamen, aut temporum iniuria, aut inopinato fortunæ euentu exciderant, excitauit, & quasi à morte ad vitam reuocauit. Proinde cogitanti mihi qua potissimum ratione tuis & amantissimis & prudentissimis consilijs obtemperarem, acerba sanè Ioan. Gagnei auunculi recordatio veterem animi curam molestiam quæ renouauit, cuius immortalitate dignum ingenium, cuius humanitas singularis- que virtus nescio quo fato immatura morte

extincta est. Siquidem ita fallax est hominum spes, ita fragilis fortuna, inanesque contentiones nostræ, ut in medio spacio frangantur, corruant, & antè in ipso portu obruantur, quã portum possint conspicerè. An non quandiu vixit, perpetuis districtus laboribus, assiduis consumptis vigilijs, ardētissimo promouendi φιλολογίας imperij desiderio exarsit, ut nepotum posterorumque utilitatem (cui semper optimus quisque studuit) aliqua ex parte tueretur. At ut misera est vitæ ratio, quæ tandiu residet in voluptate, quantum fortunæ poscit libido, quo tempore scriptis non prophanis, sed ad celebrè rerum diuinarum cultum spectantibus rem literariam augere parabat, eo Poëtica illa Nemesis, quæ planè cæcutiēs conseruandos tollit de medio, tollendos cōseruat, tãti hominis votum cogitationemque peruertit, adeò ut quicquid in studijs desudauit, id iam iam nobis videatur interceptum. Quo quid inutilius, quæ iactura grauior literarum studijs potuit vnquã cōtingere, eo præsertim duce moderatoreque orbatis, qui aduersus quoslibet μουρασίγας propugnator acerrimus extitisset? Verum læguescentes iam, & penè deploratos Philosophiæ Athletas recreauit, refecit, tua denique incredibilis eruditio, sapientissime Benedicte, in pristinum florè restituit, qui tanquam de cœlo delapsus diuinitus crederis, ut tuo beneficio & opera tãti viri cogitationes & animi sensa in totã posteritatẽ promanarèt. Alexander ab Apelle potissimum pingi, à Lyfippo fingi volebat. Spartiates Agesilaus neque pictam neque fictam imagi-

imaginē suā passus est esse, quā qui eo in gene-
 re summè essent versati. Et nemo vnquā aptior
 aut reperiri aut excogitari potuit, qui tantā il-
 lius Gagnei effigiem aut adumbrare, aut velut
 in tabula spectandam proponere posset. Quan-
 quā enim politissima essent ea quæ scriptis il-
 lustrauerat, quandiu anima spirabat sua, impro-
 uiso tamen interitu facta sunt velut formæ ex-
 pers, materia velut *ὀπίσμα*, & Physicus ille em-
 bryo velut *ἄμβλωτος* quēdā & fœtus, qui in cor-
 pore cōcepti abortionē patiētes ante maturum
 partū eijciuntur. Quo in statu etiā nunc permā-
 sissent, tantaq; nostri Gagnei monimenta ante
 editionē fuissent compressa, nisi te excitasset
 mirificus ille in Rēp. literariā zelus, nisi cōmu-
 nis prouocasset utilitas, nisi inueteratæ & lon-
 go iā vsu cōfirmatæ inter vos amicitia magni-
 tudo permouisset. Quorsum? Vt quod super-
 fuerat, detraheres, quod defuerat, suppleres,
 quod inconcinnū, permutares. Materiæ formā
 insculpisti, cerę sigillū impressisti, inchoatū ho-
 minē absoluiisti, fructum iam marcescentē *πρός
 τινὰ πέπαινον* adduxisti: denique quicquid ille in
 scribūdo consecutus est, idē tu in eiusdem lucu-
 brationibus disponēdis, & ad verā normā diri-
 gendis adeptus es, adeò vt iure illud tibi ven-
 dicare audeas, quod sibi assumit in Ouidiana
 Metamorphosi Vlysses: Ergo opera illius mea
 sunt. Cæterū ne assentatiuncula potius, quā ve-
 ritate tuam videar aucupari gratiā, hoc vnum
 dicam, te, cuius vigilantia & studio tantum o-
 pus à te quàm accuratissimè castigatum in lu-

cem exijt, non minus de Academia promeritum, quàm cuius ex officina interiore proflixit, præsertim cū tu is sis & vnus, qui quod antè domi clausum latitabat, foras & in publicū produxeris. Quod si quis vel inuidiæ stimulis exagitatus, vel ἐπὶ τὸ μωμεύθη, hoc est, ad aliena redarguendum, quæ per inertiam ignauiamque nescit apprehendere, paratus surrexerit, is suo se metiatur pede, suumque inducat in animum suam ἐν βραχῆ intermoriturâ calumniam: te verò, nostrumque Gagneum omnibus literis linguisque δεικνῶς celebrandum. Vale.

In laudem Gagnei F. Alleaume.

Nil nisi luctus erat, Gagneum cū inuida nobis

Fata peremerunt, ferrea fata virum.

Flebilibus numeris plangebant pectora Musæ,

Dum Gagneus abest, quem rapuit fera mors,

Ite leues Elegi, redijt Gagneus in auras

Aethereas, reditum tam pia scripta docent.

Hæc sacra sunt Cybeles, Cereris sunt mystica sacra,

Quicquid in his, sanctum est, nulla prophana latent.

IOANNIS FOSSÆ SANMAR-
CELLINI DE OBITU IO.

GAGNEI TVM DOCTO-
ris, tum Abbatis de-
ploratio.

Quales fundit olor querulus cantator acerbi
Funeris, hic tales fundite nunc lachrymas.
Quales Troianæ distillant saxa Niobes,
Nunc vobis guttæ mœsta per ora fluent.
Qualibus Andromache crudeli morte ruentem
Asperfit miseranda Astianacta suum.
Nunc Phaetontiadum quæstus imitemur, in aspris
Quos iterat mœrens & Philomela rubis.
Nanque ferox clari truncauit stamina Gagny
Parca triplex, habita non ratione viri:
Stamina quæ Phrygiam certè superare senectam
Debuerant, longos Nestoris atque dies.
Doctrinæ sexcenta suæ monimenta dedisset,
Virtutis nobis lucida signa suæ.
Eheu quali orbata iacet nunc Gallia, quali
Doctore, heu quanta incommoda nacta fuit.
Non magis sanè olim cepit Græcia damnum,
Nobile cum cecidit pectus Aristotelis.
Quantum præcedit splendentior hesperus ignes,
Cætera fulgent & sidera fixa polo:
Doctores tantum (nec mentior ipse) priores
Vicit, & æquales, artibus, ingenio.
Ah quantum crudele fuit rupisse seueris
Sic manibus docti candida pensa viri:
Ignavi verò, segniq; iacentis in umbra
Vulgi, in ceruinos ducere pensa dies.

CLARISSIMA IN QUATVOR EVANGE-

LIA, EX DIVERSORVM VTRI-

usq; linguæ Codicum, scholia, ad subdubios

in illis locos enarrandos, maximè con-

ducentia. Et primò in Euange-

lium Iesu Christi, secun-

dum Matthæum.

EΥΑΓΓΕΛΙΟΝ. Græca vox rei lætæ, ac salutaris nun-
cium significat. Et quid lætius ac salutare magis,
quàm gratiæ per Christum factæ nunciatio? quàm
lex quidem promittit Euangelia vero sonant ex-
hibitam. Cæterum Euangelia, Græcis dicuntur sacrificia
& supplicationes, pro fausto & læto nuncio suscepto, eiusq;
nuncij præmia. Quinetiam & ille ipsæ rei bonæ renun-
ciationes & præconia, id est, *μυρόματα, καὶ κηρύγματα*,
Hesichio teste, in qua significatione, quatuor Euangelia
Latini & Græci *ὁρθόδοξοι* sumpsferunt: quòd in his veri
nuncij, de CHRISTO saluatore nato, & peccatorum
per eum remissione *κηρύγματα* tractentur. Et septuagin-
ta pro eo verbo, quo publicam rei desideratæ annuncia-
tionem exprimunt, Hebræi semper *בשר טוב* *בשר טוב* verbo
utuntur. Itaque non modò quatuor Euangelistarum
libri, Euangelia vocari debent, sed Apostolicæ omnino
scripturæ: & quicquid à viro bono piòque populo annun-
ciatur, quod ad vitam æternam faciat consequendam: si-
ue illud fit per scripturarum explicationem, siue per ve-
teris vitæ increpationem, & ad piè rectèq; viuendum in-
citationem: ut nimis mihi Euangelij verbum coarctari
videantur, qui ad quatuor Euangelia, aut scripturas
sacras tantum, illud referunt.

Secundum Matthæum, id est, scriptore & authore Mat-
thæo, prout illi suggestit spiritus sanctus: quod Christi in mun-
dum sonat, secundum hominem ingressum, et exinde progres-
sum iuxta diuinitatem, & tandè egressum iuxta utrunq;.

TEMPORALIS CHRIS-

TI GENERATIO AB ABRAHAM

per tres Tassaradecades ad Mariam conte-

xtra: de cuius conceptione, Ioseph

Mariæ coniunx, angelo nun-

ciante factus est certior.

† Luc. 3. e

LIBER † Generationis Iesu Christi. Id est liber seu catalogus eorum, à quibus Christi genealogia processit, vt Genesis. 5. Liber generationis, vbi series genealogiæ, ab Adâ vsq; ad Noë textitur. Et pro libro apud Hebræos est סֵפֶר Sopher, quod prope librum significat, in quo aliquid dignum memoria recensetur. Bene autem Matthæus qui de Publicano in supremum Ecclesiasticæ dignitatis gradum, Euangelistam scilicet, euectus est, ab humilitate, & imbelli Christi infantia, historiam cœpit: per omnes humilitatis & ignominie gradus, ad summam resurrectionis gloriam illum euehens.

Filij David, filij Abraham.

Potest vtrunque ad Christum referri, vt idem & filius David, & filius Abrahâ Christus intelligatur, quòd ex eorum progenie, specialiter nasciturum Christum promissum erat. Et Davidis quidem vt proximioris tēpore, prior sit mentio, quòd iam vulgò receptum esset Christum & Messiam, fore Davidis filium, quod & ipsi Christo Iudæi confessi sunt, dicente Christo: Matthæi. 22. Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: David. Potest etiam & דָּוִד David, referri ad אַבְרָהָם filij Abrahæ: vt et Christus Davidis filius, & David Abrahæ censeatur. Quod qui asserit Christum ipsum & Davidis & Abrahæ filium nominat: vtpote ex vtriusq; generatione, secundum promissiones descendentem. De qua promissione Abrahæ, vide in Genesi, & Davidis. 2. Reg. 2. & 1. Paralip. 17. Psalm. 89. & 132. & Isaïæ. 11. & Ieremiæ. 33. & Ezech. 34. & 37. vbi Christum ipsum Dauidem vocant.

† Gē. 21. a

† Gē. 25. d

† Gene.

29. g.

† Abraham autem genuit Isaac, † Isaac autem genuit Iacob, † Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.

Abra-

Abrahā genuit Isaac, Christi Iesu typū, non naturali cōmunis diuinitatis modo, sed fide magis vt Paulus testatur. Sic decebat, vt figura veritati responderet, miraculosam esse vtriusque conceptionem & natiuitatem.

‡ *Iudas autem genuit Phares et Zaram de Thamar.*

‡ Gene.

Qui asserunt Thamar non peccasse, non video quomodo excusare eam possint, cū omni lege, scortati vitū fuerit, & dicat scriptura Genes. 38. Fornicata est Thamar nurus tua: neque inueniatur quod eam postea in uxorem Iudas ceperit, aut quoquo pacto eam postea cognouerit, nisi dicant instinctu spiritus sancti factum esse, vt ex Iuda seme nexiret de quo nasceretur Christus Sed istud gratis est dictum, cū ex meretrice Bersabee CHRISTVS natus sit.

38. g.
1. Para. 2. 2
29. disti.
ca. Dñs.

Pharez genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Aram autem genuit Aminadab.

Hebræi Hezron legunt: fuit & alius Hezron filius Ruben, & Esrom nomen loci in finibus Iudææ. Esrom genuit Aram, qui & Ram apud Hebræos dicitur.

Aminadab autem genuit Naason, Naason autem genuit Salmon, ‡ Salmon autem genuit Booz de Raab, ‡ Booz autem genuit Obeth ex Ruth, ‡ Obeth autem genuit Iesse, Iesse autem genuit David Regem.

‡ 50. dist.
cap. Dñs.
‡ Ruth.
4. d.

Hæc Raab meretrix dicitur. Pro quo verbo Hebræi habent רַבָּיָה quod dicunt quæ vendit cibū, vt mulier cauponaria. Significat em̄ יָי cibare, nutrire, à quo רַבָּיָה deduci videtur, vt Raab non scortum, aut meretrix fuerit, sed cauponaria, & meritoriam tabernā exercens. Tamen Hieron. asserit in genealogia Saluatoris, nullam assami sanctarum mulierū, cui credere magis oportet, vt pote quod רַבָּיָה meretricē, fornicariā, & scortū etiā significet. Ex Raab autē & Ruth, gētilibus mulieribus, illa propter misericordiam & humanitatē, hac propter beneuolentiā & pietatē erga socrū, nasci Christus voluit: vt ostenderet se ad gentiles etiā saluādos venisse: Siqui dem Iudæis bene confitentibus, sana fide iungi vellent, & similiter ex ijs peccatorib⁹, vt ostēderet se peccatores non dedignari, qui ad frugem meliorem reuerterentur.

‡ 2. Reg.
12. f.
1. Paral.
3. b.

‡ *David autē Rex, genuit Salomonē, ex ea quæ fuit Vriæ.*

Dauidis cum Bersabee adulterium, notum est ex 2. Reg. 11. quam nominatim non exprimit, sed viri sui nomine: forasse ob insigne illud adulterium, illius nomini parcens: aut quod magis puté, Vriæ facta mentione, & vtriusq; adulteriū, & Dauidis homicidiū insinuet: Ostēdens non esse dedignatū Christum ex his etiam, qui grauissimè peccauerant, nasci: Quippe qui peccatores, & nō iustos vocaturus venerat: utq; tantopere de maiorū suorum profapia gloriari desinerent, quorum optimos certum esset adulteros fuisse & homicidas: atq; ita confidentius ad Christū peccatores accederēt, cuius præcessor & typus Salomon, ex tā graui peccatrice natus erat.

Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam, Abia autem genuit Asa, Asa autem genuit Iosaphat, Iosaphat autem genuit Ioram, Ioram autem genuit Oziam.

Iste Ozias: non Ioram filius erat, sed Amasiæ, Amasias autē filius Ioas, filij Ochosiæ, qui fuit filius Ioram. Itaq; propriè hic Ozias, abnepos tantū fuit Ioram. Nec mirū quod euangelista dicat. Ioram genuisse Oziā, cū in scriptura filij dicantur, qui lōga serie, multisq; generationibus ab aliquo descenderunt, eorum tamen mores infecuti, sicut & initio Euangelij, Christus filius Dauid dicitur. Quare autē Euangelista inter Ioram & Oziam, tres illos reges omiserit, nō inuenio, quid verè dici possit, nisi quod tres tantū in Christi genealogia tessaradecadas illi ponere visum est, quos si addidisset, numerum tessaradecadis excessisset. Nempe vt Hilarius in Matthæū scribit, in hoc non mēdaciū aut negligētix vitium est. Tres enim ratione præteritæ sunt. Nam Iorā genuit Ochosiā, Ochosias verò genuit Ioas, Ioas deinde Amasiam, Amasias autē Osiam. Et in Matthæo, Iorā Osiam genuisse scribitur, cum quartus ab eo sit. Hoc ita quia ex gentili scēmina Ioram Ochosiam genuit: ex Athalia scilicet, Achab & Iezabel filia: Deniq; per prophetam, non nisi in quartam generationem in throno Regio Israël, quenquam de domo Achab esse sessurum dicitur. Purgata igitur labe familiæ gentilis tribus, quæ præteritis iam regulis in quarto generationum consequen-

tium

tiū ordine numeratur, & vsq; ad Mariam, generationes quatuordecim esse scribuntur. Hæc ille.

Ozias autem genuit Ioatham, Ioatham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Ezechiam, † Ezechias autem genuit Manassem, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Iosiam, † Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigracione Babylonis.

† 1. Par.
3. a.
† 4. Reg.
4. c.
2. Par.
36. a.

Transmigrationem Babylonis potius dicit, quàm captiuitatem vel exilium: quia Iechonias sua sponte abiit Babylonem, Sedechias verò captiuus ductus est. Sed vide vtrum tempore transmigracionis hos genuerit, vel antea genuisset, sed quia vixerunt tempore transmigracionis, vt dicit Dominus Caietanus. At non Matthæus originē Christi ex Iechonia scribit, quòd de eo Hiere. 23. scriptum sit: Hæc dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum, qui in diebus suis non prosperabitur. Nec enim erit de femine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda. Sed vt Raba, ait: In diebus Ioachim non successit ei Rex filius, quomodo ipse patri successerat: sed fuit in captiuitate, & Salathiel & Zorobabel: & vsque ad Christum, nullus regiam obtinuit potestatem, & de stirpe Dauidis, nullus deinceps in terra Iudæa tenuit principatum. Hæc ille.

Et post transmigracionem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel, Salathiel autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abiud, Abiud autem genuit Eliachim, Eliachim autem genuit Azor, Azor autem genuit Sadoc.

Iechonias qui & Ioachim in carcere clausus apud Babylonios, anno septimo regni Euilmerodach, eductus de carcere à populo, Neri cognominatus est, eo quòd lucerna Dauid, quæ timebatur extincta, illucescere cœpit. Cui liberato, datus est statim filius Mesezebeel, cognomento Salathiel, qui anno 17. ante solutionem captiuitatis, genuit Barachiam quem Cyrus soluens captiuitatem, ducem populi constituit, & ab eo ducatu, Zorobabel dictus fuit. Hic autē alius est ab eo Zorobabel, de quo 1. Paralip. 3. qui fuit filius Phadaia, filij Ie-

chonix. Porrò Matthæus cum Luca ad Zorobabel vsq; cõuenit, verum quia duos habuit filios Refa, & Abiud, Lucas per Refa vsq; ad patrẽ virginis profequitur lineã Natham, Matthæus per Abiud, eandẽ profequitur vsq; ad patrem Ioseph, Mariæ coniugis. Itaque per Refa nata est Maria, & per Abiud natus est Ioseph.

Saãoc autẽ genuit Achim, Achim autẽ genuit Eliud, Eliud autẽ genuit Eleazar, Eleazar autẽ genuit Nathã, Nathan autẽ genuit Iacob, & Iacob autẽ genuit Ioseph virũ Mariæ.

‡ 27. q.
2. c. Ge-
nuit.

Genealogia Christi nil mirũ quòd non à Maria, sed ab Ioseph Christi patre tantũ putatiuo, Matthæus texerit: quoniam in scriptura sancta à viris tantũ genealogia texitur. Cumq; de eadem tribu Ioseph & Maria fuerint (sicut per legem non licebat ex alia tribu vxorẽ ducere) id modo studij Euangelistæ fuit, ex Abraham & Dauide ostendere Christum ortum: quod indubiẽ ostendit deducta ab illis Ioseph genealogia, quem virginis Mariæ contribulem fuisse oportebat.

De qua natus est I E S V S qui vocatur C H R I S T V S.

Xp̃i sos Græcè, cũ vnctũ Latinè significet, qui & Messias Hebræis dicitur, rectè de Christo subdit Matthæus: Qui vocatur C H R I S T V S, id est, qui vt verè est, Ita habetur à vulgo verus C H R I S T V S, & Messias, vt iam alium etiam Iudæi Christum non expectarent. Sed & ipse dictus est I E S V S, quòd ipse sit salus ipsa, sicut & sapiẽtia et iustitia ipsa vocatur. Saluat em̃ nos à peccatis nostris, iustificat nos & sapiẽtiam præstat paruulis.

Omnes itaq; generationes ab Abrahã vsq; ad David, generationes quatuordecim, et à David vsq; ad transmigratiõẽ Babylonis, generationes quatuordecim, et à trãsmigratiõẽ Babylonis vsq; ad Christum, generationes quatuordecim.

Non video facilè quomodo quatuordecim generationes sicut in qualibet tessaradecade, nisi David primã finiat, & rursus secundam incipiat, & Iosias secundam finiat, tertiam verò incipiat, nisi in secunda Ioachim Iosifis filium includas, & in tertia Christum.

‡ Luc.
3. c.

Christi autem generatio sic erat: Cũm ‡ esset desponsata mater I E S V Mariæ Ioseph, antequàm conuenirent, inuenta est in utero habens de spiritu sancto.

Generatio Christi Græcè γεννήσις, cum Erasmus putet, interpretandam natiuitatem rectius, quam generationem: quod ab illo dici miror, quum paulò antè, eo loco, de qua natus est Iesus, quum Græcè sit εγενήθη, idem verbum vnde γεννήσις, mauult dicere genitus, quā natus. Antequam conuenirent, πρὶν ἢ δύνασθαι, priusquam congredierentur, coniunctionem naturalem hoc verbo significat. Neq; tñ ob vocabulū priusquam, statim oportet suspicari cū Heluidio hæretico, postea Mariam à Ioseph cognitā. Quemadmodū si quispiā iudex indicta causa nec cognita, iudicet: dicimus eū priusquā causam cognosceret iudicasse, nec tñ cōsequēs est eū postea de causa iudicasse. Ita cū Euāgelista dicat: priusquā conuenirēt inuēta est in vtero habēs, nō statim oportet cōcludere, eos postea in maritalē copulam conuenisse.

† Ioseph autem vir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.

Iustus erat, ideoque quòd iustitia legis exigebat, quū grauidam non à se deprehenderat, & à spiritu sancto impregnata suspicari non poterat, nec etiam retinere per legem, amandare à se volebat, sed occultè: neque palam illi libellum repudij dare, sed clanculum potius ea relicta abire. Nolebat enim eam traducere, aut palam diffamare. Idem significat verbum παραδεχμαρῖσα, quod eleganter vertit Interpres, Iustus, & item erat qui volebat à se amittere, æquus autem clam nolens traducere. Hæc autē eo cogitāte, ecce angelus dñi apparuit in somnis Ioseph, dicēs: † Ioseph fili David, noli timere accipere Mariā coniugē tuā. Quod enim in ea natū est, de spiritu sancto est.

Quod enim in ea natum est, τὸ γὰρ ὄν αὐτῆι γεννηθῆναι id est, quod in ea genitum siue natum est: Non vt natū accipias pro eo, quod iam in lucem exijt, sed vt significet idē, quod conceptū, quomodo August interpretatur. Pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

Vocabis nomē eius Iesum. Nomē à deo datum, solet aliquid significare singulare illi, cui datur. Sic Abrā, futuro multarum gentiū patri, Abrahā quo id ipsum significatur, nomen dedit Deus. Sic baptistæ Euangelicam ex-

† 2. q. 1. ca.

Si peccauerit.

27. q. 7. cap.

Qui desponsatā.

† 27. q. 2. cap.

priusquā ad se.

orsuro gratiam, ab Angelo Ioannis nomen inditur, quod gratiosum significat: Ita & nunc Christo, qui in se credentibus salutem allaturus esset, Iesu, id est, saluatoris nomen imponitur. Vnde subiungit: Ipse enim saluum faciet populum suum. Hic aptè expressum est nominis Iesu Ἰησοῦς. Nam quod Latini Iesum, Græci Ἰησοῦς, Hebræi יְשׁוּעָה, siue יְשׁוּעָה Iesua, siue Iehosua, saluatorem vocant. Apud Euangelistas scribitur absolute Iesua, quod ipse, salus ipsa: secus est de Iehosua, quod salutem domini sonat. Diuus Basilius in exercitamentis Græcæ linguæ, Ἰησοῦς, formatum putat à futuro ἰάσο, & in uerso, quod est à verbo ἰάσο, quod mederi significat. Ita ἰησοῦς, Verum medicum significat. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam, dicentem:

✠ Isa. 7. c. † *Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum DEVS.*

Pro eo quod est virgo, Hebræi habent חַמְלָה Alma, quod puellam innuptā & viro absconditam significat. Vt adimpleretur &c. Consecutionē dicit, id est, per hoc effectū est, vt impleretur prophetia, non autē dicit causam finalem. Vocabitur nomen eius Emmanuel. Insignis erat prophetia illa Isaię 7. de Christi natiuitate mirè de siderabatur impleri à verè fidelibus. Emmanuel autē nihil aliud significat, quàm nobiscū Deus: quod vocabatur arbitr in primitiua Ecclesia ab ijs fidelibus, de Christi natiuitate gestientibus, vulgò vsurpatū. Vnde & reliquū adhuc nobis est. Dimidiatur vocabulū, quo instantibus Christi natalitijs, fideles vtimur omnibus officijs Ecclesiasticis clamitātes: Noel, Noel, Noel, Quod est interpretatum, nobiscum Deus. Hic se victoriam reportasse, vt inaniter atque impudenter gloriatur Caietanus, quod tamen ab Erasmo emendicauit, quasi ex hoc loco conuincat Matthæū non scripsisse Hebraicè, quòd Hebraicum verbum sit interpretatus: quasi non Latini ipsi multorū verborū subobscurorū, analogiā & ἕθικον interpretari sæpius non soleant. Quære etiam locos veteris testamēti, ab ipsis authoribus interpretatos, aut nō licue-

ficuerit Hebraici Euangelij diuino interpreti, quod author non fecerat, alienæ linguæ, idque magni mysterij vocabulum, sua lingua interpretari.

Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, & accepit coniugem suam. † Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum, & vocauit nomen eius Iesum.

† Dever.
signi. cap.
Ioseph.

Donec peperit filium. Præterquàm quod peruersè agunt qui propter illud donec nugantur Mariam alios sustulisse ex Ioseph liberos, errore censentur, qui post primogenitum alios sequi fabulantur. Neque enim id vrget vis vocabuli donec. Nã cum Deus Pater Filio dixit: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorù, non id volebat post subiectos Christi pedibus omnes inimicos, non iam illum sessurum à dextris eius. Sic cum dicitur in Genesi. 8. † de coruo, quòd egrediebatur, & non reuertebatur, donec siccaratur aquæ, non indicat illud donec, coruum post exiccatam aquam esse reuersum. Non desunt, qui exponunt cognouit, non de copula carnali, sed de perfecta cognitione eminentiæ Virginis, vt sit sensus, quòd admonit⁹ ab angelo Ioseph, non iam de dimittenda vxore cogitauit, sed in consortiũ assumpsit: nec tamen eam planè cognoscebat, neque perfectè sciebat eam Messie ac Christi matrem fore, donec peperit primogenitum: post cuius partum concinètib⁹ è cælo angelis, pastoribus adgratulantibus, & Magis adorantibus, tum planè cognouit. Similis error illis irrepit ob vocabulum primogenitum, quasi necesse sit, post primogenitum alios sequi: Cùm primogenitus dicatur, antequam nullus alius sit natus, etiam si vnicus fuerit, & primùm pro vno sumere frequens est Hæbræis. Sed & si mulier primùm pepererit filium, hic non diceretur primogenitus, nisi alterum pareret.

† Ge. 8. b

C A P V T II. M A T H A E I.

C H R I S T V S à Magis stella duce adoratus, clarisq̃ue muneribus donatus, Herode à Magis illuso, in pueros sequente, secessit in Aegyptum duce angelo: Mortuo verò Herode, redijt ad propria.

† An.
da. 1.

Cum ¶ natus esset IESVS in Bethlehem Iudæ,
in diebus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente
venerunt Ierosolymam, dicentes: Vbi est, qui na-
tus est Rex Iudæorum?

In Bethlehem Iudæ, id est, Bethlehem de tribu Iuda, ad differentiam illius Bethlehem, quæ est in terra Zabulon. Ex ea autem nasci voluit, scilicet inter omnes tribus Iudæ abiectissima, tū quòd ibi natus esset David, cuius filius & esset, & diceretur, ostendens se non quæsiuisse sublimia: tum etiam, vt prophetia Mich. 5. impleretur, quæ prædixerat, ibi Christum nasciturum. Hæc est illa Bethlehem ciuitas David, distans ab Aelia sex M. ad meridianam plagam, quæ & Ephrata dicitur, de qua & David natus, Christi typus, atq; progenitor. In diebus Herodis Regis. In Christi describenda natiuitate, non Augusti meminit, quod fecit Lucas. Cùm enim Iudæis Euangelium describeret, ac iam tricesimum tertium ac quartum annū in Iudæos regnaret Herodes, expressam illius mentionem fecit, vt intelligerent ex prophetia Iacob, Genes. 49. † Nō auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, translato ab Iuda ad alienigenam Herodē Iudæorū imperio, nō iam amplius venturum etiā sperarent, sed venientē amplexarētur. Ecce Magi ab oriente venerūt. An Magi isti Reges fuerint, vt vulgo depingūtur, an Persarū tātūm sacerdotes & Philosophi, vt Chrysosto. ait qui secūdo loco Post reges erāt, et nonnunquā ex his quosdā in Reges assumptos inuenias, ad Euāgelij lectionem nō multū facit, neq; scholiastæ est in his immorari: illud ex Euāgelio cōstat, ab oriente profectos, orta ibidē stella, christi nati indice: quā ob causam, pleriq; nō male Magos illos, cœlestiū rerū peritos, ortū eius stellæ, quæ Balaā prædixerat, intelligētes, de nato Christo interpretatos esse senserūt. Nōnulli quoq; Magos ipsos de Balaā genere ortos asserūt, fortasse nō in iniuria, cū & Balaā orientalē se fuisse dicat, Numeri 23. dicēs: † De Harā adduxit me Balach, Rex moabitarū, de mōtibus oriētis. Ita & prophetiæ eius, quā Balaā de stella oritura prædixerat, non ignaros eos profectionis concilium inde cœpisse.

Vidimus

† Gen.
49. b.

† Nu.
23. a.

Vidimus enim stellam eius in oriente, et venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis Ierosolyma cum illo.

Vidimus stellam eius. Quòd Christi stellam appellât, nô more Genethliacorû id faciût, qui vnicuiq; nascenti stellam assignant, sed Christi dicitur, quòd recens ad eius indicandum ortû creata sit, cuius ortus Magis, adhuc in patria existentibus, iam natum Christum indicauit. Vnde cùm longum iter sit à Perside vsq; in Iudæam, manifestum est, non illo die eos appulisse, quo CHRISTVS natus est. Quando autem venerint dicetur postea. Turbatus est Herodes rex, & omnis Ierosolyma cum illo. Turbatur Herodes, ne regno deturbetur: turbatur omnis Ierosolyma, non quòd Herodi bene velit inuiso tyranno, sed metuens ne inter eum eiusque liberos & nouum Regem natum, intercedentibus simultatibus, ab alterutro opprimerentur. Turbati sunt & omnes Ierosolymitani, verentes ne nouo regi, propter inuisam Herodis crudelitatem, multis adherescentibus, nouæ adhuc simultates orirètur, maioris crudelitatis seminaria, quàm quæ, Messia suo nato exultare debuissent. *Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi CHRISTVS nasceretur. At illi dixerunt in Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est per prophetam. † Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam*

† Mich.
5. a.
Io. 7. f.

minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël. Et tu Bethlehem terra Iuda. Prophetia Micheæ paulò secus habet, scilicet, (Et tu Bethlehem Ephrata paruula es in millibus Iuda, ex te egredietur mihi, qui erit dominator in Israël. Vide quomodo vertat Moses Latinus) Id est, quanquam tu Bethlehem abiecta sis in tota tribu Iuda, ac nullius propè inter cæteras vrbes nominis, ex te tamen mihi egredietur, qui dominebitur Israël. Septuaginta quoque habent: Et tu domus Bethlehem minima es, vt sis in millibus Iuda, ex te mihi egredietur, vt sit in principem in Israël. Tamen cùm Hieronymus dicit Septuaginta habere *ὡν ὀλιγώτερόν ἐστιν*: Id est nequaquam minima es. Ac fortasse vt

multa

multa Hebræorum in alium sensum spiritu duce inuerterunt, Ita Bethlehem, quæ vilis esset & ignobilis, Christi ortu celebrem fore ex spiritu præsentientes verterunt, nequaquam minima es, magisque credo, Hieronymo authore, eam fuisse septuaginta lectionem, quod non tamen arguit vulgatam, quæ nunc habetur Septuaginta versionem, ipsorum non esse: cùm post Hieronymi tempora corrumpi illa potuerit.

Tunc Herodes clam vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ, quæ apparuit eis. Et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero, & cùm inueneritis, renunciate mihi, ut & ego veniens, adorem eum. Qui cùm audissent regem, abierunt.

Clam accersiuit eos, ne natum alium regem Iudæis innotesceret. Pessimè enim de illis meritis tyrannus, nihil non ab illis metuebat: ne fortè Iudæi intelligentes, quòd puero insidiaretur, illum tanquam proprium regem occultarent, & ad tempus seruant, sicut occultatus fuerat Ioas à facie Athaliæ. 4. Reg. 11.

Et ecce, stella quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra, ubi erat puer. Videntes autem stellam, gauisi sunt gaudio magno valde.

Textus videtur indicare in Oriente tantum visam illis stellam; per quã cognouerint, siue ex prophetia Balaam, siue ex reuelatione diuina, natum in Iudæa Christum. Ac fortè quam in Oriente primum nato Christo viderant lucentem, super Ierusalem. Vnde rectè Iudæam petierunt, & in Iudæa principem urbem Ierusalem, quæ interim illis non apparuit: Sed vel ex consideratione loci, vnde primum oriri stellam viderant, vel diuino instinctu impulsæ. Quòd autem interim disparuerit, innuit id quod Euangelista ponit: Et ecce: stella quam viderant in Oriente. Nec addit, & in via usque ad Ierusalem: egressis autem illis è Ierusalem, rursus stella apparuit perducens eos usque in Bethlehem, & super eum stans. Cùm itaque Ierosolymis egredierentur, neque quicquam rescire possent, de nato puero, stella nouo apparès antecedebat eos, viam rursus monstrans, donec staret supra locum ubi natus puer agebat.

Et intrantes domum, inuenerunt puerum cum. Maria matre eius, et procidentibus adorauerunt eum, et apertis thesauris, suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham. * Tob. 11. 6.

Preciosorum munerum oblatione, auro scilicet & thure & myrrha, quæ duo nouissima magno precio sunt Persis ex Arabia illis aduecta, fidem animumque suum in Christum testati sunt Magi. Quod si ἀργυρικῶς per aurum regiam hominis Christi dignitatem protestatos esse Magos: per thus, quod in sacrificijs offertur, diuinitatem: per myrrham, quæ sepulturæ adhibetur, ipsius mortem, non moror in his, quin sacra scriptura ad plures sensus extendi valeat. Nempe quod diuus Hilarius oblationem munerum intelligentiam totius qualitatis expressit: in auro Regem, in thure Deum, in myrrha hominem confitendo. Atque ita per venerationem eorum, sacramenti omnis est consummata cognitio: in homine mortis, in Deo resurrectionis, in rege iudicij.

Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. Qui cum recessissent, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge et accipe puerum, et matrem eius, et fuge in Aegyptum: et esto ibi usque dum dicam tibi. *7. qu. 1. cap. Aduersitas 23. q. 3. cap. 1.

Et responso accepto in somnis, Γερεε χρηματίσθων. id est, responso vel oraculo in somnis accepto, χρηματίσθων nempe dicitur, quem Deus suo sermone & colloquio dignatur.

Futurum est enim ut Herodes querat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum et matrem eius nocte, et secessit in Aegyptum, et erat ibi usque ad obitum Herodis, ut impleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. * Ose. 11. 2

Ex Aegypto vocaui filiū meū. Osee 11. sumptū est hoc testimoniū, quo ad literā de Israelitico populo verba facit: quē Deus nō modo filij, sed primogeniti sui vocabulo dignatus est: cui hic ingritudinē exprobrat, quod præ cæteris nationibus à deo dilectus, & ab Aegyptiaca Pharaonis seruitute liberatus, sibi parere neglexerit. Deo patre autē ex Aegypto post Herodis mortē filiū reuocāte ubi nō secus atq; Israeliticus populus aliquot annos exulauerat,

uerat, verè in eo completū est verbū: Ex Aegypto vocaui filiū meum; licet non eo sensu quod de Israëli ab Osee dictū est. Neq; enim dicit Matthæus: vt adimpleretur quod dictū est de eo à dño: sed vt quod dictū erat de filio dei primogenito Israële, adimpleretur in vnigenito & primogenito eius filio Christo, per collationem videlicet, vt quemadmodū primogenitum filium suum Israëlem pessundato Pharaone, impio tyrāno, eduxerat eos de Aegypto, ita nunc quoq; primogenitum suum Christū, miserè mortuo Herode impijssimo Rege, ex Aegypto auocaret. Nec temerè posita est hæc Christi fuga, relicta Iudæa, in Aegyptū, nimirum vt hoc veluti præludio doceretur, Christi fidem, relicta Iudæis, eam negligentibus, ad gentes transituram. Hunc autem locū putat Hieronymus sumi posse ex. 23. ca. lib. Numerorū, dicente Balaam ad Balach. *†* Deus eduxit illum de Aegypto, cuius fortitudo similis est rhinocerotis. Per hanc itaq; fugam in Aegyptum, docet auferendum à Iudæis ad gentes, sacerdotium & Euangelium.

*Nu. 23. c

Tunc Herodes, videns quòd illusus esset à magis, iratus est, valde, & mittens, occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius, à bimatū & infra, secundum tempus quod exquisierat à magis.

Secundū tempus quod exquisierat à magis. Sunt qui putent ob hæc verba, quo tēpore Magi Christū adoraturi venerūt, anniculū illū, aut biennem fuisse, quòd bimulos infantes, iuxta tēpus sibi dictū à Magis, Herodes occiderit. Cū aut vero simile sit Christo nato, stellam statim Magis apparuisse, neq; tam longè distet ab extrema Perfide Bethlehem, quin vno ad minus mense confici iter possit, præsertim camelorū opera vtentibus, nō est vero simile, anno elapso à Christo nato illos venisse. Quòd vero Herodes Bimulos occidit infantes, id factū est, quia nonnunq; validiores nascūtur infantes, quā splendide educati bimuli. Itaq; ne Christus valētiore forsan corpe elaboretur, vsq; ad bimulos iussit infantes occidi.

† Iere. 3. g

31. e.

Thren. 1. a

Nūc adimpletū est quod dictū est per Ieremiā prophetā dicentē: † Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus mul- tus, Rachel plorās filios suos, & noluit cōsolari quia nō sunt.

Rama

Rama Hebræa vox, Idé significat quod excelsum, vt sic
 Sensus: Vox in excelso & aëre audita est, Rachelis plo-
 rantis filios suos: quanquã & Rama locus fuerit in sorte
 Benjamin. De Beniamitis aut, decima tribu Iudæorû, in
 captiuitatē actis, loquitur Ieremias, dicēs: auditū esse in
 excelso siue in Rama: sortis Benjamin Rachelis. i. totius
 Beniamiticæ tribus, quæ à Rachele Benjamin matre ita
 à propheta nominatur, vocē plorātis filios suos, quæ cō-
 solationem admittere nollēt, eò quòd non essent. Non
 esse enim arbitratur eos, qui inter impios in captiuita-
 re degerēt. Similiter & in cede infantū, vox in Rama. i.
 in excelso & aëre per tota Bethlehemitarū confinia, au-
 dita est vox Rachelis. i. mulierū Bethlehemitarū (Nam
 Bethlehem, etsi de tribu Iuda esset, cecidit tñ Beniamitis
 in sortem) plorantiū filios suos ab Herode occisos, neq;
 consolationē quenquã admittentiū, eò quòd nō essent,
 vtpote Herodis imperio occisi. Quod ergo de Benia-
 mitis Ieremias tunc dixit, hoc nunc de Bethlehemiticis
 infantibus, qui ad tribū Benjamin spectant, impletū est.

*Defuncto autem Herode, ecce angelus domini apparuit in
 somnis Ioseph in Aegypto, dicens: Surge, et accipe puerum
 et matrem eius, et vade in terram Israël.*

Tres fuisse Herodes, refert Iosephus, ac alij historio-
 graphi, quorū etiã sacra meminit pluribus locis historia.
 Primus Aschalonita filius Antipatri, de quo in hoc cap.
 Matthei, qui propter eius tyrannidē, & præcipuè in par-
 uulos, mortē acerbā pertulit, febre enim, dysenteria, sca-
 bie, podagra, ac verendorū putredine, generatione ver-
 miū, spirādi difficultate, ac tremore membrorū malā sol-
 uit aīam. Secundus Antipa, qui repudiata Regis Arethæ
 filia, Herodiadē Philippi fratris in vxorē accepit. Instin-
 ctu cuius, Ioannē baptistā occidit, & cōtra Arethā bello
 victus accersitusq; à Cæsare in exiliū, viennā Galliarum
 mittitur, comitante eū Herodiade. Tertius Agrippa, de
 quo Act. 12. qui occiso Iacobo Apostolo, Petrū carcere
 clausit. At pauperrimus diuinis sibi ascribēs honores, vi-
 dit supra caput suū bubonē, funi extēto insidentē: mox-
 que vt sensit hūc esse calamitatis nunciū, qui olim sceli-
 citatis fuerat, ex intimis præcordijs indoluit: secuta sunt

ventris

ventris tormina, statimque à principio, vehementia, in quibus miser ille miserè vitam finiuit.

Defuncti sunt enim, qui querebāt animā pueri. Qui cōsurgens, accepit puerum & matrē eius, et venit in terrā Israhēl.

Ex hoc loco inquit Hieronym. Intelligimus non solum Herodem, sed & Sacerdotes, & Scribas, eodem tempore necem Domini fuisse meditados, quos Herodes per Salomen & Alexādrum in Hyppodromo occidi iussit, ne fieret in vrbe lætitia in obitu suo. Qui consurgens, accepit puerum & matrem eius, non dixit accepit filium & vxorem suam, quasi nutritius & non pater.

Audiens autē, quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilæe.

Hic Archelaus filius Herodis defuncti, frater illius Herodis qui Christum illuſit. Hoc autē Archelao à Tyberio Cæsare Lugdunum relegato, frater eius Herodes, secundus regni successor fuit.

Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.

In nullo prophetarum expressè legitur quòd Christus Nazaræus vocatus sit, sed vel flos vel germen, quæ Hebræis Nazaræū sonāt: Isa. enim 4. ✱ Erit germē Domini in magnificentia: & ✱ Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. & Iere. 23. ✱ Suscitabo Dauid germen iustum. & Zach. 6. Iuxta Hebræ. ✱ Ecce vir, germen nomen eius. Nazaræus autem, cum sanctum & separatum significet, rectè non ab vno, sed à multis prophetis Nazaræus, id est, sanctus & eximia sanctitate segregatus ab alijs, dictus est. Quod enim hîc quidam assert: Nazaræum dici Christum, vt figura eius, & typus Samson Nazaræus dictus est, vt Iudicum 13. de eo scriptum est: ✱ Erit enim Nazaræus ex matris vtero: Tamen si Matthæus per prophetas dixit, compilatores libri iudicum plures prophetas intellexit, lectorum arbitrio relinquo. Nam vt multorum temporum historiam contineat, non tamen statim oportet à multis esse conscriptum. Vnus nempe, qui multorum annales viderit,

totam

✱ Isa. 4. a

✱ Ex. 11. a

✱ Iere.

23. a

✱ Zach.

6. c

✱ Iud.

13. a

Apostoli lux sunt mundi, non quidem vera ac primaria, quæ solus Christus est, sicut de Ioanne Baptista Apostolus ait. † Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine. Lux ergo mundi secundaria sunt Apostoli, pastores, doctores, qui luce à vero lumine Christo accepta, verbo & exemplo præluere alijs debent. Verè autem quemadmodum & Baptista, lucerna sunt ardens & lucens, quæ lucentem orbi Christum commonstrant. Vt autem subtus modium reposita lucerna nemini lucet: sic latere non oportet prædicatorum vitam, sed in conspicuo positam esse, similesque esse ciuitati supra montem constitutæ, quæ latere non potest, sed sese offert omnibus conspicuam, sic veri prædicatoris vitam, qui tenebras peccatorum odit, in alto positam esse oportet, atque omnibus conspicuam, vt ad eius lucem, id est, puræ mundæque vitæ exemplar, reliqui ambulent securi, & non offendant. Vt videant opera vestra bona. Videtur id cōtrarium esse his, quæ initio sexti capitis dicuntur: † Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: & multa ibi posita huc spectantia, vt seorsim bona opera nostra faciamus. Sed ibi, ita inhibemur coram hominibus bona facere, vt glorificemur ab eis: quòd hypocritæ faciunt: Hic autem, iubentur Apostoli, pastores, & doctores conspicuos se præbere, alijsque bonis operibus præluere, vt visis illorum operibus bonis, subditi patrem cœlestem glorificent. Licet enim prælatis, boni quidpiam agentibus, optare, vt à subditis id agentes videantur. Neque tamen vltimum ibi finem præstituerent, sed scopum sibi in his proponere Dei glorificationem, & subditorum ædificationem.

Nolite putare quoniam veni soluere legem, aut prophetas, Non veni soluere sed adimplere. † Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota vnum, aut apex vnus non præteribit à lege, donec omnia fiant.

Quia paruifaciebat, imò palam damnabat Pharisæorum supercilium, qui volebāt videri aliqui esse, & summi legis obseruatores: ipse autem externa nonnulla opera sabbato faciebat, quibus videri poterat legem violare ac soluere, ideo ait: Ne putetis, quòd venerim legē

† Io. 1. d.

† Inf. 6. a.

† Luc. 16. d.

soluere, sed adimplere. Pro eo autem quod est soluere, Græci sēst, κατὰλύσαι, id est: dissoluere, & abrogare & euertere, Sed veni potius adimplere. Græcè πλῆρωσαι, id est, perficere & consummare. CHRI STVS enim non legē dissoluit, quanquā cęremonias sustulit, vel consummauit potius ac perfecit, quando eam spiritualiter implēdam esse docuit. Nota autem quod soluere legem dupliciter dicitur. Vno modo pro κατὰλύσαι, id est, abrogare, & euertere. Alio modo pro trāsgressi, vt paulò post: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis. Donec trāseat cœlum & terra iota vnū, aut apex vnus &c. Vide an non fortasse hic intelligitur, quod Luc. 24. discipulis ait: * Hęc sunt verba quę locutus sum ad vos, cūm essem adhuc vobiscum: quoniā necesse est impleri omnia, quę scripta sunt in lege Moyfi, & Prophetis & Psalmis de me: Nolite inquit, putare quòd venerim: legem soliturus. Quandoquidem neq; minima legis particula, quę per ἰωτ & minimam Græcorū literam, atque etiam per minorem apicem significatur, dissoluenda est, donec transeat cœlum & terra. Cœlū & terra transire dicuntur, siue quod peritura sint iuxta illud Davidis Psal. 101. * Initio tu domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: Ipsi peribunt, tu autem permanes, siue vt videtur Petrus 2. cap. 3. * Immutanda illa sunt in meliorem substantiā, igne conflagrationis & iudicij purgāda. Quòd verò Petrus postea ait: Nouos verò cœlos, & nouā terrā, & promissa ipsius expectamus. Similiter q̄ Isaia. 65. ca. Ecce enim ego creo cœlos novos & terrā nouā, & nō erūt in memoria priora: siue allegoricās de cœlesti ecclesia intelligēda sunt, siue de reali cœli & terrę cōditione: Putarim tū iuxta Davidis sentētias, hos cœlos et hęc terrā perituros, et in melius esse mutādos.

* Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.

Volens instruere discipulos, quos prælucere alijs oportebat, & prædicare, cūm prædixisset de lege nihil perituum, non ἰωτ & vnum neq; apicem, id est, neq; mada

* Lu. 24. f

* Psal.

101. d.

* 2. Pet. 3.
b.

* Jac. 2. b.

tum aliquod etiam minimum. Qui soluerit inquit, vnū de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, solvendū scilicet illud esse, vocabitur minimus, id est abiectissimus, nulliusque precij erit in regno cœlorum, hoc est in Ecclesia, siue militante siue triumphante: quia vtrunque regnum cœlorum dicitur. Qui autē legis mandata etiam minima fecerit, eaq; non negligenda, sed facienda docuerit, maximus in regno cœlorū vocabitur. *Dico autem vobis, nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum, & Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum.*

Ad perfectam pietatem iustitiamque suos erudiens, adeo se asserit non venisse ad dissoluendam legem, vt suos velit exactiorem seruare iustitiam, quam Scribæ & Pharisei seruarent. Illi enim externa tantum legis sectabantur, interna non curantes. Porro, etiam perfectius ipsa legis mandata implere voluit Dominus Christianos, vt docet in sequentibus.

Audistis quia dictum est antiquis: † Non occides. Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. † Qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit consilio. † Qui autem dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis.

† Exod. 20. b.
Deut. 5. b.
† 55. dist. ca. Si euan gelica.

Qui occiderit, reus erit iudicio. Iudicium fortè intelligit vnum ex iudicijs, quæ multa erant, quibus de homicida inquirebatur, non sciens prudensne, an per ignorantem aut casum, proximum occidisset. Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Non modò vult Christus à reali homicidio suos temperare, sed etiam ab omni animi indignatione, quæ fraternam violat charitatem. Cuius indignationis, tres facit partes. Vnam qua animo illi indignamur, absque vlllo conuicio externo. De ea, qui irascitur inquit, fratri suo, vbi codices Græci dicunt, *ἰσχυρῶς*, id est, temerè reus erit iudicio. Secunda est, Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit concilio, cum quis scilicet, ab indignato animo ad aliquam indignationis notā procedit. Racha Chrysof. ait significare lingua Syriaca, *Es tu: vt sit iniuria, qua indignates Galli, vocat alios, Tu vnde. Et verbū ipsi fixerūt. Tuteyer*, quæ species quæ-

† De hæreti. cap. Cum ex iniuncto.

dam iniuriæ est Hebræi quoq; **רָכָה אֶת רָכָה** quod spuere significat, quasi fratrè sputo dignū vocare, iniuriam putent. Hieron. ait Racha à **רָחַי**, quod ociosum & vacuū, ac quasi sine cerebro vocent. Vide quoq; nū Racha veniat à Rechamini, qđ significat cōmiserationes, de quo vide Felinū Psal. 79. Atq; ita Racha significaret iniuriā, qua vulgò vtimur dicētes alicui: *Va maloutru, va malheureux*. Qui inquit, hanc iniuriam fratri dixerit, reus erit concilio. Tertia species indignationis est, cū vsque ad conuitiū dum proceditur, hæc ait: Quicumq; dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. Gehenna vsurpatum sacris vocabulum vel pro supplicio extremo, vel pro loco extremi supplicij, deductum vocabulum à valle quadam iuxta Ierusalem, vbi impietas Iudæorum dijs alienis infantes exurebant, inter brachia idoli Moloch, in valle filiorū Ennon, **הַחִיָּה** hoc est, vallis hinnon quæ postea dicta est Topheth. In quā vellem cadauera, & quæq; abominanda, eiciebantur ex Ierusalem. Vnde Gehenna pro futuro animarū supplicio supplicijque loco sumi cœpit. In his autem Christi verbis, tria indignationis genera ponuntur, primū leuius, & æterna subinde grauiora: Ita tamen vt vnicique sua sit damnatio. Sunt qui dicant. reum iudicio, sumi pro solius iudicis sententia. Reum concilio, pro grauiore sententia, qua præter opinionem suam peritos in concilium iudex vocat, de quorum sententia damnat. Tertium Gehennæ ignis, maximum ignis æterni supplicium, & pro æterna perditione ab Hebræis vsurpari solet.

Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens, offeres munus tuum.

Tantopere fraternam concordiam atque amicitiam commendat, vt ingratas sibi futuras, ostendat oblationes nostras, quæ cū offensa fratris fiunt, cui prius nos vult reconciliari quàm offeramus. Nota autem quòd ait, frater tuus habet aliquid aduersum te, vt scilicet eum offenderis, aut ipse te, quoquomodo id fiat, reconciliari oportet ei, antequàm offeramus.

‡ *Esto consentiens aduersario tuo citò , dum es cum eo in via , ne tradat te aduersarius iudici , & iudex tradat te ministro , & in carcerem mittaris . ‡ Amen dico tibi , non exies inde , donec reddas nouissimum quadrantem .*

‡ Lucæ .

12. g.

‡ Inf. 18. g.

Idem est cum eo , quod Lucas ait : Cùm autem vadis cum aduersario tuo ad principem &c. Luc. 12. in fi. Videtur autem loqui de aduersario , cui nobiscum lis est coram iudice , cum quo nos componere vult , non iudicis expectare sententiam . Quoniã si fortè summo iure iudicauerit , lictori te tradet mittendum in carcerem : Vnde non exhibis , donec nouissimum quadrantem reddideris . Noto autem , quod pro aduersario , Græcis est ἀντιδικός , quod non hostem significat , sed eum qui nobiscum iudicio contendit . Pro quadrante Lucas habet ἑξατονλεπτόν . id est , extremum minutum , quarta scilicet pars assis . Hierony. autem genus inquit , est nummi , qui habet duo minuta . Vnde & in alio Euangelio mulier pauper , & illa vidua , dicitur misisse quadrantem in Corbanam , & in alio , duo minuta . Sunt qui interpretantur , quòd quandiu sumus in via , id est , in vita , reconciliari omnino ex animo nos illi oportere : alioqui mortui & extra viam positi , in carcerem pœnarum mittemur . Vnde inuuit , nõ est exeundum , nisi nouissimo quadrante reddito , id est , vt inquit Chrysosto . nunquam exhibitur . Quod autem ait , donec reddas nouissimum quadrantem , post mortem locum esse pœnarum vnde reditur , quod est purgatorium : cùm nouissimum quadrantem reddiderimus , id est , de minutulis etiam peccatis plenè satisfecerimus .

Audistis quia dictum est antiquis , ‡ Non mœchaberis . Ego dico vobis , ‡ quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam , iam mœchatus est eam in corde suo .

‡ Exodi .
20. c.

Pro. 6. c.

Iacob. 2. d

‡ 32. q. c.

Sicut e-

nim. Si

Paulus.

Qui vide

rit. q. 7. ca

Nõ solũ.

Non modò fornicationem ipsam realem , sed aufert fornicandi etiam animum nobis Euangelium : asserens quòd qui vidit mulierem ad concupiscendum eam , id est , animo concupiscendi , iam mœchatus est in corde suo , cui fornicandi non voluntas , sed facultas defuit . Nota autem ex hoc loco non modò adulterium prohiberi , sed etiam simplicem fornicationem . Vnde perperam Bucerus post Erasmodum interpretatur : Quicumq; aspexerit vxorẽ

alterius, vt fornicationi simplici habenas laxet, adulterium tantum externum, & iuternum prohiberi asserens. Non enim noua hæresis, asserentium simplicem fornicationem licitam esse, quæ & vsque hodie pullulat & multarum pudicitiam tentat. Græci enim γυνή, mulierē dicūt siue viro coniunctam, siue ab eo solutam, siue virginem, mirum ideo videtur quare ad vnum potius quā alterū sensum traxerint. Sed nec minus mulier hoc præcepto mœchari & concupiscere virum, astringitur, quā ipse vir.

Quòd si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eū & projice abs te. Expedit enim tibi vt pereat vnum membrorū, quā totum corpus tuum mittatur in gehennam.

Parabolica sunt ista verba. Neque enim re vera aut oculum eruere, aut principale membrū iubemur abscindere. Sensus autē est: Nil tam charū, tam necessariū ducas, etiā si tanti illud estimes, quanti oculū manūue dexterā. Quòd si te scandalizet, hoc est, in via Dei impingere te faciat, nō statim eruas aut abijcias. Melius est enim bonorum omnium etiam charissimorum iacturam te facere, quā totū te mitti in gehennam, id est, æterno igne relinqui cruciandū. Vel nullius sensus tam gratus sit vsus, quo non sis priuari paratus, ob regnum cælorum. Nempe oculum prohibere ab aspectu, & manum à tactu, est quasi ipsos eruere & projicere.

‡ Marc. 9. 8. ‡ *Et si dextera manus tua scandalizat te, abscinde eam, & projice abs te. Expedit enim tibi, vt pereat vnum membrorum tuorum, quā totum corpus tuū eat in gehennam.*

Neq; igitur de corporis mēbris, quæ culpa carēt, et ab animo quò vult ducūtur, hæc intelligi possunt. Sed vel per oculū, amicum vtilem, aut per manum dextrā, seruū fidelem, siue viri sint, siue mulieres intelligas. Cum quibus si absque peccato non potes conuersari, non solum percutias, aut aliquo modo afficias, sed omnino amputes, & à te longius abijcias.

† Deute. 24. a. Infr. 19. b. Marc. 6. a. Luc. 19. d. *Dictum est autem: † Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudiij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxore suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat.*

In lege, Si quis uxorem dimittere vellet ob aliquã eius sceditatem, aut aliquid aliud, iuebatur illi dare libellum repudij, vt illi liberum esset, alteri, si vellet, nubere: auertere autem, quòd nequaquam repudiare iuebantur, sed vt in Matth. 19. dicit Christus, ad duritiam cordis vestri, permisit vobis dimittere uxores vestras. Permittiebantur tantùm: at lex Euangelica omnino vult illas non dimitti, excepta fornicationis causa. Vsq̄ adeo scodus illud, inquit August. de bono coniugali cap. 7. Initium nuptiale cuiusdam sacramenti res est, vt nec ipsa separatione irritum fiat. Quandoquidem viuente viro, à quo relicta est, mœchatur, si alteri nupserit, & ille mali causa est, qui eã reliquit. Ideo matrimoniũ illud etsi thoro, non tñ vinculo solutum est, quantumuis, neoterici quidã in hoc plurimũ, & frustra torqueantur. Fornicatio itaq;, vel si mauius, adulteriũ, thorũ, nõ vinculũ soluit. Iterum audistis, quia dictum est antiquis. † non periurabis, reddes autem domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester est est: non non: quod autem his abundantius est, à malo est.

Nõ planè inhihet hoc loco Christ⁹ iurare. Cũ Exo. 22. multis ex causis dñs iurare permittat. Sēsus itaq; est: Nolite iurare omnino, id est, quauis ex causa & temerè: quòd iã fidos inter se Christianos, vt simplici affirmationis verbo, aut negationis credi velit. Sit inquit sermo vester est est, non nõ. Loco verò huius affirmationis est est, Græci legunt *vai vai*: quod dici posset, etiam etiam. sicut alio loco interpretes hoc vtitur vocabulo, cū dicitur: intellexistis hæc omnia? dicunt ei: etiã, *vai* qualis est communis modus respondēdi. Nec hic cõtra id facit, quod sequitur: quod autē his abundantius est, à malo est. Nõ enim id significat malũ esse iuramentũ ex se, sed q̄ occasione ex se habuit à malo, hominũ scilicet à se distidētia. Audistis quia dictum est: † oculus pro oculo, dentem pro dente. Ego autē dico vobis: † nõ resistere malo. † Sed si quis

De conuers. coniug. Ex publico.

† De iureiu. Etsi Christ. 2. q. 5. ca. Si quis presbyter. 23. q. 1. cap. 1. & ca. Non est. & cap. Ita ergo. Iacob. 5. c.

† Exodus. 21. c. Deut. 19. d. † 23. q. 4. capite.

Qui pec-
cat. *te percussit in dextram maxillam tuam, præbe illi &
alteram: & ei qui vult tecum in iudicio contendere, &
† 14. q. tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: et quicun-
1. cap. 1. que te angariauerit mille passus, vade cum eo et alia
& cap. duo. Qui autem petit te, da ei et volenti mutuare à te, ne
Quod debetur. auertaris.*

† 23. q.
cap. 1. &
cap. 2.

Vult his verbis, præter legem, in qua retaliatio iniuriarum, aut damni accepti licita erat, omnino nos abesse à vindicta: imo sic affectos esse, vt accepta iniuria, rursus si opus est, aliam accipere paratiores simus, quàm acceptam retaliare: Nō quòd id præceptum sit: sed hyperbolica locutio est, indicans nobis quantopere commendat mutuam inter Christianos charitatē Christus, vt prius quàm fraterna charitas scindatur, pallij iactura accipiat, aut leuior iniuria feratur.

hyperbole

† Leui.
16. c.

Audistis quia dictum est: † Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis:

† Luc.
6. d.

† diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos: & orate pro persequentibus & calumniantibus vos: vt

Ro. 12. d.
23. q. 3. ca
Sex differentiæ.

fitis filij patris vestri, qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nōne & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis?

qu. 4.
Hęc aut.
Ea vindicta.

Nōne & æthnici hoc faciunt?

Leuitici. 19. Habetur præceptum de diligendo fratre & proximo, nullum inuenio de odiendo inimico, nisi fortasse additum fuerit à Iudæis: vt Deutero. 15. scriptū est: Fœnerabis gentibus multis, & 25. Delebis nomen Amalech sub cœlo. Et ait dominus Exo. 23. Inimicus ero inimicis tuis. &c. Quod Iudæi propter hæc arbitrati sunt inimicos sibi odisse licere. Christus autem id verrat, imò iubet inimicis benefacere: vt sitis inquit, filij patris vestri: qui in cœlis est. Filius patris cœlestis

CHRISTVS, inimicos dilexit, pro persequentibus & calumniantibus orauit: Ideo si fratres & cohæredes christi esse volumus, idem nos facere oportet. Quin etiam nullare melius imitari patrem cœlestē possumus, quàm

inimico-

vera

inimicorū dilectione, quippe qui super iustos & iniustos sibi inimicos, & pluit & solē suum oriri facit. Sed neque Christum: Si enim cū inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortē filij eius: multò magis reconciliati, salui erimus, in vita ipsius. Porro etiā mercedis adiectione, ad hanc dilectionē nos inuitat: quoniam etiā publicani amicos diligūt & Aethnici, præter quos, verè Christianos amplius oportet facere. Publicani sunt qui à fisco vectigalia conducunt, Romanis olim habitū in precio, vt manifestum est ex Tullij oratione, pro lege Manilia: Iudæis aut̄ inuisum hominis genus, quod cōtra libertatē patriā, Romanis eos p̄dere tributa cogebant.

† *Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est.*

Ipsū sicut, vt dicunt, non dicit omnimodam similitudinē. Quis enim hominū eō perfectionis, quæ in patre cœlesti est, euadere potest? Sed est sensus: Quemadmodū perfectē et planē diligit oēs, bonāq; sua omnibus cōmunicat pater cœlestis, probis & improbis, ita & vos erga amicos & inimicos, perfectiorem oportet habere dilectionē, quā Aethnici aut Publicani, vt amicos diligatis simul & inimicos. Alioqui discedetis à perfecta illa dilectiōe patris cœlestis. Certē pro eo quod, mat. habet: Estote perfecti, Lucas habet: Estote misericordes, vt de perfectione dilectionis intelligit videatur hic locus.

† Lu. 6. e
De summa trinita. cap.
Damnamus.

nota

C A P V T S E X T V M.

Eleemosynam, orationē & ieiunium fideles discretius exequantur, atq; obsequij diuini formulas absq; omni tristitia, cupiditate ambitionis, sollicitudine ac ostentatione faciant.

Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin, mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est.

Pro iustitia Græci codices habent ΕΛΕΙΜΟΣΥΝΗ, id est, eleemosyna, quamuis Matthæus scripserit צדקה, hoc est, iustitiā vestram, vt pote quæ morales virtute in se complectitur omnes, vel quia iustum est, vt miseros nostro foueamus beneficio: & inde à iustitia ad speciales

les etiam virtutes descendit, eleemosynam, orationem, & ieiunium. Vult autem & quæ bona facimus, bene etiam ea faciamus, finem illis præstituentes, non laudationem hominum, sed Dei honorificationem: alioqui recepta ab hominibus sperata mercede, nullam nobis sperare apud Deum & patrem celestem.

† De pec. dist. 3. ca. Cauendū nobis. *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, ut honorentur ab hominibus. Amen dico vobis, & receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua: ut sit eleemosyna tua in abscondito, et pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.*

Quia prædixerat discipulis: Nisi iustitia vestra abundauerit plusquam Phariseorum, nunc qualis sit Phariseorum iustitia, & qualé esse suorum velit declarat. Pharisei enim, quos hypocritas vocat, daturi eleemosynam, proclamari tubis curant, quo tempore, vel hora, sit ab illis danda, ut laudem inde venetur hominum. Tu verò inquit, Christiane, noli tuba canere ante te, id est, quod facturus es, si fieri potest, clam homines facito: imò nesciat dextera tua quid faciat sinistra, id est quod potes, etiã & proximos lateat. Neq; verearis ut incognita eleemosyna tua tibi pereat. Nam etsi homines latet, Deum tamen patrem tuum minimè latet, qui quod in tenebris facis, videt & remunerabitur. Sed nec solùm eleemosynam, imo quodcūq; opus feceris bonum, debet sinistra nescire.

Et cum oratis, nō eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

Et orationem quoq; opus re ipsa bonum, bene fieri vult, primùm ut quod fieri potest, clam fiat, & in cubiculo clausoq; ostio, id est, nullam in ea spectemus gloriam, propositamq; habeamus videntiū hominū laudationem. Hoc est enim verè clam & clauso ostio orare, si Dei tantum laudem in oratione quæris. Nā qui ut ab hominibus videatur

videatur orat, quemadmodum Pharifæi, nihil est, quod
ultrà quærat. Te autem, clam orantem, à Deo merces
æterna manet. Vel intrare cubiculum & clauso ostio o-
rare, est corde & cogitatione, potius quàm voce orare,
vt Hieron. Sed mihi videtur inquit, hoc magis esse præ-
ceptum, vt inclusa pectoris cogitatione, labijsque com-
pressis, oremus dominum, quod & Annam, in regum
volumine fecisse, legimus. † Labia inquit eius, tantùm
mouebantur & vox illius non audiebatur.

† 1. Reg.
1. c.

*Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt.
Putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. Nolite
ergo assimilari eis. Scit enim pater vester quid opus sit
vobis, antequam petatis eum.*

Non longas preces, vt malè hìc nōnulli putant Chri-
stus damnat, qui assiduus fuisse legitur in oratione: &
Paulus iugiter orare nos vult: Sed breuè ac bene com-
positam orationè, incondito multiloquio præfert: tollit-
que à nobis errorem Ethnicorum, qui nisi longam ora-
tionem habuerint, nisi longis ambagibus dijs suis iudi-
cauerit, cuius rei egeant, & ignoraturos illos, & se non
exaudiendos putant. Non sic autem pater noster, qui &
indigentix nostræ nusquàm nescius, vel antequam quid
eū petamus, paratus est, quia pater est, orantibus largiri.
Breuem autè modum orandi docet, non longiores pre-
ces tollens, sed vt habeamus orationum nostrarum ve-
rum exemplar, non quòd ad prolixitatem breuitatemq;
attinet: sed vt omnes nostræ petitiones, ad harū septem
aliquam referantur: alioqui CHRISTVS apud Ioan-
nè aliud atq; aliter orás, & pleriq; sancti malè orassent.

*Sic ergo vos orabitis. † Pater noster qui es in cœlis, sanctifi-
cetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat volun-
tas tua sicut in cœlo, et in terra. Panem nostrum super sub-
stantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra,
sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos in-
ducas in tentationem, Sed libera nos à malo. Amen.*

† De pœ-
niten.
dist. 3. ca.
De quo-
tidianis.
Luc. 11. 2.

Cùm pleriq; paraphrases multas, & commentationes
doctas ac pias in hâc Christi orationè ediderint, super-
fluum arbitramur, diutius in ea explicanda immorari.
Tantū in his quæ digna videbūtur explicatione immo-
rabimur.

rabimur. Patrem igitur ipsum, inuocantes nos illius filios cōfitemur, ideo vt digni tali patre simus, iuxta illius præcepta cōuersemur. Qui enim, prauè viuens, Deū vocat patrē suū, & in Deū & in seipsum mentitur. Nostrū autē vocamus patrem, vt agnoscamus nos omnes fideles, inter nos mutuò esse fratres. Sanctificetur nomen tuū. Sanctificari propriè, sanctiusq; reddi nomē Dei sanctissimū non potest. Est igitur hic sanctificari quod alioqui sanctissimū est, tale orbi vniuerso innotescere & clarificari: ita vt sanctificari, sit propriè glorificari, & per nostram claram conuersationem, apud cunctos magnificari. Adueniat regnum tuum. Ante Christum natum regnum mortis & diaboli principatū obtinebat: & quamquam Christo pro nobis mortuo ex parte labefactatum sit, in plerisque tamen hominum vitio regnat adhuc. Idcirco precari nos vult, vt adueniat in nos regnū Dei, id est, quod Paulus ait, vt non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius. Sed ipse Deus in nobis regnet: vniq̄ue illi soli in quibus quæ præcipit pareatur à nobis. Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra: Id est, sicut August. in sermone Domini in monte ait: Quemadmodum in cælo, id est, in sanctis & iustis, qui cæelum, sedesque Dei dicuntur, voluntas tua fit: Ita in terra, hoc est, à terrestribus peccatoribus, ad te reuersis fiat. Vel intellige, quemadmodum in cælo, post apostatæ angeli ruinam, planè tibi obeditur, nullò iam repugnante, ita omnem aufer terrenorum hominum repugnantiam: vt tibi planè omnia atque ex animo obediunt sicut cælestia ita & terrestria. Panem nostrum supersubstātialem da nobis hodie. Pro supersubstantialem Græcè est ἱεράκιος, quod significat & crastinum, & quotidianum. Hieron. & Cypria. de pane cælesti, qui Christus est, hunc panem interpretatur. August. & Chrysost. de pane corporali intelligunt. Aduertendum autē est, quòd more Hebræorum, omnis cibus & potus, ad vitā necessarius, nomine panis & aquæ intelligitur. Nec incongruum est, nos hac oratione doceri à Christo quomodo bona temporalia quærere debeamus, quæ dicēdo: Da nobis hodie, vult nos in diem postulare, vt ne nimis solliciti de crastino, in multos dies

nobis præparemus, sed certi nos esse curę patri cœlesti, qui etiã passeret fame perire nõ sinit, cõtenti simus hodiernum panem postulare, cras crastinum petituri: Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Metuenda vox Christianis, qui infensissimo sunt erga fratres animo, neque vllã eis remittere volunt iniuriam. Certi enim esse debent, ex hac orandi forma, quã nobis Christus præscripsit, nunquam remissum iri nobis à Deo delicta nostra, nisi vicissim aliena remiserimus. Et quia nihil tam inuitè plerique faciunt, quàm vt acceptam iniuriam ex animo remittant, visum est pulchrum, eisq; metuendũ locũ ex Ecclesiastico adducere. Inquit enim cap. 28. ✠ Qui vindicari vult, à dño inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocente te, & tunc deprecãti tibi peccata soluẽtur. Homo homini reseruat iram, & à Deo querit medelã? In hominẽ similem sibi, non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? Ipse dum caro fit, reseruat irã, & propitiationẽ petit à Deo? Quis exorabit pro delictis illius? Et ne nos inducas in tentationẽ. Variæ sunt tentationum species. Vna probationis, qua, afflictionibus, pro nostra salute, tẽtat nos Deus. De qua Iacobi. 1. ✠ Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: scientes quòd probatio fidei vestræ, patientiam operatur. Alia est tentatio seductionis, quę ad peccatum trahit, quę est à mundo, carne, & diabolo. Et in hãc tentationẽ dicitur inducere Deus, quo modo & indurare, cum nostris exigentibus commeritis (vt à peccato peccatum attrahi solet) in diuersa nos flagitia labi sinit. Et hanc Christianos deprecari iubet, hac orationis forma Christus. Sed libera nos à malo. Chrysostomus malo hic sumit substantiuẽ, pro diabolo. Græcè ἀπὸ τοῦ πόνου, Id est, ab improbo illo, & veratore, hominumq; tentatore diabolo. Si quis neutro genere sumi cõtendat: vt sit sensus: Libera nos ab omni re mala, quæ ad Dei offensã perducere nos queat, non multum laboro. Amen. Vox est Hebræa saluatori nostro frequens vsurpata, confirmationis aduerbium. Ad coronidem autẽ huius orationis Græci addũt: Quia tuum est regnum, & tua potentia in secula seculorum. Amen.

✠ Eccl.
18.2.

✠ Iac. 1.2.

† **Mar. 11. d.** Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.

Confirmatio est illius particulæ: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: quam etiam confirmant illic adducta ex Ecclesiastico.

Cum autē ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminat enim facies suas, ut appareāt hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suā. Tu

† **De sacr. vnctio. ca. 1.** autē cum ieiunas, unge caput tuum, & faciē tuā laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo, qui est in absconso, & pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi.

Candidē pureq; fieri ieiunium vult Christus, sicut & elemosynam & orationē absq; vlla gloriolæ hominum venatione, quod facere solent pharisæi & hypocritę, qui ut appareant hominibus ieiunantes, tristi ac mœsto vultu semper incedunt, & facies suas exterminant: Græcē & φαιδῶδιν quod significat demoliri, corrumpere. Sunt enim qui faciem suam fucō oblinunt, ut nitidior appareat, sunt qui contrā, ut tristior, quomodo & Pharisæi, qui fucis vultū macerantibus, & rugas contrahentibus, utebantur, quo tristiores apparerent, quasi ieiunio & macie confecti. Contrā autē nos iubet Christus facere. Tu autē inquit, cum ieiunas, unge caput tuū, & faciem tuam laua, non quòd re vera hæc facere iubeat, sed quòd læti ac delicati hominis sit, faciē lauare, & preciosis ungi unguentis. Tu contrā inquit, cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem laua, id est, præ te fer lætum atque hilarem vultū, ne videaris hominibus ieiunans. Satisq; tibi sit, si id quod clam hominibus facis, pater tuus cœlestis videat, qui licet nunc nos latet, videt tamen quid agas, tibiq; mercedem reddet. Græci hic addunt in propatulo, coram scilicet angelis, sanctisque omnibus.

† **Lu. 12. d.** Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autē vobis thesauros in cœlo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

A terrenis diuitijs, quæ & corruptionis vitio, & furû rapinæ sunt obnoxie, ad cœlestes nos subleuat, solas veras solidas quæ diuitias, quæ æruginem non ferunt, neq; tineæ aut furibus sunt obnoxia. Cùm autem ærugo vitium sit rubiginis in ære contractum, quo quidem ære olim conflare moneta solebat: tinea autem, vermiculus sit, qui ferè vestibus asseruatis, & inclusis innasci solet, vestes tandem corrodens, thesaurizare nos vetat, & pecunijs, & quacunque alia supellectile.

† *Lucerna corporis tui est oculus tuus: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sint, ipse tenebræ quantæ erunt.* † **Luc. 11.**

Oculus lucerna corporis dicitur, vt quemadmodum lucerna noctis, ita, munia nostra peracturis, nobis præluet. Quòd si oculus fuerit nequam, Græcè πονηρός, id est, prauus & vitiatu: Totum corpus tenebrosum erit, ac media etiam luce velut in tenebris aget μεταφορικῶς autem hic omnem vitæ nostræ decursum intelligit. Per oculum, mentem intentionemque quæ acta vitæ omnia dirigit. Quæ si lucida fuerit, id est, pura, nullaq; affectione praua vitata, totum corpus, id est, omnis vita nostra lucida est, pura & recta, quæ tota pendet & bona mente & intentione. Vt autem promptiores nos reddat, ad seruandum mentis candorem, & integritatem, si lumen inquit, quod in te est, tenebræ sint: hoc est, si mens potior superiorque nostri portio, quæ tota à Deo candida, & lucida condita est, in tenebras euaserit, & obscurata vitijs fuerit, ipsæ tenebræ quantæ erunt, Id est, sensus carnalisque affectio, quæ præ mente obscura tota est, quantas habitura est tenebras.

† *Nemo potest duobus dñis seruire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget, aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ.* † **Lu. 16.**

Vt omnem à coaceruandis diuitijs animi nostri curam auertat, vulgata parcemia vititur: Nemo potest duobus dominis seruire. Quod sane ferè vbique verum est. Nunquam enim ita similibus moribus duos dominos inuenias, quibus ad vtriusq; arbitrium ex animo seruire seruus

seruus valeat: aut quibus æquè idem affectus seruus sit. Hac vulgata ergo parœmia probat, non posse nos seruire Deo & mammonæ, id est, vacare rebus cœlestibus, & coaceruandis diuitijs totos intendere: Non enim vetat diuitias simpliciter habere, sed vt ne mammonæ seruiamus, neq; diuitiarum serui simus. Sumus aut, dum à Dei cultu, atq; amore, ab illa cura nos abduci sinimus.

- † Iu. 12. e *Ideo dico vobis, † ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis: neque corpori vestro quid induamini. Nónne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum?*
 1. Pet. 5. b
 Psa. 54. d *Respicite volatilia cœli, quæ non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa. Nónne vos magis plures estis illis?*

Non vult hoc loco, pigros nos, & ociosos esse, neque non pro victu laborare, sed vetat ita anxie sollicitos esse (quod *μεριμῶν*, significat) pro rebus necessarijs tēporalibus, vt abducamur à spiritualibus, quasi non curæ simus patri cœlesti, ac non ille his quos condidit, quod se dignū est faciētibus, victum suppeditaturus sit: quod probat hoc argumento: Nónne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum? id est, qui dedit nobis potiora, corpus scilicet, ac vitā, nunquid & escam largiturus est, qua alantur, & vestimētum quo tegantur, se petentibus? Idque probat primū de esca, sumpta à volucris animalibus similitudine, quibus cum neque serant, neque metant, de victu pater cœlestis prouidet. Quod cum ita sit, & ipsi multò præstantiores sitis, Deoque chariores, suppeditabit quoque & vobis victum, se petentibus: qui & escam dat pullis coruorum illū inuocātibus, quandiu vt serunt, à suis deseruntur parētibus. *Quis autem vestrum cogitans, potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum?*

Hoc rursus ait, ad tollendam nimis anxiam de victu sollicitudinem, quasi ea non patri cura sit de nobis. Nemo inquit, vestrum cogitans Græcè *μεριμῶν*, id est, cogitabundus, & quamuis ea de re anxie sollicitus, potest adijcere ad staturā suā, & corporis magnitudinē cubitū vnū. Et tamē penè incogitātibus vobis, ad iustā magnitudinē crescere, vos facit pater cœlestis: Ita vt indubiè absque

absque anxia nimis vestra de victu sollicitudine, vos aliturus est.

Et de vestimentis quid solliciti estis? † Cōsiderate lilia agri, † Lu. 12. d. quomodo crescunt, Non laborant neq; nent. Dico aut̄ vobis, quoniā nec Salomon, in oī gloria sua, coopertus est, sicut vnū ex istis. Si enim scēnū agri, quod hodie est, & cras in clibanū mittitur, Deus sic vestit, quantò magis vos modicæ fidei?

Ducta à lilio & sceno metaphora, prohibet anxiam nimis de vestitu curā: quòd lilia agri sine vlla sollicitudine, & scēnū quod citò marcescit, sic etiā præclare vestit Deus, vt naturalis ille à Deo ornatus, omnem exuperet vestiarium Salomonis cultum, tanto hominū studio & artificio elaboratū. Quòd si rationis sensusq; expertia, tantæ sint Deo curæ, vt victū illis & vestitū prouideat, quantò magis vobis prouisurus est, viri pusillæ fidei?

† Nolite ergo solliciti esse dicentes: quid manducabimus, † Lu. 12. d. aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Querite ergo primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijciētur vobis.

Rursus anxiam nimis *μεριμνάετε*, victus vestitusq; curā, Christianis intercedit. Hæc enim inquit oīa gentes inquirunt. Scit enim pater vester quòd his indigetis. Ne verò prætextu fiduciæ in Deum, totos dies stertamus, nihilq; agamus ociosi, subdit: Querite ergo primū regnū Dei & iustitiam eius. i. quærite ergo primū vt iustos vos reddat Deus ex impijs, ac demū regno suo dignetur. Id enim primū præcipuumq; est qđ spectare in suis petitionibus Christianū oportet. Cætera em̄ ad victum necessaria sunt nobis in hac vita, velut adminicula ad regnū illud cōsequendū: vt scilicet, quod naturæ sufficit, alicui vestitiq; studiosis, ac secundū Deū actionibus misericordiæq; operibus intenti, tandē regnū illud cōsequi possimus: qđ qui præcipuū daturus est, & reliqua quoq; cōcedit. Ideo addit: & hæc oīa adijciētur vobis.

† Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies † Luc. 12. d. sollicitus erit sibiip̄s.

In oratione dñica docuerat nos orare, Panē nostrum quotidianū à Deo postulare, quantum scilicet nobis in

singulos dies sufficit, id est, sufficit si hodie laboratis pro hodierno victu: Ita nunc penè idem dicit, quasi diceret: sollicitus est vestri Deus qui animantium sollicitus est, & vegetatiuorum, & quotidianum vobis panem postulantibus non deuegabit. Vt quid ergo anxie solliciti estis de crastino, cum vobis ille, in diem suffecturus sit. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Id est, nolite solliciti esse pro die crastina, pro qua cras postulabitis. Sufficit diei malitia sua.

CAPVT SEPTIMUM.

Iudicaturus proximi vitium, ex festuca & margarito mensuret iudicium, ad quod discernendum oratione opus est, & operibus non falsis & mendacibus, sed iuxta sanctorum verba ambulandum & operandum.

† 2. q. 1. ca. Deus omnipotens. Luc. 6. f. Rom. 14. a. 2. a. 1. Co. 4. a. Iaco. 4. c. † Mar. 4. c. Luc. 6. f. † Ioã. 3. b.

N † Nolite iudicare & non iudicabimini, nolite condemnare & non condemnabimini: in quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, † & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

Non hic sumitur iudicare, prout iudicare significat actum iudicij iustitiæue exercere: sed pro eo quod est remerè de aliquo pronunciare. Nã vt inquit Augu. de cõ-Iaco. 4. c. sensu euangelistarũ: Hoc loco nihil aliud præcipi existimo, nisi vt ea facta quæ dubiũ est quo aĩo fiant, in meliorem partem interpretemur, & nobis ignota nõ iudicemus, id est, tanquã prima condemnemus. Iudicare enim pro cõdemnare frequens est, iuxta illud Euangelicũ. * Qui nõ credit, iã iudicatus est. Curiositatem ergo aut inuidentiã aliorum, qui facta alterius excutiunt, damnat hoc loco Christus. Similiter & sequentibus verbis: Nolite condemnare, & non condemnabini. Quæ verba Græcè hoc loco defunt: & videtur huc translata ex. 6. ca. Luc. Quòd verò addit Matthæus: Non iudicabimini, non condemnabimini, ne putes quòd sententiã iudicij diuini effugiamus, per hoc quòd temerariũ de alijs iudiciũ non feramus, si alia ipsi, Dei correptione & iudicio digna, fecerimus. Sed quoniã qui procliues sunt ad peccatam de alijs iudicandum & suspicandum, ipsi quoque ferè ab alijs malè audiunt, aliorumq; sinistra suspitioni & ipsi subiacent. Ideoque inquit **CHRISTVS**, Si vultis ne

tis ne perperam ac temerè de vobis mundus iudicet, nolite etiam de alijs temerè iudicare. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Et qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis: id est, prout proximos vestros tractaueritis, ita & ipsi tractabimini. Si oblocutores & iniqui censores eorum fueritis, & ipsi de vobis erunt. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo: frater sine teijciam festucam de oculo tuo, et ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, eijce primùm trabem de oculo tuo, & tunc videbis eijcere festucam de oculo fratris tui.*

† 3. q. 7. ca. Infames.

Alia ratione ostendit, quòd nequaquã leues esse debemus in temerè iudicãdis & condemnãdis aliorum actis: quia si grauiora esse delicta nostra quã fratrum perpendemus, nostra ipsi iudicemus, alienis abstinẽtes. Festucã enim leue peccatũ fratris, trabẽ graue nostrũ vocat. Et quia vt inquit Cicero: Carere oĩ debet vitio, q̃ in aliũ paratus est dicere: noli esse curiosulus, ac nimis anxius, de minimis aliorũ erratis, & de tuis excutiẽdis negligẽs. *† Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & canes conuersi dirumpant vos.*

† 11. q. 3. cap.

Nolite recedere. Inf. 15. e. 43. di. In mādatis. De pœn. dist. 1. c. Nonnulli.

Sanctũ vocat Deo dicata & cõsecrata, atq; ita illi templũ illius & sacrificijs addicta vt ad profanos vsus transferri nequeat, sancti autẽ & margaritæ nomine ob excellẽs eius preciũ, excellentissimũ omniũ Dei verbũ appellat, quod indignis (hos enim porcos vocat & canes) & nihil inde profecturis, sed magis Deũ Deiq; doctrinã blasphematuris prædicari nõ vult. Hoc autem intelligamus quãdo nullus ex verbi prædicatione, ad illos aliõsue rediturus est fructus. Nam & ipse Christus rabidis canibus Pharisæis, & plerunq; in actis Stephanus & Paulus verbum prædicauerũt, et si nihil inde ad eos fructus rediturũ intelligerent: sed id fecerunt, vt conuictis eorũ & in faciẽ illis, ostẽsa eorũ manifesta peruicacia, vos fideles ab eorũ doctrina & cõuersatione abduceret.

† Lu. 11. b. Iaco. 1. 2. Mar. 11. e. Io. 14. b. & 16. e. f. & 1. Tess. 5. c.

† Petite et dabitur vobis, quærite et inuenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: et qui querit, inuenit: et pulsanti aperietur.

D 2 Sunt

Sunt qui differentiam ponant inter petere, quærere,
 & pulsare: mihi simplicius videtur *ἰτιτὰς* Hebraica
 esse, qua nos velit Deus instantes esse in oratione, sicut
 Paulus ait: *† sine intermissione orate.* Nulla est autem
 eorum ratio qui dicunt: Scit Deus qua re opus habemus,
 ergo non opus est petitione, & oratione. Omnis enim
 qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit. Nouit quidem
 Deus & qua re indigeas, & quid tibi daturus. Sed quia
 nõ nisi petenti daturũ se præsciuit, Ideo vult vt petamus.
Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus pa-
nem, nunquid lapidem porriget ei? aut si piscem petierit,
nunquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali,
nostis bona data dare filijs vestris, quanto magis pater ve-
ster qui in cælis est, dabit bona petentibus se.

Fiduciam nobis insinuat ad petendũ, quòd quæ ora-
 uerimus exoraturi simus, à similitudine parentis terre-
 ni, qui cum non nisi bona filijs suis terrenis dare noue-
 rit, multò minus pater cœlestis petentibus se filijs: non
 fortasse ad eorum semper voluntatem, quòd aliquando
 non dare sed perdere esset, sed ad eorum vtilitatẽ. Cum
 enim quod è re nostra futurum non est, denegat, multo
 amplius donat denegans, quàm donaret denegata con-
 cedens: quod de Thesei postulatione ferunt.

† dist. 1. cap. 1. † Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homi-
nes, & vos facite illis. Hæc est enim lex & propheta.

Luc. 6. c. Summa est omnium præceptorũ, quæ ad proximi di-
Tob. 4. c. lectionẽ pertinent: vt tantumdem illi faciamus, quantũ
fieri nobis vellemus, & vt vulgatus versiculus ait. Nil fa-
cias alijs, quod tu fieri tibi nõ vis, et facias alijs quod vis
tibi si bene possis: Hæc est enim inquit, lex & prophe-
tæ. i. totũ in hoc vetus testamentũ, vt nemini iniuriã fa-
ciamus, neque cuiquã quid, quod nobis fieri nollemus.

† Luc. 13. c. † Intrate per angustam portam: quia lata porta, & spacio-
sa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui in-
trant per eam. Quàm angusta porta, & arcta via est, quæ
ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam.

Per angustã portam & arctã viã, difficilẽ ab initio vir-
 tutis iter intelligit, qua rarissimẽ vulgus incedit. Lata
 aut portã, & spaciõsa viã, voluptatis viã est, quò se penẽ
 omnes

omnes conijciunt. Vult ergo Christus, non vulgi ac plurimorum lata via voluptatis, quæ ad interitum ducit, suos incedere, sed paucorum, ex virtute degentium, angustam virtutis portam intrare, & arcta via incedere.

Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem, sunt lupi rapaces. † A fructibus eorū cognoscetis eos. Nunquid colligūt de spinis-vas, aut de tribulis ficus? † Sic omnis arbor bona, bonos fructus facit: mala aut arbor, malos fructus facit. Nō potest aut arbor mala, bonos fructus facere, neq; arbor bona, malos fructus facere: Omnis arbor, quæ nō facit fructū bonū, excidetur, et in ignē mittetur. Ideo ex fructib; eorū cognoscetis eos.

† De Reg.
Jur. extra.
ca. Estote.
† Luc. 6. f.

Quia sunt, qui se simulant arctā virtutis viā incedere, ne errore decepti, eos sequamur & cū eis præcipites in barathum vitiorū ruamus, Iubet ab eis nos attendere, Id est, cauere, neq; ouium vestimentis. i. simplicitati & candori, cuius tātum speciē præ se ferunt, credere, intrinsecus aut violentiā, quā vt lupi præ se ferunt, metuere. Et quia difficile est à verè simplicibus eos distinguere: A fructibus inquit, eorū cognoscetis eos. Quia vt inquit, arbor bona malos fructus, & mala arbor bonos fructus ferre nequeunt: neq; tribuli aut spinæ vas ac ficus. Ita hypocritæ licet ad tēpus improbitatē suam simulent & regant, diutius tamen celare se non possunt, quin quales sunt, tales edāt fructus. *φιλοτιμίαν, φιλαυτίαν, φιλαργίαν, & similia.* Et licet ad blandiri antea videbantur, suis tamē vt spinæ & tribuli aculeis, tandē grauius cædūt ac pungunt. Ne autē huiusmodi malas arbores imitemur, ex consequenti earū excidio & exustione nos admonet.

Non omnis qui dicit mihi dñe domine, intrabit in regnum cælorum, † sed qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. † Multi dicēt mihi in illa die: dñe dñe, nōne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus & tunc cōfitebor illis: quia nunquā noui vos. † Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.

† Lu. 6. g.
† 1. q. 1. ca
Propheta
uit.

† Psa. 6. d
Luc. 6. f.
Inf. 25. g.

Admonet ne blandorū verborū specie, abduci nos ab hypocritis & hereticis sinamus. Videtur enim mihi hoc

loco nostræ tempestatis hæreticos notare, quibus nihil est tam frequens in ore, quam speciosa illa nomina, *le seigneur, la foy, le pere cæleste*, quæ cum frequenter balbutierint, toti videri volût spirituales & cælestes, cum si pœnitus introspexeris, neminem ferè eorum inuenias, qui à recta fide & ecclesia, ad suum (vt vocant) Euangelium non transfugerit: quem non aut ambitio gloriæ quæ cupiditas pertraxerit, aut avaritia impulerit, aut libido incenderit. Nemo autem putet me in hoc velle eorum vitia carpere, Vt verè catholicos & ecclesiasticos vitiorum expertes, velim facere: Sed vt intelligant omnes quales habuerit nouum hoc Euangelium legislatores. Duas enim tantùm leges veras & sanctas, in scripturis inuenio, quarum vtraque & legislatorem piëtissimum, & promulgatores habuit sanctissimos. Qualis enim fuit veteris legislator Moyses, testatur scriptura, quæ

† Nu. 12. 2. eum dicit † mitissimum fuisse omnium, qui super terram erant. Eius autem promulgatores patriarchæ & prophetæ. Et cum Deo visum est, noua inducta veterem facessere, neminem dignum duxit per quem ferretur, nisi vnigenitum Christum filium suum Iesum. Ille autem, legis à se latæ promulgatores Apostolos, ac subinde martyres, omniq̃ue sanctimonia præditos viros.

Quæ autem Lutheri legislatores noui sanctimonia fuerit, nescio, nisi quòd sanctimoniam virginem, ab se seductam, imprauatam & impregnatam, monachus ipse, pro vxore duxerit: quo non magis horrendum facturus est Antichristus, cum venerit: cæterisque Euangelij sui promulgatoribus, vt idem facerent author fuit. Nam qua fuerit modestia, virulenti eius libri docent: quibus pro virili nititur, non Christi legislatoris modo legem, sed & promulgatorum eius sancita abolere, & interpretationem. Sed hæc missa faciamus. Quibus tamen admonere lectorem obiter volumus, ne sibi fucum fieri sinat ab hypocritis hæreticis, speciosa illa vocabula Christi, fidei, Charitatis, semper in ore gestantibus, & quibus ab alijs facillè discreueris eos. Non omnis enim qui mihi dicit: domine domine intrabit in regnum cælorum, dicit sic CHRISTVS. Id est non omnis qui me confitetur, quantumcunque in me fidem ac fiduciam habere

habere se iactet, intrabit in regnum cœlorū, sed qui cū vera fide, patris mei cœlestis voluntatē fecerit. Quibus verbis aperte, sola fide & oculis absque operibus, nos non saluari docemur: & si non videatur ergo mastigi cuidam: qui hic asserit damnari non fidem operibus vacuam, sed hypocrisim. Nunquid enim ij fidē habebant, quos asserit dicturos domine domine, nōne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus & virtutes multas fecimus? Hæc sane facere nemo potest, qui fidē in Christo nō habuerit. At quia consentanea fidei opera non fecerunt, sed quæ iniqua sunt pertraxerunt, propterea asserit se dicturum illis: Nō noui vos discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Nō se autem in Deo non semper sumitur pro eo, quod est notitiam alicuius habere: Hoc enim modo omnes & probos & malos nouit Deus: sed aliquando pro notitia vt vocant approbationis, qua gratum aliquem habet, quomodo hic sumendum est.

† *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit. Fundata enim erat super firmam petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, et non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit, domum suam super arenam: et descendit pluuia, et venerunt flumina, et flauerunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina eius magna.*

† Lu. 6. g

Cū fides, teste Paulo, sit ex auditu, ostendit hæc parabola inane esse fidei ædificium, nisi adsint ædificio opera bona. Quod qui Dei verba audit, neque consentanea illis opera facit, perinde est ac si super arenam domum ædificauerit, quam descendens pluuia, & manantes fluuij, ventiq; flantes corruere fecerunt. Quod aut pluuia, fluuij, venti, vides mystica significare, licet cuiq; philosophari, modo is piè scholiastę munus nō excedat. *Et factum est cū consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinam eius. Erat autem docens eos sicut potestatem habens, & non sicut scribæ eorum & Pharisei.*

Mirare populi attentionem, & præcipuè doctoris authoritatem, cuius doctrina videbatur quoddam præse ferre imperium, cogereque non perperam affectos, sicuti erant Pharisei & scribæ sibi fidem habere: cuiusmodi est omnis sermo Dei, à viro bono prædicatus, Imo & ipse tanquam futuri iudex seculi, audèter bonis promittebat salutem, malis autem damnationem.

CAPVT OCTAVVM.

VT CHRISTVS legem latam in monte confirmaret, in descensu montis leprosum mundavit, Centurionis puerum à paralyti, & Petri socrū à febre curavit, cum plerisq; alijs egrotis. Ipse transfretans, à sommo ingruente tēpestatis periculo, à discipulis excitatus, Legionem dæmonum mittit in porcos.

† Mar. i. g
Luc. 5. b.

C† *Vm autem descendisset Iesus de monte, secute sunt eum turbæ multæ. Et ecce leprosus veniens, adorabat eum dicens: Domine, si vis potes me mundare. Et extendens Iesus manum, tetigit eum, dicens: Volo, mundare. Et confestim mundata est lepra eius. Et ait illi Iesus: Vide, nemini dixeris, † sed vade, ostende te sacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyses in testimonium illis.*

† 93. dist.
cap. Dñs.
Depœni.
di. i. cap.
Conuertimini.
Lc. 14. a.

Nota est huius leprosi historia, restat scrupus, cur dixerit ei CHRISTVS: Vide, nemini dixeris. Videtur mihi non planè CHRISTVS inhibuisse, sed præcepisse nemini diceret, priusquam sacerdotem adijisset, quomodo & alijs tribus discipulis in monte Tabor præcepit, vt nemini quicquam diceret de visione trāsfigurationis eius, priusquam filius hominis à morte resurrexisset. Voluit enim vt inopinatò & insperatò mundatum videntes sacerdotes, authoremque miraculi agnoscetes, vel ipsa rei inspectione convincerentur confunderenturque. Illud enim indicant verba sequentia, In testimonium illis: quæ referri debent ad To, offer. non ad To, præcepit. Id est, vt vel mundatione tua cōuicti, in me credant. Quod enim quidam interpretatur: In testimonium, in legem vel ius illis, id est, offer mu-

nus tuū, quod eis iure debetur, nugari est, nō interpretari Quia autē in lege, testimonio erat opus sacerdotis ipsi leproso, quo mundus iudicaretur: Ideo ad sacerdotem remittit dominus & quia exploratam habebat sacerdotum auaritiam, qui grauius ferrent quicquam de suo iure decidi, ius & vt solitum ex lege munus illi offerat.

✠ Munus autem in lege solitum, erat duo passerēs viui, ✠ Leui. & reliqua quæ Leuit. 14. habentur.

✠ Cū autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum & dicens: Domine puer meus iacet in domo paralyticus, & malè torquetur. Et ait illi Iesus: Ego veniam & curabo eum, Et respondens Centurio ait. ✠ Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum, sed tantūm dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic, vade & vadit: & alio veni & venit: & seruo meo fac hoc, & facit. Audiens autem Iesus, miratus est, & sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israēl.

Vide situm vr̄bis Capharnaū. accessit ad eū Centurio rogans &c. Quē Matth. dicit accessisse, Lucas ca. 7. nō accessisse, sed seniores Iudæorum ad eū misisse. Neque tamē ob id Matthæo cōtrarius. Matthæus enim vulgari modo venisse eū dicit, qui per alium venit, iuxta vulgatum prouerbiū: Qui per aliū facit, per se facere videtur. Quem puerū Cēturionis vocat Matthæus, Lucas seruū dicit ~~ᾱ~~is autē Græcum vtrunq; significat. Hic autem digna animaduersione est, mira Gētilis Centurionis fides, qui dominū credidit, solo verbo, posse sanitatem afferre: quā fidem tanti dominus æstimauit, vt se tantā dicat non inuenisse in Israēl. Præclarum verò simplicis hominis argumētum à minori. Ego inquit, homo sum, vti alterius potestati obnoxius: Ita subiectos habēs mihi milites, qui quicquid dixerō, statim exequantur: tantō magis tu Deus, qui vniuersa solo verbo creasti, puerū meū nullius adminiculo, solo verbo tuo sanare potes. Quasi diceret: Quāuis simplex sim homo, nec mei iuris sed alterius, tñ soli verbo meo obediūt serui mei, quātō magis tu, cū deus sis infinite potēs, et simplici verbo tuo

obediēt omnia. Quibus auditis, Christus miratur alienigenam, scripturas legis & prophetarum ignorantem, & tamen vera fide indigenas superantem.

† Malic.
1. c.

Dico autem vobis ꝛ quod multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum, filij autem regni eijciantur in tenebras exteriores: Ibi erit fletus & stridor dentium. Dixit Iesus Centurioni: vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.

Prædicit hoc loco, breui futurā Iudæorum abiectiōnem, assumptis gentibus, quas Cēturio figurabat. Multi inquit ab oriente & occidente venient. Vide num Iudæa sit magis meridionalis in comparatione ad Gentes: & recumbent cum Abraham & Isaac, & Iacob in regno cœlorum. Siue hic regnum cœlorum Euangeliū intelligatur, quod reijcientibus Iudæis, a gentibus est receptum: siue ipsa cœlestis gloria, vtrunque verū. Re. Etè verò Abraham, Isaac, & Iacob meminit, de gentibus loquens, quorum promissionibus tantopere fidebant Iudæi, vt vel ociosi ob illas solas, saluari se crederent, vt illi deinceps fidere desinerent, cognoscentes, beatitudinis eorum gentes participes esse. Filij autem regni, Id est, Iudæi destinati ad regnum cœleste, tanquā filius Dei & populus electus, siquidem Deo parere voluissent, ac Euangelium legi succedens & eam consummans, recipere, eijciantur in tenebras exteriores, Id est, in perpetuam Gehennam condemnabuntur.

† Mar. 1. c
Luc. 4. f. *ꝛ Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem, & tetigit manum eius, & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis.*

Marcus 1. Cap. & Lucas 4. asserunt pro ea socru rogatum Christum, quam statim à febre curauerit: quæ vt inquit, surrexit, & ministrabat eis. Quòd autem curata ministrabat, ostendit quòd cum Dei gratia curati simus à peccatis, ociosos nos esse non oportet, Sed ad bona accingi opera, ne acceptam gratiam, si non bonis operibus exercuerimus, effluere sinamus. Reuera autem dicit ministrasse Christo & apostolis, vt intelligas perfectam fuisse & non mancā illam sanitatem.

Vespere autem facto, obtulerunt ei multos demonia habentes, & eiciebat spiritus verbo: & omnes malè habentes curauit: ut adimpleretur quod dictum est per Isa. prophetam dicentem: † Ipse infirmitates nostras accepit, & egrotationes nostras portauit.

† Isa. 53. b
1. Pe. 2. d.

Sane vespere fidei inclinante (quando vt Paulus ait) † omnia in incredulitate conclusit, vt omnium miseretur, passim inuadere dæmonia cœperunt homines: Nulla enim re magis dominium in homines dæmon capit, quàm per incredulitatem. Omnes autem oblatos dæmoniacos, & quicumque ex ægritudine malè habentes, curauit, vt adimpleretur † Isaïæ propheta 53. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Eadè enim penè sunt verba Matthæi & Isaïæ: vt credatur Matthæus Hæbraicè scripsisse.

† Rom. 11. d.

† Isa. 53. b

Videns autem IESVS turbas multas circum se, iussit discipulos ire trans fretum. Et accedens vnus scriba, ait illis: † Magister sequar te quocunque ieris. Et dicit ei Iesus: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidus: filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinat.

† Luc. 9. 8

Et nos quoq; si veri discipuli Iesu esse volumus, trās rerum mundanarum inquietum fretum abire oportet: & sedatis carnis ac mundi tumultibus, in vno Deo acquiescere oportet. Quod cum efficeret, accedit ad eum vnus scriba: qui curiositatis magis, aut commodi sui gratia, Christo se affectatorem obtulisse videtur. Nimirum quòd quem iam videret tot clarum miraculis, tanto populi applausu & fauore dignatum, aliquem tandem ac magnum in mundo futurum. Vt autem hoc illi desiderium inane Christus auferret, paupertatem suam, Christus obijcit, cui post tot labores, nulla esset reposita ad quiescendum domus, cum suam habeant, & volucres nidus, & vulpes foueas.

† Alius autem de discipulis eius ait illi: Domine permittite me primum ire, & sepelire patrem meum. Iesus autè ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

† Luc. 9. 8

Is est cui, Lucas dñm dixisse, ait: Sequere me, ipsumq; respondisse: Domine permittite mihi &c. Quia verò leuiora, quæ patri mortuo debentur officia, amoris Christi præse-

præferbat, denegans illi Christus quod petit, Sine inquit, vt mortui peccato vel fide, sepeliât mortuos suos. Tu autem qui fide vis viuere, nihil cunctatus, nihil aliorum officia moratus, sequere me.

† Mar.

4. d.

Luc. 8. d.

‡ Et ascendente eo in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius. Et ecce motus magnus factus est in mari, ita vt nauicula operiretur fluctibus. Ipse verò dormiebat. Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitauerunt eum dicentes: Domine salua nos, perimus. Et dixit eis I E S V S: Quid timidi estis modicæ fidei? Tunc surgens, Imperauit ventis & mari, & facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt dicentes: Qualis est hic, quia venti & mari obediunt ei?

✠ Cant.

5. a.

Mira Christi dispensatio, qui discipulorum fidē tentaturus, Ita mare conturbat, propè vt abforet quin nauicula periret: Ipse verò interim, qui nunquam dormit neque dormitat, dormiebat: siue re vera dormiret interim, vigilante intellectu: Sicut alibi dicitur. ✠ Ego dormio & cor meum vigilat: siue dormire se simularet, illorum fidem exploraturus periclitantium: quæ vt infirma erat, certè non omnino perierat. Dicunt enim: Domine salua nos, perimus. At infirma & pusilla erat, qui non putabant dormientem Christum saluare eos posse. Quod & illis exprobrat Christus: Statim autem vt surrexit, & ventis imperauit, facta est magna tranquillitas.

† Mar.

5. b.

Luc. 8. c.

† Et cum venisset I E S V S trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo, habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sæui nimis: Ita vt nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei. Venisti huc ante tempus torquere nos.

Græci legunt Gergesseuorum, Marcus & Lucas Gadarenorum, alij Gergeseorū à ciuitate Gadara vel Gergesa: quam Hebræi Giuosar dicunt: & est in regione Traconitide, in qua Philippus frater Herodis tetrarcha fuit. Ea enim regio est trans lacum Genesar, qui & Genereth, citra Galilæam. Quò cum venisset Christus, occurrerunt ei duo dæmonia, id est, duo dæmoniaci, im mundis & sæuissimis spiritibus agitati. Dæmones autē

Iesum

Iesum agnoscentes, deprecabantur ne se ante tempus torqueret. Licet enim nunquam non luât impietatis & & arrogantiae suæ pœnas: quia tamen grauius post iudicium torquendi sunt, perpetuum cum his quos seduxerunt, quasi non antea torqueri dicantur, aiunt: ante tempus venisti torquere nos. Nónne Deum illum esse cognouerunt? Respondet ibi Chrysoſto. Quoniam Iesum turbæ hominem appellabant, acceſſerunt dæmones, deitatem eius prædicantes. Verùm ne assentatiuncula hæc dicere videantur, rebus ipsis probant, dicentes: Venisti huc ante tempus torquere nos. Nam nemine vidente negellabantur, multò magis quam paulò antè, perpuncti præſentia Christi atque incensu vexabantur, nec ferre vlllo modo poterant. Quia autem nunquam non nocere hominibus dæmoniaci prauitas quærit, rogant Christum vt eos in gregem porcorum mittat vt vel hoc modo illorum dominis incommodent, quos ingressi præcipientes in mare dederunt. Quo miraculo attoniti pastores, dum ea nunciant, non modo nõ sanatis dæmoniacis congratulantur, neque saluatori ac medico Christo gratias agunt, leuiorem ducentes Christi quàm porcorum absentiam, rogant ab se discedere, metuentes ne similem ex alijs dæmoniacis, porcorum iacturam facerent, in mare iactatorum. Istud aut mare, lacus erat Genezareth, què vt oës aquarum cõgregationes, mare Hebræi appellant.

C A P V T N O N V M .

CHRISTVS à Gerasar reuersus in Capharnaum, paralyticum sanat, Matthæum in Apostolatum vocat, murmurantibus imponens silentium: Archisynagogi filiam suscitaturus, hemorrhoissam tactu fimbriæ curat, duos cæcos & mutum plurimosque alios sanat ægrotos, & blasphemantibus Pharisæis, discipulos in moribus & doctrina confirmat.

ET ascendens IESVS in nauiculam, transfre- † Mar. 2. a
Luc. 5. d.
tauit, & venit in ciuitatem suam. Et ecce offere-
bant ei paralyticum iacentem in lecto. Et videns
Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili,
remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis, di-
xerunt

† Mar. 2. b. Luc. 5. c. xerunt intra se : hic blasphematur. Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit : Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris ? Quid est facilius dicere : dimittuntur tibi peccata tua, an dicere : surge & ambula ? † Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico : Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et surrexit, & abiit in domum suam. Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificauerunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

Capharnaum, Christi ciuitatem vocat, quòd id temporis frequentius illic ageret : quò loci paralyticum illi adducunt. Cumque præ turba offerre illi non possent, summis per tegulas illi offerunt: scilicet, confidentes paralytico, salutem se impetraturos. Quod & factum narrat Euangelista. Et si tantum cuique fides profit aliena, quantum quæso valitura est propria? Quid autem his verbis humanius: Dimittuntur tibi peccata tua. Et hoc tamen scribis scandalo est, Christum ob id blasphemare censentibus, quos redarguturus & illorum cogitationes internas perspectas se habere ostendit: Et qui paralyticus fuerat lectum suum tollere, inque domum suam abire iussit.

† Mar. 2. c. Luc. 5. c. Et cum transiret inde Iesus, † vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine. Et ait illi: sequere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores venientes, discubebant cum Iesu & discipulis eius. Et videntes Pharisei, dicebant discipulis eius: † Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? At Iesus audiens, ait: Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus. Euntes autem discite quid est: † Misericordiam volo & non sacrificium?

† 1. Reg. 15. c. Osee. 6. c. Infr. 12. a. De maio rit. & o- Hic est Matthæus Euangelista & publicanus. Est autem publicanus, qui à fisco còducit vectigalia, à Roma- nis olim habitus in precio, odiosum autem hominum genus ipsis olim Iudæis: quòd ab eis qui se liberos iactarent, vectigalia exigent, neque nunc multò gratiosius vulgò nostrati. A telonio autem vocatus Matthæus, statim

statim paruit, dominumque conuiuio excepit, multa publicanorum aliorum & peccatorum turba cemitatum. Quare indignabundis Phariseis, rationem reddit, cur, id faciat. Non est inquit, opus valentibus medico, sed malè habentibus. Quod postea clarius dicit: Nō veni vocare iustos, sed peccatores. Vos autem inquit, discite quid est: Misericordiam volo, & non sacrificiū. Quia Pharisei, externorum sacrificiorum studiosi erāt, misericordiae opera negligentes, discite inquit, ex me, quid est misericordiam volo, & non sacrificium. Id est, misericordiam malo, quam sacrificium externum. Vos autem misericordiam impartiri proximo non vultis, qui publicanos & peccatores accipi conuiuio indignamini, & peccatores arceri vultis, quorum gratia magis veni, quam iustorum. Non enim inquit veni vocare iustos, sed peccatores (vt Græci subiungunt) ad pœnitentiam. Nam vocatione ad beatitudinem, iustos venit vocare, qui paratum omnibus offert regnum cœlorum.

Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicētes: † Quare nos & Pharisei ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et ait illis I E S V S: Nunquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis spōsus, & tunc ieiunabunt.

Dicentes: quare nos, & Pharisei ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant: hoc dixisse Lucas ait Phariseos & scribas, quod Matthæus Ioannis discipulos. Atqui excitatos à Phariseis illos non dubiū est. Arbitrabantur enim Pharisei, pro causa discipulorum facturum Ioannem, ac sic si per alios apostolorum facta reprehenderent, extra inuidiam se futuros. Christus autem discipulorum accepta causa: Nunquid possunt inquit filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Ieiunium non modò abstinentiam ab esu & potu significat, sed quancunque carnis macerationem & afflictionem voluntariam, etiam vestitus asperitatem. Quē admodum & Niniuitæ ieiunabant, cinere caput asperso, & sacco silitiaque induti: Vnde & nunc lugere pro ieiunare sumit Christus: Spōsus Christus est, sponsa Ecclesia. Vt docet ad Ephesi. 5. Paulus. Cui Ecclesie, per

carnis assumptionem desponsatus est. Nuptiarum autē tempus fuit dispensatio Christi, in carne viuentis. Vt verò non decet nouum sponsum sponsaliorum tempore austerum ac seuerum esse, sed hilariter suos habere: Ita quādiu viuenti Christo in carne affuerunt discipuli, noluit eos ieiunijs affligere, neque vllis persecutionum flagellis tentari reseruans ea in tempus ablati spōsi, post ipsius ascensionem: quo tēpore & assidui fuerunt in orationibus & ieiunijs, ac penē per omne tempus à Pharisæis & tyrannis afflictati.

†Mar.

2.c.

Luc.5.d.

† *Nemo autem immittit commissuram panni rudis, in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem eius à vestimento, & peior scissura fit.*

Græcè οὐδ' εἰς δὲ ἐπίβλημα ἐπίβλημα ῥάκος ἀγνάφου ἰματιῶ μαλαῖῶ ἀρα γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἰματία. Budeus sic cēset vertendū? Nemo autē adsuit additamentum panniculi impoliti vesti vetustæ: aufert enim illud supplementū eius à veste, & deterior fit scissura. ἐπίβλημα enim, pro quo interpres commissurā vertit, licet Marci 2. verterit assumentum, magis additamentum seu auctarium significat, quam commissuram, quæ cōiunctionem magis significat & adiunctionem, quā adiunctam partem, seu additamentum. Cōmissura enim Græcis potius dicitur δὲ ἀφ' ἑαυτῆς, siue ὀρθραφίς & ἰσαρμογῆ, quā ἐπίβλημα ῥάκος, autem, quo vsus est interpres, vestem laceram & detritam significat: & aliquando etiam panniculū seu linteolum, etiam non detritum. Duabus autem similitudinibus sequentibus probat non fuisse tam citò ieiunijs & alijs grandibus exercitijs onerandos discipulos, adhuc fragiles & rudes. Obiurgabant discipuli Iohannis, & Pharisæi Christi discipulos, quòd non frequentius vt ipsi orarent, & ieiunarēt, quibus similitudine hac respondet Christus: cūm vestimentum aliquod vetustate iam detritum est & fragile, si quid in eo resarciendum est, imprudenter faciet sartor, si veteri panno ac vetustate iam fragili, commissuram atque additamentum addat & consuat panni rudis, impoliti & noui. Quod cū ipsum nouum fortius sit veteri, ac sic facilè excindatur ab ipso veteri, deterior fit scissura, exciso nouo, secū adhuc

huc rapiente partem aliquam veteris. Porrò quanquã scissura noua non fieret, sicut Lucas dicit; veteri nõ conuenit commissura à nouo, id est, incongruum est, videre vestem aliquã veterem ac detritam, noui panni commissuris refartam. Quòd autem Matthæus dicit: Tollit enim plenitudinem eius: Sensus est, quòd sartor nouo panno vestem tritam refarciens, dum sarcire putat, peiorem scissuram facit, quia tollit plenitudinem: Græcè *ἐλάττωμα*, Id est, id noui panni quod assumptum erat, ad supplendum quod deerat à veteri. Itz veteres ac fragiles adhuc discipuli, nondum à spiritu sancto confirmati, non poterant adhuc assumentum noui panni sustinere, id est, noua gratiæ exercitia, frequentium scilicet ieiuniorum & orationum ferre. Cùm autem ablati sunt ab eis sponsus, & missus spiritus sanctus, de quo dicebat Christus: † Nisi abiero paracletus non veniet ad vos: † Iohn. 16. b. tunc fortiores facti, frequentes esse cœperunt in orationibus & ieiunijs.

† Neque mittit vinum nouum in vtres veteres, alioquin rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & pereunt. † Marc. 2. c. Sed vinũ nouũ in vtres novos mittũt, & ambo cõseruãtur. Luc. 5. f.

Alia parabola idem probat. Vt quoniam vinum vetus propter feruorem & ebullitionem sui, vasa vetera & putria, nimiaque vetustate detrita (hoc enim vocat veteres vtres) si agere soleat, nemo prudens, veteres vtres vino nouo impleat. Alioqui vtribus fractis vinũ ipsum effluet. Ita si quis arduis velit recens credẽtes & Christorenatos Apostolos onerare præceptis eiusmodi, frequẽs ieiuniorũ & orationũ vsus, illos frangat, hoc est, despondere illos animũ faciat præceptorum austeritate fractos. Ita duplicẽ operationẽ perdat. Nã & vtres effringentur, & vinũ nouũ effundetur, id est, & ipsi in desperationem adducentur, & peribit frustra sperata gratia ex adimplentione illorũ præceptorũ. Qui autẽ vtrunq; vult conseruare, & vinum nouũ in vtres novos mittat, id est, fortes ac spiritu cõfirmatos homines, difficilibus virtutũ præceptis onerare non formidet, & in veteres vtres vinum vetus reponat. i. adhuc fragilibus, pro sui capacitare, humana det ac facilia præcepta. Secundũ Hieronymũ autẽ sensus est: Cõmissura vestimẽti noui, & vinũ nouũ, præcepta

cepta sunt Euangelica, per quæ exuto veteri homine, in nouum hominem Christianus renascitur. Huiusmodi autem pannus nouus, non est veteri affluendus, neque vinum illud Euangelij nouum veteribus immittendus vtribus, Iudæis scilicet, scribis et Phariseis, vetustatē adhuc literæ mordicus retinētibus, & corruptæ vetustatis mores reprehendētibus. Iis enim neutrū profuturū est, sicut Paulus ad Galatas scribit: vtrūq; testamentū serua-

✠ Ga. 5. a

re falsò persuasis. ✠ Si circūcidimini inquit, Christus nihil vobis proderit. Meritò ergo Christus hūc pannū rudē iudaicę vetustati prohibebat immitti, ne peior scissura fieret, si iudaica vetustas nouitatē scinderet christianā.

† Mar. 5. b

Luc. 8. f.

† dist. 5.

cap.

Ad eius

vero.

† Mar. 5. d

Luc. 8. f.

✠ *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus accessit, & adorabat eum dicens: Domine filia mea modò defuncta est: se d' veni, impone manum tuam super eam, et viuet. Et surgens Iesus sequebatur eum, & discipuli eius: ✠ Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retrò, & tetigit simbriam vestimenti eius: Dicebat enim intra se: ✠ Si tetigero tantum vestimentum eius, salua ero. At Iesus conuersus, & videns eam, dixit: Confide filia, fides tua te saluam fecit: Et salua facta est mulier ex illa horra. ✠ Et cum venisset Iesus in domū principis, & vidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicebat: Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebāt eum. Et cum eiecta esset turba, intrauit, & tenuit manum eius. Et dixit, Puella surge. Et surrexit puella. Et exijt fama hæc in vniuersam terram.*

† Mar. 5. f

De sanata filia Iairi principis Synagogæ, de quo hîc Matthæus, Marcus. 5. ca. Narrat lóg è postea factū, quàm præcedētibus similitudinibus vsus esset Christus: Lucas quoq; 8. cap. scilicet post immissos in porcos dæmones. Vide huius rei concordiò. Nā quod Matthæus ait eum dixisse: Filia mea modò defuncta est, Lucas: Et hæc moriebatur. Marcus quod idem ferè est cum Luca, in extremis est. Anxij nimis in patre animi indicium est, qui in extremis agentē, desperata iā salute, iam defunctā asserbat. Quod vtiq; verū puto. Nā profectus morientē reliquerat, & patre Christū assecuto, iā mortua erat, sicut & mortuū Christus reperit. Cùm autē suscitaturus eā Chr-

stus

stus abiret, Obiter mulier quædam duodecim annis sanguinis fluxum patiens, desperata ab hominibus salute: quippe quæ totas in medicos facultates insumperat, tanta fide Christum adiit, ut vno vestimentorum eius contactu saluam se fore crederet. Quod & factum narrat Euangelista. Fusius narrat historiam Lucas, de qua & ibi plura dicturus, deq; historiæ allegoria. Ea autem sanata ubi venit Iesus in domum principis, mortuam eius filiam reperit, & tibicines paratos, siue ad deferendam filiam pro more adessent, siue ad leniendum parentum luctum. Ille autem mortuam puellam non esse testatur, sed dormire: propter scilicet futuræ statim suscitationis accelerationem. Quod autem Matthæus dicit eiecta turba eum intrasse, addit Lucas Petrum Iacobum & Ioannem, patrêque ac matrem puellæ solos secum admisisse.

Et transeunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci clamantes, & dicentes: Miserere nostri fili David. Cùm autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dixerunt ei: utique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum: Et comminatus est illis Iesus, dicens: Videte, ne quis sciat. Illi autem exeuntes, diffamauerunt eum in tota terra illa.

Nota est huius historiæ litera. Aduertendum autem quod non statim, neque in via curantur, sed cùm domum Christi essent ingressi, discussa primùm eorum fide: ex quo argumentum debemus capere nemini extra Christi domum, quæ est Ecclesia, absque fide salutem obuenire. Vtrunque enim oportet esse nobis, neq; cuiquã profutura est vel summa fides, si extra Ecclesiæ septa aberret. Quod autem interdixit eis, ne miraculum diulgarent, domi factum, id nostri causa fecit, ne ex occultis benefactis nostris, inanem venemur gloriam: Neque verò putandū est quod inaniter Buccerus asserit in diulgando contra Dei præceptum miraculo cæcos deliquisse, quos nō contemptus gratia, sed ut Hieron. asserit gratitudinis nomine fecisse constat. Hilarius autem dicit Christum illis silentium imposuisse, quia Apostolorum erat proprium prædicare & non vulgi.

† Luc.
11. b.

† Marc.
3. c.

Egressis autem illis, † ecce obtulerunt ei hominē mutū dæmonū habentē. Et eiecto dæmonio locutus est mutus, & miratæ sunt turbæ dicētes: Nunquā apparuit sic in Israël. Pharisæi autē dicebant: † in principe dæmonū eijcit dæmones. Et circubabat Iesus omnes ciuitates & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & curans omnem languorem & omnem infirmitatem.

Solet dæmon obsessorū obstringere linguā, obturare aures, rationemq; impedire quantū à dño permittitur. Huius igitur obsessi, qui nec natura mutus, sed lingua à dæmone ligatus, Christus non fidē requirit, qui nec loqui poterat, sed prius dæmonē impediētē loquelā eijcit, & tūc locutus est qui fuerat mutus. Ita vt in admirationem duceret turbas Christus, vtpote qui non solūm verbo vel tactu, sed & solo nutu curaret omnes languores, sed non sine Pharisæorum murmure.

Videns autē turbas, misertus est eis, quia erāt vexati & iacentes sicut oues nō habētes pastorē. Tūc dicit discipulis suis: † Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

† Luc.
10. a.

Dist. 21.

cap. In no
uo. De hę
retic. cap.
cū ex in-
iuncto.

Mar. 3. c.

† Ioan.

4. c.

Vidit Iesus turbas, quas nemo Iudæorū docere curabat, vtpote quæ destitutæ essent rectore, dispersæ essent sine pastore, & vexatę essent sine quiete: propterea discipulos iubet curā illorū habere, dicēs: Messis quidē multa. i. multa turba est audiēdo dei verbo proclius et apta: Pauci autē magistri sunt ex Iudæis, qui curēt eam: vnde Ioan. 4. † Videte regiones, quia albæ sunt ad messem. Operarij autē pauci. i. pauci prædicatores pro aliorū portione. Ideo rogandus dñs messis, agricola ille cœlestis, De⁹ videlicet pater, vt operarios mittat. i. bonos ac fideles prædicatores, q nō ipsi se ingerāt, sed à deo mittātur.

CAPVT DECIMVM.

ACCERSITIS duodecim Apostolis & eorum nominibus recensitis, dedit illis Christus virtutem, non solū animas sed & corpora curandi, paupertatē præcipit, persecutorum metū prohibet, aduersus quos prudentiā docet: & prædicationis modum ostendit, cuncta etiam prospera Deo postponendo.

† Es

E†T conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eijcerent eos, & curarent omnem languorem & omnē infirmitatem. Duodecim autem discipulorum nomina sunt hæc. † Primus, Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius. Thomas et Matthæus publicanus, et Iacobus Alphæi, et Thaddæus, Simon Chananæus, et Iudas Scariotis, qui et tradidit eum.

Quòd Christus Apostolis præceperat rogandum dominum, ut eos in messem eijceret, & illorum præuenit orationem, quia illorum maiorem quàm ipsi curam haberet, non ob id præcipuè præcepit, sed ut promptiores essent ad diuina excipienda præcepta. In hoc autem dedit illis potestatem aduersus spiritus immundos, ut eijcerent eos, & curarent omnem languorem. Hoc autem multùm facit aduersus hæreticos, qui dicunt in patrandis miraculis, nihil prorsus sanctos agere, sed passiuà tantùm instrumenta esse, per quæ agat Deus. Quòd si Apostoli & alij sancti se in edendis miraculis passiuè habuerint, quare ipsi hæretici miracula non sæpius edunt.

Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, et dicens: In uia gentium ne abieritis, et in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israël.

Quoniam Iudæi populus Dei electus erant, filijq; regni, primùm illis prædicari oportebat regnū Dei, ut Paulus Act. 13. ait: ✠ Vobis oportebat primùm loqui uerbum Dei, sed quia indignos vos iudicatis æternæ uitæ, ecce cōuertimur ad gētes. Et alibi dicit Christus: ✠ Nō sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël: nō quòd aliorum gratia non uenerit Christus, ✠ qui uult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis venire: sed quòd Iudæorum primū gratiam, quibus primùm factæ sunt promissiones. Vnde Paulus frequenter ait: Iudæo primùm & Græco. Ita nunc non simpliciter interdicit, ne ad gentes abeāt, aut ad Samaritanos: sed ite potius inquit, ad oues quæ perierunt domus Israël, ut nō indignarentur (quemadmodum peruersa & perfracta est natio) sibi gentes esse prælatas. Ad Samaritanos etiā ire

† Mar.

16. f.

Lu. 10. d.

Mar. 3. b.

† Mar. 3. b.

Lu. 6. b.

✠ Act.

13. f.

✠ Inf. 15. c.

Mar. 7. c.

✠ 1. Tim.

2. d.

prohibet, qui & si Moyſen recepſſent, non tamen integrè ſeruabant. Fortaſſe etiam inhi- bet, quòd & gentes & Samaritani odio eſſent Iudæis, & immundos duce- rent qui cū illis cōuerſarentur. Itaq; Apoſtolorum præ- dicationē tanquam à gentibus profectā, nō recepſſent. *Euntes autem prædicare, dicentes: Quia appropinquabit regnum cœlorum. Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, lepro- ſos mūdare, demones eijcite, ꝛ gratis accepſiſtis, gratis date.*

ti. q. 1. ca
Quia
quid.
1. Pet. 6. b

Summa prædicationis quam iubet eos prædicare eſt, quòd regnum cœlorum appropinquauit, vel ipſe Chri- ſtus ſcilicet, qui in electorum ſuorum mentibus re- gnat, vel ipſa vita æterna quæ ideo appropinquare dici- tur, quòd Chriſto adueniente facilior ſit omnibus via ad illam. Quandoquidem verò nouam Euangelij legem prædicaturi erant, vult illos eam cum prædicatione à miraculis auſpicari, infirmos ſcilicet curare, mortuos ſuſcitate, leproſos mundare, dæmones eijcere: Id cū fecerint noui Euangelixæ noſtri, erit forſan quod dubi- temus num illis habenda ſit fides. Et quia dona illa ſpiri- tualia gratis acceperant Apoſtoli, gratis etiam vult ea illos conferre. Non quemadmodum Simon ille Magus, qui exiſtimauit donum Dei pecunia ſe poſſe poſſidere: vt ſemel acceptum vendere alijs poſſet. Vel ille Giezi puer Eliſæi prophetæ, qui ſecutus Naaman Syrum à domino mundatum composito mendacio vendere vo- luit, quòd propheta gratis dederat.

ꝛ Mar. 6. b
Luc. 9. a.

ꝛ Nolite poſſidere aurū, neq; argentū, neq; pecuniā in Zo- nis veſtris: nō perā in via, neque duas tunicas, neque calcea- mēta, neque virgā. Dignus enim eſt operarius cibo ſuo.

Primos Euangelici verbi miniſtros ab vno Deo pen- dere volens, nullius rei temporalis ſollicitudinem habe- re iuſſit. Non aurī, argenti, pecuniæ alicuius, non viatici, quando peram eos ferre vetat: qua vel vnus diei victū ferre ſolemus. At vti de victu ſollicitos eſſe non vult, ita neque de veſtitu anxios: cū duas tunicas ferre eos inhi- bet & calceamēta. quòd intelligendum ſane eſt de tunicis & calceamentis mutatorijs. Nam Mar. 6. vult eos calceatos eſſe ſandalijs. Porro nullā aduerſus latro- nes quoq; ſollicitudinem eos vult habere, dū virgā ferre vetat

vetat eos, indubiè qua vti solemus ad nos aduersum latrones detendendos. Nam & virgã qua ambulantes nitantur, illis concedit Marc. 6. vbi dicitur: & præcepit eis ne quid tollerent in via, nisi virgã tantũ. In summa sic: ab omni cura & sollicitudine semotos esse voluit novos Euangelij sui præcones, vt ab vno Deo pendere discerent, qui nosset illis sufficere quicunq; re opus haberet. Quod & factũ docet Luc. 22. dicens. † Quando misi vos sine sacco, & pera & calceamētis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerūt: Nihil. quia verò dicere possent quomodo nobis victũ quotidianũ suppeditabimus, nisi vel nobiscũ feramus vel pecunias vnde cõparemus? Subdidit: Dignus est. n. operarius cibo suo. Id est, si temporalis domini operarij; cibus suus non deficit: cũ ego vos conducã, & in messem meã mittã, nolite quicquã vobis putare defore. Quòd verò prædicantes Apostolos nullius rei habere curam voluit: non alendi sui, non vestiendi, non defendendi, temporarium fuit istud præceptũ: Nam illis præsentia Christi destitutis, ea licuerunt. *In quacunque autẽ ciuitatẽ aut castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manet donec exeatis.* † *Intrãtes autẽ in domũ, salutate eã dicẽtes: Pax huic domui. Et siquidẽ fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eã: si autẽ nõ fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos.*

† Luc. 22.
d.

† 13. q. 1. ca
Ecclesiã.

Non vult eos passim ac temerè ad quemcunque hospitem diuertere, sed ciuitatem aliquam ingressos, de probo hospite interrogare, & Euangelica prædicatione digno, atq; illũ diuertere, futurum scilicet, vt ille vicissim pro accepto Euangelio illos alat. Neq; vult illos passim hospitium mutare tanquã veritos ne grauiores esset hospiti diutius apud eũ manentes. Ideo ait: Et ibi manete donec exeatis. Futurũ est enim vt ille lubens, ac nõ grauatè vos alat. Domũ autẽ hospitis ingredientiẽ pacẽ illi vult eos precari, atque hospitem salutatione præuenire. Quois enim modo fore, vt pax illa fructum afferat hospiti quidem & familiæ ipsius: siquidem Euangelica pace digna fuerit, sin indigna, fructũ illius ad salutantes, ac bene precantes rediturum: hoc est, de oblata illis pace mercedem recipient, & hæc salutatio illis meritoria erit.

† Lu. 10. b † *Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros: exeuntes foras de domo vel ciuitate excutite puluerem de pedibus vestris* † *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij quàm illi ciuitati.*

Quo confidentiores illos ad prædicandum reddat, pœnam subdit illorum, qui eos sermonesque eorum abiecerint. Cōtemptores enim verbi statim vult abijci. Quòd verò ait, Excute puluerem de pedibus vestris, hyperbolica locutio est, qua nihil illorum planè commune vult esse cū prædicatoribus Apostolicis. Tolerabiliorem quoque asserit fore in iudicio Sodomorum & Gomorrhæorum pœnam, quàm illorum verbi contemptorum, nimirum quòd isti oblatum vtrò ab Apostolis regnum, cœlorū abiecerint: Ad illos autem nec Apostolus nec propheta vnquàm missi sint.

† dist. 36. *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. † Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.*

cap.
Qui ec-
clesiast.

Quia nihil illis defore ad prædicandum missis promiserat, etiam nullo viatico instructis, nulla defensione munitis, quòd satis curæ essent patri cœlesti, ab omnibusque liberi molestijs forent, (quod indubiè Christo cum illis agente intelligendum est) ne imminetia illis post Christi mortem mala, tanquam improuisa, eos terrerèt. Ecce inquit, mitto vos, id est, mittam vos (in secunda missione, quæ post resurrectionē suam facta est) sicut oves in medio luporum, id est, omnium penè inimicitijs petitos omniq; penè auxilio destitutos, præter quàm meo pastoris. Qui sicut in prima missione ab omnibus seruatos tectosque molestijs seruabo, ita in secunda multis afflictatos petitosque malis more boni pastoris, eripiam tandem ac liberabo. Rectè autem ouibus prædicatores euangelicos comparat, quòd quemadmodum nihil in illis est ex quo fructum non capiant homines: nimirum ex lacte, carne, vellere, fimo: Ita nihil esse oportet in prædicatore Euangelico, ex quo nõ ad bonum ædificetur auditor Christianus. Vt quemadmodum tondenti se imò & occidenti non obmurmurat ovis, ita animo affectū esse oportet euanglicū prædicatorem:

torem: vt rerū suarū dispendium, imò & vitæ propriæ iacturam, ita fert Euangelicū negotiū leue ducat patienterq; ferat. At quoniā inter lupos, id est, hæreticos Euāgelijq; persecutores degendū erat ipsis Apostolis: Estote inquit, prudētes sicut serpētes, quo animaliū genere nihil astutius, dicēte Moysē, Genes. 3. * Sed & serpens erat callidior cūctis animātibus terræ. Prudentiā autē & circumspectiōnē Euāgelico prædicatori his verbis desiderat, quod & Paulus ad Ephes. 5. * Videte itaq; fratres, quomodo cautē ambuletis: vt verò prudētes & cautos esse oportet quo à luporū inidijs sibi caueāt, ne quā in Euangelico negotio iacturā faciāt, ita simplices oportet esse sicut columbas, atq; ita Euangelicum tractare negotium, vt nihil fellis, nihil amarulentæ, quæ admodum neq; illæ geramus aduersus fratrem. Et interim cū omni candore, simplicitate colūbina ré tractemus Euangelicā. *Cauete autē ab hominibus. † Tradent enim vos in concilijs & in synagogis suis flagellabunt vos: et ad præfides, et ad reges ducemini propter me, in testimoniū illis et Gētibus.*

*Ge. 3. 2.

*Ephes. 5. d.

†Io. 16. 2
Phili. 1. d.

Lupos cū antea dixit, puto palam seuientes tyrannos, & apertē insanientes hæreticos intellexisse: Nunc cū inquit, Cauete ab hominibus, hypocritas Pharisæos intelligit: qui ne apertē seuire more luporū viderentur in discipulos, ac palam trucidare in concilijs suis agitados & in synagogis flagellatos ad reges ducebant ab illis occidendos: quo eorum nomine impietate suam ipsi celarent. Sicut Act. 4. legimus incarceratos à Pharisæis Apostolos in eorū concilia productos, Et vt. 5. ca p. legitur, conuocatos eos flagellis ceciderunt. Nam de Paulo manifestum est, quòd infinitis propemodū insidijs & molestijs agitatum, tandem præsidibus Felici & Lyfiæ occidendum tradiderunt. Quòd verò ait: ad reges ducemini propter me in testimonium illis & gentibus. Sensus est: quòd cū propter CHRISTVM prædicatum Pharisæorum, Scribarum, & Sadducæorum opera ad reges & præfides ducentur trucidandi in testimonium Iudæis & gentibus illud erit, id est, in conuictionem. Per hoc enim conuincetur & Iudæi & gentiles, ita vt sint inexcusabiles, qui accepto de Christi aduentu testimonio, prædicantibus Apostolis credere

noluerunt: Neque ullam habituri sunt ignorantia excusationem. Ne autem in his prædictionibus Christi terreamur, quid facturi sunt, quidque illis futurum est, rursum prædicit, ne iacula non præuisa magis feriant, consolationeq; perseverantibus promittit sequentibus verbis.

† Luc. 21. b. c. † *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquamini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient. Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. † Qui autem perseveraverit usque in finem, hic saluus erit.*

† De pcc. di. 2. Non reuertebantur.

Nulla vult eos præmuniri aduersum reges & principes humana prudentia, sed spiritui Dei vult illos fidere: quem pro illis responsurum pollicetur. Sicut & Luc. 21. ait: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt contradicere, & resistere omnes aduersarij vestri. Tantam autem futuram persecutionem ostendit, ut mutuo in se parentes insurgant, omniumq; penè hominū, non modò proximorum Christiani in se odia cōcitent: quæ qui pro Christi nomine neglexerit, & demū in eius nominis confessione perseverauerit, saluus erit.

† 7. q. 1. c. Sicut aliterius ca. Aduersitas. † *Cum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israël, donec veniat filius hominis.*

Non iunguntur verba ista præcedentibus, sed ad primam missionem referuntur, qua dictum est illis: Ite potius ad oues, quæ perierunt domus Israël, in qua professione nihil illis defuturum ostendit. Quòd si qua ciuitas illos non receperit, sed expulerit, & persecuta illos fuerit, vult illos in aliam fugere: non tam declinandæ mortis gratia, quæ illis in prima missione non imminabat, quam ut fructū Euangelij ex alia reportarēt, ad quā confugissent. Nō enim inquit, consummabitis ciuitates Israël, donec veniat filius hominis. i. non peragraueritis nec perfeceritis prædicationem, quam vobis faciendam mando in ciuitatibus Israël, donec veniat filius hominis in regnum suum, cum immortalis resurget: & tunc

toti mūdo prædicādi Euāgelij potestate vobis cōcedet.
 † *Non est discipulus super magistrum, nec seruus super do-*
minum suum. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius,
& seruus sicut dominus eius. Si patrem familiās Beelze-
bub vocauerunt, quanto magis domesticos eius. Ne ergo
timueritis eos. † Nihil enim est opertum quod non reuele-
tur, & occultum quod non sciatur.

† Luc. 6. f
 Ioan. 15. c

† Luc. 8. c

Quia futurum erat vt opprobrijs multis & conuitijs
 in predicando ciuitatibus Israël afficerentur, præuenit
 eos ne animum despondeant: quasi dicens, satis esse ser-
 uo debet & discipulo, si non deterius tractetur quàm
 magister, & dominus eius. Sed patrem familiās me sci-
 licet ipsum, Beelzebub vocauerūt, dicendo me in Beel-
 zebub dæmonia eijcere, quæ insignis est iniuria, multò
 magis & domesticos eius simili & grauiori iniuria affi-
 cient. Ad syllogissimum autem perfectum ista sententia
 reduci potest. Si obnoxius est iniurijs aliorum magi-
 ster & dominus, non debet grauius ferre seruus & di-
 scipulus, cū nec illo sit maior: sed obnoxius fuit ma-
 gister & dominus Phariseorum conuitijs, iniurijs &
 calumnijs: ergo non debent grauius ferre serui & disci-
 puli, si iisdē obnoxij sint aduersitatibus. Assumptio au-
 tem hinc probatur: quia non est discipulus super magi-
 strum, neque seruus super dominum suum, neque enim
 superiores illi sunt: sed sufficere debet seruo & discipu-
 lo, si perinde tractentur sicut præceptor & herus. Hoc
 est enim quod ait: Sufficit enim discipulo, vt sit sicut
 magister eius, & seruo sicut dominus eius. Hoc autem
 veluti ἀξιωμα probatione non eget. Minorem autem
 probat CHRISTVS: Quia patrem familiās vocaue-
 runt Beelzebub, intolleranda eum iniuria afficientes.
 Igitur non debent commoueri, neq; aliquatenus à præ-
 dicationis officio discedere ob intentatas sibi iniurias,
 ob easque animum despondere. Apostoli ad prædican-
 dum Israël missi. Ne timueritis ergo eos inquit Chri-
 stus, & si opprobrijs & conuitijs multis indignis im-
 merentes vos affecturi sunt, tandem enim constabit
 num vera illi dicant, ac vobis falsa imponant. Nihil est
 enim opertum quod non reueletur. Cū enim omnia

dic

dies reuelet, & si nunc persuadere nitantur orbi vos magos esse, demonumque. vti opera, ipsa tamen dies declarabit: cum vbi que prædicantes egros sanabunt, dæmonia eijcient, non magos vos esse cogentur palàm fateri. Sic enim Chrysoſtomus interpretatur.

† De here-
tica. Cum
ex inuun-
cto.
Luc. 12. a.
† 11. qu. 3.
Nolite ti-
mere.
Luc. 12. a.

† Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. † Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Nonne duo passeret asse veniunt, & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos.

πᾶς πῦδις ἔσθαι volens illos ac palàm magna fiducia Euangelium prædicare, quod dico vobis inquit, in tenebris, id est, quod nunc vobis seorsim ac non palàm prædico, volo vos in lumine, id est, palam omnibus dicere: & quod in aure auditis, prædicare super tecta, eadem sententia vt palàm & cum fiducia prædicetur Euangelium: & quia grauis pœnæ omnibus erat Euangelij prædicatio, conspirantibus in prædicatores magnatibus omnibus, & regibus, iubet discipulos nihil illos formidare: quòd nulla illis sit in animum potestas, vtcunq̃ seuire in corpus valeant: Sed Deum potius vereri, qui potest animum & corpus æternum perdere, volens hoc loco leuiorem illis esse corporis quàm animæ iacturam. Quandoquidem neque aliquid in corpus possunt, nisi volente ac permittente domino, qui non illud finit perdi nisi maiore suorum bono & commodo. Id autem probat à similitudine. Nonne duo passeret asse veniunt, &c. Id est minutulæ ac viles volucres, sicut passerculi, adeoque nullius momenti, vt asse tantum duo veniant: & tamen absque patre vestro, id est, Dei vestri & patris prouidentia, nullus vnquam perit passerculus: vestri autem maior est cura Deo quàm passerulorum, qui in numero habeat omnes capillos vestros. His autem verbis hyperbolicos immensum Dei erga nos affectum declarat, cui curæ sunt etiam minima nostra omnia. Vos ergo inquit, qui longè præstatis passeribus nihil est quod me

uatis à tyrannis, qui nihil in vos poterunt sine Dei permissione ac prouidentia, quæ non nisi in bonum vestrum cedit, vel si minutatim facti à tyrannis fueritis.

† *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cælis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo, qui in cælis est.*

† Mar. 8. 8.
De pœni.
dist. 3. ca.
Adhuc

Ad intrepidè confitendum coram hominibus nomen suū & præmio confitentiu, & supplicio negantiu hortatur: quia quem nihil puduerit Christum coram hominibus confiteri, utque regem ac dominum suum agnoscere, agnoscat quoque eum ut suum coram patre cælesti Christus. Et qui vel erubescencia ductus, vel timore perculsus, coram hominibus negauerit, negabit & eum coram patre Christus. Non enim sufficit in eum credere corde ad iustitiam, nisi & ore, id est, palam accedat nominis eius confessio ad salutem.

perfidii.
De sacra.
vnctio. ca.
1. cap.
Quia ve-
ro.

Nolite arbitrari quia pacem uenerim mittere in terram:

nō ueni mittere pacē sed gladium. † Veni enim separare hominē aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam: & inimici hominis domestici eius.

† Mich. 7.
b.

† Qui amat patrē aut matrē plus quàm me, nō est me dignus. Et qui amat filiū aut filiā super me, nō est me dignus. Et qui nō accipit crucē suā, & sequitur me, non est me dignus. † Qui inuenit animā suā, perdet eam. Et qui perdidit animam suam propter me inueniet eam.

† Luc. 9. e
& 14. f.
Inf. 16. d.
† Luc. 9. e
14. f. &

Quia antea nihil nisi conuitia, minas, & persecutiones Euangelij prædicatoribus Christus pollicebatur: contra autem prophetæ, læta & pacifica omnia in aduentu Messiaë promittebant, ne subita & insolita persecutione terreantur: Non ueni inquit, pacem mittere in terram, sed gladium. Neque negat simpliciter se uenisse ut pacem mitteret inter homines: sed non uenisse ut terrenam & carnalem pacem mitteret. Terrena autem & carnalis pax erat, cum reges & principes terræ conuenerunt in vnum aduersus dominum, & aduersus Christum eius, quomodo Pharisaïs ac tyrannis, ac primitiue ecclesie hæreticis, qui conueniebant inter se aduersus Christianos Huiusmodi inquit pacem, non ueni

17 8

mittere, sed gladium, id est, dissidium & separationem. Veni enim separare hominem, &c. (Et hoc quidem nimium in *τραπολογία* moremur) Euangelij enim prædicatio, quam attulit Christus, omnem parentum inter se affinitatem discidit: dum Christiani, relictis contemptisque omnibus, vni Christo adhæserunt: affines autem eorum idolis suis adhærescetes, omnibus eos odijs omniq̃ue hostilitate sunt persecuti: atque inuicem domesticis, quibus cum summa intercesserat necessitudo, maximas ob Euangelium inter se contraxerunt inimicitias. Ne quis autem arbitraretur aduersum patrem aut matrem inimicitias, vel ob Christum exercere indignum, subdit: Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus, id est, quisquis patri aut matri, aut cuiunque rei in amicitia me possiduerit, non est me dignus. Hoc est quod Lucas 14. cap. expressius dicit: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum aut matrem, & uxorem & filios, fratres & sorores, non potest esse meus discipulus. Vbi enim de Christi nomine ac honore agitur, cedere debent omnia affinitatum iura: non modò vt præter Christum neminem adiuuemus, sed nos etiam ipsi affligamus. Hoc est enim quod sequitur: Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Cui simile habet Lucas cap. 14. Vt autem retinendæ huius vitæ desiderium à nobis tollat: Qui inquit, inuenit animam suam. Anima pro vita frequens vsurpatur: Perdere autem animam & inuenire contraria sunt: vt hoc sit vitam suam ab omni periculo tueri & conseruare, illud autem mortis periculo offerre: sic quòd vitæ parcens pro Christo non vult vitam periculis exponere, perdit eam. Contrà qui pro Christo perdit, in æternum custodit eam. Qui eius seruandæ vsque ad Christum neglectum, studiosus est, verè perdit eam, dum plusculum tempore viuens æternum moritur. Sicut contrà qui eam perdit propter Christum, id est, nihili eius iacturam ducit præ Christi amore, in vitam æternam inueniet eam: qui æternum se ac beatum viuere agnoscet.

† Mar. 9. f † Qui recipit vos me recipit: & qui me recipit, recipit eum
 Luc. 10. c qui me misit. † Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,
 mercedem

mercedem prophetae accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. † Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis, calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

†75.di.c.

In noie.

†Mar.9.f

Data praedicandi miraculaq; patrandi potestate ipsis Apostolis, ut rursus confidant sibi nihil desore, Christi negotium agentibus, caeterique omnes electi ad eos alendos incitentur, asserit quod illis impensum suo nomine fuerit, sibi & patri impensum putare. Nihilque ut vel minimum sit quod gelidae aquae potione intelligit, quod discipulis suis impensum fuerit irremuneratum iri. Quod vero ait: mercedem prophetae accipiet: non intelligas quod tantam accepturus sit mercedem, quantam & propheta: sed quod particeps futurus est mercedis quae prophetae debetur: quia in nomine prophetae ipsum recepit cooperans quantum in se fuit prophetae officio.

C A P V T V N D E C I M V M .

Rogatus CHRISTVS à discipulis Ioannis super conditione sua, non solum Ioannis, sed & sua recenset praeconia: Interea vero ciuitatibus poenitentiam negligentibus imprecatur maledicta, poenitentibus vero quietem & misericordiam.

ET factum est cum consummasset Iesus praecipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret et praedicaret in ciuitatibus eorum.

Graeca locutio pro praecipere, id est, cum finem fecisset instruendi Apostolos, atque illis praecpta dandi, misissetq; eos ad praedicandum, etiam inde transiens & ad ciuitates eorum praedicaturus accessit.

Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis, ait illi: † Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens Iesus, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quae auastis et vidistis. † Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur. Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.

†Luc.7.d

†Isa.35.b

Infr.15.c.

Audi-

Auditis per suos discipulos, & ex cōmuni fama Christi factis & miraculis, Ioannes in carcere conclusus ab Herode, mittit duos discipulos Christum interrogaturos esset ne ipse Christus & Messias, tandem & tandiu expectatus, an alius esset expectandus? Quod interrogat non sua causa: qui de ventre norat, & venientem digito commonstrarat verus propheta Euangelicus. Sed ut discipulos suos CHRISTVS instruat, quos agnouerat ipse à Pharisæis tentatos. Et respondens Iesus ait illis: De se apertè hic testimonium ferre noluit: sed à factorum miraculorumque consideratione, quæ coram illis ipsum fecisse Lucas cap. 7. scribit. Ex quibus cum scripturarum collatione nemo non intelligeret ipsum esse Christū & Messiam. Nam eiusmodi miracula per Messiam facienda passim prophete testabantur, ut videre est

*Isa. 29. e. Isa. 29. & 61. * Ea ergo inquit, quæ me audistis & vidistis facere, Ioanni recitate, ex quibus quis ego sim facile agnoscat. Ad eos autem discipulos rectè sermonem convertens: Beatus est inquit, qui non fuerit scandalizatus in me, id est, qui nulla in re quæ in me sit, offensus fuerit, quo minus mihi fidem habeat. Latentem enim Christi diuinitatem multi ignorantes, & humilia tantum eius atque abiecta considerantes, scandalizabantur, nihil de eo altius aut diuinius cogitantes. Porro multi etiam quòd externa aliquot legis præcepta nihili facere videretur, scandalizabantur in eo, quemadmodum fore ut multi scandalizarentur, & offenderentur, beatus ille senex Simeon antè matrem eius prædixerit, dicens:

*Luc. 2. e. * Ecce, positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Quod verò antè dixit: Pauperes euangelizantur, id est, Euangelicam prædicationem accipiunt. De pauperibus, id est, humilibus & mundo abiectis, afflictisque & humana prorsum consolatione destitutis, intelligendus est locus, modò pauperem animum, id est, abiectum, neque elatum præ se ferrent.

† 21. q. 4. cap. Ois iactura. † Illis autè abeuntibus, cepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominè mollibus vestitū? † Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.

Sed

Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis et plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est:

‡ *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui* †Mal.3.2.
preparabit viam tuam ante te. Marc.1.2.
 Luc.7.d.

Testimonium hoc loco de teste suo Ioanne CHRIS-
 TVS exhibet: non quòd vt vulgò dicitur: mulus
 mulum fricat, sed vt de Ioannis constantia & probi-
 tate persuasus populus, maiorem Ioanni fidem habeat
 de Christo prædicanti. Ac primùm à constantia rogar,
 dicens: Vos ad videndum audiendumque Ioannem in
 desertum properatis, ac certatim confluitis: num verò
 arundinem illic vento agitatam videre putatis, id est, le-
 uem ac inconstantem hominem, cuius verbo fidem le-
 uitas derogat? Sed hominem vidistis constanter de-
 gentem à puero vitam austeram & solitariam, solidam-
 que & immutabilem doctrinam prædicantem: quò mag-
 is vos illi fidem habere oportebat, ad poenitentiam in-
 uitanti, & ad Euangelium recipiendum præparanti.
 Num fortè etiam delicatum ibi quempiam vidistis? Mi-
 nimè sanè, quod ex asperioribus camelorum pellibus
 indicare est. In domibus regum quærendi sunt isti de-
 licatuli, non in austera solitudine. At fortasse multò
 de illo præclarius existimatis, qui ad prophetam visen-
 dum exiistis. Ego autem dico vobis, non modò pro-
 pheta ille est, sed & propheta superior. Quippe qui me
 nondum natum, è ventre matris quo nutu infantia po-
 tuit, nasciturum prophetauit, & præsentem digito indi-
 cavit. Et ne putetis vulgarem quempiam esse prophe-
 tam: ille est de quo prophetauit Malachias: Ecce ego
 mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præpara-
 bit viam tuam ante te. Hebræa paulò secus habent, sci-
 licet: Ego mitto angelum meum qui præparabit viam
 ante faciem meam, & ante Christum: qui verè facies
 patris dicitur, per quem tantum videri & cognosci po-
 test pater, dicente ipso Christo: Qui videt me, videt &
 patrem meum.

‡ *Amen dico vobis: Non surrexit inter natos mulierum* †Luc.7.d.
maior Ioanne Baptista. Qui autem minor est in regno cæ-
lorum, maior est illo.

Scrump nonnulli hæc verba faciunt, cum Christus, natus & ut Paulus inquit, factus ex muliere, indubiè maior Ioanne fuerit. Sed scrump tollit Lucas hoc interpretans cap. 7. † Neminem ex prophetis inter natos mulierum maiorem esse Ioanne Baptista. Nemo enim probatius ac certius prophetauit, qui venientem quoque indice digito commonstravit. Quanquam etiam rectè intelligi potest, ac multò melius, cæteris omnibus, qui ante eum fuerunt, tumque erant, præstantiorem fuisse Ioannem: Tamen per hoc præstantiorem Christum intelligere debemus, qui alia ratione natus homo fuerit quàm cæteri. Vnde præmissa Ioannis præstantia, subdidit: Qui autem minor est in regno cælorum maior est illo, id est, filius hominis, qui in regno cælorum & Ecclesia minori loco habetur ac vilis & abiectus censetur, maior est illo. Sunt qui interpretantur regnum cælorum Ecclesiam triumphantem, in qua minimus, maior ac præstantior sit, propter securitatem beatitudinis maximo viventium. Nec desunt qui regnum cælorum Euangelicam predicationem interpretantur: cuius prædicatorum minimus maior sit propheta Ioanne: quia rectius & potentius Euangelicam gratiam adiectis miraculis prædicet. At prior expositio germanior mihi videtur.

† Lu. 16. d † *A diebus Ioannis Baptista usque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

Ideo omnis qui vim facit ut ad tantæ rei perueniat fastigium, non mirum si magna vi nitatur, quando quidem vehementi properandum studio, & non torpendum inertia, quæ vna res est. Iominis natura digna, ad quam omnes extendere nervos non lentescat. Est ergo inquit Ambrosius, fidei religiosa violentia, segnitias criminosa: & ideo vim faciamus naturæ, ut non ad terrena demergat, sed ad superna se subrigat.

† De pcc. dist. 1. ca. Si enim. † *Omnes enim propheta & lex usque ad Ioannem prophetaverunt: & si vultis recipere, † ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat.*

† Lu. 16. d 22. q. 2. ca. Queritur. Id est, usque ad Ioannem exclusivè propheta & lex Mal. 4. b prophetas de Christo venturo docuerunt; Ioannes autem

tem non de venturo prophetauit, sed natum ac prædicantem vobis commonstrauit: Et si vultis eum recipere, ipse est Elias, qui venturus est, id est, non est tā paruæ authoritatis: Ipse enim est Elias, qui venturus expectatur. Quod sanè intelligendum est: non quòd eodem corpore & anima esset cum Elia: sed quòd prædicationis officio par Elię foret. Quemadmodum enim venturus est Elias in secundo aduentu, qui conuertat cor patrum ad filios, & cor filiorū ad patres: Ita in primo aduentu venit paraturus Christo plebem perfectam, & parare viam ante illum, & per pœnitentię prædicationem, à vijs iustitię auersos, ad Deum conuertere. Quia verò aliquibus paradoxum dixisse videbatur, Ioannem Eliam faciens, subdidit: Qui habet aures audiēdi, audiat. Quibus verbis vti vult Christus, & sæpe solet, cū inculcare aliquid memoriæ hominum vult: quasi nunc diceret: Et si peruersam vitam hæctenus vixistis, ac Messiam me nesciulistis, vel propter legis ænigmata, aut aliam vestram ignorationem, nunc me ipsum prædicante vobis Ioanne, nihil est quod vltra excusare possitis.

Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus dicunt: Cecinimus vobis et non saltastis: lamentauimus, et non planxistis: † Venit Ioannes non manducans neque bibens, et dicunt. Demonium habet. † Venit filius hominis manducans et bibens, et dicunt: Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia à filijs suis.

† Luc. 7. e
† Dist. 35.
ca. Sexto
die.

Vnde is mos puerorū inoleuit, non sat scio, nec vsquā scriptū reperi. Porrò is loquendi modus similis est pueris sedentibus in foro, videtur sumi pro isto, simile est de hac generatione, id est, de hoc hominum genere, ac similiter dici potest illi quod pueri sedentes in foro morosis ac se fastidientibus sodalibus & æqualibus suis dicunt. Cecinimus vobis & non saltastis, lamentauimus & lugubria cecinimus, & non planxistis, id est, neque lætis neque seueris rebus conciliare nos vobis potuimus: & in nostram sententiam vos adducere. Hic mihi sensus esse videtur. Nam vt verba sonare videntur, illa

Iudæorū generatio non tā pueris qui ea verba suis sodalibus exprobrabant similis est, quā eorum quibus exprobrabantur. Quippe qui neque cantantibus alijs occinuerant & exultauerant, neque lamentantibus ipsi planxerant, id est, neque seuera Ioannis prædicatione, sed nec humana ac mihi Christi adduci potuerant ad pœnitentiam. Quod explicat Christus: Venit enim inquit, Ioannes neque manducans neque bibens, id est, seueram qualis pœnitentes decet, vitam agens: neque tamen sic eius exemplo adduci potuistis, vt pœnitentiam ageretis, neque verbo mihi crederetis. Quin imò dæmonium Ioannem habere dixistis. Hoc autem quando dixerint Iudæi, nullus Euangelistarum recitat: Hæc autem verba neque manducans neque bibens, non sunt simpliciter intelligenda, sed hyperbolicòs, hoc est, rarissimo cibo & potu vtens: aut quomodo Lucas interpretatur cap. 7. Venit Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum. Rursus inquit venit filius hominis manducans & bibens, id est, humanam neque austeram vitam agens: qui cū nullum hominum genus fastidiret sese accommodās, comedo tamen & gulosus ac vini potor publicanorum & peccatorum amicus audiuit à vobis. Vos autem cū in eum de vobis minimè merentem conuitia iaceretis, gulæque ac vinolentiæ accusaretis, iustificata est sapientia à filijs suis, id est, me Dei patris sapientiam filij mei, id est, publicani & peccatores, qui pœnitentia ducti per fidem mihi adoptati sunt in filios, non modò nullius me conuitij vt vos accusauerunt, sed iustificauerunt, sed iustum censuerunt ac prædicauerunt. Vide tamen num filios sapientiæ Iudæos & Pharisæos intelligere possumus: & hoc modo sensus esset: Quanquā me Dei sapientiam vinolentiæ & gulæ accusaueritis, iustificata est tamen sapientia à filijs suis, id est, præ vobis, qui Dei filij eratis, si mihi credere voluissetis. Vos autem condemnabimini, coram quibus, Dei sapientia nihil, quod ad vestram spectaret salutem, prætermisit. Eodem modo loquendi vsus est Lucas de Publicano iustificato, & Pharisæo condemnato, dum de Publicano loquens ait **CHRISTVS** Lucæ. 18. Dico vobis: descendit hic iustificatus ab illo,

ab illo, id est, præ illo iustificatus, & iustus habitus Publicanus, reus autem Phariseus,

Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia nõ egissent pœnitentiã. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Veruntamen dico vobis, Tyro et Sidoni remissius erit in die iudicij quàm vobis.

Corozain & Bethsaida, & Capharnaum oppida sunt Galilææ, lacui Genesar vicina, quibus in locis frequenter versatus est Christus prædicans, quibus duritiã exprobrat quòd audita prædicatione tot miraculis confirmata, nunquàm tamen egissent pœnitentiam, quòd-que si pares: id est, paria miracula in Tyro & Sidone maritimis vrbus facta fuissent: quanquam omni flagitiorum genere, & insolentia plenis (de quibus vide Isaiam & Ieremiam) olim in cinere & cilicio, quæ sunt externa signa verè pœnitentum, pœnitentiam egissent. Ideoque cum eis mitius agetur, quàm vobiscum in die iudicij. Quandoquidem æquum est vt & seruus sciens *Luc. 12. f voluntatem domini & non faciens, pluribus vapulet, quàm ignorans.

Et tu Capharnaum, nunquid in cœlum exaltaberis? vsque in infernum descendes: quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent vsque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die iudicij, quàm tibi.

Similia quoque Capharnaum minatur: quam & ob infinita Christi miracula in cœlum vsque exaltatam & celebrem, vsque in infernum (nisi resipuerit) descensuram dixit, & funditus perituram, si de materiali vrbe intelligas, sin de incolis, verè in infernum descensuros, mitiusque Sodomæ futurum, quàm Capharnaum, quòd illa nullos habuerit pœnitentiæ præcones, hæc habitos neglexerit.

In illo tempore, respondens Iesus dixit: † Confitebor tibi pater dñe cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et reuelasti ea paruulis. Ita pater: quoniam sic

fuit placitum ante te . Omnia mihi tradita sunt à patre meo . Et nemo nouit filium nisi pater : neque patrem quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare.

Frequēs est Euangelistis uti verbo respondentis, etiam si nulla negatio præcesserit . Lucas enim 10 . cap. nullam recitat orationem sed ita habet: In ipsa hora exultauit in spiritu sancto . Verisimile est autem quòd secum in spiritu sancto exultans, redemptionis humanæ mysteria comminisceretur . Vnde in verba exiliens ait: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, id est, gratias tibi ago, quòd abscondisti hæc mysteria, scilicet à sapientibus huius mundi, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, id est, rudibus & infantibus, & mundo insipientibus: Et ne causam ad eò roges, cur ita fecerit, subdit: Ita pater quoniam sic fuit placitum ante te. Id est, non opus est ut causam aliam sciscitemur, nisi quòd ita tibi uisum est. Ut uerò omne hominum genus ad se alliciat, ostendit quantæ sit apud patrē authoritatis, cui à patre in manus illi omnia sunt tradita, quem solus ipse nouerit. Deinde apertū & facilē sese omnibus præbet, uirò omnes inuitans peccatorum mole onustos, quos se refocillaturum pollicetur uerbis sequentibus.

Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, et ego reficiam uos. † Tollite iugum meum super uos, et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et inuenietis requiem animabus uestris. † Iugum enim meum suauē est, et onus meum leue.

† 2. q. 6. c. Qui scit.
† 1. lo. 5. a

Vnde constat peccatū & laborem antequā perficiatur, & pondus postquā patratū est, plurimū habere, iugum uerò domini paucū vel nullum pondus habet . Iugum enim Christi & disciplina eius idem sunt . Sensus ergo est: Tradite mihi uos in disciplinam: non est enim quod metuatis ne austerus, aut durus sim præceptis, aut inflatus & insolens, qui rudes dedigner docere . At contrā, mitis sum & humilis corde : quòd si præceptori mihi operam dederitis, ac disciplinæ meæ iugū uirò subieritis, inuenietis requiē animabus uestris, hoc est, reperietis in ea ubi acquiescatis . Iugum enim disciplinæ meæ suauē est, & onus mandatorū, quæ uobis iniungo, leue.

CAPVT DVODECIMVM.

Christus super obseruatione sabbati conuictis Pharisæis, aridam sanat manum, & dæmoniacum cæcum & mutum mirantibus multis: eosdemque murmurantes Pharisæos & signum à cælo petentes arguit, & qui filij Dei sunt mater & fratres ostendit.

In illo tempore abiit Iesus per sata sabbato, discipuli aut eius esuriētes cœperunt vellere spicas & manducare. Pharisæi autem videntes, dixerunt ei: Ecce, discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbatis.

At ille dixit eis: Non legistis quid fecerit Dauid, quando esuriit, & qui cū eo erant, quomodo intrauit in domū Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus.

Græci habent σαββατῆς. Sabbata autem appellāt Iudæi festa sua omnia in quemcunque diem inciderint: sabbatum verum diem ipsum septimum. Obstinatum itaque hominum genus Pharisæi in hoc toti erant vt Christi suorumque opera, vel ex leuicula occasione calumniarentur, quando prætextu legis, quæ operari sabbato vetabat, discipulos eius carpunt spicas ad tollendam famem sabbato vellentes: Quos Dauidis exemplo excusat: qui panes propositionis, alioqui laicis vetitos, cū esuriret, comedit, & suis edendos proposuit. Hos autē panes nonnulli Hebræorū panes facierū vocant: quæ super mensam aureā ante propitiatoriū quolibet sabbato proponerentur, vt semper essent ante faciem dñi. Et hoc genus panis sacrū erat, & tantū sacerdotibus licebat contingere, & comedere: imò vt dicit Hieron. Malach. 1. ca. Ipsi sacerdotes panes propositionis ferere, ipsi demerere, ipsi molere, ipsi coquere debebant, & per singula sabbata noui proponebātur, quasi propositi ad spectandū in conspectu domini & hominum: vt essent publicum memoriale quo admonerētur Israëlita sacrificij placationis, vt Leuit. 24. amplius scribitur. Hæc autem Dauidis historia. 1. Reg. 21 habetur, cū Dauid fugiens Saulem venit in Nobe ad Achimelech sacerdotē, apud quē panis propositionis famelicus cū socijs comedit.

Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violât, et sine crimine sunt. Dico autem vobis, quia tēplo maior est hic. Si autem sciretis quid est. † Misericordiam volo et non sacrificium, nunquā condemnassetis innocentes: † Dñs enim est filius hominis, etiam sabbati.

† Ose. 6. c.
Sup. 9. b.
Luc. 6. b.
† Mar.
3. d.

Secundò factum excusat alio sacerdotum facto, qui absque legis violatione impunè sabbatum violabant in templo. Sabbato enim hominem circumcidebāt sacerdotes, vt Ioan. 7. CHRISTVS ostendit: Quòd si sacerdotibus templi ministris, sicut & Dauidi per necessitatem illud licuit, templique reuerentia necessitati cessit ipsius. Cùm hic, id est, in hoc loco, vbi sunt mei discipuli, ego sim templo maior, & superior, possunt contra externum legis cultum necessitati suæ subuenire. Quia verò anxia sacrificiorum sollicitudine sanctitatem Iudei simulabant, ostendit eos magis sacrificio, id est, externo templi cultu duci, quàm misericordia. Quòd si primo loco misericordiam habuissent, nō condemnassent innocentes Apostolos: qui quod domino authore faciūt, iure faciunt. Cùm hominis filius CHRISTVS, dominus sit sabbati, qui à legis cæremonijs prout illi visum est, dispensare possit.

† Mar. 3. d.
Luc. 6. b. Et cùm inde transisset, venit in synagogam eorum. † Et ecce homo manum habens aridam, et interrogabant eum dicentes: Si licet sabbatis curare? vt accusarent eum. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouē vnā, et si ceciderit sabbatis in foueam, nonne tenebit, et leuabit eam? Quanto magis melior est homo oue? Itaque licet sabbatis benefacere. Tunc ait homini: Extende manum tuam, et extendit. Et restituta est sanitati sicut altera. † Exeuntes autem Pharisei, consiliū faciebant aduersus eum, quomodo perderent eum.

† Mar. 3.
b.

Io. 10. c.

Omnes mouent Pharisei lapidem, vt Christi benefacta calumnientur. Christum enim synagogam ingressum interrogant: num sabbatis curare liceret. Qui si respondisset, licere, sabbati violatorem acussent, sin non licere inhumanitatis arguerent. CHRISTVS autem ouis parabola, quam si in foueam ceciderit sabbato,

bato, licet extrahere, cōcludit licitum esse sabbato benefacere: restitutaque homini manu sua, Phariseorum odium inuidiamque; in se concitavi, nihilque aliud quam de ipso perdendo consultantium.

Iesus autem sciens, recessit inde & secuti sunt eum multi, & curauit eos omnes: † & praecepit eis ne manifestum eum facerent: ut adimpleretur quod dictum est per Isai- am prophetam dicentem. Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo mihi bene complacuit animae meae. Pona spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eijciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.

Quorsum adducatur à Mattheo, & quò referatur ista propheta, fateor me nondum intelligere, & si in hoc laboravi. In propheta autem verba sunt patris de filio loquentis. Quod verò ait: iudicium gentibus nuntiabit, quidam interpretantur, Iudicium, id est, regnum iustitiæ, seu iustificationis, qua credentes in IESU CHRISTO iustificat vel Euangelicam legem, per quam gentes Apostolorum prædicatione ad viam reuocat iustitiæ & fidei, quod repellentibus Apostolos Iudeis vt Act. 13. gentes recto iudicio in salutem assumpserit. Vide num de extremo iudicio intelligi possit. Quod verò ait: non contendet neque clamabit, nec audiet aliquis in plateis vocem eius: summam eius mansuetudinem indicat: qui conuiciantes opprobrijs non affecit: sed mititer sustinuit, ac veluti agnus coram se tondente obmutuit. Arundinem quassatam non confregit. Arundo quassata dicitur viles nulliusque potèris homines, quos potètiores ferè vexare solent & opprimere. Hos inquit Christus non comminuit, nec oppressit, sed immensis iuuat beneficijs. Idem autem est arundinem quassatam confringere, & linum fumigans extinguere id est, iam debilitatos, & fractis pene viribus ad interuersionem usque perducere. Ethæc inquit, non faciet, donec eijciat ad victoriam iudicium: id est, donec vniuersum orbem iudicans, victorem sese manifestet: id est, quan-

diu mundus erit, afflictos non opprimit, neque tamen sequitur quòd postea sit oppressurus, sicuti docuimus Matth. 1. In hoc loco: Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum. Non enim sequitur ut ibi docuimus, quòd postea cognouerit eam.

Sup. 9. g.
Luc. 11. b
De pœni.
di. 3. cap.
Sunt plu.
+ Mar. 3. c.
Luc. 11. b.

‡ Tunc oblatuſ est ei dæmonium habens, cæcus & mutus, & curauit eum ita ut loqueretur & uideret. Et stupebāt omnes turbæ & dicebant: Nunquid hic est filius Dauid? Pharisei autem audientes, dixerunt: ‡ Hic nō eijcit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.

Dæmonium cæcum & mutum erat. Ad hoc autem miraculum vulgus & simplici mente præditi Christum ob id confitebantur filium Dauid esse, id est, Messiam. Iam enim vulgò obtinuerat ut filius Dauid diceretur Messias. Vnde & Mar. 10. Cæcus dicit: Fili Dauid miserere mei. Pharisei autem inuidia dissecabantur, & sancta Christi opera, quæ Deo tribuere oportebat, principi dæmoniorum Beelzebub tribuebant. Est autem Beelzebub Hebreum nomē: quod dicitur Hebraicè Baalzebub, id est, magister vel dominus muscæ. Fuitque idolum Accaron urbis Philistinorum. Neque temerè hoc nomine principē dæmoniorum vocant, tanquam sordidarum & inanium rerū, quales sunt muscæ magistrum & dominum.

I E S V S autem sciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum diuisum contra se, desolabitur: & omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit. Et si satanas sat anā eijcit aduersus se diuisus est: quomodo ergo stabit regnum eius? Et si ergo in Belzebub eijcio dæmones, filij vestri in quo eijciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Si autem ego in spiritu Dei eijcio dæmones: Igitur peruenit in vos regnum Dei. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere: nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum illius diripiet? Qui non est mecum, contra me est, & qui non congregat mecum spargit.

Hanc autē iniuriam quā cogitatione atq; animo tantum Pharisei versabant, his rationibus refellit **C H R I S T V S**. Nullum imperium, nulla ciuitas, nulla familia secū inter se dissidēs diu stare potest, sed regnū satanæ stat adhuc

adhuc, viresque suas seruat in mundo mundi princeps: non igitur in se diuisum est regnum satanæ: neque satanas satanan eijcit, neque ego in principe dæmoniorum dæmonia eijcio. Si enim alter alterum de possessione sua deijcit & deturbat, pugnent inter se necesse est: atque ita cum discordia magna imperia dilabi soleant, collabatur statim eorum regnum. Summa autem eis cura est, vt in communem hominum perniciem stabiliant illud & confirmant: Non igitur diuisi inter se sunt dæmones, neque ego alterius opera dæmonis, dæmonem eijcio. Et si ego in Beelzebub dæmonia eijcio, id est, si nullam habeo potestatem dæmonia eijciendi nisi mutuatam à dæmone, filij vestri, id est, Apostoli & discipuli mei: vel etiam ipsi prophetae sancti, vestrique exorcistæ, in cuius potestate eijciunt? Non audeatis autem dicere vos in hac re illos opera dæmonum, multò minus ego illorum magister & dominus. Ideo ipsi inquit, iudices vestri erunt, id est, cum Dei opera non dæmonis, id est, se facere confiteantur, & agnoscant, iudices vestri erunt, id est, vos impietatis arguent, & condemnabunt. Si autem ego in spiritu Dei eijcio dæmones, id est, si fateri cogimini, his victi rationibus me in spiritu Dei dæmones eijcere, peruenit in vos regnum Dei. Quidam interpretantur regnum Dei Christum & Messiam: vt sit sensus: iam adest Christus & Messias tandiu à vobis expectatus, & talia signa facturus: frustra que iam alium queratis. Vide etiam num regnum Dei pro immensa eius potestate & vltione diuina sumi possit, vt sit sensus. Haftenus vos in peccatis vestris diuina clementia sustinuit, nunc si ego in Dei nomine ac spiritu patro, quæcunque facio, vos autem blasphemare pergitis dæmonio tribuentes, profecto in vos regnum Dei & diuina vltio & iustitia peruenit. Altera ratio est. Quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, &c. Id est, Nemo potest cuiuspiam fortis domum intrare, vasa que eius, id est omnem suppellectilem (nam eo nomine tota suppellex iurecōsultis dicitur, vnde conuasandi verbum spoliare) nisi prius expugnatum fortem illum in vinculis tenuerit. Neque enim vnquã volens spoliari se sinet. Quoniam igitur permittet dæmō obfesso homine spo-

liari nisi nolens & inuitus, aliaq; potestate coactus. Ego igitur non in dæmonis potestate, sed Dei virtute dæmonia eijcio. Tertia ratio est. Qui non est mecum, cōtra me est, & qui non congregat mecum, spargit. Entimema imperfectū hic est: quod ita reduci potest. Qui nō est mecum, id est, consentanea mihi non facit opera contra me est: Princeps autem dæmoniorum non mecum est, quod ex vtriusque operibus tam inter se diuersis manifestum est, contra me igitur est, id est, in omnibus mihi contrarius. Non igitur eius opera vtor, cuius studium est aduersari mihi potius quàm fauere. Et qui non congregat mecum, spargit. Christi officium ac munus erat, sparsas Dei oues in vnum congregare: vt inquit Ioan. cap. 11. De Caipha, cū esset pontifex anni illius prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente: & non tantum pro gente: sed vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Dæmonis autem dispergere, & à Deo palabūdas alienare. Inquit ergo Christus: Qui non congregat mecum, spargit. Dæmon autem non congregat mecum, vt ex eius cōtrarijs operibus cōstat, dispergit igitur quod congrego. Quomodo igitur author mihi & adiutor erit in expellendo dæmone ab homine, quem eripere ab eo volo, & in meum ouile congregare.

† Mar. 3. g
 Luc. 12. b
 Di. 25. ca.
 Qualis.

Ideo dico vobis: † Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemiæ nō remittetur. Et quicumque dixerit verbum cōtra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, nō remittetur ei neque in hoc seculo neque in futuro.

Nullum peccatum esse asserit dominus, quod non facile reuertenti remittatur, præter peccatum & blasphemiam in spiritum sanctum: quod neq; in hoc seculo neque in futuro remittitur. De peccato irremissibili diximus in episto. ad Hebræos sexto cap. & decimo, & in canonicam Ioānis, quomodo irremissibile dicatur. Quid est autem quod distinguit Christus blasphemiam in spiritum sanctum cōtra peccatum in filium hominis? Propriè peccatum in spiritum sanctum est contra mentem propriam, agnitamque veritatem decertare, quomodo & nūc Pharisæi: qui tot visis Christi miraculis, tot agniti-

tis di-

vis diuinitatis suæ argumentis, certissima adducti malitia & inuidia, sancta eius opera dæmoni tribuunt. In filium autem hominis blasphemabāt, cū nondum agnita eius diuinitate vinipotorem, et gulosum vocabant, ex deo quæ esse negabant, quia sabbatum solueret. Id enim partim accidebat ex ignorantia. Perinde ergo est ac si diceret Christus: Cū me Dei filium hactenus opprobrijs affecistis, vtrunque remissione (si vos pœniteat) dignum fuit. Nam me filium tantū hominis non item Dei credebatis: nunc autem cū spiritus sancti opera quæ facio, mera inuidia dæmoniorum principi tribuitis, tam dūrum inuisumque Deo Patri est peccatum, vt nunquā ipse sit vobis remissurus. Caue autem putes nullum esse in filium hominis irremissibile peccatum. Nam qui nūc agnitam, & professam eius diuinitatem negaret, indubiè in spiritum sanctum peccaret. Quod autem dixit Christus peccatum in spiritum sanctum non remitti, neq; in hoc neque in futuro seculo, hinc manifestò conicitur pro purgatorio esse aliquod peccatum quod in futuro seculo remittitur, non quo ad culpam, sed quo ad reatum. Videant super hoc loco expositionem antiquorum.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonū: aut facite arborem malam & fructū eius malum. Siquidē ex fructu arbor agnoscitur. † Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. † Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala.

† Sup. 3. a
Luc. 6. g.
† Luc. 6. g.

His verbis & sequentibus Iudæorum peruersitatem arguit. Quasi diceret: Nihil valet fucus iste aut hypocritis, per quam iusti parere hominibus vultis: Nam externa illa facies, & religionis larua iustos non reddit ac pios: bonam faciatis arborem oportet, si bonum ex ea fructum edi vultis, id est, internam mentem ac voluntatem, ipsamque intentionem piam ac bonā esse oportet. Alioquin nullum verè (quanquam fortassis simulate) fructū bonum edetis. Vnaquæque arbor qualis sit ex fructu agnoscitur: & vti quæ mala est arbor fructum bonum edere non potest: Ita & vos cū sitis mali, bona loqui non potestis. Ex abundantia enim cordis os loquitur, id est,

est, extérnum verbum index est mentis: neque quicquã os loquitur quod non antè mens sènterit. Itaque cū inuidia & peruersitate plena mens est, non potest non inuidia & peruersa verba effutire, & qualis quisq; intus est, talia extra profert, bonus bona, & malus mala.

† 22. q. 5. Dico autē vobis, quoniam † omne verbum ociosum, quod
ca. Quo- locuti fuerint homines, reddēt rationē de eo in die iudicij. Ex
tiens. verbis. n. tuis iustificaberis, et ex verbis tuis condēnaberis.

Quia de summo blasphemix peccato eos arguerat, ne putarent sufficere si à grauibus tantū abstinerent, ait: De verbo ocioso etiam in iudicio rationem reddituros, quantò magis de grauibus culpam. Et ne putarent nullam esse in pobrosis verbis culpam, ait: Ex verbis tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis, id est, peruersa & impia verba peruersam & impiam mentem arguent, & condemnabunt: Bona autem iustam pronuntiabunt.

Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Phariseis, dicentes: Magister volumus à te signum videre. Qui respondens, ait illis: † Generatio mala & adultera signum querit: & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. † Sicut enim fuit Ionas in ventre cæti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

Respondendi verbum, etiam si nulla interrogatio præcessit, vsurpari solet ab Euangelistis pro dicere, & verba habere ad aliquem, secundum quod respondere significat, & ordiri sermonem ad aliquem. Quod autem volūt signum à Christo videre, nihil nouum. Nam vt ait Paulus. 1. Corin. 1. Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam querunt. Sciens autem Christus, tentandi tantum gratia, non credendi eos illa petere, obiurgatis illis vocatisque adulteris, vt pote reiecto Deo, cui desponsi erant nullum asserit dandum esse signum, nisi Ionæ prophetæ, signum scilicet, resurrectionis suæ: Vt quemadmodum à mari absorptus, è ventre Cæti ad vitam reuocatus est, in columis Ionas, Ita Christus in terra sepultus è ventre inferi ad veram vitam & immortalitatem reuocatus est. Hoc est enim euidentissimum diuinitatis Christi testimoniū: Sicut Paulus ad Rom. 1. ait: ✠ Quideclaratus est filius Dei

† Mar.

8. b.

Luc. 11.

b. d. 9. c.

Deut.

32. a.

† Ionæ.

1. a.

✠ Rom.

1. a.

Dei

Dei ex eo quod resurrexit à mortuis. Quomodo autem Christus tribus diebus & tribus noctibus fuerit in sepulchro, vide doctores.

† *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce plusquam Ionas hïc.*

† De pœ.
dist. 1.
cap.
Voluif-
sent.

Quia se solos Iudæi pios & iustos censebant, gentes autem auersabantur vt impias, condemnandam eorum impietatem dicit ab Ethnicis, Niniuitis scilicet, & Sabba regina Austri. Quòd illi quidem ad prædicationem Ionæ prophetæ conuersi sint, & resipuerint: At Iudæi post tot miracula Christi & prædicationes, qui superior Iona fuit, (Hoc est enim quod ait: Et ecce plusquam Ionas hïc, id est, in hoc loco) obstinati permanserunt: Hæc autem ab extremis terræ finibus venit vt sapientiam Salomonis audiret: Iudæi verò vltro oblatam Christi, qui superior Salomone fuerit, sapientiã recusauerint. Quod autem ait Iudæos ab illis condemnandos, intelligendum est, vel quòd eorum impœnitentia Niniuitarum pœnitentiæ collata, & Salomonis veri contemptus, affectui reginæ Sabba comparatus, reos arguet & condemnabit Pharissæos. Vel intellige quòd Niniuitæ se in resipiscencia sua permanserunt, & regina Sabba si in percepta à Salomone sapientia perstiterit, vna cum sanctis alijs cumq; Christo condemnabunt Pharissæos.

† *Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plusquam Salomon hïc.*

† 3. Reg.
10. 2.
2. Par. 9. a
Luc. 11. c.

Regina Austri, id est, Sabba regionis sitæ ad Austrum Iudææ. Quod verò ait: & condemnabit eam. Græcus habet *κατακρίνω*. non est intelligendum quòd sententiam ipsa iudicij & condemnationis ferat. Condemnare enim obiurgare, sicut & Græca *κρίνω*. sicut & *εξιλέγμαι* apud probatos authores, nō modo iudicij sententiã ferre significat, sed & reipsa condēnationis & obiurgationis reos ostendere. Sic Plinius in Epistolis: Nā mala emptio semper ingrata, eò quòd exprobrare stultitiã dño videtur. Sic Cicero ad Quintum fratrem. De sumptuosis ædificijs, quanquã ea villa quę nūc est, tanquã philosophia videtur esse, quæ obiurget cæterarū villarum insaniam.

Sic

Sic condemnare Cicero in Pisonem vsurpat, dicens: Quid enim refert an conscientia tuorum scelerum oppressus, nihil ad senatum ausus sis scribere, an amici tui tabulas abdiderint. Idemque silentio suo temeritatē atque audaciam tuam condemnarint, id est, hoc facto reū te ostenderint temeritatis. Sic paulo autē Matthæus de Niniuitis *ἡ γὰρ καὶ ἀπὸ πνεύματι αὐτῶν*, id est, condemnabūt eam. Et paulo superius, ideo inquit, ipsi vestri iudices erunt, id est, per ea quæ sapienter ac modestè egerūt condemnationis vos reos arguent.

Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida querens requiem, & non inuenit. Tunc dicit: † Reuertar in domum meam unde exiui. Et veniēs inuenit eā vacantem, scopis mundatam & ornatam. Tunc Reuertar. vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, † 1. Petr. & intrantes habitant ibi: † Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit & generationi huic pessimæ.

Hac similitudine dæmonis ab homine obsessio recedentis, ac rursus deterius inuadentis, Iudæos percellit, qui ante legis perceptionem à dæmone obsessi, ac per eius legis impletionem quandiu Deū coluerunt, ab eodem liberati sunt. Eiectus autem dæmon per loca arida & deserta (quò ablegari solitum legimus) vagās, Iudæis in deteriora per frequentes Idololatrias prolapsis: ac nouissimè per veri Messiaë reiectionem, & agnitæ veritatis impugnationem obstinatis, currens ac recurrens cū opportunius sibi domiciliū non reperiat, (nam peruersissimum quenque lubens inhabitat) assumptis secū septē alijs dæmonijs, vt difficilius de sua possessione deturbetur: Domum illam Pharisæorum scilicet, nationem vacantem & ornatam scopisque mundatam, id est, (allegorica enim est locutio) omnino sibi gratam & placentem reperiens, vi aggreditur & ingreditur. Tunc illi deterius multò contingūt nouissima quàm priora. Quod enim de Pharisæis loquatur, indicant sequentia verba: Sic erit & generationi huic pessimæ. ἡ γὰρ καὶ αὐτῶν autem de quouis homine intelligi potest, à quo cū Dei virtute superueniente gratia eiectus dæmon ac per deserta loca vagabundus, & requiem quærēs nec inueniens, proponit

ponit in priorem domum reuerti : quam cùm vacantem & ornatam inuenerit, rursus ingreditur. Bene autem dicitur quòd in desertis pœnitentiæ locis, id est, pœnitidine tactis animis, vbi mollitiæ nihil est, sed aspera prorsum vita, requiem dæmon non inuenit. Quandiu enim solitaria vt passer peccata sua plangit anima, nulla illic ei mora esse potest. Si autem eam inuenerit vacantem, bonisque destitutam operibus, ornatamque ac scopis mundatam, id est, delitijs deditam, eò cùm deterioribus se sepe ingressus, peius illa multò habet quàm antea.

† *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua & fratres tui foris stant quærentes te: At ipse respondens dicenti sibi, ait. Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea & fratres mei. Quicumque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, Ipse meus frater, & soror, & mater est.*

† Mar.

3. g.

Luc. 8. c.

Quòd hoc loco quærentibus se matri & fratribus, id est, cognatis, (sic enim more Hebræo affines & cognatos scriptura vocat) non statim Christus adfuit, non arrogantiae vitium aut contemptus est, sed cùm prædicando Dei verbo intentus, à tanto fructu per quendam parentis & consanguineorum nomine interpellaretur, docuit nullius affectionis carnalis gratia à Dei negotio recedendum esse, maioriq̃ curæ esse debere prædicatori doctore & episcopo commisi sibi gregis salutem, quàm temporalem quorumlibet affinium curam. Neque his verbis: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei, matrem esse suam virginem negat: sed aliud esse genus matris, & consanguineorum vtpote spiritualium, carnali multò excellentius declarat, cùm subdit: Quicumque fecerit voluntatem patris mei, ipse meus frater, soror & mater est. Nam quantò præstantior est spiritus corpore, tantò præstantius Christi frater dicitur, qui vna eademque animi intentione ad perficiendam patris cœlestis voluntatem totus inhiat.

G

CAPVT

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

REGNUM cœlorum comparat CHRISTVS quadruplici semini, tritico zizanix mixto, grano synapis, fermento, thesauro abscondito, margaritæ, & sagenæ piscatoris: vt plurimos duceret in admirationem.

† Mar.

4. a

Luc. 8. d

IN illo tempore exiens Iesus de domo, sedebat secus mare. † Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam ascendens sederet: et omnis turba stabat in littore: et locutus est eis multa in parabolis, dicens.

Domum quendam ingressus cum Pharisæis disputaturus, exiit vt palam turbas doceret: mare igitur ingressus vt plurimas piscaretur turbas. Mare istud lacus est Genesar, quò de domo Christus secesserat, tanquam capaciore loco prædicaturus: sed nimia affluente turba, conatus est nauim ascendere, vnde turbæ in littore sedenti parabolas prædicare cœpit.

Ecce, exiit qui seminat, seminare semē suum. Et dum seminat, quædã ceciderunt secus viã, et venerunt volucres cœli et comederunt ea. Alia autem ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: et continuò exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ, sole autem orto aestuauerunt, et quia non habebant radicem, aruerunt. † Alia autem ceciderunt in spinas: et creuerunt spinæ, et suffocauerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum aliud cente simum aliud sexagesimum, aliud tricesimum.

† dist. 49
cap. Hic
enim

Ex quatuor igitur seminis partibus, vnica ad profectũ peruenit, vnde cõstat plures ad regnũ vocari, pauciores verò ad salutem elegeri, & tandem saluari. Huius igitur parabolæ frustra est aliam expositionem afferre, quam quæ paulò post ipse Christus affert.

† Mar.

4. b.

Luc. 8. a.

† Inf. 25. e

Mar. 4. e

Luc. 8. c.

&. 19. d.

Qui habet aures audiendi audiat. † Et accedentes discipuli dixerunt: Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum, illis autem non est datum. † Qui enim habet dabitur ei, et abundabit: qui autem nõ habet, et quod habet, aufere-

auferetur ab eo. Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt neque intelligunt: ut impleatur in eis propheta Isaie, dicentis: † *Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius: & auribus grauius audierunt: & oculos clauserunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant & conuertentur, & sanem eos.*

† Isa. 6. c.
Mar. 4. b.
Luc. 8. b.
Ioan. 12. f.
Act. 28. f.
Ro. 11. b.

Hoc genere loquēdi vti scriptura solet, vt infra parabola Zizaniorum, & præcipue ἀποκαλύψις, cū subobscuram aliquid dignumque attentione inculcare vult auditoribus, quomodo cap. 2. Apocalyp. frequenter repetit: Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat Ecclesijs. Similiter & cap. 3. Nunc itaque quia παραβολικῶς turbis loquebatur, volens illas attentas esse, ait: Qui habet aurē audiendi audiat. Rogantibus autē Apostolis cū non palam at ταιρεθολικῶς loqueretur. Quia inquit, vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, illis autē non est datum. Vbi sunt qui palam vertendas esse in vulgarem linguam scripturas sacras contendunt. Vbi præter ea quæ ad vitam consequendam æternā omnino necessaria sunt, infinita sunt propè mysteria. Nā in Apocalypsi tot mysteria dicit esse Hieronymus quot verba. Isaie præterea & Ezechielis aliorumq; prophetarum, ita obscuras prophetias quorsum expedit in vulgarem sermonē vertere nudas? Cū rei per se obscuræ plus tenebrarum addat vulgatæ linguæ versio, quā sit in Hebræa, Græca aut Latina. Porro Salomonis cantica nemo adeo deplorato iudicio est, qui puellis & mulierculis vernaculè versā legenda exhibere velit: Cū si quis ad illas admittatur spiritu Dei minimè tinctus, et imbutus, animi magis inde lasciuiam quā mentis puritatem reportet. Sunt igitur inter scripturæ sacræ libros quorum vulgata versio paucis officere possit: cuiusmodi sunt purè historici libri, pureq; morales: quales sunt Salomonis paræmiæ & Ecclesiasticus, modò ab homine pio & docto, publica que Ecclesiæ autoritate vertantur. Cui enim versioni stabitur si cuiq; pro arbitrio vertere licet? Pauli autē epistolas vt de cæteris libris taceam, in quibus & Petrus

2. Pet. 3. d

✠ Heb.
5. d.

✠ 1. Cor.
3. 2.

esse dicit quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles depravant, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem: quis ferat vulgari lingua versas, passim rudi plebeculæ sardonibus ac mulierculis legendas obtrudi? cùm Paulus ipse ad Hebræos. 5. ✠ perfectorum tantùm dicat esse solidum cibum, id est, mysteriorum scripturæ intelligentium, eorum scilicet, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus: Corinthijsque adhuc scripturarum rudibus ac paruulis asserat se ✠ lac potum dedisse, id est, leuia fidei initia, non escam, solidum mysteriorum cibum. Ita & nunc Christus παραβολαῖς καὶ ἔνυγματικῶς loquitur: quia partem illorum, utpote rudiores & simplices in scripturis minimè exercitati rerum intellectum ferre non possent. Partim peritiores quidam, sed invidia obcæcati, ut scribæ & Pharisei intelligere nollent: De quibus Christus ait: quia videntes non vident &c. Impleta scilicet in eis Isaïæ prophetia: *Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. Videntes autem videre & non videre est, id quod videris faciendumque intelligeris: aut per affectatam inconsiderationem, aut certam malitiam non facere, perinde ac si nihil de illo audieris.*

† Luc.
10. d.

† *Vestri autem beati oculi, quia videt: & aures vestræ, quia audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetae & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt.*

† Mar.
4. b.
Luc. 8. b.

Beatos dicit Apostolorum oculos auresque beatas, non modò quia Christum corporaliter videre meruerunt, quem multi iusti & prophetae videre cupientes non viderunt, sed etiã quia Christi mysteria, quæ in carne operatus est, aliãque spiritualia mentis oculis atque auribus videre & audire meruerunt, quæ Pharisei obcæcato mentis oculo, indurataque ceruice, cùm viderent, non intellexerunt. *Vos ergo audite parabolam seminantis. † Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum Dei audit, & continuo cum gaudio accipit illud: non habet autem in se radicem, sed est temporalis: facta autem*

autem tribulatione & persecutione propter verbum continuo scandalizatur.

Quam Christus exponit parabolam, alia expositione non indiget. Tantum si qua difficultas est in verbis, exprimemus. Omnis qui audit verbum regni &c. Græcè omnis gentiui casus est. Sic enim habent Græca παντός ακούωνς τον λόγον της βασιλειας και μη δουλεύοντος ἐρχεται ὁ πονηρός. Id est, quis omnium est qui verbum regni audiat quidem, at illi minimè attendat, venit versutus ille & veterator diabolus, qui quod satum erat in corde ipsius, Dei verbum rapit. Hic est inquit Christus, qui seminatus est secus viam, id est, hic est in quo secus viam, duram scilicet, ac tritam, bonisq; moribus minimè excultam iactum est semen. Seminatur enim semen, id est, verbum Dei vel fides, & seminatur terra, id est, auditor, qui iuxta attentionem semè suscipit, & fouet semen in se iactatum. Qui autem super petrosa seminatus est, &c. Id est, in quo super petrosa semen iactum est, is est qui verbum Dei audit, & auidè & confestim illud apprehédit. At quia propter Petras proximè subtus modicam terram latentes, radices altè agere non potest, sed est temporalis Græcè πρόσκαιρος, id est, paulisper durans, neque radicatum in charitate satis erat. Orta tribulatione ob Euangeliū scandalizatur, impingitq; in fide, quam in prosperitate quidem seruare potuit, sed in persecutione statim animum despondit.

Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit, et sollicitudo seculi istius, & fallacia diuitiarum suffocat verbum, & siue fructu efficitur.

Satis nota est hæc expositio, quæ nisi à Christo prodiret, nemo crediturus erat diuitias quibus nihil est mortalium vitæ insuauius & ingratius spinas dici. At quia nimia illarum cura mentem pungit ac suffocat, rectè spinæ dicuntur.

Qui verò in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum, & intelligit & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud verò tricesimum.

Facilis est locus, nisi quòd non planè constat quid fru

bus centesimus, quid sexagesimus, quid tricesimus. Certe simplicius est si intelligamus alium quidem centuplū, alium sexagecuplum, alium trigecuplum fructum afferre, id est, alium atque alium alio maiorem pro fidei portione & gratiæ: quanquam Græci centuplum martyribus sexagecuplum virginibus, trigecuplum viduis assignant, vt Hierony. virginitati, viduitati & nuptijs diuisionem illam ascribit. Ternarius quoque horum numerorum tres hominum status in Ecclesia militate significare potest, perfectorum scilicet, proficientium, et incipientium.

† Mar.

4. c.

Aliam parabolam proposuit illis, dicens: † Simile factum est regnum cælorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo. Cū autē dormirēt homines, venit inimicus eius, et superseminavit zizania in medio tritici. Cū autem creuisset herba, et fructum fecisset, tūc apparuerunt et zizania.

Et in hac quoque parabola, quam dilucidè paulopost dominus explicat, non immorabimur, nisi si quid est in litera, quod breui expositione nō indigeat: quale est, creuisset Græcè ἐλάσθη Id est, germinasset, & pullulasset.

Accedentes autem serui patrifamiliās, dixerunt ei: Domine, nōne bonum seminasti in agro tuo: unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: Vis imus, et colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul et triticum. † Sinite utraque crescere usque ad messem: et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad cōburendū: triticū autē cōgregate in horreū meū.

† 11. q. 1.

capite.

Audi de-

nique.

Nolite

recedere.

33. q. 1. ca.

1. 24. q. 3.

Notandū

est.

Et si quarta pars terre vt patet in prædicta parabola, bona & ferax fructum fecerit, nec eam tamen inimicus reliquit incorruptam, quæ si fructū non tñ purū faceret: Vnde parabolā subdit zizaniorū, quæ supra cæteras herbas deterius reddunt triticum. Quod agnoscetes orthodoxi ex zelo apud dñm conqueruntur, cur hæreticos passim inter fideles cū periculo eorū crescere sinat. Quibus dñs iubet eos in bonorum exercitiū remanere, donec appareāt incorrigibiles, nec spes vlla sit resipiscētiæ: quod est tempus messis in quo separentur à fidelibus necesse est.

† Mar.

4. d.

Luc. 13. d.

Aliam parabolam proposuit eis, dicens: † Simile est regnum cælo-

cœlorum grano synapis : quod accipiens homo seminavit in agro suo : quod minimum quidem est omnibus seminibus. Cùm autem creverit maius est omnibus oleribus , et fit arbor, ita ut volucres cœli veniant, et habitent in ramis eius.

Regnum cœlorum pro Evangelio sumi potest, & pro Christo: quia per utrunq; nobis in cœlū via patet. Euāgelium autē grano synapis simile est: quia ut synapi semen est pusillum, omniūq; fermè minimū, nulliusq; in speciem virtutis. Cū autē seminatum creverit, in arboris penè magnitudinē excrescit, adeoq; cæteris oleribus maius est: ut sub eius ramis habitēt & nidificēt cœli volucres. Ita Euāgelium ab initio quidē res vilis erat & minima: at vbi homo Iesus in suo suorūq; agro. i. in Ecclesia illud prædicādo seminavit, paulatim cœpit crescere, adeo ut in omnē terrā rami exierint, sub umbra quorum cœli volucres. i. spirituales cœlestesq; homines habitare cœperint, ac nidificare, ut cœlesti patri spirituales filios generēt. Si regnū cœlorū Christū intelligamus, verè Christus grano synapis similis est. Ut enim nihil propè minus est, minorisq; virtutis grano synapis, si externam tantūm faciem spectes, at suo tempore in magnam crevit arborem, ut umbraculum sit aurbus, tumq; primum virtus illius apparet dū conteritur, ita Christo in humanis agente, nihil minus abiectiū fuit: utpote qui vermis et nō homo diceretur, opprobriū hominū & abiectio plebis: At paulatim prædicationibus suis ac miraculis, maior apparuit. Tū verò primū ingēs eius virtus, & immensi ad nos fructus prodeūtis utilitas apparuit, dū per passionē contritus, & in terrā sepultus ac seminatus, in arborē exurrexit, & excrevit tam magnam, ut sub eius umbra cœli volucres, cœlestes scilicet, ac spirituales homines habitent. Ibi enim nidificabat Paulus, cū Galathis diceret: ✧ Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus.

✧ Gal.
4.c.

Aliam parabolam locutus est eis: † Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farine satis tribus, donec fermentatum est totum.

† Luc.
13.d.

Fermentū in scriptura duplex inuenitur, bonū et malū, nouū ac vet⁹: quod expurgare nos iubet ✧ Paul⁹ ad Corin
✧ Cor. 5.b
thios:

thios: quale erat & Phariseorū fermentū, à quo nos ca-
uere. 16. ca. seq. Christus admonet. Bene autē regnum
cœlorum, id est, Christi Ecclesia, quæ regnum etiam
cœlorū dicitur, fermento comparatur. Vt enim modicū
fermentū immodicam pastæ mensuram, cui miscetur,
alterat totā: & de insipidaapidā reddit, totamq; breui
tempore permeat: Ita primitiua Christi Ecclesia solis cō-
stās Apostolis, & aliquot discipulis, vbi gentiū Ecclesiæ
Iudæorumq; synagogæ misceri cœpit ac coniungi, qui
prius insipidi erant, nullū præ se ferentes gustum, sapos
reddidit, Christoq; beneolentes: vt iam cum Paulo di-
cere possint, Christi bonus odor sumus Deo. Non est
autē necesse, vt oēs parabolæ alicui simili respondeant.
Sufficit quòd hic Ecclesia fermento cōparetur. Quod e-
nim sequitur, quòd acceptū mulier abscondit in farinæ sa-
tis tribus, donec fermentatum est totum, non necesse est
partem esse parabolæ, sed ad parabolam adiectum, ita nō
est quòd immoremur in explicando quæ sit ista mulier,
quæ tria sata, tantū intelligamus modicum pusillumq;
Christi gregem totius pene orbis massæ immixtum, to-
tum pene eum inuasisse, in melioremq; alterasse, & per-
mutasse naturam. Satum autem neutro genere, de quo
ait: in satis tribus genus mensuræ est cōtinens modium
vnum Italicum & semissem, de quo vide Budæum de
Aste, & Georgium agricolam.

*Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine
parabolis non loquebatur eis: vt impleretur quod dictum
erat per prophetam, dicentem: † Aperiam in parabolis os meū,
eructabo abscondita à constitutione mundi.*

†Psal.
77. a.
Col. 1. d.

Hiero. ait quondam lectum fuisse per Isaiam, sed pri-
mitus fuisse per Asaph: sed à sciolo quodam qui ignora-
bat quis esset Asaph, pro eo positū Isaiam. Psalmus enim
77. vnde sumptū testimoniū ab Asaph fertur editus. Ideo
pro eius interpretatione vide psalmorum expositores.
*Tunc dimissis turbis venit in domum, & accesserunt ad
eum discipuli eius, dicentes. Ediffere nobis parabolam ziza-
niorum agri. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum
semen, est filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum
autem semē, hi sunt filij regni. Zizania autem, filij sunt ne-
quam.*

quam. Inimicus autē qui seminavit ea, est diabolus † Mes- † Apoc.
 sis verò consummatio seculi est. Messores autem angeli 14. d.
 sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur,
 sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis an-
 gelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos
 qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis.
 Ibi erit fletus & stridor dentiū †. Tūc iusti fulgebunt sicut † Sap. 3. b
 sol in regno patris eorum: Qui habet aures audiendiaudiat. Dan. 12. b

Post interpretationem Christi alio interprete non est
 opus. Per zizantias autem hypocritas, hereticos, & quos-
 cunque nequam, intelligere debemus: quos nisi vult
 Christus crescere vsque ad messem. Latent enim penē
 semper viros bonos hypocritæ & hæretici, prauitatem-
 que suam dissimulant, quo facilius incautos ad se allu-
 ciant. Vult ergo C H R I S T V S quod vsque ad messem,
 id est, consummationem seculi, futura sunt in agro Ec-
 clesie zizania bonis permixta seminibus, id est, bonos
 malis immixtos: quod frustra prorsum & funditus eradi-
 care coneris. Nam vt saluator ait: †. Necessē est vt ve-
 niant scandala. Et Paulus: †. Oportet hæreses esse: vt qui
 probati sunt manifesti fiāt. Non putes tamen quòd cū
 Christus vetat ante messem colligi zizania, ne fortē &
 triticum eradicetur, velle inhibere pertinacium hæretico-
 rum, aliorumque sceleratorum, qui reip. statum pertur-
 bant sublationem, dum incorrigibiles perseverant. Idem
 enim est qui dixit: †. Non patieris maleficos viuere. Hæc
 paucis dicta volui ob nostrę tēpestatis hereticos, qui im-
 punē volunt cuique licere quicquid in fide senserit re-
 ctum an prauum enunciare in vulgus. Itaque ne à magi-
 stratu tanquam facinorosi in deumque blasphemi, ac
 tranquillitatis reip. euersores, ad pœnam rapiantur, fal-
 sò persuadere ex hoc loco conantur nō esse tollendos è
 medio hæreticos, sed suo iudicio dum meliorem domi-
 nus mentem dederit, relinquendos. Zizania autem, id
 est nequam homines, scandala appellat: eo quòd offen-
 diculo sint alijs, dum suo exēplo ad similiter agendū &
 loquendū inducūt: quos in caminū ignis, id est, in infer-
 nū mittēdos dicit: iusti autē inquit tūc, id est, post cōsum-
 mationē seculi, fulgebunt sicut sol in regno patris eorū,

† Matt.
18. a.

† 1. Cor.
11. b.

† Exod.
22. c.

effugata omni poenæ & peccati obscuritate. Bene autem regnum Dei, quod futurum est post consummationem seculi, regnum patris appellat: quia quod ipse interim dum hic viuimus administrat, patri in finem traditurus est: Dicēte Paulo de ipso Christo. 1. Cor. 15.

1. Cor.
15. c.

Deinde finis: cū tradiderit regnū Deo & patri, cū euacuauerit omnem principatū & potestatē & virtutē. *Simile est regnum cœlorū thesauro abscondito in agro, quē qui inuenit homo abscondit, & prę gaudio illius vadit, & vendit uniuersa quę habet, et emit agrum illum.*

Bene regnum cœlorum thesauro abscondito comparatur: utpote quo nihil charius esse debet homini, quod omnium rerum nostrarum vel charissimarum, precio comparari debet. Ac bene latenti thesauro comparatur: quia thesauri cœlestis visæ diuitiæ mortales latēt, dicente Paulo ex Isaiā. * Nec oculus vidit, nec auris audiuit nec in cor hominis ascenderunt, quę præparauit Deus diligentibus se. Potest etiam regnum cœlorum hic & sequēti parabola, de bono ac precioso margarito, quorū similis est ratio, sumi pro Euangelio.

1. Cor.
2. b.

Iterum simile est regnum cœlorum homini negociatori quęrenti bonas margaritas. Inuenta autem vna preciosa margarita, abiit, & vēdidit omnia quę habuit, & emit eam.

Quod autem ait in hac parabola regnum cœlorum simile homini negociatori, non tam propriè negociatori, quā in inuēto margarito, quod nos vulgo perisā appellam⁹. Ideo sic debet intelligi textus. Perinde est in regno cœlorū, ut cū quis negociator preciosum margaritū reperit, quod bonorū suorū omniū permutatiōe cōparat. *Iterum simile est regnum cœlorum sagenę missę in mare, & ex omni genere piscium congreganti, quam cū impleta esset, educent es, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt: Sic erit in consummatione seculi. Exibunt angeli, & separabūt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. † Ibi erit fletus et stridor dentium. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam domine.*

† Inf. 25. c.

Sagena quę omnis generis pisces bonos aut malos complectitur, regno cœlorū cōparatur, id est, Ecclesię

militanti: in qua quandiu mortali cōditione viuatur, futurisunt boni & mali, donec in iudicio cum separabuntur ab improbis iusti, tota munda ac sine macula remanebit Ecclesia. Certè regnum cœlorum pro Ecclesia triumphante hic sumi non potest, in quam nihil introibit, rugam habens aut maculam: sed munda tantum omnia: secus in Ecclesia militante, quæ bonis constat & malis. Vbi sunt igitur qui Ecclesiã nobis in terris nouã faciunt inuisibilem, illã in solis iustis, & electis cōsistentem: quã vnã consulere in dubijs oporteat. Cui autem oculi sunt ad eò lyncei, vt ab electis reprobos distinguere possint? Scilicet verò nihil non sibi arrogantes hæretici tueri mordicus hæreses suas volūt, dum ab inuisibili illa Ecclesia secus iudicetur atq; opinetur. Sed de his satis.

Ait illis: Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamiliã, qui profert de thesauro suo noua et vetera.

Scribæ olim in lege dicebantur scripturarum legis quæ periti: Nunc autem cùm dicat Christus, doctus in regno cœlorum; Euangelicos prædicatores notasse videtur, quo patrifamiliã comparat, qui venientes amicos nihil celat: sed de thesauro suo noua profert & vetera, Id est planè quicquid habet, illis aperit: Ita Euangelicus prædicator quicquid ad Euangelicum negocium facit, effundere debet, ac profundere. Quidam per vetera veterem Moyse legem, per noua nouam Euangelij legem interpretantur.

Et factũ est cùm consummasset Iesus parabolas istas, transijt inde. † Et veniens in patriã suam, docebat eos in synagogis eorum: Ita vt mirarētur, et dicerēt: Vnde huic sapientia hæc et virtutes? Nõnne hic est fabri filius? Nõnne mater eius dicitur Maria, et fratres eius Iacobus et Ioseph, et Simõ et Iudas: et sorores eius nõnne apud nos omnes sunt? Vnde ergo huic omnia ista. † Et scandalizabantur in eo.

† Mar. 6. a

† Mar. 6. a

Post parabolas ad populum habitas, digressus ipse Christus venit in patriam suam Nazareth vbi nutritus fuerat: & cepit docere in synagogis vel vt plures attraheret, vel ne quis eum argueret quod rudes clanculo

doceret

docens deciperet, non ausus palàm docere. Vnde mirarentur ob sermones & signa vt dicerent: Vnde huic sapientia hæc &c. Ad summa diuinitatis opera, tot tamq; magnis miraculis patris immoti, Nazareth incolæ (que patria Christi dicitur, nō ob eius natiuitatē, sed cōceptionem & educationem) ad eius doctrinam, quam sine præceptore tenebat, admirabantur, quòd fabri Ioseph & Mariæ tenuium hominum filius, illorum sumptibus in literis institui non posset: Fratres autem & sorores illi tanquam viles & ignobiles exprobrant. Quos quidē fratres Hebræo more cognatos & affines appellat nō eodem patre natos. Humilia ergo & externā tantū Christi faciem spectantes, illius ciues admirabātur vnde hæc illi nunquam in literis instituto doctrina, & vnde edificari oportuerat, scandalizabantur in eo, Id est, propter eum offendeabant, vilia tantū de illo cogitantes.

† Luc. 4. d. Iesus autem dixit eis: † Non est propheta sine honore nisi
 Ioan. 4. f. in patria sua, & in domo sua. † Et non fecit ibi virtutes
 † 1. q. 1. ca. multas propter incredulitatem illorum.

Pauliani-
 stæ.

Vnde propter illorum incredulitatem, reiectis illis pauca ibi Christus patrauit miracula, vulgatum in illo pro-
 uerbiū vsurpans: Non est propheta inhonoratus nisi domi, & in patria.

CAPVT DECIMUMQVARTVM.

Ioanne ab Herode propter Herodiadem occiso, Christus in desertum secessit, vbi quinque hominum milia satiauit. Inde rediens super aquas ambulans. Petrum mergentem saluauit, & patriæ Genesar restitutus, plurimos etiam vestis simbriæ tactu sanauit.

† Mar. 6. c.
 Luc. 9. a. **I** N illo tempore † Audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis. Hic est Ioannes baptista: ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo.

Hic est Herodes infanticidæ Herodis filius. Post priorem enim Herodem Palestinæ regem, Iudæa ipsa in quatuor partes diuisa est, vnde tetrarcha dictus est, qui resurrectionis non planè ignarus, audita de Iesu fama,
 Ioan-

Ioannem illum esse arbitratur, quem decollauerat, à mortuis resuscitatum.

† Herodes enim tenuit Ioannem, & alligauit eum, & posuit in carcerem propter Herodiam uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Et uolens illum occidere, timuit populum: † quia sicut prophetam eum habebant. Die autem natalis Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi † Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita à matre sua, da mihi inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est rex: propter iuramentum autem & eos qui pariter recumbebant iussit dari. Misitq; & decollauit Ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco: & datum est puellæ, & illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud, † & uenientes nunciauerunt Iesu.

Hic Herodes primùm uxorem duxit filiam Arethæ regis: Philippus autem huius Herodis frater, quem & Herodem ipsum nominat Iosephus, uxorem duxerat Herodiam Aristoboli filiam, & Agrippæ maioris sororem. Cuius amore captus Herodes, priorem uxorem Arethæ filiam repudiat, & suam Philippo fratri aufert. Cuius adulterij gratia, liberè correptus est à Ioanne: conceptum in ipsum odium, cum propter vulgi metum cui habebatur Ioannes uti propheta, exequi non posset, captata occasione ex promissione facta filix Herodiadis, quæ eleganter in eius natalitijs saltauerat, decollari Ioannem iussit. Ideoq; miraculorum Christi fama crebrescente, Ioannem illum esse credidit, (utpotè quo neminem sanctiorem viderat) à mortuis suscitatum. Ex hac Ioannis & Herodis historia, duci possunt prædicatoribus loci communes de damnando adulterio, de luxuriosis conuiujs reprehendendis, & de lasciuia saltatione damnanda, de quæ libera prædicatorum correptione: præsertim ubi peccatum est publicum, quale tunc fuit Herodis.

Quod cum audisset Iesus, secessit inde in nauicula in locum desertum seorsum. Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum

† Luc. 3. d
Di. 26. ca.
vna tantū
Infr. 21. c.
t. 23. q. 1.
1. cap.
Vnusquis
que.
De homi
cidio. c.
Cum iu
ramento .

† Mar. 6. d
Luc. 9. b.

pede-

†Ioā.6.a. pedestres de ciuitatibus. † Et exiens uidit turbam multam, & misertus est eis, & curauit languidos eorum.

Cum audisset Ioannem scilicet occisum, nauicula se recepit in desertum, non quod mortem sibi metueret ab Herode: qui sciebat nondum uenisse horam suam. Sed quia ut inquit Lucas, quærebat eum uidere Herodes, ipse autem nihil inde fructus venturum sciens, quippe qui curiositate tantum teneri Herodem sciret, nauigio secessit in desertum, ubi secutas turbas curauit à languoribus.

†Mar.6.c. Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli eius,

Luc.9.b. dicentes: † Desertus est locus, & hora iam præterijt, dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas: Iesus autem dixit eis: Non habet necesse ire: date illis vos manducare: Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces: Qui ait eis. Afferte mihi illos huc.

Ioan.6.a. Et cum iussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piscibus, aspiciens in cœlum, † benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes, discipuli autem turbis. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt.

†di.36.ca. Et uiderunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus, quinque milia uirorum, exceptis mulieribus & paruulis.

Quieccle. Et uiderunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus, quinque milia uirorum, exceptis mulieribus & paruulis.

Gastica. Et uiderunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus, quinque milia uirorum, exceptis mulieribus & paruulis.

Delassatis turbis, & iam ad uesperam ieiunis: neq; propter deserti solitudinem suppetetibus cibarijs, cum rogaret Apostoli dimitti illas, ut ex proximis oppidis sibi pararent escas. Ex quinq; panibus & duobus piscibus, qui pro omni cibo Apostolis supererat, præposita gratiarum actione uirorum quinq; milia, præter mulieres & paruulos abundè paut: adeo ut fragmentorum duodecim cophini superessent. Ex hac historia digna animaduersione est turbarum fides: quæ non itineris labore, deserti austeritate, ieiunijq; inanitate deterretur, quominus ad audiendum uerbum Christum sequatur. Quod autem illic ministrare Apostolos iubet, superantesq; cophinos tollere facit, ut ipsi rei insolentia, miraculijq; nouitate percussi, maiorem illi deinceps fidem habeant. Docemur quoq; huic sperare nihil unquam defuturum qui Dei uerbum cum auditi-

tate suscipit & persequitur. Allegorias hic ponere (quia scholia tantum agimus) quod prolixior res esset, supersedebimus.

† *Et statim iussit Iesus discipulos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas.*

† *Et dimissa turba ascendit in montem solus orare.*

Post patratum miraculum turbas fugiens: quia ut inquit Ioannes ca. 6. rapere eum volebant, ut facerent regem, iussit discipulus eum trans fretum præcedere, ut scribit Marcus ad Bethsaidam, & Ioanes in Capharnaum (quos locos postea conciliabimus) solus ascendit in montem oraturus: Insinuans nobis quod bona oratio debet procul esse à turba. Quod Marcus ait discipulos compulsos à domino eum præcedere trans fretum ad Bethsaidam, id certè verum est. Nec pugnat quod Ioannes ait, ipsos transmissio mari venisse Capharnaum, siue antè illò venerint quàm ad Bethsaidam siue postea.

† *Vespere autem facto solus erat ibi: nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius ventus.*

Quarta autem vigilia noctis, venit ad eos ambulans super mare. Et videntes eum super mare ambulante, turbati sunt, dicentes: quia phantasma est. Et præ timore clamauerunt.

Statimque Iesus locutus est eis, dicens: Habete fiduciam, ego sum, nolite timere: Respondens autem Petrus, dixit: Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquam. At ipse ait, Veni. Et descendens Petrus de nauicula ambulabat super aquam ut veniret ad Iesum. Videns verò ventum validum, timuit: et cum cepisset mergi clamauit, dicens: Dñe, saluum me fac. Et continuo Iesus extendens manum, apprehendit eum, et ait illi: Modicæ fidei quare dubitasti? Et cum ascēdisset in nauiculam cessauit ventus. Qui autem in nauicula erant, venerunt, et adorauerunt eum, dicentes: Verè filius Dei es.

Historia naufragantium Apostolorum absente domino, nota est, ex qua multa docemur. Primum quod absente summo nauclero Christo, non potest non fluctuari Ecclesie nauicula: quodque aliquando longè à suis recedit liminibus: non ut plane destituat, sed ut sibiipsis diffidentes omnem in se ponere fiduciam doceat: quod

& Pe-

† Marc. 6.
f. g.

† Lu. 6. b.
Ioan. 6. b

† Mar. 6. g
Ioan. 6. c

& Petrus fecit, quia d solum Christi verbum pedibus mare ingressus est. Quod verò exurgente vento valido timuit ac mergi cœpit, hac in re similes habet multos: qui etsi in prosperitate fortes, ac constantes in fide esse videantur, vbi tamen ventus afflictionis exurgere cœperit: & magnatû fauorem nacti fuerint hæretici: tum illos videas tremere animo que destitui, & in pusillanimitatis mergi barathrum. Deinde docemur ob nullam afflictionem animum despondere. Cùm enim minima aut certè nulla potius ab homine spes salutis est: tum suis adesse solet Iesus. Sicut & Petrum apprehensum dextra erexit ne mergeretur, & ingressus nauim, ventum iussit quiescere, vt prius agnito periculo maiorem beneficij magnitudinem agnoscerent, & gratias agerent, quod & fecisse testatur Matthæus illos qui erant in naui.

† Mar. 6. d
 † Sup. 4. d
 † ar. 6. g.

† *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesar.*
 † *Et cum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habentes: & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Et quicumque tetigerunt, salui facti sunt.*

Genesar enim securus interpretatur, vt intelligamus Ecclesiam post varias & tyrannorum & hæreticorum persecutiones, duce Christo ad securitatem peruenturam, quam Christus de persecutione & naufragio liberatam traducat ad littus, & in tranquillo portu quiescere faciat: vel vt ait Hilarius: Finitis legis temporibus, & ex Israël quinq; milibus virorum intra Ecclesiam collocatis iam credentium populus occurrit: iam ipse ex lege per fidem saluus, reliquos ex suis infirmos, ægrososque offerens domino, oblatique fimbrias vestimentorum contingere optabant, sani per fidem futuri.

CAPVT QVINDECIMUM.

Christus Phariseorum traditiones diuinis aduersari probat: Chananæ filiam per matris fidem à dæmonio liberat, ac plurimos à varijs morbis sanat, & tandem ex septem panibus & paucis pisciculis quatuor virorum milia cum mulieribus & paruulis satiauit.

Tunc accesserunt ad eum ab Ierosolymis Scribae et Pharisei, dicentes: *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? non enim lauant manus suas cum panem manducant. Ipse autem respondens, ait illis.* † Mar. 7. 9

Iudæis quibus per frequens varijs vti lautionibus & baptismatis mos inoleuerat, non ex Dei præcepto aut Moyfi traditione, sed ex seniorum institutis, priusquam pransum cœnatumue irent, manus laurare. Quod cum aliquando non contemptus quidem gratia, sed per imprudentiam illotis manibus discipuli discubuisse, vti flagitium ducens Pharisaica hypocrisis, cum re nulla attingere Christum possent, volentes in eum discipulorum culpam (si tamen culpa fuisset) reijcere. Quare inquirunt, discipuli transgrediuntur legem seniorum. Sperabant autem non nihil aduersus maiorum traditiones dicturum Christum: atq; ita vulgi inuidiã conflatum. Christus aut sic responsionem temperat, vt & de traditione maiorum taceat, & de inhumanitate illos coarguat, inquiens:

Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram: Nam Deus dixit: † honora patrem et matrem, et † qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri: Munus quodcunque est ex me, tibi proderit, et non honorificabit patrem suum aut matrem suam: et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hypocrite, bene prophetauit de vobis Isaias, dicens: † Populus hic labijs me honorat: cor autẽ eorum longè est à me. Sine causa colunt me docentes doctrinas et mandata hominum. † Ex. 20. b. Deut. 5. b. Marc. 7. b. Galat. 3. d. Eph. 6. a. † Exo. 21. c. Le. 20. c. Pro. 20. c. † Isa. 29. d. Marc. 7. b. Di. 8. ca. Si solus.

Præceperat Deus Exodi. 20. patrem & matrem honorare: honoris autem appellatione non vulgarem tantum salutationem intellige, sed omne officium & obsequium illis debitum, siue in reuerendis, siue in alendis illis: vti 1. ad Timoth. 5. cap. Qui bene præsumt presbyteri duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura: † Non alligabis os boui trituranti: Dignus est operarius mercede sua. Præceptum quoque dederat de non maledicendo illis, † 1. Cor. 9. b.

Deuteron. 5. Auaritia autem Pharisæica non planè au-
 dens iuuentutem auertere à subueniendo parentibus,
 illisquæ benefaciendo per hypocrisim legem tulit, qua
 sensim auerterentur à debita erga parentes beneficètia,
 falsò persuasi si quod impendendum erat parentum ne-
 cessitati, deo id est, templo, templique ministris offerretur.
 Atque ita parentibus ablatum, illorum auaritiæ
 cederet. Ideo dicit: Quicumque dixerit patri vel matri
 &c. Eclipsis hoc loco est tam Latinis quàm Græcis
 omnibus: quæ ita suppleri potest. Dicit Deus: Ho-
 nora patrem & matrem, id est, necessaria illis impende.
 Dicit auarus Pharisæus: quicumque dixerit patri vel ma-
 tri: Munus quodcumque est ex me, id est, quicquid tem-
 plo templique ministris obtulero tibi profuturum est.
 Post hæc verba eclipsis est, atque supplendum: Liber est
 à subuentione paterna, quæ autem verba sequuntur: &
 non honorificabit &c. non Pharisæi legem ferentis, sed
 Christi damnantis sunt, quasi subiungentis: atque ita
 dum falsò persuasus iniqua vestra lege filius parentes
 non honorificat, debitumquæ illis non impendit bene-
 ficium, arbitratus se legi diuinæ per vestram impiam sa-
 xisfecisse, vos irritum mandatum Dei fecistis propter
 traditionem vestram. Hypocritæ, bene prophetauit de
 vobis Isaias &c. Prophetia hæc scripta est, Isa. 29. Iisdem
 penè verbis. Probè autem quod interpres Matthæi ha-
 bet: sine causa colunt me, Græca habent: frustra colunt
 me, docentes doctrinas & mandata hominum. Mandata
 autem & doctrinas hominum caue intelligas cū hæ-
 reticis Ecclesiasticas traditiones, & institutiones neque
 etiam humanas principum leges, quæ inductæ sunt, vt
 reipub. statum, tranquillitatem publicam, rectam con-
 seruarèt. Cuiusmodi sunt, nõ vt hoc loco inquit excucu-
 latus quidam & vxoratus sacerdos ac monachus: sacer-
 dotum continentia, sed de vxoribus ducendis libidino-
 sa & effrenis licentia, non de ciborum discrimine tra-
 ditio, quæ ad temperantiam viam facit, sed permissa
 quiduis quouis tempore edendi ingluuies. Non auri-
 cularis confessio, quæ à peccando nos arcet, & auocat:
 humanæ autem traditiones dicuntur à Christo quæ re-
 cta aut obliqua cum Dei præcepto pugnant: qualis erat
 illa

illa Pharifæorum traditio: Quod quis templo obtulerit liber est à prestando parentibus obsequio: Non ea traditio quam hic affert idem Deo ornâdis templis & aris. De quo videbis postea ex Chrystomo, ex facto Iudæ indignantis vnguentum Magdalenes effundi in pedes Christi. At si quis legem ferat vbi fuerit ornandum templum, parentibusque subueniendum, relictis illis templo offerendum esse, indubiè traditiones hominum docet, Dei mandato pugnantes. Certè non ambigo, quod dolendum est, à multis pluris fieri manuducètes ad Dei mandata superiorum traditiones, quam ipsissima Dei præcepta. Vt sunt qui scortari, & vique ad ebrietatem crapulari diebus festis leuius ducant, quàm arare aut aliquam operam facere. At hi monendi sunt, vt quoad fieri potest, illi sabbatum, nisi grauis illos causa vrgeat obseruent. Cæterùm à flagitijs illis de inuisis & abominabilibus summè caueant. An verò sacerdotum continentia Deo odiosa est, quòd plerique sacerdotum contra ordinis sui professionem scortantur? Non ita. Odiosum enim esset connubium quòd libidinosi plerique coniugatorum, nec sua contenti, alienam inuadunt. Sed de his satis.

Et conuocatis ad se turbis, dixit eis: Audite et intelligite.

† Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore hoc coinquinat hominem. † Marc. 7. b.

Huiusmodi verbis vti non solet Christus, nisi cùm nouum aliquid & paradoxum dicturus est, quod hominum mentibus inculcari velit. Itaque cùm abundè Pharifæorum interrogationi satisfacisset, temerè ac sine causa discipulos accusantium, volens paulatim ceremonias legis, quibus plus nimio Iudæi fidebant, euertere: cuiusmodi erant de cibis mundis & immundis, subdit: Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod exit ab ore coinquinat hominem. Coinquinare verbum idem est quod Græci ex Hebræis sumpserunt κοιῶν. id est, communicare, more Hebræorum dixerunt immundū cibū τὸ κοιῶν, nō quòd re vera vllus cibus suapte natura sit immundus: sed quòd Iudæis certis cibis interdictum erat vesci, cuiusmodi erat lepus,

nequaquam suapte natura immundum animal: sed quòd certa & vni Deo cognita ratione aliquot cibis vesci illis interdictum erat, quos communes vocauerunt Iudæi, quasi certis gentibus concessos, & vnis sibi vetitos. Hinc factum est vt immundi Iudæis cibi communes dicerentur: & κοινῶν communicare diceretur. Sic in Actis Petro adhuc Iudaizanti, & immundos aliquot cibos reputanti, cum iussus esset manducare de cibis cœlitus datis inter quos essent communes & immundi, illeque recusaret, dicens: Absit domine, quia nunquam manducaui omne commune & immundum. Rursum vocem de cœlo audivit, dicentem: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris: id est, impurum & immundum. Cùm ergo mordicus huiusmodi ceremonias de immundo cibo non edendo Iudæi tuerentur, adeò vt post acceptum spiritum sanctum in ea sententia permaneret Apostolorum coriphæus Petrus: sciens quàm graue post hac esset Iudæis ab hac opinione discedere, Christus Iudæorū turbis, quibus mitius erat ac facilius quàm superstitiosus Pharisæis ingenium, Audite inquit, & intelligite. Quasi diceret: Rem nouam vobis & quæ initio dura videatur dicturus sum. Indignatur Pharisæi & vitio ducunt quòd discipuli mei illous manibus manducant, rem minimè Dei præcepto inhibitam. Ego autem dico vobis quòd non modò in hoc non male agunt, quinimo si posthac cibos in lege vetitos & immundos comedant, nõ coinquinabuntur, neque per hoc immundi erunt. Non enim quod intrat in os coinquinat, id est, immundum reddit hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem, id est, quod in os intrat purè externum est, neque boni neque mali rationem in se habens, nullamque secum inuoluerit malitiam potest, nisi quæ ex corde mentisque affectione prodeat.

† Ho. 15. 2.

† Luc. 6 f

Di. 38. ca.

Quæ ip-
fis.

Di. 37. ca.

Ideo. De

Post trās-

lationem.

Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens, ait: † Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, & duces cœcorum. † Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in forationem, ueam cadunt.

Dum enim ex verbo Christi intellexerunt paulatim ceremonias suas labefactari, quanquam meliora illis longè succedebant pro ceremonijs scilicet, & vmbrijs, ipsissima lux & veritas, scandalizati sunt scandalo, vt Theologi vocant, accepto non dato: neque enim Christus neque eius verba occasionem illis vllam dabant offendiculi. Sed ipsi mera inuidia vtrò sibi scandalum accersebant. Ideoque negligendum docet huiusmodi hominum scandalum, inquiens. Sinite illos subaudi scandalizari: rationemque subdit. Cæci sunt ex his videlicet, qui videntes videre nolunt, neque intelligentes intelligere. Sinite ergo illos perire, qui scientes ac volentes perire volunt. Ego autem non possum patris mei opera non facere, & necessariam veritatem non prædicare. Et si futurum scio illos inde offendi, nihil ad me de illis, qui adulterina plantatio sunt, quam pater meus non plantauit. Ideoque eradicabuntur ex viua scilicet terra electorum, & domini vinea. Nam adulterinæ plantationes non dabunt radices altas. Ideoque sinite cæcos magistros cum cæcis discipulis, quos docent in æternæ damnationis foueam cadere: cum recta monentibus & salutaria audirè nolint.

Respondens autè Petrus, dixit ei: Ediffere nobis parabolam istam. At ille dixit: adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat in ventrè vadit, & in secessum emittitur: Quæ autè procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquināt hominē. † De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicatiões, furta, falsa testimonia, blasphemie. Hæc sunt quæ coinquināt hoïem. Nō lotis autè manibus māducat e, nō coinquinat hominem.

Respondendi verbo vt antè diximus vtuntur Evangelistæ, etiam si nulla interrogatio præcessit. Quomodo hîc Petrus, qui nihil antè interrogante Christo, dicit Matth. Respondens Petrus, ait: Ediffere nobis parabolam istam. Vbi notum est parabolæ nomen non pro similitudine sumi sed pro obscura aliqua sententia. Quomodo & in Psalmis. ✠ Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. Ostendit autem Christus quomodo quod intrat in os non coinquinat homi-

† Ge. 6. 2.

8. d.

Marc. 7. e

*Psal. 77.

2.

nem : quia videlicet sola impietatis sedes mens & cor. Nam quicquid fit non accedente mentis consensione, siue illud stuprum sit, quemadmodum in Loth, culpa caret, siue homicidium fuerit, si verè imprudenti & ignorantia acciderit, non igitur quod in os intrat, sed quæ de corde exeunt mala id est, quæ animo prius patrantur, & concipiuntur, cuiusmodi sunt prauæ cogitationes, ea hominem maculant. Quod autem ait CHRISTVS: quæ procedunt de ore de corde exeunt: Idem est quod Aristoteles ait, *πρὸς ἰσχυρίας*. Voces sunt mentis indices. Et alibi Christus: Ex abundantia cordis os loquitur. Nihil enim loqui solet, nisi quod illis mens suggerit. Ideo quodcunque peccatum est in voce & ore, cuiusmodi sunt falsa testimonia & blasphemix, radicem habent à corde. Hic frustra laborant hæretici, contententes de externo ciborum delectu: cùm nihil aliud velit Christus his verbis quàm cibum nullum ore sumptum per se hominem impurum reddere. Quod vtique concedunt qui quadragesimale ieiunium, Ecclesiasticaque alia obseruant.

†*Mat. 12. c.* *Luc. 6. g.* †*Mar. 7. c.* † *Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis: et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa clamauit, dicens ei: Misere mei domine fili David, filia mea malè à dæmonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eum, dicentes: Dimitte illam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens, ait: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël. At illa venit, & adorauit eum, dicens: Domine adiuua me. Qui respondens, ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam domine. Nam & cælli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus, ait illi: ô mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis: Et sanata est filia eius ex illa hora.*

Egresso Iesu à Genesar, quæ Iudæorum terra est, & in partes gentium scilicet Tyri & Sidonis ingresso: Ecce mulier Chananæa instanter ab illo filix curationem postulat, suum dicens filix morbum, dum inquit, Misere mei domine fili David, filia mea malè à dæmonio vexatur. Filium autem David appellat, id est, Christum

ac Messiam in lege promissum . Christus autem audire dissimulans, non respondit ei verbum, nam vt fidei nostræ perseuerantiam teneret, plerunque quod dare instituit, negare simulat. Mulier autem iratum putans dominum, discipulos adit, qui sua causa eum rogent, dicentes: Dimitte illam, quia clamat post nos. In verbo autem clamat, ardentem mulieris affectionem intelligas licet. Christus autem rursus dissimulans, non sum missus inquit, nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Quod intellige primùm ac principaliter. Nam qui saluti omnium venerat, Iudæorum tamen gratia primùm ac principaliter missus erat. Hic mihi temperare non possum, quin pseudoeuangelici cuiusdam rideam sententiam qui suis in hoc loco commentarijs sanctorum se intercessionem eneruasse putat, inquit: Videre hic liceat quàm perierit sapientia sapientum quorundam: qui ex hoc loco intercessionem sanctorum probare conantur: non animaduertentes discipulos quidem pro hac muliercula rogasse, sed nihil impetrasse. An verò nihil impetrat qui non statim assequitur quod optat, ac non magis sic bonitatem suam dispensauit dominus, vt primùm roganti mulieri veluti obsurdesceret: vt illa vilitatis suæ, & indignitatis conscia intercessores adhiberet discipulos, illis verò ab ea inductis non concederet quidem, sed neque negaret, vt perseuerantiam tentaret mulieris, quæ non auditos discipulos intelligens, rursus per se venit, & adorauit. Neque rursus exaudita, audiuit à domino: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. ✠ Filios Iudæos vocat: De quibus conquerens Isaias, ait: Filios enutriui & exaltaui, ipsi autè spreuerunt me. Quos & filios regni Matt. 5. vocans Christus, prædicat eijciendos. Et certè populus Israëliticus non modò Dei filius dicitur, sed & primogeniti filij nomenclatura dignatus est Exod. 4. Hæc dicit dominus: ✠ Filius meus primogenitus Israël. E-

✠ Isai. 1. 2

✠ Exodi. 4. c.

ca. 7. Nolite sanctum dare canibus . At illa humilitatis suæ conscia, neque catellæ nomen erubescens , tandem filiæ sanitatem impetrauit.

†Mar. 7. d. Et cū transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ : & ascendens in montem sedebat ibi. † Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos : & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita ut turbæ mirarentur videntes, mutos loquētes, claudos ambulantes, cæcos vidētes & magnificabāt Deū Israël.

Isa. 35. b.

Paulò latius tractat hunc locum Marcus, quem & ibidem fusius declarabimus . Nunc tātū quæ præter Marcum narranda sensimus . Iesus autem interdum dicitur circuire, quasi querens malè habentes quos sanaret . Interdū verò sedere expectans eos quibus cura opus est . Et ita ut inquit Hilarius, varijs obsessi morbis, id est gētiles infideles à fidelibus domino sanandi adducūtur, ut eum adorent, & procidant, quibus salus redditur, atque ad sentiendum, contuendum, laudandum, comitandumque Deum omnia & mentis & corporis ministeria reformantur.

†Mar. 8. a. Iesus autem conuocatis discipulis suis, dixit : † Miserior turbæ : quia triduo iam perseuerant mecum, & nō habēt quod manducent : & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficient in via. Et dicunt ei discipuli : Vnde ergo nobis in deserto panes tantos ut saturemus turbam tantam ? Et ait illis Iesus : Quot habetis panes ? At illi dixerunt : Septem & paucos

†Mar. 6. f pisciculos. † Et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens fregit, et dedit discipulis, et discipuli dederunt populo . Et comederunt omnes, et saturati sunt . Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas . Erant autem qui manducauerunt, quatuor millia hominum extra paruulos & mulieres.

8. b. Ioan. 6. b.

Simile penè miraculum est quod præcedenti cap. tra-
ctauit Matthæus . Ne quis autem putet idem miraculum
esse repetitum, aliter tractat . In quo occurrunt multa
nova tractanda . Vnde Hilarius . Discipuli in priori scilicet
miraculo, vnius diei ieiunium miscentes, quinq; mi-
lia

lia virorum ad coëmendos cibos remitti in castella volunt: Nunc in posteriori toto iam triduo tacent. Et deinceps scæno superior turba substernitur, hæc accumbit in terra: illic quinque panes, hic septem offeruntur: illic duo pisces, hic indefinitus sub paucitatis tamen significatione numerus est: illic quinque milia virorum, hic quatuor: illic duodecim cophini, hic septem sportæ repletæ.

Et dimissa turba, ascendit in nauiculam: et venit in fines Magedan.

Græci habent Magdala: pro quo Marcus habet Dalmanutha. Nec dum constat quæ regio sit diuersis nominibus ab Euangelistis nuncupata. Vide num fortè ea regio sit iuxta castrum Magdalenes.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

Sadducæis & Pharisæis cœleste signum CHRISTVS negauit, atque ab eorum fermento cauendum docuit. discipulis autem super diuinitate sua confitentibus, suam prædixit post multa fidei documenta passionem & resurrectionem.

ET † accesserunt ad eum Pharisei et Sadducæi tentantes: et rogauerunt eum, vt signum de cœlo ostenderet eis. At ille respondens, ait illis: facto vesperere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim cœlū. Et mane: Hodie tēpestas, rutilat enim triste cœlū.

† Mar. 8. b
Luc. 12. g.

Nimirum † Iudæi teste Paulo signa petunt, Græci † 1. Cor. autem sapientiam. Quanquam etiam sancti nonnunquā 1. d. signa sanctè petierint. vt Gedeon. Iudicum. 6. Ezechias, & ipse Achab. Quin imò ipse Achaz infidelis damnatur. † quod signum à domino petere recusauerit. Qui verò vt de Dei voluntate certior fiat: eamque impleat, signum petit, non improbè agit. At qui curiositatis tantum gratia, aut diffidentia causa id agit, impius est.

† Isa. 7. b

Faciem ergo cœli dyndicare nōstis, signa autem temporum non potestis?

Id est, qualis est futura diei crastine tempestas ex cœli facie,

li facie, & inspectu discernere nostis, signa autē temporū non potestis. Quæ verò sunt ista temporum signa indicat Lucas cap. 19. Quando mirabundus & miserabundus (ait ad Ierusalem.) Quia venient dies in te & c. & non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoveris tempus visitationis tuæ, aduentum scilicet Messie. De quo Zacharias pater Ioannis Bap. †

† *Benedictus dominus Deus Israël, quia visitavit & fecit redemptionē plebis suæ. Quanquam & tempus visitationis aliquando videtur sumi pro die iudicij. 1. Pet. 2. & 5. Similiter & apud Isaiam & Ieremiam.*

† *Generatio mala et adultera signum querit: et signum nō dabitur ei nisi signū † Ionæ prophete. Et relictis illis abijt.*

De hoc vide supra Matt. 12. & similiter de signo Ionæ prophete.

† *Et cū venissent discipuli eius trans fretum, obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis: † Intuemini & cauete à fermento Phariseorum & Sadduceorum. At illi cogitabant inter se, dicentes: Quia panes non accepimus. Sciens autē Iesus, dixit: † Quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? Nondum intelligitis, neq; recordamini quinque panum, & quinque milium hominum & quot cophinos sumpsistis? Neque septem panum, & quinque miliū hominum, & quot sportas sumpsistis? Quare nō intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermento Phariseorum & Sadduceorum? Tunc intellexerunt quia nō dixerit cauēdum à fermento panum, sed à doctrina Phariseorum & Sadduceorum.*

Cū dicit: Cauete à fermento Phariseorū & Sadduceorū Marcus addit: & Herodis. Paulò antè diximus fermentū nūc pro bona doctrina sumi, nūc pro mala. Quo modo hic Apostoli ex Christo sumi intellexerūt. Dicuntur & prauī mores fermentū à Paulo. 1. Corint. 5. c. † Itaque epulemur nō in fermento veteri, neque in fermento, malitiæ & nequitie, sed in azimis synceritatis & veritatis. Itaq; arbitrati sunt Apostoli dñm prohibuisse, ne & ipsi panes à Phariseis & Sadduceis tanquam excommunicatis acciperet, qđ Christus nec immerito arguit.

† Venit

† Lu. 19.
8.

† Luc. 1. f

† Sup. 12.

e.

† Ionæ.

2. a.

† Mar. 8.

b.

† Lu. 12. a.

† Mar. 8. c

† 1. Cor.
5. c.

† Venit autem Iesus in partes Cæsareæ & Philippi, & interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse filium hominis? At illi dixerunt. Alij Ioannem Baptistam, alij autem Eliã, alij verò Ieremiam, aut unũ ex prophetis. † Mar. 8. e. Luc. 9. c. De baptismo cap. Maiores.

Cæsarea ista, nam & aliæ duæ sunt, sita est ad fontem Iordanis, olim dicta Paneas, postea autem à Philippo maioris Herodis filio, & fratre Tetrarchæ Herodis, qui Ioannem decollavit, ampliata, Cæsarea est appellata: Quam postea amplius exornas Agrippa in honorem Nerouis, Neronianam vocavit. Erat autem finitiva regionis Iudæorum, Iudæis & Syris simul habitata.

Dicit illis Iesus: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus, dixit: † Tu es Christus filius Dei vivi. † Lu. 6. g. Respondens autem Iesus, dixit ei:

Haftenus Christus humilia tantum de se professus. Quippe qui filium hominis, quo nullus est abiectior titulus, tantum se vocare solitus sit. Nunc quid de se vulgus sentiat, (vulgus enim homines vocat) discipulos interrogat: non quo inanè ab eo gloriam caperet, sed ut altius de se sentire eos qui prædicaturi illum erant, doceat. Quod verò vulgus existimabit aut Ioannem aut Eliam, aliumve ex prophetis esse, cum Iudæis palam resurrectio generalis crederetur. Argumentum est simile cum Pythagoricis qui credebant animas de corpore in corpus migrare solitas. Non enim existimabant eum esse Ioannem suscitatum, cuius nuper defuncti lineamenta omnia tenebant, sed animam Ioannis in corpus illud migrasse.

† Beatus es Simon Bar Iona: quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qui in cælis est.

Quid sit Bar Iona declarat Christus Ioan. 1. Cum Petro diceret: Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cæphas, quod interpretatur Petrus. Bar enim Hebraicum, filium significat. Iona verò siue Iohanna dicebatur Petri & Andreæ pater, quem Latini Ioannem dicunt. Beatum autem illum pronunciat ob fidei confessionem, quam de CHRISTO habebat, vocans illum Dei viventis atque omnia vivificantis filium. Quia caro & sanguis non revelavit tibi, id est, nullus planè hominum, sicq; enim carnè & sanguinem simul Paulus ad Galat. 1. Pöderet.

Vt confiteretur. ** Continuo non acquieui, siue non contuli cum carne, & sanguine.*

Ioã. 20. e *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et portæ inferi non præualebunt*

Isa. 12. *aduersus eam. Et tibi dabo clauēs regni cœlorum. Et quod-*

g. 9. q. 3. *cunquē ligaueris super terram erit ligatum & in cœlis: &*

Aliorum. ** Galat. quodcunquē solueris super terram, erit solutum & in cœlis.*

i. c.

Tues Petrus: Non hic Petrus Simonis cognomentū significat, sed idem prorsus quod saxum & petra. Idem enim est Græcè ὁ πέτρος καὶ ἡ πέτρα, Ideo quia tu es Petrus, id est, planè saxum, rupes, & Petra, in nominis mei confessione firmus & solidus. Ideo super hanc petram, id est, super te tam firmum ac solidum, ædificabo Ecclesiam meam. Nam alienum est quod hic Buccerus in suis commentarijs confiteri nolens Simonem Petrum, siue petram & saxum esse super quod Christus ædificaturus erat Ecclesiam, dicit Petrum quasi petreum siue lapidonem vocari: Neque minus firmum est argumentum, cū ait Christum dicentem: Et super hanc petram, &c. Non intellexisse de Petro, cū scriptum sit καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, id est, & super hanc petram, non ἐπὶ τοῦτῷ πέτρῳ. Nam constat Matthæum qui Hebraicè scripsit, vnicum pro hoc, vocabulum posuisse. Cephas scilicet, id est, saxū & rupes: Neque vt antè dixi Christus dicens: Tu es Petrus, intellexit: Tu vocaris Petrus: sed tu fidei firmitate verum saxum & rupes, veraque petra es, super quam ædificabo Ecclesiam meam. Quòd enim de fide intellexerit hanc petram, hinc manifestum est, quod dixit, ædificabo: Semper enim in Dei Christi que fide, siue explicita (vt theologi vocant) siue implicita ædificata & fundata fuit Dei viuētis Ecclesia. Sed dum quodammodo nouā reiecta synagoga ædificaturus esset Ecclesiam, primariū secundū se & caput & fundamentum esse voluit Petrū, cui ob id nominatim primario clauēs regni cœlorū traduntur: Cui vni nunc ligandi soluēdi que potestas traditur. Cuique vni & soli pascendi ouilis Christiani trina repetitione cura committitur, vt Ioan. vltimo docēbimus. Vide hoc loco quid portæ inferi, & consule Græcos & Latinos de ligandi soluēdi que potestate, quidue sint

Lege solum

notabile

& notabile

causationem

septuag.

sunt clauēs. Portas inferi vocant mala & blasphemias à gentibus & hæreticis in Christũ & Ecclesiam, siue persecutiones & supplicia ab iisdem in Christianos & Ecclesiasticos inflictã. De quibus & clauibus dicit hic beatus Hilarius. O in nuncupatione noui nominis sc̃elix Ecclesie fundamentum, dignaque illius ædificatione petra: quæ infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret. O beatus cœli ianitor, cuius arbitrio clauēs æterni aditus traduntur, cuius terrestrẽ iudicium præiudicata authoritas sit in cœlo: vt quæ in terris aut ligata sunt aut soluta, statuti eiusdem conditionem obtineant & in cœlo.

Tunc præcepit discipulis suis, vt nemini dicerent quia ipse esset IESVS CHRISTVS.

Aliquot locis sciens Christus nondum venisse horã manifestationis suæ, inhibuit discipulis suis ne manifestũ facerent ipsum esse Iesum Christum, Deiq; filium & Saluatorem hominum.

Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis quia oporteret illum ire Ierosolymã & multa pati à senioribus, & scribis, & principibus sacerdotũ, & occidi, & tertia die resurgere.

Quia futurum erat vt paulò post morti traderetur ignominiosæ, ne tanquã noua & inaudita discipulos turbaret, præmonitos hos voluit se dira passurum ac tandem mortem obiturum, simulque consolationem addidit se die tertia resurrecturum.

Et assumens eum Petrus cœpit increpare illum dicens: Absit à te domine, non erit tibi hoc. Qui conuersus dixit Petro: † Vade post me Satana: scandalum es mihi: quia non sapi- † Marc. 8. d.

Assumentis verbum indicat seorsum ab alijs eductum Christum à Petro increpatum, dicente: Absit à te, siue vt Græca habent, propitius tibi sis domine. Increpandi autem verbum, non pro aspera obiurgatione hic sumi debet, sed pro commiseratione potius. Quod indicant verba: propitius tibi sis. Neque quicquam facit quòd Christus eum satanam vocat, id est, aduersarium. Nam Petrus licet pro affectu, humano tamen sensu loquẽs, verè Christo aduersabatur, nolens eum iuxta patris voluntatẽ necesse-

necessariam humanæ salutis mortem obire. Nihil autem mirum si humana tantum, non item diuina saperet, nondum accepto ad satietatem diuino spiritu, qui etiam post acceptum non nihil tiubauit, ut docet Pau. ad Galat. Vides autem quomodo à peccato defendes cum reiecto illi Christus dicat: scandalum mihi es. Quod verò Matthæus ait de Christo qui conuersus indicat quod seorsim & clā alijs Christo Petrus aduersabatur, voluisset eorā alijs reprehedere, ut & cæteri in peccato correcti discerent Christi Dei que patris voluntati non aduersari.

† Luc.

14. f. 17. g.

Sup. 10. g.

Tūc Iesus dixit discipulis suis. † Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucē suā & sequatur me.

Venire post Christum est eum imitando sectari, eiusque se præstare discipulum: abnegare autē semetipsum, est totum pendere à Deo, omnemque voluntatem suam diuinæ voluntati conformare: tollere crucem suam, est lubenter & ex animo erumnas Deo volente & permitte sibi oblatas propter Deum apprehendere. Quia ideo abhorrere videbatur à cruce Petrus, dum ab ea tolleranda Christum auertere nititur, omnes vna discipulos docet non modò non ab ea abhorrendum, sed vltro eam verè suis discipulis apprehendam.

Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eā: qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. † Quid enim prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Aut quā dabit homo commutationem suam pro anima sua? Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius.

† De si-

monia.

capite.

Matthæ⁹.

Mar. 9. g.

Ioan. 12. d

Animam suam volens saluam facere, est euangelico negotio deiq; causæ vitam suam præferre (hic autem anima pro vita) perdere autem eam propter Christum, est leuem eius præ illius amore iacturam facere? quod qui fecerit, & si perdidisse mundo videatur, inueniet eam, id est, saluam faciet, quod ait Marcus. Cum verò potior hominis pars animus sit ad Dei imaginem & similitudinē formatus, quid lucrifacere potest cum animi iactura, in quo aut perpetuum beatus, aut eternū miser est futurus? *Adire* q nihil charius homini debet esse anima propria, neque

neque etiam vita. Quandoquidem salua anima æternam potest recuperare vitam: vt autem ad tolerandã pro Christo crucem, illos discipulos animet, ostendit non de fore olim se sequentibus præmia: quia filius hominis: qui scilicet nunc vilis & abiectus, ac mundo contemptus, olim in iudicio venturus est cum angelis suis gloria patris ornatus: tuncq; redditurus vnicuique secundum opera eius, ijs scilicet, qui se fuerint secuti, vitã æternã: ijs verò qui contempserint mortẽ pro Christo, perpetuũ cruciatũ.

Amen dico vobis, † sunt quidam de hęc stantibus qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno suo. † Mar. 9. a
Luc. 9. d.

Aduentum filij hominis in regnum suum, quidã interpretantur in iudicium, dequẽ Ioanne Euangelista locum intelligunt, quem non antè moriturum prædicant. Sed quia nihil de hoc certi habet, præstat aduentum suũ in regnum intelligere: quando in omnem terram exiuit sonus Apostolorum: ac passim cum magna gloria prædicari cœpit recipiq; Euangelium: vel inuisis tyrannis ac diabolo, quod factum est circiter annum à passione Christi vigesimum. Tunc enim verè regnare cœpit, cum frendentibus tyrãnis, passim euersa est idololatria: quod indubiẽ multi ex Apostolis viderunt.

CAPVT DECIMUMSEPTIMUM.

Transfiguratus Christus, Moyse & Elia presentibus, interrogatus à discipulis super Eliæ aduentu in quorum presentia lunaticum curat, quem discipuli propter incredulitatem curare non poterant, & tandem didrachma Cæsari

Petro iubet dari.

ET † post dies sex assumpsit IESVS Petrum & † Mar. 9. a
Iacobum & Ioannem fratrem eius, & duxit il- Luc. 9. d.
los in montem excelsum seorsum, & transfigura-
tus est ante eos. Et resplenduit facies eius sicut sol,
vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce
apparuerunt illis Moyses & Elias cum eo loquẽtes. Respon-
dens autem Petrus, dixit ad Iesum: Domine bonum est nos
hic esse. Si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum,
Moysi vnum, & Eliæ vnum.

Quia

Quia abiecta tantum & ignominiosa de se nouissimo capite prædixerat, futurum scilicet, vt post multa opprobria, multasque molestias, tandem probrosa morte occideretur: Petro, & Iacobo, & Ioanni, quos secretorū suorum testes primarios adhibere consuevit, gloriæ futuræ specimen quoddam ostendere voluit, vt nō puderet more magistri crucem atque ignominias ferre, quos tantademum maneret gloria, vt aliquotam eius sintillam vel vmbra sibi in monte ostensam ferre non possent. Itaq; assumptis secum illis in montem, ita transfiguratus est, vt facies eius vti sol resplenderet, & vestimenta eius velut nix candescerent: quæ futuræ nostræ in resurrectione immortalitatis, gloriam, & innocentiam representabant. Interim verò oranti Christo in monte apparuerūt Moyse & Elias cum eo loquentes: Cùm verò loquerentur, Lucas cap. 9. Indicauit, nimirum de excessu & exitu eius, quem completurus erat Ierusalem. Vt verò ibidem Lucas testatur sic inter se colloquentibus, grauati somno dormiebant Apostoli: quibus excitatis à tantæ gloriæ fulgore, stupefactis illis, tribus illis tria tabernacula fieri Petrus optat: vt tantæ gloriæ ac maiestatis contemplatione diutius fruatur.

† Marc.
1. b. |
Luc. 3. c.
2. Pet. 1. d

Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. † Et ecce vox de nube dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde. Et accessit Iesus, et tetigit eos, dixitq; eis: Surgite, et nolite timere. Leuantes autem oculos suos, neminem viderunt, nisi solum Iesum. † Et descendentibus illis de monte præcepit Iesus, dicens: Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis à mortuis resurgat.

† Sup. 8.
2. 9. f.
12. b.
Marc. 7.
d. 9. b.

Quia verò secum habebant in quo vno acquiescere perpetuò deberent Christum Dei filium assumptis in nube prophetis, audita est vox de nube: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Quasi diceret: Nihil iam vobis Moyse & Elia opus est. Nā lex & prophetæ (vt inquit Christus) qui per hos duos repræsentantur, vsque ad Ioannem: Christus autē legis est perfectio, & consummatio. Exterriti autem pa-

terna voce discipuli, prociderunt in faciem. Quòd autè discipulis inhiuit hanc transfigurationis gloriam ante suam resurrectionem cuiquàm reuelare: fortasse id fecit quòd humilia tantum in eo mundus considerans, delirare illos & nugari crederet: & quanto maiora de eo prædicarèt, tãto difficiliora creditu riderètur, & ita amplius Iudæi exasperarentur: secus post resurrectionem eius.

Et interrogauerunt eum discipuli, dicentes: + Quid ergo scribæ dicunt quòd Eliam oporteat primũ venire. At ille respondens, ait eis: Elias quidẽ venturus est, & restituet omnia. Dico aut̃ vobis: quia Elias iam venit, & non cognouerunt eum: sed fecerunt in eo quæcumq; voluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

+ Mala. 4.
b.
Sup. 11. b.

Hoc turbabat Apostolos quòd dixerat Christus donec filius hominis à mortuis resurgat, tanquam non antè ab ipso Christo præmonitos quòd pati ipsum oporteret & tertia die à mortuis resurgere. Ideo aiunt: Quid est quòd de resurrectione tua loqueris, cum Scribæ asserant, quòd Eliam antè venire oporteat? Indubiè fanè cùm Messisæ tempus appeteret, varij varia de eo loquebantur. Inter quos scribæ ex Malachisæ vaticinio asseriebant ante venturum Eliam, quod certissimè futurum Christus respondet, venturum scilicet illum ante secundum eius in iudicium aduentum. Cæterum venisse iam Eliam alium, prioris aduentus ipsius præcursorem, quem non cognouerunt Iudæi, id est, cuius doctrinam monitaq; non receperunt ad pœnitentiã inuitantis: sed contrà, pro mala voluntate sua pessimè tractauerunt ac fortassis per Herodem decollari procurauerunt. Nam aliquoties iunctos Iudæis Herodianos aduersus Christum legimus, ita fore vt nihil indignius ipsum tractarent, occidiq; procurarent.

+ Et cũ venissent ad turbã, accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eũ, dicẽs: Dñe miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur: Nã sepe cadit in ignẽ, & crebro in aquã. Et obtuli eũ discipulis tuis, et nõ potuerũt curare eũ.

+ Mar. 9. c
Luc. 9. c.

Lunatici sunt qui morbo comitiali laborant: quod qui interlunio nati sunt huic morbo sunt obnoxij, & tales defi-

deficiente luna potissimum vexantur, & in ignem & aquam sepe cadunt. Consule hac de re medicos.

O generatio incredula et perversa, quousq; ero vobiscū? usquequo, patiar, vos? Afferte huc illū ad me. Et increpavit illū Iesus: et exijt ab eo dæmoniū: et curatus est puer ex illa hora.

Verisimile non est, quicquid Buccerus dicat, non tam ad patrem lunatici, qui ad discipulos & Christum venerat vt curaretur filius, aut ad discipulos hæc verba spectare: quorum vtrique fidem licet non perfectam habebant, quam ad scribas, qui ea de re cum discipulis disceptabant, vt testatur Marcus cap. 9. qui asserit Christum inuenisse scribas conquirentes & altercantes cum discipulis: interrogantiq; Christo quid inter se conquirent & contenderent, respondisse vnum de turba: magister attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum. Tunc Iesus non ad patrem pueri loquens, qui magna fide puerum ad ipsum attulerat, neque ad discipulos, sed ad altercantes scribas inquit: O generatio incredula & perversa. Quibus verbis solet CHRISTVS Phariseos & Scribas percellere: vt Matth. 12. Generatio mala & adultera signum quærit, & alibi sæpe. Quod verò ait Christus illis: quousq; ero vobiscū quousq; patiar vos? Indignatis sunt verba, quæ pertæsum fit cum huiusmodi præfractis & incredulis tandiu versari, quasiq; mortē suā à patre accelerari optantis: ne diutius eorū importunitatem & incredulitatem ferre cogatur.

Tunc accesserunt discipuli ad Iesum secretò, & dixerunt:

Quare nos non potuimus eijcere illum? Dixit illis Iesus:

†Lu. 17. b

Propter incredulitatē vestrā. Amē quippe dico vobis, † si habueritis fidē sicut granum sinapis, dicētis monti huic: transi hinc illuc & transibit: et nihil erit impossibile vobis. Hoc autem genus non eijcitur nisi per orationem & ieiunium.

Quare non potuimus eijcere illum, scilicet spiritum malignum, ad hanc discipulorum interrogationē, duas affert causas Christus quare dæmonium illud eijcere nō potuerint. Prima est propter eorū incredulitatē, id est, nondū plenā & perfectā fidē. Maiori enim fidē maiori-
bus in reb⁹ opus est. Sed huic expositioni videtur obuiare verba quæ sequuntur: Si habueritis fidē sicut granum
fina-

sinapis, &c. Nam cum modica fides sicut granum sinapi, sufficiat ad transferendos montes, sufficere potest ad expellendum dæmonium. Ad quod quidam respondet, quod comparatio fidei ad granum sinapis, non refertur ad exiguitatem, sed ad efficaciam; cuius tanta vis est, ut referente Ruelio: Si quis vnum & alterum granum indies masticet, adprimè illud valeat aduersus apoplexiam. Dicit ergo Christus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, id est, tam efficacem sicut est granum sinapis, cuius vel vnum granum tam actuosum est, ut per simile montes transferreris, id est, rem quâlibet difficilè perficere possitis. Et enim metaphorica & hyperbolyca ista locutio: quanquam etiam in primitiua Ecclesia leguntur simplices Christiani montes transfuisse: ut audiui de coriario quodam aduersus Iulianum Apostatâ. Ergo propter defectum duarum causarum non potuerunt eicere. Prima est ex parte eorum, scilicet incredulitas, id est, imperfecta & insufficiens fides. Secunda est ex parte illius dæmonij, ad quod eiciendum, non sufficit eicientis fides, sed requiritur ieiunium & oratio: Quæ quia nõ adhibuerunt Apostoli, vim illius dæmonij ignorantes, idcirco non eiecerunt. Inquit enim Christus: Hoc genus dæmonij, non eicitur nisi per orationem & ieiunium. Sensus ergo est: Primum per incredulitatem vestram & fidem imperfectam, factum est ut hoc genus dæmoniorum non eiceretur. Deinde si tantæ efficaciam fidem habuissetis, quantæ est granum sinapis, neq; sic eiecissetis. Nam ad hoc eiciendum oratio requiritur & ieiunium. Hic est verus sensus. Et ut sic intelligam, facit coniunctio, autem, ut sit sensus verborum: Verum est quod si habueritis fidem sicut granum sinapis, montes transferetis, sed hoc dæmonium non eicietis nisi ieiunio & oratione. Hic multis multum se torquet Buccerus, ut ostendat ad eiciendum dæmoniũ omnem efficaciam fidei tribui, nihil ieiunio & orationi: & sensum dicit esse eius: Hoc aut genus, &c. Quod ad eiciendũ dæmoniũ requiritur fides tã intësa & vehemës, quæ ieiuniũ & orationẽ eliciat. Sed videat lector Christianus quã sit hoc torquere scripturã, quod in alijs summũ nephas esse ducit Buccerus. †Mar. 9.

†Conuersantibus autẽ eis in Galilæa dixit illis Iesus: Filius e.

Luc. 9. c. *hominis tradendus est in manus hominum, & occident eum.*
Inf. 20. c. *& tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer.*

CHRISTVS multiphariam discipulis suis prædicit mortem & resurrectionem, vt illius passionem discipuli eius videntes non scandalizarentur, nec hoc naturæ illius imbecillitati tribuerent: & vt his monitionibus frequenter exercitati, non deficerent, cum hæc quæ audierant aduenisse viderent.

Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum & dixerunt ei: Magister vester non soluit didrachma? Ait: Etiam. Et cum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens: Quid tibi videtur Simō? Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum, à filiis suis an ab alienis? Et ille dixit ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij. Vt autē nō scādalizemus eos, vade ad mare et mitte hamū: et eū piscē qui primus ascēderit, tolle. Et aperto ore eius, inuenies staterē, illum sumēs, da eis pro me et te.

Didrachma media pars sicli, qui valet quatuor drachmas: cuius mediā partem scilicet didrachma iubentur Iudæi offerre templo, vt habetur Exod. 30. Vt autem ibidem habetur. Siclus valet viginti obolos, & sic didrachma decem: quæ est quinta pars coronati. Hanc autem summam post Christum Vespasianus Iudæis indixit viritim soluendam, & in capitolium deferendam, siue quòd tantundem templo offerre soliti erant, siue fortasse quòd parem summam Iudæis Augustus Cæsar exegisset: qui primis illis Cirenio præside censum imperauit. Vnde infert: Ergo liberi sunt filij. Paululum multis incommoda videtur hæc illatio. Cum enim præmisisset Christus: Reges terræ à quibus accipiunt tributum, à filiis suis, an ab alienis: Petrusque subiunxisset ab alienis, videbatur inferendum: Ergo liberi sunt regum terræ filij. Sed Christus Petro loquens intelligenti cuius esset, per naturam filius. Petrus autem & alij Apostoli per gratiam nempe patris & regis cœlestis filij tantum intulit Christus: Ergo liberi sunt filij. Nam si regum terræ filij liberi sunt, sunt & filij regis cœlestis. Vitandi tamen scādali gratia, quod nō debebat, solui iussit: scilicet staterem casu repertam. Est autē stater idē quod siclus,

fielus, valens bis didrachma quem, pro se & Petro. Pro singulis videlicet didrachma solui iussit.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

Dignitatem in humilitate Christus constituit, Ideo superbiam fugiendam & scandalum in fratrem etiam usque ad membrorum abscissionem. Insuper fratris correptionem præcipit per ovis perditæ inuentionem, & ingrati beneficentiæ serui repetitionem.

I ¶ *N illa hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis putas maior est in regno cælorum? Et aduersans Iesus paruulum, statuit eum in medio eorum, & dixit: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cælorum. Et qui susceperit unum paruulum talem in nomine meo, me suscipit.*

† Mar. 9.
e.
Luc. 9. f.
1. Cor.
14. d.

Non placent Buccero qui dicunt huius disputationis causam ortam esse, quòd Christus Petrum in soluenda didrachma cæteris prætulisset, quasi sensim significaret illum alijs præficiendum. Quia inquit, hæc disputatio facta est in itinere ad Capharnaum, vt tractat Marcus cap. 9. Cuius oppositum ex præcedentibus & sequentibus constat. Nempè quia inter pares post eius discessum eligendus esset, qui alijs vice eius præesset. Atqui primus fidem Christi alijs tacentibus cõfessus est, quidni alijs præficiendum censeret. Ex sequentibus verò, quòd Petrus humilimo loco natus, & humiliori arti addictus, qualem vult dominus cæteris in Ecclesiasticis dignitatibus modò nihil vitiorum obsistat præficiendum. Quandoquidem nisi efficiantur sicut paruuli indigni sunt regno cælorum. Vbi docet modum quo verè paruuli & humiles efficiamur, si à veteri scilicet homine cõuersi morum conuersatione, in nouitatem vitæ transeamus, & abiecta animi elatione, quam pueri nesciunt superbire & indignari dediscamus. Verè puer aut irasci nequit, aut confestim mitigatur. Regnum autem cælorum aliquando pro Ecclesia sumitur, hinc autè sumi videtur pro ipsa cœlesti patria, in qua Christus qui

tunc abiectus videbatur, regnaturus erat cū suis: Videturque tunc eos φιλοτιμίαι quædā & ambitio cœpisse de prælatura in vita futura. Ad quæstionem autem eorū respondet Christus de prælatura in regno cœlorum futura. Quandoquidem nemini datur in regno cœlorum, non modo non præesse, sed nec esse aut illud intrare, nisi prius efficiatur vt paruulus, qui nulla capitur φιλοτιμίαι aut ambitione.

Qui autem scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.

Mola asinaria Græcè μύλος ὄνικος Et est molédini mola inferior, quæ Græcè simpliciter ὄνος dicitur. Latinis mola vt superior catillus: et si ὄνος interdū significat asinum.

Væ mundo à scandalis. Necessè est enim vt veniāt scandala: veruntamen † væ homini illi per quem scandalū venit.

† De no-
ui operis
nūcia ca.
Cum ex
iniuncto.
Mar. 9. f.
Luc. 17. a
Sup. 5. c.

Scandalum generali vocabulo dicitur occasio lapsus & ruinae alicui: & hoc modo bonis & malis competit. Nam Christus lapis scandali dicitur, & sana eius doctrina scandalum Pharisæis erat. Aretius autem scandalum dicitur quicquid per se malum est: aut si non per se malū, imprudenter tamen neque tempori dictum, alijs inde peccandi occasionem affert, nullam aliunde secum ferens maioris boni occasionem. Væ ergo mundo à scandalis, Id est, infœlix & maledictus est mundus ob infinita in eo scandala: tantoque infœlicior quāto necesse est vt ea veniant. Necessè quidē non necessitate absoluta, sed conditionata, quando scilicet ita corruptus est mūdus, vt vix sine scandalo in eo viuatur. Necessè est etiam esse scandala eo modo quo Paulus: ✠ Oportet inquit, hæreses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant. At ne quis ideo existi met impunè sibi fore, si cuiquam scandalo fuerit, subdit Christus: Væ homini illi per quem scandalum venit.

✠ 1. Cor.
11. d.

† Mar. 9.
f. g.
Sup. 5. c.

† Si autē manus tua vel pes tuus scādalizat te, abscinde eñ, et projice abs te. Bonū tibi est ad vitā ingredi debilē vel claudum, quā duas manus vel duos pedes habentē mitti in ignē eternū. Et si oculus tuus scādalizat te, erue eum, & projice abs te: bonum tibi est unum oculum habentem in vitā intrare, quā duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

Nec

Nec ista de corporis membris intelligit, sed parabolicè vt supra cap. 5. dictum est, de socijs, amicis vel ministris, quos vice membrorum habemus, & quorum si scandalo nobis sit eorum consortium, non minus fugiendum nobis est, quàm aliquod membrorū nostrorū amputarem⁹, si cæteris vel toti corpori foret noxiū. Præstaret. n. absq; illis saluos fieri quàm cum illis in æternum perire.

Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis. Dico enim vobis †, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in cælis est.

†Psal.
33. b.
Eccle. 5. b

Reuera pusillos istos, & paruulum quem ad se vocatum Iesus amplexus est, accipere debemus, quòd eiusmodi ætas infirma, nihilque in sese opis habens Deo curæ sit, tantoque fortasse maiori, quanto vnde pendeant aliam non habent: quos non modo offendi non vult, sed neque propter infirmitatem contemni: quos tanto ipse dignatur honore, vt angelos eorum faciem patris semper videre asserat. Quod cum de alijs non neget, non tamen asserit. Potest tamen de his pusillis & pueris locus intelligi, qui etsi grandiori sunt ætate, animi tamen abiectione & humilitate vitæq; simplicitate & cádore pueros referunt, inque proprijs oculis abiecti nullam sui curam habent, totos se domino credentes. Vnde constat angelos ad custodiã hominis deputatos, qui quotidie Deū vident inquit Hilarius. Hi igitur spiritus ad salutem humani generis emissi sunt: neque enim infirmitas nostra nisi datis ad custodiam angelis tot tantisq; spiritualium cœlestium nequitijs obsisteret. Opus ad id fuit naturæ potioris auxilio, & hoc ita esse ex his dictis docemur, quibus trepidum ac pauentem Moysen dominus confirmat, dicens: Ecce angelus meus antecedit te. Hæc ille. Hos igitur paruulos & humiles despiciere non est tutū, etsi non propter illos illorumque humilitatem & abiectionem, saltem propter illorum custodes, qui tantam apud Deum habent libertatem & conuersationem, vt eius semper faciem videant, & fruantur.

Venit enim filius hominis saluare quod perierat.

Quo istud enim referatur difficultas est. Nam si ad ipsum verbum contemnatis referas, cum Christo tēpore

Rom. 11. c. totum hominum genus perijisset, & omniaque Deus in incredulitate cōclusisset, vt omnium misereretur, illi magis videbantur perijisse, qui cum maiores natu essent, plura & actualia peccata habebant, quā pusilli & paruuli siue ætate siue morum candore. Ad quod dicere possumus, quòd si tunc omnes perierant, illi tamen magis perijisse videbantur, qui ne minimum quidem in se adiumenti habebant, vnde aberrantes redire in viam possent non lumen rationis, quod super vnumquemque signatum est. Nimirum quod in paruulis aut nullum propè est, aut efficaciam quàm minimam, quale est in pueris, & ideo ne condemnatis inquit illos. Venit enim filius hominis saluare quod erat abiectius, imprimisque quod planè videbatur perijisse: nihilque in sese opis habebat ad consequendam salutem.

† Lu. 15. a. † *Quid vobis videtur? si fuerint alicui centum oues, et errauerit vna ex eis, nunquid relinquit nonaginta nouem in montibus, & vadit querere eam que errauit? et si contigerit vt inueniat eam: amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quàm super nonaginta nouem, que non errauerunt. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis.*

Parabola ouis palabundæ & perditæ super cuius inuentione tantum gaudij possessori accidit, ostendit Christus non temerè fieri quòd curæ sibi sint pueri & pusilli ab omnibus alioquin neglecti & derelicti. Si enim qui centum oues habet, tam sollicitus est vna relicta vt eius gratia reliquas omittat incustoditas, nihil mirum si inter tot electos patris pueros & pusillos, qui centesima & minima pars electorum sunt, qui præsidio destituti præterquam diuino, sollicitè requirit, & studiosè amplexatur Christus quorum neminem perire vult pater cœlestis.

† Lu. 17. a
Leuit.
19. d.
2. q. 1. ca.
Si peccauerit: De
iudicijs.

† *Si autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quòd si non audierit eos, dic Ecclesiæ: † si autem Ecclesiā non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.*

Paulò antè uenit. Christus ne cui scandalo essemus, maximè in pusillis: nunc autè amplius in hoc totos nos esse uult, ut quàm studiosissimè poterimus fratrum nostrorum salutè quæramus: illosq; qua fieri poterit diligètia lucremur. Quod uerò ait: Si peccauerit in te, non est solum intelligendū, de eo peccato quo quis recta & directa fratre afficit iniuria, sed de omni peccato etià, siue recta feratur in Deum, siue in proximum. Qui enim fieri potest, ut uerè Christianus quouis peccato fratrem non offendat. Qui enim iubetur Deum & proximum diligere quomodo non illorum iniuria affici potest? Nemo enim alterius iniuriam non suam facere debet & ab ea facienda proximum deterrere tenetur. Primumq; & seorsim atq; etià testibus peccantè corripere, ut ne indignatus peccatum suum alteri detectū monitionè rejiciat. Qui si audierit magnum corripienti lucrum asserit emendati fratris: si audire recusauerit, adhibendi testes: quos etiam si contempserit, Ecclesie dicendum, Sed hic scrupus est quid hinc Ecclesie nomine intelligere uelit CHRISTVS. Nō enim ipsam Ecclesie uniuersalis congregationem intelligi uult, quam toties congregare difficillimum esset quoties peccantis fratris conscius sumus: multominus quod uult Buccerus, Ecclesiam vicinorum aut familiarium & affinium intelligas: Sed Ecclesie præfectum & prælatum, qui hac in re uices gerit Ecclesie. Quem scilicet præfectum si proximus peccans non audierit, uult Christus eiusmodi rebellem & præfractum fidelium consortio & communionem abijci (quod est excommunicari et prorsus abijci) quomodo olim Iudæi & ethnici & publicanos Iudæos abijciebāt despectuique habebant. Qui autem publicani antè dictum est. Ethnicos autem lege constat quàm aduersarentur Iudæi.

Amen dico uobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in caelo. Et quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in caelo.

Ut inculcet hominibus parendum illis, scilicet qui præfunt Ecclesie, potestatem subdit ipsi concessam, quos scilicet ligauerint, ita ut in Ecclesie militantis consortium, eiusque communionem intrare non possint ligati: similiter in Ecclesia triumphante, & in caelis existe-

capite.
Nouit.
De
test. ca. In
omni .45
di. cap.
Sed illud.
† Deut.
17, b.
2. Cor.
12. a.
Heb. 5. c.
† 11. q. 3.
cap.
Audi de-
niq; .25. q.
8. cano.
Incestuo-
si.

re: & quos super terram soluerint, liberam eis potestatem regrediendi in Ecclesiam facientes, hi similiter soluti sunt & in caelis: tam scilicet efficax est congregatae in Christo Ecclesiae unio.

† Ioa. 8. c.
Dist. 20.
cap.
De quib.
24. q. 1. ca.
Audi-
mus.
Alienus.

Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in caelis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

Nec sola Ecclesiae congregatio Deo grata est, quinimo duorum in Christi nomine congregatorum consensus à patre caelesti postulata exigit. Quandoquidem quoties etiam duo vel tres ad differendum de fide, dogmatibus, & praeceptis diuinis, Christus praesens semper adest. Verum quia etiam vni iuste viuenti & quae iusta sunt docenti vel scribenti, Christus adest, vult tamen manifestare, quantum illi placet concordia atque vnanimitas inter fideles, quos in unione Ecclesiae colligare desiderat.

Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccauerit in me frater meus & dimittam ei? Usque septies? Dixit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

Hic certus numerus pro incerto ponitur. Significat enim semper esse remittendam fratris iniuriam, etiam infinities. Vti sexcenta pro numero immenso latinis usurpantur solet. Nam Chrysostomus inquit Septuagies septies non significat determinatum numerum, sed immensum continuū, & semper. Et est septenarius numerus apud Hebraeos frequens, de quo non est scolastica philosophari.

Ideo assimilatum est regnum caelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cepisset rationem ponere, oblatus est ei vnus qui debeat ei decem milia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venundari, & uxorem eius, & filios, & omnia quae habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille orabat, eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem Dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei.

Regnum

Regnum caelorum Ecclesia dicitur, quæ quomodo regi homini assimiletur, non facile video, nisi ex capite ipsius, quod est Christus qui est verus rex regisque filius. Nihil autem aliud vult hac parabola Christus quam quod Ecclesia semper parata sit misericordiam petenti facere, & debita deprecanti remittere: nosque iniucem iniurias ac debita deprecanti dimittere oportere: quia semper remittere oportet, qui semper est paratus respicere: quoniam qui non ignoscit deprecanti, seipsum priuat de misericordia consequenda.

Egressus autem seruus ille, inuenit unum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi? Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem donec redderet debitum.

Qui verò acceptæ gratiæ immemor, crudelis in alium extiterit, in eum vult Ecclesiam animaduertere. Videtur quoque Christus per regem istum patrem caelestem intelligere voluisse, cum inquit: pater meus caelestis sic faciet vobis &c. Quid autem valeant centum denarij, quidque valeant decem milia talenta, vide ex Budeo.

Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde, & venerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit illum dominus suus, & ait illi. † Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, † quoadusque redderet vniuersum debitum. Sic & pater meus faciet vobis si non remisistis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

Ex his vides quantum compassio Deo placeat, & contra quantum incompassibilitas illi displiceat, quæ nec etiam mansuetis est grata hominibus. Hic autem ingratus priorem nactus gratiam, seipsum condemnauit: qui cum domini sui misericordiam consecutus, sui etiam conserui misericordia non est motus: ideo damnatur ad debiti etiam remissi persolutionem. At si quod remissum est, iterum repetatur, quomodo † sine pœnitētia sunt dona

† De cō-
secr. dist.
4. ca.
Quomo-
dō in fi.
† Sup. 5. d
Luc. 12. g.

† Ro. 11. d

Dei?

Dei? intellige vniuersum debitū ipsum peccatum, quod tantæ domini gratiæ ingratus, nec exiguum fratri debitum remittere voluit: quod peccatum tam graue fuit, vt illud decem milium talentorum debitum æquauerit. Neque enim formam supplicationis veritus est, qua & ipse misericordiam percepit, neque sermone placatus est, quo & ipse seruatus erat.

CAPVT DECIMVMNONVM.

Probata matrimonij inseparabilitate libelli repudij rationem tentantibus Pharisiis reddidit. Vnde triplices docet eunuchos, diuites regno cælorum indignos, paruulos verò & pauperes dignos prædicat.

† Mar. 10.
a.

E ¶ *Factum est cum consummasset Iesus sermones istos, migravit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem: & secutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi.*

Vt plurimum Christus post doctrinam transit ad miracula, & post sanatas animas sanat & corpora. Quod vt faceret appropinquauit Ierosolymam vt passurus erat, relicta Galilæa vbi tam sancta dogmata seminauerat.

† Ge. 1. d.

Mar. 10. 2.

† Ge. 2. d.

Eph. 5. d.

35. q. 10. c.

Fraterni-

tatis.

† 1. Co. 6.

d.

† De trâl

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

ca. 5.

Et accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam quacumq; ex causa? Qui respondens, ait eis: Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculinum & feminam fecit eos? Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhaerebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Itaq; iâ non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

Memores Pharisei quid de connubio Christus supra De trâl ca. 5. docuisset tentant eum, an quoquo pacto liceat conlatio episcopi iugium pati diuortii: vt si diceret licere, opponerēt illi eo. c. licet quod superius docuerat: Omnis qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam mœcham. Et Deinde qui dimissam duxerit, adulterat. Si verò diceret non licere, opponerent illi legem Moysi, cui si aduersaretur, Sūt qui di ipsum accusarent: Dominus autem docet suam doctrinam legi Moysi conformem, eosque malè illam legem interpretari, nempe quòd esset permissio, & non lex: cum

cum dominus ab initio legem tulisset de non separando coniugio dicens: Erunt duo in carne vna, id est, sic inuicem colligati esse debent mutua amicitia, vt separari non possint ab inuicem, quippe quia vnum sunt. Quod ergo lex diuina sanxit, humana dissoluere nequit.

Dicunt illi: † Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij, & dimittere? Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras ab initio autem non sic.

† Deuter. 24. a. Sup. 5. e.

Legem igitur Moyfi illi obijciunt, qua soluebatur matrimonium, quam in caput eorum retorquet, latam videlicet propter eorum impatientiam in vxores & crudelitatem, qui sæpè illas morte afficerent, & ideo ad vitandas cædes hoc tanquam minus malum illis à Moyse permissum est.

Dico autem vobis quia † quicumq; dimiserit uxorem suã, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam duxerit, mœchatur.

† 28. q. 1. Idololatria.

Hic notanda sunt multa. Primum, quòd non licet dimittere vxorem nisi fornicariam: secundo quòd non sic dimittitur, neque ita est verum diuortium, vt liceat viro dimissa fornicaria alteram ducere, cum expressè Christus dicat, & aliam duxerit, mœchatur. Neque valet dicere quod hic Buccerus, quòd hoc intelligitur, qui aliam duxerit priore repudiata sine causa legitima, cum expressè CHRISTVS loquatur de eo qui eam dimittit ob fornicationem. Quod licitum quidem facit: sed ita tamè vinctus manet, vt aliam superinducere nequeat. Nam si hoc non intelligeret Christus, non responderent discipuli: Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Vide eos qui de hoc scripserunt aduersus Erasmum. Et qui dimissam duxerit, mœchatur. Falso hic Caietanus dimissam interpretatur non fornicariam, cum nulla sit quæstio nisi de dimittenda fornicaria.

30. q. 1. Ad lumina. De conuers. cõiug. ca. Ex publico ca. Ad apostolicã. De diuortijs. c. Gaudeamus.

Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit nubere.

Id est, si ita est vinctus homo vt dimissa fornicaria ducere aliam nequeat, graue est iugum, ijs presertim qui contine-

continere non possunt. Respondit Christus id verum esse, dicens.

Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.

Id est, Non omnes continentiae capaces sunt, sed quibus datum est. Quemadmodum scriptum est. Sap. 8. d.

✠ Sap. 8. d. ✠ Quoniam aliter non possum esse continens nisi Deus det. Nam interpretari ut Buccerus: Quod discipuli existimarent rem grauem & molestam perpetuo adherere vxori cœdæ aut morbosæ, falsum illud est. Quippe qui nullam molestiam corporalem ducerent, obdurati animo ad omnia ab aduersarijs pro Christo ferenda. Sed graue illud ducerent quod absque speciali Dei dono homo ferre non posset.

Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt, et sicut eunuchi qui facti sunt ab hominibus: et sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere capiat.

✠ Ibidé. De eunuchis ait Hilarius: ✠ In vno possunt naturam, in altero necessitatem, & in tertio voluntatem. Naturam in eo qui ita nascitur, necessitatem in eo qui ita factus est, & voluntatem in illo qui spe regni cœlestis talis esse decreuerit, cui nos similes effici si tamen possumus admonuit. Hæc ille. Hi autem postremi vt expeditius Deo vacent continere proposuerunt, de quibus Paulus 1. Corin. 7. f.

✠ 1. Cor. 7. f. ✠ Qui sine vxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat Deo. Hoc autem cum omnium non sit, sed quibus à Deo datum est, rectè subiungit: Qui potest capere capiat. De morali expositione huius loci, vide Gregorium Nazianzenum. Quod autem ait: Qui potest capere capiat, indicare videtur id quod Paulus 1. Cor. 7. f. ait. Cùm hortaretur ad constantiam, & virginitatem: ✠ Porro hoc ad utilitatem vestrâ dico, non vt laqueum vobis iniiciam. Ita Christus ait: Qui potest capere capiat, Id est, qui continentiam habet à Deo, contineat.

✠ Ibidé. † Mar. 10. b. Tunc oblati sunt ei paruuli, vt manus eis imponeret et oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus vero ait eis:

† Simi-

† *Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire: talium est enim regnum caelorum. Et cum imposuisset eis manus abiit inde.* † **Lu. 18. c**

Lucas habet βρ. φ. ε̄, id est, Infantes quibus manus imponeret & oraret. Ista autem manuum Christi impositio & oratio supra pueros tantum puto effectum habuisse quantum postea baptismus nondum institutus. Mirum quod per eam manuum impositionem spiritus sancti gratia conferebatur, quæ baptismo æquiualebat. Quemadmodum actuum octavo scribitur, quod Apostoli imponerent manus super illos, & accipiebant spiritum sanctum. Ita quod post hanc manuum impositionem nondum instituto baptismo, decedentes paruuli etiam incircumcisi saluati fuissent. His itaque verbis cōtuncuntur anabaptiste, qui pueros negant baptizandos, quibus tunc erant similes discipuli, qui ex ignorantia & simplicitate pueros ad Christum adduci uolebant, tãquam impotes & incapaces diuinæ gratiæ: quos Christus increpat, dicens: Nolite eos prohibere venire ad me: talium est enim regnum caelorum. Vbi per uerbum talium non excluduntur paruuli, sed innuitur, quod tã ipsorum, qui doli capaces non sint, & gratiæ gratis oblatæ sunt participes, quàm talium, id est, eorum qui similem animi candorem habent & innocentiam, est regnum caelorum.

† **Act. 8. c**

† *Et ecce vnus accedens, ait illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeam uitam æternam? Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Vnus est bonus Deus: Si vis ad uitam ingredi, serua mandata. Dicit illi: Quæ? Iesus autem dixit: Non homicidium facies. Non adulterabis. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum et matrem tuam. Diliges proximum tuum sicut teipsum.* † **Mar. 10. b.**
 † **Lu. 18. d.**

Cum quidã iuuenis audiisset Christum promittentem paruulis regnum caelorum, cupidus ipse regni caelorum, dñm rogat nõne & ipse capax esset, & quid illi facere oporteret. Rogat igitur: Magister bone, &c. Cui respondet Christus: Quid me interrogas de bono? Id est, (sic enim Græca habent.) Quid me bonum dicitis?
 Vnus

Vnus est bonus Deus. Id est, nemo bonus nisi Deus. Nō quod Christus negaret quemquā hominū aut Christum etiam bonum esse. Sed quod verum boni nomen, vt independentem significat bonitatem: & id quod per se naturaque sua non ab alio bonum est, vni Deo competit: neque Christus quatenus homo propriē & independentē siue essentialiter bonus: Vult autem his verbis docere Christus: quicquid in nobis boni inest, ne nobis tribuamus, sed vni Deo acceptum ferendum est.

Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodivi à iuuentute mea quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni sequere me.

In hac sententia indicat Christus alia esse præcepta, alia consilia: & quod præcepta quidem seruantibus ingressus in vitam æternam promittitur, ea autem quæ perfectionis sunt, amplectentibus, & vltro omnia propter Christum relinquentibus, atque in pauperes elargientibus, amplius quid promittitur quàm vitæ ingressus, scilicet in ea vita & cælo thesauri possessio. Non hic igitur præceptum est, neque enim exigit Deus possibilem à Christianis perfectionem: sed docet quod qui eam vult assequi, plura ei esse facienda quàm alijs. Consilia enim Evangelica, cuiusmodi sunt de relinquendo pallio auferenti tunicam: eique qui alapa cæsus est, altera gena offerenda, nequaquam præcepta sunt, nisi exigente fidei necessitate, aut summo aliquo bono necessario. Nota autem quod non ait: Si vis perfectus esse renuncia omnibus quæ habes, & sequere me, quod vulgo boni religiosi faciunt, sed maiorem indicauit perfectionem, cui scilicet, adiuncta sit misericordia voluntariæ paupertati: prius erogatis in pauperes facultatibus omnibus. Et veni inquit, & sequere me. Expeditius bene ambulat, qui terrenis facultatibus abiectis, iam deoneratus est, quæ nullus facere potest, nisi qui Christum

† Mar. 10. sequi cœperit.

c. † Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis. E-
Luc. 18. d. rat enim habens multas possessiones.

Cùm autem iuuenis audiret iactura diuitiarum terrenarum diuitias cœlestes emendas, abiit tristis, quòd pluris faceret diuitias suas, quas plus æquo diligebat, quàm ipsum cœlestem thesaurum. Quod prædicatoribus valet: vt auditores moneant, ne tãtopere diuitijs animum adiungant, quòd hæ soleant à Christi regno auertere.

Iesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia †Mar. 10.c. *† diues difficilè intrabit in regnum cœlorum. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire,* Luc. 18.c. *quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde dicentes: Quis ergo poterit saluus esse? Aspiciens autè Iesus, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autè omnia possibilia sunt.*

Camelus de se nõ animal modò significat, sed funem nauticum, quem Galli vocant (*chable*) Cùm autem nullius acus foramen tam magnum sit, vt intrare eo possit Camelus funis. Significatur ὁ περιβολικῶς non quidem impossibilitas, sed magna difficultas vt diues saluetur quòd vt plurimum qui multa possident, multùm hinc afficiuntur, minimum de salute sua solliciti. Apud Marcum autem. 10. cap. mitigans hunc locum Christus, cum eo discipuli scandalizarentur, interpretamur, dicens: Filioli quàm difficilè est confidentem in pecunijs in regnum Dei introire: Quòd autem ait Christus: Apud homines hoc impossibile est, non est intelligendum quòd simpliciter sit impossibile: Cùm Abraham & alij diuites saluati sint: sed intelligendum est impossibile admodum difficile, quemadmodum Paulus ad Heb. ait cap. 6. † Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, † Heb. &c. Aut intellige quòd apud homines autem impossibile est, Id est, sola hominis virtute.

Tũc respõdens Petrus dixit ei: † Ecce nos reliquimus omnia, †Mar. 10.d. *† et secuti sumus te: quid ergo erit nobis? Iesus autè dixit illis.*

Vel hinc liquet nõ malum esse spe retributionis bonum agere: Iuxta illud Psal. inclinavi cor meum ad faciendas iustificatiões tuas in eternũ propter retributionẽ.

Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.

Regenerationem vocat resurrectionem, cum ad vitam immortalem omnes resurgent, neque enim vita præsens tam genesis est & generatio, quam $\phi\rho\gamma\alpha$ & interitus. *Sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël.*

Non modò hic iudicantes condemnantes significat: sed iudicare, hic pro iudicaria potestate sumitur, qua nõ modò impijs supplicia, sed iustis etiam assignantur præmia: quòd indubiè iudicanti Christo tanquam assessores futuri sunt Apostoli.

† 28. que.
2. cap. 1.

† *Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam eternam possidebit.* † *Multi autem erunt primi nouissimi & nouissimi primi.*

† Mar. 10.
d.

Nimirum multa plura accipiet etiam in hoc seculo, qui tot reliquerit temporalia, sed propter Deum, quia nec centuplum solum, numerus enim certus pro incerto ponitur. Nam minimum bonum spirituale, utpote gratia, maioris est momenti quolibet temporali bono.

CAPVT VIGESIMVM.

Acqualis laborantibus in vinea domini redditur merces: mater filiorum Zebedæi cum filijs suis patitur repulsam, vnde indignatos cæteros discipulos CHRISTVS iuxta cuiusque simplicitatem ordinat, inde exiens duos cæcos in Iericho illuminat.

Simile est regnum cælorum homini patrifamiliâs, qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro ociosos, & dixit illis: *Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis: illi autem abierunt.* Iterum autem exijt circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam verò exijt, et inuenit alios stâtes, et dixit illis: *Quid hîc statis tota die ociosi? dicunt ei quia nemo nos conduxit.* Dicit illis: *Ite et vos in vineam meam.*

In fine præcedentis capituli dixerat: Erunt primi nouissimi & nouissimi primi, id est, multi qui in oculis suis sunt sibi abiecti, ac vix loco nouissimo digni reputati, qualis publicanus, primi erunt in regno cœlorum, etiam præmio vitæ æternæ digni. Qui autem primi sunt, primoque loco & magna dignitate ac merito censentur apud homines, vt Pharisæi, nouissimi erunt in regno & præmio. Hoc autem nunc præsens parabola probat. Regnum itaque cœlorum hic aut pro rege cœlesti Deo sumitur, qui in præmiorum distributione parabola huius patrem familiam imitatur: qui quanta & qualia, quibusque vult laborantibus in vinea, id est, in Ecclesia domini præmia largitur. Quod si regnum cœlorum pro rege ipso sumatur, sic intelligitur: Simile est regnum cœlorum, id est, similis fit in regno cœlorum præmiorum distributio, quomodo in hac parabola operantibus in vinea paterfamiliam distribuit: cui tantundem dare placuit nouissima hora ad operandum venientibus, quantum his qui prima hora venerunt. Sic latroni qui nouissima hora ad operandum venit, cœlestis præmij denarium largitus est, quemadmodum & his qui totam penè vitam ex virtute etiam Deo vixerunt. Igitur paterfamiliam iste Deus pater est, qui exit operarios conducere in vineam suam, id est, spiritu suo sancto atque diuino instinctu ad fructificandum in Ecclesia sua inuitat. Quod autem alios primo mane, alios tertia, sexta, nona, & vndecima hora conducit, significat quòd citius alios, alios tardius ad bene viuendum & operandum conuertit. Quòd autem conuenit & paciscitur cum operarijs ex denario diurno, id est, pro diurna vnicuiusque diei opera, intellige per diem qua vnusquisque operatur, vitam præsentem, propter cuius breuitatem dies potius quam vita dicitur. Quoniam teste Dauide: ✠ Mille anni ante oculos domini, tanquam dies ✠ Psa. 89
hesterna quæ præterijt. Denarius autem pactum diurnæ operæ vita æterna est, quam pactus est dare Deus totum diem, id est, totam vitam in vinea Ecclesiæ suæ laborantibus atque operantibus. Scriptum est autem istud pactum & conuentum capite præcedente: Si vis ad vitam ingredi serua mandata, id est, opere

rare in vinea mea, & fac quod tibi præcipio, & vitæ æternæ denarium tibi dabo. Cùm autem paulopòst subdit: Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, voluit indicare alia esse præcepta, quæ nos omnes obligent, alia consilia, quæ solū obligent seipfos obligantes. Quòd verò hora tertia, sexta, nona, & vndecima egressus, ociosos stantes in foro operarios inuenit: significatur quòd antequam dominus per gratiam præuenientem, & inspirationem suorum corda ad bene operandum inuitauerit, quantacunque naturalium bonitate & gratia valeant, ociosi stant in mundi huius foro, nundinationeque ac strepitu ab omni opere bono vacantes: Vbi autem pollicita mercede in vineam mittit, id est, ad fructificandum in Ecclesia sua, inspirat, cõfestim abeunt. Nescit enim tarda molimina spiritus sancti gratia. Vnde rectè ocij causam interrogati respondent, quia nemo nos conducit. Quibus verbis innuitur contra Luteranos quòd spe præmij liceat ad bene operandum accedere, sicut cap. præcedenti diximus, cùm & iustam istorum excusationem accipiat dominus. Prætereaque iustā mercedem operantibus polliceatur. Tanta est enim hominum naturæ imbecillitas ac fragilitas quòd nisi ad bene agendum & operandū, prior Deus nos inuitaret, insuper & præmium adijceret, totam diem .i. totam vitam ociosi staremus, atque ab omni opere feriamur.

Cùm autem sero factum esset, dixit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios & redde illis mercedem, incipiēs à nouissimis vsque ad primos. Cùm venissent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem & primi arbitrati sunt quòd plus essent accepturi, acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant aduersus patrem familiās, dicentes: Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus.

Cùm diem totam esse hominis vitam dixerimus, huius diei sero cuiusq; mors est. Siquidem ad singulos respiciamus, si ad vniuersa, tempus est iudicij. Cùm vineæ Dominus Deus pater procuratori suo, bonorumque suo-

fuorum dispensatori Christo iubet vnique operario in morte, iubebitque amplius in iudicio extremo mercedem suam reddere. At quod qui vndecima hora venerant, singulos denarios acceperunt, quemadmodum & qui prima, significat gratuitam esse Dei remunerationem: neque sic eum alligari nostris operibus, vt minus ei tribuat, qui minus operatus est. Nam vt August. ait: Sua dona facit Deus, in nobis nostra merita (Hic tractat quomodo debeamus mereri, & quid ad cōdignum.) Quod autem primi murmurant indignantes parem illis mercedem numeratam, qui vnā tantūm horam laborauerant, non inuidiæ istud est, sed indignationis humana tantūm sapientis. Quomodo & Dauidem, & plerosque viros sanctos indignari, & vt ita dicam aduersus Deum postulare videmus, cumque Dei prouidentia velut expostulare, quod impiorum res in hoc seculo vt plurimum feliciter succedant, piorum verò infeliciter. Ideo concludit Euangelium nemini fieri iniuriam, cum ei qui minus laborauit, plus datur quā ei qui plus. Siquidem ei quod ex pacto & conuento debeat, redditur. Itaque recte concludit Euangelium. Erunt primi nouissimi, & nouissimi primi: quia qui nouissimi venerant, absque vllius iniuria tantūdem præmiati sunt, quantum & primi.

At ille respondens vni eorum, dixit: Amice non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario cōuenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade. Volo autem & huic nouissimo dare sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum.

Denarius idem quod drachma, valens decimam partem coronati nostri, id est, vt mihi quidem videtur tres solidos cum quatuor denarijs, aut dimidiato.

† Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi: multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

Quod autem concludit: multi sunt vocati, pauci verò electi, superioribus sic aduerte. Causa cur qui primi erant, nouissimi fiant, hæc est: quod etsi vocati sint tam multi suo tamen vitio non eligantur, præter paucos, prædicat igitur duo, & gentes præcessuras, & paucos è Iu-

† Sup. 19. d.

Mar. 10. c
Luc. 13. f.

dæis saluandos. Hic locus facit vt ambigamus de ijs qui prima hora cōducti sunt, an electi sint an reprobi. Quod si denarium vitam æternam interpretamur, reprobi esse non possunt, quippe quibus est redditus denarius. Si autem dicamus illos reprobos esse, necesse est denarium equiuocè sumere, ideo attentius vide locum.

Et ascendens Iesus Ierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis: † Ecce ascendimus Ierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotū & scribis & condēnabunt eū morte: & tradēt eū Gētibus ad illudendū & flagellandū & crucifigendū: & tertia die resurget.

Bene ait: ascendens, quia à Galilæa in Ierusalem semper ascenditur. Quod autem secretò discipulos assumit de passione sua illis prædicturus, indicat non palàm ac passim cuius diuulganda esse Christi mysteria, sed ijs tantum qui solidi cibi capaces exercitatos habent sensus in scripturis. Ethic locus applicari potest contra eos qui dicunt passim omnibus vulgari lingua tradendam esse sacram scripturam. Præmonet autem eos passionis: ne superueniens nec opinatos illos nimium perturbaret. Rursus autem & resurrectionis meminit, vt leuiorem faciat de passione tristitiam.

† Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorās & petēs aliquid ab eo. Qui dixit ei? Quid vis?

Audierant Apostoli ex scripturis prophetarum Christum fore regem in Israël: quem & passim audiebant regem vocari. Et rursus audierant promissam sibi iudicariam sedem, quia reliquissent omnia & secuti illū fuerant. Quod intelligentes duo filij Zebedæi Iacobus & Ioannes cognati eius arbitrati sunt quòd inter cæteros in dignitatibus essent præferendi, ideo matri persuaserūt primas in regno eius dignitates.

Ait illi: Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Iesus, dixit: Nescitis quid petatis.

Animo igitur propter audita elati, altumque sapientes præferri cupiunt reliquis Iacobus & Ioannes Zebedæi filij: quod ita dispensatum esse à Deo credimus, vt occasionem inde captaret Christus reprimendæ illorum ambitio-

bitionis, dicens: Nescitis quid petatis. Præmium enim petebant ante meritum, finemque obtinere volebant ante pertransitum medium. Aut enim stolidi mater, adhuc rudes discipuli carnalis affinitatis qua Christum attingebant ratione prælaturam affectabant. Potes hunc locum applicare aduersus eos qui Ecclesiastica officia atque beneficia hac affinitatis ratione ab affinis suis ambiunt, neque probitate præditis, neque literarum studio instructis atque præsidio.

Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus.

Hic calix non tam vas ipsum quam poculum, seu magis potionem significat: sicut 23. cap. ipsum vas significat, cum dicit: Mundatis quod de foris est calicis, & paropsidis. Est autem metaphorica locutio, ut calix pro afflictionibus & perpeffionibus sumatur. Sic infra 24. cap. Transeat à me calix iste. Sic etiam vulgò Gallis vsurpanti solet parcemia cum dicunt: *Il luy a brassé vu breuaige, mais il le boyra luy mesmes*, cum innuere volunt in malum alicuius cessura, quæ illi alteri moliebatur. Græci hoc loco addunt quod & Marcus habet: aut baptisinate quo ego baptizor, baptizari quod idem est cum præcedente. Nam CHRISTI mors & calix siue poculum dicitur & baptisimus. At poculum quidem quod inebriet & dormire faciat. Inebriat enim quemadmodum testatur David de Christo loquens Psal. 22. ✽ Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus est. Dormire autem eum passionis eius calix & poculum fecit quod illa potius soianus fuit quàm mors: ut ipse de se Christus ait, Psal. 3. ✽ Ego dormiui & soporatus sum, & exurrexi, quia dñs suscepit me. Baptisina autem dicitur, quod animas nostras sanguine suo purificauerit Christus, ut Apocalyp. 1. dicitur: ✽ Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Hinc factum est ut conformiter ad Christum Paulus baptizare vsurpauerit pro affligere. 1. Cor. 15. ✽ Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Cuius loci explanationem vide suo loco in scholijs nostris super Paulū.

✽ Psal. 22
b.

✽ Psal. 3. a

✽ Ap. 1. b.

✽ 1. Co. 15
d.

At illis: Calicem quidem meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo.

Hoc est, mortem quidem pro me sustinebitis: & vt Græci hoc loco addunt vt supra baptisate quo ego baptizor, baptizabimini, id est, afflictiones ac supplicia, perinde atq; ego feretis, sedere autē ad dexteram meam & sinistram, non est meum dare vobis. Cuius ergo est, dicat aliquis, si Christi non est? Quidam dicunt hoc loco superfluere τὸ vobis, & ideo dicunt quòd non est Christi quatenus hominis id donare: neque à patre, quòd ab æterno pater decreuit qui ad dexteram & ad sinistram sint sessuri. Quòd si vera hæc ratio, neque quicquam à patre CHRISTVS orare debuit, aut donare quicquam potuit. Nihil enim à patre definitum non est ab æterno. Cùm autem sequatur: sed quibus paratum est à patre meo, præstat vt legamus vobis, & exponamus cum Chrysostomo. Non est meum dare vobis, qui carnales estis, atque ambitiosi: sed humilibus quibus paratum est à patre meo: aut non est meum, quatenus homo sum, quem nondū planè Deum creditis, cuius temporale regnum suspicamini, ad illudque aspiratis.

† Mar.
10. f.

† Lu. 22. c.

† 93 dist.
cap.

Diaconi.

9. q. 3. c.

Nullus.

‡ *Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem vocauit eos ad se, et ait: ‡ Scitis quia principes Gentium dominantur eorum: et qui maiores sunt, potestatem exercent inter eos. Non ita erit inter vos: ‡ sed quicūque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus.*

Deliquerant duo fratres spe ambitionis, reliqui verò indignationis, & prope inuidiæ cuiusdam peccato tanguntur: quos ideo labi Christus finit, vt misereri discant aliorum fragilitatis ipsi suæ conscij. Inter quos & seculares grande vult esse discrimen. Nequaquam tamen damnat Christus iudiciariam ac bene ordinatam Christianorum potestatem: quippe quæ à domino Deo est, sed vult discipulos suos adeoque Christianos illum rejicere infidelium principum fastum, qui arroganti & insolenti dānatione vtuntur in suos: sed vicissim alterutris inferuire

inferuire ac ministrare. Admonentur autem hoc loco præcipuè episcopi, ceterique Ecclesiastici prælati ne insolenti potestate abutantur in subditos: sed Paulum potius imitantur Christi imitatore, Corinthijs dicentem: ✠ Cum essem liber, omnium me seruum feci, vt omnes lucrifacerem.

✠1. Cor.
9. c.

Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis.

Animam sumi pro vita non modo in scripturis sanctis, sed & prophanis inuenimus. Pro vocabulo redemptionis Græci dicunt λύτρον, quod precium est, quo redimuntur captiui aut serui: nos autem serui peccati, captiuique & vincti diaboli eramus.

† *Et egredientibus illis ab Iericho secuta est eum turba multa: † Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transfret: & clamauerunt, dicentes:*

† Mar.
10. g.
Luc. 18. g.

De horum cæcorum miraculo quod hic tractatur, dicemus Marci. 10. & Lucæ. 18.

† Mar. 01.
g.

Domine miserere nostri fili Dauid. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine miserere nostri fili Dauid. Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait: Quid vultis vt faciã vobis? Dicunt illi Domine, vt aperiãtur oculi nostri: Misertus autẽ eorum Iesus tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, & secuti sunt eum.

Luc. 18. g.
Sup. 9. c.

Dauidis illum filium appellant, & indubiè illum Messiam esse cõfitentur. Iam enim vulgo receptum erat Christum ac Messiam ex Dauidis genere nasciturum. In hac historia tractare potes de sensu mystico ac morali: & de concordia Matthæi & Lucæ.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

Christus cum pompa Ierusalem ingressus, eiectis è templo negotiatoribus reuertitur Bethaniam: Unde redeundo ficui maledicit, in templo autem Iudeas multis parabolis conuincit.

ET ✠ *cum appropinquasset Ierosolymis, & venisset Bethphage, ad montem oliueti, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod cõtra vos est, & statim inuenietis asinã alligatã, & pul-*

† Mar. 11.
a.
Luc. 19. c.
Ioa. 12. b.

Et pullum cum ea: Soluite, & adducite mihi? & si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia dominus his opus habet, & confestim dimittet eos.

Bethphage viculus est sacerdotum ad radices montis Oliueti: qui interpretatur domus oris: & fidei confessionem significare potest: Quia vt Paulus Romanis ait: *✱ Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Ite in castellum. Pro casteli vocabulo Græcè est τὴν κάμψ, quod villam castellum & pagum significat. Cumque loci nomen Euangelistæ taceant, non est de eo temerè pronuntiandum. Certè omnes castellum hoc Ierusalem interpretantur, abiectiōnis gratia ita nominatum. Vbi autem Latinus habet quod contra vos est, Græci habent τὴν ἀπενάντι, quod quidem magis significat quod ante vos est, & in cōspectu vestro, siue è regione, quomodo & cōtrà Latini vsurpant. Dicite quia dominus his opus habet. Non ait: dominus vester, sed simpliciter dominus, vt vniuersi dñm esse intelligāt. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem:*

Ne putares eum vectoris opera indignis aselli & asinæ, ostendit cuius gratia ad se illos adduci iubeat. Nepe vt adimpletam doceret Zachariæ, quam de ipso prædixerat cap. 9. prophetiam, vel suo prophetæ Iudæi crederent, ac tandem Messiam illum esse confiterentur.

† Zac. 9. b † Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, se-
† Mai. 62. d. dens super asinam & pullum filium subingalis. † Euntes
Ioan. 12. d autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus.

† Mar. 11. b Tó filiæ hoc loco dandi casus est, non vocandi plu-
Luc. 16. c. ralis numeri. Filia Sió verò hoc loco Hebraismus est, nō plus significat quàm Sionios. quemadmodum filia Tyri Psal. 44. pro Tyrijs. Et filia Aegypti Iere. 46. pro Aegyptijs. Sic Threno. 2. Filia Ierusalé & filia Sió. Et Isaię. 1. Derelinquetur filia Sion vt umbraculū in vinea. Prophetia aut Zachariæ iuxta Hebræum sic habet: Exultatis filia Sion, iubila filia Ierusalé: Ecce rex tuus veniet tibi iustus & Saluator, ipse pauper & ascendens super asinā, & super pullum filium asinæ. Hoc loco confer septuaginta cū Hebręis: Euāgelista aut magis recitauit pro-
phetæ

phetae verba iuxta versionem Septuaginta aut Chaldaicam, quàm iuxta Hebræum, nonnullis ex Hebræo omiffis: vtputa verbis illis iustus & Saluator. Quod autem propheta dicit pauper, pro quo Hebræa vox pauperem & afflictum significat: & Euangelista dixit, mansuetus, parùm refert, cùm Hebræa vox mansuetum etiam significet: neque mansuetus verè dici possit, qui non & ipse afflictus videatur. Vnde & mansuetudinem suam possit ostendere. Considera cum docto Hebræo, & magistro Matthæo Beroaldo.

† *Et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt.* † Mar. 11. b.

Non admodum refert sese hic torquere an Christus super vtranque asinã & pullum successiuè sederit, quod dicere videtur Matthæus, an super pullum tantùm, quod dicere videtur Marcus, Lucas & Ioannes: qui tacent de asina, & de pullo tantùm loquuntur. Nam dicere possumus, quod vel super vtrunq; sedit, vel quòd Matthæus synecdochicè locutus est, plurali numero vtès pro singulari, vel quòd reliquis Euangelistis sufficit de pullo recitare. Quòd autem super asinæ filium subiugalis indomitum, videlicet vt nec ad vehendum bellè commodum sedit. Non laboro si eo referas, vt inde significare dicas Indomita quæque Christo tandem paritura, quanquam verbum hoc Hebraicum pro quo hic noster interpret habet pullum, non tam indomitum significet asinum, quàm vestationi iam idoneũ. De quo cõsule Hebræos. De allegorico autem & morali sensu postea.

‡ *Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via: alij autem cedebant ramos de arboribus, et sternebant in via.* † Turbæ autem quæ præcedebant et quæ sequebantur, clamabant, dicentes: *Osanna filio David: benedictus qui venit in nomine domini.* † Mar. 11. a. Luc. 19. f. Ioan. 12. b. 23. 9. 3. ca. pite. 1.

Quod Christus nequaquam regio more splendenti aut feroci equo vectus, sed vili asino, tanto omniũ plausu excipitur, vt non modò vestimentis iumenta sternerentur ab ipsis Apostolis, quod vnum illi facere poterat: quodq; vestes qui habebat sterneret in via, qui nõ haberet, arborũ frõdes. Quòd gratulabũda illi obuiam exijt turba

† Mar. 11. b. Luc. 19. g. Ioan. 12. c.

turba cum ramis palmarum: quòd scelicia illi precatur, & acclamant, dicentes: Benedictus qui venit in nomine domini, osanna in excelsis: argumentum erat Latentis in Christo diuinitatis, quæ in sui admirationem ac laudationem habitum alioqui plebei & abiecti gerentis tam subito conuertit. De hac acclamatione osanna, consule Hebræos. De sensu allegorico vide chrysoptomum et alios. *Et cum intrasset Ierosolymam, commota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus propheta à Nazareth Galilææ.*

Iam fama increbuerat per totam Iudæam propediem adfore Messiam, ideo tantum populi occursum & aggratulationem, qui illi obuiam prodierat intelligentes, hi qui in ciuitate manserant, admirabundi interrogant, dicentes: quis est hic?

† *Et intrauit IESVS in templum Dei, † & eiecit omnes vendentes, & ementes in templo, & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit: † Quibusdam. † Marc. Et dixit eis: Scriptum est.*

† *Templum Dei hoc loco templa tria intelligere debemus, vt ad orandum & psallendum plebs conueniebat: & ea quibus opus erat ad sacrificandum, vt paratiora essent palam venibat. At cum licitis ceremonijs tunc Pharisæi ad quæstum, non ad Dei cultum abuterentur, non ferens dominus ijs nundinationibus conspurcari templum Dei, omnes prorsus eiecit: in quo rursus potestatis suæ & authoritatis signum illis exhibuit, nondum priore correptione quam similiter biennio antè fecerat, emendatis. Amplius autem de hoc facto tractabimus Ioan. 2. & an diuersa sit eius & Matthæi historia.*

† *Domus mea domus orationis vocabitur, & vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanauit eos.*

† *Vel hinc concludere licet materialia templa & oratoria, quò ad Deum orandum & psallendum fideles conueniunt, Deo ingrata non esse, qua de re fusè & eleganter tractat Petrus venerabilis abbas Clumacen. in libro contra Hemricianorum & Petroboufianorum hæreses. Vel hinc apparet Christum non damnasse simplicem illam eorum*

rum quæ ad sacrificia pertinebant, venditione: modò fiet extra templum & septa templi: cùm tunc lex illa exigeret, sed quæstum illum ac rapinam, qua emptores vexabant, ab illis nimium precium exigentes. Neque similiter faciunt, qui candelas quotidie in valuis Ecclesiarũ vendunt, quod perperam dixit Caietanus Ioan. 2. cù ea in re nulla sit exactio, nec emere quispiam cogatur.

Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, ei pueros clamantes in templo, et dicentes: Osanna filio David, Indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? I E S V S autem dixit eis: vti que.

Invident Pharisei & sacerdotum principes factis à Christo miraculis: Et qui vna cum pueris acclamantibus osanna filio David, laudare deberent, indignantur, et ei laudationem invident illorum puerorum. Audis inquit, quid isti dicunt? quasi dicerent: Isti te Messix honore dignantur, num tu illud feres? Iesus autem prudenti responsione illorum os obturat, dicens?

*Nunquam legistis: quia ꝑ ex ore infantium et lactentium ꝑ Psal. 8. a
perfecisti laudem? Et relictis illis abiit foras extra ciuitatē in Bethaniam: ibiq; mansit.*

Quasi dicere vellet: Quòd me pueri laudant, nequam à me procuratum est, sed à spiritu sancto & patre: qui cùm suam ducat filij gloriam, in mei laudatione pueros facit erumpere. Iuxta Davidis prophetiam. quia à nullo melius laudatur Deus quàm à pueris, & humilibus. Confer autem locum psalmorum cum Hebræo.

ꝑ Mane autem reuertens in ciuitatem, esuriit: Et videns ꝑ Mar.
fici arborem vnā secus viam; venit ad eam, et nihil in- 11. d.
uenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Nunquam ex te fru- Luc. 19. g
ctus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea.

Hic Matthæus post expulsos vendentes & ementes è templo, in Bethaniam diuertisse Christum narrat, maneq; reuertentem esuriisse, & ficui maledixisse: Marcus verò recitat post maledictam ficum in templum venisse, vendentesq; & ementes inde eiecisse. De maledictione autem ficus dicemus Marc. 11. & inde quendam tractatum quem de eo fecimus in gratiam domini de Chemar.

ꝑ Et

† Mar. 11. d. † Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes: quomodo continuo aruit? Respondens autem Iesus, ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hesitaueritis, non solum de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis: tolle & iacta te in mare fiet. † Et omnia quaecunque petieritis in oratione credentes, accipietis.

† Mar. 11. d.

Luc. 20. a.

Jacob. 1. a.

Quod si Apostoli montes non transfulerunt, non fuit illis impossibilitas: quia non fuit ad hoc vrgens necessitas. Fides autem talis oritur ex voluntatis ad Deum libertate, non autem ad credendum etiam Deum esse, sed etiam ex dono miraculorum faciendorum. Sed & firmiter credentes, oia digna accipietis, non ad curiositate, et fastu. Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentes principes sacerdotum & seniores populi, dicentes: † In qua potestate haec facis, & quis tibi dedit potestatem? Respondens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo vos & ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate haec faciam: Baptismus Ioannis unde erat: est caelum an ex hominibus.

† Mar. 11. f.

Luc. 20. a.

Ioan. 15. a.

Cum duo Iesus in templo fecisse dicatur, vendentes inquam & ementes templo eiecisse, & caecos & claudos sanasse, non puto de secundo interrogasse, quod per se bonum erat, nullamque mali specie habebat, sed & solius diuinae potestatis: alias stulta esset illorum responsio, & diuino indigna responsio: quia talia nullus vnquam signa fecerat nisi propheta & homo Deo dignus. Ideo relinquitur vt quaerant qua ratione vendentes eiecerit, quod vendere in templo quae ad sacrificia facerent, liceret. Haec autem quaestionem tanquam etiam responsione indigna, alia quaestione de baptismo Ioannis soluit.

† Sup. 14. a.

At illi cogitabant inter se, dicentes: Si dixerimus est caelo, dicet nobis: quare ergo non credidistis illi. Si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam. † Omnes enim habebant Ioannem sicut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate haec facio.

Solutionem in eos alia quaestione retorquet, quae cum eos perplexos reddidisset: Ita vt dicere se nescirent, quod si re-

si respondissent, baptismum Ioannis è cælo & Deo esse dicet nobis: quare ergo non credidistis illi: qui scilicet tantum, ac tã euidēs tulit testimoniũ. Ita neq; propositæ quæstionis solutionem illis Christus reddidit.

Quid autem vobis videtur: Homo quidam habebat duos filios: & accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea autem pœnitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterũ, dixit similiter: At ille respondens, ait: Eo domine, & non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris. Dicunt ei: Primus. Dixit illis Iesus: Amen dico vobis: quia publicani & meretrices præcedent vos in regno Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei, publicani autem & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.

Nota est ex se & Christi explicatione parabola hæc & similitudo, qua Christus similes Pharisæos facit nouissimo filio: qui cùm patri mandata illius se facturum esse respondisset, non tamen fecit: prior autem qui ab initio facere recusasset, postmodum pœnitentia ductus ea peregerat. Sacerdotes enim & Pharisæi, vt professione, ita simulato opere se Dei mandata facere simulabant, nequaquam tamen faciebant: vel Ioannis prædicatione admoniti, vt illis exprobrat Christus. Publicani autem & meretrices, qui nihil minus quam virtutem & resipiscentiã amplexaturi videbantur, & si fortasse ad primũ Ioannis prædicationem conuersi non sunt: postea tamẽ pœnitentia ducti ad meliorẽ frugem sunt reuersi, quod præcipuè aperit hæc parabola.

Aliam parabolam audite: † Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregrè profectus est. Cùm autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt. Iterum misit alios seruos plures prioribus, et fecerunt illis similiter.

Quod

† Mar.

12.2.

Luc. 20. b

Isa. 5. 2.

Iere. 2. d.

Quod ad sensum literalem attinet clarus est. Quem vero sensum Christus præ tendit hac parabola, hic est. Paterfamilias Deus pater est. Vineam quam plantavit populus est Israëliticus. Sicut Isaïæ, 5. dicitur : * Vineam enim domini exercituum domus Israël est. Huic & sepem circumdedit in ea, fodit torcular, id est altare & turrim, templum & sepem circumdedit, hoc est, legem, quæ vineam Iudaicam tueretur, quemadmodum testatur Isaïas, dicēs : * Vineam facta est dilecto meo, & sepiunt eam, & lapides elegit ex ea : & plantavit vineam electam & ædificavit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea, id est, omnibus armamentis, quæ ad vineæ cultum fructuumq; collectionem faciunt, eam extruxit. Nihil enim quod ad fructum Deo faciendum spectare posset Israëlitico populo Deus non dedit. Si quis curiosius velit torcular, turrim & sepem anagogicè interpretari, nihil in oror, vt sepem dicamus circumcisionis interstitiū fuisse, quo à cæteris gentibus Iudæi distinguerentur. Ac sic alia alij interpretantur: simplicior tamen est prior sensus. Agricolaæ verò quibus hanc vineam locavit, & colendam dedit paterfamilias Deus, sacerdotes erant ac synagogæ principes. Quod autem peregrè paterfamilias proficiscitur, significat Deum nonnunquam cum diutius gratia eius abusi fuerimus, eamque neglexerimus plerunque à nobis recedere per gratiæ subtractionē. Hoc est enim Deū à nobis peregrinari, ac se elongare. Nam cum Psalm. 70. Deum David aut patrem potius obtestetur Christus, dicens: Deus ne elongeris à me. Quid sit Deum se elongare ab aliquo, declarat Psalm. 21. Tu autem domine ne elongaueris auxilium tuum à me. Tempus autem fructuū semper fuit: quia nunquam non Deo fructificare vinea debuit, ideo diuersis temporibus diuersos misit seruos ad fructus colligendos, sibi que recondendos, diuersos scilicet, diuersis temporibus prophetas, quorum illi partim ceciderunt, alium occiderunt. Ieremiam, Isaïam, & Zachariam. Vide de his vndecimum caput ad Hebræos, alium verò lapidauerunt.

Novissimè autem misit ad eos filium suum, dicens. Verebuntur forte filiū meum. Agricolaæ autem videntes filium, dixerunt intra se; Hic est hæres, ¶ venite, occidamus eum,

† Gene.
37. d.

¶ ha-

Et habebimus hereditatem eius. Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, et occiderunt.

Filius autem quem nouissimè misit ad eos ut fructum ex vinea colligeret Christus est, qui se testatur non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Agricola autem sacerdotes & Pharisei Christum videntes, dixerunt intra se: Hic est hæres, venite, occidamus eum, cum consilio inter se clam inuito & collecto, perimere eum deliberauerunt consulente Caipha: Quia expedit ut vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. Quid enim aliud est dicere: expedit ut vnus homo moriatur, & non tota gens pereat, quàm dicere occidamus eum & habebimus, id est, ut habeamus & retineamus hereditatem. Et quid est autem quod apprehensum filium eiecerunt extra vineam & occiderunt, quàm quod reiectum Messiam suum, extra ciuitatem crucifigendum curauerunt.

Cum autem venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? aiunt illi: Malos malè perdet, et vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

Responsionem ex eorum ore exigere dominus voluit ut suo se ore ipsi damnarent, dicentes: Malos malè perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, veris scilicet Christianis, qui suo tempore fructum illi reddent. De concordia responsionis huius cum Luca, suo apud Lucam loco tractabitur.

*Nunquam legistis in scripturis: † Lapidem quem reproba-
uerunt ædificantes, hic est factus in caput anguli. A domino
factum est istud: et est mirabile in oculis nostris? Ideo dico
vobis: quia auferetur à vobis regnum Dei, et dabitur Gen-
ti facienti fructus eius.*

† Psal.

117. c.

Act. 4. b.

Rom. 9. g.

Isa. 28. d.

1. Pet. 2. a.

Luc. 19. g.

20. c. 22. a

Ne confidentiam fortassis prætextu huius parabolæ caperent Christum funditus euertendi, ostendit, Licet multimodè affligerent, ac demum ignominiosa morte occiderent, non tamen eum extinguerent: Quippe qui lapis ille sit, de quo Psalm: Dauid. 117. qui vsque adeò reprobatus est à Scribis, Phariseis & Pontificibus, Ecclesiastici ædificij lapis angularis factus est, qui & Iudæos & Gentes in se credentes in vnum ædificium con-

necteret. Quod & à domino factum esse testatur Dauid, vt euasis tot illorum post resurrectionem periculis lapis fieret ἀκρογωνιαίος. Ideo dico vobis, id quod. 13. ca. Act. Apосто. Iudæis Paulus exprobrat: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes. Auferetur à vobis regnū Dei. Regnum enim Dei plerunque scripturæ sacræ veram intelligentiam significat: quæ ablata est à Iudæis, posito super cor eorum velamine, ne audientes audirent, & intelligentes intelligerent. Quæ autem Iudæis ablata est, Genti data est facienti fructus eius, id est: Gentibus ad Deum conuersis, et illi fructificantibus.

Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem verò ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes sacerdotum & Pharisei parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret. † Et querentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.

† Ioá. 7. e.
& g.

Duo hic describuntur peccatorum genera duoque pœnarum. Quidam in lapidem angularem Christum ex infirmitate & fragilitate siue imprudētia offendunt: & quemadmodum lapidem qui durus est, offendere quis non potest, quin lædatur fracta aut mutilata, & quoquomodo læsa corporis sui parte aliqua, ita Christum offendere quis non potest, quin pœna eum aliqua sequatur: misericorditer tamen Deo agente nobiscum, qui infirmitates nostras supportare nouit. Aliud genus est eorum qui continuè peccant, obduranturque in malis, Dei que & Christi patientia abutuntur, ad pœnitentiã se expectantis, super illos lapis iste cadere dicitur, cum totum suæ iræ & vindictæ pondus in eos CHRISTVS exerit: non luxatos modo, & aliqua sui parte mutilatos & confractos: quod facere solet ingens lapis ex alto cadens, sed planè contritos: quod his verbis Iudæis futurum prædicit Christus: qui neque Ioannis prædicatione, neque tot Christi beneficijs, ac miraculis resipiscere voluerunt, neque in eum credere.

CAPVT VIGESIMVM SECVDVM.

Reprobatis tanquam indignis nuptiarum contemptoribus, nuptiali veste carente eiecto, Cæsarei census exploratores exprobrat: Sadducæos super mortuorum resurrectione, & Pharisæos super præceptorum obseruatione conuincit, ac seipsum Dauidis filium probat.

E T respondens IESVS dixit iterum in parabolis eis dicens: † Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, & nolabant venire.

† Luc.
14. d.
Apo.
19. 2.

In fine prioris capituli dixit Matthæus Pharisæos agnouisse de seipsis dici parabolas, magis tamen ob hoc aduersus Christum irritatos. Ideo quo magis conscientiam illorum pungeret, alia vitur parabola: qua illos admonet futuræ tandem vindictæ, quæ illos omnesq; Dei gratiam reiicientes manet. Regnum itaq; cælorum, sicut in præcedenti capite pro rege cælesti Deo patre sumi potest, qui assimilatur homini regi, &c. & pro cælesti patria. Si pro ipsa cælesti patria accipias, sic intellige assimilari, quod in eo fit ingratorum hominum punitio, & indignorum à Deo patre abiectio, qualem ab homine rege factam docet parabola. Homo iste rex est cælestis rex Deus pater, qui filio suo Christo nuptias fecit, cum per incarnationem sponsæ suæ Ecclesiæ ipsum copulauit. Inuitati ad nuptias imprimis Iudæi erant per prophetas, quorum præcipuè gratia Christus venerat illorum patribus promissus. Ad hos autem homo rex Deus seruos suos misit, Ioannē scilicet, & Apostolos, cū missi sunt per vniuersam Iudæam prædicare, vetitiq; in viam Gentium abire. Bene autem dicit vocare inuitatos, & nō inuitare: quia ad celebrandas Christi nuptias, credendamque eius incarnationem, iam antè per prophetas erant inuitati, per Ioannem autem & Apostolos vocati. Quod autem illi vocati venire noluerunt, nihil aliud quam quod Christo incarnato credere noluerunt.

Iterum misit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis, Ecce præ-

dium meum paravi: tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata, venite ad nuptias.

Indicat quòd post Christi passionem præter Apostolos alios etiam misit: utpote Leuitas & discipulos septuagintaduos, qui Iudæis indicarent paratum prandium, taurorum altiliaque occisa esse, adeoque omnia parata, ut fide tantum illis fuerit opus, qua venirent ad has nuptias. Si vis singulas parabole partes mysticè explicare, potes quidè, modò id cù ratiõe fiat, ac piè: de quo vide doctores. *Illi autem neglexerunt, & abierunt: alius in villam suam, † Sup. 21. f alius verò a negotiationem suam: † reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumelijs affectos occiderunt.*

Iudæorum nonnulli còmodi sui gratia venire ad nuptias, id est, in Christum credere noluerunt temporalibus addicti commodis, nullamque rerum suarum iacturam propter Christum facere volentes. Et hi quidem minus in culpa, reliqui verò ex malignitate & invidia veritatem quidem intelligentes, eiusque Christi que prædicatores Apostolos, qui ad nuptias eos inuitabāt Christi & Ecclesiæ, tenuerunt, id est, vinctos incarceratione: quemadmodum in Actis Apostolicis & contumelijs affectos occiderunt, ut Stephanum & utrunque Iacobum. Rex autem cùm audisset, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & in ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: *Nuptiæ quidè paratæ sunt, & qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias. Egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentium.*

Quorù intellecta & audita malitia, id est, diutius quàm par erat, tolerata: Iratus rex, missis exercitibus suis Romanorù videlicet, quorum voluntates in Iudæorù vindictam illò direxit, ciuitatem illorum Ierusalem succendit igni, succidit scilicet euersis & pessundatis Ierosolymis. Tunc dispersis quoque terrarum Iudæis, & ab eo uuptiarum connubio sua malitia exclusis, seruis suis inquit: *Qui inuitati erant, non fuerunt digni. Sic Iudæis dicit Paulus Act. 13. ✱ Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos*

vos iudicatis æternæ vitæ ecce conuertimur ad gentes. Quod verò post abiectos Iudæos, egressi serui in vias, quotquot inuenerunt bonos & malos congregauerunt, significat omnes indifferenter ad fidem esse vocatos.

Intrauit autem rex ut videret discumbentes; et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. Et ait illi, Amice, quomodo huc intraisti non habens vestem nuptialem. At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: † Ligatis manibus et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores. Ibi erit fletus, et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

† 35. dist.
ca. Eccle.
Infr. 25. c.

Quòd autem impletis nuptijs ingressus rex, ut discumbentes lustraret: Hominem non nuptiali veste indutum eijci iubet, & in tenebras exteriores mitti: significat quòd in fine nuptiarum quo ad eum, si quem in morte inuenerit ad fidem vocatum, nuptiali tamen charitatis veste carentem, ab æterno conuiuio excludet, in tenebras amandatum exteriores. Vbi per fletum & stridorem dentium, metaphoricè damnatorum pœnæ describuntur. Vnde de hoc loco amplius de hac veste nuptiali, quâ falsò hæretici dicunt esse fidem, quam pij quique doctores dicunt esse charitatē: sine qua ut testatur Paulus nihil proffit fides. Vnde Chrysofost. in Ioan. Homil. 9. Nolimus igitur, nolimus inquam, dilectissimi, fidem nobis ad salutē satis esse existimare: Nam nisi vitam puram exhibuerimus, & hac cœlesti vocatione digna nos induerimus charitatis vestimenta, cum illo misero excludemur. Et Grego. Homil. 38. Si enim vestem nuptialem baptisma vel fidem dicimus, quis sine fide & baptumate has nuptias intrauit? Eo enim ipso foris est, quia necdum credidit. Quid ergo debemus intelligere vestem nuptialem nisi charitatem? Qui ergo per charitatem venit ad homines, eandem charitatem innotuit vestem esse nuptialem. Tunc abeuntes Pharisei, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone. † Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes. Magister scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo. Non enim respicis personam hominum: Dic ergo nobis quid tibi videtur; licet censum dare Cæsari an non?

† Mar. 12.
b. c.
Luc. 20. d

In fine prioris capituli recitavit Matthæus, quòd indignati Pharisæi lubètes vim Christo intulissent, nisi turbas metuissent: nunc dolò capere eum, & illaqueare volunt sua responsione. Verè quidem eum laudantes, sed ex adulatione, rogantesque num licitū esset censum pendere Cæsari? Extiterat enim temporibus Augusti Iudas quidam Galannites, qui assereret non licere populo fidei, Ethnico principi censum pendere. Itaque utramvis in partem responderet, tenere eum arbitrabantur. Nam si licere responderet, infensum eum populo, cui ingratum illud est, reddere sperabant. Sin non licere, illum apud Pilatum seditionis & monopolij expostularent, traderentque eum præfidi, tanquam defectionem à Cæsare bellumque consulentem.

Cognita autem I E S V S nequitia eorum, ait: *Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis I E S V S: Cuius est imago hæc, & superscriptio? dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: † Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Et audientes mirati sunt, & relicto eo abierunt.*

† Rom.

13. c.

De cleric.

con-

iuga. cap.

Ex parte.

Mar. 12. b

Luc. 20. d

Christus autem postulato numismate, vana eorum dissipavit consilia: iubens eos si quod Cæsari debeant pendere, similiter & cultum Deo debitum. Non autè dicit dandum Cæsari censum, quod verbum ab eius ore venari tentabant, sed Cæsari reddendū quod suum est, & similiter quod suū est Deo: in quibus nulla fit iniuria. Si mul autè utrunq; latèter posse fieri docēs, nec tñ modesta respōsione aut populū offendēs, aut Romanos irritas.

† Act.

23. b.

† Deute.

25. b.

Mar. 12. b

In illo die accesserunt ad eum Sadducei, † qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes: Magister, Moyses dixit: † Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius: & suscitet semē fratri suo. Erant apud nos septem fratres: & primus uxore ducta defunctus est, & non habens semen reliquit uxore suam fratri suo. Similiter secundus & tertius usque ad septimum. Nouissimè autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam.

De ijs antè dictum est, quorum interrogatio legem præsupponit Deutero. 25. præscriptam qua superstes frater iubetur defuncti fratris vxorem accipere, eiq; semen suscitare. Interrogatio autem eorum quod ad literam atinet, facilis & clara eò præcipuè tendebat, vt siue vnus siue plurium hanc mulierem vxorem foret responderet Christus, ex hoc inferrent futura in vitam huic similem esse: vtpote quia nuptiæ essent, pariter essent puerperia, nutritiones, labores, affectus bella et mortes: quod si hæc vita huic sit futura similis, quare resurrectio erit, vt rursum moriatur.

Respondens autem Iesus ait illis: Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent neque nubentur: sed erunt sicut angeli Dei in cælo. De resurrectione autem mortuorum num legistis quod dictum est à Deo dicente vobis: † Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, sed viuentiũ. Et audientes turbæ mirabatur in doctrina eius.

Exod.

3. b.

Marc.

12. c.

Hanc igitur interrogationem refellit Christus, dicēs: Erratis nesciētes scripturas, neque virtutem Dei. Et virtutem quidem Dei nesciebant, putantes non posse Deū absque esu & potu, cæterisque carnalibus actibus hominum genus sustentare, neque sine propagatione carnali posse illud in alia vita consistere, cum opus non sit, vt respondet illis Christus, in resurrectione vt viri vxores ducant, aut vxores nubant viris: sed tunc futuri sint sicut angeli Dei, omnibus scilicet corporeis actibus carentes. Cū autem sciret deridiculam esse eorum quæstionem dominus, quippe qui resurrectionem fore non crederent, fore illam probat Exod. 3. Ego sum Deus Abraham, &c. Ex quo loco Enthimema assumit dominus ad probandam huiusmodi resurrectionem. Deus non est mortuorū Deus, sed viuentiũ: Quod ad Syllogismū ita reduci potest. Profitetur Deus se esse Deū Abraham, Isaac, et Iacob, iam dudū mortuorū, Sed De⁹ non est mortuorum Deus, sed viuentiũ, Non ergo planè mortui sunt Abraham Isaac et Iacob, sed viuūt in spe resurrectionis: Atqui argumentum istud non procederet contra nostrę tempestatis hæreticos, qui nihil adduci volunt ex scri-

ptura sancta, quomodo non expresse continetur in illa. Nec enim in loco quem CHRISTVS allegat, expresse mortuorum resurrectio asseritur, sed ex eo in bona consequentia deducitur. Quemadmodum in argumento quod theologi faciunt ad probandam confessionem esse faciendam sacerdoti. Hoc argumento dixit Christus Apostolis & eius sequacibus. Quæcunque remiseritis, remissa erunt in cœlis, & quæcunque retineatis retenta erunt, sed remittere & retinere peccata alicuius sacerdos non potest, si non indicant illi, ergo sunt illi sacerdoti indicanda antequam remittantur vel retineantur.

Pharisæi autē audientes quòd silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in unum: & interrogauit eum unus ex eis legis doctor tentans eum: Magister, † Quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges dominum Deū tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum.

† Mar. 12.
c.
Luc. 20. a
Dist. 3.
cap. fi.
Deu. 6. a

De præcipuo mandato interrogat. Cui respondet dominus: Diliges dominum Deum tuum, &c. Certè si hic totum sumatur vt ab omni alia creatura, vel minimam partem amoris nostri, & affectionis excludat, fieri hic neq; potest, neque debet quando sic Deū diligere debemus, vt & proximū etiam diligamus. Id autē fiet in cœlesti, quando sic toti in Deum rapiemur, vt præter eum nihil diligamus. Toto verò corde tota anima diligere, nihil aliud puto quàm cōtra eū nihil, ac præter eū nihil, aut supra eū diligere. Philosophicū autem magis puto quàm theologum, sed animæ facultates hoc loco distinguēde.

† 23. q. 5.
cap. Si
nō licet.

Secundum autem simile est huic. † Diliges proximum tuū sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pendet & propheta.

Mar. 12. c.
Luc. 20. d
Ioan. 2. b.

Id est, sicut tibi bene cupis esse, ita proximo tuo semper bene velis: & quod tibi fieri nolis, proximo tuo ne feceris: in his enim mandatis inquit dominus, vniuersa lex pendet & propheta. Quandoquidem ad illa duo dilectionis præcepta referuntur quæcunque scripta sunt. *Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei:*

David.

David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum dominum, dicens: † Dixit dominus domino meo sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo David vocat eum dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquã ex illa die eum amplius interrogare.

† Psal.
109. a.
Mar. 12. f.
Luc. 20. g.

Cùm carnales Iudæi tantùm hominem Messiam, humanumque eius regnum & carnale expectarent, eleuat eos quod in se est: ad agnoscendam Messix diuinitatẽ. Non negauit quidem dominus quod erat per assumptã naturam Davidis se esse filium: sed maius quid se esse pronunciauit: quibus verbis Phariseorum ora obturauit Christus, cùm pulcherrimum de diuinitate sua afferret testimonium, quod illi refellere non potuerunt, nec soluere, cùm mysterium incarnationis non caperent: quod si intellexissent, Christum Davidis filium secundum humanitatem, patrem verò eius secundum diuinitatem, facillè illi credidissent, & eum tanquam verum Messiam recepissent.

CAPVT VIGESIMVM TERTIVM.

Approbata Phariseorum & Scribarum autoritate & doctrina, eorum mores & vitam multis reprobatis maledictis, pro quibus finale illis comminatur exitium, & sui loci desertionem.

Tunc ¶ Iesus locutus est ad turbas, et ad discipulos suos, dicens: Super cathedram. Moyse sederunt scribæ et Pharisei. ¶ Omnia quæcunque dixerint vobis seruate et facite, secundum opera verò eorum nolite facere. Dicunt enim et non faciunt.

† 16. q. 7.
cap.
Et hoc diximus.
Dist. 19.
cap.

Cùm scribæ & Pharisei prorsus viderentur incorrigibiles, reliquum erat monere turbas ne eorum mores & opera imitarentur, ab autoritate verò eorum & doctrina ne discederent cùm ipsi super Moyse cathedram Nò quæderent. Id est, in docendi munere legemque interpretandi Moyse successerunt scribæ & Pharisei: Ideo quod eumque vobis dixerint ex ea videlicet Moyse doctrina facite & seruate, secundum verò opera eorũ nolite facere: quoniam

Secundõ.
† 1. q. 1.
canc.
Nò quæderent. Id est, in docendi munere legemque interpretandi Moyse successerunt scribæ & Pharisei: Ideo quod eumque vobis dixerint ex ea videlicet Moyse doctrina facite & seruate, secundum verò opera eorũ nolite facere: quoniam
les. 3. q. 7.
cap.
Sacerdos.

quoniam futurum erat vt Pharifæorum hypocrifim per uerfamque vitam argueret. Ad eos autem fpectabat populum inſtruere & recta legique Moyſi conuenientia docere turbas, quas ideo admonet Chriſtus vt illis in ea doctrina pareant & attendant, etſi vitam ſuis prædicationibus degant contrariam, praua verò illorum vitæ opera non imitentur. Quod ſi probè perpendiffent noſtræ ætatis hæretici, non tam efferatè debaccharentur in ſummum pôtificem, epifcopos aut ſacerdotes, (quorum doctrinam moribus parem falſò exiſtimant) ſed potius monerent populum illis parendum eſſe: quatenus ex delegata à domino Deo poteſtate recta præcipiunt & honeſta. Poſteſt & hic locus applicari contra eos qui negant malos prælatos & ſacerdotes authoritate à Deo ſibi conceſſa vti poſſe. Nam ſi ius prædicandi per improbâ ſuam vitâ ſcribæ & Pharifæi nõ amittebâr, multominus Chriſtiani, quibus eatenus parendû eſt quatenus rectû & honeſtû, nihilq; deo contrariû præcipiunt.

†26.q.7. cap. Alligant. † *Alligant autem onera grauiâ & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem ſuo nolunt ea mouere. Omnia verò opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus.*

De ſtatutis dicit, non à Moyſe conſtitutis, ſed ab ipſiſmet oblucrum & quæſtum inuentis, vel ea ſtatuta dicit, quæ cùm implere populus vix poſſet, à quibus tamen exigebant æreû illum, tranſgreſſe legis tenerêt, an tanquam etiam in lege Moyſi, ſi ad vim ſpectas humanæ facultatis & fragilitatis, nonnulla erant penè factû impoſſibilia, quemadmodum teſtatur Petrus Act. 15. Cùm à Chriſtianiſ ex Gentibus factis Pharifæi facti Chriſtiani circuncifionem legisque obſeruationem exigerent: Nunc ergo inquit, Quid tentatis iugû imponere ſuper ceruices diſcipulorum: quod neque nos neque patres noſtri portare potuimus. Grandia igitur & admodum difficilia legis mandata à vulgo & plebecula exigebant, cum illa neq; digito ipſi mouere vellent, id eſt, ne vel modicû quidem ad ea peragenda conari, & quod deterius eſt, non modò ipſi grauiâ mandata non faciunt, ſed leuia etiam (non vti par eſt) faciunt. Omnium enim eorum operum ſcopus, illis non gloria Dei, ſed hominum

num erat: siue precarentur, siue legis ieiunia ieiunaret, siue eleemosynam largirentur, aut aliud quid per se laudabile facerent. Hic docentur viri Christiani imposita à maioribus suis præcepta, etiam si duriuscula videantur, nequaquam ferre iniquius, aut cum insolentia rejicere: sed cum animi modestia & abiectione quod in se erit illis parere. Pergit autem Christus hoc loco Phariseorum inanem gloriationem ostendere, ne similiter Christiani faciant.

Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias. Amant autem primos recubitus in coenis, † & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus rabbi.

† Mar. 12.
d.
Luc. 21. f.

Ad hoc intelligendum repetendum est id quod habetur Deuterono .6. Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo: & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere dormiens atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine, & in ostijs domus tuæ. His autem verbis cum aliud nihil vellet dominus quam ut decalogi præcepta frequentius & sibi & suis inculcarent, semperque in animo haberent, versarenturque continue illis ob oculos, frontalia ex membranis faciebant, decalogum continentia quæ complicata & ligata in fronte gerebant: latioraque illa faciebant, quo citius viderentur à populo. Hoc est quod inquit Saluator: Dilatant phylacteria sua, id est, frontalia & membranas decalogi conseruatorias. *φυλακτήρια* enim Græcè ἀπὸ τῆς φυλάξιν, id est, à custodiendo, Latine conseruatoria dicuntur. Sed & magnificant fimbrias. De quibus Numeri. 15. dicit Dominus Moyse: Loquere filiis Israël, & dices ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum ponentes in eis vittas hiacinthinas, quas cum viderint recordentur omnium mandatorum domini. Has ergo fimbrias magnificabant, id est, plus æquo maiores faciebant: ut externis illis fimbrijs & phylacterijs, legis se obseruantes fingerent, cum nihil minus in mente & animo quam legem haberent, vana tantum de se opinione

nominum

nominum bonaque existimatione contenti. Satis enim illis erat si probi haberentur, primi que aut inter primos censerentur: quippe qui & primi sederent in conuiujs, & protocathedras amarent in synagogis: pulchrumque ducerent ac iucundum salutari in foro, & à reliquis rabbi, id est, doctoris titulo insigniri. Quibus in rebus damnat CHRISTVS inanis illum gloriæ affectum, quo cedere nemini vellent.

- † Iaco. 3. a *Vos autem nolite vocari rabbi. Vnus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram. † unus est enim pater vester, qui in caelis est. Nec vocemini magistri: quia magister vester unus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester. † Qui autem se exaltauerit humiliabitur, & qui se humiliauerit, exaltabitur.*
- † Luc. 14. c. 18. c.

Nequaquam his verbis simpliciter huiusmodi appellationibus uti vetat Christus: cum & Paulus, ideo doctoris titulum non auerfetur, vt. 1. Timot. 2. de eo gloriatur dicens: * In quo positus sum prædicator & Apostolus, veritatem dico non mentior doctor Gentium in fide & veritate: neque simpliciter vetat Christus ne quemquam patrem vocemus. Nam & carnalis generationis patres sic appellare licet: & spirituales patres bonorum morum formatores. Sic Paulus Roma. 4. Abraham patrem omnium credentium appellat. & 1. Tim. 5. Presbyteros & seniores increpari non vult, sed obsecrari ut patres. Vult ergo hoc loco Christus ne huiusmodi titulis, siquidem nobis tribuuntur, inaniter gloriemur atque ut ita dicam authoritatiuè illos vsurpemus: sed ut non sic in alijs magisterium vsurpemus, quin magistrum vnum Christum agnoscamus, quem cæteris præferamus. Nosque inuicem fratres esse intelligamus, patremque vnum amplexemur Deum, à quo vno pendeamus, bonaque omnia nostra speremus: in summa superbiendi occasione omnè tollere voluit, cū subdidit: Qui maior est vestrum, erit minister vester, id est, si quis inter vos hoc Dei munere præditus est, ut doctor & magister aliorum esse possit, non affectet tamen neque vsurpet ex inani gloria huiusmodi titulum; neque magisterium in illos, sed alijs ipse potius

potius ministret: Quoniam qui se exaltauerit, humiliabitur, & contrā.

† Væ autem vobis scribæ & Pharisei hypocritæ: qui claudis regnum cœlorum ante homines: Vos enim non intratis, nec introeuntes finitis intrare. † Lu. 11. g.

Verè Pharisei reliquis Iudæis regnum cœlorū claudabant, dum ab Euangelio reliquos Iudæos arcerent, neq; per Christum qui est ostium regni cœlorum, ipsi introire, neque volentes introire sinentes cum per illum solum pateat aditus.

Væ vobis scribæ et Pharisei hypocritæ, qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis iudicium.

Verbum Græcum κατεδίτε, plus significat quàm comeditis, scilicet, deuoratis. Eorum itaque auaritiam notat & gulam, qui viduarum domos circuncursantes religionis & prolixarum orationum prætextu: quicquid poterant inde corradebant: propter quod maioris illos dicit iudicij reos. Pro eo autem quod latini habent: orationes longas orantes, Græci habent προσφάσει μακάροσυνυχομένοι, id est, in speciem seu simulatoriè prolixius orantes.

Væ vobis scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum profelytum: et cum fuerit factus, faciatis eum filium gehennæ, duplo quàm vos.

Profelytus siue aduena dicebatur qui ex gentilitia impietate ad legem Iudæorum transibat. Pharisei autem & vt gloriarentur, ea de re mare & aridam circuibant, id est, omnia loca lustrabant, nullumque lapidem non mouebant, vt vnum talem facerent: Et cum factus fuerit inquit, facitis eum filium gehennæ duplo magis quàm vos, Id est, multo vobis deteriorem facitis. Nam cum ex praua vestra conuersatione boni nihil ac virtutis haurire possit, & eorum quæ à vobis didicit flagitorum reus est, & idololatriæ quam talibus vsus magistris dediscere non potest.

Væ vobis duces cæci, qui dicitis: Quicumque iurauerit per templum, nihil est, qui autē iurauerit in auro tēpli, debitor est

est. Stulti & cæci, quid enim maius est, aurum an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque iurauerit in altari, nihil est: quicumque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt, & quicumque iurauerit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso: & qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

Vide num iurare in auro templi sit iurare aurum templo se oblaturū. Pharisei hypocritæ & auari, quo oblationem quæ templo fit, maioris momenti & ponderis esse vulgo persuaderent, atque ita ad facilius offerendum inuitarent, iuramentum quod per templum fieret, nullius valoris esse dicebant, nulliusque obligationis. Id est enim quod ait, nihil est. At iuramentum quod per aurum aliudue quid, templo aut altari oblatum fieret, multi ponderis esse dicebant, persuadere volentes maiorem esse in rebus oblati, quam in ipso templo & altari sanctitatem, quo scilicet vulgus facilius & lubentius ad offerendum inuitarent. Contrà quorum opinionem asserit Christus, & templum & altare auro rebusque oblati maiora esse, nempe à quibus oblata quandam significationem externam accipiant: quemadmodum sacrum & sanctum vocamus quicquid Deo seu ecclesiæ semel oblatum fuerit. Similiter ostendit quod qui per altare & templum iurat, verè iurat, validumque est iuramentum. Quod qui per ea iurat in omnibus etiam quæ ad ea spectant, iurat. Qui per altare in omnibus oblationibus & sacrificijs. Et qui per templum iurat per Dei thronum, & per habitantem sedentemque in eo Deum iurat. Quod autem dicit & in eo qui habitat in ipso, ostendit non corporaliter, sed suo modo habitare in templis Deum: Licet hic Buccerus tantum vult intelligi ante publicatum Euangelium. De quo vide Petrum Clumacen.

†Lu.ii. f. † *Væ vobis scribe & Pharisei hypocrite, qui decimatis mentam & anethum, & cuminum, & reliquistis quæ sunt gra-*

grauiora legis iudicium, & misericordiam, & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere.

Scribas & Pharisæos hypocritas arguit, qui cum abundè legis præuicinatores essent, in minimis tamen & his quæ palàm fiebant, eam seruabant: decimas scilicet, tam exactè soluentes, vt vel de minimis herbulis, menta, anetho, & cymino, illas persoluerent, maxima verò præcepta negligerent, scilicet iudicium & misericordiam, quæ facere volebant. Hæc tamen facere inquit Christus, oportuit: & illa non omittere. Quo ex loco constat Christum decimarum persolutionem approbare. Utinam verò quàm solliciti sumus de iure percipiendi tuendo, tam laboraremus in officio peragendo, illasque quibus superant, rectè elargiendo.

Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes.

Ad idem refertur hæc metaphora, qua notantur Pharisei, qui minima quidem vitia diligenter euitant, quo probitatis non nihil præ se ferre videantur: grauissima verò peccata deuitare negligunt. Per excolantes culicem mundiciei studiosos intellige & curiosos homines, quibus non satis est priusquam bibant, lapsum culicem è poculo extrahere, nisi vinum totum percolent, quo nulla ex culice immundicia maneat. Excolare enim culicem dixit, pro eo quod est excolare vinum quo culex incidit. Per camelum autem glutientes, intellige contrario nullius mundiciæ studiosos. Intellige ergo notari Phariseos, & rideri, qui in excolandis culicibus, maximam adhibent diligentiam, in glutendis verò camelis summa est incuria, peccata videlicet leuia diligenter vitando, graua verò negligerent, Dum de minimis quibusq; conscientiam faciunt, grauissima autem flagitia & delicta committere non verentur, tanquam illis assueti. Veluti si quis conscientiam faceret die non festo abesse à sacro, & interim rapinæ & blasphemix cæterisque enormibus vitijs totum diem se addiceret: quomodo faciebant Pharisei, quos postea arguit, dicens:

† Væ vobis scribæ et Pharisei hypocritæ, quæ munda datis quod de foris est calicis et paropsidis, intus aut pleni estis rapina et im- † Su. 15. b.
munditia

munditia. Pharisee caece, munda prius quod intus est calicis et paropsidis: ut fiat et id quod de foris est, mundum.

Græca habent ὅτι καταρίετε τὸ ἔξωθεν ὑποτυριον καὶ τὰς παροψίδας ὁ δὲ ἴδων δὲ γέμουσιν ἐξ ἀσπαγῆς καὶ ἀκρασίας, Id est, quia calicem & catinum quidem mundatis, interiora autem eorum plena sunt rapinæ & immunditiæ siue incontinentiæ. Quo loco miror audent nimium Caietani viri alioqui in theologia scholastica eruditi licentiam & stoliditatem, qui cum Latine quidem perparum, Hebraicè autem & Græcè planè nihil sciret, ad Iudæorum aliquot arbitrium & Græculorum, veterem semper translationem carpere audeat. At non intelligebat vir bonus aut secum illos plerumque delirare, aut sibi industria ab illis imponi. Nam pro quo Græcus habet ἀσπαγῆς, quod incontinentiam, luxuriam, & victus intemperantiam significat, nosterque interpres immunditiam non malè vertit, ipse iniustitiam reponit. Vide igitur Christiane lector, quàm periculosum sit imperito homini præsertim in rebus sacris alieno ore niti ac fidere. Hac autem metaphora & parabola Phariseos Christus arguit, qui externum quidem corporis habitum ab externis sordibus mundare solliciti nimium erant & curiosi, crebris utentes ablutionibus & baptismatibus: Internas autem animi sordes rapinam, immunditiam, invidiam, hypocrisim, ac similia eluere negligentes: haud dissimiles illis, qui calicis & paropsidis siue catini (Idem enim sunt, & hoc Græcum illud Latinum) exteriora studiose mundant, interiora autem vnde periculum est, mundare negligunt, quos econtrario facere oportuisse Christus asserit quia ὁ homo videt quæ parent, dominus autem intuetur cor. 1. Reg. 16.

✠ 1. Reg.
16. b.

Vae vobis scribe et Pharisei hypocrite: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorū, et omni spurcitia: sic et vos à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autē pleni estis hypocrisi et iniquitate.

Hac similitudine rursus Phariseorum hypocrisim notat, qui religionem quidem & probitatem per hypocrisim præ se ferebant, intus autem omni vitiorū genere pleni

pleni essent, in hoc similes sepulchris dealbatis & marmoreis, quibus nihil est in speciem quidem venustius, ac pulchrius: quæ si aperueris, introque aspexeris, plena omni fœtore & spurcitia mortuorumque ossibus inuenies. Non secus si externum tantùm Phariseorum habitum spectas nihil religiosius ac sanctius, nihil iustius, quòd si intus eos scrutatus fueris, omni iniquitate & hypocrisis plenos inuenies.

Væ vobis scribæ & Pharisei hypocritæ, qui ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine prophetarum. †Lu. 11. f.

Nequaquam eis maledicit ob id quod occisis prophetis sepulchra illis ædificarent, alioqui damnarentur discipuli Ioannis, qui occisum ab Herode Ioannem sepelierunt. Ad totam ergo copulatiuam refertur maledictio, vt sit sensus: Væ vobis hypocritæ qui cum nihilo meliores sitis patribus vestris prophetarum homicidis, nihilominus ad tegendam impietatem vestram & sæuitiã qua me prophetarum maximum ac meos ad mortem quæritis, veterumq; sepulchra ædificatis, & ædificata ornatis, simulq; hunc vestræ impietatis & sæuitiæ prætextũ afferentes dicitis: Si patrum nostrorum tẽpore vixissemus, nequaquam consensissemus in mortem prophetarum, quorum sepulchra tantopere ornamus.

Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt.

Id est dũ per hypocrisim sæuitiam & impietatem vestram celare vultis eis quos patres vestri occiderunt, sepulchra ædificãdo, testamini vos homicidarum illorum filios esse, tum natura & genere, dum patres vestros appellatis, tum imitatione, dum in meam meorumque mortem totis animis ac viribus inhiatis,

Et vos implete mensuram patrum vestrorum. † Serpentes, et genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? †Sup. 3. c. Luc. 3. b.

Quia filij parentum similes esse solent, idcirco impletis mensurã patrum vestrorũ, hoc est, nondũ ad summã

M impie-

impietatem peruenerat patrum veterorum iniquitas, vos qui nihilo illis meliores estis, Imò deteriores, ad summum impietatis caput iamdiu molimini, vt me scilicet saluatorē vestrum occidatis. Implete igitur patrum vestrorū mensuram, neq; à parentum vestrorū degenerate moribus, & quod superest faciendū, vt consummetur omnis impietas, peragite. Verba autem isthæc non sunt imperantis, sed permittentis, quomodo Iudæ dixit: Quod facis, fac citius. Quàm autem non rectè faciant, ostendit dicens secuturam illos gehennæ pœnam: quos viperarum genimina, id est, viperarum progeniem vocat: quia quemadmodum nascentes viperæ fœtus matrè dicuntur occidere, ita ipsi parentem suum Christum patremque benignissimum occiderunt.

† Lu. 11. g.
Heb. 11. a.

Ideo dico vobis: † Ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes & scribas: & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex illis flagellabitis in synagogis vestris, & persequimini de ciuitate in ciuitatem:

Prædicat futuram in suos sæuitiam, quorum partim prophetas appellat, siue qui scripturas interpretantur, quomodo Paulus 1. Cor. 14. appellat, siue qui futura prædicarent, quales Antiochiæ fuisse dicuntur. Act. 13. Partim sapientes, qui dono sapientiæ præditi essent, quales vnà cum Stephano electos esse legimus, ad ministrandum mensis viros boni testimonij septem plenos spiritu sancto & sapientia. Scribas autem non veteris legis scribas dicit, sed in lege Christi & Euangelio doctos Apostolos: quos fore dicit vt persequantur & flagellent, ac demum occidant.

† 1. Para.
24. f.

Vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus terram à sanguine Abel iusti † usque ad sanguinem Zachariæ filij Barachæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis venient hæc omnia super generationem istam.

† vt, hoc loco non finem dicit: neque enim ob id occiderunt, sperantes requirendum ab eis illorum sanguinem, sed vt rei consequentiam dicit, & euentum, id est, & propter hoc veniet super vos, hoc est, exigetur à vobis pœna de omni sanguine iusto, qui super ter-

ram effusus est, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare? Sed hîc difficultas est cùm scriptum sit: quoniam filius non portabit iniquitatem patris, quomodo exigendam dicit ab eis esse pœnam ob eorum necem, quos patres illorum occiderunt. Dicendum quòd cùm impunita non maneant authorum suorum scelera, sua etiam illos homicidas pœna secuta est. At cùm insignem Dei & publicam vindictam mererentur, tam longè Iudæorum impietates, completa consummataque patrum iniquitate, per tempestatis illius Iudæos, visum est Deo insignem & de præsentibus & de præteritis Iudæorum omnium flagitijs vindictam per Titum & Vespasianum facere: Et hoc est quod ait: vt veniat super vos omnis sanguis iustus: quia in generali illa vindicta non modò vltus est is Deus, de Iudæorum eius ætatis, sed de omnibus ante à reliquis patratis flagitijs. Sed occurrit alia difficultas, cum post Zachariam, Ieremiam, & alios Iudæi occiderunt, cur requirendi sanguinis termini constituuntur ab Abel vsque ad Zachariam. Nec video qui difficultas ista solvatur, nisi dicamus hos duos tantùm esse recitatos, quòd mortui quidem Abelis sanguis vindictam postulat à domino. Sed cur à Deo de Iudæis vindictam sanguinis Abel postulat, non video magis quàm de alijs. Similiter & Zacharias moriès vt scribitur 2. Paralip. 24. qui cùm moreretur ait: Videat dominus & requirat. Barachias autem cuius hic esse filius Zacharias dicitur, illic Ioiada nominatur, puto binominem fuisse quemadmodum & multos alios. Puto etiam & Zachariæ pontificis meminisse, quia similiter pontificem nostrum, animarumq; nostrarum episcopum, qui cœlos penetrauit Iesum paulopòst erant occisuri. Quod autem hîc dicitur: Inter templum & altare, in paralipomeno dicitur in atrio domus domini. Vide destructionem templi. Quidam dicunt in atrio templi fuisse altare holocaustorum: quodque inter templum & altare illud fuerit occisus Zacharias.

† Ierusalē Ierusalē quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt † quoties volui cōgregare filios tuos, quæad-

M 2

modum

† Lu. 13. g
† 4. Esdr.
1. c.

modum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluit? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

Prædicta Iudæorum euersione commiserendo ostendit non per eum sterisse quominus resipiscerent, futurumque supplicium euaderent. Quippe qui à diabolo in diuersa flagitia dispersos sub alarum suarum tegmè congregare voluerit ab infestatione diaboli protegendos: quod cùm noluerint, fore vt desoletur pessundeturque Ierusalem.

Dico enim vobis: non me videbitis à modo donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

Difficultas est quod tempus referat rō à modo: quia & crucifigi postea Christū viderūt: & post istud idē, quo Lucas narrat, sæpè cum Pharisæis est locutus: nisi dicere velimus, nō seruasse historiæ ordinē: Et quod Matthæus nouissimè factum dicit, Lucas multò antè recitat. Nec tamē solutus est scrupus: quia postea illum viderunt, nisi dicamus, id factū quod isthic Matthæus recitat pridè quàm Ierusalem pompaticè ingressus esset. Quando autè dicturi sint: Benedictus qui venit in nomine domini, grandis etiam difficultas est: nisi quia dicturi sunt in secundo aduentu, cùm se sua spe fraudatos agnoscent.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

Siscitantibus Apostolis super eius aduentu secundo & fine seculi, Christus illis multa fugienda, & multa imitanda prædicat.

† Mar. 13.
a
Lu. 19. g.
& 21. b.

ET ingressus Iesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli eius, vt ostenderent ei ædificationes templi: Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruat.

Minatus est Christus in fine superioris capitis Ierosolymorū & templi sui excidium, vnde templū egressus à discipulis stupefactis propter verba illa & structuras mirabiles demonstrantibus, respondit: Non relinquetur lapis super lapidem, saltem vsque ad fundamenta quin destruat. Nec illud erat templum quod fecerat Esdras vt ait Iosephus, sed quod fecerat Herodes, quale non est visum

visum in vniuerso mundo nec auditum est quod aliquis rex tale potuerit in toto orbe facere ædificium.

Sedente autem eo super montem oliueti, accesserunt ad eum discipuli secretò, dicentes: Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi?

Audientes discipuli Ierosolymorum futuram euer- sionem, & arbitantes post hæc futuram mundi consum- mationem, gloriosumque domini aduentum, interro- gant quando futura sit hæc Ierosolymorum subuersio, quodque signum aduentus eius & consummationis se- culi sit futurum. Quibus non statim respondet domi- nus, sed de his primum, quæ hanc Ierosolymorum sub- uersionem, mundi que consummationem præcessura sunt: quæ illos primum scire oportebat, vt ab illis maximè si- bi cauerent, & quæ ad salutem suam multum conduce- rent, ipsi imprimis curarent, nec ab his calamitatibus turbarentur.

Et respondens Iesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat. † Mar. 13. Multi enim uenient in nomine meo, dicentes: ego sum Chri- b. stus: & multos seducent.

Lu. 21. b. Ephe. 5. b. Col. 2. d.

Quidam dicunt hæc & sequentia verba vsque ad 70, Tunc veniet consummatio, intelligi de signis præceden- tibus iudicium. Alij, inter quos Chrysostomus & Euse- bius de signis præcedentibus Ierosolymorum subuer- sionem: quomodo primum exponemus. Videte inquit, ne quis vos seducat: Quia antequam fiat Ierosolymorù subuersio, multi venient in nomine meo se Christum & Messiam esse fatentes, sed & mentientes: Quòd autem huiusmodi seductores extiterint ante Ierosolymorum subuersionem, docet Iosephus libro Antiquita. Iudaic. 20

cap. 4. * Qui magnù quendam Theodam refert magnâ * Ioseph populi partem seduxisse, eisq; persuasisse, vt sumpris fa- Anti. Iu- cultatibus suis ad Iordanem egrederentur, què manda- daic. l. 20

to solo diuisurus esset. Hic captus à Cuspiofado res Iu- cap. 4. dæzorù administrâte, capitis pœnâ multatus est. * Eo * Idè. eo. dem quoq; libro. cap. 11. scribit magorù turbâ, qui pseu- li. cap. 11. doprophetæ erant, surrexisse. * Eodem lib. ca. 14. quen- * Idè. eo. dam scribit insurrexisse, qui se Messiam assereret: popu li. cap. 14

loq; se in desertum sequenti, salutem promitteret, & ma

*Ac. 8. b. *I*lorum requiem. Extitit & Simon magus, qui se virtutem Dei magnam nominaret. Itaque cum plerosq; tales ante Ierosolymorum euersionem fore sciret dominus, iubet discipulos suos magis sollicitos esse, vt ab huiusmodi pseudochristis cauerent, quàm vt tempora illa noscerent.

Audituri enim estis prelia & opiniones preliorum. Videte ne turbemini, oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum.

Id est, antequam euertatur Ierusalem, non modò prelia preliorumque rumores audientur, propter quos tamen suos terreri non vult: sed vni Deo fidere ac niti quorum non modo rumores fore asserit, sed futurum vt gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum insurgeret, bella autem & rumores bellorum, ac tumultus vt refert Iosephus Antiquita. 20. cap. 6. & Belli Iudaici, 3. cap. 11. Cæperunt primùm præside Cumano, qui Tiberio Alexandro successerat, exorto tumultu ob militis cuiusdam insolentiam, qui in festiuitate azimorum Iudæo cuidam, resectis genitalibus, illuserat: in quo tumultu perierunt viginti milia. Gens quoque aduersus gentem insurrexit, orto inter Iudæos & Samaritas tumultu: vbi magna hominum strages, locorumque secuta est desolatio: similes quoque multi tumultus fuisse leguntur: & in Actis, & de bello Iudaico apud Iosephum quòd regnum quoque còtra regnum insurrexit, ex eodem clarum est. Nam Cæsareæ schitepoli, Ascaló Ptolomai Alexandria, multi extitere dolorum tumultus. Videte ibidem Iosephum.

Et erunt pestilentia & fames, et terræmotus per loca: Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.

Cùm ferè fiat, vt grauissima bella pestilentia sequantur, totque clades extiterint & corporum strages, indubium est secutam esse pestem. De terræmotibus an extiterint nihil dicit Iosephus. Fortè quòd præ alijs malis leuicula illa duceret. Quòd autem fames oppresserit, docet Iosephus De bello Iudaico. lib. 1. cap. 2. Scribitur & Actuum. 11. prædictum ab Agabo futuram famem sub Claudio imperatore: quæ res discipulos mouit, vt

per manus Barnabæ & Sauli fratribus in Iudæa habitantibus necessaria mitterent. Colligit autem his verbis dominus miseras omnes & calamitates, quæ omnes ante Ierosolymorum subuersionem manebant, vt ostenderet exigendam ab eis esse omnem etiam per alios Iudeos iusti sanguinis effusionem. Quas tamen omnes calamitates non finem, sed initia tantum dolorum appellat, quod in euersione ipsa longè grauiora perpessuri erant.

† *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem.*

† Mar. 13. b.

Lu. 21. c.

Ioan. 15. f

& 16. a.

Sup. 10. c

Tunc, id est, sub id tempus à Christi resurrectione scilicet vsque ad Ierosolymorum subuersionem, quanta eo tempore perpessi sunt discipuli, docet discipulorum à nece Stephani dispersio per totam Iudæam ac Samariam: Docetur & ex multis locis Actorum & Pauli Epistolis & scandalizabuntur ex his plurimi, & de his præcipuè intelligit qui aut afflictionum metu, aut sollicitationibus à fide recessuri erant. Magna enim erat Christianis futura afflictio, dum viderent suos à fide & Christo recedere: qua de re conqueritur Paulus 2. Timoth. 4. ✠ Demas enim me dereliquit diligens hoc seculum. Similiter conqueritur Ioannes. 1. Epist. cap. 2. de his qui à fide recesserant Antichristi facti: Dicens: ✠ ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: Nam si fuissent ex nobis, permauissent vtique nobiscum.

✠ 2. Ti. 4. b.

✠ 1. Io. 2. c.

Et multi pseudoprophetae surgent, & seducet multos. Et quoniam abundabit iniquitas refrigescet charitas multorum.

† Ro. 12. c

Mar. 13. b

† *Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.*

Magos illos & pseudoprophetas intelligit, de quibus antè diximus ex Antiquitatum Iosephi lib. 20. capit. 11. De Aegypto quoque pseudopropheta intelligi potest: de quo Iosephus lib. 2. de bello Iudaico. ca. 12. De quibus diximus paulò antè & de quibus etiam, totiens conqueritur in suis Epistolis Paulus.

Et prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus & tunc ueniet consummatio.

Ante Ierosolymorum subuersionem prædicatum fuisse Euangelium per vniuersum orbem, ita vt impletum fuerit illud de Apostolis dictum: * In omnem terram exiuit sonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum: Et Paulus ad Collocenses primo, testatur iam tum Euangelij notitiam & fructum in mundum vniuersum permanasse, dicens: * De Euangelio quod peruenit ad nos, sicut in vniuerso mundo est, & fructificat & crescit. Quòd verò ait in testimonium omnibus gentibus, intelligendum est, vt omnes gentes in testimonio sint receptum à se Euangelium, quod Iudæi abiecerint: & post hæc omnia veniet consummatio, Id est, vrbis Ierusalem desolatio. Et de ea quidem intelligunt Chrysostomus & Eusebius: Quod si quis de consummatione seculi intelligere malit, non repugno: Nam si prædicta ante Ierosolymorum subuersionem impleta sunt, multo magis ante mundi consummatione. Certè vt magis accedam ad opinionem Chrysostomi, facit quod apud Lucam non interrogant discipuli de consummatione seculi: & enumeratis illis quæ Matthæus dixit, statim subiungit de euersione Ierusalem, inquires: Cùm autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Neque valet quod hic affert Caietanus, quod CHRISTVS absolute dixit: tunc veniet consummatio, & non consummatio huius vel illius. Nam Marcus de qua consummatione CHRISTVS intelligat, ostendit: Cùm enim de lapidibus & structuris templi dixisset fore, vt non relinqueretur lapis super lapidem, interrogabant illum Petrus Ioannes & Andreas: Dic nobis quando ista fient, & quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari? vbi non de generali consummatione seculi, sed de particulari ipsius templi interrogant.

† Mar.

13. b.

Luc. 13. d

† Dani.

9. g.

‡ Cùm ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est † à Daniele propheta, stantem in loco sancto (qui legit, intelligat) tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & qui in tecto non descendat tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, non reuertatur tollere tui-

te tunicam suam. † Væ autem prægnantibus & nutri- † Isa. 13. b.
entibus in diebus illis.

Abominatio desolationis quid sit, multi multa sentiunt. Quidam Antichristum, alij imaginem Cæsaris quam Pylatus posuit in templo, cæteri imaginem Hadriani, quæ adhuc Hieronymi tempore erat Ierosolymis. Mihi simplicius abominatio desolationis sumi videtur, pro abominanda desolatione, qua Romanorum exercitus Ierusalem obsedit. Sic enim interpretari videtur Lucas. 21. dicens: † Cùm autem videritis * Lu. 21. d
 circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes. Idem enim subiungit Matthæus. Paulò antè prædixit ea quæ præcessura erant euerfionem Ierusalem, nunc de ipsa dicit: Cùm videritis abominandum gentium exercitum vrbi sanctæ imminentem. Illud enim est quod ait: stantem in loco sancto, hoc est, firmo proposito illam euertendi, ibi manentem: tunc qui in Iudæa sunt, id est, in tribu Iudæ, fugiant ad montes: quia armatorum militum toto tribus plena erat. Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua, id est, cùm obsidionem vrbis viderit, nihil aliud quàm subitam fugam meditetur: vel cū rerum omnium sua iactura. Et quia prægnantes & nutrices ob onus infantium, quos gestant, aut in ventre aut inter vlnas, ideo væ inquit, illis.

† Orate autem ut non fiat fuga vestra in hyeme vel sab- † Mar.
 bato: Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit 13. d.
 ab initio mundi usque modo, neque fiet.

Similiter quia in hyeme ob molestiam tempestatis, expeditè fugere non licet, neque sabbato longius ire ob legis edictum, ideo orate inquit, ne tempus fugiendi accidat hyeme aut sabbato. Quoniam tanta tum erit afflictio, quanta neque fuit, neque pòst futura est. Quòd autem de afflictione, quæ tunc erit in Ierusalem loquatur dominus, manifestò apparet ex verbis Lucæ: qui loco eorū verborum, ait: Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic: quod Matthæus vehe-

menter expressit, dicens: qualis nec fuit, nec futura est. Neque hic valet, quod contra hoc affert Caietanus, dicens: quia non constat tribulationem Ierusalem fuisse maiorem omnibus præteritis. Nam ex collatione omnium historiarum facile id constat. Multo minus valet quod ait: Non constat nullam post futuram talem. De futuro enim constare non potest, nisi quia ita prædixit dominus: quanquam conijci de illo potest ob immanitatem obsidionis.

Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi.

Quia nisi decurtatum esset obsidionis illud belli tempus, non fieret salua omnis caro, id est, nullus omnino Iudæorum saluus euasisset, sed periissent tunc omnes: sed propter electos breuiabuntur dies illi, id est, quia inter Iudæos supererunt electi, qui in me credituri sunt, licet nunc non credant, neque statim credituri sint: ne simul cum illis reprobis pereant, breuiabuntur illius obsidionis & desolationis dies: Huiusmodi autem Ierusalem vastatio & desolatio prædicatur à Daniele capit. 9. Dum ait: † Et post hebdomadas septuaginta duas occidetur CHRISTVS, & non erit eius populus, qui cum negaturus est, & ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas: & post finem belli statuta desolatio. Quia verò in Daniele sequitur: Et erit in templo abominatio desolationis. Quem locum quidam interpretati sunt de erigenda in templo statua. Quidam interpretati sunt abominationem desolationis in loco sancto stantem, statuam quandam aut Idololum in templo erectum, sed simplicius est quod diximus.

† Dan. 9.
f. & g.

† Lu. 17. e † Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. † Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errore inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.

† 1. q. 3.
Saltor.

Mar. 13. c.

Tunc, quidam referunt ad subuersionem Ierusalem, quod

quod aptius est : quidam ad mundi consummationem. Iudæi enim qui superfuerunt desolationi , non minus obstinati erant præcedentibus : adeoque nec dubium quin impostores fuerint inter eos, qui se Christum mentirentur , falsoque prophetas haberent . Qualis Aegyptius ille, qui sub scælice præside, quem Iudæi Ben Cusiba vocant, qui & pseudopropheta habuit nomine Rabbi Aquiba: qui tot seduxit, vt triginta fermè milia Iudæorum congregaret : quos ex solitudine in montem ducens Oliuarum , Ierusalem capere visus fuerat, qui- que vt Acto. 21. scribitur, paulò antè eduxerat in desertum quatuor milia Siccariorum. Si ergo dixerint vobis, Ecce, in deserto est, vt ille Aegyptius, nolite exire, & in penetralibus, nolite credere, vel ecce in deserto gentilium, vt eos in idololatriam inducant, vt in penetralibus hæreticorum vt eos in errorem inducant, & hæresim quibus non est adhibenda fides.

Sicut enim fulgur exit ab oriente, & patet usque in occidentem, ita erit & aduentus filij hominis. † Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & Aquilæ.

† 24. q.
1. cap.
Quoniã
vetus.

Id est, non erit latens, aut clancularius Christi in mundum aduentus, sed sicut fulgur aut fulgetra ab oriente exiens, ijs qui in occidente sunt subito videtur in aère: Ita manifestus erit omnibus orbis incolis Christi aduentus. Ad eum nempè (statim vt aderit) confluentibus suis. Quomodo inquit Paulus. 1. ad Thesalonicen. 4. † Quoniam ipse Dominus in iussu & voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapti mur cum illis in nubibus obuiam Domino in aëra. Hoc est enim quod ait Euangelista: Vbicunque enim fuerit corpus siue cadauer, illic congregabuntur Aquilæ quo se pascant. Ita statim vbi C H R I S T V M adesse senserint, verum & vnum electorum cibum, ad eum statim congregabuntur, & aduolabunt pij: Qui verò Aquilæ dicuntur, quòd relictis terrenis omnibus in aère, hoc est in cœlo versari consueuerunt.

† 1. Thes.
4. d.

- † Ezech. 32. b. *Statim autem post tribulationem dierum illorum † sol obscurabitur; & luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commouebuntur.*
- Isai. 13. b. *Qui volunt præcedentes locos: tunc erit tribulatio magna: & nisi breuiati fuissent dies, &c. exponi de consummatione seculi, tuentur se ob id quod dicitur statim post tribulationem illorum dierum, &c. quia dicunt si statim ergo loci præcedentes nequaquam de Ierosolymitana tribulatione loquuntur, quæ longè antè præcesserit. Porro etiam cum secunda ad Thessalonicens. 2. tollere nititur opinionem qua persuasi erant Thessalonicenses instare aduentum domini. Non ergo statim post tribulationem illorum dierum, si de Ierosolymitana intelligamus, apparebit signum filij hominis. Qui aliam tuentur opinionem, dicunt statim post nõ plus significare quàm quod Marcus habet in illis diebus. Sed hoc videtur gratis dictum. Ideo præstaret dicere: quòd hoc loco Christus volens suos in perpetua custodia & vigilia esse, quasi quotidie venturus sit dominus: non quòd re vera tam citò ac statim sit venturus: sed quòd tam attentos nos esse velit, quàm si statim esset venturus. Qui re vera etsi ante mille annos adhuc non veniret, statim tamen quod ad se est, venire diceretur. ✠ Nam apud dominum mille anni tanquàm dies hesternæ quæ præterijt. Alioqui propè adfore consummationem seculi Petrus recitat. 1. Canonica cap. 4. inquit. ✠ Omnium autem finis appropinquauit. Quòd autem sol dicatur obscurari, non per eclipsim intelligas naturalem, sed miraculosam per luminis defectionem: quomodo & stellæ de cælo casuræ dicuntur, quia tunc lumen suum non sunt daturæ. Et virtutes cælorum mouebuntur, siue concutientur vt Græci habent. Virtutes cælorum quidam vocant astra & planetas, quidam interpretantur corporum cælestium facultates & potentias: quæ quidem tunc nullas habebunt confusis tumultuatisque omnibus rebus.*
- † Apoc. 1. b. *Et tunc parebit signum filij hominis: † & tunc plangent omnes tribus terræ: et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute sua et maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna: et congregabunt electos*

Hos eius à quatuor ventis, à summis caelorum usque ad terminos eorum

Hoc signum crucem Christi esse, aut crucis ipsius signum, quod terrori sit futurum, & crucifixoribus Iudeis, & ijs qui crucifigi procurauerunt demonibus: & in summa omnibus qui crucis huius ac passionis fructu vti neglexerunt. Sed in hoc aduentu plangent omnes tribus terræ, quod de bonis intelligas ac malis, qui præ motu tanti iudicis pectora sua tondent ac plangent, præsertim impii videntes filium hominis in aëre cum tam magna potentia venientem & gloria. Et mittet angelos suos prius tamen quam signum crucis apparuerit: Eum angelista autem non seruat ordinem euentus, sed narrat quæ futura sunt. Angelos autem mutet cum tuba & voce magna. Sic enim Græca habent *μετὰ τάλπιγγος καὶ φωνῆς μεγάλης* quanquam Caietanus asserat legendum esse in tuba vocis magnæ, metuens ne vox quædam articulata intelligeretur: quod non putat, quia non subditur quid illa vox diceret, quasi necesse fuerit ut ipse putat aut vocem aut sensibilem quendam sonum audientium auribus insonuisse, corporaque ipsa resurrectione iam donata sensibili sono indiguerint, ac non potius tuba illa efficacissima fuerit viuorum & mortuorum ad Christi iudicium conuocatio ipsius iussu angelorumque ministerio. Quod autem à quatuor ventis congregandos, & à summo caelorum usque ad terminos, significat vndecunque conuocandos electos vbicunque fuerint eorum animæ, vt sua corpora recipiant glorificanda in vitam æternam.

‡ *Ab arbore autem ficu discite parabolam: cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est æstas. Ita & vos cum videritis hæc omnia, scitote quia propè est in Ianuis.* † Luc. 21. f.

Ex similitudine eorum quæ nobis continuè accidunt, ducit nos in aduentus illius notitiam & cautionem. Cognoscendi autem inquit Hilarius, temporis signum in similitudine ficus arboris posuit, cuius cum ramus tener fuerit, atque fronduerit, tum propè esse æstas intelligitur, ita cum prædicta euenerint, propediem futura est mundi consummatio,

Amen

Amen dico vobis quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.

Difficultas est magna quid significet ac demonstret $\tau\omicron$, generatio hæc. Quidam vult $\tau\omicron$ γενία, quod interpret vertit generatio, significare ætatem, & centum annorū seculum; pro quo etiam fortasse, licet minus latine, generatio dicitur hominis vnus: pater videlicet cum sua sobole, qui ferè centum annos viuere soleant. Hunc ergo sensum facit non præteribit hæc generatio, id est, hæc ætas, hoc seculum, id est, quin ante centum annos præteritos hæc omnia fiant. Ac certè ante illud tempus effluxum præterita dicere possimus omnia illa præter seculi consummationē: de qua cū antè Christus locutus sit, non video quomodo verificetur illud, donec hæc omnia fiant. Caietanus interpretatur: præteribit generatio hæc electorum: at non video cur electorum potius quàm reprobatorum intelligat: Nam sumere generationem electorum pro plenitudine completoque eorum numero, non video quàm rectè fiat. Mihi videtur non incommodè generatio hæc gentem significare Iudaicam: quàm cū dixisset tantopere affligendam quod parùm abfuturum erat quin omnes perirent: Subdidit non præterituram illam, sed duraturam donec ea omnia completerentur: dum scilicet congregatis omnibus electis, tam ex gentibus quàm Iudæis, fiat vnum ouile & vnus pastor. Certè simplicius vt generationem centum annorum interpretemur, citò omnia intelligamus præter seculi consummationem, vt scilicet sit sensus: hæc omnia quæ consummationem seculi præcedēt, fiant hac ætate et generatione, id est, intra centum annos.

‡ 25. q. ‡ *Cælū et terra transibūt, verba autē mea non præteribunt.*
 10. cap. Non quòd ad substantiam attinet, sed quòd ad mo-
 Fraterni- tum sicut dicit Petrus, 2. cano. cap. 3. Adueniet autem
 ratis. dies domini vt fur, in quo cœli magno impetu transiēt,
 2. Pet. 3. b elementa verò calore soluentur, terra autem, & quæ in
 ea sunt opera exurentur. Quod etsi cœli transitori sunt,
 & mutandi, verba autem mea inquit, non transibunt, id
 est, vera semper manebunt. Nam quod ad prolationem
 quidem verborum attinet, transierunt, iam & illa effluxe-
 runt

runt simulatque prolata sunt, rei tamen significatae veritatis semper manebit.

De die autem illa et hora, nemo scit neque angeli caelorum, nisi solus pater.

Quia nonnihil de signis praecedentibus iudiciū praedixerat, sciebatq; fore coniectatores qui certò tēpus illius definire praesumerent, dixit: De die autē illa & hora, nemo scit, neq; angeli caelorum: quod intelligit naturali notitia, qua neq; ipse Christus quatenus homo nouit, vt Marcus ait. Nūquid ait Hilarius, Deus pater cognitorem diei celandi filium proposito abnegauit, cum dictū ab eo sit: Omnia mihi à patre meo tradita sunt: Ergo nō omnia sunt, si est aliquid quod negatur: sed quia ad nos omnia à patre accepta deucheret, deiq; verbū, non tā futuri in se fidē contineat quā facti, ideo extra definitionē dies posita est: vt largū licet Deus pœnitentiæ nobis tēpus indulgens, incerti tñ metu semper nos sollicitos detineret, & ipse nulli loquendo voluntatem dandi huius diei nulla dicti sui definitione cohiberet, hæc ille ibidē.

† *Sicut autem in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes usque ad eū diem quo intrauit Noe in arcā: & non cognouerunt donec venit dilutiū, et tulit omnes, ita erit et aduentus filij hominis.* † Gene. 7. b.

Id est, quemadmodum nihil tale opinantes, sed incurios, rebusque suis tantū vacantes diluuium reperit, ita & aduentus filij hominis, nec inopinantibus nobis superueniet. Nam vt Paulus ait. 1. Thessalonicen. 5. † Dies 1. Thes. domini sicut fur in nocte ita veniet, Cū enim dixerit 5. a. pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. † Sic & Petrus. 2. canoni. 3. capit. Quod enim Christi † 2. Pet. dixit: Erant comedentes & bibētes, id est, quod Paulus ait: Cū dixerint pax & securitas, hoc est, cū tota ac secuta omnia sibi pollicebuntur. b. 3.

† *Tūc duo erūt in agro, unus assumetur et unus relinquetur: duæ molētes in mola, una assumetur et una relinquetur. Duo in lecto, unus assumetur & unus relinquetur.* † Luc. 17. g.

Significat his verbis electos à Christo in regnum caelorum assumendos, reprobos autem abiiciendos. Duo enim

enim

enim in agro, duæ molentes, & duo in lecto, duo hominum genera significant, electos scilicet, ac reprobos. Cû ergo nec opinantibus nobis aduentus domini sit venturus, iubet nos semper esse paratos. Ideo subdit.

† Mar.
13. d.

† *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora dominus noster venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. † Ideo & vos estote parati: quia nescitis qua hora filius hominis venturus est.*

† Luc.
12. e.

Apoc. 3. a

Parabola autem patrisfamilias iubet nos vigilare. Nâ vti cûm is noctu domos furem circuncursare intellexerit, si sciret qua hora fur veniret vigilaret utique. Cûm ergo more patrisfamilias venturum sciamus, qua hora nesciamus: Iubet nos paratos esse: ne imparatis nobis & inopinatis superueniat.

Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super familiam suam ut det illi cibum in tempore? Beatus ille seruus, quem cûm venerit dominus eius, inuenierit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibit cum ebriosis: veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemq; eius ponet cum hypocritis. † Illic erit fletus, & stridor dentium.

† Sup.

8. b. 13. f.

g. & 22. b.

Infr. 25. e.

Duo facit Christus hac parabola seruorum genera, si delis & infidelis: quibus duo genera prælatorum intelliguntur, quibus familiæ suæ dispensandum cibum suo tempore dominus committit. Ecclesiæ enim suæ prælatos ordinauit dominus: qui cœlestis doctrinæ pane familiam suam alât: quam si cuique prout illis commodû est, suo tempore dispensauerint, boni serui præmium accipiant, super omnia domini sui bona constituti, id est, in regni cœlestis bonorumque omnium consortiû assumpti. Qui verò per absentiam domini tardantis, id est, per Dei patientiam peccata punire differentis cœperit percutere consortes, id est, iniurius esse contra proximum, neque aliud quàm luxui vacet & delitijs, veniet domi-
nus

nus hora ab eo non expectata, occidetq; & mediũ dissecabit, in gehennamq; retrudet, pari sorte et pœna cū hypocritis puniendum. Admonemur quoq; hac parabola, ne ob moram tardantis iudicij incurij simus, beneq; viuendi negligentes, alioqui similes cum malo seruo pœnas luemus.

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

Futurum iudicium Christus per decem virginum opera, & decem talentorum distributiones & profectus p̄figuratur. In iudicio verò iustorum & iniustorum discrimen per opera & situm designat.

Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas exierunt obviam sponso & sponsæ. † Quinque autem ex eis erant fatuæ & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumpsērunt oleum secum. † Prudentes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.

In quinq; enim prudentibus virginibus & in quinque fatuis constituta est omnium fidelium & infidelium animarum distinctio. Omnes enim animæ, virgines atq; incorruptæ conditæ sunt, & lumē à Deo acceperunt, de quo dicitur Psal. 4. † Signatū est super nos lumen vultus tui dñe, quod quæ prudentes sunt nutriūt vt perseuerēt: Imprudentes verò negligūt, sed vera et expectata Dei fides non ambiguet spei meritū consequetur. Hilar. ibid. *Moram autem fatiente sponso, dormitauerunt omnes & dormierunt. Media autē nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei: Tunc surrexerunt omnes virginē illæ, & ornauerunt lampades suas.*

Cūm aderit dies iudicij & aduentus domini, similiter fiet in exclusionē malorum & admissionē bonorum in regnum cœlorum: quod factum legitur in hac parabola in admissionē quinque virginum prudentium ad nuptias sponsi & sponsæ: & in expulsionē quinq; fatuarū, vt scilicet qui moram faciente sponso, id est, Dei tardante iudicio vigilauerunt aduersus mundi & carnis insidias & astutias: ita vt venienti Christo ad iudicium vtrò obviam prodire possint lampade instructi & oleo, id

N est, si-

ti. q. i. ca.

Quod quinque.

§. Itē dominus.

† De sacra. vnctio. cap.

Cūm venisset.

2. Thef.

5. a.

† Psal.

4. d.

est, fide bonorum operum copia relucente in regnum cœleste ad cœlestis agni nuptias, & sponsi intromittantur. Qui verò more fatuarum virginū ociosi dormitauerint, negligēterq; vixerint, cœlesti ianua exclusi, nihil sibi profuisse lāpades suas iactabunt, id est, frustra fidem suā allegabunt, tū carentes oleo inuentæ sunt, id est, fidē habuerint tantūmodo mortuam bonis operibus carētes. *Fatuae autem sapientibus dixerunt. Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes: dicentes: Ne fortè non sufficiat nobis & vobis, Ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, & quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias: & clausa est ianua.*

Tum frustra postulabunt fatuæ à sapientibus oleum: quia tunc nihil proderunt aliena merita & opera, si nostra defuerint. Quod hic dictum est de die aduentus vniuersalis & iudicij, potest etiam applicari ad iudicium vniuscuiusque particulare in morte, quando medio tempore dormiunt virgines omnes prudentes & fatuæ: hoc est, omnes tam boni quàm mali somnolentiam patiuntur & negligentiam venialia incurrendo.

Novissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine domine, aperi nobis. At ille respondens, ait: Amen dico vobis, nescio vos. † Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam,

Quia verò media nocte, hora scilicet qua nō putamus, clamor excitatur, vel repentinæ ruinæ vel ægritudinis longioris, tunc qui parati sunt, lucernas perferentes bonorum operum ac fidei oleo plenas, ac relucentes intromittuntur: qui verò mortuam quandam & hypocriticam fidem præferunt, extinctis defectu olei bonorum operum lampadibus excluduntur. Quia cum iam pœnitentię non est tempus, fatuæ occurrunt, aperiri sibi aditum rogant. Quibus respondetur à sponso, quia nescio vos. Non enim in officio aduenientis affuerant neque ad vocem tubæ exitantis occurrerant, neq; introeuntū comitatu adhaeserant, sed morantes & indignæ introeundi ad nuptias tempus amiserant. Hilar. ibid.

† Sicut enim homo peregrè proficiscens, vocauit seruos suos, & tra-

† Mar. 13.
d.

† Luc.
19. b.

Et tradidit illis bona sua . Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, unicuique secundum propriam virtutem, et profectus est statim.

Eos qui negligentes salutis propriæ fuerunt, arguit præcedens parabola: hic autem arguuntur, qui acceptis à Deo beneficijs malè vtuntur: nec ea in gratiam proximorum & commoda impendunt. Græcè est *ἕκαστος*, cui respondere debebat ad finem parabola *ἕκαστος*, quod tamè deest & Græcè & Latinè. Idcirco supplendum est ad finem parabola: Ita qui accepta talenta multiplicauerit, præmia inde feret: qui verò multiplicare neglexerit, supplicia. Homo iste peregrè proficiscens, vt quibusdam videtur, Christus est die ascensionis in cœlum pergens, quod quidem humanæ carnis locus peregrinus: neque illi proprius, nisi per eius à verbo assumptionem. Sed coactior videtur ista expositio. Idcirco vide an ad Deū simpliciter possit referri. Deus enim vocat seruos suos, fidem illis inspirando & gratiam. Nec contentus fide illos insigniuisse & gratia, reliqua quoque bona sua eis tradit, ac veluti talenta dispensanda committit: non quidem æquè omnibus, sed prout illi visum est, ac quantum unicuique illorum vtendi facultas suppetit. Et ideo dicitur quòd vni quinque dedit, alij duo, alij vnum talentū, unicuique secundum propriam virtutem, id est, quantum cuiusq; valet facultas. Quæ quidè talenta Paulus ad Romanos repetit, dicens: ✠ Multi vnum corpus sumus in ✠ Christo, singuli autem alter alterius mēbra habemus, habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis differentes. Siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrādo, siue qui docet, in doctrina: qui exhortatur in exhortādo, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseratur in hilaritate. Similiter. 1. Cor. 12.2. ✠ Diuisiones verò gratiarum sunt, idem autem spiritus, &c. quæ ibidem sequuntur & enumerantur dona gratiarum. Quod autem distributis in seruos viritim talentis peregrè proficiscitur, significat Deū cū libero nos arbitrio donauerit, insuper gratiam & fidem inspirauerit: & alij quidem prophetandi munus, alteri verò prædicādi gratiam, alij docendi & interpretandi

✠ Rom. 12. b.

✠ 1. Cor. 12. 2.

Pretandi dederit : & unicuique prout illi visum est, gratias suas elargitus fuerit, operari per se nos cū gratia sua finit, testaturus videlicet nū rectè illis vsuri simus an nō. *Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo: Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui.*

Qui autem frugi ac diligentes serui fuerint, domini sui talenta ociosa esse non sinunt, sed multiplicant cum acceptis donis ac gratijs in proximorum vtilitatem & edificationem vtuntur. Malus autem & inutilis seruus, qui vnicum à domino talentum acceptum fodit in terra dominiq; sui pecuniam abscondit, is est qui totus terrenis addictus, cœlestia planè vbi fodere deberet & thesaurizare, non curat, & cū per acceptum à domino talentū commodare proximis posset: aut eis inseruiens, aut eos bono exemplo ædificans, eo non vtitur perinde ac si nō accepisset. Hoc est enim tantū pecuniam abscondere, in nullum eam neq; sui neque proximi vsum applicare. *Post multum verò temporis venit dominus seruorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum: Ait illi dominus eius. † Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis supra multa te constituam. Intra in gaudium domini tui.*

† Luc.
19. c,

Si hominem istum Christum intelligamus, post multum temporis venit creditorum talentorum rationem exacturus. Post multum quidem tempus, quia in die iudicij, vbi interim somnolentis & negligentibus peregrinari viderur, & à nobis abesse: quia statim malefacta & negligentias hominum non punit. Quemadmodum autem in parabola qui talenta multiplicauerunt, fidelitatis suæ præmium accipiunt, dum gaudij domini sui fiunt participes: Ita qui accepta à Deo beneficia. In sui proximorumq; vtilitatem & ædificationē dispensauerint, æterni gaudij fiunt participes. Potes etiam dicere quòd homo iste, siue Christus est, siue Deus pater, post multū

tem-

tempus venit, quia tempore iudicij vniuersalis, siue etiã iudicij particularis cuiusque in morte.

Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi dominus eius. Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: Intra in gaudium domini tui.

Sicut prior seruus ex quinque librorum Moyse doctrina decem præcepta retulit, ita gentilis populus qui fide & confessione filij & patris iustificatus Christo spiritu & carne confectus est. Nam corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Hæc ergo duo inquit Hilarius, sunt talenta commissa. Sed vt prior ille omne sacramentum in quinque talentis, id est, in lege cognouerat, idque fide Euangelij duplicauerat: ita iste incremento duorum talentorum, atq; operatione promeruit: ratione ac reditu dissimili: par tamen à domino munus, amborum est, vt gentium fidem exequatam credentium ex lege scientiæ nosceremus: Nam cum laudatione eadem iubetur in gaudiũ dñi introire. Hæc ille. *Accedens autem et qui vnum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis vbi non seminasti: & congregas vbi non sparsisti: & timens abij & abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quia meto vbi non semino, & congrego vbi non sparsi, oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularijs, & veniens ego recepissem utique quod meum est cū usura.*

Malus ac negligens seruus, non modò crimen non confitetur, nec veniam deprecatur, quod facere debuerat: sed negligentia etiam suæ crimen in dominum reijcit. Quippe qui etiam quod suum non est, exigit. Id est enim quod ait: metis vbi non seminasti, & colligis vbi non sparsisti. Non est necesse semper singulas parabolæ partes rei assimilatae partibus respondere, vt hoc loco clarum est. Nec enim Deus pater aut Christus durior est ac seuerior, qui supra condignũ præmiat, puni- que semper citra condignum. Refert autem malus seruus & negligens eorum personam qui Dei iustitias ode-

runt, & qui cū negligentēs semper degant, Deū misericordem requirunt indultorē, iustum oderunt vltorem. Itaq; absconsum domini talentum integrum reddere se putat, ac propterea satisfacere qui eo quidē malē vsus nō est; sed cū in aliorum vtilitate multiplicare deberet, non facit: idcirco ab irato domino audit: Serue male & piger, Sciebas quia meto vbi non semino, &c. Non quòd re vera nimium durus aut austerus esset dominus, aut nō sua exigeret, sed ad excusationem serui illud excusantes ita loquitur. Quasi diceret: In credito tibi talento operari formidabas, quòd me seueriorem quàm par est exactorem crederes, tātō magis cauere oportebat, ne infensum me haberes, & nulla per te industria valeres, pecuniam meam nummularijs, vt vel tantillum lucrum ex ea facerem, committere oportebat. Si enim talem me existimabas qualis tamen non eram, debuisti talentum meum exponere his qui bona à malis nouerunt discernere, (quos vocat nummularios) Oportebat igitur quod in te erat fecisse, docuisse inquam, consuluisse, increpasse, arguisse, obsecrasse, cetera autē difficiliora mihi reliquisse.

Tollite itaq; ab eo talentū, et date ei qui habet decē talenta.

Si de iudicio extremo sumatur parabola, difficile videtur quomodo tollatur à malo seruo talentum, & detur habenti decem: cū iam postea futurum non sit operandi tempus ac merendi: nisi dicamus quòd talentū ademptum vni & datū alteri, isthic sumitur pro prēmio, quod debitum fuisset seruo pigro, si probè dispensasset.

† Supr. 13. b. Mar. 4. c. Luc. 8. c. & 19. d.

‡ *Omni enim habenti dabitur & abundabit: ei autem qui non habet & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores. Illic erit fletus & stridor dentium.*

Id est, omni habenti gratiā & merita, dabitur gloria per quā abundabit, ei autē qui non habet, id est, qui data gratia acceptisq; beneficijs bene vsus nō est, etiā id quod habere videtur, (Græci habēt etiā id quod habet) id est gratia quē primitius acceperat, auferetur. Certē Marcus ca. 4. & Matth. 13. habēt etiā id quod habet & Lucas ca. 8. habet. καὶ ὁ δόξα ἔχειν, id est, & quod habere videtur: quod forte ab aliquo translatum est in hunc Matthæi locum.

Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli eius cum eo: tunc sedebit super sedem maiestatis suae: & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis, et statuet quidem oves à dextris suis, hædos autem à sinistris.

† Apoc.
19. d.

Qualé se sit exhibiturus in extremo iudicio dominus hoc loco docet: Nempe bonorum operum præmiatorum, malorum verò ultorem. Quomodo autem sit sessurus in iudicio Christus, an visibili forma annò, certum non est. Sessio verò hic sumitur pro auctoritate iudicandi, quam vocat sedem maiestatis. Non est autem putandum hic esse parabolam, sed cum oves & hædos nominat *μεταφορικῶς* loquitur, oves pios ac mansuetos Christianos appellans electos, hædos verò reprobos malorum operum sordibus fœtidos.

Tunc dicet Rex qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. & Esurivi enim & dedistis mihi manducare, sitiivi & dedistis mihi bibere: & hospes eram, & collegistis me: nudus eram, & operuistis me. & Infirmus & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus, sitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum: aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens Rex dicet illis: Amen dico vobis: quandiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

† Isa. 58. b
Eze. 18. b
† Distin.
14. cap. 1.
† Ecclesi.
7. d.

Quò verò magis hæc intelligamus, sciendum est prædestinationis nostræ nullam esse in Deo causam præter eius voluntatem, non quævis bona opera nostra, non fidem denique ipsam. Ipsius autem prædestinationis effectus, est beatitudinis collatio & glorificatio: cuius quidè causa præcipua est & bona opera quæ cum fide & gratia faciamus. Et propterea benedicit Christus: Venite, possidete regnù: quia cū esurirè, me pavistis, cū sitirè, potastis, et cetera sequètia quæ sibi esse facta dicit, dū minimis et abiectis pauperib⁹ propter eum impèsa fuerint. Velit aut

nolit Buccerus, fatendum est hoc loco bonis operibus, quæ tamé fidē consequuntur & charitatē (alioqui digna non sunt) deberi præmia nosque ijs, non ex operum nudorum dignitate, sed largitoris Dei benignitate, cui ita nobiscum pacisci placuit, vitam æternam mereri. Nihil enim vetat & nos eam ex pacto mereri, & mera Dei liberalitate donari nobis: qui (vt ait Augustinus) sua in nobis dona facit merita, & illa coronat.

† Psal. 6. d. *Tunc dicet et his qui à sinistris erūt: † Discedite à me male*
 Supr. 7. c. *dicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & ange-*
 Luc. 13. f. *lis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut siti- entem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi? Tunc respondebit illis, di- cens: Amen dico vobis quandiu non fecistis uni de minori-*
 † Ioã. 5. c. *bus his, nec mihi fecistis. † Et ibunt hi in supplicium æter-*
num: iusti autem in vitam æternam.

Vides regnum æternum hominibus quidem paratum, ignem verò dæmonibus, non igitur primò paratus fuerat ignis hominibus, sed ipsi illum sibi præparauerunt, eos quibus paratus erat imitando, & ea quæ regno digna sunt relinquendo. Nec enim improperat inopiæ omnimodum subleuamen, aut à carcere liberationem, sed quæ faciliora erant, & inopiæ necessaria, & que cuiusq; vires non excedebat. Ideo sicut misericordibus regnum concessi æternum, ita immisericordibus ignem æternum, quem meruerunt.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

Concilio super morte Christi à Iudæis inito, & discipulorum ob vnguentum effusum indignatione, Christus cœna in cœnaculo, & Eucharistia institutione celebrata, à Iuda Iudæis traditus, à quibus morte damnatur, illuditur, & cæditur, & tandem à Petro negatur.

E ¶ *Factum cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur.*

† Mar.

14.2.

Luc. 22.2

Ioan. 12.2

Quo die Iudæi eo anno pascha celebrarint, & quo Christus, vide Paulum Burgensem in additionibus ad Matthæum. Pascha autem non ἀπὸ πασχαῖν, id est, à patiendo dictum putat Hieron. sed à Phase quod transitum significat. Et tamen Phasi seu Pascha festiuitas à Deo instituta, in memoriam quod pertransiit angelus castra Ægyptiorum & Ægypti primogenita occidens, ab Hebræis absumit, in cuius rei memoriam iussit eos dominus septem dies azimos absque pane fermentato celebrare, & decima quarta die ad vesperam agnum immolare, ut est Exodi. 12. quod Iudæi quibusdã patrum traditionibus irretiti, in sequentẽ diẽ distulerũt. vide Burgensem & post eũ Munstherũ in Calẽdario suo, et super Matth. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphaz, & consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne fortẽ tumultus fieret in populo.

Vult Chrysoſtomus eã ætate contra legis institutionem, quæ vnicum volebat esse sacerdotum plures fuisse: aiuntque nonnulli plurali illo numero Annam & Caiphaz intelligi qui multa summa sacerdotium redemerat, quod annuis exercerent vicibus. Mihi simplicior sensus videtur, si principes sacerdotum intelligamus principes ac primarios sacerdotes, qui multa inter reliquos autoritate valerent & gratia, nimirum eos qui à Dauide ordinati sunt 1. Paralip. 24. Nam statim de summo principe subdit in atrium principis sacerdotum. Per seniores autem populi, qui Græcè πρεσβύτεροι dicuntur, dubium est an πρεσβύτεροι hoc est, Iudaici populi sacerdotes intelligere debeamus, an seniores aliquot ex populo, ætate scilicet venerandos, & longa rerum experientia præditos, ac præterea in rerũ agendarũ consilium adhiberi solitos. Hi omnes inito aduersus Christum domini consilio, consultant quomodo Chri-

stum dolo captum occiderent. Id imprimis cautum volentes ne die festo fieret, non religionis gratia, sed quòd conuenientibus in templum die festo turbis, vbi penè semper versabatur Christus, metuebàtur ne per tumultum Christum quem suspiciebant, ac venerabantur sibi eriperent. Vide autem quomodo stat, vt in die festo non sit occisus Christus, cùm die paschæ videatur occisus.

† Mar. 14.2. Io an. 12.2. Luc. 7.f. *‡ Cùm autem Iesus esset in Bethania in domo Simonis Leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti preciosi, et effudit super caput ipsius recumbentis.*

Hunc Simonè Leprosum quidam dicunt fuisse patrè Lazari, quem à lepra dominus curauerat nomen adhuc leprosi retinentem. Sed vide si quid certi de hoc haberi potest. Huius domum ferunt peregrini adhuc Bethaniæ monstrari, nomenque eius retinere Bethania, de qua hic, villa est in latere montis Oliueti quindecim quasi stadijs, id est, duobus ferè miliaribus distans ab Ierusalem: mulier autem quæ super caput Christi recumbentis alabastrum vnguenti effudit, Maria est Magdalene soror Lazari. Videtur autem hæc eadem esse cum ea de qua Ioannis 12. quæ ibidem nominatur, non hic. Primùm autem putem eandem esse mulierem de qua hic Matthæus, & Marcus 14. & Ioan. 12. facit Bethaniæ locus: deinde quòd Simon leprosus aut pater vt quidam dicunt, aut certè affinis erat ac notus Lazaro & sororibus. Ego autem vti censeo vnam eandemque fuisse mulierem, ita vt diuersas fuisse putem vnctiones. Moneor quòd Ioannes vnctionem quam recitat, sex dies ante festum Paschæ fuisse dicit: Matthæus autem & Marcus tantùm duos, quodque apud Ioannem pedes tantùm vnxisse dicitur, apud Matthæum & Marcum caput. Nam primùm caput attingere non ausa pedes tantùm adiit: quarto verò postea die audentior facta, quod supererat vnguenti sui in caput effudit. Nam dicere vtraque die factum, cùm sex dies ante festum Paschæ scribat Ioannes, Matthæus & Marcus duos tantùm, videtur merè gratis dictum. Deinde Rupertus qui vnã tantùm de tribus Magdalenã efficit, asserit eam de qua Ioan. 12. & eam de qua Luc. 7. eandem esse quæ à Luca peccatrici

peccatrix dicitur, & ab Ioanne & Luca pedes tantum unxisse dicitur, & capillis extersisse. Neque validum est argumentum quod contra affert Buccerus unctionem Lucæ longè ante passionem factam fuisse dicit, Ioannes autem sex dies ante: cum plerunq; si quis occurrat scrupus ambiguus, inter Euangelistas non dubitet dicere quod vnus Euangelista vno tempore vnoque loco factum dicit: Idem alius Euangelista alio. Quippe quod curiosi non fuerunt locorum & temporum obseruationis, vti reuera plerunque non fuerunt. Certè nulli Euangelistæ in describenda historia sua verum temporis ordinem seruare studuerunt. Itaq; quod sex dies ante Pascha factum recitat Ioannes in Bethania, Lucas nulla temporis aut loci facta mentione cum ibi visum est, factum recitauit historiæ ordine neglecto. Sed ne longior sim remitto te ad eos qui de vnica Magdalena aduersus Fabrum scripserunt: quem audio olim cum Romæ esset, in bibliotheca Romana tractatum inuenisse de tribus & vnica Magdalena differentem, ac demum pro vnica concludentem, cum autem qui semper studiosus nouitatis fuisset, cum tantum qui pro tribus differeret, adiectis & inuersis, quæ illi visum est, ne agnosceretur inuulgasse, quanquam ei postea doctè responderunt viri aliquot docti: Atque imprimis Iudocus Clechtouæus, Fabri vt audio quondam discipulus, & ipsius alioqui obseruantissimus. Maria itaque effudit vnguenti preciosi alabastrum delicatum pixidis genus, quo in genere vasis optimè seruantur vnguenta, sic appellatum, ἀπὸ τῆς λαβᾶν, id est, prehendere & à primitiua particula, quod obleuorem sui prehendi nequeat. Quod hic Matthæus vnguentum preciosum effudisse super caput dicit, non contrariatur ei quod dicit Ioannes super pedes. Nam etsi eadem mulier, duæ tamen unctiones sunt. Nam vt Rupertus ait, quam Ioannes ante sex dies Paschæ super pedes domini effudisse recitat, eadem est idemque factum quod Lucas 7. cap. narrat. Nempe quod ad pedes Domini primùm venit mulier peccatrix, quatuor autem dies postea iustificata prius & tunc accepta à CHRISTO peccatorum venia, ad ipsum vsque caput ausa est attingere. Magnam verò hic Mariæ fidem

fidem, & in Christum adiectionem considerare oportet: quæ tam preciosum unguentum, quo uti solebat in delicijs, tam largiter primum in pedes, deinde verò in caput Christi effuderit.

† Mar. 14. † Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes: ut quid perditio hæc? Potuit enim istud venundari multo, & dari pauperibus.

2.
Luc. 7. f.

Non est hoc contrarium ei quod recitat Ioannes solum Iudam indignatum esse: siue quod vnus Iudas fecerit synecdochicos, Matthæus & Marcus reliquis tribuunt: siue quod omnes indignati sunt, vni Iudæ Ioannes tribuit, qui plus cæteris indignatus est, ac si dicamus eiusdem mulieris diuersas fuisse actiones, quod verisimilius puto, nihil est contrarium. Nam apud Ioannem ob primam unguenti effusionem, solus mouetur Iudas & indignatur, reliqui tacent, mulieris factum pie interpretantes. At cum paulò post rursus effundi vident, non nihil adhuc carnale sapientes indignantur, non quidem domino benefactum inuidentes, sed arbitantes gratius fore domino, si in pauperes unguenti precium infunderetur. Indignantibus autem discipulis, aut Iudæ potius unguenti effusionem grauer ferenti, eamq; prætextu eleemosynæ damnati. Similes sunt huius tempestatis hæretici, cultum & ornatum templorum, & ea quæ in usum diuini sacrificij impediuntur, eleemosynæ prætextu tollere volentes. Contra quos dicit hoc loco Theophilactus ex Chrysostomo: Quando quis igitur offerret Deo donum ne auerferis illum, neque confringas alacritatem eius, abducens illum ut det pauperibus: sed sine implere oblationem. Decet enim ut honorem quem Deo debemus, omnibus præferamus, etiam misericordiæ operibus.

Sciens autem Iesus, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? Opus bonum operata est in me. Nam semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habebitis. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

Pro bonum, Græcè est καλον, id est, egregium. Notatur autem his verbis, quod plerunque licet non habita
ratione

ratione pauperum, sua in cultum diuinum impendere, maximè si non premit & vrget ingens pauperum necessitas: Quod autem bonū opus sit operata, ratione probat. Nam pauperes semper habetis vobiscum, me autem non semper habebitis. Quasi diceret: Poterit ipsa semper, poteritis & vos misericordiam impendere in pauperes, in me autem non semper, quia non semper me habebitis vobiscum, corporali scilicet, ac visibili præsentiā. Deinde ne indignentur, ostendit non temerè sed diuina dispensatione effusum vnguentum, dicens: Mittens enim hoc vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit, id est, instigante spiritu sancto vngendum corpus meum suscepit, sepeliendum innuens, & sepulturæ munus præueniēs, ne posset illud suo tempore præstare.

Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, dicetur & quòd hæc fecit in memoriam eius.

Ultra spiritualem retributionem, temporalem quoque dicit fore, perpetuam scilicet eius facti in eius laudem & narrationem, memoriam. Præfigurabat autem hæc mulier Ecclesiam, quæ prius erat peccatrix: vnguentum verò fidem, quam in Christum effudit, dum audiuit à domino: Fides tua te saluam fecit, & idcirco inquit Hilarius, vbi prædicabitur hoc Euangelium narrabitur opus eius: quia cessante Israël, Euangelij gloria fide gentiū prædicabitur. Qua æmulatione in Iudæ persona Israël prophanus accensus, omni odio ad extinguendum nomen domini incitatur.

† Tunc abiit vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scharioth ad principes sacerdotum & ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam: At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde querebat oportunitatem ut eum traderet.

†Za. 11. e.
11. q. 3. ca.
abiit Iudas.
Mar. 14. b
Luc. 22. a.

Sic autem dicebatur Iudas Ischariothes ab Ischара oppido Iudææ, vnde ortus erat: quod cognomentū addidit Euangelista, ad differentiam Iudæ Lebbei, qui & ipse ex duodenario erat numero. Iudas autem de prodèdo magistro cum Pharisæis paciscitur precio triginta argen-

argenteorū. Vide si vis de argēteis Budæū & Agricultā

† Mar. 14. b. † Prima autē die azimorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicētes: Vbi vis paremus tibi comedere pascha? At Iesus di-

xit: Ite in ciuitatē ad quendā, & dicite ei: Magister dixit.

Ioan. 13. b. Prima dies azimorum erat decima quarta dies primi mensis, qui Hebræis Nisan dicitur, apud Latinos partim Martio partim Aprili correspondens, in prima videlicet Luna post æquinoctium: Ad cuius diei. 4. vesperā immolabatur Agnus. Nam vt Exodi. 12. dicitur: iubebantur Iudæi decima die Nisan tollere & segregare agnum anniculum, & vsq; ad decimam quartam mensis seruare & eo die ad vesperam immolare, ab eaque vespera fermentatis abstinentes azimos panes edere incipiebāt. Ea igitur die, quæ dies iouis erat, ad vesperam, rogant discipuli dominum vbi velit comedere Pascha, id est, agnum Paschalem. Neq; enim vbiuis edere licebat: neq; alibi quàm Ierosolymis. Itaq; cū in Bethania versaretur, rogant in qua domo, nimirum Ierosolimorum, velit edere. Ipse autem ait: Ite ad quendam Græcè ἄρτος τὸν, quo verbo Græci certum hominem significant, at notum, quem tamen nominare noluit.

Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt Pascha.

Id est, tempus meæ mortis proximū antè quam & legale Pascha cū discipulis celebrare volo: & ego ipse verum Pascha, agnusq; immaculatus pro mundi delictis immolari cupio, vt legale finiatur.

† 2. q. 1. ca. Vnus ex vobis. De offic. ord. Si sacerdos. Sup. 116. b. Psal. 40. c. *Vespere autē facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. Et edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia vnus vestrū me traditurus est. Et contristati valde, cœperūt singuli dicere: Nunquid ego sum dñe? At ipse respondens, ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.*

Cū ex lege iuberetur Iudæi stantes agnū paschalem edere, hic autē dicatur Christus nō sedens sed discubēs, dicit Theophylactus quòd Christus & discipuli ex more legis agnū typicū stantes comederint, & peracto Pascha discubuerint, alios cibos manducantes, ac palā ibi de proditore locutus, ita vt sufficienter Iudam exprime-

et proditorē, dicens: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet, a reliquis tamen intellectus non est, de tanto facinore nimium turbatis & contristatis. Quod autem interpres habet paropside, Græci habent ἐν τῷ πρὸς βλίῳ de quo vide Bayphiū de vasis culmarijs. Filius quidē hominis vadit sicut scriptū est de illo. Væ autē homini illi per quā filius hominis tradetur. Bonū erat ei, si natus nō fuisset homo ille. Respondens autē Iudas qui tradidit eū dixit: Nunquid ego sum Rabbi? At illi: Tu dixisti.

Pro vadit, Græcè est ὑπάγει & idem Marcus habet. Lucas verò περιέτω, quod vulgari more sumitur pro eo quod est abire vita: quomodo nos Galli de moriente homine dicimus. *Il sen vad.*

‡ Cœnantibus autem illis accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, deditq; discipulis suis, et ait: Accipite et comedite, hoc est corpus meum.

†1. Co. 11.
c.
Mar. 14. c.
Lu. 22. b.
Ioan. 6. f.

Pro cœnātibus Græcè est αἰσθίσιντων quod indifferēter & prandium & cœnā significat. Nam ἀνασθίσιντων est conuiuari, & conuiuia celebrare. De veritate corporis & sanguinis domini in venerabili Sacramento, quod hic institutum est, plura hic dicere supersedeo quod pijs & Christianis tantum scholiasticos ista scribimus: non hoc loco aduersum hereticos scribere instituimus: quod piè & elegāter editis libris multi scripserint. Satis erit nobis vnū Iustini martyris testimoniū adduxisse: quod ex libraria regia, aut à dño Damasio sumere oportet. Pro eo autē quod Latinis habet: & benedixit Græcè est ἐρχασθαι ἰδοῦ est, habitis Deo gratijs. Quod autē dicit: Fregit deditq; discipulis suis: nō intelligendū est quod corpus fregerit, quia Christus in Sacramento sumitur non contractus nec diuisus. Ideo difficultas est quò referatur τὸ fregit. Thomas & alij dicūt, quod accepto pane benedixit Iesus, dicens: Hoc est corpus meum: deinde, fregit dicens: Accipite & manducate. Atq; ita species tantum specierumq; dimensiones fregit. Notandum est autem quod illæ voces Christi, Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus noui testamenti, eam habeant virtutem, quod statim panis, alterata natura panis, similiter & vini substantiæ in corpus & sanguinem mutatæ, sunt

sunt manentibus tantum speciebus. Nec eam modo habuit virtutem Christi vox, sed ministrorum sacerdotum idem, quod ille tunc facere intendentium: vi tamen verborum illorum à Christo prolatorum. Et de hoc ait Chrysostomus: Sicut illa vox quæ dixit cresce, & multiplicamini, & replete terram: Semel quidem dicta est: sed in omni tempore sentit effectum ad generationem operante natura: Ita & vox ista semel quidem dicta est, sed per omnes mensas Ecclesiæ usque in hodiernum diem, & usque ad Christi aduentum præstat sacrificio firmitatem.

† De cele. + Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis, dicens:
missa ca. Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus novi te-
Cū Mar- stamenti, qui pro multis effundetur in remissionem pec-
tha. De re catorum.

liquijs & Non dicit de corpore: Hoc est corpus novi testa-
vene. In menti, sed de sanguine τὸ τῆς καινῆς διαθήκῆς, id est, qui
Clemēti- ad nouum fœdus & pactum spectat. Quia sicut veteris
nis. cap. 1. legis testamenta & pacta, quod Paulus ad Hebræ. 9. ait:
1. Co. 11. c. Non sine sanguine dedicata sunt. Et olim Gentiles in
confirmationem fœderum suorum, sanguis utebantur
effusione, mactatis eam in rem animalibus. Ita ad confir-
mandam nouæ legis pacta & testamenta sanguine opus
fuit mactati & immolati Christi. Quia sicut ait Paulus
ad Hebr. 9. Vbi testamentum est, mors necesse est inter-
cedat testatoris. Ideo quia ad confirmandam pacta & te-
stamenta interuenire Christi mortem oportuit, bene di-
cit de sanguine suo: Hic est sanguis meus novi testamē-
ti, qui pro vobis effundetur. Græcè est ἐκχυσόμεθα id est,
effunditur, quod in præsentibus dicitur ab Evangelista:
nō quòd reuera iam effunderetur, sed quòd iam passio-
nis eius mysterium inceperat: quippe quem Iudas tra-
dere pactus esset.

Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei.

Supplet Lucas quod hic Matthæus omittit: quod scilicet tradito discipulis agno Paschali, dixerit: Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud donec impleatur

tur in regno Dei. Vbi notandum, quòd māducatio ista, de qua solus Lucas, & potus de genimine vitis, de quo tres Euangelistæ, non intelliguntur de manducatione corporis Domini, neque de potu sanguinis: quia aperte Lucas recitat post illa verba Christum accepto pane & vino corpus & sanguinem suum consecrasse, ac discipulis tradidisse: Ita quòd inter manducandum Pascha legale, hæc verba dixerit: Licet Matthæus & Marcus, qui curiosi non fuerunt historię ordinem seruare, quòd Christus ante dixit, post oblatum calicem dictum repertens. Mihi autem simpliciter his verbis dixisse videtur Christus dum nouissimum Pascha legale cum suis discipulis celebraret, non bibam amodo, id est, finito Paschali hoc conuiuio, non amplius vobiscum bibam vsque in diem illum scilicet postquam resurrexero, tum bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei, id est, in resurrectione mea: quam regnum patris appellat. Quòd verè tūc post resurrectionem subiugata morte & inferno regnare cœperit. Quòd autem dicit: illud nouum, significat quod nouo modo bibiturus esset, scilicet iam immortalis factus, nulloque cibo aut potu indigens. Similiter quod & Lucas ait: Non manducabo, &c. Intelligit se non manducaturum amplius cum illis ante resurrectionem.

† *Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti.*

Paulus Burgenfis ex Iudæo Christianus, legisq; inter Iudæos peritissimus, vetustum Iudæis morem fuisse ait, vt cum à mensa surrexissent, psalmum illum, Laudate pueri dominum, & sequentes vsque ad Psalmum: Beati immaculati, recitarent: quos etiam Psalmos Christum cecinisse putat.

Tunc dixit illis Iesus:

Tò, tunc, vt quidam putant, non demonstrat id quod præcessit, exierunt in montem Oliueti, cum Lucas indicet ante egressum dominum, discipulis suis dixisse quæ sequuntur. Ideo aiunt Tò, tunc, referre illud inter cœnandum: quanquam propior videtur sensus Matthæi & Marci, si dicamus hymno dicto Christum egressum, & inter proficiscendum ea verba cum discipulis habuisse,

se, & post finem verborum in villam quæ dicitur Gethsemani, appulisse, sicut Matthæus postea ait: Tunc venit cum illis in villam Gethsemani. Et Marcus: Et veniunt in prælium cui nomen Gethsemani. Atqui non admodum refert post an antè. Nam Euangelistæ sæpe quod antè factum est, postea recitant, & quod postea longè antè.

† Mar. 14 b. † Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte: Scriptum est enim: † Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.

† Zac. 3. c. † Ioā. 16. g. Sciens fore Christus ut in eū discipuli omnes offenderent & impingerent, relicto eo fugientes præmonet eos huius lapsus, ne lapsi animum desponderent. Porro etiam non sine Dei dispensatione huiusmodi lapsum fore ait: quippe quorum lapsum, simulq; percussione sua prædixisset Zacharias.

† Mar. 14 c. & 16. b. Postquam autem resurrexero, † præcedā vos in Galilæā. Cum scandalum eorum & dispersionem simulq; mortem suam à Propheta prædictam ostendisset, ne desperarent tanquam pallantes semper futuri, nunquamq; congregandi, & se resurrecturum prædixit, & eos in Galilæa congregaturum.

Respondens autē Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquā scandalizabor. Ait illi Iesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecū, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

Animosior quàm par esset Petrus, neque prophetiæ fidem habet, neque Christo ab eo se negandum prædicanti: sed dispensatione Dei totum factum est, ne nimium nobis ipsis fidere discamus, sed Dei nos totos arbitrio præmittamus.

† Mar. 14 d. † Tunc venit Iesus cum illis in villam, quæ dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc & orem. Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, Ioā. 18. a. cæpit contristari & mæstus esse.

Gethsemani prædium quoddam est ad radices montis Oliueti: quò vnà cum discipulis profectus Christus, assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, Iacobo scilicet

cet & Ioanne, paululum vt ait Lucas, quantum scilicet est iactus lapidis, secessit à reliquis: Et coram tribus illis cœpit tritari & mœstus esse, nimirum infirmitatis testes assumens, quos in monte Tabor gloriæ testes adhibuerat, ac maiestatis.

Tunc ait illis: † Tristis est anima mea vsque ad mortem: Sustinete hic, & vigilate mecum. Et progressus pusillum procidit in faciem suam, orans & dicens:

Indubiè vera & naturalis in Christo tristitia erat, cum tam prope esset naturæ humanæ disconueniens ac displicens mortis obiectum: duriusculum verò est quod hic philosophatur Caietanus, Christi animam tristem fuisse vsq; ad mortem intensiue, propter magnitudinem tristitiæ, & extensiue, quia continuè vsque ad horâ mortis contristatus est animo. Non enim minoris fuisse virtutis Christi animam hominis, quàm multorum philosophorum, qui ad primam mortis apprehensionem vehementer quidem contristantur, sed semel apprehensa componunt tandem sese, vt patientes eam ferant: ita non dubito cum oraturum in horto Christum proximæ mortis horror subiit, quin vehemens eum angustia atque animi tristitia ceperit, adeò vt in agonia factus, quemadmodum recitat Lucas, guttas sanguinis sudaerit. Postea verò vt idem Lucas recitat, cùm angelus de cœlo illi astitisset confortans eum, quin animum receperit non dubito, ac se iuxta patris voluntatem ad patienter & non querulè ferendum mortem composuerit. Itaq; cùm dicit Euangelista, Christi animam ad mortem vsq; tristatam fuisse, magnitudinem tristitiæ indicare voluit: quæ tunc non minor esset, quàm si præsens illi mors intentaretur.

† Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste. Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

Non dubitabat Christus possibile esse absque calicis huius portione, id est, passionis tolerantia, saluari posse genus humanum, potentia quidem extraordinaria: contrà verò sciebat potentia ordinaria fieri non posse quin pateretur, & mortis exhauriret poculum. Quippe qui postea dixerit: Oportebat Christū pati, &

† Mar. 14
d. De ce-
lebra. mis-
sa. cap. In
quadam.

† Mar. 14
d.

Lu. 22. c.
Ioã. 12. d.

ita intrare in gloriam suam, sed affectu hominis hic loquitur Christus secundum portionem inferiorem, mortem (si quidem fieri potest, potentia à Deo patre ordinata) deprecantis, quam tamen si ita visum est patri lubenter se perpeffurum promittit.

Et venit ad discipulos, & inuenit eos dormientes. Et dicit Petro: sic non potuisti vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem.

Nimirum & præ tristitia & multa (vt credere par est) vigilia: dixitque omnibus ad personam Christi loquens: Sic non potuistis vna hora vigilare mecum? adeò ne vel vnā horam vigilare mecum nō potuistis? Vigilate inquit itaque, & orate, vt non intretis in tentationem. Non enim vigilare sufficit, nisi inter vigilandum orationi instemus. Vnde Paulus ad Colocens. 4. Orationi inquit, instate, vigilantes in ea. Rationem autem addit cur vigilandum sit.

Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.

Duplicem habet hic locus sensum. Primum vt spiritum intelligamus superiorem animi portionem, ac rationem cui appetitus subest ac sensualitas, & ea animi pars quam carnem theologi vocant. Et hoc modo sensus est: Non dubito spiritus vobis adesse atq; animos, qui prompti sint tentationi resistere: sed quoniam non deest carnis oppugnatio maligni spiritus adiuta auxilio, quæ quidem caro licet potens sit ad oppugnandum, infirma tamen est ad resistendum. Ideo non sufficiunt nostri illi animi ac spiritus, quos nuper vna cum Petro iactabatis, dicentes: Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Vigilare itaque opus est ac orare. Ideo nominatim Petrū alloquitur, quasi diceret: Tu ne ille qui nuper tanta iactabas, & mecum vnā horam vigilare non potuisti? Alio modo spiritus, & Græcè τὸ πνεῦμα, pro tentatore & maligno spiritu sumitur: quomodo Luc. 9. Vir quidem de turba dicit: Respice in filium meū, quia vnicus est mihi: & ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & dissipat eum cum spuma. Paulò post autem sequitur quod adductum ad Iesum filium, dæmonium illi sit & dissipauit. Et Lucæ. 10. Cū gaudentes discipuli domino dixissent: Dñe, etiam dæmonia subij-

diuntur

ciuntur nobis in nomine tuo. Dixit illis Christus paulò post: in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subi-
ciuntur. Planè insinuans spirituum nomine se dæmo-
nes intelligere. Hoc modo potest spiritus sumi pro ten-
tatore spiritu: propter quem iubet vigilijs & orationi at-
tentos esse discipulos dominus: quippe qui potentem
aduersarium habeant ac promptum suapte natura: ho-
mines autem & carnales & infirmi sint ad resistendum.
Quia inquit, spiritus promptus est, id est, potens atque
alacer ad tentandum, caro autem infirma, id est, nos car-
nales & infirmi ad resistendum. Vnde & similiter huic
loco nos admonet Petrus. 1. Cano. cap. 5. Sobrius estote
& vigilate: quia aduersarius vester diabolus tanquã leo
rugiens, circuit quem deuoret.

*Iterum secundo abiit, & orauit dicens: Pater mi, si non po-
test hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua.
Et venit iterum, & inuenit eos dormientes. Erant enim
oculi eorum grauati. Et relictis illis iterum abiit, & orauit
tertio eundem sermonem dicens.*

Non sunt enim hæc omnino metuentis verba, sed an-
nuentis & designantis quæ assumpta esset passura huma-
nitas, vt qui mortem timere potuit, & mori possit. In
Deo autem nihil mori potuit, neque ideo ex se metus
Deo vllus est. Ideo nisi esset hæc mors Christi necessa-
ria, non se periculis gratis obiecisset, & suos ad talia in-
duxisset, quia in Christo Deus mundum sibi reconcilia-
re decreuerat, Christus ex patris voluntate omnem me-
tum superauit, & illi ad mortem vsque obediuit.

*Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis. † Dormite iam † Mar. 1 4
& requiescite. Ecce appropinquauit hora, & filius hominis c.
tradetur in manus peccatorum. Surgite eamus. Ecce appro-
pinquabit qui me tradet.*

Ironica videtur hæc locutio ad somnolentos discipu-
los. q. d. dormite iam. Num Iudã non videtis quomodo
non dormit, quamque peruigiles oculos habet avaritia?
num dormiendi tempus est cum passionis meæ hora
appropinquat? statimque in manus impiorum tradendus
est filius hominis. Tamen ne fugere mortem videretur,
petentibus se ad mortem obuiam secum illos procedere
iubet, dicens: surgite, eamus: ecce appropinquabit

qui me tradet, Iudas scilicet Ischariotes.

† Mar.

14. c.

Luc. 22. c.

Ioan. 18. a

† Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladijs et fustibus, missi à principibus sacerdotum & senioribus populi: Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens:

Non pudet Euangelistas Iudá annumerare inter duodecim Apostolos Christi, & de primo ordine vnum. Veritati enim student, negligentes pudorem. Ipse autem Iudas Christi vires agnoscens plurimam turbam secum adduxit cum signo traditurus & fortè signum pollicis, quia audierat eum in monte trās figuratum, ideo timebat ne simili transformatione elaberetur.

Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum, dixit: Ave Rabbi. Et osculatus est eum.

Ferunt Iacobum qui frater domini dictus est, domino similem fuisse, ideo veritum Iudá, vt in tenebris fieri assolet (nam ad capiendum Iesum noctu venerant) ni propius inspiceret, Iacobum illis loco Christi traderet, signum eis dedisse vt quemcunque ipse oscularetur, eū illi apprehenderent. Ideoque propius Christo accedentem eum salutasse & osculatum esse, Christum autem animo amico respondisse.

Dixit illi Iesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum.

Græci habent ἑταῖρος ἢ παῖς. Qua gratia huc ades sodalis? ἑταῖρος enim plus quàm amicum significat, Nempè eos qui eadem ætate eademque vitæ consuetudine, & actione diu inter se vixerunt, quales Christus & Apostoli. παῖς etiam ἀπὸ τῆς εὐμὴς præterquam quòd adesse significat, etiam accedere & aduenire. Vnde παροῦσία τῆς Χριστοῦ sumitur à Matthæo. 24. cap. pro aduentu ipsius in iudicium. Perinde est igitur hoc ac si diceret: Si vt amicus & sodalis huc ades, quorsum gladijs & fustibus? Sin vt inimicus, quorsum oscula? Admonet autem nos hoc factò Christus, vt agnitos etiam inimicos, qualem esse Iudam nouerat, & illi prædixerat, nequaquam aspero amaròue animo obiurgare velimus, sed blandè ac leniter tanquam à peccato reuocaturi corripiamus.

† Et

‡ *Et ecce vnus ex his qui erant cum Iesu, extendens manū* † *Mara*
exemit gladiū suum, & percutiens seruū principis sacerdo- 14. e.
tum, amputauit auriculam eius. Tunc dicit illi Iesus. Luc. 22. c.
 Ioā. 18. b.

Dixerat paulò autè Christus Lucæ. 22. Qui non ha-
 bet, vendat tunicam suam & emat gladium. Cui respon-
 derunt: Domine, ecce duo gladij hic. Receptis igitur a-
 nimis Petrus eo quòd prostratos à Christo Iudæos in
 terram viderat, contra armatam manum audet magi-
 strum defendere. Itaque exerto gladio auriculam eius,
 Lucas & Ioannes addunt dexteram. Malcho ponti-
 ficis seruo amputaſſe. Passus est autem Christus, Pe-
 trum gladio ferire, vt eum inde corripiens omnem
 vleiscendi ſui cupiditatem ex ſuorum animis auferret,
 increpato videlicet Petro, & adiecta ſententia: Omnes
 qui acceperint gladium, gladio peribunt: Quem ſump-
 ſiſſe videtur ex Genes. capite 9. vbi dicit Dominus:
 Quicumque effuderit humanum ſanguinem fundetur
 ſanguis illius. Non est autem putandum ad literam,
 quòd omnes qui gladio ceciderint, gladio ſint peritu-
 ri. De eis autem intelligendum est, qui propria autho-
 ritate & temerè alios percufferint. Neque rursus in-
 telligendum est, quòd omnes gladio materiali ſint per-
 cutiendi: ſed partim materiali, partim ſpirituſali, quòd
 est Dei iudicium. De quo gladio dicit Ioannes Apo-
 calyp. 19. Et de ore eius procedit gladius ex vtraque
 parte acutus, vt in ipſo percutiat gentes. Verum itaque
 eſt fore vt omnes qui temerè gladio ceciderunt, aut
 gladio materiali percutiantur, aut ſpirituſali, dum iu-
 ſto Dei iudicio quouiſmodo puniantur. Ideo dicit illi
 dominus:

‡ *Conuerte gladium tuum in locum ſuum. Omnes enim* † 13. q. 1. c.
qui acceperint gladium gladio peribunt. An putas quia nō 1. q. 4. ca.
poſſum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò Dum iſta
plusquam duodecim legiones angelorum? quomodo ergo im- q. 8. c. 1. et
plebuntur ſcriptura, quia ſic oportet fieri? cano. Cū

Longè diuerſa eſt vox iſta ab ea quam nuper triftis &
 anguſtiatus in horto emittebat. Confirmati enim &
 non ad mortem vſque, vt Caietanus putat, contriſtati
 animi ſunt hæc verba. Illic enim pro carnis trepidātis q;

animi affectu loquebatur, hinc pro confirmati corroborati-
que animi etiam in manu hostium, ab angelo asserens
nihil si vellet valituros aduersus eum militum animosa
aduersum quos à patre plus duodecim milium legio-
num impetrare posse: sed velle se decreto patris obedi-
re, & iussa eius in salutem generis humani exequi, scri-
pturasque prophetarum implere.

*In illa hora dixit Iesus turbis: Tanquam ad latronem ex-
istis cum gladijs & fustibus comprehendere me? Quotidie
apud vos sedebam, docens in templo & non me tenuistis.
Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur scripturæ
prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.*

Quod Matthæus ait Iesum turbis dixisse, Lucas di-
xisse ait ad principes sacerdotum, & magistratus tem-
pli & seniores. Non autem sumendum hic est turba pro
multitudine illa populi, quæ confluere ad Christi præ-
dicationes solebat, sed pro turbulento illo militum con-
flictu & exercitu, Iudæorumque illorum illos adducen-
tium, ad quos præcipuè verba habet: ostendens non fuis-
se in eorum potestate illum tenere, quem plerumque in
templo docentem, intrepideque illos arguentem com-
prehendere noluerunt. At non potuerunt. Itaque quòd
se tenere ab eis finit, facit vt scripturæ, quæ capiendum
& crucifigendum prædixerat, statuto à patre tempore
implerentur. Quod audientes discipuli, nec vllam ampli-
us eius sperarent liberationem, imò quòd ipse spon-
te manibus inimicorum se subijceret, relicto eo omnes
fugam arripiunt.

+ Isa. 53. c. + *At illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem
Thré. 4. d sacerdotum, ubi scribæ & seniores conuenerant.*

Mar. 14. f Sic scribunt Marcus & Lucas: at Ioannes qui omni-
Luc. 22. f bus his præsens aderat, diligentius obseruare potuit
Ioan. 18. c quæ tunc agebantur. Quoniam primùm ad Annã Chri-
stum fuisse ductum scribit, vt Caiphæ deferrent, qui
gener esset Annæ, & inde post multa missum ad Cai-
pham, vt videbitur suo loco.

*Petrus autem sequebatur eum à longè usque in atrium
principis sacerdotum. Et ingressus intrò sedebat cum mini-
stris vt videret finem.*

Et si apprehenso domino cū reliquis Petrus fugeret, non tñ planè Christū deseruisse videtur, quem à longè secutus est in atriū vsq; pōtificis, finè expectaturus. Et quorsum tragediæ huius exitus euaderet spectaturus.

Principes autem sacerdotum & omne cōcilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderēt. Et non inuenerunt, cum multi falsi testes accessissent.

Quomodo verò non inuenerunt, cū statim postea recitat Matthæus, cū multi falsi testes accessissent, & Paulò pōst. Nouissimè autem venerunt duo falsi testes, &c. Dicendum ad hoc quòd non simpliciter quærebāt falsum testimonium, sed tale vt sufficiens esset ad Christum opprimendum, ac morti tradendum. Et ideo dicit, quòd non inuenerunt cū multi falsi testes accessissent. Græci hic præponunt τὸ καὶ rursusque repetunt. οὐχ ἔυρον, id est, & cū multi falsi testes accessissent, non inuenerunt commodum, scilicet testimonium ad Iesum opprimendum.

Nouissimè autem venerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: † Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat.

† Ioā. 2. d.

Falsi indubiè isti sunt, qui & Christi verba immutant, & ad alium sensum detorquent. Verba enim quæ CHRISTVS Ioannis. 2. Iudæis dixerat, hæc erant. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Aliud autem est: Possū destruere, & soluere, & possū reædificare, & excitabo, siue suscitabo illud. Apud Ioan nem enim de templo corporis loquebatur, quod morte soluturi erant Iudæi: Ipse autem post triduum à morte suscitaturus.

Et princeps sacerdotum ait: Adiuro te per Deum viuum, † ut dicas nobis si tu es Cristus filius Dei? Dixit illi Iesus: Tu dixisti. Veruntamen dico vobis, Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, † & venientem in nubibus cæli.

† Sup. 16.

d.

2. Thes.

4. d.

Ro. 14. b.

Caiphas qui ex Christi actis ignorare non poterat ipsum esse Messiam, præterea ex scripturis intelligebat Messiam filium Dei fore, Per Deum viuum Christum adiurat, vt verè ac sine fudo dicat, nū Messias esset, ac Christus Dei filius: quia adiuratum per Deum patrem Christum, quòd verum est sciebat ipsum responsurum: atque inde blasphemix aduersus Christum occasionem captabat: quòd qui vulgo tantum homo crederetur, Dei se filium faceret. Euenit autem vt optabat Caiphas. Nam & Christus ad votum Caiphæ respondebit, professus se filium Dei esse, dum ait: Tu dixisti, Id est, id quod verè est, tu dixisti me esse Dei filium. Nam hunc locum Matthæi interpretans Marcus ait Christum Caiphæ interroganti: num filius Dei benedicti esset, respondisse ego sum: & quia illum hactenus despectui in primo aduentu habuerant velut abiectum & inglorium, asserit se in secundo aduentu venturum in nubibus cœli, hoc est, in aère ad iudicandum, quando filium hominis, id est, què vilem & abiectum existimauerunt, videbunt à dextris virtutis Dei sedentem, id est, æqualem cum patre iudicandi potestatem habentem.

Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemauit: quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis: & Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes: Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit.

† Isa. 50. c
& 53. c.
Mar. 14. g
Luc. 22. f
Ioã. 18. c.

Mos erat Iudæis cum aduersi quid illis accideret, ac maximè contra Dei honorem & gloriam, in detestationem & doloris sui testimonium vestimenta scindere. Quemadmodum numeri 14. Murmurantibus aduersum Moysen & Aaron Iudæis, vestimenta sua scidit Iosue. Et idem Iosue 7. Percussis triginta sex hominibus in oppugnatione Hai, vestimenta sua scidit. Sic iudicium 11. Iepte. Sic Dauid 2. Reg. 1. audita morte Saulis & Ionathæ, multisque alijs scripturæ locis. Ita & hoc per hypocrisim, quasi aliquod indignum facinus accidisset, vereque Christus blasphemasset, vestimenta sua scidit Caiphas:

Caiphas . Et quia conuenientia aduersus Christum testimonia afferre non poterat, quid adhuc inquit, egemus testibus? quem aduersus Deum blasphemamatem audistis. Ad præiudicium verò pontificis consentiens Iudæorum & Phariseorum turba, reum mortis Christum esse pronunciat, ijs iniurijs quas postea Matthæus recitat, illum afficientes : Implentes illud Isaïæ de Christo prædictum cap. 50. b. ✠ Corpus meum dedi percutientibus, ✠ Isa. 50. b & genas meas vellentibus. Faciem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus in me.

Petrus autem sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla, dicens: E tu cum Galileo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam, uidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro: Verè et tu ex illis es. Nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cepit detestari et iurare quia non nouisset hominem. Et continuò gallus cantauit.

Nota est ad literam hæc Petri historia, quapropter restat tantum admonendum ut ne Petri exemplo tantum viribus nostris fidamus, cum ille Christo tam dilectus ac familiaris, atque ab eodem casus sui & lapsus præmonitus, statim ut à Christo discedit, & eius gratia speciali destituitur, primùm ad vnius ancillæ vocem simpliciter Christum abnegat. Deinde ad alterius cum iuramento, demum ad ministrorum testimonium, cum detestatione & adiuratione, quem petri lapsum præterquam quòd ex metu vano accidit, Dei etiam dispensatione factum puto: ut scilicet impleretur illud Christi: ✠ Si-

✠ Lu. 22. c

mon, ecce satanas expetiuit vos, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te ut non deficiet fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos: ipseque princeps Ecclesiæ futurus, lapsus sui immemor, delinquentium fratrum commiserescere disceret.

† 50. dist. capite. Pòderet. cap. Ut constitueretur.

Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. † Et egressus foras fleuit amare.

Nota humanam infirmitatem, in quam lapsus Petrus breui adeò tempore dominum suum tertio negauerit, non quæstionibus examinatus, sed ab ancillis & famulis interrogatus: vnde per gallum admonitus foras exijt, noxam expiaturus. In atrio enim pontificis non poterat agere pœnitentiam, egreditur foras de impiorum concilio, vt pauidæ negationis sordēs amoris fletibus lauet.

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

Christum à Iudæis vincitum tanquàm reum Pilato traditum videns Iudas laqueo se suspendit. Apud Pilatum Christus accusatus, flagellatus, & illusus, Barraba dimisso, ad mortem damnatus, ad locum pœnarum ducitur, crucifigitur, illuditur, mortuus à cruce deponitur, sepelitur, & Iudæorum custodię committitur.

† Mar.
15. a.
Luc. 23. a.
Ioã. 18. c.

M† *Anè autem factò, consilium inierunt omnes principes, sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent. Et vincitū adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato Præsidi.*

Non dubium quin totam noctē præcedentem in blasphemando cædendo & illudendo Christo impenderint, manè autem inito consilio, sufficiens se habere testimonium putantes duorum testium de templi subuersione loquentium. Similiter & ex sermone Christi, qui se filium Dei professus erat, vincitum illum Põtio Pilato præfidi steterunt, commentis prius in cõsilio suo impio causis, quæ Pilato præfidi probabiles viderentur, sufficientesque ad eum damnandum, cuiusmodi esse poterant, quòd populi seductor esset, quòd tributa Cæsari dari prohiberet, quòd se regem fecisset, & palàm se ita salutari passus esset.

† De pœ.
distinc.
6. cap.
Qui vult.

Tunc videns Iudas qui eum tradidit, quòd damnatus esset, † pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum & senioribus, dicens:

Si tunc referat certum illud tempus, quo præfidi eum steterunt, damnatus intelligendum est, quòd Pharisæorum ac sacerdotum præiudicio ac testimonio, iam erat damnatus, quomodo vulgò dicimus eum qui morti pro-

ximus est, ac damnationi. Gallicè. *C'est fait de luy, il est mort la ou il est.* Itaque pœnitentia ductus Iudas, sed infructuosa, quippe quam misericordia non est consecuta, quam quærere neglexit, retulit principibus & senioribus triginta argenteos.

† Peccavi tradens sanguinē iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos, tu videris. Et proiectis argenteis in templo, recessit: † De pœ. dist. 3. ca. Inter hęc ca. Iudas pœnituit. † Et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotū Inter hęc ca. Iudas pœnituit. t. 1. q. 1. ca. no. Qui studet. A& 1. c. † et acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbanam: quia precium sanguinis est. Consilio autem inuito † emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorū. Propter hoc vocatus est ager ille Acheldemac, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem.

Initium bonæ confessionis erat peccati agnitio, siquidem misericordiā postulasset. Peccatum suum agnoscit, Christi fatetur innocentiam, pecuniam scelestis Pharisæis vult reddere, quam quum primum recipere recusassent, abiectam in templo reliquit: Illi autem simulata religione & hypocrysi, magis quàm pietate, in corbanā, id est, in gazophylacium suū mittere nolunt, precio sanguinis gazophylacium suum prophanatum iri credentes, se autem iusti & innoxij sanguinis effusione impiari non intelligētes: corbana quod erat illis thesaurus sacer pluris facientes, quàm suam conscientiam. Itaque ex ea pecunia emerūt agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Et bene ait peregrinorum, quoniam Iudæis qui filij erant, & ciues ac domestici Dei, foras eiectis, in vsum peregrinorum, id est, Gentilium, qui longè antè aberant à Deo, cessit precium sanguinis Christi. † Consepulti enim cum Christo omnes Christiani sumus. † Rom. 6. 2.

Tunc adimpletum est, quod dictum est per Ieremiā prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, precium apreciati, quem appreciauerunt à filijs Israël: Et dederūt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi dominus † Iesus autem stetit ante Præsidentem. † Mar. 15. 2.

In libris Ieremiæ qui nunc extant, non est huiusmodi prophetia: sed Zachariæ. 11. similia propè habentur de mercede triginta argenteorum in domo Dei proiectorum. † Luc. 23. 2. † Ioan. 18. f.

storum. Ideo putat Hieronymus errorem librariorum inualuisse, vt pro Zachariam Ieremiam ascriptum sit. Et Euseb. de demóstrat. lib. 10. ca. 4. dubitat an per quamdam malitiam sublatum fuisse à textu Iere. 32. an per librarij erratū alterū pro altero sit positum nomen. Certè Hiero. asserit, se Ieremiæ librū vidisse, vbi ea euangeliste verba essent: quanquā illum librum $\alpha\omega\sigma\kappa\rho\upsilon\phi\omicron\nu$ censet: & ideo Matthæum opinatur apocryphi testimonio non vsum esse. Tamen si istud nouum videri nō debet: cū 2. Timoth. 3. apocryphum illud Iannes & Mambres Paulus recitat: nec dubitet Iudas in sua canonica in testimonium adducere apocryphum Enoc prophetiam. Porro non dubiū est tunc plura fuisse veteris testamenti quàm nunc, quę si extarent, apocrypha non essent, sed recepta. Et interrogauit eum præses, dicens. † Tu es rex Iudæorum. Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dixit illi Pilatus: Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia?

† Io. 19. b

Vel hinc patet accusatum apud Pilatum fuisse Christum, quod se contra Cæsaris auctoritatem Iudæorum regem fecisset: Ideo interroganti Pilato: Num tu es rex Iudæorum? Respondet: tu dicis. Quod quidam exponunt: Tu reuera id quod est, dicis. Alij exponunt: Tu quidem dicis: ego aut talem me non profiteor. Sed præstat prima expositio. Cui accedit Christi responsio apud Ioannem: Tu dicis, quia rex sum ego. Id est, verè dicis, sum enim rex. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate audit vocē meam. Id est, verè tu dicis me regem esse. Ego enim veni in mundum, vt veritati testimonium perhibeam. Omnis qui est ex veritate audit vocem meam Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt in electis meis regnem.

† Mar. 15. a.

Luc. 23. c.

Ioā. 18. g.

Et non respondit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur præses vehementer. † Per diem autem solennem consueuerat præses populo dimittere vnum vinctū quē voluissent. Habebat autem tunc vnum vinctum insignem, qui dicebatur Barrabas. Congregatis autem illis dixit Pilatus:

Quem

Quem vultis dimittam vobis, Barrabam an Iesum qui dicitur Christus:

Interroganti Pilato de falsis Iudæorum testimonijs in Christum, quòd falsa illa essent nihil respondet Christus. Cui de re vera interroganti num scilicet Iudæorum rex foret respondit. Per diem autem solennem Græcè est, *κατὰ δέσποτι*. Id est, die autem festo, vbi automaticè ac per excellentiam diei festi nomine pascha intelligitur. Vide autem vnde manauerit consuetudo vt die festo donaretur populo vincetus vnus. Quidam dicunt quòd in memoriam occisorum Aegyptiorum & saluatorum Hebræorum, in festo phase solebant Iudæi vnum ex reis morti proximum liberare alijs interfectis. Quodque id pro more obseruatum, à Romanis imptauerant. Vnde id quod dicit Matthæus consueuerat, Lucas dicit: necesse habebat dimittere. Oblatis igitur populo insigni latrone Barraba & Christo, vtrum ex illis dimitti vellent, persuasæ à principibus & senioribus populi turbæ, quæ nuper tanto honore venientè Christum exceperant, Barrabam dimitti postulanti Iesum verò crucifigi.

Sedente ante pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iusto illi. Multa enim passa sum hodie pro visum propter eum.

Non dubium quin agnoscentes Christi morte spoliandos inferos dæmones, vxori Pilati persuaserint maritum à Christi condemnatione auertere, quod facere illa nititur, dicens: Nil tibi & iusto illi. Id est, nihil tibi sit cum illo tam iusto.

Principes autem sacerdotum, & seniores persuaserunt populis vt peterent Barrabam, Iesum verò perderent. Respondens autem præses ait illis: Quem vultis igitur vobis de duobus dimitti. At illi dixerunt, Barrabam. Dixit illis Pilatus:

Quantumuis persuaserint primates turbis præoprire Barrabam, Pilatus tamen sollicitè curabat eos à tanto scelere liberare: sed quanto ipsi studio, quantaq; opera afficerentur, vt nihil intentatū relinquerent, tanta ipse diligentia resistere nitebatur, miratus certè q̄ illum qui

com.

communi omnium fama & homicida & latro, sed & insignis latro pro confesso habebatur, vellent liberari & sibi dimitti, illum verò quem non nisi invidia & falsis & seductis testibus superati, damnari tanto affectu peteret.

† *Quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus? Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis præses. Quid enim mali fecit? At illa magis clamabant, dicentes: Crucifigatur.*

Græcè, τί, οὖν ποιῶ τοὺν ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστόν, *Quid Iesu faciam. Nam Græcam phrasim per ablativum etiam sine præpositione Latini exprimunt. Sic Cicero pro Cluentio: Quid hoc homine factum est: quæquam interpres non malè verterit, quid de Iesu.*

Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua, lauit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine huius iusti.

Videns inquit, quòd nihil proficeret, id est, frustra persuasum à principibus & senioribus populum pacare contenderet, accepta aqua lauit manus coram populo; sicut putabat innocentiam suam professus. Sed quid lauisse manus profuit, illotam mentem habèti? Vos inquit, videbitis: Id est considerate quidnam de eo futuri estis, & videte quid.

† *Et respondens uniuersus populus, dixit: † Sanguis eius super nos & super filios nostros.*

Id est, si qua sumenda sunt pro sanguinis illius effusione supplicia, nos filijq; nostri pendemus, & culpã, si qua in ea re est, præstabimus.

Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

Quidam dicunt sic de industria flagellari ipsum Christum voluisse Pilatum: ut vel saltem eo supplicio contentus à morte eius procuranda abstineret. Quidam dicunt, moris fuisse morti damnatos prius flagellare.

Tunc milites præsidis suscipientes Iesum in prætorium, congregauerunt ad eum uniuersam cohortem. Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei: & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes:

† Mar.

15. b.

Luc. 13. c.

Ioã. 18. g.

Act. 3. c.

† 1. q. 4.

capite.

Ecclesia.

Mar. 15. c.

centes : † *Aue rex Iudæorum . Et expuentes in eum, acceperunt arundinē, & percutiebāt caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerant eū chlamydem, & induerunt eū vestimenta eius, & duxerunt eum vt crucifigerent.*

†Ioan.
19.a.
Mar.15.e.

Vel ex hoc loco manifestum est, tunc non semper indicare tempus rei, quæ tum fieret. Nam ex Ioannis 19. capite apertum est quod simul atq; milites Pilati iussu Christum flagellauerunt, ijs etiam opprobrijs quæ hic Matthæus recitat, ei illuserunt: sicque flagellatum & illusum, ac tam malè habitum, Pilatus populo representauit, vt ad commiserationem moueret, multisque rationibus, vt in Ioanne habetur, quod eum liberaret, contedit. Tandem verò turbarū vociferatione, ac Cæsaris metu victus, tradidit ijs crucifigendum. Itaque quod antè factum est postea recitat Matthæus, quod frequens est in omnibus Euangelistis: Sed & antea chlamydē coccineā circumdederunt ei, in argumentum scilicet, maioris irrisionis: quasi senatus populusq; Romanus illi vt regi insigne regnum misissent. Quos nanque Romani reges appellassent & salutassent, togam illis purpuream, quæ & picta dicebatur, dono mittebat. Chlamys enim coccinea vt ait Matthæus, purpurea vestis est.

† *Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem. Hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.*

† Mar.
15.c.

Simon iste gentilis erat, ex Cyrene quæ est in Lybia Aphricæ, Alexandri & Ruffi Christi discipulorum pater. Eum cum ferendo oneri crucis CHRISTVS non esset tot iam afflictionibus & miserijs delassatus, ad subeundum onus crucis, cum Christo angariauerūt, id est, coegerunt. Dei aut dispositione ita factum est, vt negligentibus Christum sequi, crucemque eius post eum portare Iudæis, dignus inuentus est qui id faceret, gentilitius Christianorum populus.

Luc.23.d

Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluarie locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum. † Et cum gustasset noluit bibere.

† De por.
dist.2.ca.
Citius.
Ioā.19.d.

Golgotha Syra vox est, ex Hebræa nonnihil habens, & Chaldaica, quam Matthæus interpretatur Caluarie locum. Ex quo loco Græcè scilicet doctus & Hebraicè

Caietanus, argumētum efficax sumit Matthæum Græcè scripsisse, & non Hebraicè : quasi verò vocem Syriæ Golgotha duobus Hebraicis nominibus explicare non potuerit quæ interpres Græcus Græcè interpretatus fuerit. Consule Chaldaicos. Imò sequitur oppositū. Vt quid Hebræa Græcis miscuisset, si Græcè scripsisset.

† Mar. 15.
d.

Luc. 23. c

Ioā. 19. d.

† Psal. 21.
c.

Ioā. 19. d.

‡ Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt sibi vestimenta eius sortē mittētes. ut impleretur quod dictū est per prophetam, dicentem: † Diuiserūt sibi vestimenta mea, et super vestē meā miserunt sortem: et sedentes seruabāt eum.

Quòd autē vestimenta Christi sibi diuiserunt, suam discordiam & errorem, regniq̄ue diuisionem figurauerunt futuram. Quòd autem vestem inconsutilem non diuiserunt, sed sortē super eā miserunt, Ecclesiæ cōcordiā inter veros fideles, & apud hæreticos illusionē significauerūt. Vel vestimēta diuisa scripturas sacras & Ecclesię sacramēta significāt, quæ per hēreses diuidi potuerūt, & hac præcipuē tēpestāte diuidūtur: sed tunica desuper cōtexta, charitas scilicet, quā nemo adhuc diuisit, sed nec diuidere potest, quæ per totū Christianismū cōtexta est de cœlo a patre, & filio & spiritu sancto. Sacramenta. n. hæretici sibi diuiserūt, & vix duo probauerūt, charitatis verò vnitātē diuidere nondū potuerūt, et id recesserūt. Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam: Hic est rex Iudæorum.

Causa hoc loco, pro quo Græci habent ἀτίαν accusātionem significat. Ita nempè crimen, de quo apud Pilatum Iudæi Christum accusauerunt, nempè quòd se regem Iudæorum faceret.

Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, vnus à dextris et vnus à sinistris. Prætereuntes autem blasphemabant eum mouentes capita sua, et dicentes: ‡ Vah qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedificas. Salua te ipsum.

† Ioā. 2. d
Sup. 26.
f.

† Sup. 2.
f.

‡ Mar.
15. c.

Luc. 23. e

Si filius Dei es, descende de cruce. † Similiter et principes sacerdotum illudentes eum cum senioribus et scribis, dicebant: † Alios saluos fecit, se ipsum nō potest saluū facere. Si rex Israël est, descēdat nūc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo liberet eū nunc si vult. Dixit. n. quia filius Dei sum.

Mouere caput, apud Hebræos est subsannare aliquē, & aper-

& apertè eū ridere: vt Pſal. 21. & 43. Significat etiam criminari. Iere. 18. cap.

Idiſſum autem & latrones qui crucifixi ſunt cum eo improperabant ei.

Quòd à latronibus factum dicit Matthæus, cū cæteri à conuerſo latrone obiurgatum alterum dicant, hoc dicendum eſt, locutionem Matthæi more Hebraico, ſynecdochicòs ſumendum eſſe, latrones ſcilicet pro altero ex latronibus. Aut dicendum eſt ambos latrones ab initio cōuictos eſſe, ſed altero plus iuſto in iniurias & blaſphemias prorumpente, alter ſub finem cōuerſus eſt. *A ſexta autem hora, tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram uſque ad horam nonam.*

Iudæi diem ab ortu ſolis ad occaſum auſpicantur, more Babyloniorum. Proinde primam horam dices à ſolis ortu hinc ad horam viam, ſexta verò circa meridiem, nonam circa tertiã, & has vocat astrologi horas inæquales: ab hac igitur ſexta has eſſe tenebras dicit Matthæus ſuper vniuerſam terram: quod nonnulli interpretantur ſuper vniuerſam terram Iudæorum tantum, cū tamen textus habeat ſimpliciter ſuper vniuerſam terram: & communis Eccleſia ſic teneat, præſtat ſic intelligere. Nec valet dicere quod ſi vniuerſalis fuiſſet ſolis obtenebratio, de eo hiſtorici non tacuiſſent: quanquam non eſt neceſſe tam longam fuiſſe vbique terrarum quàm Ieroſolymis. Quapropter non aduerſantibus multis & credentibus communem fuiſſe eclipſim, pauci de ea meminere: quanquam mentionem facit de ea Dionyſius Areopagita: aſſerens in Aegypto ſe ea ætate eclipſim vidiffe minimè naturalem. Eufebius quoq; aſſerit quòd tunc in Bitinia tenebræ fuerunt ita denſæ vt ſtellæ viderentur in cœlo circa meridiem. Paulus Oroſius dicit tunc Romæ extiſſe tenebras. Hieronymus putat hanc ſolis obſcurationem virtute diuina factam, cū ſol radios ſuos retraxiſſet, patiente vero ſole: Origines propter tenebrarum denſitatem, quales per triduum fuere in Aegypto ſub Moyſe.

Et circa horã nonã clamauit Ieſus voce magna, dicens: Eli, Eli, Lamazabatani? Hoc eſt, Deus meus, Deus meus, vt

†Pſal.
21.2.

Mar. 15. e.

quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, & audientes, dicebant: Eliam vocat iste.

Christus tanquam vulgaris homo inter vulgares homines vulgari lingua hoc est, Chaldaica vel Syriaca locutus, qua communiter vulgò loquebantur Iudæi à regressu è Babylonica captiuitate: qua lingua in cruce hâc querelam expressit: Eli, Eli, Lamazabatâni, quemadmodum habent vetusta etiam latina exemplaria. In quo Fabrum oppugna, dicentem hic Christum desperasse. Verum hic apud patrem questus est se in manibus impiorum hostium ad omnem illorum libidinem derelictum à patre secundum hominem afficiendum, quanquam volens spiritu omnia libenter perferret. In quo se Deum & hominem euidenter probat. Quod autem Caietanus dicit, hinc esse argumentum Matthæum Græcè scripsisse, non Hebraicè, quia interpretatus est Hebraica verba, dicens, hoc est: Deus meus, Deus meus vt quid dereliquisti me? Friuolum est admodum istud, nec impugnatione dignum. Nam Græcus interpres Matthæi ex Hebræo in Græcum, ex officio interpretis verba ista Hebraica non modo Græcè vertit, sed Hebraica seruanda esse duxit: Alioqui non seruasset allusionem eorum qui dicebant: Eliam vocat iste. Qui quidem Gentiles cùm essent, Hebrææque linguæ ignari, dum Christum Eli sonantem intelligerent, Eliam vocari putabant.

† Mar. 15.

f.

Luc. 23. e

Ioã. 19. e.

† *Et continuò currens vnus ex eis acceptam spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere. Ceteri verò dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.*

† De celebra Missa. In quadam.

Quidam dicunt quòd ad afflictionis cumulum, quispiam ex eis propinavit illi acetum, quâquam dici posset etiam quòd cõmiserationis gratia dederit, ad accelerandam iamdiu languentis mortem. Gentilis enim erat iste, neque odio quemadmodum Iudæi mouebatur in Christum. Certè Plutarchus recitat iam vulneratis acetum mortem accelerare.

Mar. 15. e

Lu 23. f.

Ioã. 19. a.

† *Jesus aut iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Græcè est κρᾶξᾶς. κρᾶξω autem vociferari significat. Cùm ergo voce magna, id quod Lucas recitat, clamasset,*

Pater

Pater in manus tuas cōmendo spiritum meum, Id est, vitam fudit.

Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum.

Vide hic definitionem templi, vt explices quid sit velum. Erat autem illud velum inter sanctuarium & sanctum sanctorum, nec ociose scriptum est illud scissum esse, quod summa templi mysteria tegebat. Nempè vt indicaretur veteris testamenti arcana omnia, & mysteria prius abstrusa, Christi morte reuelata esse. Finis enim & perfectio legis est vt Paulus ait, Christus. Similiter vt doceretur abrogatas esse Christi morte veteris legis ceremonias. De velo lege 3. Reg. 6. vnde pendeat.

† Et terra mota est, & petrae scissae sunt.

† Apoca.

Quaquam reuera ad literam ita factum est, indicabat tamen commonendum Euangelica praedicatione vniuersum orbem terrarum, durae & saxae peccatorum corda per penitentiam scindenda.

6. c.

Et monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Centurio autem & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terrae motu, & his quae fiebant, timuerunt valde, dicentes: Verè filius Dei erat iste.

Sic aperta docet Matthaeus vt tamen mortuo Christo & die mortis eius resurrexisset: quemadmodum petrae scissae sunt, ita & monumenta sunt aperta: sed tantum die resurrectionis Christi corpora sanctorum resurrexisset, non amplius moritura. Ideo subdit: Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius. Neque enim verisimile est ante Christum vi resurrectionis eius alios resurrexisset, cum ipse sit primitiae resurgentium, cum ipse tertia die ab inferis rediens, fructus secum triduanæ peregrinationis viuentibus reportauit: & vt omnes eum ab inferis regredi crederent, testes secum ad superiores, & praecones subactæ mortis exhibuit: qui tunc venerunt in sanctam ciuitatem Ierusalem, & apparentes multis narrauerunt quæ gesta erant. Ideo id quod dicitur corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt, in-

telligendum per anticipationem dici.

† Mar. 15. † Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ secutæ erant
 f. Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria
 Luc. 23. g Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater
 filiorum Zebedæi.

Vide libellum de genealogia trium Mariarum, in fine
 libri Vita Christi.

† Mar. 15. d. † Cùm autem sero factum esset, venit quidam homo diues
 Luc. 23. g ab Arimathia nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat
 Ioã. 19. g Iesu. Hic accessit ad Pilatum, & petijt corpus Iesu. Tunc
 Pilatus iussit reddi corpus. Et accepto corpore Ioseph, inuoluit
 illud in syndone munda, & posuit illud in monumento
 suo nouo, quod exciderat in petra. Et aduoluit saxum ma-
 gnum ad ostium monumenti, & abiit. Erat autem ibi Ma-
 ria Magdalene et altera Maria sedentes contra sepulchrũ.

Arimathæa ciuitatis nomen est, quam & Ramatha
 fuisse dicunt, siue Ramathaim ciuitas tribus Manasse sepa-
 rata Leuitis, & ciuitas Samuelis in Thamnitica regione
 montis Ephraim, procul ab Ierosolymis. 20. miliaribus.
 Græcè enim non per, id est, neque per α, sed per αι scri-
 bitur: sic Arimathæa, hinc erat Ioseph iste: qui cùm a-
 pertè ob Phariseorum violentiam Christi se discipulum
 profiteri non auderet, arbitratus ipsius morte extinctum
 illorum odium, quod uiuo præstare obsequium non
 audebat, mortuo impendit, impetrato scilicet à Pilato
 ad sepeliendum mortui corpore, quod munda syndone
 inuolutum in monumento suo nouo posuit: quod nu-
 per in rupe excauauerat, magnumque saxum, ne quis
 corpus auferret, ad ostium aduoluit.

Alteram autem diem quæ est post Parasceuen, conuenerunt
 principes sacerdotum, & Pharisei ad Pilatum, dicentes:
 Domine, recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc ui-
 uens: Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepul-
 chrum usque in diem tertium: ne fortè ueniant discipu-
 li eius & furentur eum, & dicant plebi surrexit à mortuis:
 & erit nouissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: Ha-
 betis custodiam, Ite custodite sicuti scitis.

Cùm

Cum parasceue sit preparatio ad festiuitatem paschalis, videtur hæc dies fuisse aut die paschæ, aut die sequenti: sed de hoc amplius considera. Ideo rogant custodiri sepulchrum. Pro custodiri est verbum Græcum ἀσφαλιόνειαι, quod significat munire, & pessulo obfirmare. Petunt autem à Pilato vt militum præsidio muniat, quibus Pilatus ait: Ite, custodite sicut scitis.

Illi autem abeuntes muniuerunt sepulchrum, & signantes lapidem cum custodibus.

† Marc.
15. g.

Pro signantes Græcè est ἀσφαλίζοντες, Id est, sigillantes lapidem, quem ad ostium monumenti Ioseph adiuuerat. Neque enim contenti mole illa lapidea, quã multi homines vix mouere poterant, publicum adhuc prætoris sigillum apponi curauerunt vnã cū militum custodia, veriti scilicet, ne corrupti milites lapidem auferrent, quem adhibito prætoris sigillo ausi non essent auferre.

CAPVT VIGESIMVM OCTA VVM.

CHRISTVS absque sepulchri fractura resurgens custodes perterritus: resurrectionem suam per angelos mulieribus, & per mulieres discipulis ostendit: Iudæi verò data custodibus pecunia vt celarent, celare non potuerunt.

Vespere autem sabbati quæ lucefcit in prima sabbati, † venit Maria Mgdalene & altera Maria videre sepulchrum. Et ecce terræmotus factus est magnus: Angelus enim domini descendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum. Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius sicut nix.

† Marc.
16. a.
Luc. 24. a
Ioã. 20. a.

Vide quomodo vespere sabbati lucefcere possit prima dies sabbati. Nempè quia vespere illius hebdomadæ nocte fortè media cū iam diluculum primæ diei lucefceret, quod Marcus dicit valde manè orto iam sole, Ioannes autem manè dicit: cū adhuc tenebræ essent: sub ipsa scilicet aurora, mulieres quæ feria sexta dominum fuerat secutæ, die sabbato parauerunt aromata, quæ die dominica attulerunt ad dominicum corpus vngendum. Angelum autem Domini inuenerunt à patre missum, inuenerunt resurrectionem eius annun-

ciantem, qui prius illius nunciauerat incarnationem.
 Præ timore autem eius exterriti sunt custodēs, & facti sunt
 velut mortui. Respondens autem angelus, dixit mulieribus:
 Nolite timere vos. Scio enim quòd Iesum qui crucifixus
 est, quæritis. † Non est hic, surrexit enim sicut dixit. Venite
 & videte locum ubi positus erat dñs. Et cito euntes dicite
 discipulis eius quia surrexit: Et ecce præcedet vos in Gali-
 læam. Ibi eum videbitis, ecce, prædixi vobis. ‡ Et exierunt
 citò de monumento cum timore & gaudio magno, currentes
 nunciare discipulis eius. Et ecce Iesus occurrit illis dicens:
 Auete. Ille autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, &
 adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere. Ite,
 nunciate fratribus meis, ut eant in Galilæam: Ibi me vi-
 debunt.

† Mar. 16.

c.

Lu. 24. b.

† Mar. 16

b.

Mar. 24.

a.

Angelus à patre missus resurrectionis ordinem mani-
 festat, reuoluto lapide, illi assidet, mulieres ad discipulos
 mittit vt de resurrectione fiant certiores: Iphis autē eun-
 tibus occurrit illis dominus, & quæ iusserat angelus id-
 ipsum & ipse iubet.

Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus, venerūt in
 ciuitatem, & nunciauerūt principibus sacerdotum omnia
 quæ facta fuerant. Et congregati cū senioribus consilio ac-
 cepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicētes: Dicit
 te, quia discipuli eius nocte venerūt, & furati sunt eū no-
 bis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos
 suadebimus & securos vos faciemus. At illi accepta pecu-
 nia fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum
 istud apud Iudæos vsq; in hodiernum diem.

Custodes miraculum confitentur, ad urbē conciti re-
 deunt, nunciant principibus sacerdotum quæ viderint
 quæ facta conspexerint. Illi qui conuerti debuerant ad
 pœnitentiã, & Iesum quærere resurgentem, perseuerant
 in malitia, & pecuniam ad vsus templi datam, vertunt in
 redemptionem mendacij. Hiero. Ibidem.

Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem
 ubi constituerat illis Iesus.

Hunc montē nō describit Euāgelista, sed videtur esse

Thabor inter montes Galilææ celeberrimus, & transfiguratione, & orationibus Christi laudabilis. In quo etiam præclara veteris testamēti gesta referuntur facta in locis Hebraicis.

Et vidētes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Et accedens Iesus locutus est eis, dicens. † Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. † Su. ii. g.

Ex hoc apparet quod hæc apparitio nequaquam facta est solis vndecim, quia iam tum non dubitabant, cū iam confirmasset Thomam Christus. Quapropter putēt nonnulli hanc apparitionem maximam fuisse de qua Apostolus 1. Corinth. 5. Deinde visus est plusquàm quingentis fratribus simul. Nisi dixeris paruulam circa nõnulla fuisse in quibusdam dubitationem, quam illis in die ascensionis exprobrauit vt Marci ultimo. Nouissimè autem recumbentibus illis vndecim apparuit, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiã cordis: quia ijs qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. † Mar. 16. c. 32. q. 4.

† Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij et spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcunque mandauit vobis. cap. Re- currat. 6. His ita.

Ne putemus inquit Hieró. leuia esse quæ iussa sunt & De con- pauca, addidit: Omnia quæcunque mandauit vobis: vt secreta. di- quicunque crediderint, qui in trinitate fuerint bap- tin. 4. c. zati, omnia faciant quæ præcepta sunt. Hinc manifestū Propriè. est quædam præter fidei articulos & baptismata seruari oportere, nec sufficere fidem, & baptismum, sed & consequenter exigi fidei & charitatis opera.

Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.

Vel hinc patet duraturam vsque ab Christi aduentum Ecclesiam, cui se adfore promittit perpetuum non visibiliter sed spiritualiter:

licet etiam corporaliter affuturus sit in iugi sacramento & sacrificio Eucharistiæ, sed non visibiliter.

Finis Annotationum in Mattheum.

INGIPIIT EVANGELIUM

SECUNDVM MARCV M.

Ioannes baptizans & prædicans in deserto pœnitentiæ baptismum, Christum cum turbis baptizat: Christus autem post ieiunium tentatorem deuincit, ac Ioanne in vincula coniecto discipulos congregat, dæmoniacum soluit, Petri socrum & leprosum mundat.

Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptum est in Isaia propheta.

Marci Euangelij epithome Matthæi est, ideo quæ in Matthæo dicta sunt illuc remitemus lectores: tatum declarabimus quibus in verbis nonnihil importantibus à Matthæo discedere videtur. Quasi initio dicere vellet: Ego ab Euangelizatione Iesu Christi, & à publica annunciatione eius, quæ per Ioannem baptistam facta est, ordiri meam historiam volo. Sicut scriptum est in Isaia. Græci codices habent ἐν τοῖς προφηταῖς, id est, in prophetis, scilicet Isaie. 31. & 40. & Malachie. 3. Id est, ab eo ordiar, scilicet, à Christi angelo, & eius nuncio Ioanne, de quo scripserunt prophete, & signanter Malachias, dicens:

† Mal. 3. a. † Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui
 Matt. 3. a. preparabit viam tuam ante te. † Vox clamantis in deser-
 &c. 11. b. to: Parate viam domini, rectas facite semitas eius.

Luc. 3. 3. a. Vbi in Malachia habetur, faciem meam. Sed in pro-
 7. d. pheta inducitur Christus de Ioanne, dicens: Mitto ange-
 † Isa. 40, lum meum, id est, nuncium meum ante faciem meam.
 a. Marcus verò veluti Deum patrem inducit filio loquen-
 Matt. 3. a. tem, dicens: Mitto angelum meum ante faciem tuam.
 Luc. 3. a. Fuit Ioannes in deserto baptizans, & prædicans baptis-
 Ioan. 1. c. mum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. † Et egredie-
 † Mat. 3. a. batur ad eum omnis Iudææ regio, & Ierosolymitæ uniuersæ.
 Ioan. 3. c. & baptizabantur ab illo in Iordanis flumine cõfidentes peccata sua.

Christus in principio erat verbum, sed Ioannes vox fuit conuersans in deserto, despiciens homines, deserens vrbes, in solitudine querit Christum, quem ibi inuenit. Hic baptizabat & baptismum prædicabat, & baptismum quidem

quidem pœnitentiæ in remissionē peccatorū, non dicit baptismum pœnitentiæ & remissionis peccatorū, neq; .n. peccata remisit, sed præparatio quædā erat pœnitentiæ ad baptismum Christi, cuius erat remittere peccata. Et ingrediebatur ad eū omnis Iudæa, in figuram totius orbis concursus ad Christū, mediāte baptismo & pœnitentia. *Et erat Ioannes vestitus pilis camelorum, & zona pellicea circa lumbos eius, & locustas & mel sylvestre edebat.*

Contextis videlicet, vt vero simile est, ruditer in modum ciliciorum. Nam dicere quòd simile cum reliquis deserti incolis habitum gestaret, eodemque victu viveret, verūm non puto : cum præter cæteros ab asperitate victus & vestitus CHRISTVS eum commendet. Locustas autem quas edebat, quidam animalia purant : quibus Aethiopes quosdam viuere ait Plinius libr. 6. cap. 13. fumo & sale duratis : Quidam summa arborum tenera, qualia pascuntur capræ, & vaccæ. Græci vocant *αυροδασ*, indifferens ad locustas vel arborum caudiculos. Mel aut sylvestre quid sit vide Pliniū & medicos. Colligunt aut illud apes sylvestres, & reponunt inter petras, vbi inuenitur, & scio me ibidē aliquādo gustasse pluries. *Et prædicabat, dicens: † Veniet fortior me post me: † cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius. † Ego baptizavi vos aqua, ille verò baptizabit vos spiritu sancto.*

† Mat. 3. c
Ioan. 1. d.
Luc. 3. d.
† Ioā. 1. d.
† Act. 19.

Hoc est maximæ humilitatis indicium, vt qui ab omnibus tanquam summus haberetur propheta, nec adhuc Christum viderat, tamen nondum se existimabat dignū seruitio eius qui nō erat dignus minimo famulatio eius, vt scilicet solueret corrigiam calceamentorum eius. Vbi videas eius superfluere, nisi dicere velles : cuius ipsius non sum dignus corrigiam calceamētorum soluere. Sed est Hebraismus sacris scripturis frequens. Quòd verò Matthæus simpliciter dicit: cuius non sum dignus portare calceamenta, expressius dicit Marcus, maiorem Ioannis humilitatem exprimens his verbis, procumbens, & corrigiam calceamenti soluere.

Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizatus est à Ioanne in Iordane. Et statim as-

tim ascendens de aqua vidit cœlos apertos, & spiritum sanctum tanquam columbam descendantem, & manentem in ipso.

Matthæus dixerat simpliciter Christum à Galilæa venisse, Marcus verò non tacuit urbem, scilicet Nazareth, in qua hæctenus fuerat nutritus. Baptizatur itaque Christus qui peccatum non fecerat, & tamen baptizatus vidit cœlos apertos, patrem audiuit loquentem.

Et vox facta est de cœlis : † Tu es filius meus dilectus, in te complacui.

Græcus habet ἐν ᾧ ἠρέσθη ἡ ψυχή, id est, in quo mihi complacuit, in quo acquiescit spiritus meus & animus meus, quem probavi, tot enim modis vertit Budeus.

Et statim spiritus expulit eum in desertum. Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tentabatur à satana.

Vbi dicit interpres expulit eum, Græcus habet ἐξέβαλεν, id est, expellit, siue eijcit. Nec dubito quin spiritus sanctus, & non malignus eum egerit in desertum. Significat autem præstitutum à patre tempus quo mundum sibi per Christum reconciliaturus erat, iam præsens adesse.

Eratq; cum bestiis, & angeli ministrabant illi.

Græcè μετὰ τῶν θηρίων. Est autem θήριον venenata bestia proprie, quales fere sunt serpentes & viperæ. Vnde constat desertum istud, quod fuit desertum Ioannis, vel pars illius deserti, cum vtrunque in Iudæa fuerit. Nam dicit Matth. cap. 3. Iesum venisse à Galilæa ad Ioannem in Iordanem baptizandum ab eo: deinde abijisse in desertum: Vnde cum audisset Ioannem traditum secessit in Galilæam. Quapropter verisimile est idem fuisse desertum Ioannis & Christi. Cum ergo Marcus asserat desertum istud idem fuisse & Ioannis & Christi, verum fuisse desertum incultum & horridum: in quo nimirum τὰ θήρια, id est, feræ & serpentes habitarent, verisimile est qui asperiores cultum ac victum sibi delegerat, etiam in abdita & horrida deserti loca secessisse: non ut quidam putat, proximè domum paternam habitasse ac paululum aliquando in desertum progressum ad

ad prædicandum venisse : cùm dicat Matthæus : quòd exhibat ad eum omnis Ierosolyma & Iudæa , sed vellet ille veros tereñticolas nullum in sanctis hominibus austerioris vitæ & cultus atque habitationis exemplum habere.

‡ Postquam autem traditus est Ioannes , venit Iesus in Galilæam prædicans Euangelium regni Dei , & dicens : Quoniam impletum est tempus , et appropinquabit regnum Dei , pœnite mini , & credite Euangelio . † Matt. 4. b. Luc. 4. e. Ioan. 4. f.

Lex & prophetæ vsque ad Ioannem , ideo postquam inclusa & absconsa est lex & prophetæ , nec præteritam habet libertatem , palàm profert Euangelium . Ideo in Galilæam Gentium venit Christus , iuxta Isaïæ vaticinium , non in Iudæam aut Ierosolymam , vbi euangelizavit regnum cœlorum , quod neque lex , neque prophetæ vnquam Euangelizauerunt , aut promiserunt . Et hoc Matt. 11. promisit. A diebus inquit , Ioannis Baptistæ regnum cœlorum vim patitur , & violenti rapiunt illud.

† Et præteriens secus mare Galilææ vidit Simonem & Andream fratrem eius : mittentes rhetia in mare , (erant enim piscatores) & dixit eis Iesus : Venite post me , & faciam vos fieri piscatores hominum . Et protinus relictis rhetibus , secuti sunt eum . † Et progressus inde pusillum , vidit Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius , & ipsos componentes rhetia in naui , & statim vocauit illos . Et relicto patre suo Zebedæo in naui cū mercenarijs , secuti sunt eum . † Matt. 4. c. Luc. 5. a. † Matt. 4. c. Luc. 5. b.

Vidit igitur Simonem qui nondum diceretur Petrus , quia nondum secutus erat Petram , nec ideo tanto nomine dignus . Dicit enim eos rhetia in mare misisse , sed ante resurrectionem non dixit eos aliquid cœpisse , verumtamen vt caperent illum , imitatur absq; rhetibus , quem cum rhetibus sequi non poterant . Alios inuenit non in solido stantes littore , sed in mari cū patre , cum rhetibus sed ruptis , nec igitur in illis quid capiebant , sed vt caperent illa fartiebant . Qui vt vocati sunt , secuti sunt eum . † Et ingrediuntur Capharnaum , & statim sabbatis ingressus in synagogam , docebat eos . † Et stupebant super doctrina eius . † Mat. 4. f. Luc. 4. c. † Luc. 2. g. & c. 4. c.

Hoc est, in singulis sabbatis ingressus in synagogam, vel singulis diebus festis. Nam præter diem septimū sabbata dicebantur Iudæis, dies festi in quibus quiesceret. Feriari oportebat in quæmeunq; illi feriam incidissent. Ingressus igitur Synagogā, quo in loco scribæ & legisperiti populum legem docere solebant, docebat eos.

† *Lu. 4. f.* *† Erat enim docens quasi potestatem habens, & non sicut scribæ.*

Græci habet post potestatem *ἰξουσίαν* quod significat ius, authoritatem, & potestatem: magisq; hoc loco quadrabit authoritatem quàm potestatem. Authoritatē enim sibi apud turbas pepererat, quod non scribæ, idcirco ad doctrinam eius stupebant: vulgò diceremus: *Comme ayant credit & autorité enuers le peuple.*

Et erat in Synagoga eorum homo in spiritu immundo, & exclamavit, dicens: Quid nobis & tibi Iesu Nazarene, venisti ante tempus perdere nos? Scio quod sis sanctus Dei. Et comminatus est ei Iesus, dicens: Obmutesce, & exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, exijt ab eo.

Spiritus ideo immundus dictus est, quod omni vitiorum immunditiæ deditus sit. Vnus est qui loquitur, sed se & suos intelligit superatos. Exclamat autē: Quid nobis & tibi Iesu, & t. id est, quid nobis tecum est, vel quid nobiscum tibi commune est. Nihil enim cum Christo commune habere volunt dæmones. Scit hic dæmon verum, & tamen non vult cōfiteri: quia vt Ioannis 8. *†* In veritate non stetit, quia nō est veritas in eo. Cū loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est & pater eius. Ideo Christus illum iussit tacere. Vbi Græcus habet *φρῆσιβῆντι*: tanquam freno cohibere ne loquaris. Lucas hanc historiam tractans cap. 4. de hoc dæmonio dicit, quod cū dæmonium hunc hominem proiecisset in medium, exijt ab illo, nihilq; illi nocuit. Sed si nihil illum læsit, vt dicit Lucas, quomodo eū discerpit, quod ait Marcus, si discerpit quomodo nihil læsit. Caietanus interpretatur, quod discerpit quidem non corpus, sed vires corporis. Dionysius ait: quod dæmon quidem eū discerpit, sed egresso eo, huiusmodi afflictio diuina vir-

tute cessauit. Et quod Lucas ait: Nihil ei nocuit, idem interpretandum est.

Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicētes: Quid nā est hoc? quēnā doctrina hæc noua: quia in potestate spiritibus immūdis imperat, et obediunt ei? Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ.

Quasi dicerent: quā differens est hæc doctrina Ioānis, & scribarum, utpote quod illi solum doceant, hic vero etiam demones autoritate eiicit, & doctrinam suam pluribus confirmat signis & miraculis.

† *Et protinus egredientes de synagoga, uenerūt in domum Simonis et Andræ cum Iacobo et Ioanne. Recumbebat autem socrus Simonis febricitās, et statim dicunt ei de illa. Et accedens eleuauit eam apprehensa manu eius: et cōtinuū dimisit eam febris, et ministrabat eis.*

† Mat. 8. f.
Luc. 4. f.

Christum alij pro socru Simonis deprecati sunt, & sanata est, nempe quòd Christus ob aliorum fidem sæpius confert sanitatem, quando præcipuè qui curantur sunt tandem credituri, ut patet de filia Chananzæ, de paralytico & plurimis alijs.

† *Vespere autem facto, cūm occidisset sol, afferebāt ad eum omnes male habentes, et dæmonia habētes. Et erat omnis ciuitas congregata ad ianuam. Et curauit multos qui vexabantur varijs languoribus.*

† Lu. 4. 8
Infr. 3. c.

Matthæus dicit quòd omnes curauit, Marcus quòd multos: similiter quòd multa eiecit demonia, Matthæus verò, quòd oēs immundos spiritus eiecit. Vnde dicit.

Et dæmonia multa eiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.

Quoniam sciebant eum. Quidam Græci codices addunt, esse Christum, quidam nō habent. Intellige autem quòd nō simpliciter verabat ea loqui: sed quoniam sciebant ipsum esse Christum, & latere adhuc volebat: quia nondum venerat eius hora: siue etiam quia nollet ab impijs prædicari: propterea non sinebat ea loqui, id est, se prædicare.

Et diluculo valde surgens, egressus abijt in desertum locum, ibiq; orabat.

Factis pluribus mirabilibus Christus, de his gratias patri acturus in desertum discessit, nos inde docens, si quando aliqua gratia digni gratias domino acturi simus, hominum consortia fugiamus.

Et persecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. Et cum inuenissent eum dixerunt: Quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos, & ciuitates: ut & ibi prædicem, ad hoc enim veni. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa, & demonia eiiciens.

Lucas dicit abiisse eum in desertum: quod autem clam Petro aliisque discipulis abierit, solus Marcus recitat. Verum quod Petrus cæteri que discipuli persecuti sint eum, solus ait Marcus, quod verò turbæ Lucas refert. Et verisimile est quod primò discipuli, & post eos turbæ quæsierunt eum: Ut autem sermonem confirmaret, à doctrina transit ad miracula, ut quos non attrahit sermo, attrahat miraculum, & firmet animum.

† Mat. 8. † *Et venit ad eum leprosus deprecans eum, & genu flexo dixit ei: Si vis potes me mundare. Iesus autem misertus*

Luc. 5. c. *eius, extendit manum suam, & tangens eum ait illi: Volo: Mundare. Et cum dixisset statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. Et comminatus est ei, statimq; eiecit eum, &*

† Mat. 8. *dixit ei: Vide nemini dixeris: † sed vade, ostende te principi sacerdotum, & offer pro mundatione tua quæ † præcepit*

† Leuiti. *Moyse in testimonium illis.*

De hac historia vide Matthæi. 8. qui tamen dicit hunc leprosum mundatum in descensu montis, antequam Petri socrum curaret. Marcus verò & Lucas post eam curatam, dicunt, hunc mundatum Leprosum, non multum tempus curantes, quod parum conferret historiæ. Vbi autem interpres dicit principi sacerdotum, Græca enim habent: ἱερεῖς, id est, sacerdoti.

† Lu. 4. g. † *Et egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita ut iam non posset introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esset, & conueniebant ad eum undique.*

Quod interpres habet diffamare, & Græcè διαφύμι-
σαι, intellige pro diuulgare, siue rumoré in vulgus spargere. Nam & Ouidius dicit, adulteriū diffamatum, pro
in vul-

in vulgum sparsum. Et Tacitus diffamatus à Nerone probroso crimine, id est, eius criminis reus in vulgum iudicatus.

CAPVT SECVNDVM.

Sanato paralytico per tectum demisso murmurantibus scribis, sanum cum grabato emittit eum. Matthæum vocat, & suam cum peccatoribus conuersationem apud eundem excusat: Discipulos non ieiunantes & spicas fame pressi vellent, apud scribas & Pharisæos murmurantes excusat.

Et iterum intrauit Capharnaum post dies octo, et auditum est quod in domo esset, et conueniunt multi, ita ut non caperet, neque ad ianuam, et loquebatur eis verbum.

Matth. 9.
a.
Luc. 5. d.

Post dies, Græcè διὰ ἡμέρων. διὰ verò Budæus aliquando vertit post ex Isocrate διὰ τριακοσίων ἔτην, post trecentos annos, & vetus lectio habet post dies octo: sed Stephanus cum in Græcis quæ nunc extant, non haberetur octo, temere rasit, cum nullus sit sensus: Intrauit post dies, nisi indefinite sumamus, id est, post dies aliquot: hoc est, præteritis aliquot diebus: ita ut non caperet, quidam codices habent caperent eos. Græcè tamen legitur ὥστε μήκετι χορῶν μηδὲ τὰ πρὸς πύθυραν, id est, ut non caperet eos vestibulum, vel ianua. Nam τὰ πρὸς τὴν θύραν, locus est ante ianuam domus. Est autem vestibulum locus ante ianuam domus vacuus. Siquidem olim quibus ampliores domos habere licebat, ij ante ianuam locum relinquebant, qui medius inter viam & fores domus esset: qui locus erat statio saluatorum. Vt Pilatus: Viden vestibulum ante ædes, & ambulacrum cuiusmodi? Tot autem conuenisse dicit ad Iesum, ut eos vestibulum non caperet: puto interpretem scripsisse, ita ut non caperent eos, subaudi, neque ad ianuam, id est, neque ea loca, quæ circa ianuam & ante ianuam erant. At olim sciolus quispiam, cum nondum Diphthongi scribebantur, putauit secundum quæ, superfluere.

Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portaba-

Q

portaba-

portabatur. Et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudauerunt tectum ubi erat, & patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus iacebat.

Cum non possent offerre eum illi. Græcè ἀποδείγγιδας αὐτῷ, id est, vt nō possent appropinquare illi. Interpres verò magis sensum quàm verba retulit. Quod enim ad Iesum accedere optabant, erat vt illi paralyticū offerret. Cum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico: *Fili, dimittantur tibi peccata tua.* Erant autem illic quidam de scribis sedente s, & cogitantes in cordibus suis. Quid hic sic loquitur? blasphematur. *† Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?*

† Lu. 7. 8.

† Isai. 43.

Ioan. 14.

Cum dicit, ait paralytico, per parenthesim ista legenda sunt, neq; enim verba Christi sunt, sed Euāgelistæ, cum verò dicit blasphematur, Græcè est: τὴ ἔπος ἐτῶ λαλεῖ βλασφημίας, id est quid sibi vult quòd iste tam blasphema loquitur? siue quia loquitur blasphemias? Interpres legit pro βλασφημίας βλασφημει, sine interrogate, & præposuit interrogationem τῆ βλασφημῆ.

Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: *Quid ista cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere paralytico: dimittantur tibi peccata tua, an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula?*

In hoc conuincit eos in quo arguebant eum: quòd videlicet dimitteret peccata, quod solius dei est. Se igitur Deum patri æqualem probat, eorum agnoscendo cogitationes, & erigendo paralyticū: & utrūq; corā eis agit.

† Matt.

9. a.

Luc. 5. c.

† Mat. 9.

b.

Luc. 5. c.

Ioan. 5. b

† Vt autem cognoscatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) tibi dico surge, & tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam.

Quia remittere peccata occultum erat, ideo manifesta probatione egebat, ideo sua authoritate sanauit paralyticum manifestè, & videntibus cunctis, sed ne fantasticum illud arguerent, iussit paralyticum tollere lectum in domum suam, vt videretur sanis membris & solidatis ambulare.

Et statim surrexit ille, & sublato grabato, abiit inde corā omnibus, ita vt mirarentur omnes, & honorificarent Deū, dicentes

dicentes: quia nunquam sic vidimus.

Quod dicit: Ita vt mirarentur omnes, Græcus habet
 ὡς ἰξίσασθαι πάντας, quod verbum paulo amplius si-
 gnificat quàm admiror vel stupeo: scilicet præ admira-
 tione non esse apud se: & quasi animo abalienari.

† Et egressus est rursus ad mare omnisc̃ turba veniebat
 ad eum, & docebat eos. Et cum præteriret, vidit Leui Al-
 phæi sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Et
 surgens, secutus est eum. Et factum est cum accumberet in
 domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbe-
 bant cum Iesu & discipulis eius. Erant enim multi qui se-
 quebantur eum.

† Mat. 9.
 b.
 Luc. 5. f.

Teloniū Græcè τελώνιον, mēsa est, aut locus pulicano-
 rū vbi colligūt vestigal, quod Græcè τέλος dicitur. Totā
 autem historiam vocationis Matthæi vide Matthæi. 9.

† Et scribæ & Pharisei videntes quia manducaret cum
 publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius: Quare
 cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magi-
 ster vester? Hoc audito Iesus ait illis: Non necesse habent
 sani medico, sed qui malè habent. † Non enim veni voca-
 re iustos, sed peccatores.

† Mat. 9.
 c.
 Luc. 5. f.
 † de pœ.
 dist. 1. ca.
 Libèter.

Hi scribæ & Pharisei quicquid Christus agat conuer-
 tunt in malum. Siue enim hic videatur illis sinistrum e-
 gisse, conqueruntur discipulis, vt inter hos & illum dis-
 cordiam seminent, sicut si quid videatur illis discipulos,
 iniustum egisse, apud illum conqueruntur, vt ab inui-
 cem separent eos. Quibus Christus planè satis fecit, di-
 cens: Medici vt plurimum sanos non frequentant, sed
 ægrotos. Ego autem non veni nisi pro ægrotis, cuiusmo-
 di sunt illi peccatores. Nec igitur mihi debetis indigna-
 ri, si conuerser cum illis.

1. Timot.
 1. b.
 Mat. 9. b
 Luc. 5. g.

Et erāt discipuli Ioānis & Pharisei ieiunantes, & veniunt,
 & dicunt illi: † Quare discipuli Ioānis & Phariseorum
 ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus:
 † Inquit possunt filii nuptiarum quandiu sponsus cum illis
 est ieiunare? Quanto tempore secum habent sponsum, non
 possunt ieiunare. Venient autem dies cum auferetur ab eis
 sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.

† Matt.
 9. b.
 Luc. 5. g.

Quasi diceret: Si tibi tanq̃ medico cōceditur ægrotos

ad curationem eorum frequentare & cum illis edere & bibere, quare concedis discipulis tuis comessationibus vacare, cum discipuli Ioannis & nostri sæpius ieiunent. Se igitur prius medicum, nunc autem sponsum in magna mysteria vocat. Hos enim multis poterat improperijs arguere peccatorum, quæ non secum patiuntur ieiunia: Vtpote inanis gloriæ cupidos, inuidos, omni repletos iniquitate, odio proximi, imò fortè & morti vacantes: quæ ieiunij fructum maximè impediunt. Ab hoc loco quidam ieiunandi modum aucupantur, vt vacarent ab hypocrisi, & inani gloria, scilicet, cum per mortem ab eis auferretur sponsus, quo præsentè nuptijs & noui ieiunio vacandum est.

Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum nouum à veteri, & maior scissura fit. Et nemo mittit vinum nouum in utres veteres, alioquin dirumpet vinum utres, & vinum effundetur, & utres peribunt: Sed vinum nouum in utres novos mitti debet.

De hac parabola & sequente, vide etiam Matth. 9. & quod ad literam attinet.

† Mat. 12. a. Luc. 6. a. *† Et factum est iterum, cum dominus sabbatis ambularet per sata, & discipuli eius cœperunt progredi, & vellere spicas. Pharisei autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt discipuli tui sabbatis quod non licet?*

Discipuli fame compulsi, per sata transeuntes cœperunt spicas euellere & manibus terere vt ederent. Vnde indignati Pharisei, occasionem querelæ ex sabbato sumunt, ac si grande opus fecissent, & Christum alloquentes impropertant illi discipulorum suorum irreuerentiam: quòd scilicet sabbata non obseruarent.

† 1. Re. 21. b. Mat. 12. a. Luc. 6. a. *Et ait illis: Nunquam legistis quid fecerit Dauid, quando necessitatem habuit: Et esuriit ipse & hi qui cum eo erant, & intrauit in domum Dei, sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducauit, quos non licebat nisi sacerdotibus, & dedit eis qui cum eo erant.*

Sub Abiathar principe sacerdotum 1. Reg. 21. Narratur historia hæc facta esse sub Achimelech sacerdote, non sub Abiathar: sed cum Abiathar filius fuerit Achimelech,

melech, verisimile est ipsum tunc fuisse cum patre cum Dauidi panes. propositionis dederit. Nam & Achimelech occiso mandato Saulis Abiathar, cum Dauide fugit, à quo postea princeps sacerdotum factus est. Quid autem sint panes & mensa propositionis, vide Matthæum. 12. cap.

Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. † Itaque dominus est filius hominis etiam sabbati. † Mat. 12. 3.

Quasi diceret: Sabbati requiem & ocium ad hominis vtilitatem instituit dominus, & non contrà, sicut etiam cæteræ hebdomadæ dies sabbatum præcedentes, ad hominis vtilitatem instituti sunt. Luc. 6. a.

CAPVT TERTIVM.

Christus restituta arida manu, secessit ad mare, quem vndique secuta est innumera turba, qui ægris sanatis, dæmonibus silentium imposuit, duodecim Apostolos elegit & eos ad prædicandum misit: scribarum blasphemias in eum latas coërcuit, & parentes suos manifestauit.

E † Introiit iterum in synagogam: & erat ibi homo habens manum aridam. † Mat. 12. c.

Hic autem animaduerte quòd præter alios Euangelistas Marcus addit: Et circumspectans eos cum duodecim contristatus est super cæcitate cordis eorū. Vbi τὸ δουλεύειν, quod interpres rectè vertit contristatus, Erasmus, malè condolens, cum λύπη tristitiam significet: & cum prædixisset Christum eos circumspexisse cum iracundia, rectè subdit Christum indignatum & contristatum super cæcitate cordis eorum. Vnde sequitur: Luc. 6. b.

Et obseruabant eū si sabbatis curaret, vt accusarent illum.

Mira cæcitas superstitiosorum hominum absq; scientia & prudentia: Quibus deerat quod Paulus dolet illis defuisse: Aemulationem quidem habent inquit, sed non secundum scientiam. Et Deuteron. 32. † Gens absque consilio & sine prudentia, vtinam saperent & intelligerent, ac nouissima prouiderent. † Deute. 32. b.

Et ait homini habenti manū aridam: Surge in medium.

† Luc. 13. c. 14. a *Et dicit eis: † Licet sabbatis benefacere an malè? animam saluam facere an perdere? At illi tacebant. Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam: & extendit, & restituta est manus illi.*

Statuto in medium ægroto interrogat necessariã questionem, an videlicet benefaciendum sit an malè, an occidendus sit homo an à morte liberandus vel eripiendus. Cuius solutionem propter cæcitatem & inuidiam eorum, soluere non potuerunt: quæ tamen ex lege naturæ profecta est, ideo non sine causâ contristatus est cum ira super cæcitate eorum. Vt eos palàm confunderet, & coram eis & multitudine, manum integram sicut alteram restituit. Vbi autem habet interpres: restituta est manus illi, Græci addunt ὑγιὴς ἄς ἡ ἄλλη, id est, sana vt altera.

† Matth. 12. b. † *Exeuntes autem Pharisei, statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent.*

Ioã. 10. d. Herodiani quandam constituerunt sectam, quæ primum prædicaret Herodem fuisse verum Messiam, vt pote qui rex institutus est Iudæorum primus alienigena, postquam ablatum est sceptrum de Iuda, & dux de scemore eius: cum quibus Pharisei inierunt consiliũ quomodo Christum perderent, Græcè ἄπως, quod Erasmus maluit vertere per vt. At mihi videtur cum iam pridem deliberatum esset apud Phariseos, Herodianos & cæteros Iudæos de modo perdēdi Christum, magis inter se consultasse quomodo perderent eum, quàm vt perderent eum.

† Matth. 4. c. † *Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare, & multa turba à Galilæa, & Iudæa secuta est eum: & ab Ierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem.*

Trans Iordanem Græci dicunt, καὶ πέραν τὸν ἰορδάνου. Similiter autem verterunt Erasmus & interpres: Et hoc modo sensus esset: quòd turba illa secuta esset eum trans Iordanem. Quod non puto: sed cum dixisset ἀπὸ τῆς ἰσραήλ, καὶ ἀπὸ ἱεροσόλυμον, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδουμαίας καὶ πέραν τῆς ἰορδάνου, Iterum supplendum ἀπὸ: scilicet ἀπὸ πέραν τῆς ἰορδάνου, vt Christum secuti sunt etiã ab ea regione quæ est trans Iordanem.

Et qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.

Græcè καὶ οἱ περιτύρον καὶ οἱ δῶνα, mihi verti posse videtur, Tyriorum & Sidoniorū multitudo magna, quod aptius videtur quàm quomodo vertit Erasmus. & qui circa Tyrum habitabant & Sidonem, hominum multitudo magna. Cui de suo Erasmus addidit hominum: Et qui Græcè norunt, agnoscunt Atticam phrasim elegantē οἱ περὶ τύρον pro Tyrijs.

Et dixit Iesus discipulis suis, ut in nauicula sibi deseruirent propter turbam, ne comprimerent eum.

Ita Græca habet καὶ εἶπον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα πλοῖον προκαρτεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον ἵνα μηθλίβωσιν αὐτόν. Id est, iussit discipulos suos vt sibi præstò semper nauicula esset: siue ne nauicula abesset ab eo propter turbam, ne eum premerent. Videns enim affluentem vndeunque turbam, iussit præstò semper adesse nauiculam, quò se premente turba reciperet. προκαρτεῖν autem quo Marcus vtitur, interpretæque deseruire vertit, est incumbere, assiduumque & multum in re aliqua esse, vt curatores operum inde non abscedentes.

Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent, quotquot habebant plāgas.

Plagas interpres dicit quas Græcus μαρτυρας, quas morbos intelligit, quibus nos quasi flagellis quotidie cædit Deus.

† *Et spiritus immundi cum illum videbant, procidebant* † Luc. ei, & clamabant, dicentes: Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum. 4.g.

Vide Christi mansuetudinē, qui mauult gloriam suā occultari, quàm prauis etiam per prauos prædicari, ne prauos ad maiorem accendat insaniam.

† *Et ascendens in montem, vocauit ad se quos voluit ipse:* † Mat. & venerunt ad eum. Et fecit vt essent duodecim cum illo: & vt mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi demonia. 10.a. Luc. 6.b.

Addidit Lucas, quia exijt Christus in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum factus

esset dies, vocauit eos ad se, & elegit quos voluit, quos & Apostolos nominauit: quibus dedit potestatem in corpora prius & exinde in animas, illos præcipuè ornando donis spiritu sancti: quæ Paulus enarrat. 1. Cor. 12. Et fecit vt essent duodecim cum illo. de hac vocatio ne duodecim Apostolorum, vide Matth. 10. cap.

† *Et imposuit Simoni nomen Petrus, & Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitruui, & Andream & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomã, & Iacobum Alphæi, & Thaddæum, & Simonem Chananeum, & Iudam Iscariotem, qui & tradidit illum:*

Nota autem quod dicit: Et imposuit Simoni nomen Petrus: quia tunc impleuit Christus quod apud Ioannē Petro promiserat, dicēs. Tu vocaberis Cephās. Cephās enim Hebraica aut potius Syriaca dictio: petram & saxū significat. Boanerges autem, quo nomine vocatos dicit à Christo Ioannem & Iacobum fratres, quod filios tonitruui interpretatur Euangelista, consule Hebræos vnde dicatur. Duos autem Iacobos distinguit ex nomine patrum: cum alterum Ioannis fratrem Zebedæi, alterum Alphæi filium nominat. Vide autem quis sit iste Alphæus. Similiter & Simones distinguit: Chananeum vnum à Chana Galilææ, alterum Petrum cognominans. Iudam autem fortasse ad differentiam Thaddeï, qui & Iudas nominatur, Iscarioten appellans, ab Iscara vico Galilææ.

Et veniunt ad domum: & conuenit iterum turba, ita vt non posset neque panem manducare.

Tanta enim ad eum turba affluebat & accurrebat, vt præ desyderio quod habebat prædicadi illis Euangelij, neque sumendi cibi occasionem sumere posset. Manducare enim panem Hebræi dicunt, pro eo quod est solitam refectionem capere. Tantam ergo confluisse turbam ait, quæ desyderio audiendi verbi conuenerat, vt ne Christo quidem & Apostolis sumendi cibi ociū superesset. Nā dicere quod tanta turba conuenerit, vt ne quidē alendæ panes sufficerent ἀποδιδόντων est. Tantū enim semel atque iterū turbas pauisse legitur Christus.

† Matt.
10. a.
Luc. 6. a.
† 93. diff.
cap. Le-
gimus.

Et cum audissent sui, exierunt tenere eum. Dicebant enim, quoniam in furorem versus est. Et scribae qui ab Ierosolymis descenderat, dicebant: Quoniam Beelzebub habet: et quia in principe demoniorum eiecit daemonia.

†Mat. 9.
d. & 12. d
Luc. 11. b

Græcè sic habetur, καὶ ἀνοῦσιν οἱ πᾶσι αὐτῶν. quod mihi quidē melius reddidisse videtur interpres, quàm Erasmus, vertens, & cum audissent qui ad illum attinebant. Suos enim affines & domesticos vocat, qui videntes eum cibi oblitum, relictis omnibus ad prædicandū currere exierunt, ut eum tenerent atque apprehenderent. Dicebant enim quoniam in furorem versus est. Sic enim interpres, & Erasmus verterunt verbum Græcum ἰξίσιν, siue vt alij legunt ἰξίσαια, quod tamen verbum mihi hoc loco modestius vertendum videtur. Neque enim furor videri poterat, consueti cibi, aut oblitū aut negligentem ad prædicandum Euangelium currere, sed mentistatū motio quædam, & abalienatio videri poterat. Vnde vertendum putarem: mente abalienatus est.

Et conuocatis eis in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam eicere? Et si regnum in se diuidatur, nō potest regnum illud stare. Et si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, et nō poterit stare, sed finē habet. † Nemo potest vasa fortis ingressus in domū diripere, nisi prius fortē aliget, et tunc domū eius diripiet.

†Mat. 12. c.
Luc. 11. b

†Mat. 12. c.
Luc. 11. b

Hæc latius interpretata sunt. Matth. 12.

Amem dico vobis quoniam omnia dimittentur filijs hominum peccata, et blasphemie quibus blasphemauerunt: qui autem blasphemauerit in spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti: quoniam dicebant spiritum immundum habet.

†Mat. 12. c.
Luc. 12. b
1. Ioā. 5. d

De blasphemia in spiritū sanctū, vbi interpres habet: reus erit æterni delicti, Græcè est ὑπὸ κρίσεως, id est, iudicij. Quapropter suo tēpore aliter legisse interpretē oportet. Et veniunt mater eius et fratres, et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum. Et sedebat circa eum turba: et dicunt ei: Ecce mater tua et fratres tui foris querunt te. Et respondens eis, ait: Quæ est mater mea et fa-

†Mat. 12. g.
Luc. 8. c.

tres mei? Et circumspiciens eos: qui in circuitu eius sedebat, ait: Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.

Et hæc historia planè Matthæi. 12. exposita est.

CAPVT QVARTVM.

Christus in naui super mare sedens regnum cœlorū quadruplici comparat semini, & lucernæ palam ardenti, & sementi cui inimicus superseminat zizania, similiter & grano sinapis. Inde transiens mare obdormit, qui excitatus ventos sedat & tempestatem cum admiratione præsentium.

† Matth.
33. a.
Luc. 8. a.

E† Iterum cœpit docere ad mare, & cōgregata est ad eum turba multa: ita ut nauim ascendēs sederet in mari, & omnis turba circa mare super terram erat, & docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina sua.

Docebat eos in parabolis multa, nō oīa, quoniam quidam similitudinum capaces erant, cæteri sanioris doctrinæ. Et vt eos in conspectu haberet, & illum etiam in facie viderent, ascendit in nauim, turba in littore audiēte, & expectante. Hic autem locus eūm parabola seminantis vsque ad locum: Nunquid venit lucerna, tractatus est Matth. 13. restant explicanda si qua sint ad literam.

† Mat. 13.
2.
Luc. 8. a

Audite, ecce texit seminans ad seminandum. Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cœli, & comederunt illud.

Hæc prima parabola auditores ad studiosè audiēdum reddit attentos: cum semen non nisi in terra bona fructificare doceat. Dū verò dixit Exijt, Græcè est ἐξήλθον. Erasmus maluit in præteritū imperfectū vertere aoristō, dicens: Exhibat: Mihi melius interpres videtur vertisse. Aliud verò cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam, & statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terræ: & quando exortus est sol, exæstauit: & ex eo quod non habebat radicem exaruit.

Exæstauit Græcè dicitur ἐκάρματις θη. κάρματις (sicut autem licet æstuarè significet, tamen hic fumi puto præ nimio calore arefcere. Aestuarè enim dicuntur, quæ habi-

tum sudum, & calidum emittunt. Quomodo non feget
quæ calidum non sudat præ æstu, sed arefcit planè.

*Et aliud accedit in spinas, & ascenderunt spinæ, & suffoca-
uerunt illud, & fructum non dedit.*

Spinas Christus exponit diuitias quæ sua solitudine
animam pungunt, & lacerant, sed etiam plurima alia
peccata non minus animum torquent, vt inanis gloria,
delitiæ, & vinolentia, quæ non minus quàm spinæ mo-
lesta sunt, & affligunt animam.

*Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructum ascē-
dentem & crescentem: & afferebat unum trigesimum, &
unum sexagesimum, & unum centesimum. Et dicebat:
Qui habet aures audiendi audiat.*

Terram bonam Christus vocat animam his spinis ea-
rentem ne fructum suffocare, & ad messem peruenire nō
finat. Sicut enim pereuntium tres astruit differētias, ina-
nes iuxta viam pusillanimes, in locis petrosis, & auaros
inter spinas: sic in saluandis tres alias. Incipientium, pro-
ficientium, & perfectorum, siue nuptarum, viduarum, &
virginum. Ideo quisq; sui compos attendat cuius sit cō-
ditionis, vnde dicit: Qui habet aures audiendi audiat.
Quasi diceret: Qui habet intellectum ad intelligendum,
intelligat cuius sit vocationis, an saluandorum an per-
euntium.

*Et cū esset singularis, interrogauerunt eum hi qui cū eo
erant duodecim, parabolam. Et dicebat eis: † Vobis datū est
nosse mysterium regni Dei, illis autem qui foris sunt, in pa-
rabolis omnia sunt: vt videntes videant & non videant:
& audientes audiant, & non intelligant, nequando cōuer-
tantur, & dimittantur eis peccata.*

† Matr. 13.

b.

Luc. 8. b.

Ioan. 12. f

Isa. 6. c.

Ro. 11. b.

Act. 28. d.

Græcè dicitur ὁ τὸ δὲ ἕνα το κατὰ μνας. Erasmus
vertit: cū esse cœpisset solus: mihi melius videtur, cū
esset solus. Aliquando enim soli esse incipimus, cū so-
li non sumus, vtpote paulatim discedētibus à nobis qui
nobiscum erant: Christus autem solus, solis Apostolis
parabolam explicare voluit, cū indigni essent reliqui.

*Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? Et quomodo oēs para-
bolas cognoscetis? † Qui seminat, verbum seminat.*

† Matth.

13. c.

Luc. 8. b.

Cūm

Cùm hæc parabola admodum facilis sit & vulgaris, quam si non capitis, quomodo cæteras & quæ sum dicturus, & quæ dici possent capietis. Nónne verbum facile semini comparatur, quòd sint eiusdem vel proxime rationis. Non igitur immeritò seminare dicitur qui prædicat: quia qui seminat, verbum seminat.

Hi autem qui circa viam, ubi seminatur verbū: & cum audierint, confestim venit satanas, & aufert verbū quod seminatum est in cordibus eorum.

Græcè οὐκί δεῖ εἶδιν οἱ πᾶρα πῶ ὁ δὲ ὄπου ἐπίβεται ὁ λόγος: Quid demonstret τὸ οἱ & τὸ οὐκί, non video. & ideo puto esse eclipsim, vt supplendū sit: Qui aut̄ seminantur hi sunt, qui scilicet circa viam seminantur. Et ideo vbi habetur καὶ ὅταν, legendū οἱ ὅταν: sicut postea repetit οἱ ὅταν. Et sic sensus est Græcè οὐκί δεῖ εἶδιν οἱ πᾶρα τὴν ὁδὸν (ὅπου ἐπίβεται ὁ λόγος) ὅταν ἀκρωδιν &c. Id est, Hi verò sunt circa viam vbi seminatur verbum, seminati, qui cùm audierint, statim venit satanas, &c.

Et sunt hi similiter qui super petrosa seminantur: qui cùm audierint verbū, statim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicem in se, sed temporales sunt: deinde orta tribulatione, & persecutione propter verbum confestim scandalizantur.

Hi autem sunt téporales Græcè πρόσκαιροι, id est, temporarij, siue ad tempus durantes, in quibus scilicet ad modicum tempus verbum Euágelij manet, sed nō permanet, quia quanto facile suscipit verbum, tanto facile cùm tentatur, reijcit.

Et alij sunt qui in spinis seminantur: hi sunt qui verbum audiunt, & erumnæ sæculi, & deceptio diuitiarum, & circa reliquā concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur.

His locis seminantur, sumendum est tanquam si diceremus in quibus gramen seminatur. Nam & seminatur granum, & seminatur ager. Intelligendum ergo, ij qui super petrosa seminantur, hi in quibus super petrosa semen seminatur. Et ita de spinis dicendum, quæ cùm deceptiones pariunt & cæteras cupiditates, non minus omne

omne nociuum quærūt desiderium. Ideo sine fructu efficiuntur. Græcè ἀκαρπῶδες γίνεται. Quod Erasmus vertit: Infructifer redditur qui si latinè loqui voluisset, Infructuosus dixisset, non infructifer.

Et hi sunt qui super bonam terram seminati sunt: qui audiunt verbum & suscipiunt, & fructificant, unum tricesimum, unum sexagesimum, & unum centesimum.

Hæc parabola pariter suprâ discussa est.

Et dicebat illis: † Nūquid venit lucerna ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Nonne ut super candelabrum ponatur? † Non est enim aliquid absconditum, quod nō manifestetur: nec factum est occultum, quod non veniat in palam. Si quis habet aures audiendi audiat.

† Mat. 3. b
Luc. 8. c.
& 11. c.
† Matth.
10. c.
Lucæ. 8. c
& 16. d.

Græci codices qui nunc extant, pro venit habent ἡγίστασι, id est, accenditur. vnde oportet interpretem suo tempore aliud legisse ἡστασι, aut ἐστασι, aut aliud simile. Nihil autem vult aliud ista parabola Christus, quàm vt quæ illis patefaciebat arcana, si quando opus esset, in vulgus indicarent aut enunciarent. Quasi diceret: Ego vobis parabolarum mearum lucem accendi, id est, intelligentiæ lumen præbui, non vt sub modio ponatur, aut lecto, id est, vt maneat eius intellectus. Non enim est aliquid absconditum quod non manifestetur, id est, nullam ego vobis doctrinam abscondi, quam non manifestari velim, quòdque vobis seorsum dixi, quòd alij nondum capaces essent, volo vt palam alijs faciatis.

Et dicebat illis: Videte quid audiatis. † In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adjicietur vobis.

† Mat. 7. a
Luc. 6. f.

Hoc est, videte, & attēdite ad ea quæ me prædicāte auditis. In qua. n. mēfura mensi fueritis, remetietur vobis, id est, si abundè atq; auidè Euāgelij verbū susceperitis, in ea remetietur etiam vobis: quia abundè etiā vobis ministrabitur, & adjicietur vobis, plus scilicet quàm mensi fueritis. - Hinc mihi Caietanus de Vio delirare videtur dicēs, & explicans illud adjicietur vobis, ait intelligitur tā in bono quàm in malo, hoc est, tā in præmio quàm in pœna. Nā tametsi Deus dixerit: † secundā mēsuram delicti, erit & plagarum modus, quod in iudicio tēporali obseruari solet, quoad fieri potest, in æterno tamen iudicio,

† Deute.
25. a.

dicio, Deus nunquam adjicit pœnam grauiorem delicto: Cùm Deus vt aiunt theologi, supra condignũ præmiet, puniat autem citra.

Qui enim habet dabitur illi; & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.

Hoc est, qui verbum meum fideliter retinuerit, dabitur ei illius cognitio, etiam cùm fœnore: Et qui non habet, id est, qui illud non retinet (Nam tenere & retinere $\nu\ \xi\ \text{iv}$ significat) etiã quod habet, auferetur ab eo, id est, ipsa etiam verbi cognitio auferetur ab eo.

†Mat. 13.
b. & 25. c.
De pœn.
Dum san-
ctam.

Et dicebat. † Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat, & exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille. Vtrò enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cùm ex se produxerit fructus, statim mittit falcem: quoniam adest messis.

Regnum Dei hic pro Euangelica prædicatione mihi sumi videtur: vt sit sensus: Quemadmodum agricolæ curæ nihil esse debet, nisi vt bene culturæ terræ bonam sementem committat, illa autem vel sine ampliori seminantis cura, primum herbam fructificat, deinde spicam, ac postmodum frumentum: deinde cùm maturuerit, falce demetitur: Ita cùm Dei verbum bene culturæ terræ, hoc est, excultis piorum animis diuina operante gratia, etiã si postea prædicatori agricolæ curæ non sint, Dei tamen gratia fructificant: Ita primaria prædicatorum esse cura debet, vt in bona ac bene culta piorum terra Dei verbũ seminent, cætera Deus sua prouidentia peraget, qui incrementum est daturus, si mystic è hoc placet exponere, vide vt piè ac religiosè id facias: mihi scholiasten agentis, non vacat in istis ludere: cuius primarium institutũ est, literalem sensum explicare.

†Mat. 13.
c.
Luc. 13. d.

Et dicebat: Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabole comparabimus illud. † Sicut granum sinapis, quod cùm seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra: & cùm natum fuerit, ascendit in arbore, & fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita vt sint sub umbra eius aues cæli habitare. Et talibus mul-

is parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire.

Hæc parabola Matth. 13. explicatur. Nisi quia interpres vertit aues cœli habitare, quæ Græcè dicitur καταδικνοῦν, quod Erasmus maluit vertere per nidificare: quanquam non modò nidificandi gratia subter arbores aues habitent καταδικνωῶ verbo vsus est Marcus, quòd fródose arboris rami sint veluti tabernaculū et tentoriū. Sine parabola autem non loquebatur eis, seorsum autem discipulis suis differabat omnia.

Prædixit quòd turbis sine parabola non loquebatur, discipulis autem suis omnia differabat. Græcè ἐπέλυον, id est, dissoluebat atque aperiebat parabolica omnia.

† Et ait illis in illa die cum sero esset factum: Transeamus †Mat. 8. c
contra. Et dimittentes turbas assument eum, ita ut erat Luc. 8. d
in naui, et aliæ naues erant cum illo.

Cum Græcè sit πέραν, non dubito quin interpres verterit ultra, vel alia habuerit exemplaria, licet perparum varietur sensus.

Et facta est procella magna venti, et fluctus mittebat in nauim, ita ut impleretur nauis. Et erat ipse in puppi super cervical dormiens, et excitant eum, et dicunt illi:

Græcè τὰ δὲ κύματα ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον. vbi interpres noster τὰ κύματα accusandi casum fecit, suppositum τὸ ἐπέβαλεν fecit procella magna venti: vt sit sensus, quòd magna procella venti immittebat fluctus in nauim: Erasmus ἐπέβαλε neutraliter sumpsit, cui suppositū fecit more attico, τὰ κύματα, vt sit sensus: quod fluctus irruebant in nauim.

Magister non ad te pertinet quia perimus?

Græcè, ὁμὲν ε σοὶ. Id est, nihilne tibi curæ est? non est tibi curæ quòd perimus?

Et exurgens cominatus est vento, et dixit mari: Tace, obmutesce: et cessauit vëtus, et facta est trāquillitas magna.

Cominatus est vento, Græcè dicitur. ἐπεψιμῆσε, id est, increpauit ventū, siue obiurgauit siue imperauit vëto.

Et ait illis: Quid timidi estis? necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, et dicebant ad adulterū: † Quis †Mat. 8. g
putas est iste, quia ventus et mare obediunt ei?

Græci addunt ἄρως, id est. Quid adeò timidi estis? Quod verò subdit: necdum habetis fidem. Quidam Græci codices habent ἔπω, id est, nondum, & sic bene vertit interpres. Alij habent πῶς ἔσθε ἐπίστευσι, quod Erasmus vertit: qui fit vt non habeatis fiduciam? Mihi melius verti posse videtur, & commodius ad sensum: Nōne fiduciam habetis? vt sit sensus: Quid adeò timidi estis? non in me fiduciam habetis? Quæ verba non tam interrogantis sunt, quàm increpantis. Budæus enim Demosthenicum illud πῶς οὐκ ἂν δυνῆσαι, vertit: Nōne tu improbus es? Cætera patent Matth. 8.

CAPVT QVINTVM.

Christus trans fretum eiecta à dæminiaco in porcos legione, reuersus est in terram suam: vbi hemorrhoiſſa sanata archisynagogi filiam suscitauit.

†Matt. 8.

d.

Luc. 8. d.

E† *T*-venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. Marcus Græcus similiter, & Lucas habent τῶν γαδάρηνων, id est, Gadarenorum: & videtur interpres, ita transtulisse, vt patet in plerisque antiquioribus exemplaribus. Sed quia Matthæus habet hoc loco, γεργέσσηνων, id est, Gergessenorum, pro quo posuerunt Gerasenorum: ita hoc loco in Marco cum posuisset interpres Gadarenorum, arbitrati sunt reponendum esse Gerasenorum, quemadmodum Matthæus habet. Puto eandem esse regionem Gadarenorum, Gergessenorum & Gerasenorum, quæ est trans Genesar contra Galilæam, in qua est oppidum Gazara nomine, cuius meminit Iosephus: à qua regionem Gadarenorum Marcus & Lucas vocauerunt. Est & oppidum Gergessa, à quo Gergessenorum regionem Matthæus nominauit. Ergo illic pro Gerasenorum reponendum putato Gergessenorum.

Et exeunti ei de nauis statim occurrit de monumentis homo in spiritu immūdo, qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis iam quisquam poterat eum ligare, quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus, dirupisset catenas, & compedes comminuiſſet: & nemo poterat eum domare:

mare:

mare: & semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans, & concidens se lapibus.

Matthæus duos ponit dæmoniacos. Marcus & Lucas vnus tantum meminerunt, vtpote eorum notioris, & maioris inter eos nominis, vtpote qui legio dicebatur, de quo multa formidanda dicunt, quem fortè alter sequebatur, & propterea illum præteriere. Cætera videbis Matth. 8. cap.

Videns autem Iesum à longè, eucurrit, & adorauit eum: & clamans voce magna, dixit: Quid mihi & tibi Iesu fili Dei altissimi? Adiuuro te per Deum ne me torqueas. (Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto.) Et interrogabat eum:

Nunc tantum explicemus ad literam: Quid mihi & tibi. Id est, Quid tibi mecum, siue quid mihi negocij exhibes aut molestus es: sumpta metaphora ab ijs, qui ob res & facultates inter se lites habent, & cōtrouersias. Nota autem quòd hoc miraculo, cum dicit Christus: Exi spiritus immunde, multis simul imperat dæmonibus ac si vnicus esset, propter eorum imbecillitatem.

Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est: quia multi sumus,

†Mat. 8.
g.
Luc. 8. e.

De legione quid sit, quem numerum contineat, vide Budæum de Assè, & eos qui de re militari scripserunt, de quo melius tractabitur in Actis, vbi de legione militari agitur. Hinc est quod Aul. Gel. lib. 16. cap. 4. In legione inquit, sunt centuriæ sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem. Manipulus autem continet milites 25. Cohors, 50. manipulos. Centuria, centum milites: Mihi simpliciter legio hic sumi videtur pro numero magno, vt sit certus scilicet numerus pro incerto: aut etiam dæmon id significat, dicens: mihi legio nomen est quoniam multi sumus.

Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem.

Hinc apparet effectus dæmonum esse ad diuersas regiones: sed vide vnde illis iste affectus, nisi fortè sicut diuersis patrijs tutelares sunt genij & angeli, quos speciatim iuuat suæ regioni beneficos esse: ita etiam dæmonibus certæ regiones vexandæ permittuntur.

Erat autem ibi circa montem, grex porcorum magnus pasces in agris. Et deprecabatur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et concessit eis statim Iesus.

Nata est maligna dæmonū natura ad alteri nocendum, vnde ab eo quem vexant, exire nolunt sine dispendio aliorum, sine iactura scilicet porcorū, quos illorū potestati permisit ob delicta fortasse accolarū illius regionis. Et exeuntes spiritus, immundi introierunt in porcos, & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo milia, & suffocati sunt in mari. Qui autem pascebant eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros.

Vbi legimus magno impetu grex præcipitatus est in mare, Græci legūt, καὶ ὄρμηθεν ἢ ἀγίλι κατὰ τῆς κρημνῆς. Erasmus vertit: Et ferebatur grex per præceps in mare. Deinde ait: Magno addidit interpret de suo. Mihi autem salua Erasmi pace, melius reddidisse videtur interpret Erasmo. Nam si interpret de suo addidit magno, vt putat Erasmus, quod tamē ego puto pro vero rei significato additum. Nam ὄρμῳ est vehementi studio & impetu ferri ad aliquid ferri: Erasmus quoque de suo omisit impetu. Plus est autem impetu ferri ad aliquid quàm simpliciter ferri. Et quod Erasmus vertit: ferebatur per præceps, interpret longè melius magno impetu præcipitatus est: cum ὄρμηθεν aoristus sit non præteritum imperfectum. Hoc adnotatum volui, vt docerem quanto studio carpendi interpretis, quem tamen docebo multis locis perperam carpsisse: atque id quod carpere studebat perperā vertisse. Quod autem Erasmus vertit per præceps, Græcè, κατὰ τῆς κρημνοῦ, melius verti poterat per præcipitia, et prærupta mōtis, loca mari adiacētia, scilicet per montium latera, vbi porci pascebant. Certè ferre aut ferri per præceps, Latine dici nō inuenio: bene præcipitem ferri & deferri, & dari in præceps.

Et egressi sunt videre quid esset facti: & venerunt ad Iesum: & vident illum, qui à dæmonio vexabatur, sedentē, vestitum, & sanæ mentis, & timuerunt.

Quod dicit sanæ mētis. Græci addunt, τὸν ἐκκώτα τῶν δειγῶνα, id est, eū q̄ habebat legionē: Inuenerunt autē eū accollæ regionis sedentem ad pedes Iesu, vt inquit Lucas.

Et narrauerunt illis qui viderāt, qualiter factum esset ei, qui dæmonium habuerat & de porcis. Et rogare cœperunt eum, vt discederet de finibus eorum.

Accolæ regionis Christum videntes, rogauerunt vt discederet ab eis: quibus statim paruit, quando quidē nec præsentia eius, nec doctrina digni erant.

Cumq; ascenderet nauim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cum illo, & non admisit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in decapoli: quāta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

Græcè ἰουδαίως, id est, & ingresso Iesu nauim, cœpit illum deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat, δαίμονι-στῆς, quod bene vertit interpres: Erasmus contradicendī studio, maluit correptus, quanquam corripiantur plerūque à dæmone qui non vexantur: Iste autē admodū vexabatur, qui die ac nocte in monumentis erat & mōtibus clamans, & cōcidens se. Deprecabatur autē Iesum vt esset cum illo. Græcè ἵνα ἦ μετ' αὐτοῦ, mihi aptius videbatur reddendū secum aut cum eo, quā vtrius interpretatus est Erasmus cum illo. Mihi autē ita verti posse videbitur locus, vt cum eo proficisceretur, & posthac in comitatu eius esset. Nam hic τὰ ἦ, venire puto ab ἵνα, id est, vado. Quod autē sequitur: & nō admisit eū, Græcè οὐκ ἔφηκεν. quod Erasmus vertit, non permisit, rectē interpres rem ipsam expressit, dicens: non admisit eum, id est, nō recepit eum in contuberniū suum, rectē autē in consortium suum non admisit Dominus, non tanquā indignum, sed malens eum manere ad instruēdos suos, deiq; beneficia annuncianda: quod nō ingratus diuini beneficij statim fecit: abiit statim in Decapolim, Dei beneficium annunciaturus. Est autē Decapolis regio decem ciuitatum trans Iordanem, ad Orientem Iudææ: cuius meminit Plinius lib. 5. cap. 18. & Hiero. de locis Hebraicis circa Hippum & Pellam, & Gadaram.

† *Et cum ascendisset Iesus in nauim rursus trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare.* † Matth. 9. c.

Græcè διαπεράσας, quod plerunq; interpres ver-

Luc. 8. f.

tere solet, transfretare, quod hic magis quadrabat.

Et venit quidā de archisynagogis nomine Iairus, & videns eū procidit ad pedes eius & deprecabatur eū multū, dicens: Quoniā filia mea in extremis est: † Veni, impone manū tuā super eam, ut salua sit, & uiuat. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebat eum.

† Matth.
9.d.
Luc. 8.f.

De sanata Iairi filia, & muliere Hemorrhoiſſa, Vide Matth. 9. & amplius in Luca tractabitur.

Et mulier quæ erat in profluuiō sanguinis annis duodecim, & fuerat multūm perpeſſa à compluribus medicis, & erogauerat omnia ſua, nec quicquam profecerat: ſed magis deterius habebat: cū audisset de Ieſu, venit in turba retro, & tetigit veſtimētum eius: Dicebat enim: quia ſi vel veſtimentum eius tetigero, ſalua ero.

Cū Christus ad archisynagogum iret vocatus, hæc mulier præuenit tot annis paſſa profluuium quot annis puella illa erat ætatis.

Et confestim ſiccatus eſt fons sanguinis eius, & ſenſit corpore, quia ſanata eſſet à plaga. Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoscens virtutem quæ exierat de illo, conuerſus ad turbas aiebat: Quis tetigit veſtimenta mea? Et dicebant ei diſcipuli ſui: Vides turbam comprimentem te, & dicis? Quis me tetigit? Et circūſpiciebat videre eam quæ hoc fecerat.

Quia ſanata eſſet à plaga, Græcè μάστιγος. Quod Erasimus mauult vertere à flagello, deterius puto quàm in terpres. Nam flagellum dici Latinè nō inuenio pro calamitate alicui obueniente, quomodo plaga, pro calamitate & dāno alicui ſuperueniente sæpe ponitur, etiā ſi nullū ſit vulnus. Nā decē μάστιγας αὐτῷ πτε, quas etiam Latini, decē plagas Aegypti nomināt, fortasse nō perperam, ſed μετὰ φορικῶς, tamē flagella appellare poſſumus: quòd ijs veluti flagris ac virgis paternè primūm caſtigare, atque ad meliorem frugem reducere Pharaonem voluent Dominus. A plaga ergo intellige à morbo ſuo. Mulier verò timens ac tremens, ſciēs quòd factum eſſet in ſe, venit, & procidit ante eum & dixit ei omnem veritatem. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te ſaluam fecit: Vade in pace, & eſto ſana à plaga tua.

Timebat

Timebat mulier ac tremebat quasi furata fuisset sanita-
tem, cum se sentiret sanata, & Christum audiret dicentem:
Nā & ego noui virtutem de me exisse, vt addit Lucas.
*Adhuc eo loquente veniunt nuncij ad archisynagogum, di-
centes: Quia filia tua mortua est: Quid vltra vexas Magi-
strum? Iesus autem audito verbo quod dicebatur, ait ar-
chisynago: Noli timere, tantummodo crede.*

Serui itaq; archisynagogi modicam fidem habebant
in Christum, ita vt infirmitates & languores curare posse-
ret, (quod pistrunque viderant & audierunt,) mortuos
verò suscitare non posset, ideo dicebant: frustra vexas
Magistrum, quia iam filia tua mortua est: quum nullum
adhuc mortuum suscitasse ipsum audissent. Fidem tamē
principis firmat, dicens tantummodo crede.

*Et non admisit quenquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum,
& Ioannem fratrem Iacobi. Et veniunt in domum archi-
synagogi: & vidit tumultum & flentes, & eiulantes mul-
tūm. Et ingressus ait illis: Quid turbamini & ploratis?
Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. Ipse
verò eiecit omnibus, assumit patrem & matrem puellæ, &
qui secum erant, & ingrediuntur vbi puella erat iacens.*

Hos tres tanquam cæteris præstantiores solitus erat
Christus secū assumere, vtpote in trāsfiguratione, in hor-
to Oliueti, vt etiā cæteris ansam daret illos imitandi. In-
gressus autē domū archisynagogi, consolatur mæstos &
flentes, qui quasi mortuā flerent, quæ tñ apud ipsum dor-
miebat, & quod etiā mortē tanquā somnū post quē se-
queretur aliquando resurrectio, designaret, & qui Dñs
esset vitæ & mortis. Huc ergo ingrediens eiecit omnes
præter parentes puellæ & tres coassumptos Apostolos.

*Et tenēs manū puellæ, ait illi: † Tabitha cumi: quod est in-
terpretatum, Puella (tibi dico) surge. Et confestim surrexit
puella, & ambulabat. Erat autem annorum duodecim. Et
obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis vehementer
vt nemo id sciret: Et iussit dare illi manducare.*

† Matth.
9. c.
Luc. 8. g.

Ignorant pleriq; an Hebraicè an Chaldaicè puellā si-
gnificet, an propriū nomē puellæ fuerit Tabitha. Tamen
Marci interpretatio, qui interpretatus est puellā, facit vt
puellam putē significare. Apud Marcū enim inuenimus

Xpm vulgari lingua ad puellá locutú. מליחא קומי
 Talitha cumi quod significat: Puella surge. Quod si He
 braico vsus fuisset sermone, dixisset: בצרה & non
 מליחא. quia voluit uti sermone, qui etiam a plebeis
 intelligeretur. Miror autem sciolorum impressorú, qui
 cum in Græcis codicibus, Talitha haberét, statim Tha
 bitha reponendum putauerút, non intelligétes dictiones
 Hebraicas lógè secus à Græcis proferri quàm Hebræis q
 Mariá dicút, qđ Hebræi Mariá, Salomon, quod Hebræi
 schlomoh. Præsertim cum Hieronymº ad Damachú di
 cat, Thabita verbú esse Syrú. Nota aut duo verba ista,
 tibi dico, nó esse Christi, sed Euágelistæ vel interpretis,
 quemadmodú paulò antè que in sanatione paralytici di
 cta sunt: ait paralytico. Quòd aut iussit illi dare ad mádu
 candú, verá indicauit resurreccióné. Quemadmodú. n.
 ipse ad faciendá suę resurrecciónis fidé, petijt ab apostolis
 si qđ haberét pulmèti, tūc obtulerút illi parté pisci assi &
 fauú mellis, & comedit in probationé suę resurrecciónis,
 ita & huic puellæ, ne phátasma & illusio esse videretur.

CAPVT SEXTVM.

Christus patriæ redditus, pauca admodum fecit mira
 cula, Apostolos misit ad prædicandum: huius doctrinam
 & mirabilia Herodes admiratus, credidit Ioánem quem
 occiderat, suscitatum. Rursus in desertum Christus
 secessit, ex quinque panibus & duobus pisci
 bus multa milia satiauit: reuersus super
 aquas ambulans, multos sedat flu
 ctus, & tandé multos sanauit.

‡ Matth.
 13. g.
 Luc. 4. c.
 Ioan. 4. f.

E† T egressus inde, abiit in patriam suam, et seque
 bantur eum discipuli sui. Et factó sabbato, cœpit
 in synagoga docere: et multi audientes admira
 bantur in doctrina eius, dicentes: Unde huic hæc
 omnia? et quæ est sapientia quæ data est illi, et virtutes
 tales quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est faber
 filius Mariæ, frater Iacobi, et Ioseph et Iudæ et Simo
 nis? Nonne et soror eius hic nobiscum sunt.

Non ægrè tulit regredi Nazareth, vbi nutritus fue
 rat, quamuis se sciret illic habendum multis despectui,
 sed vt doceret eos, ita vt essent inexcusabiles, de quibus
 am-

amplius Matth. 13.

Et scandalizabantur in illo,

Id est, offendebant in eum, sinistrè de illo cogitantes ob generis eius ignobilitatem: in quo potius si sapuissent, erat gaudendum, quòd patriam suam tot ornaret virtutibus, doctrinis & miraculis.

Et dicebat illis Iesus: † Quia non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. † Matth. 13. g.

Etiam apud quos propheta propter doctrinam & signa videbatur, despectum habebatur, imò apud domesticos, & consanguineos: qui eius inuidebát prosperitati & famæ.

Et non poterat ibi virtutem ullam facere: nisi paucos infirmos. impositis manibus curauit. Et mirabatur propter incredulitatem eorum: & circuibat castella in circuitu docens.

Quod autem non poterat virtutem ullam facere, id est, miraculum vllum, id erat nõ ex defectu potètiæ, sed ex subiecti indispositione. Sicut. n. agēs naturale nõ agit in passum, nisi bene dispositum, ita neq; diuinum de potètia ordinata. Indispositi aut illi erāt p defectum fidei. Et ita cum ad curationem duo præcipua cõcurrere debeant, & fidei eius qui curatur, & curatis potestas: cum alterutrum deesset, æquum non erat, vt curationis munus exhiberetur.

† Et vocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum. Et præcepit illis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandalijs: & ne induerentur duabus tunicis. Et dicebat eis: Quocumq; introieritis in domum, illic manete, donec exeatis inde. Et quicumque non receperint vos, nec audierint: † exeuntes inde, excutite puluerem de pedibus vestris in testimonium illis. † Matth. 14. a. Luc. 9. a. Eph. 6. c.

De vocatione & missione Apostolorum vsq; ad hunc locum: Et audiuit rex Herodes, vide Matth. 10. cap. Vbi verò dicitur: in testimonium illis, Græci addunt: Amen dico vobis: Tolerabilius erit Sodomis & Gomorrhæis in die iudicij, quàm illi ciuitati.

Et exeuntes prædicabant ut penitentiam agerent, & demonia multa eiciebant, & † ungebant oleo multos ægros, & sanabantur. † Iac. 5. d.

Cùm dicitur & sanabantur, Græcè ἰθεράπευον, Id est, sanabant, scilicet Apóstoli, non sanabat oleum, vti perperam intellexit Caietanus: qui ignorauit ἰθεράπευον hic esse pluralis numeri.

Et audiuit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen eius) & dicebat: quia Ioannes baptista resurrexit à mortuis, & propterea virtutes operantur in illo: alij autem dicebant: quia Elias est. Alij verò dicebant: Quia propheta est, quasi vnus ex prophetis. † Quo audito Herodes ait: Quem ego decollavi Ioannem, hic à mortuis resurrexit. Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannem, & vinxit eum in carcerem propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam.

† Isa. 5. c.

Mat. 14. a

Luc. 9. a

De his vide Matth. cap. 14. De Ioanne verò baptista, sic habet Iosephus lib. 18. cap. 10. Antiquita. Iudai. Apud Iudæos autem fuit opinio: Iusta vltione numinis deletū Herodis exercitum, propter Ioannem, qui baptista cognominatus est. Hūc enim tetrarcha necauit virum optimum, Iudæos excitantem ad virtutum studia, & imprimis pietatis ac iustitiæ, simulque ad baptismi lauacrum quod ita demum Deo gratum aiebat fore, si non ab vno tantum alteroue peccato abstineant, sed animis per iustitiam prius mundatis, addant & puritatem corporis. Cumq; magni concursus ad eum fierent, plebe talis doctrinæ auida, Herodes veritus ne tanta hominis auctoritas defectionem aliquam pareret, quòd viderentur nihil non facturi ex eius còsilio, iudicauit fatius esse prius quàm noui aliquid exoriretur, illum tollere, quàm rebus turbatis feram pœnitentiam agere. Itaq; vinctū in Macheruntem missum, illic occidi imperat. Quod factum secuta est Iudæorum existimatio, ab irato Deo perditum esse Herodis exercitum. Hæc ille.

† Matth.

14. a.

Luc. 3. d.

Dicebat enim Ioannes Herodi: Nō licet tibi habere uxorem fratris tui: Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum, nec poterat. Herodes autem metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum & sanctum, & custodiebat eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.

Quoniam Ioannes Herodé arguebat quod Herodia-
dē fratris sui vxorē duxisset, Herodias eum odio habuit,
& vitæ eius insidiabatur, Herodes autem non permitte-
bat eum ab Herodiade occidi, quē sciebat virum iustum
& sanctum, & ideo eum sæpius audiebat. Herodiadis tā-
dem molestia victus, Ioannem in carceravit, non audens
eum occidere propter populum, qui eum tanquam pro-
phetam habebat. Et ideo vincitum custodiebat. Græci
καὶ συνέτηται, id est, conseruabat eum, siue factum te-
ctum custodiebat.

*Et cū dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœ-
nam fecit principibus, & tribunis, et primis Galilææ. Cumq̃
introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset
Herodi, simulq̃ recumbentibus, rex ait puellæ: Pete à me
quod vis & dabo tibi. Et iurauit illi, quia quicquid petieris
dabo tibi, licet dimidium regni mei.*

O magnam dementiam, & quod natalem suam cū tāta
pompa celebrare contenderet & saltantem filiam adeo
magnificaret, vt etiam regni sui dimidium vni saltui æ-
quipararet: quod nemo nisi demens vnquā admitteret.

*Quæ cū exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa di-
xit: Caput Ioannis baptistæ. Cumq̃ introisset statim cum fe-
stinatione ad regem, petiuit, dicens: volo vt protinus des
mihī in disco caput Ioannis baptistæ.*

Iamdudum Herodias percita in Ioannem inuidia,
tempus nacta opportunum, quæ Ioannis necem dimi-
dio regno præfererat, filix caput Ioannis postulare
consuluit, ne post exactum natalis conuiuium Herodem
fortè promissi pœniteret.

*Et contristatus est rex propter iusiurandum, & propter si-
mul discumbentes, noluit eam contristare: sed, misso spicu-
latores, præcepit afferrī caput eius in disco: & decollauit eū
in carcere, & attulit caput eius in disco, & dedit illud puel-
læ & puella dedit matri suæ.*

Quod contristatus est rex, Græcè dicitur *ἐπιλυπώτος
γενόμενος*. quod multo melius vertit interpretes quam
Erasmus, dolore affectus. Quod verò dicit: Noluit eam

cōtristare, iudubiè interpres legit $\lambda\alpha\sigma\alpha\delta\alpha\iota$, quemadmodū dū habet Matthæus: Græca tamen quæ nunc extant, habēt $\alpha\sigma\tau\eta\sigma\alpha\iota$. quod aspernar significat, quasi dicat, noluit eā aspernari, ac contemptibilem reddere, quod facturus videbatur si promissa non præstitisset. Mihi aspernari magis proprium videtur quàm reijcere, nisi dicas, reijcere postulata.

Quo audito discipuli eius venerūt, & tulerunt corpus eius, & posuerunt illud in monumento.

Interpres legit $\sigma\omega\mu\alpha$, id est corpus, constanter tamen omnes Græci codices habent $\tau\epsilon\tau\omega\mu\alpha$, id est cadaver.

Et conuientes Apostoli ad Iesum renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant. Et ait illis: venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum.

Hic locus iungendus est cum eo qui præcessit: Et exeuntes prædicabānt, &c. Obiter enim decollati Ioannis narrat historiam. Docentur autem hoc Apostolorū factō, qui Christo quidnam prædicando egerint renunciant, bono episcopo villicationis ac prædicationis suæ rationem reddere.

Erant enim qui veniebant, & redibant multi: & nec spacium manducandi habebāt. Et ascendentes in nauim abierunt in desertū locū seorsum. Et viederunt eos abeuntes, & congnouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitati-

†Mat. 9. *bus cucurrerunt illuc, & præuenerunt eos. †Et exiens vidit*
d. & 15. c *turbam multam Iesus: & misertus est super eos: quia erāt*
sicut oues non habentes pastore, & cæpit illos docere multa.

Cū tanta turba ad Christum afflueret, vt ne sumendi quidem cibi spacium ipse & discipuli haberent, iubet seorsum in desertum secedere, vt paululūm ibi requiescerent, quō ingressi nauim abierunt. Græcè tantum est, abijt Christus. Sed intelligēdum est, cum suo comitatu, quod expressit interpres.

‡Matth.
14. c. d. *Et cū iam hora multa fieret, accesserunt discipuli eius, di-*
Luc. 9. b *centes: †desertus est locus hic, & iam hora præterijt, dimit-*
Ioan. 6. a *te illos, vt exeuntes in proximas villas & vicos, emant*
Inf. 8. a *sibi cibos quos manducant. Et respondens, ait illis: Date*
illis manducare.

Græcè, ἡ δὲ ὄψας πέλκας γενομένης. Galli dicerēt, *estant desja haute beure*. Hanc autē historiam de satiatis quinque millibus, Vide Matth. 14. Quod autem ait in proximas villas, Græcè εἰς τὰς κυκλῶ ἄγρῶς, id est, in circumiacentes villas.

Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denarijs panes, & dabimus illis manducare. Et dicit eis: Quot panes habetis? Ite & videte. Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fenum.

Ducenti denarij valent viginti coronatos, siue sex obolos, denarij autem 4. faciunt siclum & 25. sicli libram. 60. verò libræ, talentum.

Et discubuerunt in paries per centenos et quinquagenos: Et acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, intuens in cælum benedixit, & fregit panes: & dedit discipulis suis ut ponerent ante eos. Et duos pisces diuisit omnibus. Et manducaverunt omnes & saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. Erant autem qui manducaverunt, quinque milia virorum.

Græcè ἀντίπυρον πρᾶξιαι ἀνὰ ἑκατόν, καὶ ἀνὰ πενταχόντα, id est, discubuerunt per areolas, siue vt ita dicam areolatim centeni & quinquageni, ita vt aliæ areolæ caperent centum, aliæ quinquaginta. Gallicè *par bendes*, cent à cent, & cinquante à cinquante. πρᾶξιαι autem significat areolam viridem siue viridariorum.

Et statim coëgit discipulos suos ascendere nauim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, cum ipse dimitteret populum. Et cum dimisisset eos, abiit in montē orare. † Matth.

Iussit igitur discipulos cū fragmētis solos discedere, et ipsum trās fretū præcedere vt ipsi soli veritatē agnoscerēt miraculi: & vt ipse ostenderet aliquādo opportunum turbis immisceri, aliquando pro Dei seruitio separari. Luc. 6. b. Ioan. 6. b.

Et cū sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra. Et videns eos laborantes in remigando, (erat enim ventus contrarius eis.) & circa quartam vigiliam noctis, venit ad eos ambulans supra mare: & volebat præterire eos † At illi vt viderunt eū ambulantē supra mare, putauerunt † Matth. 14. d.

runt

runt phantasma esse, & exclamauerunt: omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dicit eis: Confidite, ego sum, nolite timere. Et ascendit ad illos in nauim, & cessauit ventus. Et plus magis intra se stupebant: Non enim intellexerunt de panibus. Erat enim cor eorum obcæcatum.

Prius erat præsens Christus sed dormiens, & discipuli vexati sunt & agitati fluctibus, nunc verò absens est, & tamen iisdem agitantur fluctibus: vt cum essent imperfectiores, & ad perfectum tenderent, ipse licet dormiens præsens erat: cum verò profecissent & ipse abesset, neq; eos absque consolatione modicum passos reliquit, vt & ipsi redderentur fortiores, & scirent dominum in necessarijs semper affuturum. Neque enim adhuc erant perfecti, nec de panibus perfectè miraculum intellexerunt, nec Christi potestatem in multiplicatione panum agnouerant: propterea videtur dominus turbasse mare, vt vel sic agnoscerent eum.

Et cū transfretassent venerunt in terram Genesareth, & applicuerunt. † Cūque egressi essent de nauī, continuo cognouerunt eum, & percurrentes vniuersam regionem illā, cœperunt in grabatis eos qui se malè habebant circumferre, ubi audiebant eum esse. Et quocunque introibat in vicus vel in villas aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent: & quotquot tangebant eum, salui fiebant.

† Matth.
4. d.

Vsu sæpius venit, vt plerique in summa rerum felicitate Dei erga se beneficentiam non agnoscant, qui demum plurimis attriti malis eū agnoscere incipiant. Hinc Apostoli tam evidens miraculū cuius etiam fuerant participes non obseruantes permisi sunt aliquandiu fluctibus agitari, vt tandem dominum agnoscerent & plurimis alijs proficerent miraculis.

CAPVT SEPTIMUM.

Pharisæos arguentes discipulos quod illotis ederēt manibus cōfutat, hominū etiam traditiones diuinis aduersas reprobat, & quæ hominem inquinant & quæ non, declarat. Chananzæ in precatione perseverantis filiam à dæmonio liberat, & surdum ac mutum sanat.

E ¶ *T conueniunt ad eum Pharisei, & quidam de scribis venientes ab Ierosolymis.* † *Matth. 15. 2.*

Nec abs re Phariseos & scribas ab Ierosolymis venientes describit, qui cæteris essent vt plurimum nequiores : sicut plerunque contingit maiorum vrbium incolas cæteris malitia præstare : licet à qualibet tribu eiusmodi Pharisei & scribæ, & à qualibet vrbe Iudææ essent, & talem sectam profiterentur.

Et cū vidissent quosdam ex discipulis eius cōmunibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperauerunt.

Quoniam in Christo nihil repræhensione dignum videbant, discipulos eius superstitionis arguebant, quòd seniorum videlicet traditiones non obseruarent, sed cōmunibus manibus manducarent. Commune enim Hebræi immundum vocant, quòd multa quæ à Gentibus tractare licebat, Iudæis non liceret : per quorum tactum & esum, immundi censebantur : propterea communes cibos, immundos vocant, sicut communes manus immundas dicunt, quæ videlicet, illotæ sunt. Itaque quorum vsus cæteris gentibus communis ac permissus erat, sibi vero per legem aut traditionem interdictus, immundum censebant. Idèq; cū alijs commune esset ac licitum, sibi illicitum, factum est vt τὸ κοινὸς, & τὸ κοινὸν commune scriptura vsurpauerit pro immundo, & τὸ κοινὸν ac Latinum communicare, pro inquinare, cuius significati vsus tantū est in sacris. Sed & manducare panes Hebraismus est, pro, solitum prandium siue cœnam sumere. Vituperauerunt autem Græcè dicitur ἐμίμψαντο id est, incusauerunt, vitio verterunt, conquesti sunt.

Pharisei enim & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & à foro venientes nisi baptizentur, nō comedūt: et alia multa sunt, quæ tradita sunt illis seruanda.

Vetus interpres dicit à foro venientes : & quia Græcè deerat venientes, quod tamen exprimendi gratia interpres rectè addidit. Quidam verò scioli s librarius à textu veteris translationis expunxit, cū tamen relinquere deberet, adnotas ad marginem Græcis deesse, nisi studio textum nostrum corrumpere voluisset. Sensus ergo est

So est huius loci, quòd Pharisei cùm à foro redeunt, Quo passim Iudæi permixti Gentibus conueniunt: quonia necesse est multa contrectare quæ Gentiles contingunt, quorum attrectatione immundos se putant: nunquam cibum sumunt nisi se abluerint. Id enim significat verbum baptizentur: quod plus significat quàm abluere. *βαπτίζω* enim significat immergere se, & totum corpus abluere: quod per hypocrisim faciebant Pharisei, ne quæ videlicet corporis pars immunda remaneret ex contactu Gentiliorum, cùm totam mentem fordidam haberent. Sed & alia multa tradita sunt à senioribus.

Baptismata calicū, & urceorū, et æramentorū et lectorum.

Id est, ablutiones omnium poculorum quibus ad bibendum vtimur, & urceorum, Græcè *ξείρα*. Sunt autè lignea pocula & vasa. Et æramentorum, id est, vasorum omnium quæ ex ære fiunt: cuiusmodi sunt lebetes, patellæ, & eiusmodi instrumenta. Et lectorum, Græcè *κλίμα*. Quòd cùm *κλίμα*, lectum significet vbi decubabant, similiter vbi accumbentes prandebant ac cœnabant, similiter etiam & mensam significat, pro quo significato hic commodius sumitur. Neque enim totum lectum vbi discumbebant commodè abluere potuissent, sed pocula & vasa omnia, similiter ac mensam, quæ ad vsum sumendi cibi apta erant, abluabant: & vt verba Marci vtar, qui baptismata dixit, plus indicans quàm simplices ablutiones. *βαπτίζω*, id est, tota in aquam immergendo.

Et interrogabant eum Pharisei & scribæ: Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem?

Vide Matth. 15. vsque ad hunc locum: Et inde surgens abiit.

† Isa. 19. d
Mat. 15. a *At ille respondens dixit eis: † Bene prophetauit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me. In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominū, Baptismata urceorum & calicum, et similia his facitis multa. Bene irritum fecistis præceptum Dei, vt traditionem vestram seruetis.*

Irritum fecistis: Græcè est in præsentì ἀστῆτε, quod propriè significat repellitis, siue reijcitis.

Moyſes enim dixit: † Honora patrem tuū & matrem tuam: & † Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autē dicitis: Si dixerit homo patri aut matri Corban, (quod est donum) quodcunque ex me, tibi profuerit: & ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quā tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

Vbi dicit rescindentes verbum Dei, Græcè ἀνορθῶντες quod etiam significat abrogantes, siue antiquantes, & rescindentes eo significato, quo rescindere & ratum habere contraria sunt. Toto autem hoc loco communicare, & Græcè κοινῶν, significat inquinare.

Et aduocans iterum turbas, dicebat illis: Audite me omnes & intelligite: Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem. Si quis habet aures audiendi audiat.

Q. d. Sordes manuum illotarum, non inquinant hominem, sicut neq; manibus illotis sumpti cibi, quia nec animam tangunt, sed quod fædum est solum peccatū, quod animam immundā reddit & sordidā, & Deo displicentē.

Et cum introisset in domum à turba, interrogabāt eum discipuli eius parabolam. Et ait illis: Sic & vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare: quia nō intrat in cor eius, sed in ventrem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas? † Dicebant autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem. † Abintus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.

Hæc vitia satis nota sunt apud morales philosophos: & quædam eorum exteriora, quædam verò interiora, in Deum & in proximum.

Omnia hæc mala abintus procedunt, & comunicant hominē.

Horum

† Exod. 20. c.
Leuit. 20. b.
Deuter. 5. b.
Ephes. 6. 2.
† Exo. 21. c.
Leuit. 20. b.
Prouc. 20. c.

† Matth. 15. c.
Heb. 2. d
† 15. q. 6. capite.
Si quando.

Horū itaq; vitiorū principia à concupiscentijs & corde oriuntur: & ea sunt quæ contaminant hominem, imò omnia animam, & eorum quædam corpus.

† Matth.

15.

† *Et inde surgens abiit in fines Tyri & Sidonis: et ingressus domum neminem voluit scire, & non potuit latere. Mulier enim statim ut audiuit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, intrauit, & procidit ad pedes eius. Erat enim mulier Gentilis Syrophenissa genere.*

Hic Marcus addit quod alij non habent, quod latere voluit: sed non potuerat propter Chananæam, quam Syrophenissam appellat. Syrophenice autem est pars Syriæ, in qua est Damascus: quòd ex ea parte esset in qua est Phœnicia.

Et rogabat eum ut dæmonium eijceret de filia eius. Qui dixit illi: Sine prius saturari filios. Non est enim bonum sumere panem filiorum & dare canibus. At illa respondit, & dixit illi: Vtique domine, nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi: Propter hunc sermonem vade: exijt dæmonium à filia tua. Et cū abisset domum, inuenit puellam iacentem supra lectum, & dæmonium exisse.

Panis filiorū est, quo manducant qui merentur filios Dei fieri, qui non ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt: qualē hanc Christus mulierem probat: & quia talem protestata est fidem, hanc dignam petitione Christus approbat. Itaque à Christo meretur audire propter sermonem scilicet fidei & humilitatis, exijt dæmonium à filia tua. Et rediens domum inuenit filiam iacentem super lectum, quam dæmon ingrediendo, & possidendo, ita vexauerat, vt vix vel modico tempore quieuerat: & sic discedente dæmone quiescebat.

† Matth.

15.c.

† *Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonē ad mare Galilæe inter medios fines Decapoleos: & adducunt ei surdum & mutum: & deprecabantur eum, ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seorsum misit digitos suos in auriculas eius, & expuens tetigit linguam eius, & suspiciens in cœlum, ingemuit, & ait: Epheta, quod est adaperire.*

Vide quid sibi vult quod in curatione surdi miserit digitos

gitos in auriculas, & expuerit, & quid nobis innuat iste quem surdum & mutum Marcus appellat: qui non planè mutus fuit, sed tardè & egrè loquès, ac linguæ impeditæ: quod significat verbum Græcum *μογδαλος*, Similiter Epheta, quod alij proferūt Epphota, alij **ΕΦΦΑΤΑ** Ephphata imperatius passius primæ coniugationis Chaldæorum: quod significat idem quod apertus esto, siue adaperire sicut interpretes notat.

Et statim apertæ sunt aures eius: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. † Quanto autem eis præcipiebatur, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur, dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

† Mat. 9. f
12. b. 17. c.
Infr. 9. b
Luc. 9. c.
Gen. 1. d.
Ecc. 39. c.

Homo rectè loqui dicitur, qui quæ Dei sunt, loquitur, nec quid in Deum vel proximum, sinistrè loquitur. Audit verò qui dictis obedit, ad interrogata rectè respondet, & iussis obedit. Reliqua apud Matth. reperies. ca. 15.

CAPVT OCTAVVM.

Quatuor hominum milibus ex septem panibus paucisque pisciculis satiatis, signum Pharisæis negat: à quorum fermento discipulos arcet, cæcum illuminat, ac discipulos super sua conditione rogat, quibus suam prædicat passionem, & sequacibus suis pollicetur in regno suo mercedem.

I† *N diebus illis iterum cum turba multa esset cum Iesu nec haberent quod manducarent, conuocatis discipulis ait illis: Misereor super turbam, quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducent: & si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis de longè venerunt.*

† Matth.
15. d.
Supr. 7. c

Miraculum de cibatione quatuor milium hominum satis tractatur Matth. 15. nec eadè est cum ea quæ Matth. 14. de quinque milibus hominum, tractatur. vide ibidem explicationem. Quod autem dicit: triduo sustinent me, Græce habetur *προδμευσδι μοι*. Quod Erasmus vertit manent apud me: mihi melius videretur: perseverant mecum, quod melius interpreti consonat. Iam enim triduū,

assidueque sustinebant intenti prædicationi. Non enim manebant apud CHRISTVM, neque apud eum hospitabatur, qui diuersorium nullum habebat proprium, vixq; sibi ac discipulis comodato sibi reperire poterat. *Et responderunt ei discipuli sui: Unde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit, et dabat discipulis suis ut apponerent, et apposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos, et ipsos benedixit, et iussit apponi.*

Nec innuitur quod CHRISTVS interrogauit quasi ignorans, sed vt euidentius monstraret quid esset facturus: discipuli verò tâquàm solis assueti naturalibus, quæ naturalia sunt cogitant, nec possunt diuinæ virtutis gratiam considerare. Ideo simile respondent, quod prius cùm de quinque panibus quæstio fieret. Si quis allegoriam quærat, distributus turbæ panis super terram, ordo est militantis Ecclesiæ, cui distribuuntur à discipulis Christi, qui sunt prælati & sacerdotes, septem diuina sacramenta.

Et manducauerunt et saturati sunt, et sustulerunt quod superauerat de fragmentis, septem sportas: Erant autem qui manducauerant, quasi quatuor millia, et dimisit eos.

Sportæ genus quoddam vasis ex fiscella contextum, idem quod apud Matthæum dicitur cophinum. Vide Matth. 16. cap. *

†Mat. 16. a. Luc. 12. g. ‡ *Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha. Et exierunt Pharisei, et cœperunt cõquirere cum eo, quærentes ab illo signũ de cœlo, tentâtes eũ.*

Pro Dalmanutha Matthæus dicit Magedan, Græci verò Magdala. Verisimile est illorum quodlibet cognomen esse illius regionis. Magdalum autem vrbs præclara inter lacum Genezar & montem Thabor sita: Proconquirere, Græci habent *δυσκρίτων*, quod significat altercari, quemadmodum sophistæ, & minus creduli solent. Altercabantur autem non credituri nisi signum de cœlo ederet. De hac aut signi postulatione, vide Mat. 16. ca. *Et ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signum querit?*

querit? Amē dico vobis, si dabitur generationi isti signum.

Cūm dicit si dabitur signum, Hebraismus est, pro nō dabitur, vt Pſal. 84. d. Quibus iuravi in ira mea, si introibūt in requiem meam. † Pſal.

† Et dimittēs eos ascēdit iterū in nauim, et abiit trās fretū. † Matth. 12. f. Quia tentatores erant, ideo responso indigni erant, † Luc. 11. d.

Et oblitī sunt panem sumere: Et nisi unum panem non habebant secum in nauī. Et præcipiebat eis dicens: Videte et caute a fermento Phariseorum, et fermento Herodis. † Ioan. 6. d.

Obliti sunt secum sumere qui sufficeret, panem: forte fidentes miraculis quinque panum & septem panum. Fermentum autem vocat improbos mores peruersamq; doctrinam Phariseorum, cum quibus Sadducæi & Herodiani societatem inierant ad perdendum Christum. De quibus & eorum fermento, dictum est Matth. 16.

Et cogitabant ad alterutrum dicentes: Quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Iesus: Quid cogitatis quia panes non habetis? Nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis? et aures habentes non auditis? † nec recordamini quando † Ioā. 6. d. quinque panes fregi in quinque millia? † Mat. 16. b.

Tempus impropèrandi duplex expectauit: primum de duplici miraculo panum in quo nondum agnouerunt illum? Tum etiam vt eos solos argueret, ne coram multitudine eos confunderet, increpat itaque eos ab omnibus sensibus, qui fidei cognitioni subseruire poterant. † Luc. 12. a.

Et quot cophinos fragmētorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim. Quando et septē panes in quatuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis?

Ea duo præcipuè miracula impropèrat, & in memoriā reuocat, quibus eius virtutem intelligere debuerant, & illum agnoscere. Quasi diceret: Quomodo hæc duo miracula panum non intelligitis diuinæ esse virtutis?

Et veniunt Bethsaidam, et adducunt ei cæcum: et rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, e-

duxit eum extra vicum, et expuens in oculos eius, impos-

fitis manibus suis, interrogavit eum si quid videret.

De hac curatione cæci solus Marcus loquitur. In qua pulchrè philosophatur Caietanus de suo addens, quòd cæcus iste non fuerit cæcus à natura: cùm tamen de eo scriptura nihil dicat. Et ideo quòd ea quæ erant faciliora Iesus difficilius curat: utpote non solo verbo, sed adhibito aut tactu, aut alio extrinsecò: quasi verò cæcum illù à natiuitate sputo & luto adhibitis curauerit.

Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes.

Græci habent: Video homines: quoniam velut arbores video ambulantes. Imperfectè enim videbat, nec verè sciebat an homines essent, quos videbat veluti arbores. Conijciebat tamen homines esse quos ambulantes videret. Ambulantes autem non debet referri ad arbores: quoniam Græcum verbum δένδρα, quod significat arbores, neutri generis est, & πορεύονται, id est ambulantes masculini.

Deinde iterum imposuit manus super oculos eius, & cœpit videre, & restitutus est, ita ut clarè videret omnia.

Aliud legisse videtur interpret. Nam Græca habent: καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι, id est: Et fecit eum respicere. Paululùm enim videre cœperat: cùm verò rursùm manus imposuisset, planè videre fecit.

Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam: & si in vicum introieris, nemini dixeris.

Cùm vicum dicit, Græcè est, κώμην, quod significat vicum, oppidulum, villam, aut pagum. Græci codices tamè hic variant. Quidam habent μήδεῖς πρὸς κώμην εἰσελθὼς μήδεῖς εἰπῆτινι ἐν τῇ κώμῃ, id est, neque in vicum ingrediaris, neque cuiquam in vico dixeris. Noster autem interpret legit: καὶ εἰς τὴν κώμην εἰσελθὼς μὴ δεῖν εἰπῆς μὴ δεῖν τῇ κώμῃ, id est, & si vicum ingressus fueris, nemini dixeris, ne in vico quidem. Cæcum autem c uraturus dominus extra vicum & pagum eduxit, nolens tunc eiusmodi miraculum innotescere: curatumq; in domum remisit. Quòd si in se pagum rediret, vetuit cuiquam miraculum indicare. Certè nulla causà videtur cur ab ingressu pagi Christus eum arceret, qui fortasse pagi illius incola erat. Et si ingressum in pagum prohiberet, non subderet nemini dixeris in pago. Cur autem accepta à se be-

neficia aliquos Christus voluit celare, alios palàm prædicare, solus ipse nouit. Ideo altiori egent indagine.

‡ *Et ingressus est Iesus & discipuli eius in castella Cæsareæ Philippi: & in via interrogauit discipulos suos, dicens eis. Quem me dicunt esse homines? Qui responderunt illi, dicentes: Alij Ioannem Baptistam, alij Eliam, Alij uerò quasi unum de prophetis. Tunc dicit illis: Vos uerò quem me esse dicitis? Respondens Petrus ait ei: Tu es Christus.* †Mat. 16.d. Luc. 9.c.

Apostolos extra Iudææ fines educit, ut ab eis fidei cōfessionem liberam acciperet, ne inter Pharisæos talem fateri formidarent. Et primùm rogat eos de opinione populari, non Pharisæorum, quos sola inuidia duci videbatur & inde super eorum opinione interrogat, ad quod Petrus tanquam ardentior primus respōdit: Tu es ille Christus, & uerus Messias hactenus expectatus, Mattheus addit, tu es Christus filius Dei uiui.

Et comminatus est eis ne cui dicerent de illo.

Quāuis in Iudæa palàm discipuli cōfiterentur Christum esse Deum, prohibentur tamen ipsum inter gentes talem esse, donec tempus congruum adueniret prædicare, ut post sancti spiritus missionem ad hoc ipsos mitteret: & ut doceret humilitatem, & mundi principem falleret.

† *Et cœpit docere eos quoniam oportet filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus, & à summis sacerdotibus & scribis, & occidi: & post tres dies resurgere.* †Mat. 16.g.

Quoniam per mortem perueniendum erat ad gloriã, mortis periculum Christus discipulos docuit non esse formidandum, sed post mortem eius prædicandum, & illis subeundum.

Et palàm uerbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum. Qui conuersus, & uidens discipulos suos comminatus est Petro, dicens: Vade retrò post me satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

Palàm loquebatur Græcè παρρησία, id est, liberè & magna cum fiducia, ac manifestè sine quouis tegumento annunciabat illis suam mortē & resurrectionem. Quē

cum increpasset Petrus, & Petrum ipse increpauit, dicens: Vade post me satana, q. d. Cur mihi aduersarius es, qui me paulò antè Dei filium confitebaris, sequere sententiam meam. Volens enim præire, scandalum mihi es. Et conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis: † Si quis vult me sequi, denegat semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdidit animam suam propter me, & Euangelium, saluam faciet eam.

Hic seipsum denegat, qui quod fuit in peccatis solitum vitat in spiritus nouitate. Si fuerit superbus, fiat humilis, si luxuriosus, fiat castus, & sic de quacunque impietatis culpa: sed & quemadmodum Christus vt saluam faceret animam nostram, animam suam, et vitam exposuit, ita qui voluerit animam suam in futura saluare gloria, non formidet eam pro fidei tuitione & Christi amore ponere. Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum, & detrimentum animæ suæ faciat? Aut quid dabit homo comutationis pro anima sua?

Si solius animæ salutem præcipuè quærere oportet, quid proderit homini totum mundum lucrari & animam suam perdere: quandoquidem & mundus & omnia quæ in mundo sunt, mortalia & corruptibilia sunt, animam verò immortalis & incorruptibilis, & ideo horum delectatio & voluptas mortalis, animæ verò perditio supplicium consequitur perpetuum: propterea salutem animæ nihil comparandum, & vitæ eius æquiparandum.

† Qui enim me confessus fuerit & verba mea in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confitebitur eum cum venerit in gloria patris sui cum angelis suis.

Græci legunt *ὁς γὰρ ἀνέσταις αἰσχύνθη με* id est, qui enim confusus fuerit in me siue quem mei puduerit, sicut plerique legunt. Nec enim credere sufficit sed & palam Christum eiusque fidem in necessitate confiteri, etiam vsque ad mortem & palam prædicare, non obstante periculo mortis.

† Mat.

10. f.

Luc. 9. c.

14. b. &

17. g.

De sacra.

vnct. ca.

1. §.

Quia ve-

ro.

Ioã. 18. d.

† Matth.

10. d.

Luc. 9. c.

11. b.

CAPVT NONVM.

Christus coram tribus discipulis Moyse & Elia testibus transfiguratus est, sub Eliæ nomine suum præsignat aduentum. Lunaticum curauit, quem discipuli curare non potuerant, quibus passionem suam prædicit, & ordinem inter eos posuit, scandalum vitare præcipiens per abscissionem pedis, & oculi auulsio-

nem.

ET dicebat illis: Amen dico vobis, quia ¶ sunt quidam de hinc stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. †Matth. 16. 8. Luc. 9. d.

Matthæus dicit: donec videant filium hominis venientem in regno suo, quorum prope eadem est sententia, quæ ibi explicata est: tamen propter ea quæ ibi dicta sunt, quidam hunc locum intelligunt regnum Dei veniens in virtute: quidam intelligunt ipsam Christi resurrectionem, per quam verè regnare cœpit, deuicta morte ac diabolo, iam nō vltra moriturus. Sed restat scrupus, cur diceret: Quidam, cū nulli antè mortui sint. Quare vel de extremo iudicio, ac de Ioanne Euangelista, intelligendus est hic locus: vel de vniuersali Euangelij publicatione, quæ facta est circiter vigesimum annum à passione Christi: quam quidam ex Apostolis ac discipulis Christi viderunt, quidam non, vtpote Iacobus Zebedæi, Stephanus, atque alij multi. Alij ipsam intelligunt transfigurationem, in qua tres illorum viderunt Dei gloriam, in qua venturus est ad iudicium.

¶ Et post dies sex assumpsit Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem: & duxit illos in montem excelsum solos, & transfiguratus est coram ipsis. Et vestimenta eius facta sunt splendentia & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. Et apparuit illis Elias cum Moyse, & erant loquentes cum Iesu. Et respondens Petrus, ait Iesu: Rabbi, bonum est nos hinc esse: & faciamus tria tabernacula: tibi unum, Moyse unum, & Eliæ unum. †Matth. 17. 2. Luc. 9. d. 2. Pet. 1. d

Neq; contrarius est Lucas, dicēs: post dies octo, quia

primum & postremum nominavit, hos autem Matthæus & Marcus omiserunt. Hos autem tres præ cæteris sicut & aliàs, assumpsit, Petrum, quia præ cæteris diligebat eum: Ioannem, quia plus alijs diligebatur ab eo: Iacobum autem propter virtutum excellentiam, & in Iudæos zelum. Et in formam beatorum corpus suum ostendit, manens quidem in eadem figura & essentia, specie tamen eius in Dei & beatorum figura mutata. Et quia vulgus ipsum dicebat vel Moysen vel Eliam vel Ioannem, aut aliquem prophetarum, ideo voluit Moysen & Eliam præcipuos inter prophetas sibi assistere, & tanquam famulos & inferiores seruos sibi famulari: Moysen inquam qui mortuus erat, & Eliam qui nondum mortuus est, ut se mortis ac vitæ dominum assereret.

Non enim sciebat quid diceret: Erant enim timore exterriti.

Nam si tria condidissent tabernacula, quæ fuisset utilitas, & quomodo condere potuissent, quibus summa paupertas esset, & inopia.

Et facta est nubes obumbrans eos. Et venit vox de nube, dicens: Hic est filius meus charissimus, audite illum. Et statim circumspectantes neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum.

Et merito nubes apparuit circundans eum, de qua dicitur Psalm. 103. * Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulat super pennas ventorum, A qua quidem nube pater filium suum contestatus est sicut prius in baptismo eius.

† E descenditibus illis de monte præcepit illis ne cuiquam quod vidissent, narrarent, nisi cum filius hominis à mortuis resurrexerit.

Frustra enim ista narrassent, quia vix persuadere potuissent, nisi prius visa eius post passionem resurrectione. Et iterum Phariseos & cæteros eius æmulos magis in eius invidiam exacerbassent & excitassent.

Et verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset: Cum à mortuis resurrexerit. Quid ergo dicunt Pharisei & scribæ: † quia Eliam oportet venire primum

Quod resurrectionis suæ meminerat, quam non antè aduentum Eliæ fore putabant. Ideo conquirunt inter se Græ-

* Psal.
103. a.

† Matt.
17. c.

† Mala.
4. b.

se Græcè *ἀλλήλοισι*, id est altercantes, & disputantes inter se quid illud esset, cum à mortuis resurrexerit, id est, quid sibi illa verba vellent. De hac autem disputatione, Vide Matth. 17.

Qui respondens, ait illis: Elias cum venerit primò restituet omnia. Et quomodo scriptum est † in filium hominis ut multa patiat, & contemnatur. Sed dico vobis † quia † Elias venit, († fecerunt illi quæcunque voluerunt) sicut scriptum est de eo.

† Isai. 3.
b.
† Mala.
4. b.

Vt multa patiat & contemnatur, id est, quemadmodum de filio hominis scriptum est fore ut plurima tolleret, & despectui habeatur, supplenda est hoc loco tam Græcè quam Latine ecliphs, scilicet, ita fiet, aut quid simile. Deinde probat fore ut multa patiat: Sed dico vobis quia Elias venit, & fecerunt illi quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo, id est quemadmodum scriptum erat: Elias, id est, Ioannes in spiritu Eliæ veniet, quem occiderunt: ita sicut de filio hominis scriptum est fore ut multa patiat & contemnatur, sic fiet. Nam quod hîc scribitur: sicut scriptum est de eo, referri non debet ad id quod immediatè præcessit: & fecerunt ei quæcunque voluerunt, quod per parenthesis legendum est. Sed ad illud Elias venit, sicut scriptum est de eo. Nā Ioannis mortem prophetatam non legimus.

† Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis.

† Matth.
17. c.
Luc. 9. c.

Veniens à monte cum tribus discipulis, coram quibus transfiguratus est, reperit reliquos nouem, quos apprehenderant Scribæ tentantes subvertere illos, & auertere à sequela Christi, cum quibus disputabant de Christo & eius virtute: vnde dicit conquirentes cum illis, quod Græcè dicitur *ἀλλήλοισι*, id est, altercantes & disputantes cum illis.

Et confestim omnis populus videns Iesum stupefactus est, & expauerunt: & accurrentes salutabant eum.

Græcè tantum est *ἐξέθαμβήθη*, id est, obstupuit, & accurrentes salutabant eum. Hoc insolitum turbæ facinus, solus ut pleraque recitat Marcus, arbitrandum est ex domini trāsfiguratione reliquias diuini illius splendoris

in vultu eius apparuisse, vnde attonitæ turbæ accurrere,
& eum salutare cœperunt.

† Matth. 17. d. *Et interrogavit eos: † Quid inter vos conquiritis. Et respondens unus de turba, dixit.*

Luc. 9. c. Græcè pro eos est γραμματέας, id est, Scribas. Interpres legit αὐτοὺς, id est, eos, vt intelligas de scribis & discipulis inter se altercantibus. Pro eo vero Interpres vertit: Quid conquiritis inter vos? Interpres legit εἰ αὐτοὺς, Græca habet αὐτῶν, id est, qd altercamini cū illis? Nihil aut refert quod ad sensum attinet, vtrū legas: qd altercamini cū illis, an quid altercamini inter vos? vel inuicē.

† Matth. 17. c. *Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, qui ubicunque eum apprehenderit allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit. Et dixi discipulis tuis vt eijcerent illum, & non potuerunt. Qui respondens ei dixit: † O generatio incredula, quandiu apud vos ero? quandiu vos patiar? afferite illū ad me. Et attulerunt eum.*

Luc. 9. c. Cū non istum Christus interrogaret, sed aut scribas & discipulos simul altercantes quid inter se altercarentur, bene pro omnibus respondet Lunatici pater, qui illis altercandi causa fuerat. Cū enim Lunaticum discipulis curādum obtulisset, neque curare illi potuissent, dubium non est quin de hac impotentia præcipuè altercarentur Scribæ cum discipulis. Et ideo non ad patrem Lunatici, non ad discipulos, sed ad peruicaces Scribas sermonem vertit dominus: de quo & Lunatici miraculo, & toto contextu Marci, vsque ad hunc locum. Et inde profecti, vide Mat. 17. d.

Et cū vidisset eum, statim spiritus conturbauit illum, & elisus in terram volutabatur spumans. Et interrogavit patrem eius: Quantum temporis est, ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, Et frequenter eum in ignem, & aquam misit vt eum perderet. Sed si quid potes adiuua nos, misertus nostri. Iesus autem ait illis: Si potes credere omnia possibile sunt credenti.

Conturbauit illū Græcè dicitur ἐκταράξει, id est discerpit. Interpres legisse videtur ἐταράξει, id est, deturbauit, cōturbauit. Elisus in terram, Græcè dicitur, πίπτων, id est, cadens

eadens in terram volutabatur. Sed sinebat eum Christus tanta pati, vt pater eius postquam sanum videret filium, agnosceret à quãtis calamitatibus videret liberatum filium, considerato tempore infirmitatis, & periculis quibus subiectus fuerat.

Et continuo exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: † Matth.

Credo domine, adiuua incredulitatē meam. † Et cūm vi- 17.c.

disset Iesus cōcurrentē turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo: & amplius ne introeas in eū. Et exclamans, & multum discerpens eum, exijt ab eo, & factus est sicut mortuus: ita vt multi dicerent: quia mortuus est. Iesus autem tenēs manum eius, eleuauit eum, & surrexit.

Cognita patris fide, quam voluntati conformabat diuinæ, iussit abire dæmonem, & respiscere dæmoniacum. Vnde clamans spiritus amplius puerum vexabat, quia coactus ab eo recederet. Puerum verò quasi mortuum reddidit, vt magis admirandum redderetur miraculum, quo non solum Lunaticum curat, sed & ipsum suscitare creditur.

Et cūm introisset in domū, discipuli eius secretò interrogabant eū. Quare nos nō potuimus eijcere eum? & dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio.

Christum interrogat, ne forte perdidissent, quam dominus illis prius contulisset virtutem. Oratio aut mentē à terrenis, quibus innititur dæmon, ad cœlestia erigit, ieiunium verò cerebrum à fumis & vaporibus à stomacho ascendētibus vacuat, quæ maximè mentem perturbant, illamq; confundunt. His igitur iunctis mens à talibus phantasmatibus redditur libera.

† Et inde profecti prætergre diebantur Galileam, nec vole- † Matth.
bat quenquam scire: Docebat autem discipulos suos, & di- 17.d.
cebat illis: quomodo filius hominis tradetur in manus ho- Luc. 9.c.
minum, & occident eum, & occisus tertia die resurget.

Græcè *καὶ προεβόον: παρὰ* aut in compositione cūm significet clam, significare potest hoc loco, quod clam per Galilæam iter facerent. Vnde & Marcus subdit: nec volebat quenquam scire.

† Matth.
18.2.
Luc. 9. f.

At illi ignorabant verbum, & timebant interrogare eum. † Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebāt. Siquidem in via inter se disputauerāt quis eorum maior esset.

Id est, ignorabant quid illud esset quod de morte sua & resurrectione Christus illis dixisset. Miror autem hoc loco Caietani ignorantiam: qui totam hanc sententiam superflue dicit, neq; Græcè haberi. Sed excuso hominis ignorantiam: qui ne Græcè quidem legere nouerat. Fortasse cōsultō reus, Aldinum tantū exemplar habebat, vbi sententia illa deest: cū cætera exemplaria, tam impressa quàm manu descripta habeant. Magis miror librarium quendam audaculum expunctionis notam, sententiam illam conclusisse: tanquam Græcis deesset. Nec certe superfluit, quod Lucas 9. cap. addit. Quasi diceret Christus, vt plerunq; superius: Ad hoc filius hominis venit vt per mortem & resurrectionem suam mundum viuificet. Quod verbum Dei dispēsatione ignorabant, tanquam adhuc minus prouecti, vt nec ad diuinum adhuc possent mysterium peruenire. De morte non dubitabant, genus verò mortis ignorabāt, & resurrectionem minus tanquam inauditum credebant. Interrogati verò à Christo præ pudore quasi iam conuicti, tacebant.

Et residens vocauit duodecim, & ait illis: Siquis vult primus esse, erit omnium nouissimus, & omnium minister. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum: quem cū complexus esset, ait illis: Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: & quicumque me suscepit, non me suscepit, sed eum qui misit me.

Quoniam audierant regni cœlorū clauēs Petro missas & rursus ipsum cum Iacobo & Ioanne assumptū tanquam à secretis Domini, inde cœperunt inter se de primatu cōtendere, quasi arbitantes illos tres cæteris præferēdos, vel saltē Petrum aliorum prælatū. Quorum ambitionē humilitate curare contendit, puerorū exemplo.

† 1. Cor.
12.2.

Respondit illi Ioānes, dicens: Magister, vidimus quēdam in nomine tuo eicientē demonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eū. Iesus autē ait: Nolite prohibere eum. † Nemo est enim

enim qui faciat virtutē in nomine meo, & possit citò male loqui de me. Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.

Hoc Ioannis facto & Christi responsione, doceamur primùm in primitiua Ecclesia etiam improbos in Christi nomine miracula fecisse, dæmoniaq; eiecisse, nimirū vt latius cæleriusq; Christi potentia innotesceret: cuius inuocatione à ministris etiam suis dæmon exire cōpelleretur. Nihil ergo mirum si nunc etiam ab exorcistis sacerdotibus, indignam Christiano vitam degentibus, in Christi nomine demones adiurentur, & exire compellantur. Secundò doceamur neminem esse prohibendum qui Christi gloriam ac fidem promoueat, quātumcunque perperam ille viuat. Quod & nos docuit Paulus ad Philippenses. i. dicens: *✠ Quidam propter inuidiam & contentionem, quidam autem & propter bonā voluntatem Christum prædicant: Deinde subdit: Quid enim dum omnimodo siue per occasionem, siue per veritatem CHRISTVS annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.*

†Phil. i. b

Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis: Amen dico vobis, nō perdet mercedem suam.

Arguit Christus à minori ad maius, quòd si quis aquā in nomine Dei dederit, mercedem & temporalem & æternam mereri poterit, quanto si panem vel vinum, aut rem maioris æstimationis, digniori & maiori mercede dignus efficietur, & erit. Hoc autem Matth. 10. planius interpretatur.

✠ Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illā. Bonum est tibi debilem introire in vitā, quàm duas manus habentē ire in gehennam, in ignem inextinguibile: ubi vermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum. Bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis nō extinguitur.

† Matth.
10. g.
& 18. a.
Lu. 17. a.

tingui-

tinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eijce eum: Bonum est tibi luscum introire in regnū Dei, quā duos oculos habentem mitti in gehennam ignis: † Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

† Isa. 66. g

✠ Hier. in
18. cap.
Matth. a.

Hieron. ibidem. Rectè igitur qui scandalizari potest, pusillus appellatur, quia magnus quicquid patiat, non declinet à fide. ✠ Secundum ritum prouinciæ loquitur de mola alinaria, quo maiorum criminum ista apud veteres Iudæos pœna fuit: vt in profundum, ligato saxo ad collum rei, demergerentur. Sēsus igitur orationis est: Expedi, id est, multo melius est pro culpa breuem pœnam sustinere, quā æternis seruari cruciatibus. Quantum autem scādala cauere debeamus, insinuat, & imprimis eos qui scandalizant, cū parū distet in vitio fallere vel falli: Scandalizat autem qui dicto vel facto minus recto occasionem dat ruinæ. Quod autem manus, pedis, oculiue scandalum vitare iubet, non de membris corporis intelligit, sed vel de cognatis, amicis, vel ministris, vel de his cum quibus iniquam degunt vitam, qui membrorum vice communicantur: quos vitare tenemur, si nobis peccati periculum afferant, & cum quibus absque peccato conuiuere non possumus, absque quibus satius est vitam ingredi perpetuam, quā cum illis, ignem æternum. Hic autem ignis ardorem pœnæ inferni extrinsecus aduenientis designat: vermis verò pœnā conscientix intrinsecus mordere non cessantis.

† Distin. *Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur.*

43. cap. † *Bonum est sal: quod si sal insalsum fuerit, in quo illud condietis. Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

Sit rector *Matth. 5. b.* *Quæ enim victima sale salitur, vermis putredinem ar-*

Lu. 14. g. *cet: quæ verò igne sale asperso, carnem quoque sale con-*

sumit. Sal ergo dulcedinem sapientix, ignis spiritus sancti gratiam designat, & quemadmodum iuxta legem omnis victima sale conditur, sic oportet omnia facta, quæ accepta speramus futura, quasi gratam victimam, diuino sale condiri. Quod autem dicit: habete in vobis sal, & pacem habete inter vos, ad id spectat quod prius discipuli inuicem super primatu disputarent, neque enim maior rerum oritur perturbatio, neq; grauiora nascuntur

tur scandala, quàm ubi præesse homines inter se contendunt. Quod ut discipuli inter se vitent, & curèt maximè humilitatem, hortatur eos Dominus. Neque abs re falsi vitur similitudine. Salis enim est conseruare salita ne putrefiât: Ita igne tribulationis saliri oportet electos, ne per prosperitatis elationem putrescant. Et omnis inquit victima sale salietur, id est, quemadmodum in lege omnem victimam sale saliri oportebat: ita omnis verè Christianus viua Dei hostia & victima & sale ignis, hoc est tribulationis & sale prudètiæ saliri debet. Reliquum vide Matth. 5. Ibi: Bonum est sal, &c.

CAPVT DECIMVM.

Diuortium omnino prohibet, paruulis benedixit, diuites à pauperibus segregat, præmium cuncta linquentibus assignat: ex matris filiorum Zebedæi refutatione, docet in dominio non esse quærendam super alios reuerentiam, & tandem Iericho præteriens, cæcum illuminat.

Et inde exurgens, venit in fines Iudææ ultra Iordanem, & conueniunt iterum turbæ ad eum, & sicut consueuerat, iterum docebat illos. Et accedentes Pharisei interrogabant eum: † Si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: † Moyses permisit libellum repudiij scribere, & dimittere. Quibus respondens Iesus ait: Ad duritiã cordis vestri scripsit vobis præceptum istud, ab initio autem creaturæ, † masculum & fœminam fecit eos Deus. † Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit ad uxorem suam, & erunt duo in carne una. Itaque non sunt duo, sed una caro. † Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

Quanto Pharisei maiorem pararent calumniam, tanto Christus suam temperabat responsionem. Tentabant ergo eum an doceret contraria castitati, an concederet contraria legi Moyfi. Interrogant igitur an quauis ex causa homo diuortium ab uxore sua facere licitè possit. Quod si licere respòdisset, opposuissent doctrinam eius qua priù hoc docuisset. Sin verò nõ licere, opposuissent legem

† Matth. 19. a.

† Mat. 15. c. & 19. a. Deuter. 24. a.

† Gen. 1. d

† Gen. 2. d

† 29. q. 2. cap.

Dicitur est.

† Matth. 19. a.

Eph. 5. d.

1. Corin. 7. d.

legem de repudio. Vtrunque ita temperavit, vt nec replicæ pateret locus. Quo ad legem inquam, quia illam Moyſes ſtatueraſt, quæſi inuitus ad duritiã cordis eorum, vt maiora mala ſcilicet vxoricidiũ vitarent ad quod maxime procliuẽ eſſent. Quo verò ad diuinum præceptum non ſic erat ab initio creaturæ: In quo creauit ſceminam ex viro non ſceminas, vt vnus vnã tantũ haberet: quod per Dei præceptum per Adam inductum, & quæſi prophetatum. Quia ſicut coniunctio animorũ per charitatem & mutuã dilectionem vnã facit animã, iuxta illud act. 4. Multitudinis credentium erat cor vnũ & anima vnã: Ita corporum coniunctio, vnã carnẽ faceret. Propterea quod Deus coniunxit per naturã, lex humana diſſoluere nequit. Et ſic præter naturã ac præter legem eſſet diuortium.

Et in domo iterum diſcipuli eius de eodem interrogauerũt eum. Et ait illis: ¶ Quicumque dimiſerit vxorem ſuã, & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eã. Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum, & alij nupſerit, mœchatur.

† De eo q̄
cogno.
cõſangui.
cap.
Discreti-
onem.
Matt. 5. c.
& 19. b.
Luc. 16. d.

Cũ ſicuti & Matth. 19. eadem ſit Phariſæorum interrogatio quæ & illic, ſcilicet, virò ne vxorem dimittere liceat, Indubiẽ certũ eſt reſpõſionem factã à Chriſto eandem eſſe, ſcilicet, quicumq; dimiſerit vxorẽ ſuã niſi ob fornicationem, & aliam duxerit mœchatur. Similiter & hĩc intelligendũ eſt, vt duo innuantur à Chriſto: Primum quòd nemini licet dimittere vxorem ſuã, niſi fornicationis cauſa, Secundò quòd dimiſſa fornicaria, non licet aliã ducere: quòd qui aliam ducit, adulteriũ committit aduerſus vxorem priorem dimiſſã.

† Matth.
19. b.
Luc. 18. c.

¶ Et offerabant illi paruulos vt tãgeret illos. Diſcipuli autem comminabantur offerentibus. Quòs cũ videret Ieſus indignè tulit: & ait illis: Sinite paruulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim eſt regnum Dei. Amen dico vobis: quiſquis non receperit regnum Dei velut paruulus, non intrabit in illud. Et complexans eos, & imponẽs manus ſuper illos, benedicebat illos.

Cũ iuxta Matthæum Chriſtus maxime laudaffet Eunuchos propter corporis munditiã, exiſtimantes nullos corpore pueris mundioreſ, nec attendenteſ mundi-
tiam

tiam voluntatis & virtutem continentiae plus Deo placere quam continentiam vel munditiam puerilem corporis, offerebant illi paruulos vt illis benediceret. Quod cum discipuli indignè ferrent, increpat eos dominus, quia talium, non istorum, nisi perseuerent, & in fine tales & adeò mundi reperiantur, est regnum cœlorum.

† Et cum egressus esset in via, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum dicens: Magister bone quid faciam vt vitam æternam percipiam? Iesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus, Deus: Præcepta nostri: † Ne adulteres: Ne occidas: Ne fureris: Ne falsum testimonium dixeris: Ne fraudem feceris. Honora patrem tuum & matrem.

† Matth.
19.d.
Luc.18.d

† Exod.
20.b.
Rom.8.a
Gal.4.b.

Nec erat hic adolescens dolosus, sed vitæ æternæ cupidus, aliàs Christus intuens illum non dilexisset. Cum verò Christum vocasset bonum, non se negat Christus bonum, sed se Deum esse significat, sicut nec se magistrū bonum negat, sed nullum absque Deo bonum esse insinuat. Præcepta autem ad proximum magis necessaria illi asserit ad pacificum conuictum, & vitam æternam consequendam.

At ille respondens ait illi: Magister, hæc omnia obseruaui à Iuuentute mea. Iesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei: Vnum tibi deest. † Va de, quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me. Qui contristatus in verbo abiit mæres. Erat enim habens multas possessiones.

† 14.
quæst. 1.
cap. 1.
Mat. 19. c
Luc. 12. d
18. d.

Nec simpliciter hic mentitus videtur, dicens se hæc mandata secundum legem impleuisse. Lex autem vt inquit Paulus 7. ad Hebr. nihil ad perfectum adduxit, vt igitur perfectus esset hic adolescens, opus erat ipsum sequi Christum, qui legem perfecit, vtpote quæ duceret ad vitam æternam: quod non fecerat lex vetus, quæ terrena promittebat, & possessiones plurimas permittebat. Vnde hic inter vtrunque anxius priscam maluit sequi consuetudinem quam nouam prosequi.

† Matth.
6 d.
Luc. 12. d
1. Cor.

Et circumspecti Iesus, ait discipulis suis: † Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt? Discipuli

7. c.
Mat. 19. f
Luc. 18. c

T autem.

autem obstupescébāt in verbis eius. At Iesus rursum respōdens, ait illis: Filioli, quā difficulte est confidentes in pecunijs, in regnum Dei introire?

In hoc quod dicit pecunias Græcè est χρῆματα, à verbo χρῆσθαι, quod est expēdere, cōsumere, propter χρῆσθαι, quod est idem quod vsus, quibus igitur pecunijs vtendum est ad necessitatem, nec recondendum propter auaritiam. Quoniam sapientia abscondita, & thesaurus inuisus, quæ utilitas in vtrisque. Ecclesiastici. 20. & 41. Facilius est Camelum per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnum Dei. Qui magis admirabantur dicentes ad semetipsos: Et quis potest saluus fieri? Et intuens illos Iesus, ait: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum. Omnia enim possibilia sunt apud Deum.

Hic suo more Philosophans Caietanus, transire inquit, pro ingredi: & hinc firmatur quo Matthæi. 16. excolendo hæc scripsimus. Foramen acus esse nomē proprium portæ, vel certi angusti transitus. Huic enim consonat vocabulum illud ingredi: quasi verò aut ingredi, aut εἰσελθεῖν dici non possit nisi quod pedes habet. Neque filum per foramen acus ingredi possit, ac ideo necesse sit fingere Ierosolymis portam quādam angustam, per quam ingredi non posset Camelus. Nec si Camelus pro animali sumamus, salua possit esse lectio nisi portam illam fingamus: Cū vt ita dicam impossibile magis sit Camelum animal gibbosum per acus foramen transire, quā per angustam portam, imò omnino impossibile. Vult enim probare CHRIVS quòd planè apud homines impossibile sit diuitem saluari, nunc expendamus quæ ad ius capitis literam faciunt. Apud Matthæum autem exposuimus pro fune accipi posse camelum.

† Matt.
19. d.
Luc. 12. d
& 18. e.
† Mat. 19.
g
Luc. 8. e.

Et cœpit ei Petrus dicere: † Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Respondes Iesus, ait: † Amen dico vobis: Nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Euangelium, qui non accipiet centies tantum nunc in tēpore, hoc domos, & fratres & sorores, & matres & filios, & agros, cū persecutionibus, & in seculo vitā eter-

nam. Multi aut erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

† Matth.
19. g.
Luc. 13. f.

Petrus ex opposito intellexit se plurima cum socijs in futuro seculo assecuturum. Vnde quærat: quid nobis restat futurum, qui reliquimus omnia, sed & secuti sumus te, qui etiam pauca reliquerat, veruntamen quæcūque possidebat. Hoc idcirco quærit pro his qui hanc viā ingressuri essent: Ecce inquit, nec vendidim⁹ omnia nec pauperibus dedimus, ea autem amicis nostris reliquimus, veruntamen quid igitur erit nobis qui te secuti sumus? Quibus respondet Christus: quod qui etiam pauca reliquerunt, vt pleriq; mendicātes, multo plura etiam in hoc seculo quā vnquam ex paterna fuissent consecuti successione, & tandem si Christum ritè sequantur, vitam æternam percipient. Propterea qui in hac vita despiciuntur, non despondeant animū, maiores & priores futuri, quā qui in hoc seculo & bonis & honoribus ad cælum vsque extolluntur.

Erant autem in via ascendentes Ierosolymam, & præcedebat illos Iesus, & stupebant, & sequentes timebant: Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei ventura. † Quia ecce ascendimus Ierosolymam, & filius

hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & senioribus, & damnabunt eum morte & tradent eum Gentibus, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum, & tertia die resurget.

† Matth.
16. e. 17.
f. 20. d.
Luc. 18. f.

Plerunq; suæ passionis & mortis supplicium discipulis suis prædixerat, & suam post hæc resurrectionē, quibus non obstantibus in morte sua scandalizati sunt, quāto magis si non eis reuelasset.

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes: Magister volumus vt quodcumq; petierimus, facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis, vt vnus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. Iesus autem ait eis: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibo, aut baptismo quo ego baptizor baptizari? At illi dixerūt ei: Possumus. Iesus autem ait: † Calicem quidem quem ego

† Matth.
20. c.

bibo, bibetis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini:

T a sedere

sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

Cum Iacobus & Ioannes sæpius Christum audissent regnaturum, ipsi ambitione capti se primos à secretis futuros, sicut & in transfiguratione præter cæteros assumpti fuissent, Petrum tamen timebant. Ideo audientes ascensum Christi in Ierusalem, crediderunt hoc esse causa regnandi, propterea petunt vnum eorum ad dexteram sedurum in regno, alterum ad sinistram. Quibus respondet suam in eos retorquens ambitionem. Potestis inquit, calicem mortis & passionis bibere, & baptismum sanguinis suscipere quos ego breui sum passurus? Quod non intelligentes, tanquam audaculi respondent: Possumus: omnia promitterent, vt petitis fruerentur.

Et audientes decem indignati sunt de Iacobo & Ioanne. Iesus autem vocans eos, ait illis: † Scitis quia hi qui videntur principari Gentibus, dominantur eis: & principes eorum potestatem habent ipsorum. Non ita est autem in vobis: sed quicumque voluerit fieri maior, erit vester minister: & quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. Nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret: & daret animam suam redemptionem pro multis.

† Matth.
20. f.
Luc. 22. c.

Non dixerat Christus duobus fratribus. Non sedebitis ad dexteram meam vel sinistram, ne illos confunderet, sed vt omnes bene sperarent, cæteri tamen super audacia amborum indignati sunt, quamuis etiã passifuerint repulsam, quantomagis si consecuti fuissent optatum. Quibus Christus respondit, aliam esse dominationem secularem, aliam Ecclesiasticam: quod seculares Domini maiores vocantur, & cæteris superbia præstât: Ecclesiastici verò quanto sunt altiori constituti gradu, tanto humiliores & serui aliorum esse debent, & cæteris ministrare. Exemplum autem, à seipso tradit, qui non petierit ab illis famulatum aut ministerium, sed oppositum, quia semper paratum se exhibuerit ad ministrandũ.

† Matth.
20. g.
Luc, 18. g.

† Et veniunt Iericho: & proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudini filius Timæi Barti-

meus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans. Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus est, cœpit clamare et dicere: Iesu fili David miserere mei. Et comminabantur ei multi ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili David miserere mei.

Quod hic in vno cæco factum dicit Marcus, in duobus factum Matthæus dicit: neque propterea Marco contrarius est. Cui cum vnum esset amborum miraculum, sufficere visum est cæci vnus meminisse, nempe celebrioris. Quippe cuius nomen recitat, Bartimæum vocans. Videtur & Lucas nonnihil à Matthæo & Marco dissentire, quem suo loco cõciliabimus. Superest ea quæ ad literam faciunt, explicare. Quid sit autem Bartimeus, explicat textus, scilicet filius Timæi. Bar enim filium Hebræis significat.

Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei? Animæquior esto, surge, vocat te. Qui proietto vestimento suo exiliens, venit ad eum. Et respondens Iesus dixit illi: † Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni ut videã. Iesus aut ait illi: Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, et sequebatur eum in via.

†Matth.
20.g.
Luc.18.g

Stat Christus. quotiens expetitur auxilium eius vt Act.7. Stephanus inter manus tyrannorum vidit Iesum stantem à dextris virtutis Dei. Tunc iubet pœnitentes & egenos ad se venire per Apostolos, & eos qui curam habent inferiorum. Vocâtes autem aiunt: Animæquior esto, &c. Græcè dicitur θαρσᾶ, id est, bono animo esto, siue confide. Quoniam filius David vt talis cæcos illuminare non potest, sed filius Dei, opus est igitur filium David credere filium Dei esse, vt oculi illuminentur: quod vt credidit, visum recipere meruit, & à Christo audire: Fides tua te saluum fecit.

CAPVT VNDECIMVM.

Christus super adductum à discipulis pullum Ierusalem cum honore ingressus reuertitur in Bethaniam: In crastino Ierusalem rediens, ficum maledicens arefcere facit: videntes & ementes è templo eijcit, nec qua hoc virtute faciat Iudæis aperit.

† Matth.
21.3.
Luc.19.d
Ioan.12.b

Et cum appropinquarent Ierosolymæ & Bethan-
niæ ad montem oliuarum, mittit duos ex discipu-
lis suis, & ait illis: Ite in castellum quod contra
uos est, & statim introeuntes illuc, inuenietis pul-
lum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit, sol-
uite illum, & adducite. Et si quis vobis dixerit: Quid faci-
tis? dicite, quia Domino necessarius est: & continuo illum
dimittet huc.

Quod solus Matthæus asinæ meminit, Marcus & Lu-
cas non, haud propterea contrarij, plerumq; enim quod
vnum de duobus dixit, alterius autem tantum memi-
nisse alij contenti sunt. Marcus igitur solum pullum no-
minat. Inuenietis inquit, pullum ligatum, super quæ ne-
mo adhuc hominum sedit: vt intelligamus omnia hæc
tantum mysterij gratia fieri, quod tunc nullo egeret in-
uento ad iter peragendum, pullum inquam, in figuram
Gentilis populi propè ad fidem venturi, & quo Chri-
stus deinceps veheretur: Asinam vero in figuram Gen-
tis Iudaicæ, quæ pullum tandem sequeretur: Iuxta di-
ctum Pauli Roma.11. Cæcitas ex parte facta est in Israël,
donec plenitudo Gentium intraret. Iubentur itaque per
doctrinam & miracula soluere pullum, & non solum,
sed adducere ad CHRISTVM: quoniam verbum Dei
non est alligatum.

Et abeuntes inuenerunt pullum ligatum ante ianuam fo-
ris in biuio, & solvunt eum. Et quidam de illic stantibus
dicebant illis: Quid facitis soluentes pullum? Quid dixerunt
eis sicut præceperat illis Iesus, & dimiserunt eis.

Quandoquidem extra Ecclesiam non est salus, ita hic
pullus extra portam foris ligatus erat. Gentilem verò
populum hic pullus designare dicitur, qui funibus pec-
catorum idololatriæ, superstitionis, & eiusmodi à dz-
mone tenebatur ligatus, ad quem soluendum missi Apo-
stoli paucis resistantibus adduxerunt, qui nomine Do-
mini audito quieuerunt.

† Matth.
21.b.

Et duxerunt pullum ad Iesum, & imponunt illi vestimē-
ta sua, & sedit super eum. Multi autē vestimenta sua strā-
uerunt in viā. Alij autem frondes cædebant de arboribus,
& sterne-

Et sternebant in via. Et qui præibant, & qui sequebatur, clamabant, dicentes: Hosanna benedictus qui venit in nomine domini. Benedictum quod venit regnum patris nostri David, Hosanna in excelsis.

Matthæus autem dicit, quòd adductis asina & pullo vestimenta sua vtriq; imposuerunt, ignorantes super què ascendere vellent: quod ad resurrectionem vsque ignorauerunt. Et tunc recolentes què dudum viderant, cognouerunt quia secundum prophetiam Zacha. scriptum erat. *† Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super pullum asinæ subiugalis: & idèo super illi vestimenta sua imponunt, & Christum super pullum sedere fecerunt. Alij viâ vestimentis, alij ramis, cæteri frõdibus & floribus eius triumphum venerantes: Cæteri alta voce clamabant Hosanna in excelsis, &c.*

† Zach.
9. b.
Isa. 62. d.)

† Et introiuit Ierosolymam in templum, & circumspexit omnibus, cum iam vespere esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim.

† Matth.
21. b.
Luc. 19. g

Ingressus ciuitatem Christus, templum prius ingressus, dans cunctis exemplum, vt primum Dei quærant regnum: In quo tanquam illius dominus vndiq; prospicit expectans tempus aptum correctioni: vnde postea rediens tâquam incorrigibiles ab eo eiecit. Quo viso sub silentio secessit cum suis in Bethaniam.

Et alia die cum exirent à Bethania, esuriit. † Cumq; vidisset à longè ficum habentem folia, venit, si quid forte inueniret in ea. Et cum venisset ad eam, nihil inuenit præter folia. Non enim erat tempus ficorum. Et respondens dixit ei: Iam non amplius in æternum ex te fructum quisquam māducet. Et audiebant discipuli eius.

† Matth.
21. b.

Sicut prius sitiens venerat ad puteum, sic modo esuriens venit ad ficum: vt humanæ carnis & salutis eius probationem exhiberet, cum fidem sitiret Ecclesiæ, & salutem esuriret humanam. Et cum potestatem vltionis haberet sicut beneficentiæ, eam maluit in plantam quàm in homines exercere, quòd esset hominis amator ad quem saluandum venerat: & vt Iudaicam plebem infructuosam designaret, & ob id maledictioni subiaceret.

‡ Matth.
12. b.
Luc. 19. g
Ioan. 2. c.

Et veniunt iterum Ierosolymā. † Et cum introisset in templum, cepit eicere vendentes & ementes in templo, & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas euertit & non sinebat ut quisquam transferret vas per templum: & docebat, dicens eis: Nonne scriptum est: † quia domus mea domus orationis vocabitur, omnibus gentibus, vos autem fecistis eam speluncam latronum.

‡ Isaia.
56. c.
Iere. 7. b.

Nota quod Matthæus & Lucas factum dicunt die palmarum: Marcus autem die sequenti. Nota etiam Marcum hoc loco addere præter cæteros Euangelistas hæc verba: Et non sinebat, ut quisquam transferret, &c. Quod puto intelligi non posse de vasis ad sacrificia necessarijs, aut de vasis venalibus, aut de his quæ venum intra vasa proponebantur. Videtur quibusdam de vasis mercationis intellexisse, & non de vasis Deo dicatis. Eiectio vendentium & ementium, atq; domus Dei singularitas declarantur Matth. 21.

Quo audito principes sacerdotum & scribæ querebāt quomodo eum perderent. Timebant enim eum: quoniam uniuersa turba admirabatur super doctrina eius.

Cum audirent eum ita liberè loquentem, & tam mirabilia facientem, excogitabant inter se quomodo eum perderent: Veruntamen timebant eum propter plebem illi affectam, propter quā temerè illum occidere verebatur.

† Mat. 17.
c. & 21. c.

Et cum vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate, † & cum manè transiret, viderunt ficum aridam factam à radicibus. Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Et respondens Iesus, ait illis: Habete fidem Dei. Amen dico vobis, quia quicumq; dixerit huic monti: Tollere & mittere in mare & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit quia quodcumq; dixerit fiat, fiet ei.

Cum tota die prædicasset, vespere egressus est ciuitatem, & ut putandum est in Bethaniam manè autem reuertentes, viderunt ficum cui maledixerat Christus, iam aruisse radicibus. Cuius recordatus Petrus, ad Christum ait: Quomodo ita repente exaruit ficus? Cui respondit Christus. Si tantam in me fidem habueritis nihil in corde hæsitantes, & dixeritis huic monti: tollere, & mittere in
mare

mare, fiet quicquid petieritis. Vnde tollere & mittere imperatiua sunt passiuua. Non est autem hyperbolica locutio. Nam à simplici quodam Christiano tempore Iuliani translatos montes, & in mare iactatos legisse memini. Sed & Zacharias in suo monoteifero cap. 121. narrat, Gregorium Neocæsariæ Ponti antistitem transtulisse montem, qui constructioni Ecclesiæ multum oberat: vt tantum constructioni Ecclesiæ loci reliquerit, quantum incolæ exigere spaciū optarent.

‡ Propterea dico vobis, omnia quaecunque orantes petitis, † Ma. 70.
 credite quia accipietis, & eueniet vobis. Et cum stabitis ad 1. & 22. c.
 orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem, vt & Luc. 11. b
 pater vester qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra. Ioan. 15. b
 ‡ Quod si vos non dimiseritis, nec pater vester qui in cæ- † Mat. 6.
 lis est dimittet vobis peccata vestra. b. Eccle-

Post fidei commendationem, statim orationem & admissorum in proximum remissionem adhibet, vt eorum 28. a.
 hæresis pateat, qui solam fidem sufficere dicunt ad iustificationem, & quod ad offensarum proximi remissionem attinet, perfecta est fides quæ per charitatem operatur: & vt dominica infert oratio: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Et veniunt rursus Ierosolymam. Et cum abularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, & scribæ, & seniores, & dicunt ei, † Matth.
 in qua potestate hæc facis: & quis dedit 21. c.
 tibi hanc potestatem vt ista facias? Luc. 20. a

Soliti sunt Iudæi cuncta Christi acta varijs agitare calumnijs, modò in virtute Beelzebub signa facere, modò superstitiosis agitari inuocationibus, nunc verò quia hæc frustra calumniati sunt, nec in his illum carpere poterunt, de eiectione vendentium & ementium à templo & mensarum euerfione, & vasa per templum deferendi prohibitione: cum sibiipsis solis spectare & licere putarent, arguunt, & cuius virtute hæc faciat, inquirunt. Iesus autem respondens, ait illis: Interrogabo vos & ego vnum verbum, & respondere mihi, & dicam vobis in qua potestate hæc faciam: Baptismus Ioannis de cælo erat an ex hominibus? Respondete mihi.

Quoniam Ioannes baptista multa palàm de virtutibus

& excellentia eius prædicauerat, ideo vt illi suo se confodiant gladio, & sua se responsione confundat, questionum illorum non respondet tanquam indigna esset responsio, sed aliam proponit, qua vel suo silentio vel sua sententia condemnatur. An videlicet Baptisma Ioannis à Deo cœlitus esset emissum, an humanitus institutum.

At illi cogitabant secum dicentes: Si dixerimus de cœlo, dicit nobis: Quare ergo non credidistis ei: Si dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia verè propheta esset. Et respondentes, dicunt Iesu: Nescimus. Et respondens Iesus, ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.

Hac quæstione perplexa quorsum euaderent ignorabant. quod si respondissent è cœlo, dicere poterat illis: Si credidissetis ei cum tanta de me prædicaret, nunc nõ dubitaretis in qua potestate hæc faciam: sin verò dixissent, inuentum esse humanum, totum populum habuissent contrarium, & fortè seditionem in eos mouentem. Ideo dicebant: Timemus populum. Græcè est *ἰφοβῶντο τὸν λαόν*, quod ad verbum significat: timebant populū: quæ est mutatio personæ Hebraica. At vetus interpres rectè personam atque aptè ad nostrum loquendi modum mutauit, vertens timemus. Erasmus autem veritus hoc loco mutare personam, non est veritus paulò antè mutare in eadem propositione vbi vertit *ἰπισώμεν*, dixissent, quod tamen est verbum primæ personæ pluralis, debuit ergo rectius vertere: Si dixerimus, vel si dicamus: quemadmodum noster vertere voluit interpres, & consequenter alterū sequebatur verbū. Nec Christus illis respondit: Ego nescio quod erat consequens responsioni eorum, sed nec cum illis mentiri voluit veritatem abscondens, sed eos responsione indignos iudicās.

CAPIT. DVODECIMVM.

Iudæos sub parabola vineæ agricolis locatæ reprobat: à Pharisæis & Herodianis super censu Cæsari reddendo tentatur, Sadducæis super resurrectione, & scribæ super primo mandato respondit, viduam super ceteros duo æra in gazophylacium mittentem, laudat.

E T cœpit illis in parabolis loqui: † Vineam pastinavit † Matth. 21. c. homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & edificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregre profectus est. Luc. 20. b. Isa. 5. 2. Iere. 2. d.

Hanc vineam designat per populum Iudaicum, quē pulsīs gentibus in Iudæa plantavit, de quo Psal. * Vineā de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti eam. Hæc parabola Matth. 21. declarata est. * Psal. 79. b.

Et misit ad agricolas in tempore seruum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ. Qui apprehensum eum ceciderunt & dimiserunt vacuum. Et iterum misit ad illos alium seruum, & illum in capite vulnerauerunt, & contumelijs affecerunt. Et rursum alium misit, & illum occiderunt: & plures alios, quosdam cœdentes, alios verò occidentes.

Fructus illius vineæ, observatio erat legis præceptorū & virtutum, ad quas suis temporibus requirendas, varijs temporibus misit prophetas, etiam varios quos varijs tractabant modis, de quibus Heb. 11. * Sancti ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, occisione gladij mortui sunt, &c. * Heb. 11. g.

Adhuc ergo unum habens filium charissimum, & illum misit ad eos nouissimum, dicens: Quia reuerbuntur filium meū. Coloni autem dixerunt adinuicem: Hic est hæres, venite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et apprehendentes eum, occiderunt, & eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos, & dabit vineam alijs. Nec scripturam legistis: † Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. † Psal. 117. c. Isa. 28. d.

Iudæi non contenti seruos patrisfamiliās verberasse, lapidasse, & occidisse, nisi etiam filium hæredem à quo pendebar hæreditas, occiderent ut hæreditate perfectè fruerentur, & liberè gauderent fructibus hæreditatis. Vnde ab illis de tam execrabili crudelitate iudicium exigit, quod contra se ignorâtes protulerunt, quòd scilicet reprobandi foret, & alijs in hæreditatē inducēdi ad vineæ cultum

cultum, qui meliorem laboris sui rationem redderent, iuxta prophetiam Psal. 117. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, &c.

† Matth. 21.d. † *Et querebant eum tenere, & timuerunt turbam. Cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit.*

Luc. 19.g *Et relicto eo abierunt.*

20.c.22.a

Qui sibi soli sapit hoc malo ducitur, vt malus dici nolit, neque conuinci, sed statim arguentes odio habet, & fertur in vindictam, nisi timore retrahatur. Vnde Iudæi videntes se conuictos, & in se parabolam retorqueri, relicto eo, abierunt: quoniam auersi sunt à bono incommutabili, illud prorsus relinquentes, & conuersi sunt ad bonum commutabile, illi hæcenus in suam perniciem adherentes: & tunc cessit hæreditas in possessionem gentium, iuxta illud Psal. ✽ Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.

✽ Psal. 2.b.

† Matth. 22.a.

Luc. 20.d

† *Et mittunt ad eum quosdam ex Phariseis & Herodianis vt eum caperent in verbo. Qui uementes dicunt ei: Magister, scimus quia uerax es, & non curas quenquam: Nec enim uides in faciem hominum: sed in ueritate uiam dei doces. Licet dari tributum Cæsari, an non dabimus?*

Adulatio eorum ad hoc tendit, vt eum credere faciant, quod ipsi uelint esse eius discipuli, ideo fictè uocant magistrum, cuius nollent esse discipuli, & ueracem, quem nõ credunt uera prædicare, sed plebem seducere: ad hoc autem tendunt, vt uel neget censum Cæsari dandum pro libertate patriæ, contra tamẽ Romanum dominium: uel concedat dandum, contra eorum libertatem: ut altero illorum materiam accusationis habeant.

Qui sciens uersutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium ut uideam. At illi obtulerunt ei. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei:

† Matth. 22.c.
Roma.

23.c.

Cæsaris. Respondens autem Iesus, dixit illis: † Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo.

Pro uersutiam, Græci habent ὑπόκρισιν, id est, simulationem: Interpres autem legit πονηρίαν, uersutiam, prauitatem. Cognouit itaque quomodo sibi cogniti essent, & quod

& quòd ad eum interrogandum versutè tenderent, ad eorum tamen respondet quæstionem, petendo tamen denarium, quo ipsi se gladio suo confoderent, quia respondentes ipsum esse Cæsaris, congruum erat vt Cæsari redderetur: sicut quæ Dei sunt, redderent Deo, pietatem scilicet & mandatorum obseruantiam, decimas, primitias, & oblationes quæ lege iubentur.

‡ *Et venerunt Sadducæi qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabant eum dicentes: Magister, Moyses nobis scripsit: vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius uxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus est non relicto semine: & secundus accepit eam, & mortuus est, & nec iste reliquit semen. Et tertius similiter. Et acceperunt eam similiter septem, & non reliquerunt semen. Nouissima & omnium defuncta est & mulier: in resurrectione ergo cum resurrexerint, cuius de his erit uxor. Septem enim habuerunt eam uxorem.*

† Matth.
12. c.

Luc. 20. d

Deuter.

25. b.

Huius tempestatis atheistæ plerique cum Sadducæis negant resurrectionem, quia nec inferni pœnas formidant, nec æterna sperant præmia: Ideo vt suæ libèrius vacent libidini & voluptati, negant Deum, angelos & dæmones esse, sic & animas simul cum corpore interire fatentur, & consequenter resurrectionem fore diffitentur. Vnde Sadducæi quandam Christo proponunt fabulam de resurrectione, quam non credebant, sed nec vt eâ crederent, sed magis impugnarent, & ad inconueniens Christum deducerent de muliere septem uira: quæ si non magis primo quàm alteri tradenda esset nuptui, sequeretur non fore resurrectionem: at si alteri, sequeretur puerperia, nuptiæ, quæstus pecuniarum, ægri tudines, & mortes, & huiusmodi inconuenientia, frustra ergo foret resurrectio, vt altera mors sequeretur.

Et respondens Iesus ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes scripturas, neque uirtutem Dei? Cum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cœlis: De mortuis autem quòd resurgant, non legistis

legistis in libro Moyſi ſuper rubum quomodo dixerit illi Deus in-
 † Exod. 3. b. quies: † Ego ſum Deus Abraham, Deus Isaac, &
 † Matth. 22. d. Deus Iacob? Non eſt Deus mortuorum ſed uiuorum. Vos er-
 go multum erratis.

Indubiè errare facilè poteſt ignorans ſcripturas, quæ
 Luc. 20. e ducunt ad veritatem Dei, quibus ignoratis, ſimul & Dei
 veritas ignoratur: qua ignorata, ſimul & Deus ignora-
 tur. Non mirum igitur ſi plurimi errent & facilè laban-
 tur, quoniam ignorant ſcripturas quas ſe falſo putant
 intelligere. Hanc itaque Sadducæorum hæreſim Chri-
 ſtus ortum habere dicit, ſicut de cæteris dicendum eſt,
 ex ignorantia ſcripturarum. Cætera patent Matth. 22.

Et acceſſit vnus de ſcribis, qui audierat illos conquirentes.
 Et videns quoniam illis bene reſponderit, quod eſſet primū
 omnium mandatum. Ieſus autem reſpondit ei: Quia primū
 omnium mandatum eſt: † Audi Iſraël: Dominus Deus tuus,
 † Deuter. 6. a. Deus vnus eſt: Et diliges dominum Deum tuum ex toto
 † Matth. 22. c. corde tuo, & ex tota anima tua, et ex tota virtute tua. Hoc
 eſt primum mandatum. Secundū autem ſimile eſt illi. † Di-
 Luc. 20. g liges proximum tuum tanquā teipſum. Maius horum aliud
 † Leuit. 19. d. mandatum non eſt.

Conuictis de tributo Cæſari reddendo Pharifæis &
 Deut. 4. f Sadducæis de reſurrectione, Scribæ ſuam parant quæ-
 Matthæi. 22. d. ſtionem, etſi non difficilem, curioſam tamè & captioſam.
 Cū enim Chriſtus aliquando ſe dixiſſet Deum, quæ-
 Rom. 13. c runt de primo mandato, an in ſe diceret credendum, &
 Gala. 5. c illum ſuper omnia amandum, vt accuſandi occasionem
 Iaco. 2. b. caperent: in qua reſpoſiſione vtrunque temperat, nec ſe
 Deum aſſerens, nec ſe Deum negans. Ideo cū eorum
 eſſet proximus, ac de eodem genere, hunc tamen non di-
 ligerent, ſed ſummo proſequeretur odio, addidit ſecun-
 dum præceptum, quo demonſtraret ſe ab illis diligendū.

Et ait illa Scriba: Bene magiſter in veritate dixiſti, quia
 vnus eſt Deus, & non eſt alius præter eum. Et vt diligatur
 ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex
 tota fortitudine, & diligere proximum tanquam ſeipſum.
 Maius eſt omnibus holocauſtomatibus, & ſacrificijs. Ieſus
 autem

autem videns quòd sapienter respondisset, dixit illi: Non es longè à regno Dei. Et nemo iam audebat eum interrogare.

Hanc scribæ responsionem solus recitat Marcus: videturque laudare factum scribæ, ac non nihil de eo Matthæo & Luca dissentire: quia Matthæus ait, quòd vnus legis doctor, Lucas quod legisperitus: in quo non dissentiunt, quia scribæ legis doctores erant & interpretes: in hoc tamen dissentire videntur: quia Matthæus & Lucas dicunt quòd accesserit tentans eum: Marcus, quòd eum audisset illos conquirentes, id est, disputantes & altercantes cum Christo, videns quòd bene illis respondisset, interrogavit quòd esset primum mandatum. Vnde dicendum est, quòd tentare hoc loco, non in malam partem sumitur, sed pro eo quòd est periculum facere de solutione quæstionis propositæ. Indubiè autem doctus erat iste scriba, qui præter responsionem Christi addidit: Maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificijs: holocaustomata autem sacrificia sunt, quæ tota incendebantur, id quòd verbi εθουον sonat. Quapropter à Iesu de sapientia laudatus, audiuit ab eo: Non longè es à regno Dei, id est, ab Euangelij cognitione, quòd regnum Dei dicitur, per quam Deus regnat in cordibus hominum.

Et respondens Iesus dicebat docens in templo: Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse David? Ipse enim David dicit in spiritu sancto: † Dixit dominus domino meo: sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo David dicit eum dominum: & unde est filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit.

† Psal.

109.2.

Luc.20.5

Ideo Scribæ primum præceptum vt dictum est, Christo proposuerant, sperantes ipsum aliquid illi additurum de seipso, Deum seipsum probando, ipsorum tamè fefellit expectationem. Ne tamen putarent omnino se negasse Deum, alteram mouet quæstionem. Cùm omnes Iudæi Christum ex scripturis prophetarum, & ex dictis ipsius expectarent ex David semine nasciturum, ipsa autem contra videretur negare, quærendo ab eis: Si Christus quem expectatis sit futurus filius David, quomodo David in spiritu sancto vocat eum dominum suum:

suum:

suum: Quod si sapuissent, rectè intellexissent Christum, quatenus Dei verbum, David fuisse dominum, & ex consequenti Deum, sin verò quatenus humanum, verè Davidis filium, & ex eius semine & carne natum. Nec enim Davidis se negat filium, sed quoniam ipsum Christum suum vocavit dominum confessus est eum esse Deum.

† Matth. 23. a. *Et dicebat eis in doctrina sua. † Cauete à scribes, qui volūt in stolis ambulare, & saluari in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis: qui deuorant domos viduarum sub obtentu proluxæ orationis: hi accipient proluxius iudicium.*

Vide de his Matth. 23. Multa tñ addit Marcus: vt in stolis ambulare. Stola præterquam quod omnis generis vestes significat, sumitur etiam pro mulieris atque etiam viri ad talos vsque Toga veste, in quo vestis genere, obambulare Pharisei gloriabantur. Has autem vestes Matthæus pallia dicens: Dilatant Phylacteria sua, & magnificant fimbrias.

† Lu. 21. a. *† Et sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium: & multi diuites iactabant multa. Cum venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans. Et conuocans discipulos suos, ait illis: Amen dico vobis: quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium: omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt: hæc verò de penuria sua omnia quæ habuit, misit totum victum suum.*

Gazophylacium locus erat in maiore atrio tēpli, quo oblatę templo pecuniæ iactabantur. Aduerte autem cum dicat Euangelista: Aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium, ingratam Deo et Christo non esse quæ templo fit, oblationem: in qua viduæ liberalitatē cæteris præfert, quippè quæ totam substantiam suam, duo videlicet æra minuta in gazophylacium iactauerit, cæteri facultatum suarum vel minimam particulam. Cum igitur diuites de eo quo non egent ad maximam vitæ necessitatem impendunt, minus apud Deum reputatur quadrante.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

Christus super templi euersione interrogatus & mundi consummatione, plurima signa prædicit futura, post quæ filius hominis veniet ad iudicium cum potestate & gloria, excitatis prius mortuis à quatuor partibus orbis, ideo vigilare præcipit.

E ¶ *T* cum egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis suis: Magister, & spice quales lapides, & quales structurae. Et respondens Iesus ait illi: Vides has omnes magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruat. ¶ Matth. 24. a. Luc. 19. c. & 21. b.

Cum iuxta Matthæum comminatus esset Christus Iudæis, dicens: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, stupefacti discipuli à Christo expetunt, quomodo hoc sit possibile, propter lapidum & constructionis tam admirabile ædificium, & structuras eius. Quibus respondit has omnes ædificationes & compositiones funditus diruendas cum Iudaismo, ne debiles in fide scandalizentur ab illis.

Et cum sederet in monte Oliuarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, et Andreas: Dic nobis quando ista fient, et quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari?

Marcus vnū ex discipulis dicit Christum interrogasse super structura templi, Matthæus verò & Lucas introducunt omnes accessisse, & ostendisse ædificationes templi. Accesserunt quidem omnes vt audirent, Petrum autem Iacobum, Ioannem, & Andream Marcus inducit vt interrogarent. Cum igitur sederet in monte Oliuarum contra templum, quod idem est atque è regione templi. Quod verò dicit, incipient cōsummari: Græcè est *μὲλ- λᾶ ὀρωπλεῖσθαι*, id est, quando consummari debent, vel quando consummanda sunt.

† Matth. 7. d. & 24. a.

Et respondens Iesus, cœpit dicere illis: ¶ Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum, & multos seducent. Cum audieritis autem bella &

Luc. 21. b. 1. Cor. 3. d. Ephe. 5. b.

nondum finis . Exurget enim gens contra gentem , & regnum super regnum . Et erunt terræmotus per loca , & fammes . Initium dolorum hæc .

Pfuedoprophetas dicit futuros, qui seducēt incautos, à quibus prædicit cauendum, sed & signa magna futura, quæ Ierosolymorum præcedent excidium, de quibus factis apertè scribit Iosephus de bello Iudaico. Opiniones autem bellorum Græcè dicunt, ἀχόας, quod magis significat rumores : Ne timueritis etiam Græcè *μη θραϊσθε*, quod magis significat ne turbemini, ne consternamini. Regnum autem super regnum Græcè, βασιλείαν ἐπὶ βασιλείαν, id est, regnum aduersus regnum : videlicet Romani cū sint aduersus Ierosolymitas, & cæteras Palestinæ ciuitates.

Videte autem vosmetipsos . Tradent enim vos in concilijs , & in synagogis vapulabitis . Et ante præfides & reges stabitis propter me in testimonium illis . Et in omnes gentes primū oportet prædicari Euangelium .

Græcè βλέπετε καὶ ὑμᾶς ἑαυτοὺς. Erasmus vertit: *Cauete vos vobis*, quod dicendi genus non puto admodū Latinum, malle interpretari : vos ipsi rationem vestri habetote, ne scilicet, metu aut dolo seducamini. In testimonium illis, id est, vt testimonio mihi sitis aduersus illos qui cū testimonium de me per vos audierint, recipere tamen noluerunt. Neque quis vobis obstare poterit, quin prædicetis hoc Euangelium in omnes gentes, quod cedere potest in consolationem vestram & magnā vestri laboris fiduciam & expectationem.

† Matth. 24.a. † *Et cū duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini, sed quod datum vobis fuerit in illa hora id loquamini . Non enim vos estis loquentes, sed spiritus sanctus .*

† Matth. 24.a. † *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & consurgent filij in parentes, et morte afficient eos . Et eritis odio omnibus propter nomen meum . Qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit .*

Luc. 21.c.

Pro nolite præcogitare Græci habent προμεριῶναι, hoc est ne antè nimium sitis solliciti neq; anxij. Addunt insuper *μη δέμελεγατε*, neque præmeditemini quid loquamini. Armatur itaq; Apostolos aduersus omnes hostiū inimici-

inimicitias. q. d. audientes prælia subite, ego pro vobis præliabor, nec nimium curate responsiones, ego pro vobis & loquar & respondebo. Eritis odio parentibus, fratribus, domesticis, amicis, regibus, subditis & generaliter omnibus qui non Euangelium meum curabunt. Sed horum odia cedant vobis in salutem: quoniam in talium patientia possidebitis animas vestras.

‡ *Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua: & qui in agro erit, non reuertatur retro, tollere vestimentum suum.*

‡ Matth. 10. c.

& 24. b.

Dan. 9. g.

† *Væ autem prægnantibus & nutrientibus in diebus illis.*

† Matth. 24. c.

Græci addunt, τὸ ἐμὲν ὑπὸ δαυὶκλ τῆ προφκτῆ, i. dicitur à Daniele propheta stantem ubi non debet: pro debet Græci habent δ᾿, id est, oportet. Matthæus autem habet stantem in loco sancto. Quod putant quidam intelligi de Antichristo, alij de imagine Cæsaris, quam noctu velatam Ierosolymam introferri iussit, & in templū statui. De qua Ioseph. lib. 2. ca. 8. de bello Iudaico. Alij intelligunt de statua Adriani quam in templo reædificato, & in sancta sanctorum induxit, & multo ibi tempore stetit. Et tunc, id est, imminente Ierosolymorum obsidione, dū Romani milites passim grassantur per Iudæam, qui sunt in ciuitate, fugiant, si pateat illis fuga: qui fuerint extra, non reuertantur, si pateat occuoltationis locus. Væ etiam prægnantibus & lactantibus, sarcina vteri & brachiorū grauatis, ne fugæ pateat illis locus securus.

Orate verò ut hyeme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationis tales quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus usque nunc, neque fient. Et nisi breuiasset dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos quos elegit, breuiavit dies.

Timenda præcipuè hyems erat ad fugam propter temporis impedimentum, tum propter moræ in desertis difficultatem. Tribulationes autem quas enumerat, scripsit Iosephus de bello Iudaico. lib. 7. cap. 7. & 8. Cætera patient. Matth. 24.

† Matth. 24. d.

‡ *Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce, hic est Christus, ecce illic*

Luc. 17. e

illic: ne credideritis. Exurgent enim pseudochristi & pseudopropheta: & dabunt signa & portenta ad seducendos si fieri potest, etiam electos. Vos ergo videte, ecce prædixi vobis omnia.

Hæc autem illis prædicit ad cautionem periculorum, & vt sequentes hæc doceant: & sibi à talibus falsis & fallentibus prophetis, magis & superstitionis hominibus, de quibus nos docet consequenter Petrus. 2. Pet. 2. ¶ Fuerunt pseudoprophetae in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, &c.

✠ 2. Petr.
2. a.

† Ezech.
32. b.

Isa. 13. b.

Iere. 25. f.

Ioël. 2. g.

3. c.

† Matth.

24. d.

Luc. 21. c.

¶ Sed in illis diebus post tribulationem illam, sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum: & stellæ cæli erunt decidentes, & virtutes quæ in cælis sunt, mouebuntur. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cû virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ usque ad summum cæli.

Hæc autem sequentia signa Antichristi, sequentur tribulationem in iustos & pios Christi fideles per Antichristi seductores & tyrannos. Signa verò sunt hæc: Primū erit crux Christi, qua victoriã de inimicis suis sumpsit: consequenter sol, luna, & stellæ in die iudicij, suo priuabuntur solito lumine, adueniente maiori lumine: de quibus Isaia. 24. dicitur. ¶ Erubescet luna & confundetur sol, cû regnauerit dominus exercituum in monte Sion & Ierusalem: & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus. Mittet autem prius angelos ad quatuor cardines terræ, vocaturos cuiuscunq; conditionis homines ad iudicium, & tunc cû virtute, & triumpho trementibus cunctis præcedente cruce accedet.

✠ Isaia.
24. d.

† Matth.
24. e.

Luc. 21. f.

¶ A ficu autem discite parabolam. Cû iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic & vos cû videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostijs. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Christus à rebus naturalibus quæ infallibiliter accidunt, exempla vt plurimū sumere solet. Nam quemadmodum

dum ficus atque cæteræ arbores gemmas emittunt & folia, signum est proximæ æstatis futuræ: ita cū videbūtur rot prædictæ tribulationes, & afflictiones, quæ sunt secundi aduentus signa, iudicandū est proximè aduentum futurum. Nā cœlū aëriū vbi volitant cœli volucres, sicut terra igne cremabitur & quo ad figurā transibūt, quo ad essentiam verò perpetuo manebunt: verba autem Christi implebuntur, vt Matth. 3. Amē quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota vnū aut vnus apex non præterbit à lege donec omnia fiant.

De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in cœlo, neque filius, nisi pater. Videte, vigilate, & orate: Nescitis enim quando tempus sit. † Sicut homo qui peregrè profectus, reliquit domum suam: & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. † Vigilate ergo, (nescitis enim quando dominus domus veniat: sero, an media nocte, an gallicantu, an mane) ne cū venerit reperit inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.

‡ Matth.
25. b.

Luc. 19. b

† Matth.

24. f. &

25. a.

Luc. 12. c.

Non duxit expediens Christus, Apostolos suos sicut & sequaces diē & horā iudicij scire, vt semper de futuris tēporibus incerti, viuant cū timore, & vigilantes illā expectent. Hortatur igitur eos ad attentionē, vigiliā, & orationem. Quod autem se dicit nescire diē iudicij, intellige quatenus homo est, vel filius hominis est. Vnde Augustinus de verb. do. in capite. Vtiq; cū dixit pater scit, ideo hoc dixit, quia in patre est filius, hoc scit. Nescit tñ filius, hoc est, corpus eius in terra positum, quod est Ecclesia. Hinc Hieron. in minori breuiario, Psalm. 138. Humanitas filij dixit in Euangelio se ignorare finē huius mundi. Gregor. in registro. Eulogio patriarchæ: Nouit venigenitus Dei horā iudicij, sed non ex natura humanitatis. Quod autem dicit: Sicut homo qui peregrè profectus est. Hoc loco est euidentissima eclipsis, cui nisi suppleatur, est, imperfectus est sensus: videtur ergo hic esse sensus: Christus est sicut homo qui peregrè profectus, reliquit domū suā, &c. Ita Christus Deus & homo in ascensione, domū suam Ecclesiam relinquens, & peregrè in cœlum longè à domo sua, Ecclesia scilicet militante profectus, de-

dit seruis suis, Christianis scilicet & fidelibus omnibus potestate cuiusq; operis, quo loco Græci habet ἐξουσίαν ἡ ἐκείνου τὸ ἴδιον αὐτοῦ, id est, potestatem scilicet in bona sua relicta, & unicuique opus suum, & unicuique munus suum peragendum. Id autem est quod Apostolus ad

✠ Ephe.
4. b.

Ephes. 4. ait. ✠ Ascendens in altum dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores. Et ianitori præcepit vt vigilet: Ianitores autem Ecclesiarum sunt Episcopi, quos vti singulos vigilare ac sibi attendere præcepit, dum à peregrinatione ad iudicium rediret. Ita ianitoribus & episcopis specialius vigilare, nec vni sibi modo, sed vniuerso gregi attendere præcepit. Cuius officij

✠ Acto.
20. f.

admonens eos Paul. Act. 20. ait. ✠ Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Vt autem ne putaremus solis ianitoribus & episcopis vigilandum, subdit in vniuersum omnibus dicens: Vigilate ergo: Nescitis enim quando dominus domus veniat ad iudicium, tam vniuersale quàm particulare cuiusq; in morte.

CAPVT DECIMUMQUARTVM.

Conspirantibus in Christum Iudæis à muliere murmurantibus discipulis vngitur, vnde à Iuda venditur, in cœna Eucharistiæ instituit sacramentum, prædicit omnium in se scandalum, & trinam Petri negationem. In monte post trinam orationem traditur à Iuda discipulis fugientibus, coram Caïpha accusatus & mortis reus iudicatus conspicuitur & cæditur, & ter à Petro negatur, quorum tamen pœnitet.

✠ Matth.
26. a.
Luc. 22. a.
Ioan. 12. a.

E ✠ *Rat autem pascha & azyma post biduum: & querebant summi sacerdotes & Scribæ, quomodo eum dolo tenerent & occiderent. Dicebant enim: Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo.*

Hæc itaque feria tertia dicta sunt, & feria quinta sequente ad vesperam comedit agnum & azyma: interea autem

autem Iudæi quærebant occasionem occidendi dominum suum : nolebant autem morti eius in die festo consentire, propter populi tumultum, cui tamen consenserunt non Deum timentes, innocentem occidentes, sed populum formidantes : ne fortè eum ab eorum manibus eriperet. Propterea dicebant: non in die festo, quando à tota contingebat provincia populum ad diem festum Ierusalem aduenire. In quo timebant plebis seditionem: quoniam multi tanquam Deum habebant illum.

Et cum esset Bethania in domo Simonis Leprosi, & recumberet, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati preciosi, & fracto alabastro effudit super caput eius.

† Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos, † Matth. 26.3. & dicentes: Vt quid perditio unguenti ista facta est? Poterat enim unguentum istud venundari plusquam trecētis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eum. Ioan. 12.2

Solent plurimi occasionem accipere scandali ex bono opere, ex quo potius deberent gaudere, & factum laudare. Hinc ad Iudæi similitudinem nostræ tempestatis hæretici, videntes templa preciosis ornari donarijs, & accuratè parari, cum Iuda quærentur & dicunt: Vt quid perditio hæc: nōne melius esset hæc dari pauperibus? quasi quæ in Dei fiunt honorem, in communem non cedant utilitatem & pauperum ac diuitem deuotionem excitandam. Mulier ergo plus illis erga Deum affecta, dignius duxit Deo offerre quàm vendere, & in pauperes spargere, vnde à Deo laudè digna reputata, & perpetuis efferenda laudibus ac celebranda. Effundere igitur non timuit preciosum unguentum, fracto alabastro super caput domini cum cæteris recumbentis, quod nec egrè tulit dominus, sed factum laudauit. Quod autè unguentum fertur nardi spicati preciosi, sic habebat vetus interpres, & antiqua exemplaria, quod quidam tamen audaculus librarius tollere non erubuit. Et quia Græcè erat $\pi\iota\sigma\tau\iota\kappa\acute{\alpha}\varsigma$, re posuit pisticæ. At cum $\pi\iota\sigma\tau\iota\kappa\acute{\alpha}\varsigma$ Græcis in vsu non sit, & Marcus plerunque verba Latina Græcè vsurpauit, corruptis ijs vtatur, sitque genus nardi, quod spica siue spicū nardi appellatur, potuit Marcus $\pi\iota\sigma\tau\iota\kappa\acute{\alpha}\varsigma$ dixisse, loco $\pi\iota\kappa\iota\tau\acute{\alpha}\varsigma$, quod interpres rem intelligens vesterit nardi

spicati vel spicatae. Præstabat ergo relinquere spicati in
 textu, & ad marginē addere pisticæ: quanquam vt dixi
 id vocabuli neq; Latinū Græcū neq;. Quod si placet ita
 vertere, esset veræ ac germanæ nardi fidelis, & nō sophi-
 sticæ. Quod aut dixit alabastrum vnguenti nardi spicati
 &c. Græci habent ἀλάβατρον μύρον νάρδος πιστικῆς, πο-
 λυτελέης. Nota quod τὸ πολυτελέης, referri potest ad τὸ
 vnguenti, quod interpretes fecit scribens vnguenti nardia
 spicati preciosi: vt intelligas vnguenti præciosi nardi.
 Spicati potest etiam referri ad τὸ nardi, quod Erasmus
 fecit dicens: Nardi præciosæ, sed tunc argumento est
 quod tunc legendum esset spicatae, & non pisticæ: cum
 idem sit nardus præciosa, & nardus pistica, id est, vera &
 germana & spectata. Hic suo more philosophās Caieta-
 nus: Melius inquit, legitur pistici neutri generis: quo-
 niam quadrat vt referatur ad vnguentum. Nō enim in-
 quit, timetur adulterina herba nardi, sed timetur adulte-
 rinum vnguentum nardi: quasi ex adulterina herba, ve-
 rum germanumque fieri possit vnguentum.

† Mat.
26.b.

*Iesus autem dixit: Sinite eam † quid illi molesti estis? Bo-
 num opus operata est in me. Semper enim pauperes habe-
 bitis vobiscum, & cum volueritis, potestis illis benefacere:
 me autem non semper habebitis. Quod habuit hæc, fecit:
 præuenit ungere corpus meū in sepulturā. Amē dico vobis,
 ubicunque prædicatum fuerit Euangeliū istud in vniuer-
 so mundo, & quod fecit hæc: narrabitur, in memoriā eius.*

Videns Iesus fidem mulieris, & discipulos illam in-
 crepantes, & ad pœnitentiā propter tantam perditionē
 impellentes, causam eius defendit, quod scilicet sepul-
 turam eius breui futuram præuenisse. Sinite inquit illā,
 præparare sepulturam meam dum potest, quoniam
 cum voluerit nō poterit. Nec pauperes curatis, vt vide-
 mini, quibus semper benefaciendi locus vobis erit, non
 semper mecum habebitis, qui tamen præsentia maiesta-
 tis nusquam abest. Iusti quidem & boni Christum sem-
 per habent per fidē, per signū, per baptismatis sacramē-
 tum, per altaris cibum & potum. Vnde dicit Matth. ult.

† Mat.
ult.d.

† Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem
 sæculi. Iudas verò arbitratus hanc fecisse vt Christi fa-
 miliari

miliari vteretur alloquio & societate, murmurandi ansam accepit: sed quantam famam & perpetuam Maria est adepta, tantam Iudas infamiam & perpetuam assecutus est. Et Iudas Iscariotes vnus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes vt proderet eum illis. Qui audientes gauisi sunt, & promiserunt ei pecuniam se duros. Et querebat quomodo illum opportunè traderet.

†Zac.ii.c

Iudæ cognomen inseruit, ad differentiam alterius Iudæ, qui Taddæus dicebatur: qui erat vnus de duodecim nõ merito sed numero, nõ animo sed corpore, nulla constrictus necessitate principes quærit, nec quæritur, nec de tam cara re certam quærit summam, sed in vniuersum quid vultis inquit mihi dare, & ego vobis eum tradam, quasi iam nomen eius odio habens non dignatur nominare eum Christum vel Iesum, & quasi vile mancipium in potestate posuit emētium, vt quicquid etiam adeo paruum obtulissent, paratus erat dare, ita quod prima summa oblata cum eis pactus est, sed etiam illum in manus eorum tradere pollicitus. Vnde cõueniens tempus expectabat quo sine tumultu traderet eum.

†Et primo die azymorum quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quò vis eamus, & paremus tibi vt manduces pascha? Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in ciuitatem, & occuret vobis homo lagenam aquæ baiulans, sequimini eum, & quocũque introierit, dicite domino domus: quia Magister dicit: Vbi est refectio mea, vbi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse vobis demonstrabit coenaculum grande stratum, & illic parate nobis.

†Mat.

26.b.

Luc.22.a

Prima dies azymorum decima quarta erat, qua agnus immolabatur ad vesperam, & tunc fermentum omnino cessabat ad octauum vsque diem, & omnes illi octo dies dicebantur dies azymorum. Prima igitur illorum octo dierum in qua pascha, id est, paschalis agnus immolabatur, solliciti de pascha celebrando discipuli, petunt à Christo diuersoriũ, sciētes quia nullũ prorsus, sed nec caput raclinaret habebat. Et mittit duos discipulos Petrum & Ioannem vbi celebrandum erat pascha iuxta † Deut. legem Deutero. 16. † Non poteris immolare phase in 16.a.

qualibet urbium tuarum, quas dominus Deus tuus daturus est tibi: sed in loco quem elegerit dominus Deus tuus, ut habitet nomen eius ibi. Et mittit eos ad quendam, nomen & hospitis baiuli tacens ut quærant ab eo refectioem, Græcè κατάλυμα, quod & refectioem significat & diuersorium, scilicet locum refectiois: quo modo loco isto sumit. Cætera patent Matth. 26.

Et abierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixerat illis, & parauerunt pascha.

Præceptum domini iuxta formam quam illis præfixit exequentur, & quæ ad cœnam legale necessaria erant, emunt & parant agnum scilicet, azymos panes, & quæ necessaria sciebant ad cœnam, & agni esum.

† Matth.
26. b.
Luc. 22. b
Ioã. 13. e.
De offic.
ordina.
cap. Si sacerdos.
Psal. 40.

† Vespere autem facto, venit cum duodecim. Et discumbentibus eis & manducantibus ait Iesus: Amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecum.

Nec abs te venit cum duodecim, adest enim cum cæteris Iudas, ut omnem ab alijs tollat suspicionem. Cum discipulis Christus legale pascha manducat, ut doceat, vetus pascha nouum figurasse, & illi per passionem suam finem imposuisse. Inter cœnandum verò prædicit suam traditionem, & crimen satis occultum, ut saltem audiens proditor, credat factum suum non latere magistrum, & facti pœniteat, vel omnino erubescat criminis facti conficius: quem etiam dominus ad pœnitentiam reuocare volebat.

At illi cœperunt contristari, & dicere ei singulatim: Nunquid ego? Qui ait illis: Vnus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino. Et filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo. Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur. Bonum erat ei, si non esset natus homo ille.

Cæteri undecim huius facti nil sibi conscij erant contristabantur tamen, magistro magis quam sibi credentes, & fragiles se cognoscentes. Ideo quilibet eorum cœpit quærere singulatim, quod dicitur Græcè ἕξ καὶ ἓς ἄς, id est, vnus post alterum. Nunquid ego sum ille, quem nobis præstituis. Quibus respondet Christus indistinctè tamen, cum omnes secum in catino intinxissent: & ita nec Iudas ex hoc perfusus est vel victus rubore. Addit

autem

autem Dominus perpetuam flagitij illius pœnam: quòd scilicet, satius illi fuisset non nasci, & in vtero materno mori, quàm tale perpetrasse flagitium, non quia natus est malus, sed quia effectus est: sed cum liberum haberet arbitrium, ignauia torpuit, & mentis nequitia ac prauitate voluntatis malus euasit.

Et manducantibus illis, accepit Iesus panem, & benedicens fregit & dedit eis, & ait: † Sumite, hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit eis, & biberunt ex illo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus noui testamenti qui pro multis effundetur. Amen dico vobis, quia iam non bibam de hoc genimine vitis, vsque in diem illum, cum illud bibam nouum in regno Dei.

Christus inter cœnandum postquam agnum typicum comedit cum discipulis, & veteris Testamenti ceremonijs finem imposuit, lauit Apostolorum pedes, vt dignius ad nouum perueniat sacramentum, plurimis olim figuris & signis præmonstratum. Nec istud Sacramentum sanguine & carnibus brutorum conficitur animalium, sicut olim in lege, sed Christi carne & sanguine per tales hostias figuratis & designatis. Non igitur accipiens panem & vinum dicit: hæc sunt signa, vel figuræ, sed prioris Testamenti figuris succedunt. Sed de pane dicit, Hoc est corpus meum verum, non figuratum, quod statim pro vobis & cunctis tradetur fidelibus: sicut, Hic est sanguis meus, qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum: qui omnes emundare sufficeret, si fidem huius Sacramenti, ac dilectionem, & Sacramentorum participationem attingerent. A carnalibus inde ad spiritualia versus ait: Amen dico vobis, quia iam non bibam, &c. Sensus est iuxta Bedam in Marcum, & alios scriptores: Non vltra carnalibus delectabor ceremonijs, & sacrificijs synagogæ, in quibus carnalis agnus locum tenebat: donec in patrem meum, & in me, postquã surrexero & ascendero in cœlum, credat, & in Ecclesia fideliter immolet sacrificium carnis & sanguinis mei, & tunc bibam, id est, delectabor vobiscum & cum fidele populo super conuersione sua ad Ecclesiæ meæ fidem & religionem.

† De cõ-
sec. Dist.
2. cap.
Quia cor.
De celeb.
missa. ca.
Cú Mar-
thæ.

† Zacha.
13. c.† Matth.
26. c.

Luc. 22. d

6. q. 1. Imi
tare.

Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum, & ait eis Iesus: Omnes scandalizabimini in me nocte ista: quia scriptum est: † Percutiam pastorem, & dispergetur oues. † Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galileam.

Benedictionem suæ nouæ cœnæ & nouo sacrificio præposuit, & postea distribuit, quo distributo gratias & laudes egit, exemplum nobis dans, vt & ita faciamus. Quibus actis, quæ passuri essent, annunciat, vt cum hæc illis aduenerint, reminiscantur quia hæc dixit illis. Et tamen addit, in ista nocte: quoniam tenebræ comparantur peccato, ita in me meamq; fidem peccabitis, vel fugiendo, vel me negando, vel fidem quam in me habetis perdendo. Iuxta Zachariæ. 13. prophetiam, quæ falli nequit: per quam pater filium in pastorem missum percuti finit, & eius oues ad resurrectionem dispergi, quas post resurrectionem ad caulas reducit.

Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Iesus: Amē dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocē bis dederit, ter me es negaturus. At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant.

Petrus nimis audax, & sibi soli fidens, trifariam errauit: primò, quod Christo, & Prophetæ quem adduxit, se præposuit: secundò, quia seipsum alijs prætulit: tertio, quia suo & non diuino innixus est auxilio: ideo præ cæteris à Domino cadere permissus est. Nec tamen, vt ait Hieronymus, temeritas fuit Petri, sed ardens erga Dominum & saluatorem affectus, indiscretus tamē propter authoris maiestatem. Cui etiam cum diceret: Prius gallus vocem bis dederit, &c. Gallus enim diuersis horis noctis canere solet, & qualibet vice pluries. Ex quo etiam si post primum gallicantū Petrus negare incœpisset, & ante tertium gallicantū bis abneget, vel solum semel, semper ter negasse reperietur. Cui Petrus nimis forsitan audax, antequam pennas habeat, volare nititur, sed corpore presso, aggrauatur anima, vt ait Hiero.

† Matth.
26. d.

† Et veniunt in prædium cui nomen Gethsemani, & ait disci-

discipulis suis: Sedete hęc, donec orem. Et assumit Petrũ, & Iacobum, & Ioannem secum: & cępit pauere & tedere. Et ait illis: Tristis est anima mea vsque ad mortem: sustinete hęc & uigilate.

Gethsemani, vallis est ad radices montis Oliueti, vbi morti appropians exemplum nobis humilitatis ostēdit: & discipulis iussit sedere, tribus verò iussit sustinere & uigilare, vt suam viderent & considerarent tristitiã. Inde expauescere cępit, mortem agnoscēs sibi proximè imminere: vt enim Deus erat cuncta pręuidens, ita homo erat mortem proximè futuram expauescens. Timet ipse Christus, Petrus autem nõ timet. Christus dicit: Tristis est anima mea vsque ad mortē. Petrus nõ veritus mortē dicit: Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Christus vt Deus, carnis fragilitatem agnoscit. Petrus verò tanquam homo, mortis virtutem ignorat.

Et cüm processisset paululũ, procidit super terram, & orabat, vt si fieri posset, transiret ab eo hora, & dixit: † Abba pater, omnia tibi possibilia sunt: transfer calicē hunc à me: sed non quod ego volo, sed quod tu. Et venit, & inuenit eos dormientes. Et ait Petro: Simon dormis? Non potuisti una hora uigilare? Vigilate & orate, vt nõ intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.

† Matth.
26. d.
Ioan. 12. d

Progressus paululum ab eis, orabat horam mortis si possibile esset ab eo trāsire. Vnde ad patrem clamat, Abba pater, quod idem significat, vt se vtriusq; populi saluatorem ostendēret, & ab vtroq; populo inuocandum. Abba enim Hebræum est, pater Latinum & Græcum. Pręcatur autem & misericordiam patris, euasionem inquam mortis, & iustitiam eius, si commodè absq; morte redimere sit possibile patri, apud quē omnia sunt possibilia. Oratione autem facta venit ad discipulos, & inuenit eos dormientes. Ad Petrum verò prius sermonem dirigit, qui se cęteris iactabat audaciore, & tamen primus omnium sopore obruitur, quod longè abest à defensione magistri vsque ad mortem, cüm maximè immineret hora passionis.

Et iterum abiens orauit eundem sermonem dicens. Et reuersus, denuò inuenit eos dormientes (erant enim oculi eorũ grauati)

grauati) & ignorabant quid responderent ei. Et venit tertio, & ait illis: Dormite iam & requiescite. Sufficit, venit hora. Ecce filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce, qui me tradet, prope est.

Solus abiit vt oret, qui solus agnoscebat periculum proximè futurum, & solus erat pro cunctis passurus. Et tertio orauit, vt nos ter doceret orare: primo à præteritis peccatis veniam, à præsentibus malis tutelam, & à futuris periculis cautelam, & vt orationes nostras prius ad Patrem & Filium & Spiritum sanctum dirigamus, & his mediantibus ad sanctos. Post trinam orationem iubet eos dormire, & verisimile est illos aliquandiu dormiuisse, & postea dixisse illis Christum, sufficit tantum requieuisse, quia venit hora, & iam adest, in qua filius hominis tradetur in manus peccatorum à peccatore. Propterea surgite, & illis obuiam eamus, ne nos timentes aut mortem fugientes inueniant. In quibus ostendit se non inuitum, sed voluntarie passum, & quasi se illis obtulisse capiendum. Et adhuc eo loquente, venit Iudas Ischariotes, vnus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladijs & lignis missi à summis sacerdotibus, & scribis, & senioribus. Dederat autem traditor eis signum, dicens: † Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite cautè.

† Matth.

26. c.

Luc. 22. c.

Ioan. 18. 2

Dicitur Iudas vnus ex duodecim, in honorem cætorum, qui tale quid non sunt ausi, & cum eo longè vixerunt. Turbam autem & cohortem Romanorum assumit, vt nemo resistere audeat. Quia tamen hæc turba non sequebatur Christum, nec propterea cognoscebat eum, ideo Iudas illis signum dederat, ne alterum loco eius caperent. Signum autem huiusmodi erat: Quæcunq; osculatus fuero, &c. Timès enim ne Christus è manibus eorum elaberetur, vti Lucæ 4. Cùm Iudæi duxissent eum in supercilium montis, vt eum præcipitarent, ipse autem transiens quasi inuisibilis, per medium illorum ibat: Ne inquam manus eorum effugeret, iussit eos ipsum sequi pedetentim, & magistrum post osculum statim tenere, & cautè ducere.

† Thren.

4. d.

Mat. 26. f.

Et cùm venisset, statim accedens ad eum, ait: Ave Rabbi, & osculatus est eum. † At illi manus iniecerunt in Iesum,

& te-

Et tenuerunt eum. † Vnus autem quidam de circumstanti- † Matth.
bus educens gladium, percussit seruum summi sacerdotis, & 26. f.
amputauit illi auriculam. Luc. 22. c.

Iudas tandem quanta magistrum dilectione sit profec- Ioan. 18. e
 cutus, vt pro amoris osculo tradat eum in manus inimi-
 corum osculo proditionis: & vt maior esset simulatio, eū
 vocat magistrū, cuius abhorret esse discipulus, imò eum
 tradit in interitum, vt ab eius liberetur seruitio: & vt in-
 quit Ambros. Suscipit Dominus osculum, non quòd si-
 mulare nos doceret, sed ne proditionem fugere videat-
 tur, sed implet quod scriptum est: ✠ Cum his qui ode- ✠ Psal.
 runt pacem, eram pacificus. Petrus autem seruus quod 119. b.

promiserat, eduxit gladiū, & primo ictu articulā serui pō-
 tificis amputat, & maiora facturus, si fuisset permissus.
Et respondens Iesus, ait illis: Tanquam ad latronem existis
cum gladijs & lignis comprehendere me. Quotidie eram
apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed vt
impleantur scripturæ. † Tunc discipuli eius relinquentes † Matth.
eum, omnes fugerunt. 26. f.

Christus satellites quales sint ostendit, quippe quia Luc. 22. f.
 viri tenebrarum, cū lumen oderint: quia quotidie in Ioan. 18. e
 templo & lumine palàm & non occultè docebat, & non
 apprehenderunt eum: nocte verò media, & tempore te-
 nebrarum apprehendunt eum, sed non nisi Prophetæ
 prædixissent, & ipse voluisset, non illum tenuissent. Di-
 scipuli autem videntes seipsum voluntariè tradidisse,
 nec opus esse defensione, omnes relicto eo fugerunt, iu-
 xta dictum Prophetæ: ✠ Elongasti à me amicum & pro- ✠ Psal.
 ximum, & notos meos à miseria. 87. d.

Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindo-
ne super nudo, & tenuerunt eum. At ille relicta sindone,
nudus profugit ab eis. Psal. 37. c.

Quis sit iste adolescens, nō planè scitur, quidā dicunt
 Iacobum, quē dicebant fratrem domini, quòd vnica sem-
 per sit vsus veste. Cæteri quendam adolescētem domus,
 in qua comederant cœnam: alij Ioannem Euangelistam
 esse. Neq; idem est cum eo de quo Ioannes ipse ait: Se-
 quebatur Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Nā is
 de quo Marcus ait, Græcè dicitur *τεανίονος*, id est, adole-
 scentulus.

scientulus. Vbi autem interpretres habet: Et tenuerunt eum, nonnulli Græci codices addunt, ὁ ἰσχυρὸς, id est, adolescentuli, vt scilicet in comitatu Christi adolescentulus quidam esset, cui adolescentuli alij Phariseorum asseclæ, & imitatores, etiam insultarent. Tamen cum quidam Græci codices hoc non habeant additum, præstat textum non immutare.

† Matth.

26. f.

Luc. 22. f.

Ioan. 18. e

† *Et adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, & conuerunt omnes sacerdotes, & scribæ, & seniores. Petrus autem à longe secutus est eum usque intrò in atrium summi sacerdotis, & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se.*

Ioannes qui his interfuit, docet supra cæteros Christum primò ad Annam ductum, & quæ ibi gesta sunt, & ab Anna ad Caiphâ: sed summo mane. Apud verò Annâ Petrum se calefecisse. Vnde Marcus dicit, Calefaciebat se. Græci addunt: πρὸς τὸ φῶς, id est, ad lucem, & nō habent, ad ignem. Neque verba sedebat, & calefaciebat, atque ita τὸ πρὸς τὸ φῶς, id est, ad lumen, iungendum est non cum participio calefaciens, vt putat Caietanus, interpretans, quod calefaciebat se ad lucem, hoc est ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum ignitorum: quasi verò curæ fuerit Euangelistæ id distinguere. Sensus ergo est, quòd erat Petrus sedens cum ministris ad lumen, & calefaciebat se. Neq; ociosè addidit Marcus, quòd sedebat ad lumen, quoniam id factum est, vt facilius inter tot viros agnosceretur.

Summi verò sacerdotes & omne consilium quærebant aduersus Iesum testimonium, vt eum morti traderent, nec inueniebant. Multi autem falsum testimonium dicebant aduersus eum, & conuenientia testimonia non erant. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant aduersus eum, dicentes: Quoniam nos audiuimus eum dicentem: † Ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triduum aliud non manufactum reedificabo. Et non erat conueniens testimonium illorum.

Ioan. 2. d.

A falso. n. testimonio Christi condemnationē aggre-diuntur, quod maxime prohibebatur in lege. Deute. 19. * Cùm diligentissimè perscrutantes inuenerunt falsum testem cōtra fratrem suum dixisse mendacium, reddent ei sicut

* Deute.

19. d.

ei sicut fratri suo facere cogitauit. Multi autem falsi testes aduenerunt, sed nec eorum erant conuenientia testimonia. Pro conuenientia Græcè est, ἰδαι, quod Erasmus vertit idonea. Mihi tam magis quadra videtur conuenientia, quàm idonea. Nam ἰδαι μαρτυρίας vocant, ut puto, æqua testimonia, quæ inter se consentiunt. Nec minus falsi duo sequentes dicuntur, cùm falsa referant. Dixerat enim Christus Ioan. 2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hi autem referebant: Ego dissoluam templum hoc manufactū, &c. Vnde nec immeritò etiam hos falsos testes appellat Euangelista. Nec propterea coueniens erat eorum testimonium, cùm plures hos Christi sermones audissent, nec in eo sensu intellexissent. Pontifex autem non habens vbi suum fundaret initium, fingit illa esse testimonia. Quod autè post triduum, Græcè dicitur διὰ τριῶν ἡμερῶν, id est, per tres dies, siue tribus diebus. Docuimus tamen ex Budæo, διὰ cum genitiuo interdū sumi pro post. Ideo nec malè vertit interpres.

Exurgens autem summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum dicens: Non respondes quicquam ad ea quæ tibi obijciuntur ab ijs? Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Christus filius Dei benedicti? Iesus autem dixit illi: Ego sum: † Et videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus cæli.

† Matth.
24. c.
& 26. g.
Luc. 22. g.
Ioan. 16. a

Cognoscens pontifex omnia hæc testimonia mera esse mendacia, non tamen cessat ipsum interrogare, ut occasionem nactus accusationis, iudicij sumat fundamentum: ideo nec illi Christus respondet tanquam responsione indigno, & tanquam interrogationes petenti indignas: videns forum iniquum, & tyrannicum tribunal: donec audiat Dei nomen in medium assumi. Pro cuius reuerentia respondit: Ego sum quem tu nosse debuisti, cùm sis sacerdos magnus, qui prophetias ignorasse, & earum tempora minimè potuisti, si sacerdotio dignus assumptus fueris. Et quod nunc intelligere negligis, aliquando in malum tuum videbis.

Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait:

X

Quid

† Matth.
26.g.
Luc.22.f.
Ioan.18.c

Quid adhuc desideramus testes? Audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. † Et ceperunt quidam conspuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cedere, & dicere ei: Prophetiza: & ministri alapis eum cedebant.

Scidit sacerdos vestimenta sua pro more Iudæorum audientium blasphemiam: sed nõ absque mysterio, quo sciendum designabatur sacerdotium illorum per peccatum pontificum. Tunicam vero comini non sciderunt milites, per quam Ecclesia Christi figurabatur indivisibilis. His autem gestis, tanquam blasphemum reum mortis Christum damnant, qui nil testimonij ex eo habent, nisi quod virtute diuini nominis fateri coegerunt, quo facile ipsum esse Deum cognoscere potuerunt. At contra illum, omni genere contumeliarum, iniuriarum, & afflictionum exacerbauerunt, & affecerunt: & post iniquam in eum sententiam & condemnationem, tanquam in abiectissimum hominem, quicquid in ora veniebat, in eum debacchabantur.

Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras. At ille negauit, dicens: Neque scio, neque noui quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantauit.

Petrus autem stare promissis constanter præsumens, ad vocem ancillulæ, nullius etiam virtutis, Dei gratia destitutus, præceptorem suum negare non erubuit.

† Matth.
26.g.
Lu.22.f.g
Ioan.18.c

† Rursus autem cum vidisset illum ancilla, cepit dicere circumstantibus. Quia hic ex illis est. At iterum negauit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro: Verè ex illis es: nam & Galilæus es. Ille autem cepit anathematizare, & iurare: Quia nescio hominem istum, quem dicitis. Et statim gallus iterum cantauit. Et recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Iesus: Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis. † Et cepit flere.

† Matth.
26.g.
Luc.22.g

Antequam

Antequam Petrus secundum Christũ negaret, exierat foras ante principis atrium. Et vt Marcus solus meminit, tunc primo gallus cantauit. Petro autem reuerso in atrium, secundo ab eo negatur Dominus. Cũ verò statim exisset ianuam, vt Matthæus ait, vidit eum alia ancilla, & dixit eis qui stabant ad ignem: Quia hic erat cum Iesu Nazareno. In quibus peccatis perseuerans, in grauiora incidit, vt qui minima spernit, in grauiora corruit. Et tunc gallus cantauit. Et recordatus Petrus verborum Domini, cœpit flere. Græcè, *κρῖ ἐπιβάλων*: Quod rectè vertit interpres. Nam *ἐπιβάλλω*, aggredior aliquid, & capesso significat.

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

CHRISTVS summo mane Pilato sistitur, accusatus non respondet, Barraba dimisso iudicatur, illuditur, & ad crucifigendum ducitur: diuisis eius vestimentis inter duos latrones crucifigitur, ridetur, & blasphematur: ortis super terram tenebris aceto potatus exspirat: à cruce depositus à Ioseph cum honore sepultus est.

E† *T confestim mane concilium facientes summi sacerdotes cum senioribus & scribis, & uniuerso concilio, vincientes Iesum, duxerunt & tradiderunt Pilato.* †Matth. 27.a. Luc.23.a. Ioã.18. e.f

Ex Cæsaris instituto Iudæi mortis pœnam non infligebant, sed damnatum ab eis morte, moris erat illum seculari iudici tradere: quod & de Christo faciunt, ducentes eum vinctum ad Pilatum pœsidentem.

Et interrogauit eum Pilatus: Tu es Rex Iudæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. † Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens: Non respondes quicquam? Vide in quantis te accusant. Iesus autem amplius nihil respōdit, ita ut miraretur Pilatus. †Matth. 27. b. Ioan.19. b

Cũ Pilatus Cæsaris apud Palestinam vices gereret, caue-

ret, cauere maximè debuit, ne quis regnum illud affectans Pilatum Romanis redderet infensum. Ideo non immerito quærit: Tu es Rex Iudæorum: Cui nihil hæsitans respōdit: Tu dicis. Nec his cōtenti sacerdotes prædicta testimonia falsa coram Pilato proferebant, at Iesus vti prius, tacuit. Cui Pilatus ait: Vide in quantis te accusant. Græcè est, ὡσαύτῃ κατὰ μαρτύροισιν, id est, vide quanta aduersum te adducunt testimonia: quæ non magis quàm superiora curat.

† Matth. 27. b. Luc. 23. c. Ioan. 18. g. † Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex iunctis quemcunque petiissent. Erat autem qui dicebatur Barrabas, qui cum seditiosis erat iunctus: qui in seditione fecerat homicidium. Et cum ascendisset turba cœpit rogare sicut semper faciebat illis: Pilatus autem respondit eis, et dixit: † Vultis dimittam vobis regem Iudæorum? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes. Pontifices autem concitauerunt turbam ut magis Barrabam dimitteret eis.

Moris erat Iudæis vnum iunctum quantumuis perniciosum in festo paschatis à Iudice seculari expetere absolendum, at quoniam Pilatus Christum vt innocentē liberare nō poterat, Iudæis illū tanquā malefactorē proposuit liberandum. Propterea eum proposuit illis quem non dubitabat eligendum, sciens quia per inuidiam traditus esset. Barrabas verò peniciosissimus, & vrbi infensissimus esset, ideo quencunque vellent amborū dat eorum optioni eligendum. At cum ascendisset turba: Græci habent, ἀναβουεῖς, id est, acclamasset. Interpres autē legit ἀναβουεῖς, sublato, ὄνομα, sensus est autem: Cū ascendisset siue acclamasset turba fortè à senioribus ad hoc inducta, cœpit rogare & postulare Pilatum, vt consuetudinem obseruaret hætenus solitam, & faceret sicut semper faciebat illis, nimirum vt vnum illis iunctum daret. Hanc autem turbæ postulationem solus recitat Marcus. Pilatus autem gaudens, sperabat illos petere CHRISTVM, quem sciebat per inuidiam traditum: ideo petit, nōne vellent illum. Turba per pontifices excitata potius elegit Barrabam.

Pilatus autem iterum respondens, ait illis: † Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum? At illi iterum clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus verò dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum. Pilatus autem volens populo sati facere, † dimisit illis Barrabam, & tradidit Iesum flagellis cæsum ut crucifigeretur.

† Ioã. 18. g
& 19. c.

† Ioã. 19. c
Act. 3. c.

Quod autem dicitur, regi Iudæorum, Græcè est: ὁ βασιλεὺς τῆς βασιλείας τῶν Ἰουδαίων. Id est, quem vocatis regem Iudæorum, quoniam sua spe fraudatur, rogat saltem eorum iudicium, non arguens eos quòd liberauerint nocentem, sed vel saltem parcerent innocenti, sed post Isaiam dicere poterat: ✠ Expectaui vt facerent iudicium, fecerunt autem iniquitatem. Nec enim turbæ solum, sed & principes & seniores, vehementius clamant vt crucifigatur, tanquam malefici criminis reus.

✠ Isa. 5. c.

† Milites autem duxerunt eum in atrium prætorij, & conuocant totam cohortem, & induunt eum purpura, & imponunt ei, plectentes spineam coronam. Et cæperunt salutare eum: Ave Rex Iudæorum. Et percutiebant caput eius arundine: & conspuebant eum: & ponentes genua adorabant eum.

† Matth. 27. c.

Ioã. 19. a.

In atrium prætorij, Græcè, ἡ αὐλή τῆς ἀρχῆς ἢ ἐστὶν πραιτόριον. Id est, in aulam quod est prætorium, siue atrium. Est autem atrium porticus in egressu domus, vbi ferè solet esse prætorium, ijs in domibus præsertim quæ causas tractare habent. Et illic induunt eum purpuram, quam Matthæus chlamydem vocat coccineam, Ioannes vestem purpuream. Hac autem veste illudebant ei tanquam regi Iudæorum, spinea verò corona pro diademate regio, atq; arundine pro sceptro omnem Christo iniuriam, quam Iudæis hostibus eius placere putabant, imò quamcunque excogitare possent, irreuerentiam inferebant, modò illum irrisoriè adorantes, modò verbis exprobrantibus salutantes, modò alapis in faciem, aut collaphis in collum cædentes: & tanquam inuiti veritatem præfagientes.

† Matth. 27. d. Luc. 23. d. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt illum vestimentis suis, & educunt illum ut crucifigerent eum. † Et angariauerunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum venientem de villa, patrem Alexandri & Ruffi: ut tolleret crucem eius.

Matthæus dicit quòd exuerunt eum chlamyde, intelligendum est chlamyde purpurea quam illum pro ludibrio induerant. Illusum verò induerunt suis vestimentis, & eduxerunt ut crucifigeretur. Et primò imposuerunt illi crucem, deinde ne deficeret in via coegerunt Simonem Cyrenæum ut iuaret eum: qui celebratur tanquam ex fama benemeritus ut mereretur duos habere filios Christi discipulos.

† Matth. 27. d. Luc. 23. d. Ioan. 19. c. † Et perducunt illum in Golgotha locū, quod est interpretatum Caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum, & non accepit.

Ductus est Christus in Caluariæ locum, vbi & decollabantur criminosi, & suspendebantur. Inde ibi cernebantur capita olim suspensorum. Et antequam Christū suspenderent dederunt vinum myrrhatum, & nō accepit. Matthæus aut dicit: dederunt ei acetū felle mixtum, tanquā illudentes. Aceto nanq; fel miscuerunt, ut acrius fieret & amarius: quòd acerbi essent Iudæi & amari.

† Matth. 27. d. Luc. 23. c. Ioan. 19. d. † Et crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius, mittentes sortem super eis quis quid tolleret. Erat autem tertia, & crucifixerunt eum. Et erat titulus causæ eius inscriptus: Rex Iudæorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum à dextris, & alium à sinistris eius. Et impleta est scriptura quæ dicit: † Et cum iniquis reputatus est.

† Isa. 53. d. Mat. 27. c. Matthæus & Marcus dicunt, milites Christi vestimenta per sortem diuisisse. Ioannes verò specialius scribit: De vestimentis eius fecerunt quatuor partes, quas inter se diuiserunt: super vestem verò miserunt sortem, iuxta prophetiam: † Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Et erat hora tertia quando crucifixerunt eum. Id est, nona ante meridiem, quæ tertia erat ab orto sole, quando diem incipiebant. Siquidem hora tertia crucifixus est Dom-

† Psal. 21. c.

nus, quemadmodum Marci textus Græcè habet, neque in eo mendum est. Sex enim horas pependit in cruce, antequam moreretur Dominus. Hieron. in Psal. 77. annotat in Marco scriptum fuisse hora sexta, notula senarij numeri, quæ est 6. sed descriptorum abusu esse 6. quæ est notula numeri ternarij, pro 6. At cum Lucas dicat quod hora ferè sexta factæ sunt tenebræ, ante quod factum multa acta sunt, Christo pendenti in cruce, multa in eum factata conuitia, colloquutio Christi ad Mariam & Ioannem, verisimilius est hora tertia crucifixum esse, à quo tempore vsque ad excitatas tenebras horæ penè tres intercesserunt: & ab excitatis tenebris, vsque ad Christi mortem, horæ tres aliæ.

Et prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicentes: Vah, † qui destruis templum Dei, & in tribus diebus reedificas: saluum fac te ipsum, descendens de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum scribis dicebant: † Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Christus Rex Israël descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conuitiabantur ei.

† Ioã. 2. d.

† Matth.

27. c.

Luc. 23. f.

In multis blasphemauerant eum prius, vt ait Hiero. in Isa. super illud: ✠ Blasphemauerūt sanctū Israël, vt pote clamando: Nonne hic est filius fabri, & : Dæmoniū habet, & : Samaritanus est, & : Non habemus regē nisi Cæsarem. Quia igitur dereliquerunt Christū, & blasphemauerunt sanctū Israël, idcirco ab alienati sunt retrorsum: vt qui appellabantur pars & filij Dei, postea de his diceretur: ✠ Filij alieni mentiti sunt mihi. Vnde Iudæi filij Dei vocabulum scripturis sibi creditum blasphemantis irrident, milites autem ignari scripturarum, non sub filij Dei nomine Christo insultant, sed sub nomine regis Iudæorum. Quod aut latrones cum eo crucifixi, Christo conuitiari dicantur, vel hoc dicitur, quia in principio vterque conuitiabatur, sed statim viso terræ motu, tenebris, & alijs mirabilibus, alter eorum credidit, & illum filium Dei confessus est, gentiles figurans, altero cum Iudæis in infidelitate permanente.

✠ Isa. 1. b.

✠ Psal.

17. g.

Et facta hora sexta tenebræ factæ sunt per totam terram

usque in horam nonam. Et hora nona exclamavit Iesus voce magna, dicens: Eloi, Eloi, lammasabathani. Quod est interpretatum: † Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me.

† Psal. 21.
2.

* Jer. 15. b

* Amos.
8. c.

* Psal.
68. f.

* Hebrę.
5. c.

* 1. Petr.
2. d.

Has tenebras nemo negabit fuisse miraculosas, cum plenam fuisse lunam constet in die passionis, ut Prophetia Ieremię 15. impleretur. * Occubuit sol, cum adhuc media esset dies. Retraxit sol radios, ne aut pendentem Dominum videret, aut impij sua luce fruarentur. Et * Amos. 8. * Occumbet sol in meridie, & contenebrabitur super terram in die lux. Ut igitur qui manus impias in CHRISTVM ausi sunt iniicere, priuari meruerunt tribus horis lumine patris, splendore filij, & illustratione spiritus sancti: iuxta prophetiam: * Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Inde Christus culpę primęvę gravitatem attendens. * Exclamavit clamore & fletu valido, & exauditus est pro sua reuerentia. In quo ostēdit quantū flere debeant qui peccant, quando sic fleuit. * Qui nunquā peccavit, nec inuentus est dolus in ore eius. Eius autem clamor huiusmodi erat: ελωι, ελωι, λμμα σαβαθανι, quod interpretatur, DEVS meus, DEVS meus, quare me dereliquisti? non quod se putaret à DEO patre derelictum, verum ostendere volens, quoniam his calamitatibus implicitus, ad cuius animam vsque intrauerant aquę, à patre volente traditus, & talia pati permisus, ut populus qui apud patrem adeo fuerat honoratus, reciperet quam in illum mercēdem fuerat lucratus: implens patrum suorum mensuram, & quę super Prophetas exercuerat, ut diuinę prospectiōnis lumine priuaretur, & in tenebris efficeretur, qui verum à se lumen abiecerat, dicens: Tolle, tolle, crucifige eum.

Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce, Eliam vocat. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensq; calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.

Hos autē existimandum est fuisse gentiles, & fortē Romanos milites, Hebręum Idioma non capientes, vel si Iudęi

Iudæi fuerint, hoc per irrisionem dixisse : quasi ad Eliæ nomen alluderet. sed vt suam manifestarent leuitatem, & sui cordis inanem cauernam, & vagum latibulum, spongia vtuntur ad dominum suum potandum.

‡ Iesus autem emissa voce magna, expirauit. Et uelum templi scissum est in duo, à summo usque deorsum.

† Matth. 27. f.

Luc. 23. c.

Ioan. 19. c

De celeb.

missæ. ca.

in quadâ.

Nos morientes submissa voce, vel quasi nulla expiramus, qui de terra venimus, & redimus in terram. Hic autem qui de cœlo venerat, statim rediturus in cœlum, exaltauit vocem suam, vt nemo præsentium ignoraret vocem eius, plusquam humanam. Quæ autem fuerit hæc vox, insinuat Lucas, dicens : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Sed quam vocem mirabilia multa sunt secuta: Marcus solû templi velum refert scissum: cæteri Evangelistæ cætera narrant. Velum autem ideo scissum est, vt legis sacramenta multis tecta velaminibus, gentibus paterent, & ad eas usque transirent, à summo mundi exordio, usque ad finem eius.

Videns autem Centurio qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Vere hic homo filius Dei erat. † Erant autem & mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome. Et cum esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Ierosolyman.

† Matth.

27. f.

Centurio gentilis legem ignorans, ex mira Christi expirantis voce, & plusquã hominis, & tot tantisque interea mirabilibus, Christum Dei filium audet vocare, & gens Iudaica adeò excæcata non erubescit talem & tantum scripturis satis superque probatum manifestè negare, vt palàm verum fiat: Erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. nec solum Centurio, sed & milites qui cum eo erant, qui & gentiles talem ipsum confitentur. imò & mulieres à longe spectaculum cernentes, quas Christus ad mortem usque comites habuerat, eius morti compatiebantur, insultantibus & furentibus in eum miseris & feris Iudæis.

† Matth.

27. g.

Luc. 23. g.

Ioan. 19. g

‡ Et cum iam sero esset factum quia erat parasceue,

X S

(quod

(quod est ante sabbatum) venit Ioseph ab Arimathæa, nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei: & audacter introiit ad Pilatum, & petijt corpus Iesu. Pilatus autem mirabatur si iam obiisset. Et accersito Centurione, interrogauit eum si iam mortuus esset. Et cum cognouisset à Centurione, donauit corpus Ioseph.

Non est intelligendum quod ab Arimathæa venerit, sed ortus ab Arimathæa, Græcè, ἀπὸ ἀριμαθαίας, quod est ortus ab Arimathæa, venit ad Pilatum corpus Iesus petiturus. Est autem Arimathæa, quæ & 1. Reg. 1. dicitur Ramatha, siue Ramathain Sophim, Hiero. teste, ciuitas Elchanæ, patris Samuelis, in regione Thamnitica iuxta Diospolim, huius Ioseph patria, vt videre est apud Hiero. de locis Hebraicis. Quod verò sequitur, nobilis decurio, Græcè est ἐνχίμων βουλευτῆς, quod Erasmus vertit honestus senator. Certè interpres βουλευτῆν decurionem vocat, quod senatores essent municipales, quos vocamus vrbis cōsules: qualem putes eum dignitatem obtinuisse Ierosolymis. Rationem verò reddit cur Iesu corpus Ioseph petierit, quia scilicet expectabat regnum Dei. Pilatus autem admirabatur quod Iesus adeò leuiter obiisset, quem credebatur tanquam diuinum hominem tardè moriturum, qui cæteros vita & virtute excederet, & mortuos excitaret.

† Matth. 27. g. Luc. 23. g. Ioā. 19. g. † Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum inuoluit sindone, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti. Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciebant ubi poneretur.

Marcus Nicodemum silentio pertransijt, qui & aromata secum detulit ad impediendam corruptionem, nec hoc frustra dicit Hieronymus, Ioannem referentem, sicut mos est Iudæis sepelire, quia in officijs mortuorum morem cuiusque gentis monuit esse seruandum. Ioseph igitur sindonem mercatus, & Nicodemus aromata, vt duorum sufficeret testimonium. Sed & mulieres aspiciebant ubi poneretur, vt & sua præstaret obsequia, & transacto sabbato venirent ad vngendum eum, sicut & reuera venerunt.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

Quoniam solæ mulieres cæteris fugientibus dominum comitantur ad vsque sepulchrum, ideo primis angelus apparens illum resurrexisse nunciat: sed & ipse præ cæteris discipulis mulieribus apparuit.

Post plurimas verò apparitiones discipulis cernentibus & mirantibus in cælum ascendit.

Et cum transisset sabbatū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum.

† Matth.
28. a.
Luc. 24. a
Ioā. 20. .a

Videtur hoc loco Marcus à Luca dissentire. Nam Marcus dicit, quod ipsa die sabbati a d vesperam. Hoc est enim quod ait: cum transisset sabbatum: nam solennitas cessabat ad secundam vesperam. Lucas autem videtur dicere, quod reuertentes mulieres à sepulto domino, ipsa die parasceues parauerūt aromata & vnguēta, & sabbato quidem siluerunt. Nō ergo emerunt aromata ad vesperam secundam sabbati, sed dicendum est, quod die veneris proficiscentes ad vnguentarios & pharmacopolas, parauerunt quidem aromata, sed nondum emerunt, donec sabbatum transisset.

Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum, orto iam sole. Et dicebant ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes viderunt reuolutum lapidem. Erat quippe magnus valde.

Valde mane, hoc est, summo diluculo, & vt ait Ioannes, cum adhuc tenebræ essent, proficisci cœperunt mulieres ad monumentum euntes, sed antequam ad sepulchrum peruenissent, iam ortus fuit illis sol. Nec immeritò lucis & tenebrarum meminit, quia primus homo per peccatū à luce paradisi in tenebras lapsus, mundum tenebris ærumisue inuoluit, quas lux solis orientis exclusit, & per resurrectionis fidē à peccati tenebris & umbra mortis ad vitæ lucē Christo largiēte reduxit.

Iuxta

✠ Iob.
17.c.

Iuxta beati Iob fidem, dicentis : ✠ Post tenebras spero lucem: qui resurrectionis fidem habebat. Cum autem mulieres sollicitæ curarent lapidis reuolutionem, angelus cū terræmotu astitit, qui reuoluto lapide monumentum patefecit.

✠ Matth.
26.a.
Luc.24.a

† *Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. Qui dixit illis: Nolite expauescere. Iesum quæritis Nazarenum crucifixum. Surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro, quia præcedet vos in Galilæam. Ibi eum videbitis, sicut dixit vobis.*

Intrò gressæ mulieres in antrum sepulchri, viderunt iuuenem sedentem in dextris, & vt ait Beda, ad partem meridianâ: quia dum corpus iacebat, caput ad occasum, pedes ad ortum, dextrum ad meridiem, & sinistrum ad aquilonem: quod verum est de corpore ita iacente, non tamen de sepulchro, quod faciliè intellexerim, dextrû sepulchri ad orientem, sinistrum verò occidentem versus. Dixit autem ad mulieres angelus: Scio vos Iesum quærere. Græci sequentibus articulos præponunt, illum scilicet Nazarenum, & illum crucifixum. Non est hic mortuus quem quæritis, sed resurrexit viuus. Non est hic mortuus, qui nusquam deest viuus. Quia verò per mulierem mors viro fuit annunciata, sic vita mulieribus vi ris committitur annuncianda. Et hoc in Galilæa: quæ transmigratio dicitur, quòd iam Christus à morte ad vitam, & à vita mortali ad immortalem transmigrauerat.

At illæ exeuntes fugerunt de monumento: Inuaserat enim eas tremor & pavor, & nemini quicquam dixerunt. Timebant enim.

Matthæus autem dicit, quòd exierunt citò de monumento cum timore & gaudio magno, currentes nunciare discipulis eius. Similiter & Lucas dicit, quòd regressæ à monumento, nunciauerunt illis vndecim omnia quæ audierant & viderant. Intellige ergo quod nemini quicquam in via dixerunt, donec ad apostolos venissent.

Surgens autem Iesus mane prima sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem demonia. Illa vadens

vadens nunciauit his qui cum eo fuerant, lugentibus, & flentibus. Et illi audientes quia viueret, & visus esset ab ea, non crediderunt. † Post hæc autem duobus ex his ambulans ostensus est in alia effigie, euntibus in villam: & illi euntes nunciauerunt cæteris, nec illis crediderunt. † Luc. 24. c.

Maria Magdalena primo aditu cum cæteris solum angelum vidit: quo viso nunciat discipulis visionem, reuera verò diligenter, cum iuxta monumentum fieret, apparuit illi Iesus in habitu hortolani, hæc autem cæteris nunciante mulieribus, rursus Christus omnibus apparet, de qua apparitione Magdalenæ Ioannes 20. per amplius habet. At de apparitione facta duobus discipulis, vide Lucæ 24.

† Nouissimè autem recumbentibus illis undecim, apparuit, & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia ipsi qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. Et dixit eis: † Euntes in mundum uniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. † Matth. 28. d. Luc. 24. f. Ioã. 20. g. † Matth. 10. b. Luc. 10. c. Dist. 36. capite. Qui Ecclesiasticis.

Ex Euangelistis autem non satis constat quando à Galilæa Christus discipulos Ierosolymam reuocauerit. Hic tamen, & ex primo Act. liquet, Christum eos ab Ierosolymis in montem Oliuarum eduxisse, vt suæ ascensionis in cælos testes essent, quibus cernentibus eleuatus est in cælum. Quibus tamen prius fidei necessaria cunctis prædicanda intulit, dicens: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. Non dixit: Qui baptizatus non fuerit: quoniã simpliciter non est necessarius aquæ baptismus, vt fides. Nam catechumeni credentes, si desit oportunitas baptisandi, fide saluantur, & baptismo flaminis martyres nondum baptizati, & cæteri baptismo sanguinis, vel ignis, quibus tamen fide opus est.

Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tolerant, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt.

Hæc autem signa quæ addit hic Marcus, gratiæ sunt gratis

gratis datæ à spiritu sancto, quæ in primitiua fiebant ecclesia à credentibus, in confirmationem fidei, & prædicati Euangelij : quæ cùm ad literam intelligantur, expositione morali non est opus, præsertim scholiastæ.

† Act. 1. b. † *Et dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assum-*
 Luc. 24. g *ptus est in cælum, & sedet à dextris Dei: † Illi autem pro-*
 † Dist. *fecti, prædicauerunt ubique, domino cooperante, & sermo-*
 21. cap. *nem confirmante sequentibus signis.*

In nouo.

Marcus hunc à dextris Dei sedere dicit : Stephanus verò vidit eum statem, quia sedere iudicatis est, qui constitutus est iudex viuorum & mortuorum, stare tamen ipsum, non repugnat, qui semper paratus est iuuare peccantes. Cætera ex alijs patent Euangelistis, & Actibus Apostolicis.

FINIS scholiorum in Marcum.

PROOEMIUM BEATI LUCÆ
 IN EVANGELIUM SVVM.

Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationes, quæ in nobis completæ sunt, rerum.

Modestè hoc prologo Lucas causam adfert, quare adorsus sit Euangelium scribere: nimirum quia alij alia conscripserant Euangelia, fortasse minus certi de qua re scriberent, quodque inter eos multa circumferrentur falso nomine inscripta. Solus autem ex Euangelistis Lucas prologis vsus libros suos dicauit. Quod autem dicit, conati sunt, Græcè dicitur ἐπιχειρησαν, Id est, aggressi sunt, vel adorsi sunt ordinare narrationes: Græcè ἀνατάξασθαι δι' ἰγνηθιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. ἀνατάξασθαι autem idem significat cum σύνταξασθαι, Id est, studiosè aliquid componere & scribere. Vnde σύνταγμα dicitur volumen studio conscriptum & elaboratum. πληροφορημα autem significat certissimè aliquid nosse, & pro comperitissimo habere. Ideo sic vertere locum possumus: Quoniam plerique earum rerum narrationem conscribere aggressi sunt, quæ indubitatae sunt inter nos, ac persuasissime fidei.

Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis.

Pro ijs quinque vocabulis nouissimis, Græcè unicum est $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\pi\lambda\alpha\iota$. $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\pi\lambda\alpha\iota$ autem Græcis dicitur, qui quæ narrat, ipse vidit. Plautus testem oculatū appellat. Ministri fuerunt sermonis, Græcè, $\kappa\alpha\iota$ $\epsilon\upsilon\pi\eta\gamma\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota$ τῆς λόγῳ. $\epsilon\upsilon\pi\eta\gamma\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota$ autem Græcis obsequiosus minister dicitur, qui omnem quam potest domino nauat operam. τὸ sermonis autem, & Græcum λόγῳ, quidam exponūt de verbo Euangelico, de Apostolis videlicet, qui Euangelicā predicationem alijs ministrarunt. Mihi aptius videtur, ut τῆς λόγῳ Christum Dei patris verbum ac sermonem intelligamus. Et hæc duo verba Græca $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\pi\lambda\alpha\iota$ $\kappa\alpha\iota$ $\epsilon\upsilon\pi\eta\gamma\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota$ ad illum referamus, ut sit sensus: Quem admodum nobis tradiderunt, qui ab initio diuini verbi spectatores fuerunt atque ministri, id est, qui ab initio illū viderunt: quod intelligas ab initio predicationis Euangelicæ, & illi inservireūt. Certè mihi longius petitum videtur, quod $\epsilon\upsilon\pi\eta\gamma\acute{\epsilon}\tau\alpha\iota$ τῆς λόγῳ Erasmus vertit: ac pars aliqua fuerant eorum quæ narrabant, præstat enim intelligere, quemadmodum nobis tradiderunt, qui spectatores illius semper fuerunt, ac ministri æsidui.

Visum est & mihi affecuto omnia à principio diligenter ex ordine tibi scribere optimè Theophile.

Pro affecuto, Græcè est $\pi\alpha\rho\eta\kappa\sigma\theta\eta\kappa\acute{o}\nu\kappa\upsilon$. $\pi\alpha\rho\alpha\kappa\omicron\lambda\sigma\theta\acute{\omega}$ autē hic significat potius affectari, quàm assequi: quomodo assequi & consequi Latini dicunt, pro animo vel eratione comprehendere. Atque ita sensus est: Visum est & mihi, qui omnia ab initio affecutus sum, & didici ab ijs, qui actorū Christi spectatores, et oculati testes fuere, diuiniq̄ ipsius verbi æsidui illius ministri & affectæ, tibi scribere. Videtur et mihi hic τὸ $\pi\alpha\rho\alpha\kappa\omicron\lambda\sigma\theta\acute{\omega}$ pro affectari sumi posse, ut dictū est, et æsiduū atque indiuiduum comitē alicui se præbere, neque mihi videtur τὸ $\kappa\alpha\sigma\theta\acute{\omega}$ $\pi\alpha\rho\acute{\epsilon}\delta\omega\sigma\alpha\upsilon$ referri debere ad præcedētia, sed magis ad sequentia. ἴδῳ $\kappa\alpha\iota$ μοι. Visum est et mihi. Quis.n. sensus est, quoniā multi conati sunt, et aggressi ordinare, et cōscribere narrationē rerū inter nos completarū, aut certissimarū, sicut tradiderūt nobis qui ab initio spectatores ac ministri verbi fuerunt. Eorū enim verborū sensus alius nullus esse potest, nisi quod spectatores illi ac ministri verbi Lucæ tradiderūt, plures aggressos rerum completarum & certissimarum narrationem scribere: quod mihi non videtur velle dicere Lucas. Sed quod cū plerique de rebus persuasivissimæ fidei inter Christianos historiam scribere aggressi essent, visum sit & illi, quemadmo-

dam

dum ab illis Christi ministris acceperat, quibus ab initio praedicantis Christi assiduum se comitem praebuerat, ad Theophilum exactè scribere. Itaque hoc modo commodius mihi veriti posse prologus videtur: quia plerique earum rerum narrationem conscribere aggressi sunt, quas pro certissimis ipsi & persuasissimis habemus, quemadmodum eas nobis tradidere, qui ab initio diuini verbi et CHRISTI speculatores oculati, assiduique ministri fuerunt: ita & mihi visum est, qui à principio omnium illorum affectator & comes indiuiduus fuero, vel qui omnia à principio ad calcem affectatus sim, & ab illis didici, accurratius deinceps ijs de rebus optime Theophile ad te scribere, vt quibus de rebus instructus antè fueras & eruditus, certissimam veritatem agnoscas. ἀνωθεν autem, quod interpret vertit ab initio, Latine significat (desuper) & ab initio ad finē. Primo modo sensus esse potest: Visum est mihi omnia desuper hoc est caelitus à diuina gratia affectato. Secūdo modo sensus est: Visum est & mihi, qui omnia à principio scilicet aetorum Christi affectatus sum. Similiter ἀκριβῶς, quod interpret vertit diligenter, quidam referunt ad παπικολοθευκότι, vt sit sensus: Qui omnia diligenter affectatus sum. Praestat tamen referre ad τὸ γράψαι, Id est, scribere, vt sit sensus: Visum est mihi exactè & diligenter ad te scribere. Vsitatius enim mihi videtur: Visum est mihi ad te scribere, quàm: Visum est mihi vt ad te scriberem.

Vt cognoscas eorum verborum, De quibus eruditus sum, veritatem.

Pro cognoscas, Graecè est ἐπιγινῶς, Id est, agnoscas. Cognoscimus enim antè nobis incognita. Pro eruditus, est κατηχηθῆς. Est autem propriè κατηχῆν vna voce erudire & instruere aliquem. Quomodo in primitiua Ecclesia, qui ad sacrum baptismum accedere volebant, de Christianae fidei mysterijs erudiebantur. Quod ideo κατηχοῦμενοι appellabantur, iam in fidem eruditi & instructi, ac nondum baptizati. Sensus est ergo: Visum est mihi ad te scribere, vt eorū quae κατηχοῦμενος cognouisti, veritatem agnoscas. Pro eo autē quod interpret habet veritatem, Graecè est ἀσφάλειαν, id est, certitudinem. Interpret autem legit, ἀλήθειαν, id est, vt certissimè agnoscas, quae vtrunque catechumenus nouisti.

CAPVT PRIMVM LVCAE.

Fungenti Zachariæ vice sua, filium nasciturum angelus nunciat : cui credere nolens, mutus efficitur ad pueri natiuitatem. A Maria verò prægnante Elizabeth prægnans mutuo visitatur, quæ nato filio Ioannis, nomen indidit patre prophetante.

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam ¶ 1. Paral. nomine Zacharius, ¶ de vice Abia, & vxor illius 24. a. de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth.

De vice Abia, Græcè ἐξ ἰφθυμίας Græcum autem vocabulum, & familiam significat, & vicem. Erat enim Zacharias & de familia Abia, & de vice ipsius. Quod vt intelligamus, repetere nonnulla oportet ex. 1. Paralip. 24. vbi filijs Aaron sacerdotalia munia per vices administranda Dauid distribuit. In qua diuisione & distributione octaua fors Abia contigit: vnusquisque autem vicissim secundum ordinem suæ sortis ministrare debebat in templo. Itaque tempore quo hæc facta sunt quæ scripsit Lucas, Zacharias, qui de tribu & familia Abia erat, in vice sua ministrandi, id est, quod vulgo dicitur, in turno suo erat. Est enim quod paulò post scribit: Cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ secundum consuetudinem sacerdotij. Nam filij & posteriores eorum qui tunc à Dauide instituti sunt, patribus succedebant in sacerdotio secundum vices suas & turnos. Zachariam autem de tribu Aaron fuisse, ex hoc loco dupliciter constat: Primum quòd eius vxor Elizabeth de filiabus Aaron esset, neque cuique Iudæo liceret extra tribum suam vxorem capere: Deinde quòd de vice Abia esset, Abia autem de filijs Aaron.

Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela.

Commendantur autem à Luca parentes Ioannis, quia iusti essent, in omnibus mandatis & iustificationibus domini incedentes sine querela. Vbi pro iustificationibus Græci habent δικαιοσύνας. Quidam iustificationes, ceremonialia intelligunt: mandata, præcepta moralia. Tu am

plius consule Hebræos. Pro eo autem quod interpres habet sine querela, Græci habent ἀμεμπτοι, ἀπο τῆς μέμφομαι, quod significat conqueri de aliquo, & eum incusare ac reprehendere. Erasmus vertit irreprehensibiles. Mihi melius Græcam vocē videtur reddidisse interpres. Nam ἀμεμπτος Græcis dicitur is qui tam modestè se in suo munere gerit, vt neque de eo quispiam conqueratur, neque ipse de quopiam: quod exprimi vno verbo non potuit, dicendo: irreprehensibilis aut inculpatus. Interpres autem cum ait sine querela, intelligere potuit, quòd nemo de ijs conquerebatur, neque ipsi de aliquo.

Et non erat illis filius, eo quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

Quia vt plurimum iusti filios generant iustos. Vt igitur Ioannem iustum innuat, parentes eius prædixit iustos, & vt eius sanctitatem insinuet, conceptionem duplici de causa asserit miraculosam, & quòd mater eius sterilis esset, & quòd ea & vir eius senes admodum essent.

† Dist. 31. cap. Tenere. † Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exijt vt incensum poneret, ingressus in templum domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.

Hoc est, contigit cum pro ordine vicis suæ secundum consuetudinem sacerdotalis functionis (qua scilicet vicissim vnaquæque tribus sacerdotale munus obibat) sacerdotio fungeretur Zacharias: quod fors exijt vt incensum poneret. Græcè pro sorte exijt vt incensum poneret, ἵλαξε τὸ θυμιάσαι, Id est, sorte designatus est qui incensum poneret, siue qui thus incenderet. λαχάνω enim sortiri significat, & λαχάνων, βεβλιότεν dicitur, qui designabatur sorte senator. Cum enim de eadē tribu sua vice multi sacerdotes essent, sorte eligebatur inter eos qui templum introiret & incensum adoleret. Contigit autem vt qui de vice illa erat Zacharias ea die designaretur ad adolendum incensum. Puto autē illam diem fuisse vel solennem expiationis decima die

Septembris, vel tubarum decimaquinta die, vel cœtus vicesima secunda die, vnde ad natiuitatē Ioannis nouē sunt menses, qui cōceptus est in æquinoctio autumnali, natus verò in solstitio æstiuiali: sicut Christus conceptus est in æquinoctio vernali, natus verò in solstitio hyemali: de quibus Chrysolto. elegantem scripsit homiliam in principio Lucæ. Cùm autem duplex fuerit thymiamatis seu incensi vsus: vnus quotidianus, quādo singulis diebus, mane scilicet ac vespere incendebatur, vt scribitur Exod. 30. Alter qui fiebat in die expiationis in ipso sanctuario: vt habetur Leuiti. 16. cùm dicitur, quòd pontifex hauriēs manu compositū thymiamata in incēsum vltra velū intrabit in sancta, vt positus super ignē aromatibus coram domino, nebula eorum & vapor operiat oraculū quod est supra testimonium, & non moriatur. Dubium est, fueritne quotidianum, an expiationis thymiamata. Caietanus putat fuisse thymiamata expiationis: quòd de Zacharia Lucas dicat, quòd ingressus est in templū domini, & quòd dicendo templū absolute intelligebat sanctum sanctorū. Vereor autem vt nō de hoc thymiamate intelligat, qđ solius summi sacerdotis erat offerre in ipso sanctuario, qđ etiā solus summus sacerdos ingrediebatur.

† Apparuit autem illi angelus domini stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad eum angelus:

† Act. 12. b. 1. q. 1. cano. Nonne.

Præterea dicit Lucas, quo ingresso illi apparuit angelus stans à dextris altaris incensi. de quo consule Paulum Iudæum, quid erat, & in qua parte templi. Certè ipse Caietanus dicit illud altare esse, in quo quotidie sacerdotes mane ac vespere thymiamata solebant: quāquam opinionem suam tutaturus, dicit post incensum factum in sanctuario, regressum, et orasse ad altare incēsi. Populus autem erat orans foris hora incensi. Foris, extra atrium scilicet. Nam vt populo non licebat in sanctuario orare, sic neq; in atrio. Consule tñ Hebræos. Nota autē quòd pro his verbis, vt incēsum poneret, Græcè est vnicū verbū θυμιάσαι, qđ Erasmus vertit, vt odores incenderet. Maluissē thus aut suffitū dicere, qđ odoris vocabulū indifferēs sit ad suauē & grauē odorē. In quo loco nota

Caictani argutiam: poneret inquit, non adoleret: hoc enim verbo manifestat, quod non de adolere, sed ponere thymiama loquitur, cum Græcè non sit verbum Latino respondens. τῶ poneret: sed vnicum θυμιάσαι, quod significat suffire, siue thus & suffitum adolere.

Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: & uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomē eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt.

Quod autem angeli visione turbatum dicit Zachariam, mirum non est. Ad subitam enim angelorum visionem, primùm turbatos, deinde verò cōsolatos viros sanctos multis exemplis scriptura docet. Quoniam ab initio sæpius terrorem afferre solet angelorū visio. Ad Zachariæ igitur consolationem ne timeas inquit angelus: Non enim veni vt te perterrefaciam, sed vt consoler, iucundum ac lætum nuncium afferens, quoniam exaudita est deprecatio tua, siue de aduentu Messiaë, siue de auferendo ab Elizabeth sterilitatis probro. Ipsa enim pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem. Non nisi equidem magnis atque insignibus viris imposita cœlitus nomina videmus. Sic Isaac, sic Salomoni, sic Christo, sic eius præcurSORI Ioanni. Bene autem Ioannes nomen illi impositum est, Hebraicè Ioanna, quod gratiosum significat. Gratiosus enim non esse non poterat, qui præstandæ per Christum gratiæ præco foret. Vnde & rectè angelus futurum prædicit, vt de natiuitate eius non modò Zacharias ipse, sed & multi alij gaudeant.

Erit enim magnus coram domino, & vinum, & siceram nō bibit, & spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris sue. † Et multos filiorū Israël conuertet ad dominum Deum ipsorum: & ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ.

‡ Mala.
4. b.
† Matth.
11. b.

Parua gloria est in hominum æstimatione esse, magnūque censeri ab illis qui falli possunt: Christi autem testimonio probari, quem nihil latet, quem fallere nemo potest, qui nemini nouit adulari, plurimum est. Hoc tū denique summa laus est, quale fuit ad turbas de Ioanne præco.

præconium ac testimonium: quem vbi commendasset à cultus victus que austeritate, morum integritate, animi- que constantia: tum demum conclusit: Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne baptista. Sed vide vt ista commodius in illum locum referantur. Commendat quoque angelus Ioannem ab austeritate vitæ, dicēs: Vinum & siceram non bibit. Siccera autem Hebræa vox est, significans quicquid potum inebriare potest, & statum mentis euertere. Caietanus autem ait, significare omnem potum alium à vino, qui inebriare potest. Consule Hebræos. Deinde commendat eum à diuina gratia, qua ab vtero matris infusus est. Demū à meritis sequentibus: quippe qui auersos à Deo Israëlitas ad Christum conuersurus esset, præcessurus dominum in spiritu & virtute Eliæ: vt quemadmodum Elias aduentum christi in iudiciū præcessurus erat, sic aduentū Christi in carnē Ioannes. Quod autē dicit in spiritu & virtute Eliæ, intelligendum est non minori virute ac gratia, quàm Elias: ne fortè intelligas propter vocabulū spiritus, eandē fuisse vtrique animam, & ex cōsequenti eandem virtutem. *Vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam.*

τὸ parare, Græcè est ἐτοιμάσαι, quod conuerti debet ad connexionem, vt patet, ἐπιστρέψαι, id est, vt conuertat, scilicet corda patrum ad filios. Fateor autem quid illud sit nondum planè intelligere. Caietanus exponit: qui conuertat corda patrum in filium, id est, hominum veteris testamenti, in homines noui testamenti. Sed quid sibi velit hæc expositio, minus intelligo. Fortasse ita exponi posset: vt corda patrum, Abrahæ scilicet, Isaac, & Iacob, aliorumque veterum patrum mentem animumque conuertat in filios, id est, eorum posteros Iudæos nunc incredulos: Id est, vt fidelem credulamque patrū mentem transire faciat ad filios, eosque perinde ac patres credulos faciat. Idem enim est cum eo quod subdit: & incredulos scilicet conuertat ad prudentiā iustorū, id est, vt incredulos Iudæos sapere faciat, & ad imitationē iustorum credere. Puto autem positum esse: conuertat corda patrum in filios, pro conuertat filios ad corda pa-

trum, id est, ad imitationem animi voluntatisque parentum: sic ut postea non dixit: conuertat prudentiam iustorum ad incredulos, sed incredulos ad prudentiam iustorum. Fortasse enim τὸ ἐπι, quod nunc legitur adiunctum τὸ πατρῶν, id est, in filios, iunctum erat τὸ κατὰ πατέρας: vt scilicet conuertat in corda patrum filios, id est, vt filios nouissimos, scilicet patrum fidem, & obsecundantem animum imitari faciat, & vt paret domino plebem perfectam. Pro perfectam, Græcè est κατὰ εὐαγγέλιον. Hoc autem loco Caietanus versionem nostram emendaturus, perfectam inquit, pro apparatam. Nam significatur quod Ioannes studebit ad hoc, non vt plebem reddat perfectam, sed ad hoc vt reddat eam adornatam, apparatam, ad suscipiendum Iesum verum Messiam. Atqui ignorabat Caietanus, eiusque Græcus interpres, & quod Erasmus fortasse, & è cuius annotationibus id desumpsit malè intellectis, τὸ κατὰ εὐαγγέλιον, significare idem quod perficio & absoluo. Quis autem Caietanum docuit, quod non studeret Ioannes parare domino plebem perfectam, id est, perfectè in dominum credentem, cum eum venisse Lucas dicat ex propheta, vt filios, id est, nouissimos Iudæos ad imitationem fidei patrum conuerteret: & incredulos ad imitandum iustorum prudentiam?

† Gen.
18. b.

Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? † Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus, dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, † pro eo quod non credidisti uerbis meis quæ implebuntur in tempore suo.

† Iud.
13. b.

Psal. 131. d
Mala. 3. a.
Mala. 4. b

Vim tantum naturæ, non auctoris ipsius naturæ perpendens, Zacharias rectè dubitat: tum quòd ipse senex esset, Elizabeth quoque prouectâ ætate. Itaque rectè arbitrabatur, si naturæ vim spectare tantum oportebat. At Gabriel facessere intelligens oportere omnem humanam rationem, vnum tantum illi proponit Dei mandatum. Et quia dubitauerat, nec nuncianti angelo domini crediderat, pœnam illi indicit silentij, vsque ad Elizabeth partum duraturi. Vbi autè est: Ego sum Gabriel, qui asto

ante

ante Deum, pro alto, est Græcum participium παριστῆκως. παριστῆμι autem paulo plus significat quàm astare: præsto scilicet semper & paratum alicui assistere, ad mandata eius excipienda & obeunda. Neque melius videtur Erasmus reddidisse, παριστῆκως, per præteritū astiti. interpretes alto, quod παριστῆκα sit ex genere eorum præteritorum, sicut & εἶδα, quæ & præsens & præteritum significant.

Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus.

Ambrosius dicit Zachariam post prophetas typū gessisse Iudæorum, qui licet priscorum prophetarum nouissent mysterium, tandem verò silentium illis inditum est, vt actuum suorum rationem reddere nequeant.

Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam.

Pro officij Græcè est λειτουργίας, quod hic significat functionem sacerdotalem, ministeriumque quod sua vice ministrabat. Itaque Zacharias in domum suam abiit mutus, vsque dum vox nasceretur, & qua non crediderat angelo nuncianti pœna plecteretur.

Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic mihi fecit dominus in diebus quibus respexit auferre opprobriū meum inter homines.

Et occultabat se mensibus quinque, dicens: quia sic fecit mihi, &c. τὸ dicens, referendum est ad τὸ concepit, vt sit sensus, quòd concepit honorificās Deum, qui rationem eius habuisset, sublato ab ea sterilitatis opprobrio. Quæ verò intercedunt: & occultabat se mensibus quinque, per parenthesim legenda sunt. Caietanus putat, quòd se mensibus quinque occultauerit, in publicū non exiens, quòd erubesceret tam grandi ætate operam dedisse liberis, quod vterus testabatur. A duobus & tribus mensibus non erat quòd se occultaret, cuius nondū tumor vllus appareret. Mihi videtur intelligendū, quòd occultabat se. i. cōcepisse se mōses quinque celabat, ne ridiculum

diculum videretur, si post vulgationem conceptus processisset nihil, atque inaniter de conceptu gloriata videretur. Post autem quinque menses, cum iam tumor veteri apparet, non iam conceptum celavit, sed apparentem in se Dei bonitatem prædicavit ac publicavit.

In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo David, et nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit.

Hoc est, sexto mense à mense quo ad Zachariã missus est præcursoris ortum prænunciare, Gabriel ad Mariam mittitur, Christi natiuitatem enunciare saluatoris. Considera autem hic quàm graphicè & tempus & locum & personas describit Lucas: quod illi solenne est ac perpetuum. Non ab re autem virginem desponsatam Lucas nominavit, vt & virginem intelligas permanisse Mariã, & desponsatam fuisse: quippe quia in casto connubio nasci Christus voluerit. Ociosum autem hic puto philosophari velle, quot annos nata virgo fuerit: de quo multum laborat Caietanus. Nec temere additum est à Luca, quòd Ioseph fuerit de domo & familia David, de qua etiam Mariam fuisse oportebat, cum nemini extra tribum suam uxorem ducere liceret. nimirum vt facilius persuaderentur verum Messiam esse Christum, quem de tribu ac familia David nasciturum prophetæ prædixerant.

Aue gratia plena, Dñs tecū. Benedicta tu in mulieribus.

Græcè, *κεχαριτωμένη*, participium Græcum, quod probè vno Latino reddi non potuit: ideo interpres vertit gratiæ plenam. Significauit autem multis gratijs affectam. Quod vero sequitur: Dominus tecum, quidam bonam precatione esse putant, quomodo Gallicè dicimus *Dieu soit avec vous*: alij eum iã diuinæ gratiæ plena esset, non optantis, sed quod iam factum esset confirmantis, sermonem esse dicunt. sicut & id quod sequitur: Benedicta tu in mulieribus, id est, præ alijs mulieribus. Vbi Caietanus, Et hoc quoque imprecatorie dictum est. Quo in loco bis erratum à Caietano est: Primùm quòd non

non imprecantis & execrantis ea verba essent : sed bene precantis potius, ac fœlicia optantis . Et condonandum est hoc Caietano, qui cùm Latine parum resciret , Græcorum sibi & Hebræorū notionem vsurpabat . Secundò peccatum à Caietano est, quòd precantis illa verba non sunt, sed affirmantis benedictam præ cæteris virginibus Mariam , quòd cum ea dominus esset , & gratiæ plena foret. Nota autem quòd Latina voce benedicta. Græcè est εὐλογμίνῃ, quod potius significat laudatā hoc loco, aut bonæ existimationis. quanquam in scripturis τὸ εὐλογῆν, quemadmodum & τὸ benedicere Latinum, vsurpatur pro beare ac fœlicem reddere: præsertim cùm de Deo dicitur. Nam benedicere hominem alicui, est laudibus illū afficere. Benedicere Deū homini, est beneficijs illum prosequi & afficere. quemadmodum hic , εὐλογμίνῃ ἐν γυναιξί, sumi potest, id est, amplissimis præ cæteris mulieribus à Deo beneficijs affecta.

Quæ cùm audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei : Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. † Ecce concipies in utero, & paries filium, † & vocabis nomen eius Iesum. † Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur.

† Isa. 7. e.

† Inf. 2. c.

† Mat. 1. e

Iudi. 13. c.

Græcè est ἰδῶσα, id est, vidisset. In quo multum torquetur Erasmus, nō aduertens τὸ videre, pro audire, imò & pro quolibet alio sensu, etiam interiori, vt refert Augustinus in plerisque locis accipi: sed nec multum refert ad sensum si dicas: quæ cùm vidisset insoliti angeli præsentia: an, quæ cùm audisset angelum inauditum sermonem loquentem , turbata est in eius sermone audiendo. *Et dabit illi dominus Deus sedē David patris eius, & † regnabit in domo Iacob in æternū, & regni eius nō erit finis.*

† Daniel.

7. d. g.

Mich. 4. e

Cùm Christus Pilato dixerit regnum suum non esse de hoc mundo, manifestum est hanc promissionem angeli non tantum intelligendam esse de regno temporali, neque de Israël & Iacob secundum carnem, sed & de regno spirituali, quo in omnes vere Israëlitæ regnat. Quod autem ait patris eius, per anticipationem dicit, neque enim Dei filius, priusquā ex Maria nasceretur , David filius dici poterat, sed eius tantum dominus.

†37. q. 2. *Dixit autem Maria ad angelum : † Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?*

Sufficiat. Id est: Quamquam vxorata & desponsata sim, delibe-
raui tamen apud me & constitui nullius viri copulæ
adhærere. Hæsitabat igitur apud se Maria ad angeli pro-
missionem, non de Dei promissione diffidens, sed de
modo quem ignoraret inquirens. Deo enim inspirante
decreuerat in virginitate degere, præter sui populi mo-
rem, cui nulla maior esset gloria, quàm in Israël relin-
quere semen, at contra non relinquere, ignominia.

†Isa. 7. c. *Et respondens angelus dixit ei : † Spiritus superueniet in*
†Inf. 2. c. *te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod*
†Mat. 1. c. *nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.*

Respondet angelus ad quæstionem Mariæ, quæ roga-
uarat, quomodo fieri posset vt filium pareret: non virilis
femini opera id futurum ait, sed diuina virtute, & Spiri-
tus sancti operationem. Ideoq; inquit, Quod nascetur
ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Quamquam Græca
non habeant, ex te, nil tamen refert, quoniam de Chri-
sto intelligit, qui non modò in Maria natus est, sed ex
purissimo eius sanguine conceptus. Bene autem ait, nas-
cetur sanctum: quia cæteri sanctificantur quidem, sed
sancti non nascuntur: soli id Christo cõpetit, qui ab æter-
no sanctus sanctorum nouissimo seculo ex Maria natus
est. Quod autem ait, vocabitur, vide nũ quædã phrasis
sit Hebraica: aut cũ καλέω significet imploro, & inuoco,
καλέηται verti possit, implorabitur siue inuocabitur,
quasi diceret: quod nascetur ex te sanctum, inuocabitur
siue implorabitur filius Dei. sed nec inconuenit simplex
pro cõposito apponi: vt vocari, pro inuocari, & contra.
*Et ecce Elizabeth cognata tua & ipsa concepit filium in
senectute sua: & hic mensis sextus est illi quæ vocatur ste-
rilis, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*

Non cõtentus autem angelus hac ratione, confirmat
etiã ex facto Elizabeth id fieri posse, de quo quõdãmodo
ambigebat, exemplo Elizabeth, quæ quod fieri posse
non putabat, tanquam iam annis grandis, & senex filium
concepisset, agereturque à conceptione mensis sextus,
quia inquit: non erit impossibile apud Deum omne
verbum,

verbum, id est, quia Deo nulla res impossibilis est. Nam **קָמַר** dauar Hebræū vocabulū, quod Lucas **ἐμα** vertit, verbum & orationem, ac rem quamcunq; significat. Eodē vocabulo vsus est cap. 2. **ἴδωμεν τὸ ἐμα τῆτο τὸ γιγερὸς**, id est, videamus verbum quod factum est, siue id quod factum est. Vide autem genealogiam Elizabeth.

Dixit autem Maria: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

Nihil iam hæsitabunda virgo, nihil ultra interrogās, totam se Deo permittit, fideque angeli verbum arripit, optans, vt quoniam Deo sic visum esset, sic illi, quemadmodum nunciasset angelus, contingeret. Fiat inquit mihi secundum verbum tuum. Statim autem ad hoc Mariæ responsum conceptum esse filium Dei, Catholici omnes & Christiani affirmant. Interea discessit angelus visibili scilicet præsentia, non autem famulatio.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montanæ cum festinatione, in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elizabeth.

Abiit inquit in montana, Græcè **ἰς τὴν ὄρειαν**, id est, in montanam scilicet regionem. Significat enim montosam illam regionem, in qua Zacharias habitabat. Vide **τοπογραφίαν**. Quod autem ait in ciuitatem Iuda, ciuitatem quandam intelligit in tribu Iuda sitam, quæ a peregrinis adhuc visitur, distans ab Ierusalem quatuor miliaribus, Bethlehem versus, ad austrum.

Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, exultauit infans in utero eius. Et repleta est Spiritu sancto Elizabeth, & exclamauit voce magna, & dixit: ¶ Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

†Iud. 5. d.

Pro exultauit, Græcè est **ἐκτίσθη**, quod longè melius interpres exultauit vertit, quàm Erasmus, salijt, aut alij, subfilijt. Est enim exultare, præ gaudio subsultare. Quod tunc fecisse Ioannem in utero, paulo post testatur Elizabeth, dicens: Exultauit in gaudio, seu præ gaudio infans in utero meo.

Et vnde hoc mihi, vt mater Domini mei ad me? Ecce enim

enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo.

Ex eo quod statim ab initio cōceptionis Elizabetham Mariam inuisit, conijciunt veteres ac recentes theologi, statim post Mariæ consensum, conceptum simul ac verè formatum Christū hominem, simulq; in virginis utero animatum esse: alioqui si initiatus esset tantum conceptus, non vocaret eam Elizabeth matrem domini.

Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino.

Hic Caietanus ex hoc quòd Elizabeth mutat personam secundam in tertiam, dicendo: Et beata quæ credidit: apparet, quòd aliæ personæ erant præsentis huic colloquio, ad quas conuersa Elizabeth, dixit de beata virgine: Et beata, quæ credidit. At non intelligebat Caietanus nullum esse hic verbum, sed ἀόριστον tantum participium, ἡ πιστεύουσα, quod ad utramuis personam referri potest, scilicet, quæ credidisti, vel quæ credidit, in quo nec gratis arguendus erat interpret.

Et ait Maria: Magnificat anima mea dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes: Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius.

Statim vt Mariæ cōgratulata est Elizabeth, eiusq; laudes prædicare cœpit, non sustinuit Maria, quin in Dei laudes, gratiarumq; actiones confestim erumperet, dicens: Magnificat anima mea, id est, exultat, ac verè magnum prædicat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Interpres legit σωτηριᾶ. Græca nunc habent σωτηρί, id est, saluatore vel seruatore. Non refert autem si salutari legas, vel saluatore. Intelligit enim se præ gaudio exultasse ob Deū & saluatorem suum qui tanti illam fecerit, vt abiectam ipsam, humilemq; ac pauperem, ac propè nullius inter suos nominis, tantopere exaltauerit. Hoc est enim quod ait: Respexit in humilitatē ancillæ suæ. Nam Græci addunt ἐπι, id est, in. Mundus nullam humilium atque abiectorum rationem habere dignatur, neq; vel illos respicere. At cō-

trà Deus ad meam ancillæ suæ humilitatem dignatus est respicere. Quapropter ex hoc (Græcè ἀπὸ τῆς υἱῆς,) id est, ex nunc atque in posterum, non tam humilis & abiecta habebor, sed beatam me prædicabit omnis ætas ac natio. Id enim puto significare αἱ γενεαί. Itaque omnibus post hoc nationibus, & seculorum ætatibus, foelix ac beata prædicabor, quâ tanta magnificētia ac benignitate impartitus est Deus, vt filij sui me matrem facere dignatus sit. *Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eū.*

Id est, à successione in successionem, quod vulgò dicitur, *De pere en filz.* Græca hoc loco variant. Quædam enim habent εἰς γενεὰς γενεῶν, id est, in secula seculorum siue generationes generationum. Quædam habent εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν: quæ geminatio auxesis est Hebraica, id est, omnibus seculorum ætatibus, vel in progeniem & progeniem. Vult autem hoc loco innuere Maria, quòd non sibi tantum Deus benefecerit, sed in omnes etiam misericordiam & benignitatem suam paratus sit impartiri, quicumque illum piè ac sanctè timuerint.

Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Isaia. 51. b. Psal. 32. b.

Vt omnes suo exemplo humiliter sapere, Deoq; obsecundare doceat, eius robur ac potentiam prædicat: quæ & superbos deijcere, & exaltare norit humiles & abiectos, modò de se humiliter sentiant, & abiectè, non magnificè ac superbè. Quòd verò ait: Fecit potentiam in brachio suo, nihil aliud est, quàm roborauit brachiū suū, id est, fortitudinem suam. Nam brachium pro fortitudine vsurpare solet scriptura, quod verò ait, dispersit superbos mente cordis sui, Græcè est pro mēte cordis sui, διανοία καρδίας αὐτῶν, id est, cogitatione cordis ipsorū: vt pro sui, quod interpretes posuit pro αὐτῶν, non ad Deū referatur, sed ad superbos ipsos. Mihi autem hoc loco videtur alludere Maria ad illorum superbiam, qui Babel ædificare moliebantur vsque ad cælum, quos ob impiã illam cordis eorum cogitationem dispersit dominus per cunctas orbis regiones, ita cum ait: Deposuit potentes de sede, ad Saulis abiectiōnem, humilisque Dauid exaltationem alludere videtur.

Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.

Per esurientes intellige, non modò corporali cibo indigentes, sed quouis humano præsidio destitutos. Diuites autem contrà, qui non modò fortunis locupletes sunt, sed autoritate & potentia apud mundum valcant. Esurientes enim vtcunq; egeni videantur, & destituti bonis, implet cum cœlesti gratia: afficit tamen interim illos, diutius egere nō sinens: quemadmodū ait David: *✠ Non vidi iustū derelictū, nec semē eius quærēs panē.*

✠ Psal.
116. c.

Suscepit Israël puerum suum, recordatus misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in secula.

Græcè est, ἀντλάει τὸ ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ. ἀντιλαμβάνειν verò est porrecta manu alioqui lapsurum retinere & adiuuare: quod facere solent mulieres ac nutrices pueris suis ac filiolis: perinde enim Israëlitàe populo, qui filius Dei ac puer dicitur, (vt Hosæ 11.) Quia puer Israël, & dilexi eum, & ex Aegypto filium meum vocavi. Sic fecisse Dominum Maria narrat, quem alioqui in infidelitatis barathrum labentem veluti porrecta manu sustinuerit, ac susceperit: promissum patribus illorū Messiam & Christum exhibens: recordatus inquit, misericordiæ suæ, id est, eo quòd misericordiæ & benignitatis suæ, quam olim patribus promiserat, recordatus ac memor esset. Ideo subdit: Sicut locutus est ad patres nostros, &c. Id est, quemadmodum patribus nostris promiserat, Abrahamo scilicet, & semini eius, id est, Davidi. Nam ad illos specialis facta est promissio de Christo & Messia. Notandum autem, quod hoc loco est sermonis quoddam incommodum, tam Græcè, quàm Latinè: scilicet, ad patres nostros Abraham (quòd est datiu casus hoc loco) & semini eius. Sed satis frequēs est hoc in scriptura. Qui autem vitare volet hoc locutionis incommodum, ita lectionem ordinare poterit: Suscepit Deus scilicet Israëllem puerum suum (nam Israël hoc loco accusatiui casus esse debet.) suscepit autem in secula, id est, in æternum protegendum eum suscepit, eo quòd recordatus sit misericordiæ suæ Abrahæ, & semini eius Davidi: siue Abrahæ & posteris eius Iudæis exhibendæ: quemadmodum ad patres nostros prophetas locutus fuerat.

Maryse

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa in domum suam. Elizabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei.

Mansit itaque Maria cum Elizabeth vsque ad natiuitatem præcursoris filij sui, gratia cuius ad eam visitandam venerat, quo nato, & ab ea viso, redijt in domum suam, partum filij expectatura. Interea igitur cum Maria ageret cum Elizabeth, impletum est tempus nouè mensium à conceptione Ioannis, circa vicesimum quartum Septembris. Inde 24. Iunij peperit filium cum ingenti vicinorum tripudio, & exultatione multorum.

Et factum est in die octauo, venerūt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius dixit: Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

Nec mater à viro suo muto nomen pueri didicerat, sed quia spiritu sancto repleta fuerat, vt Mariam filium Dei concepisse agnosceret, non mirum si filium suum spiritu prophetiæ Ioannem vocandum agnouerit.

Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem, scripsit, dicēs: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi.

Contententibus itaque de recens nati pueri nomine Zachariæ affinibus, illique patris nomen indentibus, contra autem contendente matre, vt Ioannes, tanquam à Spiritu sancto edocta esset: qui etiam super ea re interrogatus, postulato tamen pugillari, pueri nomen in tabella, in qua scribi solet, scripsit: Ioannes est nomen eius. Postea autem reddito Zachariæ eloquio, cœpit omnes regionis incolas Dei timor, qui tam admiranda in natiuitate pueri patrasset. Nam manus Domini, id est, virtus ac potentia Domini cum illo erat, siue nascituro, siue nato.

Apertum est ilico os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos

*Profilact.
quod nomen in
ca nara fue
rat qui dign.
Exordium de
nomen pueri
Dei educto.*

eorum: & super omnia montana Iudææ divulgabantur omnia verba hæc: & posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: † Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

Here. i. b.

Quam incredulitas Zachariæ linguam angelica voce ligauerat, subsequens fides nato puero soluit: sed & octaua die à natiuitate prolis editæ circuncidendæ. Vnde multo maior omnium vicinorum timor & admiratio expectantium, quis istorum sequeretur euentus, quem tot signa præcurrebant.

Et Zacharius pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit, dicens: Benedictus dominus Deus Israël, quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ.

Laudat hoc cantico Deum Israël Zacharias, beneficia populo eius præstita enumerans, utpote quem visitaauerit, & à peccatis suis, quibus venundatus erat, redemerit. Quod autem habet interpretes, plebis suæ, Græcus habet, τῷ λαῷ αὐτοῦ, id est, plebi suæ, sicq; vertit interpretes, vetusta habens exemplaria, sed vsu quodam addita est s. Visitare autem dicitur Deus, cum in bonam partem sumitur, quorum specialè habet curam, quosq; beneficijs afficit.

† Psal. 73.
c. 131. d.
Ierc. 23. a.
& 30. b.

Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui, † sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt prophetarum eius: Salutem ex inimicis, & de manu omnium qui oderunt nos.

Ex eo quod animalium cornutorum fortitudo maior, ac robur in cornu consistit, metaphoricè s cornu potentia significatur. Cornu salutis autem Hebraico more dicitur, salutare cornu. Quod ergo ait Luca s: Erexit cornu salutis nobis, Græcè, ἤγειρε κέρασ δυνάμεισ ἡμῶν. Sensus est: Et suscitauit nobis salutarem potentiam in domo ac familia David pueri & serui sui: quemadmodum per os sanctorum suorum prophetarum locutus est, qui à seculo sunt, quiq; longè antè præcesserunt. Nam τὸ ἀπὸ αἰῶνος, & à seculo, non semper significat tempus infinitum præcedens, sed longum admodum. Id nempe Ieremias apertè prædixit, dicens cap. 23. ✠ Ecce dies veniūt dicit Dominus, & suscitabo David germen iustum, & regna-

✠ Ierem.
23. a.

regna-

regnabit rex, & sapiens erit. Hoc autem cornu salutis, siue salutaris hæc potentia, quam suscitauit dominus Iudæis, ex domo & familia Dauid, Christus ipse est, quem toties in Psalmis fortitudinem suam idem Dauid appellat, quem & salutem appellat Zacharias: Subdens salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Sic autem ordinanda est lectio, vt secundus versus: Sicut locutus est per os sanctorum, &c. suscitauit nobis cornu salutare in domo ac familia Dauid, salutem scilicet ipsam ex inimicis nostris, hoc est, Christum ipsum, qui pro ratione nominis sui Iesus, seruat nos, & tuetur ab omnibus inimicis nostris, & ossoribus. Salutem enim dominum Dauid vocat, dicens Psalmo 26. * Dominus illuminatio mea, & salus mea. * Psal. 26.
Miror autem, cum pro salutem, sit Græcè σωτηρίαν, nec vllum sit verbum infinitiuum, qua re adductus Erasmus a.
verterit, fore vt seruaretur ab inimicis nostris.

Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti.

Referendum est istud ad τὸ erexit cornu, & pro memorari, pro quo Græcè est μνησθῆναι, aptius esset vertere, ad recordandū testamenti sui. Græcè διαθήκης, id est, pacti & fœderis, quod cū Abrahamo & Dauide pepigerat, demittēdo ad nos ex eorū semine christo et Messia.

† Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, † Iere. 31. f.
daturum se nobis: Vt sine timore de manu inimicorum no- Gen. 22. e
strorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia co- Heb. 6. c.
ram ipso omnibus diebus nostris. d.

Daturum se nobis, quomodo verterit interpres, non video quo referatur τὸ iusiurandum: neque multo facilior est lectio Græca, quæ sic habet: ὄρκιον ὃν ὡμοσε πρὸς ἄβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν καὶ εἶναι (codex Roberti Stephani pro τον habet, τῷ) ἀφ' ὧν ἐκ χείρας τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἐυθύνεται λατρεύαντων αὐτῷ. Erasmus vertit: Præstaretque iusiurandū, quod iurauit ad Abrahā patrem nostrū, ac daret nobis: & ibi facto puncto, nouam sententiam incipit. Vt sine timore, &c. At mihi hoc loco non rectè vertibile videtur Erasinus τὸ διδῶναι ὄρκιον, si referendum est τὸ διδῶναι, ad τὸ ὄρκιον. Nam διδῶναι ὄρκιον, non est

præstare ac reddere quod alicui iuramento promiseris, sed potius esset deferre iusiurandum, quod vulgò dicitur, reportare se de aliquo ad iuramentum alicuius: aut fortasse ad verbum, dare iusiurandum, quod probat medio sacramento, & iuramento aliquid promittere: quarum neutra significatio hoc loco quadrat. Itaq; aut scripsisse mihi videtur Lucas ὄρκος, pro ὄρκον: nam facilis est lapsus ab *u* in *v*. aut ad ὄρκον supplendum κατὰ quemadmodum Attici dicunt, τρόπον, pro κατὰ τρόπον. Et primo modo sensus esset, vt miseretur patrum nostrorum, essetq; memor pacti sui, & testamenti sui sancti, ὄρκον, id est, διὰ τὸν ὄρκον: scilicet propter iusiurandum quod iuravit ad Abraham. Si suppleas κατὰ, sensus esset, vt memor esset pacti sui. Quod verò sequitur, τὸ δούναί ἡμῖν, siue καὶ δούναί ἡμῖν, mihi videtur ad sequentia referendum, & sit sensus: vt nobis contenderet ac daret, cum iā sine vllō timore de manu inimicorum nostrorū liberati essemus, in sanctitate & iustitia corā ipso cūctis vitæ nostræ diebus illū colere. Nec abs re dixit, iustitia corā ipso. Est enim iustitia hypocritarum, qua Dei nulla ratione habita, præclare secū agi putāt, si hominibus iusti appareant, cum re vera nihil minus sint, quàm tales.

† Malach. 9. 2. Zach. 3. d. *Et tu puer propheta altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem domini parare vias eius: † Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum. Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*

Hic apostrophe ad Ioannem puerum suum, quem prophetam fore dominique præcursorem dicit, vt venienti illi vias præparet, populumque salutarem scientiam doceat, quæ cōsistit in remissione peccatorum per Christum, perque intimam in nos Dei misericordiam. Nam profundam misericordiam viscera misericordiæ Hebræi appellant: in quibus misericordiæ visceribus, est, per quam intimam & profundam misericordiam visitavit nos ex alto, id est, de cælo ipso. Ne τὸ ex alto, referas ad τὸ oriens, sed ad τὸ visitavit inquam, ipse oriens, Christus scilicet: qui Zachariæ. 3. à patre

à patre oriens appellatur: Adducam inquit, seruum meum orientem. Et 6. cap. Ecce vir, oriens nomen eius. Nota autem, quòd hic oriens non participium est, sed nomen. Nam Græcè est ἀνατολή. Ad quid autem nos visitaturus esset, subdit, dicens: Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent. Vbi nota, quòd pro illuminare, Græcè est ἐπιφάναι, quod imperatiuum esse potest, & infinitiuum: sed præstat infinitiuo modo legere. Nam nulla hic habetur apostrophe ad Christum, sed iungitur sententia cum apostrophe ad Ioannem, vt scilicet illuminaret eos qui in tenebris ignorantiae, & peccato, quæ sunt umbra mortis, id est, vt ignorâtes doceret Ioannes salutem sibi à Christo adfore.

† Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu.

Qui à matris utero plenus erat spiritu sancto, nihil mirum si artibus non modò, sed virtutibus etiam crescebat, & adolescebat, spirituq; confortabatur: Græcè ἐμπαταῖστο, id est, subinde seipso validior ac robustior fiebat, non corpore tantùm, sed & spiritu.

† 1. Reg.
2. d.

Et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ Israël.

Id est, donec aduentate Christo seipsum Israëlitis visendum præbuit, vt Christi illos aduentum doceret.

CAPVT SECVDVM.

Ad Cæsaris edictum Maria cum Ioseph in Bethlehem profecta, ibi Christus peperit, ad quem visendum pastores angelus adduxit. Puer octauo die circumcissus, ad templum post tempus purificationis allatus, à Simeone benedicitur, ab Hanna redemptor mundi agnoscitur: duodecimo ætatis anno inter doctores à parentibus disputans reperitur.

FActum est autem in diebus illis, exijt edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersis orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant oēs vt profiterentur, singuli in suã ciuitatẽ.

Ascendit autem et Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam, ciuitatem David, quæ vocatur Bethlehem: eo quòd esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore pregnante. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.

Græcè pro describeretur, est ἀπογράφεισθαι, Est aut̄ ἀπογράφεισθαι, nom̄ ē dare & profiteri. Edictū ergo seu decretū à Cæsare Augusto tunc factū fuit, vt oēs in ciuitatem suā, vnde nati erant, nō oriūdi, (vt malè putat hic Caietanus) se reciperent: singuliq; singularū ciuitatū nomina sua darent in tabulis perscribenda, vrbisq; ciues se profiterentur esse. Nec enim hoc loco ἀπογράφεισθαι significat censerī, hoc est, censum pensitare, quomodo vertit Erasmus, & pleriq; interpretantur, sed recenserī potius significat. Neque puto aliud voluisse edicto suo Augustum, quàm vt in acta publica deferretur Romano imperio subditorum numerus. Nam per vniuersam orbem aliud nihil intelligere potes, quàm vniuersos Romano imperio subditos: & quāquam ferè tributū nomine olim censerentur, cogereanturq; apud censores, quantā quisq; in bonis haberet, declarare, hoc tamen in recensione nō fiebat. Sicut David, cum populum recensuit. Quapropter nolim affirmare hoc loco, quod pleriq;, imò omnes ferè affirmant, in suam ciuitatem profectos esse Ioseph & Mariam, vt tributum pensitaret ac censum, dimidiam scilicet sici partem, nempe binas drachmas, quantū olim in tabernaculo domini Iudæi offerebant, quod Buccerus putat, & pleriq; alij, cum de eo nihil dicat scriptura. De quo tamen vide Iosephum. Nam cum olim censerentur, non omnes æquè pensitabant, sed pro facultatū ratione. Itaq; puto hanc descriptionem & recensione, quæ tūc sub Cyrino siue Cyrenio facta est, præside Syriæ, cui tunc Iudæa suberat, edictum esse ab Augusto, nō vt tributum exigeret, sed quot haberet Romano imperio subditos, nosset. Quod ergo dicit Euangelista, vt profiterentur, nihil aliud est, quàm vt nomen ac ciuitatem publicè apud acta denunciarēt. Quod vt credam, adducor Tertulliani auctoritate, qui libro contra Martionem 4. asserit, cum censum Iudææ prouinciæ fidelissimum testem

stem natiuitatis CHRISTI sua etiam ætate in Romanis archinis asseruatum fuisse, vbi per censum, librum Actorum descriptionis illius & professionis intelligit. Cyrenius autem iste vir consularis erat. Itaque non temerè, sed diuino consilio factum est, vt professuri Ioseph & Maria, in Bethlehem abirent, vt scilicet ibi CHRISTO nato impleretur Prophetia: Et tu Bethlehem terra Iuda, &c. quæ prædixerat nasciturum in eam Dominum. Quod autem ait Euangelista: eo quòd esset de domo & familia Dauid: Caietanus philosophatur, quòd descendentes per mulieres à Dauide, erant de domo, sed non de familia Dauidis: at descendentes per viros, erant de domo & familia Dauidis: Tu vide lector, quemadmodum hic aptè philosophatur. Nam hoc loco οἴκος, & Latinum domus, non materialem ipsam habitationem significat, sed & familiam ipsam. Hoc tamen Caietanum mouerat, quia Lucas dixit: eo quòd esset de domo & familia Dauid: nec solam domum, vel solam familiam nominauit, & ideo vt significaret Ioseph à Dauide per lineam masculinam descendisse, dixit eum esse de domo & familia Dauid: sed nihil ad rem, quia suprà Luc 1. dicitur, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, nec addidit familiam, eo quòd domus designet vtrunque. Nec solùm Ioseph Bethlehem petijt, vt professionem suæ familiæ faceret, sed vt describeretur in libris & tabulis domorum & tribuum. Nam ἀπογράφεισθαι, significat publicis actis exscribi in futuram suæ professionis memoriam. ἀπογράφω enim deferre in tabulas publicas, vel nomen vel rem gestam in perpetuam rei memoriam mandare & publicare. Inde suprà, vbi est, vt describeretur, Græcè est, ἀπογράφεισθαι, quod hic eodem modò verti potuit. Ascendit autem & Ioseph, &c. vt describeretur cum Maria desponsata sibi vxore pregnante. Quidam in dubium vertunt, an etiam Maria profiteretur & describeretur cum Ioseph, an solus Ioseph, & soli viri: sed fatius creduntur soli viri fuisse professi, & sic sensus est: ascendit Ioseph in Bethlehem cum Maria desponsata sibi vxore pregnante, vt profiteretur se esse de aliqua familiarum domus

Dauid. Aduerte autem quare Christus hoc tempus ad nascendum elegerit ? Nempe cum Dominus sit pacis, & Deus pacis, vt. 1. Thessalonicens. 5. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia. Nam & Cæsar Augustus Octavianus, in cuius quadragesimo secundo anno natus est Christus, tanta pace regnavit, vt duodecim annis adeò pacificus fuit, vt templum Iani 41. anno Imperij sui tertio clausit, quod primò 15. anno, & secundò 16. anno prius clauserat. Numam autem fecerunt historiæ, vt religioni fœlicius vacaret, Iani templum in ima parte Arguleti Romæ construxisse, Ianumque belli & pacis indicem fecisse, vt id templum pateret, cum ad arma properandum esset, & rursus his pacatis clauderetur : vt quasi clausa pax in eo teneretur, staretque apud Romanos. In vniuersæ igitur pacis significationem anno CHRISTI incarnationis clausum est Iani templum ab Octauiano, quod tempus, vt dictum est, CHRISTVS præelegerat, qui fuit ab vrbe condita 514. annis : à primo verò Numæ anno 471. annis. Alium autem locum Christus conceptionis, alium natiuitatis, & alium passionis elegit, quia nec passum pedis nactus est, vbi caput suum reclinaret. Hæc autem tria loca prælegit in figuram, quod ad interpretationem Bethlehem domum panis designet, quia Christus esset panis qui de cœlo descendit ad homines satiandos, & ex qua domo processit virgo Dei genitrix, quæ virgo est flos filius eius, in Nazareth, quod flos interpretatur : vt verè dicatur, Stirps Iesse virgam producit, virgaque florem, sed tandem hic flos in Ierusalem, quæ visio pacis dicitur, cecidit, ex qua electos suos in perpetuam & æternam pacem vocaret. Et si scholiastæ fines transcendere liceat, quotidie CHRISTVS apud iustos in Nazareth cõcipitur, & alitur quotidie, in Bethlehem nascitur, cum quilibet fidelis verbi flore suscepto domum se æterni panis efficit, sed in Ierusalem quotidie patitur, qui per varias huius vitæ tribulationes imitari Christum contendit, qui passus pro nobis exemplum nobis reliquit, vt sequamur vestigia eius. At sicut loca redemptioni apta elegit, ita & tempus : quod, vt Ambros. ait, requirendum. Quid enim

enim professio secularis ad generationem Domini pertineret, nisi ut aduertamus hoc quoque diuinum esse mysterium: quia dum professio secularis obtenditur, spiritualis impletur, non terrarum regi dicanda, sed cœli, hæc ille. Genus etiam Dauidis cæteris prætulit, quod inter cæteros Iudæorum reges inuenit Dauid secundum cor suum: quem nec secundus similis secutus est, nec hunc solum, sed cuius varix & multæ essent familiæ, non solum genus, sed familiam ipsam elegit: & qui per mulieres descendebant ex Dauid, necesse esset ut per viros etiam descenderent, cum Iudæis olim non liceret extra tribum & familiam vxores ducere.

† *Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio.* † Matth. 1. d.

Primogenitus dicitur, ante quem nullus natus est, etiam si nequaquam alij postea sequantur. Quod autem in stabulo natus, & in præsepio reclinatus Christus, à summa paupertate & vilitate natiuitatem suam orsus est: docuit diuites in diuitijs sibi non placere, nec pauperes in paupertate displicere.

Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suam. Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere. Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie saluator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. † Act. 9. a. & 15. a.

Pro vigilantes, Græcè ἀγρουλῶντες. ἀγρουλῶν autem est rusticari, in villa degere, & non habitare in vrbe. Sensus ergo est: erant rusticantes in villa eiusdem agri, siue in eadem villa manentes. Pro custodientes vigilias noctis, Græcè est φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς, quod perinde est ac si dixisset: φυλάσσοντες πλὴν νυκτὸς, id est, noctis excubias agentes, siue noctis vigilias obeuntes. Longè autem melius vertit interpretes,

custodientes vigilias, quàm custodientes: quomodo intelligenda Græca putat Caietanus. Nam cum $\phi\upsilon\lambda\acute{\alpha}\tau\tau\omega$ significet vigilias collocare, & excubias agere, non dubito etiam, quin $\phi\upsilon\lambda\alpha\kappa\acute{\iota}$ vigilias significet & excubias. Quod autem ait angelum stetit iuxta illos, Græcè est $\acute{\epsilon}\sigma\tau\eta\kappa$, quod magis significat, stetit super eos. Et claritas Dei, id est, diuina quædã claritas, & insolitus fulgor circumfulsit illos, id est, circum eos resplenduit. Quod autem Græcum verbum $\delta\acute{\omicron}\xi\alpha$ claritatem vertit, licet gloriam magis significet, perbellè tamen vertit, exprimens quænam esset illa gloria: claritas nempe & fulgor diuinus, qualis ferè Christum in monte Tabor circumfulsit, insolito necem hoc fulgore perterritos & timentes pastores confirmat angelus, saluatoris natiuitatem, adiecto signo, illis annuncians. Aduertendum autem, quod qui venerat vt abiectis & contemptis nobiles ignobiles & abiectos eligeret, abiectis primùm pastoribus innotescere voluit. Mysticè autem hoc facto admonentur Ecclesiarum pastores, super greges sibi commissos diligenter vigilent: siquidem Christi cognitione dignari volunt, eiusque natiuitatis esse participes.

+De cõ- +Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis,
sec. dist. 1. laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis. Deo,
ca. Nocte. & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

capit. De
hymnis.
cap.

Hi duo.

Cùm autem Ioannis natiuitatem Zachariæ nunciaturus Gabriel venisset, vnus apparuit, ac decens erat, vt natiuitatis CHRISTI nuntium, multitudo militiæ cælestis, id est, angelorum (sic enim in veteri Testamento vocari solent) comitaretur: qui vnanimis cecinerunt: Gloria in altissimis DEO, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Vbi pro bonæ voluntatis, Græci codices qui nunc extant, habent $\acute{\iota}\upsilon\delta\omicron\chi\acute{\iota}\alpha$ in recto: noster autem interpres legit $\acute{\iota}\upsilon\delta\omicron\chi\acute{\iota}\alpha\varsigma$, nec dubito sic legendum. Facile autem potuit in primis codicibus 6. abradi, & ita consequenter describi in reliquis. Nam quod hîc multi philosophantur, etiam magni viri, tria hîc distribuî, Deo gloriã, terræ pacem, & hominibus bonam voluntatem, non magnopere mihi facere ad hanc rem videtur, neque ita tria tribus redderentur, sed duobus.

Nam

Nam si dicamus terræ pacem distribui, non video quid terræ nomine significetur, quàm homines isthuc habitâtes. Itaque mihi simplicius videtur nempe quod isthæc Christi natiuitas gloriam cœlis adferret, id est, laudandi & glorificandi argumentum: terrenis autem hominibus pacem. Nec omnibus (non est enim pax impijs, dicit dominus) sed hominibus tantum bonæ voluntatis. Vbi notandum, quod Græcum *ἐν δόξῃ* apud veteres Græcos theologos vsurpatur pro antegreña Dei in nos bona voluntate, ac propenso fauore. Itaque hunc locum, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, *ἐν ἀνθρώποις ἐνδοξίας*, id est, in hominibus, quos propenso fauore suo dignatus fuerit dominus.

Et factum est ut discesserunt ab eis angeli in cœlum, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethlehẽm, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit dominus & ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierant, mirati sunt & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.

Pro verbo, Græcè est *ἔφημα*, quod facit vt putem non intelligendum de verbo ac filio Dei, qui *λόγος* in scripturis vocari solet, nõ *ἔφημα* & verbum, quod Hebraicè *דָּבָר* dauar: quod significat rem nouam rumore diulgatam. Sic 2. Reg. 1. venienti ab exercitu, vbi Saul cæsus erat, nuncio ait: quod est verbum quod factum est, indica mihi: id est, indica mihi quid nouæ rei acciderit. Videamus ergo inquirunt, verbum istud quod fecit dominus: quanquam Græci non habeant quod fecit dominus. & ostendit nobis: Græcè est *ἐγγώρισεν*, id est, notificauit, siue indicauit nobis. Cùm autem venissent, puerum que vidissent, cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero. Pro cognouerunt, Græcè est *διεγγώρισαν*. Est autem *διεγγώρισαν* propriè diulgare ac notum alijs facere. Itaque sensus esset: diulgauerunt de verbo hoc, id est, nouũ istud factũ, quod dictũ illiserat de puero Iesu. Postea enim sequitur: Et oēs qui audierũt mirati

sunt de his quæ dicta erāt à pastoribus. Ergo quod viderant, alijs diuulgauerunt. Hoc autem loco, & de ijs, Græci non habent.

Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes Deum in omnibus quæ audierant, & viderant, sicut dictum est ad illos.

Maria corde tacito cōfert quæ circa se fieri vider, cū his quæ ex scripturis vidit prophetarū circa se agēda. Ex Isaia: Ecce virgo cōcipiet & pariet filiū. ex eodē: Bos cognouit possessorē suū, & asinus præsepe domini sui. Ex michea: Tu Bethlehē terra Iuda, &c. ex te enim exiet dux qui regat populū meū Israēl. Conferebat & cū his omnibus cōuenire verba Gabrielis, nō dubitans quo pacto in tā humili vitæ statu hæc tam ingentia venire possint promissa. Quibus visis & auditis, regressi sunt pastores ad gregem, laudantes Deum de his quæ viderant in Bethlehem, conformia his quæ ab angelis audierant.

† Genes.
17. d.

Iere. 4. a.

25. q. 2. ca.

Ideo per-
mittente.

* Leui. 12.

2.

Et postquam consummati sunt dies octo † vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus: quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur.

Præcipiebat lex, vt scribitur Leuitici. 12. † vt natus infantulus octauo die circumcideretur: quam perficere legem ipse Christus voluit. Quippe qui legem soluere non venerat, sed consummare & implere. Circuncisio tamen ab Abraham sumpserat exordium, aucto eius nomine Genes. 17. De Iesu verò nomine, quid significet, dictum fuit Matth. 1.

Et postquam impleti sunt dies purgationis eius, secundum legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisterent eum domino, sicut scriptum est in lege domini: † Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur: † & vt darent hostiam, secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

† Leu. 12. a.

Exo. 34. c.

† Leui. 5. b.

& 12. c.

Num. 8. c.

Pro eius, Græci codices variant. Quidam habent & vt ḡ, vt referatur ad Christum. Hispana editio Compluten. habet & vt ḡs, vt referatur ad Mariam. Aldinus codex,

lex, ac plerique alij legunt, *ἀντὶ ὧν*, vt referatur ad vtrun- que. Mihi aptior videtur lectio, vt eius referatur ad Ma- riam. Nam Leuitici 12. de purificatione fœtus nihil di- citur, sed tantùm de purificatione matris, quæ cum ma- sculum peperisset, immunda erat septem diebus, & die octauo circuncidebatur infantulus; triginta verò post dies manebat in sanguine purificationis suæ: quibus ex- pletis, iuebatur offerre agnum anniculum in holocau- stum, & pullum columbæ, siue turturæ: aut si pauperes essent, par turturum, vel duos pullos columbarum. Trige- simo tertio ergo die à circuncisione, impletis scilicet die- bus purificationis suæ, tulerunt puerum in Ierusalè, vt eum domino sisterent ac præsentarent iuxta legem Moyse, ad quæ dominus dicit: Sanctifica mihi omne primogeni- tum quod aperit vuluam in filijs Israël. Huic ergo legi subdere se voluit, quanuis obnoxia nõ esset, Maria: quia nascens ex ea Christus, virginis matricem non aperuit. Præterea nec obnoxia erat purificationi, cum dicat lex: Mulier quæ suscepto semine peperit masculum, sine vl- lo autem semine externo pepererat Maria. At vt nos o- bedientiam doceret, subesse legi voluit.

Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeon, & ho- mo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israël, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à Spi- ritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Chri- stum domini. Et venit in spiritu in templum.

Nota sunt ista. Notandum autem quòd pro timora- tus, Græcè est *ἰυλῶβης*, id est, pius ac religiosus. Quòd verò ait: Et venit in spiritu in templum, significat insti- tutu Spiritus sancti, quo responsum acceperat super Chri- sti aduentu, qua reuelatione venit in templum, Christum excepturus. Miror autè cur *ὄν τῷ πνεύματι*, id est, in spi- ritu, Erasmus maluerit vertere per spiritum. Quod autè Simeonem inducit expectantem consolationem Israël, argumento est, plerosque ac iustos scripturarum ac pro- phetiarum non ignaros, intellexisse ex sceptro de Iuda ablato, & completis hebdomadibus Danielis, Messiam aduentare, ac prope esse in foribus.

Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit.

Eodem spiritu quo Christum venturum agnouerat, venit in templum, & ipsum venisse cognouit, ipsumque benedixit ac laudauit per canticum sequens: quo genere laudis soliti sunt prisci laudare dominum ac benedicere. *Nunc dimittis seruum tuum domine secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum.*

Pro dimittis, Græcè est, ἀπολύεις, id est, abire me facis in pace, hoc est, facis vt cum gaudio & pace hinc abeam & discedam. Secundum verbum tuum, id est, iuxta promissionem tuam mihi factam: quia viderunt oculi mei salutare tuum, id est, filium tuum Christum saluatorem meum.

Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël.

Sic enim propositus est in conspectu omnium Christus, vt quotquot velint eum fide apprehendere, possint. Lumen ad reuelationem gentium, &c. τὸ lumen, & τὸ gloriam, referuntur appositivè ad τὸ salutare. Et ita ordinanda est lectio: Quia viderunt, &c. Christum tuum lumen gentium ad reuelationem; id est, vt illis reueletur, & innotescat salutis suæ mysterium. Quòd autem gentium refero ad lumen, & non ad reuelationem, facio, quia non planè intelligo quid sit reuelatio gentium: tū quia sequitur gloriam plebis Israël, & Christus sit Iudæorū gloria, qui Deum semper nouerunt lumen gentiū: quæ non agnoscebant, donec ipse reuelauerit.

Et erat pater eius & mater eius mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius.

Quia Ioseph nutritius erat pueri, vulgi opinione pater Christi, sicut Maria mater appellatur, qui non immeritò mirabantur, quòd præter ea quæ audierant prius, continuò mirabiliora videbant.

Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur, (& tuam ipsius

ipſius animam pertransibit gladius) vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.

In ruinam multorum, id est, in perditionem multorū positus est Christus. Quippe qui lapis est offensionis, & petra scandali, in quam multi impeerunt & lapsi sunt, & quotidie labuntur, occasione quidem accepta, non data, ægrè ferentes, quòd filium Dei se faceret, quòd mores & vitia publicè carperet. In resurrectionem quoque, id est, in saluationem multorum Israëlitarum positus est: quippe quos & morum sanctitate, & prædicationis veritate ad meliorem frugem reduxerit. Idem est istud cū eo quod est Isa. cap. 8. ✠ Et erit vobis dominus in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israël. Et in signum cui contradicetur. Græca nunc habent ἀντιλεγόμενον. Interpres noster legit ἀντιλεξόμενον: nec admodum refert. Sensus est autem: Positus est in signum, id est, propositus est omnibus veris Dei militibus tanquam signum ac vexillum sequendum, & ad quem futurus debeat esse scopus omnis noster: futurum est tamen, vt nō modò multi nō sequantur, sed apertè ei contradicant, & ad mortem vsq; persequantur: vnde futurum etiam est, vt animam tuam doloris gladius, id est, vehemens dolor penetret. Quod verò sequitur, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes, referendum est ad id totum quod præcessit, scilicet quòd Christus positus est in ruinam & resurrectionem multorum, propositus que omnibus tanquam saluiferum vexillum, cui tamen contradicetur, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes: vbi τὸ vt, non causam finalem dicit, sed ipsum tantum rei euentum, vt sit sensus: Ita fiet, vt dum alijs erit in ruinam, alijs in resurrectionem: alij sectabuntur vt credant, alij contradicent vt persequantur, reuelentur ex multis cordibus cogitationes, id est, quid de Christo multi sentirent, aperiatur. Patientem enim Christo quosdam iniquè de illo sentire, quosdam piè & religiosè, manifestum fuit.

Et erat Anna propheterissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos

octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiunijs et obsecrationibus seruiens nocte et die. Et hæc ipsa hora superueniens confitebatur domino, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israël.

Clarum est, quod hic de Anna dicitur, quæ vixerat cum viro suo annis septem, id est, à die nuptiarum, quando virginem illam desponderet. Et hæc inquit, vidua usque ad annos octoginta quatuor. Interpres legit ἑως, id est, usque ad: Græci codices nunc habent ὡς, id est, circiter annos scilicet octoginta quatuor. Ambiguum est autem hoc loco, an intelligendum sit, quod ipsa iam in viduitate annum agebat octuagesimum quartum, aut circiter: an quod tunc octoginta quatuor annos nataerat. Ambrosius est in prima opinione, tamen hoc non videtur multum verisimile. Nam credibile est vxoratam non esse id temporis ante decimum quintum annum, cui numero si addas septem annos in matrimonio, constabuntur viginti duo, quibus rursus si addas octoginta quatuor, erunt anni centum & sex, qua ætate verisimile non est tam assiduam templo fuisse, adeoque ieiunijs vacare potuisse. Quod tamen nondum notassem, nisi in annotationibus scripsisset Erasmus octoginta quatuor annos referendos ad tempus viduitatis. Quod uti non improbo, quia ita censuit diuus Ambrosius, ita puto non necessariò intelligendum sic esse illum locum. Et ut inquit Lucas, ipsa hora, quando scilicet puerum domino presentabat, confitebatur domino. Pro confitebatur, Græcè est ἀνθωμολογεῖτο. Est autem ἀνθωμολογεῖμαι in scripturis sacris confiteri à domino accepta beneficia, & nos ab eo omnia habere, quod & ἰυχαιεῖται dicunt. Neque putandum est hoc loco ἀντι significare vicissitudinem, ne respondeat confessioni Simeonis, quod tamè Erasmus putauit. Nā ἀνθωμολογεῖμαι, idem quod χάριν ἰμολογεῖν, id est, gratias agere, & confiteri ab aliquo beneficia habere. Sensus ergo esse potest: Gratias Deo agebat de misso ad nos in carnem saluatore filio suo. Eodè verbo vitur Grego. Nazianzenus de Simeone et Anna loquens: μετὰ δὲ σήμερον ἐν νηχαλιῶ μεθεα, καὶ μετὰ ἄννης ἀνθωμολογησάμεθα, id est: Cum Simeone amplexemur, & cum Anna accepta illi beneficia referamus, aut gratias agamus.

Itaque hoc loco confiteri non tam pro laudare sumitur, quam gratias agere: Sicut alio loco Luc. 10. Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & reuelasti ea paruulis. Hoc loco pro redemptionem Israël, Græci habent λύτωσην ἐν Ἱερουσαλὴμ. quasi innuens, nutu Dei redemptionem Israël's populi faciendam expectabat à Messia Ierosolymis in templo.

Et ut perfecerunt omnia secundum legem domini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat & confortabatur, plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Ierusalem † in die solenni paschæ.

† Exod. 34. c. Deu. 16. a

De ordine huius historie, & cōcordia cum Mattheo, qui dicit post Magorum adorationem deportatum Christum in Aegyptum, vide Matthæum cap. 2. Quod autem ait confortabatur, Græcè est ἰσχυραῖσθαι, id est, fortior reddebatur, & corroborabatur, addūtῆς; Græci πνεύματι, id est, spiritu. Quod est, subinde ad augmentum corporis amplior apparebat in eo diuini spiritus, omnis & gratia. Pro eo quoque quod sequitur: Ibant parentes eius, quidam codices Græci habent, Ioseph & mater.

Et cùm factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Ierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisq; diebus cum redirent, remansit puer Iesus in Ierusalem.

Græcè ἐγένετο, aptius autem erat, cùm natus esset annos duodecim. Nam γένομαι nascor, & γεγενῶς, natus significat: quod miror non aduertisse Erasmus, qui multo minutiora non fert in nostro interprete.

Et non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illam esse in comitatu, uenerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos. Et non inuenientes, regressi sunt in Ierusalem, requirentes eum. Et factum est post triduum † inuenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos.

† Dist. 36. cap.

Non est intelligendum quòd eum non cognouerunt duodennem, sed quòd non cognouerint, neq; intellexerint eum remansisse Ierosolymis: sed existimabāt illū esse
 Qui ecclesiasticus.
 in co.

in comitatu, id est, in societate: quomodo vernaculè dicunt: *Ilz pensoyent qu' il fust en la compaignie*. Simul enim omnes Nazarei redibant. Quod verò dicit ascendisse illos Ierosolymam secundum consuetudinem, intelligendum est quod maribus dūtaxat præceptum erat, vt quisque ter in anno appareret in loco vbi erat tabernaculum fœderis: quo virum comitata est eo anno virgo Maria, & cum illis Christus: qui nacta tunc occasione, sedit inter legis doctores, sed vt humilitatis doceret exemplum, prius audit, & postea interrogat, quàm doceat:

Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentia, ac responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.

Nec solùm Christus audiebat, & doctè interrogabat: sed & doctius ad interrogata respondebat, vt omnes in stuporem adduceret, considerata præcipuè ætate, & humana infirmitate, atque virili audacia. Interea mater superueniens non minus admiratur, rogat tamen eum super eius diuturna mora, qua eos tristitia affecerat, non quòd eum vituperare intendat, quæ illum nouerat esse Deum, nec quicquam illum moliri quod non esset equū & iustum: sed vt suum nobis erga illum manifestet, qualem decet matrem, affectum.

Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt, oportet me esse?

Quasi diceret illis: Cur me cum tantâ inuestitia quærebatis inter cognatos & notos, quem scitis præcipuè missum ad opera patris mei perficienda, & ad doctrinam spiritualem & cœlestem annunciandam, atque ad templum & domum patris mei frequentandam, quàm carnalium cognatorum societatem subeundam. Verùm cū mater de adoptiuo patre quæreret, ille de patre æterno, qui natura sibi pater erat, cuius gratia ab eo missus erat, Euangelium scilicet ad vitam æternam prædicare. Sic

✠ Ioā. 9. a Ioannis 9. ait: ✠ Me oportet operari opera eius qui misit me.

Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.

Non intellexerunt quod diceret de templo sancto pa-

iris sui, ad cuius sanctificationem annunciandam venerat, ut patet Ioan. 2. quando expulit ab eo vendentes & ementes, dicens: Domus mea domus orationis vocabitur, & rursus Matth. 21. cap.

Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et Iesus ꝑ proficiebat sapientia & ætate & gratia apud Deum & homines. † 1. Reg. 2. c.

Et erat subditus illis non tanquam minor, sed voluntariè se illis subdebat. Similiter quod dicitur: proficiebat sapientia & ætate & gratia, non est intelligendum quòd maiorem cum tẽpore gratiam acceperit, qui summa atque infinita gratia ab initio conceptionis suæ fuit repletus: sed quòd adolescente puero, subinde maior ac maior apparebat in eo sapientia & gratia apud Deum & homines. Subinde apparebat sapientior, & apud Deum atque homines gratiosior. Pro eo autem quod est ætate, Græcè est ἄλιξια, quæ & ætatem significat, & staturam corporis. Atque hoc loco magis quadrat statura, quàm ætate, cum nemini dubium sit quin homo viuens ætate crescat.

C A P V T T E R T I V M.

Ioannes pœnitentiam & pœnitentiæ baptismum prædicaturus mittitur, viuendi normam publicanis & militibus indicat, atque inter baptizandum turbas, Christum baptizauit, quem cœlesti signo Dei filium agnouit, & eius genealogia à Ioseph ad Adam vsque ascendendo textitur.

ANno autem quintodecimo Imperij Tyberij Cesaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Iturææ et Traconitidis regionis, & Lysania Abilenæ Tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha: factum est verbum domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto.

Nemo est Euangelistarum qui exactius rerum gestarum tempus referat, quàm Lucas. Nam hic initiũ prædica-

tionis per Ioannem Baptistam indicat fuisse anno quinto decimo Tyberij Cæsaris, qui quidem Tyberius Cæsar gener erat Octauiani Augusti, illi imperio successit, & cum Octavianus quinquaginta septē annos, vel tantum quinquaginta sex, vt alijs placit, regnauerit, in cuius quadragesimo secundo natus est Christus, & circiter illud tempus Ioannes Baptista eius præcursor, qui quindecim annos tempore Augusti vixerunt: & cum annus Tyberij recitatus à Luca fuerit decimus quintus, tunc Ioannem Baptista natum fuisse 30. annorum cum semisse, Christum verò 30. Nec contentus Lucas Imperatorem sub quo hæc acta sunt connumerasse, Iudææ etiam præfides & Tetrarchas nominat, qui Tetrarchæ filij fuerunt Herodis infanticidæ. Tetrarcha autem dicitur, qui præest quatuor agminibus in vna regione. Certè Herodes maior, sub quo natus est Christus, morbo pediculari obiit, relictis filijs Herode Ioannis homicida, Philippo & Archelao, quibus Beda Lysaniam addit: quam non constet, an Lysanias filius aut nepos, aut aliàs Herodis illius affinis fuerit. Iosephus Antiquit. lib. 14. asserit Lysaniam Ptolomæo Minæo vel Mennæo patre, & Alexandra Aristobuli filia matre natum: mortui autem Herodis maioris regnum, vt minores essent plurium, quàm vnus vires, filijs ipsius diuisit Augustus. Et Archelao quidem Iudæam & Pamæam Tetrarchæ nomine regendam tradidit: Herodi Galilæam, Philippo eius fratri Ithuream & Traconitidem, Lysaniæ obtigit Abilinæ regio, quæ est inter Lybanium & Antilybanum, Ptolomæo dicta Lysanium. Archelao autem decimo sui principatus anno ob immanitatem Viennam Galliæ relegato, data est Iudæa prouincia, Pontio Pilato præfidi administranda. Hoc est quod dicit Lucas: procurante Pōtio Pilato Iudæam, Græcè ἡγεμονεύοντος, id est, præfide, siue præfidem agente. Quod verò ait Lucas, sub principibus sacerdotum Anna & Caiapha, Iosephus institutionem à Valerio Grato Iudææ præfide: hic adempto Anano siue Anna sacerdotio, Ismaelem Fabi filium iussit esse pontificem: quo paulo pòst deiecto, in Eleazarum Annæ pontificis filium eum honorè transtulit. Elapso deinde anno, & hunc redegit in ordinē, & Simoni

Simoni Camithi filio pontificatum tribuit. Huic quoque anno in hac dignitate exacto, iussus est eam cedere Iosepho, qui cognominabatur Caiphas. Hæc ille Antiq. lib. 18. cap. 3.

† Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum: sicut scriptum est in libro sermonum Isaie prophætæ. † Matth. 3. a. Marc. 1. a. Ioan. 3. c.

Græci hoc loco addunt τὴν περίωρον, id est, in omnem regionem finitimam, siue circūiacentem Iordani, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Nota autem, quod dicit baptismum pœnitentiæ, non gratiæ: quia Ioannis baptismum gratiæ ex se conferebat, sed ad pœnitentiam tantum Iudæos hortabatur, ut idonei essent ad accipiendam à Christo remissionem peccatorum.

† Vox clamantis in deserto. Parate viam dñi, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur, et omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas: & videbit omnis caro salutare Dei. † Isa. 40. a. Matt. 3. a. Marc. 1. a. Ioan. 1. c.

Matth. 3. explicatum est istud. Quod autem dicit: omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, metaphorica locutio est, significans fore ut omnes abiecto atque humili animo exaltentur à Deo, diuinarumque gratiarum largitate ditentur & impleantur. Omnis autem mons & collis humiliabitur. Montis & collis nomine superbi & elati intelliguntur: quorum nonnulli plus sunt, alij minus, quos tandem non dubium est humiliandos esse à Deo. Perinde autem significatur his prophetæ verbis, quod in cantico Maria ijs: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Quidam interpretantur verba prophetæ, Omnis vallis implebitur, &c. quod in aduentu Christi, omnis vallis implebitur, id est, si qua vallis est in via, qua transiturus est, implebitur terra, ut sit via æqua & plana. Et omnis mons & collis, qui propter altitudinem sui, viæ æquitatem impedit, humiliabitur, eiecta scilicet superflua altitudine in valles, ut fiat viæ planæ & æquatæ, videantque omnes Christum venientem, & erunt prava in vias rectas. Pro prava, Græcè est ἀολία, quod proprie significat oblitum, tor

tuosum, & inæquale, & aspera in vias planas, Græcè *λίαις*, id est, læues, vt opponatur asperis. Nam quod interpretres per neutrum, quia Græcè deerat substantiuum *τῆ ὁδῶ*, id est, viæ Græci habent *τραχῆαι*, & *λίαις* in fœmineo genere. Hoc est, vt inquit Chrysofost. tortuosa & laciniosa legis præcepta, quæ implere nemo, aut penè nemo poterat, in facilia ac plana Euangelij mandata conuertantur. Et tunc videbit omnis caro, id est, quicumque volet. Nam modò carnem, modò animam pro toto homine Hebræi vsurpant. Salutare Dei, id est, Christum, scilicet Dei filium saluatorem nostrum: ad quem tam facilis cuique patebit accessus, vt nullum sit penitus impedimentum.

† Matth. 3.c. Dicebat ergo ad turbas, quæ exhibant vt baptizarentur ab ipso: † Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.

Iuxta Matthæum cap. 3. Ioannes hic Pharisæos & Sadducæos alloquitur, quos viperarum genimina vocat, quia parentes venenosos venenosi filij imitantur in persecutione bonorum. Cùm igitur inuidiæ in bonos pleni sint, hos ad veneni depositionem per pœnitentiã inuitat Ioannes, vt vel solum fructû pœnitentiæ dignum faciant, antequam ad baptismum veniant, vel saltem vt à ventura ira sibi caueant, patrum conditiones omittant. Cætera Matth. 3. patent.

Et ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

Quoniam Iudæi ab Abrahæ genere gloriabatur descendisse, se genus electum absque peccato existimabant. Ioannes ad iustitiam, & erga Deum pietatem dicit cognationis nihil aut parum prodesse: quia hi soli Abrahæ apud Deum filij reputantur, qui & fidem, & mores imitantur Abrahæ, quippe quia dominus ex gentibus, quos lapidibus duriores existimabatur Iudæi, potest filios Abrahæ instituere, qui eius fidem & mores imitentur. De quibus Ezechiel. † Auferam cor lapideum de carne. & dabo eis cor carneum, vt in præceptis meis ambulent.

‡ *Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in igne mittietur. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus?* ‡ Matth. 3. b.

Quemadmodum homines lapidibus propter duritiẽ, & lapidum cultum, sic & arboribus propter fructum vel sterilitatem. Arborem igitur intelligit hominem: radicẽ eius voluntatem, quæ & operationis, & fructus est principium: securis autem, Christi Euangelium, per quod paratus erat confidentes generi Abrahæ sine eius imitatione Iudæos & excidere, & perpetuæ destinare gehennæ, iuxta illud Pauli ad Roma. 11. ‡ Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat. Cætera Matth. 3. ‡ Rom. 11. c.

Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur. Et dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: nihil amplius quàm quod constitutum est vobis faciatis. ‡ Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendijs vestris. ‡ 23. q. 1. paratus, & c. Quid culpatur.

His verbis generaliter omnes ad eleemosynã & misericordiam faciendam inuitat, iubens contentos esse ijs rebus, quæ necessariae nobis sunt: de ijs autem quæ superant, eleemosynas largiri. Specialiter autem venientibus ad baptismum publicanis, qui redemptores vectigalium sunt (honoratum olim Romanis nomen, Iudæis autem, & nunc quoque Christianis inuisum) nihil aliud præcipit, quod ad eorum munus attinet, nisi vt ultra constitutam legis aut principis edicto summã non exigant. Nam verbum *πράττω*, quo hic Lucas vsus est, facere significat, & exigere. Itaque melius quadrat exigatis, quàm faciatis. Similiter & militibus quid faciant rogantibus, nihil aliud indicit, quàm vt stipendijs suis contenti, nihil præterea à populo exigant, neque calumniam faciant, falso crimine apud magistratus illos deferentes: & ne quem etiam concutiant, vimque vlli afferant. Non est autem putandum, quòd nulli alteri rei faciendæ obnoxij es-

sent publicani aut milites. Nam legi obnoxij erant, quō-
admodum & reliqui è plebe: sed cum odiosa esse popu-
lo solunt eiusmodi duo hominum genera, Ioannem ro-
gabant, quomodo se in suo munere gererent: qua de re
illis etiam respondet.

*Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cor-
dibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus: respondit
Ioannes, dicens omnibus: † Ego quidem aqua baptizo vos,
veniet autem fortior me, cuius non sum dignus soluere cor-
rigiam calceamentorum eius, † ipse vos baptizabit in spi-
ritu sancto & igni: cuius ventilabrum in manu eius, et pur-
gabit aream suam, & congregabit triticum in horreum
suum: paleas autem comburet igni inextinguibili. † Multa
quidem & alia exhortans euangelizabat populo.*

† Matth.
3. c.
Mar. 1. b.
Ioan. 1. d.
† Matth.
3. c.
† Matth.
14. a.
Mar. 6. c.

Græca quæ nunc extant, pro existimante, habent
προσδοκῶντος, id est, expectante autem populo, atque ita
omnibus cogitantibus, num Christus ipse ac Messias
esset. Noster autem interpres legisse videtur προσδοκῶντος.
est, existimante. Cætera Matth. 3.

*Herodes autem Tetrarcha cū corriperetur ab illo de Herodia
de uxore fratris sui, et de omnibus malis quæ fecit Herodes,
adiecit et hoc super omnia, et inclusit Ioannem in carcerem.*

Hoc quoque factum puta post Christi baptismum: sed
& hoc Euangelista præoccupat, ut Herodem comparet
ad Phariseos, Sadduceos, & Herodis milites, qui om-
nes ad Ioannes prædicationem conuersi sunt ad pœni-
tentiam. Herodes autem nequaquam, qui prudentior es-
se debuisset, & ideo citius conuertit. Ideo post illos & po-
pulum statim subdit Herodem, tanquam illis deteriorē
& incorrigibilem. Historia hæc patet amplius Matth. 14.
& Marc. 6.

*Factum est autem cū baptizaretur omnis populus, & Ie-
su baptizato & orante, apertum est cælum: † & descendit spi-
ritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum. Et
vox de cælo facta est: Tu es filius meus dilectus, in te com-
placuit mihi.*

† Matth.
3. b.
Mar. 1. b.
Ioan. 1. c.
Iſa. 42. a.

Apertum est cælum, non quod reuera fissum sit ac di-
uisum, sed per apparentiam, quia tantus desuper fulgor
ac splen-

ac splendor super Christū apparuit, vt cœlum findi videretur & aperiri: quemadmodum in magnis fulgetris fieri videmus. Pro eo autem quod Lucas habet: in te complacuit mihi, Græcè est, ἐν σοὶ ἠὲ δὸκῆσα, id est, in te nimo meo obsecutus sum, in te opus meum probavi, in te mihi placui, in te acquieuit animus meus. Tot enim modis verti posse dicit Budæus in Commenta. Amplius cætera Matthæi. 2. explanata sunt, & hæc ibidem videas.

Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, et putabatur filius Ioseph.

Græcè est καὶ αὐτὸς ἦν ὁ ἰησοῦς ὡς ἐὶ τῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὧν, Id est, & ipse Iesus erat prope ingrediens annum trigessimum. ἀρχομαι autè, vnde ἀρχόμενος, sic sumptum, significat incipere, & ingredi. Et reuera iuxta Ecclesiæ ritum, quæ Christi baptisma celebrat in die Epiphaniæ. Christus iam tredecim diebus ingressus erat annum trigessimum, & hoc iuxta annos Imperatorū Octavianij & Tiberij, quoniam quindecim annorum erat in morte Octavianij, & Tyberij decimoquinto, vt patet in hoc capite, ipse baptizatus est, non minus quàm triginta annos natus, vel saltem ingressus trigessimum 13. diebus. Vnde parum refert hoc loco, vtro modo dicas, & veritas, scilicet incipiebat esse quasi annorum triginta, aut ingrediebatur circiter tricesimum annum. Quidam Græci non habent ὡς ἐὶ, & hoc modo sensus est: Ingressus erat annum tricesimum: cuius vsum tenet Ecclesia.

Qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Mathathie, qui fuit Amos, qui fuit Nabum, qui fuit Hesi, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Mathathie, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Reja, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Her, qui fuit Iesus, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mathath, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit

*Mathata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse
 qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Na-
 hason, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom,
 qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac,
 qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit
 Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui
 fuit Sale, qui fuit Chaynan, qui fuit Arphaxat, qui fuit
 Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale,
 qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit
 Chaynan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui
 fuit Dei.*

De catalogo & enumeratione huius genealogiæ,
 quam recitat Lucas, vide Ioannem Lucidum in suo
 Chronico lib. 2. cap. 9. & lib. 7. cap. 1. In qua Christum
 ad Adam 77. reperire est, quod non vacat à mysterio. In
 hac itaq; genealogia Lucas omnes generationes natura
 procedentes iuxta lineam Nathan prosequitur, incipiens
 à patre virginis Mariæ, qui dictus est Hely vel Ioachim,
 quia fuit binomius, naturalis pater Mariæ, & legalis Ioseph,
 quia focer eius. Aduerte autem quod Zorobabel
 duos habuit filios Rhesa, & Abiud. Lucas igitur per
 Rhesa virginis genealogiam texuit, vsque ad patrem
 eius Heli: Matthæus verò per Abiud vsque ad patrem
 Ioseph coniugis Mariæ virginis. Vterque igitur a Zo-
 robabel filio Salathiel descendit. Quatuor autem ordi-
 nibus continuatur hæc genealogia, quæ contrario or-
 dine textitur atque illa Matthæi. Nam Matthæus à ma-
 ioribus incipit, Lucas à posteris vsque ad Adam, in quo
 quatuor facit ordines. Primò recenset quasdam pri-
 uatas personas, ab Heli vsque ad illum locum, qui fuit
 Mathathia: à quo ad Neri duces recenset. ab eo au-
 tem vsque ad Abraham, reges & præfectos aulae. à quo
 ad Adam, patriarchas. Vide amplius Matth. 1. cap.

CAPVT QVARTVM.

Iesus exacto ieiunio tentatus euincit, in Nazareth docet, & inde in Capharnaum descendens demoniacum curat, socrum Petri à febre liberat, & plerosque à varijs morbis prædicando purgat.

Iesus autem plenus spiritu sancto regressus est à Iordane : † *et agebatur in spiritu in deserto diebus quadraginta, et tentabatur à diabolo. Et nihil manducauit in diebus illis: et consummatis illis esurijt. Dixit illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est: † Quia non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo Dei.*

† Mat. 4. a
 Marc. 1. b.
 Exo. 34. d

† De offi.
 ordi. cap.
 Inter cetera.
 Deut. 8. a

Ab hoc loco usque ad illum: & egressus est Iesus in uirtute, uide Matth. 4. Tantum quædam annotanda sunt, scilicet quod Lucas perfectionem ieiunij exposuerit, cum ait: & nihil manducauit in diebus illis. Hoc autem ieiunium Moyses & Helias expresserant, quadraginta totos dies nihil manducantes.

Et duxit illum diabolus in montem excelsum, et ostendit illi omnia regna orbis terre in momento temporis, et ait illi: Tibi dabo potestatem hanc uniuersam, et gloriam illorum, quia mihi tradita sunt, et cui uolo, do illa. Tu ergo procidens si adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus, dixit illi: Scriptum est: † Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli seruias. Et duxit illum in Ierusalem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit illi: Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim: quod † Angelis suis mandauit de te, ut conseruent te, et quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens. Iesus ait illi: Dictum est: † Non tentabis dominum Deum tuum. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus.

† Deut. 6.
 a & 10. d.

† Psal. 90.
 c.

Mat. 4. a.
 † Deuter. 6. c.

Mat. 4. b.

Quomodo autem assumpserit eum diabolus, ut Matthæus ait: siue duxerit eum, ut Lucas, in montem excelsum, per quem intelligit unum montium Galilææ, qui adhuc uocatur mons tentationis Christi, distans à monte Quarentane, ubi ieiunauerat, & primò tentatus fue-

rat, duobus milibus, à quo omnia regna mundi in momento temporis ostenderit, siue per phantasiam, & in visione regnorum omnium species obiectans, siue yiciora regna ostendens, & sub eis cætera comprehendens: non est de ijs admodum contendendum. Similiter quod Lucas addit hæc verba diaboli: quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa. In quo mentiebatur pater mendacij. Quod autem statuerit super pinnam templi, non est existimandum, quod eadem die, cum montes illi in quibus prius fuerat tentatus, plusquam sexaginta milibus distent ab Ierosolymis, nisiingas miraculum, quo non erat opus. Aduertendum similiter, quod cum Mattheus dixerit: Reliquit eum diabolus, Lucas addidit, usque ad tempus: in quo videtur innuere, quod rursus redijt Christum tentaturus: quod cum ceteri Euangelistæ taceant, neque amplius Lucas recitet, arbitrandum est Lucam intellexisse, quod per ministros suos scribas & Phariseos alias eum tentauerit.

† Matth.
4. b.
Marc. i. b.

† *Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galileam: & fama exijt per vniuersam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum: & magnificabatur ab omnibus.*

Reuersus est itaque Iesus in Ierusalem, duce spiritu sancto, vel etiam virtute Dei sibi vnita, vt doceat nos, post diaboli victoriam spiritum nobis semper adesse. Tunc cœpit Iesus palàm docere, & plebem humilem ad se, cum admiratione, & eius glorificatione.

† Ioã. 4. f.

† Matth

13. g.

Marc. 6. a

Ioan. 4. f.

† Isa. 61. a

De sacra.

vñct. ca. 1.

§. 1.

† *Et venit Nazareth, vbi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam: & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetae. Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat: Spiritus domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuus remissionem, et cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit.*

Pro die sabbati, Græci habent, die sabbatorum. Unde Caietanus putat interesse inter diem sabbati, & diem sabbatorum, quod dies sabbati quemcunque diem festum hebdomadæ significat, siue septimo die occurrat,

siue

Sive non: dies autem sabbatorum, diem solum sabbatorum. Consule autem super hæc Hebræos. Quoniam conuenire solebant die sabbati Iudæi in synagogam, ad audiendam legis interpretationem: ita consueuerat Iesus diebus sabbati synagogam introire, partim vt se alijs conformans, interpretationem legis audiret (quanquã non indigens) partim etiam vt alijs prælegeret, aliosque doceret: quod nunc quoque fecit, aperto Isaïæ libro, vbi in locum incidit, non temere, vel fortuitò, sed diuina dispositione, qui 61. capit. habetur, & de Christo prædictus est: Spiritus Domini super me: quemadmodum antè prædixerat Isaïas cap. 11. Et requiescet super eum spiritus Domini, &c. Propter quod vnxit me: quemadmodum Act. 10. refertur: Vnxit eum Deus spiritu sancto, & virtute. & Psal. 44. Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Euangelizare pauperibus misit me, & hoc indubiè præstitit Christus, qui discipulos Ioannis referre illi iussit: Pauperes euangelizantur. Hoc autem infinitium euangelizare, & cætera quæ sequuntur, interpretanda sunt, vt euangelizarem, & alia similia. Sanare contritos corde. Contriti corde hoc loco sumi possunt, qui anxium habent nimijs afflictionibus animum, siue qui verè de peccatis suis dolent, & anxij sunt, quod ait Dauid: Cor contritum & humiliatum Deus non despicias. Et prædicare captiuis remissionem. Captiuis inquam, diabolica irretitis captiuitate per peccata sua, quæ omnibus in se credentibus, venit Christus vt remitteret. Cæcis visum. Cæci dicuntur, qui viã suæ salutis non vident. quam oibus indicaturus venerat Christus, quanquã ad literam etiã de cæcis corporeis oculis intelligatur. Et dimittere contractos in remissioné. Græcè est ἀναφέρα, id est, in remissioné, hoc est, vt seu aduersitatibus fatigatos, seu ceremonialium legalium onere pressos, ab eis liberos dimittã & releuem. Prædicare annum Domini acceptum, id est, tempus gratiæ, & legis euangelicæ, de qua Paulus 2. Cor. 6. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Quod autem sequitur: Et retributionis, id est, iudicij, in quo vnicique secundum opera sua retribuetur. In Græcis codicibus qui nunc extant, non habetur.

✠ Psal.
44. b.

✠ 2. Cor.
6. a.

Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. *Cæpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabāt, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant: Nonne hic est filius Ioseph.*

Hæc tam mira audientes pendeabant ab eo, quomodo exponeret ea quæ legerat, quod vidēs, ait illis: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris, id est, vobis audientibus. Ostendit Christus prophetiam in se completam esse. Et omnes, inquit Lucas, testimonium illi dabant, id est, testificabantur in eo completam esse prophetiam, admirantes in verbis gratiæ, id est, in gratioso eloquio, quod procedebat ab ore eius. Non enim uti Deū & hominem censebant, sed perinde atq; aliquē è vulgo. Verè Ioseph fabri filium dicebāt, de quo vide Matth. 13.

Et ait illis: Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, Medice, cura teipsum: quanta audiuius facta in Capharnaum, facta & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico vobis: quia nemo propheta acceptus est in patria sua. In veritate dico vobis: Multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israël, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra, & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ ad mulierem viduam. Et multi leprosi erant in Israël sub Eliseo propheta, & nemo eorū mundatus est, nisi Naaman Syrus.

Quia me non pluris inquit facitis, quàm vnū de vulgo, scio vos dicturos: Medice, cura teipsum, quasi dicerent: Quis novus iste medicus, qui cum curare seipsum non possit, alios vult curare. Quis doctor iste, qui cum literas non norit, vult nos docere. Quanta audiuius facta in Capharnaum, id est, si nos doctrinæ tuæ fidē habere cupis, ede inter nos miracula, & in patria tua, quæ admodum & apud Capharnaitas. Quod autem respondet Christus: Nemo propheta acceptus est in patria sua, Vide Matth. 13. Ostendit autem nihil mirum esse si pauca inter suos miracula ediderit, quod defectu fidei illorum, non per suam impotentiam factum est, Eliæ & Elisei exemplo, quorum Elias, cum annis tribus & mensibus

† Matth.

13. g.

Marc. 6. a.

Ioan. 4. f.

† De iure

iuran. ca.

Et si Chri

stus.

† 3. Reg.

17. a.

Iaco. 5. d.

† 4. Reg.

bus sex clausum esset cœlum, id est, non pluisset, oborta fame, ad vnā Sareptanam viduam, cùm alioqui multæ essent in Israël viduæ. De quo miraculo vide 3. Regum. 17. Est autem Sarepta parua vrbs inter Tyrū & Sidonem. Vide de hoc Topographiam. Elisæi autem tempore cùm multi essent leprosi in Israël, sicut 4. Reg. 7. de quatuor leprosis legitur, qui annunciauerūt fugā Syrorū: & tamen in nullo suæ gētis lepræ curationē operatus est, sed in solo Naaman Syro, vt scribitur 4. Reg. 5. non quod apud suos miracula operari prophetæ non potuissent, sed quia indigni erant, ita indignos innuit fore Christus ciues suos apud quos miracula edat, vtpote qui purum illum hominē crederent, nec vt Deū honorarēt.

Et repleti sunt oēs in synagoga ira, hæc audientes. Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat edificata, vt præcipitarent eum. † Ipse autē transiens per medium illorum ibat.

† Ioā. 10. d

Itaq; cùm ad se spectare exempla illa intelligerēt, indignati extra ciuitatem illum eiectum e supercilio montis præcipitare voluerunt: virtute autem sua per medios illos immunis euasit, spiritus sancti præsidio fultus.

† *Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibiq; docebat illos sabbatis. † Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius.*

† Matth. 4. b.

† Mat. 7. d
Marc. 1. c.

Agit quod postea docuit: Si persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam, ideo fugatus à patria sua, fugit in Capharnaum, vbi & docuit, & doctrinam suā opere compleuit, quod est in potestate sermonem habere. Sermo enim in doctoris fit potestate, cùm ea quæ docet, agit. Nam qui factis sua dicta destruit, vt inquit Bæda, doctrinam suam reddit contemptibilem. Vide amplius Matth. 7. & Marc. 1.

† *Et in Synagoga erat homo habens demonium immundū & exclamauit voce magna, dicens: Sine, quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? Scio te qui sis, sanctus Dei. Et increpauit illum Iesus, dicens: Obmutescere, & exi ab eo. Et cùm proiecisset illum demonium in medium, exiit ab illo,*

† Mar. 1. c.

ab illo, nihilq̄ illum nocuit. Et factus est pavor in omnibus, & colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus: & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

Hoc expositum est Marc. i. capit. At hoc loco, vbi interpretres habet dæmonium immundum, Græci habent spiritum dæmonij immundi. Phrasi autem Hebræa dixit. Quid est hoc verbum? id est, quid hoc rei est? quasi dicerent: quantum doctrina hæc à doctrina scribarum & Phariseorum differt, quam tanta signa sequuntur: quod illi tantum doceant, hic autem cum potestate dæmones eijcit, & expellit ab obsessis.

† Matth. 8. b. † Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domū Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus, & rogauerunt illum pro ea. Et stans super illam, imperauit febrī, & dimisit illam. Et continuo surgens ministrabat illis. Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos.

Pro eo autem quod interpretres habet: Imperauit febrī, Græca quæ nunc extant, habent ἐπέτιμνε, id est, increpauit: & ita forsitan verterat interpretres: aut fortasse legit ἐπέταξε, id est, imperauit, quod commodius videtur: nō enim increpantur inanimata. Vide Matth. 8.

† Mar. i. e. † Exhibant autem dæmonia à multis, clamantia & dicentia: Quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui: quia sciebant ipsum esse Christum.

Vide horum interpretationem Marc. i.

† Ibidem. † Facta autem die ibat in desertum locum, & turbae requirebant eum, & venerunt usque ad ipsum: & detinebant eum, ne discederet ab eis. Quibus ille ait: † Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo missus sum. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

Hæc quoque Marc. i. dicta sunt. Verum Marcus ait: Diluculo valde surgens: quasi summo mane, cum adhuc nox esset. Lucas verò: Facto die ibat in desertum locum, Nec tamen contradicunt. Nam valde mane, & diluculum,

Iuculum, est diei principium: sicut de mulieribus euntibus ad sepulchrum, de quibus Ioannes dixit: Valde mane cum adhuc tenebræ essent. Alter Euangelista: Valde mane orto iam sole, quoniam diluculum partim noctem sapit, & partim diem.

CAPVT QVINTVM.

Christus cum de naui docuisset turbas, in piscatione multa piscium vocauit Petrum, & duos filios Zebedæi: curauit leprosum & paralyticum, discumbens in domo Leui, simul & vocauit eum, Phariseos suam cum peccatoribus conuersatione, & discipulorum abstinentia conuincit, & rationem addit.

F† Actum est autem cum turbæ irruerent in eum, ut † Matth. audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum 4. c. Genezareth. Et vidit duas naues stantes secus stagnum. † Mar. 1. b. Piscatores autem descenderant, & lauabant retia. Ascendens autem in unam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum. Et sedens docebat de nauicula turbas.

Stagnum Genezareth, idem est quod Matthæus vocat mare Galilææ. De hoc mari, quod est etiam Tyberiadis, & lacus Genezar, vide Topographiam Galilææ. Consideranda sunt autem multa in hac Petri, Ioannis, & Iacobi vocatione. Primum quod cum Petro iubere posset Christus, maluit tamen seruum rogare Dominus, ut nauiculam paululum à terra reduceret, illincque turbis prædicaret, ne in littore stantem & prædicantem eum turbæ vrgerent, & docentem opprimerent: sed & ut facilius turbas contemplaretur, & coram se stantes conspiceret attentas.

Ut cessauit autem loqui, dixit ad Simonem: † Ioc. 21. d. & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon 24. q. 1. ca. dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborâtes nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, Non turbatur. concluderunt piscium multitudinē copiosam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs qui erant in alia naue, ut ve-

ut venirent, & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ita ut penè mergerentur.

Christus sermone facto, ait Petro: Duc nauiculam in altum mare, remotius à littore, ut inde piscaretur cum socijs suis, quod fecerunt tanto cum fructu, ut duas nauiculas piscibus impleuerint. Quo miraculo perterritus Petrus, adeò ut indignù se arbitraretur qui Christo accederet. Et cõsolationem accipit ab eo, & audit: Ex hoc, id est, de cetero posthac eris homines capiens, Græcè *ὡψῶν*, id est, viuos capiens: quod de hominibus intelligendum est. Quo verbo innuit Euangeli sta, aliam fore posthac Petri piscationem, quàm antea. Nam olim pisces captabat ad occidendũ, posthac verò homines peccatis mortuos piscari cœpit, ad Christo viuificandum. Vnde dicit:

Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me, quia homo peccator sum, domine. Stupor enim circundederat eum, & omnes qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant.

Quinetiam vero simile est, Petrum non fuisse solum, sed & Andream, & quosdam sibi famulantes, & mercenarios, qui eum ad hoc iuarèt. Stupefactus igitur cum socijs, indignù se ducit Christi societate, & præ stupore, quasi loqui non potens, socios nuru vocat in auxilium.

Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere.

†Matth. 4.c. †Ex hoc iam homines eris capiens. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

Marc. 1.c.

Quod autem ait Iacobum & Ioannem fuisse socios Simonis, intelligo participes fructus piscationis. Nam Græcè est verbum *κοινωνῆς*, id est, participes, siue communicantes.

†Matth. 8.a. †Et factum est cum esset in vna ciuitatum: & ecce vir plenus lepra, videns Iesum, & procidens in faciem suam, rogauit eum, dicens: Domine, si vis potes me mundare. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: Volo: Mundare. Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi ut ne-

Marc. 6.d. †Leui. 14

3. †sed vade ostende te sacerdoti, & offer pro emunda-

emundatione tua, sicut praecepit Moyses in testimonium illis.

Quidam ciuitatem illam putant Capharnaum, ad quam dominus à monte descendit. sed & inter montem, & ciuitatem, vtpote in suburbio, leprosus occurrit. Nec locum praecise exprimit, aut ciuitatem vbi leprosum sanauit, quia nec vnus ciuitatis leprosus sanaturus venerat, sed omnium ciuitatum. Hic leprosus à Luca quartus sanatus, à Matthæo verò primus dicitur, quòd dominus in monte dixisset: Non veni legem soluere, sed adimplere. Et quia per legem leprosus maximè à plebe exclusus erat, ideo post annunciatam nouam legem, leprosum populo associat & reconciliat. Vnde hic leprosus sanitatem petens, suam voluntatem diuinæ subijcit voluntati, dicens: Domine, si vis potes me mundare. Et ideo eius voluntati dominus annuens, respondit, dicens: Volo, mundare. & continuò mundatus est à lepra eius. Vide cætera Matth. 8.

‡ Perambulabat autem magis sermo de illo: & conueniebant turbae multae, vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem sedebat in desertum, & orabat. † Matth. 4. g. Mar. 3. b.

Pro perambulabat, Græcè est *ἰσχυετο*, quod significantius verteretur, peruagabatur, siue percurrebat. Nam sermo currere magis dicitur, quàm ambulare. Vnde Paulus: Orate vt sermo Dei currat, & clarificetur.

Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens. Et erant Pharisei sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilæae, & Iudæae, & Ierusalem, & virtus domini erat ad sanandum eos.

Nunc Christus turbas fugiebat, nunc orabat, nunc verò docebat: exéplo cuius debemus modò turbarum gloriam post aliquod egregium, si contingat, opus vitare, modò orare, vt opus domini, & spiritus sancti donum conferuetur in nobis, ad victoriam inimicorū. Ad cuius doctrinam confluebant vndique populi, etiam doctores & legis peritiores.

‡ Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus, & querebant eum inferre, & ponere ante eum. † Matth. 9. a. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, Mar. 2. a.

† Mat. 9. a
 Marc. 2. b
ascenderunt super tectum, & per tegulas summisserunt eum cum lecto in medium, ante Iesum. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua.

Hunc paralyticum alterum esse constat ab eo, de quo Ioannis quinto, quonia hic in Bethsaida, ille in Capharnaum. Iesus autem ut illorum omnium fidem agnouit, non solum deserentium, sed & delati paralytici, ait illi: Remittuntur tibi peccata tua. Nam ut plurimum peccata morborum causæ sunt, & à peccatis oriuntur: ideo prius animam peccatorum subiectum curat, quam corpus. Quoniam plerique sancti & medici corporis curant ægrotudines: Deus verò solus ex officio peccata remittit, cæteri ministerio.

† Mat. 9. a
 Marc. 2. b
Et cœperunt cogitare scribæ & Pharisei, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? † Ut cognouit autem Iesus cogitationes eorum respondens dixit ad illos: Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere: Surge & ambula. Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

In hoc Christi virtutem & diuinitatem aduertere poterant, quòd eorum videbat cogitationes, quod solius Dei est, ut 1. Reg. 16. Homo enim videt ea quæ patent, dominus autem intuetur cor. Et. 2. Paral. 6. Tu enim solus nosti corda filiorum hominum. Propterea si cogitationes interiores agnoscere, & peccata remittere posset, quid obstaret ipsum debere, confiteri Deum. Et ideo quia vtrunque homini naturaliter impossibile est, sed dictu, facile, iubet in confirmationem inuisibilis virtutis visibile signum.

Et confestim cõsurgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat, & abiit in domum suam, magnificans Deum. Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti sunt

ti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.

Hanc autem paralytici historiã vide Matth. 9. Quod autem ait Lucas: abiit in domum suam, magnificãs Deũ, Græcè est *δοξάζων*, id est, glorificans: quanquam non male interpres verterit, ac melius, quàm Erasmus, glorificans. Quandoquidem glorificare latinum non est: magnificare autem significat laudibus aliquem extollere, & magnificè estimare. Pro eo autem quod est mirabilia, Græcè est *παράδοξα*. Erasmus mauult incredibilia: quanquam paradoxum admirabile significat, & inopinatum, atq; inauditum. Admirationis autem causa erat, quod is qui ab omnibus homo videbatur & credebatur, opera tamen Dei, & humanam transcendentia facultatem operabatur, cuius virtutem negare non possent, qui & infirmitatem paralytici, & consequentem sanitatẽ viderant, & vtriusque testes erant.

† *Et post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium, & ait illi, sequere me. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum. Et fecit ei conuiuiũ magnum Leui in domo sua. Et erat turba multa publicanorum, & aliorum qui cum illis erant discumbentes.*

† Mat. 9. h
Marc. 2. d.

Marcus & Lucas nomen Matthæi, & eius officium publicani subticuerunt, illamq; cum honore Leui nomine, quò vt plurimum vocabatur, nominauerunt. Cuius quidem officium nec Christus indignum duxit vocandum, vt quia peccatores vocaturus aduenerat, nec eorum puderet nominare conuersationem & vocationem, à qua maximè vocatione & telonij lucro difficile est incumbentes auertere. Plura patent Matth. 9. Pro eo autem quod hic dicit conuiuium magnum, Græcè est *δοχὴν μεγάλην*, id est, quod vulgò dicunt, magnam receptionẽ, hoc est, magnificè eum excepit atque tractauit.

Et murmurabant Pharisei & scribæ eorum, dicentes ad discipulos eius: † Quare cum publicanis & peccatoribus mēducatis & bibitis? Et respondens Iesus, dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad penitentiam.

† Mat. 9. c
Marc. 2. d.

Inuidia nil nisi discordiã quærit. Cùm igitur Pharisei

& scribæ videant Christi discipulos erga eum maximo affici amore & cõcordia: vt autem eos separent, conquerruntur apud discipulos super actis magistri, & continuo apud magistrum super discipulorum errore. Primo satisfecit Christus, dicens: Qui se putant sanos & iustos à lege Moyfi, nec alia indigere lege, non egent opera mea, qui veni eos vocaturus, qui se committunt tanquam peccatores Euangelio, nec legem iustificare sufficientem æstimantes. Apud tales diuerto, qui pœnitentiam quærunt, tanquam peccatores pœnitentia indigentes, non apud vos, qui vos ipsos in lege iustificatis, & ex lege iustos, cæteros autem iniustos & peccatores reputatis.

At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Phariseorum, tui autem edunt & bibunt? Quibus ipse ait: † Nunquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare? Venient autem dies, & cum ablati ab eis erit sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus.

Secundo quæsito satisfacit Christus, qui non solum venit vt medicus, ad sanandum contritos corde, sed vt sponsus, Ecclesiam sibi despondens. Non est inquit, tempus luctus in tempore nuptiarum, ideo quandiu cum eis nuptias celebros, non æquum duco vt ipsi lugeant & ieiunent: cum autem ab eis corporis præsentia discessero, tunc ieiunandi locus erit, propter varias, quas à vobis & similibus patientur, tribulationes. Pro eo aut quod est, filij sponsi, Græcè est *υιουφωσος*, id est, filios thalami nuptialis. Est aut Hebraismus, vt filios nuptiarum vel thalami nuptialis dicamus eos, qui inuitati sunt ad nuptias, quos nequaquã par est ieiunare. Ampliora Matth. 9. videbis.

† *Mat. 9. d* Dicebant autem & similitudinem ad illos: † *Quia nemo*
 † *Marc. 2. f.* *commissuram à nouo vestimento immittit in vestimētum*
vetus, alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit
commissura à nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres
veteres, alioquin rumpit vinum nouum vtres, & vinum
effundetur, & vtres peribunt: sed vinum nouum in vtres
nouos mittendū est, & utraque conseruatur. Et nemo bibens
vetus, statim vult nouum. Dicit enim: Vetus melius est.

Volens hac similitudine Christus solutionem suam confirmare, suos discipulos tanquam veteres, & legis vetustati assuetos, absoluit à tantis oneribus ieiuniorum & abstinentiæ, sed illos paulatim nouæ legis moribus & disciplinis assuescere, vsque ad Sancti Spiritus missionem: quia nemo facillè veteres deserit mores, quoniam si quis veterem velit vestem resarcire, pannum etiã veterem affuit illi: quòd si nouum affueret, maius foramen fieret. Vt etiam nec vinum nouum in vtres veteres infundit, ne virtus noui vini rumpat vasa, & effundatur vinum. Sic nec discipuli veteres adhuc, & legis veteris adiecti, adhuc imbecilles, nouæ verò legis capaces, dissoluantur & desperent, nec vini noui, nouæq; virtutè ferre queant: sed paria paribus, & lac paruulis concedatur. Pro eo autem quod ait commissuram, Græci dicunt *ἰσθμὸς*, quod magis auctarium significat, & additamentum, quàm commissurã, quæ Græcè *συνέφικα* diceretur.

CAPVT SEXTVM.

Christus discipulos spicas sabbato vellentes excusat: aridam manum in sabbato curat: Apostolos in monte nominatim vocat, quos à monte descendens, cum plerisque; alijs docet beatitudines: quibus subdit plurima & consilia, & præcepta euangelica, per quasdam similitudines non impertinentes.

F† Actum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricantes manibus. Quidam autem Phariseorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis? Et respondens Iesus ad eos dixit: Nec hoc legistis quod fecit Dauid, cum esurisset ipse, & qui cum illo erant: † quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit: & dedit his qui cum ipso erant, quos non licet manducare, nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis: Quia dominus est filius hominis, etiam sabbati.

† Matth. 12. 2.
 Marc. 2. d.
 Leui. 23. b
 De cõsec. dist. 5. ca.
 Discipulos.
 † 1. Regũ 21. b.
 Matt. 12. a
 Marc. 2. g.

Græcè *δευτερον*, id est, secundo à primo, dies so-

✠ Exodi.
12. c.

lennis Paschæ. Hebræis primum ac principale, dicebatur sabbatum: Durabat autem huiusmodi sollemnitas à sabbato illo Phaschæ in aliud sabbatum, quod dicitur secundo primum, hoc est, secundo loco primum ac principale: quia tantæ sollemnitatis erat, quanta magnum sabbatum, quemadmodum dicitur Exod. 12. ✠ Dies prima erit sancta atq; sollemnis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis, incidebatq; semper eiusmodi festiuitas mense nouorum. Quod ergo ait Lucas: Factum est in sabbato secundo primo, sensus est: contigit in octaua die sollemnitatis Paschæ, quæ celebris est Iudæis, vti & Pascha, vt discipuli transirent per sata, spicasq; iam penè maturas manibus confricarent, & manducarent. Incidebat enim, vt diximus, Paschæ sollemnitas mense nouarum frugum. 13. die inquam mensis Aprilis, octaua verò Paschæ. 20. die eiusdem. De hoc autem discipulorum facto vide Matth. 12.

† Matth.
12. b.
Marc. 3. a.
Infr. 14. a.

Factum est autem & in alio sabbato, vt intraret in synagogam, & doceret, & erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. † Observabant autem scribæ & Pharisei si in sabbato curaret, vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse verò sciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medium. Et surgens stetit. Ait autem ad illos Iesus. Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an male? animam saluam facere, an perdere? Et circumspexit omnibus, dixit homini: † Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad inuicem, quidnam facerent de Iesu.

† Matth.
12. b.
Marc. 3. a.

Vide hæc Matth. 12. apprimè enarrata. Quod autem ait Lucas: Si licet sabbatis curare, Græca habent *τι*, id est, quid, vt sit sensus: quid licet sabbatis, id est, diebus festis benefacere, an male? Interpretes verò legit *τι*, id est, si: quemadmodum legitur Matth. 12.

† Matth.
10. a.
Marc. 3. b.
Act. 2. c.

Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus esset, vocauit discipulos suos, † & elegit duodecim ex ipsis, quos &
Aposto-

Apostolos nominauit, Simonem, quem cognominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui fuit proditor.

Hic nobis orandi formam præscribit Christus, vt magnum quid aggressuri, ipsum imitemur. Volens enim Apostolos duodecim ex plurimis sequentibus seligere, patrem orat, non pro se, qui non ignorabat quid esset facturus, sed pro Apostolis suis, tanquam aduocatus iam à Deo nobis constitutus, & quanto sublimiora rogat, tanto petit sublimiorem ad orandum locum. Principes igitur orbis electurus, montem ascendit, pernoctat orans, & die facto, quos nouit digniores, elegit. Nec Iudam respuit, vt qui tunc bonus erat, illi seruiret, donec malus efficeretur. Qui autem diuitias, honores, & officia rogant, ima petunt, non montes, & Dei speculationem. Quorum meminit Apostol. Coloss. 3. Quæ sursum sunt, sapite, & non quæ super terram. Et Philipp. 3. Gloria in confusione eorum qui terrena sapiunt. Cætera Matth. 10. & Marc. 3. patent.

Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa & Ierusalem, & maritima & Tyri, & Sidonis, † qui uenerant vt audirent eum, & sanarentur à læguoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabântur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

† Matth.

4. 8.

Marc. 3. 6

Ioan. 6. 2.

Christus relictis turbis in imo, ad sublimia discipulos ducit, cum quibus in excelso selectis, ad turbas in sublime descendit sublimiorum incapaces. Nempe in excelsis infirmi non sunt, sed in infirmis, quos, vt descendit, inuenit, & sanauit, qui semper humiles sapere paratus est: ex quo diuina exit virtus, tangentes eum, & corpore & spiritu sanat.

Et ipse eleuatis oculis in discipulos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. † Beati qui nunc esuritis,

† Isa. 61. 6

† Isa. 61. a. quia saturabimini. † Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.
 † 23. q. 4. † Beati eritis cum vos oderint homines, & cum separauerint vos, & reprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum
 cap. tanquam malum propter filium hominis. † Gaudete in illa
 Quod die & exultate, ecce enim merces vestra multa est in caelo.
 Christus. Secundum haec enim faciebant prophetis patres eorum.

Matt. 5. a.

Iaco. 4. c.

† Mat. 5. a

1. Pet. 4. c.

Has beatitudines plerique ab his, quæ Matthæus in monte dicit, prædicatas dicunt diuersas, quòd illas ad perfectiorem hominum statum spectare doceret Apostolos: has verò ad communem hominum vitam & conuersationem, quæ solùm sunt quatuor, per quas quatuor virtutes Cardinales docebat, super quas hominum vita, quemadmodum super cardinem ostium, voluitur. Prima temperantiæ aptatur, cuius est superflua refecare. Secunda iustitiæ, quæ castigat corpus, & in seruitutem redigit. Tertia prudentiæ, quæ præligit gaudium futurum. Quarta fortitudini, quæ circa difficillima versatur. De quibus Sapi. 8. Sobrietatem & sapientiam docet, & iustitiam, & virtutem, quibus nihil est vtilius in vita hominibus.

† Amos. 6. a.

Ecccl. 31. a.

Isa. 65. c.

† Veruntamē vae vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Vae vobis qui saturati estis, quia esurietis. Vae vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Vae cum benedixerint vobis omnes homines: secundum haec enim faciebant pseudopphetis patres eorum.

Præter verba Matthæi, qui benedictiones annumerat, quæ eos manent qui pro Christo male afficiuntur, annumerat hoc loco Lucas eorum maledictiones, qui bonis fruuntur omnibus, nihilque aduersi interim ferunt. Magnum enim reprobationis indicium doctores sancti ponunt, cum prospera omnia succedunt, aduersi autem nihil: & hoc certe verum, siquidē verum est quod scribitur Acto. 14. Quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum D. E. I. Et Iudith. 8. Per multas tribulationes trāsierunt fideles omnes qui Deo placuerunt.

† Mat. 5. g

Sed vobis dico qui auditis: † Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos. Benedicite maledicentibus vobis:

vobis: & orate pro calumniantibus vos. † Et qui te percutit in maxillam, præbe illi & alteram. Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te tribue, & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. † Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis similiter. † Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia: nam & peccatores diligentes se diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia: siquidem & peccatores hoc faciunt.

† Mat. 5. 6.
1. Cor. 6. 1.

Ro. 12. d.

† Mat. 7. c.

† Tob. 4.

c.

Mat. 5. g.

Multi putabant beneficijs solùm inimicos esse diligendos, & beneficos beneficijs cumulãdos: at quia hæc non sunt virtutis, sed naturæ, ideo ad virtutem nos incitans Christus, ostendit non sufficere nobis non odisse inimicos, sed dilectione erga eos affici oportere. Quiniam verò dicantur inimici, quos iussi sumus diligere, ne factis tantùm, an verò adiuncta etiam animi in eos affectione, & nunquid hoc fieri possit? Respondet Basiliius Magnus Interroga. 176. Regulæ breuio. Inimici proprium est nocere & insidiari. Quicumq; itaq; quocunq; modo alicui nocet, ipsius ritè inimicus appellari potest: præcipuè autem qui peccatum committit. Nã quantum in ipso est, varijs modis nocet, & insidiatur ei qui cum viuit, aut consuetudinem habet. Quoniam autem homo constat ex animo & corpore, quod quidem ad animum attinet, eos qui huiusmodi sunt, diligemus, castigando, admonendo, & omnibus modis ad sanitatè reuocãdo: quod verò ad corpus pertinet, beneficijs eos subleuando, cùm aliqua re egeant, earum quæ sunt ad vitam necessariæ. Hæc ille, & multo plura, ibid.

† Et si mutuum dederitis his à quibus speratis accipere quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus scænerantur, ut recipiant æqualia. Veruntamen diligite inimicos vestros: benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes, & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos.

† Exod.

22. d.

Deu. 15. b

De vsur.

capite.

Consu-

luit.

Cùm dicit, peccatores peccatoribus scænerantur, Græcè est δανίζουσιν, quod significat & ad vsuram dare, siue scænerari, & simpliciter mutuũ dare: quomodo hic absque dubio vertitur. Vult enim hoc loco Christus inci-

tare Christianos non ad mutuum dandum simpliciter, etiam si recepturos se principale non sperant: quandoquidem etiam peccatores & gentiles inter se mutuum dant sine villo scœnore, & sine vlla spe recipiendi. Christi autem veros discipulos hac re præstare oportet, vt proximorũ necessitati occurrant & subueniant, etsi nunquam mutuũ ipsum recipere speret. Nã paulo post propter eos quibus tâta non est charitas, vt vlla sua iactura fratribus subuenire velint subdit: Mutuũ date, nihil inde sperâtes: vbi pro sperâtes, Græcè est ἀπειλιζοντες, id est, ab ipso, seu propter ipsum mutuũ vltra illud sperâtes.

† De reg. † Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est.
 iu. ex. ca. † Nolite iudicare, & nō iudicabimini: nolite cōdemnare, et
 Estote. non cōdemnabimini. Dimittite, & dimittentini. Date, &
 † Mar. 7. a dabitur vobis. Mensuram bonam, & confertam, & coa-
 Mar. 4. c gitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Ea-
 dem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.

Dei proprium est misereri, non vindicare: ideo vult nos Christus ad misericordiam assuescere, & vitandam vindictam: quoniam vt Iacob. 2. Iudicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiam. Sic nec alterum condemnemus, nisi velimus condemnari, iuxta dictum Pauli 1. Cor. 11. Si nos ipsos diiudicemus, non vtique iudicemur. Sed & offensas remittere nos vult proximis, vt nobis à Deo nostræ dimittantur. Et alijs dare, vt & nobis donetur mensura plena, pro dimidia: mensura supereffluens, pro plena: & pressa ac coagitata, pro semipressa vel semicoacta. Vnde adhibet mēsuras quas nobis promittit, si alijs etiã minores impertiamur: pro quibus reddet vnicuique secundum opera eorum, siue mente, siue lingua, siue manu gesta sint, iuxta Paulũ 2. Cor. 5. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, pro vt gessit, siue bonum, siue malum. Itã si fuerimus alijs misericordes, similiter nobis misericors erit dominus, sin aut immisericordes, Deus quoque seuerus erit nobis, vt vnusquisque præmium recipiat æternum secundum temporale meritum.

† Matth.
15. b.

Dicebat autem illis & similitudinem: † Nunquid potest
 cæcus

cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadunt. † Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. † 6. q. 1. c. Sacerdotes.

Cæcus hoc loco non tam ignorans dicitur, quàm qui de industria salutis suæ necessaria vult ignorare. Quod si qui eiusmodi est, viam præire vult alteri, necesse est vt in barathrum & præcipitium æternæ damnationis vterque incidat. Quod autem sequitur: Non est discipulus super magistrum, tractatum est Mat. 10. sed alia ratione ibi adducitur à Matthæo, quàm hic à Luca, vt ibi videbis. Mat. 10. c. Ioan. 13. d. & 15. f.

Hic autem generaliter nonnullorùm discipulorùm arrogantiam dânat Christus, qui sapientes plus quàm oportet, aduersum magistros insolescunt, superiores se illis arroganter existimâtes: quibus satis esse docet, si ad magistri perfectionem accedant.

Quod verò ait Lucas: Perfectus ois erit, Græcè est πᾶς, id est, ois. Puto autem τὸ πᾶς vsurpari ἀπὸ τῶν ὁλοῶν, & omnis pro totus, ne putes hic significare quelibet, aut vnūquenque. Sic Cic. dixit tota mète, atq; omni animo intueri aliquem. Pro vocabulo autem perfectus, Græcè est κατεργασμένος, qd̄ significat omnibus numeris et partibus absolutum.

† *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem que in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eijciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non vides? Hypocrita, eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies vt educaas festucam de oculo fratris tui.* † Matth. 7. a.

Odium enim ira est inueterata. Quantum autem distat festuca à trabe, tantum distat ira ab odio: ergo ira peccans, non est odij arguendus. Ergo conscius sibi maiorùm delictorum, & grauissimorum, debet sibi prius à grauibus temperare, quàm in alijs minora reprehendere. Huc enim absque morbo esse oportet, qui aliorum vulnera curare satagit, alioquin illi dicetur: Medice cura teipsum: cum turpe sit doctori, cum culpa redarguit ipsum. Cætera Matth. 7.

† *Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neq; de rubo vindemiât uinâ. Bonus homo de bono thesauris* † Matth. 12. c. *sauro*

sauro cordis sui profert bonum, & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

Rubo & tribulo notat hypocritas & hæreticos, qui suis aculeis pungere & sauciare solent incautorum animas & mentes suis verborum blanditijs: ficus autem & vna, sunt dulcedo & feruor diuinæ dilectionis, quæ nec in hæreticorum aut hypocritarum verbis quætere oportet. Ex quibus infert, non esse quærendum bonum fructum in malis arboribus, hæreticis inquam & hypocritis. De quibus in Epistola Iudæ: Hi sunt arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ. Bona ergo arbor fructus bonos ex natura facit, & mala malos contra naturam: quoniam vtraque ad bonum condita est. Arbor quippe, homo est, fructus autem, opus eius. Quod si operator ex opere agnoscitur bonum opus bonum quoque arguit operatorem. Oris verò locutione non solum quæ aguntur, sed & quæ cogitantur, Christus voluit significare, quæ nõ minus inter arboris fructus, quæ opera reputantur.

Quid autem vocatis me domine domine, & non facitis quæ dico: † Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat supra firmam petram. Qui autem audit & non facit, similis est homini ædificanti domum suam supra petram sine fundamento, in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

† Matth. 7.d.
Rom. 2.d
Iacob. 1.d

Itaque neque sola fides sufficit ad æternam vitam, nisi & vita cõformis & fide digna addatur: iuxta Iacobi dictum cap. 2. Sic & fides, si non habeat opera, mortua est. Nec igitur omnis qui in Christum credit, inuocans dominum, nisi etiam præcepta quæ dicit, impleat, regnum cœlorum ingrediatur. Similiter nec vita fidelibus conformis, vt quorundam fortè hæreticorum, nisi fidem integram inuiolatamque seruauerint, meretur vitam æternam.

æternam: quandoquidem appellare dominum, fidei tantum est, facere verò quæ dicit, operis: vt nec alterum separetur ab altero. Horum vtrunque similitudine probat architectorum, quorū, prior & sapiens fundat domū supra firmam petram, supra quam fundata est ecclesia, nec descendit ab illa, quacunq; tentatione ingruente, nec ab illa semoueri potest, vsque ad eò adhærescit illi. Alter autem tanquam stultus ecclesiæ, petram non curat, & se tanquam in arena fundatus, minima quaque tentatione, & gloriæ vento inanis, deturbatur ad ima: & fit illius ruina magna, vtpote à fide in hæresim, qua nulla est ruina maior.

CAPVT SEPTIMVM.

Ingressus Capharnaum christus, Centurionis fidem admirans, seruum eius sanat, viduæ filium iuxta Naim suscitatur, Ioannis discipulos erudit, Iudæos illius verbis insultantes confutat, à peccatrice pedes vinctus, Simonem murmurantem ex proposita illi parabola confirmat.

CUm autem impleisset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. † Centurionis † Matth. 8.a. autem cuiusdam seruus malè habens, erat mortuus, qui illi erat preciosus. Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & saluaret seruum eius. At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est vt hoc illi præstes. Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. At cum iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicēs: Domine, noli vexari.

Quod autem Matthæus ait accessisse ad Christum Centurionem. Lucas autem non accessisse, sed seniores rogatum misisse, nulla ob id est discordia. Matthæus enim accessisse ait, quomodo vulgò dicimus: Qui per alium facit, per seipsum facere videtur. Hic autem infirmus, quem *παῖς* Matthæus vocat, Lucas modò *παιδίον*, id est, seruum vocat, modò *παῖς*, id est, puerum.

puerum. Quapropter cum Matthæus semper puerum appellat, intellige *παῖς* siue puerum ea significatione, qua puerum, seruum, non filium appellamus, aut puerilis ætatis aliquem. *Ἰσλός* enim nihil aliud significat. Noluit autem Christus descendere Capharnaum ad filium reguli sanandum: descendebat tamen ad Centurionem, cum illum in itinere obuium habuit, ne & diuitias seruituti præponere diceretur, & honores humilitati.

† Matth.

8. b.

23. q. 1. ca.

no. Noli.

De con-

secra. dist.

2. capite.

Quoti-

die.

† Matth.

8. c.

‡ *Non enim sum dignus ut sub tectum meum intres, propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, ut uenirem ad te: sed dic uerbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic uade, & uidit: & alij ueni, & uenit: & seruo meo fac hoc, & facit. Quo audito, Iesus miratus est, & conuersus, sequentibus se turbis dixit: † Amen dico uobis, nec in Israël tantam fidem inueni. Et reuersi qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum qui languebat, sanum.*

Iandudum Centurio credebat unum esse Deum, & cum tanta Christi signa audiret, credidit ipsum esse Deum, ad quem obuius exiuit, deprecaturus ne vexaretur domum eius intrare, qui non minorem absens, quã præfens omnipotentiam habebat, ut quodcunque solo uerbo iuberet fieri, id factum esset. Quoniam Dei & hominis inquit, non est comparatio: ego autem purus & nudus homo, habeo milites & seruos, qui omnia iussa mea fideliter exequuntur, quanto magis tu qui Deus es, iubere potes angelis tuis, & statim iussa tua capessunt. In quibus Christus Centurionis fidem agnouit, quia uir gentilis tanta de Deo æstimabat: humilitatem, qui indignum credidit ad quem Christus diuersaretur: & prudentiam, qua sub tantillo corpore Christi tectam agnouit diuinitatem. Quæ singula miratus Christus, non ut passione perturbatus, sed ut nos talia admiremur, dixit turbis: Fidẽ gentium tandem fore Iudæorum fidei præponendam, quod nudæ legi Iudæi adhærerent, hic autem gentilis absque doctore & lege hunc credidit esse Deum,

Et factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem, qua uocatur

tur

tur Naim, & ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa.
 Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus
 efferebatur, filius vnicus matris suæ, & hæc vidua erat, &
 turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum vidisset domi-
 nus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flerè. Et
 accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, stete-
 runt. Et ait: † Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat † 4. Reg.
 mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit 4. d.
 autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes:
 ‡ Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus ‡ Ioã. 4. c
 visitauit plebem suam. Et exijt hic sermo in vniuersam Iu & 6. b.
 deam de eo, & in vniuersam circa regionem.

Naim ciuitas est Galilææ, in sorte Zabulon sita, sub
 monte Tabor, duobus miliaribus ab eo distans, iuxta mon-
 tem Hermon, in latere Aquilonari. In hoc autem miracu-
 lo de suscitato viduæ filio, consideranda est quanta fue-
 rit matris afflictio, quæ vnigenitum amiserat, & quia vi-
 dua, nullam spem habebat recipiendi alterius filij. Consi-
 derandam quoque, quòd non in domo suscitatur, ac priua-
 tim, ne quis diceret non verè tunc mortuum fuisse. Nec
 abs re dixit Lucas, quòd tetigit Christus loculum siue fe-
 retrum caudaueris, vt ostenderet verè mortuum & sepul-
 tum. De allegorica huius historię expositione, videre po-
 tes Bedam & alios. Scholiastæ autem non est in ijs immo-
 rari, quæ vnusquisque non indoctus modò piè commi-
 nisci potest.

Et nunciauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. † Et † Matth.
 conuocauit duos de discipulis suis Ioãnes, & misit ad Iesum. 11. a.
 dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum
 autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista mi-
 sit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expecta-
 mus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis,
 & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit vi-
 sum. Et respondens dixit illis: Eritis renunciate Ioanni
 quæ audistis & vidistis: quia cæci vident, claudi ambulant,
 leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, paupe-
 res euangelizantur: & beatus est quicumque non fuerit scan-
 dalizatus in me.

Hæc nunciantur Ioanni in carcere & vinculis, vt hæbet Matthæus. Cùm verò discipulos ad Christum mittit, non vt dubius interrogat, sed vel vt discipulos suos informet super veritate Christi, & virtutibus eius, vel vt illi mandet, an sit eum ad inferos etiam adnunciaturus fore venturum, quasi dubitaret, an descēsurus esset Christus in infernum, & eius descensum prædicere deberet, sicut eum mundi redemptorem nouerat, & eum digito ostenderat talem ea gratia in mundum venisse. Hæc autem in præsentia fecit nunciorū, vt Ioanni referrent maiora signa, & plura prioribus. Et sic discipulis Ioannis per signa exponit quæcunque quæsitæ, quod factis potius respondeat, quàm dictis, quæ nullus antea tot & tanta & talia fecerat.

Et cùm discessissent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas: † Quid existis in desertum videre? Arundinē vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimētis indutum? Ecce qui in veste preciosa sunt et delitijs, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? utique dico vobis, et plusquam prophetam.

† Mala. Hic est de quo scriptum est: † Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Di-

3.a. co enim vobis: Maior inter natos mulierum propheta Ioan-

† Mala. ne Baptista nemo est, qui autem minor est in regno Dei, maior est illo.

Nec præsentibus discipulis Ioannis voluit tanta de Ioanne turbis referre præconia, ne discipulis illis videretur adulari: sed illis abeūtibus dixit turbis: Quid existis in desertum videre? Vbi aduerte cùm dicit: Ecce qui in veste preciosa sunt & delitijs, &c. Pro veste preciosa, Græcè est, ἱματισμῶ ἰνδόξω. Est autem ἱματισμὸς, non ipsa vestis aut vestimentum, sed vestitus aut cultus, & quod etiam Latini dicunt, vestiarius. Cætera Matth. 11. patent.

Et omnis populus audiens, et publicani iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei autem et legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo.

Sensus est: Omnis populus & publicani iustum & veracem esse Deum prædicauerunt, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei autem & legisperiti recusantes baptizari à Ioanne baptismo pœnitentiæ, consilium Dei, id est, consilium Ioannis à Deo profectum spreuerunt in semetipsos, in suam eorum perniciem.

Ait autem dominus: † Cui ergo similes dicam homines generationis huius, & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem, & dicentibus: Cantauimus vobis tibys, & non saltastis: lamentauimus, & non plorastis. † Venit autem Ioannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicitis: Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis. † Matth. 11. b. † Matth. 11. c.

Quoniam videt Iudæos non facile posse conuinci, ideo eos confert paruulis insipientibus, & in foro sedentibus, & sibi inuicem improperantibus & facilem viam, & difficilem, quasi dicerent, quid iucundius cantu & ludo, & hanc viuendi normam vos docuimus, nec illa vobis placuit, quid tristius luctu, & hūc vobis ostendimus, & multo minus vobis placuit, ita nec facile nec difficile vobis placet. Hanc autem similitudinem applicat ad Ioannis difficilem viuendi normam, quæ illis summè displicebat, quem propterea vocabant dæmoniacum. Et ad suam satis facilem, hunc tamen clamabant ebriosum & voracem. Veruntamen veri sapiētiae filij facile discernunt inter cibū et potum, & quod nō est regnū Dei esca & potus, quorum nec vsus, sed intemperātia & concupiscentia ab illis arguitur: quia iustitia magis opera, quā voces attendit. Cætera Matth. 11.

Rogabat autem illum quidam de Phariseis ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisei, discubuit. † Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit quod † Matth. 26. a.

Iesus accubuit in domo Pharisei, attulit alabastrum unguenti, & stans retrò secus pedes eius, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur Mar. 14. a. Ioan. 12. a.

pedes eius, & unguento ungebat.

Christus Phariseos maiores prædicabat peccatores, quàm publicanos. Verùm quia apud publicanos sapius devertebat, ne Pharisei murmuris ansam caperent, quia illos fugeret, nec ad eos vocatus recusavit intrare. De mulieris autem huius vnctione, quodque eadem sit cum ea de qua agit Lucas; Matthæus, Marcus, & Ioannes, Matt. 26. diximus, quòd te remittimus, & ad eos qui de vnica Magdalena aduersus Fabrum scripserunt. Hoc autem loco non possum tibi non indicare audaculi nostri librarij versutiam, qui concordantiam, vt appellant, de vntrice ista muliere, cum alijs Evangelistis, quæ in veteribus omnibus Biblijs habebatur, è suis expunxit, nimirum vt cum Fabro ex vna plures faceret Magdalenas. Nota autem quòd Phariseus qui Iesum exceperat, multis modis hic peccat. Et perperam videlicet ac temerè de muliere iudicando, quæ iam peccatrix esse desierat: & Christo ob id prophetiam derogando, quòd mulierem contrectaret, peccatricem esse ignoraus (nam & talè esse nouerat) neq; si non nosset, propheta esse non desijisset (cùm non necesse sit prophetas omnia nosse) talè esse sciens Christus, qui vocare peccatores, & nõ iustos venerat, misericorditer susciperet. Idcirco temerariũ eius iudicium, qui peccatricẽ aspernaretur, reprehensurus Christus, ostèdit plus de se meritã esse peccatricẽ, quàm eũ à quo exceptus erat. Hac autem similitudine probat: Duo debitorum inquit erant cuidam sceneratori: pro quo verbo Græcè est δανδστν, quod & sceneratorem significat, & creditorè: magisq; hoc loco quadrabit creditori, quod sceneratores ratò aliena nomina debitoribus cõdonare soleant. His autem inquit debitoribus, quorum alter quingentos, alter quinquaginta denarios debebat, debitum remisit: vter inquit plus creditorem diligit? Cumque ille respondisset: is cui plus donatum est: subiunxit Christus, non minorem assumens, sed maiorem: Sed ista plus me dilexit quàm tu: ergo plus ei quàm tibi remissum est. Hoc est enim quòd postea concludit: Propter quod dico tibi, remittuntur ei peccata multa quoniam dilexit multũ. Probat autem quòd mulier plus dilexit, quàm Phari-

seus,

scus, qui se plus de Christo meritum esse censebat, quod
 qui se iustum putabat, conuiuio Christum excepisset. Pro-
 bat autem ex humanitatis obsequijs hic enumeratis, quæ
 sibi mulier præstitisset, ex qua dilectione concludit plus
 illi remissum esse. Sed quorsum inquires, ut iam non as-
 pernetur mulierem hanc tanquam peccatricem, quæ peccatrix
 esse desiderat, remissis sibi propter ingentem dilectionem
 omnibus peccatis, ob idque nec erat à Phariseo iam iu-
 dicanda peccatrix, nec abhorrenda ut peccatrix. Si autem
 iuuat ἀμυροικῆς parabolam hanc explicare: Fenerator
 iste, seu si mauis, creditor, Deus est, qui gratiarum
 suarum talenta nobis mutuatur: debitores autem ipsi fu-
 mus, cum ea talenta multiplicare, aut eis bene uti negle-
 ximus. Non æquè autem dicere vult omnibus. At inter
 eos qui soluendo non sunt, si æquam omnibus creditor
 Deus gratiam faciat, debitum, hoc est peccata & admissa
 remittendo, indubiè plus ille diligere obnoxios, cui
 plura remittuntur debita & admissa. Quod autem po-
 stea Christus dicit: Cui minus dimittitur, minus dili-
 git, non est simpliciter intelligendum, sed inter debito-
 res, & eos non ingratos. Maria enim virgo, cui nihil vn-
 quam dimissum est, quia nunquam peccauit, non minus,
 imò magis diligebat, quam Magdalena, cui multa dimis-
 sa erant. Sicut etiam nonnunquam debitores ingrati, qui
 pluribus acceptis beneficijs, minus tamen diligunt, in
 quo remissionem facit causam dilectionis. Sed ut mu-
 lier suæ intentionis certior fieret, & petitionis, contulit
 ei quod petebat, ut cæteros duceret in admirationem.

CAPVT OCTAVVM.

Plurimis turbis & sequentibus feminis multiplicis propo-
 sitæ exponit parabolam matrè suã fratresq; suos docet ab
 alijs discerni: mare traiiciens excitatus ventum sedat:
 legionem dæmoniorum à dæmoniaco eiectam per-
 mittit in porcos intrare, & eos in mare submer-
 gere: inde reuersus Iairi filiam suscitatu-
 rus, hæmorrhoißam à profluuiis
 sanat, eamque filiam
 suscitatur.

ET factum est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates & castella, prædicans, & euangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo: & mulieres aliquæ quæ curatæ erant à spiritibus malignis, & infirmitatibus, † Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabāt ei de facultatibus suis.

† De pecc.
dist. 3. ca.
Sunt plu.
res.
Mar. 16. b

Cum apostolis sequebantur eum mulieres insignes ab eo sanatæ, quæ & illi de facultatibus suis necessaria ministrabant. Inde ex hoc loco probari potest, licere Euangelico prædicatori de substantijs ac facultatibus eorum viuere, quibus prædicat. Hanc autem Magdalenam bona doctorum pars asserit, quæ cap. præcedenti à Luca vocata est peccatrix, quam fortasse etiã ob peccatum & lubricam viuendi rationem septem dæmonia obsederāt, à quibus eam Christus liberauerat, licet de eo miraculo nihil recitent aliud Euangelistæ.

† Matth.

13. a.

Mar. 4. a.

De ver-

bo signi-

fic. in 6.

Exijt qui

feminat.

Cum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: † Exijt qui seminat seminare semen suum: & dum seminat, aliud cecidit secus uiam, & conculcatum est, & uolucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit supra petrã, & natum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum, fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: qui habet aures audiendi audiat.

Nec eget alia expositione hæc parabola, quàm ea qua eam Christus exposuit, veruntamen sola exercitatione opus est: & imprimis cauendum, ne simus uia, petra: aut spinæ, in quibus semen iactum, nullum facit fructum, sed bona terra, apta ad iactum semen recipiendum & fructum multiplicem faciendum, bonum, meliorem, optimum. Vide Matth. 13.

Interrogabant autem eum discipuli eius quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysteriũ regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut † uidentes non uideant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola:

† Isa. 6. c.

Mat. 13. b

bola:

bola: Semen est verbum Dei. Qui autem secus viam, hi sunt qui audiunt, deinde venit diabolus & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fiant. Nam qui supra petram, qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum, et hi, radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Qui autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, & et à sollicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ, euntes suffocantur, & non referunt fructū. Qui autem in bonam terram, hi sunt qui in corde bono & optimo audientes verbū retinēt, et fructū afferunt in patientia.

Mar. 4. b.
Ioan. 12. f
Act. 28. f.
Ro. 11. b.

Ex hac Christi expositione constat cor nostrum vel mentem nostram esse terram, super quam iacitur semen verbi Dei. Quod si fuerit inutilium cogitationum attrita, dicitur via, si duritia peccatorū exciccata, dicitur petra, si voluptatibus & diuitijs addicta, dicitur spinæ, & cura spinarum sollicita, si verò his omnibus vacua, dicitur terra bona, boni fructus effectiua. Primæ autem terræ fructum rapiunt dæmones, secundæ impedit æstus, tertiæ verò curæ diuitiarum. Quemadmodum verò mala terra tres malas habet varias conditiones, ita bona tres bonas, quibus fructum trigecuplum, sexagecuplum, & centuplum, pro incipientibus, proficientibus, & perfectis. Vbi dicit, euntes suffocantur, Græcè est, *πορρωδυνεως* facilius esset, inter eundem, quasi diceret: quod sunt nonnulli qui verbum Dei libenter quidem audiunt, sed inter eundem, & paulatim ac progressu temporis suffocantur in ijs verbum à diuitijs & voluptatibus. Ampliora videbis Matth. 13.

‡ Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit, sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. ‡ Non est enim occultum, quod non manifestetur, nec absconditum quod non cognoscatur, & in palam veniat. Videte ergo quid audiatis. † Qui enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.

† Mat. 5. b
Mar. 4. c.
‡ Matth
10. c.
Mar. 4. c.
† Matth.
13. b. &
25. c.

Hæc sententia à superioribus pendere videtur, ut qui terram bonam ac frugiferam esse desyderant, Christum imitentur & Apostolos, quorum est verbum Dei intrepidè propalare, non sub vase vel lecto occultare, hoc est

Mar. 4. c.
Inf. 19. d.

huius vitæ illecebris detineri, & illis Dei verbum quasi lucernam operire. Supra candelabrū autem erigendū est, vt per ministerium nostrū veritatis prædicatio manifestior fiat, et corporis seruitus in Dei obsequium omnino redigatur Iuxta Paulum 1. Cor. 9. Castigo corpus meū, & in seruitutē redigo, ne fortē cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Quæ singula Matth. 3. declarat, cū subdit: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videāt opera vestra bona, & quæ sequentur in textū, Matthæus varijs locis ponit, vbi latius explicantur.

† Matth. 12. g. *† Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba. Et nunciatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris, volentes te videre Qui respondens dixit ad eos: Mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt & faciunt.*

Quidam Iudæorum tentauit eum, an carnem & sanguinem spirituali præferret operi, & prædicationem pro matre et cognatis interrūperet. Cui respōdit: Mater mea est, quæ me in credētibus per fidei prædicationē generat: Fratres mei sunt, qui opera patris mei propter ei⁹ verba faciūt. In quib⁹ nec matrē nec matris negat obsequiū, nec fratres ac cōsanguineos contēnit, sed quōd qui operi spirituali occupat⁹ est, nō omittat pro tēporalivel carnali.

† Matth. 8. c. *Factum est autem in vna dierum, & † ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius, & ipse ait ad illos: Transfretemus trans stagnū, & ascenderunt. Et nauigantibus illis obdormiuit: & descendit procella venti in stagnum, & compellebantur, & periclitabantur. Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes: Præceptor, perimus. At ille surgens increpauit ventum, & tempestatem aquæ, & cessauit, & facta est tranquillitas. Dixit autem illis: Vbi est fides vestra? Qui timentes mirati sunt, ad inuicem dicentes: Quis putas, hic est: quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?*

Vbi Matthæus vocat mare, Lucas appellat stagnum, & stādo, q̄ contra naturā suā sit procellosum. Vbi autē Matthæus vocat motū maris, Lucas procellā, quæ plus dicit, quā motū: dicitur. n. à procello, quod peruertere & percutere signat, cū grauis nubes ex ventorū impetu percutitur,

cutitur, & frágitur, ex qua fractione egreditur fulgetrum
cú tonitru, quod sequitur grádis tépestas & motus. Hoc
aut stagnū, idē quod mare Galilææ, seu Tyberiadis, vel la-
cus Genesareth, siue Genesar, satis celebris apud Euange-
listas iuxta hæc singula nomina. Quod autem dicit: vbi
est fides vestra? increpat eos, quod timerent cum salua-
tore mundi, qui nec perire poterat, nec eos permittere se-
cum perire. Cætera vide Matth. 8.

† Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum, quæ est con- † Matth.
tra Galileam. Et cum de nauis egressus esset ad terram, oc- 8.d.
currit illi vir quidam, qui habebat demonium iam tempo- Mar. 5.a.
ribus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo
manebat, sed in monumentis: † Is vt vidit Iesum, procidit † Mat. 8. f
ante illum, & exclamans voce magna, dixit: Quid mihi & Marc. 5. f.
tibi est Iesu filii Dei altissimi? Obsecro te ne me torqueas.
Præcipiebat enim spiritui immundo, vt exiret ab homine.
Multis enim temporibus arripiebat illum: & vinciebatur
catenis, & compedibus custoditus, & ruptis vinculis age-
batur à demonio in deserta.

Interpres, vbi Græca habent γαδασενῶν, id est, Gada-
renorum, vertit Gerasenorum, quod idem est, cum eadē
sit regio Gerasa, Gergesa, & Gadara, vt suprâ dictum est
Matth. 8. & Marc. 5. de quibus & alijs ibi videas. Quod
autem Christus immundo spiritui tanquam vni loqua-
tur, cum plures essent, hoc intellige, quod vnanimes in
malum istius hominis illum possidebant: ideo sub vnius
nomine omnibus imperat Christus, vt exeant ab homi-
ne, quem tanto tempore vexuerant.

† Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomē † Mat 8. f.
est? At ille dixit: Legio: quia intrauerant demonia multa Marc. 5. b.
in eum. Et rogauerunt illum, ne imperaret illis vt in abys-
sum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascen-
tium in monte: & rogabant eum vt permitteret eis in illos
ingredi. Et permisit illis. Exierunt ergo demonia ab homi-
ne, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit grex per præ-
ceps in stagnum, & suffocatus est. † Quod vt viderunt fa- † Ibidem.
ctum qui pascebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuita-
tem & in villas.

Matthæus duos dæmoniacos, Marcus & Lucas vnum Christo referunt occurrisse: quia vt inquit August. de concordia Euangelistarum, vnus eorum celebrioris personæ, & maioris insanjæ fuit, & eius curatio famosior. Nam ab immundo spiritu velut inscius nomen inquit: sed vt possessus & Christi virtutem, & dæmonum multitudinem ex nomine agnoscat, & imminens sibi ab illis periculum aduertat, & tandem caueat. Non obstat quòd hic Lucas gregem porcorum ait pascentium in monte, Marcus autem circa montem, quoniam tam multus grex poterat esse, vt pars eius super montem, pars verò circa montem, qui totus in monte dicitur esse. Dæmonibus autem in porcos præcipitandos à Christo permittitur ingressus, in pœnam peccatorum: qua ratione pestes, febres, cæcitatem, & pœnas, ac damna penè infinita ob peccata mittit in homines.

Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Iesum, & inuenerunt hominem sedentem à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente, ad pedes eius, & timuerunt. Nunciauerunt illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset à legione. Et rogauerunt illum omnis multitudo Gerasenorum, vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens nauim, reuersus est. Et rogauit illum vir à quo dæmonia exierant, vt cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus, dicens: Redi in domum tuam & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus.

Ciues autem ciuitatis illius egressi in occursum Iesu, videtes hominè sanū, sed & audiètes porcos submersos, rogauerūt eū vt discederet à finibus eorū, timètes ne demones post submersos porcos in eos forrasse sæuissent: quibus annuit, quòd indigni essent, nec inuitos vellet curare, & qui eius abhorrebāt præsentiam. Quibus igitur diutius molestus nō fuit, tanquā sapiētiae indignis: sed rursus nauē ascēdit, ad patriā reuersurus. Liberatus à legione dæmonū remittitur in domū suā, annūciaturus quāta fecerat illi Iesus: sicut tenetur liberati à periculis, morbis & peccatis: quod in præsentia christi nō fecisset, nec miraculum alijs euulgasset. Cætera Marc. 5.

Factum

¶ Factum est autem cum redisset Iesus, excepit illum turba. Erant autem omnes expectantes eum. Et ecce uenit uir, cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ad pedes Iesu, rogans eum, ut in intraret in domum eius, quia unica filia erat ei, ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur.

† Matth.
9.c.
Mar. 5. b.
Ioan. 4.g

Matthæus cap. 8. dicit illam iam defunctam: Marcus uerò & Lucas, illam in extremis laborantem, quia fortè cum domum Iairus exiret, ad Christum iturus, reliquit eam iam, ut aiunt, à medicis desperatam & morti proximam: cum uerò ad Christum accessit, putauit iam esse defunctam, ideo iuxta Matthæum dixit Iairus Christo: Filia mea modò defuncta est, uel fortasse primò dixit, sicut cæteri dicunt Euangelistæ, filiam suam proximam morti, imò potius tunc credere, iam iam esse defunctam.

¶ Et contigit dum iret, à turbis comprimebatur. Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari: accessit retrò, & tetigit simbriam uelamenti eius, & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt & affligunt, & tu dicis: Quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis. Nam & ego noui uirtutem de me exiisse. ¶ Videns autem mulier: quia non latuit, iremens uenit, & procidit ante pedes eius, & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum confestim sanata sit. At ipse dixit ei: Filia, fides tua saluam te fecit, uade in pace.

† Matth.
9.d.
Mar. 5.d.

† Matth.
9.e.
Mar. 5.f.

Quoniam hæmorrhoiisæ & fluxū patiētes à plebe excludebantur, ideo hæc mulier non palàm audebat suam manifestare infirmitatē, nec Christum alloqui, sed propter morbi sceditatem timebat à turba repelli, cupiebatque occultè Christum tangere, ipsumque latere: atque fidem firmam habebat, si quomodo illum tangere posset, salua esset. Christus autem hunc tactum non ignorans, querit: Quis me tetigit? sed ut illa cognosceret, quòd nō

ignorante illo sanata fuit, sed ipso volente, & ut nec alios lateret miraculum, sed mulieris fidem imitarentur, Christianique omnipotentiam admirarentur, & crederent.

Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagoga, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum.

Iesus autem audito hoc verbo, respondit patri puella: Noli timere, crede tantum, & salua eris. Et cum venisset domum,

† De pœ.
di. 1. cap.
Quæ pœ-
nitet:

non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem & matrem puella.

Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere: Non est mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum, scientes quod mortua esset.

Ipse autem tenens

† Mat. 9. e
Marc. 5. g.

manum eius, clamauit, dicens: Puella, surge. Et reuersus est spiritus eius: & surrexit continuo. Et iussit illi dare manducare. Et stupuerunt parentes eius. Quibus præcepit,

ne alicui dicerent quod factum erat.

Principis famuli in solos morbos arbitantes Christum habere potestatem, occurrunt illi & magistro, annunciantque filiam esse defunctam, propterea non esse Christum vexandum. Quibus auditis, nec archisynagogus illis crederet, & in fide, qua prius ad Christum accesserat, dubitaret, ac verbis illorum seduceretur, ait illi, Noli timere, sed tantum crede. Ingrediens vero cubiculum ubi iacebat defuncta, solos tres secum assumpsit discipulos, quos solitus erat in grauibus secretis accipere, ac patrem & matrem filiae defunctae. Dixitque illis: Nolite flere, mortua non est filia vestra, sed tantum dormit, quo ad me, qui dominus sum non minus mortis, quam vitæ, nec minor mihi potestas est eam à morte, quam à somno excitare: ideo tantum credite mihi. Nec in hoc irrideri erubuit, ut post signum ipsi se iudicarent potius ridiculos. Et apprehensa manu puellae, suscitauit eam, & in signum veræ resurrectionis iussit illi dari cibum, quæ palam comedit. Parentibus autem ne miraculum vulgent, prohibet, ut ipsi in se vitarent iactantiam & inanem gloriam.

CAPVT NONVM.

Christus Apostolos binos ad prædicandum cum potestate & autoritate mittit, quos reuersos in desertum ducit, vbi quinque virorum milia ex quinque panibus, & duobus piscibus satiat. Inde confessionem suæ diuinitatis ab Apostolis inquirés, à Petro excipit, transfiguratus coram tribus Moyse & Elias comitantur eum: descendens de monte Iunaticum curat: atque discipulorum controuersiam super præsulatu sedat, illosque Samaritanis infensos à maledicto prohibet.

C† Onuocatis autem Iesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem & potestatem super omnia dæmonia, & ut languores curarent. Et misit illos prædicare regnū Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos: † Nihil tuleritis in via, neq; virgā, neq; perā, neq; panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Et in quamcunque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. † Et quicumque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos. Egressi autem circuibant per castella, euangelizantes & curantes ubique.

† Matth.

10. 2.

Marc. 6. 6

† 20. 9. 1.

Piesens. at

9. 3. Ira

sape.

† Matth.

10. c.

Mar. 6. b.

Act. 13. 5.

Facta prædicandi regnum Dei Apostolis facultate, prædicationi necessaria simul committit. Primò quo ad animam, vt dæmonia ab obsessis eijciant: secundò languores curent, & infirmos sanent. Quales autem esse debeant, si suam velint euangelium fore gratum auditoribus, sine virga, sine pera, sine cibis, atque pecunijs, & veste simplici contenti incedant: nõ diffidentes quominus necessaria vitæ sibi suppetant. Hospitalis præterea necessitudinis iura commendat, alienum astruens à prædicatore regni Dei per domos passim cursitare, à quibus si non recipiantur, à ciuitate exeant, & puluerem a pedibus in signum reprobationis & maledictionis excutiant. Quod autem dicit: Nihil tuleritis in via, Græcè est, τὸ ἐν τῇ ὁδῷ, hoc est, in viam, id est, Nolite solliciti esse de necessarijs ad iter vestrum peragendum.

† Auaiuit

† Matth.
14. a.
Marc. 6. b

† *Audiuit autem Herodes Tetrarcha omnia quæ fiebāt ab eo, & hæsitabat, eò quòd diceretur à quibusdam: Quia Ioannes surrexit à mortuis, à quibusdam verò: quia Elias apparuit, ab alijs autem: quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Ioannem ego decollauī, quis est autē iste, de quo ego talia audio? & quærebat videre eum.*

Matthæus & Marcus asserunt Herodē credidisse Ioannem, quem decollauerat, suscitatum, & ideo talia facere miracula. Lucas verò Herodem ait dubitasse, imò impossibile potius duxisse, quia dicebat: Ioannem decollauī, ex quo inferebat: nō igitur hic est Ioannes. Qui itaque hunc esse Ioannem dicebat, non palàm audebat hunc esse Ioannem asserere, timens ne populus Ioannis hortatu in eum sæuiret, vel ne eum audacius argueret. Itaque timebat quem interemerat mortuum, ne & ipse apud Deum post mortem tantam impetrasset potestatem ab illo, vt miracula faceret, & in peccatores grauius inueheret.

† Matth.
14. c.
† Mar. 6. d

† *Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi quæcunque fecerunt: & assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ. Quod cum cognouissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebant, sanabat. Dies autem cœperat declinare.*

Reuersi Apostoli, narrauerunt quæcunq; contigerant illis, dæmones inquam, illis subijci, morbos nullo discrimine curari, auditores facilè attentos reddi, & nec illis penitus quid defuisse in via asseruerunt. Quos vt audiuit, duxit illos in desertum locum, qui dicitur Bethsaidæ, eo quòd esset prope Bethsaidam, ciuitatem Petri & Andreæ. Vbi dicit: qui est Bethsaidæ, Græcè est καλὸς μὲν ἰσ βυθδαϊδᾶ, id est, ciuitatis, quæ dicitur Bethsaidæ. Interpretes verò intelligit CHRISTVM secessisse in desertum, quod erat iuxta Bethsaidam, vel pertinebat ad ciuitatem Bethsaidam, vel ab illa dependebat. Nec clàm desertum potuit Christus petere, quin plurima turba virorum, mulierum, & paruulorum eum sequeretur pedes, vt aliquid fructus ab eo consequeretur. Vnde languidos eorum curauit, & ad vespèram vsque vel prædicauit, vel morbos ab his qui eius cura indigebant, expulit, omnesq;

nesq; sanauit ægrotos.

Et accedentes duodecim, dixerunt illi: † Dimitte turbas, ut † Ioā. 6. a.
euntes in castella villasq; quæ circa sunt, diuertant, & in-
ueniant escas: qui hic in deserto loco sumus. Ait autem ad
illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non sunt
vobis plus quàm quinque panes, & duo pisces: nisi forte nos
eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas. Erant
autem ferè viri quinque milia. Ait autē ad discipulos suos:
facite illos discumbere per conuiuia quinquagenos. Et ita
fecerunt. Et discubuerunt omnes. † Acceptis autem quinq; † Matth.
panibus, & duobus piscibus, respexit in cælum, & benedi- 14. d.
xit illis, & fregit, & distribuit discipulis suis, ut ponerent Marc. 6. f
ante turbas. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Ioan. 6. b.
Et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini
duodecim.

Postquam Christus eos qui sequuntur eum sanauit
ab infirmitatibus suis, hos pane cœlesti verbo regni Dei
satiavit: ne tamen deficerent in via, quos spiritali pane
satiauerat, hos corporali & materiali pane satiat. Nō au-
tem ociosos, non in vrbibus aut villis oscitantes, sed ver-
ba Dei, & prædicationes frequentantes, & spiritaliter
& corporaliter à Christo aluntur, & ab ægreditudinibus
curantur. Hos autem panes dedit discipulis distribuen-
dos, qui tam paucos Christo obtulerant, ut illos minimè
lateret miraculum, qui & cæteris futuri erant vtriusque
cibi dispensatores, qui animo etiam toto parati erant cū-
cta quæ habebant pro nomine Christi expendere in tan-
tæ multitudinis alimentū, cum dixissent: Eamus & ema-
mus in omnem hanc turbam escas. Quod autem dicit:
Facite illos discumbere per cōuiuia quinquagenos. Pro
conuiuia, Græcè est κλιβίας, id est, accubitus, alij legunt
κλιβίως, id est, cateruatim, q. d. Facite illos discumbere
quinquagenos, vel singulo quoq; accubitu quinquagin-
ta. Comederunt & saturati sunt, & fragmenta, quorum
rudes incapaces erant, dantur Apostolis reseruāda: quia
ut dicit August. Mystera quæ à rudibus non capiuntur,
à perfectis inquiruntur. Sunt enim fragmenta quæ po-
pulus non potuit manducare, quædam secretiores intel-
ligentiæ,

ligentia, quibus impleti sunt Apostoli, quasi eophini duodecim, quorum est mysteria secreta seruare, & non rudioris vulgi, contra neotericos huius tempestatis, qui secretiora sacrae mysteria scripturae ad idiotas etiam mulieres spectare contendunt.

† Matth.
16. c.
Marc. 8. c.

† Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo & discipuli, & interrogauit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbae? At illi responderunt, & dixerunt: Ioannem baptistam: alij autem Eliam: alij vero quia unus propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Christum Dei. At ille increpans illos, praecipit ne cui dicerent hoc, dicens:

† Matth.
17. d.
Marc. 8. c.

† Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere.

Lucas hic videtur velle Christum statim post miraculum quinque panum hanc quaestionem Apostolis proposuisse. Matthaeus autem vult Christum illos longius a Iudaeis abduxisse, vt libere absque formidine veritatem & opinionem eorum exquireret. Duxit autem illos vsque ad fines Iudaeae, vbi Caesaream Philippi construxerat Philippus Herodis filius in honorem Tiberij Caesaris, quae nunc Paneas dicitur. Nec discipulos suos interrogat, quasi sententiae eorum nescius, sed vt nos eorum fidem doceret, & eorum confessionem renumeraret. Nec Petrus solus sciebat, quamuis pro ceteris responderit, ipsum esse Christum Dei, in quo & diuinitatem, & humanitatem simul explicuit. Christus autem prohibuit, ne cui Petri reuelarent confessionem, quod scilicet ipse esset Christus Dei, & filius, quod per patrem volebat in transfiguratione reuelari, & seipsum per passionem, quam praedicit exhibendam, & consequenter per resurrectionem Deum confirmare.

† Matth. 10
d. & 16. d.

Marc. 8. d.

† De si-
mo. cap.

Matthae.

Dicebat autem ad omnes: † Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam. Nam qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet illam. † Quid enim proficit homo, si lucretur

lucetetur vniuersum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua, & patris, & sanctorum angelorum. † Dico autem vobis verè, sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

† Matth.
16. d.
Marc. 9. a.

Christus ideo incarnari voluit, vt homines deos faceret, factus homo, & hominem à paradiso exulem ad cœlestia regna reuocaret. Verùm nec ipse absque tribulatione & passione ad propria redire voluit: vnde post prædictam Apostolis suis passionem & resurrectionem, docet illos modum, quo ipsum imitari debeât, si ad eius peruenire velint resurrectionis participium. Inde qui vult illum imitari, veterem deponat hominem cum concupiscentijs, & fiat de superbo humilis, de luxurioso castus, & huiusmodi, quod est seipsum abnegare, & per has virtutes corpus animæ subijciat, cum Apostolo dicente: Castigo corpus meum, & in seruitutem scilicet animæ redigo: quod est crucem suam tollere, & Christum in suis sequi passionibus. Sed & si persecutionis tempore pro Christo & eius fidei testimonio dignū ducit vitam perdere, saluâ inueniet eam in cœlo, ad quod vita data est consequendum. Cæterum Apostoli difficile putabant posse negare, quòd essent, tollere crucem suâ, seipsos in tribulationes & mortem dare, & animam propriam periculis exponere, quos præmio futuræ gloriæ certiores reddere curans, ait: Sunt quidam ex his qui mecum stant, & parati sunt pericula mecum subire, qui antequam moriantur, videbunt gloriâ meam sibi paratâ, vtpote in transfiguratione mea: vel, non gustabunt mortem, donec me videât in ecclesia mea vniuersâ regnantē, quæ maximè regnū Dei dicitur. Cætera vide Matth. 17.

† Factum est aut post hæc verba ferè dies octo, & assumpsit Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & ascendit in montem vt oraret. Et facta est, dum oraret, species vultus eius alterans, & vestitus eius albus & resulgēs. Et ecce duo viri loquebantur cum illo: erant aut Moyses & Elias vñ in maiestate, & dicebant excessum eius, quem completurus

† Matth.
17. a.
Marc. 9. a.

erat

erat in Ierusalem. Petrus verò & qui cum illo erant, gravati erant somno. Et euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Moyse, & unum Eliæ: nesciens quid diceret.

Christus à terra in montem excelsum tres secum abduxit, qui ad testimonium sufficerent, post dies circiter octo, ex quo prædixerat: Sunt quidam hic stantes, &c. Verùm Lucas primum & postremum diem annumerat: Matthæus verò sex intermedios. Hic aut orans in aliam formam & figuram transfiguratus est, non in aliud corpus, vel aliam personam, sed eodem manente claritas interior diuinitatis exteriora adeò illustravit, nec tantum corporis, sed & vestimètorum, vt & alijs omnino appareret transformatus. Et vt ait Hiero. talis apparuit Apostolis, qualis futurus est in iudicio, vbi omnes & boni & mali visuri sunt ipsum iudicem, vnusquisq; ad suam retributionem. Nemo putet eum amisisse corporis veritatem, & assumpsisse corpus spirituale, vel aërium: vbi enim splendor faciei, & candor vestium describitur, non substantia tollitur. Et vt Apostolorum fidem augeat, dat signum de cælo, & de inferis, Elia illinc descendente, quo conscenderat, & Moyse hinc resurgente, quo descenderat. Ideo autem viuus & mortuus apparent, vt Christum viuum moriturum designent, & postea victurum: sed & vt nos viui simus Deo, mortui autem mundo. Quod autem hic dicit Lucas: Et dicebant excessum eius, græcè est ἕξοδος, quod decessum significat, siue mortem. Est ergo sensus: Loquebantur de morte eius, quam passurus erat in Ierusalem. Vides ad quam eleuet oratio iustorum gloriam, cum sit debite: quandoquidem Petrus Christi orationi assistens, nō solum Christū sensit transformatū, sed etiā seipsum, vt etiam diceret quod nesciret, scilicet tria facienda tabernacula, qui nec faber esset, nec materiam aut instrumenta apta haberet: ita vt tanquam confusa mente inconsideratè loqueretur.

Hæc autem eo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos, & timuerunt, intransibus illis in nubem. Et vox facta est

de nube, dicens: † Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. † Mat. 3. g.
Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus. Et ipsi tacue- & 17. b.
runt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his que viderant. Marc. 1. b.
& 9. a.
2. Pet. 1. d.
Isa. 41. a.

Recedentibus igitur Moyse & Elia, nubes obumbravit eos, & vox patris audita est, dicens: Hic est filius meus dilectus, non Moyse, quantumuis legem meam vulgauerit, nec Elia, quantumuis legem meam zelauerit, vt nec etiam ipsum mortem adhuc pati permiserim, sed hic Christus quem ad consummandum, quicquid vel Moyse, vel Elia, cæteri que prophetæ de me & ipso prædixerint, destinauerim. Propterea ipsum præ omnibus alijs audite, & credite, qui est terminus & finis omnium aliorum. Cætera reperies Matt. 17. & Marc. 9. Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens: Magister, obsecro te, respice filium meum, quia unicus est mihi: & ecce, spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum: & rogavi discipulos tuos, vt eicerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit. † O generatio infidelis, & peruersa, vsquequo era † Matth. 17. c.
apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum. Et cum accederet, elisit illum demonium, & dissipauit. Et incre- Mar. 9. c.
pauit Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, & reddidit illum patri eius.

Huius viri filium Matthæus dicit fuisse lunaticum, à quodam morbo quem patiuntur vt plurimum qui in interlunio nascuntur. Hic etiam morbus vocatur Comitialis, quia illum patiens interdum lucida habet interualla, sed adueniente plenilunio, quo humores augentur, intermiscet se dæmon & commouens humores ægroti, cerebrum contorquet, vt vel homines Lunam maliam causam viderent illum diuinum quid habere crederent, & illam adorarent, vel Deo creatori eius calumniam facerent. Huius autem morbi poeta quidam Serenus meminit.

*Est subiti morbi species, cui nomen ab illo,
Quod fieri nobis suffragia iusta recuset.*

*Sæpe etenim membris atro languore caducis,
Concilium populi labes horrenda diremit.*

*Ipse Deus memorat dubiæ per tempora Lunæ,
Conceptum, talis quem sæpe ruina profundit.*

Pro quo autem habet interpres : elidit eū dæmonium, Græca nunc habent ἔρρηξεν, id est, laniauit, elisit : interpres legit σὺ γυνῶνι laniat, elidit. Quod autem discipuli nō potuerunt dæmoniacum curare, dicit Christus & illorum, & offerentis incredulitatem in causa fuisse, vt patet ex Matthæo, & Marco. vide ibidem.

*Stupebant autem omnes in magnitudine Dei, omnibusq̄
mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos
suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos. Filius e-
nim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum.
At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante
eos, vt non sentirent illud: & timebant eum interrogare de
hoc verbo.*

Christus suæ passionis memoriam discipulis suis frequenter inculcat, ne imminente illa scandalizentur, & illum quem nuper Dei filium confessi sunt, gratis abnegent. Iuxta quod illis prædixit Ioan. 16. Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. & sequitur: Hæc locutus sum vobis, vt cūm venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Quod autem dicit, stupebant in magnitudine, Græca habent ἰσως τῆς μεγαλοῦτος ἔργου, id est, in magnificentia, seu maiestate: quæ æquiualeat. Similiter quod paulo post ait: Ponite in cordibus vestris, Græca habet εἰς τὰ ὦτα ἡμῶν, id est, in aures vestras. Et pro velatum ante eos, Græcè est, παρὰ κεινὰ λυμμένον, id est, occultatum, & absconditum illis. Quod verò ait, vt sentirent illud, Græcè est, αἰτῶνται, id est, intelligerent, quod est sensu interiori capere.

‡ Matth.
18. a.
Mar. 9. c.

‡ *Intrauit autē cogitatio in eos, quis eorum maior esset, At
Iesus videns cogitationes cordis illorum apprehendit pue-
rum, & statuit illum secus se, & ait illis: Quicumque sus-
ceperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & qui-
cunque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui
minor est inter vos omnes, hic maior est.*

Vide-

Videbant cæteri discipuli Petrum in plurimis sibi à Christo prælatum saltem in terris, suscitantur deinceps an sit etiam in cælo præferendus. Quibus respondens Christus, maiori puerili innocentia confert, qui nec iræ reminiscuntur, nec vindictam prosequuntur, nec sunt ambitiosi, sed paucis contenti: horum autem & talium est regnum cælorum. Cætera patent Matthæi 18.

Respondens autem Ioannes dixit: † Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo eijcientē dæmonia, & prohibuimus eum, quia nō sequitur nobiscum. Et ait ad illos Iesus: Nolite prohibere: qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.

† Mar. 9. f

Quidam inani forte gloria capti, Christi tamen verbo confisi, coniurabant in nomine eius dæmonia, & à possessis expellebāt, aduersum quos Ioannes humanū quid, vt videtur, passus, queritur, & querelæ simul causam adducit, quia inquit, non sequitur nobiscum. Cui Christus satisfacit, quia si nomen eius venerantur & glorificant, non omnino ipsum aut nomen eius calumniabuntur. Quod si inquit Marcus, contra vos non est, pro vobis est, non est igitur prohibendus qui talia agit.

Factum est autem dum cōplerentur dies assumptionis eius: & ipse faciem suam firmavit vt iret in Ierusalem. Et misit nuncios ante conspectum suum: & euntes intrauerūt in ciuitatem Samaritanorum, vt parerent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ierusalem. Cum vidissent autē discipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt. † Domine, vis dicimus vt ignis descēdat de cælo, & consumat illos? Et cōuersus increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluare. Et abierunt in aliud castellum.

† 23. q. 4. cap.

Tres personæ. ca.

Quid faciet.

Cum dicit: Factum est autem dum compleretur dies assumptionis eius, Græcè est, ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἰουμακλήσει τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ. Notandum hoc loco, ἀναλαμβάνειν, vt testatur Budæus in suis Commentarijs, significat filiū abdicatū in domum recipere, quod patres post emendationem & satisfactionem faciebant Athenis. CHRIS TVS autem in terris quasi abdicatus à patre homo factus, post culpæ nostræ emendationem

ac satisfactionem, quam solus ipse iuxta patris decretum in cruce præstitit, tunc demum ἀνακληθῆς, domumque accersitus est, & euocatus à patre, cum mandatis patris perfunctus est. Hic ergo quod Lucas ait: dū complerentur dies assumptionis eius (nam Græca in singulari habent) quod parum refert: sensus est, Dum implerentur dies, quando Dei patris omnibus mandatis perfunctus Christus in cœlum reciperetur, qui pauci superessent ei in cœlum ascensuro: Græcum tamen verbum pro assumptionis, est ἀνακλήσις. Est autem ἀνάκλησις τῶν πατρῴων, agnitio, qua quis penes se puerum asciscibat, & quasi filium agnoscebat. Sensus ergo hoc modo potest esse: Cū pauci dies superessent, vt in cœlestem ac patriam domum admitteretur homo Deus Christus, & verus patris filius illi agnosceretur. Siue: Cū pauci dies superessent, vt assumeretur ex hoc mundo, & ille iret ad patrem, id est, cū pauci dies superessent, vt mortem pateretur, & ipse inquit, faciem suam firmavit, vt iret in Ierusalem, aut conformauit, iturus in Ierusalem, ne vulgum trepidantis hominis præ se ferret: quanquam non ignoraret se à Pharisaïs ad mortem peti. Ituro autem necesse erat per oppida Samaritanorum transire: & quia eum multa turba sequebatur, præmittit nuncios in oppidum quoddam Samaritanorum, vt & domum illi, & necessaria præpararent. Samaritani autem non receperunt eum: quia vt inquit Lucas, facies eius erat euntis in Ierusalem. Pro euntis, Græcè est πορευόμενον, id est, iens, vt referatur ad τὸ πρόσωπον. Interpres noster legit πορευόμενος, estq; magis proprium, ac facilis lapsus est ab u in v. Id est, quia ex facie eius agnoscebant eum orandi causa Ierosolymos proficisci: Samaritanis autem moris erat in monte suo orare, negantibus orationis causa proficiscendum esse in Ierusalem: atque ideo Christum recipere noluerunt. Quos cū ideo vlcisci vellent discipuli, euocato cœlitus igni, veluti aliquando Elias, volens suos Christus ad mansuetudinem inuitare, & ab appetitione vindictæ auocare, increpauit eos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis, id est, quo spiritu acti vindictam postulatis, bono, an malo.

Factum est autem, ambulantiibus illis in via, dixit quidam

ad illum: Sequar te quocunq; ieris. Dixit illi Iesus: †Vulpes foveas habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum. Dixitq; ei Iesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos, Tu autem vade, & annuncia regnum Dei.

†Mat.8.c

Hunc scribam dicit Matthæus, & hic Dominum sequi cupiebat, ea qua Simon magus intentione, vt miracula faciendo ditesceret. Cuius intentionem exclusit, dicens: Filius hominis minus quam quæcunq; creata possidet, cum tamen omnium Dominus esset. Vides vulpes foveas habere quibus latitent, & volucres nidos: filius hominis nec etiam domunculam ubi quiescat possidet. Ampliora videbis Matth.8.

Et ait alter: Sequar te Domine, sed permitte mihi primum renunciare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: †Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei.

†De pœnit. dist. 2. capit. Priuata. De voto cap. Magnæ.

Pro renunciare, Græcè est, ἀποτάξασθαι. ἀποτέλλομαι verò significat iubeo valere. Et hoc modo sensus est: Primum autem indulge hoc mihi, vt iubeam valere domesticos meos. Et cum Græcè sit ἀποτάξασθαι τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου: & τοῖς possit esse neutri generis, sensus esse potest. Permite mihi primū renunciare ijs quæ domi meæ sunt, siue nuncium remittere, vt scilicet cum illis cessero accipiant, ad quos post me spectat hæreditas. Ei autem respondit Christus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei. Regnum Dei prædicationem appellat: ad quam functionem Apostolos elegit, ac discipulos suos. Sicut autem qui arandum ac bene colendum agrum suscipit, attentum ante se esse oportet, ne quod saxum offendat, quo impingens vomer frangatur, aut quouis modo agri ipsius cultura impediatur: ita qui agrum dominicū prædicationis verbo colendum suscipiunt, aut abdicato seculo Christum sequi destinarunt, proposito suo intentos semper esse oportet, nullamque in rem oculos desistere, quæ ab eo illos auertat.

Missis septuaginta duobus ad prædicandum cum præceptis prædicatorum, & cum gaudio reuersis, obstinatis comminatur ciuitatibus: legisperitum sub parabola Samaritani docet, quid sit proximus: susceptus à Martha, præfert Magdalenæ studium obsequio Marthæ.

† Dist. 21.
cano. In
nouo.
† Mat. 9. d
Matt. 10. a
Mar. 6. a. b

Post hæc autem designauit Dominus alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: † Missis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. † Ite, ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos.

Missus est primò Ioannes baptista ad parandam viam Domino: vt Ioan. 1. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine. Inde missi sunt duodecim Apostoli tanquam ad duodecim tribus Israël erudendas super Messisæ aduentu, quibus succedunt Episcopi. Postremò septuaginta duos mittit discipulos, qui prædicent 72. linguis, in confusione turris Babel per orbem dispersis: quibus presbyteri & curati maxime succedunt. Et eos misit binos, propter geminam charitatem, quam habere debet qui alijs prædicat, & ab omni peccato esse immunis, vt Romano. 2. Qui prædicat non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis, &c. Messis multa quidem est, sed grana mixta paleis, indigentque bonis messoribus, ideo Dominum Messis rogare debent, vt illis mittat bonos & fideles messoris, qui quærant opus, non quietem: onus, non honorem: magis prodesse, quam præesse: animas magis, quam decimas, de quibus August. ad Orosium: Sciat se non esse Episcopum, qui præesse, & non prodesse desyderat. At ne sibi securitatem in Messe promittant, prædicat illis imminetia pericula tyrannorum, vt saltem cognoscant

scant ipsum talia præuidisse, vt supra dictum est, & Matth. 10. & Marc. 6.

Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, † Et neminem per viam salutaueritis. In quancunque domum intraueritis, primùm dicite : Pax huic Domui : Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra : sin autem ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt. † Dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum.

† 4. Reg. 4. c.

† Deuer. 24. c.

1. Tim. 5. c. 11. q. 3. ca. Ad mensam.

Hos abstrahit ab impedimentis quæ remorari solent prædicatores. Primùm auertit eos à nimia cura deferendi cibos, ideo aufert sacculum : inde à pecunijs congregandis, ideo inhihet peram : & tandem à nimia tarditate & mora, ideo aufert calceos, vt diligentius currant, & citius exercitium exequantur. Nec in his necessaria ad victum & vestitum prohibet, sed nimiam in illis curiositatem, & superfluum affectum, quæ prædicationem impediunt. Quoniam salutatio per viam solet sæpius remorari euntes, & prædicationis impedire studium, non ideo salutationem per viam prohibet, quòd humanos prohibeat actus, mutuanque benevolentiam, sed ne nimis auertatur ab opere prædicandi per plurimas confabulandi moras. Sed & pacem domibus imprecentur, quas ingrediuntur, qui pacem annunciare venerant, quam si quis prædestinatus cum fide suscipiat, bonum est : sin autem duplatur merces offerentis, qui quoad potuit, fecit, vt pacem ibi plantaret. Quia Dominus sumptum ferre prohibuit, nunc prouidet illis : quòd si in pace recepti fuerint : optimè secum agetur super victu suo, quo digni sunt, operantes. Cætera Matthæi 10. videbis.

† Et in quancunque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis : Appropinquabit in vos regnum Dei. In quancunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite. Etiam puluerem qui adhesit nobis, de ciuitate vestra extergimus in vos. Tamen hoc scitote, quia appropinquabit

11. q. 3. ca. Ad mensam.

¶ regnum

regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quàm illi ciuitati.

Vbi verò discipuli non suscipiuntur nec in hospitium nec in prædicationem, iubentur exire ciuitatem, tanquàm prædicatione indignam: imo vt puluerem qui fortè pedibus eorum in illa ciuitate adhæsit, excutere in illos, quasi in improperium laboris, quem pro illis sumpserunt, in illorum damnationem grauiorem futuri. Sed & duriolem, quàm Sodomis & Gomorrhæis, qui si prædicationem talem habuissent, inexcusabiles essent: quasi caruerint, minus profectò damnantur.

† Matth.
21. c.

† *Væ tibi Chorozaim, Væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sydone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Veruntamen Tyro & Sydoni remissius erit in iudicio, quàm vobis. Et tu Capharnaum usque ad cælum exaltata, usque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit, † & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui me misit.*

† 8. q. 1. ca.
Qui vos
spernit.
Mat. 10. d
Ioan. 13. c.
& 14. c.

His ciuitatibus exprobrat Christus, prædicitq; futurum excidium & damnationem, in quibus tot tantaque fuerant facta miracula, nec crediderant. Tyrus autem & Sydon adeò idololatriæ deditæ primis prædicantibus discipulis credituræ erant, vt Act. 11. latius patet. Sed & Capharnaum, in qua Christus tot virtutes exercuerat, vt etiam se cælo dignam existimaret: veruntamen nec cõuersa est, nec à præteritis suis pœnituit delictis, nec ab illis cessauit: quæ tanto plurimis plectetur supplicijs, quanto pluribus insignita est signis & miraculis, vt etiã ciuitas Christi nominaretur.

Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam demonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: † Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & supra omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur: gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cælis.

† De pcc-
nit. dist. 2.
capit.
Si enim.

Reuersi discipuli gaudent quòd etià miracula edant, sed & dæmonia sibi subijciāt. Quos vt humiliet Christus, ne forte plus iusto superbiant, terret eos, quòd dæmones etiam in cœlo exaltatos propter superbiam suam cum Satana principe suo demersit ad ima. Quapropter nolite in hoc gloriari, quòd spiritus maligni vobis subijciantur, ne & vos in his elati simul corrueatis: sed potius gaudete, quia nomina vestra per prædestinationem sunt scripta in cœlis, vt illuc ascendatis, vnde dæmones corruerunt.

In ipsa hora exultauit in spiritu sancto, & dixit: † Confitebor tibi pater domine cœli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater, quoniam sic placuit antete. ‡ Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis sit filius, nisi pater, & quis sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.

† Matth.
11. d.

‡ Matth.
11. d.
& 18. d.

Confessio non semper pœnitentiam, sed vel laudem, vel gratiarum actionem signat: vnde agit Christus Deo patri gratias, quòd discipulos nactus sit suæ legis capaces, & ipsius aduentus sacramenta & mysteria, quorum scribæ & Pharisei se reputabant capaces, & sapientes, & prudentes, non tamen paruuli & humiles: quia humilitas clavis est scientiæ, non tumor & arrogantia. Ideo nec scribæ aut Pharisei legem illam sciuerunt. Nec illorum alia quærenda est ratio, nisi quia placuit illi, vt non temerè Dei iudicia longius discutiamus de huius uocatione, & alterius reprobatione. Quoniam vt ait Paulus Rom. * Antequam nati essent, aut quid boni vel mali egissent, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod autem dicit: Omnia mihi tradita sunt à patre, suã fatetur omnipotentiam, per quam omnia facta sunt. Cùm autem addit, tradita sunt, filium se fatetur, qui non à seipso omnipotentiam habet, sed à patre. Cùm verò superaddit: Et nemo scit quis sit filius, nisi pater: neque seipsum, neque spiritum sanctum, sed solas creaturas excludit, vt cognoscamus, quòd filius, quibus vult, & patrem, & spiritum sanctum, & eorum arcana reuelat, sicut pater filium, vt Matth. 16. * Beat us es Simon Bar Iona, quia caro & sanguinis non reuelauit tibi, sed pa-

* Rom.
9. c.

* Matth.
16. c.

ter meus qui est in cœlis. Hæc autem ita ordinantur
 Cùm gratias patri egisset Christus, quòd diuina myste-
 ria reuelasset paruulis, ne putarent discipuli filij opera
 se non indigere, ostendit communem & eandem sibi es-
 se cum patre potestatem, quippe cui omnia pater tradi-
 derit, nec vnquam ad patris cognitionem sine filio, ac
 contra filij sine patre peruenire posse, alioqui soli se
 mutuò cognoscunt vera perfectaq; cognitione. A se so-
 lo enim comprehensibilis est Deus.

† Matth. 23. b. *Et cōuersus ad discipulos suos dixit: † Beati oculi qui vident
 quæ vos videtis. Dico enim vobis, quòd multi prophetae
 & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non vide-
 runt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

Hoc est qui præsentem in carne saluatorem videre
 potuerunt, & ex ore eius verbum excipere: quod indu-
 biè multis olim iustis prophetis, & sanctis regibus (etsi
 eorum Euangelistæ non meminit in votis fuisse, arguit
 ingens Simeonis illius desiderium.

† Matth. 22. b. *Et ecce quidam legis peritus surrexit, tentans illum, & di-
 cens: † Magister, quid faciendo vitam æternam posside-
 bo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Quomo-
 do legis? Ille respondens dixit: † Diliges dominum Deum
 tuum in toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omni-
 bus viribus tuis, & ex omni mente tua: † & proximum
 tuum sicut teipsum.*

† Roma. 13. c. *Cùm Christum hic scriba suis versutijs illaqueare
 Iacob. 2. b. tentat, seipsum suis inuoluit laqueis, quasi diceret scri-
 ba: quid factò opus est ad eam quam prædicas æternam
 vitam consequendam. Quem Christus ad suam legem
 remittit, quæ ad hunc finem assequendū seruare oportet.
 Dixitq; illi, rectè respondisti: Hoc fac & viues. Ille autem
 volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus
 proximus? Suspiciens autem Iesus, dixit: Homo quidam
 descendebat ab Ierusalem in Iericho, & incidit in latrones,
 qui etiam despoliauerunt eum, & plagis impositis, abierunt
 semiuino relicto. Accidit autem ut sacerdos quidam de-
 scenderet eadem via, & viso illo præteriuuit. Similiter &
 Leuita, cùm esset secus locum, & videret eum, pertransiit.*

Samani-

*Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est. † Et appropians al- 45. dit-
ligavit vulnera eius, & infundens oleum & vinum, & im- capite.
ponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum, & cu- Discipuli-
ram eius egit. na.*

Ille volens iustificare seipsum, id est, iustum se probare, & honore, & reputatione ab alijs efficij, imò forte doctior, interrogat Christum, quis censeri debeat ab eo proximus: nimirum solos Israëlitas proximos arbitrans dici debere, quos & diligere se asseueraret. Vnde verisimile est aliquando inter Iudæos fuisse controuersiam, quis dici deberet proximus, an solus Iudæus Iudæis, & gentilis gentilibus. Christus autem hac parabola neuiquam proximos tantum esse censendos, qui inter se genere & affinitate coniuncti essent, sed quicumque misericordiam alteri impendere studuerit, censendum proximum: cum in hac parabola neque sacerdos, neque Levita Iudæi proximi fuerint illius, cuius curam nullam habuerunt. Parabolam qui volet mysticè exponere, poterit de Adam cadente inter malignos spiritus, descendens à Ierusalem illa cœlesti, à nemine curatus est, præterquàm à Samaritano. Sed hoc est præter officium scholiastæ. Quod autem in hac parabola ait interpretes: semiuivo relicto, Græcè est, ἡμισθάνη, id est, semimortuo. Quodque habet, in stabulum, Græcè est, εἰς πανδοχῆον, significat autem hospitium, siue diuersorium meritorium. Et paulò post ubi habet stabulario, Græcè est, πανδοχῆα, id est, hospiti meritorio. Quanquam non malè vertit interpretes stabulum & stabularium, non vt equorum aut boum domicilium intelligat, eorumue curatores, sed quod Gallicè dicimus, *Hostellerie, & hôte, ou hostelier*: id enim significat stabulum. Quod verò hic dicitur: Samaritanus vinum infudit & oleum, intelligendum est, quòd primò oleum ad leniendam plagam, deinde vinum ad abstergendam & consolidandam plagam infuderit.

Et altera die protulit duos denarios, & de dit stabulario, & ait: Curam illius habe, et quodcumq; supererogaueris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse

fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illū. Et ait illi Iesus: Vade & tu fac similiter.

Altera die Christus Samaritanus verus post resurrectionem suam protulit stabulario suo, id est, discipulis & sequentibus episcopis duos denarios, id est, duo testamenta, de quibus dixerat Matth. 13. Ideo omnis scriba doctus in regno cœlorū similis est homini patrifamilās, qui profert de thesauro suo noua & vetera: quibus si quid supererogationis addiderit, reddetur illis in die iudicij, vt supra dictum est de talentis. Ex quibus adductis, Christus iudicem in sua causa facit legisperitum. Quis enim magis proximus noster quā de nobis bene meritus, quā caput nostrum, quā dominus noster, ex cuius nutu omnia pendent, cui omnia tradita sunt à patre.

Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum, & mulier quædam Martha nomine, excepit illū in domum suam. Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiā sedens secus pedes domini, audiebat verbum illius. † Martha autem satagebat circa frequens ministerium, quæ stetit, & ait: Domine non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi vt me adiuet. Et respondens dixit illi dominus: Martha Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

† Dere-
nunc. cap.
Nisi cum
pridem.

Nota est ad literam de Martha & Maria historia, qua nobis proponitur Marthæ hospitalitas, & officiosa charitas, qua in Christum tam studiosè vfa est, imitanda. Similiter commendatur vehemens Magdalenæ ad audiendū verbum attentio, quæ interim studiosæ negotiationi, & officiosæ præponitur hospitalitati. Nec temerè positum est, quòd rogantem Martham, & in partem solitudinis sibi Magdalena adiungeretur, non exaudit Christus, nimirum ostendere volens, gratius sibi & acceptius fore, si quis spiritum illum colat, auidè & attentè verbum eius accipiendo, quā externis operibus, & carnalibus anxie colendo.

CAPVT VNDECIMVM.

Discipulos suos docet Christus dominicam orationem, & sub similitudine petentis tres panes, modum orandi & impetrandi: Phariseos Beelzebub dæmoniorum eiectionem tribuentes confutat, illorumque reprobationē multis similitudinibus & comparationibus probat, & maledictis, quòd prophetas non audierunt, sed plerisque eorum occiderunt.

ET factum est cum esset in quodā loco orans, ut cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis, dicite: † Pater, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua. Panem nostrū quotidianum da nobis hodie. † Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

Qui dominicam orationem sibi prodesse cupiunt, studeant fieri & esse digni filij cœlestis patris: cuius non sunt digni peccatores, vt infra. 15. Pater peccaui in cœlū & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus. Huius nomen semper sanctum est, vt tamen omnibus innotescat, quotidie oramus. Regnum autem eius precamur in præsentī Ecclesia nobiscum esse per gratiam, vt tandē in cœlesti regnemus per gloriam. Cui panem petimus quotidianum, vt nobis non tribuamus panem quo vescimur, sed domino, qui dixit discipulis suis: Nolite solliciti esse animæ vestræ, quid edatis vel bibatis. Debitoribus autem nostris quomodo dimittendū sit, dictū est Matth. 6. & cætera illic amplius patent.

Et ait ad illos: Quis vestrū habet amicū, & ibit ad illū media nocte, & dicet illi: Amice, cōmoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum, & illi deuotus respondens, dicat: Noli mihi molestus esse. Iam ostium clausum est, & pueri mei mecū sunt in cubili, non possum surgere & dare tibi. Et si ille perseverauerit pulsans, dico vobis, & si non dabit illi surgens, ed quòd amicus eius sit, propter improbitatem tamen ei surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. † Et ego dico vobis:

† Matth. 6. b.

De pœni. di. 3. ca. De quotidianis.

† De pœ. dist. 1. cap. Tres sunt.

† Mat. 7. b.

21. c. *bis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate,*
 Mar. 11. c. *& aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui*
 Ioã. 14. b. *quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.*

16. c. Nota est ad literam hæc parabola. Id autem ea dicere
 Iacob. 1. a. vult Christus, quòd non semper statim Deus petentibus
 nobis, etiam si tandem dare proposuerit, ea concedit que
 petimus, sed nostram perseverantiã exigit. Quòd si per-
 severauerimus orantes, propter improbitatem tamen, id
 est, assiduam & importunam petitionem, non modò
 tres panes illi concedet, sed quotquot etiam habet neces-
 sarios, id est, quotquot sibi vsui sunt necessarij. Pete igitur
 à domino non exigua, sed eximia, regnum cœlorum
 inquam, & necessaria corpori & animæ, & nunquã, si de-
 bitè petas, patieris repulsam.

† Matth. 7. b. *† Qui autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut pisces, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona dare filijs vestris, quanto magis pater vester cœlestis de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se.*

Oportet itaque petentes esse filios, & ideo nihil petere, nisi quod patrem dare, filios autem accipere deceat. Nec tantum bonis temporalibus, sed & spiritualibus indigemus. Ideo si pater temporalis dat bona etiam sibi à Deo data petentibus filijs, multo magis Deus illorũ dator illa dabit petentibus. Sed & bona spiritualia, quorum spiritus sanctus est dator præcipuus, & illorũ distributor.

† Matth. 9. d. & 12. c. *† Et erat eiiciens demonium, & illud erat mutum. Et cū eiecisset demonium, locutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ. † Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe demoniorum eiicit demonia. Et alij tentantes, signum de cœlo querebant ab eo. Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: † Omne regnum in se diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet. Si autem & Satanus in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius, quia dicitis in Beelzebub me eiicere demonia: † Si autem in Beelzebub ego eiicio demonia, filij vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si in digito Dei eiicio demonia, pro-*
 Mar. 3. c. *fecta*

Et peruenit in vos regnum Dei.

Quauis Christi opera admiratione & laude digna essent, à turbisq̄ue & gētili plebe super prophetarum opera extollerentur, tamen à scribis & Phariseis, contra cæterorum admirationem, iniuriam calumniamq̄ue patiuntur, vt, quid iniuriosius non perpenderent, hæc dæmoni ascriberent. Horum iniuriam & calumniam plurimis rationibus eluit Christus, quæ Matth. 12. nobis sufficere visæ sunt. Præter id quod dicebat Lucas: si in digito Dei eijcio dæmonia: Matthæus dixit: si in spiritu Dei, idem est. Quare autem spiritus sanctus dicatur digitus Dei, multi multa ferunt. Mihi videtur non incōgruè intelligi, quòd per brachium potentia designatur, patri autem potentia attribuitur, patrem igitur ipsum brachiū designat. Per manum verò quæ immediatè à brachio manat, videtur intelligi filius, per quem pater operatur, qui immediatè à brachio, id est, à patre procedit. Per digitū ergo non incongruè spiritus sanctus designatur: quia sicut digitus à brachio non immediatè, sed per manū procedit, ita pater per filium, & filius per spiritum sanctū externa opera facit, vt quemadmodum per digitum facienda manus indicat, ita per spiritum sanctum facienda & credenda Christus indicauit. Cū Ioannes dicat: † Cū venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, & quæ ventura sunt, annunciabit vobis. Ioannis. 16.

† Ioan.
16. b.

Cū fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa eius arma auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. † Qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, dispergit.

† Matth.
12. f.

Probare vult hac parabola Christus, se non eiecisse dæmonium in virtute Beelzebub, quia fortis aduersus fortem nihil potest, nisi superior factus alium exarmauerit. Ergo cū Christus dæmonem eijciens vniuersa dæmonis arma abstulerit, viresq̄ue eius fregerit, parere eum sibi cogens, manifestum est, quòd non in virtute dæmonis & Beelzebub dæmonium aliud eiecit. Verūm quid est quòd ante Christi aduentum pacificè regnabat in mundo

mundo princeps mundi huius, sed superueniens fortis Christus, contractis eius viribus, spolia eius distribuit, quando ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatē, humanum scilicet genus, quod captiuum tenebat diabolus: dedit dona hominibus, quibus dæmonis virtutibus occurrat. Rursum alio argumento probat in virtute Beelzebub se non eijcere dæmonem. Quia qui non est mecū, contra me est, id est, qui meis operibus non cōsentit, contra me est: diabolus autem illis non cōsentit, quia homines quos ad vitam æternam reuocare studeo, in æternæ damnationis barathrum studet abducere, & quos morbis infestat, & obsessionibus vexat, ego libero & curo: ergo contra me est, neque mihi aduersum se sui que similes dæmones suppetias ferret. Qui fieri igitur potest, vt auxilio vtar diaboli, qui mecum in cunctis dissidet.

† Matth.
12. f.

† *Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se. Et ingressi habitant ibi. Et sunt nouissima hominis illius peiora prioribus.*

Per hominem à quo immundus exierit spiritus, designatur Iudæus, cum ab Abrahā accepit circumcisionem, & à Moyse legem, vsque ad Christi aduentum: vt in fine parabolæ Christus concludit apud Matthæum: Sic erit & generationi huic pessimæ. Similiter & peccator cum per pœnitentiam ad gratiā resurgit, à qua si recidat, præterita imputantur peccata, nō quo ad culpam, sed quo ad ingratitude. Sed & in primis hæreticis, & præcipuè neotericis, qui cum à principio paucorum articulorum non contenti perdidisse fidem, reuersus ad eos immūsus spiritus, habitat ibi non tantum cum septē hæresibus Bohemorum & pauperum de Lugduno, verum etiam omnibus à tempore Apostolorum tot concilijs damnatis, & antea Pharisæorum, Essæorum, & Sadducæorum reuocatis, vt illorum nouissima non solum peiora prioribus, sed & pessima. Quid enim deterius, quam tandem negare Deum, veluti Athei post Sadducæos.

† Matth.
12. g.

† *Factum est autem cum hæc diceret, extollēs vocem quædam*

dam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & ubera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimo, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.

Blasphemantibus scribis & Phariseis, turba Christum sequens ipsum clamore extollit: & in primis quædã mulier de turba deuotionis feruore accensa, in altam nõ potuit nõ prorũpere vocẽ, qua eius confiteretur incarnatio nõ, sed & beatam matrẽ, beatum ventrem, & beata vbera, quibus genitus & alitus est. Quibus superaddit Christus, nec tantũ hæc beata dicenda, sed & qui verbum Dei audiunt, & illud opere complent: quibus duobus tota vitæ ecclẽstis perfectio constat, vt verbum Dei audiamus, & auditum faciamus.

Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: † Generatio hæc † Matth. 12. f. generatio nequã est. Signũ querit, & signum nõ dabitur ei, nisi signum Ionæ. † Nam sicut fuit Ionæ signum Niniuitis, Mar. 8. c. ita erit filius hominis generationi isti. † Ionę. 2. a

Generatio hæc nequam Iudæorum indigna fuit signo de cœlo, de inferis autem signo digna fuit. Sicut enim Ionas à maris profundo ex ventre ceti surgens triduanus, signum fuit proximæ Niniuitarum subuersionis nisi pœniterent, ita Christus ab inferis triduanus resurgens, signum fuit Iudæis futuræ subuersionis sub Vespasiano, quia pœnitere cum Niniuitis noluerunt: ideo, vt inquit Matthæus, eorum iudices erunt.

† Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis † 3. Reg. huius, & condemnabit illos, quia venit à finibus terræ au- 10. 2. dire sapientiam Salomonis: & ecce plus quàm Salomõ hic. 2. Para. 9. 2
† Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & † Ionę. 3. b condemnabunt illam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ: & ecce plus quàm Ionas hic.

Regina Austri nomine Nicaula, 3. Reg. 10. dicta regina Saba, è finibus postremæ Arabiæ versus meridiem, venit Ierosolymã, auditura Salomonis sapientiam, qui solum figura Christi fuit, Christus autem veritas. Regina igitur Saba figura Ecclesiæ Salomonis sapientiam à finibus terræ audire desyderans, nec labori, nec pecunijs pe- † Psal. percit, ita nec Ecclesia: de qua Psalm. 60. † A finibus 60. a.

E e terræ

terræ ad te clamaui, dum anxietur cor meum, in petra exaltaui me. Et ideo illa regina cum Niniuitis Iudæos in iudicio condemnabit, quæ mota est à figura, hi autem nequaquam, sed à veritate. Cætera Matth. 12. patent.

†Mat. 5. b †Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque
Mar. 4. d. sub medio, sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur,
†Mat. 6. c. lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. † Si
oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit:
si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum
erit. Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebræ sint. Si er-
go corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam
partem tenebrarum, erit lucidum totum. Et sicut lucerna
fulgoris illuminabit te.

Lucernam vocat fidem nostram verbo Dei innixam,
iuxta illud: ✠ Lucerna pedibus meis verbum tuum, &
✠ Psal. lumen semitis meis. Lucernam igitur non supponit legi
11. 8. c. veteri, quæ per modium significatur, utpote quæ per
præceptorum, iudiciorum, & ceremoniarum mensu-
ram includebatur: fides autem gratiæ nequaquam. Fi-
dem igitur nostram intra legis mensuram non inclu-
damus, sed super ecclesiæ candelabrum, quæ per to-
tum mundum lucet: de qua Ioan. 1. ✠ Erat lux vera,
✠ Ioan. 1. b. quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc
mundum. Hoc autem deducit à corporis lucerna, quæ
est oculus, hac ratione. Sicut oculus qui est corporis lu-
cerna, est directio corporis, ita intellectus qui est ani-
mæ lucerna, & animæ directio: sed si oculus corpo-
reus fuerit ægrotus, malè dirigit corpus: si sanus, op-
timè. Si igitur animæ oculus sanus per fidem fuerit,
quæ lux est animæ, ipsam optimè dirigit: sin autem
ægrotus per infidelitatem & hæresim, tota anima tene-
brofa erit, iuxta illud Iacobi. 2. ✠ Quicumque autem
✠ Iacob. totam legem seruauerit offendat autem in vno, factus est
2. b. omnium reus. In hoc autem quod dicit: sicut lucer-
na fulgoris illuminabit te Græca habent, ως ὅταν ὁ
λύχνος τῆ ἀστραπῆ φωτίζησιν, id est, ut cum lucerna ful-
goris te illuminat, alioquin non idem est sensus, qui ta-
lis esset: Si corpus tuum totum lucidum fuerit, non ha-
bens aliquam partem tenebrarum, non aliter lucidum erit,
quàm

quàm cum lucerna fulgore te illuminat. Cætera vide Matth. 6.

Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Phariseus, ut pranderet apud se. Iesus autem ingressus recubuit. Phariseus autem cepit intra se reputans dicere: quare non baptizatus es ante prandium. Et ait dominus ad illum: † Nunc vos † Matth. Pharisei quod de foris est calicis & catini mundatis: quod 23. c. autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod de foris est, etiam id quod de intus est, fecit. † Veruntamen quod superest, date eleemosynam, † 16. q. 1. & ecce omnia munda sunt vobis. ca. Deci-

Cum Christus tanta exprobraret Iudæis, & præcipue Phariseis & scribis, quidam Phariseus existimans se iustiorum. De
stiorum cæteris apud Christum ostendere, ipsum ad dist. 1. ca.
prandium inuitavit: cui Christus ut propius & peramplius admoneret, ipsum non renuit. Phariseus ceremoniarum. Medicamentum.
nias suas de lotionibus manuum & pedum ante prandium & cœnam curiosius observans, quàm cætera legis præcepta, apud se Christum reputavit legis transgressorem, qui seniorum præcepta transgrederetur, utpote qui ante prandium non esset baptizatus: ubi baptizatus, pro lotus & ablutus sumitur, nam de simplici manuum ablu-tione loquitur. Iudæi autem, uti diximus in Matthæo, frequentes erant in ablu-tionibus, Deum putantes magis exteriora, quàm interiora curare, neque unquam manducabant, nisi prius lotis manibus. Quod autem dominus respondet Phariseo: Nunc vos Pharisei, quod de foris est, &c. vide Matth. 23.

Sed vae vobis Phariseis, qui decimatis mentam et rutam, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. † Vae vobis † Matth. Phariseis, qui diligitis primas cathedras in synagogis, & 23. b. salutationes in foro. Vae vobis, quia estis ut monumenta que non patent, & homines ambulantes supra, nesciunt. Infr. 20. g

Phariseos præcipuarum arguit virtutum, fidei, spei, & charitatis. Fidei inquam, quia fidem absque operibus Deo placere putant, qui viliora etiam accuratè decimant,

tanquam Deo placitura, opera verò misericordiæ in ege nos negligunt, iustitiam in hos qui ab alijs iniuste afficiuntur, & fidem erga Deum negligunt: cum opera sine fide inania sint & mortua, secundum Diuum Jacobum, quod his paucis perstringit: Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Spem verò concludit, cum illos iudicium postremum non metuere dicit, nec igitur ex operibus futuram gloriã spectare, cum dicit: præteritis iudicium: quoniam non ea quæ agunt, in Dei iudicium referunt, quorum neutrum sine altero placet. Charitatem autem Dei prætereunt, quia Deum non ex tanto affectu, vt omnia in ipsum aut eius gloriã referant, & super omnia diligant, sine quibus fides à Deo nõ probatur, quia illa oportuit facere, & hæc non omittere. Alia duo illis opponit impropria: Primum quòd primos accubitus in synagogis tanquam indigni affectant, & quis eorum primus sedeat, non qui melior aut doctior, certant. Secundum, in foro vel vico salutari appetere ab omnibus, ægreq; ferre, & affici malè in nõ salutantes, & vltionè forte petentes. Superstitionè præterea illis inculcat, quia videri volunt magis docti, quã esse, qui foris multa promittunt, doctiores magis apparere, quàm docere, multis verbis promittere, pauca operibus præstare. Ideo comparat eis sepulchris, quorum quædã pedibus calcantur, alia superbe ornata preciosa quædam promittant, vtraq; autem fœtoribus plena.

Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis vae, quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis farcinas. † Vae vobis qui edificatis monumenta prophetarum: patres autem vestri occiderunt illos. Profecto testificamini, quòd consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam ipsi quidem occiderunt, vos autem edificatis eorum sepulchra.

Existimans hic legisperitus Pharisæos iuste viuere, & in omnibus bene agere, & sciens legisperitos eiusdè cū illis esse farinæ, non potuit non prodere suam turpitudinem, quasi conuitia aliorū sibi propria essent. Vnde Christum excitat, vt non solum illa, sed etiam maiora in illum

† Matth.
23. a.

ciat impropria. Quæ Matth. 23. explicata reperias.

Propterea & sapientia Dei dixit: † Mittam ad vos Pro- † Matth. 23. d.
phetas & Apostolos, & ex illis occident & persequentur, ut
inquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est à
constitutione mundi à generatione ista, † à sanguine Abel, † Gene.
4. b.
usque ad sanguinem Zacharie, † qui perit inter altare & † 2. Paral.
24. f.
edem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ va-
bis legis peritis, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis,
& eos qui introibant, prohibuistis.

Quæ sapientia dixit se sapientes missuram, Prophetas
& Apostolos, imò discipulos, doctores & prædicatores,
nisi Christus, qui & hoc; Matth. 23. pollicitus est. Ex illis
autem quosdam, non omnes occiderunt. Ideo quia patrū
suorum peccata hæreditarunt, & maiora etiam fecerunt,
quia Christum crucifixerunt, & eius Apostolos persecu-
ti sunt, & ex finibus suis abegerunt, ideo digni sunt om-
nium peccatis & pœnis præcedentium homicidarum:
quos cum nouissent malè fecisse, nihilominus illos sunt
imitati, & fortè deteriora secuti: pro quibus supremo
damnantur supplicio: qui cum doctrinam diuinæ legis sibi
tribuerent, ne dicam vsurparent, alios autem ingre-
di prohibebant, nec ideo quod profitebantur, exer-
cebant.

Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisei & le-
gis periti grauius insistere, & os eius opprimere de mul-
tis, insidiantes ei, & querentes aliquid capere de ore eius, ut
accusarent eum.

Quòd autem dicit: & os eius opprimere de multis:
pro opprimere, Græci codices nunc habent ἀποδομίζην,
quod significat obseruare quid aliquis dicat, siue frequen-
tibus interrogationibus, ut illaquees quempiam, interro-
gare. Quo modo sensus esset: cœperunt eum Pharisei &
legisperiti obseruare, aut de multis eum captiosè inter-
rogare. Interpres noster legit ἐπιδομίζην. Perperam au-
tem in suo codice Rober. Stephanus ἀποδοματίζην po-
suit, quod significat memoriter dicere. Sed quid hoc ad-
rem? quoniam implicabant verba vnus post alium, an
possent illum in quendam errorem, vel quid reprehen-
sione dignum inducere.

Sub varijs similitudinibus armat Christus discipulos aduersus mundum, carnem, & diabolum: sub Iudæica, inquam hypocrisis, persecutionibus, iudicijs, auaritia, solitudine victus, intemperantia, distributione, & aduersus hostem prouida cautione.

‡ Matth.
16. a.
Mar. 8. b.
† Matth.
10. c.
Mar. 4. c.
& 12. c.

MUtis autem turbis circumstantibus, ita ut se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos: ‡ Attendite à fermento Phariseorum, quod est hypocrisis. ‡ Nihil enim opertum est, quod non reueletur, neque absconditum, quod non sciatur. Quoniã quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur, & quod in aure locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis.

Plus autem hoc loco expressit Lucas, quàm Matthæus 16. innuens quod esset illud fermentum, dicens, quod est hypocrisis. Nã tũ mala vita, tum mala doctrina fermentũ dicitur: quòd vti modicũ fermentũ totam farinae massam corrumpit & alterat, ita modica ab initio vitia & hypocrisis, si permittuntur, totum gregem cui miscentur, corrumpunt. Hanc autem prosequitur hypocrisim, quæ quantumlibet occulta sit in verbis & operum simulatione, aut abscondita cogitatione, reuelabitur tamen, & manifestè scietur in supremo iudicio in conspectu domini: & quia nec est qui se abscondat à calore eius. Sed & quæcunque tam submissa voce prædicata etiam in aure, vel solitariè in occulto cubiculo, prædicabitur palàm audientibus cunctis. Propterea non arbitrentur Pharisæi, nec sperent suam hypocrisim vitæ & doctrinæ sibi fore vtilem, sed in suam futuram condemnationem & maledictum.

Dico vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam: ita dico vobis, hunc timeate. † Nõnne quinque passerres veniunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo?

‡ Matth.
10. f.

‡ Psal.
18. b.

Sed

Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluribus estis vos. † Dico † Matth. autem vobis: Omnis quicumque confessus fuerit me coram 10.d. hominibus, & filius hominis confitebitur illum coram ange- Mar. 8.d. lis Dei. † Qui autem negauerit me coram hominibus, nega- † 2. Tim. bitur coram angelis Dei. 2.b.

Incitauit Christus discipulos ad communia non formidanda pericula. Nunc ad vitæ periculum eos excitat, in nomine domini suadens non esse timendum: utpote qui dominus vitæ sit & mortis. Mors enim corporalis supplicij finis est, non animæ: Deus autem finis est vtriusque, supplicij scilicet animæ, si ipsum solum timeat, & corporis, si Deum sibi præstituat finem. Mors igitur corporis timenda non est, quam animæ immortalitas reddit locupletiores. Inde fidem illorum de vilioribus roborat, qui nec etiam passerulorum, aut capillorum nostrorum obliuiscitur: ergo multo minus fidelium suorum. Cætera Matth. 10. latius patent.

† Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittuntur illi: ei autem qui spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur. † Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & ad potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere. † Matth. 12.c. Mar. 3.d. † Matth. 10.b. Mar. 13.b.

Ex quibus talem quæstionem format Ambrosius: Nunquid ergo maior est spiritus sanctus Christo, ut in Christum peccantes veniam consequantur, in spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed vbi vnitas potestatis est, nulla comparationis est quæstio, neque controuersia magnitudinis, cum magnus sit dominus, & magnitudinis eius non est numerus. Hoc itaq; intelligendum est, quicumque dixerit blasphemiam aduersus Christi humanitatem, fortè scandalizatus quòd cum peccatoribus versetur, peccata palam arguat, bibat, edat, dormiat, & quæ naturæ sunt humanæ propria faciat, si modò ignorantia dicat, remittetur ei: si autem ex industria, videns ea quæ facit naturæ vires transcendere, ea nihilominus dæmoni ascribat, tunc in ea quæ dicit sunt, & tunc filio & spiritui sancto

communis, quod est blasphemia in spiritum sanctum; indignum remissione, ut puta contra remissionis naturam, & finem militans. Cetera videas Matth. 12.

Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo, ut diuidat mecum hereditatem. At ille dixit ei: Homo,

†Exo. 2. a. †quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? di-
 Aët. 7. b. xitq; ad illos: Videte, & caute ab omni auaritia: quia
 non abundantia cuiusquam vita eius est, ex his quæ pos-
 †Eccl. 11. sidet. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: † Homi-
 c. 47. dist. nis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogita-
 cap. bat intra se, dicens: Quid faciam, quia non habeo quo
 Sicut hi congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam: Destruam
 qui. horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia
 que mea sunt mihi, & bona mea, & dicam anime mee:
 Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requie-
 sce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte,
 hac nocte animam tuam repetunt à te: que autem pa-
 rasti, cuius erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in
 Deum diues.

Docet hoc factio Christus, qui verus omnium iudex est, cum heriscundæ inter duos fratres & diuidendæ hære-
 ditatis ius exercere noluerit, relinquendo vnicuique iu-
 risdictionem suam, & authoritatem, ut aduersum clericos
 non vsurpet clericus, neque contra. Corripit etiã Chri-
 stianorum inter se auaritiam, ostendens de temporalibus
 & corporalibus negocijs nimium esse sollicitos, cum
 ait: Cauete ab omni auaritia. Vbi pro auaritia, Græcè est,
 πλεονεξία, quod significat nimiam ac plus habendi, quam
 par est, sollicita ac nimis anxiam cupiditatē. Quia inquit:
 non in abundantia cuiusquam vita est ex his quæ possidet,
 id est, quia nullius vita consistit in abundantia facultatum
 quas possidet. Vt enim immensas ac penè infinitas facul-
 tates quis habeat, non tamen vel horulam vnã tueri se
 potest, quo minus moriatur. Quod probat parabola se-
 quenti cuiusdam diuitis: qui cum sollicitus nimium es-
 set in congerendis bonis suis & fructibus, & iam conge-
 stis multis annos frui, epularique, ac genio indulgere
 proponeret, audiuit ea nocte sibi moriedum esse: mor-
 tuusque

tusque probauit non in facultatibus cuiusque, & bonis congestis vitam eius consistere. Sic futurum dicit Christus ei qui sibi thesaurizat: cumque ditissimus esse censeatur, pauperrimus tamen est, neque in Deum diues, quia fidem ac bona opera sibi parare neglexit. Remanent enim in seculo inquit Ambrosius, cuncta quæ seculi sunt, & pereunt nobis quæcunque congregantur heredibus. Neque enim nostra sunt quæ non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ cœlestium dux præmia mansionum, pecuniæ vilis vsura tabernacula defunctis acquirit æterna: sicuti domini præcepta testantur: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, &c.

*Dixitq; ad discipulos suos: Ideo dico vobis: † Nolite solliciti † Mat. 6. 3
esse anime vestre quid manducetis, neque corpori quid Rom. 12. 6
induamini. Anima est plus quam esca: & corpus plus quam 1. Pet. 5. b
vestimentum. Considerate coruos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis pluris estis illis?*

Auferit à nobis Christus nimiam curam rerum temporalium, non tamen laborem, & circa illas modestum exercitium, quas Deus modico confert labore. Si enim Deus conferat omnibus quod maius est, quid prohibet quin quod minus est, conferat: dat autem Deus corpus & animam, quid mirum si corpori animæque partem possit conferre. Quid igitur tanta sollicitudine vestimenti cibi que corporis torquermur, cum etiam volucres cœli & bestias pascat & alat, quâto magis corpus nostrum pascet & vestiet. Inter volatilia cœli Lucas specialiter coruos assumit, dicens: Considerate coruos. Quidam enim coruos aiunt pullos suos nuper natos non alere, sed miro modo pabulum ad eorum os afferri quod hiantes suscipiunt. Alij, quod coruus initio videns pullos suos albis plumis, tanquam nothos relinquit, sed interim rore cœlesti aluntur, aut vermiculis quibusdam circa os eorum volitantibus. Vnde & specialis de his mentio fit in scripturis, qui curæ Deo sunt, Iob. 38.

* Quis preparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, eo quod non habeant escam? d. † Iob. 38.

✠ Pfalm. 146. b. Et Pfalm. 146. ✠ Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Si igitur plus est rationale, quàm irrationale, Deus autem sine sollicitudine, sine cellario & horreo pascit irrationalia, multo magis quæ pluris sunt, pascet rationalia, propter quæ cuncta creauit irrationalia.

Quis autem vestrum cogitando potest adducere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent.

† Mat. 6. d. ✠ Dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis. Si autem fœnum quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, pusillæ fidei? Et vos nolite querere quid manducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli. Hæc autem omnia gentes mundi quærunt. Pater

† Mat. 6. g. autem vester scit, quoniam his indigetis. ✠ Veruntamen primum quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adyicientur vobis.

Vult nos sollicitius bonis spiritualibus animæ, quàm temporalibus corporis insistere, primò quo ad corporis decorem, cum nec etiam cubitum, nec etiam palmum addere possumus, quod tamen Deus nobis inconsultis, & non cogitantibus facit. Ipsum etiam magis ornare potest, quàm quæcunque cogitatio nostra: qui magis ornat lilia plærasque herbas, quàm vnquam Salomon maxime ornatus cupidus fuerit vestitus & ornatus. Et tandem de victu, quid tantum curandum, quem gentes Deum ignorantes tam auidè quærunt. Igitur ante omnia hæc quærenda sunt spiritualia, scilicet regnum Dei perpetuum, & iustitiã, siue præcepta eius nos iustificantia, & hæc temporalia nullo discrimine succedent illis. Cætera vide Matth. 6.

† Mat. 16. c. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. ✠ Vendite quæ possidetis, & date elemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem, in cælis: quod fur non appropriat, neque

neque tinea corrumpit. † Vbi enim thesaurus vester est, ibi † Mat. 6. d
 & cor vestrum erit.

Abductis à corporali sollicitudine fidelium mētibus, timere prohibet indigentiam corporalis necessitudinis, reuocatq; pusillum & humilem electorum numerum ab illo seruili timore, quo sæpius reproborum grex afficitur: & qui diuitias habent, superflua in pios vsus erigent: & vbi velint cor suum figere, ibi thesaurisent. Cætera Matthæi. 6.

† Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando reuertatur à nuptijs, ut cum venerit & pulsauerit, cōfestim aperiant ei: † Beati serui illi, quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes: Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & trāsiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, Beati sunt serui illi.

† Hoc autem scitote, quoniã si sciret paterfamiliãs qua hora fur veniret, † vigilaret utique, & non fineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet.

† De peccat. dist. 1. cã.
 Qui sanctus.
 † Matth. 14. g.

† Matth. 14. d.
 Mar. 13. g.
 † Apoc. 16. c.

Hoc loco lumborum præcinctio significat promptam & expeditam hominis voluntatem, ad mandata Domini omnia suscipienda & peragenda. Lucernæ autem in manibus, discretionem in agendis significant: aut ipsa fidei bonorumque operum exempla, quibus præluce-re alijs debent, maximè qui prædicando verbo Dei destinati sunt. Idem autem sunt quod lampades virginum, de quibus Matth. 25. Iubet ergo nos Dñs cū omni animi promptitudine & vigilantia aduētum suū ad nos siue in morte siue in generali iudicio præstolari, vt cum in domum cordis nostri venerit, iucundum illum ac lætum, vti redeuntem à nuptijs, læti quoque accipiamus. Addit autem ad hoc & præmiū, quod scilicet, si ita paratos nos inuenerit, ad æternum conuiuium excipiet, vbi trāsiens, ipse, ac singulos quosque conuiuas lustrans, eis ministrabit. Quod verò ait: Et si venerit in secunda vigilia, &c. significat quod quocunq; tempore, quacunque

ætatē

ætate ita paratos inuenerit, beati futuri sunt illi, quippe ad æternum conuiuium recipiendi. Quod verò ait: in tertia vigilia, aduerte quòd castrensis nox tantum in tertia hic vigilia distribuitur, vt Iudic. 7. vbi per mediã vigiliam, secunda intelligitur. 1. Reg. 11. per matutinam & vltimam vigiliam, tertia. Hoc autem per similitudinẽ probat de patrefamiliã dormiente, qui si fures vêturos sciret, non dormiret. Futurum autem iudicium & speciale & generale furi comparatur 1. Thessalo. 5. & 2. Petr. 3. *†* Dies Domini sicut fur in nocte veniet. Qui autẽ sunt in peccato, in nocte dormiunt. Vigilet itaque absque peccato, qui tutè diem mortis cupit præstolari, quẽ nobis incertum voluit Dominus esse, ne toto vitæ tempore in peccatis viueremus, in fine verò diem illum suspectũ pœnitendo expectaremus, quẽ vult semper ignotum expectari, & nos ad certamen esse semper paratos.

† 1. Thef.
5. a.
2. Pet. 3. c.

Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicit hæc parabolam, an & ad omnes? Dixit autem Dominus: † Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, vt det illi in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem, cum venerit Dominus, inuenerit ita facientem. Verè dico vobis, quoniam supra omnia que possidet, constituet illum. Quòd si dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit Dominus meus venire: & coeperit percutere seruos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari, veniet Dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partemq; eius cum infidelibus ponet.

† De peccat. dist. 1.
Si sacerdos.

Audiens Petrus duplicem hominum differentiã, electorum ac reproborum, interrogat Petrus Christum, an de electis, an electis & reprobis simul. Respondet Christus, has parabolas intelligendas præcipuè de prælatis, gregi dominico præfectis, qui dent gregi suo aptum pabulum doctrinæ euangelicæ. Qui secus autem fecerint, inutili seruo conferendi, qui non minus quàm infidelis, cum quo pars eius ponenda est, reputabitur. Cætera

† Dist. 37.
ca. Ideo.

Matth. 24. videas.

† Ille autem seruus qui cognouit voluntatem Domini sui,

†

non se preparauit, & non fecit secundum voluntatem Iaco. 4. d. eius, *vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit* 23. q. 4. ca. *digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum* Ea vindi- *datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendauerit* cta. *multum, plus petent ab eo.*

Facit Christus duo genera malorum seruorum. Alterum enim qui voluntatem domini sui planè nouit, cuiq; piura tradita sunt talenta. Alium qui non planè nouit, cuique pauciora tradita sunt talenta: quorum hic paucis, ille plagis vapulabit multis. Quod exemplum prælati & sacerdotibus Ecclesiæ, & bonorum eius dispensatoribus aptè proponitur, vt sciant sibi græuem in futurum subeundam pœnam cum reprobis, si secularibus intenti delitijs, vbi norunt domini voluntatem, esse circa spiritualia dispensanda versandum, familiam autem Domini, plebemq; sibi commissam gubernare neglexerint. Has autem multas & paucas pœnas non dicit minus vel diutius durabiles, quæ perpetuo æternumq; durant, quia in inferno nulla est redemptio. His igitur non finem, sed supplicij indicat diuersitatem: quoniam si in domo patris æterni mansiones diuersæ sunt, iuxta cuiusq; mercedis gloriam: ita in inferno varia pœnarum genera, quædam alijs seueriora, quædam profundiora tormentorum genera, aliàs leuiora, vt Prou. 9. In profundis inferni conuiuæ eius.

Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur?

Ignis hoc loco aut diuinum amorè significat, aut euangelicum sermonem, vt Cyrillus ait: Ad hoc enim Christus in terram venit, id est, ad terrenos homines descendit, vt ad diuinum ipsos amorem inflammarer, & prædicationem inter illos euangelicam fereret. Et quid volo inquit, nisi vt huiusmodi ignis accendatur, id est, vt magis magisque dilatetur ac crescat: imò secundum Matthæum, vt ardeat. Græca quæ nunc extant, secus habet, scilicet, *καὶ τί θέλω εἰ ἢ ἄλλ' ἀνιφθῆναι*, id est, & quid volo, si iam accensus est? Interpretes noster legit, *τί θέλω εἰ ἢ ἄλλ' ἀνιφθῆναι*, id est, & quid aliud volo, quam vt modo accendatur?

Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor usque dum perficiatur?

Mors Christi baptismus dicitur: quia quemadmodum in sancti baptismi lauachro baptizati sordes eluuntur, ita in Christi morte per eius sanguinem ablutæ sunt, non suæ, qui peccatum non fecit, sed nostræ omnium sordes atque iniquitates, quicumque in mortem ipsius baptizari sumus. Itaque baptismus habeo baptizari, nihil aliud significat, quàm ego mortem toleraturus sum, & quomodo coarctor donec perficiatur? id est, nec desinam angî ac cruciari, usque dum eam pro salute hominum obiuerim.

† Matth.
10. f.
† 28. q. 1.
ca. 1.

† *Putatis quia pacem veni mittere in terram? Non dico vobis, sed separationem. † Erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi, tres in duos, & duo in tres. Diuidentur pater in filium, & filius in patrem suum: mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.*

Si Christus non venerit pacem missurus in mundum, quomodo dixit: Pacem relinquo vobis, pacem meâ do vobis, nisi quia Deo magis intendit, quàm hominibus obediendum, quòd diuina humanis posthabenda non sunt. Non igitur dicit parentes renunciare debere filijs, nec filios parentibus, sed Deum omnibus præferendû. Nam si parentibus obediendum est, quâto magis auctori parentum. Nec enim beneficium acceptum magis diligere debes, quàm eum à quo accepisti. Quod si parentes à diuina religione deficiant, hos Deo posthabere debes. Quod autem ait: Erunt enim ex hoc, & Græcè, ἀπὸ τῆς νῦν, significat ex nunc, siue à tempore euangelicæ prædicationis. Euangelium enim fecit vt dissideret diuidereturq; pater à filio, socrus à nuru, & mater à filia: dum euangelium quod alter apprehendit, alter reijcit, inter affines oriuntur dissidia & similitates. Ampliora videbis Matth. 10.

† Matth.
16. a.
Marc. 8. b

† *Dicebat autem ad turbas. Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbis venit, & ita fit. Et cum Austum stantem, dicitis: quia æstus erit, & fit. Hypocritæ.*

procritæ, Faciem cæli & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo nõ probatis? Quid autem & à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est.

Arguit autem Pharisæos Hypocritas, quod cum ex signis ipsis aëris tempestatem agnoscunt, tempus autem Messix ex euidentioribus signis ipsis, quæ dicta sunt à Prophetis, non agnoscunt. Cur autem inquit, ex vobismetipsis nõ iudicatis quod iustum est? quasi diceret, nequaquã externis vobis opus est testimonijs ad iustè vereque iudicandum, Messiam esse vobiscum, ex vobismetipsis conscientix testimonio, nisi obstaret affectus, per opera quæ facio iudicare id possitis. Cætera Matth. 16. videas.

† Cum autem vadis cum aduersario tuo ad principem, in ^{† Mat. 5. d} via da operam liberari ab illo: ne fortè trahat te ad iudi- & 18. g.
cem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, nõ exies inde, donec etiam nouissimum minutum reddas.

Aduersarius noster est omnis virtutis vsus iuxta Matthæum, omnisque Apostolicus atque Propheticus sermo, quo in tota vita cogimur ad bene beatæque viuendum, & diuina sequenda mandata. Iuxta Lucam vero diabolus est, de quo 1. Petri. 5. † Aduersarius vester diabolus tanquam Leo rugiens circuit quem deuoret, cui resistite fortes in fide. Hic præcipuè, vt ait Amb. qui serit illecebras delictorum, vt habeat in supplicio participes, quos habuit in errore consortes: atque ideo socios quærit ad culpam, vt obnoxios prodat ad poenã. Princeps autem ad quem ducimur, Deus est pater. Iudex autem, CHRISTVS, cui pater omne iudicium dedit. Exactores autem nostri sunt, de quibus dicit: Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminũ ignis, ibi erit fletus & stridor dentium Reliqua Matth. 5. inuenies.

† 1. Pe.
5. b.

Christus additis à Pilato occisus Galileis; & turri Siloë, indicat non esse iudicandum si quid mali forte proximo contingat, quod perfici parabola probat, ita vel deterius futurum, nisi pœnitentiam agant.

Inde contractam sanat mulierem, & sub parabolis sinapis, fermenti, & angustæ portæ, viam paradisi docet esse apertam pœnitentibus, impœnitentibus clausam.

A Derant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt?

† Ezechi. Non, dico vobis: sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis, sicut illi decem & octo, supra quos cecidit
 28.c.
 Eccl. 13. d. turris in Siloë, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores
 Act. 3. d. fuerint præter omnes homines habitantes in Ierusalem?
 Matthæi. Non, dico vobis: † sed si pœnitentiam non habueritis, omnes
 22.c. similiter peribitis.

Marc. 11. c. Ex historia de Galilæis inter sacrificandum à Pilato occisus, nihil aliud scriptum reperio, nisi de his qui Iudæ Galilæo adhæserunt, qui sollicitabant ad defectionem populos, censum nihil aliud, quàm manifestam seruitutis professionem esse dictitans, & vniuersam gètem ad tuendam libertatem adhortans. In quibus accusati sunt, tanquam qui à Cæsare defecissent, & Galilæam seditione aduersus ipsum repleuissent. Cum ergo quodam tempore congregati sacrificarent, misit ad eos Pilatus milites, quorum sanguinem sacrificijs eorum miscuerunt. Similiter nil aliud de 18. à turri Siloë occisus. Ex quibus docet Christus, non esse propterea temerè iudicandum de ijs quibus aduersa plerunq; inopinatò accidunt. Neque enim grauiores propterea peccatores fuisse oportet, quod grauius ceciderint. Quinimo docet, nisi respiciant, simili, aut maiori damnationi fore obnoxios. In quo
 facto

facto maximè dānat eos qui tā leuiter de proximo iudicāt ex his externis afflictionibus, cū sēpissimè in hāc vitā fiat, vt qui meliores sunt, grauibus atterātur molestijs.

Dicebat autem & hānc similitudinem: Arborem ficī habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructū in ficulnea hac, & non inuenio. Succide ergo illam, vt quid etiam terram occupat? At ille respondens dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam, & mittam stercora, & si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

Cū ergo Iudæos hęc referentes monuisset ne ita leuiter iudicarent, & minatus esset illis omnibus eundem interitum nisi pœnitentiam agerent, addit parabolam, quæ rē ante oculos poneret, & quod futurum erat, cauendū admoneret. Parabola satis ex textu nota est, cuius explicatio est. Quemadmodū enim ficum iā tres annos inutile cū succidere pararet vineæ dominus, ad preces coloni in alterum annum pepercit, si fructum faceret, seruandæ, sin minus, succidendæ. Ita, & reliquos Iudæos non minoris forsā flagitij reos fuisse, quā Galilæos illos qui fuerant à Pilato occisi, aut Ierosolymitæ à turri Siloë oppressi. Patienter ad pœnitentiam Deus expectat, non solū tres, sed & plurimos annos, sed metuendum est ne dolorem tarditate compenset, nisi citius respuerint, quia futurum est vt omnes perdantur.

Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quam cū videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbatis curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati.

Ficus sterilis synagogam designat diutius expectatam,

in qua prædicans mulierem curam, id est, Ecclesiam curavit, quæ nec nisi terram & lutea idola curabat, ad cælum pro synagoga erecta est. Vnde consequenter post sermonem de ficulnea docet in synagoga, innuens fructum in ficulnea quærere, & non inuenire, idem esse, atque in synagoga, prædicare, & non audiri. Ex synagoga igitur & in synagoga erigit Ecclesiam, quæ ut terrena sola sapiebat, quæ sursum de cætero saperet, & non quæ super terram. Pro inclinata autem Græcè est, *εὐχύπτωτος*. Est autem *εὐχύπτων*, deorsum inclinari & aspicere. Significat autem hic Lucas mulierem præ longa infirmitate degrauatam & diminutam, quæ omnino sursum aspicere non poterat. Neque ut Græca habent, *ἀναύψαι*, id est, sursum aspiciebat. Est autem *ἀναύψων* oppositum *τῷ εὐχύπτῳ*, significatque oculos & caput erigere, ac sursum in cælum aspicere. Maius est autem Christi in mulierem hanc beneficiū, quòd vltro nec inuitatus eam sanat: cuius factum ægrè ferēs archisynagogus, nequaquam Christum aggredi audet, sed turbas quæ curationis gratia venerant, arguit, quòd die sabbati venissent. Cuius hypocrisim reprehendit christus similitudine sequenti.

† Matth. Respondens autem ad illum dominus, dixit: † Hypocrite, 12 b. Vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum aut † Mar. 2. d. asinum à præsepio, & ducit ad aquare? Hanc autem filiam Abraham, quam alligauit Satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati? Et cum hæc diceret, erubescerant omnes aduersarij eius: & omnis populus gaudebat in vniuersis quæ gloriose fiebant ab eo.

Hos ideo hypocritas vocat, quòd sabbatum cæteris omnibus præferre simulabant, & Dei legem scire, qui tamen illam ignorabant, cum irrationalia rationalibus præferrent. Dixit itaq; illis: Vtrum melius est rationale, an irrationale curare: nonne rationale? si igitur die sabbati gregem vestrum, armentaq; curatis, utpote pascendo & adaquando, quanto magis hanc mulierem curandam iudicate, quàm tenuit Satanas 18. annis ligatam. Filiam autem Abraham vocat, propter imitationem fidei Abraham, qua sanari se posse credidit. Quòd igitur si bouis aut asini adaquandi curam haberent etiam sabbato, filiam utique

que Abrahamæ sanari non ægrè ferrent. Vnde de dictis Christi quidam erubescabant, ficulneæ sterili similes se ostendentes: alij gaudebant, ac filiã Abrahamæ, id est, Ecclesiam se spectare declarantes.

Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei? & cui simile æstimabo illud? † Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit, & factum est in arborem magnam: & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile æstimabo regnum Dei? † Simile est fermento, quod acceptum, mulier abscondit in farine satura tria, donec fermentaretur totum. Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Ierusalem.

Per vtranq; enim harum parabolarum fidei augmentum in Ecclesia Dei insinuat. Quemadmodum enim granum sinapis paruū admodum videtur, seminarum aut paucis diebus ita augetur, vt cætera superet olera: ita fides prædicata minor alijs scientijs humanis iudicatur, paucò verò tempore oēs faciliè excellit. Ita de fermento pastæ immisso. De quibus latius 13. ca. Matt. differuimus.

Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt qui saluatur? Ipse autem dixit ad illos: † Contendite intrare per angustã portam: quia multi, dico vobis, querent intrare, & non poterunt. † Cum autem intrauerit paterfamilias, & cluserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicetes: Domine, aperi nobis. Et respondens dicit vobis: Nescio vos vnde scitis. Tunc incipietis dicere: Manducauimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos vnde sitis. † Discedite à me omnes operarij iniquitatis. Ibi erit fletus, & stridor dentium. Cum videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente, & Aquilone & Austro, & accumbent in regno Dei. † Et ecce sunt nouissimi, qui erant primi, & sunt primi, qui erant nouissimi.

Quære aũt, an pauci, an multi admodum inutile visum est Christo, vt nequaquam respondendum existimauit, sed solum quærendum esse modum, quo quis saluari

possit, & ad aeternam peruenire salutem: ad quã per angustam portam ingredi oportere suadet. Angusta autem porta dicitur, quæ ex utroq; latere comprimit ingrediẽtem, ne de via ad dexteram vel sinistram vsquam deflectat, cum vtrinque via sit periculosa: & hæc est via virtutis, cuius ingressus semper difficilis est & angustus, uti vitiorum, patens est ac facilis. Multi autem contendunt per eam intrare, & non poterunt, quia non studio contenderunt, sed perfuntoriè ac negligenter. Ideoq; cum reuersus paterfamilias, ad generale iudicium scilicet, domum intrauerit, ostiumq; clauserit, hoc est, cum nulliã patebit post iudicij tempus pœnitendi locus, siue vniuersalis, siue particularis, ingredi postulantes excludet, frustra familiaritatem, quam olim cum eo habuerunt, allegantes, ob idque magis indignantes, quod se exclusis Abraham, Isaac & Iacob intronitti videbunt, neque illos modò Iudaici generis patres, sed ab omni orbis parte gentes, olim sibi tam inuisas: tuncq; erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

In ipsa die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi: Ecce, eijcio demonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die cõsummor. Verumtamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare: quia non capit prophetam perire Ierusalem.

Pharisæi videntes Galilæos penè omnes ad Christum deficere, ac multum sibi lucrum inde decedere, plurimumq; authoritatis suæ imminui, quasi Christo beneuoli, dolosi illi suadent, ut propter Herodis metum inde discedat. Quem tamen Christus ostendit nihil se metueri, inquiens: dicite vulpi illi, &c. quasi dicat: & si sæuus est, ac præterea cautus, nihil est tamẽ quod verear: quippe qui dæmonijs ipso deterioribus superior sum, utpote quæ eijcio, & sanitates perficio hodie & cras, id est, paululum adhuc temporis curam me Galilæorum habere oportet, & eis prædicando, & eorum ægros sanando, & tertia die consummor, Græcè *πλεῖσμαι*. Tertia autem die hoc loco non significat certum & determinatum tempus, sed ad breue post tempus. *πλεῖσμαι* autem sumi-

sumitur à Grego. Nazianzeno pro morte & martyrio consumi. Vnde & martyres plerunque *τελευθώντας* appellat. Vnde Christi sensus est, & tertia die, hoc est, per breue tempus, non pro Herodis arbitrio, sed iuxta definitum à patre tempus passione consumar, aut consummabor. Vnde non malè quidam codices consummor habebat. Veruntamè oportet me hodie & cras, & sequenti die, hoc est, per aliquantulum tempus ambulare, id est, proficisci, Græcè *πορεύεσθαι*, in Ierusalè scilicet, vt Dionysii. Carthusia. explicat. Nam quod Caietanus explicat, oportet me hinc abire itinere trium dierum, vide Topographiam. Certè ad *πορεύεσθαι*, id est, ambulare seu proficisci, supplendum est in Ierusalem, propter id quod sequitur: Quia non capit prophetam perire extra Ierusalem. Vbi pro verbo capit, Græce est, *ἐνδέχεται*, quod & significat impersonaliter sumptum, fieri potest, contingit, vsu venit: quod nouissimū mihi hoc loco aptius quadrare videtur, q̄ fieri non potest, quo modo vertit Erasmus. Nam fieri potest, & aliquādo factū est, vt extra Ierusalem prophetæ perirent: vti & Ieremias in Aegypto. & Ezechiel in Chaldæa. Ideo melius est vertere, nō vsu venit, id est, non communiter accidere videtur, vt extra Ierusalem prophetæ occidantur. Quod est, & quia licet me Herodes existimet prophetam, non putet me in Galilæa occidere, sed quia nō expedit me perire extra Ierusalem post multos alios prophetas.

† Ierusalem Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te. Quoties volui cōgregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autē vobis, quia non videbitis me, donec veniat, dum dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini. † Matth. 23. d.

Quasi diceret: quibus modis te saluem, qui ad te saluandum omnes extendi neruos, quo pacto putas sanari, quæ nullum admittere vis medicum? Misi ad te Esaiam, & ipsum ferrasti: misi Ieremiam, ipsum incarcerationi & lapidasti: Barachie filium, & occidisti: Ezechiel, & excerebrasti. Omnibus enim modis te saluare tētaui, non minus quàm gallina, vel alia avis pullos suos fouet sub alis,

& noluit. Quid igitur superest, nisi ut ciuitas vestra penitus diruatur in aceruum. Cætera Matth. 23.

CAPVT DECIMUMQVARTVM.

Inuitatus Christus à quodam Pharisæo ad prandiū, hydropticum sabbato sanat, quod probat licere. Vnde super inuitatis ad cœnam cohibet eorum ambitionem, & docet humilitatem, ac sub similitudine turris ædificandæ, & belli parandi, docet humilitatis religionem.

ET factum est cum introisset Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorū sabbato manducare panem, et ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropticus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos et Pharisæos, dicens: † Si licet sabbato curare? At illi tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non cōtinuò extrahet illum die sabbati. Et non poterant ad hæc respondere illi.

† Matth. 12. b.
Marc. 3. a.
Sup. 6. b.
& 13. c.

Cum Christus Pharisæos sæpius taxaret tanquam inuidos & ambitiosos, hic Pharisæus volens persuadere Christo, quod nec illi inuideret, inuitauit eum die sabbati. Cæteri verò Pharisæi obseruabant eū, si quid præter legem aut eorum ceremonias diceret aut ageret. Hydropticus autem hic erat Christo confidens, non tamen propter sabbatum & Pharisæos sanitatem petens: quem Dominus prospiciens, à Pharisæis petit, an liceret sabbatis curare? Ad cuius verbum tacuerunt: vnde apprehensum illum sanauit. Cætera patent capite superiore de muliere inclinata.

Dicebat autem et ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ad nuptias, † non discumbas in primo loco, ne fortè honoratior te sit inuitatus ab illo, et veniens is qui te et illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum: et tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco, ut cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superius: tunc erit

† Pro. 25. a

erit tibi gloria coram simul discubentibus. † Quia omnis qui se exaltat humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.

† Matth.
23. b.

Iaco. 4. c.
Inf. 18. c.

Nota ex hac historia, qua princeps Phariseorum Christum conuiuio excepit, non inhiberi conuiuia, modò frugi sint & moderata. Quibus aut rarò, aut nunquam Christus affuit, quin corporale aliquod beneficium alicui præstaret, aut salubrem aliquam doctrinam impartiretur, cuiusmodi & nunc, Phariseorum obseruans philautiam, iubens non primos accubitus ambire, imò contrà, nouissimo loco sedere: quòd fugientes honores honor consequitur: honorè verò còsectantes honor fugit.

Dicebat autem & ei qui se inuitauerat: Cùm facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neq; fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos, neque diuites, ne fortè te & ipsi reuident, & fiat tibi retributio. † Sed cùm facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris: quia non habent retribuere tibi. Retribuent enim tibi in resurrectione iustorum.

† Tob. 4. b.
Prou. 3. b.

Aliud quoque salubre Phariseos docet, iubens ad conuiuia cæcos, pauperes, & claudos, id est, omnes rependendi beneficij impotes potius inuitemus, quàm amicos, & diuites, qui rependere possint. Sane hoc autem intelligendum est, non quòd alendæ amicitix gratia affines, cognatos, etiam diuites ad conuiuium vocare non possimus, sed quòd misericordiæ potius, quàm rei alterius gratia instituta sunt conuiuia. Neque magnum aliquid fecisse nos putemus, si retributionem sperantes, conuiuio diuites exceperimus.

Hæc cùm audisset quidã de simul discubentibus, dixit illi: † Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos. Et misit seruum suum hora cœnæ, dicere inuitatis ut uerent, quia iam parata sunt omnia. Et coeperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire & uidere illã. Rogo te habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga bouum emi quinque, & eo probare illa. Rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, &

† Matth.
23. a.

Apo. 19. b

¶ 23. 4.

Nimium.
q. 6. Schif
matici.

ideo non possum venire. Et reuersus seruus, nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit seruo suo: Exi cito in plateas, & vicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus seruo: Exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

Cùm dicit: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. Si de carnaliter sapientibus erat hic Pharisæus, scilicet censebant eum, cui in temporali regno Messie genialiter cum eo epulari contingeret: si spiritualiter, sapiebat. Manducare panem in regno Dei, est in Ecclesia triumphante Dei visione perfrui. Quod hac parabola probat, ostendens hoc quidem regnum Iudæis primò paratum, & ad hoc venisse, vt eos huc introduceret: sed dum eos tantis implicitis negociationibus terrenis & temporalibus, cogeretur seruos mittere ad gentes. Cætera patent Matth. 22.

† 28.

quæst. 1.
cap. 1.Mat. 10. d.
& 16. d.† Mar. 8. d.
Sup. 9. c.

Ibant autem turbæ multæ cum eo, & conuersus dixit ad illos: † Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. † Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus.

Videns Iesus huius turbæ plurimos ipsum sequi paratos, parètum verò & amicorum amore remorari, paucis concludit quæ impediunt Christi fieri discipulum, qui cæteris omnibus præponendus est, imò propriæ voluntati. In quo vides, inquit Isidorus, quanti sit discipulum esse Christi, & Christianâ profiteri philosophiam, hoc est, esse verè Christianum: quo nomine nemo dignus hic esse ostenditur, qui huic philosophiæ quicquâ quamuis magnum, quamuis clarum præposuerit, sed & suam voluntatem iubetur abnegare, si diuinæ fuerit contraria voluntati. Latius patent Matth. 10. & 16. cap.

Quis enim ex vobis volens turrin ædificare, nonne prius sedens cõputat sumptus qui necessary sunt, si habeat ad per-

ficien-

ficiendum : ne postquã posuerit fundamentũ, & non potuerit perficere, oēs qui vident, incipiant illudere ei dicentes: Quia hic homo incepit ædificare, & non potuit consummare.

Hæc parabola architecti & imperatoris docet nullum vitæ institutum, nihilq; planè temerè à nobis suscipiendum, quod non ante animo expenderit, alioqui deridendos nos orbi propinamus. itaq; qui Christum sequi incipit, expendere debet, num omnibus renunciare possit, qui alioqui non potest esse aptus Christi discipulus. Quod autem ait: Nõnne prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si valeant ad perficiendũ? Græcè, οὐχι ἄρα τὸν καθίσας ἑπιθετὴν διαβάλλει, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτίμον, id est, Nõnne prius apud se (id enim mihi significare videtur καθίσας, id est, sedens) reputat & computat, qui futuri sint sumptus, num scilicet habeat, quibus ad iustam turris absolutionem opus sit, & sufficiat, ἀπαρτίσει enim significat ita rem absoluere, vt nihil desit. Vide Budæum in Commenta.

Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se? Alioquin adhuc illo longè agète, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt. Si ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

Quod ergo in hac similitudine cõmittendi belli miteda sit legatio ad ea quæ pacis sunt requirenda: quia si quis audiat aliquẽ sibi intentare bellũ, contra quẽ se viribus imparem agnoscit, nunquam hosti concreditur, nisi sciat se optimè ad bella instructum, & quot sibi necessarij, militibus munitum: ita est de bello spirituali aduersus Satanam: de quo Paulus. Ephe. 6. ✠ Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, aduersus mudi rectores tenebrarum harũ, contra spiritualia nequitix in cœlestibus.

† Bonum est sal. Si quoque saleuauerit, in quo condietur? neque in terram, neque in sterquilium vtile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

Diuerſis modis sal apud Euangelistas accipitur. Apud

Ff 5 Mat.

✠ Epheſi.
6. b.

† Mat. 5. b
Mar. 9. g.

Matthæum 5. ca. vbi dixit Apostolis: Vos estis sal terræ, &c. vbi latius explicuimus. Marci verò 9. cap. pro fide, seu dilectione capitur, cum dicitur: Habetis in vobis sal. Lucas verò pro verbo domini, & apto ad docendū sermone, quasi diceret: Si Dei sermo prauis corrumpatur doctrinis, neque utilis erit prædicatori, & multo minus auditori. Vide Matth. 5. & Mar. 9.

CAPVT DECIMUM QVINTVM.

Ex parabola centesimæ ouis inuentæ, & drachmæ decimæ, & filij prodigi reuertentis, concludit Christus pœnitentiæ fructum contra Phariseos murmurantes, cur ipse frequentaret peccatores, & discumberet cum illis.

†Mat. 9. b.
Mar. 2. d.

ERant autem appropinquantés ei publicani & peccatores, ut audirent illum. † Et murmurabant Pharisei & scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.

Quia Christus regnum Dei promittebat pœnitentibus, appropinquabât ad eum publicani, exercentes publica minia Imperatoris, tributa, vectigalia, & huiusmodi principum redditus: & peccatores, qui minora exercebant officia, vt cambia, vsuras, & huius: quæ omnia scribæ & Pharisei abhorrebant, tanquam peccata publica, & ideo Christum abominabilem censebant, qui vt plurimum diuertebat ad illos, vt eos è peccatis suis retraheret, propter quos præcipuè missus fuerat, vt ipse superius dixit: Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

†Matth. 18. b.

Et ait ad illos parabolam istam, dicens: † Quis ex vobis homo, qui habet centum oves, & si perdidit unam ex illis, non dimittit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eam? Et cum inuenit eam, imponit in humeros suos, gaudens, & veniens ad domum, conuocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat. † Dico vobis, quòd ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.

Quàm

Quàm grati Deo, modò ad bonam frugem sese recipiât peccatores, docet tribus sequētibus parabolis Christus: quanquam illi & prædicatoribus omnibus Evangelicis curæ esse debeant. Ab hoc autē loco vsq; ad hūc: dico vobis: Vide Matth. 18. Quod verò ait: ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta nouem iustis: caue propterea intelligas magis à Christo peccatorem vnum pœnitentē, quàm nonaginta nouem iustos diligi, & magis gaudere, pro vno pœnitente, quàm si nonaginta nouem pœniterent: nam vnā Mariā plus omnibus peccatoribus pœnitentibus dilexit: Sed consueto modo intelligendum est, quo amplius exultare solemus de rebus aliquibus, quanto desperatiores fuerūt, ac maiori in periculo: quòd ob reiperditæ inuentionem specialis quædam ac noua exultatio sese in nobis exerit.

Aut quæ mulier habēs drachmas decem, si perdidit drachmam vnā, nōne accendit lucernam, & euerit domū, & querit diligenter, donec inueniat eam? Et cū inuenierit, conuocat amicas & vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita, dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente.

Similis est ratio de muliere quæ ex drachmis decem perditā vnā omni studio & diligētia perquirat, & accensa lucerna totam domū euerit, siue euerit, pro quo Græcè est *εαρά*, euerro, vbi facilis est mutatio r in t. Inuēta autem drachma ad congratulandū sibi vicinas inuitat. Vult autem ijs parabolis Christus, quòd si tanto studio res perditas etiam minimi valoris perquirunt mortales, nihil mirum sit, si factor ipse & omnium cōditor ad saluandos peccatores omnes ad sui imaginem factos & similitudinē, multo studio recuperare studet, & seruare. Hinc est, quòd per parabolas superiores docuit vitare ocium, arrogantiam, nimiam circa terrena occupationem, & earum perpetuis prælationem: nunc spem veniæ promittens, pœnitentiæ demonstrat fructum. Ideo tres nobis proponit parabolas, pastoris, mulieris, & patris. Pastor, **C H R I S T V S** perditam venit quæsiturus quem ex
singula.

singulari misericordia, quam inuentam super humeros ad caulas reuehit. Mulier, Ecclesia quasi mater requirit, nullis laboribus parcat, vt drachmam, scilicet animam rationalem ad numerum denarium reuocet. Pater, Deus redeuntem filiū suscipit & vestit, ac sibi reconciliat, & recipit post pœnitentiam. Est autem drachma idem quod denarius, valens tres solidos cum dimidio. Quod autem hic dicit Christus, quod est gaudium angelis in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, manifestū hinc est, quod sanctis in cœlo pœnitentię nostrę innotescūt, & consequenter orationes nostrę. Quod maximè nota propter eos qui dicūt frustra sanctos à nobis orari, q̄ illos preces nostrę lateant. Non enim simpliciter angelis dixit, ne custodes hominum intelligeres, scilicet angelos, sed angelis in cœlo, & alijs beatis in cœlo.

Ait autem: Homo quidam habuit duos filios: & dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et diuisit illis substantiam. Et non post multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa: & ipse cepit egere: Et abiit, & adhæsit vni ciuium regionis illius, & misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabāt, & nemo illi dabat. Ipse autem reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant pambus, ego autē hic fame pereor? Surgam, & ibo ad patrem meum, et dicam ei: Pater, peccaui in cœlum & coram te: Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenarijs tuis. Et surgens venit ad patrem suum.

Parabola hæc ad literam nota est, tantū si qua est in re grammatica difficultas, replicemus, deinde rationem parabolæ aperiāmus. Vbi ergo ait: Da mihi portionem substantiæ quæ me cōtingit, Græcè, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας, Id est, da mihi attinentem ad me partem bonorū, siue facultatum, aut substantiæ, & vt bene vertit intepres, quæ me contingit, melius quā Erasmus, quæ ad me redit. Nam contingendi verbo cum accusatiuo

eiuo utitur Vlpianus, dicens: Si cum alium contingeret iocatio, id est, ad alium attineret. Caius datiuo iunxit, dicens: Pars precij contingens alicui, id est, pertinens ad aliquem. Vide locos in Caio & Vlpiano.

Cum autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collū eius, & osculatus est eum. Dixitq; ei filius. Pater peccavi in cælū & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autem pater ad seruos suos: Citò proferte stolam primā, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamentum in pedes eius: & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt epulari.

Quod autem ait: proferte stolam primam. Stola vestis est genus vsque ad talos demissæ. Annotat autem Budæus, non de qualibet esse dictum, sed certam quandam & eximiam intelligi, propter duplicationem articuli, τὴν πρώτην. Similiter quoque cum ait: vitulum saginatum, non de quouis vitulo intelligi, sed de certo quodam ad genialiter epulandum saginato: quia semper duplicatur articulus, τὸν μόσχον τὸν δίτυρον, id est, vitulū illum saginatum. Similiter vbi epulemur & epulari, Græcè est, ἐπιφαίνεισθαι, quod significat lætari. Interpres modum lætandi expressit, qui fit genialiter epulando, lætio re quem potuit excogitare modo, etiam cum symphonia, choris & organis, substantiæ deperditæ, & peccatorum immemor, absque vilo patris improperio: cui vix si millem reperias patrem inter homines.

Erat autem filius eius senior in agro, & cum veniret & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum: et vocauit unum de seruis, & interrogauit quid hæc essent. Isq; dixit illi: Erater venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus, cœpit rogare illū. At ille respondens dixit patri suo: Ecce, tot arnis seruiui tibi, & nunquam mandatum tuum præterui, & nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer: sed postquam

quam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt, epulari autem oportebat, † quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

‡ 23. q. 7.
capite.

Quemadmodum.

Duo huius patris filij, iusti sunt & peccatores, firmi in fide & imbecilles: quorum Deus pater est. Ex illis adolescentior & infirmior eximi volens à cura paterna, attinentem ad se portionem substantiæ dari sibi postulat, arbitrio suo, non paterno cõsilio diuidendam. Portio autem substantiæ quæ ad nos attinet, beneficentiã tamen paterna, naturalia dona Dei sunt, & gratuita. Huiusmodi prudentia, sagacitas, ingenij facilitas, gratiæ item ac virtutes. Pater autem diuisit vtrique, substantiam, quando bona illa vtrique vtenda permittit, sinens eos in arbitrij sui potestate. Adolescentior autem & infirmior proprijs virtutibus confidens, neque patris consilio incumbens, peregrè ac longè à patre suo in longinquam peccati regionem, quod longè nos à Deo diuidit. Profectus autem dissipauit ibi omnem substantiam suã luxuriose viuendo, quia & gratuita dona per peccatum perdidit, & naturalia per vitam perditam ac luxuriosam longè imminuit: vti voluptuosis sæpe contingit, apud quos de moribus vltima fit quæstio. Tunc famens in regione illa oritur, quia vti homo totum se peccatis dedit, nõ potest non esse gratiæ ac verbi Dei (quod solum animã pascit) ingens penuria, iuxta illud Amos 8. & Emittam famem in terram, nõ famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum domini. Itaque consumptis facultatibus, adhæret vni cuius regionis illius, id est, dæmoni, quicuius est regionis peccati. Ab eo autem mittitur ille ad pascendos porcos, hoc est, immundos spiritus sibi subditos, qui nulla alia re delectantur magis ac pascuntur, quàm peccatorum impudica & luxuriosa conuersatione. In hac autem miseria cum dies aliquot degisset, porcorum filiquis vescens, id est, inanibus & sordidis delicijs sese volutans, tandè ad se reuersus, libero innixus arbitrio, præsentisq; suæ miseriæ magnitudinem ex statu mercenariorum, patrisque sui reputans, proponit à peccato surgere ac desistere, &

‡ Amos.
8. d.

cum omni humilitate ac sui abiectione misericordiam à peccato postulare: quam ita petitam non modò obtinet, sed & vestem illam primam induitur, id est, ad gratiã & charitatem, vnde exciderat, redit: & annulo ad manum, id est, fide, bonorumque operum virtutibus insignitur: & calceamentis illi pedes muniuntur, quando ad ambulandum in via domini bonis studiosisque affectionibus accingitur. Nam per manus opera, per pedes affectione solet intelligere scriptura. Porro recuperati perditii filij tanta fuit patris lætitia, vt vitulum saginatum, Christum scilicet occidi mandauit: cum ~~q~~ pro nobis omnibus tra- ✠ Rom.
didit illum, & occisum, fide manducari per confidentiã 8. f.
in passione eius: qui plerunq; etiam à reuersis filijs sacramentaliter in Eucharistia manducatur. In summa adole-
scencior hic prodigus filius, infirmi peccatoris typum gerit, qui Dei iugum exeutiens, ac creditam sibi substan-
tiam, ex leuitate & infirmitate administrare se posse ra-
tus, in miseriam peccati, & dæmonum seruitutem pede
prolabitur, ibiq; aliquandiu conuersatus, tandem ad se
reuerfus, peccatum suum agnoscit, & postulata cum om-
ni humilitate à patre cœlesti venia, ad maiorem, quàm à
qua exciderat: gratiam recipitur. Senior autem frater ty-
pum gerit eorum, qui cum diutius in mandatis domini
vixerint, non agnoscunt Dei beneficium, sed turgidi inde
facti & elatiores, infirmiores quosque peccatores asper-
nantur, indignanturque à patre recipi: quomodo hoc ca-
pite Pharisei & Scribæ indignantur, conuiuio peccato-
res cum Christo excipi. Vnde ait Lucas: Et murmura-
bant Pharisei & scribæ dicentes: quia hic peccatores re-
cipit, & manducat cum illis. Ea propter tribus parabolis,
scilicet de oue palabunda reperta, de drachma perdita
inuenta, & de prodigo auerso ad meliorem frugem re-
uerso, ob cuius reuersionem tantopere pater exultat, &
cũ eo epulatur, ostendere vult Dominus non temerè se
cum peccatoribus conuersari, vt scilicet illos lucretur:
temerè autè ac sine causa ob id Phariseos indignari, qui
obliti Dei gratia, tantùm sua merita iactant, dicentes: Ec-
ce tot annis iam seruius tibi: &, nunquam mandatum
tuum præterui: & fratris infirmitatem accusant, dicen-
tes: sed postquã filius tuus hic, qui deuorauit substantiã
suam

suam cum meretricibus, venit, &c. Hic mihi videtur esse simplicior sensus. At si quis velit per iuniorum fratrem gentilem populum intelligere, ab idololatria, quæ fornicatio passim appellatur, ad fidem conuersum, totam penè gentem Iudaicam, quæ Christo indignata est, & apostolis gentes recipientibus, potest id quidem, neque est quòd interpretationem nostram de seniore fratre, per quem turgidos Phariseos intelligo, quisquam damnet, non magis quàm totam interpretationem Iudaicam, propter hæc verba, Tu semper mecum es. Quod facere videtur Caietanus, dum ait: Vnde hinc apparet, quòd iste semper iustus perseuerauit, alioqui non diceret: tu semper mecum es. Atqui si de gente Iudaica intelligimus, quo modo Chrysostomus, Augustinus, alijque doctores, tunc sensus est: Nunquam tibi gratia mea defuit, qui & olim prophetas, nouissimè autem & filium meum misisti, per quem si voluisses stare mecum, semper poteras. Si de eo intelligis, qui cum iustus aliquando perseuerasset, tandem insolere cepit, ac plus nimio meritis suis tribuere, sensus est: Tu semper mecum es, id est, hactenus mea gratia te diligente semper mecum fuisti, quem si agnoscere voluisses, non insolenter opera tua iactare, mecum semper fuisses.

CAPVT DECIMVMSEXTVM

Postremam partem pœnitentiæ, scilicet satisfactionem, subdit, siue per pœnam damni sub parabola villici iniquitatis, siue per pœnam sensus sub diuite epulone: ex quibus infert, eleemosynam potior partem esse satisfactionis.

Dicebat autem et ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum, et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te?

† Matth. 25. c. De accusatione. Quaaliter. 2. † redde rationem villicationis tue: iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? Foderè non valeo, mendicare erubescio. Scio quid faciam, ut cum amotus fuero à villicatione, recipiãt me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes

debes domino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitq; illi: Accipe cautionem tuam, & sede, & citò scribe quinquaginta. Deinde alij dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait: centum choros tritici. Ait illi? Accipe literas tuas, & scribe octoginta. Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: filij huius seculi prudentiores filij lucis in generatione sua sunt. Et ego vobis dico: \ddagger facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in eterna tabernacula.

114. q. 5. cap. Qui habetis.

Vel ex hac parabola docemur nequaquã oportere singula singulis respondere, sed spectandum in omnibus et hic præcipue est, quorsum euadat parabola: quis enim ferat hoc loco vt cuiusdam concedatur aliena bona alteri conferre, quod hic œconomus fecit. Nam vbi interpret, habet villicum, villicationis, & villicare, Græcus Lucas habet, $\delta\iota\kappa\omicron\nu\omicron\mu\omicron\nu$, $\delta\iota\kappa\omicron\nu\omicron\mu\iota\alpha\varsigma$, $\chi\omicron\iota$, $\delta\iota\kappa\omicron\nu\omicron\mu\alpha\iota$, Id est, dispensatorem, dispensationis, & dispensare. Inducitur autem ad hoc parabola, vt quemadmodum œconomus & dispensator apud dominum suum delatus, quòd bona ipsius dissipasset, primùm ab eo vocatur, vt delati facinoris veritatem agnoscat. Qua ex re docemur nõ temerè delatoribus credere, sed quod aiunt, audiendã esse partem: quemadmodum fecit dominus hic Euãgelicus, qui vocatum seruum dispensationis suæ iubet rationem reddere, quia inquit: iam non poteris villicare, Græcè $\delta\iota\kappa\omicron\nu\omicron\mu\alpha\iota$, id est, non enim tibi posthac licitum erit bonorum meorum dispensationem & administrationẽ gerere. Quid autem facit malus ille dispensator, cum fodere nesciret, id est, operandi, ac vitam sibi parandi vsum nullum haberet, quippe qui nullã didicerat artẽ, & mendicare erubesceret, versutũ inquit ac prudens humana prudentia consilium: Noui inquit, quid facturus sum, vt cũ à domini mei bonorũ administratione summotus fuero, habeã qui me in domos suas recipiant. Itaque conuocatis domini sui debitoribus, ei qui centum cados debebat olei, siue vt magis propriè Græca habet $\beta\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$. Est autẽ batus mensuræ genus in liquidis: Cadus autẽ propriè genus est vasis vinarij. Et batus, vt inquit Iosephus oclauo Antiquitarũ capite. 2. est mensuræ genus capiens se-

xtarios septuaginta duos: qui Hebraicè dicitur **שבעים**, Græcè **βάρους**. Vide Budæum & Agricolam. Et inquam qui censum debebat, ex debito dominico quinquaginta remittit, dicens: accipe cautionem tuâ. Græcè, **δέξαι τὸ γράμμα**. Puto autem hoc loco **γράμμα** sumi pro cautione chirographi, quam vulgò quittantiâ appellant, veluti assecurationem de quinquaginta persolutis ab œconomo perceptis. . Intelligendū est ergo quòd malus œconomus chirographi cautionē dederit huic debitori de quinquaginta batis olei, quos domino suo rationibus acceptum ferebat, vicissimq̄ eū chirographū scribere iusserit, quo se quinquaginta debere fateretur. Quod aut̄ ait interpret, sede, Græcè est, **καθίσας**, id est, cū sederis, citò scribe quinquaginta scilicet te debere. Similiter ei qui centum choros tritici debebat, acceptilationē dedit de viginti, iussitq̄; vt se debitorem octoginta scriberet. Est autem chorus aridorum mensura, quæ capiebat medimnos Atticos vnum & quadraginta, teste Iosepho Antiqui. lib. 3. Vide Budæū & Agricolam. Quod autem habet interpret: Accipe literas tuas, Græcè est, **τὸ γράμμα δέ**, hoc est, cautionem seu assecurationem tuâ. Quod verò ait laudatum à domino œconomū iniquitatis, id est, iniustū œconomum illum, non quòd dominū suum fraudasset, sed quòd sibi de bonis alienis prudenter cauisset, intelligendum est laudatū, cuius prudentiâ iubet non imitari, quos vult interim dum hic vivimus, ex māmōna iniquitatis, id est, ex pecunijs & diuitijs, quę plerunq; per malam administrationem iniustos reddūt dispensatores, amicos facere, id est, pecunias quę nostrę non sunt, sed domini, nobis ab eo ad dispensandū creditę, pauperibus in eleemosynā largiamur, vt cū hinc excesserimus, recipiant nos eiusmodi amici pauperes in æterna tabernacula, id est, precibus suis in æternā vitā subuehant. Quod aut̄ prædixit: Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Pro generatione, Græcè est, **τῆς γένεως τοῦ αἰῶνος τούτου**. pro quo Erasmus vertit in natione sua: qua in re nō video, quid sibi velit. Neq; .n. alia ratio filiorū lucis & filiorū seculi. Ego hic **τῶν γενεῶν**, sumi puto **ἀντὶ τῆς γένεως**, vertendūq; , prudentiores sunt in suo genere. Diuersi .n. sunt filij lucis, per quo

quos iustos & probos intelligimus, & filij huius seculi, per quos iniustos & improbos, quibus secularia tantum cordi sunt, cœlestia negligentibus.

Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, & qui in modico iniquus est, et in maiori iniquus est. Si ergo in iniqua mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?

Vult his verbis Christus adhortari oēs, vt fideles sint in bonis dñi dispensandis, maximeq; in elargiendis bonis temporalibus, quæ nostra non sunt, sed nobis à Deo credita, ne de illis plus quã par est, nobis ad superfluitatē cum dispendio pauperū tribuamus. Vtitur aut̄ huiusmodi argumento: Si fideles vos exhibueritis in dispensandis facultatibus tēporalibus, quæ præ alijs bonis dñi spiritalibus nihil propè æstimāda sunt, ostendetis & vos fideles fore in maioribus administrādis. Contrā aut̄, si in quos vos præstiteritis in distribuēdo eo quod modici est precij, ostēdetis & vos in distribuēda re maioris precij infideles fore dispensatores. Ergo bonorum vestrorū superfluitatē fideliter dispēstate: quia si in māmōna iniquo, id est, in dispensandis opibus, quæ plerunq; solēt esse materia iniquitatis, quæ nullius propè precij sunt, neq; locū habent inter verè bona infideles inuēti fueritis, quod verum est, quis credet vobis? quæ vera & genuina bona sunt, vtpote spiritualia gratiæ & virtutum bona, quis credet vobis? & committet? quasi dicat: nisi beneficos & benignos vos in pauperes præstiteritis, nequaquã spiritualibus illis donis solis verè bonis dignabitur vos Deus. Quod enim hoc priore loco quidam codices habebant, quod vestrū est, deprauatum erat à librarijs ex hoc loco pōst sequente. Nam Græcè est, τὸ ἀληθινόν, id est, verū, potest tamen esse sensus legendo vestrū. Et si inquit, in alieno fideles non fuistis, in dispensandis facultatibus tēporalibus, quæ vestræ nō erāt, sed vobis à dño credite, vt fideliter dispensaretis, quod verè vestrū est, neq; ab inuitis tolli potest, quia datæ vobis: quis. n. quod ab inuito eripi potest, quodq; nulla vi etiā statim effluit, cuiusmodi sunt tēporalia hæc omnia bona, quæ nobiscū asportare

non possumus, iure ac verè suum appellare possit. Si ergo in alieno distribuendo infideles estis, quis quod vestrum est, dabit vobis? id est, Nolite putare quod spiritualia gratiarum & virtutù bona, quæ verè vestra sunt, si apprehendere ea vultis, quippe quæ à vobis inuitis auferri non possunt, & vel mortuos vos consequuntur, largiturus sit vobis Deus.

† Matth. 6. c. † *Nemo seruus potest duobus dominis seruire, aut enim unum odiet, & alterum diliget, aut uni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ.*

Non facile quis seruiet duobus dominis qui contraria iubent, scilicet Deo & māmōnæ. Deus. n. & propria elargiri, & ab alienis abstinere dicit: māmōna verò contrà neq; sua elargiri, nec ab alienis abstinere. Dñs iubet parcere gulæ, mammona verò ventri indulgere. Dominus iubet continere, mammona verò scortari. Dominus iubet humiliari, māmōna superbire, & huiusmodi talia. Quis igitur mammonæ, id est, diabolo adhærere, & illum sustinere, vt Matthæus habet, imò etiam diligere, vt Deum contemnat, abijciat, & odio prosequatur. Contemnit enim Deum, qui nimis de salute sua securus est, & de misericordia eius præsumit, iuxta illud Eccles. 5. † Fili, ne adicias peccatum super peccatum, & dicas: Miseratio Dei magna est. Abijciunt à se Deum, qui dicunt, Iob 21. Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Quid Deū is de quo dictum est in Psal. † Superbia eorum qui te oderunt ascendit semper. Et, † odio habuerunt me gratis.

† Eccle. 5. b.

† Psal. 73. d.

† Psal. 68. a.

Audiebant autem omnia hæc Pharisei, qui erant avari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, Deus autem nouit corda vestra: quia

† Matth. 11. d. *quod hominibus altum est, abominatio est ante Deū. † Lex & prophetæ vsque ad Ioannem. Ex eo regnum Dei euangeli-*

† Matth. 5. b. *gelizatur, & omnis in illud vim facit. † Facilius est autem cælum & terram præterire, quam de lege unum apicem*

Mar. 12. d. *cadere. † Omnis qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mæchatur: & qui dimissam à viro ducit, mæchatur.*

† Matth. 5. c. *Quia se iustificabant, id est, iustos vendicabant, & ias-*

Etabant

Stabant Pharisei coram hominibus: Ego autem dico, & 19. b.
 ait Christus, quia quod altum est hominibus, abomina- Mar. 10. b
 tio est ante Deum, id est, plerunque quos homines ma- i. Cor. 7. b
 gnos, iustos ac probos reputat, abominationi sunt Deo. De eo qui
 Aut intellige, quod qui elato ac superbo sunt coram ho- cogno-
 minibus animo, cuiusmodi Pharisæi, qui se iustos præ sce. con-
 alijs gloriabantur, abominabiles sunt Deo, & hoc un- sangui.
 uersaliter verum est. In hoc autem quod ait: Lex & pro- capite.
 phetæ usque ad Ioannē. Vult his verbis Christus: quod Discre-
 lex & prophetę ventura de Christo prædicentes, ipsum- tionē tuā.
 que adumbrates, quæ terrestre tantum regnum, rerum-
 que temporalium affluentiam carnalibus Iudæis promit-
 tebant, usque ad Ioannis tempora durauerint. Ex eo au-
 tem, id est, ab illius tempore cœleste Dei regnum euan-
 gelizatur, & omnis inquit, in illud vim facit, Græcè βιά-
 ζεται, id est, vi corrūpit, ac per vim eò contendit, & an-
 nititur ingredi. Et ex consequenti inuehit in Phariseos,
 qui soli insipientes sunt & segnes, nec in illud cœleste
 regnum tendāt, cum multipliciter sit à lege & prophetis
 eorum lapsus prædictus. Itaque facilius cœlum & terra
 corrumpentur, quàm vel minima pars eorum quæ per
 scripturam de lapsu eorum prænunciata sunt, irrita fiat.
 Occasione autem accepta, tacite respondet quæstioni,
 qua quærere potuissent, vt Matth. 19. quid sibi de libel-
 lo repudij videatur, qui dicit omnem legem ita exactè
 implendam. Quibus per duas propositiones absolutè re-
 spondet: Quicumq; dimittit vxorem suam vero sibi ma-
 trimonio copulatam, quacunque authoritate & causa, a-
 dulteratur, si alteram ducere tentat. Et qui dimissam à vi-
 ro suo viuente viro duxerit, mœchatur.

*Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bys-
 so, & epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam men-
 dicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius ulceri-
 bus plenus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de men-
 sa diuitis, & nemo illi dabat. sed & canes veniebant, &
 lingebant ulcera eius. Factum est autē ut moreretur men-
 dicus, & portaretur ab angelis in sinum Abrahamæ. Mortuus
 est autem & diues, & sepultus est in inferno.*

In scribarum & Phariseorū auaritiæ & diuitiarū de-

testationem tandem subdit parabolam diuitis & Lazari, vel si mauiſ cum Ambroſio dicere, hiftoriæ narratione, magis quàm parabolã, quando etiam proprium nomen Lazari exprimitur: mortui autem diuitis Chriſtus conſultò nomen tacuit, ne ſcandalo id eſſet affinibus eius, vel idcirco diues iſte quaſi ignotus apud Deum nomine non deſignatur. Nota eſt ad literam intelligentia. Itaque ſi qua ad rem grammaticam ſpectat, expediamus: deinde quid hoc exemplo Chriſtus innuat, expendamus. Sinu Abrahæ vocat locũ à Deo conſtitutũ, in quem recipiebantur pij ſpiritus ante Chriſti aduentũ, quòd qui illuc perueniebant, à cõmuni fidei velut amplexu, qua Abraham patrem imitati erant, exciperentur. Quod verò ait interpres: Et ſepultus eſt in inferno, Græca babent, $\kappa\epsilon\iota \epsilon\tau\acute{\alpha}\phi\eta$, $\kappa\epsilon\iota \epsilon\upsilon \tau\omega \grave{\alpha}\delta\eta \iota\pi\acute{\alpha}\rho\alpha\varsigma \tau\epsilon\varsigma \delta\epsilon \phi\alpha\lambda\mu\omicron\upsilon\varsigma$, id eſt, & ſepultus eſt, in inferno autem ſublatis oculis, non vt oculos intelligas corporeos, ſed mentis oculos.

Elevans autem oculos ſuos, cum eſſet in tormentis, vidit Abraham à longe, & Lazarum in ſinu eius. Et ipſe clamans dixit: Pater Abraham, miſerere mei, & mitte Lazarum ut intingat extremum digiti ſui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: † Fili, recordare, quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris. Et in hiſ omnibus inter nos & vos chaos magnũ firmatum eſt, ut hi qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſint, neque inde huc tranſmeare. Et ait: Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domũ patris mei. Habeo enim quinque fratres, ut teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum. Et ait illi Abraham: Habent Moysen & prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi: Si Moysen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.

Ex hoc loco diſcimus, quod in futuro ſeculo non ſolum peccatores vident iuſtos, ſed & iuſti peccatores, ſed & agnoſcunt. Peccatorum iuſti vident ſupplicia, & iuſtorum fruitione vident peccatores. Vnde Abraham videns

dens diuitem in tormentis, non impropetaret illi scelera sua, sed tantum quod bona in vita sua receperit, propter quæ cruciatur. Vbi autem dixit, hic consolatur, Græcè est παρακαλεῖται, ideo passiuè in mendum est consolatur, pro consolationem accipit. Quodq; ait: Et in ijs omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est, Græcè est, καὶ ἐπὶ πάντοτεταῖς μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἰστέριχται, id est: Et ad hæc omnia chasma magnū siue hiatus & vorago inhians inter nos & vos, firmatum est. Age videamus quid hinc doceamur. Docemur quidem in diuite diuitiarum & affluentia ferè comitè esse luxū, cum in victu, tum in vestitu. Docentur veri pauperes paupertatē & miseriam non impatienter ferre, neque aduersum fastosos & fastidiosos diuites conuitari, sed moderatè eos ferre. Quod autem mortuus Lazarus portatur ab angelis in sinum Abrahamæ, id est, in locum, vbi ante Christi aduentum verè piorum quiescebāt animæ, licet in sepulto corpore, (nam sepulturæ eius non meminit Euangelium) diues autem cum pompa videlicet funebri sepultus, in inferno & tormentis agit: ac piorum describit consolationem, impiorum verò & improborum terrorem, quod hic pij pauperis contemptor & immanis torquetur cum diabolis, ille patiens pauper & mendicus in sinu Abrahamæ lætatur cum angelis: quem ibi intairū diues mortuus frustra Abrahamā postulat ad se mitti, refrigeradæ vel paululū linguæ suæ gratia, q̄ qui in vita sua bona recepisset. i. p̄petuis fruitus esset delitijs, interim veris bonis neglectis. Vnde Græci habēt recepisti bona tua, quæ tu scilicet interim sola cesebas esse bona. Rationi aut congruū esset, vt Lazarus, qui in perpetua viues fuerat miseria, æterna piè mortuus frueretur lætitia. Quod aut audis hic linguā et oculos nominari metaphoricās intelligendū est. Quod verò Abrahamā asserit chasma magnū, ingentemq; voraginē & hiatū intercedere inter se & diuitē damnatū, vt ad se accedere dānati & beati non possint, innuit frustrā à dānatis beatorū subsidia implorari, quib⁹ cōmune inter se nihil esse potest. Quod verò de prestādo sibi auxilio diffusus, Lazarū aut vnum quēpiā ex mortuis ad fratres suos hortādi illos gratia mitti rogat, argumēto est nō carere mortuos affectu in suos.

Quod si naturali quadam affectione in viuos damnati mouentur, cur non & viuorum miserescere, & pro illis patrem ac Christum orare sancti in cælo degentes possint. At quanquam ex mortuis ad viuos mittere recusat pater Abraham, quòd qui Moyse & prophetis de damnatorum miseria, & beatorum gloria credere noluerint, nequaquam vlli ex mortuis suscitato credituri sint. In summa voluit Christus proposito huius historiz exemplo ad benignitatem beneficentiamq; in pauperes hortari, ne quibus facultas suppetit, si neglexerint, aut despectui eos habuerint, similia tandem pendent cum epulone illo diuite supplicia.

CAPVT DECIMVM SEPTIMVM.

Scandalum fugere, & fratrem corripere docet Christus, ac fidem habere, & vtiliter domino seruire: decem mundatis leprosis, diem iudicij iubet esse sollicitè expectandum, in quo non minus imminet periculum, quàm olim diluuiò & Sodomis.

ET ait ad discipulos suos: impossibile est vt non veniant scandala, † vñ autē illi per quem veniunt. Vtilius est illi si lapis molaris imponatur circa colulum eius, & proyiciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis.

Cùm dicit: Impossibile est vt non veniant scandala, idem est quod dicit Matthæus 18. Necessè est vt veniant scandala. Quia viderat Christus Phariseos verba eius & documenta ridere, docet cauendum à scandalis, quoniam tot vitijs mundus repletus est, vt vix vel nunquam accidere possit quin scandala pariat. Vñ tamen illis qui actiua dant alijs occasionem ruinæ, inducuntque alios ad peccandum: & similiter qui occasionem peccandi ex bono opere sumunt, vbi nulla peccandi occasio est. Cætera vide Matth. 18.

† Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si penitentiam egerit, dimitte illi. † Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitentem, dimitte illi.

† Matth.
18. a.

† Mar. 9. f

† Leu. 19.
d.

Ecclesia.

19. b.

Mat. 18. b.

De resti.

cap.

In omni.

† De iu-

reiu.

quemad-

modum.

§. Illud

autem.

Post diuitem epulonem in inferno cruciatum subiunxit vitandum in proximo scandalum, & correptionem illius, ac veniam peccato in hac vita promissam, ne cum desperatione diuitem sequatur. Nemo enim est qui affectionibus sæpius nõ vincatur: condoleat ergo proximorum, non solum septies, sed quoties peccauerint. Cætera Matth. 18.

Et dixerunt Apostoli: Domine, adauge nobis fidem. Dixit autem dominus: † Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis. Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem boues, qui regresso de agro dicit illi: Statim transi, & recumbe: & non dicit: Para quod cenem, & præcinge te, & ministra mihi, donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Nõ puto. Sic & vos cū feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.

Non hic petunt Apostoli augeri sibi fidem solum, qua in Deum credunt, sed etiam ad operandum in Dei virtute miracula. Fides enim partim à nobis inducitur, qua in Deum credimus, iuxta id quod dicitur: Fides tua te saluam fecit. Alia autem fides est, quæ dicitur gratia gratis data, de qua. 1. Corint. 12. † Alij datur fides per eundem spiritum, quam præcipue petebant. Quibus respondet: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, In quo maximè fidem laudat, & magni facit virtutem eius, cui etiam obediunt irrationalia. De qua vide Matth. 17. Cùm verò dicit: Quis vestrum, &c. nihil aliud his verbis vult CHRISTVS, quàm vt de nulla re bona quæ in nobis sit, tanquam ex nobis sit, & non ex Deo, gloriemur: quinimo vel si omnia bona fecerimus, censeamus nihil Deo præstitisse, quod non deberemus, reputemusque seruos inutiles: quippe qui nulli vsui illi sumus, bonorum nostrorum omnium non indiget. Mirum est autem quàm hic triumphant Lutherani, gloriantes omnem hic euinci meritorum rationem, quasi verò Christiani debitorum Deo non se semper agnoscant, ac sua

Phil. 2. b

merita cum Augustino non arbitrentur mera dei dona, qui nobis & dat & velle & perficere pro bona voluntate. Sed de ratione meritorum alibi diximus. Quod autem hoc loco interpres habet pascentem boues, Græca non habent boues, sed solum pascentem. Quod verò ait: Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto: videtur contradicere ei loco qui est Ioan. 15. & Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. Et cum ijs qui opera misericordiæ fecerint, di-

Ioan. 15. b

Mat. 25. c

cturus sit: & Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare. Nunquid eis gratiam habiturus est, quos tanto opere premiatur? Idcirco quod hic dicit Christus: Nunquid gratiam habet seruo illi? &c. non de se dicit, sed de carnalibus dominis, qui plerunque seruis grato & candido animo operantibus nullam habent gratiã: ideoque non concludit, quod utique faceret, si ea verba de se intelligeret: Sic & vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, nullam vobis habebō gratiã, sed tantum illud dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus, id est, nolite propterea arbitrari me vobis obnoxium esse, si imperata feceritis.

† De pœnit. dist. 6. ca. Qui vult. Leu. 14. a

Et factum est dum iret in Ierusalem, transibat per mediam Samariam & Galileam. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longe & leuauerunt vocem, dicentes: Iesu præceptor miserere nostri. Quos ut vidit, dixit: Ite, & ostendite vos sacerdotibus. Et factum est dum irent, mundati sunt. Vnus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, egressus est cum magna voce, magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens: & hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus, dixit: Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt? Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.

Nota est ad literam hæc historia. Cur autem iubentur se ostendere sacerdotibus, vide Matth. 8. de vno leproso curato,

curato. Quòd verò ex decem mundatis vnus tantum alienigena & Samaritanus reuersus est, Deo gratias agès, ostendit eos qui propiores Deo vidètur esse, ac meliores, quales Iudæi præ Samaritanis, plerunq; ingratiore esse. Itaque Samaritanum laudans, ad gratitudinem nos hortatur.

Interrogatus autem à Phariseis quãdo veniet regnũ Dei, respondens eis dixit: Non veniet regnum Dei cum obseruatione, neque dicent: † Ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.

† Matth.

24. d.

Mar. 13. c.

Quia plerunque de regno Dei verba Christus habebat, Pharisei qui carnale aliquod regnum, & temporale, vti carnales erant, expectabant, respondit eis Christus: Non venit regnum Dei cum obseruatione, id est, obseruare nemo illud potest, quando & vti veniet, neq; affirmare, quando hic est, aut illic. Regnum Dei inquit, intra vos est. Quod de spiritali regno Christus intelligit. Sensus autem est, intra vos est, id est, penes vòs est, ac in potestate vestra situm Dei illud regnum apprehendere. Quod autem ait, intra vos, non est necesse ad Phariseos referre, sed ad omnes, quotquot fide Dei regnum apprehendere volent. Potest etiam regnum Dei pro Rege ipso Messia sumi, quasi diceret: Non necesse est vos anxie de regno Dei disquirere: quippe qui & regnum Dei., & regem intra vos habetis, de quo vobis dicebat Baptista: Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis: quia in medio eorum conuersatus, de quo vide Matth. 24. latius explicatum.

Et ait ad discipulos suos: Venient dies quãdo desideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis. Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. Nolite ire, neque sequimini. Nam sicut fulgur coruscans de sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt fulget: ita erit filius hominis in die sua. Primum autem oportet illũ multa pati, & reprobari à generatione hac. † Et sicut factum est in diebus Noë, ita erit in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, & uxores ducebant, & dabatur ad nuptias, vsque in diem qua intrauit Noë in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnes.

† Gen. 7. d

† Matth.

24. c. d

1. Pet. 3. d.

† Genes.

19. c.

factum

factum est in diebus Lot, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant: qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo, & omnes perdidit: secundum hæc erit, qua die filius hominis reuelabitur.

Vnus more Hebraico plerunque pro vnico & singulari ac præcipuo sumitur: quomodo hoc loco vnū diem filij hominis pro singulari illo die vniuersalis iudicij intelligere oportet, qui in scriptura sancta dici solet dies Domini. Dicit ergo discipulis: Venient dies, quādo tot oppressiōibus & calamitatibus propter me affligemini, vt desyderetis diem aduentus secundi filij hominis, quando pijs ac fidelibus perpetua quies concedetur, & assumptis corporibus perfecte gloriabūtur. Quòd enim huiusmodi diem sancti desyderent, testatur Paulus Ro-

✱ Ro. 8. d

ma. 8. ✱ Sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectātes redemptionem corporis nostri. Etsi verò futurū est, vt diē illum videre desyderetis, non videbitis tamen: quanquā futurum est, vt pleriq; mentiantur, mentientes iam hic aut illic adesse. Erant autem Pauli tempore, qui inter Christianos seminarent, iam instare tempus domini, aduersus quos confirmat 2. The. 2. Admonet autē Christus discipulos suos, eiusmodi nugas de suo aduētū garrientibus fidem non habere: quoniam opus non erit hic aut illic monstrare, quoniam aperte in aëre veniet, ac tam clarè videbitur, quā fulgur ab oriente in occidentem coruscans & fulgens. Id est enim quod Lucas dicit: Sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea quæ sunt sub cælo, id est, ex vna cæli plaga, quæ sub cælo est, in alteram cæli plagam, quæ etiam sub cælo est. Ita enim, inquit, erit filius hominis in die sua, id est, tam aperte in iudicium veniet. Videtur autē huic loco obuiare quod

✱ 1. The.

2. a.

dicit Paulus 1. The. 5. ultimo: ✱ Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Sed ibi significatur, quòd nec opinantibus nobis, & certam diem ignorantibus veniet. Hic autem, quòd cum veniet, tam clarè apparebit, quā clarè fulgur coruscet & emicat. Ac primum oportet filium hominis multa pati, & reprobari à generatione &

gente

gente Iudaica. At si quærantur vera exempla, considerentur dies Noë & Lot, in quibus in delitijs & luxu agentes perdidit & aqua & ignis. Ita & illos qui diebus secundi aduentus filij hominis, quanuis securos & in delitijs agentes, repentinus superueniens interitus perdet. Nihilque aliud his verbis vult, aut intendit, nisi quòd quemadmodum ijs téporibus incurios homines, & voluptati, tantùm induigentes, nihilq; minus quàm propè futurum exitium sperantes, diuina ultio occupauit, ita nec opinantibus nobis superueniet dies Domini.

In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa. Et qui in agro, similiter non redeat retrò. † Gen. 19 c.
 † Memores estote vxoris Lot. † Quicumque quæserit animam suam saluam facere, perdet illam: & quicumque perdidit illam, viuificauit eam. † Dico vobis, in illa nocte † Matth. 16. d.
 erunt duo in lecto vno, vnus assumetur, & alter relinquetur. Dux erunt molentes in vnum, vna assumetur, & altera relinquetur: duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. † Marc. 8. d.
 † Ioan. 12. d.
 † Matth. 24. f.

Qui fuerit in tecto, non descendat vt supellectilè suà exportet. Et qui in agro est, non redeat retrò, id est, ad ea quæ domi retrò reliquit auferenda: quod est, omnino non occupet se circa temporalia, sollicitus tantùm de spiritualibus, memineritque vxoris Lot, quæ neglectis Dei per angelum mandatis, vetita retrò aspicere, versa est in salis statuam. Cùm verò dicit: In nocte illa erunt duo in lecto vno, &c. designantur secundum Bedam tria hominum genera: de quibus Ezech. 14. † Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noë, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Noë enim rectorum figuram tenuit, Daniel continentium, Iob verò coniugatorum. De quibus aliqui rectores perfecti assumentur, imperfecti relinquentur: sic de continentibus & coniugatis, qui singuli binas habèt differentias, propter assumptionem & relictionem. † Ezech. 14. d.

Respondentes dicunt illi: vbi domine? Qui dixit illi: † Vbi- † Matth. 24. c.
 cunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquile.

Vbi rogantibus discipulis Dominum, vbi, siue quo assumen-

assumentur? vtrunque significat τὸ πᾶν. Respondet: vbi-
cunque fuerit corpus, congregabuntur aquilæ: παραβο-
λικῶς respondens, quasi diceret: quemadmodum vbi-
cunque fuerit corpus seu cadauer, quo pascere se solent
aquilæ, illuc aduolant, & ibi congregantur: ita ad me qui
cibus sum electorum fouendum, esurientes electi, qui
sperauerunt in Domino, quemadmodum inquit Isaias
40. Assument pennas sicut aquila, current & non labo-
rabunt. Et quod Paulus ait: 1. Thess. 4. * Deinde nos
qui vitimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis
in nubibus, obuiam Domino in aëre, & sic semper cum
illo erimus. Aquilæ igitur sunt electi, qui passionem
Christi humiliter imitantes, tanquam de carne eius sa-
tiantur.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

Sub viduæ iustitiam ab iniquo iudice petentis parabola
continuum, & sub Pharisei & publicani parabola
congruam docet orationem, & sub paruulis
humilitatem, & sub eleemosynæ præ-
textu paupertatem. Ex quibus
cæcum illuminans, suam
prædicat passio-
nem.

Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam
† oportet semper orare, & nunquam deficere. Iu-
dex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum
non timebat, & hominem non reuerbatur. Vi-
dua autem quedam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eum,
dicens: Vindica me de aduersario meo. Et volebat per mul-
tum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Et si Deum non
timeo, nec hominem reuereor, tamen quia molesta est mihi
hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo veniens sugil-
let me. Audite quid iudex iniquitatis dicit. Deus autem nõ
faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die
ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico vobis, quia
citò faciet vindictam illorum. Veruntamen filius hominis
veniens, putas inueniet fidem in terra?

Græcè est, ἰλεγειδὲ κρι, παραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δῆν
πᾶν.

† Ecclesi.
18. c.

1. Thessa.

5. d.

Collo. 1. a

Infr. 12. d.

Act. 12. a.

ἔαυτοὶ προσεύχασθαι, καὶ μὴ ἰκκαῖν, id est, dicebat autē
 & parabolam illis huc spectantem, quòd orare semper
 oporteat, nec inter orandum defatigari, quia pro defice-
 re seu defatigari Græcè est ἰκκαῖν, quod propriè signi-
 ficat satisfacere, vt sit sensus: iuges nos oportet esse in
 oratione, neq; in ea fastidire aut fatigari. Quæ quidem
 oratio hyperbolica est, quemadmodum & illa 1. Thess. *1. Thess
 5. 5.d.
 * Sine intermissione orate. Non enim vetat Paulus
 subinde rebus corporeis vacare, sed admodum frequen-
 tes nos esse in oratione, quòd frequentes simus in delin-
 quendo, multisque obnoxij periculis, aduersus ea quæ
 nullum præsentius oratione remedium habent. Adeoq;
 frequenter esse vult, vt etiam importunitatem orandi
 commendat sequente parabola de iudice prauo, & vi-
 dua: à quæ cum vidua iustitiam postularet de aduersa-
 rio, Græcè est, ἀπὸ τῆ ἀντιδικου, id est, quod aiunt de ad-
 uersa parte contra eam litigante, ne aliqui hostem in-
 telligas, ille aut differret per aliquod tēpus (nam id pro-
 priè significat ἐπιχρόνον ius dicere) victus tandem im-
 portunis viduæ precibus, ius illi dixit in quo duo Chri-
 stus innuit: vnum tacitè, quantum scilicet valeant assi-
 duæ & importunæ preces, quas si tandem improbus iu-
 dex audit, indubiè iustus omnium iudex Deus non ne-
 gliget. Alterum quod palàm innuit, quòd quemadmodū
 iudex ille iniquus viduam tandem de aduersarijs vindi-
 cavit, ita iustus iudex Deus, electos suos de improbis &
 afflictionibus vlciscetur. Quòd autē ait: non faciet vin-
 dictam, & patientiam habebit: interrogatiuè legendum
 est, vt sit sensus: Si iudex iniquitatis viduam vlciscitur,
 Deus ne electorum suorum vindictam nō faciet? & pa-
 tientiam habebit in illis? id est, diutius ne illos feret, Græ-
 cè est μακρόθυμον. Dico vobis, quia non diutius feret:
 nam citò de illis vindictam faciet. Conqueritur tandem
 Christus, quòd veniens ad iudicium, paucos sit in terra
 fideles inuenturus. Ex hac autem parabola notum est,
 quòd non est necesse in parabolis singulis partibus suū
 simile reddi. Neq; enim iudex iste iniquus, quem orat
 vidua, Deum, quem oportet orare, semper significat. In
 hac autem parabola adducitur, vt precum importunitate
 viduam imitemur, & non iudicem.

Dixit

Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti, et aspernabantur ceteros, parabolam istam, dicens: Duo homines ascendebant in templum ut orarent, unus Phariseus, et alter Publicanus. Phariseus stans, hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium que possideo. Et publicanus à longe stans, nolebat nec oculos ad cælum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico vobis: Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo. † Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: et qui se humiliat, exaltabitur.

† Sup. 14.
c.

Paulo antè probauit assiduitatem in oratione, & importunitatem plerunque esse necessariam: nunc animi humilitatem esse planè congruam & necessariam, idque Pharisei & publicani exemplo. Quorum vterque cum oraturus in templo ascendisset. Phariseus quidem non orat, sed seipsum iactat & commendat, alios interim, veluti publicanum, quò eius collatione iustior appareret, deprimens & arguens. Publicanus autem etsi forsan re vera haberet quo magis gloriari posset, quàm Phariseus hypocrita, nulla tamen iactat sua merita, sed longe stans ab altari, indignumque se reputans qui propè accederet, aut sursum ad cælum oculos leuaret, quasi veritus Dei iudicis iram, aiebat cum corporis animique humilitate atque abiectioe, Deus, propitius esto mihi peccatori. Et quia humilitatem adhibuit orationi, asserit CHRISTVS, quòd præ Phariseo iustificatus abiit in domum suam, & rationem subdit: Quia qui se exaltat, &c. Quod autè Phariseus dicit: Ieiuno bis in sabbato, intelligendū est in hebdomada. Nam à sabbato, excellentiori scilicet die, nonnunquam tota hebdomada nominatur.

† Matth.
21. b.

† Matth.
19. c.

Mar. 10. b

† Afferebant autem ad illū infantes ut eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos. Iesus autem conuocans illos, dixit: † Sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos: talium enim est regnum Dei. Amen dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei, sicut puer, non intrabit in illud.

Si pue-

Si pueros Dei regno senibus aptiores dicit, cur Apostolos infantes non elegit, & quid de senibus, qui tanta abstinentia, tantis virtutibus ab infantia floruerunt? Nō enim pueritiam dicit regno Dei aptam, sed talium vitam, qui non solum non nouit peccare sed nolit. Non enim virtus est, inquit Ambrosius, non posse peccare, sed nolle peccare. Nō igitur pueritia, sed æmula puerilis simplicitatis bonitas designatur, quæ malitiā nesciat, fraudare nō nouerit, referre nō audeat, scrutari ignoret, opes, honorē, ambitionemq; non appetit. Cætera Matth. 19. †
 † Et interrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister † Matth. 19.d.
 bone, quid faciens uitam æternam possidebo. Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi Mar. 10. b
 solus Deus. Mandata nosti? † Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Non falsum testimonium † Exo. 20. b
 dices, Honora patrem tuum & matrem. Qui ait: Hæc Mat. 19. d
 omnia custodiui à iuuentute mea. Quo audito, Iesus ait Mar. 10. c
 ei: Adhuc unum tibi deest. † Omnia quæcunque habes † 24. qu.
 uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: † 1. cap. 1.
 & ueni, sequere me. His ille auditis, contristatus est, quia diues erat valde.

Hic princeps versutus nil aliud quærit, quàm tentare Deum, ideoque versutæ quæstioni argutam dat responsum. q. diceret: quid me tentas uocando magistrum bonum, & non Deum bonum, quia nemo bonus essentia, nisi Deus: & quid me dicis bonum, quem Deum negas? In quo Christus non se bonum negat, sed Deum insinuat. Cùm igitur Deo secundum naturam conueniat bonitas, & ideo immutabilis, cæteris autem secundum voluntatem participatam, & ideo mutabilis. Cùm autem hic princeps eum reputarent purum hominem, ideo Christus respondit illi ut Deus, se Deum asserens. Quod autem se iactaret omnia à iuuentute impleuisse mandata, Christus adhuc aliquid de lege ostendit illi esse implendum, scilicet præceptum misericordiæ, tanquam præceptorum complementum, & quod maius est, post hæc imitari Christum.

Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt.

† Mat. 19.
c.
Mar. 10. c

† Matth.
19. d.
Mar. 10. d

‡ Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? Ait illis: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis: ‡ Amen dico vobis: Nemo est qui reliquit domum, aut parêtes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum Dei, & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in seculo futuro vitam æternam.

Si diuitem auarum & cupidum difficile esse misericordem censemus: absque misericordia autem difficile est ingredi regnum Dei: non mirum igitur si hic diues regno Dei præfert diuitias, quæ, ne Christum sequatur, vsque adeò retinent ipsum. Quod cum audissent Apostoli, sibi ipsi timuerunt, quidnam sibi accidere deberet, vt qui, quanuis reliquissent diuitias parentibus & cõsanguineis suis, nec eas etiam vendiderant, nec pauperibus dederant, ideo nec parentibus, aut fratribus, aut vxoribus, aut filijs renunciauerant: quomodo igitur secum ageretur, dubitabant. Quibus respondet Christus: qui omnibus his renunciauerit, & hæc à se prorsus abdicauerit, multo plura, siue spiritualia in hoc seculo accipiet, quæ cunctis temporalibus longè præstant: siue etiam temporalia, quia etiam plures suas vendebat possessiones, & ad pedes submittebant Apostolorum, qui tunc ditiores potuerint esse, quam antea quam renunciauissent seculo: & post hæc vitam consequentur æternam. Cætera. Matth. 19.

† Matth.
20. d.
Mar. 10. d

† Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Ierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & consuetur: & postquam flagellauerint, occident eum, & tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt. Et erat verbum istud absconditum ab eis: & non intelligebant quæ dicebantur.

Cum ascenderet ad passionem, prædicat duodecim discipulis suis quæ illi futura erant, vt cum illa viderent, reminiscerentur, quia præuides ista illis prædixerant, nõ

ignarus

ignarus eorum quæ sibi imminebāt, & quæ per prophetas de illo prædicta erant: quæ præcipue tria erant, quid acturus esset, quid passurus, & quid pro utroque recepturus, de quibus 1. Petr. 1. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, &c. Nec ipsi apostoli hæc intelligebant, putantes fortè illum loqui parabolicos. Cætera Matthæi. 20.

† Factum est autem cum appropinquaret Iericho, cæcus quidam † Matth. 20. g.
 sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei Mar, 10. c.
 quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit, dicens: † Iesu fili David, miserere mei. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipse verò multo magis clamabat: Fili David, miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, ut videam. Et Iesus dixit illi: Respice, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur illum, magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo. † De pœnit. dist. 1. ca. voluissent § Cæcus.

Eadem est hæc historia cum ea de qua Matth. 20. & Marc. 10. Quod autem Marc. & Lucas vnū tantum cæcum scribunt, quem & nominat Marcus Barthymeum, non tamen negant duos fuisse, quemadmodum Matthæus scribit: sed cum idem factum sit in duobus, atque in vno, sufficiebat Marco & Lucæ vnus tantum meminisse. Sed difficultas hoc loco est, cum Matthæus de duobus dicat, & Marcus de vno, quod egredientibus illis de Iericho, factum sit miraculum: & Lucas de isto, cum appropinquaret Iericho, an diuersa sint miracula? Qua in re dicendum est hoc Lucæ miraculum factum esse nondum ingresso Ierichontem Christo, cuius miraculi fama nondum audita. Duo alij cæci, quorum præcipui Barthymeï meminit Marcus, egrediente Christo ab vrbe sanati feruntur. Vel ergo ante ingressum ambo sanati sunt, sed non publicati, in egressu verò publicati, quia ipsum sequerentur: vel duo fuerunt miracula, vt alijs placet. Vide Matth. 20.

CAPVT DECIMUMNONVM:

Christus ingressus Iericho, ad Zachæum diuertens, ipsum conuertit, sub decem mnarum decem seruis commissarum iudicij supremi timorem incutit, super pullum asinæ exultantibus multis Ierosolymam ingressus, videns verò ciuitatem, super illam fleuit, & ingressus templum, ab eo vendentes & cementes eiecit.

ET ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues. Et quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum: quia inde erat transiturus. Et cum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illū gaudens.

Iericho ciuitas est inter Iordanem & Ierusalem. Nota est autem Zachæi historia, qui cum publicanus, hominum genus Iudæis inuisum & infame esset, imò publicanorum princeps, ac diues, voluit tamen apud eum diuertere Christus, vt ostenderet se peccatores non dedignari, quorū gratia venerat: simulq; ostenderet non esse impossibile apud Deum diuites saluari. Neque putandum est omnes publicanos auros fuisse, aut vsurarios, & alioqui improbos: vt patet ex confessione vitæ suæ, quam non insolenter aut superbè iactat, vt Phariseus supra dictus: sed modestè, quasi Christum rogare volēs, quid faciendum sibi superesset.

Et cum viderent, omnes murmurabant, dicentes, quòd ad hominem peccatorem diuertisset. Stans autem Zachæus, dixit ad Iesum: Ecce, dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Aut Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est: eo quòd & ipse filius sit Abrahamæ. Venit enim filius hominis querere, & saluum facere quòd perierat.

† Matth.
18. b.

Pharisei & cæteri Iudæi Christo indignabatur, quod ad peccatores, & imprimis publicanos diuerteret, sicut de Matthæo murmurabant, modum ignorantes, ob quæ cum illis conuersaretur. Et statim sequitur mutatio dextræ excelsi. Cumque iam ardentem fidem ex ingenti Christi videndi desyderio protestatus esset, pronunciat eum Dominus cum tota familia sua saluum esse factum. Sycomorus arbor est, quam Dioscorides dicit Sycaminum, Græcè tamen dicitur *συκωμινία*, quæ idem dicitur quod morus nostra secundum herbarios. Quidam tamen dicunt esse ficum fatuam, iuxta nominis Etymologiam, siue ficum Aegyptiam. Quod verò interpret ait: eo quod ipse sit filius Abrahæ, non fortè ob profapiam, sed ob fidem qui statim Christo se vocanti paruit.

Hæc illis audientibus, adijciens dixit parabolam, eo quod esset prope Ierusalem, & quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: † Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, accipere sibi regnum & reuerti. Vocatis autem decem seruis suis, dedit decem mnas, & ait ad illos: Negociamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum, & miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos.

† Matth.
25. b.
Mar. 13. d

Hic homo dicitur nobilis non apud Matthæum. 25. Expectantibus illis regni terreni declarationem, Christus hac parabola rem aliter fore, quàm expectant, indicat. Cùm audissent eum sæpius dicentem, appropinquat regnum Dei, & quia ascendeat Ierusalem, opinabantur eum velle adire regni hæreditatem: quem errorem hæc parabola taxat. Quod autem ait: Nolumus hunc regnare super nos, refertur non ad legatos, sed ad ipsos ciues mittentes, qui inter se dicerent hæc verba, & legatos mitterent, qui nobili suam voluntatè indicarent. Hic autem vir nobilis, & nobili sanguine prognatus (id enim significat τὸ ἰσχυρὸς, quod habet Lucas) Christus est de patre Deo ab æterno natus, de virgine matre, ex regia stirpe David orta, in tēpore homo factus, abiit per ascensionem suam in regionem longinquam, qua nulla longior, quàm cælum supra terram, vt acciperet sibi regnū, & reuerteretur. De quo regno dicit Psal. † Dixit

† Psalmo.
109. a.

Dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quaquam enim viuentis Christi regnum esset, prout dicit Matth. ultimo: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra: tamen nondum verè intrauit in regni huius possessionem, donec in vniuersali iudicio omnes inimicos sub pedibus eius posuerit: ac velint nolintq; , confessi sint impij illum super omnia regnare. In viris autem pijs tūc primū regnare cœpit, quando iam planè domata carne toti ei parere cœperunt. Abijt ergo per ascensionem in longinquam cæli regionem, longèq; à mundo, & mundanis distantem, vt pacificum tandem in omnia regnum acciperet, & reuerteretur ad generale scilicet iudicium, vnicuiq; pro meritis præmiū redditurus. Quidam interpretantur, vt acciperet regnum super vniuersos ordines angelorum. Quod licet per assumptā à verbo humanitatem semper habuerit, nondum tamen ante ascensionem in huiusmodi possessionem ingressa erat diuini verbi humanitas. Quod autem seruis suis decem mnas diuisit, vide Budæū de asse, quid sit mna siue mina. Simile enim est ei quod Matthæus vocat talentum. De quorum distributione illic videto. Hoc tamen ad Matthæum Lucas addit, quod proficiscenti illi miserunt ciues legatos, qui eius imperium detrectare se, neque amplius ferre posse dicerent: quippe qui eum oderant. Ciues isti qui Christum regem suum oderant, Iudæi sunt, ac Pharisæi imprimis, de quibus ipse ait: ✠ Nunc autem viderunt me, & oderunt me gratis, & patrem meum. Isti miserunt legationem ad Christum post ascensionem eius, qui illorum nomine imperium eius detrectarent, quando cum diplomatibus Paulum aliosq; miserunt, qui Christi nominis inuocatores caperent ac vincirent, & Ierusalem adducerent. Act. 9. Hoc est enim factis melius, quàm verbis imperium eius detrectare, nominis illius professores capere ac vincire.

✠Psalmo,
68.a.

✠Matth.
25.b.

Et factum est vt rediret accepto regno, & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam, vt sciret quantum quisq; negociatus esset. Venit autem primus, dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisiuit. Et ait illi. † Euge bone serue, quia

in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates. Et alter venit dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu eslo super quinque ciuitates.

Rediens Dominus in secundo aduentu, dati & accepti rationem exigit, quantum scilicet quisque operatus est. Et quamuis de tribus solum meminerit, ex his facile est coniectare de cæteris, quorum quicumque cum pecunia sibi commissa, id est, doctrina, & humano ingenio negociati sunt, iuxta laborem suum præmium recipient. Quicumque verò ocio torpuerunt, vel ingenium aut scientiam ad terrena negocia, præmium etiam terrenum recipient: de quibus Paulus ad Philip. 3. ✠ Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc aut & flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt: de quibus sequitur.

✠ Phi. 3. d

Et alter venit, dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario? Timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti. Dicit ei: De ore tuo te iudico serue nequã. Sciebas quòd ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod nõ seminavi: quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens, cum vsuris utique exegissem illud? Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas.

Dico autem vobis, quia tomni habenti dabitur, & abundabit ab eo aut qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Veruntamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me.

† Mart. 13.

b. & 25. c.

Mar. 4. c.

Sup. 8. c.

Ex his innuit tales ociosos nihil respondere posse quod excuset eos à damnatione. Existimauit enim Deū nihil ad opera nostra concurrere, & nobis ipsis solis tribuenda merita, & propterea Deum querere laborum nostrum fructum, quibus non fuerit cooperatus. Videtur negligentibus iniuste exigere, ideo & doctrinam, & honorem illi debitum ab illis auferet, & dabit honorem & gratiam abundantiorē diligentibus, fructum faciētib. Hos autem Iudæos CHRISTVS accepto regno

in omnes & omnia pacifico, quia eius imperium detrectauerunt, dura & præfracta ceruice, adduci ante se iubebit, & interfici, vel forte sub Vespasiano in excidio Ierosolymitano, vel in inferno, qui mors secunda dicitur. Vbi per hæc verba: interficite ante me, vehemens in eos animaduertendi innuit desyderium. Quod autem in ratione facta cum seruis, tot quisque ciuitatibus præficiatur, quot mnas lucratus est, & mna sua illi pepererat, significat proportionatum à Christo reddi ijs, qui bona sua multiplicare studiosi fuerint, præmium & lucrum.

† Matth.

21. a.

Mar. 11. 3.

Ioan. 12. b

Et his dictis præcedebat ascendens Ierosolymam. † Et factum est cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, ac montem qui vocatur Oliueti, misit duos discipulos suos, dicens: Ite in castellum quod contra vos est: in quod introeuntes, inuenietis pullum asinae alligatum, cui nemo unquam hominum sedit: soluite illum, & adducite: & si quis vos interrogauerit, quare soluitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam eius desiderat. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerunt sicut dixit illis, stantem pullum. Soluentibus autem illis pullum, dixerunt Domini eius ad illos: Quid soluitis pullum? At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet. † Et duxerunt illum ad Iesum.

† Ioã. 12. b

Matthæus & asinam & pullum dicit, Marcus & Lucas pullum solum insinuant. Matthæus autem, quod super pullum asina sequente sederit Christus, vel forte quia pullus ita indomitus erat. quod absque matre duci non poterat. Mediante igitur lege veteri per asinam designata ductus est pullus, id est, populus Gentilis, in possessionem templi, id est, Ecclesiæ, quoniam Christus postergando synagogam, populum gentium deduxit in templum: vbi Dominus inquit Ambrosius non amplius in litera, sed in spiritu adoratur. Ad explendum itaque mysterium, & asina & pullo opus erat. Cætera ad literam patent Matth. 12.

Et iactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Iesum. Euntes autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Et cum appropinquaret iam ad descensum montis

montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ descendentium gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: † Benedictus qui venit Rex in nomine domini, pax in cœlo, & gloria in excelsis. Et quidam Phariseorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

† Pſal.

117. d.

Mat. 23. d.

Abac. 2. c.

Cùm discipuli verbis Christi vsi ad solutionem pul-
li, ipsum ad Christum adduxerunt, & superpositis ve-
stimentis eum imposuerunt, vtpote qui ad Gentes mis-
si, non suis, sed Christi verbis vtentes ipsas sol-
uerunt, & iugo Christi colla submittere fecerunt. Chri-
stum autem Regem acclamantes, existimabant ipsum
regnum Dauid reducturum, quasi dicerent: Benedictus
qui venit Rex nobis regnum Dauid iandudum ablatum
redditurus: id quod populus summè desyderabat,
Phariseis & scribis formidantibus, & silentium indicē-
tibus. Cætera in Matthæo ferè similia enarrata sunt, ni-
si quòd vbi Matthæus habet, turbæ quæ præcedebant &
quæ sequebantur, clamabant: Osanna filio Dauid, Bene-
dictus qui venit in nomine domini. Lucas ait, nō turbas,
sed descendentium, id est, discipulorum turbas dixisse.
At intellige discipulorum, & descendentium nomine hic
significari non modò duodenarium illum numerum disci-
pulorum, sed turbas ipsas, quotquot discēdi diuini ver-
bi auidæ erant, eū sequebatur, inter quas etiā erant pue-
ri, qui simili acclamatione cū turbis Christo aggratula-
rentur: quanquā puerorū non meminit Lucas, inter tur-
bas discipulorum eos comprehendens. Cùm autem
Lucas dicat eam discipulorum aggratulationem factam
fuisse ad descensum montis Oliueti, Matthæus verò
aggratulationem puerorum in templo, vero simile est
de alia cōgratulatione loqui Matthæum, quàm Lucam,
cùm ille puerorum fuisse, & in templo, iste discipulo-
rum, & ante vrbs ingressum. Quod autem Christus
Phariseis respondet, volentibus à Christo indici silentiū
discipulis: Si hi tacuerint, lapides clamabunt: hyperbo-
lica locutio est, quasi diceret: Quemamodum clamare
lapides impossibile est, ita & filijs Dei gloriam tacere:

quoniam iam adest præstitutum à patre tempus, quando oportet glorificari filium hominis.

Et ut appropinquavit, videns civitatem, fleuit super illam, dicens: † Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. ‡ Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.

Fleuit super illam, dicens: quia si cognouisses & tu, &c. Caietanus ait τὸ quia referridebere ad fleuit, ut sit sensus: Fleuit Christus, quia si cognouisses. Sed cuiusmodi, & quàm latina sit hæc ordinatio, non video. Pro quia autè, Græcè est ὄτι, id est, quod, & plerumq; superfluit. Sensus ergo est: Quod si tu, vel si tu cognouisses in hac die tua, id est, quam tibi peculiariter festiuam facis, & in qua omnis mali secura exultas. Quæ ad pacem tibi, Græcè, τὰ πρὸς εἰρήνην ὄν, id est, quæ secutura sunt ad pacem & securitatem, quàm tibi tantopere promittis. Est autè eclipctica locutio, supplendumq; est, forsitan peccata tua ac miseriam tuam defleres, ac mihi Messiam tuo fidem haberes, aut quid simile. Nunc autè abscondita sunt ab oculis tuis, id est, ea te vult Deus celari, ut nec opinantem mala obruant. Rursum tamen & illos venturæ miseriam admonet, dicens: Quia venient dies in te, &c. Quibus verbis obsidio Ierosolymorum per Titum & Vespasianum, omnimodaque subuersio significatur, quam futuram illis asserit, eo quod non cognoverint tempus visitationis suæ, id est, gratiæ ac redemptionis per Regem suum & Messiam ultro illis oblata: de qua Zacharias pater Ioannis, Benedictus ait, dominus Deus Israël, quia visitavit & fecit redemptionem plebis suæ. Erasmus hic putat pro quo interpres habet visitationis, ipsum legisse ἐπισκέψαι, cum Græcè sit ἐπισκέψαι, id est, ut inquit, inspectionis, quasi verò ἐπισκέψαι non etiã visitationem significet, & ἐπισκέψαι, ac ἐπισκέψαι penè idem significant. Est enim ἐπισκέψαι, sigrotum visere: quod significatum hic quadrat, quod scilicet Ierusalém tempus visitationis suæ

† 16. q. 7.
ca. Et hæc
diximus.
† Inf. 21. b
Mat. 24. a
Mar. 13. a.

non cognouerit, quando animarum seruator ac medicus Iesus tot animi morbis egram ac fauciam curaturus uisitauit. Potes autem & hunc locum: si cognouisses, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi: ita interpretari: Si hac die tua, qua scilicet ego Rex tibi ueni mansuetus, cognouisses quæ ad pacem tibi, id est, quam læta & pacifica tibi afferro, mihi credidisses. Nunc autem positis uelamine super cor tuum, abscondita sunt hæc à te. Idcirco uenient dies in te, &c. eo quod non cognoueris tempus uisitationis tuæ.

† Et ingressus in templum, cepit eicere uendentes & e- † Matth.
mentes, dicens illis: Scriptum est: Quia † domus mea do- 21. b.
mus orationis est: Vos autem fecistis illam speluncam latro- Mar. 11. d.
num. † Et erat docens quotidie in templo. Principes autem † Ioã. 2. d
sacerdotum, & scribæ, & principes plebis, querebant illum Isa. 56. c.
perdere: & non inueniebant quid facerent illi. Omnis enim Iere. 7. b.
populus suspensus erat, audiens illum. † Ioã. 7. g
& 8. c.

Simile signum ostendit Ioannes cap. 2. at non idem cum isto, unde constat ipsum bis templum ingressum, uendentes & ementes eiecisse e templo, & diuersis temporibus, & utrunq; prope pascha. At primum 31. anno ætatis suæ, secundum uero anno eius 34. Unde generaliter inquit Ambros. seculares docet contractus à templo Dei abesse debere. Cætera Matth. 21. patent.

CAPVT VIGESIMVM.

Interrogatus à summis primatibus urbis super sua auctoritate, altera quaestione silentium illis imponit, ipsosq; super sua reprobatione per parabolam conuincit: censum Cæsari debitum soluendum iubet: resurrectionem supremam per Phariseorum confutationem, & se Dei filium.

Dauidis testimonio

probat.

E † Factum est in una dierum docente illo popu- † Matth.
lum in templo, & euangelizante, conuenerunt prin- 21. c.
cipes sacerdotum, & scribæ cum senioribus: & ait, Mar. 12. d.
dicentes ad illum: Dic nobis in qua potestate hæc facis? aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem. Res-
pondens autem I E S U S, dixit ad illos: Interrogabo
ues

vos & ego unum verbum. Respondete mihi: Baptismus Ioannis de caelo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus de caelo, dicet: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, plebs uniuersa lapidabit nos. Certi sunt enim Ioannem prophetam esse. Et responderunt se nescire unde esset. At Iesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate haec facio.

Cum sibi templi principarum, & nulli alteri commissum arbitrarentur Iudaei, dubitant an vellet illis tale potestatem, tanquam ab alio superiori missus. Et quia miracula tot & tanta, quae in Matthaeo scribuntur, calumniari non poterant, eiectionem negotiatorum e templo calumniantur, quod inuidia etiam bona calumniari solet. Cum ergo ab eo quaererent in cuius autoritate ista moliretur, alia quaestione sciscitatur de baptismo Ioannis, e caelo erat, an ex hominibus. Ambiguam igitur & quasi perplexam quaestionem animaduertentes, ne responsio sua in deteriorem vergeret exitum, tacuerunt. Caetera Matth. 21.

† Matth. 21. d. † Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc: † Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis: & ipse peregre fuit multis temporibus. Et in tempore illo misit ad cultores seruum, ut de fructu vineae darent illi. Qui caesum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterum seruum mittere: illi autem hunc quoque cedentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere: qui & illum vulnerantes eiecerunt. Dixit autem dominus vineae. Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan cum hunc viderint, verebuntur. Quem cum viderint coloni, cogitauerunt intra se, dicentes: † Hic est haeres, occidamus illum, ut nostra fiat haereditas. Et eiecerunt illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineae. Veniet et perdet colonos istos, & dabit vineam alij.

† Matth. 21. g. Mar. 12. b

Hic homo Deus pater est, non veritate, sed similitudine, quia ut paterfamilias sub se filium habens & seruos, vineam plantauit, domum Israel, ut Psal. 79. Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gētes, & plantasti eam: quam locauit Iudaeis tanquam colonis, & ipse peregre profectus

Etus est, non distantia loci, qui vbiq̄ue præsens est, sed patientia in eos qui peccauerunt, p̄nitionis. Et tempore fructus, non quod magnos ex eo collegerit fructus, quantumuis tempus vindemiæ expectauerit. ✠ Expecta ut enim, inquit Isaias, vt faceret vuas, & fecit labruscas. ✠ Isa. 5. Cætera latius Matth. 21.

✠ Quo audito dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos, ✠ Psal. ait: Quid est ergo hoc quod scriptum est: Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli. O uinis Act. 4. b. qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem 1. Pet. 2. d. autem ceciderit, comminuet illum. Rom. 9. g. Isa. 28. d.

Matthæus asserit eos contra se tulisse sententiã; Marcus & Lucas dicunt contra eos Christũ tulisse sententiam. Vero simile est enim ipsos veritatem parabolæ audientes, non potuerunt non proferre veram sententiam, quam secundum Lucam Christus confirmauit: quoniã prius ignorantes in se dirigi parabolam, in seipsos tulerunt sententiam: quod intelligentes confirmante Christo, cœperunt dicere: Absit: vel vt ait August. Quidam dixerunt, quod refert Matthæus, cæteri, quod habet Lucas: & ita volentes volentes prophetabant. Contra quos Dauidis prophetiam necessariò implẽdo Christus adduxit: Lapidem inquiens, quem reprobauerunt edificantes, &c. quoniam Christus à Iudæis reprobatus, & extra veam eiectus, à gentibus est approbatus, & factus angularis lapis, qui ex duobus populis vnum templum edificet. Peccatores, & quidem Christiani super lapidem cadunt, & conquassantur, vt non rectè ambulare valeant. Super Iudæos verò paganos & hereticos lapis mole sua cadit, & eos penitus comminuit, vt nec quidem testa super sit. Cætera Matth. 21.

Et quærebant principes sacerdotum & scribæ mittere in illum manus illa hora, & timuerunt populum. Cognouerunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc.

Licet eos Christus agnosceret incorrigibiles, nihil tamen eorum omisit quæ ad eorum salutem conuenirent, ita vt omnino essent inexcusabiles, vnde nisi metu arcerentur, parati semper erant iniicere in eum manus, & occidere.

† Marc. 22.c. † Et obseruantes miserunt insidiatores, qui se iustos simu-
 larerent, ut caperent eum in sermone, & traderent illū prin-
 cipatui & potestati præsidis. Et interrogauerunt eum, dicen-
 tes: Magister, scimus quia rectè dicis & doces, & non acci-
 pis personam, sed viam Dei in veritate doces: licet nobis
 tributum dare Cæsari, an non? Considerans autem dolum
 illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis? ostendite mihi dena-
 rium: cuius habet imaginem hæc inscriptio? Respondentes
 † Matth. 22.b. dixerunt: Cæsaris. Et ait illis: † Reddite ergo quæ sunt Cæ-
 sari, Cæsari: quæ sunt Dei, Deo. Et non potuerunt ver-
 bum eius reprehendere coram plebe: & mirati in responso
 Rom. 13.c. eius, tacuerunt.
 23.q.2.ca.

Militare. Docet nos quàm astuti esse debeamus aduersus Iu-
 Quid cul dæos, & aduersus hæreticos. Cùm igitur Christus liber-
 patur. tatem prædicaret, ipsi autem Iudæi Cæsari subijceren-
 tur, ideo vel Christum responsurum expectabant insi-
 dijs eorum, non esse Cæsari pendendum tributum, &
 sic contrauenire Cæsari: quo facto milites Herodis para-
 tos secum habebant, qui eum apprehenderent, & præsi-
 di traderent. Sin autem iubere subijci populum Cæsari,
 argueretur mendacij, qui populo libertatè semper pro-
 mittebat. Animaduertens autem Christus versutiam eo-
 rum iuxta Marcum, vel nequitiam iuxta Matthæum, vel
 dolum iuxta Lucam, iubet proferri denarium, quem asse-
 runt imaginem Cæsaris præ se ferre. Respondet autem
 illis non iuxta interrogationem, vt fallaciam eorum illu-
 deret: Quæritis inquit, an sit dandum vectigal Cæsari,
 non dico dandum, sed reddendum tanquam debitum,
 & quod Dei est, Deo reddendum. Hoc autem declarauit
 Paulus Roma. 13. Cætera Matth. 22.

Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse
 resurrectionem, & interrogauerunt eum, dicentes: Magister,
 Moyses scripsit nobis. † Si frater alicuius mortuus fuerit, ha-
 bens uxorem, & hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam fra-
 ter eius uxorem, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo
 fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus est
 sine filijs. Et sequens accepit illam, & ipse mortuus est sine
 filijs.

† Deutr.
 25.b.

† Matth. 22.c.

† Mar. 12.c.

filio. Et tertius accepit illam, similiter & omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui sunt. Nouissimè omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem.

Etsi Pharisei & Sadducei inter se discordes in opinionibus essent, concordés tamen facti sunt, ut Iesum in verbis suis caperent, & ad confusionem deducerent. Phariseis autem super reddendo censu Cæsari confusis, agrediuntur illum Sadducei, qui iusti interpretantur, pro iustitia in hoc seculo & in futuro seruanda, si futura sit resurrectio, quam ipsi negabant. Ideo huiusmodi rationem contexunt: Si mortuorum futura sit resurrectio, non modò in hoc seculo, sed & in futuro seruanda est iustitia. At si iuxta legem Moysei de suscitando femine fratris septem fratres eandem uxorem iuxta illam legem consequenter duxerint, non poterit omnium esse uxor post resurrectionem: ergo non seruabitur inter eos iustitia, vel resurrectio mortuorum futura non est. Quam rationem pro sui erroris sufficienti defensione putabant inuenisse insolubilem. In quos CHRISTVS errorem illorum retorquet, utpote qui ignotis ratiocinarentur principijs: unde ipsorum stultitiam aperte reprehendit, quòd putarent homines cum carnalibus resurrecturos passionibus & imperfectionibus. Unde subdit.

Et ait illis Iesus: Filij huius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias: illi uerò qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt uxores, neque ultra mori poterunt: † æquales enim angelis sunt, † Matth. 22. c.

Quasi diceret: Quoniam animas cum corporibus intrinsece putatis, ideo resurrectionem mortuorum negatis, ignorantes connubia propter filios esse introducta, filios autem successione perpetuanda, successione uerò propter mortem futuram. Vbi ergo nulla est mors, neque necessaria sunt connubia. In futuro autem seculo non sunt necessaria connubia: quia sicut in hoc seculo omnes actus carnales sunt opera animalium, & imprimis actus libidinis, sic & omnes actus spirituales actus sunt angelici,

Mar. 12. d.
Exod. 3. d

lici, & præcipuè castitas, cùm angelis semper sit sociata
virginitas. Idcirco non est illic corporea generatio, quæ
per nuptias fiat, cuius rei sunt angeli expertes, quibus
post resurrectionem similes erunt, nec viri vxores ducere,
nec mulieres viris nubere, sicut nec angeli optabunt.
Cætera videbis Matth. 22.

Quia verò resurgant mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Deus autem nõ est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt ei. Respondentes autem quidam scribarum, dixerunt ei: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.

Quoniam iuxta Matthæum respondit illis Iesus: Erratis, non intelligentes scripiuras, quas ex Moyse secus rubum in deserto Sinai probare facillè potestis, vbi dicitur Exo. 3. Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abrahâ, & Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos: quorum si dominus est Deus, non omnino mortui sunt, sed beatorum resurrectionem expectant. Pro sicut, Græcè est ὡς, quod non modò similitudinis nota est, sed rationalis etiam, vt hîc: & tunc significat quandoquidem. Sensus ergo est: Moyses ostendit quòd mortui resurgunt, cùm esset secus rubum iuxta montem Sina, vocaretque eum de medio rubi dominus: quandoquidè hoc loco verba domini recitat Moyses, dicit & appellat eum Deum Abraham, Deum Isaac, & Deum Iacob.

† Pfal.
109. 2.

Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid, & ipse Dauid dicit in libro Psalmorum: † Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Dauid ergo dominum illum vocat, & quomodo filius eius est?

Iuxta Matthæum interrogauit eos Christus, què nondum venisse putabât, cuius esset filius, cùm veniret. Responderunt ei: Dauid. Dixit illis: Quomodo ergo Dauid vocat eum dominum suum, dicès: Dixit dominus domino meo: non quòd de eo natus esset, sed quòd à patre Deo, cum quo ab æterno fuit. Cætera Matth. 22.

† Sap. 11. f *Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis: † Attende*

dite

*dite: à scribis, qui volunt ambulare in stolis, & amant salu- Matt. 23. a
tationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & pri- Mar. 13. d.
mos discubitus in conuiujs: qui derorant domos viduarum,
simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem
maiores.*

Vt autem viris illis imposuerit silentium, videritque eos incurabili morbo laborare, docet discipulos suos, maximè eorum fugiendum errorem, & ab eorum moribus cauendum quod Matthæus addit: secundum opera eorum nolite facere, quia omnia faciunt, vt videantur ab hominibus. Cætera Matth. 23.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

Paupercola vidua duo æra minuta mittens in gazophylacium, cæteris plura mittentibus præfertur, templum cum ciuitate euertendum, & ciues exulandi prædicuntur, signa iudicij prognostica cum summa populi miseria innuuntur.

Respiciens autem vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites. Vidit autem † Marc. 12. d.
& quandam viduam paupercolam mittentem 24. q. 1. ca. pite.
æra minuta duo. Et dixit: Verè dico vobis, quia Odi & proieci.
vidua hæc pauper plus quàm omnes misit. Nam omnes hi
ex abundantia sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex
eo quod deest illi, omnem victum suum, quem habuit,
misit.

Gaza Perficum nomen, Phylax Græcum, ex quibus componitur nomen gazophylacium, arca scilicet constituta iuxta portam templi domini forinsecus, ad congregandam pecuniam pro templi instauratione, vt 4. Reg. 12. & 2. Paralip. 24. In hoc autem gazophylacio foramen erat supernè, per quod populus ad templi instaurationem, & pauperum alimentum iactabat pro deuotione sua pecuniam. Quibus omnibus pauperem viduam æra duo mittentem prætulit, non pecuniam tantum, sed bonam voluntatem, pro qua quicquid potuit, misit, maiora desyderans mittere, si potuisset. Cætera vide Matth. 12.

Et quibusdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus

† Matth. 24.a. & donis ornatum esset, dixit: † Hæc quæ videtis, venient
 Mar. 13.a. dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non
 Sup. 19.8 destruat. Interrogauerunt autem illum dicentes: Præcep-
 † Eph. 3.b tor, quando hæc erunt, & quod signum quando fieri inci-
 1. Cor. 3.d pient? Qui dixit: † Videte ne seducamini. Multi enim ve-
 Colof. 2.d nient in nomine meo, dicentes: quia ego sum: & tempus
 † Matth. 24.b. præliæ & seditiones, nolite terreri, oportet primùm hæc fie-
 Mar. 13.b. ri, sed nondum statim finis.

Cùm audissent Apostoli CHRISTVM dicentem
 Iudæis: Ecce relinquetur domus vestra deserta, interro-
 gauerunt eum, qui fieri posset, tam magnifica consy-
 derata extructione, non modò de lapidibus, sed & de
 eius ornatu. Quibus respondit tantum illi fore exci-
 dium, vt nec etiam lapis maneat super lapidem, qui non
 aliò transferatur. Iuxta quæ verba inquirunt discipuli
 duas quæstiones: priorem, quando hæc futura sunt, al-
 teram, de aduentu eius secundo. Ad quarum neu-
 tram respondit, sed signa vtrunque præcedentia ma-
 nifestauit, quibus positus timendum erit. Cætera patent
 Matth. 24.

Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum
 aduersus regnum, & terræmotus magni erunt per loca, &
 pestilentia, & fames, terroresq; de cælo, & signa magna e-
 runt. Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas, &
 persequentur, tradentes in synagogas, & custodias, trahen-
 tes ad Reges & præsides propter nomen meum. Continget
 autē vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris
 non præmeditari quemadmodum respondeatis. Ego enim
 dabo os & sapientiam, cui non poterunt resistere & con-
 tradicere omnes aduersarij vestri. Trademini autem à pa-
 rentibus & fratibus, & cognatis & amicis: & morte af-
 ficient ex vobis. Et eritis odio omnibus hominibus propter
 nomen meum. Et capillus de capite vestro non peribit. In
 patientia vestra possidebitis animas vestras.

Hæc omnia Ierosolyma teste Iosepho ante excidium
 passa, & multo acerbiora, Primò enim Gentes Romanis

confœderatæ insurrexerunt cum illis in Ierosolymitanos, & suos auxiliares. De pestilentia famem consequente scribit Iosephus de bello Iudaico lib. 6. cap. 14. his verbis. Iudæis autem cum exeundi facultate omnis etiã spes salutis adempta est : aucta que iam fames totas domos ac familias depalecebatur. Et tecta quidem erãt plena mulieribus exanimatis, atque infantibus: viarum autem angusta senibus mortuis. Adolescentes autem ac iuuenes turgidi, velut vmbra mortuorum per fora versabantur: & vbi quem casus occupauerat, decidebant. Sepelire autem funera neque poterant præ labore, & eos quibus aliqua vis supererat, pigebat, & propter multitudinem mortuorum, & quòd de ipsis erat incertum. Denique super eos quos sepelierant, multi moriebantur. Multi autem ad sepulchra, priusquam fati dies veniret, & viui properabant: neque luctus in illis calamitatibus, neque fletus erat, sed fame superabantur affectus. Siccis autem oculis, & corruptis oribus, qui tardius morerentur, eos qui ante se requiescerent, intuebantur, hæc ille, &c. Capite verò. 16. dicit ad hoc necessitatis quosdam fuisse cõpulsos, vt cloacas ruinaerentur, boumque veterem firmum alimentum haberent, stercusque collectum, quod ne visui quidẽ tolerabile fuerat, cibus erat, &c. Reliqua vide Matth. cap. 24.

‡ *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Tunc qui in Iudea sunt, fugiant ad montes, & qui in medio eius, descendant, & qui in regionibus, non intrent in eam, quia dies ultionis hi sunt, vt impleantur omnia que scripta sunt. Væ autem pregnantibus & nutriendibus in illis diebus. Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic. Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Ierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum.*

† Matth.
24. c.
Mar. 3. d.
Dan. 9. g.

Has clades enarrat Iosephus de bello Iudaic. lib. 7. ca. 16. Iam verò inquit, perfectis aggeribus, Septembris mensis die septimo, qui erat à cœpto opere octauus & decimus dies, Romani quidem machinas admouebant: seditiosorum autem alij, qui ciuitatem desperauerant,

muris relictis in Arcam recedebant: alij se in cloacas demittebant, & sequitur in fine cap. iuvenes autem lectos, qui procero ac formoso essent corpore, triūpho Cæsar seruabat. Ex residua multitudine septē & decē maiores annis vinctos mittit in Aegyptū, operibus deputandos. Plurimos aut per prouincias Titus distribuit, in spectaculis ferro & bestijs consumendos. Qui verò infra decimū & septimū annū ætatis agerent, venditi sunt. Iisdē autem diebus quibus secernebantur à Frōtone, mortui sunt fame duodecim milia: quibus partim odio custodū nō præbebatur cibus, partim ipsi victus fastidio tenebantur, & cap. 17. Et captiuorū quidem omnium qui toto bello cōprehensi sunt, nonaginta & septem milium comprehensus est numerus: mortuorum verò per omne tempus obsidionis, vndecies centum milia, &c.

† Matth. 24. c. † *Et erunt signa in sole & luna & stellis, & in terris pressura gentium præ cōfusione sonitus maris & fluctuum, arescētibus hominibus præ timore, & expectatione, quæ superuenient uniuerso orbi. Nā virtutes cælorum mouebuntur,*
 Mar. 13. c. *scētibus hominibus præ timore, & expectatione, quæ superuenient uniuerso orbi. Nā virtutes cælorum mouebuntur,*
 Isa. 13. b. *uenient uniuerso orbi. Nā virtutes cælorum mouebuntur,*
 Ezech. 32. b. † *& tunc videbunt filium hominis venientem in nube cū potestate magna & maiestate.*

Ioël. 2. e. Præmissio vrbis Ierosolymorū & tēpli excidio, ac Iudaici populi interitu suo, addit totius orbis excidium. Prius aut præmittit signa quæ in creaturis irrationalibus patebūt. Primò in summis, sole, luna, & stellis obscuritas, vt refert Matth. Sol obscurabitur, & luna non dabit lumē suū, & stellæ cadēt de cælo, & virtutes cælorum mouebūtur. Post hæc in infimis, terra scilicet, in qua cūcti se inuicē opprimēt, quia refrigescet charitas multorum. Et tandem in medijs creaturis, mari & fluminibus. Quoniā vt Sap 5. ✱ Pugnabit pro eo orbis terrarū contra insensatos. Vnde creaturæ rationalis pœna sequitur: quoniam arescent homines præ timore, videntes omnes creaturas propter hominem factas, in hominē pugnare. Cætera Matth. 24.

✱ Sap. 5. d.

† Roma. 8. d.

His aut fieri incipientibus, respicite & leuate capita vestra: quoniā † appropinquat redēptio vestra. Et dixit illis similitudinē: Videte ficulneā, & omnes arbores, cū producūt iā ex se fructū sciitis quoniā propè est æstas. Ita & vos, cū videri-

tis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnũ Dei. † Amen dico vobis, quia nõ præteribit generatio hæc, donec omnia fiãt. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

† Rom.

13. d.

1. Theſ. 5. a

Apoc. 8. d

Itaq; in ipſo orbis terrarũ interitu, iubetur fideles nõ ſolũ timere, ſed etiã capita in altũ leuare, vnde illi auxiliũ veniat. Ad quod conſyderandũ aſſumit ab arboribus exemplũ, quæ ſunt iudices propè futuræ æſtatis: ita hæc præmiſſa ſigna, ſã creaturarũ irrationaliũ, quã rationaliũ, quia incipientibus proximus eſt credendus Chriſti ſecundus aduentus, vt ſicut flores & fructus arborum adueniente æſtate parent, ita mundi ruina his malis ſuperuenientibus. Cætera Matth. 24.

† 35. diſt.

† *Attendite autẽ vobis ne forte grauetur corda veſtra in crapula et ebrietate, et curis huius vite, & ſuperueniat in vos repentina dies illa. Tanquã laqueus. n. ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Vigilate itaque ꝛ omni tẽpore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante filiũ hominis. Erat autẽ diebus docens in tẽplo, noctibus verò exiens, morabatur in monte qui vocatur Oliueti: & omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.*

cap. 1.

† Sup. 18. a

Coloſ. 1. a

1. Theſſ.

5. d.

Act. 12. 3.

Eccl. 18. e

Post prædictã Ieroſolymorũ ſubuerſionem, & ſeculi conſummationẽ, iubet his verbis, & carnalibus nos delitijs, & nimia nos ſeculariũ rerũ cura non diſtrahi, quòd repentina nec opinantibus nobis dies iudicij ſuperuentura ſit, tanquã laqueus non apparẽs & improuiſus. Idcirco vigilijs & orationibus inſtare nos iubet, vt immutabilitate vitemus pericula ſeducutorum.

CAPVT VIGESIMVM SECVDVM.

Iudæſ ductu Satanæ cum Iudæis de Ieſu cæde ſolicitis paciſcitur ſuper illius traditione. Chriſtus autem facta cœna in horto, à Iuda Iudæis traditur, ad Caiphã ductus à diſcipulis derelictus, à Petro negatur, & facie velatus illuditur, & colaphis cæditur, à principibus interrogatus, morte damnatur.

† Matth.

26. a.

Mar. 14. a.

† Sup.

19. g.

& 20. c.

† Matth.

26. g.

Mar. 12. b.

Ioan. 13. a.

† Zach.

11. c.

† Matth.

25. d.

Mar. 14. b.

† Matth.

26. b.

Mar. 14. b.

Appropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha. Et querebant † principes sacerdotum & scribæ, quomodo eum interficerent: timebant verò plebem. † Intrauit autem Satanas in Iudam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim: & abiit, & locutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. Et gavisi sunt, † & pacti sunt pecuniam illi dare. Et spopondit. Et querebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis.

Diem festum Azymorum intelligit diē festū Paschæ, quo summi sacerdotes victimas præparare, parietes tēpli leuigare, pavimēta verrere, vasā mūdare solebāt, & tunc ineunt consiliū, quomodo dominū Paschæ valeant interficere; quod in die festo nolebant, quia timebant plebē, quia tñ non obstante occiderunt. Ad quos accessit Iudas diaboli instinctu, vnus de duodecim, numero non merito, corpore nō animo, à principibus nō inuitatus, nulla necessitate coactus, sed sola inuidia ductu Satanæ cum illis de precio, & de traditione magistri pactus. Cætera Matthæi. 26.

† Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Et misit Petrū & Ioannem, dicens: Euntes parate nobis Pascha, ut manducemus. At illi dixerūt: Vbi vis pareremus? Et dixit ad eos: Ecce, introeūtibus vobis in ciuitatē, occurret vobis homo quidā amphoram aquæ portans: sequimini eū in domum in quam intrat: & dicetis patrifamiliās domus: Dicit tibi Magister: Vbi est diuersoriū vbi Pascha cum discipulis meis manducet? Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, & ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis, & parauerunt Pascha.

Dies Azymorum dies Iouis erat, videlicet decima quarta luna, in qua ad vesperam iuebantur Iudæi agnū Paschalem occidere. Et est quod ait Lucas: Necesse erat occidi Pascha, & nocte illa manducare, & à vespera fermento abstinere. Vnde vocatur dies Azymorum, quòd illa die à vespera Azyma tantum comederent. Itaque Petrus & Ioannem præmittit, qui Pascha sibi pararent, id est,

est, omnia necessaria ad agnum Paschalem edendum, indicato illis hospite & hospitio. Nec proprie domū, nec hospitem illis indicauit, sed solum quendam, vt ait Euthymius, ne Iudas cognita domo, recurreret ad Iudæos, & cœna infecta Christum illis traderet.

† *Et cum facta esset hora, discubuit, & duodecim cum eo.* † Matthæ. 26. c.
Et ait illis: Desyderio desyderauit hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Mar. 14. c. 1. cor. 11. c.

Desyderauit hoc Pascha legale manducando cum illis consummare, vt dato postea illis in cibum & potum corpore & sanguine suo, omnibus demum ceremonijs legalibus finem imponeret: vt pote quæ ad hoc institutæ erant, vt hoc nouum corporis & sanguinis mei Pascha figurarēt. Nec amplius ex hoc comedam, donec perficiatur in regno patris mei, quod mihi daturus est post resurrectionem, vt Matth. ultimo. † Data est mihi potestas in cœlo & in terra: & tunc perfectius & purius imolabitur hoc Pascha, quàm vetus.

† *Et accepto calice gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnū Dei veniat. Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: † hoc facite in meam commemorationē. Similiter et calicē, postquā cœnauit, dicēs: Hic est calix nouū testamentū in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.* † De celo bra. missa. ca. Cum Marthæ. † De reli. & vener. sancto. in Clemen. cap. 1.

Quemadmodum in veteri lege in vera sacramenti Eucharistiæ figura non solum agnum edebant, sed etiā successiuè potum sumebant, ita in hac cœna Christus post esum agni accepit calicem, quem post gratiarum actionē Apostolis dedit diuidendū, id est, cōtinuò & successiuè potandū. In quibus cibis finē legalibus figuris imposuit, quo ad agni esum, & vini potum, vt nulli postea licuerit agnum Paschalem, nec illū potū postea sumere, ideo dixit: Nō bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. Sensus est iuxta Bedam: Deinceps non delectabor in sacrificijs synagogæ, donec credat in patrem meum & in me, & in Ecclesia fidehter immolet sacrificium carnis meæ, & sanguinis mei. Quod cum

fecerit, tunc bibam, hoc est delectabor vobiscum in renouatione sua per fidem Ecclesie. Vel sic: Non vltra carnalibus ceremonijs delectabor, in quibus carnalis agnus locum tenet. Aderit enim tempus me resurgente, cum ego sublimatus in gloriam vitæ immortalis vobiscum fungar de salute huius populi fonte gratiæ spiritualis regenerati. Idcirco hæc prima poculi sumptio figuratiua fuit, veluti esus agni. Deinde accepit panem, gratias egit, fregit, & dedit. Hic tamẽ, vt Lucas scribit, videtur affuisse cū reliquis Iudas, quando corpus & sanguinem suum dedit dominus. Matthæus non negat, neque tñ disserit. Et problema de hoc est inter doctores.

† De offi. Veruntamen ꝑ ecce manus tradētis me mecum est in men-
ordi. cap. sa. Et quidem filius hominis, secundum quod definitum est,
Si facer- vadit. Veruntamen vobis homini illi per quem tradetur.
dos. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis qui hoc
Psal. 40. b facturus esset?

Mat. 26. b Non designat traditorem ex nomine, ne impudẽtior
Mar. 14. c fiat, sed quasi crimen impingit in omnes, vt saltem con-
Ioan. 13. c scius pœnitentiam agat, & qui æquẽ cum cæteris tantorum
effectus particeps mysteriorum, melior ac mente sanior
efficeretur. Ex quibus verbis adeo auxij discipuli inter se
quærere cœperunt, quis talis esset futurus, & imprimis Iudas,
ne suspectus ab alijs haberetur, se excusare tentat, quãuis
agnosceret dominum hoc non ignorare per signum panis
intincti, qui alius erat à pane cõsecrato omnibus distributo.
Vnde videns Christus incurabilem Iudam, dixit illi: Quod facis,
fac citius, & quod cogitatione concipis, opere perficito. quod
nec alij intellexerunt, ille vero intellexit, & abiit.

Facta est autem contentio inter eos, quis eorum videretur
† Matth. esse maior. Dixit autem eis: † Reges gentium dominantur
20. d. eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocan-
Mar. 10. f. tur. Vos autem non sic: sed qui maior est in vobis, fiat, sicut
minor: & qui pœcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior
est, qui recumbit, an qui ministrat? nõnne qui recumbit?

† Matth. † Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat:
20. d. Vos autem estis qui permanistis mecum in tentationibus
Mar. 10. f. meis. Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus

regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo: & sedeatís super thronos, iudicantes duodecim tribus Israël.

Iam quasi certiores facti de morte magistri, contédunt de principatu inter eos post mortem eius. Nec usque adeo certum est, an hæc contentio eadem sit cum illa, de qua Matth. 20. ante sacramenti institutionem. Eadem tamen est utrobique responsio. Vt enim eos abstraheret à carnalis regni ambitione, quod affectasse videbantur Iacobus & Ioannes, ostendit illos maioris regni manere præmium, pro toleratis cum eo affectionibus, dicens: Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo: nõ quòd in regno Dei mensa vlla corporalis, aut cibus ac potus sit, sed metaphorica est locutio, qua per temporalia æterna, per carnalia necesse est adumbrare spiritualia. Sensus ergo est: Quemadmodum pater frundas ad libitum mihi dedit regni cœlestis ditias, ita & ego volo, ut eadem mecum gloriæ & beatitudinis perfruarini. & sedeatís super thronos, iudicantes duodecim tribus Israël, non modò comparatiuè, sed ut vocant authoritatiuè, quod innuitur in verbo sedeatís: quia condemnabunt duodecim tribus Israël tanquam accessores, ut quæ Messiae sibi præcipuè misso credere noluerunt. *Ait autem dominus Simoni: Simon, ecce Satanás expetiuit vos, ut cribaret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. Et ille dixit: Dico tibi Petre: † non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.*

Græcum verbum ἑξήρατος, plus significat quàm expetere, scilicet ad pœnam postulare, quod vno verbo exposcere dicitur. inquit ergo: Exposcit vos Satanás, ut cribraret, id est, hac illac versaret, omnibusque modis agitareret, & excuteret, quomodo triticum solent, ut quòd malum est separent. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Hic duo notantur, quòd cum pro Petro tantum se rogasse dicat, specialiter pro eo tanquam

† Matth.
26. c.

Mar. 14. c.

pro capite se orasse innuit. Cùm autem ait: vt non deficiat fides tua: & certum sit Petrum peccasse, quando timore negauit, ex infirmitate, non incredulitate, ostendit contra Lutheranos, non per quodlibet peccatum mortale fidem deperdi. Rursum indicat Dei providentia id accidisse, vt aliquando conuersus, lapsusque proprii conscius, fratribus condolere nosset peccantibus, & eos confirmare. At mentis suæ conscius Petrus, plus nimio sibi confidit, asserens paratum se esse & cū Christo mori. Contrà verò Christus speciem lapsus illi prædicat super trina negatione.

Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter & peram: & qui nõ habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod

† Isa. 53. d scriptum est, oportet impleri in me: † Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est.

Mat. 26. c
Mar. 15. d

Sacculus ad deferendam pecuniam, & pera ad alimenta, sollicitudinem significat victus, qua carere suos Christus voluit, emittens ad prædicandum, interim dum ipse viueret: quòd Deo patri & sibi curæ satis essent. Quod ergo nunc ait: Cùm emittebam vos prædicatum sine sacculo & pera & calceamentis, id est, nulla re necessaria instructos, nihil tamen vobis defuit, quòd me præsentem haberetis, vestri que sollicitum. Quid enim vestri curam agente sponso deesse poterat. At post hæc longè alia ratione viuendum vobis est, quos ad eò sint auersaturi penè omnes, vt non modò non victum suppeditent, imò & vestram vitam petant. Vnde qui habet sacculum & peram, tollat: & qui non habet gladium, vendat tunicam suam, & emat. Non quòd re vera discipulis suis ista Christus præcipiat, vt licitè bellare possint, sed figurata est locutio, vt innuat Christus à Deo in contrarium mutatum iri tempora, quòd opus esset ad victum illis pera & sacculo, & ad se tuendos non modò virga, qua etiam antè illis interdixerat, sed gladio etiam & armis. Apostoli verò putantes propter sui defensionem de gladijs dixisse,

xisse, dicunt: Domine, ecce duo gladij hic. Christus autem tanquam ignaros reprehendere nolens, ut inquit Theophila, contentus fuit dixisse: Satis est. Quod autem ait: Dico enim vobis, &c. sensus est: Non modò enim vos afflictiones manent, sed me quoq, ducem verarum: quoniam adhuc prophetiam Isaie de me impleri oportet, quam ait: Et cum iniquis deputatus est. Quod Christo accidit in medio latronum crucifixo.

† Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Oliuetarum. Secuti sunt autem illum & discipuli. Et cum peruenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis, quantus iactus est lapidis. Et positus genibus orabat, dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum à me. Veruntamen non mea volūt. s, sed tua fiat.

† Ioā. 15. 2.
Mar. 14. d

Sicut supra in fine 21. cap. CHRISTVS nocte exiens templum morabatur in monte Oliueti, ita secundum hanc consuetudinem egressus est illuc, ut ibidem oraret. Cuius talis oratio fuit: Pater, si vis, potes à me mortis calicem transferre, ne bibam illum: veruntamen voluntas mea, quam humana refugit natura, non potius quàm tua fiat. q. d. Si fieri potest, ut gentes sine Iudæorum damnatione credant, precor aufer à me passionem: sin minus, illi excecandi sunt, propter quos specialius missus sum, ut gentes clarè videant, & credant, non recuso laborem. Nō mea igitur, sed tua fiat voluntas. Passus est ergo prius nolēte sensu humano, sed volens, quia per mortem suam patris voluntatem adimplere volebat, & proximi salutem, quem diligebat, fieri cupiebat.

Apparuit autem illi angelus de cælo, confortans eum. Et factus in agone, prolixius orabat. † Et factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia. Et ait illis: Quid dormitis? surgite, orate ne intretis in tentationem.

† De cele
bra. missa.
In quadā.

Lucas præter cæteros meminit apparuisse illi inter orandum angelum, qui eum confortaret. Non poterat enim, quatenus homo, non esse in summa tristitia, & angustia. At nostra magis quàm sua causa apparuit illi

illi angelus, ne in summis angustijs & periculis animi desponderemus, certi non de fore nobis, siquidē piē vivere perseveramus, expectantes & postulantes. Cætera Matth. 26. latius patent.

‡ Matth. 26. d. † Adhuc eo loquente, ecce turba: & qui vocabatur Iudas, unus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquavit Iesu, ut oscularetur eum. † Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filium hominis tradis? Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percussimus in gladio? † Et percussit unus ex illis seruum principis sacerdotum, & amputavit auriculam eius dexteram. Respondens autem Iesus, ait: Sinite usque huc. Et cum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: † Quasi ad latronē existis cum gladijs & fustibus: † cum quotidie vobiscū fuerim in templo, non extendistis manus in me, sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.

Non erubuit Euangelistas scribere Iudam vnū fuisse ex primo choro discipulorum, ex duodeno videlicet numero, in Iudæ confusionem, qui à secretis esset magistri, quem tamen in manus inimicorū tradere nō erubuit. Prætens aut quādam excusationem signo osculi, non verbis traditionis putabat aliquo pacto excusari. Iesus autem fugam non quærens, quia venerat hora eius, obuiat illis, dicens: Ego sum. Quo verbo audito, secundum Ioannem abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Ex quo omnes Iudæi successores eorum hoc verbum ex Euangelio nostro audientes, Antichristum expectantes, abeunt retrorsum in terram, & terrena, quæ amant, cadentes. Discipuli autem his excitati furoribus, Dominum defendere festinant, quibus Petrus ardentior amputavit auriculam serui pōtificis. Præter Matthæum addit Lucas, quod cum Petrus amputasset Malcho pontificis seruo auriculam, sanauit eum Iesus. In quo docemur exemplo Christi aduersus hostes etiam esse benefici. Mihi in passione Christi, quoniā nostra tota est instructio, non videtur ludendum esse allegorijs. Satis erit

si quæ nobis inde facienda aut imitanda sunt, aperuerimus. Quod autem dixit: Sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum: idem est, ac si dicat: Quod hæctenus non me comprehendistis, haudquaquam beneuolentiæ vestræ fuit, sed quia nõdum tempus à patre præstitutum venerat: nunc autem cùm patri ita placitum sit, hæc est hora vestra, id est, opportunitas vobis tandem quæsitæ, & potestas tenebrarum, quasi dicat: hæctenus neq; Dei, neq; impulsoris vestri tenebrofi dæmonis in me quidquã potuistis: nunc verò permittente patre meo vobis ministris, agitis quod potuistis.

† *Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum. Petrus verò sequebatur à longe. † Accenso autem igne in medio atrij, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cùm vidisset ancilla quedam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuíta, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens: Mulier, non noui illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo, non sum. Et interuallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat. Nam & Galileus est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cantauit gallus. † Et conuersus Dominus respexit Petrum. † Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat: Quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus, fleuit amarè.*

Ioannes refert Iesum primò ad Annam ductum fuisse, quòd esset focer Caiphæ: alij autem hoc tacuerunt, cùm nihil mysterij memoria dignum illic actum fuerit. Has verò singuli persecuti sunt Petri negationes, varijs tamen locis, vt patet intuenti textus Euangelistarum. Omnes tamen fatentur eum negasse in domo principis sacerdotum, non in sua, in prætorio Iudæorum, non in vico, non in monte, non in templo, sed vbi Christus tenebatur vinctus in atrio principis sacerdotum, non inter condiscipulos, sed inter milites & sacerdotum ministros, vbi plerunque Christus negari solet. Cætera Matth. 26.

† *Et viri qui tenebant Iesum, illudebant ei, cædentes. Et*

† Matth. 26. f.
Mar. 14. f.
Ioan. 18. c.
† Matth. 26. g.
Mar. 14. f.
Ioan. 18. c.

† Matth. 26. g.
Mar. 14. g.
De pœni. di. 1. Petri
Còuertimini.
Porro.
† Matth. 26. g.
Mar. 14. g.
Ioan. 18. d.

† Matth. 26. g.

velate-

velauerunt eum, & percutiebant faciem eius: & interrogauerunt eum, dicentes: Prophetiza, quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.

Quia à multis propheta dicebatur, colaphis eum cædebant tanq̄ falsum Prophetâ. Inde Lucas præter Matthæum addit: velauerunt eum quasi celaturi quoniam esset qui eum cæderet, & diuinationem percussoris ab eo exacturi. Nam si velatus non esset, non dicerent: Prophetiza, qui alioqui cædentem videret, super quorum corda adhuc velamen hactenus remanet, ne & ipsi sua agnoscant scelera, qui ea CHRISTO celare putabant. Ut quid etiam illum prophetizare volebant, quem prius prophetizantem non audiebant, & dictis signisq; eius credere nolebant.

Et ut factus est dies, conuenerunt seniores plebis, & principes sacerdotum, & scribæ, & duxerunt illum in conciliuum suum, dicentes: † Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi: si autem & interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit filius hominis à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audiuimus de ore eius.

Vsque ad finem capituli duorum conciliorum meminit Matthæus. Vnius, quod noctu celebrarunt, cum superuenere falsi testes, & Christum pontifex rogauit, num Christus filius Dei esset? Alterius, quod mane celebrarunt, quo conuenit omnis senatus, de quo nunc meminit Lucas, repetens non pontificis modò, sed totius senatus autoritate rursus rogatum esse Dominum, num Christus esset ac Dei filius: ut scilicet iterata cõfessione coram ampliore senatu, blasphemix reum illum peragerent, Cætera Matth. 26.

CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

Christus Pilato præsentatus, accusatur læsæ maiestatis,
ab eo autem interrogatus, innocens est inuentus.

Barraba autem liberato, postquam ab Herode
stultus est iudicatus, ad patibulum au-
xilante Simone Cyreneo ductus
est, & inter duos latrones
crucifixus, mortuus,
& tandem sa-
pultus.

E† *T surgens omnis multitudo eorum, duxerunt il-
lum ad Pilatum. Cœperunt autem illum accusa-
re, dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gen-
tem nostram, & prohibentem tributum dare Cæ-
sari, & dicentem se Christum Regem esse. † Pilatus au-
tem interrogauit eum, dicens: Tu es Rex Iudæorum?
At ille respondens, ait: Tu dicis. Ait autem Pilatus ad
principes sacerdotum, & turbas: Nihil inuenio cause in
hoc homine.*

† Matth.
27. a.

Mar. 15. a.
Ioan. 18. f.

† Matth.
27. b.

Mar. 15. a.
Ioan. 18. f.

Capita accusationum præter Matthæum describit
Lucas, falsa tamen, nempe quòd tributa Cæsari dare
prohibuerit: cuius tamen contrarium apparet Matthæi
22. capit. Sed hoc obijciunt, quod quidam Theudas, si-
ue quis alius paulo antè fecerat. Deinde quòd gen-
tem Iudæorum subuertisset: nempe multa docens præ-
ter legem ceremonijsque legis paulatim derogans. De-
mum quòd se Christum Regem esse diceret: In quo
duo crimina comprehendunt. Primùm, quòd se Chri-
stum & Messiam faceret, & idcirco Dei filium: in quo
blasphemix eum arguebant. Deinde, quòd Iudæorum
Regem: in quo læsæ maiestatis reum apud Pilatum
peragere eum studebant. Pilatus autem intentata ab illis
aduersus legem crimina parui ducens, falsumque esse
intelligens, quòd tributa Cæsari vetuisset dari, ad affe-
ctati regni crimen trãsit, interrogans num Rex esset Iu-
dæorum. Quod cum Christus falsus esset, mirum esset
quomodo homo gentilis, qui Cæsari fauere studebat,
huius-

huiusmodi confessionem neglexisset, dicens: Nihil inuenio in eo causæ: nisi Ioannes affectati regni suspicionem ab opinione Pilati auertisse Christum recitaret, quū respondit: Regnum meum non est de hoc mundo.

At illi inualescebant, dicentes: Commouit populum, docens per uniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa usque huc. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et ut cognouit quòd de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Ierosolymis erat illis diebus. Herodes autem uiso Iesu, gauisus est ualde. Erat enim cupiens ex multo tempore uidere eum, eo quòd audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod uidere ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse

†**Matth.** nihil illi respondebat. † *Stabant autē principes sacerdotum & scribæ constanter accusantes eum. Spreuit autem illum*

Mat. 14. f. *Herodes cum exercitu suo, & illustit, indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die. Nam antea inimici erant ad inuicem.*

Itaque cū hoc quoque Pilatum nihili ducere Pharisæi uiderent, nouum crimen intentant: nempe quòd doctrinis suis & prædicationibus monopolia faciens, populum concitauerit à Galilæa usque Ierosolymā. Quod & fecisse alios legimus. At Pilatus audiens Christū Galilæum esse, non quidem ortu, sed educatione, ideoque de Herodis potestate & Tetrarchia, ad Herodem eum remittit. Erat autem hic Herodes Ioannis baptistæ interfecto, qui & Antipa dictus est, magni Herodis Aschalonitæ infanticidæ filius, Galilææ Tertrarha, qui post illum Christum, ad perpetuum exilium iussu Caligulæ Imperatoris Lugdunum deputatus est. Ad hunc ergo, quòd de eius Tetrarchia esset, iudicandum Christū misit Pilatus, ne iudicare ipse innocentem Pharisæorū importunitate cogereetur. Herodes autem cū multa curiose à Christo sciscitatus esset, nihil autem ille respondisset, neque accusantibus scribis & Pharisæis, tanquam fatuum illum veste alba indutum remisit. Quod autē ait interpres: Spreuit eum cum exercitu suo, siue ut Græca habent, cum exercitibus suis: dupliciter sumi potest.

potest, vt *ἀγρόν* referri potest ad τὸ *ἀγροῖς*, scilicet Christum, vt Christi exercitus intelligatur custodia prætoriana, quam dedit Christo Pilatus, vt eum deduceret ad Herodem, quem Christum, similiter & exercitum ad deducendum eum Herodes illuserit. Quod si referatur ad Herodem, sensus est, quòd Herodes simul & eius custodia militaris Christum illuserit & spreuit. Erat autò hic Herodes inter reliquos Herodis filios nimis crudelis. Quod autem ait Lucas, amicos factos esse Pilatum & Herodem in illa die, innuit quòd similtates quædam erant antea inter eos. Nam cùm Herodes Galilææ Tetrarcha, Pilatus Iudææ procurator esset, vicinarum admodum regionum, non poterant non esse in exercendis iurisdictionibus similtates, & Pilatus paulo antè Galilæos quosdam tumultuantes inter sacrificandum occiderat, vnde inimicitie ortæ esse poterant inter Pilatum & eum. Rursus autem per Pilatum Herodis iurisdictione agnita, dum Galilæum Christum ad eum remittit, recõciliatio inter eos facta est.

‡ *Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum, & magistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam.* † Matth. 27. c. Mar. 15. b. † Ioã. 18. g. & 19. c. Act. 13. c.

Ex his patet quanto Pilatus studio laborauit dimittere Christum. Primò quòd interrogans super accusationibus, nihil causæ inuenit: sed & tentans eum de manibus emittere, misit ad Herodem. Deinde confirmat nihil in eo dignum morte: & nihilominus tanquam reũ castigare promittit. Vnde pro emendatum, Græcè est *καταδύνας*, id est, cùm castigauero: magisque hoc loco quadrasset castigatum, quàm emendatum: agitur enim de castigatione per verbera.

‡ *Neesse autem habebat dimittere eis per diem festum, unum. Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam: qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium* † Matth. 27. b. Mar. 15. a. Ioan. 18. g. Act. 3. c.

missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere illum. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur: & inualescebant voces eorum. Et Pilatus adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: Iesum verò tradidit voluntati eorum. Et cum ducerent eum, † apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt illi crucem portare post Iesum.

† Matth.
27. d.
Mar. 15. b

Pilatus ex consuetudine antiqua, qua ex Aegypto liberati in Paschate, derogare noluit consuetudini tandiu obseruatae. Ideo existimans liberare Christum captiuum, qui eos ab Aegypto liberauerat, proposuit eis illum: quem reuerunt, eligentes pessimum totius urbis grassatorem, Christum crucifigi petentes. Tunc dimisit illis Barrabam flagitiosum, Christum autem innoxium tradidit crucifigendum: non autem ut ipsi eum crucifigerent, sed ut potestate praesidijs crucifigeretur. Et ut inquit August. illis traditum dicit Euangelista, ut eos crimine implicitos, à quo alieni esse conabantur, ostenderet. Caetera patent Matth. 27.

Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quae plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Filiae Ierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros. Quoniam ecce veniet dies, in quibus dicet: † Beatae steriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quae non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos, & collibus, operite nos. Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet.

† Sup. 21.
d.
Sap. 3. c.
Isa. 54. a.
2. d.
Gal. 4. d.
Apo. 6. d.
& 9. b.
Hosae.
10. c.

Cum Christum turba mulierum, quae ad lamentationem pronae sunt, sequeretur, inter quas etiam erant Galilaeae, solas Ierosolymitanas, mulieres non tam de morte sua flere iubet, quam de propria sua suorumque calamitate, quae in quadragesimo primo post anno in obsidio

ne Ierusa-

ne Ierusalem illas manebat : in qua beatas prædicat steriles, quòd filios suos in sinu suo trucidari, aut fame perire non viderent, imò neque eos præ fame deuorare cogerentur: quodque tunc futura sit tanta ibi calamitas, vt montibus & collibus obrui cupiant super se cadentibus. Non ergo vetat simpliciter condolentiam naturalem & voluntariam super morte innocentis, sed magis vult illas flere, & attendere ab ea, quæ illas manet ruina. Quod verò ait: Quia si in viridi ligno, siue humido, vt Græca habent, hæc faciunt, quid fiet in arido: metaphoricè autem illud ad combustionem lignorum. Nam qui non parcit viridi ac viuido & fructifero ligno & arbori, sed illud excindit & comburit, indubiè non est sperandum, quòd parsurus sit arido & mortuo: quasi dicat: si in me exercitus & prætor Romanorum tam crudeliter sæuit, qui tantum fructum orbi affero, nec parco labori, quid vobis fiet omni gratia destitutis, & veræ vitæ humore aridis, atque ad incendium tantum aptis.

Ducebantur autem et alij duo nequam cum eo, vt interficerentur. † Et postquam venerunt in locum qui vocatur Caluarie, ibi crucifixerunt eum, et latrones, unum à dextris, alterum à sinistris. Iesus autem dicebat: † Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. † Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes. Et stabat populus expectans, et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios saluos fecit, se saluum faciat, si hic est Christus Dei electus. Illudiebant autem ei et milites, accedentes, et acetum offerentes ei, et dicentes: Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac. Erat autem et superscriptio scripta super eum literis Græcis, et Latinis, et Hebraicis: Hic est Rex Iudæorum.

Ducitur itaq; cum maleficis ad suppliciũ, vt malefici quoq; particeps putaretur: sed etiã cum maleficis suspensus est, iuxta Isaie vaticiniũ. † Et cum iniquis deputatus est. Ascendit autem nudus in crucem, vt qui seculũ vincere cupit, seculi delicias nõ quærat, qualis etiã primus Adã paradysum terrestrẽ ingressus. Barachia ad patrẽ extedit, vt ostederet se oĩa velle amplexari, & ad se trahere, vt dixit apud Ioannẽ: † Cũ exaltatus fuero à terra, oĩa traham

ad meipsum. Præter Matthæum autem recitat Lucas Christum dixisse: Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt: quod intelligi putant de rudibus & idiotis gentilibus, legem & prophetas prorsus ignorantibus, dictum, qui dicebant Christum verè condemnatum. Milites vestimenta eius inter se diuiserunt, ipse autem nihil eorum quæ in hoc seculo acquisierat, secū detulit, præter nudam humanitatem. Cætera Matth. 27.

Vnus autem de his qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, saluum fac teipsum, & nos. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es. Et nos quidem iustè, nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

Quòd alterum ex latronibus tantùm Christo conuictum esse Lucas recitat, Matthæus & Marcus in plurali latrones, non propterea inuicem dissentiunt. Nam frequens est in scripturis, synecdochicòs pluralem numerum vsurpare pro singulari, & contrà. Latro autem iste conuersus verè pœnitentium typus est, ac vera spes eorum: qui boni nihil agnoscens in se, totusq; à Christo pendens, ac planè in eò confidens, & culpæ exors factus est, & penè tanta scilicet vitæ suæ displicetia tanta Christum apprehendit fiducia, Christo enim credit, ipsumq; confiteretur, ac testis est innocentie Christi, increpat maledicum socium, nec sibi parcat, qui accusator est sui. Alijs blasphemantibus & negantibus Christum, hic nõ erubescit eum confiteri, quem ex inuidia, non ex merito nouerat crucifigi. Quid humilius orare potuisset, quam quòd sui memor esset. Plurima itaque pietatis insignia hic latro complectitur. Fide credit, & illuminatur: timore subditur, compunctione mollitur, pœnitentia concutitur, confessione purgatur, dilectione dilatatur, prædicatione & correptione socij zelatur, confidentia sperat, oratione exauditur & impetrat. Ideo iudicis sententiam audit: Hodie mecum eris in paradiso. De hoc latrone, & de verbis Domini in cruce, vide elegantem

† 26. q. 6.
cano. Si
presby.
De pœni.
dist. 7.
Nullus.
De cõsec.
di. 4. Ba-
ptismi
vicem.

gantem tractatulum, & verè pium Arnoldi Abbatis Bonæuallis.

† Erat autem ferè hora sexta, & tenebræ factæ sunt in vniuersam terram, usque in horam nonam. Et obscuratus est sol, & velum templi scissum est medium. Et clamans voce magna Iesus, ait: Pater, † In manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens, expirauit.

† Matth. 27. f.
Mar. 15. c.
Ioan. 19. e
† Psal. 30. a.

Hora sexta, quæ nostra est meridiana, cùm horas ab ortu solis numerare soliti sint, solis eclipsis contra naturam facta est per tres horas. Sole enim existente in medio cœli, luna diametraliter opposita, subitò soli occurrat, supponitur illi, ac eius radios, ne ad terrâ perueniant, prorsus impedit, vt nec eius appareret locus in cœlo, iuxta dicta prophetarum Ierem. 15. ✠ Occubuit sol, cùm media adhuc esset dies. Amos. 8. ✠ Occubet sol in meridie, & contenebrabitur super terram in die lux. Retrahit enim sol radios, ne aut pendentem Dominum videret. Quam etiam eclipsim ferunt Dionysium Areopagitam apud Thebas cum Apollophane vidisse, qui hæc apud Mantuanum refert:

✠ Iere. 15.
✠ Amos. 8.

*Vi mihi nescio qua vocemque animûque mouete,
Credite clamaui, luxato machina mundo.*

*Vel ruet hæc ingens, atque in chaos acta recedet
Ex oculis, aut ipse opifex qui condidit illam,
Nunc patitur, magna que gemès sub mole fatiscit.*

Tribus autem horis exactis luna ad locum suum reuertitur, & tunc sol loco suo apparet. Præter Matthæum Lucas Christum recitat dixisse: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Vbi pro commendo, Græcè est, παρατίθειμαι, id est, commendabo. Est autem παραθεῖναι, veluti depositum seruandum alicui committere, & credere ad tempus. Ita & Christus interim dum triduum elaboretur, spiritum suum in manus patris commendabat, veluti seruandum, ac postea resumendum: prout ipse dixit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam.

† Matth. 27. f.

† Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens: Verè hic homo iustus erat. Et omnis turba

Mar. 15. d.

eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbāt quæ fiebant, percutientes pectora sua, reuertebantur. Stabant autem omnes noti eius à longe, & mulieres, quæ eum secutæ erant à Galilæa, hæc videntes.

Centurio etiã dux militum Pilati, qui crucifixerūt eum, iam Dei filium, quem crucifixerat, confitetur, omnesque astantes spectaculis, fatentur Dei filium, quem Iudæi lapidibus duriores blasphemant & detestantur. O duriora saxi Iudæorum pectora. Finduntur petreæ, sed horum corda durantur. Iudex arguit, credit minister, proditor scelus suum voluntaria morte condemnat: elementa fugiunt, terra concutitur, sol occultat lumen suum, monumenta referantur, Iudæorum tamen imobilis duritia orbe concusso manet.

† Matth.
27. g.

Mar. 15. d.

Ioan. 19. g

† Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio, vir bonus & iustus, hic non consenserat cōsilio & actibus eorum, ab Ari-mathæa ciuitate Iudææ, qui expectabat & ipse regnū Dei. Hic accessit ad Pilatum, & petijt corpus Iesu, & depositum inuoluit sindone, & posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat.

Ioseph, inquit August. fiducia dignitatis, qua præditus erat, familiariter intrauit ad Pilatum, iam minus curans de Iudæis, quanuis autem in audiendo Domino deuitaret inimicitias eorum, quia senator eorum erat, vt Marci 15. diximus. Decuriæ enim siue classes, membra sunt curiæ pallamentæ, cuius magistratus dicuntur decuriones siue consultores. Et talis erat ille Ioseph, vtique & bonus & iustus, & Christi discipulus, occultus tamen propter metum Iudæorum, eo quod expectaret regnum Dei, & credebatur illi. Impetrauit igitur quod petiuit, corpus Iesu, & illud inuolutum sindone sepeliuit in monumento nouo, in quo nondum quisquam positus fuerat, ne resurgente Domino veniret in controuersiam, vtrum hic, an alius resurrexisset: siue vt ait Augusti. Sicut in vtero Mariæ nemo ante ipsum, nec post ipsum cōceptus est, ita in hoc monumento nemo ante ipsum, nec post ipsum sepultus est.

Et dies erat parasceues, & sabbatum illucescebat. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt

derunt monumētum, & quemadmodum positum erat corpus eius. Et reuertentes, parauerunt aromata, & unguenta: & sabbato quidem siluerunt secundum mandatum.

Parasceue Græca vox est: παρασκευή enim præparationem significat. Et in scripturis sanctis ponitur pro die præcedente magnum sabbatum, qua die iubebantur præparare necessaria ad esum agni Paschalis. Ea dies est quæ apud nos dicitur dies Veneris sancta. Nam die Iouis comedit agnum, & traditus est Dominus, die verò Veneris crucifixus est, & die Sabbati requieuit in sepulchro. Quod verò de mulieribus parantibus aromata ait, vide Matth. 28.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

Mulieres cum aromatis sepulchrum visitantes, & ab angelis eum viuere audientes, discipulis nunciauerunt; qui & ipsi non crediderunt, ex quibus ipse Petrus visitans, nil prorsus inuenit, nisi lintheamina. Sub vespera autem duobus euntibus in Emaus se sociat, & se undecimo manifestat, cum illis manducans, & tandem ipsis certentibus in cælum ascendit.

V† Na autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ parauerat aromata, & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento. Et ingressæ, non inuenerunt corpus Domini Iesu. Et factum est dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illis in veste fulgenti. † Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illis: Quid queritis viuentem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualia locutus est vobis, cum adhuc in Galilea esset, dicens: † Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia resurgere. † Et recordatæ sunt verborum eius. Et regressæ à monumento, nunciauerunt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum

† Matth. 28. a.

Mar. 16. a.

Ioan. 20. a

† Matth. 28. a.

Mar. 16. a.

Ioan. 20. a

† Matth. 17. d.

Marc. 9. c.

Supr. 9. c.

† Matth. 28. b.

Mar. 16. c.

verba ista, & non crediderunt illis: Petrus autem surgens, cucurrit ad monumentum, & procumbens, vidit linteamina sola posita, & abiit, secum mirans quod factum fuerat.

Prouiderant sibi mulieres aromata in die parasceues, ad corpus Christi post diem festum yngendum. Itaque venerunt vna sabbati, Græcè est, σαββατων, id est, sabbatorum, hoc est prima die sequente magnum sabbatū, quæ apud nos est dominica. Sed ab angelis audierunt: Quid quæritis viventem cum mortuis? Vide gratiosa verba angelorum, nec eas terrentia, sed certissimā fidem de Christi resurrectione facientia. Nolite inquit, inter mortuos eum quærere, qui iam cum viuis regnat. In quibus docemur, non temerè factum, sed diuina prouidentia, vt ægrè crederent discipuli, quo magis veritas firmaretur. Cætera Matth. 28.

Mar. 16. c † Et ecce duo ex illis ibant illa die in castellum, quod erat spacio stadiorum sexaginta ab Ierusalē, nomine Emmaus. Et ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est dum fabularentur, & secum quærerēt, & ipse Iesus appropinquās, ibat cum illis. Oculi aut illorum tenebantur, ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sumi hi sermones quos confertis ad inuicem ambulantes: & estis tristes? Et respondens vnus, cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Ierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens opere & sermone coram Deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus quòd ipse esset redempturus Israël. Et nunc super omnia tertia dies est hodie, quòd hæc facta sunt.

Nota est duorum discipulorū proficiscentium illa die resurrectionis Emmauntem historiā. Videndum est quid sit Emmaus, quæ vulgariter dicit Emaus. Castrum pridem erat insigne inter Ioppe & Ierusalem, distans ab illa 7. mil. & semis, quæ & Ammaus à Iosepho dicitur, cuius si quis inquit nomen interpretetur, aquæ calidæ vocatur, ubi enim eiusmodi fons est, sanandis

corpo.

corporum vitijs idoneus. Exultum est hoc Castrum à Romanis, durate Ierosolymitana obsidione. Postea vero instaurata vrbs loco eius dicta est Nicopolis: nunc diruta paruo extante ædificio. Quid autem fabularentur, nisi quæ facta fuerant circa magistrum, puta de supplicijs tanti viri, de cruce, de mirabilibus signis in morte eius, de sepultura eius cum modicis exequijs: sed contra inquirebant, quæ de ipso scriptæ erant, prophetias. Et hæc loquentibus Christus præsens ad eum socius, alia tamen specie, ne statim agnosceretur. De se ergo loquentibus suam exhibet præsentiam, dubitantibus verò suæ cognitionis aufert speciem. De quibus videas Au. ad Paulinũ. *Sed et mulieres quedam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, et non inuento corpore eius, venerunt dicentes, se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita inuenerunt, sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt.*

Græca sit habent, ἀλλὰ καὶ γυναικίς τινες ἐξ ἡμῶν ἐξήστθαν ἡμᾶς, vbi verbum Græcum ἐξήστθαν, ἀπὸ τῆς ἐξίστημι est, quod hoc loco significat τὸ ἐκπλάττω, καὶ εἰς δαύμα ἐνάγω, id est, mente moueo & alieno. Præterea τὸ ἐξ ἡμῶν vertendum est à nobis, non ex nostris, neque ex nobis, vt referatur non ad τὸ γυναικίς, & sit sensus: mulieres quedam nostræ sodalitatis: sed ad τὸ ἐξήστθαν, vt sit sensus: ἐξήστθαν ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν, id est alienauerunt nos à nobis, siue de statu mentis nos deiecerunt, hoc est, nos ad timorem vsque perculerunt. Budæus in commētarijs ampliora de his verbis scripsit.

Et dixit ad eos: O stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetae. Nōne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moysē, et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quo ibant, et ipse se finxit longius ire. Ei coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam aduersperascit, et inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum est dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit,

Et porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, et cognouerunt eum: ipse euauit ex oculis eorum. Et dixerunt ad inuicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in uia, et aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Ierusalem, et inuenerunt congregatos undecim, et eos qui cum illis erant, dicentes: Quod surrexit dominus uerè, et apparuit Simoni, Et ipsi narrabant quæ gesta erant in uia: et quomodo cognouerunt eum in fractione panis.

Vocat merito stultos, qui cum scripturas inter se narrent, eas tanquam fabulas ducebant, sed nec mulieribus nec discipulis crediderat: tardos uerò, qui nec Moyfi scripturis, neque prophetarum, quas totiens audierat exponi, quòd scilicet per varias tribulationes intraturus erat gloriam suam, quas Moyses & prophetæ locuti fuerant. Quis itaque se tutè Christianum esse gloriatur, qui sine passionibus & tribulationibus gloriam post Christum intrare desiderat? Cum igitur longius proficisci simularet, coegerunt illum manere secum. At cum uiderent assuetam panis benedictionem, agnouerunt eum: sed statim à conspectu euauit eorum, ut subitò ad cæteros reuertentur condiscipulos quod & fecerunt.

† Matth.
28. g.
Mar. 16. c.
Ioã. 20. c.

† Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio eorum, et dixit eis: Pax uobis, ego sum, nolite timere. Conturbati uerò et conterriti, existimabant se spiritum uidere. Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda uestra? Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum. Palpate et uidete, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus et pedes. Adhuc illis non credentibus, et mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et fauam mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias, dedit eis. Et dixit ad eos: Hæc sunt uerba quæ locutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum, quoniã necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moyfi, et Prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas.

Nimirum de Deo & Christo loquentibus adesse solet præsens ipse pacificus Christus. Quòd verò præsentia Christi conturbantur Apostoli, & existimant se spiritum videre, Ioannes causam 20. cap. asserit: quia scilicet Christus intrasset ianuis clausis, ipsi verò vim corporis glorificati ignorabant. Ideo spiritum se videre putabant in forma Christi apparentem. Ad confirmandum autem eos, palpandum se illis exhibuit, vt contrectatis carne & ossibus, iam tum crederet verum esse corpus. Porrò & alio argumento confirmat, cum re vera manducauit. At piè sentiendù est, quia post resurrectionem domini, cibi quos sumpsit, nullum ei saginæ adiuuentum præbuerunt, sed quomodo in ignem missa aqua absumitur, ita mox comesti cibi spirituali eius virtute sunt absorpti. Porrò non indignit cibo post resurrectionem, sicut nec nos indigebimus, sed veram vitam voluit ostendere, non imaginariam, quandoquidem visus est, tactus est, manducauit, scripturas proposuit, & exposuit. *Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius penitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Ierosolyma. Vos autè testes estis horum. & Et ego mittam promissum patris mei in vos. Vos autem sedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto. & Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus suis, benedixit eis. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. Et ipsi adorantes, regressi sunt in Ierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.*

† Act. 17. 2

† Ioan. 15. d.

Act. 1. 2.

† Mar.

16. d.

Act. 1. b.

Probata satis suæ resurrectionis & corporis veritate, iam Ecclesiæ pacem & vnitatem curare præcipit, non solum Iudeis, sed & Gentibus, incipiendo tamen ab Ierosolymis, vsque ad terminos terræ. Cùm autem dicit: Incipientibus ab Ierosolyma, Græcè est, ἀρχαίμενον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ. Aut eim interpretes legit ἀρχαίμενον, id est, incipientibus, vt sit sensus: Oportebat prædicari vobis incipientibus ab Ierusalò: aut ἀρχαίμενον accusatiuus est absolutus, Atticè sumptus pro genitiuo. Quod autè sequitur.

Ego

Ego mittam promissum patris mei: promissum hic neutrum est substantivum, non participium, idem significans quod promissionem. Nam Græcè est ἐπαγγελία, id est, promissionem, de qua Act. primo: Præcepit eis ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris. Finem igitur suæ peregrinationi impositurus, eduxit eos in Bethaniam, & benedicens illis, ascendit in cœlum. De qua ascensione per amplius in Actibus Apostolicis dicturi sumus.

FINIS *Annotationum in Lucam.*

INCIPIT EVANGELIUM SE-
CVNDVM IOANNEM.

Cùm Christi natiuitatem sufficienter asseruissent Matthæus & Lucas, pauca de diuinitate attigissent, quam oppugnare iam cœperant Carpocrates, Cherinthus, & Hebion hæretici: ad eam plenius asserendam Evangelium scribere Ioannes adorsus est. In quo consiliū illi fuit non tam acta Christi & miracula, quàm diuina eius dogmata, & salutarem prædicationem mundo aperire.

CAPVT PRIMVM.

Christus ab æterno Deus, de Deo ex tempore caro factus, Ioannis baptistæ testimonio perhibetur, baptizatus autem à Ioanne, paucos vocat discipulos.

IN principio erat verbum.

Ab initio filij nomen tacere voluit, ne Iudæos, qui patrem tantum nouerant, filijque nomen in diuinitate oderant, statim ab Euangelij sui lectione arceret. Nam tertio cap. & sequentibus frequenter filij nomen repetit: tum etiam ne quid filij nomine carnale intelligerent. Verbum igitur illum Latinè appellat, & Græcè λόγος. Græcis enim orthodoxis λόγος Dei filius dicitur, melius & significantius, quàm Latinis verbum aut sermo. At qua ratione sermo Dei filium significet, nõ vi deo, nisi qui Latinam linguam, & vocum ignorant ortū.

Non

Non dubitandū est, quin sermo à serendo, quòd sit quidam vocum vel syllabarum aut literarum contextus & ordo, qui solūm in voce reperitur. Verbum autem propriè mentis conceptus est, à vero seu veritate dictus. Vnde de Damasco. lib. 1. cap. 18. fidei orthodoxæ, dicit tripliciter dici verbum: primum quidem inquit, naturale mentis est germen, ex ipsa naturaliter semper scaturiens: secundum est internum: tertium verò prolatum. Primum itaque verbum, est naturalis & propria functio, operatioque intellectus, ab ipso naturaliter prodiens: vt visio ab oculo. Secundum verò, interna mentis locutio, qua ex rerum apprehensione mens ipsa fabricat, & inde componit & diuidit res inter se, vnde verum vel falsum contingit: & hoc propriissimè verbum dicitur. Tertium verò, exterior vocis prolatio, interioris conceptus enunciatiua, vt habet Aristot. 1. *περί ἑρμηνείας*: & hoc tertium solum potest dici sermo, quomodo verbum diuinum rectè dici non potest, quòd à suo fonte nunquam separari potest. Quòd autem λόγος dicatur, nō mirū est quòd λόγος significet verbum, rationem, mentem, orationē, sermonem, modum, supputationem, & librum. Verūm quòd dicatur sermo, vel oratio, & sic de alijs, nimium abest à vero. Plato certè & Hermes trismegistus Deum dei que filium λόγον nominant, vt iudicare possunt, qui eorum libros legerunt. Verbum autem siue λόγος dicitur, quòd quemadmodum λόγος τῆν ὄν, & verbum mentis conceptum diiudicat, ita Christus Dei patris verbum semper patri substantialiter coassistens, & naturalis mentis motio, secundum quam mouetur, intelligit & cogitat, velut lex ipsius existens atque splendor: sed & nuncius intelligentiæ eius, quomodo patris conceptionem, & voluntatem eius nobis indicat, vt ipse testatur Ioan. 13. Quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Quidam autem interpretantur in principio, id est, in patre. At simplicior est sensus, si dicamus in principio, siue quòd ante omnia creata erat. Quo conuincitur eorum hæresis, qui negant ante Mariam Christum fuisse. Non est autem ociosum, quòd dictioni λόγος additur emphaticus articulus ὁ, vt non de quouis verbo, sed de increato illo & æterno, Dei scilicet filio intelligamus.

Et verbum erat apud Deum.

Id est, verbum illud, quod à principio & semper erat apud Deum patrem, siue cum Deo patre erat indiuulsus ab illo. At cùm ait: Erat apud Deum, patrem scilicet, distinctionem indicat personæ atque hypostaseos patris cum verbo. In quo Sabbellij error conuincitur, vnicam personam patris & verbi facientis.

Et Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum.

Hic suppositum verbi erat, est verbû, & non Deus, vt sit sensus: Et verbum illud quod ab initio & ante omnia erat, & apud Deum patrem erat, Deus etiam erat. In quo conuincitur Arrius, asserens Dei verbum & filium creaturâ esse. Quod verò subdit: Hoc erat in principio apud Deû, nō est ociosa repetitio. Sed cū dixisset ab initio & ante omnia verbû illud fuisse, & apud Deû fuisse, ne forsan suspicareris, et si æternum erat, diuulsû tñ aliquando à patre fuisse, quando apud eû aut cum eo non fuisset, subdidit: Hoc erat in principio apud Deû. Nota aut his locis, quòd Græcè dictioni λόγος, id est, verbum, semper præponitur articulus, qui indicat nō de quouis, sed de certo, nempe Dei verbo, Euangelistam loqui. In dictione autem Deum, quæ bis ponitur, additur Græcus articulus τὸν θεόν, non quòd significet summum aliquem Deum, vt putat Caietanus (neque enim vllus potest esse Deus, nisi summus) sed certam personam indicat, quæ Deus esset, nempe patrem, apud quem & cum quo semper erat Deus verbum. Cùm autem dicitur: Et Deus erat verbum, dictioni Deus non additur articulus, ne si dixisset ὁ θεός, videretur dicere verbum Deum illum esse, apud quem semper erat; patrem nempe: sicut personas tantùm nomine distingui quidam putarunt.

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

Ob diuersam punctuationem diuersa est huius loci intelligentia. Græci ita legunt: Et sine ipso factum est nihil quod factum est, id est, nihil eorum quæ facta sunt, sine verbo facta sunt. Eoque modo legendo excluditur eorum error, qui asserere possent spiritum sanctum creaturam esse, eo quod si per eum omnia facta sunt, & spiritus sanctus factus est. Ideoq; ait: Nihil quod factum est, id sine ipso factum est. Mirè hic suo modo ludit ac philosopha-

sophatur Caietanus, legendum putans ex Græco: & sine ipso factum est neque vnum quod factum est, quia Græcè sit $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\tau\epsilon\iota\upsilon$, quasi verò $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\tau\epsilon\iota\upsilon$ & $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\tau\epsilon\iota\upsilon$ non pro eodem accipiantur. Ex quo contextu ait: Clarè apparet cessare omnes difficultates, quæ fiunt circa punctuationem seu terminationem sententiæ. Ecce inquit, quantū refert interpretari ad verbum, & interpretari iuxta interpretis intellectum. Valeant ergo omnes qui ante Caietanum sacra interpretati sunt: eum vnum adoremus & sequamur, qui solus verum interpretis intellectū tenuit, nobis que sacra ad verbum interpretatus est. Facessat Horatius ille qui dicebat: Nec reddere verbum verbo curabit bonus interpres. Vides amice lector, quò procedat ignorātis hominis stulta de se persuasio. Quis ita vnquam locutus est: Et sine ipso factum est neque vnum quod factum est? quomodo sanè cum Caietano legere oportet, ad verbum reddere, hoc est, sensum ridiculum facere volentem. An non omnis scrupus soluitur, si punctum cūm Græcis facias? Nolim autem putes me censere imperitum fuisse rerum Caietanum, quem scio & agnosco summum fuisse inter theologos nostræ ætatis scholasticū: sed in interpretādīs sacris, præsertim quæ ex Hebræarum & Græcarum literarum lectione pendent, quarum prorsus ignarus fuit, ob id multo quàm par erat audentior, plus æquo sibi suisque interpretationibus tribuit. Sed ad rem.

Quod factum est in ipso vita erat.

Qui punctum faciunt præcedentis clausulæ ante hanc sententiam, ita eam interpretantur: Quod factum est in ipso, vita erat. In Deo tanquam verissima rerum idea creaturæ omnes erant veriore multo essentia, quàm in se ipsis vnquam fuerint: quia quicquid in Deo est, fuitue vnquam, ipsissima Dei essentia est, ergo & vita. Faciendi autem punctum ante, in ipso vita erat, sensus est: Quòd in verbo vita erat, & fons vitæ omnium. Et què admodum Ioannis quinto dicitur: Sicut pater habet vitā in semetipso, sic dedit et filio vitā habere in semetipso. Et vt Paulus ait Act. 17. $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\tau\epsilon\iota\upsilon$ In ipso viuim⁹, mouemur, & sum⁹. Et hic $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\tau\epsilon\iota\upsilon$ in ipso, plus significat q̄ per ipsum, vt eo loco Act. 17. citato à Paulo: In ipso. n. viuimus, mouemur, & su-

& sumus, Non enim alio modo significatur, quòd per ipsum vivimus, sed quòd nostræ omnium vitæ fons & ratio in ipso est, ac subsistit.

Et vita erat lux hominum.

Ioan.
14.2

Græcè, *καὶ ἡ* (ὡς ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, id est, & vita illa, nimirum Dei verbum: qui dicit Ioan. 14. ✠ Ego sum via, veritas, & vita: erat lux hominum, id est, nò modo hominibus vitam præstabat, sed & Dei cognitione, rationisque lumine cunctos illustrabat.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

Roma.
1. c.

Id est, Dei verbū filijs tenebris, qui propter errorum caliginem tenebræ dicuntur, & collati ad veram illam lucem, nihil nisi tenebræ sunt, Dei lucem ac cognitionem vel ex ipso mūdi opificio sufficienter adfert. Nam vt inquit Paulus: ✠ Inuisibilia ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Tenebræ verò, id est, tenebricosi homines, affectatæ ignorantia & malitiæ excæcati tenebris, Dei cognitionem, veramque illā lucem, Dei verbum & filium, non comprehenderunt, i. cognitione assecuti non sunt. Nam Græcè est *καταλαμβάνω*, quod interpres lōgè melius vertit comprehenderūt, quàm Erasmus, & eum secutus Caietanus, apprehenderunt. Nam & ita interpretatur Cyrillus. Significat enim *καταλαμβάνω* assequi & compertum habere, seu intelligere, quod & comprehendere Cicero dicit. Obscurū enim est, & multæ lucis indigens, quod hic philosophatur Caietanus, nempe per tenebras res sensibiles intelligens, quæ non comprehenderunt lucem illam: quia inquit, non attingunt ad ordinem intelligibilem. Certè simplicius mihi videtur, si intelligamus, quòd vera hominū lux & vita, Dei verbum, lucebat quidem inter tenebras, illosque naturalis rationis lumine illustrabat, per quam ad Dei notitiam peruenire potuissent, sed ignorantia sua ac malitia excæcati, non agnouerunt. Ideoque opus alio fuit, qui lucem hanc illis indicare, ac rudibus & carnalibus demonstraret. Ideoque consequenter ait:

Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumi-

ne, ut omnes crederent per illum.

Homine[m] dicit, non angelum, ne quis ob propheta[m] Malachia[e], dicentis: & Ecce ego mitto angelu[m] meu[m] ante te: hominem putet non fuisse, hominem ergo asserit fuisse, venisse que ut testimonium perhiberet de lumine, id est, ut mundo testaretur, Dei filium & Christum veram esse lucem, ut omnes crederent per illum, id est, ut omnes in veram illam lucem Ioannis testimonio crederent. Non enim probo hic quod Faber per ipsum, Græcè *ἡ ἀντὶς*, refert ad *τὸ φῶς*, ἢ *τὸ λόγος*, quod scilicet Ioannes venerit, ut testimoniu[m] de vero illo lumine præberet, ut oēs crederet per ipsum, hoc est per ipsum lumē seu Dei, verbū. Per eā igitur (inquit Faber) lucem, ipsumq[ue] Dei verbum omnes credere debebant, non per Ioannē: quia Ioannes fidem non dedit. At mihi non intellexisse videtur Faber hic τὸ per non efficientem causam dicere, sed ministerialem: quoadmodum & Ioannis 4. dicitur, quod multi Samaritanorum crediderunt propter verbū mulieris testimonium perhibentis: ita & nunc dicit Euangelista, ut crederent per illum, id est, per eius prædicationem. Et sic Nōnus Græcus paraphrastes Ioānis interpretatur, cuius in hūc locum paraphrasim, quod propria admodum & elegans visa esset, placuit ascribere.

μελιωοβότῳ δ' ἐνὶ λόχῳ
 ἴδκε τις ἄρεδίφοιτος ἐρήμαδος ἀστὸς ἐρίπνης,
 κήρυξ ἀρχηγόνος βαπίσματος. ὄνομα δ' αὐτοῦ
 Ἰωάννης, λαωός, οὗτος ἐπεσῆ
 ἄγγελος ἐμπεδόμυθος, ὅπως περὶ φωτός ἐνίψῃ
 μαρτυρίκν ἵνα πάντες ἐνὸς κήρυκος ἰωῆ
 ὀρθὴν πίστιν ἔχοειν, ἀτέρμονα, μητ' ἐκ κόσμου.

Quam in hunc modum verti:

*Melliferis autem Iudææ in saltibus oræ,
 Montiuagus quidam, deserta que incolat rupis,
 Errabat primi præco baptismatis (illi
 Nomen Ioannes) perituræ millia gentis,
 Qui vita egregia, monitis que salubribus olim
 Servaret: verbi tunc nuntius ille futuri.*

*Missus erat, vero verax de lumine testis,
 Crederet vt populus præconis voce, fidemque
 Altricem mundi rectã atque interminã haberet.
 Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumi-
 ne. † Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem ve-
 nientem in hunc mundum.*

† 21. dist.
 cap.
 Cleros.

• Mat. 5. b

Quia magna vulgi & Phariseorum opinione erat Ioannes, vel ob Christi testimonium, qui dixerat: Inter natos mulierum nõ surrexit maior Ioanne Baptista: dicit Euangelista: Non erat ille lux, sed lucis testimonium. Græcè autem est, ἔκ τῆς ἰσχυρῆς τοῦ φῶς, id est, non erat ille Ioannes lux illa, nempe Dei verbum. Et quoniam de Apostolis, quibus maior est Ioãnes, dictum est Matth. 5. † Vos estis lux mundi, ostendit quomodo intelligi debeat, dicens: Erat lux vera quæ illuminat omnẽ hominem venientem in hunc mundum. quasi dicat: Nõ erat Ioannes lux illa de qua loquor, sed lucis ipsius testis, quæ ab æterno lux vera erat, natura scilicet, & essentia sua: cùm Baptista & ceteri viri probi, si lux dicantur, intelligi oportet lucẽ illos esse non verè & essentialiter, sed participatiuè. Lux enim vera & essentialis solus est Christus, quæ illuminat omnẽ hominem venientem in hunc mundum, lumine rationis & intelligentiæ ac gratiæ, siquidem accipere velint, & oculos non claudere: alioqui non stat per Christum, quominus omnes illuminentur, qui stat ad ostium nostrum, & pulsatur, vt aperto mentis ostio lux ingrediatur. Pro quo autem interpretes habet venientem, Græcè est, ἰσχυρῆς, quod potest esse recti casus neutrigeneris, & substantiuum eius est τὸ φῶς: tunc sensus esset: quæ lux veniens in hunc mundum illuminat omnem hominem. Potest & esse accusatiui casus masculini generis, & refertur ad τὸν ἄνθρωπον, id est, hominem, & sic est sensus: illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, id est, nascentem. Phrasis est Hebraïca. Et hæc verior lectio. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.

Hic duobus primis locis mundi nomine μαγιστῶν intelligere debemus, ipsam scilicet rerũ vniuersitate.

Bene autem erat Dei verbum in mundo, qui nusquam non est, semper vbique præsens, & omnia replens. Tercio autem loco, cum ait: Et mundus eum non cognouit, de *μῆκος μω* intelligit, scilicet de hominibus, præsertim mundo addictis, & carnalibus, quos mundi nomine appellare solet scriptura.

In propria venit, & sui eum non receperunt. † Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius, † qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

† De pcc. dist. 4. ca. Cleros. † De cōsec. dist. 4. Si quis autem

Id est, in hæreditatem propriam, ac sibi familiarē gentem, scilicet Iudaicam: cum ex ea gente carnem assumere dignatus esset. Et sui eum non receperunt, id est, sibi affines & congeneres Iudæi. At ne putares nullos plane eum recepisse, subdit: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Non ait fecit, sed potestatem dedit vt fierent: siquidem credere vellēt: ostendens opus esse ad Dei in nos beneficentiam nostrę voluntatis cooperatione, quę vtrò oblatam Dei gratiã recipiat, & si de illam apprehēdat, vt scilicet qui eramus natura filij irę & diaboli, fide efficiamur filij Dei ac gratiæ. Ne verò putares carnale aliquod filiationis genus, subiungit: Qui non ex sanguinibus, id est, ex spermatum commixtione, quę ex purissimis sanguinibus concoctis fiunt, naturali generationis modo, neque ex voluntate carnis & viri, hoc est viri & mulieris (sic enim carnem interpretatur Augustinus) sed ex Deo nati sunt.

‡ *Et verbum caro factum est.*

‡ Matth.

Carnem & animam synechdochicās pro toto homine sumere frequens est Hebræis, vt illud Psalmsi quinquagesimi quinti: Non timebo quid faciat mihi caro. Et Luc. 3. Videbit omnis caro salutare Dei. Sic hoc loco verbum caro, id est, homo, factum est, & habitauit in nobis, Græcè *ἰσχυρῶς ἐν ἡμῖν*, id est, habuit inter nos tabernaculū, fuit in contubernio nobiscū. Hominē igitur totū modò aiã, modò carnis nomine Hebræi appellant. Bene autē ait factū est, & nō mutātū est, vt diuinū verbū in Dei substantia manens nulla sui facta mutatione aut

1. c. Luc. 2. d.

diminutione hominem factū intelligas. At solam Euan-
 gelista carnem nominat, quod caro anima substantiali ca-
 rens, æquiuocè dicitur caro. Solam igitur carnem nomi-
 nans, vtrunque, carnem inquam, & animam rationalem
 dicit. Quòd si carnem anima rationali formatā non as-
 sumpseret, non vtique hominem redemisset. Verū quòd
 folius carnis meminit, ea præcipua ratio fuit, ne dicere-
 tur solam animam sibi confirmiorem cum aëreo corpo-
 re assumpsisse: ideo carnis tanquam à Deo valde distan-
 tis meminit, quam ex sua maxima bonitate non sine ani-
 ma rationali assumpsit. Vel etiam vt ostenderet veram v-
 nionem verbi cum humana natura in vnitae hypostati-
 ca, cum vniatur nobis aliàs vnitae gratiæ, quo ad solam
 animam, propterea carnis meminit: atque etiam quia ca-
 ro præcipuè infirma erat, cui congrua erat vnio, ad ve-
 ram totius humanæ naturæ reparationem. Non tamen
 dixit verbum carnem assumpsisse, sicut verbum carnem
 factum esse, vt tolleret à Christo duas personas, & duas
 filiationes, quemadmodum volebat Nestorius. Verbum
 igitur caro est factum, non tamen est factum, sicut filius
 Dei factus est homo, non tamen factus. Modum verò v-
 nionis explicat Damasce. lib. 3. cap. 11. dicens: Natura aut
 sola cogitatione contemplatur, nam secundum seipsam
 non subsistit: aut communiter in omnibus eiusdem spe-
 ciei hypostasibus, quas coniungit. Et dicitur in specie
 consyderata natura, aut vniuersalis: & ipsa in acceptio-
 ne accidentium in vna hypostasi dicitur in indiuiduo
 consyderata. Deus igitur verbum incarnatum neque so-
 la cogitatione contemplatam naturam sumpsit (nam non
 hoc incarnatio, sed deceptio & figmentum incarnatio-
 nis) neque in specie consyderatam, quandoquidem non
 omnes hypostasises assumpsit: sed in indiuiduo consyde-
 ratam, & in eadem existentem specie. Vnio igitur filij
 Dei ad naturam humanam facta est in persona, non natu-
 ra. In Deo igitur Christo inquit Damasce. duas cogno-
 scimus naturas, vnicam verò hypostasim.

*Et habitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius, gloriã quasi
 vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis.*

Hoc est, inter nos degit & conuersatus est, Græcè est
 ἵκεν ἡμετέρας, hoc est, tabernaculum posuit inter nos. Duæ er-
 go sunt

go sunt naturæ, & tabernaculum vnum, id est, nostra natura assumpta: huius autem tabernaculi inhabitator est Deus. Et vidimus gloriam eius, &c. vbi plenum, refertur ad verbum, sicut πληρῆς Græcum, ad λόγος, vt sit sensus, legendo per parenthesis, & vidimus. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, cuius gloriam tanquam vnigeniti à patre vidimus, plenum gratiæ & veritatis. Quia tantæ deiectionis verbi meminerat, vt se hominem Deus facere dignaretur, vt participio sui homo Deus efficeretur, ne abiectum omnino putares, & diuinitate spoliatum: Et vidimus inquit, gloriam eius, gloriã quasi vnigeniti à patre, in monte Tabor, transfigurationis tempore: cuius testes fuerunt & spectatores, Petrus, Iacobus & Ioannes, & alibi post resurrectionem. Quòd verò ait: Quasi vnigeniti, non est accipiendum, vt quasi sit similitudinis nota, sed vt ait Theophylactus, confirmationis, & indubitatæ determinationis, vt sit sensus: Vidimus gloriam eius, qualem decet esse gloriam vnigeniti à patre. Porro & ne abiectum quemuis hominem putares, dixit: & habitauit illud verbum in nobis, plenum gratiæ & veritatis. Nam Græci omnes & Latini ad verbum referunt melius, quàm Caietanus ad Ioannē. Quòd enim τὸ πληρῆς χάριτος ad τὸ λόγος referatur, non ad sequentia Ioannis μαρτυρᾶ, vt sit sensus: plenus gratiæ & veritatis Ioannes testatur, quemadmodum falso committitur, & pulchrum se commentum inuenisse gloriatur Caietanus. Quòd enim τὸ plenum gratiæ & veritatis ad Dei verbum, & non ad Ioannem referri debeat, docent paulo post sequentia: & de plenitudine eius nos omnes accepimus: de plenitudine inquam, id est, abundantia gratiæ, quæ erat in Christo, non quæ erat in Ioanne. Nam à solo Christo gratiam accepimus.

Ioannes testimonium perhibet de ipso, et clamat, dicens: Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

Budæus in commenta. annotat τὸ ἦν ἄντι τῶ ἔειπεν, sumi sicut pluralia præterita imperfecta. Sensus ergo potest esse: Hic est quem siue de quo dicebam vobis. Nam ἦρον Græcè indifferens est, ad præteritum imperfectum, & aoristum, & videtur magis quadrare ad præteritum

imperfeetum, quia paulo antè id testimonij de Christo ferebat Ioannes, dicens: Qui post me venturus est, ante me factus est. Qui post me venturus est ad annuncian- dum scilicet vobis regnum cœlorum, ante me factus est, id est, in omnibus rebus me ipso prior est ac superior, & antepositus est mihi in prædicatione, dignior me factus auctoritate, quasi dicat: licet ante eum natus essem, & ante eum prædicarem, factus est tamen me dignior, & maioris auctoritatis me præstat excellentia. Sic enim Græci interpretantur, vt vitent incommodum Arria- næ hæresis, quæ verbum Dei hac auctoritate factum esse dicit, & creatum: quanquam huic incommodo facile mederi possumus, si pro factus est, legamus fuit. Nam verbum γεννην significat & factus est, & fuit, & natus est: quod hic etiam verti posset, nempe & de patre æter- na natiuitate ante omnia tempora natum & genitum Chri- stum intelligamus. Præstat tamen cum Græcis & Augu- stino intelligere, qui ante me factus est, id est, qui mihi prælatus est, propter id quod sequitur: quia prior me er- rat. Quis enim sensus esset: ante me factus est, & fuit, quia prior me erat. Quod autem Euangelista ait: Ioan- nes testimonium perhibuit, perinde est ac si dicat: Non putetis in gratiam me diuini verbi & Christi aut fauorè, quippe qui eius sectator fui & discipulus, hæc dicere. Te- stificatus est enim de ipso verbo ante me, priusquam me vidisset aut nosset Ioannes baptista: qui multa fidu- cia ac libertate clamat, siue clamauit. Nam Græcè est, κηρα γη.

† 1. Timo.
6. d.

† *Et de plenitudine eius omnes nos accepimus, gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.*

Dei enim verbo non ad mensuram gratia est, sed su- pereffluenter, adeò vt ex corpore in mēbra dimanauit. Sunt autem ista verba & sequentia Ioannis Euangelistæ, ex se ea dicentis, nec tanquam baptistæ verba recitantis, quemadmodum censet Chrysostomus, dicens: Hæc enim particula, de plenitudine eius nos omnes accipi- mus, non præcursoris verbū est, sed discipuli, cuius hæc est sententia: nos autem omnes duodecim, innumera lu-
deo.

ditorum multitudo, omnis fidelium cœtus, qui tunc fuerunt, nunc sunt, & futuri sunt fideles, de plenitudine eius omnes accepimus. Quanquam Nonnus Græcus Iohannis paraphrastes verba hæc baptistæ tribuat: & in catena aurea recitantur verba Origenis secus sentientis. Certè Chrysostomus interpretatur gratiam pro gratia, perfectam Euangelij gratiam, pro imperfecta legis gratia. Neque enim sine gratia Deum lege saluabantur. At cum teste Petro in Act. Apostolicis tot onerarentur præceptis & ceremonijs, vt ea ferre nõ possent, admixta erat huiusmodi gratia perpetuo timori & seruituti: vnde lex timoris & seruitutis dicitur: nec in lege gratiæ plenitudinem habebat, id est, perfectam & plenam gratiam, quomodo in Euangelio per Christum. Quodque istud fieri non posset, probat ex autoritate & dignitate legislatorum, dicens: quia lex per Moysen seruum data est, euangelica autem gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Quod ita in syllogismum reduci potest: Quod per legislatorem Dei verbum & filium datum est, non potuit non esse perfectius eo quod per seruum datum est. Lex autem per Moysen seruum data est, euangelica autem gratia per filium. Non potuit igitur tantum nobis per Moysen conferri, quantum per Dei verbum ac filiũ, in quo omnis plenitudo diuinitatis teste Paulo habitat, etiam corporaliter, cui ad mensuram non est datus spiritus.

‡ *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius qui est in* † 1. Ioan. *sum patris, ipse enarrauit.* 4. d.

Quoniam inaudita de Deo dixerat, & quæ Iudæis 1. Timot. maxime persuasum difficilia erant, nimirũ de æterno Dei 6. c. verbo ac filio, Deum inquit, nemo vidit vnquam, quasi Infr. 5. f. dicat: Nolite putare, quæ nunc à me de Deo patre & vnigenito eius verbo afferuntur, tanquam à me profecta esse. Quis enim hominũ de Deo disserere potest ex seipso, quem nemo vnquam vidit, Idcirco quantulacunq; de Deo diximus, ipse vnigenitus Dei filius nobis enarrauit: ipsi ergo per nos enarranti fidem habere oportet. Quomodo autem intelligatur, Deum nemo vidit vnquam, Caietanus dicit hæc intellegi, quod nemo vidit viribus naturalibus. At hoc non excluderet, quin

ea quæ de Deo narravit & eius filio, per legem & Moysen manifesta facta essent: quod negare vult Ioannes, asserens se ex sola diuini verbi, & filij reuelatione ea nosse. Quod autem ait: qui est in sinu patris: quidam interpretantur, esse in sinu patris, etiam ex Græcis, esse consubstantialem & coæternum patri, & ab eo inseparabilem. Cyrillus illud interpretatur esse in sinu patris ab utero patris, à mente scilicet paterna ineffabili generatione gigni. Mihi simplicius videtur dici filium esse in sinu patris, quomodo dictum est verbum esse apud Deum patrem. Vide autem num filium esse in sinu patris significare possit, quod & Hebraismus frequens, esse in visceribus alicuius, pro eo quod est intime charum, & vnicè dilectum esse. Rursum ad ea quæ afferri possunt contra id quod dictum est: Nemo Deum vidit vnquam: dici potest, quod nemo Deum vidit vnquam visione & comprehensione perfecta, secundum omnes suas proprietates & perfectiones. Vnde August. Supra hominem est videre Deum. Ideo Paulus supra hominem raptus est, vt videret arcana, quæ non licet homini loqui. Sinum autem dicit secretum patris. Inde filius venit per assumptionem carnis, & narravit quod ibi vidit, id est, reuelauit suis quod in præsentia oculata fide videtur de trinitate deitatis, vt Ioan. 14. Nemo nouit patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Nemo venit ad patrem, nisi per me.

- † I Ioan. 4. c. 1. Timo. 6. c. † Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudei ab Ierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum, vt interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit, & confessus: quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es? vt responsum demus his qui miserunt nos. Quid dicit de te ipso? Ait: † Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam domini, sicut dicit Isaias propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.
- † Isai. 40. a
 Matt. 3. a.
 Mar. 1. a.
 Luc. 3. d.
 & 19. a.

Moyſi & Chriſti verba habuiſſe Ioannes baptiſta legitur, ſed cum Græcè ſit ἄνθρωπος μαρτυρία, ſenſus eſt: & hæc eſt teſtificatio, qua tam de ſe, quàm de Chriſto teſtificatus eſt Ioannes: de Chriſto Phariſæorū legatis, ſe Chriſtum non eſſe, neque Eliam prophetam, ſed vocem clamantis in deſerto: Chriſtum autem inter eos medium ſtare, cuius calceamenta portare non eſſet dignus. Videntes igitur Phariſæi ſanctitatem Ioannis, & aſſiduâ prædicandi ſolicitudinē, ſuſpicati ſunt eum eſſe Chriſtum ac Meſſiam: ideo legatos ad eum mittunt. Cætera Mat. 3. & Matth. 11.

Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizatus, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque propheta? Reſpondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua, medius autem veſtrum ſtetit, quem vos nescitis: † Ipſe eſt qui poſt me

† Mat. 3. 6

Marc. 1. b.

Luc. 3. d.

Act. 1. 2.

& 19. 2.

venturus, qui ante me factus eſt, cuius ego non ſum dignus ut ſoluam eius corrigiam calceamenti.

Facile eſt autem ſoluere ſcrupum qui huc aſſertur, quomodo rogantibus legatis Phariſæorum, num propheta eſſet? negauerit ſe eſſe, cum Chriſtus prophetam eum eſſe aſſermet, & plus quàm prophetam. Similiter cur ſe Eliam negauerit, cum ibidē dicit de eo Chriſtus: ipſe eſt Elias, qui venturus erat. Ad primum dicitur, quòd legati nō ſimpliciter interrogant prophetane eſſet, ſed cum articulo, ὁ προφήτης, id eſt, ille propheta tantum olim celebratus, de quo dixerat Moyſes: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi dominus Deus tuus, ipſum audies, Deutero 18. nimirum Chriſtum intelligens, quem prophetam fore ſe verè Ioannes negavit. Rurſum Eliã ſe fore in perſona negavit, quem in virtute & imitatione ſanctæ & aſtete vitæ ipſius Eliam Chriſtus nominavit. Quod autē ait Medius veſtrum ſtetit, de Chriſto intelligendum eſt: alluditque ad illam Moyſi prophetiam prædictã: *Propheta de gente tua, &c. ſive (ut Hebræi habent) de 19. c. medio tui ſuſcitabit tibi dominus Deus tuus.

* Deut.

Hæc in Bethania facta ſunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

Bethaniam habent Latina omnia exéplaria, & Cyrillus

Græcus suis hunc locum commentarijs Bethaniam legit: & Chrysostomus testatur suo tempore varia fuisse exemplaria, licet emendatiora dicat habuisse Bethabara. Quod ideo censuit Chrysostomus, quia Bethania, de qua toties Euangelistæ, non sit trans Iordanem, nec in deserto. At quid vetat Bethanias duas fuisse, quemadmodum Bethabara nomine tres sunt: hæc de qua Ioannes, quæ trans Iordanem sita est, & alia in tribu Iuda, & tertia in tribu Benjamin: quanquam hæc duæ in Biblijs Bethabara dicuntur. Aut quid vetat eundem locum binominem fuisse: Certè Bethaniæ cuiusdam meminit Iosephus Antiq. 17. cap. 16. de qua vide an sit trans Iordanem, & num eadem sit de qua hic Ioannes, aut hic aut illic mutato a in e. Miror autem hoc loco audaculi nostri temeritatem, qui cum Latina omnia exemplaria constanter habeant Bethania, ac plerique etiam Græci codices, Bethania ausus sit auferre, & Bethabara ponere, præsertim in his Biblijs, in quibus veterem interpretationem sequi mentiebatur, indicatis tantum ad marginem, si quid variarét aut Græci aut Latini codices locis. Sufficiebat enim ad marginem annotasse. Emendatiores Græci codices legunt Bethabara.

Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait:

† De cō-
secr. dist.
3. cap. 3.
Sextam
sanctam.

† *Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, & ego nesciebam eum.*

Non agnus Moyfi, cuius sanguis ad postes Israëlitarum illitus, ab exterminatore angelo eos servauit: erat enim ille agnus huius agni Christi figura. Bene autem nominauit agnum Christum, quod in lege agnus esset sacrificijs & hostijs additum animal. Christus autem ab æterno immolationi pro peccatorum nostrorum expiatione destinatus. De quo Apocalip. 13. dicitur: Quorum nō sunt scripta nomina in libro vitæ agni, qui occisus est ab origine mundi. De quo agno ait Ioannes: Post me venit vir, &c. quæ paulo antè explicata sunt. Et ego inquit, nesciebam eū, Græcè est, *ὁὐκ ᾔδειν αὐτόν*, quod aptè vertas, non noueram eum, scilicet de facie. Nam qui matris adhuc utero clausus nouerat, nō postea vide-

viderat. Vnde subdit: Ecce qui tollit peccata mundi. Peccata enim nostra sustulit, & iniquitates nostras ipse portauit. Quod autem interpretes habet peccata, Græcus habet τὴν ἀμαρτίαν, id est, peccatum, quod significat peccatorum omnium & flagitiorum, quibus mundus scatebat, congeriem.

† Isaïæ.
53. b.

Sed ut manifestetur in Israel, propterea ueni ego in aqua baptizans.

Finem legationis suæ fuisse docet Ioannes, ut Israëli Christus manifestaretur: seq; propterea uenisse baptizantem aqua in pœnitentiam, ut Iudæorum corda Christo præpararet. Baptizare autem se in aqua dicit, ad differentiam Christi, qui spiritu baptizaret. Neque enim baptismus Ioannis spiritum conferebat, sicut baptismus Christi.

Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: † Quia uidi spiritum descendantem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendantem & manentem super eum, † hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego uidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

† De pœnit dist. 2.
Quærendum est.
Matt. 3. d.
Marc. 1. b.
Lucæ. 3. d.
† Dist. 19. ca.
Secundū.
De cōsec. dist. 4.
Aliud est.

Id est, testificabatur Ioannes, quomodo planè Christum nosset, quem antea neque de facie nouerat, neque perfectè filium Dei intelligebat: tunc autem ex iudicio reuelationis paternæ, columbæ scilicet super eum aduentantis, & immanentis, agnouit eum esse qui baptizat in spiritu sancto, quod ita ei pater reuelasset: tunc quoque planè nouit eum filium Dei, id attestante uoce paterna cœlitus demissa. Hic nobis Caietanus, ut noui aliquid afferat, imaginatur bis in Christum sub idem tempus columbam descendisse, semel antequam baptizaretur. Hoc autem argumento nititur, quod dicit Ioannes: & ego nesciebam eum, sed ex signo columbæ cognoui eum: sed antequam baptizaretur, cognouerat eum, dicens: Ego à te debeo baptizari. Atqui non propterea oportet ante baptismum nouam apparitionem ponere: nam etsi qualemcunq; de Christo notitiam haberet antequam baptizaretur, nō tamen tam planè noue-

nouerat ipsum esse qui baptizaret in spiritu sancto, eumque fore Dei filium, quod postea aperte testatum se esse dicit: quod & ipse per sequentia confirmat, cum dicit: & manentem super eum. Nam Christo specialiter conuenit, ut spiritus sanctus super eum maneat, qui in fidelibus interdum manet, interdum verò recedit: à Christo verò nunquam recedit.

† De con-
secra. dist.
3. ca.
Sextam
sanctam.

Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantiem, dicit: † Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid queritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret. Et apud eum manserunt die illo.

Iudaicum populum non cessat Ioannes quasi dormientem excitare, qui semel & iterum Iudæis Dei filiū verum agnum esse, qui legem missus est impleturus, & agnum legalem, cuius ipse veritas est, terminaturus. Nouum igitur agnum demonstrat, immaculatum, innocentem, à peccatoribus segregatum, qui proprio sanguine peccatores redimeret. Ioannes autem cunctos æqualiter ad monebat, & pluribus Christum præsentem adesse monstrat. Soli autem duo ex omnibus audientibus Christum sunt secuti, qui nec solum corporeis auribus, sicut & cæteri, sed & interioribus audiētes, magistri sui monita sunt obsecuti, tantum virum videre & agnoscere cupientes, quem à magistro audierant. Ad quos benignè conuersus, non tanquam ignorans querit: quid petitis? ut suæ perfectionis causam manifestarēt. Quos ut pronos vidit, duxit in domum suam.

Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierat à Ioanne, & secuti fuerant eum: inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dixit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Ioanna: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

Cum

Cùm horis duodecim Iudæi diem suum terminent, ab ortu solis primam numerantes, cùm ait discipulos illos ad Christum hospitatos esse circiter horam decimã, innuit, quòd iam appetente vespera hospitati sunt. Cùm autem hic habeatur: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus, non arguit hæc particula (quod est interpretatum Christus) vt malè cum Ærasmo persuasus est Caietanus, Matthæum Græcè scripsisse. Nam potuit interpres Græcus Matthæi explicandi gratia citra versionis incommodum ea verba addere. Quemadmodum & loco paulo pòst sequente, cùm Christus Simonem Ioanna filium. Andreæ fratrem intuitus, dixit ei: Tu es filius Ioanna, Tu vocaberis Cephaz. Hoc enim tantùm videtur scripsisse Matthæus. Porrò sequentia verba, quod est interpretatum Petrus, addidit interpres, nisi fortè dicere velimus cum Caietano ridiculum illud, ac tanto viro indignũ, quòd ex industria Matthæus illa verba addidit, ad excludendum eorum errorem, seu magis ignorantiam, qui interpretaturi erant Cephaz, caput. Ad hunc enim errorem (ait Caietanus) excludendũ adiunxit Matthæus: quod interpretatur Petrus, & nõ caput: quasi verò Matthæo curæ fuerit ignorantiam linguæ à Christianis tollere. Aduerte autem, quòd hoc loco Christus non ait: Tu vocaris Cephaz, sed vocaberis, quia postea in monte, vt habetur Marc. 3. imposuit illi nomen Petrus, quod Hebraicè siue Syriacè magis atq; Chaldaicè dicitur Cephaz. Petrus enim idem est quod saxum. Nã ἰ πῆτρος, καὶ ἡ πέτρα Græcis idem sunt, nempe saxum & petra. πῆτρος autem Atticum est.

In crastinum voluit exire in Galilæam, et inuenit Philippum. Et dixit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ et Petri.

Bethsaida ciuitas est Galilææ, prope stagnum Genesareth, Andreæ, Petri, & Philippi, vti hic habes, patria, quæ à fluuio, quem Iosephus paruum Iordanem vocat, aquæ ductum habebat, nunc penitus deserta, iuxta Christi sententiam, Matth. 11. Luc. 10.

*Inuenit Philippus Nathanaël, et dicit ei: † Quem scripsit † Gene.
Moses in lege, et propheta, inuenimus Iesum filium Ioseph 49. b.
à Na- Deut. 18. c*

Isa. 40. c. à Nazareth. Et dixit ei Nathanaël: A Nazareth potest
& 45. b. aliquid boni esse. Dicit ei Philippus: Veni, & vide.
Ierc. 23. a. Philippum & Nathanaëlem scripturarum studiosos
Eze. 34. f. ac peritos fuisse declarant verba sequentia: Quem scri-
& 37. f. psit Moyses in lege, & prophetæ, inuenimus Iesum: id
Dani. 9. f. est, Messiam illum, de quo Moyses scripsit Genes. 79.

Deuteron. 18. Prophetæ autem multis in locis. Isa. 40.
 Ierem. 23. Ezech. 34. Dan. 9. & c. Philippus ergo legis ipse
 peritus, perito Nathanaëli Moyfi & Prophetarum men-
 tionem facit. Audito verò Nazareth nomine, qui nul-
 lius ferè nominis vicus erat, miratur, dicitque: Potest
 à Nazareth aliquid boni esse, iuxta nominis interpreta-
 tionem: quanuis ex Bethlehem, non ex Nazareth spera-
 batur Messias, vt patet Matth. 2.

*Vidit Iesus Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo: Ec-
 ce verè Israëlita, in quo dolus non est. Dixit ei Nathanaël.
 Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te
 Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei
 Nathanaël, & ait: Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israël.
 Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu,
 credis, maius his videbis.*

De interno Nathaëlis animo iudicans Christus, non
 modò prophetam se monstrat, sed Deum, vtpote ani-
 morum scrutatorem, & *καρδιογυωσκόρ*. Similiter ex eo
 quod roganti Christum Nathaëli, vnde se nosset, re-
 spondit: Cùm esses sub ficu, vidi te: quod cùm propter
 loci distantiam nemo hominum videre posset, conie-
 ctans hinc Christi deitatem Nathanaël, respondit: Rab-
 bi, hoc est, magister noster, statim eius se discipulum pro-
 fessus, angustioribusq; titulis, quod vulgus solet, eum
 insigniens, ac dicens: Tu es filius Dei, cùm filium Davi-
 dis tantùm vulgus Messiam appellaret. Similiter & Re-
 gem Israël appellat, vtpote sit ex lege doctus.

† Matth. 24. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cælum aper-
 c. & 28. d. tum, & angelos Dei ascendentes & descendentes supra fi-
 lium hominis.

Quod verò Christus ait: videbitis angelos: quando
 factum sit, non recitant Euangelistæ, nisi Matth. 4. Et

ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei, & Marci. 1. Eratq; cum bestijs, & angeli ministrabant ei: & Luc. 22. Apparuit autem illi angelus de cœlo, confortans eum: ac in resurrectione eius singuli Euangelistæ angelos apparuisse dixerunt: in eius autem ascensione pariter, vt Act. 1. Quòd si alias descenderint, Euangelistæ tacuerunt, quia ipse Christus dixerat, factum tamen credere oportet.

CAPVT SECVDVM.

Christus aqua in vinum mutata descendit Capharnaum, & inde Ierusalem, vbi negotiatores à templo eiecit, & signum eiectionis ostendit.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias.

Caietanus exponit tertia die à quo venit Nathanaël, sed id videtur falsum: aut de die intermedia inter aduentum Nathanaëlis & nuptias, planè Ioannes tacuit. Porro cùm vnus diei tantum præcedentis meminimus, de tertio sequente dicere solemus, nõ tertio die, sed tertio post die. Faber hîc imaginatur, atque id pro vno ipsius arbitrio, quòd tertio die à sabbato factæ sunt nuptiæ. At cùm sabbati toto priori capite mentionem non fecit Ioannes, cur existimat Faber tertia die à sabbato factas esse has nuptias, potius quàm tertia die à prima, secunda, & tertia die sabbati: Idcirco tertia die mihi referendum videtur ad ea quæ narrare cœpit Ioannes de Christo inter homines versante, scilicet ab eo factò, quo Ioannis duos discipulos excepit in domum suam. De qua dicit Ioannes: Altera die iterum, &c. qua die hospitantibus duobus apud Christum superuenit Simon. Secunda dies, de qua dicit, in crastinum siue postridie (nam Græcè est ἑσάβριον) eadem vox, qua paulo antè vsus est, ac die secunda collocutus est cum Nathanaële Christus, & die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ. Alij tertium diè altius speculantur, tres sumètes dies tribus mysterijs celebratas in Ecclesia: prima dies,

dies, quando Magi tertia decima die à natali Christi eſt viſitauerunt: ſecunda, triginta ferè annis reuolutis eadè die 13. à natali Christi ipſe baptizatus eſt: anno verò reuoluto eadem die, quæ reſpectu aliarum tertia eſt, nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ. Vnde ſic canit Eccleſia in die Epiphaniæ: Hodie cœleſti ſponſo iuncta eſt Eccleſia: quoniam cum muneribus Magi currunt ad regales nuptias: hodie in Iordane Chriſtus baptizari voluit: hodie ex aqua vinum facta lætantur conuiuæ. Vnde tribus miraculis ornatum diem ſanctum colimus. Et hæc eſt tertia dies myſteriorum Chriſti, qua factæ ſunt nuptiæ in Cana Galilææ. Cana in tribu Aſer, vbi & miraculum præſens factum eſt, vnde & Nathanaël erat, vt Ioan. 21. à Ptholemada quinq; leucis diſtans, vbi adhuc monſtratur nobile illud nuptiarum triclinium ſubterraneum.

Et deſiciente vino, dicit mater Ieſu ad eum: vinum non habent. Et dicit ei Ieſus: Quid mihi & tibi mulier? nondum venit hora. Dicit mater eius miniſtris: Quodcumque dixerit vobis, facite.

Credendum eſt magis cum Cyrillo ex officioſa humanitate & benignitate vini carentiam Chriſto Mariam indicaffe, quàm vllò gloriolæ affectu, ſicut quidam aſſerere auſi ſunt, ſed vt palàm indicata indigentia ſolita ſua benignitate Chriſtus vteretur. Chriſtus autem non ſtatim matris petitioni annuens, dicit: Quid mihi & tibi mulier? Quem locum malo interpretati cum Chriſoſtomo: quid ad nos, te ſcilicet, & me ſpectat, ſi vinum non habent. Græcè enim ſic habetur, τί μοι καὶ σοὶ γύναι? id eſt, quid tibi mecum eſt, q. d. Sine illos prius ſuam penuriam ſentire, vt beneficium ſibi factū melius agnoſcant. Et quod dicit: Nondum venit hora mea, perinde eſt ac ſi dicat: Nondum oportunitas eſt faciendi miraculi, prius quam ſcilicet indigentiam ſuam agnouerint. Quidam interpretantur: quid mihi & tibi eſt, id eſt, quid tibi mecum eſt? q. d. Nequaquam ad te ſpectat id ex me rogare quod facturum ſum, cum venerit hora mea, & cum conmodum duxero. Præſtat autem prima intellectio. Mater enim intelligens ſe reſutatam non eſſe, ſed dilatã

tantum pro téporis opportunitate miraculi occasioné, iubet ministris præsto esse ad mádata Christi peragéda. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationē Iudeorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas. Dicit eis Iesus: Impletæ hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino: Et tulerunt. *Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam, vocat spōsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primùm bonū vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu autem seruasti bonum vinum usque adhuc.*

Secundum purificationem inquit, Iudæorum, dictum est in Matthæo, frequentem fuisse Iudæis ablutionum vsum, præsertim cum mensæ accumbere vellent. Ad quas lotiones peragendas habere solebant eam in rem paratas in conuiujs suis hydrias. Erant ergo inquit, sex hydriæ pro more Iudæorum positæ, ad eos purificandos & abluendos qui opus haberent. Et quia multi erant conuiuæ, multis, & capacibus opus erat hydrijs. Ideo inquit, erant sex capientes singulæ metretas binas aut ternas. Metretas aut metreta (vt Budæus de asse ait ex Dioscoride) est mensura congiorum decem. Decem autem congi. 60. sextarios valent, id est, amphoram & quadrantem. Georgius autem Agricola asserit continere congios duodecim, hoc est, sextarios 72. putatque cum Alciato, vbi habet Dioscorides: *ἰετὶ δὲ ὀμετρῆτης ὄξις*, id est, congiij 10. legendum esse *ὄξις ἰβ*. Quod Nicædri interpretes dicat, si *μετρήτης ἔχῃ ἑξῆς ὄβ*, hoc est, metretes capit sextarios 72. Dicitque idem hoc Agricola, quod metretes .108. libras capit. Quod si de nostratibus libris intelligit, sunt. 54. mensuræ, quas Parrhisini pintas appellant. Atque ita singulæ hydriæ 108. pintas nostrates, quæ binas metretas capiebant: quæ ternas. 162. Has hydrias cum per ministros aqua impleri iussisset, facta mutatione aquæ in vinum, quo miraculi veritas magis patefceret, architriclino gustandū ferri iussit. Architriclinum autem vocat eum, qui curando conuiuio præerat, quasi principem triclinij, cuius e-

rat de ijs quæ ad conuiuium spectarent, disponere. Est autem triclinium, locus in quo veteres cenare solebāt, in lecto accumbentes, dictum à tribus lectis. Nam κλίβη Græcis lectus dicitur.

Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, et manifestauit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli eius.

† Mat. 4. d. † *Post hæc descendit Capharnaū ipse et mater eius, et fratres eius, et discipuli eius, et ibi manserūt nō multis diebus.*

Multa alia fecerat Iesus miracula incarnatus, natus, ieiunans, & huiusmodi innumera, sed nō ita manifesta, sicut transmutatio elementorum inter seipsa. In quo miraculo gloriam diuinitatis suæ manifestauit hætenus latentem. Vnde considerandum est, quòd Christus has nuptias præsentia sua honorauit, simulque conuiuium interfuit, ex quo sanctum approbare voluit connubium. Neque ideo conuiuia damnanda censuit, modò frugi sint & moderata. Hoc autem exacto miraculo descendit Iesus Capharnaum cum matre, cognatis, & discipulis, vt inde Ierosolymam ad diem festum Paschæ ascenderet.

Et prope erat Pascha Iudæorum, et ascendit Iesus Ierosolymam, et inuenit in templo vendentes oues, et boues, et columbas, et nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellū de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque et boues, et nummulariorum effudit æs, et mensas subuertit. Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me.

Et si licitè viderentur vendi & emi in templo, quæ templo offerenda erant, & ibi immolanda, noluit tamen dominus, quæ sub honesta quadam occasione fieri putabantur, templo suo exhiberi, nimirum quòd esset ad hoc institutum, vt orationis, non negotiationis haberetur locus. Vnde negotiatores, qui in eo oues, boues, & columbas vendebant vel emebant, eiecit: nummularios autem, qui ad hoc paratas conferebant pecunias, dispulit, & omnes simul extra templum funiculo expulit. Hæc amplius videbis Matth. 21. quanquam non idem factum hic &

† Matth. 21. b.
Mar. 11. d.
Luc. 19. g.
45. dist. c.
Cū beat. 88. di. cap.
Eijciēs. & cap. Quid est. 1. q. 3.
Ex multis. 2. q. 7. ca.
accusatio 719. q. 3. c.
Quoniā.
Psal. 68. b.

hîc & illic narratur, sed propè simile.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: † Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. † †Matt. 26 f. & 27. c. Mar. 14. f. & 15. c. †Psal. 3. b. & 15. c.
Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis edificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, † recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoui quem dixit Iesus.

Respondere pro simpliciter loqui ac dicere in Marthæo diximus, etiamsi nulla intercesserit interrogatio. Quod signum inquam, ostendis nobis, quia hæc facis? id est, ostende nobis signo aliquo edito, quod non temerè hoc facias, sed Dei autoritate. Quemadmodum & Moyfes legationem suam Exodi. 3. à signis auspicatus est. CHRISTVS autem αἰνιγματικῶς eis respondit, dicens: Soluite templum hoc, id est soluetis. Frequens enim in scripturis est imperatiuis vti pro futuris indicatiui: de templo corporis sui loquens, quod verè templum Dei est, in quo, teste Paulo, omnis plenitudo diuinitatis etiam corporaliter, in quo præcipuè orationes exaudiuntur. Et cùm inquit, solueritis, in tribus diebus excitabo illud, id est, resurgere faciam, innuens his verbis CHRISTVS: Ego potestatis qua hæc facio, nullum vobis modò signum ostendam, sufficiet signum illud, cùm post dissolutum à vobis corporis mei templum hoc, meapte autoritate resurgere me videritis. Noluit autem apertis verbis id eis dicere, sed ænigmaticis. Vnde de templo materiali intelligentes, mirantur illud tam citò reædificandum, quod sub Esdra primo Cyri anno reædificari cœptum, sexto anno Darij filij Histaspis absolutum est, nempe secundum Hebræorum supputationem intra annos 46. iuxta alios Chronographos annos.

Cùm autem esset Ierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebant. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quòd ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat ut quis te-

testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

Quamvis multi crederent in eo, nō tamen vt Deo, sed vt propheta: & ideo quia nosset quo animo afficerentur erga eum, non credebat se illis, eo quōd nosset omnes, id est, peruersum eorum in se animum per se ipse nouerat, nec alicuius testimonio indigebat ad declarandam Iudæorum in se mentem: quippe qui scire quid in homine esset, qui animorum scrutator esset & cordium.

CAPVT TERTIVM.

Vnum ex his qui erga eum afficerentur Nicodemum, super regeneratione per baptismum instruit. Iudæam lustrando docet & baptizat, vnde Ioannis discipuli æmulantes, Ioanni queruntur, quos ipse arguit.

†Infr. 7. g

Et Rat autem homo ex Phariseis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere que tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

Nicodemus vnus eorum qui per signa Christum crediderant esse prophetam, timens plebis offensionem, vel cū magister esset, nō audebat palàm sciscitari ex Christo quis esset, nocte Christum adiit, plenius super creditis ipsum interrogaturus: & quia princeps Iudæorum erat, fidei mysteria discere curauit. Princeps autem Græcè ἀρχος, vel ἀρχων: ἀρχωντις autem, vt inquit Budæus in commentarijs, ijdem penè sunt, qui θεομοιταί, qui sacrorum curam haberent & legum, qui quotannis leges emendabant, & ad congruētiam consentaneumq; sensum reddebant. ἀρχων etiam dicebatur speciali vocabulo, qui præerat iudicibus, iudiciorum que moderator erat. Ac puto talem magistratum inter Iudæos gessisse Nicodemum. Iesum autem maius attulisse magistrum arbitratus, confitetur ipsum vel esse Deum, vel saltem Deum secum habere.

†De consec. dist. 4 Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi, † nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

Dicit

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris sue iterato introire, & renasci? Filius, & Non dubito.

Nisi quis renatus fuerit denuo, Græcè est, ἐὰν μή τις γεννηθῆ ἄνωθεν, id est, nisi quis natus aut genitus fuerit denuo, siue è supernis ac cœlitis (vtrunq; enim significat ἄνωθεν) non potest videre regnum Dei: quod paulo pòst dicit intrare in regnum Dei. Hoc autem Nicodemus dixit, salutis suæ viam affectanti, eaq; gratia Christū à Deo venisse confitenti, vt quæ ad salutem hominum facerent, doceret, dum ait: Scimus quia à Deo venisti magister, id est, vt magistrum te & doctorem nobis præberes, viamq; salutis nobis monstrares. Nam magister recti casus est, nō vocatui, cū Græcè sit διδάσκαλος. At iteratum nascendi modum, cū carnalia tantum sapiens Nicodemus nō caperet, docet eum Christus modum quo hoc fiat.

Respondit Iesus: Amen amen dico tibi: † Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnū Dei. Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. † De baptismo ca. Maiores. Nō vt apponeres. Debitum.

Carnalis ex veteri Adam natiuitas, cū morti tantū reddat obnoxios, opus habuit regeneratione altera, qua ad vitam renasceremur immortalem, qua beatitudinis compotes redderemur, ab ea veteris Adæ peccato exclusi. Modum autem quo ita renasceremur, Christus instituit, ex aqua & spiritu sancto, per quem vnum ad vitam immortalem regenerari possimus, quia inquit: quod natum est ex carne, caro est, id est, caro non nisi carnem & carnales generare potest. Ideo & spiritu opus fuit, qui spirituales nos generaret. q. velit dicere Christus. Non sufficit quòd de me præclare sentias, me scilicet à Deo venisse, opus est te denuo ac cœlitis nasci. At cū animalis adhuc (vt inquit Cyrillus) mysteria spiritus Nicodemus minimè intelligeret, nec spirituales natiuitatem caperet, corporalem quendam ventrem, & ritum hominis, ac partum fingere cogebatur, ideo quod dixerat nasci denuo, amplius explicans, & ad

Spiritualia Nicodemum veluti manu ducens. Nisi quis inquit, renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Dei enim participes fieri non possumus, nisi spiritu eius in baptismo regenerati. Et ne rursus ad carnalia delabatur, admonet præter carnalem natiuitatem & spiritualem esse, quæ ex spiritu regeneramur, vt quemadmodum per spiritum animale & vitalem à nihilo ad esse producimur, ita per Dei spiritum à peccato, quod nihil est, ad verum ac diuinum esse transformamur. Rursusq; quo magis persuadeatur id quod corporeis oculis spectare nõ poterat Nicodemus, similitudine quadam confirmat, dicens:

† De reñu
cia. ca.
Nisi cum
pridem.
Psal. 134. b

† Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras. Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & nõ creditis: quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis?

Quemadmodum aëreus hic spiritus & ventus, licet eum minimè videas, non hominum arbitrio, sed naturali suo impetu modò huc, modò illuc perflat, quantumq; vocem eius audis, id est, flatum ac sibilum & stridorem, at interim ignoras unde prodeat, & quo vadat: ita & nil mirum esse debet, si spiritualis regenerationis modum capere non potes, quandoquidem diuini spiritus substantia homines latet. At vox eius, spirituales sunt hymni, & cantica, verbiq; prædicatio, quibus afflantur diuino spiritu regenerati. Qui vbi vult spirat: quado teste Paulo dona sua singulis pro vt vult diuidit. Sic est inquit, omnis qui natus est ex spiritu, id est, de quouis homine, qui spiritu Dei regeneratus est. Videmus enim nunc animale & carnale hominem nihil nisi carnalia sonantem, statim verò spiritu Dei afflatum, non nisi spiritualia eruētatem: idq; quomodo fiat, id vnus nouit, qui hominem afflat ac regenerat spiritus. Quo minus mirum est, si tu, cum carnalis adhuc sis & animalis, capere non possis, etiam si magister es in Israël, & Israëlitarū doctor.

doctor. Quapropter si hæc capere velis, tum fidẽ te nobis habere oportet, qui de compertis loquimur, & de visis testificamur: & testimonium nostrum non accipitis, quia adhuc carnales estis. Quod si terrena, id est, terrenam & corpoream de spiritu, aere, ac vento similitudinem vobis dixi, neque capere potestis, quomodo spiritualia vobis & cœlestia narrans fidem habebitis?

† *Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo.* † Ephes. 4. b.

Enthymema est hoc, quod ita ad syllogismum reduci potest. Nemo de spiritualibus & cœlestibus sufficienter te instruere potest, nisi qui in cœlum ascenderit, & ibi versatus fuerit. In cœlum autem nemo vnquam ascendit, neque in eo quisquam conuersatus est, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis. Ergo nemo de his quempiam instruere potest, nisi filius hominis. Quod si ei dicenti, quod renasci oportet ex aqua & spiritu sancto, fidem nõ habes, quorsum ea de re testimonium quæris, aut modũ quo id fiat interrogas? Cũ autem audis filium hominis descendisse de cœlo, ne putes quod caro Christi præfuerit in cœlo ante ipsius ascensionem: sed eo modo dicitur filius hominis descendisse de cœlo, quomodo Deus dicitur passus, incarnatus per communionẽ idiomatum. Quia CHRISTVS, qui Deus est & homo, incarnatus est, & passus est, & ante ascensionem suam de cœlo, descenderat incarnandus, non in carne, imò vt carnem assumeret.

† *Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipso, nõ pereat, sed habeat vitam æternam. † Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum unigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* † Nu. 21. e
† 1. Ioan. 4. b.

Nota est Num. 21. historia, nempe quod cùm aduersus Moysen murmurarent Israëlitæ, misit in eos Dominus ignitos serpentes, à quibus percussi statim interibãt donec antidotum Deus attulit, iussu per Moysen fabricari serpente æneo, in quem percussi inspicientes sanarentur, alioqui morituri. Sicut autem serpens ignitus serpentem diabolum significat, ita serpens æneus exaltatus,

exaltatum in cruce Christum significat. Et quemadmodum percussis ab ignitis serpentibus antidotum nullum erat, præterquam in serpentem æneum aspectus, ita à diaboli morsu lethaliter vulneratis reliqui nil est spei, præter Christum exaltatum in cruce serpentem, qui serpens dicitur propter prudentiam, iuxta illud: Estote prudentes sicut serpentes. Iudæo autem Nicodemo Moisaici serpentis figuram proposuit, ad huius instar asserit se oportere exaltari, id est, crucifigi. Sic enim alibi dixit: Cùm exaltatus fuero à terra, id est, in crucem actus, omnia ad meipsum traham. Ad quid autem exaltari oporteat, ostendit, nimirum vt se intuentibus, id est, in se credentibus, sit vice serpentis ignei. Hoc est enim quod ait: vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Cùm autem dicit: Sic enim Deus dilexit mundum, &c. eadem replicat de filio Dei vnigenito dato in mudi dilectionem & redemptionem, quæ de filio hominis exaltato in cruce, cùm sit idem filius Dei æternus, qui filius hois incarnatus, & vtriusq; eadem potestas est, vt omnis qui credit in eum filiũ Dei vnigenitum, atq; in filiũ hominis incarnatũ, non pereat, sed habeat vitã æternam. Vnde causam humanæ reparationis innuit, summam patris dilectionẽ erga mundum.

Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.

Mundum dixit, non mundanos modò & carni addictos, sed omnes planè homines, quorum gratia saluandorum venit, non iudicandorum. Hic enim iudicare pro condemnare ponitur. Si igitur venit vt mundum saluet, & à condemnatione liberet, non igitur venit vt iudicet, siue condemnet, quod est profectiõni suæ contrarium.

† De peccat. dist. 4. † *Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.*

Qui ergo credit in filium Dei, non venit in iudicium, id est, in condemnationẽ, qui ab æterno prædestinatus est in salutem. Qui vero non credit, iam iudicatus est, id est, ipse se iudicio suo condemnat, non Christus, qui fecit quod in se erat ad salutem eius, verum illum iam sua

damna-

damnauit infidelitas, qui antidotum sibi allatum noluit recipere. Quod nõ de omnibus peccatoribus, sed de infidelibus dicit, de quibus & Dauid Psalm. 1. 1. Ideo non resurgunt impij in iudicio, hoc est, vt iudicetur, quia iã iudicati. Ex hoc loco quidam negant futurum iudiciũ: quippe quia fideles non iudicabuntur, nec etiam infideles, quia iam iudicati. Nemo igitur superest iudicandus: ut quid igitur iudicium. Nec aduertunt hic iudiciũ pro damnatione sumi, quam non consequentur fideles, secus autem de infidelibus: quia fideles non venient ad damnationem: infideles aut suo proprio mucrone se cõfodiunt, damnationem fidei præponentes. Inter fideles verò discrimen est, vt patet Matth. 25. quando secernet bonos à malis. Vide ibidem iudicium.

Hoc est autem iudicium, quia & lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera. † *Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguatur opera eius.*

Id est, ob hanc enim causam iam eos apprehendit condemnatio, iam damnati sunt & iudicati, quia dilexerunt magis tenebras, quàm lucem, id est, qui in tenebris peccati & ignorantie iacere maluerunt, quàm veram lucem & vitam Christum sectari, & eum, dum sibi vltro obuiam veniret, apprehendere. Quippe qui cum peruersam vitam ducerent, tales que qualem agebant vitam, videri nollent, improbitati suæ hypocrisis addentes, lucem oderunt, prauæ suæ vitæ indicem.

Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

Id est, homo iustus, verax, & probus, liberè in lucẽ prodit & publicum, vt manifesta fiãt & explorata eius opera, quippe ex Deo facta, vt cedant alijs in exẽplum. Facere aut veritatẽ, nil aliud est, quàm facere quod veritas iubet quomodo peruenitur ad lucẽ, quæ christus est & veritas. Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudeam terrã, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Emnon iuxta Salim: quia aquæ multæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem.

† *De cõsecr. d. 4.*
Quando ab Ierofolymis.
Inf. 4. 2.

Emnon dicunt plerique Aenon, Græcos imitantes contra communem usum legendi. Est autem oppidum non longè à Iordane. Hiero. de locis Hebraicis ad suam vsque ætatem locum dicit fuisse in 8. lapide Scythopoleos, ad meridiem, iuxta Salim, à Ierosolymis autem 37. leucis distans, commemorat. Non ociosum autem est quod hic dicit Euangelista: quia aquæ multæ erant illic: quia alioqui raræ sunt in Iudæa aquæ, illic autem frequētes, vnde & nomen Salim inditum est. Nam Salim Syria cum vocabulum scatebram significat, siue vulpem.

Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit:

Iudæis de purificatione, Græcè, ἐπιτετυθη ἡ καθαρισμῶν τῶν μαθητῶν ἰωάννου μετὰ ἰησοῦ κατὰ τὸ ἔκ. Puto aut hoc loco superfluere τὸ ἔκ, vt sit sensus: facta est, siue orta est quæstio, aut magis contentio) nam ἡ καθαρισμῶν hic pro ἐπιτετυθη positum puto) discipulorum Ioannis cum Iudæis, ijs scilicet, qui visis Christi prædicatione & miraculis, à Ioanne ad Christum conuolarent. Quidam Græci codices habent μετὰ ἰουδαίῳ, id est, cum Iudæo quodam, qui eadem de re contendebat cum discipulis Ioannis. Contentio autem & quæstio, hæc de purificatione erat, id est, de baptismo, vtrum scilicet præstaret Ioannis baptismus, an Christi. Iccirco carnales adhuc Ioannis discipuli ad magistrum accedunt, Christo apud eum inuidiam cōflare volentes, nempe quòd Christus, quem Ioannes baptizarat, cuique laudis testimonium præbuerat, præ illo baptismum vsurparet, & ad se Ioannis discipulos alliceret. Quam opinionē ab eis auferre volens Ioannes, dixit:

Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quòd dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.

Id est,

Id est, (vt exponit Cyrillus) hominem decet concessa sibi de cælo mensura honoris esse contentum, nec maiora, quàm ferre possit, flagitare. Neque debet quispiam pudore turbari, si perfectiora diuinitus præferuntur, sed ea potius magnifacere quisque debet, quibus misericorditer à Deo decoratus est. Nō ferat igitur hoc grauius meorū quisquā discipulorum, meam ipse mensurā conferuo, maiorem minimè ignoro, hominē me esse non sum nescius, quippe qui vel testibus vobis, me Christū ac Messiam non esse, sum professus, sed eius tantū seruum & præcursores. Cū autē dicit: Qui habet sponsam, sponus est: Christus sponus dicitur, vel quia humanam naturam vnione verbi sibi desponderit, & coniunxerit, siue quod Ecclesiam, & credentium in se multitudinem spirituali matrimonio sibi copulauerit. Ideo inquit Ioannes: Qui habet sponsam, sponus est, id est, verus sponus est Christus, qui Ecclesiam sibi, humanamque naturā despondit: ego pronubus tantū sum & paranymphus, atq; sponsi amicus. Amici autē officiū est nō inuidere maioris se gloriæ, sed congaudere illi & congratulari: quod & nunc facio, præsentem ipsum audiens & videns. Quapropter iam impletum est gaudium meum & consummatum, cū ad eum omnes confluere videā, via illis ad confluendum per me in eremo præparata.

Illum oportet crescere, me autem minui. Qui de sursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cælo venit, super oēs est. Et quod vidit et audiuit, hoc testatur, et testimonium eius nemo accipit: † qui † Roma. aut acceperit eius testimoniū, signauit quia Deus verax est. 3.2.

Paulatim enim illum mundo per signa, miracula, & prædicationes innotescere oportet, atq; ita sensim illius gloriam crescere, meam autem minui, non quidem reuera. Neque enim Christi gloria verè cuiusquam hominum gloriæ officit, sed quemadmodum tedi accessu candelæ aut minoris alicuius luminaris lumen imminui dicitur, nō quod re vera minus luceat, sed quia in comparatione maioris nihili propriè videtur. Sicut orto sole tā luna, quā cætera astra nihil lucere cēsantur, quia offunditur luce solis lumē lucernæ, imò maius lumē minus semper

per offundit : ita collatus est ad Christum Ioanes nihili præ illo videtur . Rationem autem subdit , cur crescere oporteat Christum : Quia qui de sursum venit , super omnes est : id est , qui de cælo venit , quod postea dicit Christus , superiorem illum necesse est infernis esse omnibus & terrenis . Qui autem de terra est , non nisi terrena sapit & loqui potest , nisi aliunde iuuetur . Non quòd spiritualia viri sancti , quæ de terra sunt , cælumque non loquantur , sed quia collata ad ipsam Christi doctrinam merè terrena videantur . q. d. Ioannes : Non est mirum si me relicto ad eius prædicationem confluunt : ego enim vt homo loquor , & vtcunque possum persuadere , conor . Ille autem tanquam Deus , virtute sua in animis auditorum persuasionem mittit : tantoque maius est eius testimoniũ meo , quòd quæ ille vidit & audiuit , testatur . Nihil enim docet quòd à patre non audiuerit : quemadmodum Ioannis 8. testatur : Qui misit me inquit , verax est , & ego quæ audiui ab eo , hæc loquor in mundo . Et tamen inquit Ioannes , testimonium eius nemo accipit , nõ quòd planè nulli , sed quòd admodum pauci acciperent , fidemque illi haberent . Vnde subdit : Qui autem accepit eius testimonium , signauit quia Deus verax est . Vbi pro signauit , Græcè est *ἐσφράγισεν* , id est , sigillauit siue obfignavit , quasi dicat , sigillauit , & in animo suo tanquam in sigillo impressum habet , Deum veracem esse .

† Inf. 8. c.

† Math.

11. g.

† Ioan.

5. b.

† Isa. 21. a.

Abac. 2. a.

† Quem enim misit Deus , verba Dei loquitur . Non enim ad mensuram dat Deus spiritum . Pater diligit filium , † et omnia dedit in manu eius . † Qui credit in filium , habet vitam æternam : † qui autem incredulus est filio , non videbit vitam , sed ira Dei manet super eum .

Videtur hæc esse antithesis particulæ ante præcedentis : Qui de terra est , de terra loquitur , iungiturque cum his verbis : & quod vidit & audiuit , hoc testatur , vt sit sensus : quod vidit & audiuit à patre filius , hoc nobis testificatur & annunciat . Quem enim misit Deus , verba Dei loquitur , quemadmodum Ioan. 14. ✠ Et sermonem quæ audistis , non est meus , sed eius qui misit me patris . Quæ autem intercedunt : & testimonium eius nemo accipit , &c. q. d. quod audiuit à patre , hoc testatur , & tamen te-

✠ Ioan.

14. c.

stimo-

timonium eius nemo accipit: qui autem accipit, ostendit eum veracem esse. Quod autem audiuit, hoc testatur, quia quem misit Deus, verba Dei loquitur. At quomodo non loqueretur verba Dei, cui non datus est spiritus ad mensuram, sicut cæteris hominibus. Alij enim datur per spiritum sermo sapientiæ. 1. Cor. 12. * alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, &c. Nec est admodum hoc loco laborandū, vt coniungas coniunctionem rationalem enim, siue Græcum γὰρ nam plerunque Græcis τὸ γὰρ abundat, & Euangelistæ, qui non admodum studiosi fuerunt Græcæ phrasæ, plerunque vtuntur γὰρ pro δέ: quod si ita est, sensus esset: Non autem mensuram dat Deus spiritum ipsi filio, nam reliquis sanctis ad mensuram dedit. Sensus est autem, quod pater supereffluenter & immodicè spiritum sanctum filio suo Christo impertitus est, & quod vsque adeo filium pater dilexerit, vt omnia illi in manus dederit, id est, quod potestati illius omnia commiserit. Vnde nihil mirum est, si ad eum, cui immensa spiritus plenitudo credita est, quique omnia possit, relicto Ioanne omnes confluant. Quinimo quod maius est, qui credit in filium, habet vitam æternam, quam dare vnus ille potest. Ergo ad eum tantum præparare possum, illi in manu est, sibi fidem habentibus & credentibus largiri. Qui autem ei non crediderit, non videbit vitam: quia Christum veram vitam aspernatus est, sed in morte æterna permanebit, nimirum in continua Dei ira & indignatione, quæ iugis manet super diffidentes & incredulos, in vindictâ perpetuò manentem, vt Prouerb. 19. * Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutientes stultorum corporibus.

*Prouer.
19.d.

CAPVT QVARTVM.

Transiens Iesus à Iudæa in Galilæam, itinere fessus, cū Samaritana loquitur, deinde Samariam introducitur, ibiq; plurimos sua prædicatione conuertit: inde profectus in Galilæam, mansit in Cana Galilææ: inde inuitatus à Regulo, suscitauit filium eius in Capharnaum.

Vt

† De con-
secr. dist.
4. capite.
Quando
ab Ieroso-
lymis.

V Tergo cognouit Iesus quia audierunt Pharisei quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes (quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. Oportebat autem transire per mediam Samaritaniam.

Christus inuidiam Iudæorum agnoscentes, qui iam illum quærentes ut persequerentur, sciens tempus suum nondum aduenisse, reliquit Iudæam, Galilæam profecturus. Ea præcipua inuidiæ causa, quod plures congregaret discipulos, & quod baptizaret non ipse, sed discipuli eius. Correctio est eius quod superiori capite dixerat: & morabatur cum eis, & baptizabat: nimirum ut intelligas, quod baptizabat non per se, sed per discipulos suos. Qui autem per alium facit (ut vulgato proverbio dicitur) per seipsum facere videtur. Quanquam etiam baptizantibus apostolis, hoc est aqua tingentibus, solus Christus verè baptizabat: quippe qui suapte virtute solus peccata ablueret. Quærit autem Albinus, si in hoc baptismo discipulorum Christi daretur spiritus sanctus, propter verba sequentia: Spiritus sanctus nondum fuerat datus, quia nondum Christus fuerat glorificatus? Profectò inquit, dabatur spiritus sanctus in hoc discipulorum baptismo, non tamen ea manifestatione, qua post ascensionem & glorificationem Christi.

Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium & quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, ut cibos emerent.

Sichar eadem quæ & Sichima Iosepho dicitur, & Sichem metropolis Samariæ, quæ ædificasse dicitur Emor pater Sichem, quæ postea ab euentu dicta est Sichê, qui à filiis Iacob ibidem pro stupro Dinæ sororis eorum occisus est. Hæc à Hiero. in Hebraicis quæstionibus Neapolis nuncupatur, & hæc est in tribu Manassè. Alia est, quam ædificauit Ieroboam in monte Ephraim, & hæc est in tribu Ephraim, vt 3. Reg. 12. sed in priore ossa patriar-
chæ

† Genes.
33. d.
Ios. 24. g.

chæ Ioseph, quæ secum attulerunt de Aegypto, sepulta sunt in ea parte agri, quem emerat Iacob à filijs Emor patris Sichem, quæ & Salem aliquando dicta est, Genes. 33. non ea quæ postea Ierusalem vocata est, sed Salem Sichimorum in terra Chanaan, & sita est iuxta montem Garim. Venit ergo Iesus in Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Puto autè esse illud prædium, de quo Gene. 48. loquitur Iacob, datq; Ioseph filio suo dicens: Do tibi partem vnâ extra fratres tuos, quam tuli, de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. Quanquam hoc loco Hiero. in quæst. Hebraicis interpretatur non prædium, sed Sichimam ipsam, quæ Salem tunc dicebatur, & tēpore Hieronymi Neapolis. Sicq; Aug. & Euse. & Chryso. exponūt. Tamen cū eo loco Genes. 48. pro do tibi partem vnā, Hebraicè נתתי לך שבט אחד natathi lecha Sechem ahad, id est, dedi tibi Sechem vnā, id est, partem vnā. Septuaginta reliquerunt vocem Hebraicam, & verterunt, ἐγὼ δὲ δίδωμι σοι Σίχιμα ἐξ ἀίματος, id est, ego autem do tibi Sichimam præcipuā. Hinc factum est, vt quidam locū de Sichima interpretantur, quā dicit se in gladio & arcu vi bellica de manu Amorrhæi tulisse, factū Simeonis & Leui ob stupratam Dinam sororem sibi tribuens. Cū autem Sichem appellatiuū etiam sit, significetq; partem vel humerū, & ahad vnum significet, videtur interpretandus locus de ea parte agri, in qua fixit Iacob tabernacula: quanquam emit à filijs Emor patris Sichem. Neque obstat quod Gene. 48. dicitur: quam tuli in gladio & arcu meo: neque enim per arcum & gladiū vim armatū Iacob intelligere debemus, qui nunquam bellasse legitur, sed arma illius & arcus orationes & deprecationes sumere possumus. Quemadmodum & hunc locum Chaldæus interpres vertit: quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea & deprecatione mea. Prædium ergo istud pars est illius agri, quam emit Iacob, Genes. 48. Samaria autem, de qua hic, non ciuitatis nomen est, sed regionis appellata est, ab eiusdem nominis ciuitate, quā ædificauit Amri rex Israël. 3. Reg. 16. quæ postmodum destructa, & rursus instaurata Sebaste dicta est. Ociosum autem non est, quod Euangelista ait: Oportebat eum transire per mediam Samariam, ne in

ne in odium Pharifæorū, quibus inuifæ erant gentes, æ maximè Samaritani, videretur relictis Iudæis ad alienigenas transire, cum ijsque, quod Iudæis non licebat, commercium habere. Ideo ait: quòd oportebat eum transire per mediam Samariam, quia à Iudæa in Galilæam proficifcenti media occurrit Samaria. In Galilæam autè abire Iesus voluit, vt Pharifæorum inuidiam declinaret. Vbi autem ad prædium Ioseph peruenit, confedit supra fontem qui illic erat, siue magis puteum. Nam à fundenda aqua etiam alti putei fontes dicuntur. Dicitur autè fons siue puteus Iacob, quòd in prædio illo habitans Iacob, vt verifimile est, ibi puteum foderat. Quod autem ait: sedebat supra fontem, sic Græcè est, *ἕζετο ἔνωσ ἐπὶ τῆς πηγῆς*. Forsan Græcè erat *ἐπὶ τῆς πηγῆς*, id est, iuxta fontem, quod magis hoc loco quadrabat, quàm supra vel super. Certè Theophylactus interpretatur apud fontem, ipse autem, & ante eum Chrysofostomus *ἔνωσ*, profic. Quid est quod additur, sedebat sic? Simpliciter, videlicet prout locus sese offerebat, vel humi. Sedebat autem, corpus fatigatum ex itinere refocillans, & iuxta fontem recreans: erat enim penè meridies, quando sol vehementior est. Vnde ait: Erat hora ferè sexta, quæ nostro more. 12. est. Itaq; fatigatum fuisse Iesum ex longo itinere, & æstu solis, & ardore. Quod autem *ἔνωσ* & sic pro negligenter vsurpatur, non est nouum. Nam Terentius in Andria τὸ sic pro leuiter & negligenter vsurpat, dicens: Mirabar hoc si sic abiret.

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Iudæus cum sis, bibere à me possis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim contuntur Iudæi Samaritanis.

Indubiè ex lingua & habitu Christi agnouit eum esse Iudæū Samaritana, ideo miratur quomodo ab ea bibere possit. Non enim ait, contuntur Iudæi Samaritanis, id est, commercium cum eis nō habent, imò eos abominantur, tum propter vetera odia, de quibus. 1. Esdr. 6. & Ioseph lib. 11. cap. 4. Antiq. Iudaic. tum quia, etsi quinq; libros Moyfi recipere, cæteros tñ scripturæ libros abijciebāt, deosq; Gentiliū colebāt. Vnde & Iudæis plus quàm cæteræ Gentes inuifæ erant. Inde opprobrij loco Christo obiecerunt Samaritanum eum esse.

Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est, unde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: & qui autem biberit ex aqua quã ^{† Inf. 7. f.} ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ^{De pœ.} ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad ^{dist. 1. ca.} eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, ^{Charitas.} neque veniam huc haurire.

Nota est ad literam historia. Tantùm id considerandum est, quòd sensim Christus à muliere aquam postulans, erigere vult, vt viuam à se spiritus sancti & veritatis gratiam postulet. Mulier autem adhuc carnalis & animalis pergit de hac sensibili aqua intelligere. Viuam autem aquam intelligebat mulier, aquam è terra scaturientem, & in terra sponte fluentem. Vnde respondet: Nunquid maior es patre nostro Iacob, quasi dicat: Pater noster Iacob hac aqua contectus fuit, meliorem et viuaciorem si quidem inuenire potuisset, nobis daturus. Iesus autem planius sensibilibus aquarum differentiam à spiritualibus illi proponit, quòd qui ex aqua sensibili bibit, rursum sitiat, qui autem ex spirituali, quam solus ipse præstat, nunquam sitiet: quippe quæ bibenti fons aquæ salientis fiat in vitam æternam, id est, quæ perpetuò illi fundat spiritualis gratiæ aquam in æternum viuificantem, ac nunquam sitire sinentem. Mulier autem, etsi nondum vim huius aquæ planè intelligens, huiusmodi aquam à Christo postulat.

Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti: Quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir. Hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus ubi adorare oportet.

Non viri opera vsurus virum vocare iubet, quippe quem sciebat non esse venturum, sed vt mulieri diuinitatem suam aperire incipiat, vade inquit, & voca virum tuum. Quæ cum non habere se professa esset, occulta mulieris aperit, indicans eam quinque viros habuisse, abuti autem alio, qui vir ac maritus eius non esset. Vnde & continuo prophetam eum esse fatetur. Et cum alterationem saepe audiuisset inter Iudæos & Samaritanos, his in solo monte Garisim (nam hoc illi monti nomen) adorandum Deum esse contendentibus, illis autem Ierosolymis tantum, problema hoc Christo proponit mulier, vt quidam aiunt, putas dogma Samaritanorum melius esse, quam Iudæorum. Ego autem propositum à muliere problema, vt de eo crederet quod Christo videretur, quem iam habebat vti prophetam. Quod autem ait: Patres nostri, Iacob cum familia intellexit, qui in prædio illo erexit altare, ibique Deum inuocauit, vt Gene 33. maioresque suos omnes. Adorationis autem nomine omnem Dei cultum, sacrificiorumque ritum intelligit.

‡ Deut. Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, † quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis patrem. † 12. a. † 14. Reg. † Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, † 17. f. & g. † quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu et veritate. † Luc. 7. e. † Nā et pater tales querit, qui adorēt eū. † Spiritus est Deus, et eos qui adorāt eū, in spiritu et veritate oportet adorare. † 1. Cor. 3. d. † 2. cor. 3. d. † 24. q. 2. c.

Quidā autē. §. Anthropomorphitæ.

Duo proposuerat Samaritana. Prius, quod Samaritanis nō liceret alibi, quā in monte Garisim adorare, id est, sacrificare: de hoc enim adorationis genere potissimum præfens locus intelligitur. Alterum, quod Iudæis alibi quā in Ierosolymis non liceret. Vtrorumque cultum cessaturum Christus asserit. Nā hora venit inquit, & tempus, quando & vester, & Iudæorum cultus, nec hic vos, neque Iudæi Ierosolymis patrem adorabitis. Non quod postea & Samaritanis in eo monte, & Iudæis in Ierosolymitano templo veriori cultu Deum adorare non liceret, sed hunc sensum præterdit Euangelista, quod iam instat hora, quando ad adorandum verum cultu Deum nullus præscribetur locus, ita vt alibi adorare nefas sit. Obiter verò Samaritanam submonet,

submonet, præstare Iudæorum cultum cultui Samaritanorum, dicens: Vos adoratis quod nescitis, id est, quòd in monte Garisim adoratis, nescitis quâ ratione suffulti id faciatis, neque aliud argumentum habere potestis, quàm quòd Iacob ibi adoravit: at nondum legelata, quæ postea vetuit alibi quàm Ierosolymis adorare. Nos autem, Iudæi scilicet, adoramus quod scimus, id est, quòd Ierosolymis tantum, & in templo adoramus, sicut scriptura hoc facimus, Deuter. 12. ✠ Non facietis ita ✠ Deut. domino Deo vestro, sed ad locum quem elegerit dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut ponat nomen suum ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta, & victimas vestras, decimas & primitias manuum vestrarum, & vota atque donaria, &c. Vel intellige, quòd Samaritani adorant quod nesciunt, quia licet Deum verum colerent, non tamen solum Deum putabant: adorabant enim & alios deos. Itaque non planè Deum esse sciebant. Iudæi autè quod adorabant sciebant, quia unum illud solum ac verum Deum esse sciunt. Ideo inquit, nos Iudæi adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Ideo quia veri Dei & salutis cognitio à Iudæis ortum habuit, à quibus & cæteris innotescere cœpit, unum solum & verum Deum esse, & posthabenda idola. Ne verò in carnalibus & ceremonialibus sacrificijs & umbris diutius hærendum putarent Iudæi, subdit: Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Vbi spiritum contra carnalia, sacrificium ovium & pecudum, aliorumque animalium distinguit: veritatem autem contra umbram, & imaginem. Nam carnalia Iudæorum sacrificia erant tantum umbra & imago veri illius sacrificij, quod pro mundi salute oblaturus erat patri in ara crucis **C H R I S T V S** dominus. Quibus per Christi aduentum iam cessantibus, rectè subdit: Nam pater tales quærit, qui adorent eum, in spiritu scilicet, & veritate, hoc est, non in carnalibus sacrificijs, sed spe, fide, & charitate, ut quæ David ait in spiritu contrito & humiliato: quia inquit **C H R I S T V S**, spiritus est **D E V S**. Ideo quæ non carnalibus ceremonijs, prout olim à Iudæis, & ipsis crassis & carnalibus adorari iam non vult, sed spirituali cultu.

Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus: cum ergo venerit, ille nobis annuntiabit omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum.

Cum prædixisset Christus instare iam tempus, cum carnalia Iudæorum sacrificia cessarent, aliusque superueniret adorandi patris ritus, ac iam in omnium expectatione Messias esset, rectè subdit: Scio quia Messias venit, in præsentia: nam Græcè est ἔρχεται. Melius itaque, interpres, venit, quàm Erasmus, venturus est, etsi putet hoc loco magis quadrare futurum. Quorsum enim diceret mulier: Scio siue intelligo quòd Messias veniet. Quis enim hoc ignorabat ex Iudæis & Samaritanis, quinque libros Moyse retinètibus. Ideo verbis Christi persuasa mulier, prope esse ut legalia cessarent sacrificia, scio inquit, quia Messias venit, id est, intelligo iam dictis tuis aduentare Christum & Messiam, propeque illum, ac quasi in foribus esse: qui cū venerit, annuntiabit nobis omnia, nosque verum ac legitimum Dei cultum docebit. Iesus autem docilem mulieris animum videns, adeoque ad fidem pronum, non sustinet illam diutius celare, sed ego, inquit, sum qui loquor tecum, quasi dicat, nam putes aduentare Messiam, iam iam etenim venit. Nam & ego ille ipse sum, qui tecum loquor.

Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid queris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dixit illis hominibus: Venite, & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci. Nunquid ipse est Christus? Exierunt ergo de ciuitate, & ueniebant ad eum.

Discipuli superuenientes non audent Christum interrogare quid quæreret à muliere, an aquam, an iter, vel aliud quidpiam, aut quamobrem cū illa tam abiecta muliere & prophana, timentes ne arguerentur interrogationis incautæ, nescientes mysterium Ecclesiæ ex gentibus futuræ. Reliquit igitur mulier hydriam, & festina currit in urbem, quid inuenisset annuntiatura, dicens: Inueni hominem, qui dixit mihi quæcunque feci. Nunquid ipse est Christus? Non quod dubitaret, interrogat mulier,

mulier, sed perinde est illud, ac si diceret, quod vulgo dici solet, possetne ille esse Christus? vt ad explorandum illos alliceret; ac iam ipsi cum eum audiissent, facilius persuaderentur. Et hoc prudentius, quam si aperte dixisset: Ipse mihi asseruit se Christum esse. Rogat itaq; eos, vt & ipsi an ita sit, experiantur.

Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus: † Meus cibus † De pecc. est vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam dist. 3. ca. opus eius. Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses Inter hæc sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: † Leuate oculos ve- in fi. stros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem. Et † Isa. qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vi- 40. g. & tam eternam: vt & qui seminat, simul gaudeat & qui me- 51. b. tit. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui semi- Luc. 10. a. nat, et alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis, alij laborauerunt, et vos in labores eorū introistis.

Vrgentibus Apostolis Christum, vt manducaret de cibus quos attulerant, παραβολικῶς illis loquitur, dicens: alium sibi manducandum esse cibum. Quod cum carnales adhuc discipuli non intelligerent, planius illis aperit, dicens: Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, & vt perficiam opus eius, id est, opus ad quod me misit, quasi dicat: non veni corpus ac cutem laute ac moliter curaturus, sed ad hoc veni, vt voluntatē patris mei, et opus, cuius gratia me misit, perficiam, nempe vt, quotquot fieri poterit, ad eius agnitionem adducam: & mundi peccata, quæ alioqui elui non possunt, nouissimè morte meâ expiem. Hic meus vnus est cibus, meum vnū desiderium, vt quàm plurimos morte meâ & prædicatione adducam: cui rei collaborare vos mecum oportet. Quod similitudine messorum probat, dicens: Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? id est, exactis quatuor mensibus (erat enim initium veris) metendi iam tempus adest? At ego dico vobis, iam tempus instare atq; adesse metendi, non carnalem ac temporalem messem, sed spiritualem. Et ideo inquit: leuate

oculos vestros, & videte regiones, quoniã albescunt ad messem, quasi dicat: iam prope maturuit seges, ac metendi tēpus statim instat. Seges autem spiritualis animi sunt vtcunq; ad recipiendum Christum præparati, per prophetas ac viros bonos in lege peritos, aut alioqui diuino spiritu tactos, quibus opus aliud nihil est, quam falce messoria, hoc est, Apostolorum prædicatione euangelica. Hoc ergo innuit Christus: Meum summum desiderium, vt quam plurimos ad euangelium fidemq; conuertam. Itaque cū iam multi probe parati sint, non modò ex Iudæis, sed & ex Samaritanis, metite ergo, & mihi in horreum cœlestis patris congregate. Nam & messores sua manent præmia: quippe qui congregant fructum in vitam æternam, quando homines prædicatione sua ad vitam æternam adducunt: vt simul gaudeant & seminatores, & messores. Seminatores sunt, qui ante Christi aduentum verè prædicabant, hominesque ad recipiendum eum præparabant. Messores sunt, qui falce verbi prædicatoria eius seminationis fructū messuerunt. Et ne quæque fraudet sua laude Christus, docet alium esse qui seminat, & alium qui metit. Seminatores fuerunt prophetæ, & qui ante Christum prædicauerunt: messores, Apostoli, & quique sequaces eorum. Qui ne totam fructus huius sibi gratiam tribuerent: Ego inquit, misi vos metere quod non laborastis: pars verò agricolis & seminatoribus debetur.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quecunque feci. Cū venissent ergo ad eum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia non propter tuam loquelam credimus, ipsi enim audiuiimus, & scimus quia hic est verè saluator mundi. Post duos autē dies exijt inde, & abiit in Galileam.

Christus non ægrè fert verbū suum Samaritanis per mulierem manifestari, quæ ad vnicum Christi verbum absque miraculis Christo credidit, & paruo discrimine ipsum non solū Iudæorū, sed totius mūdi saluatorē agnouit:

uit: iuxta quod Christus illis improperat Matth. 21. Quia publicani & meretrices præcedent vos in regnũ Dei. Ad cuius mulieris verba multi Samaritanorum crediderunt, & ad suam confirmandam fidem exierunt ad eum, & adduxerunt in ciuitatem suam, ibiq; duos dies mansit annuncians verbum Dei, & inde exiit in Galilæam.

† Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in patria sua honorem non habet. Cùm ergo venisset in Galilæam, & exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

† Matth. 13. g.

Mar. 6. a.

Luc. 4. c.

† Matth. 4. b. & 8. b.

Mar. 1. b.

Luc. 4. c.

Cùm Christus Galilæos conterraneos suos multum duos ad credendum, cùm primò huc venerat, & signa fecerat, vt tamen excusationem non haberent, reuisit eos secundò, asserens se non multum habiturum honorem, sicut neque prima vice habuerat. Ipsi tamen læti ipsum susceperunt, propter signa quæ Ierosolymis in die festo viderant, sperantes non minora se visuros in patria sua. De quo honore dictum est Matth. 13. Marc. 6. & Luc. 4. Vide ibi cætera.

Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vini. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum: Hic cùm audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum: & rogabat eum vt descenderet, & sanaret filium eius. Incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ei Regulus: Domine, descende prius quàm moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes: quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit. Et credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus cùm venisset à Iudæa in Galilæam.

Cùm dicit: Erat quidam Regulus, Græcè βασιλικός, adiectiuè, id est, regius: fortasse vir quidam erat de aula

& familia regis Herodis. Puto tamen interpretem legisse βασιλεύς, id est, Regulus. Quo nomine significantur non modò parui reges, aut regum filij, sed alicuius vrbis aut oppidi, aut ditionis domini, aut principes & magistratus. Et his fortassis erat inter Iudæos princeps quidam. Nam Iudæum fuisse quodammodo verba testatur Christi ad illum exprobrata: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Licet aliquatenus Christum credebatur posse filium suum sanare, sed præsentem solum, non autem absentem. Cùm verò credere cœpit Christum filium suum æquè absentem atq; præsentem posse sanare, filij sui sanitatem obtinuit. Vnde firmiter tunc credidit cum tota familia sua.

CAPVT QVINTVM.

Languidum ad piscinam die sabbato curatum iussit lectum suum deferre in domum suam: ex quo Iudæos irritauit, & sumpta occasione probat, quæcunque signa facit, ipsa habet à patre, sine quo nihil ipse facit, nec pater sine ipso, à quo potestatem in viuos & mortuos accepit, ut quos vult, suscitaret & iustificet.

Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. Erat autem Ierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In hac iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem domini descendebat secundum tempus in piscinam, & movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.

Nota est ad literã historia, ex qua tamen annotare plura possumus. Primum, quòd miracula quæ Deus operatur, siue per se, siue per sanctos suos, aliquando certis locis, temporibusque ac circumstantijs vt plerique qui alios fide excellunt, gratiæ miraculo factæ participes nõ sint. Erat autem ipsa circumstantia loci Ierosolymæ, & pisci-

piscina siue natatoriũ, vbi tantum miraculum fieri solebat. Deinde alia circumstantia, motio & agitatio aquæ per angelum. Deinde circumstantia temporis, vnde dicit: Descendebat secundum tempus, id est, in tempore, siue statuto tempore, siue statis diebus & horis, nimirum vt Theophylactus ait, in die Pentecostes. Deinde & alia circumstantia aderat, quòd non omnes qui descendissent, etiam si æquæ fidei essent, sanabantur, sed tantum qui primus descendisset. Hoc notatum volui, quod & ante nos Rex Christianiss. Franciscus, dum de conciliandis ad fidem Ecclesiæ ac cõcordiam Germanis in Augusto suo consilio ageret, cum viris nobilibus & peritis annotauit, frustra malè habere protestantes, quod auxilium à Deo martyris alicuius præsidio sperarent, persuasum habebant adeundam esse basilicam, cum sola in Deũ fides, & obtinendi quod petimus fiducia sufficiat, nihilq; vel locus, vtpote Diui alicuius basilica & sepulchrum, vel tempus, vtpote anniuersaria eius festiuitas faciat. Dicant enim, si sola fides aiebat, & postulationis obtinendæ fiducia, sufficiebat vt gratiæ illius particeps esset, cũ 38. annos paralyti vexatus, vt inquit Chrysostomus, quotannis liberari expectans, ad piscinam assideret, vique potentiorum intèrturbatus, non desponderet animum. Magna indubiè fides illius, qui tot annos Dei beneficiũ expectauit, neque tamè intèrim sanabatur: quippe quòd tum Deo visum esset eum huiusmodi circumstantijs sanare. Ita Deo per sanctos suos certis in locis, nimirũ vbi viuentes prædicarunt, vel martyrium pertulerunt, aut memoria quid dignum ab his, vel in eorum honore gestum est, certisq; temporibus, nimirum quando ad eorum festiuitatè anniuersariam frequens populorũ multitudo confluit, vt vi miraculi adducti, maiorem ei fidem habeant, quòd his in locis fidem prædicauit & seminavit, vel quid honore dignum gessit. Vide August. in sermonib. de sancto Laurentio ac Stephano, & Euseb. Eusebium in sermonibus de sancto Stephano, & sancta Blá dina martyre Huiusmodi autem piscina veri baptismi figurá gerebat: nam: & aqua eius materialem baptismi aquam præfigurabat, & angelus de cœlo descendens, qui mouebat aquam, spiritus sancti typus erat, qui ad diuina

sacramenti verba in aqua descendit, omnemq; eius natu-
 ram immutat, vt quæ abluendis tantùm corporibus ser-
 uiebat, iam purificâdis animis, totiq; homini spirituali-
 ter regenerando seruiat. Quod verò paralyticum hunc
 noluit in aquam descendere, ostêdit totam regenerandi
 hominis vim, quanquam etiam aqua requiratur, in Dei
 verbo consistere. Noluit autem eum descendere, ne om-
 nem sanationis suæ gratiam aquæ tribueret, sed Deo,
 qui quod creaturæ adminiculo facit, per se facere posse
 docuit. Quod verò ait dies festus, Chrysofto. & Theo-
 phylact. interpretantur de die festo Pentecostes, cuius
 gratia secundum legis mandatũ ascendit Christus Iero-
 solymam. Quod autem ait: Est autem Ierosolymis pro-
 batica piscina: varia est hæc lectio. Hiero. legisse videtur
 in recto, quâdo inquit Bethsaida piscinã fuisse, quæ fue-
 rit Ierosolymis cognomento probatica quam nos pecua-
 lem interpretari possumus, siue ouinam, Græcè *προβα-
 τικῆ*, ouina, à nomine *προβάτων*, ouis, quòd ibi intesti-
 na ouium immolandarum abluerentur. Hinc conijcitur
 Hieronymum legisse in recto *προβατικῆ*, absque *ἰσι*, id
 est, probatica. Et Chrysostomus cum Theophylacto in
 textu suo Græco ita legit: *ἔστι δ' ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις προ-
 βατικῆ κολυμβήθρα, ἢ ἰσιλεγόμενὴ βραϊστὶ βηθσαιδᾶ*, id
 est: Est autem Ierosolymis probatica piscina, quæ dici-
 tur Hebraicè Bethsaida. Atq; ita habebant veteres codi-
 ces Latini: ita Hieronymus. Vnde miror audaculi nostri
 librarij temeritatē, qui quod vetusti codices Latini ha-
 bebant, scilicet probatica in recto, id est, ouilla, aut ou-
 na, siue pecualis & Bethsaida, temerè immutauit, legens
 in probatica piscina, quòd, Græci codices haberent *ἰσι
 προβατικῆ*, quod magis vertendum erat, ad probaticam,
 quàm in probatica. At Hieronymi tempore, sub id tem-
 pus videlicet, aut circiter, cùm facta est vetus interpre-
 tatio, in recto Græci habebāt: similiter Bethsaida. Quare
 in textu nostro nihil immutare oportebat, sed diuersam
 tantùm lectionem in margine annotare. Piscina autem
 siue natatorium idem, aut aquæ pluuiatilis lacus, Græ-
 cè *κολυμβήθρα*, à natando sic dicta, probatica dicebatur,
 Latine ouilla, siue pecuaria dici potest, eo quòd inquit
 Chrysoft. oues illic ad sacrificium congregabantur, &

earum intestina abluebantur, Dicebatur autem Hebraicè Bethsaida, quod verbum non admodum refert hoc loco interpretari, cum non verè Hebraicum sit, sed cõpositum ex Syro & Chaldæo, quomodo & Bethsaida, quod nunc Græci codices habent. Si legis quemadmodum nunc Græci habent, ἰσὶ προβατικῆν, id est, ad probaticam, & Latine pecuariam, dicendum est, quòd certo loco Ierosolymis erat probatica seu pecuaria, id est, stabulum seu ouile ad seruandas oues & pecudes, quæ sacrificijs destinabantur, iuxtaq; eam piscina quædam, aut natatorium, ex aquis à templi stillicidijs fluentibus, facta, quæ dicebatur Hebraicè Bethsaida, habens quinq; porticus, nimirum ad excipiendos ægros, qui curationis gratia illuc statis diebus confluebant.

Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: † Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abijt ille homo, & nunciauit Iudæis, quia Iesus esset qui fecit eum sanum. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato.

† De peccatõ. dist. 3. capite. Adhuc. De peccatõ. ten. & remissio. ca. Cùm in- firmitas. ideo

Quoniam vt dictũ est, hæc piscina baptisma figurabat, & animæ imprimis curationem, ideo cum æque omnes aquæ motum expectantes curasset, atque vnum: quia Cùm in- vero curatio per vnicum sit in Ecclesia baptismum, firmitas. ideo

ideo vnicum curare voluit, & literaliter, quia plus cæteris omnibus languens expectauerat. A quo cum quæret Dominus: Vis sanus fieri? ignorans an ab eo Dominus serio quæreret, respondit: Domine, hominem non habeo, &c. quasi dicat: Domine, vellem libentissimè, sed quia non habeo adiutorem hominem, qui me mota aqua demittat in piscinam, propterea à 38. annis hic languens expecto, quasi ab eo quærens auxilium. Cuius misertus Dominus, ait: Tolle grabatum tuum, & ambula: quod & fecit non obstante die sabbato. Quapropter Iudæi Iesum persequiebantur tanquam violatorem sabbati: in quo ipsi maximè errabāt, quòd necessitas legis vim obligatiuam tollebat: & item in lege aliquid erat morale, aliquid ceremoniale, aliquid literale, & aliquid consuetudinale, quod postremum legi nõ semper repugnabat, vt Christus Luc. 14. Cuius vestrũ asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati? Interrogatus itaq; ille sanatus, quis eum sanauerat, hic autem per fidem sanatus fuerat ab eo quem nesciebat. Inuenit ergo eum Iesus, & manifestauit ei, & quis eum sanauerat, & quòd per peccatum in talem morbum inciderat: vt autem morbum de cætero caueret, etiam à peccato sibi caueret, propter quod hætenus languebat. Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater suscitatur mortuos, & viuificat, sic & filius, quos vult, viuificat.

✠ Exo. 20

Cum scriptum esset Exod. 20. ✠ Sex diebus fecit dominus cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo, idcirco benedixit Dominus die sabbati: vrgerentq; Christum Iudæi, quòd die septimo & sabbato requieuisset Deus ab omnibus operibus

ribus suis, ipse tamen, qui imitator Dei esse vellet, curasset hominem in sabbato, & cum portare grabatum iussisset: argumentum hoc dissoluens Christus, dicit: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor, quasi dicat: erratis qui putatis patrem sic requieuisse sabbato, vt nihil postea fecerit, imò & animas quotidie condit, et si nullas species de nouo condit. Nam & cuncta moderatur ac regit, quæ per me verbum tuum in principio condidit, & quæ malè habent, instaurat. Ita & ego more patris vsque nunc operor ea opera quæ sabbatum sanctificant, quæ nec die sabbati prohibenda, vtpote quæ nec ipsum violant. Itaque quemadmodum scio patrem meum semper operari, conseruando & viuificando quos ad sui imaginem fecit hoies, ita & ego nunc operor, benefaciendo tum corpore, tum animo quibus possum, ijs qui gratiam meam non aspernantur. At verò tantum abfuit, vt prudenti hac responsione placarentur Iudæi, vt in eius odium ac cædem magis ac magis accenderentur, nõ tam quòd sabbatum soluere diceretur, quàm quòd Dei se filium æqualem Deo faceret, dum eadem quæ pater faceret, se facere affirmabat. Quod nihilominus confirmat, quia filius à se non potest quicquam facere, nisi quod patrem viderit & habuerit secum facientem. Quapropter cum me arguitis quòd hominem in sabbato curauerim, patrem quoq; arguatis necesse est, cum eadem vtriusq; nostrum sint opera: indiuisa enim sunt opera Trinitatis. Cumq; me calumniamini, patrem arguitis à vobis non diligere: quippe qui filium, quem ille diligit, non amatis. Nec modò pater diligit filium, sed omnia ei monstrat quæ ipse facit, nihilque eum celat eorum quæ agit, vtpote per quem omnia facit. Quod si apud vos miramini (non potestis enim non mirari, licet externè calumniamini, quod hominem totos. 38. annos malè habentem sanum fecerim) vt sit quod amplius miremini maiora filio demonstrabit & communicabit opera, vtpote mortuos suscitandi, viuosq; & mortuos iudicandi, à morte videlicet tum corporis, tum animi. Neq; minor est hac in re filij, quàm patris potestas: quia quos vult, vterque suscitatur, & viuificatur.

Neque enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit

dedit filio, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum.

Iudicandi potestatem sibi à patre communicatam Iudæis obijcit, ut qui virtutis amore sibi credere nollent, iudicij saltem terrore adducantur. Et quomodo inquires: Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio: cum ipse filius dicat. Ioan. 8. Ego non iudico quenquam. Atqui si bene attendis, ambiguitatem soluit eodem loco Christus, dicens: Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me pater. Rectè ergo nunc dicit: Pater non iudicat quenquam: quia non solus, qui iudicandi potestatem filio comunicat. Et Ioan. 8. rectè ait: Ego non iudico quenquam: quia non solus ac sine patre. Ideoq; cum æqualem patri potestatem filius habeat, æquali quoque honore dignus est: alioqui qui eum minori honore dignum putat, Deum non censet.

Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transiet à morte in vitam.

Promissionem affert in se & patrem credentibus, & Euangelij verbum recipientibus, nimirum condemnationis evitacionem, & vitæ æternæ apprehensionem. Et qui credit inquit, habet vitam æternam in spe, quia arrabonem & pignus vitæ æternæ spiritum sanctum iam habet: & in iudicium non venit, id est, damnationem non incurrit, Græcè, *ὄχι ἔρχεται*, in præsentem: vbi Caietanus venit inquit, pro venit, nimirum Erasmo fidens, qui ita vertit, neque video quamobrem. Quanquam enim scio præsens *ἔρχομαι* nonnunquam vsurpari pro futuro, cum tamen præcesserit verbum *ἔχει*, id est, habet, & sequatur similiter verbum præsens *ἔρχεται*, id est, venit, rectius mihi videtur vertisse interpretes.

Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint, vivent.

De resurrectione corporis, similiter atque animi, rectè verba intelliguntur, ac multo amplius tunc de resurrectione

Etione animi verificata sunt: quia paucos resurgere tunc corporaliter Christus & Apostoli fecerunt, infinitos ab impietate per verbi prædicationē ad fidem suscitauerūt.

Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso: tē potestatem dedit ei iudiciū facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, † & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

† De pœnit. dist. 2. capite.
Charitas.
† Mat. 23. 9

Eadem est sententia cum præcedente: sicut pater suscitatur mortuos. Quod verò ait: quia filius hominis est: Theophylactus iungendum putat cum sequenti sententia: Nolite mirari hoc, & ita interpretatur: Nolite mirari quòd tam magna sibi Christus tribuat, quæ nõ modò supra homines sunt, sed etiã supra angelos, vtpote mortuos suscitandi, & viuificãdi potestatem, cùm homo sit, & filius hominis: nam filius etiam Dei est & dictus est. Alij legunt, dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est. Cyrillus interpretatur quia, pro quatenus, vt intelligamus omnia ei data esse vt homini, qui quatenus homo est, nihil habet à semetipso, Filius autem Dei quatenus filius, connaturale & congenitum habet à patre quicquid habet potestatis. Porro decens erat vt videretur à iudicandis omnium iudex: atqui non poterat videri à reprobis, quia videre Deum in sua essentia reprobi non possunt. † Videbunt autem in quem pupugerunt, id est, in ea hominis forma, in qua malè eum habuerint. Cùm autem dixisset Christus de se: Venit hora, quando mortui audient vocem filij Dei (quod de particulari resurrectione Lazari, & aliorum suscitatorum interpretatur Theophylactus) nolite inquit, hoc mirari, quia venit hora. Græcè ἔρχεται, quod hic in futuro verti poterat, veniet, quia de re longè pòst futura agitur, in qua omnes qui in monumētis sunt, audiēt vocem filij Dei, & procedent qui bona egerunt, in resurrectionem vitæ. Hic Theophylactus, quoniã dixerat superius, qui credit, in iudiciū nõ venit, ne putemus quòd fides sola ad salutē sufficiat, dicit hi qui mala fecerūt in resurrectione.

† Inf. 19. f
Zach. 12. d

surrectionem condemnationis, qui autem bona, in resurrectionem vitæ. Non igitur sola fides absque operibus iustificat, sed oportet etiam opera adesse: tunc enim propriè fides est, quando eam comitantur opera. Non enim dicit, qui crediderunt, in resurrectione vitæ: quippe quibus defuerunt opera. Ideo vtrunq; necessariû est.

† De cõse. † Non possum ego à meipso facere quicquam. Sicut audio, dist. 5. ca. iudico, & iudicium meum iustum est, † quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Si ego † Infr. 6. a. testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum nõ est † Infr. 8. c. verum. † Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio † Matt. 3. d quia verum est testimonium eius quod perhibet de me. Sup. 1. c. † Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico ut vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens.

Cùm omnia ista vsque ad hunc locum: Vos misistis ad Ioannem: non alio spectant, quàm vt inculcet indiuisa esse sua & patris opera, eandemq; fore vtriusq; voluntatem: quippe qui non ex suo, sed patris arbitrio atque voluntate iudicet. Vtq; maior sibi fides adhibeatur, patris de se testimonium adducit, non contentus hominis etiam sancti, vtpote Ioãnis baptistæ testimonio: què tamen commendat, ne reiijciendi ipsius testimonij occasionem habeant, dicens: Erat lucerna ardens & lucens: quia non erat ille lux vera, sed veræ lucis testimonium, qui suo lumine non luceret, sed alieno, nempe Christi gratia: tantoque acceptius est eius de me testimonium, quòd ad eum non misi, vt de me testaretur, vos autè rogatum misistis ad eum eius de me testimonium. Ego autem ab homine testimonium non accipio, id est, cùm Deus sim, humano testimonio non egeo: sed hæc dico, id est, & patris testimonium affero, & Ioannis, vt vos credatis, atque ita salui sitis.

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

Id est, cùm vita & moribus luceret, ira vt Messiaë titulum turbæ illi deferrent, vos præ gaudio exultabatis, quasi nascentem de me opinionem, opinio quæ de eo habebatur,

bebatur, extinctura esset. Et bene dicit ad horam, siue ad tempus, nam statim vt eiusmodi titulum auersatus increpare vos cœpit, progeniem viperarum appellans, exultare in eo desijstis. Alio modo voluistis exultare quodam tempore in luce doctrinæ illius, quando omnes ad eum eiusque baptismum confluebatis. Sed refrixistis statim, neque perseuerastis credentes ei.

Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. † Opera quæ † Inf. 14. c.
dedit mihi pater, vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, † Inf. 8. c.
testimonium perhibent de me, quia pater misit me, et † qui † Matth.
misit me pater, † ipse testimonium perhibuit de me, neque †
vocē eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, † 3. d. &
verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem mi- † 17. a.
sit ille, huic vos non creditis. Scrutamini scripturas, quia
vos putatis in ipsis vitam æternam habere: et ille sunt
quæ testimonium perhibent de me, et non vultis venire
ad me, vt vitam habeatis.

Habeo testimonium maius Ioanne, id est, Ioannis testimonio: nempe testimonium operum, quæ iussu patris facio. Testimoniū patris, qui voce cœlitus delata testat⁹ de me est Hic est filius meus dilectus, &c. cuius neq; verbū, neq; me verbi præconem accipitis. Tertium testimonium est scripturarum, in quibus inquit, vos putatis vitam æternam habere. Non dixit habetis, sed habere putatis, neq; habetis. Quia cū de me scripturæ testificetur, ad me qui sum via, veritas, & vita, venire nō vultis. Claritatem ab hominibus non accipio: sed cognoui vos, quia dilectionē Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei, et non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, † et gloriam quæ à solo Deo † 1. Cor.
est non quæritis? Nolite putare quia ego accusaturus sum † 4. a.
vos apud patrem: est qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis: Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, † de me enim ille scripsit Si autem illius literis non credi- † Gen. 3.
tis, quomodo verbis meis credetis? † c. 22. b. &
49. b.

Claritatem siue gloriam (nam Græcè est δόξα) ab hominibus non accipio, neq; clarus euadere per homines

quæro. Vos autem scio Dei dilectione carere. Nam si eum dilexissetis, me quoq; , qui in nomine eius venio, recepissetis. Et quomodo inquit, vos potestis credere, qui gloriam tantum ab inuicem aucupamini, gloriam autem quæ à solo Deo est, negligitis? Nam qui verè in eum credit, totus ab eo pendet, vos autem ab ore hominùm pendetis: & quia me reiecto totam in Moysen spè vestram conijcitis, nequaquam opus erit delatore me vestri apud patrem: ipse vos Moyses deferret & accusabit, cui non credidistis, quando testificanti illi de me credere nolulistis. Nam cum toti ab illo pendeatis, vanum est putare verbis meis vos fidè habituros, qui illius scripta non habuistis.

CAPVT SEXTVM.

Satiaturus Christus multitudinem, abiit trans mare Galilææ: vbi quinque hominum milibus partibus, ascendit in montem oraturus, & suos discipulos trans mare remisit, post quos super aquas ambulans, venit Capharnaum, vbi multa veri panis vitæ mysteria discipulis & auditoribus aperuit.

†39. dist.
cap. 1.

Mat. 4. g.

Mar. 3. b.

Luc. 4. b.

† Matth.

14. b.

Mar. 6. c.

Luc. 9. b.

Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis, † & sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. † Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum.

Mare Galilææ cur dicatur Tyberiadis, paucis explicandum est. Hoc mare à flumine Iordane efficitur. Iordanis autem fluuius à Libano profluens ex duobus fontibus, quorū alter Ior, alter Dan vocatur, coalescit & conflatur. Neque procul ab his fontibus lacum fundit, quæ Samochanitim vocant, à quo 120. stadijs delapsus, alium efficit priore maiorem, quem Tyberiadis lacum, aut Hebræa phrasi mare nominant, siue mare Galilææ. Diuersa tamè sortitur nomina secundū diuersas adiacentes provincias vel vrbes. 40. verò stadijs in latitudine patens, centumq; in longitudine, aquæ dulcis est, atq; potabilis. Dicitur autem mare Galilææ, à terra adiacente, Genesar autem,

autem, vel Genezareth, à terra etiã cõtinente. Dicitur & mare vellaëus Tyberiadis, ab oppido Tyberiadis, quod Herodes in honorem Tyberij construxit. Habet autem oppida multa, vt Capharnaüm, Tanicheam, Bethsaidam, Corasim, Magdalum, Termanuta, Naim, Cana, aliãque plurima, de quo vide apud Iosephum amplius lib. 3. cap. 18. de bello Iudaico. In hoc igitur transmarinum desertum duxit Iesus plurimam multitudinem, quam pasceret cibo corporali, sicut Iudæos trans mare rubrum mâna cœlesti paauerat, quam citra mare reuersus cibo pauit spirituali. Ascendit igitur in montem, vt post legis defectum legem inciperet euangelicam, & hoc iuxta Pascha, quod legi finem præstitueret debebat.

Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes, vt manducent hi? Hoc autẽ dicebat tentãs eum. Ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisq; modicum quid accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas, frater Simonis Petri: Est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tantos? Dicit ergo Iesus: †Facite homines discumbere. Erat autẽ fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque milia.

†Matth.

14.d.

Marc. 6.c.

Luc. 9.b.

Subleuat oculos Iesus ex diuinę misericordię & pietatis iudicio, qui semper ad se venientes recipere paratus est, & in necessitate subuenire. Quærit igitur ex Philippo: Vnde ememus panes, vt manducent hi? Sed hoc dicebat tentans eum, non vt agnosceret quod sciebat, sed vt cibi agnosceretur penuria, & tarditatem fidei suę doceret Philippum, vt tentatus agnoscat, quod vidēs ignorabat. Vnde adhuc Dei virtutem ignorans, respondet: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt, &c. Ducenti autem denarij, de quibus hic meminit, auctore Budæo valent. 20. aureos Gallicos, hoc est. 35. libras Turon. Allati itaque sunt quinque panes, & duo pisces, quos cum benedixisset, iussit apponere turba: & manducauerunt, & saturati sunt quinq; milia hominum,

præter mulieres & paruulos. Colligentes fragmenta, impleuerunt. 12. fragmentorum cophinos, per quos, vt ait Albinus, omnis doctorum spiritualium chorus exprimitur, qui obscura scripturarum (quæ turbæ nequeunt capere) & meditando colligere, & mandata literis suo pariter ac turbarum vsui iubentur. Quod post prophetas fecerunt Euangelistæ, post quos sequaces eorum Ecclesiæ toto orbe diffusæ magistri. Quod videntes turbæ signum, Christum Regem acclamauerunt: ipse aut statim effugit, & discipulos suos transire iussit.

† 36. di. ca. Qui eccle-
siasticis.
† Matt. 24
d. & 15. g.
Marc. 6. f.
& 8. a.
Luc. 9. b.

† *Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebāt. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: † Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, & duobus piscibus, quæ superfuerunt his qui manducauerunt. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant: Quid, hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.*

Acceptis igitur panibus & piscibus, vt cæteri dicunt Euangelistæ, respexit in cælum, gratias agens, & benedixit. In cælum respiciens, honorem patris, à quo ipse venerat, protestatus est, vt intelligerent præsentes, vt ait Hilarius, à quo tantæ virtutis accepisset effectum, & ipsi ad operum suorum principia mentis oculos ad Deum dirigerent. Vbi virtus consideranda est benedictionis, ad quam tanta facta est & panum & pisciū multiplicatio, quæ singulos distributa pavit, vt 12. cophini pleni fragmentorum superessent his satiatis. Quod igitur turbis supererat, discipuli tollere iubentur, quia vt dictum est, mysteria quæ à rudibus non capiuntur, tanquam secretiora quædam intelligentiæ, à perfectis & studiosis graui inquiruntur labore, & ad satiandos populos referuantur. Quod autem acclamant homines viso signo verum prophetam in lege promissum, id est, Messiam, non intelligendum est vt sit propheta more cæterorum, qui non nisi inspiratione & reuelatione prophetabant, sed quia infallibiliter & verè, quæ ex natura sua præuideret, annunciabat.

† Iesus ergo cum cognouisset quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus. Vt autem serò factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaū: & tenebræ iā factæ erant, & nō venerat ad eos Iesus. † Mare aut̄ magno vēto flante exurgebat.

† Matth.

14. c.

Marc. 6. g

Luc. 6. b.

† Matth.

14. c.

Marc. 6. g

Quid autem, rex fieri timebat? nōne ipse rex erat? Noluit ab hominibus rex fieri, qui à Deo factus est Rex regum, & Dominus dominantium, cuiq; data est potestas in cælo & in terra, & qui Pilato respōdit: Regnum meum non est de hoc mundo. Nō igitur appetijt in turbam principatum, imò fugit, vt nos tales honores fugere doceat, qui à Dei contemplatione impediunt. Quod autem dixit: Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum: non meminit tunc quid eis transfretando acciderit. Ideo paucis explicat, quòd iam tenebris existentibus nauigabant, & quòd orta sit super mare magno flante vento tempestas, & tūc venit Christus ambulans super mare ad eos.

Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinq; aut triginta, vident Iesum ambulans supra mare, & proximum naui fieri: & timuerūt. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo eum accipere in nauim, & statim nauis fuit ad terram quam ibant.

Obiter autem notandum est, quòd secundum Plini. lib. 2. ca. 23. stadium centum viginti quinque nostros efficit passus, quilibet autem passus pedes continet quinque: vnde 8, stadia miliaria faciunt. 2. autem miliaria, leucam Gallicam. Quòd autem alij Euangelistæ dicunt à discipulis Christum receptum esse in nauim, quibus cōtraire videtur Ioannes, cum inquit: voluerunt ergo eum accipere in nauim, & statim nauis fuit ad terram: ideo vt se explicet hac difficultate Chryso. asserit deambulationem Christi super mare, de qua Matthæus & Marcus, aliam esse ab ista, & prius factam, quòd in illa Matthæi diu dubitant de Christo Apostoli, hic prōtinus credunt: illa non quieuit ventus, donec nauim ingressus esset, hic ne nauim quidem ingresso Christo statim facta est tranquillitas: imò miraculum aliud factum, quod Euāgelistæ

reliqui tacent, quippe quòd cùm 10. aut 15. stadia abessent à littore, statim nauis appulit ad terrâ. Alij aliter hoc scrupo se explicant, nimirum quòd alij Euâgelistæ discipulos in nauim recepisse Christû asserunt, Ioannes autem non dicat quidem, sed neq; negat. Atqui rectè inspicienti negare videtur Ioannes, dum ait: Voluerunt eum recipere.

Altera autem die turba quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi vna, & quia nō introisset cū discipulis suis Iesus in nauim, sed soli eius discipuli abyssent, aliæ verò superuenerunt naues à Tyberiadē iuxta locum ubi manducauerant panem, gratias agentes Deo. Cùm ergo vidisset turba quia Iesus nō esset ibi, neq; discipuli eius, ascenderunt in nauiculam, & uenerunt Capharnaū, quærentes Iesum. Et cùm inuenissent eū trans mare, dixerūt ei: Rabbi, quando huc venisti. Respondit eis Iesus, & dixit:

Turbis non potuit hoc celari miraculum, scilicet quòd Iesus super aquas ambulasset: argumentabatur enim hac ratione: Hic erat vnica nauis, quam soli ingressi sunt discipuli absq; Christo, nec ipse aliam nauim conscendit: venit igitur ambulando super aquas. Quòd nō transierit aliam nauim, patet, quoniam à Tyberiadē superuenerūt aliæ naues, quas ipse non ingressus est, sed solæ turbæ: non igitur per nauim venit Capharnaum. Ideo altera die quærebant illum Capharnaum, à quo inuento quærent quomodo & quando uenerat, & tunc se turbis præsentat, quas ne eum regem facerent, fugerat. Ecce nunc cum turbis loquitur, nec eas timet, sed eas patiens audit, nec eis ad interrogata, quia curiosa, respondet; sed quibus prius satiavit ventrem, nunc tentat satiare mentem. *Amen amen dico uobis, quæritis me, non quia uidistis signa, sed quia manducaistis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam, quam filius hominis dabit uobis. Hunc enim pater signauit Deus. Dixerūt ergo ad eum. Quid faciemus ut operemur opera Dei. Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.*

Erant in ea turba quinq; milia hominum, diuersi generis ho-

ris homines: quidam & hi pauci intelligendæ veritatis, & obtinendæ salutis gratia Christum sequebantur: fortasse paulo plures signorum gratia: at bona pars, vt cibus ventrem pascerent. Ideo exprobrat eis Christus, quòd pascendi tantum ventris gratia venerint. Admonet itaq; eos operari non cibum qui perit, id est, occupari, & anxios & studiosos esse quærendi cibi, nõ carnalis & temporalis, sed spiritualis & æterni, qui vitam præstat se mæducantibus æternam. Et ne causæmini non adesse vobis cibi huius copiam, præsto adest filius hominis, qui vobis eum suppeditet. Hunc enim inquit, pater signauit Deus. Pro signauit, Græcè est ἰσφραγίσεν, id est, sigillauit, hoc est, imaginem sui & characterem in filio tanquã impressit: imò ipse filius tanquam ipsissima est imago patris, & character substantiæ eius. Quod si character est patris, & eadem cum eo substantia, vtique vitæ æternæ cibum præstare potest. Dicunt ergo Iudæi: quid faciemus vt operemur opera Dei? Græcè, τί ποιοῦμεν, id est, quid facimus? pro, quid facere debemus, aut faciemus, vt operemur opera Dei: ἰρωιμας; autem hæc interrogant. Vnde cum Christus respondisset opus Dei esse, vt in se CHRISTVM Dei filium crederent, nuperrimo factò miraculo.

Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, vt videamus, et credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim verus est, qui de cælo descendit, et dat vitam mundo. Dixerunt ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.

Novum signum quærent, vt inde credant. Neq; aliud signum occurrit illis, quàm antiquum manna, dignum gastrimargis illis signum. Quibus respondet Christus, vetus illud manna patribus esse datum: at longè maius vobis præstitum beneficium. Nam etsi ad Moyse preces manna vobis de cælo pluit, non tamen Moyses dedit vobis panem de cælo. Vbi Græcè est, τὸν ἀπὸ τοῦ, id est, non panem illū verum, sed veri illius panis figurā, man-

† Ex. 16. c.

Num. 11. b

† Matth.

16. a.

Marc. 3. b.

1. Ioã. 3. d.

Psal. 77. c.

Sap. 16. c.

na scilicet. At pater meus dat vobis τὸν ἄρτον, id est, panem illum de cœlo verum. Verus enim ille panis est, qui de cœlo descendit, quod manna non erat, quod tantum ab aëre descendit. Quod autem Iudæi aiunt: Domine, da nobis semper hunc panem: quidam εἰρωμικῶς dictum putant, quasi dicat: si potes, da nobis hunc panem, quomodo Moyses manna dedit. Cyrillus non εἰρωμικῶς dictum putat, sed ex animi sententia, pro carnali scilicet eorum ingenio, qui ventris tantum curam haberent.

†Eccle. 14.e. *Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ, †qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet in æternum.*
 Matt. 26 a *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis.*
 Mar. 14.d
 Luc. 22.c. *Quia carnales Iudæi de carnali pane intelligebāt, docet eos nō de materiali pane se intellexisse, sed spirituali, qui quidem panis ipse sit. Ego inquit, sum panis vitæ, id est, vivificans, ac vitam mundo præstans: est enim Hebraismus. Qui venit inquit, ad me, non esuriet. Quid autem sit ad eum venire, explicans subdit: Et qui credit in me, non sitiet in æternum. Nam ad*
 Supr. 5.c. *CHRISTVM venire, est in eum credere: in quem qui piè & verè credit, spiritualiter eum manducat & bibit, nec sitit aut esurit: quod verum est, & spiritualiter, & carnaliter. Nam esurire & sitire pro extrema rerum temporalium penuria etiam literaliter sumitur, quam non sinit pios & in se verè credentes pati Dominus, iuxta illud: Davidis: Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Vel spiritualiter intellige, quod qui finaliter in eum crediderit, nunquam esuriet neque sitiet, nimirum omnium bonorum satietatem in Christo oppletus, iuxta quod David olim dicebat: Satiabor, cum apparuerit gloria tua. Et de hac satietate fidelium inquit Isaïæ 49. Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & Sol, quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos. Qui credit inquit, in me, non sitiet in æternum. Sed dixi vobis, quia, pro quod, & vidistis me, & non creditis: vidistis scilicet me miraculum de quinque panibus & duobus piscibus edentem, quod erat diuinitatis meæ amplum & sufficiens testimonium, & tamen non creditis.*

Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, non eijciam foras, quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hæc est enim voluntas eius qui misit me patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Hæc est enim voluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam. Et ego resuscitabo eum nouissimo die.

Quia non veritatis dicendæ, sed pascendi ventris, ut antea illis exprobrauit, eum sequebantur, ideoque quæquam miracula vidissent, non credebant, rectè subdit. Omne quod dat mihi pater. quasi dicat: nihil mirum quòd in me non creditis, quòd iam ad me non venitis, quemadmodum scilicet par est, quia non mittit vos pater. Omnes autem quos mihi dat pater & mittit, ad me veniunt. Sicut enim postea ait: Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum: vos autem pater non trahit, sed gula vestra, sed gastrimargia. Et eum qui venit ad me recta fide, non eijciam foras nec aspernabor. Patris enim, cui veni ut paream, voluntas est, ut electos suos, quos mihi dedit, qui que oculis mentis Dei filium videt, & in eum credunt, excipiam, & ad vitam æternam in nouissimo die resuscitabo,

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi, & dicebant: † Nonne hic est filius Iosèph, cuius nos nouimus patrè & matrem? Quomodo ergo dicit hic: quia de cælo descendi? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem. † Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: † Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me. Non quia patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. † Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi. Si quis manducauerit

† Matth.
13. g.

Mar. 6. a.

Luc. 4. d.

† 23. q. 4. c.

Nabucho

donosor.

in fine.

† Isa. 54. d.

Ierc. 31. f.

† Exo. 16.

c.

ex hoc pane, viuet in æternum.

Murmurabant re vera Iudæi, quòd Christus illos iterum non pasceret: quanquam murmurationis causam prætexit, quòd se de cælo venisse diceret. Vnde subdit: Nolite murmurare inuicem, prætextu huius quòd me de cælo venisse dixerim. Neque enim capere illud potestis, qui ad me fide venire spernitis, nimirum quos nō pater trahit, sed venter. At nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Idem est quod paulo antè dixerat: Omne quod dat mihi pater, &c. At qui trahente patre ad me veniunt, ego ad vitam æternā resuscitabo: qui omnes erunt docibiles Dei, Græcè *ἰδὰκτῆς θεοῦ*: vbi *ἰδὰκτῆς* nomen est, significatque dociles. Docibiles autem Dei hic dici puto, qui Dei fidē ac doctrinam facillē suscipiunt, & docētur, quales sunt quos pater ad filium trahit: & hoc secundum septuaginta interpre. Isa. 54. quia Hebr. dicitur: Et ponam vniuersos filios tuos doctos à Deo. Vos autem, quos nō pater, sed venter traxit, nihil mirum est si capere non potestis me affirmantem quòd è cælo descenderim: neque ad me venitis, quia nihil à patre meo didicistis de me: quippe qui vos immorigeros & male dociles præstatis: cum hi tantum, qui à patre de me audierunt, & didicerunt, dociles dici mereantur. Cùm autem patrem sensibile quid putarent, quod cerni oculo corporali posset, subdit: Non quia patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, qui vidit patrem, hic est à Deo: id est, nemo patre vidit, nisi qui à patre missus est, eius filius. Eadem sententia cum ea primi capituli: Nemo Deum vidit vnquā, de qua vide illo loco. Quòd autē dicit: Patres vestri māducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hoc illis impropert, quod supra gloriabatur, dicentes: Patre nostri māducauerunt manna in deserto: nō esse in hoc gloriandū, quòd omnes qui de illo comederunt, morē fugere non potuerunt, & omnes tā iusti quam iniusti mortui: verum qui hunc panē, quē profero, manducauerint dignē & fideliter, non moriētur, sed in æternum viuent. *† Et panis quē ego dabo, caro mea est, pro mundi vita. Liti-*

† De con-
secr. dist.
20 cap.
Christus. c
Vtrū. &
c. Omnia.

gabant ergo Iudæi ad inuicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis

vobis dare carnem suam ad manducandum? Dixit ergo eis
 Iesus: † Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis car- f24. q. 1.
 nem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebi- capite.
 tis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit Audiui-
 meum sanguinem, habet vitam eternam. Et ego resuscita- mus.
 bo eum in nouissimo die. 1. Cor.
 11. c.

Græci reperunt, quam ego dabo, scilicet, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Cùm inquit ergo, panis quem ego dabo, de alio pane intelligit, quàm cùm dicit: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Nunc cùm dicat, quem ego dabo, in futuro, non de priore pane intelligit secundum diuinitatem, sed de pane secundum humanitatem. Sic enim interpretatur Euthymius Græcus ex Græcis, cuius verba pro expositione huc visum est addere: Duobus modis inquit, Christus dicitur esse panis, secundum diuinitatem scilicet, & humanitatem. Postquam ergo docuit de modo, qui secundum diuinitatem est, nunc autem docet de modo qui est secundum humanitatem. Non autem dixit: Panis quem do, sed quæ dabo: daturus nanque erat in vltima cœna, quando sumptum panem actis gratijs fregit, deditq; discipulis, & ait: Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Quodque is locus de vero corpore et sanguine Christi in Eucharistia intelligatur, docet Theophylactus, cuius verba visum est adscribere, Latinè quidè versa, Græca autem qui volet, leget: Manifestè autem inquit, nobis hoc loco de mystica communionem corporis sui dicit. Nam panis inquit, quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Attende autem, quòd panis, qui à nobis in mysterijs manducatur, non est tantùm figuratio quædã carnis domini, sed ipsa caro domini. Non enim dixit: Panis quæ ego dabo, figura est carnis meæ, sed caro mea est. Trãformatur enim arcanis verbis panis ille per mysticã benedictionem, & accessionem sancti spiritus in carnem dñi. Et ne quæ cõturbet, q̃ credendus sit panis effici caro: etenim et in carne ambulãte dño, & ex pane alimoniam admittente, panis ille qui māducabatur, in corpus eius mutabatur, & similis fiebat sanctissimæ eius carni, & in augmentum & sustentationem conferebat, iuxta humanum morem.

morem. Igitur & nunc quid prohibet, quin virtute verborum panis in carnem domini conuertatur. Et quomodo non apparet nobis caro, sed panis? Vt non abhorreamus ab eius esu. Nam siquidem caro apparuisset, insuauiter affecti essemus erga communionem. Nunc autem condescendente domino nostræ infirmitati talis apparet nobis mysticus cibus, qualibus alioqui afflueti sumus. Aduerte autem, quod cum diceret verba hæc: Panis quem ego dabo, caro mea est, &c. nondum institutum erat sacramentum Eucharistiæ, quod in cœna postea institutum est, quando sumpto pane & benedicto dixit: accipite & manducate, hoc est corpus meum. Quod autem litigabant Iudæi de verbis Christi, nihil mirum, cum carnaliter ipsi, carnali tantum modo manducandam carnem intelligerent, quibus aperte Iesus respondet: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis. Aduerte autem, quod non respondet Iudæorum quæstioni interrogantiū quomodo, sed generali sententia respondet, dicens: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, &c. quasi dicat: ad humanam non spectat infirmitatem de creatoris potentia, quo nā modo operetur, interrogare, sed simpliciter verbo eius credere oportet. Quia non modò possibile est eam manducari, sed etiam necessarium, necessitate quidē conditionali, si vitam scilicet habere velimus in nobis. Quia ad sumptionem carnis & sanguinis domini in Eucharistia, sequitur indignè sumentibus vita. Nam vt inquit Cyrillus: Cū viuificans Dei filius in carne habitauerit ad suum bonum, eam ad vitam reformauit, & totus toti, vt ita dicam, ineffabili modo vnionis coniunctus, viuificantē ipsam effecit: quia natura viuificans est, propterea participantes hæc caro viuificat. Quod verò ait: Et ego resuscitabo eum in nouissimo die: non de resurrectione simpliciter intelligendum est, ad quam resurgunt boni & mali, sed de resurrectione ad vitam æternā.

† De con
secr. dist.
2. Quia
corpus.
In qui-
bus.

‡ *Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.*

Rursum vt obturet murmurantium Iudæorum ora,
aperte

apertè affirmat non ænigmaticè, sicut parabolicè, vt in- **Prima**
quit Chrysoſto. quòd caro ſua verè eſt cibus. Quòd ſi **&**
verè cibus eſt, & ſanguis verè potus, mirari non oportet, **ſeq. cap.**
quomodo fieri poſſit vt carnem eius manducemus, **Vtrū ſub**
& ſanguinem eius bibamus. Quod autem ait: Qui man- **figura.**
ducat meam carnem, &c. in me manet, intelligendum eſt
de dignè manducantibus & bibentibus.

*Sicut miſit me viuens pater, & ego viuo propter patrem:
& qui manducat me, & ipſe viuet propter me. Hic eſt pa-
nis qui de cælo descendit. Non ſicut manducauerunt patres
veſtri māna in deſerto, & mortui ſunt. Qui manducat hūc
panem, viuet in æternum.* † *Hæc dixit in ſynagoga docens
in Capharnaum. Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, di-
xerunt: † Durus eſt hic ſermo, & quis poteſt eum audire?
Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum, quia murmurarent
de hoc diſcipuli eius, dixit eis: Hoc vos ſcandalizat.*

Græci hunc locum interpretantur, τὸ διὰ ἐμὲ, ἀντὶ
τῆς διὰ ἐμοῦ, id eſt, per me, pro, propter me, vt ſit ſenſus:
Sicut miſit me in mundum, vt homo fierem, pater, ita e-
go viuo per patrem habitantem in me, ſicut alibi dicit:
Ego ſum in patre, & pater in me eſt. Sicut ergo per habi-
tantem in me patrem, à quo vita mea dependet, ita qui
manducat me, viuet per me: quia me vitam, per quam vi-
uit, in ſe manentē habet, ſicut paulo antè dixit: Qui man-
ducat me, ipſe viuet propter me. Et qui manducat meam
carnem, &c. in me manet, & ego in illo.

Si ergo videritis filium hominis aſcendentem † ubi erat † Sup. 3. b
prius.

Prædixit Chriſtus: hoc vos ſcandalizat, quòd dix-
erim: Niſi manducaueritis carnem filij hominis, &c. quia
natura vobis impoſſibile videtur, vt hominis caro viui-
ficet, ac durum, vt quis hominis carnem māducet, quòd
præter naturam iſta fiant. Quid ergo dicturi eſtis, quan-
do contra omnem naturæ vim ac poteſtatem me fili-
um hominis, quem modò nihili facitis, in cælum, vbi
prius in natura diuina eram, aſcendere, illucque huma-
nam naturam ferre videbitis? Eſt enim particula hæc: Si
enim videritis, eclipſica, ſupplendumq; eſt, quid dicturi
eſtis? aut quid ſimile. Non equidem tunc offendent ver-
ba iſta,

ba ista, cum intellexeritis maiestatem filij hominis super astra ferri, quid dicetis, qui neque quicquam corporeum cogitare potestis, aut attolli posse ad cœlum?

Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam.

Perperam torserunt hunc locum sacramentarij, quasi velit dicere Christus, carnē suā sacramentaliter manducatum nihil prodesse. Dupliciter autem Græci hunc locū exponunt. Cyrillus interpretatur, quod caro Christi, si sola intelligatur, absque inhabitante in ea diuinitate, viuificare non potest, neque quicquam magis, quàm alterius hominis caro profit. Sed quoniam cum viuificante verbo coniuncta est, tota effecta est viuifica. Chrysost. exponit carnem, id est, carnalis manducationis intellectum non prodesse: vt si quis, quomodo ait August. putet carnali modo vorandam dilaniandamque Christi carnem in Eucharistia, quomodo in macello occisi animalis caro manducatur. Sed spiritus est qui viuificat, id est, spiritualis, & non animalis. Cyrillus explicat: Spiritus est qui viuificat, id est, non mea caro per se intellecta, sed quatenus mihi, qui spiritus sum, vnita est, viuificat. Hic enim Christum spiritum appellat.

Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.

Id est, vt inquit Cyrillus, spiritualia spirituali, & non carnali modo atque animali intelligenda sunt, & viuifica. q. d. intellexisti ea verba prædicta spiritualiter, tibi sunt spiritus & vita: intellexisti ea carnaliter, sic nihilominus spiritus sunt & vita, sed tibi non sunt.

Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.

Causam scandali Iudeorū & discipulorū aliquot Christi (non de duodecim intelligas, nam & alij multi discipuli erant) eorum incredulitatem esse ait. Nam in Eucharistia, cæterisq; diuinis mysterijs, quæ supra vim naturæ, humanumq; ingenij captum sunt, credere oportet, non causas interrogare: quippe quæ de eorū genere sint, vt Isā. ait. & Nisi credideritis, non intelligetis.

*Isā. 7. b.

Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retrò, & iam non

cum

cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? & verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.

† De cō
secr. dist.
2. capite.
Forte.

Eos qui verbo Christi scandalizati sunt, abijisse dicit retrorsum, hoc est, in incredulitatem. Nam qui Christo non credit, atque ab eo se diuidit, retrorsum abiit: qui autem credit, non retrò, sed ad priora & anteriora proficiscitur, quomodo Paulus ad Philip. 3. ait: Quæ quidem retrò sunt, obliuiscens: ad ea verò quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis fidei in Christo Iesu.

Respondit eis Iesus: Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariotæ: hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.

Ne reliquis discipulis abeuntibus, & solis duodecim remanentibus, ipsi tanquam de sua firmitate confisi insolescerent, cautiore illos reddens, ait: Nónne ego vos duodecim elegi, &c. quasi diceret: Reliquos qui abierant, non elegeram, quapropter mirum non est, si verbo meo offensi, retrorsum abierunt, cùm ex vobis quos elegi, vnus sit diabolus. Vbi diabolus non tam calumniatorem significat, quàm insigniter malum, omniq̃ prauitate prauum: qualis diabolus, eiusq̃ imitatione filij. Hunc autem Iudam intellexit, quanquam nominare noluerit, vt tacito nomine cautiore à malo, minusq̃ de se fidentes redderet.

CAPVT SEPTIMVM.

Christus Iudæorum furorem declinans, Iudæam fugit, & Galilæam frequentat, vnde discipulos præmittit Ierosolymam ad Scenopegiam diem festum Iudæorum, quos instante festo secutus est occultè, palàm tamen prædicans in templo, Iudæos ex doctrina sua a Moyse tradita confutat, & eos confusos abire cogit.

Post

Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare, quia querebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo ꝛ dies festus Iudæorum, Scenopegia.

Leuit.
23. f.

Pro ambulabat, Græcè est περιπατῶ, id est, ambulabat, vel obambulabat, melius quàm versabatur, quomodo Erasmus vertit. Nam versantur in aliqua regione, qui in certo illius loco habitant: etiamsi inde non moueant. Voluit autem indicare Euangelista, Christum prædicando varia Galilææ loca obambulasse, non Iudæam, ob Iudæorum furorem, qui ad mortem eum petebant. Vbi Iudæam non generaliter, sed specialiter pro ea regione intelligere oportet, quæ tribum Iuda & Beniamin completitur: nam in generali Iudæa est Galilæa. Et tunc proximus erat dies festus Iudæorum, Scenopegia, quod Iudæi vocant festum tabernaculorum, de quo Leuit. 23. institutum 15. die mensis septimi, vsque ad 21. quintum festum celebre Iudæorum, in memoriam, quòd in deserto peregrini Israëlitæ non nisi in tabernaculis & vmbaculis habitauerint, οὐκ ἔσθησαν δὲ λέγουσιν αὐτῶν δicitur, à figendis tabernaculis. Nam οὐκ ἔσθησαν, tabernaculum, vmbaculum, & tentorium significat. πῆγυνημι, figo, à tabernaculis figendis dictum. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & querit in palam esse? si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum.

Fratres eius nõ puto intelligi Iacobum & Ioannem: quanquam nonnulli Græci ita asserant eos Ioseph filios esse, perperam sentientes, sed alios puto fuisse Christi cognatos & affines, qui in Galilæa tantùm agerent, ac minime Christum sequerentur, diuinitatisque illius planè rudes essent, & cùm animales essent ac carnales, arbitranter Christi gloriam ad eos vti agnatos & affines non nihil spectare: hortantur eum in Iudæam transire ac Ierusalem, scilicet vt discipuli eius, qui Ierosolyms habitabant, neque illi erant assidui, opera eius viderent & miracula, quæ ad vanam gloriã illos retulisse indicant verba sequentia: Nemo in occulto quid facit, & ipse querit

in palam esse. Vbi pro in palam esse, Græcè est, ἐν παρρησίᾳ εἶναι, quod non significat in libertate esse, id est, audacter loqui, vt in Bibliorum suorum annotationibus quidam interpretatus est, sed in proparulos esse, & palā ac liberè omnium ore celebrari: vt scilicet cū miracula eius Ierusalem viderint, quotquot illuc affluunt, palā ac liberè eum prædicent ac commendent. Indicant autem verba sequentia, quid sibi velit ἐν παρρησίᾳ εἶναι, id est, in palā ac proparulo esse, omniumq; ore celebrari, ita scilicet verba: si hæc facis, manifesta te ipsum mundo, id est, si vera ac non fucata sunt quæ facis miracula, prodi in publicum, & orbi te celebriorem redde.

Dicit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. Vos autem ascendite ad diem festum hunc.

Consulentibus ex vana gloria Christo eius affinibus, vt ad festum Ierusalem ascenderet, quo se illustrem omnibus & gloriosum redderet, respondit: Tempus meum nondum aduenit. i. vt inquit Chrysost. Tempus & hora mortis meæ à Deo statuta, cuius ego gratia in mundum hunc veni, nondū adest, necdū tempus est vt ego immoler. Quod si nunc Ierusalem ascendero, qui toti ardent, & morti meæ inhiant, Iudæi statim me occiderēt: quod fieri non oportet ante tempus à patre constitutum. Vestrū autem tempus semper est paratū, vt cū velitis, semper ascendatis, quibus nihil est à mundo ac Iudæis periculi: quippe qui operibus eorum consentitis: ego autem opera eorum arguo. Ideo tutè ascendere potestis.

Ego autem non ascendam ad diem festum istum, quia meū tempus nondum impletum est. Hæc cū dixisset, ipse mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc et ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.

† Iudæi ergo quærebant eū in die festo, et dicebāt: Vbi est ille? Et murmur multū erat in turba de eo. Quidā. n. dicebāt: Quia bonus est. Alij autē dicebāt: Nō, sed seducit turbas. Nemo tamē palā loquebatur de illo propter metū Iudæorū.

† Sup 6.c

Quomodo ait Christus : non ascendam : cùm statim Euangelista subdat: Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit? Ad quod respondeo, quòd cùm ait: Non ascendam, intelligendum est, vobiscum. Et certe Græca quæ nunc extant, pro non, habent ἔτι, id est, nondum. Quanquam & Græcus Cyrillus legit ac interpretatur, non ascendo. Et Chrysosto. interpretatur, non ascendo nunc, hoc est modò vobiscum. Igitur ego inquit, non ascendo, adhuc enim vrget Iudæorum exandescencia in me, qui me occidere possent ante tempus à patre statutum. Post verò ascensum fratrum ascendit & ipse, non manifestè, ne quod illi suadebant, humanam gloriam affectare videretur: tum etiam expectans, donec Iudæorum deferbuisset ferocia.

Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, cùm non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit eius voluntatem facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam querit: qui autem querit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.

Die festo mediante, hoc est, circa quartum diem mediū hebdomadæ, scilicet festi tabernaculorum, quod per dies septem protendebatur, accessit Christus in templū. iam furore Iudæorum pacato, & ibi docebat, dicens: Mea doctrina non est mea, &c. Mea inquam est doctrina, quā vobis annuncio: mea autem nō est, id est, mei solius, sed patris etiam mei, qui misit me, quod nosse potuerunt, inquit, qui voluntatem eius facere voluerint. Nam à Deo patre profecta est mea doctrina, nō à meipso solo. Vere autē Christi doctrina & patris & sua erat: quippe in quo essent omnes thesauri scientiæ & sapiētiæ absconditi, & in quo habitaret omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.

‡ Exod. 20 a. † Sup. 5. c. † Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? † Quid me queritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmoniū habes, quis te querit interficere? Respondit Iesus, et dixit eis. Unū opus feci, et oēs miramini propterea.

rea. † Moyses dedit vobis circuncisionē, nō quia ex Moysē † Leuit.
 est, sed ex patribus, et in sabbato circunciditis hominem. † Si 12. a.
 circuncisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex † 25. q. 1.
 Moysi, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci ca. Ideo
 in sabbato? Nolite iudicare secundum faciem, † sed iustum §. Hic
 iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Ierosolymis: ita.
 Nōne hic est quem quæruunt interficere? Ecce palam loqui- † Deut.
 tur, et nihil ei dicunt. Nunquid cognouerunt verè princi- 1. c.
 pes, quoniam hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit.

Hoc dicit Christus ob id, quòd cum sabbato in pisci-
 na hominem sanasset, eum Iudæi vt legis transgressorē
 arguebant: propterea indignati, ad mortem eum quære-
 bant. Iccirco eis obiicit: Me vt legis transgressorem ar-
 guitis ex bono opere, quia totum hominem sanum feci
 sabbato. Nemo autem ex vobis legem facit: quippe quæ
 homicidium inhibet, cum me interficere quæritis. Quòd
 autem ait circuncisionem non esse ex Moysē, sed ex pa-
 tribus, ostendit primum circuncisionis authorem fuisse
 Abraham: per quam docet neq; etiā sabbatum solui. Nā
 & circuncisionem homo in sabbato accipit, ita tamen,
 vt inde lex sabbati non soluatur. Ita neq; ex infirmi cu-
 ratione, aut vllō prorsus tali benefacto. Quòd rursus
 ait: Nolite iudicare secundū faciē, sensus est: Nolite ha-
 bere in iudicando respectum personarū, vt me, quia hu-
 milis videor & abiectus, vti transgressorē sabbati argua-
 tis ex opere prorsum bono: Moysē autem transgressi
 sabbati reum non faciatis, cum circuncisione, quæ dolo-
 rem alioqui affert, vsus sit in sabbato, & vos eum imi-
 tantes, pariter vtimini. Quòd si me propter humilitatem
 damnatis, illum propter eius dignitatem absoluitis, vti-
 que secundum faciem, & ex acceptione personarum, nō
 ex recto iudicis iudicatis.

Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit.

Qui ista dicebant, indubiè Christū oderāt cū Phari-
 sæis, qui ex malitia dicūt neminē nosse vnde sit Christ⁹.
 Nā ex quo prophetæ loco conijcere poterāt ignotū esse
 Christi ortū, nepe secundū diuinitatē ex eodē nouerant
 cum Pharisæis, qui tēpore magni Herodis dixerunt ex
 prophetis Christū in Bethlehē nasciturū. Sed intelligerē

nolebant alterum esse Christi ortum ex diuinitate, alterum ex humanitate, de quibus dixerat Micheas ca. 5. de ortu quidē ex humanitate: Et tu Bethlehē Ephrata paruulus es in milibus Iuda, ex te enim mihi egredietur qui sit dominator in Israël. De ortu autem eius ex diuinitate, cūm statim subdit: Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Sciebant itaque omnes vnde nasceretur ex matre Christus, nempe ex Bethlehem: ignorabant vnde & quomodo nasceretur, ex patre. Cui⁹ natiuitatis difficultatē referens Isaias, aiebat: Generationem eius quis enarrabit?

‡ Infr. 8. c. g. ‡ Matth. 21. d. Mar. 12. b. Luc. 19. g. 20. c. 22. 2.

Clamabat ergo Christus in templo docens, et dicens: Et me scitis, et vnde sim scitis: et à meipso non veni: sed est verax qui misit me, quem vos nescitis. † Ego scio eum. Et si dixerero quia nescio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eū, quia ab ipso sum, et ipse me misit. † Querebant ergo eum apprehendere, et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, et dicebant: Christus cūm venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit? Audierunt Pharisei turba murmurantem de illo hæc: et miserunt principes et Pharisæi ministros, ut apprehenderent Iesum.

Theophylactus & Cyrillus exponunt hunc locum: Quanquā fingitis vos ignorare, qui sim tñ, & vnde sim scitis, nēpe à Deo. Nemo. n. posset signa ea facere quæ ego facio, nisi à Deo sit. Sed obstare huic interpretationi videtur: quē vos nescitis. Quomodo enim vnde cœlesti ortu Christus esset, scire poterāt, si Deū vnde prodiret nescirent? Vnde alijs videtur locū exponere de ortu carnali. q. d. Christus: Carnalē utiq; meā generationē nostis, & tamē vnde sim, nō verē nostis: quia patrem qui me misit, & vnde sum, cœlesti scilicet generatione ortus, siue à quo missus sum vt incarnaret, nescitis. Quem si velitis scire, quærite à me, & credite mihi, quia ego scio eum. Voluerunt autem eum apprehendere, sed noluit, quia nondum venerat hora, quam ab æterno diuinitus præuiderat. Vnde ex turba pauperes crediderūt maioribus insipientibus. Quapropter ministros miserunt, qui eum apprehenderent, sed non potuerunt, audita turba

turba eum glorificante.

Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscū sum: et vado ad eum qui me misit. † Queretis me, et non inuenietis, et vbi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inuenimus eum? nunquid in dispersionē gentiū iturus est, et do- † Inf. 13. d
flurus gentes? Quis est hic sermo quē dixit, queretis me, et non inuenietis? et vbi sum ego, vos non potestis venire?

Cū per ministros ad mortem Pharisei Iesum peterent, blando aded sermone vsus, ait: Adhuc modicum tēpus vobiscum sum, quasi dicat: quod ad me occidendum anhelatis, quid tantopere persequimini? Adhuc paulisper expectate, ac tum vos, si tenere me volueritis, non impediam. Et sanē modicum tempus erat à festo tabernaculorum, quod in medio Septembri fiebat, vsque ad Pascha. Quo tempore expleto, vado ad eum qui me misit, per ascensionem videlicet ad patrem; & tum quæretis me, & non inuenietis. Non longē enim postea, quadragesimo scilicet post Christi passionem anno, qui tūc Christum petebant ad mortē, in auxilium sui vocauerunt. Multi enim illorum superstites fuere, nec tamen inuenerunt, exigente Dei vindicta, vt meritas scelerum suorum pœnas luerent. Hunc autem Christi sermonem non intelligentes Iudæi, arbitrabantur in dispersionem gentium eum abiturum. Dispersionem autem gentium vocat Chrysostomus gentes, non vno in loco, neq; vna orbis parte seorsum, vt quondam Iudæi viuentes, sed quocunq; locorum dispersas. Fortē etiā dispersionem gentium intelligit Iudæos, qui tempore captiuitatis hac illac inter gentes dispersi sunt, nec cum cæteris Iudæis reuersi in Iudæam: ad quos prædicandos, quo Phariseorum odium declinat, abiturum Christum suspicabantur.

In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, et clamabat, dicens: † Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. † De pœ. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, † flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. (Hac autem dixit de spiritu pite. Qui quem accepturi erant credentes in eum.) † Ita. 44. a

Nouissimo die festo tabernaculorum, quo præterito, † Ita. 44. a

abituri erant exteri, & quo in templo plures conueniebant, quòd in omnibus festis sollemnibus octauus dies esset celeberrimus, & sanctissimus, aperte cœpit prædicare, & clamare: Si quis sitit, veniat ad me. Sitim vocat vehemens salutis desiderium ac studium: qua inquit, siti qui laborat, veniat ad me, hoc est, mihi credat. Quòd autem de siti spirituali intelligat, & quòd ad eum venire, credere sit, docent sequentia verba: Qui credit in me, sicut dicit scriptura (hic enim faciendum punctum est,) id est, qui de me credit (inquit Theophylactus) quæ admodum scriptura testatur de me, quòd sim Messias, Dei filius, creator, & vniuersi dominus: aquæ viæ fluët de ventre eius, hoc est, varia sancti spiritus dona, ac fluenta de corde eius scaturient. Nam ventrem Hebræi pro corde sumunt, sicut in illo Dauidis de filio pater ait: Ex utero ante luciferum genui te. i. de corde meo ac mente paterna. Quod autem per flumina aquæ viæ intelligantur sancti spiritus dona, testatur Euangelista, dicens: Hoc autem dixit de spiritu, quæ accepturi erant credentes in eum. *Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Ex illa ergo turba cum audisset hos sermones, dicebant: Hic est verè propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne scriptura dicit: quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, ubi erat Dauid, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad principes & Phariseos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunquã sic locutus est homo, sicut hic loquitur.*

Græca quæ nunc extant, non habent datus, sed pro eo, sanctus, At Græci exponunt illud: nondum erat spiritus sanctus, pro, non erat spiritus sanctus datus. Quem locum intelligunt de visibili spiritus sancti missione, qui publicè missus non est, neque palàm visibiliter missus, nisi post Christi glorificationem & ascensionem. Nam ipsa spiritus sancti natura & substantia ab æterno cum patre & filio semper erat. Ex iam dictis verbis magna inter turbas orta est controuersia, alijs credentibus ipsum esse

Mes-

† Psal.
109. b.

† Mich.
5. a. 1

Matth. 2. a

Messiam, alijs dicentibus, quia de Galilæa non venturus est, sed de Bethlehem domo Dauid. Ideo qui missi fuerant vt adducerēt eum, testimonium doctrinæ eius perhibuerunt, dicentes, nunquam se audiuisse talem sic bene loquentem, vt Deus videretur cum eo loqui.

Responderunt ergo Pharisei: Nunquid & vos seducti estis? Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis. Sed turba hæc, quæ non nouit legē, maledicti sunt.

‡ *Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominē, nisi prius audierit ab ipso, ‡ & cognouerit quid faciat? Responderunt, & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? ‡ Scrutare scripturas, & videi, quia à Galilæa propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.*

† Sup. 3. a.
‡ Deut. 17. b. & 19. d.
‡ Sup. 5. f.

Ipsi odio & inuidia in Christum accensi, præiudiciū turbæ & simplicibus facere volunt, non debere eos credere Christo, quòd ipsi non crederent, qui peritiores in lege essent: atq; eo præiudicio Christū premunt ipsum, doctrinamque eius abijciendam censentes, quòd ipsi in illum non crederent. Quod non ferens Nicodemus occultus Christi discipulus, docet ex legis præscripto condemnandum non esse Christū, nisi prius audiretur. Contra eum autē Pharisei stolido se argumento tuentur, nempe quòd Galilæus esset, sicut & Christus. Non legitur iniquum in scripturis, oriturum ex Galilæa prophetam. Atqui mentiuntur illum Galilæum esse, quem ex Bethlehem antè nasciturum, & postea ibidem natum sciebāt, quanquam propter exactam in Galilæa ætatem iuxta Isaie vaticinium vulgò Galilæus crederetur.

CAPVT OCTAVVM.

Occurrit Christus cautelis Iudæorum liberando adulteram, probando doctrinæ suæ veritatem & excellentiam, & seipsum veracem, illos autem mendaces, seipsum Abraham superiorem: unde commoti in illum, exiit occultè de templo.

†Leu.20.
a.
†3.q.8.
Qui sine
peccato.
& ca. Po-
stulatus.
2.q.7. ca-
no. Ple-
runque.
†3.q.8.
Qui sine
peccato.
Postulat?
De pœ.
dist.6.
Qui vult.
Deu.17.b
†50. dist.
cap. Pon-
deret.

Iesus autem perrexit in montem Oliueti, & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribae & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. † In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. † Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram. Cum ergo perseuerarent interrogantes, erexit se, & dixit eis: † Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat, & iterum se inclinans, scribebat in terram. Audientes autem hæc, unus post alium exhibant, incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo domine. Dixit autem Iesus: † Nec ego te condemnabo: vade, & iam amplius noli peccare.

Hanc historiam de muliere adultera multi codices antiqui Græcorum non habebant, quam neque Chryso-
stomus in Euangelij Ioannis enarratione recenset: licet eius homil. 60. meminerit. Euthymius Græcus in collect. ex commentarijs Græcis hanc recitat. Cuius quidem nota est expositio, in qua Phariseorum malitia notatur, qui non legis studiosi, sed vt Christum constringerent, reumque transgressæ legis absoluendo mulierem, aut inhumanitatis eam condemnando arguerent. Iesus autem sic factum temperat, vt pudefactos Phariseos ab accusatione mulieris arceat: ipse verò neque absoluat, neque absentibus accusatoribus damnet. Superant tandem explicanda aliqua, quæ nonnihil à Græco differre videntur. Interpres habet: deprehensa est in adulterio, Græcè est, *ἔλαβεν φάρσαυοὶς τὴν γυναῖκα*, id est, in ipso facinore adulterans deprehensa est, ita vt tergiversari non possit. Quod verò aiunt: in lege Moyses mādaui huiusmodi lapidare: Leuit. 20. habetur, & Deuter. 22. vbi tamen de mortis genere, lapidatione scilicet, nihil habetur. Quòd autem semel atque iterum inclinatus Iesus in terra scripsisse

psisse dicitur: quanquam quid scripserit ignoratur, nisi quia aliqui dicunt ipsum scripsisse: Terra terram accusat: tamen vero simile est occulta Phariseorum scripsisse flagitia. Vnde illi pudefacti abierunt, relicta muliere sola, vnus post alterum. Hoc autem loco, scilicet audientes autem, &c. Græca Aldi planè ita habent, vt interpret noster vertit: alij codices paulo secus habent. Nam post audientes, addunt: καὶ ὑπὸ δαυκαί κέως, id est, redarguti à conscientia. Et post hunc locum, incipiētes à presbyteris & senioribus, addunt: ἕως τῶν ἐχάτων, id est, vsque ad nouissimos. Vbi verò interpret habet: erigens autem se Iesus, Græci addunt, καὶ μηδὲνα θεαδάμονος, πλὴν τῆς γυναικός, id est, & neminem intuitus, præter mulierem.

Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: † Ego sum lux mundi. Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde veni, & quo vado. Vos autem nescitis vnde venio, aut quo vado.

† Inf. 9. a.
& 13. g.
i. Ioã. 1. b.

Græci articulum addunt τὸ φῶς, id est, lux illa vera, de qua Ioan. 1. dixit: Erat lux vera, illa scilicet, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc autem ait, vt in ignorantia ac peccati tenebris iacentes ad se, veram lucē sequendum excitet. Ob id autem increpantibus Phariseis, non esse illi fidem adhibendam, quia de se testimonium ferret, ait: Et si testimonium perhibeo ego de meipso, verum est testimonium meum. quasi dicat: Nolo ego vos premere meo vnus testimonio, qui & patrem de me testantem, & scripturas etiam ipsas, & opera habeo quæ facio: quanquam si meo testimonio vrgere vos vellem, verum est testimonium meum. Probat autem hinc verum esse: quia scio vnde venio, & quo vado, id est, scio me à deo patre verū Deū exisse, & rursus vti Deum ac verum hominem ad eū redire. Deus autem falli non potest, nec metiri, Sed quomodo inquires stare potest, quod nunc ait, cum eo quod s. ca. dixit: Si ego testimonium fero de meipso, testimo-

nium meum non est verum? Dicendum quòd 5. cap. loquitur vt homo purus: hominis autem puri testimonium de se recipi non solet: hic autem loquitur vt homo ac Deus, ideo subdit: quia scio vnde veni.

Vos secundum carnem iudicatis.

Hoc est, vt inquit Chrysostomus: Ego cum sim Deus, non nisi verè iudicare de me possum: vos autem qui carnales estis, secundum carnem, id est, secundum carnalem apparentiam, & externam faciem iudicatis, hominem me purum arbitrantes: atque ideo meum de meipso testimonium reiicientes.

Ego non iudico quenquam: & si ego iudico, iudicium meum verum est, quia solus sum, sed ego, & qui misit me pater.

† Deu. 17.
b. & 19. b.
† Mat. 18.
b.

Et in lege vestra scriptum est: † Quia duorum hominum testimonium verum est. † Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus?

2. Cor.
13. a.
Heb. 10. c.
2. q. 4. c. 1.
† Dist. ca.
In omni.

Hoc interpretatur Chrysostomus, quasi dixissent Iudæi: si nos non rectè iudicamus, cur nos non punis? cur non dânas? Quibus respondet Christus: Ego non iudico quenquâ, id est, non ad hoc veni primo aduentu meo in mundum, vt iudicem mundum, sed saluem: quanquâ si iudicarem, verum esset iudicium meum, quia non solus ego, sed qui misit me pater, mecum iudicat, quem negare non potestis infallibilem iudicem. Sicut meum de me testimonium verum est, quia non solus ego testimonium de me fero, sed pater qui misit me: quia si ita in lege vestra scriptum est: duorum hominum testimonium verum est: multo magis duorum, qui omnibus hominibus superiores sunt.

† Matth.
11. d,
Luc. 10. d
† Sup. 7. g

Respondit Iesus: † Neque me scitis, neque patrem meum. Si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo. † Et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.

Videntur hæc contradicere ei quod dixit 7. cap. Et me scitis, & vnde sim scitis. Euthymius ex Græcis interpretatur, nescitis, id est, nescire simulatis. Nâ in veritate inquit,

inquit, nōstis. Chrysoſtomus interpretatur noſſe Chriſtum & patrem, eſt approbare & honorare. Neque nouiſtis inquit, vt oportet agnoſcere: quia ſi cognoſceretis & honoraretis, etiam me cognoſceretis. Nunc autē quia me nescitis, neque honoratis, illum quoque nescitis, neque honoratis. Præcedentem verò locum: Vbi eſt pater tuus? quidam inquit Chryſoſtomus, ad iniuriam & probrum dici purant à Iudæis, qui ei exprobrarant, quaſi ex fornicatione natus eſſet. Alij, quòd Ioseph vilem eſſe putabant & abiectum. Ideoq; dicebant: Vbi eſt ille pater tuus, quaſi dicerent: Obscurus eſt & ignobilis, qui tantopere eum iactas: diſſimulabant enim intelligi à Chriſto, Deum patrem eſſe ſuum.

Dixit ergo iterum eis Ieſus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quo ego vado, vos non poteſtis venire. Dicebant ergo Iudæi: Nunquid interficiet ſemetipſum, quia dicit: Quo ego vado, vos non poteſtis venire? Et dicebat eis: Vos de deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis veſtris. Si enim non crederitis quia ego ſum, moriemini in peccato veſtro.

Vado, his locis, quo ſæpius vtitur CHRIS TV S, ſignificat ſpontaneam eius abitionem in mortem, quaſi dicat: ne putetis quòd ego pro mundo moriturus ſum, veſtrum tantum eſſe opus, ego enim ſponte in mortem vado, non vos me ducitis: & quia nunc me abijcitis, futurum eſt vt aſentem quærat, nec interim inueniat, id eſt, in obſtinato veſtro in me meoſque odio (nec enim deſierunt poſt CHRIS TI mortem eum perſequi in membris ſuis) aut in infidelitate veſtra. Poſſet etiam intelligi pro, ego vado, ego vado ad patrem per mortem & aſcensionem: cumq; abiero, voſque futura mala premere cœperint, quæretis me auxiliatorem. Alij interpretantur: quæretis me, ad mortem perſequendo me in meis membris. Quo autem ego vado, id eſt, ad patris gloriam, quo per mortem & aſcensionem propero, venire non poteſtis. Quod CHRIS TI verbum non intelligentes Iudæi, arbitrati ſunt per hæc verba, quo ego vado, eum locutum

cutum esse de interfectione sui. Quibus respondit Christus: Vos de deorsum estis, ego de supernis. quasi dicat: nihil mirum si intelligere non potestis quod dixi vobis: quo ego vado. Nam ego qui de supernis sum, id est, exiui à patre, & de cœlo descendi, nō nisi cœlestia possum loqui, & sublimia: vos autem qui de deorsum estis, hoc est, carnales, animales, mundani, non nisi infima & carnalia loqui potestis. Quod autem prædixit: moriemini in peccatis vestris; ne ad desperationem eos adducat, ostendit penes vnos illos esse causam mortis. Si enim nō credideritis quia ego sum, Messias scilicet vester & saluator, in peccato vestro, seu in peccatis vestris, vt Græca habent, moriemini, scilicet in infidelitate & obstinatione.

Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis.

Diuus August. scilicet & Ambrosius interpretantur: Ego sum rerum omnium principium: nempe in quo Deus omnia fecit, vt scribitur Gene. 1. In principio creauit Deus cœlū & terram. Nā sicut pater principiu rerū omnium dicitur, tanquam causa & origo, sic & filius, quōd per eum omnia pater fecerit. Tamen Græca secus habent, ita nempe, τὴν ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν: vbi τὴν ἀρχὴν, pro κατὰ τὴν ἀρχὴν, id est, principio, siue à principio sumitur: & tunc ordinanda est lectio, interrogantibus Iudæis Christum: Tu quis es? Sum id quod à principio vobis loquor, ac toties inculco ac repeto, nempe panis vitæ, panis viuus, qui de cœlo descendi, lux mundi, de quibus & similibus suprā 6. & 7. locutus est capitulis.

Multa habeo de vobis loqui & iudicare, sed qui me misit, verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mūdo. † Et non cognouerunt, quia patrem eius dicebat Deum.

Græcā, πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλῆν καὶ κρίναν, id est, multa de vobis possem dicere, ac in multis vos accusare, siue iudicare, damnare (nam vtrunq; κρίνω significat) quippe qui sum is, cui pater omne iudicium dedit: sed qui misit me pater, verax est & iustus, ei vos ego relinquo iudicandos, illi doctrinam meam, quam vos reijci-

tis, explorandam relinquo: quippe quia ego loquor quæ ab eo audiui. Et non cognouerunt inquit, quia patrem suum dicebat Deum: Græci non addunt Deum, quamquam Græci de eo intelligant. Est itaque sensus: Non cognouerunt, cum diceret: qui misit me: quod de patre eis loqueretur.

Dixit eis Iesus: † Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à me ipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor: & qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

† Sup. 3. e.
Infr. 12. e.
1. Ioan. 3. e

Cum exaltaueritis, id est, morte crucis affeceritis: tunc enim ad literam exaltatus est in aëre, & verè etiam exaltatus, id est, in summum dignitatis gradum assumptus est, sicut testatur Paulus ad Hebr. 2. Eum autem qui modico, quam angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatū. Ignominiosissima enim morte, qua deiectum in Christum, eiusq; nomen extinctum in Iudæi putabant, ea maximè exaltatum reddiderunt, non sua, sed patris gratia, testante Paul. Phil. 2. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum. Cum ergo inquit Christus, filium hominis, me scilicet vilem & abiectum vestra quidem opinione oppresseritis & extinxeritis, re autem vera, sed præter opinionem vestram exaltaueritis, tunc cognoscetis quia ego sum. Quidam interpretantur, quia ego sum Dei filius, panis vitæ, lux mundi, & similia. At cum textus nihil horum habeat, & vnicuiq; supplere liceat pro suo arbitratu, mihi simplicius sumendum videtur: Ego sum verus Deus. quasi dicat: cognoscetis me, quem contemptui habuistis, verum Deum esse. Ut autè sic interpretètur, adducor, eo quod ad vnum Deū spectat dicere: Ego sum. Et interroganti Moyse Deum quod esset nomen eius, respondit Dominus: † Ego sum qui sum. Et: Sic dices filijs Israël. Qui est, misit me ad vos. Cum ergo exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sum, id est, agnoscetis me verum Deum, Deiq; filium. Sic enim scribit Matthæus: Centurio, &

Exo. 3. d

qui

qui cum eo erant, viso terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes : Verè filius Dei erat iste. Post exaltationem quoque Christi, id est, eius mortem & resurrectionem (vtrunq; enim eius exaltatio est, vt testatur Paulus Rom. 1.) declaratus est filius Dei, ex eo quòd à mortuis resurrexit. Quod si tunc cognituri sint quòd Christus verè Deus Deiq; filius erat, cognituri sunt etiam, quòd à seipso solo nihil, sed omnia ex patris præscripto & voluntate faceret.

† De pœ. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei, Iudæos : † Si
ni. dist. 4. vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, &
Si ex bo- cognoscetis veritatem, veritas liberabit vos. Responderunt
no. ei: Semen Abraham sumus, & nemini seruiuimus vnquam:
quomodo tu dicis, liberi eritis? Respondit eis Iesus: Amen
amen dico vobis, quia omnis † qui facit peccatum, seruus
est peccati.

† Ro. 6. c.
2. Pet. 2. d.
2. q. 7. ca.
Secuti
sunt.

Quia vt paulo antè dixit: multi in eum crediderant: sed quia multi erant, qui cum ad tempus credidissent, verbis eius offensi, quia animales erant, nec ea capere poterant, abibant retrorsum, vt suprà cap. 6. dictum est: docet non satis esse fidem, nisi in ea perseuerauerint. Quòd si perseuerarint, veros fore eius discipulos, & veritatem agnituros, quæ ipsos ab omni errore peccati & ignorantie protinus liberos reddat. Et veritas inquit, liberabit vos. Quod verbum Iudæi carnaliter intelligentes, de seruitute corporali & legali respondent: Nemini seruiuimus vnquam: Semen Abraham sumus, quasi dicat: Semini Abraham regnum promissum est perpetuò duraturum: quomodo ergo nos seruos appellas, cum dicis nos per veritatem in libertatem afferendos? Christus docet aliam esse seruitutis rationem, quæ sit per peccatū: quia qui facit peccatum, seruus est peccati. Cui enim teste

† Ro. 6. c.

Paulo, † nos exhibemus seruos ad obediendum, eius serui sumus, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam.

Seruus autem non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abraham estis, sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi,
apud

apud patrem loquor, & vos quæ vidistis, apud patrem vestrum facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est.

Cùm prædixissent Iudæi se semen Abrahæ, id est, de domo ac familia & genere Abrahæ, atque ideo minimè seruos, Christus autem docuisset alia ratione eos esse seruos, scilicet seruos peccati, subiit Christus: Seruus autem non manet in domo in æternum, quasi dicat: cum Paulo. * Neque omnes qui semen sunt Abrahæ, omnes filij, sed serui multi, quia peccato seruiunt. Seruus autem non est perpetuò de domo & familia, sed eijcitur, quoties Domino placet. Itaque quanquam vos genus & semen Abrahæ iactatis, si serui peccati esse perseveratis, eijciet vos è cœlesti familia verus Abraham, à qua verus filius eijci non potest, quia manet in æternum. Illi ergo fidem habetote, ut vos à seruitute peccati in libertatem asserat iustitiæ. Nam si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio equidem quòd Abrahæ filij estis, at carne tantùm, non spiritu, fideique eius imitatione: quia innoxium me, quem tantopere Abraham videre optauit, interficere quæritis: quia sermo meus non capit in vobis, Græcè, οὐ χωρῆν, quod significat capere, percipere, procedere, & progredi, quomodo fortasse sumi potest: sermo meus οὐ χωρῆν, id est, non procedit, neque progreditur in vobis, hoc est, non proficit. Sed vereor ne non id significet τὸ χωρῆν: quapropter aut arbitror Ioannem scripsisse χωρῆται, aut τὸ χωρῆν absolutè positum, pro χωρῆται, quomodo nonnulla actiua absolutè ponuntur pro passiuis, ut κατατρέφω, quod significat finem alicui rei dare aut facere: similiter aliquando desinere. De quo vide commenta. Budæi. pag. 609. Certè Theophylactus passiuè interpretatur, inquit enim: εἴτα ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι δικαίως δεῖ (ἠτῶμεν ἀποκτεῖναι, τίθησι τὴν αἰτίαν. οὐ γὰρ ἀλλο, φησί, λυσοῦντε κατὰ ἐμῶν, εἰ μὴ διὰ τὸ τὸν λόγον τὸν ἐμὸν ὑφιλότερον εἶναι τῆς ὑμῶν διανοίας, καὶ μὴ χωρῆτὸν ὑμῖν, id est, Deinde ne dicere possent, iure te interficere volumus, causam addit: Non alia ratione inquit, aduersum me rabie agimini, nisi quia sermo meus vestro intellectu ac cogitatione sublimior est ac superior, neq;

*Ro.9.b

à vobis capi potest. Ne verò diceret: sermonem tuum capere non possumus, quippe qui à Deo non est: asserit ea se tantum loqui, quæ apud patrem suum Deum viderit, sicut & ille qui habet patrem suum diabolum, quæ diaboli sunt loquitur.

† De peccat. dist. 1. capite. Resuscitatus. Dicit eis Iesus: † Si filij Abraham estis, opera Abraham facite. Nunc autem queritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaq; ei: Nos ex fornicatione non sumus nati. Vnum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Deo processi & veni: neque enim à me ipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

De duobus eos conuincit: primum, quod patrem suum iactarent Abraham: deinde, quod Deum, & neutrius veros ac spirituales illos filios esse, quod contraria Deo & Abraham faciant. Primum, quod non Abraham, quod eius opera non faciant, quæ secundum Chrysostomum sunt fides, obedientia, mansuetudo. Opera verò eorum infidelitas, impietas, & crudelitas. Secundum, quod non filij Dei: nam si Deus pater vester esset, quem etiam patrem meum semper dixi, & iterum dico, diligeretis me tanquam fratrem vestrum. At contra vos semper odistis Dei filium, & innoxium ad mortem petitis: & quia me odio prosequimini, & sermonem meum non agnoscitis, quia ipsum non auditis.

† De peccat. dist. 1. capite. Resuscitatus. † De hæreti. cap. Cum ex iniuncto. † 1. Ioan. 4. a. † Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. † Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur: quia mendax est, & pater eius. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. † Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? † Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

Ab imitatione diaboli filios illos ostendit: quia sicut ille per peccatum toti orbi mortem inuexit spiritualement, tanto

tanto homicida verior, quanto verior est mors animæ, quàm corporis: & sicut ille veritatem auersatur, ita & ipsi vera dicenti credere nolunt, amantque mendacium more diaboli, qui mendax est, & pater eius. Vbi τὸ eius non refertur ad diabolum, qui patrem non habet, sed ad τὸ ψεύδος, quod paulo antè præcessit, eius, scilicet mendacij. Dicitur autem mendacij pater, id est, inuentor & author ipsius, quod Euæ persuasit.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, † & dæmonium habes? † Sup. 4. e
Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego non quero gloriam meam, est qui quærat, & iudicet. Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Nunc cognouimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, & propheta, & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum.

Tam odiosi erant etiam præ alijs gentibus Samaritani Iudæis, vt Samaritani nomen in contumeliæ vocabulum verterant. Christus verò, quod reuera odiosum illi non erat, ignominiosum non ducit, neque ad illam iniuriam respondet, alioqui reuera Samaritanus, iuxta verbi interpretationem, id est, custos hominum, & seruator erat. Ad aliam verò iniuriam respondit, se dæmonium non habere, sed patrem honorare, neque suam, sed patris gloriam quærere.

Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & propheta mortui sunt? Quem te ipsum facis? Respondit Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus noster est, & non cognouistis eum: † ego autem noui eum. † Sup. 7. d
Et si dixerero quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo.

Quia dixerat Christus futurum, vt qui sermonem eius seruarent, in æternum mortem non viderent, obijciunt illi Abraham mortuum, quasi se eo superiorem
Qq vellet

vellet facere. Sed malè argumentabantur, nequè enim Christus dixit: non gustabit mortem: sed, non gustabit in æternum. Neque enim Abraham mortem gustauit in æternum, sed ad finū patrum anima eius deducta, & inde ad gloriam, ad vitam autem postremò immortalem corpore & anima fuscitandus.

Abraham pater vester exultauit ut videret diem meum, vidit, & gauisus est. Dixerunt ergo Iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti.

Græci exponunt diem pro die passionis Christi, què vidit præfiguratum & adumbratum in die quo filium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enim inquit, quòd sicut ipse non pepercit filio suo dilecto propter Deum, ita neque Deus parciturus esset dilecto filio suo propter hominem. Alij dicunt, quòd hic dies pro toto tempore aduentus Christi sumitur, quem Abraham viderit in spiritu, dum in semine Christo benedicendas omnes gentes vidit & crèdidit. Alij intelligunt diem. æternitatis & diuinitatis Christi, quem viderit, intelligens ab æterno ipsum esse Deum, Dei que filium.

Dixit eis Iesus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham feret, ego sum. † Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiit de templo.

† 7. q. 1. ca.
Aduersitas

Non ait, inquit Chrysostomus, eram, sed sum, eiusmodi verbum Deo conuenit, eo quòd perpetuus sit atque sempiternus. Quibus auditis sustulerunt lapides vt eum tanquam blasphemum lapidarent. Ipse autem non vt timidus, sed quia nondum venerat hora eius sese abscondit, & vt dicit August. quia veritas fugit superbos & mendaces, & abscondit se illis: humiles autem sequitur, & manifestat se illis.

CAPVT NONVM.

Cæci nati à Christo illuminati miraculum Iudæi calumpniantur, quòd cæcus cum parentibus tuetur, & ideo extra synagogam eijcitur, sed à Christo edocendus suscipitur.

Et

ET præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate: & interrogauerunt eum discipuli eius: † Rabbi, quis peccauit, hic, aut parètes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo.

† 24. q. 3.
cap. 1.
§ His ita

Nota est ad literam hæc cæci historia: obiter tamen pauca explicabimus, Quòd Apostoli quærunt, nunquid hic peccauit, aut parentes eius? ex eo mouentur: quòd Christus paralytico dixerat suprà 5. Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Sciebant autem cæcum non peccasse post natiuitatem vt cæcus nasceretur, ideo ambigebant num parentum culpa id accidisset: ideo rogant, num is peccauit, an parentes eius. Nota autem, quòd non simpliciter rogant num peccauerint, sed num peccauerint vt nasceretur eis cæcus filius, id est, an propter eorum peccata acciderit vt cæcus nasceretur. Quibus respondet Christus, nulla illius, neque parentum culpa id accidisse, sed Dei dispensatione, vt in eo restituendo manifestaretur Dei gloria, Christi scilicet Dei filij, cuius nondum aperta ac manifesta erat eius gloria ac virtus in humanitate latens, siue etiam vt manifestetur gloria Dei patris. Nam vti scribitur: Gloria patris filius sapiens, Prou. 10. & 15.

Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. † Quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Hoc cum dixisset, expuit in terram, † & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius.

† Sup. 8. b.
Inf. 12. g.
† De cõ-
sec. dist. 4.
cano.

Ante ba-
ptismũ.

Quasi diceret: Ad illustrandam suam gloriam nondum satis orbi cognitam misit me pater. At cum eadem simul substantia, eadem quoque sicut mea & illius opera: itaque quòd ipsum glorificaturus sum miraculorum operatione, illius opus est, atque meum. Itaq; Deo dispensante natus est hic cæcus, vt suo tempore in eius illuminatione manifestetur Dei gloria, manifestenturq; eius opera omnia, in quibus me operari oportet, donec dies est, id est, donec vitam ago. Suam enim præsentiam

corporalem diem appellat, in qua inquit, oportet me operari, & in exequendis patris mādatis sollicitum esse, donec dies est, id est, tantisper, dum viuo. Venit enim nox, quando operari nemo potest, id est, propediem futurum est, vt hinc è vita discedam, atque ad patrem redeam, quando iam occupatus non ero in prædicando hominibus, patrisque exequendis mandatis. Quòd enim noctem absentiam eius corporalem interpreter, facit quod sequitur: quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Si ergo Christus lux est mundi, absente eo per mortem à mundo verè nox erit.

Et dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë, quod interpretatur missus. Abijt ergo, & lauit, & venit videntis.

Siloa Hierony. teste 8. cap. in Isaiam, fons est ad radices montis Sion, qui non perpetuis aquis, sed certis horis diebusq; ebullit, & per terræ concaua, & antra rupis durissimæ cum magno sonitu venit. Vnde non dubium est oriri, nomenq; habere hanc piscinam, siue natatoriam. Huius fontis aqua fertur Sarracenis multo in precio esse, qui cum instar hircorum pro more foeteant, huius fontis aquæ lotionem foetorem minuunt. In eadem etiam aqua lauantes oculos à cæcitate leuantur, ita vt etiam Turcis magna sit reuerentia. Quòd autem lutum, vnde oculos cæci lineret, fecit, quòd ad natatoria Siloæ miserit, non ideo factum est, quòd alioqui verbo solo non posset hoc facere, sed vt visibilibus istis signis & Sacramentis, dum mora interim fit, notius miraculum euaderet. Mysticeq; hoc notatur, vt cum cæci omnes à natiuitate simus, vtpote natura filij iræ & peccati, intelligamus non posse nos verum mentis lumen ac visum recipere, nisi in natatoria Siloë, hoc est, in baptismo Christi lauemur. Siloa enim, quod missum significat, CHRISTVM indicat, à cælo in terras nostra gratia à paradiso missum.

Itaq; vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant, quia hic est. Alij autem nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat: Quia ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo qui dicitur

dicitur Iesus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloë, & laua. Et abi, & laui, & video. Et dixerunt illi: Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt eum ad Phariseos qui cæcus fuerat.

Quoniam Græci codices qui nunc extant, habeant pro mendicus τυφλός, id est, cæcus, cum tamen cōstanter Latini omnes codices habeant mendicus & Theophylactus cum Chrysoftomo legant & exponant mendicus, præstat legere mendicus, quàm cæcus. Rationem enim ponit, quare notus esset vicinis, nimirum quia mēdicabat. Erant enim Ierosolymis, vt notum est ex Euangelijs, cæci multi, sed hic præ alijs notus, quia mēdicus. Facta autem inter vicinos cōtrouersia, tum propter vultus mutationem, tum propter rem inauditam, annunciauit miraculum vsque ad Phariseorum notitiam, qui & rem & modum ab eo audientes, non credebant. Ille verò tanquam audax defendit, & quem ignorabat, prædicabat, quasi iam animo illuminatus.

Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisei quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Phariseis quidam: Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere. Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo quia cæcus fuisset & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est, quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate, tætatem habet, ipse de se loquatur.

‡ Decō-
sec. dist. 4.

Cum pro
paruulis.

Hoc opus diguum sabbato, quod tamen Pharisei calumniantur tãquam sabbato indignum, sed & per quod sabbatum violetur, vt qui malitia & odio cæci indigni

essent etiam sabbato illuminari. Quoniam verò factum tam manifestum negare Iudæi non poterant, modum calumniantur, rursus interrogantes: quomodo vides? Narravit illis factum vt prius. Quibus non contenti, patres eius vocant, & interrogant eos primò, an hic esset eorū filius: deinde, an natus esset cæcus: postremò, quomodo nunc videret. Ad duo priora respondent, & quòd est filius eorū, & quòd cæcus natus sit. Tertium filio suo committunt respondendum, tanquã sufficientis ætatis. *Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebãt Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursus hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo. Nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio. Vnum scio, quia cæcus cum essem, modò video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis. Quid iterum vultis audire? Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis: nos autem Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus quia peccatores Deus nõ audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatẽ eius facit, hunc exaudit. A seculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam.*

Paulatim fideles oportebat extra synagogam fieri, que paulatim desinebat. Hos autem Christus excipiebat, qui aliam synagogam, scilicet Ecclesiam, paulatim incipiebant: Græce ἐκ τῶν ὀνείρων, id est, extra congregationem & ecclesiam Iudæorum eiectus. Erat autem tunc ἐκ τῶν ὀνείρων idem quòd nũc excommunicatus. Quòd si Iudæorum illa excommunicatio metuenda erat, vt viri boni multi timuerũt, Nicodemus videlicet, & Ioseph ab Arimathæa, & alij occulti propter illum metũ Christi discipuli, quanto magis Ecclesiæ nunc excommunicatio

ratio metuenda est? Sic tantum metuenda est, ut ne quid prauum, ac contra Dei honorem & gloriam eius metu admittamus. Rursum vocant eum, & adiurant, dicentes: Da gloriam Deo: hoc est, inquit Augusti. Negat quod accepisti: quod est blasphemare, non Deo gloriam dare. Dare enim gloriam Deo, est veritatem de aliquo tanquam presente Deo dicere. Dicunt ergo: Confitere iustum non esse iustum, sicut nos eum tenemus, sed peccatorem, ideo subdunt: Nos scimus quia hic homo peccator est. Quibus ille respondit, quasi ex caeco videns, iam caecos non ferens, mirum est quod tantus esset peccator, & tanta opera faciens, quanta nullus ante eum, cum Deus peccatores non audiat. Quod ut homo loquitur, cum saepius peccatores Dominus exaudiat. Si enim non audiret, frustra publicanus pectus percutiendo diceret: Deus propitius esto mihi peccatori: qui propter hoc descendit in domum iustificatus. Aliquando enim inquit Augusti. Deus quasi iratus dat quod petis, & propitius negat quod petis. Quando ergo bonum petitis, incumbite orationibus ut fumatis.

Responderunt, & dixerunt ei: in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras. Et cum inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et proci dens, adorauit eum.

Haftenus illum suum fecerunt doctorem, interrogantes, & factum & modum: nunc autem reprobant eius doctrinam, quam ducunt inutilem, obijciunt illi caecitatem a natiuitate propter peccata sua contigisse, quod Christus a principio negauit. At ille ab eo gremio expulsus, tanto magis factus est Christi discipulus. A quo benignè exceptus, & quod credere debeat edoctus: & qui corporeis illuminatus prius fuerat oculis, iam mentis oculis illuminatus, confitetur & adorat filium Dei.

Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, & qui vident, caeci fiant. Et audierunt quidam ex Phariseis, qui cum ipso erant, &

dixerunt ei: Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis quia videmus, peccatum vestrum manet.

Dupliciter hîc iudicium sumi potest, pro condemnatione, & discretionem. Nam & xp̄iv̄av discernere significat. Primo modo quidam explicant: Veni in iudicium, id est, in condemnationem, vt eos scilicet condemnem, qui voluntariè cæcisunt, ac videre nolunt. Cùm verò scribatur: Non enim venit filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur Mundus per ipsum: & iudicium ipse seruauerit in secundum aduentum, fortasse non malè exponetur, in iudicium, id est, in condemnationem veni in hunc mundum, quo scilicet condemnem à vobis, vt scilicet qui non vident, hoc est, rudes & simplices, qui propter scripturarum ignorantiam veritatis lumen apprehendere non poterant, apertis per fidem mentis oculis videant: & qui vident, id est, Scribæ & Pharisæi, qui propter scripturarum notitiam perspicaces sibi videntur, ac bene oculati, clausis per infidelitatem animæ oculis, non videant, sed & cæci fiant. Nam CHRISTVS, quomodo Lucæ 2. Simeon iustus prædixerat, positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël. In ruinam quidem Phariseorum ac similibus, qui cùm sibi viderentur bene oculati, cæci permanserunt. In resurrectionem verò eorum, qui cùm antè cæci forent, fide lumen animis receperunt. Audientes autem Pharisæi hæc verba, & intelligentes ad se pertinere, cùm interrogassent: nunquid & nos cæci sumus? Respondit Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum, id est, si scripturarum lumine & intelligentia careretis, quæ ita vos oculatos reddunt, vt me ex his verum Messiam possitis agnoscere, non haberetis peccatum, quod ignorantia tolleret, sed excusationem cum idiotis: nunc verò cùm vos videre profiteamini, id est, scripturarum notitiam atque intelligentiam habere, peccatum vestrum, scilicet affectatæ infidelitatis, manet.

CAPVT DECIMVM.

Christus inter pastorem & mercenarium discrimen ponens, se pastorem, & bonum, qui cognoscat oues, & seruet eas, & animam suam ponat pro eis, & iterum cum voluerit, eamumat: quapropter Iudæi illum lapidare voluerunt, & quòd se vnum cum patre, & Dei filium diceret: quos ex suis operibus conuincens, quosdam ad fidem conuertit.

A Men amen dico vobis, ¶ qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emisserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbum dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis,

Nota sunt hæc ad literam, quibus veri falsique pastoris discrimen Christus aperit: parabolamque per se dignatur indicare. Ouile autem ouium, aut catholicam Ecclesiam, aut ipsam euangelici verbi prædicationem, Christi que Ecclesiarum administrationem intelligere debemus. Ostium autem quòd ipse sit, dignatus est explicare, dicens: Ego sum ostium ouium. Ipse enim verum est ostium, ¶ per quem, teste Paulo Ephe. 2. accessum habemus in vno spiritu ad patrem. Nam absque fide in Christum neque Ecclesiæ incorporamur, neque in regnum cælorum accedere, aut Ecclesiæ regimen commodè possumus apprehendere. Per quod ostium si quis introierit, saluabitur: teste enim Petro Acto. 4. ¶ Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Et ingredietur inquit, & egredietur, id est, liber & intrepidus erit eorum in ouile accessus, non quemadmodum furum, qui clam subeunt, ne agnoscat. Fur autem est, quisquis ad Ecclesi-

ti. q. i. ca.
Ordina-
tiones.

* Ephes.
2. d.

* Act. 4. e

asticam administrationem, & euangelici verbi prædicationem, aliter quàm in Christi fide, qui solus verè est ostium, vult ascendere.

Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostiũ ouium. Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones, sed non audierunt eos oues. Ego sum ostiũ. Per me si quis introierit, saluabitur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit, nisi ut furetur & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant.

Quod autem dicit Christus: Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones: vbi quidã codices Græci habent: venerunt ante me, (quanquã Theophylactus, & Euthymius Græci neq; legunt, neq; interpretatur ante me) intelligendum est, non per me verum ostium venerunt. Aut, quotquot venerunt suapte autoritate scilicet, neq; missi sunt à Deo: nam patriarchæ & prophetæ fures nõ fuerunt, quemadmodũ psuedoprophetæ, de quibus dicit Dominus Iere. 23. Currebant, & ego non mittebam eos. Differentiam aut furis à vero pastore, quem se esse profitetur, indicat, quòd fur, qui verè diabolus est, & reliqui eius ministri fures, qui tantum mactatione & internationem quærunt: verus autem pastor Christus, vitã & lucrum: pro quibus etiã animam dat, id est, vitam effundere non dubitat. Et quanquam solus dici pastor verè queat, qui tamen per eius fidem intrant, participio

† 23. q. 4.
Tres per-
sonas. De
iure patro.
ca. Relatũ.
Isa. 40. c.
Eze. 34. f.
& 37. f.
2. cor. 9. c.
† Dist. 43.
Sitrector.
7. quest. 1.
aduerfitas
De renũ-
cia cap.

imitationis illius pastores dici possunt: quibus per verũ ostium intrantibus ostiarius aperit, Christus scilicet, qui idem & ostium, & ostiarius, & pastor est

Ego sum pastor bonus. † Bonus pastor animã suã dat pro ouibus suis. Mercenarius autẽ, & qui nõ est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientẽ, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, et dispergit oues. † Mercenarius autẽ fugit, quia mercenarius est, & nõ pertinet ad eũ de ouibus.

Posita autem furis ac pastoris differentia, adiungit veri pastoris, cuius scilicet propriæ sunt oues, & mercenarij discrimen: quòd videlicet bonus pastor aduersus luporum insultus pro ouibus vitam profundere non dubitat, dum illas depascitur ac laniat. In hoc loco autem vbi ait: animam suam dat, vel ponit pro ouibus suis (nam

Græcè est τῖθησι) significat voluntariam Christi mortē, & non coactam. Mercenarius verò, cuius non sunt oues proprium peculium, quanquam minus malus est ipso fu- re, neque dilaniat, minus tamen sollicitus est, vt à lupo- rum rabie defendat, sed viso lupo aufugit: cùm ad illum non pertineat de ouibus, id est, quòd illi curæ non sunt oues, quia suæ non sunt. Mercenarij verò dicuntur, qui- cunque lucri tantùm temporalis gratia Ecclesiæ regimen suscipiunt, etiam si vicarij non sunt, sed primariæ illorū curæ traditæ sunt oues. Lupus autem, aut diabolus est, aut diaboli membrum, quiuis hæreticus, aut Christia- norum seductor & corruptor, qui per pastoris aut merce- narij negligentiam oues rapit ac dissipat.

Ego sum pastor bonus: & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. † Sicut nouit me pater, ita & ego agnosco patrē, † & animam meam pono pro ouibus meis.

Ex quibus probat se bonum pastorem, vtpote qui bo- ni pastoris condiciones habeat. Et primò quod pastor, quia cognoscit oues suas, & vocat eas nominatim, & vo- cem eius intelligunt, & ipsum sequuntur quocunque ierit, eas deducit ad pascua, defendit à lupis, & eas ad o- uile reducit. Et quòd bonus, ex hoc patet, quia animam suam, id est, propriam vitam pro suis exponit ouibus. Vnde Roma. 5. * Commendat autem charitatem suam Deus in nobis quoniã cùm adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est. Ita ostendit quantum diligit patrem, quia quæ patris exe- quens, animam suam ponit pro ouibus suis: quoniam su- præ dicebat: Sic Deus dilexit mundū, vt filium suū vni- genitum daret. Verùm quia non solū Iudæos, sed & gen- tiles redimere venerat, ideo subdit:

† Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illis o- portet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnū ouile, & vnus pastor.

Gentes igitur intelligit, quæ nō sunt ex ouili Iudaico, cū legē nō haberēt, neq; prophetas: quas inquit, oportet me adducere, Græcè ἀγαγῆν, id est, congregare, & rupta maceria, quæ gentes discernebat à Iudæis: ex vtriusq; fiet vnū ouile, sicq; vnus pastor, audiētibus legē euangelicā

Nisi cūm
pridem.
23. q. 3. ca-
no. Sex
differētiæ.

† Matth.
11. d.

Mar. 10. d

† 2. q. 7.
capite.

Testes.

† Roma.
5. b.

† Math.

11. g. &

12. b.

Ezech.

37. f.

De pœ-

nitent.

diffin. 4.

Hanc so-
cietatem.

ipsis

ipsis etiam gentibus procul olim à Deo remotis: quæ vocem eius melius Iudæis audierunt, & crediderunt.

Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: † Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à patre meo.

‡ De ce-
lebr. mis-
sarum. ca.
In quadã.

Quasi dicat: ne putetis oro, si animam meam pro vobis pono, vitamque propriam lubens effundo, me propterea deserat pater: imò longè amplius me diligit, donatque, ut iterum eam sumam, id est, autoritate mea resurgam, qui sponte mea mortem sum appetiturus: quippe cui invito nemo vitam auferre potest, quam sponte exuo, & rursus autoritate mea sumo. Quòd autem animam meam voluntariè pono pro ouibus, ex mandato patris hoc facio.

Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

Maleuoli vix vnquam bene afficiuntur, de quibus supra 8. dixit: Quare loquelã meã nõ cognoscitis? qui non potestis audire sermonẽ meum. Ideo ex illis quidam pertinaces dicebant: Dæmonium habet, & insanit: qui ipsimet tanquam cæci insaniebant. Alij parumper illuminati, veritatem agnoscere incipiebant, dicentes, hæc verba non sunt dæmonium habentis, quod per miraculum cæci probãt: vnde Chrysof. ibidẽ: Quia à verbis suaderi non poterãt, ut obstrueret ora illorũ, demonstrationẽ ab operibus faciebant. Vnde opera dant fidem verbis, infra eodem: Et si mihi non vultis credere, operibus credite. † Sed animalis homo, inquit Paulus 1. Cor. 2. non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia.

‡ 1. Cor.
2. d.

‡ De cõ-
sec. dist. 1.
capite.

† Facta sunt autem Encænia Ierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circum dede-

dederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me: sed vos nõ creditis, quia non estis de ouibus meis. Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternũ, & non rapiet eas quisquam de manu mea.

Encænia festum erat dedicationis templi, siue in prima institutione per Salomonem, quæ facta est in mense Septembri, siue in instauratione, quæ facta est per Zorobabelẽ mense Martio, siue in ipsa purificatione post Antiochi contaminationem per Iudam Machabæum, quando ex nouis lapidibus nouum altare ædificauit, & templum dedicauit, quod factum est circiter finem Nouembris in hyeme, vt habetur 1. Macha. 4. Et de hac dedicatione intelligi locum hunc indicant hæc verba: hyems erat. Nam reliquæ duæ factæ sunt in Autumno & Vere. Quod verò ait ambulasse ipsum in templo in porticu Salomonis, constat locum fuisse, qui porticus Salomonis diceretur. Certè constat ex 3. Reg. 6. Salomonẽ ante templum porticum ædificasse viginti cubitos longã, & decẽ cubitos latam, vnde in templum, vt verisimile est, prospiceret. Nam vt ibi scribitur, fecit in tẽplo fenestras obliquas, in eum scilicet finem, vt puto. Cum quæ hoc templum vna cũ porticu euersum sit sub Sedechia, & postmodum, quàm proximo fieri potuit, ad instar primi templi instaurationem, verisimile est porticum veterem retinuisse appellationem. Quidam aiunt atrium maius, quod ingrediebatur populus orationis causã, hic vocari porticum Salomonis. Lege Lyranum 3. Reg. 7.

† Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo poterit rapere de manu patris mei. † Ego & pater vnus sumus. Sustulerunt lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum.

† De summa trinitate. Damnamus.

† 24. q. 3. cano. Quidam autẽ. § Arriani.

Græca paulò secus habent, scilicet: ὁ πατήρ μου ὁς ἔδωκε μοι, μίλλον πάντων ἐστίν, id est: pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Quibus verbis probat quod statim antè dixit, scilicet quòd oues suas de manu sua nemo rapiet, quia inquit: Pater meus, qui eas mihi credit, maior est omnibus his, scilicet aduersarijs, qui eas volunt mihi eripere, quas pater meus tuebitur: quia qui de manu mea raperet, de manu quoq; raperet patris. Ego enim & pater vnum sumus, vna vtriusque manus & potestas. Nam manum hic potestatem intelligo. Veteres Latini, atque inter eos D. Augustin. videntur legisse pro ὁς ἔδωκε μοι, ὁ μίλλον, id est, quod pater dedit mihi, maius est. Quem locum interpretari possumus de ouili, & grege Ecclesiæ, qui licet pusillus sit ex sese, maior tamen est omnibus aduersarijs: de patris ac Christi virtute, qui portas inferni aduersus Ecclesiam suam promisit non prauirlituras, cuius & membrū erat Paulus, qui dicebat: * Omnia possum in eo, qui me confortat, Christo. Quidam interpretantur: quod dedit mihi vnigenitum filium esse ac verbum. Quod ait: Ego & pater vnum sumus, id est, vna essentia & substantia, Arius confundit Sabellium, & Sabellius Arium: Arium quidem, quia si vnum ac idem sunt pater & filius, non est minor patre filius, quod ad diuinitatis quidem naturam attinet. Dum verò ait, sumus, confunditur Sabellius, nullam in patre & filio personarum discretionem ponens. Vel hinc confunditur Arianorum fallacia, qui hoc loco falsò interpretatur, vt vnū, vnitatem voluntatum & vnanimitatem, non vnitatem naturæ & essentiæ. Nam Iudæi ex verbo intellexerunt Christū se eiusdē cum patre substantiæ, ac se Deū facere, cū aiūt: Quia tu homo cū sis, facis te ipsum Deū. Cū homo inquit, sis, id est, vilis & abiectus homo.

* Philip.
4.c.

* Psal.
81.b.

Nonne scriptum est in lege vestra, quia ꝑ ego dixi, dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solui scriptura: Quem pater sanctificauit, et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemus, quia dixi filius Dei sum? Si nō facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite: ut cognoscatis et credatis, quia pater in me est, et ego in patre.

Probat

Probat hoc loco Christus nequaquam se blasphemare, etiam si se Deum aperte appellaret. Nam in Psalmis (quos hoc loco legis nomine vocat) sicut & Ioan. 15. ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, quia
 ✠ odio habuerunt me gratis. Scribitur autem de magi- ✠ Psal.
 stratibus & iudicibus: ✠ Ego dixi, dij estis. Neque de- 68. d.
 dignatur scriptura, quæ solui non potest, neque irrita- ✠ Psal.
 ri Dei appellatione puros homines, ad quos sermo Dei 81. b.
 factus est, id est, de quibus loquitur Deus eo loco, Psal-
 morum. Nam ita mihi interpretandum videtur: ad quos
 sermo Dei factus est: quemadmodum ad Hebræos pri-
 mo: Qui facit angelos suos spiritus, &c. id est, de ange-
 lis. Quomodo potest blasphemare is, nõ modò ad quem
 plerunque fit sermo Dei, sed ab æterno factus est: quem-
 que pater sanctificauit, id est, futuram pro mundo ostiam
 segregauit, eaque tantum gratia misit in mundum, quem
 ex operibus patris, quæ facit, credere debueratis, & a-
 gnoscere me in patre esse, & patrem in me. Quod perin-
 de est cum prædicta sententia: Ego & pater vnum su-
 mus. Quod agnosci à nobis non potest, nisi ex ipsius fi-
 lij operibus, quæ eadem sint cum operibus patris. Nam
 Deum esse Christum ex ipsa Dei substantia, quæ mente
 humana teneri nequit, sed ex ipsa tantum operum æqua-
 litate, & ut ita dicam, identitate.

† Quærebāt ergo eū apprehēdere, & exiuit de manibus eo- † Matth.
 rū. Et abiit iterū trans Iordanē, in eū locū ubi erat Ioannes 12. b.
 baptizās primū. Et māsīt illic, et multi venerunt ad eū, et di Mar. 5. b.
 cebāt: Quia Ioānes quidē signū fecit nullū. Omnia aut quæ-
 cūq; dixit Ioānes de hoc, vera erāt. Et multi crediderūt in eū.

Frustrā quærunť Iudæi Christum apprehendere, quia
 nolebat, sed manus eorum, quomodo voluit, euasit: ap-
 prehenderūt autem ipsum quando voluit, quia tempus,
 quo paratus erat pati, tunc aduenerat. Ut autem illorum
 furori locum daret, iterum transiit Iordanem, in locum
 ubi primum Ioannes baptizabat: ibi ve rò à multis à Io-
 annis collatione acclamatur Christus. Nam ut inquirunt,
 Christus cum venerit, plurima signa facturus est: Io-
 annes autem, quem plerique C H R I S T V M præ-
 dicauerunt, nullum signum fecit: cæcos non illumi-
 nauit,

nauit, leproſos non mundauit, mortuos non ſuſcitauit, ſupra mare non ambulauit, & ſic de multis alijs, quæ iſte coram nobis fecit: ſed & quæcunque de illo Ioannes dixit, ille effecit. Non dubitandum eſt itaq; amplius, quin iſte ſit Chriſtus in lege promiſſus. Et multi crediderunt in eum: & quem Iudæi abeuntem apprehendere nequuerunt, iſti ſtantiſſimè apprehenderunt.

CAPVT VNDECIMVM.

Chriſtus à Lazari ſororibus vocatus, ipſum quatuor diebus mortuum ſuſcitauit, vnde plures in Chriſtum crediderunt: qua de re Iudæi irritati, conſilium contra eum inierunt, & decreuerunt eum morte afficiendum: quorum vitans furores, tempus expectando in deſertum rurfus deceſſit.

† Matth.

26.3.

Mar. 14.3

Luc. 7.c.

† Inf. 12.8

Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de caſtello Mariæ & Marthæ ſororum eius. (Maria autem erat, † quæ unxit dominum unguento, & exterſit pedes eius capillis ſuis, cuius frater Lazarus infirmabatur.) Miſerunt ergo ſorores eius ad eum, dicentes: † Domine, ecce quem amas, infirmatur.

Septimum eſt hoc miraculum eorum quæ recitat Ioannes, at longè maximum, quod quatruiduanum, ac iã ſotentem Lazarum à morte ſuſcitauit, ipſe morti iã proximus. Nota eſt autem ad literam hiſtoria: quapropter omiſſis plerique, in ijs tantùm immorabimur, quæ non nihil habet difficultatis, aut à Græco variant. Quod interpretis vertit languens, Græcè eſt ἀσθενον, quod ſignificat & actu ægrotum, & longa iam infirmitate fractum & languidum. Quoniam autem celebratiſſimum futurum erat hoc miraculum, omniumque longè maximum, multas exprimit hoc loco circumſtantias, nempe ægroti nomen, patriam, domum, parentes, locum. Erat inquit, à Bethania, de caſtello Mariæ & Marthæ: vbi quidam explicant caſtellum Mariæ & Marthæ fuiſſe Bethaniã ipſam. Quod cùm textus non dicat Græcus, neque vlla poſſit eſſe appoſitio propter præpoſitionē ἐκ: appoſitiuè enim diceretur, ἀπὸ βηθανίας τῆς κώμης, non ἐκ τῆς κώμης. Rurſum quod interpretis habet, ſororem eius, Græcè eſt, τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς, id eſt, Mariæ ac Marthæ ſororis eius, vt τὸ
eius.

eius referatur ad Mariam, non ad Lazarum. Maria autem erat, quæ unxit dominum unguento. Quanquam non nihil discrepant Græci à Latinis de hac Maria sorore Lazari, num eadem sit cum illa peccatrice, de qua Luc. 7. quæ Magdalena dicitur: præstat tamen cum Ecclesia dicere eandem fuisse, de quo vide scripta Iodoci Clichthouei. Nam factum à Maria Magdalene, de qua Luc. 7. cap. paucis exponit Ioannes, dicens: Erat quæ unxit dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis. Nec vero simile est factum Lucæ de Magdalena hic recitari, sed quòd quidam dicunt factum illud, quod statim 12. cap. Ioannes narrat, hicq; per anticipationem narrarit. Quid enim opus erat Ioanne anticipationem id factum recitare, quod statim postea erat narraturus. Et si per anticipationem Ioannes dixisset, dicturus erat: Maria autem est ea, quæ unxit dominum unguento: cum erat dixit, ostendit verè iam facta loqui, neq; ignorare vehementem illam Mariæ contritionem à Luca recitatam, quam ille paucis recitavit. *Audiens autem Iesus, dixit eis: Infirmetas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum. Ut ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dixit discipulis suis.*

Non hoc dixit Christus discipulis, quòd verè ex hac infirmitate non sit mortuus Lazarus, sed quòd mors illa μακροχρονια, ac longa & diuturna non fuerit, quemadmodum aliorum qui sic moriuntur, ut postea inter viuos locum habituri non sint ante generalem resurrectionem. Sed infirmitas hæc illi contigit, non ut longum moriatur, quemadmodum & reliqui, sed ut per eam, verè licet ad tempus mortuo Lazaro, ac postmodum resuscitato, glorificetur deus filius. *Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc querebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?*

Iudæa generali vocabulo pro tota regione Chananæa sumitur, quam duodecim Iudæorum tribus incoluerunt, quæ & Palæstina dici videtur. Speciali autem vocabulo Iudæa dicitur ea Palæstinæ portio, quæ distinguitur contra Galilæam & Samariam, quæ quidem Samaria media

est inter Galilæam & Iudæam, testimonio Iohannis. 4. cap. dicentis: Reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. Oportebat autem eum ire per Samariã. Cùm aut in fine. 10. capituli dixit Iohannes, quòd abiit Iesus trans Iordanem, in eum locum ubi erat Iohannes baptizans primum, qui Iohannis primo Bethania, vel secundum alios Bethabara nominabatur. Quòd autem Bethabara sit in Iudæa trans Iordanem (nam citeriorem & viteriorem Iudæam amne Iordane diuisas habemus) constat ex eo, quòd Mariæ ac Marthæ legati in eum locum, qui in Iudæa est, venerūt ad Christum. Difficultas remanet, quomodo in Iudæa Christus existens, dicat: Eamus in Iudæam. Ideo que dicendum videtur, quòd specialiori adhuc vocabulo Iudæam Euangelistæ sumunt, exclusa trãs Iordanem regione. Nam Marcus. 3. cap. videtur separare trans Iordanem regionem, quæ Plinio Peræa dicitur, quasi τῆς Ἰορδάνης Iordanem, quemadmodum & Idumæam à Iudæa, dicens: Et multa turba à Galilæa & Iudæa secuta est eum, & ab Ierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem. Quòd autem Ierosolymam seorsim nominat Marcus, hoc facit, non vt distinguat, sed vt doceat ex principe vrbe Iudææ, in qua primarij eius vbis sibi erant infensi, simul sectatores multos & asseclas Christū habuisse. Aut fortassis Iudæam vsurpat Euangelista pro principe vrbe tribus Iuda, Ierusalem scilicet, & eius cõsiniibus, quæ propriè in tribu Iuda & Benjamin fuerunt.

Respondit Iesus: Nõne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, nõ offendit: quia lucẽ huius mundi videt. Si autẽ ambulauerit in nocte, offendit: quia lux nõ est in eo.

Cùm Christo metuerent discipuli in Iudæam redire volenti: quippe qui paulò ante in porticu Salomonis penè lapidatus fuisset, ideo que illò abire dissuaderent, ostendit Christus, nihil esse quòd sibi metuere debeant, duplici ratione, quarum prima hæc est: Nõne duodecim sunt horæ diei? quasi diceret: Mutabilis, nec semper idem animus hominis: ideo que sicut variæ & duodecim sunt horæ diei, sic varia & mutabilia sunt hominum consilia. Itaque qui verbo meo aliquo modo offensi lapidare me nuper volebant, non est vero simile (vt

mutabilis est mens hominis) in eodem semper manere consilio . Et hæc mihi videtur (quanquam sciam viros doctos diem, Christum, horas, Apostolos, aliosque aliter interpretari) simplicior esse intelligentia. Neque discedit ab hac interpretatione sequens locus, quæ est secunda ratio: qua Christus ostendit sibi non esse metuendum à Iudeis. Si quis inquit, ambulauerit in die, nõ offendit: quia lucem huius mundi videt: quæ metaphorica locutio est, quasi diceret Christus: Illis à latronibus & furibus est metuendum, qui noctu & in tenebris ambulant: præuidere enim non possunt aduersariorum insidias aut insultus. Mihi verò, qui in die ambulo, id est, vel in sinceritate consciëntiæ nullius mihi rei consciæ, vel potius in die, id est, clarissima rerum mihi euenturarum notitia, nihil est metuendum. Metuant illi, qui cùm in nocte & tenebris ambulant, ignorantiaæ cæcitatibus imminentia sibi aduersarijs mala præuidere non possunt, ac ideo facile impingunt, non præuisis offendiculis.

Hæc ait, & post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado, ut à somno exuscitẽ eũ. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius: illi autem putauerunt quia de dormitione somni diceret.

Sicuti Iesus de Lazari infirmitate dixerat: Hæc infirmitas non est ad mortem: ita nunc mortem ipsam non mortem, sed somnum vocat, quippe quam breui setutura esset vita, excitato à morte illo. Hinc occasionẽ dedit Dominus Christianis scriptoribus, vt piorum mortem somnum vocarent, & mori κοιμᾶσθαι dicerent, & locum ad sepeliendos mortuos κοιμητήριον, id est, cœmeterium, quasi dormitorium appellarent: quem adhuc sermonem ignorãtibz Apostolis, ac de dormitione somnũ Christum locutum putantibus, aperte CHRISTVS inquit: Lazarus mortuus est. vnde subdit:

Tunc ergo Iesus dixit manifestè: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos (ut credatis) quoniam nõ eram ibi. Sed eamus ad eum.

Quomodo latuisset eum, ad cuius manus morientis anima iudicanda aduenerat, ideo manifestat mortẽ eius:

Hebr.
4.d.

& gaudeo inquit, propter vos, quod non fuërim ibi, vt ex eo credatis, me sic nosse futura atque præsentia, & cuius oculis omnia nuda sunt & aperta. Si. n. adfuissem, sanassem eũ à morbo, nec se occasio fuscitãdi mortui obtulisset: quam propter vos oblatam esse gaudeo, vt credatis ex hoc diuinitatis meæ testimonio me Dei filiũ esse.

Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, & moriamur cum eo. Venit itaque Iesus, et inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

Hic Caietanus, & audaculus librarius asserunt in hac dictione condiscipulos, τὸ con, superfluere, cùm tamen Græci habeant συμμαθηταῖς, id est, condiscipulis: & ita interpretatur Theophylactus. Pro eo autem quod interpretes vertit, & moriamur, Græci habent ἴνα, id est, vt. Et Chryso. putat ea Thomæ verba esse timidi hominis, atque animum despondentis, quod indicat τὸ ἴνα, vt. Nã Latina versio, eamus, & moriamur, citius intelligi posset de confidentia animi: quomodo etiam nonnulli intelligunt.

Erat autem Bethania iuxta Ierosolymã, quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha autem vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi. Maria autem domi sedebat.

Bethania viculus est monti Oliuarũ vicinus, vt plurimum ab Ierusalem stadijs quindecim distans. De stadijs autẽ vide sup, cap. 6. Distat igitur ab Ierosolymis duobus ferè miliaribus, à Bethphage vno & sem. interiacente monte Oliueti, olim nobile castrum, nũc penè desertum. Ante huius introitum iactu ferè lapidis monstratur locus, vbi Martha Christo ad suscitandum Lazarum venienti festina occurrit: & cùm de resurrectione & fratris suscitatione cum Christo disputaret, vt infrã patebit, Maria vocata aduenit. Cum proxima ergo esset Ierosolymis Bethania, nec ex infima familia essent Lazarus, Martha & Maria, non dubium est ex affinibus & amicis illarum Ierosolymitis ad consolandum eas venisse.

Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio, quia quæcumque

poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dixit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia ¶ resurget in resurrectione in nouissimo die. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio et vita. † Qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, uiuet. † Luc. 14. c. Supr. 6. d. Et omnis qui uiuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Vtique Domine. Ego credidi, quia tu es Christus filius Dei uiui, qui in hunc mundũ uenisti.

Non dixit Martha ad Iesum: Precor te ut suscitares fratrem meum, sed totum illius commisit uoluntati & uirtuti, quæ nesciebat, an fratris resurrectio iam quadriduani facilis ei esset, uel etiam fratri utilis. Respondit illi Christus: Resurget frater tuus. Quod Martha non intelligens, dubitat an de resurrectione finali loquatur. Ideo subdit Christus: Quia ego sum uita, ego pariter sum resurrectio. Mors enim corpori non aduenit, nisi discedente anima: nec animæ adest, nisi discedente fide, & ea quæ per charitatem operatur. Sum igitur per fidem charitate formatam uita animæ, sicut anima est uita corporis. Meũ igitur est animã uiuificare, ideo & multo magis corpus. Qui ergo credit in me per fidem formatam, etiã si mortuus fuerit in carne, uiuet in anima, donec totus resurgat, nunquam postea moriturus. Sed & omnis qui in carne uiuit, & per fidem formatam credit in me, etiam si temporali morte moriatur, non morietur in æternum: quia si credis me uitam posse conferre æternam, cur non me credis ad hanc temporalẽ posse suscitare uitã, cum multo facilius sit temporariam uitam dare, quam æternam. Cui narranti Martha facilẽ credidit.

Et cum hæc dixisset, abiit, & uocauit Mariam sororem suã silentio, dicens? Magister adest, & uocat te. Illa ut audiuit, surrexit citò, & uenit ad eum. Nondum enim uenerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum uidissent Mariam, quia citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia uadit ad monumentũ, ut ploret tibi. Maria ergo cum uenisset ubi erat Iesus, uidens eum, cecidit ad pedes eius, & dixit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

Nec Euangelista curauit scribere quomodo Christus Mariam vocauerit, quia ex verbis sororis satis patet. Quia etiam silentio eam vocauerit, utpote in aure, ex hoc patet, quia nec Iudæi, qui eam cōsolabantur, intellexerunt, sed putantes eam ire ad monumentum ploraturam, secuti sunt eam. Ideoque Euangelista Iudæorum meminit, ut & ipsi resurrectionis oculati essent testes. Vnde credendum est Christum aduentum suum distulisse vsque ad mortem Lazari, ut venientibus ad consolandas sorores plerisque Ierosolymitanis, notius esset pluribus miraculum.

Iesus ergo ut vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerāt cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide. Et lachrymatus est Iesus.

Christus Lazarum suscitaturus agit quæ talem decabant, hominem seipsum ostendens, cæteris compatiens, & eorum infirmitati condescendens, infremuit, se cōturbauit voluntariè, & fleuit: quæ si non mōstrasset, non facile credidissent post tantum miraculum ipsum fuisse hominem, sed purum Deum. Quod inquit: vbi posuistis eum: non ut ignorans quærir, qui etiam absens sciuit ipsum mortuum, sed vult omnes præsentis eorum quæ in eius absentia facta fuerunt, fieri certiores, ut omni careat suspicione miraculum: nec calumniam patiatur, si quippiam non fuisse sepultum causaretur. Quod verò locum videns sepulchri lachrymatus est, humanæ miseriam deflet naturæ, quæ per peccatum ad talem deiecta est conditionem, quæ immortalis per gratiam creata est, sed per peccatum sit facta mortalis, ut vitæ finem quotidie mœsta expectet. Quantum igitur miseriam compatiatur, humanæ testantur lachrymæ, non minus doloris, quàm amoris insigne. Flebat igitur Lazarum Dominus, inquit Cyrillus, pro parte humanitatis, quem statim suscitaturus erat per potentiam diuinitatis. Erudijt etiã nos Dominus suis lachrymis, quoniam modo charos nostros vita defunctos moderatis & lege rationis temperatis lachrymis flere debemus. Quod & Ecclesiasticus nos admonet: * Supra mortuum plora, defecit enim lux

lux eius. Modicum plora supra mortuum, quoniam requieuit. Et idē: ✠ Fili, in mortuum produc lachrymas, ✠ Eccle-
& quasi diram passus, incipe plorare. fia. 38. a.

Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidā autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui † aperuit oculos cæci nati, facere vt hic non moreretur. Iesus ergo rursū fremens in semetipso, venit ad monumentū. Erat enim spelunca, & lapis superpositus erat ei. † Sup. 9. a.

Si Iudæi nūc Christū non fatentur, certō sunt inexcusabiles. Quidā eū oculos cæco nato restituisse fatentur, & sequens nō potuerūt ignorare miraculū, qui præsentes adfuerūt, & si Lazarū a morte ad vitā reuocauit, ipsum certē a morte impedire potuit. Quōd si hæc indubiē supernaturalia cōfessi sunt, nec cetera diffidentes audiēdi sunt. Rursū amorē pariter & dolorē, quo humanā deplorabat miserā, durę seruituti mortis ita subiectā, ingeminat propter nos, vt veritas multo magis inclarescat. Hæc itaq; passus pergit ad monumentum. Illud adhuc a peregrinis visitur sepulchrū marmoreis lapidibus operitū, supra quōd erectū est in tanti signi memoriā percelebre sacellū marmoreū, quod nō tā Christiani, quā Turcæ & Saraceni venerātur. Patet itaq; illud Lazari sepulchrum in spelunca subterranea, ad modum Christi saluatoris sepulchri.

Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam foetet, quatruiduanus est enim. Dicit ei Iesus: † Nōne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei. Tulerunt ergo lapidem. † De cele-

In hoc patet difficultas mortui in peccatis iustificandi, in cuius corde duritia quædam est, quæ nisi Domini præcepto tollatur, a peccatis excitari non potest peccator. Tollite igitur inquit Iesus, lapidem, vt magis veritas elucescat. Iudæos enim iussit tollere lapidem, vt miraculo crederent, nec ipsum calumniari possent. Quærit Cyrillus, cur lapide non amoto, quōd maius esset signū futurū, non suscitauit Christus Lazarum: quod tñ nō fecit, vt Iudæos miraculi testes faceret. Martha autem timens Christum iam quatruiduani foetore cadaueris posse infici, impedire vult lapidis ablationem, petens fra-

trēm suum quomodolibet resuscitari: qua non obstante, tulerunt lapidem. Vbi Græci addunt præter Latinos, ὅν ἦν ὁ τεθνηκὸς κείμενος, id est, vbi erat, qui mortuus fuerat, iacens. Voluit igitur Christus tolli lapidem, & nõ clauso sepulchro Lazarum suscitare, vt videretur à Iudæis in sepulchro mortuus, & postmodum inde viuus resurgens, ne calumniam causari possent, qui omnium testes etiam oculati fuerant.

Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis: sed propter populum qui circumstat, dixi, vt credant quia tu me misisti. Hæc cum dixisset, voce magna cla-

mauit: †Lazare, veni foras. Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eũ, & sinite abire.

Nos paucis modum docet orandi, vt orantes in cœlũ cor eleuemus, à quo & omne datum optimum, & omne donum perfectum. Christus autem oratione nil aliud quærit, nisi Dei patris gloriam, vt & nos taliter oremus, primum quærendo regnum Dei, & iustitiam eius. Et his dictis voce magna clamauit: Lazare, veni foras. Ne videretur Magorum præstigijs & incantationibus ac suffurtis vti, voce magna clamauit: Lazare, veni foras: & statim prodijt ligatus institis Lazarus. Hic vide quid sint instita, pro quo Græcè est κερίαις, quam dicunt minutam quandam fasciolam, etiam tenuissimam stolæ mulierum assutam, de qua Ouidius de arte: Este procul vitæ tenues in signe pudoris, Quæque tegis medios instita longa pedes. Putarem facile fasciam esse, qua super syndonem sepeliendi ligantur. Est statim magnæ voci obediuit, quæ, vt ait August. sufficiebat oēs suscitare mortuos, & cuncta vacuare monumenta. Nisi Lazarum specialiter nominasset, in quo miseri notatur conditio peccatoris, & incommoda eius. Ligatur manus, ne quippiã boni faciat. Ligatur pedibus, ne quæ sibi vtilia sunt, prosequatur. Velatur facie, ne quæ sunt agenda, cognoscat. Sepelitur in peccatis, vndique duro lapide clausus. Qui post vocem Dñi suscitatus, datur sacerdotibus corpore soluendus, & anima sacramentaliter & ministerialiter, qui

à Deo

in deo fuerat anima suscitatus & absolutus authoritatiuè: Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus.

August. dicit quosdam credidisse, quosdam verò nõ: ex illis quosdam iuisse ad Phariseos, vel vt factum nunciarēt, vt Christo crederent, vel vt in ipsum sæuirēt. Inde ex eodem miraculo quidam collegerunt fructum, alij venenum, qui propter cordis duritiam tanto viso miraculo non crediderant, sed æmulis eius narrauerunt: vnde perniciosum contra eum patratum est concilium.

Collegerunt ergo pontifices & Pharisei concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum nostrum & gentem. Vnus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. † Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit, quòd † Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. ‡ Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum.

Iusto Dei iudicio sæpius accidit peruersis, vt quæ sibi recta cõferantur, etiam vertantur in malum. Vnde factum est, vt Iudæi tanquam mortui, qui poterant ad vitam pauco discrimine redire, consilium ineunt aduersus eum, qui solus vitam illis conferre poterat, & vt illi mortem inferrent, qui quadriduanum ad vitam reuocauerat, & qui vita ipsa est, & mortis habet imperium. Si dimittimus eum inquit, sic, omnes credent in eum. Ex qua re letari debent, ipsi tristantur. Et vt ait Cyrillus, inuident Soli, quòd in plures suæ lucis distribuit radios. Aemulantur hominibus, quòd à veri Solis luce illustrentur, & ad fidem adducantur: quasi sibi detractum sit quod Christo accesserit. Et qui tēporalia sibi à Romanis auferenda timebant, nullius momenti æterna facientes, vtrūque simul amiserunt. Nam propter huiusmodi facinus

ti. q. 1. Di-
ctum est.

† Depce.
dist. 4. Si
ex bono.

Hæc socie-
tatem.

† mat. 12. b.
Marc. 3. b.

Romani & locum & gentem simul abstulerunt. Vnde vnus ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex, prophetauit, etsi impio in Christum animo, indignabundoque diceret, relictis Iudæis: Expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. quasi dicat: Quid adhuc sinimus viuere illū qui leges nostras institutaque subuertit, totaque Iudæorum gentem ad se attrahit, vnde futurum est, vt venientes Romani, quasi à se deficientes, omnino nos è medio tollant. Quare expedit, vt vnus morte reliqua gens saluetur. Hoc autem teste Euangelista dixit Caiphas alio sensu, verum quam intelligeret. Quod enim pro gente Iudaica intelligebat Caiphas Christum moriendum esse, cum tamen diceret, ne tota gens, indicabat moriturum Christū non pro Iudæis modo, sed & vt gentiles quaqua terrarum dispersos, errorumq; varietate diuisos, in vnum fidei ouile cōgregaret. Hoc autem etsi non intelligēs, prophetauit Caiphas, quia pontifex erat anni illius. Ex quibus verbis intelligendum est, impijs etiam, qui Ecclesiæ suæ administrationem gerunt, gratias suas atque dona largiri Dominū. Non valet ergo hæreticorum argumentum: Quid potestatis habeat supra me summus pontifex, cum totus ille peccatis abundet. Nam & potestatem, iurisdictionem, & virtutum gratias plerumque largitur Deus improbis magistratibus. Quomodo autem anni illius pontifex esset, quoque modo venale factum sit summum sacerdotium, alibi diximus, & ex Iosepho ac Vadiano disces.

Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem que dicitur

Ephrē. Et ibi morabatur cum discipulis suis. † Proximā autem erat Pascha Iudæorum: et ascenderunt multi Ierosolymam de regione ante Pascha, vt sanctificarent seipsos.

† mat. 26. a
 Marc. 12. a
 Luc. 14. a.

Declinaturus Iudæorum furorem Dominus, non quod illos metueret, sed quod nondū venisset hora eius, in desertum abiit, & in ciuitatem Ephrem, quam Græci *Ἐφραῖμ* dicunt. Ante festum Paschæ multi à longe Ierosolymam venerant, vt sanctificarent seipsos: quoniā solis mundis licebat legale Pascha māducare. Immunditiā autē cōtrahebant nō solū ex peccato, sed etiā ex minutulorū aliquo

aliquo neglectu, rerumque immundarum immundos se-
censebant contactu. Ideoq; qui se immundos quacunq;
ex causa nouerant, ante diem azymorú Ierusalem ascen-
debant, vt ibi se ex ritu legis purificarét & sanctificarét.
*Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicē, in tem-
plo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum
istum? Dederant autem pontifices & Pharisei manda-
tum, vt si quis cognouerit ubi sit, indicet, vt apprehen-
dant eum.*

Quidam pio, alij impio affectu Christum quærebant:
hi, vt eum comprehenderent, alij, vt ab eo quid boni dis-
cerent. Et vt ait Cyrillus, in Pascha Iudæi tendebant in-
sidias, & solennitatis diem in cædem conuertere quære-
bant. O impietatem, cùm magis virtuti est incumbendū,
magis à sceleribus abstinendum, tunc innocentem capere
conantur. Quare vero mandatum dederint vt apprehen-
datur? Quoniam mens agitata furore patrandi scele-
ris nunquam quiescit, donec illud expleuerit. Licet autē
quippiam tétauerit frustra, idem tamē iterū atq; iterum
aggredi annititur, vt præceptis ruat in facinus, quod apud
se perficere constituit. Mádatum igitur iniquum Iudæo-
rum vertitur illis in peccatum, qui quærent Christum
occidere, venientem ad diem festum, non cum ipso in
festo viuere, & vnanimis vnus moris in domo Pascha
manducare.

CAPVT DVODECIMVM.

Maria Christum Iuda murmurante Bethaniæ vngit præ-
sente Lazaro, quem Iudæi propterea cogitauerunt occi-
dere. Christus a fello vectus Ierusalem ingreditur
exultantibus turbis, quem Gentiles videre
cupiebant, hos verò à Iudæis triticeo
grano discernit & Iudæos
excæcandos præ-
dicit.

I† Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniã, ubi † Math.
Lazarus fuerat mortuus, quē suscitauit Iesus. Fecerunt 26. a.
autē ei cenã ibi, et Martha ministrabat. Lazarus verò Mar. 14. a.
vnus erat ex discipulis cū eo. Maria ergo accepit Luc. 7. f.
librã unguenti nardi pistici preciosi, & unxit pedes Iesu, &
extersit

Extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta ex odore unguenti.

Ne calumnientur æmuli Lazarum phantasticè suscitatum, placuit Marthæ & Mariæ preparare Christo conuiuium, in quo ipse Lazarus simul accumberet, vt videretur vere suscitatus, comedens, bibēs, & loquens, & cū familia sua familiariter agens, atque ante mortem suam, vt æmuli, vel inuiti faterentur miraculum, & Christi potentiam agnoscerent, & eorum confunderetur infidelitas. Christus igitur ad locum passionis accedit, vt voluntarius pati videretur, quem vt Deum Maria protestata, unguentum preciosum super pedes eius, dum accumberet, effudit, illius præueniens sepulturam. Fuit autem verum ac germanum, nec sophisticum. Nam Plinius lib. 13. asserit nouem herbarum species esse, quæ nardum imitantur, & adulterant: propterea dicitur nardi pistici, hoc est, veri & fidelis nardi. *πίστis* enim fides Græcis, *πίστis* autem fidelis. Rectè igitur pisticum dicitur, quod verum est ac syncerum, & rebus alterius generis minimè permixtum. Sed vt inquit Cyrillus, nō solūm pedes hæc mulier vnxit, quod dicit Ioannes, sed etiam caput, quod Matthæus & Marcus dicunt. Nonnulli tamē inquit Cyrillus, authores antiqui, & eruditione præclari putarunt, scriptoq; reliquerunt, alteram esse mulierem, de qua hic Ioannes meminit, & alteram, de qua Matthæus & Marcus perhibent, quod super caput Domini effuderit unguentum. Verum non videntur illi satis attendisse easdē hic & ibi ipsius vnctionis circumstātas: ex quibus haud magno negotio deprehenditur, eadem esse mulier vngens, & eadem itidem vnctio. Hæc ille.

Dixit ergo vnus discipulis eius, Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus: † Quare unguentum non veniit trecentis denarijs, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat. Dixit ergo Iesus: Sinite illam, vt in diem sepulture mee seruet illud. Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis.

Et si idem Cyrillus eandem & mulierem & vnctionē fuisse

† Matth.

26. a.

Mar. 11. a.

Luc. 19. d

fuisse asserat, quam hic Ioannes, & Matthæus & Marcus describunt, alteram tamen putat propter diuersas circumstantias fuisse, quam describit Lucas cap. 7. Cuius rationes & circumstantiæ minus sunt efficaces, quam vt credere me cogant. Nam quid prohibet Simonẽ leprosum, apud quem facta est hæc vñctio, fuisse Phariseum, cuius meminit Lucas. At quia multa Lucas præoccupat, non repugnat eam, de qua idem Lucas dicit, vñctionem paucis diebus ante passionem, sicut cæteri dicunt Euangelistæ. Sed quod peccatrix fuerit, tenet Ecclesia. Quod Simon murmurauerit, verisimile est eum id fecisse, cum murmurantes videret discipulos. Iudas igitur traditor indignatus propter illam vnguenti effusionem tanquam superfluum, & ad luxum factam murmurat, quod illi ablata fuerit furandi occasio, qui in proprium conuertebat vsum, quæ dabantur in communem. Ex qua effusione præcipuam videtur sumpsisse occasionem Dominũ suũ tradendi Iudæis, vt perditam, quam putabat pecuniam, recuperaret. Cui respondit Christus: Permite illam, nec ægrè feras, quod illa diem sepulturæ meæ præuenerit, quod tunc forsitan facere non poterit. Nam quod pauperes caufaris, hoc semper illis facere licebit: mihi verò hoc facere illi non succurret.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & uenerunt, non propter Iesum tantum sed ut Lazarum uiderent, quem suscitauit à mortuis. † Cogitauerunt autem principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

† De peccat. dist. 1.
Quantūlibet.

Turba multa Ierusalem venit, Christum visura tanti miraculi autorem, & Lazarum suscitatum, alij fortè curiositate, alij verò fide & charitate. Quorum principes quasi furia agitati, videntes quotidie Christo accrescere gloriam, & nuper maiorem ex suscitato Lazaro, quam obrem ipsum interficere decernunt: quandoquidẽ cum semel habenas animus laxauerit, in scelus præceps proruit, vt vlio in loco sistere nequeat.

In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Ierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant:

† Matth.
21. a. |
Mar. 14. a
Luc. 19. f.
† Isaie.
62. d.

Zach. 9. b

mabant: Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israël. † Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: † Noli timere filia Sion, ecce Rex tuus venit, sedens super pullum asinae.

Quanto appropinquauit hora Christi passionis, tanto appropinquabat loco passionis. Verum quia præceptum erat. Exodi. 11. seligere à grege agnum Paschalem decima luna, hoc est, decima die primi mensis, ad immolandum decima quarta sequenti. Ante sex dies igitur Paschæ Christus venit Bethaniam, vbi splendidam parauerunt illi cœnam. In crastinum autem, id est, ante quinque dies Paschæ, Ierosolymam venire voluit, tãquam agnum immaculatum à peccatoribus selectum se offert immolandum, & illi agno typico finem imposturum. Cui turba frequens cum ramis palmarum obuia venit, clamans: † Hosanna, Benedictus qui venit. Et inuento asello sedit super eum, sicut prædixerat Zacharias 9. cap. Noli timere filia Sion. Vt eruditus quisque inquit Cyrillus, cognosceret ipsum esse Christum, quæ sic venturum prophetia dudum designauerat, quem & plebecula ipsa cognouit, & tanquam regem & saluatore recepit. Sed & pueri, vt inquit Matthæus, ipsum talem agnouerunt. Per amplius videas Matth. 21.

† Psal. 109
b. & 116. a
Isa. 40. c.
Ezechie.
37. g.
Ephe. 5. b

Hæc non cognouerunt discipuli eius primum, sed † quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc scripta erant de eo, & hæc fecerunt ei. Testimoniũ ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. Propterea & obuia venit ei turba, quia audierunt eum fuisse hoc signum. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus. Ecce mundus totus post eum abiit.

Id est, discipuli videntes Christum ingredi super asellum Ierosolymam, iubilantemq; turbam obuiam ei ire, non cognouerunt tunc impleri prophetiam: sed postquam glorificatus est in ascensione Christus, effuso in se spiritu sancto in die Pentecostes, quãdo scripturarum cognitionem acceperunt, collatis cum scriptura Iesu actis, cognouerunt huiusmodi scripturas propheticas de

eo scriptas esse: & quòd iuxta prophetas hæc illi ingredienti Iudæi fecissent.

Erant aut quidã Gentiles ex his qui ascenderãt, vt adorarẽt in die festo. Hi ergo accesserũt ad Philippũ, qui erat à Bethsaida Galilææ. Et rogabant eũ, dicentes: Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dixit Andreae. Andreas rursus & Philippus dixerunt Iesu. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora vt clarificetur filius hominis.

Ad magnificentiam templi Ierosolymitani, quo festis solennibus vndecunque Iudæi convenire iubebantur, pleriq; ex longioribus etiam partibus Gentiles cõfluebant, quod de Eunucho Candacis reginæ Aethiopum factum legimus Act. 8. Gentiles igitur quidam cùm adorandi gratia, & visendi templi Ierosolymam venissent, audita de Iesu fama per Lazari suscitationem increbescente, videndi eius desyderio incensi, Philippũ ad eunt, rogantes Iesum videre: quorum affectum Andreas & Philippus Christo aperiunt. Christus autem non sese illis communicat, sed tantũ respondet: Venit hora vt clarificetur ac glorificetur (nam *δοξαστῆν* vtrunq; significat) filius hominis. Quem locum quidam interpretantur, quòd non dixerit Iesus, veniant, sed dicendo, venit hora vt clarificetur filius hominis, ascensione scilicet sua, & missione spiritus sancti, per quam Gentes ad Euãgelium vocatæ sunt, satis ostendit se gratam habere Gentilium visitationem. Hanc interpretationem vt non improbo, sed laudo, ita & aliam quoque non inutilem asserre posse iudico huiusmodi. Gentiles qui ad visendum templum conuenerant, vt credere par est, curiositate ad videndum Iesum adducti, de quo tantum miraculum audierunt, ita eum videre & alloqui cupiebant, quemadmodum Herodes Christum, absque vllò fructu sequente. Ideo ad eorum affectum non respondet, sed tantũ ait: Venit hora vt clarificetur filius hominis, quasi dicat: non iam hora est vt se filius hominis in ore hominum venditet, visendumq; præbeat, sed venit hora vt clarificetur filius hominis, id est, exalteretur, & cruci affigatur, extremamq; ignominiam patiat, non gloriam aucupetur ab hominibus. Vt autem interpreter clarificationem

tionem filij hominis exaltationem eius in cruce & passionem, facit locus Pauli ad Hebr. 2. Eum autem qui modo dico, quàm angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatū. Quòd autem gloriam & honorem Christi vocet mortem ipsam, docet consequenter Paulus, dicens: Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum. Quòd si per mortem coronam & triumphū de devicto diabolo reportavit, nonne mortem ipsius rectè clarificationem & glorificationem appellabimus.

† De decimis. cap. Cum nō sit in homine.

† *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*

Quòd igitur interpretatus sim Christum non propter suscitatum Lazarum fuisse clarificatum, sed potius ut morte & passione sua clarificetur, moueor ex sequenti parabola grani triticei, quod nisi mortuum fuerit in terra, solum absque vllō fructu manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Ita inquit, ego, nisi pro hominum salute mortem patiar, absque fructu ero: quippe per cuius mortem salutem mundo adferre pater constituit. Si autem mortem perpetiar, multum fructum afferam: omnium quippe in me credentium salutem. Itaque nolite me sollicitare, ut illis me visendum ostentem, quia iam hora instat, ut me Iudæis ad immolandum tradam.

† Mat. 20. g. & 26. f.
Mar. 9. g.
Luc. 9. c.
& 17. g.

† *Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.*

Decretum est à Christo, ut mundi vita tot delitijs dedita, gloriæ futuræ postponatur, ad quam nos Christus inuitat, si passionum suarum participes fieri desideramus. Hic autem animæ nomine vita præsens designatur, aliàs huius vitæ delectatio, quæ cum martyribus post Christum perdenda est, ut cum ipso inueniatur in regno Dei. Quoniam tribulatio præcipua est chorda, quæ trahit ad regnum. Vnde Iudith 8. * Omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Quoniam ut Paulus Roma 5. confirmat: * Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem.

* Iudith. 8

* Rom. 5

Si quis mihi ministrat, me sequatur, & ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus.

Nunc respōdere videretur ad Gentilium desyderium videre eum cupientium. Si quis inquit, seruus ac minister meus esse vult, non tam curare debet vt me videat, quàm vt me sequatur, & me sequendo imitetur, animamque suam, si quando opus erit, me exemplo pro amicis ponere nō dubitet, nec sine fructu me imitabitur, quia pro toleratis meo exemplo afflictionibus, ubi sum ego, id est, in cœlo, à quo nusquam absūm, nec abfui, tamen & illic erit, cœlestem demum gloriam adepturus, atque à patre meo honorificandus, & glorificandus.

Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo, dicens: † Ego clarificaui, & iterum clarificabo. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij autem dicebant: Angelus ei locutus est.

† De consecr. dist. 3. cano. fina.

Quoniam de clarificatione sui, quæ est exaltatio eius in crucem, & mors, locutus erat, & discipulos ad se sequendum & imitandum hortatus fuerat, ne animū desponderent, si quando naturali mortis horrore caperentur, ait: Nunc anima mea turbata est, id est, cū imminentium suppliciorum horrorem perpendo, totus horreo, & naturali pauore conturbor. Quapropter nihil mirum, si quando vos puros homines turbatum iri contingat. Nunc enim anima mea turbata est, & quid in hoc horrore & pauore dicam? Pater, serua me hac hora, id est (vt penè omnes exponunt) serua me ab imminentibus periculis. Mihi tamen alio modo legenda videtur lectio, scilicet: Et quid dicam? Pater, serua me hac hora. Saluifica me, id est, in hac animi perturbatione patrem ne orabo, vt me ex imminentibus seruet, & eruat periculis. quasi dicat, Non. Id enim indicant verba sequentia: sed propterea veni in hanc horam, id est, vt patri obediam, ad gustandum mortis poculum veni. Est enim connexio illius quod ante præcessit, dicam ne? Pater, serua me hac hora, quia propterea veni in hanc horam. quasi dicat: nō.

sed quid dicam? Pater clarifica nomen tuum, id est, patrem orabo, non ut mihi obsequatur seruando à periculis, propter quæ toleranda iussu illius in mundum veni, sed ut nomen suum clarificet & illustret, quod morte mea futurum est multo illustrius. Miror quomodo hanc intelligentiam assecuti non sunt, qui ante me commentarios in Euangelia ediderunt, cum ipsissima sint ex Chrysostomo Theophylacti verba, quæ huc addere visum est, ne nouam ex me intelligentiam comminisci videar. Docet autem per hæc nos, inquit Theophylactus, ut nos etiam si turbemur & mereamur, non fugiamus pro veritate mortem, quia & ego inquit, cum turber (homo enim verè sum, & permitto naturæ ut sua ostendat) attamen non dico ad patrè, ut saluet me ex hac hora. Sed quid dico? Illustra nomen tuum, hoc est, probetur tibi ut & ego suscipiam crucem & periculum pro salute omnium. Vide autem quòd gloriam Dei nominauit mori pro veritate. Inde & Pater: Et illustraui inquit, & iterum illustrabo. Nam & miraculis quæ ante crucem, quæ in nomine meo perficiebas, illustraui, & iterum factis per te miraculis in ipsa cruce illustrabo, & post sepulturam, cum resuscitauero te & spiritum misero, magis gloriosum & meum nomen, & te constituam.

Respondit Iesus, et dixit: Non propter me hæc vox venit sed propter vos.

Ambigētibus de hac voce Iudæis, quibusdā tonitruū, alijs angeli vocem fore asserentibus, ait Christus, nō sua gratia, sed ipsorum huiusmodi vocem cælo delapsam esse, ut vel testimonio patris adducti fidem sibi habeant.

Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eicietur foras.

Mundi nomine impios omnes & mundanos, carni- que tantum deditos, cum suo principe & capite diabolo intelligere debemus, cuius iudiciū instare dicit Christus: quia per eius mortem damnata est mundi impietas, & condemnata carnis opera, eiectione mundi principe diabolo. Per peccatum enim diaboli in orbem mors ingressa regnauit ab Adam vsque ad Moysen, id est, toto tempore legis naturæ, & à Moysè vsque ad Christum, id est,

id est, toto tempore legis Mosaicæ. Superueniens autem Christus diaboli caput contriuit, vniuersaq; eius arma abstulit, deq; iamdudum possessio imperio deturbauit, & eiecit, plantata per prædicatores suos fide euangelica.

† *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me- ipsum. Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuius ex lege, † quia* † Sup. 3. b.
Christus manet in æternum. Et quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis? Et quis est iste filius hominis? † Isa. 6. e. Matt. 13. b. Mar. 4. b.

Exaltari filium hominis nihil aliud est, quàm in cruce pendentem cruci suffixum esse. Et quia dixerat, nunc & statim per mortem suam deturbandum ab imperio suo & eijciendum mundi principem cum sectatoribus suis, ostendit quomodo id fiat: nempe quotquot ille imperio suo premit & victos tenet, per crucem ad me traham, inuito ac nolente illo. Turba autem audiens illum cruci affigendum, & iam persuasa Christum ac Messiam suum æternum, offendebatur dictis Christi. Ideoq; ait: Quis est iste filius hominis? q. dicerent: Dixisti quia oportet exaltari filium hominis? Te autem Christum ac Messiam esse putamus, quem ex lege & scriptura didicimus perpetuò mansurum, id est: Ergo iste filius hominis, quem exaltandum esse prædicas, & cruci affigendū, quis est, & cuius est? Intellexerat enim turba, quid per exaltationem CHRIS TV S intelligeret, nimirum mortem crucis.

Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicū lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant. Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dū lucē habetis, credite in lucem, † ut filij lucis sitis. Hæc locutus est † I. Theſ. 5. a.
Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis

Græca quæ nunc stant, paulo secus habent, ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστίν, id est, adhuc modicum tempus lumen vobiscum est. Primo modo legit & interpretatur Augustinus hoc modo: Modicum adhuc lumen, id est, modica adhuc in vobis est scripturæ intelligentia, qui & exaltationem mortem meam esse intelligitis, & Christum perpetuò regnaturum creditis, quanquam non tēporaliter, malè putatis, sed spiritualiter. Ambulate

igitur, id est, proficite ac promouete, dum adhuc aliquid lucis habetis. Chrysoftomus legit & interpretatur: Adhuc pusillum temporis lux est mansura vobiscum: de se nempe intelligens, qui paulo antè dixerat: quandiu sum in mundo, lux sum mundi. Dicit ergo, modico tempore conuersaturus sum vobiscum in mundo: quandiu igitur versantem inter vos me lucem habetis, ambulate, id est, de bono in melius proficite, in me credentes, ne si me veram lucem reijcitis, tenebræ vos comprehendant & peccatorum, & ignorantia, & denique exteriores gehennæ tenebras adeatis. Nā qui in tenebris peccati & ignorantia, hæresis & infidelitatis ambulat, nec videt quod tendat, ignorans quia præceps in æternæ damnationis palatium ruit. Itaq; dum lucem habetis, id est, veræ lucis cognitionem, me lucē quærite, vt sitis filij lucis ac Dei, non tenebrarum ac diaboli. Alio enim modo filij lucis esse non possumus, quàm si in lucem credamus. Ipse enim Christus dedit potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine eius.

✠ Ioā. 1. b.

† Isa. 53. a.
Ro. 10. d.

Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebāt in eum, vt sermo Isaia impleretur, quem dixit: † Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?

Cum tanta inquit, & tot signa (vtrunq; enim significat το εἶδη) fecisset corā eis, non credebant tamē in eum: vt sermo inquit Isaia impleretur: vbi τὸ vt, non causam finalem dicit, sed euentum, id est, quapropter in eis impletus est sermo Isaie, dicētis quinquagesimo tertio cap. Quis credidit auditui nostro, id est, prædicationi nostræ: & brachium Domini cui reuelatum est, id est, potentia Christi filij Dei. Dolet enim Isaias eo loco, quòd virtutem Christi diuinam Iudæi non agnouerint, sed infirmitate humana tectum vti despectum ac nouissimū virorum habuerint, neque eum reputauerint.

† Isa. 6. a.

Matt. 13. b

Mar. 14. b

Luc. 8. a

Ro. 11. b.

Act. 28. f.

Propterea non poterant credere, quia iterum dicit Isaias: † Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Veruntamen & ex principibus multi credide-

crediderunt in eum, sed propter Phariseos non confitebantur, ut è synagoga non egeretur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

Chrysoſtomus interpretatur, non poterant, id eſt, nolabant, & reuera propter innatam malitiam & affectatam, quam habentes credere non potuiſſent, vel intelligere non poterant: difficillimum erat illis credere, quia dixerat de illis Iſaias: Excæcavit Deus oculos eorum, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, &c. Vbi ſicut antè diximus, non cauſam finalem dicit, ſed rei euẽtum. Induravit cor eorum, Græcè dicitur, *ἠγὼ πειρώσασκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν*, id eſt, obduravit, & in modum topi concaleſcere permittit. Vnde excæcare ſiue indurare in Deo ſanè accipiendum eſt. Nam excæcare & indurare dicitur Deus peccatores, non quòd in illis obſtinatum creet animum vel cor, aut liberum arbitrium, ſed quòd eos ſuis affectibus relinquat, ſpeciale illis auxilium ſuum propter longam in malo perſeuerantiam; & diuini verbi neglectum, non tribuẽs. ut dicitur Pſal. 80. * Et non audiuit populus meus vocem meam, & Iſraël non intendit mihi. Et dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus ſuis. Hæc autem obduratio ex duobus cauſatur. Primò negatiuè, cum Deus non apponit gratiam ſuã, ut Rom. 9. * Cuius vult Deus miſeretur, & quem vult indurat. Secundò poſitiuè: quomodo peccator ſeipſum non obediendo diuinis præceptis, & non faciendo quod in ſe eſt ad recipiendam gratiam. ut Zach. 7. * Cor ſuum poſuerunt ut adamantem, ne audirent legem, & verba quæ miſit Dominus exercituum ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum.

Ieſus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum qui miſit me. Et qui videt me, videt eum qui miſit me. † Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris nõ maneat. Et ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit, ego non iudico eum. Non enim veni ut iudicem mundum, ſed ut ſaluificem mundum. Qui ſpernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eũ. † Sermo quem locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo

die: quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita eterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

His & sequentibus verbis vsque ad finem capituli nihil aliud vult Christus, quam nihil se dicere, nisi quod à patre habeat, ideoq; qui in se credit, non in se credere modo, sed in patrem. Itaque qui verba sua neglexerint, non eos se dicit iudicaturum: quippe qui primo aduentu non iudicaturus mundum venerit, sed saluaturus. At ne immunes se peccatores fore promittant, sermo inquit, quem locutus sum, id est, quod eos nunc hortor verbis meis parere, hæc ab eis neglecta mea admonitio, etsi nunc ociosa videtur, iudicabit illos, & damnabit in nouissimo die, cum deprehendentur eam neglexisse: neque eam modo & me quoq; mouentem, sed & patrem meum, à quo habeo quicquid illis prædico.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

Christus à cœna surgens, discipulorum pedes lauat, exhortans eos vt sic faciant, proditorem suum Ioanni indicat per buccellæ traditionem, quo egreffo dilectionis mandatum profert, & trinam Petri abnegationem.

Matth.
26. a.
Mar. 14. a.
Luc. 22. a.

Ante diem festum Paschæ sciens Iesus quia venit hora eius vt transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

Ipsa scilicet die azymorum, cuius nocte à vespera in vesperam incipiebat parasceue, & præparatio ad celebrandum Pascha, quæ apud nos est die Iouis: ea ergo die sciens Iesus iam tempus adesse vt transiret ex hoc mundo ad patrem, hoc est, moreretur. Bene autem mortem suam transitum appellat, quia vix triduum in morte mansit: alluditq; ad Pascha & Phase Iudæorum, quod transitum significat. Tota enim Christi vita è cœlo procedentis fuit veluti transitus per mortem ad patrem, in ascensione redeundus. Quod autem dixit: Cum dilexisset suos qui erant in mundo: quidam interpretantur omnes

nes electos, siue hinc degentes, siue in limbo, quem generali mundo nomine complectuntur. Sed præstat cum Chrysoftomo intelligere Apostolos. Nec ociose additum est, qui erant in mundo. quasi dicat: quos in mundo relinquebat sui præsentia orbos, in finem dilexit eos, Græce, *ἰς τέλος*, id est, perfectè, vt interpretatur Chrysoftomus: siue in finem, id est, vsque ad mortem pro eis tolerandam.

Et cœna facta (cùm diabolus iam misisset in cor vt traderet eū Iudas Simonis Iscariotis) † sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deū vadit. Matt. 11. g.
Mar. 10. f.
Sup. 6. c.

Cœna indubiè legali agni Paschalis peracta. Nam consentiunt omnes doctores, quòd peracto veteri Paschate, nouum cum discipulis corporis & sanguinis sui Pascha celebravit, cùm diabolus iam inquit, misisset, &c. Nam in effusione vnguenti iam destinauerat magistrum proditor tradere: cuius rei obiter hic meminit Ioannes, vt ostendat miram Christi humanitatem, qui proditorem iam agnitum non modò à mensa legali non est aduersatus, sed ne à mensa corporis sui. Nam indubiè credo Iudam cœnæ corporis & sanguinis Domini interfuisse, etsi scio ea de re problema esse inter antiquos. Vtq; ita credo, in quo ducor, quòd CHRISTVS post cœnam pedes Apostolorum lauit. Nam quòd beatus Augustinus putat hic facta, pro parata, vt quidam habent codices Græci, non admodum quadrare videtur ei quod sequitur: Surgit à cœna. Vt quid enim antè sedisset, cœna tantùm parata, & non apposita? Cœna ergo facta & peracta surgit ab ea, & ablutis Apostolorū pedibus, iterum recubuit, eisq; ad mutuam concordiam & humilitatem exhortatis, verū Pascha corporis sui ad edendum discipulis suis proposuit: & inter ceteros Iudæ multi asserunt, de quo tamen nolo pertinaciter contendere, cùm inter doctos & antiquos sit problema. Nā qui vult dicere buccellā panis, de qua postea agetur, nō in ista cœna mystica corporis Christi, sed in cœna Paschalis legalis, habet quo se tueatur. Nam quod dici contrā potest, Christū facta & peracta cœna Apostolorū pedes lauisse, responderi potest, Græcā lectionem nō significare

cœnam peractam, sed potius inter cœnandum, siue dum cœna fieret. Nam Græcè est, *Αἰτίας γενομένης*, quod est presentis temporis. Potius itaque inter cœnandum, ac media cœna ad lauandos Apostolorum pedes dicendum ipsum surrexisse, & lotis illis, ad peragendam cœnam recubuisse, quo tempore intinctum panem Iudæ dederit. Quod verò subdit: Sciens quia omnia dedit ei pater in manus, hoc intelligit: Quanquam se omnium Dominum, omniaq; sibi à patre credita esse conset, quodq; à Deo patre exisset, ad illumq; esset reuersurus, non est tamen dedignatus ad lauandos Apostolorum pedes sese demittere. Quòd autem Petrus sibi à Domino lauari pedes ferre noluit, non erat quòd dedignaretur mandata Christi, sed rem tanta maiestate indignam arbitratus, Christi consilium ignoraret.

2 pars.

Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cepit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modò. Scies autem postea. Dixit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: † Si non lauero te, non habebis partem mecum.

† De pœ
nit. dist. 1.
capite.
Potest.

Immolato agno, & peracta cœna veteri, surgit Christus à mensa, reliquias veteris legis in discipulis mundaturus. Deponit igitur veteris legis indumenta: præcinxit se linteò albo, vt lex sequens præcedentem munditia præstet, sicut Propheta prædixerat: Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se. Deinde misit aquam ablutionis, qua veteris legis sordes ablueret: & cepit discipulorum pedes lauare, & primò Petri. A lotionè igitur corporalidetrectantem Petrum, ad lotionè spiritualem atrahit. Nisi te lauero inquit, id est, nisi iniquitates tuas absterfero, non habebis, siue nò habes, vt Græci legunt, *ἔξας*, siue *ἔχας*, partem mecum. Lotio ergo corporalis typus erat lotionis spiritualis animi. Petrus autem intellectis verbis Christi, quàm fuit ad detrectandam lotionem pedum promptus, tam fuit ad offerendam totius corpo-

corpo-

corporis lotionem vehemens. vnde subdit:

Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput, dicit ei Iesus: † Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. Propterea dixit: Non estis mundi omnes.

† De consecr. disti.
4. Quando ab Ierosolymis. & sequentia.

Pedes hoc loco intelligit Augustinus humanas ac terrenas animi affectus. Vti enim cui super hanc terram ambulandum est, quantumcunque cætera lotus est ac mundus, necesse est tamen vt ex terræ contactu immundæ nonnihil maculæ pedes contrahant. Ita qui in mundo hoc degit (vnum Christum & virginem matrem excipio) quantumcunque pura sit ac integra mente, quia tamen fieri non potest (necesse est enim terreni aliquid habeat) quo non possunt non sordidari animi pedes, id est, terreni ac carnales animi affectus. Neque tamen propterea mundus esse desinit, sed vt inquit Christus, mundus est totus. Quia veniales illi mentis affectus hominē ita non sordidant, vt dici mereatur immundus. Opus tamen habet, quantumuis iustus, vt huiusmodi pedes animi lauet, & terrenæ cupiditatis affectus: quia nil in sanctam ciuitatem immundum introire potest. Facile autem eliduntur huiusmodi leuiculæ maculæ & offensæ siquidem offensæ dici mereantur, quæ Deum nobis offensum non reddunt, ad eò mititer sua gratia nobiscum agentē. Vos autem inquit Christus, mundi estis, sed non omnes. Quod propter Iudam dixisse Euangelista testatur.

Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubisset, iterum dixit eis. Scitis quid fecerim vobis, Vos vocatis me magister, & Domine, & bene dicitis. Sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. † Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior est eo qui misit illum. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.

de p. 25.

† Matth.
10. c.
Luc. 6. f.
Inf. 15. f.

Vsq̄ue ad hunc locum: non de omnibus dico vobis: docet Christus, quod Petrum dixerat ignorare. Quod

Sf 5 ego

ego facio, tu nescis modò, scies autem postea: nimirum vt sui exemplo, qui cùm magister esset ac Dominus suorum tamen discipulorum pedes lauisset, tanto se submissius gerere, quanto maiores essent, futurosque illos beatos, si magistri factum intelligentes fecerint.

Non de omnibus vobis dico: Ego scio quos elegerim. Sed vt adimpleatur scriptura: † Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum. A modo dico vobis, priusquam fiat, vt cùm factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

† Psal. 40.

c.

Mat. 10. d.

Luc. 10. e.

Quidam referunt hoc ad illud: beati eritis si feceritis ea: à quo excipit Iudam. Alijs non placet eò referre, quòd hinc excipiatur Iudas, quippe qui beatus foret, si magistrum suum imitaretur. Alij interpretantur: Beati eritis, siue estis, vt nunc Græca habent, si feceritis ea, id est, quia hæc facturi estis, & me imitaturi: quanquam non de omnibus vobis hæc dico: Ego enim scio quos elegerim, id est, quanquam enim omnes vos ad Apostolatam elegerim, sicut paulo antè dixit: nōne vos duodecim elegi? non tamen omnes elegi ad beatitudinē, sed vt adimpleatur scriptura. Hic eclyptica est locutio, necesseque est aliquid supplere: Sed cùm dico vos fore beatos, aliquē ex vobis excipio, vt adimpleatur scriptura Dauidis, qui dicit de quodam sodali ac commensali suo: Qui manducat inquit, meum panem, leuabit contra me calcaneum suum, id est, in me insurget, & calce me ferire audebit. Potest etiam sic interpretari: sed qui manducat meum panem, id est, sodalis meus, leuabit contra me calcaneum suum, id est, in me insurget, vt opprimat ac supplantet: vel leuauit, vt Græca habent ἔστηεν, quia iam me prodere constituit, vt fixum habet in animo. Quod quidem Deus pater fieri sinuit, vt impleatur scriptura Dauidis, quæ id ipsum de eo prædixit, quòd ego prædico vobis, me scilicet ab vno ex vobis prodendum. Quod dico, priusquā fiat, vt cū factū fuerit, credatis quia ego sum, id est, quia ego sum Deus, solus cordiū scrutator, & καρδιωγράφος. Et Daniel. 13. * Deus æterne, qui absconditorū es cognitor, qui nosti omnia antequam fiāt.

† Dan.

13. e.

Cum

Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, et protestatus est, et dixit: Amen amen dico vobis, ¶ quia unus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubisset ille supra pectus Iesu dicit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. † Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellam introiit in eum Satanias.

Turbatus est ab imminente periculo, & tanta proditoris ingratitude. Nec voluntariè modo hunc affectum induit, sed & naturaliter, considerata obiecti præsentis indignitate: atque animo turbatus est, & protestatus est, Græcè *ἐμαρτυρήσας*, quod Theophylactus interpretatur, prædixit, potestatus est, affirmavit, id est, palàm de proditore testatus est, tacito tamen nomine, quòd vnus ex eis se proditurus esset. Quæ res cum oscitantes redderet discipulos, nec rogare Petrus auderet, sæpe à Domino increpatus, nutu Ioanni indicauit vt rogaret: quis est de quo dicit? A quo cum quæsiuisset, respondit: is est, cui tinctum porrexero panem. Quo accepto à Iudæ, intrauit in eum Satanias. De quo August. Expressus est traditor, nutaræ sunt latebræ tenebrarum: bonum est quod accepit, sed malo suo accepit, quia malè bonum malus accepit.

Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit. Quidam enim putabāt, ¶ quia loculos habebat Iudæ, quòd dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiit continuo. Erat autem nox.

Videns Iesus obstinatum Iudæ consilium, non tã impellendo, quàm exprobrando, & pernitiōsa sua consilia abire sinendo, ait: Quod facis, fac citius: id est, quia iam omnino certum est tibi prodere me, rumpe moras, & exple desyderium tuum.

Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis

† Matth.
26. b.

Mar. 14. b

Luc. 22. c.

2. q. 1. cap.

Vnus ex
vobis.

† 1. quest.

1. Christ.

Decōsec.

dist. 2. ca.

Et sancta

malis. Si-

cut Iudas.

De offi.

ordi. Si

sacerdos.

† 12. q. 1. c.

Habebat.

hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.

Id est, iam iam adest, in ianuis est filij hominis mors & crux, per quam tunc primùm bene clarificatus dicitur: et gloriosum eum præcedentia reddidere miracula, at cõsummatio gloriæ in passione fuit, quæ iam iã incipiebat: & Deus inquit, clarificatus est in eo. Nã si gloria patris, quomodo ait Salomon, filius sapiens est, glorificato eo glorificari necesse est & patrem: non quòd in se gloriosior reddatur, cuius immensa gloriã augeri nõ potest, sed quòd subinde magis ac magis hominibus eius gloria appareat ex tã potente filij infirmitate, & tam gloriosa mortis ignominia. Et si Deus inquit, clarificatus est in eo, scilicet filio hominis, hoc est per eum, & Deus vicissim clarificabit eum in semetipso, scilicet patre: nam gloria patris gloria filij. Clarificabit autem eum per semetipsum, cùm resurgere faciet à mortuis, & ad dexteram suam assumet. Nec dabit sanctum suum videre corruptionem, sed post triduum excitabit illum.

† Sup. 7. e † *Queritis me: & sicut dixi Iudæis: Quo ego vado, vos nõ potestis venire, & vos dico modò.*

Vide suprã 7. cap. Quod autem ibi dixit Iudæis absolute: quo ego vado, non potestis venire, ad patrem scilicet meum. Vobis autem dico, quòd non potestis venire modò, donec effuso in vos spiritu, imitati crucem meam fueritis.

Mandatum novum do vobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.

Quomodo videtur novum, cùm in lege veteri dilectionis præceptum habeamus. At si inspicimus, mandatum est hoc novum. Nam mandatum vetus tantùm hoc habet: Diliges proximum tuum sicut teipsum, hoc autem habet: Diligatis inuicem, sicut dilexi vos, id est, tam admodum, quàm admodum animam meã pono pro vobis, ita & vos parati esse debetis & pro me, & pro inuicem animas ponere: tunc enim veros vos discipulos meos

meos esse ostendetis, si dilexeritis inuicem eo modo quo ego vos dilexi.

Dixit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea. † Dixit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? † animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

† Matth. 27.c.

Mar. 14.d

Luc. 22.c.

† De pœ. dist. 2. ca.

Quæ vult facere.

Cùm autem Petrus etiam se per mortem posse sequi confidentius iactaret, modestè correptus à Domino audiuit: Non cantabit gallus, donec ter me abneges.

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

Consolatur discipulos si in fide permaneant, Thomam docet se viam, vitam, & veritatem esse, Philippum verò, se in patre videri, & contrà. Omnes modum docens petendi, spiritum sanctum promittit se eis missurum, qui dilectionem & pacem illos doceat.

Non turbetur cor vestrum: creditis in Deum, & in me credite. † In domo patris mei mansiones multæ sunt.

† De pœ. distin. 4.

Nouit Deus.

In domo.

Cùm Petri lapsus, qui cæteris feruentior erat, prædictus cæteros perturbasse videretur, subdit: non propterea turbemini, quod dixi me abiturum, vosque modo sequi me non posse, sed & Petrum negaturum. At quemadmodum in Deum creditis, vnique illi fiditis, ita & in me credite, mihi que fiduciam habetote. Quod enim vni Petro dixit: sequeris autem postea: nolite putare vobis irrogatum iri. Nam in domo patris mei mansiones multæ sunt, quæ & Petro, & vobis, & electis omnibus sufficient. Diuersas autem mansiones, diuersos beatitudinis gradus, quibus pro retributione meritorum, ex liberalitate tamen, & misericordia Dei fideles donantur, intelligit Augustin. de quibus ænigmaticè dicit Paulus 1. Corinth. 15. † Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate.

† 1. Cor. 15.c.

Si quominus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.

Græcè, ἐἰ δὲ μὴ, quod interpretis vertit, si quo minus, si significat

gnificat sin minus, vel alioqui. vt sit sensus: in domo patris mei multæ mansiones sunt: alioqui si multæ non essent, dixissem vobis, quòd abirem paraturus vobis locû: quod quidem opus non est, cùm paratum sit vobis regnum à constitutione mundi, Matth. 25.

Et si abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad me ipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis. Et quo ego vado, scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis, & quomodo possimus viam scire?

‡ Di. 8. ca. no. Si cõ-
suetudinẽ
De pœ.
distin. 2.
Sienim.

Dicit ei Iesus. ‡ Ego sum via, & veritas, & vita. Nemo venit ad patrem, nisi per me.

Chrysoſtomus legit pro venio & accipiam, iuissem & suscepissem, cuius verba hæc sunt: Si autem defuissem domus, ego iuissem & paraissem vobis, quòd sic autem, & propter hoc iuissem, vt præpararem vobis locum ne sic quidem reliquissem vos, sed suscepissem vos, vt vbi sum ego, & vos sitis. Non vult enim innuere, non quod iturus sit ad parandum illis locum, qui iam antè iacta mundi fundamenta paratus erat, sed quòd si ea gratia abiisset, non ideo tamen illis reliquisset, sed secum assumpsisset eos. Quod autem ait: iterum venio, & assumam vos ad me ipsum: significat quòd non propterea si ad patrem abibit, illos sit deserturus, quando quidem venturus ad eos est per diuinitatis præsentiam, & spiritus sancti consolationem, cumque eis futurus vsque ad consummationem seculi. Hæc expositio, quæ est Albini, melior mihi videretur, quàm si interpreteris, veniam ad iudicium, & recipiam in generali resurrectione, præstaretque exponere: veniam ad vos in particulari iudicio mortis, & assumam vos ad me in vitam æternam, scilicet, vt vbi ego nunc sum, à qua nunquam abfui, & in ea vos sitis. Interim non est quòd per absentiam meam tristimini, quippe qui scitis quo ego vado, viamque qua ego vado non ignoratis. Nec obstat quod Thomas ait: Nescimus quo vadis. Nam cùm rudi ac paruo esset ingenio, ignorabat ipse quod Petrus atque alij capere poterant: præsertim cùm supra capite. 7. dixerit Christus: Adhuc modicum temporis vobiscum sum, & vado ad eum

eum qui misit. Ex ignorantia tamen Thomæ occasionem captat CHRISTVS amplius illos erudiendi, dicens: Ego sum via, & veritas, & vita. scilicet, per quam, & non aliam ad patrem itur. Veritas per quam pater cognoscitur, Et vita, per quam omnes resuscitantur.

Si cognouissetis me, & patrem meum utiq; cognouissetis, & à modo cognoscetis eum, & vidistis eum.

Chrysoftomus hoc modo interpretatur: Si cognouissetis meam substantiam, & patris quoq; substantiam & essentiam cognoscetis. Nam eadem vtriusque substantia & essentia est, licet diuersæ hypostases & personæ. A modo autem, id est, ex quo habitare mecum cœpistis, cognoscetis eum per me, vt medium, cognoscere cœpistis, & vidistis eum, hoc est mente vestra, quantum possibile est, spectatis. Visus enim perfecta cognitione sumitur. Alio quoque modo exponit: cùm enim dixisset: quo ego vado, scitis, ad patrem scilicet, Thomas respondit: Nescimus quo vadis: subiunxit: Si cognoscetis me, & patrem meum cognouissetis. Quod non dubitativè sumendum est, sed ratiocinativè, quia scilicet me cognouistis, cognovistis & patrem: à modo enim cognoscitis eum, meq; videndo eum vidistis.

Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.

Non repulsa Thomæ ignorantia, audet & eum Philippus interpellare, dicens: Ostende nobis patrem, & sufficit nobis. quasi diceret: Non satisfacit quòd eum viderimus & cognoverimus in ænigmate, sed si præsentem oculis nostris corporalibus ostenderis sufficit nobis.

Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem. Quomodo tu dicis, ostende nobis patrem? Non credis quia ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor, à me ipso non loquor. Pater autem in me manēs, ipse facit opera. Non credis quia ego in patre, & pater in me est? † Alioquin pro-

† Sup. 5. f

Quasi diceret: Video q; nondū verā de me cognitionē habetis,

habetis, qui Dei patris substantiam, quæ eadem mecum est, corporeis oculis spectabilem esse putatis. Philippe, qui videt me, videt & patrem, id est, qui veram mei notitiam habet, verè quoque patrem agnoscit. Nam ego in patre, & pater in me est: quod te quoque credere non dubito. Qui ergo me videt, & eum videt: sic enim pater in me est, & ego in patre, vt eadem sit vtriusque substantia, ijdem vtriusque sermones. Quos enim vobis annuncio, non à me sunt solùm, sed etiam ab illo. Eadem ipsius opera. Quæ enim ego facio, patris sunt opera. Credite igitur in me propter ipsa opera, dicentem quòd ego in patre sum, & pater in me est.

Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado. † Et quodcumque petieritis patrem in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur pater in filio. † Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

† Infr.

16.d.

† Matth.

21.d.

Mar. 11. c.

Infr. 15. b.

& 16. f.

Amplius super discessu suo consolaturus discipulos, pollicetur credituris in eum, quòd maiora quàm ipse opera sint facturi. Vbi maiora, pro plura exponit Theophylactus. Neq; enim reuera maiora facere potuissent, ideo est veluti quædam hyperbola, vt sit sensus: Opera faciet maximè mirabilia. Quia ergo inquit, ad patrem vado, vt pro vobis interpellem, & pro vobis, vt homo miraculorum potestatem impetrem. Quapropter non est quod turbemini aut contristemini ex discessu meo, quia cum apud illum ero, quicquid eum meo nomine petieritis, non modò impetrabo vt homo & aduocatus, sed etiam ipse vt Deus patrique æqualis faciam, vt gloria filij, in cuius nomine postulata omnia obtinebitis, in patre redundet, & elucescat. Hoc est enim quod ait: vt glorificetur pater in filio.

Si diligitis me, mandata mea seruate.

Quia, vt inquit Grego. probatio dilectionis exhibitio est operis. Ne putarent in dolore, què ex discessu & morte ipsius accepturi erant, dilectionem consistere, ait: Si diligitis me, mandata mea seruate. Non sufficit credere, non sufficit vtcunque Deum diligere, nisi mandata eius seruentur.

Et ego rogabo patrem, & alium paraclatum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternū, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, neque scit eum. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.

Quia verbum discessus repetiuerat, dicens: Ego vado ad patrem: verbum quidem ipse inestitutum, ne se putarent desolatum iri, subdit: Ego rogabo patrem, & alium paraclatum dabit vobis, id est, consolatorem alium, spiritum scilicet sanctum, qui alius quidem est à filio, quia alia persona, at aliud non est, quia eadem vtriusque substantia. Dabo inquit, vobis, non ad tempus, ut triennio tantum, quemadmodum & ego, sed ut vobiscum in æternum maneat. Dabit autem vobis pater spiritum, non falsitatis, sed veritatis, id est, veracem, qui non nisi vera vos docturus est, aut docere potest: quem inquit, mundus capere non potest, id est, cuius capaces mundani non sunt, terrena tantum sapientes: quia eum neque vident, neque sciunt. * Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Vos autem inquit, qui carnales & animales non estis, neque de mundo, eum cognoscetis, quia apud vos manebit: siue ut Græca nunc habent, cognoscetis, quia apud vos manet: tametsi videtur Euangelista scripsisse non μένει, sed μένει, id est, manebit, quemadmodum interpres vertit, cum etiam sequatur futurum & in vobis erit, ἔσται, non ἔστι. Loquitur enim non de gratia spiritus sancti, quam tum quidem habebant, sed de spiritu sancto, quem missurus erat in die Pentecostes, cum quo gratias & dona eius receperunt.

Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus iam me non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos viuetis.

Tanto magistri amore tenebantur discipuli, ut nec promissa spiritus consolatione de magistri absentia non dolere non possent. Subdit: Non relinquam vos orphanos, mea que presentia plane destitutos. Veniam enim ad vos. Et ne putetis me cum spiritu parem omnibus futurum, adhuc modicum temporis restat, & iam me resu-

* 1. Cor.
2. d.

† De cō-
sec. dist. 2
In Chri-
sto.

scitatum, immortalemque factum mundus non videt, id est, visurus non est. Præfens hic pro præterito usurpatum est. Vos autem me videbitis. Sic enim *θεωπεῖται*, quanquam sit præfens temporis, tamen quia ad tempus resurrectionis referuntur Christi verba, præfens illud rectè vertit in futurum interpres. Quod enim propè futurum est, quasi iam sit in manibus, plerunque per præfens effertur. Sic Chrysostomus notiori sententia per futurum interpretatus est: Vos inquit, soli videbitis me, etiam post resurrectionem. Vivo enim, id est, verè viam, immortalis factus. Refertur enim illud viuo, ad tempus resurrectionis, & vos viuetis. Cuius duplicem sensum facit Theophylactus: Videtis, hoc est, cum videbitis me, lætabimini, & quasi mortis meæ mœrore occisi ac mortui, manifestatione me reuiuiscetis. Secundo modo, quemadmodum mors mea in vitam mutata est immortalem, ita & vos, etsi ad tempus moriemini, in æternum viuetis.

In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me.

Malo cum Chrysostomo ad diem resurrectionis referre diem suum, quam ad diem Pentecostes. Nam in die resurrectionis perfectè agnitus est à discipulis CHRISTVS Dei filius ac Deus esse, eandemque cum patre potestatem & substantiam habere, quando suapte virtute surrexit. Quòd enim per resurrectionem maxime declaratus sit Dei filius, testatur Paulus ad Roman. 1. cuius secundum Græcam lectionem sensus est: * Qui declaratus est Dei filius ex sua à mortuis resurrectione. Cognoscetis itaque inquit, quia vos in me, quia per fidem & charitatem incorporati mihi estis. Vos enim, inquit Theophylactus, estis sicut membrum in capite. Cyrillus interpretatur, vos in me, quia diuinæ ratione substantiæ quodammodo participes vos facti, dum per me homo Deus factus est, & ego in vobis per naturæ vestræ assumptionem, quando Deus homo factus est.

† Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Dicit enim ei Iudas,

non ille Iscariotes: Domine, quid factū est, quia manifesta- Species.
 turus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & Mat. 10. g.
 dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pa & 18. a.
 ter meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem & 25. f.
 apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non Luc. 10. e.
 seruat. Et sermonem quem audistis, non est meus, sed
 eius qui misit me, patris. Hæc locutus sum vobis, apud
 vos manens.

Quia inquit Theophylactus, post resurrectionem se
 eis manifestaturus erat cum diuiniore corpore, vt ne pu-
 tarent ipsum spiritum & phantasma esse, propterea præ-
 dicit eis hoc, vt videntes eum non discredant, sed recor-
 dentur, quod ea prædixit eis, ne scilicet simile eis acci-
 deret, quod & Iudæ nunc accidit, qui Dominum puta-
 bat post mortem, vti spectrum & phantasma in somnis
 solet. Iesus autem volens eius opinionem eluere, ait: Si
 quis inquit, diligit me, non fictè, sed verè, sermonè meū
 seruando, præterquam quòd pater meus diliget eum, ad
 eum veniemus: & ne putetis, quòd vti spectrum statim
 transeam & disparem, illi appaream, mansionem apud eū
 faciemus. Ad eū autem venit Deus, quem gratia sua ve-
 ritatis illustrat, quoquo modo id faciat, seu per se, seu per
 ministros suos. Manet autem apud eum, qui acceptā gra-
 tiam non reijcit aut negligit, sed accepta in bono vitur:
 Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in no-
 mine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia
 quæcunque dixerò vobis.

Theophylactus interpretatur, docebit vos, & declara-
 bit quæcūq; nūc obscura vobis videtur, & intellectu dif-
 ficilia, vel docebit quæcunque non dixerat Christus il-
 lis, vt pote adhuc portare non valentibus: suggeret autē
 quæcūq; vobis per imbecillitatē memoriæ exciderint.

† Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Non quo- t22. quæst
 modo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, i. Nisi
 neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: vado & ve- bella.
 nio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique quia vado
 ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi vobis,
 priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis.

Id est, Nolite putare quòd abiens vnà cum præsentia corporali benevolentiam meam, aut fauorem meum auferam à vobis. Neque enim vos abiens eadem amicitia prosequi desinam, quam non aufero, sed vobis relinquo, non qualem mundus dat, fictam & simulatà, sed veram & synceram. Ne formidetis igitur propter corporalem mei absentiam, qui ita intellexistis me abiturum, vt statim ad vos redeam, & in corpore immortalis spectabilem hanc essentiam meam ostendam: & inuisibilis ad vos venturus sum, in spiritus sancti super vos effusione. Quapropter quod enim magis vos oportebat, quòd ad patrem vado, quia pater maior me est secundum humanitatem, quam bene tantum adhuc in me spectatis: secundum quam etsi inops issem, vos gaudere tamen oportebat, quia pater, ad quem vado, me ipso secundum humanitatem maior, potens est vos ab omnibus molestiis & affectionibus eruere. Et nunc dixi vobis me rediturum ad vos, neque orphanos relicturum, sed spiritum sanctum missurum, vt cum factum fuerit quod prædixi, credatis, id est, in omnibus quæ antè dixi, mihi quanquam veraci, fidem habeatis.

† 23. q. 8. c. *Iam non multa loquar vobiscum. † Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus quia diligo patrem: & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.*

Si in morte.

Id est, iam non plus vobiscum agam. Interpellor enim à mundi huius principe diabolo, qui per ministros suos mortem meam molitur; quanquam non est quod ipsum timeam, non enim habet in me quicquam, id est, nihil illi iuris est in me. Sed vt cognoscat mundus quòd patrem amo, præceptisque illius pareo, qui me mortem vult pro mundo obire: sic facio, id est, immolandus ad mortem propero. Surgite ergo, iam satis in hac mensa sedistis, & eamus hinc ad locum, vbi sum tradendus. Ex quibus verbis videtur Christus surrexisse à mensa, & itineri se ad hortum accinxisse, quo itinere se verba, quæ sequentibus duobus capitibus scribuntur, habuisse, hymno tamen antè dicto, vero simile est, sicut recitant Matthæus & Marcus.

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

Christus discipulos suos ad dilectionem suam hortatur, sub qua sua præcepta commendat: deinde seipso diligant, & tandem ab inimicis sibi caueant, & exemplo suo patientiæ studeant, quos Iudæi vt reprobi persequuntur post magistrum suum.

Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat. † Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, † quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis.

† Sup. 13.
b.
Decōsec.
dist. 4. ca.
Aliud est.

† 1. Ioan.
3. d.
Mat. 21. d.
Mar. 11. c.
Sup. 14. d.
Inf. 16. f.

Ad consolandos in futuris afflictionibus discipulos parabola vitis vtitur, dicens se vitem veram esse, Deum patrem agricolam, qui se in hoc mundo plantauit, nos autem palmites, quicumque videlicet fide illi adhærent. Nam planè infideles palmitis nomine non censentur, quia nihil in illis est, vnde à vera vite Christo dependant, & illi communicent. Vtcunque enim malus sit Christianus, quādiu fidem habet, adhuc viti adhæret. At illi metuendum est, si infructuosus esse pergat, fideique bona opera non adiungat. Nam pater eum tollet, & à vera vite abscindet, nullo iā virore reliquo vitæ percipiendæ, nisi resipiscat. Quemadmodum vtcunque ægrotū sit membrum, quādiu hæret corpori, spes est vt sanitatem recipiat: cum verò semel abscissum est, nulla iam spes reliqua est. Sic enim locum interpretatur Theophylactus, dicens omnem hominem, qui per fidem factus est pars

radicis, & vnitus Domino, ac illi incorporatus, oportet & fructum afferre, hoc est, vitam habere virtutibus præditam. Quòd si quis solam ac nudã fidei confessionem habeat, & non per obseruationem mandatorum fructum ferat, mortuus palmes est. Fides enim absque operibus mortua est. Palmitem verò fructum ferentem purgabit eum, vt fructum plus afferat. Nemo enim tam bonus in hac vita esse potest ex natura, quin superfluis aliquando vanitatibus, curisque seculi huius, ac blanditijs vtatur huiusmodi, quemadmodum vineæ palmites purgare oportet. Quemadmodum enim si luxuria re palmes incipit, lignum quidem affert multum, sed infugiferum, ac multo infirmius: ita veros ac fideles Christianos plerunq; seculi huius curæ ac delitiæ à perfecto Dei abstrahunt amore: quas misis afflictionibus amputat pater & purgat, ac tum fortiores multo fiunt. Quis enim nõ vidit ab innumeris afflictionibus fortiores exire & exurgere martyres? Itaque turbari eos ob afflictiones non oportet, ex quibus copiosorem fructum Christo & Ecclesiæ sunt reddituri. Christianos autem palmites purgãt ab inutilibus & superfluis nõ modò afflictiones, sed & ipsum Dei verbum. De primo, Psal. 15. ✱ Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. De secundo dicit Christus discipulis suis, cum vera fide ac viua accepissent Dei verbum, iã mundi erant propter verbum quod locutus erat eis: propter quod mundi ac purificati erant, nihilq; aliud supererat, quàm vt in vera vite Christo permanerent. Qui enim per hæresim ac infidelitatem à vera vite Christo se desungit, vt inutilis palmes in ignem mittetur, & ardebit. Semel enim à vite palmes abscissus, succum à vite recipere non potest: ita neque fide à Christo dissociati, spiritus sancti succum & gratiam, vnde illis spiritualis gratia est.

In hoc clarificatus est pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego patris mei præcepta seruauit, & maneo in eius dilectione.

Non facilè video quomodo hic sumi debeat vt & Græcum *ἵνα*. Neque enim glorificatur Deus, vt discipuli Christi fructum afferant, sed contrà fructum afferre debent, vt glorificetur pater. Mihi videtur vsus Euangelista *ἵνα*, pro *ut*: ac vide ne ita Græcè sumatur. Sic enim Theophylactus interpretatur: in hoc inquit, glorificatur pater meus, si vos fructum multum attuleritis. Certè finalis causa fructificantium discipulorum est, esseque debet gloria patris. Glorificationis autem Dei patris finis non est fructificatio discipulorum.

Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur.

Gaudium Christi est patri per omnia obedire, & mândata eius implere, ac pro mundi salute in cruce exaltari. Hæc ergo locutus sum vobis, prædixi scilicet me ad patrem per crucem abiturum, neque tamen vos derelicturum: iussi vos mandata patris mei seruare. Hæc inquit, omnia locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, id est, quemadmodum re nulla sic tristor, vt animum abijciam, sed alacer & gaudens supplicijs eo obuius: ita vos oportet in omnibus afflictionibus, quas meo nomine toleraturi estis, alacres & gaudentes: vt gaudium vestrum impleatur, id est, vsque ad finem in Deo maneat, plenumque sit ac perfectum. Sic enim interpretatur Theophylactus, subdens: Non enim moerore digna sunt præsentia, sed gaudio, licet crux, licet confusio, licet ignominia accedat.

† Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. ‡ Maiorē hac dilectionem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autē dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat: vt quodcunque petieritis patrem in nomine meo, det vobis. Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.

Vsq; ad hunc locum: si mundus vos odit: aduerte, quòd eum gentiles aut Iudæos auxiliij gratia ad se venientes

† Supr. 13. d.

1. cor. 4. d

Ephe. 5. a.

‡ Depce.

dist. 3.

Qui vult

facere De

renuncia.

ca. Nificū

pridem.

philip. 3. d

1. Theff.

4. b.

1. Ioã. 4. c.

& 3. e. d.

Mat. 28. d

Mar. 10. g

CHRISTVS alloquitur, fidei tantum meminit, utpote ad Euangeliū initiandis: dilectionis autem illis rarò loquens meminit. Cùm aut̄ perfectis ac iā consummatis discipulis loquitur, rarò fidei meminit, quā in animis eorū iā plantatā esse ac altè radices egisse sciebat. Dilectionis aut̄ mandatū tā frequēter inculcat & mandatorū obseruationē, ut nihil amplius. Hoc notatū volui propter eos, qui soli fidei omnia tribuentes, si qua est in sacris literis fidei mētio, penē semper annotāt ad marginē: cū aut̄ de dilectione agitur, penē nihil, nec amplius de operibus. *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret. Quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. † Non est seruus maior domino suo. † Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meū seruauerunt, & vestrum seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, † quia nesciunt eum qui misit me.*

† Mat. 10. c

Luc. 6.

† Matth.

24. b.

Mar. 13. b.

Luc. 21. c.

† Mat. 11. d

Luc. 10. d.

Aduersus futuras afflictiones armat ac munit Apostolos, quòd videlicet mūdus non potest nō odisse, qui sui nō sunt, quemadmodū & ante Christū oderāt. Qui ideo tantum Apostolos oderant, quia de mundo non essent, hoc est, mundi vanitates, & carnis desyderia non sectarentur, sed à Christo selecti à mūdo essent, & in discipulos electi. Cōmendat illis tamē, esse mundi odia, & afflictiones læto animo ferendas: quippe quæ propter Christum illis intelligendæ sint. Qui si multo grauiores pro illis pertulit, graue esse non debet seruo ac discipulo, qui maior esse domino suo non debet, minores pro eo ferre. *Si non venissem, & locutus fuissetem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & patrem meum.*

† Psa. 68. a

Luc. 24. g

Sed ut impleatur sermo: qui in lege eorū scriptus est: † Quia odio habuerunt me gratis.

Quoniam paulo antè dixerat: quia nesciunt eum qui me mi-

me misit: ne viderentur per ignorantiam excusari à peccato, subdit: Si non venissem, & locutus fuisset eis, peccatum non haberent. Itaque cum prædicantem me audierint, non habet quod excusent. Ne verò prætexet, dum mihi contradicunt de se gloriam quærere, dicentes: Hic homo non est à Deo, & similia, subdit: Qui me odit, odit & patrem meum. Qui verò rursus dicere poterat, non debere se illi credere, sed Moyfi potius, ostendit nullam eis superesse excusationem: quoniam diuina opera, quæ faceret, urgebant illos credere. Itaque quòd sibi cõtradixerint nulla ignoratia, seu mero odio, quòd excusari nõ possit factum esse, ait: Ita vt impleatur in eis quod scriptum est in persona christi Psal. 68. Quod significat hic sine vlla causa, nulloq; Christi demerito illos eum odisse. *Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.*

Etsi me habuerint odio, cum venerit ille paracletus, quem ego mittam vobis à patre velint nolint ille testimonium verum de me perhibebit, quia spiritus est veritatis. Sed & testes adducit ipsos Apostolos, qui coram Iudæis dixerunt Act. 5. Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Cum autem de spiritu sancto, quem ego mittam vobis à patre, aperte innuit processionem spiritus sancti à patre & filio.

CAPVT SEKTVM DECIMVM.

Christus discipulos suos super futuris consolatur persecutionibus, quòd ipse quoque abiturus sit, vt paracletum ad eos mittat, quos & ipse agenda doceat, mundum arguat, & Christum clarificet, cuius nomine à patre quicquid voluerint petant, & consequentur, modò debite petant.

H† *Ec locutus sum vobis, vt nõ scandalizemini.*
 † *Absque synagogis faciet vos: sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se*
 † *Mat. 14. c*
 † *Marc. 13. b*
 † *Luc. 21. b.*
 † *15. q. 1.*
 † *cap. 1.*
 † *presta.*

præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non nouerunt patrem, neque me. Sed et hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum qui misit me, et nemo ex vobis interrogat me: quo vadis? Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

Nihil aliud docet Christus, quàm afflictiones, quæ discipulos manent, ne inopinatio superuenientes imparatos illos ad nihil tale cogitantes nimirum perturbent. Prædicat autem fore, ut à Iudæis excommunicetur. Hoc enim significat verbum Græcum ἀποσπασθῆναι, id est, synagogicè eiecere, interficiaturque ab ijs, qui se Deo cultum victimamque offerre, obsequiumque præstare Deo putabunt, hoc est, ut inquit Theophylactus, rem piam, Deoque gratiam facere. Hoc autem inquit, ab initio non dixi vobis, quia vobiscum eram. Non enim possunt filij sponsi, quandiu cum illis sponsus est, ieiunare, & mæsti esse. Nunc autem cum ab eo ad patrem, visum est mihi eorum vos præmonere, quæ tamé mæstitia tantum vos affecerunt, vestram ex abitione mea commoditaté ignorant, nempe paracleti ad vos accessum: ad vos alioqui venturus est. Perperam igitur ait, qui cum me de discessu ad patrem rogare deberetis, ac mecum de eo consolari, vsque adeò contristamini.

Sed ego veritatē dico vobis, expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de iustitia, et de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me.

Fateor, ut ingenuè dicam, hunc locum maximè, quod attinet ad duo membra, de iustitia, & de iudicio, hactenus non intellexisse, neque adhuc intelligere, quanquam in eo multum laboraui, neque apud aliquem legi quod mihi satisfaciat. Dicā tamen vti poterō, quod lector boni cōsulat, dum autem meliora ipse reperero, aut ab alio didicero. Quod inquit, arguet mundū de peccato: quanquam de quouis peccato intelligi possit, ut multi explicent,

tant, tamen de peccato affectatæ infidelitatis docet Christus, subdens: De peccato quidem, quia non crediderunt in me, siue vt Græci habent, non credunt in me. Certè in libris Regum de regibus impijs, quotienscunque dicitur, mortuus est, dicitur, mortuus est in peccatis, in quibus peccare fecit Israël: de peccato infidelitatis, & de idololatriæ intelligitur. Et 4. Reg. 10. de Iehu dicitur, quòd non recessit à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Israël, id est, idololatrare. Quòd enim de eo peccato intelligatur, declarant verba sequentia: nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel, & in Dan. Et 4. Reg. 21. de Manasse dicitur: fecitq; malum in conspectu Domini. Quod de idololatria intelligi docent verba sequentia: iuxta idola Gentium, &c. Et paulo post scribitur: Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Ierusalem vsque ad os, absq; peccatis suis, quibus fecit peccare Iudam, vt faceret malum coram Domino. Indicant enim verba, quòd præter peccatum idololatriæ homicida erat. Dicit ergo Christus, quòd cum venerit spiritus, arguet & conuincet mundum, hoc est, carnales & mundanos Iudæos, de peccato, id est, de infidelitate. Siue quòd si malis nomine mundi alios carnales homines etiam præter Iudæos intelligere, nihil moror: nempe quia tantæ & tam apertæ veritati credere recusant, sed & eos qui credunt persequuntur.

De iustitia verò, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

Hoc August. in Ioannem exponit, quòd spiritus sanctus arguet mundum de iustitia eorum qui credunt, quòd ipsa fidelium comparatione infidelium est vituperatio, quando fidelium comparatione iniuste vixisse arguentur infideles. At sic exponendo, non video quomodo aptè coniungatur illa ratio naturalis: quia vado ad patrem. Theophilactus explicat: Arguet Iudæos de iustitia mea, id est, conuincet illos, palamq; ostendet, quòd ego cum iustus fuerim, & irreprehensibilem egerim vitam, iniuste occisus sum, & in eius iudiciū ad patrem vadam: neq; enim si iniustus fuisset, ad patrem ascendissem. Aliter Clarius

exponit: Quòd iustus fuerim, inquit Christus, atq; omnino innocens, qui ob hanc iustitiam meam ab aspectibus hominum ad patrem sublatus profectus sim: cui rei testimonio erunt ea quæ in nomine meo per spiritus sancti aduentum fient. Tertium membrum, videlicet, arguet mundû de iudicio, id est, de iudicato huius mundi principe. Video autem vnum fortè suppleri posse, ac debeat, vt quidam interpretantur, & ἐλέγχεν. Græcum pro κατηγορεῖν, id est, accusari poni possit, vt sit sensus: quòd accusabit vitam de iustitia reiecta, quia me, qui sum iustitia, abiecerunt. Et arguet de iudicio neglecto: quia videlicet neglexerunt iustitiam & iudicium facere. Sed restat scrupulus de causali quia, ideo nō occurrit melior expositio, quàm Theophylacti. Fortè etiam intelligi potest, quòd arguet mundum, id est, Iudæos, de iudicio, id est, quòd iniquè me morti adiudicauerūt, dicentes: Reus est mortis. Arguet autem de eo, quoniam princeps mundi iudicatus est, & damnatus per mortem meam. Quod abundè spiritus sanctus arguet & ostendet, quando post missionem eius palàm erit videre in nomine CHRISTI crucifixi dæmones torqueri, palamque discipulis eius & seruis subijci.

† De cō- *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare*
 secr. dist. *modò. † Cùm autem venerit ille spiritus veritatis, doce-*
 5. cap. *bit vos omnem veritatem. Non enim loquetur à semet-*
 Saluator. *ipso, sed quæcunque audiet, loquetur, & quæ ventura*
 † Matth. *sunt, annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo*
 11. g. *accipiet, & annunciabit vobis: † Omnia quæcunque habet*
 Luc. 10. f. *pater, mea sunt: propterea dixi: Quia de meo accipiet, &*
annunciabit vobis.

Facit hic locus aduersum eos, qui nihil Christianis de necessitate credendum putant, quod in Euangelio non contineatur. Quia inquirunt: sufficienter nobis credenda omnia proponuntur in Euangelio à Christo. Contra quos facit hic locus: quia instante Christi passione nondum planè spirituales Apostoli multorū incapaces erāt, quæ Christus pollicetur se à spiritu voluntatis accepturos, qui eos docebit omnem veritatem, siue vt Græca habent, deducet in omnē veritatem. Constat ergo multa à spiri-

à spiritu sancto post eius missionem credenda nobis & facienda accepisse Apostolos, quæ scripta non sunt in Euangelio. Neque enim omnes scripserunt, sed Ecclesias suas per manus tradenda docuerunt. Mitto hic innumeras antiquissimorum sanctorum & conciliorum sententias, quòd alibi reperiatur, & prolixiora essent, quàm decet scholiastem. Quemadmodum autem nihil locutù esse, nisi quod à patre acceperat, antè dixerit, ita spiritum nihil eos docturum, nisi quod ab ipso accipiet: & quemadmodum ipse patrem clarificauit, ita inquit spiritus clarificabit me: quia de meo accipiet, & annūciabit vobis, id est, nihil diuersum à me docebit, sed ea quæ à me acceperit, omnia per vos loquetur, & faciet, meq; glorificabit. Nam per vos in nomine meo miracula faciet. Dicendo autem se à patre accepisse, & à se spiritum, non distinctionem facit bonorum, sed cōmunionem potius. *Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, & quia vado ad patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit: Modicum? Nescimus quid loquitur. Cognouit autem Iesus quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium.*

Cùm ex his verbis offenderentur discipuli, quòd ea capere non possent, declarat illis Christus, quid sibi velint. Amen amen inquit dico vobis: quia plorabitis & flebitis, cùm iam me non videbitis, sed planè mortuum credetis: interim verò mundus gaudebit, id est, Iudæi cum principe mundi diabolo exultabunt, tanquam demum victores: vos autem inquit, contristabimini, sed ad tempus. Nam tristitia vestra vertetur in gaudium, cùm me rursus resuscitatum videbitis, non longo post tempore, triduum videlicet, hoc est enim quod aiebat: & iterum modicum, & videbitis me.

t26. dist.
cap. Ieiunium.

Iere. 31. c.
Iaco. 4. c.

Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius : cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Et in illo die me non interrogabitis quicquã.

†Supr.
14. b.

Amen amen dico vobis : † Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non potestis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, † ut gaudium vestrum sit plenum.

Luc. 11. b. Exemplo mulieris parturientis ostendit breuem fore illorum tristitiam. Nam quemadmodum parturiendo Iaco. 1. a. multum angitur ac laborat mulier: cum autem enixa est, † 1. Io. 1. b.

ac peperit puerum, iam non meminit pressuræ, quia natus est homo in mundum : ita Apostoli in triduo mortis Christi fuerunt tanquam mulier parturiens. Parturiebant enim dolores, quæ parturientes censebant, donec per resurrectionem ad vitam immortalem regeneraretur Christus. Cum autem natus est homo in mundo, id est, in mundi salutem resuscitatus Christus, tunc tristitiæ prioris non meminerunt, conuersæ in gaudium inauferrabile. Quod autem hominem natum in mundo Christum suscitatum interpreter, facit, quod Paulus Act. 13. de resurrectione Christi loquens, allegat locum Psalm. 2. Ego hodie genui te, dicens : ✠ Et nos vobis annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est : quoniam hanc Deus adimpleuit filiis vestris, resuscitandi Iesum, sicut & in Psalmo 2. scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

*Act. 13. d

Hæc in prouerbis locutus sum vobis. Venit hora, cum iam non in prouerbis loquar vobis, sed palàm de patre annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis : & non dico vobis, quia ego rogabo patrem de vobis. Ipse enim pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia à Deo exiui. Exiui à patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad patrem.

Hoc ænigmaticè & obscurè hætenus locutus sum : at iam non obscurè, sed palàm ac planè de patre vobis loquar.

loquar, cui tam chari estis, vt posthac apud eum intercessore me opus non habeatis. Quippe quos etiam pater diligit, ideo tamē, quia ab eo me exiuisse credidistis, & me iuuastis. Hæc est enim vera causa, quare vos pater amat. Si igitur eius ab amicitia excidere non vultis, curate vt me semper ametis.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbum nullum dicis, nunc scimus quia sis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget, in hoc scimus quia à Deo existis.

Sublatis prouerbijis, & omiſſis parabolis, aperta te nunc dicere cognoscimus, imò quòd omnia noueris, etiam futura, quæ nos torquere possent. In quo nos ad tuam agnitionem omnes adducis, vt verè sciamus te à patre exisse. Apertum enim deitatis iudicium est, futura & occulta nosse, & reuelare secreta.

Respondit eis Iesus: Modò creditis. † Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisq; in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia pater mecum est. Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.

† Matth.
26. c.
Mar. 14. c.
Zach. 13. c.

Quia dixerant se iam abundè credere, & iam sibi ob hanc fidem nimium fidere incipiebant, prædicit illis Christus, quàm mox imbecilla sit eorum futura fides, & breui fore, vt eo relicto solo, id est, omni humana ope destituto (quia semper illi pater adest) vnusquisq; salutis propriæ consulat. Hæc autem inquit, locutus sum vobis, vt quemadmodum ego vici mundum, ita speretis per me de eo parta victoria pacem & quietem vos habituros, vt cunque interim vos mundus affligat, & opprimere tentet.

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

CHRISTVS oratione sua à patre petit sui claritatem, & operum suorum manifestationem & exaltationem, discipulorum, & per eos credentium in fide confirmationem, & illorum in fine glorificationem.

Hæc

†De pœ
nit. 4. Si
ex bono.
Matt. 28. d

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cœ-
lum, dixit: Pater, clarifica filium tuum, ut filius
tuus clarificet te. † Sicut dedisti ei potestatem om-
nis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vi-
tam æternam.

Quoniam instabat tempus & hora, cum mûdi iudicio
ignominiosissima morte dānandus esset, clarifica inquit,
filium tuum à turpissima morte, quam illi inferre ten-
tant, ut per gloriosam resurrectionem filius tuus clarifi-
cet te. Nulla enim re magis inclaruit nomen patris, quā
per Christi resurrectionem, quando per eam Dei patris
filius mundo agnitus est. Clarifica ergo eum, sicut dedi-
sti ei potestatem omnis carnis, id est, sicut in omnes ho-
mines illi potestatem dedisti, non Iudæos modò, sed Græ-
cos: ut inquit, omne quod dedisti ei, det eis vitam æter-
nam. Is modus loquendi, qui perinde Græcis habetur,
atque Latinis, Græcis tamen auribus infrequens est, mi-
hi videtur Hebraismum redolere, ut sit sensus: ut omni-
bus quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Nam quod
hic philosophatur Caietanus, nihil datum Christo à pa-
tre esse, quod non dederit vitam æternam hominibus in
se credentibus, videtur durius. Quam autem potestatem
dederit Christo pater, declarat Christus, cum ait: Ut det
omnibus quos ei dedisti, vitam æternam.

*Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum
verum, & quem misisti Iesum Christum.*

Hic solus non sic sumitur exclusiuè, ut à Dei appella-
tione filium secludat, & spiritum sanctum, quasi tantum-
modo pater sit Deus, & non filius, aut spiritus sanctus,
sed sumitur, ut Logici vocant, de excluso extremo, ut sit
sensus: Quod pater est Deus verus, ac solus, sic filius ac
solus Deus, similiter ac spiritus sanctus, ut τὸ solus de-
terminet τὸ Deus, ut intelligamus tres personas verum
esse Deum, qui solus & vnicus est Deus. Nec enim pa-
ter alius est Deus, quàm filius & spiritus sanctus, licet
alia sit persona. Porrò quia Iudæi Deum patrem agno-
scebant, filium verò ignorabant, & adhuc ignorāt, cum
dixisset: ut cognoscant te solum Deum verum, subdidit:
& quem misisti Iesum Christum: subaudi, agnoscant so-
lum

Ium verum Deum.

Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam. Et nunc clarifica me tu pater apud te metipsum, claritate quam habui, priusquam mundus fieret, apud te. Manifesta nomen tuum hominibus: quos dedisti mihi de mundo, tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem meum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & cognouerunt verè quia à te exiui: & crediderunt quia tu me misisti.

Quemadmodum glorificatur à nobis Deus, quando rectè viuentes mandata eius seruamus, & ministerium nobis ab eo cõmissum fideliter consummamus, ita Christus, cùm discipulos & sequentes fideles sufficienter docuit ad vitam eternã præcepta & viam, ad quæ docenda missus fuerat, dicitur glorificasse & clarificasse patrem, & opera doctrinæ consummasse. Consequenter petit à patre clarificari, ac si diceret: Hactenus me mundus vilè & abiectum habuit, quippe qui (quod de se Dauid ante testatus erat) factus scilicet Vermis, & non homo, opprobriũ hominũ, & abiectio plebis. Loquitur enim de ignominia crucis, quasi iam eã, quæ proximo instabat, ferret. Ego igitur inquit, pater, qui te clarificaui super terram, id est, nomen tuum orbi propè incognitum illustre illi reddidi & gloriosum, quique mandata tua omnino peregi & cõsummaui, factus obediens tibi vsq; ad mortẽ crucis. Consummasse enim se dicit, quo ad doctrinã, & suæ missionis & Deitatis probationẽ: & quod reliquũ esset, proximo consummaturus. Ne sine igitur hominum iudicio, qui hactenus inglorius vixi, posthac inglorius remaneã, clarifica me pater, ea claritate, quã habui apud te, priusquam mũdus fieret, id est, fac vt tandẽ orbis agnoscat, & credat me verum Deũ, Deiq; patris filium, quemadmodũ ab æterno ex te Deus sum genitus. Quod de filio etiã secundũ diuinã naturã intelligendũ est. Nã etsi ante christi mortem Deum multi agnoscebant, ridiculũ tamẽ putabant Deo filiũ tribuere. Sunt qui interpretantur: Clarifica me, id est, humanam naturã meã, ea claritate & gloria, quam habebam apud te ante mundũ conditum: quod

* Psal.
21. b.

non est intelligendum, quasi Christus eam de nouo ad id dignitatis & gloriæ sublimari desideret, quæ statim atque à verbo Dei quæ filio assumpta est, omni qua ipsissimum Dei verbum gloria, quo ad animam, ornata atque locata erat. Petit igitur glorificari eum, id est, ut per resurrectionem orbi innotescat eadem cum verbo dignitate & gloria frui. Quod autem dixerat paulo antè: Clarificaui te super terram: ostendit quid sit, dicens: manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo: ita nomen suum petit manifestari.

† 35. q. 10.
c. Frater-
nitatis.

† De sum.
Trinit. dā
namus.

De celeb.
missa. Cū
Marthæ.

† Psal.
108. b.
† 1. Ioan.
2. a.

† Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. † Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut & nos. Cū essem cum eis ego, seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, ego custodiui: & nemo ex eis perit, nisi filius perditionis, ut scriptura impleatur.

Cū idem Ioannes Euangelista secundo capite Epistolæ primæ dicat: & Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi: nunc autem asserat Christum dixisse, non pro mundo rogo, indubium est mundum duobus modis accipi. Vno modo pro tota hominum congregatione, qui sub cælo degunt: quomodo Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Vult enim Deus teste Paulo. 1. Timoth. 2. omnes homines filios fieri, & ad agnitionem veritatis venire: pro quibus sufficienter passus est CHRISTVS, licet non pro omnibus efficaciter, pro his videlicet, qui credere in eum noluerunt. Secundo modo accipitur mundus pro reprobis: quemadmodum Ioan. 14. Mittam vobis spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere. Similiter multis locis, cap. 15. 16. & infra in hoc cap. quando de discipulis loquens, dicit: non sunt de mundo. Cui contrarium vnum est, quod paulo antè dixit: & iam non sunt in mundo, & qui in mundo sunt. Nam hic mundus pro tota hominum congregatione sumitur, quæ

quæ electis constat, ac reprobis. In quo se Christus non esse dicit, quasi iam iam moriturus, & ad patrem rediturus, sicut paulo post agit: Cùm essem cum eis: non quòd non esset. Sic Paul. 1. Cor. 11. Cùm iudicamur à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem †*Supra tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo: sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum.* 11. c.

Sed quia per mortem statim relicturus eos esset, & ideo præmisit: quia iã in mundo non sum, & hi in mundo sunt, id est, quia statim abiturus sum à mundo, & eos in illo relicturus vbi cum probis eos degere oportet, & reprobis. Serua eos in nomine tuo: non rogo vt tollas eos de mundo, id est, non rogo vt ab impiorum & reproborum congregatione eos tollas ac segreges. Oportet enim versari probos cum improbis, vt eorum improbitati resillant: sed rogo vt serues eos à malo, Græcè est, τὸ πονηρὸν, quod potest significare malignum, scilicet diabolum. Sic enim aliquoties in scripturis vsurpatur. Aliquando sumitur pro peccato, & vtroq; modo hic sumi potest. Non enim pro malo pœnæ sumitur. Non enim rogat Christus patrem, vt eos ab afflictionibus liberet, qui discipulos suos crucem suam tollere, & magistrum sequi vult.

Et pro eis sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me.

Sanctum in lege Moyse vocabatur, quicquid Deo seponebatur offerendũ, aut sacrificandũ. Inde sanctificare, pro sacrificiũ offerre sumitur. Ergo inquit Christus, ego sanctifico me pro eis, id est, Deo patri me offero in cruce moriturum pro eorũ abluendis peccatis, & totius mundi immolandum: vt sint & ipsi sanctificati in veritate, id est, vt sint ipsi verè sancti, & nõ quemadmodum typica

olim legalia, sed qui in veritate Deo se offerant in prædicationis & veritatis testimoniū, ac si opus est, in sacrificiū, & immolationē. Sic. n. interpretatur ex Chrysolostomo Theophylactus: Sāctifica & cōserua discipulorū animos, & fac eos veras oblationes, & corrobora eos, vt pro veritate se sacrificēt, paratiq; pro ea substinēda admortē. *Vt omnes vnū sint, sicut tu pater in me, et ego in te: vt et ipsi in nobis vnū sint, vt credat mundus, quia tu me misisti.*

✠ Rom.
12.

Ibi τὸ sicut nō dicit omnimodā similitudinē, Vnum enim essentia & substātia sunt pater & filius: quod esse homines nō possunt. Itaq; intelligendum est, vt vnum sint fidei & charitatis vnanimitate, vnumq; corpus in Christo, vt Paul. Roma. 12. ✠ Sicut in vno corpore multa mēbra habemus, omnia autem membra non eundem actū habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Idem dicit. 1. Corinth. 12. *Et ego claritatem, quam tu dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnū, sicut & nos vnū sumus. Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnū, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam quam dedisti mihi.*

Id est, gloriæ meæ, quam abs te habeo, participes eos feci, quam etsi re ipsa nondum habent, habituri sint, ideo eos feci immortales, spe tamen iam obtinent: quippe qui signati sint spiritus sancti promissione, qui est pignus hęreditatis nostrę. Quòd enim dicendo, dedi eis, non intelligat, quod iam re ipsa obtineant, probant sequentia, cū dicit: volo vt vbi ego sum, et illi sint mecum in vita eterna scilicet, vt videant gloriā meā, quam dedisti mihi. *Quia dilexisti me ante mundi constitutionem. Pater iuste, mundus te non cognouit, Ego autem te cognoui: & hi cognouerunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.*

Græcè est, πρὸ καταβολῆς κόσμου, id est, ante iacta mundi fundamenta, ante conditum mundum, vel ante mundi conditionem. Nam constitutio κόσμου, seu καταβολῆς κόσμου potius dicitur. Veni inquit Christus, vt te mundo manifestarem

nifestarem, & inde mundus te agnosceret, qui dictis meis fidem adhibere noluit: quasi te nusquam nouissem: & scis quia te cognoui. Rogo pater, vt præ te feras erga illos charitatem, quam erga me hæcenus tulisti, vt & ego agnoscar in eis, & illi tanquam membra mea sint, quia ego in ipsis.

CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

Christus Iudæos voce sua posternens, à Iuda traditus, ad Annam ductus, & interrogatus, à seruo eius percutitur. Inde coram Caipha condemnatur, coram Pilato accusatus innocens declaratur, pro quo tamen Barrabas liberatur.

HÆc cum dixisset Iesus, † egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem Iudas qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus conuenerat illic cum discipulis suis.

† Matth. 26. c.
Mar. 14. c.
Luc. 22. d.
2. Reg. 15. c.

Ex eo die, cum honorificè Ierusalem ingressus est Dominus, passioni suæ iam proximus, de die in templo docebat, noctu verò in monte Oliuarù diuersabatur. Vnde dicit Matthæus egressum esse secundum consuetudinè in montem Oliueti, trans torrentè Cedron. Pro quo verisimile est interpretem legisse τὸν κέδρον. Nam Hiero. in locis Hebraicis indicat vallem ad torrentem quendam nomine Cedrum esse, ad Orientalè plagam vrbs Ierusalem, qui quidem Oliueto proximus est. De hoc torrente scribitur. 2. Reg. 15. quod cum fugeret David à facie Absalom ex Ierusalè, transgrediebatur torrentè Cedron, & cunctus populus incedebat contra viã oliuæ. Græca aut lectio Ioannis hoc loco habet νό τὸν κέδρον, sed τῶν κέδρων, id est torrentè cedrorum; quòd locus sit cedris confitus, sicut mons Oliueti, quòd oleis. Cedrò aut vox Hebræa, כֶּדְרוֹ tam torrentè, quàm conuallè significat. Et nunc pro cõualle ipsa, nunc pro torrente, qui vallè transit, sumitur. De qua etiam 3. Reg. 15. de Asa rege Iuda dicitur, quòd cõfregit simulachrum turpissimum, & combussit in torrente Cedrò. De conualle Cedrò scribitur 4. Regum. 23. quòd Iosias efferrè fecit lucum de domo Domini foras Ierusalem, in conualle Cedrò, & cõbussit

eum ibi. Trans huiusmodi autem conuallem & torrentē hortus erat, quem introiuit non fortuito, nec temerē Christus, sed diuina prouidentia, vt sicut in horto deliciarum paradiso, prodito à serpēte Adamo, mundi perditio cœperat, ita in horto prodito Christo mundi salus inciperet. Sciebat itaque Iudas hunc hortum, in quem sæpius Christus exacta cœna diuersabatur. Hic Euangelista Ioannes multa omittit gesta in horto, quæ prius cæteri scripserant Euangelistæ, sicut & ipse Ioannes alia plurima scribit, quæ cæteri omiserant.

† Matth. 26. e. Mar. 14. e. Luc. 22. c. † Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à pontificibus & Phariseis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dixit eis Iesus: Ego sum. Stabat autē & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

Ne elaboretur Iudæorum manibus Christus, atque ita promissam pecuniam non acciperet Iudas: erat enim turbis maxime gratissimus Christus, quarum metu plerunque ab eo Pharisei abstinuerant. Non contentus Iudas Phariseorum ministris aduersum vim turbæ & populi, si qua fieret, cohortis prætoriæ subsidium accipit. Est autem cohors prætoria, Budæo teste, quæ consuli aut prætori in prouincia præsto semper erat, quasi que latus eius cingebat. Prætor verò, siue præfectus prætorio, Gallis dicitur magnus magister hospitij regis, qui & tribunus. Iterum ergo interrogauit eos: Quæ quæritis? Illi autē dixerunt: Iesum Nazarenū. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Vt impleretur sermo quæ dixit: Quia quos dedisti mihi, nō perdidisti ex eis quenuquā.

Quod ad mitissimam Domini vocem, Ego sum, ceciderunt in terram aduersarij, diuinam in Christo potentiam arguit, qui non nisi volens vincitur ac tenetur, discipulis primum permissis abire illæsis. In quo Iudæorū manifesta est obstinatio qui cum tā apertā Christi potentia viderent, nō abstinuerūt à tanto facinore perpetrando.

† Matth. 26. c. † Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit

*cusit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dextrâ. Mar. 14. c.
Erat autem nomen serui Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: Luc. 22. c.
Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem quem dedit mi 24. q. 1. ca
hi pater, non vis ut bibam illum? Si Petrus.*

Refert Lucas Apostolos facultatem quæsiisse à Domino seipso tuendi. Cuius respõsum cæteris audentior Petrus non expectans, leuitate potius, quàm modestia eduxit gladiũ, & occidere primum sibi obuium putans, solam abscidit auriculam. Subita enim passio non patitur respõsum, quæ nec sui compos iudicium superioris expectat. In quo nec ipse Petrus omnino excusatur, qui sua percussit auctoritate, aliàs ipsum nõ arguisset Christus, qui etiam vulnus à Petro illatum sanauit.

† Cohors autem & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum & ligauerunt eum, & adduxerunt eum † Matth. 26. f.
ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat ponti Mar. 14. f.
fex anni illius. Erat autem Caiphæ, qui consilium dederat Luc. 22. f.
Iudæis: Quia † expedit unum hominem mori pro populo. † Sup. 11. f.

Cum dixerit Ioannes præter cæteros Euægelistas: Adduxerunt eum ad Annam primum: quidam hic esse eclipsum, & supplendum esse: deinde ad Caipham. Et certe Cyrillus statim subdit, facta Annæ mentione. Miserunt autem eum ligatum ad Caipham pontificem. Eoq; modo legendo, omnes Petri negationes, Christi que interrogationes apud Caipham factæ sunt, nõ apud Annam, ad quem tantum ductum dicunt à ministris, in hoc genere Caiphæ gratulatoris. Sed restat scrupus: Si hæc recitat Ioannes in domo Caiphæ facta, quomodo post ea recitata subditur: Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem: nisi dicas, quod per repetitionem hæc dicta sunt. Via autem communior sequitur textus nostri ordinem & contextum, vt prius ad Annam ductum, & ibi interrogatum dicamus, & inde ad Caipham. Auctoritas tamen allegata: Et misit eum Anas ligatum, & c. aliter intelligi potest, vt à τὸ ἐλάει præteritum plusquam perfectum sit, id est, miserat: quo admissio, omnis controuersia tam de Christi interrogationibus, quàm Petri negationibus, soluta est. De pontificem autem Iudæorum sub Romano Imperio suc-

cessione refert Iosephus Antiq. Iuda. lib. 18. cap. 3. Valerius Gratus à Tyberio missus est præses in Iudæam. Hic adempto Anna, aliàs Anano sacerdotio, Ismaëlem Fabi filium iussit esse pontificem: quo paulo pòst deiccto, in Eleazarum Annæ pontificis filium eum honorem transtulit. Elapso deinde anno & hunc redegit in ordinem, & Simoni Camithi filio pontificatum tribuit. Hic quoque anno in hac dignitate exacto iussus est cedere Iosepho, qui cognominabatur Caiphas, aliàs Caiaphas. His autem pontificum successionebus vicissim præfuerunt, vt inquit Euseb. histo. Ecclesi. lib. 1. cap. 12. per tempus, quo Christus saluator noster prædicauerit. Consonanter igitur inquit Euseb. secundû ea quæ Iosephus scribit, Caiphâ pontificè anni illius, quo Christus passus est, etiâ Euâgelij scriptura designat, qui primò cõstitutus fuit anno Christi 22. deinde per successiones Imperatoris, procuratores pro libidine conferebât. Eutropius lib. 1. ca. 2. *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus: discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiit cû Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrû. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dixit ille: Non sum. Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem cum eis Petrus, stans, & calefaciens se.*

Videtur Ioannes, cû aliquot Petri negationibus recitatis ad historiã Iesu venisset, recitatis ijs quæ apud Annam gesta sunt, subiunxisse. Misit eum Annas ligatû ad Caipham põtificem: deinde redire ad negationes Petri, dicens: Erat autem cum eis & Petrus, stans, & calefaciẽs se. Certè Chrysosto. videtur asserere, quòd cû Christus adduceretur ab Anna ad Caiphâ, stetisse immotus in domo Caiphæ Petrus, qui tanto stupore detinebatur vt etiam cû magister abduceretur, non commotus sit, sed adhuc calefaciebat se, ita vt iterum interrogatus neget. Quanquã cæteri Euâgelistæ Annæ mentionẽ nõ fecerint, Petriq; negationes in domo summi sacerdotis Caiphæ factas asserunt. Vide Aug. de cõcordia Euangelistarû.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt, quid locutus sum ipsis. Ecce hi sciunt, quæ dixerim ego. † Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: † Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? † Et misit eum Annas ligatū ad Caiapham pontificem.

Notandus est hic locus aduersum huius tēpestatis hæreticorum occulta consiliabula, & clandestinas prædicationes, qui nec palam, nec in templo, quo omnes conueniunt, subdolam & erroneam doctrinam suam prædicare audent. Itaq; sicuti non damno occultas prædicationes omnes, quæ magnarum gratia in cubiculis fiunt, præsertim si illis per morbum aut alia impedimenta templum adire non licet: ita eas probo. Admoneo tamen fideles omnes, ac verè Christianos, vt huiusmodi clancularios prædicatores cautè obseruent. Interrogatus igitur Christus de doctrina sua, quid aliud breuius respondere debuit, quàm ad auditores suos remittere eum, inter quos vnus esse debuit: vellet ne totam iam triennio prædicatam doctrinam palam reuocare. In quo igitur male iudicatur respondisse, & contra iustitiam coram iudice alapam fuisse passum. Qui etiam suscepta alapa, percussorem docere non dedignatur.

Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerūt ergo ei: † Nuncquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Nō sum. Dicit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus. Et statim gal-

lus cantauit.
Ex hoc loco ardua oritur inter doctores & interpretes difficultas, de loco & concordantia negationum Petri. Tres etenim priores Euangelistæ dicunt eas fuisse in domo factas Caiphæ, Ioannes verò in domo Annæ:

† 93. dist.
cap. Do-
minus.

† 23. q. 1.
cap. Pa-
ratus.

2. q. 7. ca.
Præsu-
munt.

† Matth.
26. f.

Mar. 14. f.
Luc. 20. c.

† Matth.
26. g.

Mar. 14. c.
Luc. 22. b.

cui potius videtur credendum, quibus ipse interesset. Hieronymus & Beda eas in domo Annæ incepisse, in domo verò Caiphæ consummatas asserunt. Vnde ceteros Euangelistas negationis finē attendisse dicunt, Ioānem verò principium. Augustin. autem omnes dicit in domo Annæ factas: sed cum Caiphæ pontifex esset, quod in domo Annæ factum est, Caiphæ tribuitur. Nec minor de tempore earum scrupus oritur. Nam hic Ioānes cum Matthæo & Luca dicit gallum post trinam negationem cantasse, Marcus verò post primam. Vero simile est post primam negationem, ut ait Marcus, gallum emisisse vocem, quam tamen Petrus non audiuit, & similiter post tertiam, quam ipse audiens, Christi prædictionis meminit, & inde exiens fleuit amarè. Quærent insuper quomodo Petrus dicatur ter Christum negasse, cum ad vnā interrogationem responderit, & alteram: Non sum. In alijs Euangelistis modò ita respondet, modò respondet: Nescio quid dicit: vel, non noui hominem. Respondet August. Sanè in hac negatione Petri debemus aduertere, non solum ab eo negari Christū, sed ab illo etiam, quicumq; negat se esse Christianum. Vnde negauit Christum Petrus, dum negat se Christi discipulum. Dum enim dicit: Non sum: perinde est atque si dicat: Non sum Christianus. & idem de alijs, quas Matthæus explicat manifestius: quia primò simpliciter negauit, secundò cum iuramento, tertio cū blasphemia: ut agnoscamus quantū sit periculū in peccato perseuerare.

† Matth.

27. a.

Mar. 15. a.

Luc. 23. a.

† *Adducunt ergo Iesum à Caipha in prætorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium, ut non cōtaminarentur, sed ut manducarent Pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dixit*

† *De pœ- ergo eis Pilatus: † Accipite eum vos, & secundum legem*

nit. dist. 1.

capite.

Pericu-

lose.

Feria quinta ad vesperam, id est, die Iouis serò, quando incipit feria sexta (à vespera enim in vesperam dies suos Iudæi computabant) CHRISTVS Pascha celebravit, die præfixo ex lege. Iudæi verò non ex lege, sed

ex patrum traditione die sequenti celebrarunt . Cuius controuersiam Burgenſis ſuper Matthæū diluit. Et quia Iudæi per ingreſſum domus gentilitiæ ſeſe immundos cenſebant, dicit Euangelista: quòd ne contaminarentur : ſed vt mundi Paſcha manducarent, gentilis Pilati prætorium ingredi noluerunt, non intelligentes miſeri innocentis Chriſti ſanguine ſeſe amplius contaminatum iri. Nam cõgreſſus cum gentilibus, aut rerum gentilitiarum palpato animam eorum maculare non poterat, quemadmodum innoxij hominis homicidiū. Erat aut prætorium ædes prætoris ac præſidis, ſiue præfecti prouinciæ.

Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis nõ licet interficere quenquã: † Matth. 20.c. † vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus . † Intrauit ergo iterum in prætorium † Matth. 27.b. Pilatus, & vocauit Ieſum, & dixit ei: Tu es rex Iudæorũ ? Mar. 15 .a. Reſpondit Ieſus: A temetiſo hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Reſpondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus ſum? Genſ Luc. 23 .a. tua & pontifices tradiderunt te mihi. Quid feciſti?

Aut mentiuntur hæc dicentes, alioquin quomodo Stephanum occiderunt ? Sed inquires, quòd fecerunt quòd non licebat : aut fortè per præſidum inhibitionem non licebat in quenquam morte ſæuire, aut potius quia innocentem eum ſciebant, ne iniqui iudicij, quòd per ſe tuliffent, accuſarentur, malunt à præſide condemnari. Cauſam autem aliam adfert Euangelista, vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus . Sermo iſte videlicet : Oportet exaltari filium hominis, id eſt, in crucem agi. Quòd genus ſupplicij inſolens erat Iudæis, frequens autem Romanis, præfertim aduerſum ſeditioſos : cuius criminis reum Chriſtum faciebant.

Reſpondit Ieſus : Regnum meum non eſt de hoc mundo. Si ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei utiq; decertarent, vt non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non eſt hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex eſ tu ? Reſpondit Ieſus: Tu dicis, quia rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati. Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam.

meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?

Satisfacit illi quæstioni: Tu es rex Iudæorum. Per quam non contendebat Pilatus illum verum regem Iudæorum esse, qui solum agnoscebat eorum regem Cæsarem. Sed hoc sensu quærit: Tu ne ille es, qui per seditionem regnū ambis & affectas Iudæorum? Huius enim rei accusabant eum. Cui quæstioni respondet Christus, dicens: Regnum meum non est de hoc mundo: ac si responsionem temperans, vt se ab affectati Iudæorū regni supplicio liberet, & se tamen regem esse non neget. Ex qua responsione infert Pilatus: Ergo rex es tu. Quod legi potest & affirmatiuè, & interrogatiuè. Videtur tamen potius affirmatiuè legendum, propter Christi respōsionem: Tu dicis. Nam si Pilatus interrogaret: Tu ne Rex es? Christus non responderet. Tu dicis. Nā qui aliquid interrogat, non asserit. Cū ergo dicat Christus: Tu dicis: sensus est: Verè dixisti me regem esse, quia rex sum. Ego in hoc natus sum, &c. Theophylactus interpretatur: Ego in hoc natus sum, id est, vt rex sim, quippe de rege natus. At mihi videtur esse sensus: Tu verè me dixisti regem esse. Rex quippe sum ego. Neq; veritatē negare possum. Quippe qui in hoc natus sum, in mundo videlicet. Et ad hoc veni in mundum, vt testimoniū perhibeam meæ veritati, non vt veritatem negem. Cū ergo me interrogasti: Num rex Iudæorum essem? Respōdi tibi regnum meum de hoc mundo non esse. At me tamen, quod tu ipse verè dixisti, regem esse.

†Matth. 27. b. *Et cū hoc dixisset, iterum exiit ad Iudæos, et dixit eis: Ego nullā inuenio in eo causam. †Est autē cōsuetudo vobis*
 Mar. 15. b. *vt vnū dimittā vobis in Pascha. Vultis ergo dimittā vobis*
 Luc. 23. c. *regem Iudæorum? Clamauerunt rursū omnes, dicentes: Non hunc, sed Barrābam. Erat autem Barrābas latro.*

Vnde hæc consuetudo manarit, vt præses vnum dimitteret vinctum in Pascha, cū nihil in lege scriptum habeatur, penitus ignoratur: nisi fortè quod Beda agit, ex antiqua patrum consuetudine, vt ob recordationem liberationis ex Aegypto vnum etiam in die Paschæ vinctum dimitterent. Quam consuetudinem à Romanorum præsidibus obseruatam iri impetrauerant: alioqui

non diceret Pilatus: Est autem consuetudo vobis.

CAPVT DECIMVMNONVM.

Christus à Pilato flagellatus, & coronatus, ad crucifigendum à Iudæis acclamatur, à Pilato morti adiudicatur, ad locum supplicij crucem portat, in qua inter duos latrones suspenditur: diuisis à militibus vestimentis, matrem Ioanni, & Ioannem matri commendat, aceto potatus, spiritum emittit, à cruce aperto latere depositus, à Ioseph & Nicodemo cum honore sepultus.

Tunc ergo apprehēdit Pilatus Iesum, † & flagellauit. Et milites plēctentes coronam de spinis, im- † Matth. 27.d.
posuerunt capiti eius, & veste purpurea circum- Mar. 15.b.
dederunt eum, & veniebant ad eum, & dice- Luc. 23.a.
bant: Aue Rex Iudæorum: & dabant ei alapas. Exiuit iterum Pilatus foras, & dixit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam. Exiuit ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum. Et dicit eis: Ecce homo. Cū ergo vidissent eū pontifices & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam.

Moris erat præsidum Romanorum, vt plures dicunt, priusquam mortis supplicio aliquem damnarent, flagris cædere. At nescio an ob eam causam flagellarit Christū Pilatus, quem in omnibus interrogationibus reperit innocentem, an vt Iudæorum parumper temperaret iram, ac quoquo modo mitigaret, vt dicit Theophylactus post Chrysoctomum, qui mitem illum faciunt, sed mollē iudicem. Qui cū iniuste flagellasset eū, etsi inuitus, eum abire liberum siuere debebat, potius quàm Iudæorum voluntati flagellatum, illusum, & spinis coronatum tradere crucifigendum.

Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Cū ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. † Et ingressus † Matth. 27.b.
est

Marc. 15. a

Luc. 23. a.

723. q. 1. c.

Quid cul

patur .

22. q. 1. ca.

Monet te

† De pœ-

nit. dist.

1. cap.

Pericu-

loſe

est prætorium iterum, et dixit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus: † Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. † Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et exinde querebat Pilatus dimittere eum.

Nouum crimen CHRISTO intentant, ad eius condemnationem, legis suæ præsidio vtentes, quæ Leui. 24. dicit: Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur. Christus enim si pura fuisset creatura, verè blasphemasset, naturalem se Dei filium faciens, patrémque suum dicens esse Deum. Ad huius ergo criminis intentionem timuit Pilatus, nō nihil numen reueritus, si blasphematorem eius indemnatum sineret, cū Iudæi ad mortem peterent, quem Dei filium esse ex operibus noverant. Itaque Iesum interrogat, vnde nam esset. Cui, quia non ex pietate, ac dignoscenda veritate, sed metu interrogabat, nō respondet, quia nihil etiam profuisset. Vnde minas intentanti sibi Pilato respondet Christus, nihil se eum timere, qui nihil in se iuris haberet, nisi cœlitus à patre permittente datum esset. Quapropter absolui eum nitente Pilato, nouum semper calumniantur Iudæi inuenire crimen, quod mouere posset Iudicem. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem cū audisset hos sermones, adduxit foras Iesum: et sedit pro tribunali in loco qui dicitur Litostrotos, Hebraicè autem Gabbatha.

Cūque Iudæi viderent nihil se profecisse per diuinæ blasphemix accusationem, hæcæ maiestatis crimen obijciunt, quod plus mouere Pilatum sperarent: nempe quod contra Cæsaris auctoritatem seditione regnum Iudæorum affectauerit. Quorum importunitate, ac magis offendendi Cæsaris metu victus Pilatus, Iesum illis tradidit crucifigendum: cū prius pro tribunali sedisset in loco, qui Græcè dicitur λιθόστρωτος, ἀπὸ τῶν λίθων, id est, lapidibus, καὶ τὸ στρώνυμι, id est, sterno, quod locus ille

ille lapidibus esset constratus, qui Hebraicè dicitur **גבבא** Gabbatha, quæ vox significat locum eminentè. *Erat autem parasceue Paschæ hora quasi sexta. Et dicit Iudæis: Ecce rex vester. Illi aut clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrū crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.*

Parasceue dictio Græca, nam παρασκευή præparationem significat. Et sic appellabatur dies præcedēs magnū sabbatum Paschæ, quæ est apud nos dies Veneris, quòd ea die se præparabant Iudæi ad edendum Pascha. Quòd aut Ioannes ait, erat hora quasi sexta, & Marcus, erat hora tertia, & crucifixerunt eum, videntur non nihil pugna re. Pro quo intelligèdum est, Iudæis primam horam inceperunt ab ortu Solis, atque ita cum tunc esset æquinoctium, Sol oriebatur hora sexta, propterea prima hora erat inter sextam & septimam nostram, tertia verò circiter nonam, & sexta circa meridiem, nona verò circiter horam tertiam pomeridianam, declinante iam Sole ad vesperam. Mane ergo cum adduxerunt Iesum in prætorium ad Pilatum, erat hora prima more Iudæorum, & sexta more nostro. Itaque ab aduentu Christi in prætorium, vsque ad crucifixionem, penè sex horæ secundum Ioanem fluxissent, secundum Marcum vero tres. Quos ita concordat Victor. quòd Dominus Iesus hora media inter tertiam & sextam crucifixus est: & quia extrema sunt nominata, & medium sæpius nomen sortitur extremorum, ideo dicit Marcus hora tertia, & Ioannes hora sexta, non simpliciter, sed cum determinatione, quasi sexta. Aliter còcordat August. Hora tertia crucifixus est Dominus Iesus linguis Iudæorum, & sexta manibus militū. Non malè igitur dicit Ioannes, quòd cum Pilatus tradidit Iesum Iudæis ut crucifigeretur, erat hora quasi sexta, circiter meridiem videlicet. Nec obstat, quòd Marcus longè antequam faciat mentionem horæ tertiæ, dicit de Pilato, quòd tradidit Iesum ut crucifigeretur, quia hoc dicit Chrysostomus & Theophylactus. Nequaquam tunc eum planè tradidit illis: nam ab vxore admonitus, nihil sibi esse cum iusto Iesu, post illud tempus videlicet,

delicet, quo Marcus ait, tradidit vt crucifigeretur. Post impositam illi spineam coronam, & indutam purpuream vestem, sic affectum illum populo produxit Pilatus, multis de eo cum Iudæis disputans: rursusq; in prætorium reduxit, deq; liberando eum contendit. Itaque cum importunitate ac metu Cæsaris victus pro tribunali sedisset, poterat esse quasi sexta, id est, circiter meridiē. Nec obstat quod Lucas dicit: Paulò antequam Christus expirasset, erat autem ferè hora sexta: quod pauciori tempore pependisse Christus in cruce videretur, quam quo fieri potuerint eà quæ interim facta narrantur ab Euangelistis. Nam cum hora tertia Iudæorū, vt dixi, tres nostras contineat, inter illud autem de quo Ioannes, & illud de quo Lucas dicit, intercedere potuit quasi vna hora. Dicimus enim instare duodecimam, quando bona pars vndecimæ transijt.

† Matth.
27. d.
Marc. 15. e
Luc. 23. d.

† Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt. Et baiulans sibi crucem, exiit in eum qui dicitur Caluarie locum, Hebraicè autem Golgotha: vbi crucifixerunt eum, & cū eo aliòs duos hinc & hinc, medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus Rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli scribere rex Iudæorum, sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

Cum dicitur, eduxerunt, Græca, duxerunt, ἀπαγαγον, id est, abduxerunt. Est autem ἀπαγειν, aliquando ad supplicium rapere, siue ad pœnam abducere: quod magis hoc loco quadrabat. Educitur itaque Christus tanquam blasphemus extra castra moriturus, vt ille de quo Leuiti. 24. qui collegerat ligna sabbato: & educitur ad Occidentalem partem vrbis, à facie Pilati, qui eum ad talem damnauerat pœnam, Et contra morem baiulabat crucem suam, in grauius tormentum, vt maiora pateretur, & citius deficeret. Cumq; venissent ad locū supplicij, exuerunt eum vestimentis suis, vt nudus Adam fuerat creatus:

rus: sed quia peccatum verecundum reddiderat, nuditatem Christo esse opprobrium tanquam peccatori studuerunt. Opprobrium quidem à genere mortis passus est, quia cruci affixus: de quo dicitur. † Maledictus qui pendet in ligno. A loco, qui pro malefactoribus deputatus erat. A societate, quia inter duos latrones, vt verum habeat illud: Et cum iniquis reputatus est. A ministris, quia gentibus & idololatriis. Et ab impietate, qui in conspectu matris piæ, & multorum amicorum. Insuper titulum cruci apponi voluit tanquam ridiculum, nisi velis ipsum vti Caipham prophetasse, & verum scripsisse: vnde August. Auelli à corde Pilati non potuit Christum esse regem Iudæorum, tanquam hoc in eius corde ipsa veritas fixerit: quanquam ipsum flagellari, coronari, & rideri à militibus, vt Iudæos mitigaret, permiserit.

Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam, sed fortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleretur, dicens: † Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

Vestimenta Christi, non latronum partiti sunt sibi milites in conspectu Domini in ludibrium, in his sanè subsannantes, quasi regia essent vestimenta: vt prophetia Dauidis impleretur: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem. Tria autem ferunt habuisse Christum vestimenta, quorum duo sibi milites diuiserunt in partes, vestem autem inconsutilem, à matre, vt inquit, illi contextam, sorte diuiserunt, vt nihil eorum, tã corporis, quàm bonorum, quæ Christus possidebat, maneret iniurijs non affectum.

Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophae, & Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.

Mulieres Christum ad supplicij locum secutæ, cum crucifigeretur, eminus aspiciebant, ipsi autem crucifixo recedentibus turbis appropinquauerunt. Eas cominus contemplatus Christus, matrem iuxta crucem astantem videt, quam Ioanni discipulo commendat custodiendam: quam ille atq; suam accepit, Græcè est, *ἡς τὰ ἰδία*, id est, ad sua, ac sibi propria. At mihi interpret non male vertisse videtur, in suam. Id enim significat, vt interpretatur, in suum ius. Itaq; cum Christus dixisset discipulo: Ecce mater tua: rectè mihi vertisse videtur interpret, accepit eam in suam matrem. Ac fortassis pro *τὰ ἰδία*, legit *τὴν ἰδίαν*: sed hæc Græca, *ἡς τὰ ἰδία*, significare possunt in suas ædes, & secum, siue in suam curam.

Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas ergo erat positū aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius.

†Psa. 68. e.
Matt. 27. f.
Mar. 15. f.
Luc. 23. e.

Quanquam non dubium, præ vehementissima suppliciorum immanitate, & à vespera in meridiè ieiunio, calefactis & siccis faucibus vehementer Christus sitiret, nostram tamen salutem, & Iudæorum cōuersionem, quam potum aliquem potius sitiebat. De corona, clauis, & cruce silet, sitim expetit, sed magis animarum salutem, quam corporis sui cruciatum quæritur. Obtulerunt autem illi spongiam plenam aceto. Spongia enim animal est in mari degens, & rupibus adherens, siccatur, & si aqua immergatur, multam bibit, quam, si prematur, emittit. Immersa igitur spongia aceto bibit quantum potuit, quam hyssopo circumligantes arundini, obtulerunt ori Christi, vt qui in omnibus membris passus fuisset, in ore & lingua demum pateretur. Pro circumponentes hyssopo, Græcè est *περιβύτας*, id est, circumdantes, vel circumligantes spongiam, non ligno, sed herba hyssopi, quæ flexibilis, & ligaturæ apta est.

Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora sabba-
to, (erat enim magnus dies ille sabbati) rogauerunt Pilatū,

ut frangerentur eorum crura, & tollerentur.

Consummatum est, id est, iam actum est de me, ne quidem vltima mihi mensa deest: iam accepere finem, quæ de meis afflictionibus prophetæ prædixerant. Consummatis itaque figuris & scripturis in testimonium, consummantur in effectum, quibus consummatis, inclinato capite tradidit patri spiritum, qui primò dedit illum. Vnde Augustin. Tradidit spiritum, tanquam qui potestatem habebat ponendi eum, & iterum sumendi. Neque Iudæis sufficiebat vniuersam pœnarum intu-
lisse afflictionem, nisi etiam in mortuum sæuissent, ut si quid residui esset sanguinis, exprimerent, & extraherent, in passionis tamen effectum, quod non intendebant. Ex eius enim lateris apertione fluxit sanguis & aqua, ex quibus efficaciam habent Sacramenta. Latronum verò, quia adhuc viuerent, crura fregerunt, ut citius morerentur, & deponerentur propter sequens sabbatum, ne scilicet die sequenti confluentibus ad magnum festum innumeris penè turbis, verentes Iudæi, ne vique in diem illum viuerent latrones, ac fortè Christi innocentiam testarentur, sicut pius latro iam dudum testatus fuerat. vnde subdit:

† Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, † & cōtinuò exiit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit quia vera dicit, ut & vos credatis.

† De summa trinitate in clemē. cap. 1.

Sanguis & aqua, quæ de Christi latere exeunt, indicant nos merito passionis eius & crucis per aquam regenerationis & baptismi saluatum iri. Duobus enim hic opus est, ut & Christi sanguinem pro nobis sufficiēter, & si volumus, efficaciter, effusum credamus. Deinde aqua regenerationis & baptismi tingamur.

† De celebr. missæ. cap. In quadā.

Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: † Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura: † Videbunt in quem transfixerunt.

† Ex. 12. g. Num. 9. b. † Zacha. 12. d.

Locus prior Exodi 12. est, & Num. 9. Nec os illius confringetis. Quod quidem de agno Paschali, qui quidem typus erat veri agni Christi, dictum est. Atq; id in

Christo sequens locus: Videbunt in quem transfixerūt: qui quidem propheticè à Zacharia de Christo dictus est. Quod Hebraicè sic habetur: Aspicient in me quem transfixerunt. Vbi & diuinitas Christi, & humanitas manifestatur.

† Matth. 27. g. † Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathea (eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) ut tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Vel Luc. 23. g. † Venit autem & Nicodemus, qui † Ioã. 3. a. † venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum. Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat. Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

Ioseph autem cum decurio & vir nobilis consularis esset, ut apud Lucam dictum est, ne Synagoga pelleretur, occultus erat, & tamè verus Christi discipulus: ideo audens petit à Pilato corpus Iesu. Quod concessum ei deposuit à cruce, cum Nicodemo conditum in sepulchrum suum sepeliuit: sed absque Christi discipulis, ne si sepeliuissent, arguerentur abstulisse. De qua sepultura amplius in cæteris Euangelistis dictum est.

CAPVT VIGESIMVM.

Maria Magdalene rediens à monumèto, discipulis nunciat lapidem à monumento sublatum, ad quòd videndū currentes, inuenerunt sicut à Magdalena dictum fuerat:

huc Magdalena rediens, illum agnoscit, qui & discipulis absente Thoma, & post octo dies præfente apparuit, potestatem dimittendi & retinendi peccata contulit, & se palpandum præbuit.

† Matth. 28. a.
Mar. 16. a.
Luc. 24. a.

V† Na autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: & vidit lapidem sublatum à monumèto. Cucurrit ergo, & venit ad Symonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus. Et dicit illis:

Tulerunt

Tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum.

Singuli Euangelistæ breuitati studere volentes, non omnes Christi apparitiones eodem modo scripserunt. Vnus enim duas vel tres refert, quas cæteri omiserunt. Ioânes autem vnus Mariæ Magdalenæ meminit, quam cæteri Euangelistæ ab alijs mulieribus dicunt fuisse comitatam. Vero simile autem est leuius solam cucurrisse, & prius cæteris monumêto aduentasse, & nihil inuento in monumento, ad discipulos secundum Ioannem cucurrisse. Interea verò cæteras venisse, & viso angelo per territas fugisse, iuxta Matthæum & Marcum. Tunc aduenientes duo discipuli, Magdalena sequente nihil inuenerunt. Magdalena autem illis abeuntibus Christum vidit, iuxta Ioannem, quæ cæteris nunciauit mulieribus. Quibus redeuntibus apparuit omnibus, & tenuerunt pedes eius, iuxta Matthæum, & nunciauerunt discipulis, iuxta cæteros.

Exijt ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, nō tamē introiuit. Venit ergo Simon Petrus, sequens eū, & introiuit monumētum, & vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo & introiuit ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim sciebant scripturam, quia oportuit eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo discipuli ad semetipsos.

Facilis est historia, ex qua discimus difficultatem Apostolorum in credenda resurrectione, simulque vehemens erga CHRISTVM præceptorem desyderium. Audita igitur Magdalena, Petrus & Ioannes ab illa excitati monumentum adeunt, qui corpore non inuento domum redeunt, ipsum sublatum esse credentes. Vnde ipse Ioannes de se ait: Tunc ergo & ille discipulus introiuit, & vidit, & credidit, dictis scilicet Magdalenæ, quæ sublatum corpus nunciauerat. Causam verò quare ita crediderit, subdit, cum dicit: Nondum enim sciebant

scripturam, quæ docebat eum debere à mortuis resurgere. Et tunc cum tali dubio redierunt ad domum.

† Matth.
28. a.
Mar. 16. b

† *Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fletet, inclinavit se, & prospexit in monumentum, & vidit duos angelos in albis sedētes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, cōversa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est.*

Ante omnes & mulieres & Apostolos hæc se Mariæ dilectio prodit, quæ præ timore Iudæorum recedentibus discipulis à monumento sola ad monumentum stabat. Theophylactus putat hanc Mariæ visitationem aliã esse ab ea quam Matthæus tribuit non soli Magdalene, sed & alteri Mariæ: quòdque Magdalene sæpius conuittauerit. Nam priusquam Petrus & Ioannes venissent ad monumentum, visitauerat ipsa. Eos enim accersuit ipsa visuros, & cum eis non est dubium reuersam esse illam. Nam cum prædixerat Euangelista, quòd discipuli iterum abierunt ad semetipsos, id est, ad se reuersi sunt, hoc est, in domum & diuersorium suum, subdit: Maria autem stabat. Discipuli quidem abierunt, Maria autem stetit perseverans hac hora. Vnde non modò angelos, sed & Dominum videre meruit.

Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras? Quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus: Maria: Conuersa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vade autē ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

Licet Maria perseverans Dominum videre tandem meruerit, eum tamen ab initio non bene cognouit, donec eam suo nomine appellaret. Ad quod verbum illum agnoscens, eum tangere, sicut prius solita erat, voluit.

Ad

Ad quam dixit: Noli me tangere, & cæt. Quod quidam interpretantur: Noli me tangere, quia nondum ascendi ad patrem meum, id est, quia non me resurrexisse credis. quod non credo. Neque enim viso Christo ambigebat eum resurrexisse. Porro, etsi Christus nondum ascenderat ad patrem, permisit tamen se à mulieribus palpari, vt habetur Matthæi. 28. At illæ tenuerunt pedes eius. Ideo non mala mihi videtur interpretatio huiusmodi: Noli me tangere, id est, noli nunc occupari ad me tangendum, & palpandum. Nondum enim ascendi ad patrem meum. quasi dicat: superest adhuc tibi facultas & tempus me tangendi, interea dum ad patrem ibo. Quapropter istum carnalem affectum, quo me amplexari solebas, depone. Sed vade ad fratres meos Apostolos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum: id est, dic illis me breui ad patrem ascensurum: quia de re propè futura per præsens loqui solemus. Quod vero dicit: patrem meum, & patrem vestrum: non eodem modo sumendum est. Nam adoptione & gratia est pater noster, substantia verò pater Christi.

† Cum ergo sero esset die illo una sabbatorum, & fores ^c† Mar. 16.
essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter me-
tum Iudæorum, venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis: ^c Luc. 24. f
Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus, & la- ^c 1. Co. 15. a
tus. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

Narrantibus duobus discipulis, redeuntibus à castello Emmaus, quæ illis contigerant in via, & quomodo post multa Christus diuersorium cum eis ingressus, ab eis demùm in fractione panis agnitus est. Et cum hæc narrarent, Christus stetit in medio eorum, & dictis illorum fidem facit. Nocte autem apparuit, cum magis esset illis à Iudæis timendum, vt eos tutiores redderet, qui maximè adest, quantò casus est periculosior: quandoquidem nocturno tempore, quàm diurno magis timere solemus. Dixit autem eis: Pax vobis. Mulieribus autem dixerat: Auete. Viris igitur pacem, mulieribus imprecatur lantiam. At ne de illo dubitarent, ostendit illis manus, & loca clauorum, atque latus, & lanceæ

vulnus. Quo agnito, gauisi sunt, & quanto tristati sunt de morte, tanto lætatur de resurrectione, & quibus passio causa fuerat tristitiæ, resurrectio fit causa lætitiæ.

Dicit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos.

Hoc est, sicut misit me pater ad euangelizandum, pacemque annunciandum per me credituris in eum, ita ego vos mitto idem nunciaturos credituris per vos in me & in illum.

† Matt. 16
c. & 28. d. 1. q. 1. Re-
missionē.
Vt euidē-
ter.
24. quæst.
1.
Audiui-
mus.
Loquitur
De cōse.
distin. 4.
Quomo-
do.

Hæc cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum. † Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt.

Flatus iste Christi non spiritus sancti substantia, sed eius signum erat, quem elargitus est dicendo hæc verba: Accipite spiritum sanctum. Per quæ simul remittendi retinendique peccata potestatem illis fecit, atque super corpus Christi mysticum. Quæritur autem an tunc primam potestatem acceperint, an Matthæi. 18. cum dictum est eis: Quæcunque ligaueritis super terram: an, quod dicitur, quia data est eis iurisdictio excommunicandi & absoluedi, hic vero potestas tantum in foro pœnitentiæ dimittendi & retinendi peccata? Quæritur an tunc primum facti sunt sacerdotes, an in die cœnæ? Quæritur an Thomas absens in vim verborum Christi eam potestatem acceperit, an postea præsentem collata est? Cyrillus ait absenti datam esse potestatem. Nota autem cum ait: Quorum remiseritis, & quorum retinueritis, nõ remissa aut retenta declaraueritis: ipsis Apostolis datam esse potestatem dimittendi & retinendi peccata, licet non vt Christus. Nam CHRISTVS authoritatiue remittit, ipse verò ministerialiter. Nota quoque quod his verbis fundatur præceptum confessionis coram sacerdote faciendæ. Nam retinere remittereue peccata alicui nemo potest, qui ea non nouit: nosse autem nõ possunt puri homines, nisi quis eis indicauerit. Cum igitur quisque teneatur velle sibi peccata remitti, tenetur illi, qui eius rei potestatem habet, confiteri, & indicare illa.

Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus,

non erat cum eis quando venit Iesus . Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & sterit in medio, & dixit eis: Pax vobis.

Recens mortuo Iuda retinetur adhuc numerus duodenarius, quòd propediem sufficiens erat duodecimus Matthias loco eius. Agnominatur autem Græcè *Didymos*, quod Latine geminum significat. Diuina autem dispensatione creditur factum, vt vnus absentia discipuli, qui forte post fugam nondum redierat ad agmen, multa nobis de resurrectione fierent manifestiora. Quoniam vt ait Grego. Plus mihi profuit Thomas, qui diu dubitauit, quàm Magdalena, quæ cito credidit. Ille enim dum in magistro vulnera palpauit carnis, in nobis vulnera sanauit infidelitatis. An non peccauit, qui per auditum credere noluit, nisi etiam per visum, imò per tactum intelligeret? Hunc videtur Chrysostomus aliquo modo excusare, cum dicit: Sicut simpliciter & qualitercunque credere leuitatis est, iuxta illud Ecclesiastici. 19. Qui credit citò, leuis corde est, & minorabitur: ita & multum inuestigare, est grossissimæ mentis. Hunc tamen Christus infidelitatis arguit, post dies octo rursus illis apparens illo præsentem.

Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, & dixit: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti. Beati qui non viderunt, & crediderunt.

Post octo dies, quibus suspensus est Thomas à visione, rursus apparuit Iesus, & dixit Thomæ discipulo suo nõ credenti: infer digitum tuum huc, ad latus palpandum. Manus ostendit, vulnerum cicatrices manifestans, infidelitatis illius vulnera sanauit. Quibus visis & nondum tactis, Thomas credidit, dicēs: Dominus meus, & Deus

meus. Dicit illi Iesus: Licet beati sint me videntes, beati tamen futuri sunt, qui per vestras prædicationes in me credent, licet non viderint.

† Inf. 21. g. † *Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est filius Dei, et ut credentes vitam haberetis in nomine eius.*

Quasi sub epilogo finem facturus Euangelista, multa alia fecisse signa ad salutem conducentia, hæc tamen sufficere dicit tanquam ad fidem necessaria, ut credamus Christum esse Dei filium, in quo credendo possidere & mereri possimus vitam æternam.

CAPVT VIGESIMVM PRIMVM.

Piscantibus ad mare Tyberiadis discipulis, & multa piscium capta multitudine, prandet cum illis: ter Petro commendat oues, & Ioannis super cæteros eminentiam & dilectionem commendat.

Postea manifestavit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. Manifestavit autem sic. Erant autem simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, et Nathanaël, qui erat à Chana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: *Vado piscari.* Dicunt ei: *Venimus & nos tecum.* † Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prederunt. Mane autem facto stetit Iesus in littore: non tamē cognouerunt discipuli quia Iesus est. Dixit ergo eis Iesus: *Pueri, nunquid pulmentarium habetis?* Dixerunt ei: *Non.*

† Luc. 5. a

Discipulis Christi ad prius negocium reuersis manifestat se tertio **CHRISTVS**. Et cum piscationi additi essent, Dominus illorum exercitium in aliam conuertere voluit piscationem. Cum ergo nondum illis commissa esset prædicatio, nec aliud, quid agerent, occurrebat, pristinum exercitium repetere, quam ociari maluerunt. Quod autem piscium multitudinem præsentem Domino ceperunt, cum ipso absente nihil ceperant, maximum futuræ prædicationis profectum post spiritum sanctum

Sanctum acceptum præfagebat.

Dicit eis: Mitte in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebāt illud trahere præ multitudinem piscium. Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est.

Cùmque peteret Christus ab eis an quid obsonij haberent, illique negotiatorem esse putarent, responderunt: Non. Iussit ergo rete iactari in dexteram nauiculę partē, ne fortuitam putarent capturam. Cùm ergo tantum ceperint, tunc Dominum esse cognouerunt: quo præsentē prosperè illis accidit, cognoscentes quia sine illo parū proficimus, præsentē autem illo plurimum.

Simon Petrus cùm audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas & piscem superpositum, & panem. Dicit ei Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.

Cùm dicit: tunica succinxit se, Græcè est, ἐπιεβότασιν Ἀνδρόγατο, id est, pallium suū succinxit. Nam ἐπιεβότασιν vestis est, quæ supernè induitur, quæ proprie dicitur pallium. Petrus itaque nudus, cognoscens per Ioannē quia Dominus esset, impatiens moræ, pallio præcinctus, se iecit in mare, ad portum vsque nataturus: cæteri verò socij nauigio cum tanta piscium multitudine applicuerunt. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus. Et cùm tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo discumbētium audebat interrogare eum: Tu quis es, scientes quia Dominus est. † Et venit Iesus, & accepit

Luc. 24. f

panē, & dabat eis, & piscem similiter. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis: cùm resurrexisset à mortuis.

Qui absque nauigio ad terram venerat Petrus, adueniente nauis ascendit in ea, tanquā ceteris leuior, & traxit rete in terram cum centum quinquaginta tribus piscib. quot piscium species ferūt esse in mari. Horū autē pisciū partem comederunt, reliquos pauperibus erogarunt.

Cùm

†6.q.12
Imitare.
8.q.1.In
scripturis

Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: † Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te, Dicit ei iterum: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: amas me? Et dixit ei: Domine, tu omnia nosti. Tu scis quia amo te. Dicit ei: † Pasce oves meas.

†De ma-
iorita.&
obed.c.
Solite.

Prandissent per a legendum est, non per e, à prandeo. Interrogauit autem Simonem Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? id est, plus quam hi diligat me. Nā alio qui significare posset: diligis me plus quam istos. Quod aut̄ ter interrogationē de amore repetit, facit teste Chrysofostomo, vt trinæ negationi medeatur, ne ob eas Petrus animā despondeat. Siue vt ait Bernardus: Nisi me ames, & valde perfecteq; ames, hoc est, plus quam tuos, plus quam te, non te intromittas de ouibus meis, pro quibus sanguinem meum fudi. Quod autem agnorum ouiumque suarum pascendarum curam soli Petro tradidit, neque vlli nominatim alij ex Apostolis, docet Theophylactus, dicens hoc loco: Cùm prandēdi finem ipse fecisset, totius orbis ouium præfecturam Petro committit, nō autem alij, sed huic tradidit: primum quidem qui omnes præcallebat, & totius cœtus os erat. Vide Græca, quæ Theophylactum vertens Oecolampadius, ex insigni malitia omisit.

†Dicit quatuor
vis Iyandore

†Anat. read mo
tem. P. Am. 2.
p. 4. 5. 114

Amen amen dico tibi, cùm esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans quia morte clarificaturus esset Deum. Et cùm hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus, vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, † qui & recubuit in cœna super pectus eius, et dixit: Domine, quis est qui tradet te? Hunc ergo cùm vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid?

†Sup. 13.
c.

Vocat iuniorem Petrum ea scilicet ætate, qua fide adhuc rudis, non dum plauē spiritum acceperat: senio-rem autem, quando iam in fide promouerat, vt illi vilesceret mundus,

mundus, despectuique cum minis suis omnibus haberetur. Iuuenili autē ætate, qua fuit in præsentia Christi, ambulabat Petrus quo volebat, nemine eum cogente, neque enim id magister sinebat: vbi autem fide senuit ac promouit, insurrexit in eum mundus, hoc est, impij, & ad mortem, quam pro humano affectu deprecabatur, licet spiritu apprimè cuperet, duxit. Genus autem mortis indicauit, nimirum crucifixionem, dicendo: & extendes manus tuas. Quo genere mortis clarificauit & glorificauit Deū. Deus enim voluntaria & intrepida morte glorificatur & illustratur, dicente Dauide: Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.

Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Exijt ergo sermo iste inte fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, non moritur, sed, sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibuit de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius.

Curiosè nimis de Ioannis exitu rogātem Petrum carpit Christus, dicēs: sic eum volo manere donec veniam, quid ad te, scilicet spectat, anxie de illo me interrogare? Quanquam nō de exitu Ioannis rogasse Theophylactus asserat Petrum, sed de eo quod dixit Christus: Sequere me: fortasse quia se solum tantam præfecturam secuturum non curiosè, sed amicè rogat. Quod dicit: Sic eum volo manere: Græci codices, qui nunc extant, non habēt sic, sed *ἵκν*, id est, si: quanquam in commentario quodam in Ioānem habeatur *ἵκν οὐτως*, id est, si sic volo eum manere. Theophylactus cū Chrysostomo alludere ad hoc satis videtur, cū inquit: illum autē si velim manere in hoc loco, Galilæa scilicet, & nō mittere tecum, quid ad te? vt sit sensus: Si sic & hic eum volo manere, nec regiminis totius Ecclesiæ, quod vni tibi credidi, consortem eum facere, quid ad te?

Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

Potuit hoc hyperbolicè dicere, qui modus in scripturis satis tritus est. Vel vt ait August. Non spacio locorum creden-

credendum mundum capere non posse, sed capacitate legentium, quæ fit per intellectum: Quia ergo scimus intelligentiam nostram incapacem eorum esse, quæ de ipsis actis Christi scribi possent, cum nec scripta exactè intelligamus, sufficiat nobis scripta ad fidè necessaria, & magis vtilia. Quæ studeamus recta fide intelligere, recta operatione exercere, quæ docuit, vt ad bona perpetua perueniamus, quæ ipse Christus suis imitatoribus promisit.

*Finis Interpretationis Quatuor
Euangeliorum.*

EIVSDEM IOANNIS GAGNEII
PARISINI THEOLOGI IN ACTVS
Apostolorum Scholia clarissima.

Græcè *πράξεις* non minus Latinè *actus*, quàm *acta* verti potest, imò magis, teste Budæo in *Commentarijs*. Sic autem hic liber Lucæ appellatur, quòd in eo bona pars eorum, quæ de Apostolis Christo assumpto facta sunt, describuntur.

CAPVT PRIMVM.

Christus post varias per. 40. dies apparitiones ascensus in cælum promisit spiritum sanctum discipulis suis: secreta autem sua illos præscire negat: videntibus illis ascendit in cælum, post cuius ascensum loco Iudæ proditoris Matthiam sorte sufficiunt.

† Mat. 5. c
Luc. 24. g
Iacob. 1. b

Primum quidem sermonem feci de omnibus, ò Theophile, † quæ cœpit Iesus facere & docere, vsq; in diè qua præcipiens Apostolis per spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est: quibus & præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

πρῶτον μὲν λόγον: vbi πρῶτος vice comparatiui sumitur: & cum λόγος librum ac volumen significet, non incommodè verti potest, superiore libro seu volumine. Duos enim libros Lucas edidit. Priore de Christi, actibus & doctrina, qui est Euangelij Lucæ liber. Altero nascen-

nascentis Ecclesiæ rudimenta, ipsa scilicet Apostolorum acta cõplexus est: quos libros Theophilo dedicauit, siue is Theophilus viri cuiuspiam propriũ nomẽ est, siue suos libros omnibus Dei studiosis atque amantibus, quod Theophili nomen sonat, dedicare Lucas maluit. Quamquam verò similis est, virum quempiam Dei studiosum fuisse, ac Lucæ amicum. Nã si illo nomine vniuersos Dei studiosos comprehenderet, non diceret in prologo Euangelij sui: vt cognoscas verborum, de quibus eruditus es, veritatem. Sed & Oecumenius Græcus prouinciæ præsidem, aut magistratum aliquem fuisse putat, dũ ait: ἡ γὰρ μὲν ἦν οὗτος ὁ θεόφιλος, id est, præses erat hic Theophilus. Quòd autem ait: de omnibus quæ cœpit Iesus facere & docere: hyperbaton longum habet, Græcè simul ac Latinè. Græcè est, τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησά μιν περὶ πάντων ὃ θεόφιλε, ὃν ἤρξατο ὁ ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐν θαλάμῳ τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, ὡς ἐξελίξατο, ἀναλήφθῃ. Quod ita mihi verti posse videtur: Priorem quidem librum ὁ Theophile edidimus de omnibus Iesu actis & dictis, ab initio prædicationis suæ, vsque ad diem illa qua assumptus est, dato per spiritũ sanctum mandato ijs quos elegerat Apostolis. Alludere enim videtur ad mandatum illud, quod scribit Marcus vltimo capite: & Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creature. Et Matth. vltimo: docetes eos seruare omnia quæcunq; mandauì vobis. Et statim subdit Marcus: Et Dominus quidem Iesus, postquã locutus est eis, assumptus est in cœlum. Sensus ergo est: De Christi actis & dictis priorem librum edidimus, ab initio prædicationis Christi Iesu, vsque ad diem qua in cœlum assumptus est, dato prius per spiritum sanctum Apostolis, quos elegerat, mandato de prædicando per vniuersum mundum Euangelio, & baptizando omnes gentes in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Nec ignoro τὸ διὰ πνεύματος ἁγίου, & Latinè per spiritum sanctum, referri posse ad τὸ ἐξελίξατο, id est, elegit, dato scilicet mandato Apostolis, quos per spiritum sanctum elegerat. Similiter ad ἀναλήφθῃ, assumptus est, licet incommodius, propter particulam mediam, οὗς ἐξελίξατο, referri posset, atq; ita sensus esset: vsque ad

✱ Mar.
16. c.

diem

diem qua assumptus est per spiritum sanctū. Tamen quia Chrysoſtomus refert τὸ διὰ πνεύματος, ad τὸ ὄντ' ἐλάμενος, visum est & mihi vertere: dato per spiritum sanctū Apostolis, quos elegerat, mandato. Interpretatur autem Chrysoſtomus dare mandata per spiritum sanctum, spiritualia ad illos verba loqui, aut quod per spiritum sanctum illis præcipiebat, sicut nihil non per spiritum sanctū agebat. Quod aut ait, de oibus, Græcè, περὶ πάντων, sic interpretatur Chrysoſtomus: Non vt omnia Christi acta & dicta Lucas scripſisse dicat, neq; de omnibus aliquid. Nam quod de liberata adultera, de suscito Lazaro, de cæco nato, de aqua in vinum mutata, Ioānes dicit, Lucas tacet, & multa alia. Itaq; interpretatur περὶ πάντων, summam, & in genere. Ait enim: quomodo igitur, inquiet aliquis, hic Lucas loquitur de omnibus? Atque nō dixit omnia, sed dixit de oibus, περὶ πάντων, perinde ac si dicat quispiam, summam, & in genere, aut de omnibus loquitur, quæ necessaria sunt, vrgentque. Itaque duplex est Chrysoſtomo sensus, quod summam & in genere tractarit Lucas in Euangelio de his quæ ab initio Iesus fecit & docuit: aut quod tractarit de omnibus eius dictis & factis, non simpliciter, sed quatenus necessaria sunt ad vitam & salutem. Per acta autem Christi omnia eius miracula, & acta beneficia, mortem quoque ipsam & resurrectionem intelligit. Per doctrinam verò, dogmata, præcepta, sermones, & disputationes eius intelligere debemus. Quod autem dicit: Quibus & præbuit seipsum viuum: Græcè est: οἷς καὶ παρῆσεν αὐτὸν (ὄντα. παρῆσεν) autem plus significat quæ præbere, scilicet, repræsentare se, & quasi præsentiam corporis exhibere: quo significato & hic sumitur. Significat enim & hic Lucas: Apostolis se visendum exhibuit viuum multis indicijs: quod hic magis quadrat, quàm argumentis. Ne putes, quod ratiocinatione & demonstrationibus, sed certis ac verissimis signis & indicijs, vt puta sui palpatione, vulnerum ostensione, & manducatione.

† Luc.

24. g.

Ioā. 14. d.

Infr. 2. b.

& 19. a.

† Et conuiescens præcepit eis, ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris, quam audistis (inquit) per os meum.

Græcè,

Græcè, συναλιζόμενοι, quod Erasmus maluit vertere congregans illos, vel congregatis illis, quòd συναλιζω, quandoq; significat congreco. At cùm ἀπὸ τοῦ ἀλάδου, quod salem significat, à quo ἀλιζω, salio, vnde componitur συναλιζω, quasi conuesci, & communi sale viuere. Sic enim interpretatur Oecumenius Græcus, id est, simul cum illis edens & bibens, hoc est, communi sale, communique mensâ vtens. Eòque modo planè Chrysostomus interpretatur, qui cùm multa viuentis sui inditia Christum protulisse dixisset, subdit: ac nobis quidem contentus fuit, sed mensam etiam addidit: nimirum hoc est, quod deinceps dicit: Et conuescens simul cum illis. Sic hoc argumento ipsi quoque Apostoli semper asseruerunt resurrectionis fidem, vt cùm aiunt: qui quidem cibum simul sumpsimus, & bibimus cum illo. At cùm præcepit illis promissionem patris expectare, spiritum sanctum promissionem patris appellat, nimirum quòd Apostolis se spiritum sanctum missurum pater promiserat: quem, inquit, audistis per os meum: siue vt Græca habent, ex me, quod idem est, nimirum cùm diceret illis Christus: Ego rogabo patrem, & alium paraclætum dabit vobis.

Quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies.

De baptismo Ioannis, an gratiam conferret, quòque modo & à baptismo Apostolorum differret, differunt doctores plerisque locis. Nam August. de baptismo contra Donatistas differentiam Ioannis & Pauli baptismi dedit cap. 9. Baptizatos inquit, à Paulo eos, qui iam baptismo Ioannis baptizati fuissent, legimus in Actibus Apostolorum, non ob aliud, nisi quia baptismus Ioannis nõ fuerit baptismus Christi, sed Ioanni à Christo concessus, qui Ioannis propriè diceretur: sicut idem Ioannes dicit Ioan. 3. Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cælo. Vnde vt idem ait August. Tra. 5. in Ioannis cap. 1. Qui baptizati sunt à Ioanne, non eis suffecit, baptizati sunt enim baptismo Christi: quia non baptismus Christi erat baptismus Ioannis. Qui accipiunt baptismum Christi, baptismum Ioannis non quærunt: qui acceperunt baptismum Ioannis, baptismum Christi

August.
de baptis-
mo cõtra
Donat. c.
9. lib. 5.

quæ fierunt. Ioannes enim tantum baptizauit, non spiritum sanctum credentibus dedit. Hoc enim saluatori reseruum est, utpote Domino, ut filij Dei non fierent, nisi accepto à filio Dei spiritu sancto. Effectus ergo baptismi Ioannis, quod tacite operabatur sine interrogatione, non tamen sine saluatoris mentione, ut firmum esset quod agebat. Baptizabat ergo Ioannes in deserto baptisime pœnitentiæ in remissionem peccatorum, non quod commissâ crimina deleret, sed quo emendaret errantes. Nam remissio peccatorum Christi gratiæ seruabatur. Hæc ille. Quod si gratia absque spiritu sancto non conferatur, spiritus verò sanctus in hoc Ioannis baptismate non conferebatur, sed aqua tantum, ut hic. In illo igitur gratia non conferebatur, sed tantum dispositio ad gratiam & remissionem peccatorum, per pœnitentiâ baptisatis iniunctam.

Igitur qui conuenerant, interrogabant eum: dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israël? Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Ierusalem, et in omni Iudæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ.

† Inf. 2. b.
& 19. a.
† 11. q. 3.
ca. Aestli-
mant.

Israël hoc loco datiuus casus est: nam Græcè est τῷ Ἰσραὴλ. Si, Hebraico more ponitur pro nonne interrogatiue: quia collapsum iam erat Israël regnum, utpote ad alienigenas redactum. Discipuli autem qui nondum plenè spiritum acceperant, non nihil adhuc carnale cum reliquis Iudæis sapientes, sperabant enim fore, ut omnium dominatio ad Iudæos transfiret, temporaleque regnum Christus ac Messias obtineret. Quæ spes filios Zebedæi ad postulata sua animauit, & duos discipulos Emmaunta proficiscentes dicere coëgit: Nos sperabamus quod ipse esset redempturus Israël, ab alienigenarum tyrannide per regni assecutionem vindicaturus. Aut certè sperabant fore, ut regnum ablatum de tribu Iuda, fugatis alienigenis, Israël restitueretur, in augurato in regem Messia Christo. Vnde dicunt: Num tu restitues Israël ac Iudæis regnum ab eorum gente ademptum: Christus autem sic responsum temperat, ut de regno temporali nihil dicat, & curiositatis inanis questionem ab eis tollat, dicens:

dicens: Non est vestrum nosse tempora vel monumenta, quæ pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos, quasi diceret: Nolite solliciti esse de regno temporali Israël, quasi potentiores in eo essent reges futuri. Satis enim roboris ac virium creditur vobis à spiritu sancto suppeditari, ad conterendos omnes hostes vestros. Ita & vos, qui nunc ad Iudæorum tumultus trepidatis, nec de me nisi clam loqui audetis, palam ac liberè de me meaque resurrectione testimonium feretis, non solum Ierosolymis, sed in Iudæa ac Samaria, & vsque ad extrema terræ.

† *Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum.*

† Mar.

16.g.

Luc.24.g

De con.

secr.dist.

5. Ieiuniū.

Ampliores vitans Christus eorum curiositatem, his solutis quæstionibus, quæ magis illos angebāt, cernentibus illis cœpit concendere cœlum: quem viderunt continuo & paulatim, vsq; quo visus hominis extolli potest, ascendentem: quem deinceps videre non potuerunt, sed à nube susceptus, ab eorum oculis ereptus est, iuxta Dauidis prophetiam: † Nubes & caligo in circuitu eius, vt omnis creatura suo famularetur creatori, astra nascenti & morienti, nubes ascendenti, & iudicium redeunti.

† Psal.

96.a.

Cumq; intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri astiterunt iuxta illos in vestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlū? Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

Græcè, καὶ ὡς ἀπειζόντες ἴδαν εἰς τὸν ἕρανὸν πορευομένου αὐτοῦ. vbi τὸ εἰς ἕρανὸν, referri potest ad τὸ πορευομένου, & tunc sensus est: Cumq; fixis & immotis oculis essent, eunte illo in cœlum. Potest referri & ad τὸ ἀπειζόντες, & tunc sensus est: & vt contentis in cœlum oculis essent, eunte illo, ecce viri duo, &c. Angeli autem fuerunt, quos viros appellat, qui in virili forma apparuerunt, qui spectantibus Galilæis dicunt: Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodū vidistis eū euntem in cœlum. Vbi Chrysostomus putat nō ociose positum esse, euntem, vt intelligamus suapte illum virtute, non aliena ope in cœlum ascendisse. Quod autē

aiunt: sic veniet: consolantur eos, rediturum promittentes. Et sic inquit, veniet, nimirum cum nube, & glorioso corpore, similiter quoq; plagato, iudicaturus orbem terrarum in æquitate, ciuibus cœlestibus sociatus, iuxta illud Isa. 3. c. *✱* Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, & principibus eius.

Tunc reuersi sunt Ierosolymam à monte qui vocatur Oliueti, qui est iuxta Ierusalem, sabbati habens iter.

Mons Oliueti, siue Oliuarum, tam propinquus vrbi fuit Ierosolymorum, vt cum Titus Iudæos fame confecturus murum ingenti opere circum urbem duceret, partem etiam montis Oliueti complexus fuerit. Certè initium montis potest distare ab Ierusalem vno miliari. Id enim hic Lucas indicat, dicens: Sabbati habens iter: id est, tanto itinere distans ab Ierosolymis, quantum sabbato Iudæis conficere licebat, nempe vno miliari, siue duobus mille cubitis. Neque enim Iudæis sabbato vltius progredi licebat. Oecumenius enim ex Origine exponit iter sabbati esse miliare vnum, dicens: *μῖλιον ἓν ἢ τοῦ σαββάτου ὁδός, ἧς φησὶν ὀριγῆναι ἐν τῷ πρῶτῳ βιβλίῳ ἐν τῷ πρώτῳ κεφάλαιῳ*, id est, miliare vnum est sabbati iter: vt inquit Origenes in 5. Stromaton.

† Matth.

10. a.

Mar. 3. d.

Luc. 6. c.

Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt ubi manebat † Petrus, & Ioannes, & Iacobus, & Andreas, Philippus, & Thomas, Bartholomæus, & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi. Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione, cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius.

Cœnaculum referendum est ad ascenderunt: cum scilicet Ierosolymam introissent, ascenderunt in cœnaculum: quod expressius habetur Græcè, *ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῶν*. vbi inquit, manebant Petrus, & Ioannes, & Iacobus, &c. Vbi tribus tantum Apostolis addit cognomen, scilicet, Iacobus Alphæi, Simon Zelotes, & Iudas Iacobi, &c. Vbi cum dicitur Iacobus Alphæi, filius intelligendus est, qui fuit Simonis & Iudæe frater, quem Marc. 15. ca. minorem nominat, ad differentiam maioris & senioris, qui frater Ioannis, quem Beda dicit appella-

tum

tum Iustum, & Alphæi scilicet filium, & Iudæ fratrem & fratrem Dñi, cuius fuerit Maria Cleophe mater, quæ & soror erat Mariæ. Cleophas autem, vt inquit Egesippus, erat Ioseph frater. Simon autem Zelotes ipse est, qui in Euangelijs dicitur Chananæus, de Chana Galilææ, vbi Christus aquam mutauit in vinum, ortus. Et quia Chana interpretatur Zelus, ipse Zelotes appellatus est. Hunc Euseb. Ecclesiast. histo. lib. 3. cap. 2. teste, post Iacobi martyrium in Ierosolymorum episcopum omnes vnanimi consensu elegerunt, Iacobo fratri in episcopatu successorem. Iacobus autem Iustus eodem Euseb. teste. lib. 2. cap. 23. sic dictus est, quod ex suæ matris vtero natus sit sanctus, qui pro incredibili continentia & iustitia appellatus est Iustus: qui à Iudæis lapidatus est, postquam Ierosolymis sedit. 24. annis. Pro cuius cæde, eodem Eusebio teste, crediderunt Ierosolymorum oppugnationem fuisse secutam. Horum Apostolorum gesta & mores eleganter descripsit Ioachimus Perionius Benedictinus, si quispiam cupiat ampliora videre. Iudas Iacobi Iusti frater, ac Alphæi filius, ab Euangelistis nunc Lebbæus, nunc Thaddæus appellatus est, quem quidam ad Abagaram regem Edissæ missum, iuxta Domini promissum, affirmant.

In diebus illis exsurgens Petrus in medio fratrum, dixit. Erat autem turba hominum simul ferè centum viginti. Viri fratres, oportet impleri scripturam, quam prædixit spiritus sanctus per os David de Iuda, † qui fuit dux eorum qui com-

† Psal.

40. c.

Ioan. 18. a

prehenderunt Iesum.

Qua autoritate fretus hic Petrus primatum inter fratres exercet, nisi quia se toties alijs prælatum meminit, & spiritu sancto ductu cæteris in Matthiæ suffeccionem præfertur: quod si aduertissent Antipapæ, non tantum in Romanâ sedem insurrexissent. Exurgit enim Petrus, non Iacobus, aut quiuis alius, tanquam is, cui autoritas & præsentia cæterorum communi omnium decreto commissa erat. Centum etenim simul aderant in charitate vnanimis. Pro hominum autem, Græca habent ὄνομα τῶν ἰ. nominum, vt intelligamus certos ac de noie notos hoies fuisse eo numero. Erasm⁹ putat interpretem

vertisse nominū, sed ab audaculo deprauatam lectionē. Ego autem cū nomina pro hominibus vsurpari non videam, nisi fortē pro debitoribus, puto interpretem, vt sensum clariorem redderet, pro ἐναμάτων, vertisse hominum, cū Latini omnes codices, ac vetustissimi constanter ita habeant.

Qui connumeratus erat in nobis, & sortitus est sortem ministerij huius.

Græcè est κειταριθμημένος, id est, in nostrum ordinem ac numerū cooptatus, & sortitus, inquit, erat, sortem ministerij huius. Vbi pro sortem, Græcè est κληρον, cū κληρος & sortem significet, & conditionem. Itaque melius aut sortem, aut conditionem vertamus, quàm Erasmus, partem. In quo ridiculū est quod hic annotat quidam, quòd hinc apparet æquā fuisse Apostolis omnibus potestatem, quò dixerit Lucas: sortitus est partem ministerij huius. Si enim partem quisque sortitus est, nemo sanè totum, id est, rerum summam obtinuit. Præclarum sanè argumētum, cū his verbis aliud nihil velit Lucas, quàm quòd sortem & conditionem Apostolatus sortitus erat Iudas, sicut & cæteri vndecim. Neque diuisus erat Apostolatus in partes, vt portionē suā quisque acciperet. Sed hoc ille facere videbatur ad tollendum Petri in alios primatū, qui in hoc satis monstrabat, quis & qualis esset.

† Matth.
27. a.

† Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis.

Pro possedit, Græcè est ἐκτήσατο. κτάομαι autē & possideo significat, & acquiro, siue mihi comparo: præstatq; secundo vertere significato, quandoquidem agrum illū Iudas nō possedit, sed ex recepta emptus est pecunia, vt sit sensus: comparauit agrum de mercede iniquitatis. Quòd si dicas: Neque hic comparauit, sed principes sacerdotum, de quibus Matth. 27. cap. quòd emerunt ex eis argenteis à Iuda redditus agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. Respōdeo, quòd emisse hic dicitur, quia ex pecunia sua emptus est, ex mercede scilicet iniquitatis, hoc est, ex iniqua & impia mercede innocentis domini sui proditi. Certè Oecumenius κτάομαι interpretatur pro ἐπίομαι, id est, emo, siue comparo.

Et suspensus crepuit medius, & diffusa sunt omnia viscera eius.

eius. Et notum factum est omnibus habitantibus Ierusalem ita ut appellaretur ager ille lingua eorum Hacheldema, hoc est, ager sanguinis.

Græce est, κενὸν πρηνὸς γένόμενος, vbi πρηνὸς significat pronum & præcipitem, siue eum qui est capite propendente, & vultu in terram deiecto, qualis esse solet eorum habitus, qui laqueo sibi vitam finiunt. Vnde miror ambigere virum quendam alioqui doctum, laqueo sibi vitam finierit Iudas, an præcipitio: cum Matthæus expressè dicat: Et abiens Iudas, laqueo se suspendit. Certè Oecumenius Græcus asserit laqueo vsum, sed nondum stragulatam rupto fune præcipitem illum factam, medium crepuisse. Narrato Iudæ exitu prophetiam subdit.

Scriptum est enim in libro Psalmorum: †Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui inhabitet in ea. †Et episcopatum eius accipiat alter.

†Psal.
68.c.

†Psal.
108.b.

Vbi nota quod ad connexionem huius loci. 7° enim refertur ad id quod præcessit: Oportet impleri scripturam, quam prædixit spiritus sanctus per os David de Iuda. Quæ verò sequuntur omnia: qui fuit dux eorū, &c. per parentem sim legenda sunt. Sensus ergo est: Oportet, magis quàm oportebat (nā de cooptatione in locum Iudæ nōdum facta agitur) impleri scripturam de Iuda. Scriptū est enim in libro Psalmorū: Fiat cōmoratio eorū deserta, & nō sit qui habitet in ea, Et Episcopatum eius accipiat alter. Vbi duæ priores sententiæ ex Psal. 68. sumptæ sunt, vbi desolatio & vastitas Ierosolymorū futura prædicatur, aliis autē verbis: Fiat habitatio eorū deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Tertia verò pars: Episcopatum eius accipiat alter: ex Psal. 108. sumpta est, quæ partim de populo Iudaico in genere, partim de Iuda intelligitur, sicuti totus ille Psalmus: scilicet vt eo mortuo, in episcopatum eius & Apostolatam alter subrogaretur.

Oportet ergo ex his viris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismo Ioannis, usque in diem qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum fieri unum ex istis.

Hoc est, Oportet vnum ex his qui nobiscū omni tem-

pore conuenerunt & versati sunt, ex quo Iesus inter nos frequentare cœpit (id enim significant hæc verba: intrauit & exiuit: assiduam nempe cum illis Iesu consuetudinem) à baptisate Ioannis, vsque in diem assumptionis, fieri & constitui testem resurrectionis eius. Hic enim erat scopus Apostolorum, ostendere Iesum ad tempus tantum esse mortuum, ac vere resurrexisse.

Et statuerunt duos. Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam. Et orantes dixerunt:

Duos solum designauerunt, ne forte maior fieret confusio, si plures reiecti fuissent. Hos autem tanquam cæteris moribus præstantes statuerunt & ordinauerunt. Nec priorem tamen ab hominibus vsque adeò laudatum, & nomine & cognomine conspicuum dignatur Dominus, sed alterum, quem is qui solus cordium scrutator est, melius nouerat, Matthiam scilicet in Apostolatus honorem ostendit assumendum.

Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex his duobus unū, accipere locum ministerij huius, & Apostolatus, de quo præuaricatus est Iudas, ut abiret in locū suū.

Totam electionem in Dei constituunt arbitrium, tanquam absconditorum cognitorem, qui que omnia nouit antequam fiant, nec cuiusquam accipit personam, nec in electione fallit, quam dirigit. Ostende inquit, quem elegeris ex his duobus unū, Græcè est, ἀνάδειξον, ὃν ἐξελέγω ἐκ τούτων δύοῖν ἀλαβεῖν τὸν κληρὸν τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἰδίον, id est, Designa quem elegeris ex duobus his alterum, ut accipiat sortem & conditionem ministerij huius atque Apostolatus, in quo præuaricatus est Iudas, abiitq; in locum suum. Hic τὸ ἐξ ἧς παρέβη, verto, in quo præuaricatus est: quod frequens Euangelistis est, vnam pro altera propositione vsurpare. Nec admodū quadrat: ex quo præuaricatus est. Fortasse non malè veritas, vnde excidit. Scio autem commodè verti posse πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἰδίον, ut abiret in locum suum, referriq; ad Iudam, qui præuaricatus est in suo Apostolatu, & inde excidit, ut abiret in locum suum, ad laqueum videlicet se dignum, atque à se fabricatū. Vbi τὸ vt, non rei finem di-

cit, (neque enim eo fine præuaricabatur) sed euentorum consequentiam. Potest etiam referri ad τὸ ἕνα λαβῆν, vt sit sensus: vt alter eorum quem elegeris, conditionem Apostolatus huius, in quo præuaricatus est Iudas, accipiat, abeatque in locum suum, sibi que proprium, vt pote à te ordinatum: vel in locum ipsius Iudæ. Sic enim etiam interpretatur Oecumenius, vt ad Iudam referatur, qui abeat in locum suum, scilicet laqueum, vel suspendium, quo se per prodicionem dignum iudicauit: vel ad Matthiam, vt abiret in locum Apostolatus, à quo Iudas exciderat, cui Matthias succedens, episcopatum alter ab eo accepit.

Et dederunt sortes eis, † Et cedit fors super Matthiam: Et annumeratus est cum vndecim Apostolis.

Cùm dicit: dederunt sortes eis: Græcè est, αὐτῶν, id est, eorum. Quomodo autem fiebant huiusmodi sortes, fateor me ignorare, nec quem vidi, qui mihi satisfaciat. Forsan non malè putem nihil aliud Apostolos hic sortitos esse, quàm eorum nomina inscripsisse, & in vnam misisse, Deumque rogasse, vt eius nomen prius exiret, quem aptiorem huic muneri sciret: quanquam verba sequentia videntur innuere, non tam sorte, quàm Apostolorum suffragijs electum esse Matthiam. Nam pro eo quod interpres vertit: cecidit fors super Matthiam, & annumeratus est cū vndecim: pro annumeratus est, Græcè est συγκατεψηφίσθη, id est, suffragijs & calculis omnium cooptatus est. De qua sorte vide Tho. 2. 2. q. 95. ar. 8.

CAPVT SECVNDVM.

Discipuli Christi simul cum adiunctis accepto spiritu sancto cum donis suis in die Pentecostes admirationi Iudæis facti sunt, quibus constanter Petrus prædicat Christi fidem, doctrinam, & mores, ex dictis prophetarum: quorum plurimos ad Christi fidem & baptisma inuitans, tandem ad Christum conuertit.

† 16. q. 2.
cap. 1. &
cano Nō
statim. &
cap Non
exemplo

† Sup. 1. a.
 † Mat. 3. c.
 Marc. 1. b
 Luc. 3. c.
 Ioan. 1. d.

E T dum complerentur, † dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodē loco. † Et factus est repente de caelo sonus, tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum ubi erant sedentes.

Græca quæ nunc extant, habent τὴν ἑμίσην in singulari, id est, dum compleretur dies Pentecostes. Interpretem legisse putamus τὰς ἑμίσας in plurali, sed nihil refert ad sensum. Sensus enim est, quòd ingressio die quinquagesimo à Paschate & Christi resurrectione, erant omnes discipuli pariter in eodem loco, cœnaculo videlicet. Pro pariter autem, Græcè est ὁμοθυμαδόν, quod magis significat vniuersim, vt non tam corporum coniunctionem, quàm animorum & voluntatum consensum intelligas. Erat autem quinquagesima dies à die Paschæ, & ab immolatione agni Paschalis, & egressu filiorum Israël de Aegypto, iudæis ipsis sancta & celebris, quòd ea die data esset lex in monte Sinai: eademque die festum primitiarum celebrabant Iudæi. Rectè itaq; sub id tempus, quo ad solēnitatem diei festi dispersi ex omninatione Iudæi cōfluebant, Perseuerantibus itaq; vniuersim in eodem loco, vt antè dictū est, in oratione Apostolis, factus est repente de cœlo sonus. Ac bene repetescit enim tarda molimina spiritus sancti gratia, qui vbi & quando vult spirat. Non fuit autem leuis iste sonus, tanquam spiritus ac venti vehementis ac violenti, qui totam domum suo impleuerit flatu.

† 24. q. 1.
 cap. Audiuimus.

Et apparuerunt illis dispersitæ linguæ, tanquam ignis, † seditq; supra singulos eorum.

Vbi pro dispersitæ, Græcè est διαμερισθῆναι, quod melius vertit interpretes dispersitæ, quàm Erasmus, dissectæ. Nec. n. cōstat an sectæ fuerint linguæ illæ: at cōstat dispersitas ac distributas in eos fuisse qui aderāt. Linguæ aut illæ erāt tanquam ignis, id est, igneæ vt tollas æquiuocum nominatiui & genitiui ignis: nam Græcè est πῦρ. Notat autem Chrysostomus rectè dici, tanquā ventu, & tanquam ignis, quòd reuera ventus non esset, aut ventus vrens, sed quid in similitudinem eorum: veluti tonitrua, quæ cœperunt audiri super montem Sinai,

ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem, cum lex vetus Moyfi esset conferenda, vt Exod. 19. Seditq; supra singulos eorū. Non satis apparet quodnam sit suppositum verbi sedit, & Græci ἐκάθισε, an spiritus vehemens, quod non puto, propter longam distantiam constructionis, an ignis. Crediderim tamen intellexisse Lucam, quod dispersitæ linguæ tanquā igneæ federunt supra singulos eorū. Quod autē addidit verbū singularis numeri ἐκάθισε, non retulit ad vocem dispersitæ linguæ, sed ad rem significatam, spiritum videlicet sanctum, qui per illas linguas significabatur.

† *Et repleti sunt omnes spiritu sancto, et cœperunt loqui varijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Ierusalem habitantes Iudæi viri religiosi ex omni natione quæ sub cælo est.*

† Inf. 4. d.
& 19. a.

Non tantum gratia gratum faciente repleti sunt Apostoli, qua CHRISTVS resurgens insufflando illos repleuerat, de qua Ioan. 20. sed etiam gratia gratis data, de cuius speciebus 1. Corinth. 12. Ex quibus gratijs omnes scientias, prophetias, & linguas proferre & intelligere possent, ac illos loquentes omnes, cuiusuis idiomatis essent, facile intelligebant. Vnde cœperunt loqui varijs linguis. Græcè pro varijs, est ἐτέροις, id est, alijs linguis, vt alludat ad id quod CHRISTVS promisit Marci vltimo: Linguis loquentur nouis: quamquam non vna tantum lingua, vt plerique putant, locuti sint, sed diuersis. Quod hinc conijcitur, quia cum ex diuersis linguis ac nationibus tunc Ierosolymis conuenissent plerique, audiebat vnusquisque, si quem Apostolorum conuenisset, lingua sua illos loquentes. Neque enim putarim facile, quod tantum vna lingua locuti sint, quæ exaudita sit ab omnibus: quod tamen factum puto prædicante Petro, quem putandum est vna tantum Hebræa lingua concionem illis habuisse, quam quidem linguam omnes isti diuersarū nationum, qui postea recitantur, intellexerunt: quippe qui Iudæi essent. Nā Iudæi in dispersione habitantes, atq; extra Iudæam, præter suæ nationis linguam Hebræam etiam callebant. Quod autem ait: Erant autem Ierosolymis habitantes viri religiosi Iudæi ex omni natione quæ sub cælo est: du-

bium

bium est, an perpetui incolæ Ierosolymorum fuerint, an adorandi tantum gratia in die festo Ierosolymam uenerint, aut ibidem studiorum gratia commorati fuerint, quemodo olim Athenas ex omnibus locis mittebantur, & nunc Parthios, atque ad alias Academias. Vnde subdit: *Facta autem hac uoce, conuenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes, et mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt? Et quomodo nos audiuimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Iudæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et partes Lybiæ, quæ est circa Cyrenem, et aduenæ Romani, Iudæi quoque et Profelyti, Cretes et Arabes, audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.*

Nec mirum, si tanta audiens mirabilia mente confusa sit multitudo, quod hæc in eius uirtute fierent, quem tam ignominiosè occiderant, quodque illos agnoscerent Galilæos, prius inopes manu victum quærentes, tunc omnium hominum linguis disertissime sapientissimeque loquentes. Vero simile est enim omnes linguas in confusione Babel distinctas, ipsis Apostolis in unâ, quæ ante confusionem erat, linguam coactas, qua ipsi loquentes, unusquisque pro captu suo intelligebat, & si omnia noscerent genera linguarum. Dubiû tamen est, an loquentes Hebraicè, Græcus, aut Latinus, Gallus, aut Germanus intellexisset. Omnium quæ hic describuntur nationum, aliqui eos ac propriam maternam linguam loquentes intelligebant. Et ut distantia locorum maior è faciat, legentibus admirationem, paucis duximus ea describere, ut & sequentibus lectori adminiculo sint & leuamen.

Parthia.

Prima harum Parthia dicta, in Orientali plaga, cui sunt affines populi ab ortu Arii, ab occasu Medi, à meridie Carmani, varia per deserta sparsi, à septentrione. Hircani. Huius regia urbs Hecatompylos, licet aliæ quàm plurimæ & præclaræ sint urbes in sacris scripturis celebratæ. Huius regionis incolæ Parthi dicuntur.

Media.

Media Orientalis est regio, cuius incolæ Medi, & ut

Plinius

Plinius inquit, ab occasu transfersa obliquè Parthiæ occurrens vtraq; regna includit. Ab ortu aut̄ habet Parthos & Caspios, à meridie Persas, à septentrione Armeniam. Cuius regia vrbs Ecbatana, in quam decem tribus Iudæorum capta Samaria transtulerunt.

Elam, à qua Elamitæ nuncupati, duplex est, altera in Persia, siue Susiana regione, altera in Media. Contra quam prophetat Ieremias cap. 49. in fine, quòd captiuos detineret Iudæos, & eos supra modum affligeret.

Elamitæ.

Mesopotamia vltra Syriam latissimè patet, regio inter Euphraten & Tigrim media, vnde nomen sortita est. *Μέσος* enim medium, *ποταμός*, mare, inde Mesopotamia. In hanc venit Abraham cum patre & familia, Vt Chaldæorum fugiens, ibiq; moratus est in Haram, siue Charan, donec à Domino iussus in Palestinam peregrinatus est, Genes. 12. de qua amplius infra. 7.

Mesopotamos.

Iudæa pars quondam Palæstinæ fuit, inter fluuiū Euphraten, & mare Aegyptiū. Ab oriente Moabitas, ab occidēte mare Aegyptium, à meridie Cades Barneas habet, à septentrione Ioppe portu clauditur, qui nunc Iapha dicitur: regio multis celebrata nominibus.

Iudæa.

Cappadocia regio Pontica, paruum continens Armeniam. Ab ortu magnam tangit Armeniam, ab occasu Galatiam & Pamphiliam, à meridie Ciliciam, & Taurum montem, à septentrione Euxinum fluuium. In qua præcipua vrbiū & regia est Mazaca, quæ postea à Claudio Tiberio Cæsarea dicta est, in qua Basilius Magnus sedit Archiepiscopus.

Cappadocia.

Pontus in minori Asia, vrbs septentrionalis est. Ab ortu Colchidem habet, ab occasu Hali fluuiio clauditur, ab Austro Cappadociam, & eam præcipuè partem, quæ minorem complectitur Armeniam, à septentrione mare Ponticum, à quo nominata est, tangit, quam Tertullianus optimè cum suo Apostolo Martione suis depingit coloribus, lib. 1. contra Martionem. Regnum quondam Mithridatis regis maximi, quem populus Romanus multis annis ægrè demum superauit.

Pontus.

Asia duplex, maior, & minor, quæ mediam totius orbis partem continent. Maior ab India incipit, quam ab Europa fluuius Tanais, ab Africa Nilus distinguit.

Asia.

Minor,

Minor, quæ pro bona parte Turchia dicitur, præclaras continet vrbes & regiones, Phrygiam, Cariam Lyciam, Lidiã, Lycaoniam, Cheroneſum, Pórum, Bythiniam, Cappadociã, plurimas quæ celebres prouincias, quas Pius papalongius describit.

Phrygia. Phrygia pars eſt Aſiæ minoris, quæ duplex eſt. Maior inter Galatiam & Lidiã, ad Pamphiliã, Liſiam, & Cariam uſq; protenſa. Cuius præcipuæ ſunt vrbes, Ancyra, Symiada, Apamia, Hierapolis, & Cibira. Minor uerò Troadi adiacet, ad Galatas uſq; protenſa, à meridie Miſiam maiorem, à ſeptentrione Bythiniam tangit.

Pãphilia. Pamphilia olim Mopſopia dicta, tota ferè montana, à Tauro monte uſque ad mare protenditur, ab ortu Thraciam Ciliciã tangit, ab occaſu Climacem montem, & Phrygiam, à ſeptentrione Piſidiam. Inter huius præcipuas vrbes eſt Perga, ad quã Paulus cū Barnaba profectus eſt, ut patet Act. 13. & ad alias huius prouinciæ vrbes, quæ hic deſignãtur, quas ſperamus ibidè deſcribere.

Aegyptus. Aegyptus Aſiæ maioris pars, ab oriente partes habet, quæ inter Arabicum ſinum, & Nilũ locãtur, ab occidète loca uſque ad Abaſes, & ad 7. oſtia Nili, à meridie mari Rubro, & deſertis Arabiæ, à ſeptètrione Palæſtina clauditur. Quæ fertiliffima omnium terrarum fertur, niſi quia accèſſu interdum deſtituta, famem ſentiat.

Libya. Libya interdum pro tota Aphrica ſumitur. Ea uerò portio, quæ ab occaſu Aegypto adiacet, Libya dicitur, iuxta Mareotidem & Cyrenaicã regionem.

Cyrene. Cyrene vrbs præcipua Cyrenaicæ regionis Libyæ, Aphricæ contermina, Carthaginis quondam æmula, & clarorum virorum memoria percelebris. Cuius incolæ Cyrenei uel Cyrenenſes dicti, ſicut Simon ille Cyrenæus, uel Cyrenenſis, in Euãgelio celebratus, pater Alexandri & Ruffi, diſcipulorum Chriſti, qui ab ea ortus erat. Hanc autem mercatores nunc Barbariam uocant.

Romani. Et aduenæ Romani. Pro aduenæ, Græcè eſt ἐπίδημιον, quod ſignificat peregrinantes, ſiue illic tanquam peregrini uerſantes. Indicat autem Romanos, qui Ieroſolymam diuerterant ſiue religionis gratia, ſeu ſtudioſum. Quod uerò ſubdit: Iudæi quoq; & Proſelyti: uerò Græcè non eſt quoque, ſed ἑτεροί, & ſenſus eſt: Et aduenæ Romani,

mani, Iudæiq; & Profelyti, siue Iudæi fuerint genere, siue Profelyti, hoc est, adsciti ex gētilitate ad Iudaismū, & Iudæorum religionem. Nec enim hoc loco Iudæos pro ipsa tota Iudæorum nātione sumere oportet, inò omnes istos, quos antè nominauit, intelligēdum est genere ac religione Iudæos fuisse, alijs tamen in locis, quàm in Iudæa natos regione: ideo inquit, quòd inter Romanos, qui tunc Ierofolymis conuenerant, aliqui Iudæi erant genere ab illis locis orti, vt vero simile est, quòd deuidtis per Pompeium Ierofolymis, vel per Antiochum, quidam Romam transferant, vel Syriam, aut Aegyptum, & huius, & cum ijs Romanis genere & religione Iudæi erant, & alij Romani Profelyti, qui scilicet ex meris gentibus ad Iudaismum transferant.

Certes, siue Cretenses, à Creta insula, quæ nunc Candia dicitur, sub Venetorū dominio maribus vndiq; clausa, ab ortu Carpathio, ab occasu Iouio, à meridie Africano, à septétrione Aegeo, inter Atticā Græcię, & Cyrenaicam Africæ orā media iacet: terra admodū ferax, & maximè optimi vini, quod dicunt Maluasiacum vinum.

Arabes, ab Arabia dicti. Ea autem triplex est. Petrea, à Petra vrbe regia eius præcipua, quam Petram deserti vocauerunt prophetæ, Isa. 16. incipientem à Pelusio ad Palæstinam. Altera deserta, quæ ab occasu Petream habet, & sinum Persicum, à meridie scëlicem Arabiam, à septentrione Euphratem. Tertia, quæ dicitur Fœlix, siue beata, à mari Rubro clauditur ab occidente, à meridie Palæstina, cuius vrbs percelebris thurifera Saba est, in sacris scripturis celebrata.

Cùm verò dicit: Loquentes magnalia Dei: pro magnalia, Græcè est τὰ μεγαλῆα, id est, diuinam in se magnificentiam, à spiritu sancto, donoq; linguarum, Deiq; magnificas & admirabiles virtutes. Obuijs enim quibusq; lingua eorum propria diuinam in se largitatem & magnificentiam enarrabant Apostoli, quòd alijs quidem admirationi erat, lingua sua Galilæos loqui audiētibus.

Stupebant autem omnes, & mirabantur, ad inuicem dicentes: Quidnam vult hoc esse? Alij autem irridentes dicebant: Quia musto pleni sunt isti.

Nec

Nec sine admiratione hæc præsentibus audiri poterant, alijs tamen derisioni, vino & ebrietati tribuētibus. Sunt qui putant vna tantum lingua locutos fuisse Apostolos, sed miraculo factum, vt quisque eos intelligeret, perinde atque lingua sua loquentes. Quod cum audientium magis, quam ipsorum Apostolorum miraculū fuisset, & textus dicat, quod loquebantur varijs seu alijs linguis, credendum est diuerſis esse locutos: alioqui si sua tantum ab omnibus intellecta, falsum esset quod loquerentur varijs aut alijs linguis: quanquam in generali locutione Petri, quæ paulo post sequitur, vna tantum, id est, Hebræa lingua locutus est, quam non mirum erat ab omnibus intelligi, cum Hebræi penè omnes, etiam vbiunque gentium nunc habitant, præter linguam gentis illius, etiam Hebraicam teneant.

Stans autem Petrus cum undecim, leuauit vocem suam, & locutus est eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit & auribus percipite verba mea. Non enim sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia.

Cum audisset quosdam dicentes musto plenos esse Apostolos, non ferens blasphemiam Petrus, vt quod spiritus sancti opus erat, ebrietati tribueretur, non inquit, sicut vos existimatis, hi musto madent, cum nondum sit tempus musti aut vindemiæ, sed tantum veris: nec sunt ebrii, cum hora diei tertia sit. Ita argumentatur Petrus: Tertia tantum hora diei est, id est, circiter octauam, quo tempore impransi adhuc sunt homines: non ergo ebrii sunt, sed ieiuni. Iudæi enim ab ortu solis, qui tunc circa quintam vel paulò antè oriebatur more nostro, dies suos auspiciantur. Vnde circa Pentecosten, si circa quintam oriebatur, tertia eorum hora, nostra octaua erat. De horis autem Iudæorum in Euangelijs nostris diximus.

†Ioël. 2. g Sed hoc est quod dictum est per prophetam Ioël: † Et erit in
Isa. 44. a. nouissimis diebus, (dicit Dominus) effundam de spiritu meo
super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filie
vestrae: & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores
vestri somnia somniabunt. Et quidem super seruos meos,

*Et ancillas meas in diebus illis + effundam de spiritu meo, + Ioël. 2. b
 Et prophetabunt: Et dabo prodigia in caelo sursum, Et signa
 in terra deorsum, sanguinem Et ignem, Et vaporem fumi.
 + Sol conuertetur in tenebras Et luna in sanguinem, antequam + Ioël. 2. b
 veniat dies Domini magnus et manifestus. + Et omnis qui- Mat. 10. c.
 cunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. & 24. b.
 + Roma.
 10. c.*

Quasi diceret Petrus: Quod ipsi nunc varijs loquuntur linguis, non est hoc à musto, sed à spiritu sancto, illos ad id agente, quem largiter & abundè receperunt, sicut antè futurum prophetauit Ioël, dicens: Et erit in nouissimis diebus, &c. In quibus prophetæ verbis vocabulo effundam, profusa spiritus sancti, donorumque eius largitio intelligitur. Quod autem ait: super omnem carnem: Hebræo more locutus est, pro supra omnes homines, Iudæos & Gentiles. Nam cum carnis, tum animæ nomine totum hominem Hebræi significant. In hac autem Ioëlis prophetia duo tractantur: Primum de larga sancti spiritus effusione in Dei seruos, & filios Iudæorum Apostolos. Posterior pars ab eo loco: Et dabo prodigia in cælo, &c. à quibusdam exponitur de prodigijs & miraculis circa Christi natiuitatem, mortem, & resurrectionem factis, pauloque post ascensionem in primitiua Ecclesia. Prodiga enim, vt aiunt, in cælo apparuere, cum nascente Christo noua stella visa est, multitudoque angelicæ militiæ, cælesti luce circumfusa. Signa autem in terra data sunt, totæditi à Christo miraculis. Sanguinem autem, effusum è CHRISTI latere sanguinem exponunt: ignem, spiritus sancti inflammationem: vaporem fumi, Iudæorum excæcationem. Solem versum in tenebras Christi passio vidit. Luna autem quomodo versa sit in sanguinem ante Christi passionem, non facilè explicant, nisi quod ante eclipsim visa sit rubra, instante Christi passione. Quod autem sequitur: antequam veniat dies Domini magnus & manifestus, siue illustris: nam Græcè ἡμετέριον, quod vtrunque significat, Hebraicè verò מוֹרָא, horribilis, terribilis: & interpretatur diē resurrectionis. Alij interpretantur posteriorem partem: Dabo prodigia & signa, &c. de signis Ierosolimitanum excidium præcedentibus: alij de

signis futurum iudicium præcessuris.

†Inf. 5. d. †Viri Israëlita, audite verba hæc. Iesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis virtutibus & prodigijs & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut scitis, hunc definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes, interemistis.

Cùm dicit approbatum, interpres legit ἀποδείξει μὲν, ἀπὸ τῶ ἀποδείχουσι, quod significat approbo. Græci tamen codices, qui nūc extant, habent ἀποδείξει μὲν, id est, demonstratum, siue declaratum, ἀπὸ τῶ δείκνυμι. Quod verò sequitur: hunc definito cōsilio: hunc, pleonasmō Hebræorum abundat. Sensus est enim, Iesum approbatum à Deo, &c. definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes, interemistis. Affigentes enim legendum esse declarat verbum Græcum προσέβαλλοντες: quanquam in nonnullis codicibus obtinuit pro eo verbum affigentes, genus videlicet pro specie, et si perparum ad sensum refert. Quod autem interpres legit: præscientia Dei traditum: Græci habent participium λαβόντες, id est, cū ipsum Dei patris consilio & præscientia accepissetis. Quod autem sequitur: per manus iniquorū: referri potest ad τὸ ἔκδοον, vel λαβόντες, & ad τὸ προσέβαλλοντες. Primo modo sensus est: Hunc Dei præscientia per manus iniquorum traditum cū accepissetis, vel cū accepissetis per manus iniquorum. Si referatur ad προσέβαλλοντες, sensus est: affigentes cruci, videlicet per manus iniquorum.

†Inf. 10. d †Quæ Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eū:

†Psa. 15. d †Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commovear. Propter hoc letatū est cor meum, & exultavit lingua mea, insuper & caro mea

†Ibidem. requiescet in spe. † Quoniam non derelinques animā meā in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, & replebis me iucunditate cum facie tua.

Dolores mortis Chrysofomo & Oecumenio teste vocat calamitates omnes, quæ mortem consequuntur.

Non

Non enim sic intelligit, solutis doloribus mortis, ut dolorem moriens Christus non senserit, sed licet per illos mortuus sit, ab illis absolutus est, nec ex illis corporis passus est corruptionem. Itaque suscitatum esse Christum, solutis inferni siue mortis doloribus (nam interpret, qui habet inferni, legit & *Αἰς*: Græci tamen codices habent *θανάτου*, id est, mortis) nihil aliud est, quam ad immortale omnino, corruptionisque plane expertum corpus surrexisse. Si legas doloribus inferni, notandum, *הינו* feol Hebraicum non modò locum supplicij, tartarum videlicet ipsum significat, sed & sepulchrum, foueam, & mortem ipsam. Quòd verò ait: iuxta quòd impossibile erat teneri illum ab eo: significat quòd impossibile erat Christum diutius, quam triduum à patre definitum, à morte & in sepulchro detineri. Quod probat ex adducto Psal. 15. ex quo vno præcipuo loco Petrus Christi resurrectionem concludit. Ex parte inquam animæ: quia ut ait Hiero. propterea illuc descendit anima Christi, ut electos suos inde eijceret, & diabolum ligaret. Diabolus antea se taliter iactabat, ut omnia regna mundi haberet: nunc à Christo ligatus tenetur. Ex parte verò corporis, quia non dabis sanctum tuum, id est, corpus à te sanctificatum, ut cætera corpora sanctificaret, & non videret corruptionem, nec in sepulchro corrumperetur, quod idem est. Quòd autem seiunctum filium ab alijs hominibus dicat, ex hoc patet, quia non sicut alij peccatores in sepulchro iacuit absque spe resurrectionis, nec anima in inferno, quia vtrūque verbo diuino vnitum fuit.

Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha † 3. Reg. David, † quoniam defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, & sciret quia † iureiuratio iurasset illi † Psal. Deus, de fructu lumbi eius sedere super sedem eius, providens 131.6. locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro eius vidit corruptionem, cuius omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit donum quod videtis & auditis.

Ex quibus præmissis Davidis authoritatibus sic arguetur Petrus: David cum propheta esset, hæc verba verè

de quodam prædixit, non autem de seipso, qui apud nos defunctus est, sepultus, & eius sepulchrum apud nos hactenus manet. Non ergo de seipso prophetauit, sed de quopiam, cui iurauit Dominus, quia sederet super sedem suam: & cuius prouidens resurrectionem prophetauit, quòd neq; anima ab inferis detineretur, nec caro videret in sepulchro corruptionem, quemadmodum ipseus Dauid caro antea vidit. De Christo igitur, & eius resurrectione hæc dicta fuerunt.

†Psal.
109.a.

Non enim Dauid ascendit in cælum. Dicit autem ipse: †Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Ostendit quòd quemadmodum Dauid prædixerat fore, vt Christus ad vitam planè immortalem, atque interitus & labis nesciam resurgeret, ita fore, vt in cælos ad dexteram Dei patris ascenderet. Hoc autem probat ex Psal. 109. vbi ait Dauid: Dixit Dominus Domino meo, &c. id est, Dominus pater dixit Domino meo christo, sede à dextris meis. Nam de Dauide non potest intelligi locus, qui se non Dominum suum vocasset. Quibus verbis Matth. 22. Christus Phariseis probauit, Christum non esse purum hominem, aut Dauidis omnino filium.

Certissimè sciat ergo omnis domus Israël, quia & Dominum meum, & Christum fecit Deus hunc Iesum, quem vos crucifixistis.

Hoc est, Norint vniuersi Israëlitæ, quod Iesus ille, quem vos crucifixistis, constitutus est à Deo patre Rex & Dominus vniuersorum: sicut ait Psal. 2. ✠ Ego autè constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Constituitque illum Christum, id est, vinctum, & Messiam, sicut de eo Dauid prædixerat. Psal. 44. ✠ Propterea vixit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis.

†Matth.
4.c.

Marc. 1.c.

Luc. 3.a.

Apo. 2.d.

His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos: Quid faciemus viri fratres? Petrus autem ad illos: †Pœnitentiam inquit, agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis do-

num spiritus sancti.

Tantis his conuicti prophetijs & rationibus plurimi Iudæorum, quorum cōscientia vicerat indignationem, & metus odiū, Petrū & cæteros rogant Apostolos, quid illis facto opus sit, vt remissionem cōsequi possint peccatorum. Quibus indicit pœnitentiam in Christum admissorum: vt digni baptismum consequi efficiamini in remissionem peccatorum vestrorum: sed & spiritus sancti dona, quæ tantum in nobis admiramini, videtis & auditis.

Vobis enim est repromissio, & filijs vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunque aduocauerit Dominus Deus noster. Alijs etiam verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos, dicens: Saluamini à generatione ista praua. Qui ergo receperunt sermonem eius, baptizati sunt: & appositæ sunt in die illa animæ circiter tria milia.

Confirmant hæc verba quod dixerat: accipietis donum spiritus sancti: ne desperarent propter Christi mortem à se procuratam, quasi eam gratiam assequi nō possint. Quia inquit, & vobis, & filijs vestris, sicut ab eo audistis, facta est repromissio: nec vobis tantum, sed & gentibus etiam, quæ longè nunc sunt à Deo per idololatriam, quam ad fidē vocare Domino Deo visum fuerit.

Erant autem perseuerātes in doctrina Apostolorum, & cōmunicatione fractionis panis, & orationibus. Fiebat autem omni animæ timor. Multa quoque prodigia & signa per Apostolos in Ierusalem fiebant: & metus erat magnus in vniuersis. Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia. Possessiones & substantias vendebant, & diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

Fractionem autem panis, quam hīc communicant, dicimus eam esse, de qua Paul. 1. Cor. 10. Panis quem frangimus, nōne participatio corporis Domini est? perceptionem Eucharistiæ intelligere oportet illam, quam in principio frequentare cœperūt. Nam si conuiuia sua & ἀγάπας nos intelligere oportet, nō esset hoc laudis, vt perseuerarēt in conuiuādo quia vita fuisset Epicureorū.

Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, &

frangentes circa domos panem, sumebant panem cum exultatione, et simplicitate cordis, collaudantes Deum, et habentes gratiam ad omnem plebem.

Pro circa domos, Græcè est $\kappa\alpha\tau' \delta\iota\kappa\omicron\tau$, id est, per singulas domos, quasi dicat, domatim, & Gallicè, *de maison en maison*. Frangere autem panem hîc more Hebræo sumitur pro epulari: quanquam hoc parcè & modicè, vt alimentum intelligas, & non delicias, vt annotat Chrysostomus: quanquam hîc præcipuè pro Eucharistiæ participatione sumi consuevit.

Dominus aut augebat qui salui fierent quotidie in idipsum.

Pro augebat, Græcè est $\pi\rho\omicron\delta\epsilon\tau\iota\sigma\tau\eta$, id est, addebat, siue adiungebat, & Græci aiunt, $\tau\tilde{\alpha} \epsilon\kappa\kappa\lambda\omicron\iota\alpha$, vt sit sensus, quòd adiungebat quotidie Ecclesiæ, qui salui fierent. Quod aut interpretis habet, in idipsum, Græcè, $\epsilon\iota\varsigma \tau\omicron \alpha\upsilon\tau\omicron$, id est, simul, Græci addunt initio sequentis capitis.

CAPVT TERTIVM.

Petrus & Ioannes ascendentes in templum oraturi, claudum natum curauerunt, cuius signi occasione Petrus Christum ostendit verum Messiam, Abrahæ promissum, per Moysem & prophetas in lege præuisum.

† Infr. 4.
c. & 14. b.

P*etrus autem et Ioannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam. † Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ, baiulabatur, quæ ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur speciosa, vt peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum.*

In hoc magna amborum apparet charitas, qui in cœna super Christi traditione collocati sunt, in passione Christum vsque in pontificis atrium secuti, ambo in sepulchrum die resurrectionis cucurrerunt, in Galilæa post resurrectionem alter alterum Christo commendat, & tam ante conuersionem, quàm post resurrectionem Christi simul piscabantur: inde ascendebant in templum oraturi hora nona, computando more Babyloniorum, & Iudæorum, circiter tertiam à meridie. Hic autem Græci addunt, $\tau\omicron \epsilon\iota\varsigma \tau\omicron \alpha\upsilon\tau\omicron$, id est, simul scilicet ascendebat, quod

quod satis innuitur per copulam coniunctionis, cum dicit: Petrus & Ioannes ascendebant. Et quidam vir, qui erat claudus, &c. & sequitur: quem ponebant ad portam templi, quæ dicitur speciosa. Hanc portam quidam dicunt Ioathan filium Ozia regem Iuda ædificasse cæteris sublimiorem, & propterea à Iudæis vocatam speciosam. Alij dicunt eam ab Herode loco eiusdem ædificatam. Hic enim decimo octavo regni sui anno, quo sibi Iudæos conciliaret, quibus inuitis Iudææ regnum à Romanis adeptus fuerat, ad templum extruendum conuersus, incredibili ipsum magnificentia spacio octo annorum erexit, additis porticibus vario opere visendis: sed & portis templi magnitudine & artificio ad eò præstantibus, vt vnam ex illis vulgò speciosam appellarent.

Is cum vidisset Petrum & Ioannem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemosynam acciperet. Intuens autè in eum Petrus cum Ioanne, dixit: Respice in nos. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit: Argentum & aurum nõ est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do. † In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Et apprehensa manu eius dextra, alleuauit eum: & protinus consolidatæ sunt bases eius & plantæ.

Infr. 9. d.

Vt igitur Petrus sua dicta signis confirmaret, peruenitur ad miraculum. Claudus Petrum aspiciebat, sperans se aliquid ab eo accepturum, Petrus etiam claudum aspiciebat, sperans se aliquid illi daturum, præuenit tamen Petrus petens quid à claudis: quid peteret, sperans se maiora illi daturum, quam postulare posset. Nec spes vtrunque fefellit: quoniam & Petrus pecunia carens contulit quibus abundabat beneficia, & claudus recepit quæ nunquam dona sperasset. Vnde pro summa eleemosyna Petrus sanitatem claudis contulit, & tactu Petri consolidatæ sunt bases eius.

Et exiliens stetit, & ambulabat, & intrauit cum illis in templum, ambulans, & exiliens, & laudans Deum. Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum. Cognoscebant autem illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat, ad speciosam portam templi: & impleti sunt

stupore & extasi in eo quod contigerat illi.

Erectus autem claudus, qui nondum ambulare nouerat, parumper cœpit firmare gressum, & exinde audens ambulare, imò & salire: vnde Græcè dicitur, περιπατῶν, καὶ ἀλλόμενος, id est, deambulans, & saliens, ne tantummodo intelligas exultantem præ gaudio, sed etiam vt se perfectè sanatum ostenderet, motu corporis saltantem. Sic enim Oecumenius Græcus inambulans & saliens, quasi iam propter saltum propemodum ignoraretur is qui paulò antè adeò tardus erat, vt ad progressum aliorum egeret auxilio, qui cum quotidie ad portam templi deferrent. Quod autem ait, extasi, maxima intelligitur admiratio, qua quis alienatur quasi à seipso. Et vt ait **Aug. in Psal. 30.** * Verbum extasis Græcum est, Latine, quantum datur intelligi, verbo vno exponi potest, si dicatur excessus. Excessus autem mentis propriè solet extasis dici. In excessu verò mētis duo intelliguntur, aut pavor, aut intentio ad superna, ita vt quodammodo de memoria labantur inferna. In hac extasi fuerūt omnes sancti, quibus arcana Dei mundum istum excedentia reuelata sunt.

Cùm viderēt aut Petrum & Ioannē, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum quæ appellatur Salomonis, stupentes.

Interpres legisse videtur: ἐδῶντες, id est, cùm vidissent: quanquam Græca, quæ nunc extant, longè secus habeant. Neque tamen propterea vulgatam versionem mutare debebat audaculus librarius, sed annotare sufficiebat ad marginem Græcam lectionem, quæ sic habet: κρατῶντες δὲ τοῦ ἰαθῆντος χωλῶ τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην, id est: Cùm teneret autem claudus qui sanatus fuerat, Petrum & Ioannem: quasi, vt inquit Oecumenius, ægrè ab illis diuelleretur, metuens ne si ab eis disiungeretur, rursus eum protinus morbus corripere. At sensus nostræ editionis melius quadrare videtur. Quòd autem meminit porticus Salomonis, aduerte quòd Dauid dedit filio suo Salomoni descriptionē porticus illius & templi, vt 1. Paral. 28. Dicitur aut 3. Reg. 6. quòd * Salomō ædificauit altare Dño, & porticū, quæ erat ante templum 20. cubitorum longitudinis, & 10. cubitorū latitudinis.

* 3. Reg.
6. a.

Hanc

Hanc Salomonis porticum ad vsque illa tempora extitisse, vnamque ex totius templi incendio integram superfuisse, testatur Oecumenius: *αὐτὴ μόνη εἶτα ἀπὸ τῆς κατὰ κινῆς δόλο μώντος ἐνέπερκεσε γὰρ τὸ ἱερόν ναβουχοδονοσορ, καὶ ὠκοδόμησε κύρος ὁ πέρσης*, id est: Sola hæc porticus stetit superfuitque ex ædificio Salomonis, incendit enim templum Nabuchonodossor, & ædificauit Cyrus Persa, itaque cum sola ex tanto ædificio Salomonis superesset, obtinuit vt porticus Salomonis diceretur. Alijs videtur eam porticum cum toto templo ab Herode ædificatam esse, & propter elegantiam operis primi conditoris nomen retinuisse.

Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Israëlita, quid admiramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus patrū nostrorum glorificauit filium suum Iesum, quem vos quidem tradidistis, & negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.

Quauis sancti virtute naturali aut acquisita ædant miracula, virtute tamen diuina & diuinitus sibi indita miracula faciūt, vt Matth. 10. ✠ Et fecit vt essent duodecim cum illo. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia. Et Marc. 3. ✠ Dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia. Apostoli igitur accepto spiritu sancto, simul acceperūt gratias gratis datas, de quibus Paul. 1. Cor. 12. Quanquam ex hoc loco neoterici traxisse putent, miracula non propria hominis virtute, sed sola Christi in cælo sedentis virtute fieri: non aduertentes quid præcipuè Petrus intendat, nempe vt Iudæorum animos in Christum conuertat, à quo hanc imprimis nacti sint virtutem & potestatem edendi miracula ministerialiter, & tanquam diuinæ illius virtutis instrumenta. Pro eo autem quod dicimus, potestatem, Græca quæ nunc extant, habent *ἰουρεβία*, id est, pietate aut religione, Interpres legit *ἐξουσία*, id est, potestate: quod magis quadrat. Nam reuera non sua potestate naturali, & inde pendēti, sed fide & pietate, & dono gratuito miraculum hoc operati sunt. Ideo præcipuum &

principalé huius miraculi authorem, Deū videlicet vniuersorū dicit, qui tādē hominum misertus, filium suū misit ad homines à se prius electos. Illum autē in manus tradiderunt alienorum, negantes eum esse regē suum, sed potius Cæsarem idololatram in suum regem præelegerunt, licet iudex eum omnibusvijs liberare contenderet. Vnde vbi dicimus, iudicante illo dimitti: Græci dicunt, *χρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν*, id est, cū statuisset ille liberū eum dimittere, non passi sunt eum liberari. Vnde subdit:

† Matth. 27. b. † Vos autem sanctum & iustum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis, authorem verò vitæ interfecistis, Mar. 15. b. quem Deus suscitauit à mortuis, cuius nos testes sumus. Et in Luc. 23. c. fide nominis eius, hunc quem vos vidistis & nostis, confirmauit nomen eius, & fides quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum. Ioã. 18. g.

Iudæi itaque qui prophetias nouerant, & Christi gesta, miracula, & doctrinam iuxta prophetarum scripta conspiciebant, neci eius pro virili consentiētes, vt iudex eum morti traderet, liberato homicida insistebant. Iudex verò & prophetarum, & Christi miraculorum nefcius, illum liberare volebat. Vnde Oecumenius: Efficaciter probat Petrus, quòd Christum absoluere poterunt. Nam si homicidam absolui fecerunt, qui reipublicæ vt seditiosus maximo esset nocumento, quantò magis innoxium, pacis & vitæ authorem liberare poterunt, quem tamen infontem ad mortem iudicari curauerunt, nomen eius perpetuò extinguere nitentes: quem contra eorum voluntatem, & præter spem Deus à mortuis, imò seipse suscitauit. Cuius resurrectionem prophetarum confirmat testimonijs, quam supra satis probauit, sed omnium Apostolorum & discipulorum testimonio relinquit indubitatum. Hic autem, quem prius claudum vidistis in fide eius sanatus est, & consolidatus: imò sola nominis inuocatio ipsum solidauit.

† Ecclesia Et nunc fratres scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & stici. 17. c. principes vestri. Deus autem qui prænuñciauit per omniū prophetarum, pati Christum suum, sic impleuit. † Pœnitenti- Mat. 4. c. ni igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra.

Quòd

Quòd Iudæi **CHRISTVM** ignorantèr occiderunt, probat Apосто. 1. Corinth. 2. Si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Iudæorum autem quidam principes erāt, scientes quæ prædixerant futura prophetæ, quæ in **CHRISTO** cognoscebant, nisi excæcasset eos malitia eorum, propterea in **CHRISTO** Deitatis mysterium ignorabant. Nec ideo ignorantia eorum excusabat eos à peccato, quæ quodammodo affectata erat, quia inuidiam in eum conceperunt, qua omnia Christi dicta & facta in peius verterunt: nec ideo excusabiles erat, vt Ioan. 15. ✠ Si non venissem, & locutus eis non fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Inferiores verò dicta prophetarum ignorantest, vt plurimum principibus assentiebant, à quibus vt plurimum seducebantur. Veruntamen quia non tantum conciliauerunt odium, ideo facilè audita doctrina **CHRISTI**, & visis signis, ad **CHRISTI** fidem cōuertebantur. Quos ideo Petrus exhortatur ad resipiscentiam, vt peccatorum consequantur remissionem.

Marc. 1. c.
Lucæ. 3. b
& 13. . a
Apo. 2. d.

✠ Ioan.
15. d.

Vt cum venerint tempora refrigerij à conspectu Domini, & miserit eum qui prædicatus est vobis Iesum Christum, quem oportet quidem cælum recipere, usque in tēpora restitutionis omnium, de quo locutus est Deus per os sanctorum suorum à seculo prophetarum.

Tempora refrigerij dicens, ostendit futurum, vt in multas miseras & calamitates Iudæi incidant. Tempora autem refrigerij Græci interpretantur, vel tempora resurrectionis, in quibus planè de uicta morte ad vitam immortalem perpetuum refrigerandi refocillandique surgent electi. Interpretantur etiam dies qui consecuti sunt vehementem illam Ierosolymorum expugnationem, & captiuitatem, qui dies propter electos abbreviati sunt, vt credentes inuenirent refrigerium, & feruarentur à vehemēti illa miseria & necessitate. Hoc autem loco: vt cum venerint tempora refrigerij: cum nihil sequatur verbis illis respondens, manifesta est eclipsis, supplendumque est, salui sitis, aut aliquid simile. Quod autem dicit: quem oportet quidem cælum suscipere:

Occu-

Oecumenius Græcus asserit, τὸ δὲ εἶναι ἔπι τοῦ οὐρανοῦ ἔπι τοῦ οὐρανοῦ, id est, oportet pro oportebat quidem in cœlum recipi. Et ad vitadum amphibologiæ incōmodum ita vertere posses: quæ oportebat quidem in cœlū recipi, vsq; ad tēpora restitutionis omniū, id est, vniuersalis iudicij. Quæ locutus est Deus, id est, de quibus locutus est deus.

† Deut.
18. d.

Moses quidem dixit: Quoniam † prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquā me ipsum audietis, iuxta omnia quæ locutus fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæ non audierit prophetam illum: exterminabitur de plebe.

Quod autem dicit, refertur ad id quod antè præcessit: & misit eū qui prædicatus est, siue antè prædicatus est vobis: nam Græcè est προκηρυγμένον. Et si tanquam se ipsum audiendum iubet Moyses, non designat omnimodam similitudinem, quoniam Christus absque comparatione Moyse maior est, & attentius audiendus. In hoc tamen quædam est similitudo, quoniam vterque Israëlita, Leuita, & sacerdos: hunc persecutus est Herodes, illum Pharao: infantes propter vtrunque occidi iubentur: vterque legislator, hic veritatem, ille figuram prænunciabat. Et propterea hic magis, quam ille audiendus & suscipiendus. Quia igitur hic veritatem tantumdem expectatam, sui que discipuli prædicant, audiēdi sunt sub pœna damnationis & deletionis de numero electorum, & libro vitæ.

Et omnes propheta à Samuel, & deinceps qui locuti sunt, & annunciauerunt dies istos. Vos estis filij prophetarum & testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abrahamā: † Et in semine tuo benedicetur omnes familie terræ.

† Genes.
12. c.

Quoniam à tempore Samuelis plures fuerunt propheta, quàm antea, ideo prophetias à Samuele incipit, quæ de primo Christi aduentu prædicauerunt, qui omnium fuerit finis prophetarum, vt Luc. 16. ✠ Lex & propheta vsque ad Ioannem, & omnes præuiderūt, & scripserunt dies istos. Quod autem dicit: Vos estis filij prophetarū: Græcè est, υμεῖς ἐστέ υἱοὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο ὁ θεὸς πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν. Quod

✠ Lucæ
16. d.

vertere possis: & pacti seu fœderis, quod pactus est Deus cum patribus. Vbi *ἡθήκη* hoc loco pollicitationem Abrahamo factam à Deo de nascituro ex eius semine saluatore significat, quam testamentum appellare interpret Latinus solet, quòd testatoris morte demùm confirmata est illa pollicitatio, vt non nisi testatoris morte validum est testamentum: quemadmodum inquit Paul^o ad Heb. 8. *ἡθήκη* itaque in singulari pactum magis & pollicitationem significat, in plurali autem significat testamentum: quanquam in singulari etiam pro testamento nonnunquam inueniatur, vt vult Budæus in Commentarijs. Vbi autem Budæus legit *ἡθήκης ἢ ἕθερο*, Græca Stephani habent, *ἰέθερο*. Cùm autem vtrunque accusatiuum regat τὸ ἡς, oportet esse genitiuum instrumentalem, vt sit sensus: Vos estis filij prophetarum & pollicitationis, per quam pactum & fœdus iniit cum patribus nostris Deus. Filij enim fœderis Hebræo more sunt, qui partem & portionem habent in fœdere.

Vobis primum Deus suscitans filium suum, misit eum benedicientem vobis, vt conuertat se unusquisq; à nequitia sua.

Hic Petrus spem illorum ad potiora erigit. Existimabant enim gratia & misericordia indignos, atque salute, quòd salutis autorem, & gratiæ largitorem nuper in crucem egerat: quamobrem nõ vero simile erat, vt eos deinceps curaret. Quod longè aliter Petrus illis nunciat, Christum illis benedicientem, & remissionem facinoris pollicitantem. Non tamen mihi satis aptè vertere interpret videtur, & multò minus Erasmus, dum vertit: ita vt vnusquisq; cõuerteret se ab iniquitatibus suis. Neq; .n. ἐν τῷ ἀποστρέφειν, ita vt conuerteret, verti debet, sed cū Græcè ἀπέστειλεν, αὐτὸν ἐυλογῆντα ὑμᾶς, ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, id est, misit eum benedicientem seu beneficientem vobis, dum vnumquemq; vestrum à vestris nequitijs conuertit. Nam ἐυλογῆν & benedicere, & benefacere significat.

Petrus & Ioannes à Iudæis inclusi in crastinum, exami-
nantur super claudi curatione: qui intrepidè respondent
in nomini Iesu suscitati hoc fecisse, in quo solo sa-
lus est figenda. Quos igitur à se Iudæi eij-
ciunt, qui cæterorum concioni redditi,
orantes spiritum sanctum recipiunt,
ad quorum consortium plurimi
confugiunt, venditis omni-
bus bonis suis, & in
communitate
positis.

† Infr. 5. c.

Loquentibus autem illis ad populum, superuene-
runt sacerdotes & magistratus templi, & Saddu-
cæi, dolentes quòd docerent populum, & annun-
ciarent in Iesum resurrectionem ex mortuis: † &
iniecerunt in eos manus, & posuerunt eos in custodiam in
crastinum. Erat autem iam vespera.

Nec sua Iudæis impietas in Christum ac doctrinã eius
sufficiebat, nisi in discipulos etiam eius animaduertent,
nitentes contra Dei dispositionem & prouidentiam: at-
que etiam secus quàm sperabant accidit qui quanto spi-
ritus sancti flammam extinguere nituntur, tantò amplius
accédunt. Quod autem dicit: & annunciant in Iesum:
Græcè est ἐν τῷ ἰησοῦ, id est, in Iesu atque ita puto vertisse
interpretem, hoc est, de Iesu. Alij autem interpretantur
non solum Iesum resurrexisse, sed omnes per Iesum re-
surrecturos. Quod verò sequitur: Et posuerunt eos in
custodiam in crastinum: Græcè, ἐς τὴν ἀύριον, id est, vsq;
ad posterum diẽ, sequenti scilicet die ab illis iudicandos.
*Multi autem eorum qui audierunt verbum, crediderunt.
Et factus est numerus eorum quinque milia.*

Hic conijcere potes verbi Dei efficaciam, quia itam
paruo tempore tot crediderint contra principum suorũ
obstinationem, quos videbant post magistrum persequi
discipulos, & illos in carcerem conijci: quos Iudæi ocul-
tè examinare quærebãt, ne in responsionibus suis audi-
tores redderent audaciores.

Factum.

Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum, & seniores, & scribæ in Ierusalem, & Annas princeps sacerdotum, & Caiphas, & Ioannes, & Alexander, & quotquot erant de genere sacerdotali. Et statuentes eos in medio, interrogabant, in qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vobis?

Congregantur itaque omnes magistratus templi cum Anna principe sacerdotum, qui populum contra eos concitauit. Hunc credunt tunc summum fuisse pontificem: quum enim maximus pontificum, adeoque callidissimus esset, atqui cum Caiphas anno passionis Christi pontifex esset, alternatim autem sibi succedebant, verò simile est Caipham tempus suum in Phaschate finisse, & tunc ad Annam pontificatum redijisse. Aut vt docuimus in Euangelijs, principem sacerdotum dici non modò pontificem anni illius, sed quicumque prius fuerant pontifices, eo nomine perpetuò donarentur. Conuocata igitur multitudo & cœtu doctiorum, iubent adduci coram se Apostolos, tanquam pauperes, & idiotas, vt eos in concilio suo confutarent & terrerent, petentes in cuius virtute aut nomine claudum sanassent. Illi itaque sperabant Apostolos tãquam vinctos timere palàm metu pœnæ fateri veritatem.

Tunc repletus spiritu sancto Petrus, dixit ad eos: Principes populi, & seniores, audite: Si nos hodie iudicamur in beneficio hominis infirmi, in quo iste saluus factus est, notum sit omnibus vobis, & omni plebi Israël, quia in nomine Domini nostri Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitauit à mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

Quoniam ✠ vbi spiritus Domini, ibi libertas: ideo Petrus spiritu sancto repletus, liberè & intrepidè principibus populi & senioribus loquitur, & quod occultum fieri curabant, Petrus vniuerso populo Iudæorum cupit manifestum iri & publicum. Veruntamen illos Petrus modestè perstringit, quòd in eorum commodum, si saperet, hoc factum acciderat, in quo maximè lætari debeat, quia

✠ 2. Cor.
3. d.

quia salus eorum tantopere expectata & desyderata aduenerat, Messias scilicet ille patribus promissus, à prophetis prædicatus, & à populo desyderatus, quem licet crucifixerint, illum tamen Deus suscitauit à mortuis, & in eius nomine & virtute hic claudus sanatus est. In hoc autem quod dicit: Si nos hodie iudicamur in benefacto hominis infirmi, &c. Græcè est, εἰ ἡμεῖς οὐ μέρων ἀνακρίνομεθα ἐπὶ ἐνεργείᾳ ἐνθρώπου ἀσθενῆς, ἐν τίνι ἔσται σω-
 εται, id est: Si nos hodie ad quæstionem habendam producimur ob beneficium homini infirmo præstitum, quo tandem ipse modo saluatus est. ἀνακρίνω enim significat informationem facere, examinare, discutere, & indagare.

† Psalm. 117. d. † Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli: & non est in alio aliquo salus.

Isa. 28. d. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.

Mat. 21. g

Mar. 12. c

Luc. 20. c

1. Pet. 2. a

Rom. 9. g

Græcè est articulus ἑλίθος, id est, lapis ille, de quo

Isa. 28. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem

probatum, angularem, preciosum, fundamentum funda-

mine: qui crediderit, non festinet. Super quod Hiero-

nymus. Hic lapis dicitur angularis, quia circumcisionis

& gentium populos copulauit. de quo & in Psalmo di-

citur: Lapidem què reprobauerunt ædificantes, hic fa-

ctus est in caput anguli. Isti sunt ædificantes & cementa-

rij, qui nunc appellantur viri illusores, & principes po-

puli, qui sunt in Ierusalem, principes scilicet sacerdotù,

& Scribæ, & Iudæorum doctores, quibus cõmissa cu-

ra fuerat ædificandi & perficiendi populum in fundamé-

to legis, vt facilius illo lapide construeretur Ecclesiæ æ-

dificium, ex Iudæis & gentibus coagmentatum. Hic tã-

lapis ab illis reprobatus, tanquam inutilis & contrarius

eorum operibus. de quo Sap. 2. † Circumueniamus er-

go iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est

operibus nostris, & impropertat nobis peccata legis, &

difamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Hic ergo la-

pis aptus erat vtrunque coniungere parietem, ex electis

Iudæorum, & Gentilium: & licet à Iudæis præcipuis re-

probatus, factus est in caput anguli in ædificio ecclesiæ

& fidei, faciens vtrunque in vnum: & à nullo alio expe-

ctanda est salus.

Videntes autem Petri constantiam & Ioannis, comperto quod homines essent sine literis, & idiotæ, admirabantur, & cognoscebant eos, quoniam cum Iesu fuerant: hominem quoque videntes stantem cū eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. Iusserunt autem eos foras extra concilium secedere, & conferebant ad inuicem, dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Ierusalem manifestum est, & non possumus negare. Sed ne amplius divulgetur in populum, comminemur eis, ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum.

Cū verò Petrum doctissimorum ceterua cinctum, at intrepidum cernerent principes, non possunt non mirari, utpote quem nouerant indoctum, & idiotam: nihilominus quia Christi discipulum nouissent, & paria signa facientem, quæ etiam negare non poterant, inter se valde anxij erant. At cū Apostolos per carcerem emolliere tentassent, nihilominus fortiores euasisse videbant, & sanatum illos iam sequentem, & defendentem, nihil aliud quàm interdicerere, ne in tali prædicarent nomine, procurabant. Quibus dictis illos extra concilium suum eijciunt.

Et vocantes eos, denunciauerunt ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Iesu. † Petrus verò & Ioannes † Sup. 3. a. respondentes dixerunt ad eos: Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire, quàm Deum, iudicate. Non enim possumus, quæ vidimus & audiuius, non loqui. At illi comminantes dimiserunt eos, non inuenientes quomodo punirent eos, propter populum: quia omnes clarificabant id quod factum fuerat, in eo quod acciderat. Annorum enim erat amplius quadraginta homo in quo factū fuerat signum istud sanitatis.

Quod dicit, denunciauerunt, Græcè est παρήγγιλαν, quod significat interdixerunt. Sensus ergo est: interdixerunt eis, ne omnino in nomine Iesu loquerentur, aut concionarentur. Nec aliud audent illis inferre molestum, quia timebant populum contra se concitari. Petrus igitur & Ioan-

Ioannes ductore spiritu sancto rem totam aduersariorum committunt iudicio, an videlicet magis Deo, in his quæ Dei sunt, quàm hominibus obediendum sit, iudicent. Quos igitur Iudæi audientes rubore perfusi non audent detinere, aut palàm vel occultè occidere, siue ad Pilatum ducere condemnandos. Nec omnino talia audēt propter populum, qui eos magni faciebat, & illustrabat, propter factum inauditum in homine ab utero matris claudo, & iam .40. amplius annos agente.

Dimissi autem venerunt ad suos, & annunciauerunt eis quanta ad eos principes sacerdotū & seniores dixissent. Qui cum audissent, unanimiter leuauerunt vocem ad Deum, & dixerunt: Domine, tu es qui fecisti cælū & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt: qui spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti: † Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterūt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & populis Israël, facere quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt fieri.

† Psal. 2. a.

Audientes autem cæteri discipuli, quid Petro & Iohanni contigisset, non possunt non prorumpere in reddēdas Deo gratias: ideo vnanimis Deum exorant, non vt hostium persecutiones & molestias illis auferat, sed vt verbum suum ex animi sentētia & bene succedat: nec ab eorum manibus poscunt liberari, sed tantùm vt Euangeliū suum liberè etiam coram ipsis loquantur. quasi dicerent: Fac eos Domine inania aduersus nos meditari, sicut aduersus Christū meditati sunt, & inane bellum aggressi, in deteriorem exitum peruenerunt. Quis enim prosper expectetur exitus, si opus contra opificem, lutum contra figulum arma sumere tentet? Quemadmodum enim Herodes & Pilatus, Caiphaz & cæteri Iudæorum inania aduersus Christum arma sumpserunt, vt ipsius nomen extinguerent, & Romanorum manus euaderēt, oppositum tamen illis contingit, quia nomen Christi tãto magis exaltauerunt, & in manus Romanorum deuenerunt. Ita Apostolos persequentes inania tantùm sunt meditati.

Et nunc Domine respice in minas eorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, signa & prodigia fieri per nomen sancti filij tui Iesu.

Nec propterea vindictam in eos à Deo postulant, sed tantum ne eorum minæ & persecutiones impediunt promulgandum Euangelium, sed illud liberè & magna cum constantia loquantur Apostoli: & in potestate tua ad verbi tui confirmationem signa edant; eo quod ad sanitates signa & prodigia manum tuam fieri extendas. Vbi profieri, Græcè est *ἰψόθει*, quod citius verteretur per gerundium, vt sit sensus: in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, & signa & prodigia facienda.

Et cum orassent, motus est locus in quo erant congregati, & repleti sunt omnes spiritu sancto, & loquebatur verbum Dei cum fiducia. † Multitudinis autem credentium erat cor vnū, & anima vna, nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

In hoc autem terræ motu fiunt Apostoli certiores super orationis suæ exauditione, tam quod ad principum terræ victoriam, quàm ad piorum aures ad verbi Dei assensum demulcendas, & animos eorum attrahendos, vt deinceps verbum Dei constanter prædicare audeant. In hoc etiam apparet, quantum profuerit illis oratio, quia illos charitate spiritus sancti repleuerit, vt quâuis magna esset multitudo, cor tamè vnum omnium, & anima vna, ita vt quicquid amaret aut vellet vnus, hoc & cæteri omnes: sed & diuitias suas communes facerent, vt cuique, quod opus habebat, distribueretur, & nemo aliquid proprium sibi tribuebat, sed quod vnus, hoc & reliquorū nullus inter eos egebat, eo quod nemo quippiã sibi proprium vendicabat: inde cuncta illis erant communia.

Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri: & gratia magna erat in omnibus illis: tneque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorū erant, vendentes afferebant precia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum. † Diuidebatur autem

† Sup. 2. a

Infr. 19. a.

Dist. 8. c.

1. 1. q. 3. c.

1. 12. q. 1.

ca. Dile-

ctissimi

illi autem

De sum-

ma trinit.

Damna-

mus.

† Sup. 2. d

1. q. 2. Pa-

stores Ec-

clesiæ. &

12. q. 1. ca.

2. & cap.

Videtes.

† 12. q. 1. c.

Quiatua.

singulis prout cuique opus erat.

Reddere enim ex quodam concredito debitum dicitur quia cum gratiam donorum ad verbum Dei confirmandum, vt Marc. vltimo, accepissent, per illa signa resurrectionem Christi persuadebant, tanquam debitores ex sibi iniuncto officio. Sed resurrectionis præcipuè meminit, tanquam minus credibilis, quæ & passionem, & ascensionem complectabatur. Quod autem ait: vendentes agros, afferre precia ante pedes Apostolorum: vtrorumque magnum designat honorem, Apostolorum inquam, quia eos dominos suos constituerent: afferentium, quòd se, vt ad manus darent Apostolorum, credebant indignos: illos verò bonorum illorum iustiores videbant dispensatores.

Ioseph autem qui cognominatus est Barsabas ab Apostolis, (quod est interpretatum filius cōsolationis) Leuites, Cyprius genere, cum haberet agrum, vendidit eum, & attulit precium, & posuit ante pedes Apostolorum.

Doctores de hoc Ioseph non sibi consentiunt: quidam eum dicunt, qui cum Matthia supra. 1. cap. missus est in sortem, & qui tunc non est locum Iudæ sortitus: postea à Domino cum Paulo missus est, & Apostolus electus, infra ca. 13. Ideo dicebatur supra Ioseph, & Barsabas, sicut hic dicitur. Quod Chrysostomo non placuit, quia Græcè dicitur Βαρνάβας, non Barsabas. Non mihi inquit Chrysost. ille esse videtur, qui cum Matthia: ille enim dicebatur Ioseph, & Barsabas, postea autem cognominatus est Iustus. Hic autem Barnabas est filius consolationis ab Apostolis dictus. Et videtur mihi à virtute assumptum nomen quasi ad hoc sufficiat, & studiosus sit. Hæc ille. Vocauerunt autem illum consolationis filium, qui primus vendiderit prædiū, & attulerit ad pedes Apostolorum, quem plurimi postea imitati sunt in consolationem Apostolorum, qui fidem credentium per exteriores probauerunt actus. Hic autem Leuites, de genere scilicet Leui, Cyprius tamen natiuitate, quandoquidem in Cyprium parentes eius tempore persecutionis alicuius confugerant, dispersis in nationes Iudæis.

CAPVT QVINTVM.

Ananias cum Sapphira vxore agri precium defraudantes palam occiduntur, Apostoli inde multa alia signa facientes carceri mancipantur, à quo per angelum liberati à Iudæis rursus vocantur, sed quavis facta prohibitione ab incepto non desistunt.

V† *It autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira uxore sua, vendidit agrum, et fraudauit de precio agri, consociata uxore sua: et afferens partem quauisquam, ad pedes Apostolorum posuit.*

11. q. 2. c.
1. 12. q. 1.
cap. Dilectissimi.

Superius Barnabæ venditionem agri, & precij ad pedes Apostolorum delationem, in huius Ananiæ confessionem præmisit, quòd ille absque vlla precij detractioe totum attulerit precium: hic vero partem detrahit, nulla coactus necessitate. Vnde quòd fraudauit dicitur, Græcè est, *ἰνὸς ὀπίσσω*, quòd furari & interuercere significat, hoc est, callidè suffurari. Hinc est, vt dicit Oecumenius, Tria tunc edita sunt circa eundem signa: Cognitio occulorum, exterefactio curæ mentis & præterea interitus iussu Petri consecutus.

17. q. 1. ca.
Ananias.
23. q. 4. c.
Quod
Christus.

Dixit autem Petrus ad Ananiam: Ananis, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te spiritui sancto, et fraudare de precio agri?

Græca quæ nunc extant, pro tentauit, habet *ἔπεισεν*, id est, impleuit. Interpres autem legisse videtur *ἐπέσπειρεν*. Sensus autem Græcorum est: Cur impleuit Satanas cor tuum, vt fallere spiritum sanctum statueres, partemque precij interuercere ex prædio venundato? Exigentibus enim præcedentibus peccatis, frequenter durè tentamur, vt inquit Dionysius, & ideo in tentatione à Deo relinquitur, & Deo promissâ frangere cogimur. Vt etiam ait Greg. Peccatum quòd non per pœnitentiam statim diluitur, mox ad aliud grauius suo pondere trahit. Veluti hic Ananias prius apud se constituit aliquid de precio apud se retinere, & inde spiritui sancto mentitus est, dicens se non amplius vendidisse.

Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus

titus hominibus, sed Deo. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit, & expirauit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt. Surgentes autem iuuenes, amouerunt eum, & efferentes sepelierunt.

Hebraica est locutio; id est, nunquid planè tuus remanebat? Quod verò sequitur: & venundatū in tua erat potestate? nō videtur referri ad τὸ χωρίον, id est, prædiū, neque enim iā venditū prædiū in potestate venditoris est, sed emptoris: nisi intelligas quòd venditū prædiū in potestate erat ne venderes. Aut sanè intelligendū est, id quod venditū erat, id est, preciū rei veditæ, in potestate tua erat, vt ad nos nō afferres? quia nō de prædio, sed de agro textus meminit. Super quo dicit Aug. de verbis Apo. Sermo. 25. Sic nanque Ananias in Actibus Apostolorum, dum putat se rectè offerre, & non rectè diuidit, pecuniam quā obtulit, perdidit, & quam domi seruauit, amisit: pecuniam inquam, pariter perdidit, & salutem. Dum enim ex eo quod promiserat, partem subtraxit, sacrilegij simul condemnatur, & fraudis. Sacrilegij, quòd Deum in pollicitatione fefellerit: fraudis, quòd integris muneribus portionem quandam putauerit subtrahendam.

Factum est autem quasi horarum trium spaciū, & vxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introuit. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi mulier, si tanti agrū vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti. Petrus autem ad eam: † Quid utique conuenit vobis tentare spiritum Domini? Ecce pedes eorū qui sepelierunt virum tuum, ad ostium, & efferent te. Confestim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrans autem iuuenes, inuenerūt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum. Et factus est timor magnus in vniuersa Ecclesia, & in omnes qui audierunt hæc.

Trium horarum spaciū sufficiens erat, vt rumor mortis Ananiæ apud multos, etiam eius vxorem, nisi timor subiti casus eos terruisset, & eos reddidisset attonitos, facilè perueniret. Vnde vxor illa factum ignorans, ingreditur intrepida, facti tamen conscia. Ad quam Petrus vt ad maritum: Nōne tanti prædium vestrum vendidistis? Vt ipsa se ream condemnaret, & peccatum, quod occultum putabat, omnibus fieret manifestum, propterea

illa

† Aug.
de verbis
Domini.
Ser. 25.

† 2. 7. d. c.
Quod in
terrogasti

illa respondit, quòd tanti scilicet, quãti deposuerant ante pedes Apostolorum, & non amplius. At quia in simili delicto cum viro reperit, simili quoque pœna damnauit. Quod mirum valde est, quare nullum pœnitentiæ locũ dedit illis, vel saltem spacium cognoscendi sui grauitatem peccati, vt saltem compungerentur. Vnde nec immeritò cæteros timor inualit, cum in Ananiam, nuper in consortium aduenientem, vel etiam nondum ingressum, tanta sit Petrus vsus seueritate. Quod tamen non temerè factum putandum, quòd etiam contra diuinam legem percauissent mendacio scilicet in Deum. De quo August. vbi sup. Si ergo fratres, Aninas condemnatur, quòd non totum dederit quod de suo ipse promiserat, quid censemus de eo qui non vult reddere quod alius repromisit. Videte ergo & vos fratres, quid promiseritis Deo, cum primũ fidei gratiam percepistis. Quòd autem dicit: Quid vtique conuenit vobis tentare spiritum Domini? Græcè est, τι ὄτι δουρεφωνήθη, id est, quid est quod inter vos conuenit, siue compactum est inter vos tentare spiritum Domini.

† Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis: sed magnificabat eos populus. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum, ita vt in plateas eijcerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabbatis, vt veniẽte Petro saltem umbra illius obumbraret quenquam illorum, & liberarentur omnes ab infirmitatibus suis.

† De cõ-
secc. dist.

4. cap.

De spiritu

Et si cæteri taceantur Apostoli à Petro, eorum tamen gesta non silentur, quandoquidem & per manuum impositionem, & per alias gratias gratis datas faciebant signa plurima in populo, non in principibus populi, aut principibus sacerdotum. Distinguunt autem doctores inter signa & prodigia, licet vtrunque aliud, quàm pateat, significet: signa nempe rem præsentem præ se ferant, vtpote diuinam virtutem in faciente signum aut miraculum: prodigia verò aliquid futurum portendũt. Vnde Aug. Psalm. 45. Prodigia dicuntur, quòd aliquid

portendant, scilicet quòd per illa signa designabatur futurum Dei verbum in omnem terram, quod & factum est. Erant autē Apostoli vnanimiter prædicantes & orantes in porticu Salomonis, loco inquam, prædicationi & orationi apto, ex quibus ab omnibus magnificabantur, tum propter plurima signa & miracula super his qui infirmabatur, quos ad eos cateruatim afferebant curandos. Vnde cum dicit: vt in plateas eijcerent infirmos: Græcè est ἐκπίπτειν, quod magis significat exportare, vt scilicet extra domos in plateas exportarent infirmos, qua transiurus erat Petrus, qui nō solo tactu, sicut cæteri Apostoli, sed etiam vmbra sua: cui cæteri tanquam ad præceptorem præcipua signa deferebant.

Concurrerat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Ierusalem, afferentes ægros & vexatos à spiritibus immundis, qui curabantur omnes.

Nec solùm vrbs Ierusalem ciues infirmos curabant, sed etiam ab vrbe remotiores: cum lōgius Apostolorum fama excurreret, ita fides paucis diebus dilateretur. Ex quibus patet plura, imò innumera fuisse Apostolorum miracula, quæ scripta non fuerunt: quod etiam Christus quæ ego facio, ipse faciet, & maiora horum faciet. Vnde quotquot illis oblati sunt, curauerunt.

✠ Ioan.
14. b.

Ioan. 14. fuerat illis pollicitus. ✠ Qui credit in me, opera quæ ego facio, ipse faciet, & maiora horum faciet. Vnde quotquot illis oblati sunt, curauerunt.

† Sup. 4. a
Inf. 12. 2. *Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant, quæ est hæresis Sadducæorum, repleti sunt zelo, & iniecerunt manus in Apostolos, & posuerunt eos in custodia publica. Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit: Ite, & stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius. Qui cum audissent, intrauerunt diluculo in templum, & docebant.*

Princeps sacerdotum insurrexit in Apostolos, præcipuè per Sadducæos excitatus, cum Apostolos viderent nullum non moueri lapidem ad probandam resurrectionem, quam ipsi Sadducæi omnibus negarent viribus. Sadducæi enim quia resurrectionem impugnabant, lubèter se iungebant principibus sacerdotum, & Pharisæis, in persecutionem Apostolorum, quorū præcipuus erat scopus Christi resurrectionem prædicare & persuadere, futu-

curam-

turamque omnium nostrum per illum resurrectionem. Commotus itaque pontifex per hos Sadducæos, iniecit manus violentas in Apostolos, & inclusit illos carcere publico, quem tamen propria spes tandem fefellit. Ipsi enim Apostoli diuino freti auxilio, ab angelo è carcere educti sunt, & in templum ad prædicandum restituti. Hi summo diluculo templum ingressi, angelicum exple-
turi mandatum.

Adueniens autem princeps sacerdotum, & qui cū eo erant, conuocauerunt concilium, & omnes seniores filiorum Israël, & miserunt ad carcerem, ut adducerentur.

In hoc patet plebeculam Iudæorum magis docilem fuisse, quàm principes & seniores. Plebs enim visis signis fidei facilè assentit: principes autè nil aliud tentant, quàm Apostolos tollere è viuis, ne illorum super Christi morte reueletur peccatum. Hinc magnum cogit peritorum in lege concilium, & seniorum. At Græcè dicitur, πᾶσιν γερσείων, id est, omnem senatum. Sicut enim senatus à senioribus, ita ἀπὸ τῶν γερσίων dicitur γερσείων. Quo in vnum coacto, mittunt ad carcerem ministros, ad Apostolos palàm adducendos: sed frustrà, quoniam
* aduersus Dei consilium non est scientia aut prudètia. † Cùm autem venissent ministri, & aperto carcere non inuenissent illos, reuersi nunciauerunt, dicentes: Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante ianuas, aperientes autem, neminem intus inuenimus.

* Pro. 21. d
† Inf. 12. a.
& 16. c.

Non minori illusionè perdidit discipulos, atque magistrum. Vnde aduersus eos Beda exclamat: Quid prophane Iudæe cæca stimularis insania, furantibus dicens Apostolis Dominum de monumento fuisse sublatum? Dic rogo, eosdem Apostolos de carcere tuo clauso cuius furto credis abiatos? Quod autè distulissent illos sistere iudicio, hoc nõ misericordia fecerunt, sed vt in crastinum producerent, & eos condemnarent.

† Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi, & principes sacerdotum, ambigebant de illis, quidnam fieret.

Adueniens autè quidam, nunciauit eis: Quia ecce viri quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes & docetes popu-

† Inf. 16. c.

Ium. Tunc abiit magistratus cum ministris, & adduxit illos sine vi: Timebant enim populum, ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio.

Vide cæcitatem Iudæorum, qui præ nimia inuidia diuinam adesse potentiam non aduertunt: quænam enim humana hoc virtus potuit. Nec tamẽ illos à templo violentia extrahere populi formidine audent, ne & ipsi à populo lapidarentur. In quo populum prudentiorem fateantur, qui nullo ductus odio signa admiratur, & propter illa Apostolos veneratur.

Et interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens: Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto, & ecce repletis Ierusalem doctrina vestra, & vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.

Cognitis tot signis in hoc nomine factis, & à tot viris probatis, hoc nomen silentio tegere tentant, interrogantes: Nõnne toties præcepimus vobis, ne vsquam in hoc nomine prædicaretis? Græcè est, ἢ παραγγελία παραγγείλαμεν ὑμῖν, καὶ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ, id est, vt inquit Budæus: Nõnne conceptis verbis interdiximus vobis, ne doceretis in hoc nomine? παραγγείλαμεν autẽ & præcipere significat, & interdiceret, & edicere, id est, edicto præcipere: quomodo & hîc sumi potest, vt sit sensus: Nõnne edicto vobis præcepimus atque ediximus, ne doceretis in hoc nomine? Quod autem dicit: vultis inducere super nos, &c. Græcè est pro inducere ἐπέτασαν, quod significat imponere, siue imputare: vultis scilicet imputare nobis mortem huius hominis, & super nos imponere sanguinem huius, quasi crimen homicidij nobis imponentes. Quos velint nolint accusat conscientia, & reos mortis Christi indicat: quod tamẽ agere ferre non possunt.

† 12. q. 2. capite.

Si Dominus.

25. q. 6. ca. Iuratos.

De sententia.

ex eod. cap. Relatum.

*Respondens autem Petrus & Apostoli, dixerunt: † Obedi-
re oportet Deo magis quàm hominibus. Deus patrum no-
strorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis, suspendẽ-
tes in ligno. Hunc principem & saluatorem Deus exalta-
uit dextera sua, ad dandã pœnitentiam Israël, & remissio-
nem peccatorum. Et nos sumus testes horum verborum, &*

Spiritus

Spiritus sanctus, quem dedit omnibus obedientibus sibi.

Si non est potestas nisi à Deo, multo magis Deo obediendum est, quàm hominibus, quorum potestas nõ nisi à Deo est : quasi eos accusantes, qui verba Dei & signa contemnerent & improbarent, sed & purum hominem vocarent, qui & Deus, & saluator erat, & quem Deus pater à mortuis suscitauerat. Nondum enim audebant dicere ipsum se virtute propria suscitasse : quod tamen verum erat, & quod tandem prædicauerunt. Nec tamen falsò sanguinem eius illis imponebant, vtpote quem suspendentes in cruce interfecerant. Patrum autem dicunt illum suscitasse, vt illum à patre non distingueret. Quorum omnium nõ solùm ipsi, sed & spiritus sanctus perhibet testimonium oibus sibi obediētibus in his verbis resurrectionis, ascensionis, & missionis spūs sancti, sed & remissionis peccatorum : nec pœnam ad missorum exigit, modò obediatur ei, & pœniteat præteritorum peccatorum, & imprimis mortis Christi, quẽ iniuste occiderant.

Hæc cum audissent, dissecabantur, et cogitabant interficere illos.

Principes vbi maximũ suum audirent commodũ, lætitia & voluptate affici debebant : contrà verò dolore & angustia afficiuntur. Apostoli verò è contrario lætitia & gaudio afficiebantur, cum & hi in vinculis, & in iudicio essent, & causam haberent tristitiæ : illi verò liberi, & tamen maxime anxij, vt etiã illos occidere excogitabant.

† *Surgens autem quidam in cõcilio Phariseus, nomine Gamaliel, legis doctõr, honorabilis vniuersæ plebi, iussit foras ad breue homines fieri, dixitq; ad illos.*

† Inf. 22. 3.

† Sup. 4. 6

Hunc Gamaliëlem ait Chrysostomus Pauli præceptorem fuisse, & admiratione dignum, quòd tanto iudicio valens, ac legis doctõr existens, nondum crediderit. Non poterat ille per omnia manere incredulus : quod ex illius verbis manifestum est, quæ consulendo affert. Vnde vt maturius quæ censebat decerneret, iussit Apostolos foras paululũ secedere. Inde interpres, pro quo Græci habent ἀποστόλους, legisse videtur ἀνθρώπους, id est, homines. Græca autem sic habent : ἐκέλευσε ἔξω βεῖχὺ τῶν ἀποστόλων ποιεῖν, id est, iussit scilicet ministris suis,

vt foras ad breue summouerent Apostolos.

Viri Israëlitaë, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies extitit Theudas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est, & omnes qui credebant ei, dissipati sunt, & redacti ad nihilum.

Græcè, λέγων ἔναι τινὰ ἰαυτὸν, id est, asserens se quæpiam virum magnum esse. τὶς enim, quemadmodum & quis Latinum, aliquando hominem honoratum, & in precio existentem significat. Is autem Theudas, vt Græca sonant, non Theodas, vt recitat Iosephus Antiq. Iudaic. lib. 2. cap. 4. & 5. seditiosus quidam pseudopropheta fuit, qui tributa solui Cæsari à Iudeis prohibens, persuasit multis, vt sublatis ex vrbe facultatibus suis, ripas Iordanis obsiderent, asserens se posse verbo suo Iordanem dirimere, & sectatoribus suis permeabilem reddere. Hunc Cuspius Fadus Iudææ procurator equestri exercitu superatum, multis peremptis, multisq; viuis captis, ipsius Theudæ caput defectum Ierosolymâ deportauit, vt Euseb. Eccle. histo. lib. 2. cap. 11.

Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis, & auertit populum post se, & ipse periit, & omnes quotquot consenserunt ei, dispersi sunt. Et nunc itaque dico vobis, discedite ab omnibus istis, & finite illos: quoniam si est ex hominibus concilium hoc, aut opus, dissoluetur: si verò ex Deo est, non poteritis dissoluere, ne fortè & Deo repugnare videamini. Consenserunt autem illi.

Is Iudas Galilæus, vt habet Ioseph. Antiquit. Iudaic. libr. 18. cap. 1. cùm Cyrenius seu Cyrinus Syriæ præses instante Christi natiuitate censum exigere à Iudæis, populum seduxit, vetans tributa persolvere, proferens ex lege, quòd soli Deo seruiendum esset. Et hic quoq; cum suis factiosis infœliciter periit. Quod verò ait Lucas: in diebus professionis: Græcè ἀπογραφῆς, intelligit professionem, & generalem descriptionem illam, de qua sui Euāgelij cap. 2. locutus est, quæ facta est sub Augusto Cæsare, 42. anno Imperij eius. Quod verò ait Lucas: Post hunc extitit Iudas Galilæus: non est arbitrandum Iudæ
Gali-

Galilæi factionem secutâ esse factionem Theudæ, nempe quia Iudas Galilæus mouit seditionem sub 42. an. August. & occisus est sub 47. anno regni eius. Theudas verò sub Claudio circiter annum 7. Imperij eius à Cuspio Fado procuratore, à Claudio Cæsare misso, interfectus est, vt suprâ. Vnde contrarium apparet. Itaq; Lucas *μετὰ*, pro *ὑπὲρ*, id est, ultra vel præter posuit, vt sit sensus: Post hunc, id est, ultra vel præter hunc Theudam seditiosum, fuit Iudas Galilæus alter seditiosus. Præter nos fuit Iudas Gaulonites, ex ciuitate Gamala, qui in factionem suam Sadduco Pharisæo assumpto, non minorem, quàm priores, mouit seditionem, circa 53. anno Augusti Cæsar. Ioseph. de bello Iudaic. lib. 2. cap. 2.

Et conuocantes Apostolos, cæsis denunciauerunt, ne omnino loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos. † Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Omni autem die non cessabant in tēplo & circa domos docentes, & euangelizantes Christum Iesum.

† 23. q. 3. c.
1. & q. 4.
capite.
Quod
Christus.

Vt verò principes furorem suum ex parte explerent, cæsos Apostolos dimiserunt, interdicientes tamen ne hæc vltèrius doctrinam prædicarent. Verùm ob verberatiorès & audaciorès solito redduntur, & quotidie siue in templo, siue in domo, à prædicatione minimè cessabant. quasi dicat: non solùm occultè in domibus quotidie prædicabant, sed & publicè in templo, non obstantibus verbis & verberibus, scientes quia omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles.

Iudith. 8.

CAPVT SEXTVM.

Apostoli ex toto cœtu septem elegerunt diaconos, probos viros, qui cæteris ministrarent, ne verbum Dei omitteretur prædicandum: ex quibus Stephanum Iudæi apprehenderunt, signa facientem, & cunctos sua doctrina vincentem, in quem falsos proferunt testes, vt saltem non sine causa ipsum interficerent.

IN diebus illis crescente numero discipulorum factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos, eo quod despiceretur in ministerio quotidiano vidue eorum. Conuocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt: † Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Considerate ergo fratres, viros ex vobis boni testimonij septem, plenos spiritu sancto, & sapiëntia, quos constituamus super hoc opus. Nos verò orationi & ministerio verbi instantes erimus.

Apostoli vsque adeo ad verbum Dei manifestandum afficiebantur, vt quæcunq; illis essent impedimento, remouerent. At cum Græci aduersus Hebræos iam murmurarent super viduarum & orphanorum prouisione, constituunt eligere ex discipulis ministros, qui cæteris prouideant, ne & ipsi ab oratione & prædicatione impediantur. Græcos autem hic ἑλλῆνας dicit, quo nomine paganos omnes à Iudæis distinguere solët: sed ἑλλῆνιστὰς Iudæos scilicet, qui nati erant, aut dispersi fuerant inter gentes, & Græca lingua loquebantur, qui religione Iudæi erant. Itaque distinguit Hebræos, Iudæos scilicet in Iudæa habitantes, ab his qui nati erant inter gentes, aut dispersi, qui Græcè loquebântur vt plurimum: quos ideo vocat ἑλλῆνιστὰς, id est, Græca lingua vtentes.

† 24. q. 3. *Et placuit sermo coram omni multitudine. † Et elegerunt*
 capite. *Stephanum virum plenum fide & spiritu sancto, & Phi-*
 Quidam *lippum, & Prochorum, & Nichanorem, & Timonem, &*
 aut. versu *Parmenam, & Nicolaum aduenam Antiochenum. † Hos*
 Nicolaite *statuerunt ante conspectum Apostolorum, & orantes impo-*
 † 21. dist. *suerunt eis manus. Et verbum Domini crescebat, & mul-*
 capite. 1. *tiplicabatur numerus discipulorum in Ierusalem valde.*
 93. dist. ca. *Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei.*
 Diaconi.

Infr. 18. a. Qui anemo ex hoc numero erat, qui non vellet sedari murmur, ideo omnibus placuit sermo eligendi viros cum conditionibus superpositis, ex eodem scilicet numero eligentium, boni testimonij, plenos spiritu sancto, & sapientia, & qui prodesse magis, quàm præesse velint in opere ad quod sunt assumendi. In quo ordine ser-

feruando Stephanum cum his conditionibus elegerunt, & post eum Philippum, qui creditur is fuisse qui Christū nuper in cœlum assumptum Samaritanis prædicauit, quiq̃e Eunuchum Candacis reginæ cōuertit, & baptizauit, infra. 8. ac Paulum Cæsareæ recepit: cuius quatuor erant filix virgines, quæ prophetabant, infra 21. De Pachoro, Nichanore, Timone, & Parmena nihil aliud inuenio. Nicolaus autem, quem aduenam, id est, Profelytum appellat Lucas, parria Antiochenus fuit, à quo hæresis prodijt Nicolaitarum: quanquam Clemens apud Eusebium diligenter illum excusat. Pulchram inquit, valde hic vxorem habuit, & post ascensionem Domini & saluatoris nostri cū increparetur ab Apostolis tanquam de zelotypiæ iniuria, productam in medium vxorem suam, si quis vellet eam habere, permisit. Euseb. Eccles. histo. libr. 3. capit. 19. Hunc tamen non excusat Epiphanius contra 25. hæresim. De cuius conuersione & sequacium plurima illic videre poteris. Ex quibus pauca elicere dignum duximus. Cū hic inquit, haberet vxorem formosam, & ab ipsa se tenuisset, ad imitationem eorum, quos Deo addictos videbat, aliquotenus tolerabat, non tamen in finem suæ intemperantiæ dominari potuit, sed volens velut canis ad proprium vomitum reuerti, prætextus quosdam non ita bonos sibijpsi venans excogitabat, ad proprij affectus petulantix defensionem, eā quæ magis ipsi conferebant. Deinde igitur à proposito elapsus, cum propria vxore coibat minimè curiosè. Postea erubescens se victum esse, & veritus deprehendi, audebat dicere: Nisi quis singulis diebus venerem exerceret, non posset particeps fieri vitæ æternæ. Ex alio enim ad alium prætextum confugit, &c. Ex horum verò discipulorum ordinatione patet statim secutus profectus, discipulorum inquam multiplicatio. Mirabile est, inquit Chrysost. ibi occisus est Christus, & illic creuit prædicatio, & non solum non sunt offensi quidā ex discipulis, videntes Apostolos flagellari, alios autem fugari, alios spiritus tentare, alios obmurmurare, sed & sic credentium numerus augebatur, ita emendabatur ex eo quod Ananiæ acciderat, & maior timor illis fiebat.

Stephanus autem plenus gratia & fortitudine, faciebat prodigia & signa magna in populo. Surrexerunt autem quidam de synagoga, quæ appellabatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia, & Asia, disputantes cum Stephano, & non poterant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur: propter quod redarguerentur ab eo cum omni fiducia. Tunc summisserunt viros, qui dicerent se auduisse eum dicentem verba blasphemie in Moysen & Deum.

Stephanus plenus fide & spiritu sancto ante ordinationem suam in diaconum dicebatur, nunc plenus gratia & fortitudine ordinatus & electus nominatur. Nec immeritò Stephanus, qui interpretatur corona, vel coronatus, vocatus est, qui primus post Christum coronandus erat martyrio, quem etiam Lucas fortitudine illustrat, nimirum qui constanter sustinuit vsq; ad mortem. Aduersus eum igitur insurrexerunt plurimi Iudæi diversarum nationum, cum illo legis zelo disputantes. Et inter cæteros harum quinque nationum Iudæi Libertini, Cyrenenses, Alexandrini, Cilices, & Asiani Libertinos vocat Chrysostomus quosdam Iudæos à Romanis in seruitutem redactos, sed tandem libertate donatos, & manumissos, qui studij gratia Ierosolymam cõuenerant. Et quemadmodum illic morabantur hospites multi, ita & synagogas habebant multas, in quibus oportebat & legem legi, & preces fieri. Nec fortasse falsum putè Lyranum, qui ex glosa interlinearum putauit à regione quadam dictos fuisse Libertinos, & fortassis à Libya, cum Cyrenenses, & Alexandrini, quibus Libertini iunguntur, in Africa sint. Verum Lyranus non refert hanc regionem, nec illius Cosmographi meminerunt. Ego ut certi nihil habeo, ita nullius in re incerta sententiam damno. At certè non malè putemus deuicta per Pompeium Iudæo abductos fuisse Romam multos Iudæos, quorum fortasse filij manumissi sunt, Libertiniq; effecti, religionis ac studij gratia Ierosolymam profecti sunt. Cyrenenses autem puto ex eorum prosapia fuisse Iudæorum, olim Damasci habitantium, quos Teglatphalasar Assyriorum rex Cyrenem Libyæ transtulit, ut habet

betur 4. Reg. 16. Oēs hi præcipuè aduersus Stephanum instabant, maximè vt aliquid legi contrariū ab eo extorquerent: nec tamen resistere poterant sapientiæ eius. Cumq̃; nullum ab eo extorquere possent legi aduersum verbum, falsos testes induxerunt, qui dicerent eum falsum contra legem Dei & Moyſi dixisse: quod illi præcipuè intendebant, vt eum pontificibus & senioribus accusarent.

Commouerunt itaque plebem, & seniores, & scribas, & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium, & statuerunt falsos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui verba aduersus locum sanctum & legem. Audiuimus enim eum dicentem, quoniam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum, & mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyses. Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem angeli.

Christum non nisi per falsos testes mortis reum iudicauerunt, ita & discipulum eius. Duplicem itaque adducunt accusationem, alteram, quod Christus locum illum destructurus erat: alteram, quod mores & cæremonias legis mutaturus. Et præter eorum intentionem vtrunque tandem accidit. Destructio loci per Romanos circiter annum quadragesimum post Christi passionem: cæremoniæ verò paulatim euauerunt. At cum intuerentur illum, visa est illis facies eius quasi vnus angeli: ita talem illi Dominus gratiam contulit, vt attentiores ad ea quæ statim dicturus erat redderentur.

CAPVT SEPTIMUM.

Stephanus testes falsos confutare volens, longius historiarum mysteria discurret, quibus eos conuincit Dei & Moyſi legibus semper fuisse rebelles, vt mererentur & loco & lege priuari: vnde furentes in eum, lapidauerunt eum pro illis preces fundentem.

D*Ixit autem princeps sacerdotum, si hæc ita se haberent? Qui ait: Viri fratres & patres, audite. Angelicus vultus principem commouit ad modestiam: vnde cum mansuetudine ipsum interrogat, nõne hæc ita essent, vti accusabāt illi? Græcè,*

cē, ἢ ἄρα, id est, num hæc sic se habent? Propterea mansuetis ille vitur verbis, eos appellando fratres, quia de genere Abrahamæ descendentes: sed & patres, quia superiores, & in dignitate constitutos.

† Gene.
12.2.

Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahamæ, cū esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, & dixit ad illum: † Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi. Tunc exijt de terra Chaldeorum, & habitauit in Charan. Et inde postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis.

Respondet beatus Stephanus ad accusationes sibi impositas, probans non esse in Deum vel Moysen blasphemiam, asserere Christum huius mūdi saluatorem, nempe qui tot figuris, oraculis, & testimonijs prophetarum futurus est prænunciatus. Concionem verò suam contexuit ab exordio fidei, quasi dicat: Si Abraham, quem vos dicitis patrem vestrum, in terra gentium, & ex patre gentili prima vocatione, & promissione futuri saluatoris credidit Deo annuncianti: qui talem non imitantur fidem venturi saluatoris, nec fideles, nec filij Abrahamæ dici merentur, quod per plures historias probat. Quod autem dicit: cū esset in Mesopotamia: aduerte quòd Mesopotamia, de qua supra cap. 2. regio latissimè patet. Iacet enim vltra Syriam, neq; solis annibus, Euphrate & Tigri clauditur, sed in Chaldæam quoque & Persiam extenditur: ita ob multos annes, qui mediam regionem secant, appellata. Itaque ad Mesopotamiam Chaldæa spectat, vtpote quæ intra Tigrim & Euphratem sita est. Cū itaque esset inquit, Abraham in Mesopotamia, in Vr scilicet Chaldæorum oppido, priusquam moraretur in terra Charan. Nam vti Gene. 11. scribitur: Tulit Thare Abram filium suum de Vr Chaldæorum, & venit in Charran, siue Aram, siue Charras. Differentiam prolationis facit litera Hebræa Heth ἦ quam Græci pro ch proferunt, cæteri pro h forti aspiratione. Ideo apud Hebræos, vt in Genesi, vocatur Haran, apud Græcos verò Charran: quod est oppidum Mesopotamiæ, M. Crassi morte, iuxta quod interiit, nobile. Quòd autē Ste-

pha.

Charran.

phanus dicit factum à Deo Abrahæ præceptum, vt de terra sua exiret, cùm adhuc esset in Vr, priusquam moraretur in Charran, videtur repugnare ei quod dicitur Genes. 12. quòd mortuo Thare in Aram, vbi tunc cum eo habitabat Abrahâ, dixit Dñs ad Abrahâ: Egreedere de terra tua, & de cognatione tua, &c. Horum locorum cõciliandi gratia intelligendũ, quòd habitate adhuc Thare & Abram in ea Mesopotamiæ parte, in qua est Vr Chaldæorum, factũ est Abrahæ præceptum, vt de Vr terra sua fugeret: quod præceptũ filio factum intelligens Thare pater Abrahæ, vniuersam familiam suã duxit in Haram, siue Charran. Quòd verò sequitur postea cap. 22. Egredere de terra tua: Aug. de ciuita. Dei. lib. 16. ca. 15. asserit per recapitulationem dictum, quasi id quod antè factum est, postea repetiuerit. Nam manifestè Stephanus ostēdit præceptum factũ Abrahæ in Vr Chaldæorum. Quanquã & possumus huic scrupo aliter quã per recapitulationem mederi, vt dicamus duplex præceptum factũ Abrahæ à Deo. Prius factum est ipsi cum Thare patre in Mesopotamia & Vr Chaldæorum habitanti, vt de Vr exiret: qui paruit, profectus cum patre. Vbi mortuo patre rursus præceptum accepit, vt de Haram exiret, veniretq; in terram Chanaan. Itaque prioris præcepti meminuit solus Stephanus, alterius Moyses. Quanquam & meminisse satis videtur Stephanus, dum inquit: Et inde postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram istam. Et de primo etiam præcepto factò Abrahæ sufficienter Moyses tetigit, cùm ait Genes. 15. Ego Dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorum: quod indubiè indicat Abrahæ præceptum factum exeundi de Vr Chaldæorum, quod expressius indicauit Stephanus. De his tractat Hiero. in quæst. Hebrai. & Augu. de ciuita. Dei, lib. 16. cap. 15. & plerisque alijs locis.

Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis, sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini eius post ipsum, cùm non haberet filium.

Pro passu pedis, Græcè est, & ἰβῆμα ποδός, id est, ne vestigium quidem pedis: licet enim ἰβῆμα & vestigium, & passum significet. Nō obstat aut̄ huic dicto Stephani,

quod 23. Genes. scribitur, quòd Abraham à filijs Heth emerit agrum filij Ephron, cum spelunca duplici 400. siclis: eum enim non ad vtendum viuis, sed ad sepeliendos mortuos emerat.

† Gen. 13. c. & 15. d. *Locutus est autem ei Deus: † Quia erit semen eius accola in terra aliena, & seruituti eos subijcient & malè tractabunt eos annis quadringentis, & gentem cui seruerint, iudicabo ego, dicit Dominus. Et post hæc exhibunt, & seruiens mihi in loco isto.*

Pro accola, Græcè est ἀκόλας, quod incolam & inquilinum significat, nimirum qui in terra non sua habitat, siue precario, siue conducto. Accola verò dicitur, qui iuxta aliquem locum, siue suum, siue alienum habitat, vt accola Padi, accola Sequanæ. Quod autem hic ait Stephanus, Genes. 15. cap. scribitur: Scito præuoscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subijcient eos seruituti, & affligent quadringentis annis. Vbi nota, quòd vbi in Actis habetur 400. annis, veteres aliquot codices, & Rabanus, vt recitat glosa ordinaria, legunt 430. annis, quos computant à die qua facta est Abrahamæ promissio, 75. anno ætatis Abrahamæ, vsq; ad exitum Israëlitis de Aegypto. Qui verò tantum legunt 400. annos, à natiuitate Isaac computat, vel propè. Aug. de ciuita. Dei, lib. 26. ca. 24. computantur inquit, ab anno 75. Abrahamæ, quando ad eum facta est prima promissio, vsque ad exitum de Aegypto, 430. anni: quos licet ita ex scripturis computare. Abraham cum genuit Isaac, erat annorum 100. Genes. 21. Isaac cum genuit Esau, & Jacob, annorum 60. erat, Genes. 25. Jacob cum genuit Ioseph, annorum 91. Genes. 37. 41. & 47. Ioseph anno 110. mortuus est, Gene. 50. Deinde secuta est seruitus in Aegypto annis 64. cum natus est Moyse: qui cum esset annorum 80. vt patet Exod. 7. primo mense egressus est cum populo, & mense 3. legem accepit. Ex his annis simul computatis conflantur anni 505. à quibus si auferas 75. annos, quos natus erat Abraham, cum egressus est de Haran, vt habetur Gene. 12. consequens est, ab egressu Abraham vsq; ad legem datam fluxerint anni 430. sicut hoc loco habebat vetus lectio. Aliter suppu-

supputat Rabanus, & breuius. Ex quo enim Deus inquit, promisit Abraham vsq; ad descensum Iacob in Aegyptum, anni fuerunt 213. à descensu Iacob in Aegyptum, vsq; ad egressum Israël ex Aegypto, fuerunt anni 217. qui simul iuncti, 430. annos constituunt. Et totidem annis durauit Abraham & seminis eius peregrinatio, ex quo egressus est de Haran, vt habetur Exo. 12. Quorum Aposto. ad Galat. 3. meminit, dicēs: Hoc aut dico testimoniū confirmatum à Deo, quæ post 430. annos facta est lex, non irritum facit. Iam si natus erat 75. annorum in primâ promissione Abraham, vt Gene. 12. & vt scribitur, centenario natus est filius, tollendo igitur 25. annos ab illa promissione vsque ad natiuitatem Isaac, restant 405. anni: scriptura autem non meminit huius parui numeri 5. Vel dichos annos computandos à 5. anno Isaac, quando Ismael exiuit domum Abraham, & remansit Isaac solus hæres paternus. Non est autem putandum, quòd afflicti sint totos istos. 400. annos ab Aegyptijs Hebræi, sed quòd tempus afflictionis eorum sub Pharaone hos annos finiat. Puto tamen reponendum esse hoc in loco 430. annos: sic enim veteres libri habent conformiter ad Paulum, & ad glosam ordinariam.

Et dedit illi testamentum circūcisionis, & sic genuit Isaac, † Ge. 17. b
 † & circumcidit eum die octauo: & Isaac Iacob, & Iacob duodecim patriarchas.

Græcè *διαθήκη*, quod fœdus & pactum significat: ac magis hoc loco quadrabat. Super quod dicit Raba. Fœdus idcirco factum est cum populo illo, vt populus Israël non solum moribus, sed etiam signo corporali à gentibus diuideretur. In membro genitali ponitur, vt in illo carnis sit imminutio, quæ tegitur pudicitiae secreto: & quia per omnes progenies erat seruanda, in genitali membro est posita.

† *Et patriarchæ emulantes, Ioseph vendiderunt in Aegyp- † Ge. 37. d*
 ptum: & erat Deus cum eo, & teripuit eum ex omnibus † Ibi. 4. g.
 tribulationibus eius, & dedit ei gratiam & sapientiam
 in conspectu Pharaonis regis Aegyptiorum, & constituit
 eum præpositum super Aegyptum, & super omnem domum suam.

Ira significat ad verbum dictio Græca *ἰλιδοκαπία*, seu magis cum æmulati essent: cum tamen æmulandi verbū indifferens sit ad bonum & malum, præstitisset vertere inuidia moti. Hic autem non parum taxat eos, Ioseph in medium afferens, qui verè figura Christi erat: & quem admodum per inuidiam fratres Ioseph illum gentilibus vendiderunt, ita & Iudæi, qui se etiã principes dicebant, gentibus tradiderunt ad illudendum, flagellandum, & crucifigendum. Inuenit autem Ioseph coram rege gratiam, & per eam exaltauit illum super totum regnum suum. Sic Christum Rex summus exaltauit, & dedit illi omnem potestatem in cælo & in terra, & eum constituit Regem regum, & Dominum dominantium. Nec igitur illi nocuit inuidia fratrum.

Venit autem fames in vniuersam Aegyptū, & Chanaan & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres nostri. † Cum audisset autem Iacob esse frumentum in Aegypto, misit patres nostros primū, & in secundo cognitus est Ioseph à fratribus suis, & manifestatū est Pharaoni genus eius. † Mittens autē Ioseph accersiuit Iacob patrē suum, & omnem cognationem suā in animabus septuaginta quinq.

Et tunc grassabatur fames per vniuersam Aegyptum & Palæstinā, propinquas scilicet regiones, vt altera ope alterius frequenter egeret. Ioseph itaq; super frumenta totius Aegypti constitutus, fratres suos ad emendos cibos in Aegyptum descendentes prima vice agnouit, nec est agnitus ab illis: secunda autem vice & eos agnouit & ab illis agnitus est, nec solum, sed & eos Pharaoni manifestauit: nec his contentus, patrē suum, & omnem cognationem suam accersiuit numero septuaginta quinque, quibus tota constabat familia. Animas enim Hebræi pro hominibus vsurpant, vt Gene. 12. Tulit Abram omnem substantiam suam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran, id est, & homines apud Haran familiæ suæ natos, quos asserit Stephanus fuisse 75. numero: quanquam Hebræi habeant tantū 70. & in hoc secutus est Lucas æditionem septuaginta interpretum, quoniam si solos qui cum Iacob descenderunt connumeret, sunt tantū 66. quibus si addideris Iacob, &

Ioseph,

Ioseph, atq; duos filios eius, fiunt solú septuaginta: quibus fortasse annumerant Græci filios filiorum Ioseph.
 † *Et descendit Iacob in Aegyptum, † & defunctus est ipse* † *Gene.*
& patres nostri, & translati sunt in Sichem, & positi sunt 46. d.
in sepulchro quod emit Abraham precio argenti à filijs He- † *Gene.*
mor, filij Sichem. 49. d.

Videtur hæc Stephani narratio in multis contrauenire ijs quæ scripta sunt in Genesi. Primùm videtur dicere Stephanus, Iacob & reliquorum patrum ossa translata esse in Sichem, cum tamen iubeat Iacob moriens sepeliri cum patribus suis in spelunca duplici, quæ est in agro Ephron Hethæi, quam emit Abraham ab Ephron Hethæo in possessionem sepulchri. Quanquam reuera innuat hic Stephanus, Ioseph illuc translatum fuisse, & Hieronymus asserat filios Iacob in Sichem esse translatos, licet Iosephus Antiq. Iudaic. lib. 2. cap. 8. in Hebron sepultos esse perhibeat. Sed maior habenda est Stephano fides, quàm Iosepho. Secundò videtur contradictio, quòd Stephanus asserat Abraham emisse agrum illum à filijs Hemor, filij Sichem, cum Genes. 23. scribatur, Abraham emisse ab Hethæo, & Genes. 33. scribatur, Iacob emisse agrum à filijs Hemor, patris Sichem: in quo videtur alia contradictio cum Stephano, quòd Stephanus dicat Hemor filium Sichem, quem Genes. patrem Sichem dicit. Hunc nodum tractat Hierony. de optimo generi interpretandi ad Pammachium, & in definitionibus Hebraicis. Certè cum Genes. 33. dicatur emisse Iacob à filijs Hemor, vbi fixa erant tabernacula, neq; legatur emisse in ius sepulchri, vero simile est ipsum cum filijs in spelunca duplici Ephron sepultum esse. Certè Diony. Cartusia. & puto ex Hiero. asserit ossa duodecim patriarcharum in Sichem, prædio scilicet Iacob sepulta esse, postea in sepulchrum, quod emerat Abraham ab Ephron Hethæo, translata. Restat ergo tollendus scrupus, quomodo dicat Stephanus translatos esse in Sichem. Cui medebimur, si dicamus agrum & speluncam duplicem, quem emit Abraham ab Hemor Hethæo, prope Sichem fuisse: quod Iacobus Zieglerus sentit, quam non probet. Et videre opus esset, vbi sit Hebron,

iuxta quam erat spelunca duplex, & vbi Sichem. Nā Sichem longè distat à Hierosolymis, Hebron autem non longè, teste Iosepho. Restat scrupus, quomodo dicat Stephanus Abraham emisse locum illum à filijs Hemor: nam quòd eundem locum emerit Abraham, quem Iacob postea à Mesopotamia rediens emerit, iam ab alienatum Zieglerus dicit: & vero simile est. Sed non minor restat scrupus, quomodo à filijs Hemor Abraham emisse dicatur, cum ab illis Iacob emerit 117. annis, postquam Abraham emerat, Genes. 33. sed Abraham ab Ephron Hethæo. Sunt qui putent tam Stephanum narrantem, quam Lucam scribentem posuisse pro Abraham, Iacob, sed immutatam esse etiam tempore Hieronymi lectionem. Restat vnus adhuc scrupus, quomodo dicat Hemor filium Sichem Stephanus, cum Gene. 33. dicatur pater Sichem? Cui respondemus, nec patris, nec filij Græcè haberi, sed tantum *ἐμὸς τῆς διχίμ*, quod potest significare *ἐμὸς πατρὸς διχίμ*: quemadmodū Act. 1. *ἰάκωβος ἀλφάι* significat Iacobum-Alphæi filiū: & paulo post in eadem constructione, Iudas Iacobi, intelligitur Iacobi frater. Ita cum Græcè scriptū sit *ἐμὸς τῆς διχίμ*, interpretari debemus Hemor patris Sichem. Certè Beda suo tempore testatur in Græcis exemplaribus scriptum fuisse pro *τῆς διχίμ*, *ἐν διχίμ*: quomodo sensus esset: in sepulchro, quod emit Abraham in Sichem à filijs Hemor. Quidam nodum euadere volentes, dicunt Hemor patrem & filium habuisse nomen Sichem.

Cum autem appropinquaret tempus promissionis, quam cō-
 †Exo. 1. a *fessus erat Deus Abrahamæ, † creuit populus, & multiplicatus*
est in Aegypto, quoad vsque surrexit alius rex in Aegypto,
 †Exo. 2. a *qui non sciebat Ioseph. † Hic circumueniens genus nostrum,*
afflixit patres nostros, vt exponerent infantes suos, ne uiu-
ficarentur.

Stephanus studens breuitati, paucis narrat quid passi sint filij Israël in Aegypto mortuo Ioseph. Cū igitur finis peregrinationis Israël in Aegypto instaret, vexatus est populus, quòd præcipue fuit causa, cur clamauerit ad Dominum, qui iuxta promissionem Abrahamæ factā super reditu filiorū suorū exaudiuit eos, & de omnibus

tribulationibus liberavit eos. Quod dicit: quam confessus erat Deus Abrahæ: pro confessus erat, interpret legisse videtur sic, ὁμολόγησεν, id est, confessus erat: quanquã Græci codices, qui nunc extant, constanter habeant, ὁμολοῖεν, ist est, iurauerat, aut iuramento promiserat: quanquã verbum Græcum ὁμολογέω, significat spondeo, & promitto roganti, & paciscor. Itaque quod interpret legit ὁμολόγησεν, verti poterat, quam promiserat, siue pactus erat Abrahæ Deut. Quod verò dicit: vt exponerent infantes, ne viuificarétur: Græcè est, μὴ ζωογονεῖσθαι, interpret legisse videtur ζωοποιεῖσθαι. ζωογονέω auté significat viuum producere. Loquitur autem hoc loco Stephanus de præcepto impio Pharaonis, qui iussit mares omnes Hebræorum exponi, & in flumé proijci. Sensus enim textus est, quòd afflixit Pharao patres nostros, exponendo infantes eorum, ne viuerent, non autem ne viuificarentur, vel viui generarentur, neq; ne vitales essent scetus, sed exponi eos iussit, ne postquam nati essent, amplius viuerent. Notandum est autem Græca nò habere, vt exponerent infantes suos: sunt enim Græca huiusmodi: ἐλάκωθε τὰς πατέρας ἡμῶν, τῆ ποιῶν ἕκαστα τὰ βρέφη αὐτῶν, eis τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est, afflixit patres nostros, exponendo infantes eorum ne viuerent. Nò enim Pharao præcepit Hebræis, vt infantes suos exponerent, sed ipse per populum suum exponendos curauit, vt habetur Exod. 1. Genus ergo afflictionis expressit Stephanus, scilicet expositionem Hebræorum masculorum per Pharaonis ministros.

Eodem tempore natus est Moyses, & fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui: † Exposito autem illo sustulit illum filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi in filium. † Et eruditus est Moyses omni sapientia Aegyptiorum, & erat potens in verbis & in operibus suis.

† Exo. 1. d
† 37. di. c.
Turbat.
& cap.
Quide
mensa.

Græcè, καὶ ἦν ἀστῆρος τῶ θεῷ: vbi cum ἀστῆρος vrbanus ac elegans, siue ciuilis dicatur, cuiusmodi homines gratiosi esse solèt hominibus, mihi viderentur Græca aptius sic verti debere: Et erat gratus Deo, siue apud Deum. Significat enim propriè gratiam & elegantiam infantilè, quæ erat in infante Moysè. Vel ἀστῆρος propriè dicitur

in puerili ætate, omni corporis labe ac vitio carēs. Quòd autem dicitur eruditus in omni sapientia Aegyptiorum, innuit non omnino extraneam philosophiam esse abijciendam, vt etiam de Daniele, & tribus pueris dicitur, Daniel. 1. non tamen in illis est senescendum, sed ad superiores scientias, scilicet sacras ascendendum, sicut postea fecit Moyses.

Cùm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israël. Et cùm vidisset quendam iniuriam patientē, vindicauit illum, & fecit vltionem ei qui iniuriam sustinebat, percussō Aegypto. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis. At illi non intellexerunt.

Nec minus beatus Stephanus Iudæos perstringit, qui figuram non capiebant. Quemadmodum enim Moyses populum suum visitauit tanquam præfectus eorum, vt eos ab inimicis liberaret, & iniuriā propulsaret, ita Christus eos visitauit, oriens ex alto, vt faceret redemptionem plebis suæ. At sicut Moysen Iudæi in Aegypto non intellexerunt à Deo missum illis, per cuius manum consequerētur salutem, sic neque Iudæi existimabant Christum tanquam saluatorem ad eos missum, per cuius manum Deus illis salutem daret.

Sequenti verò die apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres estis, vt quid nocetis alterutrum? Qui autem iniuriā faciebat proximo, repulit eum,

† Exo. 2. c. dicens: † Quis te constituit principem & iudicem super nos?
 Luc. 12. b. nunquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Aegyptium? Fugit autē Moyses in verbo isto, & factus est aduena in terra Madian, vbi generauit filios duos.

Nec minus eos taxat, qui saluatorem suum semper accusauerunt, & principem aut regem negauerunt, dicentes: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Ideo etiam fugit Christus ab eis ad gentes, ex quibus vxorem accepit Ecclesiā, ex qua filios in duplo plures quàm in synagoga, genuerit. Quod autē dicit: reconciliabat eos in pace: Græcè est, συνήλασεν αὐτὸς ἐς εἰρήνην, id est, cōpulit eos ad pacē.

Et

✱ Luca.

1. 8.

Et expletis annis quadraginta, † apparuit illi in deserto mō- † Exo. 3. 2.
 tis Sina angelus in igne flammæ rubi. Moyses autē videns,
 admiratus est visum. Et accedente illo vt consideraret,
 facta est ad eum vox Domini, dicens: † Ego sum Deus pa- † Exo. 3. d
 trum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. 31. q. 4. c.
 † Tremefastus autem Moyses, non audebat considerare. Di Recurrat.
 sit autem illi Deus: Solue calceamentum pedum tuorum: † Exo. 3. 2.
 locus enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi afflictio-
 nem populi qui est in Aegypto, & gemitum eorum audiui,
 & descendi liberare eos, † Et nunc veni, & mittam te in
 Aegyptum. † Ibidem.
 Jos. 5. b.

Moyſes cū tranſegiffet annos quadraginta in domo
 Pharaonis, alios quadraginta profugus in deserto vitam
 egit paſtorales, & alios quadraginta populo Hebræo-
 rum præſedit. Cū ergo oues Iethro ſoceri ſui ſacer-
 dotis Madian cogeret in deserto, tunc illi angelus Dei
 apparet. Angelum, Dei filium appellat, inquit Chry-
 ſoſtomus, & qui magni conſilij angelus. Idem ſentit
 Auguſt. de trinitate, lib. 2. cap. 13. & plerique doctores.
 Lyranus tamen credere videtur fuiſſe angelum, ſed quia
 Dei perſonam repræſentabat, & in eius perſona loqueba-
 tur, ideo aliquando Deus, aliquando angelus nominaba-
 tur. Apparuit autem in igne flammæ rubi, Græcè, *iv*
φλογι τῶπος, id eſt, in flamma ignis, vel ignea: ſed in ru-
 bo arbuſto, non in arbore, vt inquit Iſidorus, ne fortè
 exculperent in eo Iudei idolum: à quibus ſemper Deus
 idololatrię occaſionem abſtulit. Cū Moyses admiratus
 propius accederet, facta eſt ad eum vox Domini. Non
 pater, inquit Ambro. de fide, lib. 1. cap. 5. in rubo, non pa-
 ter in eremo, ſed filius Moyſi locutus eſt. Denique de
 ipſo Stephanus dixit: Hic eſt qui fuit in Eccleſia in ere-
 mo. Hic eſt ergo qui legē dedit, ipſe qui locutus eſt Moy-
 ſi, dicens: Ego ſum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus
 Iacob: hic eſt Deus patriarcharum, hic eſt Deus pro-
 phetarum, hæc ille. Et propterea iuſſit illum ſoluere
 calceamenta pedum ſuorum, quòd terra eſſet ſancta, tum
 propter Dei præſentiam, tum propter diuinam legem
 illic annunciamdam. At vt Dominus populi afflictionem
 præuidet in Aegypto, & clamoribus eius attēdit, ita Deus
 popu-

Sina. populi angustias vidēs , misit illi consolatorem eundem, ut eum à tot afflictionibus liberet . De monte Sina dicit Hiero. in De locis Hebraicis, quòd est mons supra Arabiam in deserto , iuxta Hereb montem Dei , in regione Madian , cui iungitur mons & desertum Saracenorum , quod vocatur Pharan . Sunt plerique qui nomen Sina à **HI** quod rubum significat quod & Græcè *βάρης*, Galli cè *ronce*: forsitan propter rubi ardentis, non comburentis miraculum, quē Moyses tunc opilio admiratur. In eo lex quinquagesimo die post exitū Israēl de Aegypto data est Moysi. Ad huius radices populus mensibus decem, diebus viginti cōmoratus est, quo tēpore in vitulo conflatili absente Moysē fornicati sunt. In illo monte bis 40. dies ieiunavit Moyses . Iuxta illum fabrefactum est tabernaculum Domini cum omnibus apendicibus suis . * Ibi- dem Elias. 40. dierum consummauit ieiunium.

* 3. Reg.
19. b.

† Exod. 7.
8. 9. 10. 11.
14. & 16. a
† Exo. 19.
2. Deut.
18. d.

Hunc Moysen, quem negauerunt, dicentes: Quis te constituit principem, & iudicem? hunc Deus principem & redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. † Hic eduxit illos, faciens prodigia & signa in terra Aegypti, & in Rubro mari, & in deserto annis quadraginta. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israēl: † Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris tanquam me ipsum audietis.

Rursum Iudæos accusat, tanquam rebelles, & patribus admodum similes. Quia veluti cōtra Moysē à Deo ad eos principem & liberatorem missum, qui eos de Aegyptiaca seruitute eriperet , rebelles semper restiterunt : ita aduersus Christum missum à Deo, qui eos à diaboli seruitute eriperet, non solum eos , sed & totum mundum, rebelles semper fuerunt, & eum tandem occiderunt: quātumuis propheta ille esset, quē Moyses illis promiserat, dicens: Proheram vobis suscitabit Deus, &c. scilicet noui testamenti legillatorem , quemadmodū Moyses veteris. Nō quòd Christus, inquit Lyranus, propheta fuerit, quo ad euangelicam cognitionem , cuius anima ab instanti conceptionis diuinæ visionis claritatē habuerit, sed quia longè distantia à cognitione reuelabat.

Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris , qui accepit

cepit verba vitæ dare vobis. † Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Aegyptum, dicentes ad Aaron: † Fac nobis deos, qui præcedant nos. Moysi enim huic, qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid factum ſit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulachro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum.

† Exod.

32.2.

† Ibidem.

Qui fuit in Eccleſia. Græcè Eccleſia ſignificat concionem & congregationem. Sensus ergo eſt: Hic eſt qui in cōgregatione Iſraëlitica, hoc eſt, de congregatione illa exiſtens loquebatur in ſolitudine cum angelo, vel cum filio Dei vt ſuprà narratū eſt. Sūt qui explicent ſic γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, præfectum congregationis Hebraicè, quaſi tunc primum verè præfectus ſit in monte Sina, quando ei data eſt lex Iſraëlitis promulganda. De angelo autem, cum quo loquebatur Moyses in monte Sina, idè dici poſteſt, quod paulo antè dictum eſt de angelo in medio rubi ardentis: à quo quidem accepit verba vitæ, decem inquam præcepta, ceremonias, & iudicialia, quæ daturus erat illis. Verùm quomodo inquit, fingitis eius legem tueri, quem patres noſtri ſemper exacerbauerunt, & totiens irritauerunt, corda in Aegyptum habentes. Cùm verò pro illis legem ſuper montem Sina à Deo reciperet, corda ſua Aaroni, manifeſtauerunt, quæ ad idola potius pronæ erant, quàm ad Deū. Fac, inquiūt Aaroni, nobis deos: quos dixerunt ſe ab Aegypto eduxiſſe, cùm tamen nondum ficti aut excogitati eſſent, hos tamen adorauerunt tanquam verum Deum, hoſtias illis offerentes, ita quòd primas hoſtias, quas pro liberatione ſua ab Aegyptiaca ſeruitute idolis obtulerunt, & dijs quos ignorabant, & non Deo, qui eos redemerat de manu inimici.

Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro prophetarum: † Nunquid vittimas aut hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſraël? Et ſuſcepitiſtis tabernaculum Moloch, & Syduſ veſtri Rempham, figuræ quas feciſtis adorare eas.

† Amos.

5.2.

Militia cœli in ſcripturis ſanctis, maximè in veteriteſtamento ſumitur pro aſtris ipſius cœli, vt Deuto. 17.

✠ Deut.
17.2.

✠ Ut vadant, & seruiant dijs alienis, & adorent eos, solem & lunam, & omnem militiam cœli. Sic 4. Reg. 17. arguuntur Israëlitæ, quod adorauerint vniuersam militiam cœli. Et cap. 21. arguitur Manasses adorasse omnem militiam cœli in excelso, & super reges terræ, qui sunt super terram. Tamen Isaïæ 24. militia cœli sumi videtur pro exercitibus angelorum, cum finem iudicij explicans ait: Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam cœli: quanquam etiam de astris intelligi possit. At certè Lucæ 2. multitudo militiæ cœlestis non nisi pro angelorum cohorte & exercitu sumi potest. At quamuis Iudæi in deserto 40. annis Deo victimas viderentur offerre, hoc tamen compulsi faciebant: mente tamen auersi à Deo idolis seruibant. Si autem, inquit Rabanus, postea leguntur Deo obtulisse, non bona voluntate, sed timore pro interfectione eorum, qui pro idolis corruerunt, factum est. Vbicunque enim occasio fuit, semper corde in Aegyptum sunt reuersi. de quibus Psalm. ✠ Quadraginta annis offensus fui generationi huic, & dixi semper: hi errant corde, & isti non cognouerunt vias meas, &c. Deus enim non quæ offeruntur, sed voluntatem offerentium præcipuè accipit. Hoc autem maximè probat per librum prophetarum, & primò Amos 5. in fine: secudò Sophoniae primo, vbi dicit Dominus: ✠ Et disperdam è loco hoc reliquias Baal, & nomina edituorum cum sacerdotibus, & eos qui adorant super testa militiam cœli. Quod autem propheta Sophonias ait de eo, non malè dicit in libro 12. prophetarum. Fortè etiam non malè punctum facies post militiæ cœli, & sicut scriptum est, iungetur cū loco sequenti: nunquid victimas. Quod vero dicit: Et suscepistis tebernaculum Moloch: locus hic paulo secus habetur Amos. 5. ✠ Et portastis tabernacula Moloch vestro, cui & imaginem idolorum, sydus Dei vestri, quæ fecistis vobis. Septuaginta secus habent: Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sydus Dei vestri Remphā, figuras quas fecistis vobis. Quem locum (nam vero simile est Hebraicè locutum fuisse Iudæis Stephanum) Lucas, vt ferè solet, vertès, 70. interpretum textum vsurpauit. Erat autem Moloch idolum Ammonitarū, quod in idololatriâ lapsus Salomon adorauit, 3. Reg. 11, Rempham autè siue

✠ Psal.
94.b.

✠ Sopho.
1.2.

✠ Amos.
5.3.

✠ Et disperdam è loco hoc reliquias Baal, & nomina edituorum cum sacerdotibus, & eos qui adorant super testa militiam cœli. Quod autem propheta Sophonias ait de eo, non malè dicit in libro 12. prophetarum. Fortè etiam non malè punctum facies post militiæ cœli, & sicut scriptum est, iungetur cū loco sequenti: nunquid victimas. Quod vero dicit: Et suscepistis tebernaculum Moloch: locus hic paulo secus habetur Amos. 5. ✠ Et portastis tabernacula Moloch vestro, cui & imaginem idolorum, sydus Dei vestri, quæ fecistis vobis. Septuaginta secus habent: Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sydus Dei vestri Remphā, figuras quas fecistis vobis. Quem locum (nam vero simile est Hebraicè locutum fuisse Iudæis Stephanum) Lucas, vt ferè solet, vertès, 70. interpretum textum vsurpauit. Erat autem Moloch idolum Ammonitarū, quod in idololatriâ lapsus Salomon adorauit, 3. Reg. 11, Rempham autè siue

Rapham, quo vsi sunt 70. Beda dicit esse Veneris planetam, qui & Lucifer, & Hesperus dicitur.

Et transferam vos trans Babylonem. Tabernaculum testimonij fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, † loquēs ad Moysen, ut faceret illud secundum formā quam viderat. † Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Iesu in possessionem gentium, quas expulit Deus à facie patrum nostrorum, † usque in diebus David, qui inuenit gratiam, ante Deum, et petijt ut inueniret tabernaculum Deo Iacob. † Salomon autem edificauit illi domum.

† Exod.

52. d.

Heb. 8. d.

† Ios. 3. c. d.

† 1. Reg.

16. c.

Psal. 131. a.

Hebræi, & similiter Græci 70. interp. habent trans Damascum, quod etsi Stephanus non ignoraret, quòd Damascus in propinquo erat Iudæis, per Epitasm dixit Stephanus vltra Babylonem. Quod postea factum est, abductis ad remotissima Mesopotamiæ Hebræis.

1. Par. 16. c

† 3. Reg.

6. a.

Infr. 17. f.

Quod autem accusassent eum supra 6. quia minaretur templi sancti ruinam, templum sanctum laudare incipit, quòd Moyses exemplari sibi à Deo in monte deliniato construxerit tabernaculum, post quod Salomon 480. annis templum construxit. Nec tamen putandum Deum in templo circumscribi, aut habitare, nisi per opera misericordiæ, & suæ potentiæ ostensionem. Christus verò, quo ad assumptam naturam, in templis specialiter continetur, & verius quàm alia loca, templa habitat.

Sed non excelsus in manu factis habitat, sicut per prophetā dicit: † Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum edificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est? Nónne manus mea fecit hæc omnia?

† Isa. 66. a

Vide igitur hoc loco, quomodo Deus in tēplo habitare dicatur, & quomodo nō habitare. Non enim intelligit nō coli Deum præcipuè in templis, sed vult tollere Iudæorum opinionem, qui arbitrabantur sic in templo Ierosolymis habitare, vt alibi rogatus adiuuandi impios esset. Vel dicit propter carnales Iudæos, qui putabant eum circumscriptiuè, & locali continentia in templo habitare. Habitat autem per effectū & operationem: requiescit in seipso, vbi antequam mundum creasset, requiescebat. Vnde probat per Isa. cap. 66. Cælū mihi sedes est, id est,

Ego

✠ *Isai. 40.*
 c. Ego sum vbiq̄ue, tam in cœlo, quàm in terra, per præsentiam & potentiam, nullo circumscriptus loco, ✠ qui cœlum & terram impleo, metior pugillo aquas, & cœlos palmo pondero. Quam ergo mihi domum ædificabitis ad habitandum? quasi dicat, nullā, nisi vt in illa inuocetur specialius nomen meum, fundatur mihi preces, oblationes & sacrificia offerantur.

Dura ceruice, & incircuncisi cordibus & auribus. Vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri, & vos. Quæ prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos qui prænuñciabant de aduentu iusti cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis: qui accepistis legem in dispositione angelorum, & non custodistis.

Quod autem accusabant eum tanquam blasphemum legem violasse, in eos retorquet blasphemiam, tum quod semper obstinati fuerint aduersus legē, & legis prædicatores, scilicet prophetas, & quosuis pios & iustos viros. Nec nouū illis nomē inculcat, vocando eos dura ceruice, quo nomē Deus prius vocauerat *Exod. 32. 33.* Incircuncisos autē corde & auribus eos vocat, qui infidelitatis pellicula obductum cor & aures haberent, vt nec intelligere, nec audire possent aut vellent, iuxta *Isai.* prophetiam: ✠ *Exceca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortē videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Et cum his obstinationibus semper spiritui sancto restiterunt.* Super quod ait *Chrysolsto.* Quando spiritus sanctus volebat esse sacrificia, vos sacrificabatis: quando volebat, iterum non sacrificabatis: quando noluit dare vobis præcepta, requirebatis: quādo accepistis, neglexistis: iterum quando stabat templū, idonis seruibatis: quādo vult absque templo hoc sibi seruiri, iterum contrarium facitis. Quia poruerunt respondere, quid nobis patrum peccata impropere? si talia patres nostri egerunt, quid ad nos: *Beatus Stephanus* subdit: Sicut patres vestri, & vos. Quemadmodū enim prophetas aduentum iusti annunciantes patres vestri persecuti sunt, & vos ipsum iustum vsque ad mortem persecuti estis, ita legi & legislatori *Moyfi*, & angelis legem dispo-

nem

✠ *Isai. 6. a*
Mat. 13. b
Mar. 14. b
Luc. 8. a
Rom. 11. b
Ioan. 12. f.
Act. 28. f.

nentibus, prophetis eam prædicantibus, spiritu sancto, & Christo eam adimplenti semper restitistis. Cùm dicitur qui accepistis legem in dispositione angelorum: Oecumenius sic interpretatur: Cùm legem accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere cõplebant, angelis similem seruate politiam. Quidam verò hoc aiunt, quòd per angelos statuta esset, & Moyse tradita per angelum, qui ipsi in rubo apparuit. Siue cum angelum fuisse dicamus, aut plures angelos, qui acceptã de manu Dei verbi legem seruandam ordinauerint cù Moyse Sic enim Paulus ad Gala. 3. Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris.

† *Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum. Cùm autem esset plenus spiritu sancto, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris virtutis Dei. Et ait: Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris virtutis Dei.* † Sup. 6. d.

Quoniam videbant se contumeliam pati, & tamen iniuriam occidendi illum insufficientem, causam attendebant, ideo verisimilem saltem causam inquirebant, & ita dissecabantur interius præ angustia, & exterius tanquam rabidi canes dentibus stridebant, metuètes ne celebrior redderetur, si propter illatam ipsis iniuriam illum interficerent. Mortem Christi illis prius improperauerat, nũc resurrectionem eius, quippe quem videt in dextera Dei stantem, & quasi manum laboranti porrigentem, videt illum stare. Quia de resurrectione quæstio erat, & quia dixit, video cælos apertos militi propter fidem & Christi resurrectionem certanti, habuerunt quod optabant, quia videlicet Blasphemiam reputabant, dicere, Iesum à dextris Dei sedere, quem vt hominem persecuti sunt, & pro tali occiderunt.

Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum. Et eicientes eum extra ciuitatem, lapidabant. † Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Sautus. Et lapidabant Stephannum inuocantem, & dicentem: Do- † 50. diff. Si post. & 78. Presbyter.

mine Iesu, suscipe spiritum meum.

Existimantes autem hæc verba Stephani esse blasphemiam, obturauerunt aures suas, zelum Dei simulâtes, eiusque iniuriam pati nolentes, vel tam sanctam veritatem intelligere non potentes, vnanimes in malum, non in bonum concordēs. Sed præcipuè falsi testes pecunia cōducti, qui vt leuius lapidarent eū, eiecerūt extra ciuitatē, ne viderentur contaminare locū, qui nec indignū ducebant occidere innocentem: qui quidem testes conducti vestes suas ad pedes Sauli seruâdas desposuerūt. Quòd aut̄ Domino suum cōmendauerit spiritū, innuit animas pro Christi fide morientium ab ipso suscipi.

Positis autē genibus, clamauit voce magna, dicēs: Domine, ne statuas illis hoc peccatū. Et cū hoc dixisset, obdormiuit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci eius.

Visum est hoc addere, quod de hac Stephani oratione dicit Emisenus Græcus antiquus author, ad finē homiliæ de S. Steph. Dum pro Iudæis supplicat, spem nostram ad fiduciam nutrit. Nam dum pro persecutoribus deprecatur, manifesta cultoribus suffragia pollicetur. Et ne de vi uorum suffragijs intelligi putes, audi quid initio homiliæ dicit. Inter hæc inquit, itaque requiramus, quod necessitatis, quidue rationis sit cū sancti martyres in illo paradisi lumine constituti humanis laudibus non indigent, aut tantis omnium studijs celebrentur, cur tantopere mundo huic eorum reliquiæ Deo reuelate prodantur. Deinde responder. Primū ad hoc à sollicitis fidelibus excoluntur, vt sedulis cultoribus suffragentur. Quòd cū reliquarum mentionem fecerit, indubiè de mortuorū suffragijs sanctorū intelligi debet. Itaq; beatus Stephanus in medio furore lapidantium testium nō est oblitus etiam pro suis persecutoribus exorare Dominum, ipsum imitatus, qui dum crucifigeretur, ait: Pater, ignosce illis, quia nesciūt quid faciunt. Vtrum verò Stephani orationis virtute quibusdā dimissum fuerit peccatum? Certè his qui propter Stephani persecutionem resipuerunt, dimissum est illis peccatum, ita quòd nec immeritò addidit Saulū in necem eius consentientem: propter cuius orationem dicit Augu. in Ser. 1. de S. Stephano

phano Paulū cōuersum. Nā si Stephanus inquit, sic non orasset, Ecclesia Paulū non haberet. Sed ideo erectus est Paulus, quia in terra inclinatus exauditus est Stephanus.

CAPVT OCTAVVM.

Lapidato Stephano grauis secuta est persecutio in discipulos Christi, imprimis à Saulo: vnde dispersi sunt discipuli, præter Apostolos, per vniuersam Iudæam & Samariam. Philippus autem diaconus Samaritæ multos conuertit, et baptizauit, cum Simone mago, ad quos confirmandos missi sunt ab Ierosolymis Petrus & Ioannes. Philippus autem ab angelo iussus est adire Eunuchum Candacis reginæ, & eum baptizare.

FActa est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia quæ erat Ierosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Iudææ, & Samariæ, præter Apostolos.

Curauerunt autem Stephanum viri timorati, & fecerunt plandtum magnum super eum. † Saulus autem deuastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam. Igitur qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes verbum Dei. † Inf. 9.2.

Hæc itaque persecutio præter Iudæorum intentionem cedit in melius, dum dispersi per varias regiones discipuli ampliolem seminandi verbi nacti sunt opportunitatem, & multo plures cum persecutione acquisierunt Christo discipulos, quàm sine persecutione. Interea quidam viri religiosi instaurant Stephano funus, eumque cum honore sepelierunt. Quod autem dicit, curauerunt, Græcè est *ἐκνήμωσαν*, quod ita vertit Erasmus, quemadmodum interpret. Aptius autem verti poterat, extulerunt: est enim *ἐκνήμω*, quemadmodum & simplex *νήμω*, idem quod efferre mortuum, ac sepelio. Paulus autem à Stephani cæde factus audacior, facultatem impetrauit ingrediendi domos, & trahendi quoscunq; inueniret viros ac mulieres Christum confitentes, etiã cum violentia ad principes. Vnde plures coëgit domos suas relinquere, & vndique dispergi, ad verbum Dei promulgandum: quod tamen intendebat prorsus silentio tegi.

Philippus autem descendens in ciuitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat.

Hic Philippus non est vnus è numero duodecim Apostolorum, sed vnus è septem diaconis, qui cum Stephano electus est, sicut ibidem diximus. Quod si Polycrates & Clemens ad Eusebium Apostolum eum nominant, lätius extendunt nomē Apostoli, quàm ad numerū duodenariū. Nam & Paulus, & Barnabas Apostoli dicuntur, quæadmodum & Philippus postea Apostolatus munere donatus est. Hic autem descendens in Samariã conuertit eam, quanuis non essent ex Iudæis, sed ab Assyrijs missi in locum decem tribuum captiuarum per Salmanasar apud Assyrios, vt patet 4. Reg. 17. Hi enim qui ex Assyrijs missi sunt in Samariam, fecerunt sibi idola secundum morem patriæ, à qua missi erāt. Ipsi igitur Samaritæ idololatræ erant, tenētes tamen Moyse Pētateuchum simul cum idolis, & expectantes Messiam, vt patet Ioan. 4. Ipsi autem ad Philippi prædicationem facile crediderunt, videntes quia dæmones in nomine Iesu eiciebat, paralyticos & claudos curabat, & plurima alia signa faciebat. *Multi enim qui habebant spiritus immūdos, clamantes voce magna, exhibant. Multi autem paralytici & claudi curati sunt. Factum est ergo gaudium in illa ciuitate.*

Secus habent Græca: neque enim qui habebant spiritus, exhibant clamantes. Sic Græcè est: πολλῶν γὰρ τῶν ἔχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα ἐξήρχετο. Quæ verba Erasmus credidit non posse ad verbum reddi, quia τὰ πνεύματα ἀκάθαρτα accusatiui casus esse credidit. Quod si verum esset, commoda non esset lectio Græca. Est enim πνεύματα nominatiui casus, reddens suppositum verbo ἐξήρχετο, reponendaque est virgula quæ est post ἀκάθαρτα, post ἔχόντων, & tūc Græcorum sensus est: A multis enim obsessis exhibant spiritus immundi, clamantes voce magna.

Vir autem quidam nomine Simon, qui antè fuerat in ciuitate magus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquē magnum, cui auscultabant omnes, à minimis vsque ad ma-

ximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magicis suis dementasset eos. Cum verò credidissent Philippo euangelizanti de regno Dei in nomine Iesu Christi, baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon & ipse credidit, & cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa & virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.

Hunc Simonem suis coloribus depingit Clemens papa lib. 2. Recognitionum. Simon hic inquit, patre Antonio, matre Rachel natus est, genere Samaræus, ex vico Gittorum, arte magus, Græcis tamen literis liberalibus ad primè eruditus, gloriæ ac iactantiæ supra omne genus hominum cupidus, ita vt excelsam virtutem, quæ supra creatorem Deum sit, credi se velit, & Christum putari, atque stantem nominari. Hac autè appellatione utitur, quasi qui neget posse se aliquando dissolui, adferens carnem suam ita diuinitatis suæ virtute compactam, vt possit in æternum durare. Hinc ergo stans appellatur, tanquam qui non possit vlla corruptione decidere. Et multa alia se iactat facturum, quæ ibi videas. De quo etiam plurima narrat Ephiphanius hæresi. 21. contra Simonianos. De quo etiam Hierony. dicit: Simon hic in tantam prorupit superbiam, vt diceret: Ego sum sermo Dei, ego virtus Dei, ego omnipotens, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnia Dei. Hæc ille super Matt. 24. Multi enim venient in nomine meo, dicentes. Quod autem dicit: Propter quod multo tempore magicis suis dementasset eos, Græcè est, *διὰ τὸ ἰκανῶ χρόνῳ τὰς μαγείαις ἐξέστρα κέναι αὐτοῖς*, id est, eo quòd magijs suis in furorem & insaniam egisset eos, aut de statu mentis eiecisset: quod quidem interpres rectè intellexit verbo dementandi, quanquam in hoc sensu minus Latino vsus. Puto interpretem vertisse magijs, sed facilis fuit interpositio literæ c. & ita inoleuisse vsus magicis. Hic autem Simon quantumuis credidisse dicatur Philippo, & illi adhæsisse, plerique dicunt hoc fictè fecisse, vt hæc signa quæ faciebat Philippus, suis magijs addere posset, & ex his facere quæstum. De quo hic Beda ait: Quod magis credibile est, credere se, quousque baptisma susciperet,

simulauit, vt quoniam laudis erat audissimus, ita vt Chri-
 stum se credi voluerit, artes quibus miracula faceret, ab
 eo disceret: quoniam admirabatur, qualiter Philippus
 tam admiranda signa facere posset.

† De sacr. vnctio ca. §. Per son- tis. † Cum audissent Apostoli qui erant Ierosolymis, quia rece-
 pisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum &
 Ioannem. Qui cum venissent orauerunt pro ipsis, vt acci-
 perent spiritum sanctum. Nondum enim in quenquam il-
 lorum venerat, sed baptisati tantum erant in nomine
 Domini Iesu. † Tunc imponebant manus super illos, & ac-
 cipiebant spiritum sanctum.

† De cō-
 sec. di. 5.
 c. Manus.

Ex his constat hunc Philippum non fuisse vnum ex
 12. Apostolis, quippe qui manus impositione non dabat
 spiritum sanctum. Creditur autem misisse Ierosolymam
 ad Apostolos, vt mitterent quendam ex societate, qui
 manus credentibus & baptizatis imponeret. Tunc mise-
 runt Petrum & Ioannem: quoniam Apostolorum, & ex
 consequenti episcoporum est manus imponere: nec
 Philippus huiusmodi donum habebat. Aduenientes igitur
 Apostoli, Petrus & Ioannes orantes manus imposue-
 runt baptizatis, & visibili signo acceperunt spiritum san-
 ctum: nondum in quenquam illorum venerat, nō quōd
 spiritum sanctum remissionis peccatorum non accepis-
 sent baptizati in nomine Iesu, sed quia visibilia spiritus
 sancti dona, cuiusmodi sunt dona varijs linguis loquen-
 di, miracula edendi, &c. non acceperant.

Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus
 Apostolorum daretur spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam,
 dicens: Date & mihi hanc potestatem, vt cuiunque imposue-
 ro manus, accipiat spiritum sanctum. Petrus autem dixit
 ad eum: † Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam
 donum Dei existimasti pecunia possideri.

† 1. q. 4. c.
 Ecclesia.

Cum ergo Simon à Philippo baptizatus videt se non
 accepisse dona spiritus sancti, volens esse Philippo supe-
 rior, petijt ab Apostolis hanc potestatem sibi pro pecunia
 dari, quam nec Philippus habebat. Qui à Petro tanquā
 indignus reiectus est. Quare illum morte non puniuit,
 sicut

sicut Ananiam, dicendum, quòd ipse confessus est culpam, non Ananias, ideo meruit dilationem, sufficiebat enim pœnitentia ad Petri correptionem: & quia nemo ad fidem cogi debet, sed volens suscipiendus est.

Non est enim tibi pars, neque fors in sermone isto. Cor enim tuum non est rectum coram Deo. Pœnitentiam itaq; age ab hac nequitia tua, & roga Deum si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te esse.

Aut nomine sermonis, quemadmodum & verbi, vsus est more Hebræo Lucas pro re quacunq;ue, quemadmodum Hebræi τὸ ἄνθος dabar vtuntur, quod Euangelistæ nunc λόγος, nunc ἔνμα vertunt Græcis suis, pro vocabulis res aut factum abutentes. Ita τὸ λόγον hoc loco, quo Lucas nunc vtitur, vertere possumus, in hac re, vel in hoc facto non est tibi pars. Aut si volumus λόγον vertere per rationem aut causam, sensus erit: in hac ratione & causa non est tibi pars. quasi diceret: non es dignus particeps fieri huius potestatis dandi spiritum sanctum, quia non habes cor rectum, sed cupidum, cum simplicem & ab auaritia alienum oporteat esse, qui huius muneris particeps esse cupit. Amaritudo enim dulcedini contraria est: dulces autem ac mites spiritus sanctus visitat: vnde in specie columbæ apparere multotiens visus, quæ amaritudine & felle caret. Quocunq;ue autem cor se conuerterit in terrenis rebus, amaritudinem inuenit: vnde dulcescat, non habet, nisi leuet se ad Deum. ✠ Quoniam non habet amaritudinem. conuersatio illius, Sap. 8. Hic Simon pœnitentiam simulat: sed qualem plagam inuexit in Ecclesiam, quem plerique sub simulatione imitantur in numeris pactis dona Dei alienantes, sub obligatione iniquitatis post Simonem corruentes ad ima.

✠ Aug. in
Psal. 85.
Sap. 8. c.

Respondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me horum quæ dixistis. Et illi quidem testificati & locuti verbum Dei, redibant Ierosolymam, & multis regionibus Samaritanorum euangelizabant.

In hoc loco omnes Græci & Latini fictam Simonis pœnitentiam interpretantur, ad vitandam pœnam, quã metuebat ab Apostolis, forsan Ananiæ & Sapphiræ exemplo instructus. Ideo precatur Apostolos, vt Deũ pro illo precentur, ne hoc peccatum Simonis imputetur sibi ad pœnam temporalem, & æternam: quam non vsque adeo timent huius tempestatis Simoniaci. His auditis redeunt Apost. Ierosolimã, in multis locis euangelizãtes.

Angelus autem Domini locutus est ad Philippũ, dicens: Surge, & vade contra meridianum, ad viam quæ descendit ab Ierusalem in Gazam, hæc est deserta. Et surgens abiit.

Gaza.

Angelus Domini nec Eunuchus apparuit, nec eum ad Philippũ adduxit, qui nec apparitionibus esset assuetus, in quibus audiendis attonitus fuisset, nec forsan venisset, quia non credidisset. Nec omnino illi eundem erat ad meridiem, sed inter occidentem & meridiem, si recta est tabula Palæstinæ: à Samaria ad Gazam desertam iter est. Gaza autem duplex fuit. Primam vetustissimam fuisse sacra testatur historia. Quanquam suspicatur Hieronymus, sit ne illa, quam ad tribum Iudæ pertinuisse ferunt, an alio in loco sita sit, quam temporum iniuria extinxerit, alio mox in loco eius nomine Gaza enata, quæ etiam hodie extet. Pomponius libro Geographiæ primo à Cambyse Persarum rege vocatam autumat: quoniam bello contra Aegyptum suscepto, illò regias opes contulisset. Fuit ex Philistæorum quinque orbibus ordine secunda, cuius fores Sampson media nocte in montis verticem transtulit. Cumque adeo munita esset & diues, vt multos hostium incurfus nullo discrimine ferret, donec Alexander Macedo iuxta prophetarum verba post bimestrem obsidionem occupans, in sempiternum vertit tumulum, ob id desertam vocari hic à Luca putandum est. Nouam postea ædificauerunt, quam in honorem Constantini Constantiam vocarunt: post quem veniens Iulianus, rursus Gazam, sed maritimam vocari voluit. Floruit hæc Hieronymi ætate adeo ampliata, vt duplo maior ambitu Ierusalem diceretur, distatq; à priore quinque circiter miliaribus. Hanc hodie Gazeram nuncupant.

Et ecce vir Aethiops, Eunuchus, potens Candacis reginae Aethiopum, qui erat super omnes gazas eius, uenerat adorare in Ierusalem, & reuertebatur sedens super currum suum, legensq; Isaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum istum. Accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Isaiam prophetam, & dixit: Putas ne intelligis quae legis? Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi?

Candaces non est nomen proprium reginae unius: sic enim appellabantur reginae Aethiopum, quemadmodum Aegyptiorum reges, Pharaones. Teste Plinio, qui lib. 6. cap. 29. regnare inquit, retulerunt foeminam Candacem: quod multis iam annis nomen ad reginas transfijt. Vnde Aethiopes omnem regis matrem Candacem appellant: siquidem Aethiopes regum patrem non referunt, sed illos tanquam veros solis filios tradunt: uniuscuiusque autem matrem Candacem appellant. Vna igitur illi Aethiopiae regina erat nomine Candacis, cuius Eunuchus praerant conclauis thesaurorum regionum, ut testatur Lucas: qui & religiosus, quippe qui scripturarum studiosus esset, & adoraturus Ierusalem uenisset. Huius igitur natus est Dominus, doctorem misit ad eum, qui & credenda, & agenda doceret: sicut infra de Cornelio, quia uterque quod suum erat curabat, & ad veram se religionem disponebat. Rogauitq; Philippum ut ascenderet, & sederet secum. Locus autem scripturae, quam legebat, erat hic: † Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quoniam tolletur de terra uita eius.

† Isa. 53. c.

Non ex industria, sed spiritus sancti prouidentia in hunc locum incidit Eunuchus, ex quo facile ad fidem informaretur. Hic enim locus finem peregrinationis Christi complectitur, passionem inquam, & resurrectionem. Vnde ait: Tanquam ouis ad occisionem ductus est. De quo Hiero. in eundem Isaiae locum: Hoc testimonium, cum in Actibus Apostolorum reginae Candacis Eunuchus scheda ueheretur, & legens non intelligeret, interpretan-

te Philippo super passione & nomine saluatoris, intellexit, & statim baptizatus in agui sanguine, quem legebat, vir meruit appellari, & Apostolus genti Aethiopu missus est. Tanquam igitur ovis, quæ ducitur ad victimam, non murmur resonat, non repugnat ducenti, sic ille passus est voluntate, vt destrueret eum qui mortis habebat imperium: & sicut agnus coram tondente non clamat, ita cum sponte pateretur, tacebat. In omnibus angustijs & tormentis humilis, non rebellis de iudicio Pilati, & de sepulchro per resurrectionem sublatus est, & illatum mortis iudicium per Pilatum, per resurrectionem euasit. Vnde maximè admiratur Isaias, dicens: Generationem eius quis enarrabit? De qua August. de symbolo ad Catechumenos libr. 1. cap. 3. Natus de patre sine tempore, natus ex virgine est in plenitudine temporis: istam natiuitatem antecesserant tempora, opportunitate temporis, quando voluit, quando sciebat, tunc natus est. Non enim nolens natus est. Nemo nostrum quia vult nascitur, & nemo nostrum quando vult moritur. Ille quando voluit natus est, quando voluit mortuus est: quando voluit natus est de virgine, quando voluit mortuus est in cruce. Hæc ille. Vtraq; igitur generatio est inenarrabilis. Prima enim, quia de patre sine matre ante secula cuncta genitus: secunda, quia de matre sine patre in seculo natus. Sed & sublata est per passionem vita eius, & inde per ascensionem sublimior caelis factus, & super omnia quæ in terra sunt eleuatus est, iuxta illud Psalmistæ.

*Psal. 8. a. * Quoniam eleuata est magnificentia tua super caelos.

Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit hoc, de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à scriptura ista, euangelizauit illi Iesum. Et dum irent per viam, venerunt ad quandam aquam; & ait Eunuchus.

Sollicitus itaq; Eunuchus, de quo prophetarum hæc tam mira narratur, rogat Philippum hæc edoceri, quem ex habitu & gestu credidit percelebrem & doctum virum esse. Hunc igitur esse Iesum, & hanc in eo esse completam scripturam, Philippus Eunucho prædicat. Cui etiam obediens, statimq; baptizatus, missus est ad regio-

nes Aethiopyæ, prædicaturus hoc quod ipse audierat, & crediderat. Deum quidem vnum per prophetas prædicatum, huius autem filium iam secundum humanitatem aduenisse, & vt ouem ad victimam ductum esse, & quæcunque de ipso dixerunt prophetæ, egisse, vt impleatur prophetia: † Aethiopia præueniat manus eius Deo. Hic autem Eunuchus fertur suscepisse Matthæum in ciuitate Regali Nadaber, huc missum ad Christi verbū euangelizandum.

† Psal.
67. 8.

Ecce aqua, quis prohibet me baptizari? Dicit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens, ait: Credo filium Dei esse Iesum Christum. Et iussit stare currum, & descenderunt vterque in aquam, Philippus & Eunuchus, & baptizauit eum.

Adultos oportet per seipsos fidem, infantes per leuantes confiteri: ideo Eunuchus petens baptismum, interrogatur à Philippo, si credat ex toto corde, & non fictè, sicut Simon magus. Ideo non erubuit coram familia nudari, qui peccata sua coram Deo non erubescerat proolari: & descendens in aquam baptizatus est.

Cùm autem ascendisset de aqua, spiritus Domini rapuit Philippum, & amplius non vidit eum Eunuchus: ibat autem per viam suam gaudens. Philippus autem inuentus est in Azoto, & pertransiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

Dominus autem ab eo abstulit Philippum, quia contentus esset, eo quòd à Philippo dicerat: ne quid amplius ab eo peteret, ideo lætus discedebat. Philippum autem spiritus Domini, vel angelus in spiritu Domini statuit in Azoto, 40. circiter miliar. à Gaza distante, & totidem ab Ierusalem. Sita enim est in tribu Dan, vna ex præcipuis vrbibus Philistinorum, Philippi prædicatione insignis, in qua longo tempore post ingressum filiorum in terram sanctam remanserunt Enachim gigantes. Philippus inde post multam prædicationem profectus est Cæsaream Palæstinæ, vbi domū habebat, quam ad tempora Hieronymi ostendebant. de qua infra capite decimo.

Azotum.

CAPVT NONVM.

Paulus Christianos ab Ierusalem in Damascum persequens, prostratus conuertitur, baptizatur, & Christum super cæteros annunciat, per murum demissus in sporta Iudæorum euadit insidias, à Barnaba introducit ad Apostolos. Petrus interea Lyddæ Aeneam paralyticum curauit, & Ioppe Tabitham suscitauit.

†Gal. 1. c.
Infr. 22. a.
Supr. 8. a.

S† *Aulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini, accessit principem sacerdotum, et petijt ab eo epistolas in Damascum ad synagogas, ut si quos inuenisset huius viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Ierusalem.*

Saulus legem ad primè à Gamaliele edoctus, cum Stephanum lapidibus obrui cerneret, lapidantiū vestes seruabat, vsque adeò in Christianorum persecutione delectabatur: ex quo cæpit illis esse infestus, vt non modò Ierosolymis præsentibus cæde afficiebat, sed & foris minis oppugnabat. Nam Ierosolymis domos irrumpens, viros ac mulieres Christum confitentes vi abducebat, ac carceri mancipabat. Nec his contentus, literas à principe sacerdotum ad Damascenas synagogas impetrauit, vt si quos illic huius viæ ac doctrinæ viros aut mulieres inueniret, cum Damascenorum auxilio ac fauore caperet, ac vinciret, & Ierusalem vinctos adduceret morte plectendos. Iam bona itineris parte confecta, ijs furijs, eoq; malo consilio agitato, excæcatur, & equo decedit. Vnde sequitur:

Et cum iter faceret, contigit vt appropinquaret Damasco,
† 23. q. 4. † *et subito circumfulsit eum lux de cælo. Et cadens in terram, audiuit vocem dicentem sibi: † Saule, Saule, quid me persequeris? Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Durum est tibi cõtra stimulum calcitrare. Et tremens ac stupens dixit: Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad eum; Surge, et ingredere ciuitatẽ, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere.*

Equo itaque delapsus, in terra iacens, huiusmodi vocem

cem audiuit: Saule, Saule, quid me persequeris, & adeo ad me oppugnandum afficeris? Si mecum certare tibi liceret, multo sum te fortior, ideo non est tibi calcitrandum. Is multum attonitus rogat: Quis tu Domine? Ego inquit, sum ille Iesus, quem tu tam infesto animo pergis oppugnare. Tu autem proficiscere Damascum, & ibi audies quid sis deinceps factururus. Iam non est tibi certamen cum hominibus. Quærit hic Chrysoſtomus, quare hoc non ei contigit vel Ierofolymis, vel Damasci, sed in via. Hoc factum est, ne alijs liceret aliter narrare, quod illi contigisset, sed ipse tâquam fide dignus referret, quæ vidisset, & passus fuisset. Hac autem visione excæcatus est, quoniam fortius obiectum sensum debilitat, & grauari solet. Hunc autem solum, non comites excæcauit illa lux, quòd nõ æquali animo, obscurataq; in Christû animaduersione cæteri afficiebantur. Quo etiam terrore affectus furorem deposuit, & mitior factus, huius se feruum dicit, quem Dominum vocat, & tanquam hostem persequabatur.

Viri autem illi qui comitabantur, cum eo stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

Non eam quæ desuper lapsa erat vocem audierunt hi qui cum Paulo erant, sed Pauli duntaxat vocem, vt ipse infrâ cap. 22. dicit: Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum. Vult ergo comites Pauli responsionem quidem eius, qua Christo respondebat audire, Christi autem vocem non audire. Si enim vocem illam, inquit Oecumenius, audissent, nequaquam increduli permanissent. De hoc amplius infrâ cap. 22.

Surrexit autem Saulus de terra, apertisq; oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit, neque bibit. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Anania, & dixit ad illum in visu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce, ego sum Domine. Et Dominus ad eum: Surge, & vade in vicû qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tarsensem. Ecce enim orat. Et vidit per visum virum Ananiam nomine intro-

euntem

euntem, & imponentem sibi manus, ut visum recipiat. Respondit autem Ananias: Domine, audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Ierusalem, & hic habet potestatem à principibus sacerdotum alligandi omnes qui inuocant nomen tuum.

Cùm mitteretur Ananias à Domino ad Paulum, ipse Paulus per visionem vidit illum venientem, & sibi manus imponentem, ut visum recuperaret, ut cùm veniret Ananias, certior fieret Paulus, quia à Christo ad illum mitteretur. Hic autem Ananias Iudæus erat, de tribu Iudæ, vnus ex 70. discipulis, & diaconus, sed imminente persecutione Damascum profugus venit. Est autem Damascus vrbs præter vetustatem Pauli etiam ad vitã conuersi Christianam memoria nobilis, itinere dierum circiter duodecim ab Ierusalem distans, Syrorum sedes regalis. Procul ab vrbe ad primum lapidem locus ostèditur, vbi Paulus consternatus minas spirare desijt, indeq; ad domum Iudæ ductus intra vrbis muros, benedictione Ananiæ ex persecutore Christianæ fidæi egregius propugnator repenti factus est. Hic autem Paulus Tarsensis dictus, à Tarso Ciliciæ oppido, in quo natus fuerat, & tandem Ierofolymam ad literas perdiscendas missus. Est autem Tarsus metropolis Cilicię ciuitas, & quã Romani incolumi etiam Imperio propter dignitatẽ & vetustatem liberam esse voluerunt. Hæc nobis Paulũ Apostolum genuit, virum citra cõtrouersiam sanctissimum, & quem eruditionis excellẽtia cæteris Apostolis præferre nõ dubitauit vir doctissimus Eusebius Cæsariensis, ut mirum non sit in tot locis tanta disciplina, grauitate, cõstantia, haud ita multis retro seculis Christianam fidem per tot celebres Ecclesias Ciliciam coluisse, quæ tam fidei iam olim doctore profecerit. Ad Paulum igitur missus Ananias, non alius Apostolus, ne videretur ab eo edoctus, sed sola inspiratione diuina. Obstupefactus Ananias, non audet virum adire, quem fugerat ab Ierofolyamis, cùm Christi fideles persequeretur.

Damascus

Tarsus.

†21. di. ca.

Quoduis.

22. di. ca. 2

In princ.

Dixit autem ad eum Dominus: †Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus & regibus, & fr̃s Isarç. Ego enim ostendam illi quanta

oporteat eum pro nomine meo pati.

Securum reddit Dominus Ananiam super moderatione Pauli, qui non solum fidelis factus erat, sed doctor conspicuus, qui adeò magna libertate loquetur, vt & reges, & principes vincat, atq; tanquam verus præceptor & prædicator vniuersi orbis: ad què nomè meū portet, pro cuius prædicatione & fidei defensione multa passurus est, quòd ad id muneris exequendi elegi eum.

Et abiit Ananias, & introiuit in domum, & imponens ei manus, dixit: Saule frater, Dominus misit me Iesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, vt videas, & implearis spiritu sancto. Et confestim ceciderunt ab oculis eius tanquam squamæ, & visum recepit, & surgens baptizatus est, & cum accepisset cibum, confortatus est.

Ad hanc igitur Domini iussione accessit Ananias ad Paulum, tanquam medicus ad ægrotum, & curat eū exterius & interius, quia manuum impositione ceciderunt squamæ ab oculis, quæ lucis excellentissimæ virtute super oculos eius excreuerant, & baptizatus conualuit ab ægrotudine, quam incurrerat ex itinere, ex metu, ex lapsu, ex tristitia ob cæcitatem à Deo sibi repente immisissam, vt maiorem intelligeret Christi virtutem.

Fuit autem cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot. Et continuò ingressus in synagogas, prædicabat Iesum, quoniam hic est filius Dei. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant: Nónne hic est qui expugnabat in Ierusalem eos qui inuocabant nomen istud, & huc ad hoc venit, vt victos illos duceret ad principes sacerdotum?

Factus itaque Paulus audacior, Synagogas ingressus Christū palàm prædicabat: & quia nouerat legem, & ex locis præcipuis legis Christi vitã, morté, & resurrectionem nullo discrimine eliciebat, omnium Iudæorum ora obturabat. Cùm. n. doctor esset, & legis scripturas ad primè nouisset, non erubescerat ea destruere, in quibus clarescebat. Vnde attonitos oēs reddebat, vt dicerét: Nónne ille persequebatur Ierosolymis oēs qui inuocabant nomè istud, & ad hoc missus est, vt qui inuocarét Damasci nomen istud, perduceret multandos in Ierusalem.

Saulus

Saulus autem multo magis conualescebat, & confunde-
bat Iudeos qui habitabant Damasci, affirmans quoniam
hic est Christus.

Iudæos quos prius ex lege sua confuderat Stephanus
Ierosolymis, multo validius hic Paulus confundit, & ex
scripturis confutat, affirmans quoniam hic est Christus.
Græcè est pro affirmans, συβιβάζειν. Est autem propriè
συβιβάζειν non simpliciter affirmare, sed ex collatione
multorum locorum aliquid docere ac probare. Itaque
loci huius sensus est: συβιβάζειν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός
id est, ex collatione sacrorum vaticiniorum docens ac
probans, quoniam Christus est, ille scilicet in lege pro-
missus Messias.

Cum autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in-
vnum Iudæi, ut eum interficerent. Notæ autem factæ sunt
Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem et portus die ac
nocte, ut eum interficerent. † Accipientes autem eum di-
scipuli eius nocte, per murum demiserunt eum, submitten-
tes in sporta.

† 2. Cor.
11. g.

27. q. 1. ca.

Aduersi-
tas.

2. Cor. 2. d

Iudæi Paulum callidum agnoscetes, non falsos testes
inquirunt: sed per seipsos moliuntur quod per falsos te-
stes exequi soliti sunt, consilium ineunt, ut per se illum
interficiant. Quorum insidias cognoscetes discipuli,
quos iam nactus fuerat propter eius industriam, per mu-
rum demittunt in sporta, & sic eorum manus evasit. Hanc
fugam narrat ipse Paulus inter discrimina sua 2. Corin.
11. Ad Gala. verò cap. 1. dicit se primò in Arabiam, an-
tequam veniret Ierosolymam, profectum, & inde in Da-
mascum rediisse. Vel ergo ante hanc fugam profectus est
in Arabiam, & ex hac fuga Ierosolymam, ut sequitur.

Cum autem venisset in Ierusalem, tentabat se iungere di-
scipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd esset
discipulus. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad
Apostolos, & narrauit illis quomodo in via vidisset Domi-
num, & quia locutus est ei, & quomodo in Damasco fiducia-
liter egerit in nomine Iesu. Et erat cum illis intrans & exi-
ens in Ierusalem, fiducialiter agens in nomine Domini.

Quid ergo de hac in Ierusalem profectioe dicendum

fit, dubitat Chryfostomus, & post eum multis rationibus Oecumenius. Sed vide Commentarios meos in epistolam ad Galatas, quia non video nunc aliter dicendum. Profectus itaque Ierosolymam, non statim discipulis adhærere audebat, metuens ne illum potius insidiatorem, qualem prius cognouerant, quàm discipulum crederent. Illis tamè modestè quidem de se sentiès tandem vt discipulus adiunctus, quamuis præceptor esset, & inde à Barnaba ad Apostolos abductus, illis & quæ in itinere, & quæ Damasci contigerât, ex ordine narrauit, atq; quomodo Damasci fiducialiter cum Iudæis egerat, vt etiã illi insidiarentur ad mortè. Fiducialiter autè agès, Græcè est παρρησιαζόμενος, id est, liberè ac cum fiducia loquens & agens: idem verbum, quo paulo antea vsus est, vertens, fiducialiter egerit quod tamen hic magis quadrat, si ad loquendi prædicandiq; fiduciam referamus, quàm ageudi.

Loquebatur quoq; Gentibus, & disputabat cum Græcis. Illi autem quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & dimiserunt Tarsum.

Neque enim illum voluerunt videre Iudæi principes, qui cum Damascum miserant: attamen tutè loquebatur cum Gentibus & Græcis, qui scilicet Græcè loquebantur, quamuis Iudæi essent. Quos ideo vocât Ἰουδαῖοι, id est, Iudæos Græcè loquentes, & græcizantes, & fortè in Græcia natos. Qui etiam illi mortem intentabant. Quod metuètes discipuli, ne postea illi idem, quod Stephano, fieret, deducunt illum in Cæsaream Philippi, & inde in Tarsum patriam suam. Tres autem famosæ vrbes fuerunt nomine Cæsareæ: Vna est Palæstinæ in litore maris sita, quæ olim τῶρος, id est, turris Stratonis vocabatur, quam in honorem Octauiani Augusti præclarior extruxit Herodes maior. Hic habitauit Cornelius, de quo cap. sequenti. Altera est Cæsarea Philippi nomine, quam Philippus Herodis maioris filius in honorem Tyberij Cæsaris instaurauit, & Cæsaream nominauit, quæ & Paneas prius dicebatur, à Dauitis ædificata, quæ antea Lais dicebatur, vt patet Iudicum 18. ca.

Cæsarea.

de qua nunc ad propositum, vrbs est Phœnicia, ad radices Libani sita, vbi finit fontes Iordanis. Tertia est Cæsarea Cappadocia metropolis, vrbium dignatum memoratu maximè clara. Hæc prius, vt suprâ cap. 2. Meza-ca dicebatur, postea à Claudio Tyberio Imperatore Cæsarea dicta. Iulianus autem, eo quòd Christiana esset, vrbis odio, & tali nomine indignæ, vt putabat, Cæsareæ vocem obliterare, & reducere veteris vsu contendebat. De Tarso suprâ eodem cap. diximus, patria quidè Pauli, verùm an illic natus fuerit Paulus, an Gischalis, & inde eo translatus, vt dicere videtur Hiero. ignoratur: quam nullam Gischalis mentionem Paulus vsquam faciat. Gischalis enim Galilææ oppido relicto Tarsum migrasse Pauli parentes Hieronymus innuit, an verò ante Pauli natiuitatem, vel post, nò dicit. Paulus enim Act. 21. Ego sum inquit, vir Iudæus, natus Tarso Cilicia, nutritus aut in ista ciuitate, secus pedes Gamalielis eruditus. Vnde cum libera esset Tarsus ciuitas, ac Romano iure gaudens, infrâ 22. rogante Paulum Tribuno: Dic mihi si tu Romanus es? Respondit: Etiam. Et dicente tribuno: Ego multa summa ciuitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait: Ego autem & natus sum, id est, in libera ciuitate, quæ priuilegijs gaudet Romanis, Romanus natus sum. Vnde vero similis est dicere Gischalis oriundum, Tarso verò ortum & natum.

Ecclesia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samaritaniam habebat pacem, & edificabatur ambulans in timore Domini, & consolatione sancti spiritus replebatur.

Persecutionis quidem tempore, dum bellum vrgebat Ierosolymis, Apostoli versabantur, ibiq; prædicabant, & Ecclesiam illustrabât: reddita verò pace Ecclesiæ in vniuersa Iudæa & Galilæa egrediebantur Apostoli, & alijs prædicabant. Hæc tota sententia apud Græcos pluralis est, quòd persecutio post mortem Stephani disperfit Ecclesiam Ierosolymitanâ in varias Ecclesias: quibus cum pax reddita fuit, Petrus urbem exiens, Ecclesias per vniuersam Iudæam, Galilæam, & Samaritaniam visitabat, & spiritus sancti consolatione multiplicabat.

Factum est autem vt Petrus dum transiret, vniuersos deueniret

ueniret ad sanctos, qui habitabant Lydda. †Inuenit autem †Sup.3a.
ibi hominem quendam nomine Aenæam, ab annis octo ia-
centem in grabbato, qui erat paralyticus. Et ait illi Petrus :
Aenæa sanet te Dominus Iesus Christus. Surge, & sterne
tibi. Et continuo surrexit. Et viderunt eum oēs qui habita-
bant Lydda & Saronæ, qui conuersi sunt ad Dominum.

Petrus Ierosolymis prædicato Euangelio annunciat
eam per ciuitates & castra. Et primò Lyddam aduenit,
vbi Aenæam iam dudum paralyticum sanat, nō interro-
gatum quid de fide sentiret : inde non tantum illum sa-
nauit, sed & totam ciuitatem Christo acquisiuit. Signa
enim, inquit Oecume. partim fiebant, vt alij ad fidem at-
traherentur : partim verò, vt credentes cōsolarentur. In-
de ad multorum consolationem factum est hoc miracu-
lum. Lydda ciuitas Palæstinæ maritima, vna ex decē to-
parchijs, & ordine tertia, inter Ioppe & Ierusalem, à Cæ-
sarea Palæstinæ circiter mille passus distans, quæ postea
Diospolis, id est, Iouis ciuitas nuncupata est. Præcipuū
inter Iudææ oppida fuit, in qua Petrus hoc miraculum
fecit, cum iam fides etiam extra Ierusalē dilataretur. Sa-
rona autem apud Græcos, qui nunc extant codices, Af-
saron dicitur : quanquam Hiero, commentarijs in Ab-
diam non Assaron, sed Saron legit, quam Campestem
interpretatur, inter Palæstinam Cæsaream, & Ioppe. Cui
magis credendum est, quippe qui locorum ἀυτόπτης
fuerit, & spectator assiduus.

In Ioppe aut fuit quedā discipula noīe Tabitha, quæ inter-
pretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis, &
eleemosynis quas faciebat. Factū est aut in diebus illis, vt in-
firmata moreretur. Quā cum lauissent, posuerūt eā in cœna-
culo. Cū aut prope esset Lydda ab Ioppe, discipuli audiētes
quia Petrus esset in ea, miserūt duos viros ad eū, rogātes. Ne
pigriteris venire ad nos : Exurgēs aut Petrus venit cū illis.

Ioppe, nunc Iapha, vel Iapho, oppidum Palæstinæ, tri-
bus Manasse, toto orbe terrarum antiquissimum, etiam
ante aquarum sub Noë inundatione, sed à filio Iapheth
instauratum, & ab eo nuncupatum. Alij ab Ioppe Acoli
filia, & Cephæi vxore. Hic locus est, inquit Hierony.
in Ionam cap. 1. in quo vsque hodie saxa monstrantur in

litrore, in quibus Andromeda religata Persei quondam liberata præsidio. Idem testatur Pomponius, Plinius, atq; Tullius, quod pro historia, nõ fabula referre existimant, licet poëticis veletur figmentis. Huc vocatus Petrus à Lydda Tabitham mortuam suscitauit.

Et cum venisset, duxerunt illum in cœnaculum, & circumsteterunt eum omnes viduæ flentes, & ostendentes ei tunicas & vestes quas faciebat illis Dorcas. Eiectis aut̄ omnibus foras, Petrus ponens genua, orauit, & conuersus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. † At illa aperuit oculos, & viso Petro resedit. Dans aut̄ illi manū, erexit eam. Et cum vocasset sanctos & viduas, assignauit eam viuam. Notum aut̄ factum est per vniuersam Ioppen, & crediderunt multi in Domino. Factum est autem ut dies multos moraretur in Ioppe apud Simonem quendam coriarium.

† 1. q. 1.
Tétamus.

Ne mulierum fletus, & lachrymarum tumultus Petrum in oratione turbaret, omnes foras eiecit, positis in terram genibus, Christum orauit, dataq; Tabithæ dextera, illi vitam donando erexit, & rediuuam cæteris assignauit. Ex quo quidem signo multi infideles crediderunt, alioqui non credituri, iuxta illud Christi dictum, Ioan. 4. Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Fideles verò absq; signis etiam facillimè credunt. Hic Petrus apud coriarium elegit hospitium, non apud insigniorum quempiam, quod adhuc peregrinis ostenditur, ex plurima ruina residuum. Non longe ab hoc portu excelsum saxum monstratur, super quod Petrus lauans retia à Christo in Apostolatum vocatur, Matth. 4.

CAPVT DECIMVM

Cornelius pijs intentus operibus & orationibus, per reuelationem diuinam Petrum vocauit, qui lintheum cœlitus demissum cõtemplatus, profectus est ad Cornelium, quem post longum super fide catholica sermonem cum tota familia sua baptizauit, donisq; spiritus sancti insigniuit, ita vt cuncti mirarentur fideles, quòd etiam in Gentiles spiritus sancti gratia effunderetur.

V Ir autem quidam erat in Caesarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica, religiosus ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi. Et deprecans Deum semper, is vidit in visu manifestè quasi hora diei una angelum Dei introeuntem ad se, & dicentem sibi: Corneli. At ille intues eum, timore correptus dixit. Quis es Domine? Dixit autem illi: † Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriã in conspectu Dei. † Et nunc mitte viros in Ioppen, & accersi Simonem quendam, qui cognominatur Petrus. Hu hospitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare, hic dicet tibi quid te oporteat facere.

Ortum erat murmur inter Iudæos fideles, & Gentiles conuersos, an incircuncisi baptizandi essent. Quod vt tolleret Dominus, Petrum misit ad incircuncisum, & verè piũ, ac religiosum: qui vt ait Gregorius, per fidem Dei vniuersorum, & per inuisibilia mundi venerat ad opera, orationes inquam & eleemosynas, per quas venit ad fidem vnigeniti filij Dei, & in illa confirmatus est. Et sic Deus tale illorum murmur abstulit, cum Cornelium Gentilè, militem, incircuncisum, cum tota domo sua saluauit, & cum oĩbus qui secum erant, Petrus à Deo missus baptizauit, & spiritu sancto manus impositione repleuit. Magna inquit Chryso. huius viri laus est, quòd faciat orationes & eleemosynas, & pius est in tanto principatu: hic enim militũ curam gerebat, & faciebat eleemosynam omni populo. Et hæc faciens, vidit angelum monentem quid eum facere oporteat, vt scilicet Petrum vocet ab Ioppe, qui sua opera ad viam salutis dirigat, atque perpetuum meritum acquirat: vtpote cuius opera & Deum tenderent, & in proximum. Quales nunquam Dominus deserit, quin vel hominum subsidio, vel angelorum ministerio iuuet. Qui cum insolitam audisset iussionem, respondit: Quis es Domine? Interpres legit, τὸς εἰ κύριε, id est, quis es, quis es Domine? Græca tamen nunc habent, τί ἐστὶ κύριε, id est, quid est Domine? Orationes tuæ, &c. Huiusmodi Cornelij opera in speciem

†rob.12.c

Infr.12.a.

26.di.ca.

Deinde

infr.2.q.7.

Non oēs.

De cõse.

dist.4.

Non du-

bito.

†Infr.11.a

ac moraliter bona, mortua tamen adhuc erant, vt inquit Oecume. cum adhuc fidem non haberent: neque tamen desinebant grata esse Deo, in cuius memoriam, coram quo ascenderant, videntur grata fuisse, & coram Deo accepta. Quamobrem prouidit tibi de doctore, & Apostolo suo, quem voces ab Ioppe.

Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi, vocauit duos domesticos suos, & militem metuentem Dominum, ex his qui illi parebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Ioppen. Postera autem die iter illis facientibus, & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in superiora, vt oraret circa horam sextam. Et cum esuriret, voluit gustare.

Angelus non iussit Cornelium adire Petrum, vt etiam Petri aduentus omnes Cornelij domestici participes essent: sed nec etiam Cornelius eum vocat, quin potius visionem suam nuncijs suis narrat, quam Petro narrent. Interea dum pergerent à Cæsarea Palæstinæ in Ioppen, quæ inter se distant 36. miliar. ascēdit Petrus in superiora domus, oraturus. Græcè est tantum ἐπι δόμα, id est, ascendit in domum, quæ adhuc monstratur peregrinis. Hora verò sexta ante cibum orabat: verum inter orandū esurire cœpit, quia hora prandij proximè adesset.

Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus, & vidit cælum apertum, & descēdens vas quoddam velut linteum magnū quatuor initijs summitti de cælo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & serpentina terræ, & volatilia cæli. Et facta est vox ad eum: Surge Petre, occide, & manduca. Ait autem Petrus: Absit Domine: quia nunquam manducaui omne commune & immundum. Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Hoc factum est per ter. Et statim receptum est vas in cælum.

Petrus autē credens non dandū esse gentibus euangelium, ascēdit hora prandij in cœnaculum, vt prius oraret. Quo orante factus est illi mētis excessus, quē Græci vocant ἕκστασις, id est, vt ait August. mens eius alienata est & auersa à cōsuetudine corporali ad visum quendā contēplandum, alienata à præsentibus. In qua extasi vidit vas quoddam

quoddam quasi linteū quatuor initijs demitti de cælo. Græca paulo secus habent, scilicet τῶν ἄρχαίων ἀρχαίων δὲ δει-
 μένον, καὶ καθήμενον, id est, quatuor initijs vinctū, & de-
 missum è cælo. Quid aut̄ significet initijs, & Græcum
 ἀρχαίων, puto intelligere quatuor angulos linteī, etsi neq;
 Græcum ἀρχαί, neq; Latinū initia sic vsurpari inuenio.
 August. dicit ipsum linteum quatuor lineis submitti è
 cælo, vbi erat omne genus animalium. Et insonuit illi
 vox: Petre, macta, & manduca. Qui cū in Iudaica lege,
 & ceremonijs eius eruditus esset, cuius præcepta hæc-
 nus seruauerat, respondit: Absit à me Domine, nunquā
 aliquid commune intrauit in os meum. Quicquid olim
 commune erat reliquis gentibus, quo abstinere iube-
 bantur Iudæi, id immundum & inquinatum censebant,
 tanquam solis gentibus commune. Hinc factum est, vt
 Hebræis τὸ κοινὸν Græcè, & commune Latinè, pro im-
 mundo & inquinato vsurparetur. κοινὸν verbum, quod
 communico significat, tantū in sacris literis iniquo
 æstimatur: quo verbo paulo post vsus est Lucas δὲ μὴ
 κοινῶ, quod interpres vertit, tu ne commune dixeris,
 vel, tu ne opinione tua commune dixeris, & immundum
 iudicaueris. Hoc autē vas quasi discus, inquit Augustin.
 quatuor lineis subnixum, ter demissum est: quoniam per
 quatuor orbis cardines, orientem, occidentem, austrum,
 & aquilonem quatuor Euangelia indifferenter in nomi-
 ne trinitatis, Patris, & Filij, & Spiritus sancti disseminan-
 da erant. Ideo non frustrā duodenarium Apostolorum
 numerum aggregauit Christus, qui ex quaternario nu-
 mero per ternarium multiplicato confurgit. Ideo & in *Psal. 18. 2

*Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio quā
 vidisset, ecce viri qui missi erant à Cornelio, inquirentes
 domum Simonis, astiterunt ad ianuam. Et cū vocassent,
 interrogabant, si Simon, qui cognominatur Petrus, illic ha-
 beret hospitium. Petro autē cogitante de visione, dixit spi-
 ritus ei: Ecce viri tres quærunte te. Surge itaq; & descende,*

Et uade cum eis, nihil dubitans, quia ego misi illos.

Cum Petrus super tanta uisione dubius esset, quidnam significaret, magis dubitabat, tunc missi à Cornelio aduenerunt: & cum infideles & gentes essent, primò dubitabat si se sociaret illis, donec cogitauit angeli dictum: Quod Deus purificauit, id commune ne dixeris. Hos itaque in nomine Domini recepit secum usque in crastinum: cum eis ideo proficiscitur in Cæsariam ad Cornelium. Vnde sequitur.

†Luc. 2. d

Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum quem queritis: que causa est propter quam uenistis? Qui dixerunt: Cornelius Centurio, uir iustus, et timens Deum, et testimonium habens ab uniuersa gente Iudeorum, et responsum accepit ab angelo sancto accersiri te in domum suam, et audire uerba abs te. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis: et quidam ex fratribus ab Ioppe comitati sunt eum.

Petrus pro salute proximi, imò & omnium gentium, descendit à contemplatione & oratione, à qua interdum maioris operis gratia cessandum est: & hoc spiritus sancti instinctu factum est. Nuncios itaque intrò uocatos hospitio recipit, causamq; profectionis sciscitatur, hoc est, inquit Chrysosto. initium uocationis gentium ab homine iusto, & timente Deum, à nuncijs etiam Deum timentibus, à primo Apostolorum, mediante cœlesti signo, spiritus sancti instinctu. Audita autem profectionis causa, & certior factus, sequenti die Petrus non solus, sed multa caterua cinctus proficiscitur Cæsaream, ut multos tandem facti testes haberet.

Altera autem die introiuit Cæsaream. Cornelius uero expectabat illos, conuocatis cognatis suis et necessarijs amicis. Et factum est cum introisset Petrus, obuius ei uenit Cornelius: et prociðes ad pedes eius, adorauit eum. Petrus uero eleuauit eum, dicens: Surge, et ego ipse homo sum. Et loquens cum illo intrauit, et inuenit multos qui conuenerant, dixitq; ad illos.

Petrus per unam noctem tractauerat nuncios, sequenti die iter aggrediuntur: una uero nocte in uia manet, altera autem die Cæsaream ingrediuntur: illos Ceterio attetus

vocat

vocatis secum amicis expectabat, quos tantæ doctrinæ salutis participes esse cupiebat. Obuius itaque Cornelius Petro in terram ex humilitate procidens, adoravit eum, se felicem eius aduentu existimans, quod tandiu expectatum nactus esset optatum. Quem tamen Petrus erigens, hunc adorationis honorem ad Deum tantum pertinere docuit. Ingressus domum Petrus, inuenit multos ibi ad salutis verbum congregatos, & cœpit disse-
rere verbum Dei.

Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus neminem cōmunem aut immundum dicere hominē, propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo quam ob causam accersistis me?

Græcè est, *ὡς ἀβίωτον ἴσθιν*, quod nefas & illicitum est. Quasi simile habetur. Ioannis 4. * Iudæi non cou- * Ioan.
tuntur Samaritanis: iniustam enim Iudæi ducebant com- 4. a.
municationem cum alienigenis. Attamen inquit Petrus, neminem immundum esse Deus mihi visione ostendit, cum mihi diceret: Vade cum illis, nihil dubitans, quia ego misi eos. At licet Petrus causam vocationis non omnino ignoraret ex narratione militum, voluit tamen à Cornelio causam particularius audire, vt dicendi exordium coram multitudine attentius redderet audiendum. Et Cornelius ait: *A nudius quarta die vsque ad hanc horam orans eram in domo mea. Et ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait: Corneli, exaudita est oratio tua, & elemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei. Mitte ergo in Ioppen, & accersi Simonem, qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare. Confestim ergo misi ad te: & tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in cōspectu tuo adsumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino.*

Græca paulo secus habent, *ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι τῆς ὄρας τῆς ὄρας ἡμῶν καθέως, καὶ πρὶν ἑνάτην ὄραν* id est, à quarta die vsque ad hanc horam sedebam ieiunans, & nona hora orans. Ex quibus verbis apparet Cornelium totum ieiunasse quadriduum. Quod autem dicit

interpretis, à nudiſquarta die, malim vertere ab hinc quarto die, ſentiens Cornelium ieiuuſſe die quodam, qui quartus eſſet ab eo quo cum Petro colloquebatur, vt habet Rab. in gloſa ordi. Prima inquit, die vidit angelum, & miſit nuncios, ſecūda nuncij peruenerunt Ioppen, tertia profectus eſt cum eis Petrus, quarta venerunt Caſarea. Senſus ergo eſt: Nunc, quarta dies eſt, cum hac ipſa hora eram ieiuuans & orans. Vnde ait Chriſoſt. Mihi videtur Cornelius tempora vitæ religioſæ ſibi conſtituiſſe, & in aliquot diebus. Vnde conſyderanda eſt vis orationis, poſt quam illi angelus apparet. Ideo credere meruit, quia vir bonus erat, & antequam in Chriſtum crederet, inquit Auguſt. de Prædeſti. lib. 1. cap. 7. Quod inquit, de Cornelio dici poteſt, cuius acceptæ ſunt eleemoſynæ, & exauditæ orationes, antequam credidiſſet in Chriſtum: nec tamen ſine aliqua fide donabat & orabat. Nam quomodo inuocabat in quem non crediderat? Sed ſi poſſet ſine fide Chriſti eſſe ſaluus, non ad eum ædificandum mitteretur architectus Apoſtolus Petrus. Quamuis niſi Dominus ædificauerit domum in vanum laborauerunt ædificantes eā. Et ſequitur: Quicquid igitur, & antequam in Chriſtum crederet, & cum crederet & cum credidiſſet, bene operatus eſt Cornelius, totum Deo dandum eſt, ne fortè quis extollatur. Cornelius igitur accerſito Petro, quæ ſaluti ſuæ & ſocietatis congrua, ſunt præcatur.

† Deut.
10. d.

2. Par. 19.
c. Job.

34. b. Sap.
6. b.

Eccleſi.
35. b.

Rom. 2. b
Ephe. 6. b

Col. 3. d.

1. Pet. 1. c.

Iacob. 2. b
Gal. 2. b.

† De ſacr.
Vnctio.
cap. 1.

Aperiens autem Petrus os ſuum, dixit: In veritate comperi, quia † non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi. Verbum miſit Deus filijs Iſraël, annuncians pacem per Ieſum Chriſtum (hic eſt omnium Dominus.) Vos ſcitis quod factum eſt verbum per vniuerſam Iudæam. Incipiens enim à Galilea, poſt baptiſmū quod prædicauit Ioannes † Ieſum à Nazareth, quomodo unxit eum Deus ſpiritu ſancto & virtute: qui pertransijt benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

Petrus à ceremonijs legis paulatim diſcedit, ani-
ſt Vnde in maduertens iam ad eſſe tempus, in quo Deus inter cir-
veteri. cuncifum & præputiatum non diſtinguit. Non eſt enim
inquit,

Inquit, personarum acceptio apud Deum : qui vt inquit Apoſto. * vult omnes homines ſaluos fieri , & ad agnitionem veritatis venire . Eſt enim personarum acceptio iuſtitia diſtributiua oppoſita, qua peccat in his in quibus iuſtitia diſtributiua rectè diſtribuit , vtpote cùm in eo cui aliquid diſtribuitur, non attenditur cauſa in perſona propter quam aliquid illi datur , ſed perſona nuda, vel propter amicitiam, conſanguinitatem, vel dextaritatē, non virtutem, vel doctrinam, aut aliquid excellentia, ob quam illud ſit illi debitum . Duplex enim datio eſt, inquit Dyoniſius Carthuſia . Prior eſt actus iuſtitia diſtributiua, circa quem contingit personarum acceptio- ne peccare , indiſcretè quibus non debetur diſtribuēdo . Altera eſt actus liberalitatis, qua quis dat cui non debetur, quando nemini eſt obligatus, & ſua cui, & quantum vult, pro libito donat . In quo non peccat personarum acceptio. Quod autem dicit: Verbum miſit: Græca ſecus habent, τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε, id eſt, verbum quod miſit auferendo τὸν. Senſus interpretis eſt clarus, legēdo ὃν: ita verti poſſet: quod verbum miſit filijs Iſraël, euangelizans pacem per Ieſum Chriſtum . (Hic eſt omnium Dominus:) vos nouiſtis: verbum inquam, quod factum eſt per vniuerſam Iudæam, quod inceperit à Galilæa poſt baptiſma quod prædicauit Ioannes Ieſum à Nazareth, vt ſcilicet verbum factum & diuulgatum per vniuerſam Iudæam poſt baptiſma Ioannis nihil aliud ſit, quàm Ieſus è Nazareth, quomodo vnxit eum Deus . Vnctum eſſe eum à ſpiritu ſancto dixit, quod ſecundum humanitatem intelligi oportet , * in quo ſunt omnes theſauri ſapientia & ſcientia abſconditi . Quæ autem per omnem Iudæam miracula fecerit, ſcitis: hunc autem non ſcitis, ſed hunc vobis annunciamus, tanquam omnium horum oculati & auriti teſtes . Vnde dicit .

* I. Tim. 2. b.

* Col. 2. 2

† Et nos teſtes ſumus omnium quæ fecit in regione Iudeorum & Ieruſalem, quem occiderunt ſuſpendentes in ligno.

† Sup. 1. a.

† Hunc Deus ſuſcitauit tertia die, & dedit eum manifeſtū fieri, nō omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo, nobis qui māducauimus & bibimus cū illo, poſtquā reſurrexit à mortuis. Et præcepit nobis prædicari populo, et teſtificari,

† Sup. 2. b

quia

† Ier. 31. f.
Mic. 7. d.

quia ipse est qui constitutus est à Deo iudex viuorum & mortuorum. † Huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum.

Quantumuis Christus Iudeis benefecerit, suos egros sanando, oppressos à diabolo liberando, tamé in fine pro retributione suspenderit in ligno. Quem Deus à morte suscitauit, & nos horum omnium testes Deus præordinauit, qui in veræ resurrectionis signum cum eo comedimus & bibimus, & ipse nobiscum: præcipiens nobis hæc omnia & singula omni populo testificari, & quòd cõstitutus est iudex viuorum & mortuorum, & in eius nomine omnes sint salutem accepturi, quandoquidem nec aliud nomen datum est hominibus sub cælo, in quo oporteat eos saluos fieri: & quem omnes prophetae prædicauerunt daturum peccatorum remissionem.

Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et obstupuerunt ex circumcissione fideles qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia spiritus sancti effusa est. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizarentur hi qui spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos?

† De con
sec. dist.
4. ca. Eos
de bapt.
cap. 1.

† Et iussit eos baptizari in nomine Domini Iesu Christi. Tunc rogauerunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

Prorogante autem Petro sermonem, fidem iuuabat affectus: vbi verò cœperunt audire baptisate peccatorum fieri remissionem, Christi passione mediante, perfectè crediderunt, & tunc super eos descendit spiritus sanctus, non modò via communi, sed etiam vt linguis loquerentur nouis, vt mirarentur fideles ex Iudaismo conuersi, quasi Deus non gentium, sed tantum Iudæorum esset. Vnde Petrus etiam illos iussit baptizari, licet spiritum sanctum in eos delapsum cerneret, necessariam tamen existimauit aquam ad baptisate consummandum, & animam corporis ablutione lauadam, vt veterem hominem Dominus sepeliret cum concupiscentijs suis, & nouum excitaret hominem.

CAPVT VNDECIMVM.

Disceptantibus cum Petro conuersis Iudeis, quòd diuerteret ad gentes, suã & Cornelij narrauit ipse visionem, & sequentem ex illis effectum: quibus consulti conuersi intrepidè prædicauerunt, & multos Christo acquirerunt. Quod audiens Ierosolymitana Ecclesia, Barnabam misit Antiochiam, & Tarsum, qui propter Agabi prophetiam super futura fame vniuersa collegerunt, eleemosynam Ierusalem deferendam.

A *Vdierunt autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quoniam & gentes receperunt verbũ Dei. Cum autem ascendisset Petrus Ierosolymam, disceptabant aduersus illum qui erant ex circumcisione, dicentes: † Quare introisti ad viros præputium habentes, & manducasti cum illis? Incipiens autem Petrus, exponebat illis ordinem, dicens.*

Offendebantur non parum fratres qui erant, quare Petrus intrasset ad gentes, & manducasset cū illis, quòd nefas esset in lege, & graue in quinamentum. Vnde interpres legit τὴ, id est, quare vel ad quid: quanquã Græca quæ nunc extant, legunt ὅτι, & tunc refertur ad λέγοντες, dicentes, scilicet Petro, quoniam ad viros incircuncisos introisti. Quibus respondet Petrus, se in causam huius ingressus non fuisse, sed Deum, qui eum in mentis exercitio posuit, & vas à cælo coram me dimisit omni genere animalium plenum, &c. vt cap. præcedenti.

† Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & vidi in excessu mentis meæ visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor inijs submitti de cælo, & venit vsque ad me. In quod intuens considerabam, & vidi quadrupedia terra, & bestias, & reptilia, & volatilia cæli. Audiui autem & vocem dicentem mihi: † Surge Petre, occide, & manduca. Dixi autem: Nequaquam Domine: quia commune & immundum nunquam introuit in os meum. Respondit autem vox secundò de cælo: Quæ Deus mundauit,

† 2. q. 7. c. Testes. & sequen.

† Sup. 10. 2.

† 33. q. 2. ca. Interfectores.

tu ne commune dixeris. Hoc autem factum est per te: & recepta sunt omnia rursum in cœlū. Et ecce viri tres confestim astiterūt in domo in qua erā, missi à Cæsarea ad me.

Respondit igitur Petrus, ostendens ex Deo talem causam venisse, cui parere non dubitavi. Ipse inquit, in extasim me rapuit, vas ipse monstravit, me etiam resistentem coëgit: obtemperavi tandem, iussus ire cum nuncijs, quos Deum misisse intellexi.

Dixit autem spiritus mihi, ut irem cum illis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum & sex fratres isti, & ingressi sumus in domum viri. Narravit autem nobis quomodo vidisset angelum in domo sua stantem, & dicentem sibi: Mitte in Ioppē, & accersi Simonem qui cognominatur Petrus, qui loquetur tibi verba in quibus saluus eris tu & uniuersa domus tua. Cum autem cœpisssem loqui, cecidit spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio. Recordatus autem sum verbi Domini, sicut dicebat: † Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autē baptizabimini spiritu sancto. Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis qui credidimus in Dominum Iesum Christum, ego quis eram, qui possem prohibere Deum?

† Ioā. 1. b.
Sup. 1. a.
Mat. 3. e.
Mar. 1. b.
Luc. 3. e.
Inf. 19. a.

Cum Petrum super duobus præcipuis contra legem increparent, & quod introisset ad præputiatos, & quod manducasset cum illis, purgat se duodecim excusationibus legitimis Petrus, quas ordine narrat glosa interlinearis. Vnde iussus inquit, non statim cucurri, missus non statim baptizavi, spiritu me impellente prædicaui: quo adhuc loquente, descendit spiritus sanctus. Inde certè patet Deum totum fecisset, misisse, baptizasse, conuertisse, secundum quod aliquādo prædixerat Ioannes. Quare si eandem quam nobis Deus gentibus gratiam præstitit, nec eam prohibere potuissem, quoniam pacto eam prohibere poteritis?

His auditis tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam. Et illi quidem qui dispersi fuerant à tribulatione, qua facta fuerat sub Stephano, perambulauerunt usque Phœnicem,

& *Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Iudæis.*

His rationibus apertis & veris conuicti fratres, Deū glorificare cœperunt, qui se non Iudæorum modò, sed & Gentium esse Deum ostendebat, qui etiam Gentes ad pœnitentiam in salutem vocat, sicut & Iudæos. Aliud etiam bonum ostendit ex persecutione ob Stephanum orta, quoniam ab Ierusalem profugi in prouincias discipuli perrexerunt, prædicando & docendo salutis monita vsque Phœnicem, Cyprum, & Antiochiam, vt malum Iudæorum odium conuerterent in bonum fidei exemplum. Solis tamen Iudæis prædicabant, iuxta CHRISTI doctrinam, dicentis: non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israël: donec audierint Eunuchi conuersionem à Philippo, & Cornelij à Petro.

Phœnix, seu Phœnicia, maritima serè tota regio est, Phœnix. vel à Phœnice Agenoris filio, & Cadmi fratre, qui Phœnicibus imperauit, vel à Phœnice fructu palmi his locis abundante, vel à Phœnice minore vr̄sa vel arcto, quam nauigio Phœnices maximè obseruant. Hæc autem regio Galilææ contigua est, quoadusque Libano appropinquat, tamque ad Syriam spectat, vt bona pars incolarum Syrophœnices dicantur. Ingentes habent ciuitates, Ptolemaidem, Tyrum & Sidonem, Sareptam & Decapolim. Cyprus autem insula, aliquando Cyprus. nouem regnorum sedes, media inter Cilicæ Syriæque littora iacet, Ceraſtis aliquando dicta, quòd multis promontorijs seu cornibus infestis assurgat: ab ortu Syrio, ab occasu Pamphilio, à meridie Phœnicio, à Borea Cilicio mari clausa. Veneti autem illam iure hereditario suã fecerunt anno Domini 1470. hodie per prætorem Cyprium regnum, vt & Cretense, & Corcyræum administrat. Antiochia verò duplex est: Vna Syriæ, quam Oròtes insignis fluuius mediam secat, Pauli & Barnabę memoria insignis, in qua discipuli primò agnominati sunt Christiani. Est & alia Antiochia Pisidię, Barnabę & Pauli celebris prædicatione & mora. Hic Paulus cum Barnabá synagogam ingressus præclarum illum sermonem habuit, cuius Lucas Acto. 13. meminit, damnataque Iudæorum obstinatio est: primumque omnium in ea vrbe Antioch. excusso

excusso pedum puluere ad prædicandã Gentibus fidem sese accinxit.

Erant autem quidam ex eis viri Cyprij & Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos, annunciantes Dominum Iesum. Et erat manus Domini cum eis, multusq; numerus credentium conuersus est ad Dominum: Peruenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Ierosolymis super istis, & miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum peruenisset, & vidisset gratiã Dei, gaudius est, & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino, quia erat vir bonus, & plenus spiritu sancto & fide. Et apposta est multa turba Domino.

Hos autem Cyrenæos & Cyprios quidam Iudæos genere fatentur, natiuitate tamen Cyrenenses, vel Cyprios: alij autem purè Gentiles, & nuper ad Iudaismum conuersos, verùm tamen denuò ad Christum. Græcos autem vocat Ἑλληνιστὰς, non Ἕλληνας, vt intelligas non Gẽtiles, sed ordine & religione Iudæos, verum in Græcia natos. Propterea illis faciliè persuadebãt, quia manus Domini, id est, virtus ad faciendã signa, quæ & ipsi palàm faciebant: quoniam signa necessaria esse non dubiũ est, vt gentiles ad veritatem cœlestium rerum facilius conuerterentur, & crederẽt. Tantus quotidie adhærebat illis credentium numerus, vt ad Ierosolymam usque rumor perueniret, vt ad eos Barnabam, quia vir bonus esset, mitterent, qui tantam videns gratiam, consolatus est, hortabaturque eos in eodem permanere proposito.

Profectus est autem Tarsum, vt quæreret Saulum: quem cum inuenisset, perduxit Antiochiam: & annum totum conuersati sunt ibi in Ecclesia, & docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani.

\ Hæc est ratio cur Barnabam virum bonum dixerit, cuius nota erant iamdudum Apostolis bonitas. Neque huic repugnat quod dicitur: Nemo bonus, nisi solus Deus: quia Deus est natura bonus, & principium & origo bonitatis: nemo autem natura bonus, sed sola virtute habet, vt bonus dicatur, qua dicitur vir bonus, & simpli-

simpliciter vel natura bonus. In hoc igitur Barnabæ attenditur bonitas, qui non præsumit solus docere plebē, & illi præfici, licet ad id muneris ab Ierosolymis Antiochiam missus est: qui ne solus sufficeret, petijt Tarsum, vt eius muneris consortem haberet. Inuentū igitur Paulum Antiochiam reuocauit: & annum totum conuersati sunt ibi in Ecclesia: Græcè, ἐγένετο δὲ αὐτοὺς συναχθῆναι, id est, contigit vt congregarentur annūm totum in Ecclesia, & multum populum docerent, primumq; in Antiochia discipulos cognominarent Christianos. *Αἰδᾶται* enim & *χρηματίζονται* actiue sunt significationis. Inde aduertit Oecume, quòd ob id potissimūm digna habita est Antiochia sede pontificia, quoniam ibi primum statuerunt vt discipuli nominarentur Christiani, cūm nihil tale factum sit in Iudæa: vnde ortum habuit Ecclesia, licet tam multi in ea credidissent. Hoc autem studio prædicationis Pauli per annum totum prorogato ascribendum putamus, vt in tantam hoc nomen celsitudinem eueheretur, tanquam signum quoddam futuræ profectionis.

† *In his autem diebus superuenerunt ab Ierosolymis prophetae Antiochiam: & surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in uniuerso orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. Discipuli autem prout quis habebat, proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus: quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabæ & Sauli.* † Ios. 21. b

Nec obest quod dicitur Matth. 11. & Luc. 16. quia lex & prophetæ vsque Ioannem: quandoquidem qui prophetæ Christi aduentum nunciauerunt futurum, ad Ioannem vsq; terminati sunt. Non refert tamen post Christi aduentum fuisse prophetas, vt infrà de 4. filiabus Philippi. Hinc est quòd prophetarū, qui à Ierosolymis Antiochiam ascenderent, quidam Agabus nomine famem futuram per totum orbem prædixit, quæ etiam 4. Claudij Cæsaris anno contigit, de qua Iosephus lib. 20. ca. 2. ait: ✠ Helena Adiabenorū regina desyderio capta est ✠ Ioseph. visendi Ierosolymam, templumque illud apud omnes lib. 20. ca. mortales famosissimū, vt ibi Deum adoraret, votiuasq; 2. Antiq.

victimas redderet. & sequitur: Accidit autem per opportunè eius aduentus ciuibus: cùm enim per id tempus ciuitas graui fame premeretur, & multi perirent alimètorum inopia, regina Helena ex suis alios misit Alexandriam, comparaturos vim magnam tritici: alios in Cyprum, qui copiam ficuum passarum inde adueherent, quibus omnibus breui reuersis, cibos egenis distribuit, atque hoc beneficio memoriã immortalem sibi apud nostram gentem peperit. Idè penè habet capite quinto sequenti. Verùm quia Dei est futura prædicere, famè igitur futurã prædixerat per prophetam. At ne crederetur propter Christianismum accidisse magis, quàm propter illius oppugnationè, prædixit in Iudæa magis seuituram, quã in alijs prouincijs. Miserti igitur fratres qui erant Antiochię fratrũ qui erant in Iudæa, miserũt ad eos per manus Barnabæ & Sauli quas fecerãt collectas Antiochię, quemadmodũ & scribit ad Corinthios 1. Cor. vltimo.

CAPVT DVODECIMVM.

Herodes occiso Iacobo Petrum inclusit, quo per angelum ad preces Ecclesię liberato, profectus Cæsaream, vbi diuinos assumens honores, miserrimè perijt.

Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, vt affligeret quosdam de Ecclesia: occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.

Herode Antipa cum Herodiade sua Lugdunum in exilium missõ à Claudio Imperatore, in eius locum Herodes Agrippa suffectus, primo sui regni anno, vt Iudæorum gratiam consequeretur, Iacobum Ioannis fratrè gladio occidi iussit, secũdo Claudij Imperatoris anno. De quorũ differètia edita sunt hæc duo metra.

*Aschalonita necat pueros, Antipa Ioannem,
Agrippa Iacobum, claudens in carcere Petrum.*

Vnde dicitur, Herodes rex manus misit, Græcè, ἔβαλεν χεῖρας, id est, iecit manus. Herodes iste itaque non est ille Antipas, qui baptistã decollauit propter Herodiadem, à quo Christus in sua passione illusus est, sed tertius Herodes Agrippa, filius Aristoboli, & Berenices

nices Herodis filix. Hic etiam fratrem quartum Herodem habuit, & filium nomine Agrippam.

Videns autem quia placeret Iudæis, apposuit apprehendere & Petrum. Erant autem dies azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradensq; quatuor quaternionibus militum ad custodiendum eum, volens post Pascha producere eum populo. Et Petrus quidam seruabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens, inter duos milites vinctus catenis duabus, † & custodes ante ostium custodiebant † Sup. carcerem. Et ecce angelus Domini astitit, & lumen refulsit 5. d. in habitaculo, percussosq; latere Petri, excitauit eum, dicens: Inf. 16. e. Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.

Videns Herodes se ob Iacobi cædem Iudæorum gratiam consecutū fuisse, existimauit si caput & ducē Christianorum etiam occideret, maiorem gratiam consequeretur. Verum quia dies erant azymorum, quando occidere non licuit, Petrum in carcere iussit vsque post festa recludi: & vt tutius seruaretur, apposuit custodiæ sedecim milites, fortè vt singulis vigilijs noctis, id est, ternis quibusque horis quatuor essent vigilantes custodes. Sub quorum custodia Petrus absque timore & solitudine omnia in Deum reiecerat, dormiebatque securus, cum lumen in toto carcere refulsit. Accedens autem simul angelus, Petrum excitauit, quo excitato, ceciderunt catenæ quibus vinctus erat, & hoc angeli virtute, sicut & feræ portarum vltro referatæ sunt, cui omnia corpora volente Deo ad nutum obediunt, saltem quo ad motum localem, vt August. 3. de Trinita. cap. vlt. Angeli quædam corporalia adhibent ad aliquos effectus producendos.

Dixit autem angelus ad eum: Prætingere, & calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi: Circunda tibi vestimentum tuum, & sequere me. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat quia verum est quod fiebat per angelum. Existimabat autem se visum videre. Transcuntes autem primam & secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem, quæ vltro aperta est eis. Et exeun-

res processerunt vicum unum, & continuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit: Nunc scio verè, quia misit Dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.

Petrus ad vocem angeli vidit cecidisse de manibus suis catenas, ideo ad eius mandatum præcinxit se, & calcavit se caligas suas. Græcè dicit sandalia, quæ dicit Lyranus esse soleas, id est, calceorum genus non habens corium super pedem. Pro circunda, Græcè est περιβάλου, quod magis quadrabat vertere indue, quàm circunda, licet vtrunque περιβάλλομαι significet. Ex quibus duas vestes Petrum habuisse infert Oecume. sicut aliquando Paulus 2. Timoth. 4. Neque sciebat Petrus quod fiebat per angelum, imò imaginariam credebat visionem. Putabat enim se somniare liberationem sui, neque vim veram esse credebat, propter difficultatem euadendi præ multitudine custodiæ, & carceris fortitudine. Transeuntes primam & secundam custodiam, de vigilijs militariibus loquitur, quæ ad mœnia excubias agere solebant, tunc autem ad carceris custodiam destinatas: quibus nõ obstantibus Petrus liberè exiuit. Et tandem ad ferream portam peruenit, quam putat Glo. fuisse in atrio carceris, sed extra muros vrbis. Et statim reddito viæ Petro angelus discessit ab eo, & tunc sibi conscius factus, agnouit esse verum quod putabat fantasma fuisse. Inde venit in mentem quod prius in fantasia fuit, agnouitque se liberatum de manibus Herodis, & Iudæos sua spe frustratos.

Consideransq; venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati & orantes. Pulsante autem eo ad ostium ianuæ, processit puella ad videndum, nomine Rhode. Et ut cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianua, sed intrò currens nunciavit stare Petrum ad ianua. At illi dixerunt ad eam: † Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant: Angelus eius est. Petrus autem perseverabat pulsans.

Inf. 26. f.

Animaduertens itaq; Petrus se ereptum à carcere, & loco

loco tuto restitutum, venit ad locum vbi sciebat Ecclesiam fidelium congregatam, & pro illo precantem; nec prius voluit ab Ierosolymis discedere, quàm rem gestã suis socijs plenè narrasset. Pulsantè illum ad ianuã prius mulier discipulis annunciauit: sicut mulier Christum. Cui non credentes, sicut nec alteri, insanire eam dixerunt, nisi forsitan eius angelus esset. Quidam interpretantur angelum eius, quem vulgò vocat spiritum, vt cuiusquam mortui diuina permissione spiritus atque anima apparent. Alij interpretantur angelum Petro datum ab ortu in custodiam. Angelos enim hominũ custodiæ deputatos sacræ scripturæ doctores passim asserunt: imprimis Basilius contra Eunomium libr. I. Quòd verò singulis fidelium adsit angelus vt pædagogus quidã & pastor ad vitam dirigendam, nemo contradicet, qui verborum Domini recordatur, dicentis: Ne contemnatis vnum ex his pusillis. Dico enim vobis, quoniam angeli eorum semper videt faciem patris mei qui in cœlis est. Idem de vera virginitate: Virgo conscientiam suam reuerbitur, etiam si valde sit sola, deinde sibi astantem angelum custodem. Angeli enim eorum semper vident faciem patris eius qui in cœlis est. Neque verò conuenit vt angeli eius, cui credita est cura & custodia salutis nostræ, faciem aspernetur homo, atque imprimis virgo, quæ hunc ipsum veluti castitatis suæ paranympum custodemque habet. Et Chrysostomus in 4. caput Matthæi, homilia quinta: Duo enim sunt angeli permanentes cū hominibus, bonus scilicet, & malus. Idem de laudibus Pauli: Si enim propriam vitam regentibus tantummodo, nihilque pro communi vtilitate facientibus, angeli ab omnium Domino deputati sunt, sicut ait vnus ex iustis: Angelus qui eruit me à iuuentute mea: multo magis his, quibus totius orbis cura commissã est, taliumque donorum onera portantibus virtutes adsunt supernæ. Et Hierony. in Matth. cap. 19. Magna dignitas animarum, vt vnaquæque habeat ab ortu natiuitatis in custodiam sui angelum delegatum.

Cum autem aperuissent ostium, viderunt eum, et obstupuerunt. Annuens autem eis manu vt tacerent, narrauit quo-

modo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque: Nunciate Iacobo & fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum.

Aperto ostio viderunt Petrum, nec tacere potuerunt: quibus silentium indicens, ne sua præsentia inimicis manifesta fieret, narrauit rem gestam vt erat, iussitque narrare hæc Iacobo Ierosolymorum episcopo, quod exauditus esset pro eo cum Ecclesia orans. Petrus autem ne tentare videretur Deum, aufugit statim, iuxta Christi dictum: Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam, Matth. 10.

Facta autem die, erat nõ parua turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro. Herodes autem cum requisisset eum, & non inuenisset, inquisitione facta de custodibus, iussit eos duci: descendensq; à Iudæa in Cæsaream, ibi commoratus est. Erat autem iratus Tyrüs & Sidonijs. At illi unanimes venerunt ad eum, & persuaso Blaſto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eo quòd alerentur regiones eorum ab illo.

Petrus apertis ostijs exiens, post se reclusit, vel sicut vltro aperta sunt ei, ita vltro reclusa, quibus apertis ambiguum non esset eum euasisse. Vnde illusi milites, pariter & illusus est Herodes, qui ea die intendebat occidere Petrum. Deus autem cum Petro potuisset milites eripere de manu Herodis, quod tamen non fecit, ne apparet fuisse fuga ex Petri pacto cū custodibus. Verum coram Herode causa sufficienter agitata, iussit custodes duci. Pro quo Græcè est ἀπαχθῆναι, quod magis vertendū erat, abduci, siue trudi in carcerem, vel ad supplicium. Nā ἀπάγω, abduco ad pœnam, siue in carcerē eicio, siue etiam ad mortem, non autem simpliciter duco: quod ab Erasmo non animaduersum est, qui etiam ducit, simpliciter vertit. Herodes autem alio vocatus, vt ait Rabba. descendit in Cæsaream Palæstinæ, vt Petri solutio nulli noceret: non permittitur Herodes vindicare in custodes, qui non essent in culpa solutionis Petri. Differens autem Herodes Domino prouidente eorum iudicium, ne Petri liberatio alijs esset occasio mortis, descen-

Ioseph.
Antiq. li.
19. cap. 8.

dit à Iudæa Cæsaream, iam tertium totius Iudææ regni agens annum: vbi solennes ludos celebrauit pro salute Cæsaris. Ad quam festiuitatem magna multitudo nobilium ac procerum conuenerat ex tota prouincia. Eius celebritatis die secunda processit mane in theatrum, amictus veste tota ex argento, mirabili opere contexta, quæ radijs oxorientis solis percussa, & diuinum quendam fulgorem emittens, venerationem cum horrore incutiebat spectantibus. Vnde sequitur.

Statuto autem die Herodes vestitus veste regia sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat: Dei voces, non hominis. Confestim autem percussit eum angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo, & consumptus à vermibus expirauit.

Statutum diem declarat Iosephus, secunda scilicet die celebritatis, qua sedens pro tribunali concionabatur ad populum: moxque adultores perniciosi alius aliunde acclamantes, Deum consalutabant rogantes vt faueret propicius. Hactenus enim vt hominem reueritos, nunc agnoscere & fateri in eo quiddam mortale natura excellentius. Hanc impiam adulationem ille nec castigauit, nec repulit, pauloque post suspiciens, vidit supra caput suum bubonem funi extento insidentem: moxque vt sensit hunc esse calamitatis nuncium, qui olim felicitatis fuerat, ex intimis præcordijs indoluit. Secuta sunt ventris tormina statim à principio vehementia. Conuersus igitur in amicos oculis: En, inquit, ego ille vestra appellatione Deus vitam relinquere iubeor, fatali necessitate coarguente vestrum mendacium, & quem immortalem salutastis, ad mortem rapior. Et sequitur: Hæc locutus crescente dolore discruciabatur. Cruciatu deinde per continuos quinque dies nihil se remittente, confectus vitam finiit, annum natus quartum supra quinquagesimum, postquam regnasset septennium. Hæc ille. Vnde consydera quàm sceleratum sit non solum quærere, sed tantum admittere assentationes impias: quas cum non reiecisset diuina ultione Herodes, intestinorum dolore correptus interiit.

Verbum autem Domini crescebat, & multiplicabatur.

Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ab Ieroſolymis, expleto ministerio, aſſumpto Ioanne, qui cognominatus eſt Marcus.

Mortuo itaque Herode fidelium perſecutore, quibus erat impedimento quominus fides ſpargeretur, euangelica creuit prædicatione: & Saulus atque Barnabas aſſumpto Marco Euangelista reuerſi ſunt Antiochiam, poſtquam expleuerunt ministerium ſuum ex collectis Antiochiæ eleemoſynis, quas ad ſuccurrendum egenis propter imminentem famem Ieroſolymam attulerant: de quibus ſuperiore capite dictum eſt.

CAPVT DECIMV M TERTIVM.

Saulus & Barnabas vocante ſpiritu ſancto mittuntur ad Gentes, & prius in Cyprum, vbi mago quodam excæcato prædicatione Sauli, Sergius Paulus credidit.

Inde Antiochiæ Piſidiæ Iudæis blaſphemantibus, & ſeditionem excitantibus, plurimos ad Chriſtum conuerterunt

Gentilium, Iudæis valedicentes, & ad Gentes pro-

perantes.

Erant autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ, prophætæ & doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocatur Niger, & Lucius Cyrenenſis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ colluctaneus, et Saulus. Ministrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit illis ſpiritus ſanctus: † Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos. Tunc ieiunantes & orantes, imponentesq; eis manus, dimiſerunt illos.

† 75. diſt. ca. Quod die.

Paulatim diuertens Chriſtus ad Gentes, Eccleſiam ſuam conſtruxit omnibus ad fidem neceſſarijs, iuxta quod Apoſtolus Ephes. 4. ait: ✠ Et ipſe dedit quosdam quidẽ Apoſtolos, quosdam autem prophetas, aliãſ vero Euangelistas, alios autem paſtores & doctores, ad conſummationem ſanctorum, in opus miniſterij, in ædificationẽ corporis Chriſti. Hos autem omnes habuit Antiochiæ prima gentium Eccleſia: qui quidem ferme idem ſunt. Prophætæ enim non ſolum qui futura &

✠ Ephes. 4. b.

præſui-

prævident & præloquuntur, sed & qui præterita, & præsentia prædicant: & tot modis dicitur prædicatio, & prædicator, & doctor, qui quidē in præsentia arguit & corrigit, præterita Christi & sanctorū acta in memoriā reuocat, atq; super futuris pœnis terret & minatur, præmijsque futuris & gaudijs consolatur & pollicetur. Horū autem omnium par ferè finis est & ratio. Ex his autem omnibus Barnabam & Saulum spiritus sanctus seligit. Barnabas enim Cyprius genere, qui & Ioseph Leuites cum Paulo Gentium Apostolus ordinatus, à spiritu sancto electus, & à cæteris condiscipulis est dimissus. Quod autem dicit: ministrantibus illis Domino: Græcè est λειτουργῶντων, id est, sacrificantibus, vt intelligas sanè illos missæ sacrificium celebrasse, quod fecisse Apostolos D. Dionysius dicit. Quod autem spiritus sanctus ait: Segregate mihi: non dicit Domino, vel Deo, vt eandem designet trium personarum virtutem ac potestatem. Quod autem Barnabam & Saulum à cæteris seligentes, ieiunia, preces, manuum impositionem & dimissionem electioni addiderunt, docuerunt posteros, quid sit in pastorum electione faciendum, si talia in primis exordijs Ecclesiæ facta sunt.

Et ipsi quidem missi à spiritu sancto abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt Cyprum. Et cum venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in synagogis Iudeorum. Habebant autem & Ioannem in ministerio.

Docet beatus Lucas à quo mittantur, iuxta quod ad Galat. 1. dicit idem Paulus: * Euangelium quod euangelizatum est à me, non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu CHRISTI. Non ergo ab hominibus, neque per hominem vocatus aut missus, sed à spiritu sancto iussus segregari, & ab eodem missus, abiit cum socio Seleuciam, quæ est Syriæ ciuitas in promontorio sita, ad quam vsque peruenit nemus Daphnes, condita à Seleuco Nicanore rege Syriæ, aliquando dicta Pieria, ex qua teste hic Luca, commodissimus est in Cyprum traiectus. De Cypro autem capite 11. superiore diximus. Salamina autem, vel Salamin, aut Salamis, **Salamina.**

insula est in mari Euboico cōtra Athenas, in qua est vrbs eiusdem nominis. Est & Salamis vrbs in Cypro insula, in amoenissimo situ orientalis littoris sita, quam Teucer à Telamone patre expulsus, & in Cyprum nauigans condidit, ibique insigne Ioui sacrum templum construxit. Et de hac nunc præcipuè loquitur, & in hac Barnabas natus & passus, nunc autem Constantia dicta, cuius fuit Epiphanius episcopus, doctor integerrimus, & hæreticorum malleus acerrimus. In hac autem vrbe primùm cœpit prædicare verbum Dei, & imprimis Iudæis in synagogis eorum.

Et cū perambulassent uniuersam insulam vsque ad Paphum, inuenerunt quendam virum magum pseudopphetam, Iudæum, cui nomen erat Bar Ieu, qui erat cum proconsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic accersitis Barnaba & Saulo, desyderabat audire verbum Dei. † Resistebat autem Elymas magus (sic enim interpretatur nomen eius) querens auertere proconsulem à fide.

23†q.4.
capite.

Quod
Christus.
Paphus.

Paphus Cypri ciuitas est, in littore occidentali posita. Itaque è Salamine, quæ est in littore orientali, ad Paphum, quæ est in littore occidentali, tendentibus, totam insulã peragrari oportuit. Vnde bene ait Lucas *Ἰεραλιῶν*, id est, cū perambulassent, siue peragrassent uniuersam insulam vsque Paphum. Duplex autem fuisse Paphos dicitur, scilicet vetus, quæ olim totius insulæ metropolis fuit, à vetustissimis authoribus, & præcipuè poetis celebrata, in qua erat templum Veneri dicatum, ob quod dicebant eam Paphiam. In hac septem fratres Machabæi cum matre martyrio coronati sunt. In quorum honore adhuc fanum superest, septem sacellis distinctum, multa deuotione visitatum. Altera Paphos noua, à veteri distans 10. stadijs, templa habet optimè structa, portum habens. Inde ad Alexandriam traiectus 3600. stadijs. In vtra verò earum hæc peracta sint, doctores tacent. Alteram itaque illarum ingressi Apostoli, inuenerunt quendam magum auertentem populum à Christi fide & cultu, & præcipuè Sergium Paulum, illius vrbs proconsulem, qui tamen maximè Dei verbum desyderabat audire. Huius autem magi Elymas nomen

nomen interpretatur, quod quidam dicunt significare idem quod magus, aut prestigiator, deductumq; putat, si à Græco, ἀπό τοῦ ἕλυμον, quod nigrum vel pannosum significat, nomen illi à moribus inditum: sin ab Hebræo **חברלמן** elymana, vel elyman, quod cæcum significat, qui Paulo & eius resistēs monitis excæcatus est. Bar Ieu autem, siue Bar Iesu, quidam putant esse nomen proprium illius magi, saltem à patre tractum, quod idem sonat quod filius Ieu, vel Iesu, sicut Petrus Bar Iona, quasi filius Ioannæ, siue Ioannis. Alij dicunt cognomen sibi fictum, ac vero nomine dictum ἕλυμον, sed id sibi cognominis acciuisse, vt apud proconsulem fauorem magis conciliaret. Nam Bar Ieu, siue Bar Iesu significat vel filium Iouis, vel filiū saluatoris, quo nomine magni quid esse dicebat.

Saulus autem, qui est Paulus, repletus spiritu sancto, intues in eum, dixit: O plene omni dolo et omni fallacia fili diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subuertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus, non videns solem usq; ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo et tenebræ. Et circumiens querebat qui ei manum daret. Tunc proconsul cum vidisset factum, credidit, admirans super doctrina Domini.

Paulus hætenus semper dictus est Saulus, & vt quibusdam placet, à Sergio Paulo proconsule Cypri: nec postea Lucas eum vocat Saulum, quod tamen plerisque non placet. Quibus tamen omisis adhæreo Hieronymo in epistolam ad Philemonem, ita dicenti: Saulus ad prædicationem Gentium missus, à primo Ecclesiæ spolio proconsule Sergio victoriæ suæ trophæa retulit, erexitque vexillum, vt Paulus diceretur ex Saulo. Chrysostomus autem, & post eum Oecumenius nomen illi inditum diuinitus, ne vel in hoc minor esset Apostolis Paulus: quod & Petro accidisse notum est, qui cum Simon diceretur, à CHRISTO dictus est Cephæ, qui interpretatur Petrus. Erasmus cum quibusdam alijs eum fuisse binominem putat: maius tamen est Hieronymus argumentum, vt à primo ad fidem à se conuerso Sergio Paulo, ante cuius conuersionem

nunquam dictus est Paulus, sed semper Saulus, & post cuius conuersionē semper dictus est Paulus, & nunquā Saulus. At vt non ex ira cæcitatem mago impretatus dicatur, hunc Lucas plenum dicit spiritu sancto, quod verba illa potius conuertentis essent, quæ non perpetuam illi cæcitatem imprecarentur, quàm punientis, vt proconsulem ad suam adduceret sententiam: quod & fecit. Et cū à Papho nauigassent Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphiliæ. Ioannes autem discedens ab eis, reuersus est Ierosolymam. Illi verò pertranseuntēs Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ, & ingressi synagogam die sabbatorum, sederunt. Post lectionem autem legis & prophetarum miserunt principes synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite.

Perge.

Facto lucro Paphum egressi Apostoli nauigant in Asiam. Ingrediuntur autem Pamphiliam prouinciam, & illius ciuitatem Pergen non infimam. Pamphiliam autē 1. cap. supra descripsimus: in ea est Perge, seu Perga ciuitas, olim ob fanum Dianæ, quæ inde Pergæa dicta est, insignis. Ioannes autem hic est cognomento Marcus, Barnabæ consobrinus, siue vt alij dicunt, nepos. Nam vocabulum Græcum, quo vitur Chrysosto. est ἀντίχριστος βαρνάβα, ἀντίχριστος autem filium fratris significat, aut sororis, quem nepotem vocant vulgares, & consobrinum. Cur autem hic Ioannes discessit ab eis, nullam adducit causam Lucas: Glosa autem hanc esse causam futuri dissidij, de qua infra 15. cap. qui iunctus est Barnabæ, & Sila Paulo. A Perge venerunt Antiochiam Pisidiæ: de cuius descriptione vide supr. cap. 11. Ingressi autem Apostoli Iudæorum synagogam, tanquam audituri lectionem, sederunt. Vnde à superioribus, si quid haberent exhortationis, proferrent ad plebem, rogati sunt.

† Ps. 94. a Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens, ait:
 † Ps. eod. Viri Israëlita, & qui timetis Deū, audite: Deus plebis Israël
 Exo. 13. d. elegit patres nostros, & plebem exaltauit, tūcū essent incolæ
 † Psal. in terra Aegypti: † & in brachio excelsō eduxit eos ex
 94 b. ea, † & per quadraginta annorū tempus mores eorū susti-
 Exo. 16. a. nit

ruit in deserto. † Et destruens Gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringentos & quinquaginta annos. † Et post hæc dedit iudices usque ad Samuel prophetam. † Iosue. 14. a. † Iud. 3. b.

Hunc Pauli sermonem in hanc rationē Lyranus deducit. Deus qui tot beneficia patribus nostris contulit, redemptorem ex semine David promisit daturū se nobis: hanc autem promissionem nuper in filio suo adimpleuit: huic igitur tanquam redemptori sub pœna damnationis adhaerendum est. Assumptionem autem ex veris, & ab omnibus Iudæis concessis, captans eorum beneuolentiam, sic probat: Deus qui nos peculiarem sibi populum elegit, licet omnium sit Dominus, patres nostros inter hostes suos Aegyptios semper exaltauit, & cum brachio excelso inde eduxit, quos per 40. annos in deserto aluit, & illorum mores sustinuit: & post quadringentos quinquaginta annos † deleuit à facie eorū Gentes, & distribuit eis terram Chanaan in funiculo distributionis. Post hæc dedit illis iudices vsque ad Samuelem postremum illorum. Nec eorum refert ingratitude- † Psal. 77. f.

nem, & post idola adinventiones & errores. Quod autem dicit, post quadringentos annos, Græca quæ nunc extant, secus habent, nempe, καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἑπεί τετρακοσίαι καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς, id est, & post hæc annis quasi quadringentis quinquaginta dedit illis iudices. Bedæ autem aliter legit: Sorte distribuit eis terram eorum, quasi post quadringentos quinquaginta annos, computans hos annos à natiuitate Isaac, à qua vsque ad egressum Aegypti fluxerunt anni 405. quibus si addas 40. annos quibus vixerunt in deserto, & circiter quinque annos bellorum sub Iosue, quando finitis prælijs diuisa est illis terra, constabuntur anni circiter 450. Sensus ergo Bedæ, & versionis nostræ est, quòd illis diuisit terram eorum quasi post quadringentos quinquaginta annos à natiuitate Isaac quæ supputatio vera est. Sensus autem Græcè lectionis est, quòd distribuit eis terram eorum, & post hæc annis circiter quadringentis quinquaginta dedit illis iudices vsque ad Samuelem. Vbi rō post hæc, refert non ad distributam terram, sed ad

ad egressum ex Aegypto, à quo Moyfes illis præfuit 40. annos, Iosue 27. Othoniel 40. Aoth 80. Debora. 40. Gedeon 40. Abimelech 3. Thola 23. Iair 22. Iephte 6. Abessan 7. Aialon 10. Abdon 8. Samson 20. Eli 40. Samuel & Saul 40. qui simul iuncti, 446. annos constituunt. Vnde Paulus non malè dixerit annos circiter quadringentos quinquaginta.

† 1. Re. 8. a † Et exinde postulauerunt regem, & dedit illis Saul filium
 † 1. Reg. 9. Cis, virū de tribu Benjamin annis quadraginta. † Et amo-
 c. & 10. a. to illo suscitauit illis David regem, cuius testimonium per-
 † Psa. 88. b hibens dixit: † Inueni David filium Iesse, virum secundum
 † 1. Reg. cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.
 16. c.

Assumptum suum profequitur Paulus, vt typum suū, Dauidem inquam, attingat. Post iudices enim Iudæi regem petierunt, quibus datus est Saul, quo non erat tunc in Israël melior: verū quia honores mutant mores, & sæpius in deteriores, amoto Saule illi susceptus est David, cui Dominus testimonium perhibuit, dicens: Inueni David filium Iesse, virum secundum cor meum. Huius expositionem Augusti. refert. De octo dulcitij quæstio. quæst 5. Quæris inquit, quare Dominus dixerit, nimirum præsciis futurorum: Elegi David secundum cor meum: cū talia tantaque ipse homo commiserit? Quod quidem si de ipso David, qui reprobato Saule & extincto fuit Rex Israël, dictum intelligamus, magis quia Deus præsciis futurorum est, præuidit in eo tantam pietatem, tamque veracem pœnitentiam, vt esset in eorum numero, de quibus ipse dixit: Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: Beatus vir, cui nō imputauit Dominus peccatum. Cū ergo præsciret eum Deus peccaturum, & peccata sua pia humilitate, & syncera pœnitentia deleturum, cur non diceret: Inueni David secundum cor meum: cui non erat imputaturus peccatum, tam multa bona faciēti, & cum tanta pietate viuenti, & ipsa pietate pro peccatis suis sacrificium contriti spiritus offerētī? Propter hæc omnia verissimè dictum est: Inueni David secundum cor meum: quia licet secundum cor Dei non esset, quòd ille peccauit, tamen secundum cor Dei fuit, quòd pro pecca-

peccatis suis cōgrua pœnitētia satisfecit. Hoc solū ergo in illo secundū cor Dei fuit, q̄ illi Deus nō imputauit.

Huius Deus ex semine † secundum promissionem eduxit † Isa. 21. a.
 Israël saluatorem Iesum, † prædicante Ioanne ante faciem † Matt. 3. a.
 aduentus eius baptismum pœnitentiæ omni populo Israël. Marc. 1. a.
 Cū impleret autem cursum suum dicebat: Quem me ar- Luc. 3. a.
 bitramini esse, non sum ego, † sed ecce venit post me, cuius Ioan. 1. c.
 non sum dignus calceamenta pedum soluere. † Mar. 1. b.

Paulus ad prædicta subsumit: Quoniam Deus ex hu- Ioan. 1. d.
 ius Daudis semine secundum carnē adduxit Israëlī sal-
 uatorem Iesum, quem etiam Ioannes baptista, antequam
 se Israëlī manifestaret, prædicauit, & pœnitentiæ bap-
 tisma tanquam verus propheta annunciauit. Et cū Io-
 annes tanquam verus Messias à plerisque acclamaretur,
 respondit, dicens: Non me arbitremini quæso tanto di-
 gnum honore, vt illius mihi tribuatis honorem, sed ipse
 post me venit, imò inter vos est, cuius non sum dignus
 calceamentum pedum soluere. Huius itaq; præclari viri
 non est negandum testimonium.

Viri fratres, filij generis Abraham, & qui in vobis timent
 Deum, vobis verbum salutis huius missum est. Qui enim
 habitant Ierusalem, & principes eius, hunc ignorantes, &
 voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, iudi-
 cantes impleuerunt: & nullam causam mortis inuenientes
 in eo, † petierunt à Pilato vt interficerent eum. Cumq; con- † Matth.
 summassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum 27. c.
 de ligno, posuerunt eum in monumento. † Deus autem susci- Mar. 15. b.
 tauit eum à mortuis tertia die: qui visus est per dies multos Luc. 23. c.
 his qui simul ascenderunt cum eo de Galilæa in Ierusalem, Ioan. 19. c.
 qui vsq; nunc sunt testes eius ad plebem. Sup. 3. c.

Quos vt ad sibi credendum facilius alliceret, eorum † Matth.
 generositatem adducit, vtpote qui filij essent Abrahæ, 28. a.
 cui de Messia promissio facta est in semine eius, & ideo Mar. 16. a.
 ad quos talis promissio dirigitur, præcipuè Deum ti- Luc. 24. a.
 mentes. Vt verò eos acrius argueret, qui eius necis causa Ioan. 20. a
 fuerunt, principes inquit, Ierosolymitani tradiderunt eū
 viro alienigenæ interficiendum. Id quod tamen ignorā-
 tiæ peccato tribuit: sed & quod oportebat sic fieri iuxta

voces prophetarum, in omnium tamen bonum, & vtilitatem. Sic autem mortuum Deus tertia die suscitavit à mortuis. Nec dicit ipsum Christum sua se virtute suscitasse, id quod tamen verum erat, sed omnia pro audientium conditione attemperat: sed Deus illum suscitavit à mortuis, scilicet pater eius: ve etiam ipse filius, qui cum patre idem Deus humanam naturam suam reuocavit à mortuis, secundum quod Dei patris potentia est, per quò fecit & secula. Ideo tamen dicitur suscitatus à patre, ad quem vti ad principium causamq; æternam cuncta sunt referenda. Huius autem resurrectionis multi adhuc testes supersunt, qui cum eo ante & post mortem conversati sunt, comederunt, & biberunt, qui ad hoc præordinati sunt, vt de eo apud plebem fidele perhibeant testimonium, quòd ipse sit Iudex viuorum & mortuorum constitutus, & iuxta prophetarum dicta crucifixus, mortuus, sepultus, & suscitatus.

Et nos vobis annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est: quoniam hæc Deus adimplevit filijs vestris, resuscitans Iesum, sicut et in Psalmo secundo scriptum est: † Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quòd aut suscitavit eum à mortuis, amplius tam non reuersurum in corruptionem, ita dixit: † Quia dabo vobis sancta David fidelia. Ideoq; et aliàs dicit: Non dabis sanctum tuum in corruptionem. David enim in sua generatione cum ad ministrasset voluntati Dei, † dormiuit, et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. Quem verò Deus suscitavit à mortuis, non vidit corruptionem.

†Psal. 2. b
Heb. 1. b
†Isa. 55. a
†Psa. 15. d
Supr. 2. c

Nec hi soli ad Palæstinos destinati sunt testes, sed & nos mittimur ad dispersos Israël, bonum vobis nuncium afferentes, super facta ad patres nostros promissione, quam his diebus suscitato Iesu implevit in nobis, sicut in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te: quod de Christi humanitate interpretatur Apostolus, etsi multi de æterna eius generatione interpretentur. Veruntamen Pauli & Chrysostomi, aliorumque Græcorum interpretum de Christi resurrectione interpretantium videtur plerisq; hoc loco authoritas imi-

imitanda, cum vera resurrectio beatorum ad vitam immortalem generatio sit. Cum Matth. etiam cap. 19. generalem omnium resurrectionem regenerationem Christus appellet, dicens: In regeneratione cum sederit filius hominibus in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël. Quod verò CHRISTVS excitatus sit à mortuis, non amplius moriturus, neque in corruptionem conuertendus, ex prophetis insinuat: ex Isaia inquam 53. cap. & Dabo vobis sancta David fidelia. Hunc locum citavit Paulus iuxta septuaginta interpretes. Nam Hebræa secus habent: Feriam vobis pactum sempiternum, misericordias David fideles. Sensus autem loci secundum septuaginta est: Præstabo vobis scædera, quæ David promisit, fidelia & vera. Sancta enim scædera vocat à sanctificando. Vel dic, quòd refertur hic locus ad id quod paulo antè præcessit: quoniam hanc Deus repositionem adimpleuit filiis vestris. Aut potius probaturus, quòd non sit subiturus corruptionem, duo testimonia affert Primum Isaie, quod sic probat: Quicquid Deus promisit Davidi, promisit illi fore ratum. Et quòd hic locus rectè citetur à Paulo de resurrectione, patet: cum enim hic Christus iuxta plerosque, vt verba Isaie sequentia prætendunt, David appelletur, necesse est vt sit homo, & porrò vt moriatur. Hic autem promittit Deus fidelitatem eius firmam & perpetuam, quæ si perpetua sit futura, necesse est ipsum fore perpetuum: qui si desineret, fidelitas finem haberet. Cum ergo homo sit, & tamè perpetuus, necesse est vt hominem mori, & inde in vitam infinitam rediturum, aliàs fidelia eius sancta & firma, ac rata non dedisset illi Deus. Deinde aliud affert locum, quo prædixit David fore, vt Christus non sentiret corruptionem. Iam si hoc promisit Christus Davidi & Isaie, rata fore & firma scædera & promissa Davidi facta, sancta & firma erunt. Quoniam quem Deus excitavit à mortuis, non vidit corruptionem. David autè Dei volûtati feruiens, dormiuit, & ad patres suos appositus est, & vidit corruptionem. Non igitur hic locus de Davide intelligendus est, vt sup. cap. 2. deductum est.

Notum igitur sit vobis fratres, quia per hunc vobis remis-

f

sio pec-

*Isa. 55.

† Abac.
1. b.

ſio peccatorum annunciatuꝛ ab omnibus, quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari. In hoc omnis qui credit, iuſtificatur. Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in prophetis: † Videte contemptores, & admiramini, & diſpergimini: quia opus operor ego in diebus veſtris, opus quod non creditis, ſi quis enarrauerit vobis. Exeuntibus autem illis, rogabant vt ſequenti ſabbato loquerentur ſibi verba hæc.

Propoſitum ab initio Paulus concludit, quòd videlicet huic CHRISTO & Meſſiæ ſic ex Dauidis ſemine nato, tanquam redemptori & ſaluatori, per quam remiſſio peccatorum omni credenti in eum annunciatuꝛ, adhærendum eſt, in quo qui credit, iuſtificatur: qui vero non crediderit in eum, in æternum peribit. Quod prophetia Abacuc probat: Videte inquit, contemptores, &c. Locus iſte, quem dicit eſſe in prophetis, habetur Abacuc i. iuxta veritatem Hebraicam hoc modo: Aſpiciſte in Gentibus, & videte, & admiramini, & obſtupescite, quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet, cùm narrabitur. Quibus verbis reprehendit Iudæorum incredulitatem propheta, qui non credidiſſent prophetis de euerſione Nabuchodonosor, & Iſraëlis liberatione promittentibus. Hæc autem verba adaptat Paulus, vtens verſione ſeptuaginta interpretum, Iudæis tũc exiſtentibus, qui Apoſtolis liberationem ſui per Chriſtum promittentibus non crederent, ſed contemnerent. Quod verò interpreſ vertit: diſpergimini ab Aſſyrijs, à Syris, & tandem à Romanis, Græcè eſt ἀφανιſθητε. Eſt autem ἀφανίω demolior, & ἀφανίω δδω demoliri, marceſcere, & euaneſcere, & è conſpectu auferri. Itaque verti poſſet, marceſcite, aut hinc abite, tanquam incredulos ferre non poſſit, aut videre nolit. Et hæc tanta prædicat futura mala, & incredibilia vt vix credantur, ſi quis ea talia narrauerit, & minatur ventura. His dictis exeuntes è ſynagoga rogantur altero ſabbato ſequenti perſeuerare. Græca tamen ſecus legunt: ἐξίοντων δὲ ἐκ τῆς εὐαγγελίης τῶν Ἰουδαίων, παρὶκάλεν τὰ ἔθνη, εἰς τὸ μεταξὺ δ' ἄββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ἔμματα: id eſt, Egreſſis è ſynagoga Iudæis, ſcilicet cū Paulo, rogabant

gabant Gètes ipsum, vt sequēti sabbato verba illis faceret. λαλῆσαι. n. ad Paulū referens, qui vnus loquebatur, singulari numero verto, licet ad socios ei⁹ etiā dirigatur. μεταξὺ δάββατον vocauit futurū, sed proximū sabbatū.

Cumq; dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Iudæorum & colentium Deum aduenarum Paulum & Barnabam: qui loquētes suadebant eis vt permanerent in gratia Dei. Sequenti verò sabbato penè vniuersa ciuitas conuenit audire verbum Dei. Videntes aut̄ turbis Iudæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur, blasphemantes. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerūt: † Vobis oportebat primū loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicastis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus. † Posui te in lucem Gentium, vt sis in salutem vsq; ad extremum terræ. Audientes autem Gentes gauisi sunt, & glorificabant verbum Domini. Et crediderunt quoquot erant præordinati ad vitam æternam. Disseminabatur autem verbum Domini per vniuersam regionem.

† 12. q. 1. c.
Futuram
Ecclesiã.
De renū
ciatio.
Nisi cum
pridem.
† Isa. 49.
b.

Dissoluto cœtu multi Iudæi & Profelitæ secuti sunt Apostolos, vt amplius informarentur, & baptizarentur: quos Apostoli per totam hebdomadam viam vitæ docuerūt, persuadentes, vt sic firmi in gratia Dei permanerent. Sequenti verò sabbato synagogam rursus Apostoli prædicaturi redeunt, ad quos vniuersa confluit ciuitas, vt verba Dei iterum audiat. Quod Iudæos aduersus Apostolos acrius commouit. Iudæi enim plebem ad audiendum Dei verbum excitare debebant, quam ab illo pro viribus auertebant, & Apostolis contradicunt in omnibus, in quibus illos commendare debebant. Verū contentio sua magis plebem animabat, & prædicationem augebat, id quod malignis sæpissimè accidere solet. Quibus non obstantibus Paulus & Barnabas constanter & cum fiducia prædicantes, Iudæis dixerunt: Vobis oportebat primū loqui verbum Dei, &c. Iudæi enim quasi soli digni, quibus veritas aperitur, in cæteros inuidia mouentur, vnde se prorsus reddunt indignos, Gentibus verbum dei audientibus, iuxta

illud prophetæ: Populus quem nō cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Filij alieni mētiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. Quod autem oporteret illis primò prædicare, ex hoc Christi dicto patet: Nō sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Veruntamen quia verbum Dei repellabant, se illius indignos certè probabant. Nec verbis irritantibus eos alloquitur, dicens: Ecce relinquimus vos: sed ad Gentes diuertimur, qui nos benignè excipiunt, & verbis nostris attendunt, sicut etiam nobis præcepit Dominus: Posui te in lucem Gētium, Isa. 49. Quæ verba dicta sunt de Messia: sed ea sibi rectè Paulus applicat, cui dixit Christus similia verba infrà. 22. Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te. Hoc autem Gentes alacriores reddidit & seruētiores, qui digni sunt frui his quæ Iudei tanquam iudicantes indignos seipso abiciebāt. Vnde quotquot à Deo prædestinati essent ad vitam æternam, crediderunt, & Apostolis adhæserunt: quamobrem verbum Dei quotidie crescebat, & differebatur per totam regionem.

Iudæi autem cōcitauerunt mulieres religiosas, & honestas, & primos ciuitatis, & excitauerūt persecutionem in Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus suis. † At illi excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium. Discipuli quoq; replebantur gaudio, & spiritu sancto.

† Matth.

10. c.

Marc. 6. b

Luc. 9. a.

Mirum est, quia quocunq; pergunt Apostoli, Iudæos sibi reperiunt aduersarios, gentem sine consilio & prudentia, qui vbiq; prædicationi aduersantur. Vnde Antiochia egressi Apostoli iuxta Christi præceptum, è pedibus suis puluerem eiciunt, vt nihil è terra impiorū hominum secum efferant, neq; cum illis in aliquo sint participes. Inde veniunt Iconium gaudentes, quos etiā fuga reddidit alacriores, iuxta magistrī sui dictum: Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam: vt pluribus in locis verbum Domini spargeretur. Est autem Iconium. Iconium inter oppida Lycaoniæ celeberrimū, ad montē Taurum, vbi Apostoli benignè excepti sunt, & ibidē docuerūt, fortiter agētes præsidio Dñi: à quo tamē Iudeorum factione salutē sibi fuga quærere tandē coacti sunt.

Iconium.

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

Paulus & Barnabas multis Iconij conuersis, Iudæorum tumultibus agitati fuga sibi consulere adacti sunt. Lystris verò excepti claudum sanant, ideo dii à plebe vocantur, & illi sacrificare idolorum sacerdotes nituntur: quod repulerunt, dicentes se esse mortales, Deum immortalem annunciantes. Unde à Iudæis ibi lapidatus est Paulus: inde fugit in Derben, & inde reuersus Lystram, & Iconium, & Antiochiam, Pamphyliam, & Attaliam, & tandem Antiochiam, unde prius egressi.

Factum est autem in Iconio, ut simul introirent synagogam Iudæorum, & loquerentur, ita ut crederet Iudæorum & Græcorum copiosa multitudo. Qui verò increduli fuerunt Iudæi, † suscitauerunt, † Sup. 6. e. & ad iracundiam concitauerunt animas Gentium aduersus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt, fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa & prodigia fieri per manus eorum.

Synagogam Iudæorum Apostoli pro more ingressi in Iconio, verbum Dei annunciare cœperunt, ita ut bonam ciuium partem, & Iudæorum & Græcorum conuerterent ad Dominum. Vbi Græcos credit Lyranus Iudæos in Græcia natos, quos tamen alibi vocat Ἰουδαῖοι, hic autem vocat Ἰουδαῖοι: ideo potius crediderim hos fuisse Gentiles, & fortè Profelytos: cum quibus Apostoli differentes, eos non modò verbis, sed & signis conuincerunt, atq; prodigijs prædicationem suam confirmantibus, iuxta illud Marc. ultimo. † Illi aut pro- † Marc. 16. d. fecti prædicauerunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Ea propter qui non sunt satis persuasi Iudæi, Gentiles concitarunt, quasi non soli perirent, sed cæteros, quos possent, secum ducerent: id quod mali facere solent. Pro cōcitarunt, Græcè est ἐκείνωσαν, pro quo verbo Erasmus maluit vertere, corruerunt: verbum aut Græcū neq; hoc, nec illud significat, sed vexo & affligo. Significare etiam potest,

malè habeo, vnde sensus est: Malè habuerunt animas, vel melius, animos Gentiliū aduersus fratres. i. fecerūt, vt malo essent animo Gentiles aduersus Christianos. *Diuisa est autem multitudo ciuitatis, & quidam quidem erant cum Iudæis, quidam verò cum Apostolis. Cùm autē factus esset impetus Gentilium & Iudæorum cum principibus suis, vt contumelijs afficerent, & lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & vniuersam in circuitu regionem, & ibi euangelizantes erant.*

Ex concitatione Iudæorum scissa est Iconij ciuitas, ita vt quidam Iudæis, cæteri Apostolis adhærent, iuxta dictum Christi: Non veni pacem mittere in terram, sed gladium. Ex quo contumelijs cœperunt Apostolos afficere. Græcè est ἰβήσαι, quod Erasmus maluit vertere, vt vim facerent, quia inquit, non timebant post contumelias, quasi verò Gentiles & Iudæi vnà cum lapidatione non etiam contumelijs afficerent. Sicut enim contumelias non timebant propter Christum, ita neq; mortem. Quod aduertentes confugerunt ad alias ciuitates, non temerè in pericula, Christi memores præcepti, se conijciētes: Si persecuti fuerint vos in vna ciuitate, fugite in aliam. Non ignauum enim ducebant periculum fugere, sed ex diuino præcepto, quo amplior ministerij fructus sequeretur. Est que magnæ prudentiæ impiorum furori aliquando cedere, ne & innocentes interficiant. Fugientes igitur Apostoli venerunt Lystram & Derbam, ciui-

Lycaonia tates Lycaoniæ. Est autem Lycaonia Gallatiæ contermina, regio insignis, ad ortum solis Cataoniæ, ab occasu Pamphylia & Pisidiæ, à meridie Ciliciæ, vsque ad Taurum montem austrum versus extensa. Præclaræ in ea

Derba. sunt vrbes, Iconium, de qua suprâ. Derba est Cappadocia adiuncta, paris cum Iconio propter Apostolorum prædicationem claritatis, iuxta quam & Lystra non minus celebris propter Pauli lapidationē, de qua infrâ.

Lystra. *Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris. † Et quidam vir Lystris infirmis pedibus sedebat, claudus ex utero ma-*

† Sup. 3. a.

tris suæ, qui nunquam ambulauerat, hic audiuit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia fidem haberet ut saluus fieret, dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus. Et exiit, & ambulabat.

Profugi itaque Apostoli peruenerunt Lystram, ibique moram traxerunt, verbum Domini annunciantes, ut omnes duxerint in admirationem: quod persecutiones sæpius facere solent, & victos tandem persecutores ostendere, persecutos autem fore victores. Cum enim prædicaret Paulus in Lystra, magnum claudus sanato facit miraculum. Hic enim claudus, quia verbum Christi prædicante Paulo audiuit, nihil impediende claudicatione, quin diligenter attenderet, quod audiens credidit, & credens sanatus est, ut palàm saltaret in perfectæ signum sanitatis, soli Deo miraculum possibile credēs, nisi cui Dominus Deus dederit.

Turbæ autem cum vidissent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes: Dij similes facti hominibus descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Iouem, Paulū verò Mercurium, quoniã ipse erat dux verbi. Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatē, tauros & coronas ante ianuas afferens, cum populis volebat sacrificare.

Quoniam idololatræ videntes hominum facultatem quid excedere, Deo tribuebant. Apostolos igitur signa facere, quæ communè excedunt hominum facultatem, Lystrij videntes, illos Deos esse existimauerunt, & diuinos illis dignum ducebant honores offerre, imò & illis tanquam dijs sacrificare. Barnabam autem propter morum grauitatem & antiquitatem Iouem appellabant, Paulum verò Mercurium, quòd dux prædicationis esset. Mercurium enim poëtæ Deum eloquentiæ dicebant, & sermonis interpretem, quem ob dicendi peritiã & maiestatem Paulū arbitrabantur: quia & cōcionibus præerat, & conciones ipse faciebat. Vnde Iouis sacerdos ad huius idoli curam deputatus, parat coronas ad Apostolos coronandos, & hostias illis immolandas.

Quod ubi audierūt Apostoli, Barnabas & Paulus, conscissis tunicis suis exilierunt in turbas, clamantes & dicentes:

† Psal. Viri, quid hæc facitis? † & nos mortales sumus, similes vobis
 45. c. homines, annunciantes vobis ab his vanis conuerti ad Deū
 Apo. 14. b viuum, qui fecit cælum & terram, & mare, & omnia que
 7° Psal. in eis sunt, qui in præteritis generationibus † dimisit omnes
 80. c. Gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimonio se-
 metipsum reliquit, benefaciens, de cælo dans pluiias, & tē-
 pora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. Et hæc
 dicentes vix sedauerunt turbas ne sibi immolarent.

Cùm audirent Apostoli turbas acclamantes: Dij in
 specie humana descenderunt ad nos: parum moti sunt,
 quia nondū illis cōpertum erat quid dicerent, cū vul-
 gari lingua patriæ loquerentur. Vbi verò viderūt coro-
 nas ad sacrificium aptatas, exilierunt in eos, & scissis ve-
 stibus, more Iudeorū in Deum blasphemiā audientium,
 clamauerunt, dicentes: Viri Lystrij, cur hæc facitis no-
 bis, qui vobis similes sumus, qui ad vos missi à summo
 Deo sumus, vt vos ab hac idololatria reuocemus, & pe-
 nitus eam dissoluamus, quāto minus nos existimare de-
 betis, vt ad illam vos inducamus? Vide inquit Chryso-
 st. illos vbique à gloriæ studio mundos, quam non solum
 non desiderabant, sed & cū daretur, repellebant. Inde
 arguit eos tanquam pœna dignos, qui nutritorem suum
 non agnoscunt Deum, qui dat escam omni carni, dans
 de cælo pluiias, & cuncta homini necessaria, implens
 cibo & lætitia omniū hominum corda permittitq; am-
 bulare in vijs suis omnes gentes, & propria lege frui.
 Quod autem dicit: Mortales sumus similes vobis: Græ-
 cæ est ὁμοιωπάθετος, vnicum vocabulum, id est, nos eadem
 mortalitatis conditione vobiscum præditi sumus, simili
 cōditione vobiscum humanitus afficimur, iisdem malis
 atque affectionibus & passionibus, sicut & vos, obnoxij
 sumus. Et vix hæc dicentes turbas compescuerunt, quin
 sibi immolarent, & ab hac insania turbam liberarent.

† 2. Cor. Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iu-
 11. f. daei, & persuasis turbis † lapidantes Paulū traxerunt extra
 ciuitatem, estimantes eum mortuum esse. Circundantibus
 autem eum discipulis, surgens intrauit ciuitatem, & postera
 die profectus est cum Barnaba in Derben.

Quanto magis Apostoli prædicationibus fidem erigere moliebantur, tanto, studio Iudæi deprimere conati sunt. Apostolorum igitur à longe prædicationem audientes, adueniunt, seditionem in eos excitant, Paulum lapidant, & eum veluti mortuum extraxerunt foras portam ciuitatis. Adeò malignum semper & sæuum in seruos Christi fuit Satanæ regnum. Sed hoc iure belli contingit, vt triúphus nõ decernatur, nisi hostiũ victoribus. Proinde denuo reuerfi Apostoli Derben & Lystrá, Iconium & Antiochiã, docuerunt quòd per multas afflictiones oporteat nos intrare in regnũ Dei. Vnde sequitur.

Cumq; euangelizassent ciuitati illi, et docuissent multos, reuerfi Lystram, et Iconium, et Antiochiam, confirmantes animas discipulorum, exhortantesq; vt permanerent in fide: et quoniã† per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Et cum constituissent illis per singulas Ecclesias presbyteros, et orassent cum ieiunationibus, commendauerunt eos Domino, in quem crediderunt.

† 1. quæst.
3. canone
Saluator.

Reuerfi itaque Apostoli, vbi fuerat contumeliam passi, ibi intrepidè prædicant, quos conuerterant, confirmantes. Vbi autem dicit animas aptius dixisset animos eorum confirmandos, vt perseuerarent in fide: qua ablata tota spiritualis ædificij machina corrui, & cum qua per varias mundi, dæmonis, & carnis atque appetitus sensitiui tribulationes oportet in regnum Dei intrare fideles. Quibus exhortationibus confirmati, qui crediderant discipuli, suffragijs delegerunt illis presbyteros per Ecclesias, orationibus & ieiunijs eos Domino commendauerunt. In quo patet Paulum & Barnabam episcoporum dignitatem habuisse, qui non solùm diaconos aut subdiaconos, sed etiam presbyteros consecrabat, & beneficijs præferebant. Ex quibus verbis patet aliã tunc fuisse episcoporum, aliam presbyterorum dignitatem.

Transseuntesq; Pisidiã, venerunt in Pamphylia, et loquentes verbũ Domini in Pergen, descenderunt in Attalia, et inde nauigauerunt Antiochiã, unde erant traditi gratiæ Dei in opus quod compleuerunt. Cum autem venissent, et congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum il-

† Sup. 13. a

lis, & quia aperuisset Gentibus ostium fidei. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis.

Pisidia.
Paphlilia.

Attalia.

Iam iam fidei ostium Gentibus aperuerant, ideo ad fratres redibāt, narraturi quid haecenus egissent, & quod cū fiducia Gentibus prædicare liceret. Reuertunturque Apostoli per loca vbi antea prædicauerant referentes quid illis inde contigisset, & confirmantes vt starent fixi annunciatis, & ea cum fiducia prædicarent. Peragrarūt itaque Pisidiam, quæ est minoris Asiæ prouincia, ab Auro Galatiam habens & Pamphiliam, haud magna regio, quæ duodecim magnas continet vrbes. Pamphilia quoque Asiæ regio ab ortu Ciliciam habet, ab occasu Lyciam, & Asiæ minoris partem, à septentrione Galatiã & Cappadociam, à meridie mediterraneum mare. Attalia Græcè ἀτταλία, penulti. prod. ciuitas est Pamphiliæ maritima, auctore Hiero. cuius nominis altera est in Lydia. Quibus regionibus peragratis, patriæ suæ vnde exierant redditi sunt vt annunciarēt cæteris cōdiscipulis, quantam illis gratiam in conuertendis Gentibus Dominus contulisset, & quāta pro nomine eius passi fuissent, vt & ipsi cum fiducia prædicarent.

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

Orta inter discipulos super circuncisione & legalibus seditione, Paulus & Barnabas ab Antiochia Ierosolymã ascenderunt, vbi communi omnium decreto statuunt, conuersas ad fidem Gentes legi Moyfi non esse obnoxias: reuersi verò Antiochiam Paulus & Barnabas,

separantur ab inuicem, & Barnabæ adhæret Marcus, & Paulo Sila.

† 2. Cor.
6. c.
Gal. 3.

ET quidam descendentes de Iudæa docebāt fratres: † Quia nisi circuncidamini secundum morē Moyfi, non potestis saluari. Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderunt Paulus & Barnabas, & quidam alij ex alijs ad Apostolos & presbyteros in Ierusalem super hac quæstione. Illi ergo deducti ab Ecclesia pertransibant Phœnicem & Samariam, narrantes conuersionem Gentium, & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

Suborta Antiochiæ disceptatione, Græcè enim habetur

betur συζητήσεως, disceptatione, siue contentione inter quosdam fratres, qui descenderant à Iudæa Antiochiâ, & Paulum cum Barnaba super circumcisionis & legalium Moyfi obseruatione: tandem statuerunt mittere Paulum & Barnabam ad Apostolos in Ierusalem pro huius contentions decisione, non quòd de illa dubitarêt, cuius oppositum semper prædicassent, non esse scilicet obseruanda legalia: in qua opinione firmiter persistebât. Ex parte vtraque igitur, Pauli scilicet, & qui ascenderent à Iudæa, missi sunt quidam, vt vterque suam causam coram Apostolis tueretur. Ideo dicit: Et quidam alij ex alijs: Græca tñ quæ nunc extant, habent ἄλλοι ἐξ ἑυτέρων. i. alios ex ipsis. Noster interpretes legit ἄλλοι ἐξ ἄλλων. i. alios ex alijs, vt intelligas quòd à concilio Antiocheno ex parte Pauli & sequaciũ missi sunt Paulus ipse & Barnabas, ac Titus, vt idẽ Paulus fatetur ad Galatas secundo, vbi hanc ascensionẽ aptissimẽ describit. Ex parte aut̃ aliorum qui ascenderat̃ à Iudæa, missi sunt alij, vt vnaquæq; pars pro sua causa apud Apostolos ageret. Hæc aut̃ ascensionẽ fuisse post 14. annos à sua cõuersione, nõ à prima ascensione, qua post tres annos à cõuersione ascenderat Ierusalẽ, visurus Petrũ, tenet Beda, aliàs hic annus ascensionis decimus octauus esset à passione Christi, quando Petrus adhuc Ierosolymis esset, nec ex cõsequenti 25. annis sedisset Romæ, cuius oppositum seruat Ecclesia.

Cum autem venissent Ierosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, et ab Apostolis et senioribus, annunciantes quæta Deus fecisset cum illis. Surrexerunt autem quidam de hæresi Phariseorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque seruare legem Moyfi. Conuenerunt quæ Apostoli et seniores videre de verbo hoc. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos:

Non ascendit igitur Paulus, vt ab Apostolis aliquid disceret, vt ipse testatur ad Galatas, sed vt persuaderet cõtradictõibus eos qui Ierosolymis erant suæ esse sententiæ. Adueniens igitur Ierosolymam, ab Apostolis & senioribus benignẽ susceptus narrauit quæ lapsis 14. annis apud Gentes egisset. Veruntamẽ vt aueretur dubitatio, quidã Pharisei, qui etsi credidissent, tñ necessariã putabãt

eum baptismo circuncisionem, & legis Moyſi obſeruationem, ideo Pauli aduerſarijs adhærentes auxerunt diſceptationem. Ad cuius diſſolutionem conuenerunt Apoſtoli & ſeniores, qui Græcè πρεſβύτεροι dicebantur. Ex quo conijcere licet, quòd aliam quandam dignitatem habuerunt Apoſtoli, quæ preſbyterorum dignitatè excederet, propter quam non ſimul aſſumuntur ipſi cum Apoſtoliſ. Coram quibus cùm diutius protèderetur diſceptatio, ſurgens Petrus paucis litem diremit, præ omnibus quaſi princeps locutus ex authoritate.

† Sup.
10. b.

† Sup.
10. g.

† Viri fratres, vos ſcitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire Gentes uerbum euangelij, & credere. Et qui nouit corda Deus, teſtimonium perhibuit, † dans illis ſpiritum ſanctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. Nunc ergo quid tentatis Deum imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum, quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi.

Ab antiquis autem diebus dicit, quod ſic Græcè eſt, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν. ἀρχαῖος enim cùm ſignificet antiquū & primū, longè aptius erat uertere à primis diebus, uidelicet non longè poſt ſancti ſpiritus miſſionem. Senſus enim eſt: Deus à primis diebus uoluit inter nos & Gentes per os meū audire uerbum euangelij, ut Act. 10. uisum eſt, quando à Cornelio miſſus eſt Petrus ad euangelizandum, cùm ambigeret, recipiendæ ne eſſent Gentes in conſortium fidei. Quoniam per ſpiritus ſancti miſſionem in corda Cornelij & domesticorum uisus eſt Deus purificari corda eorum per circuncisionem cordis, ueluti prius in nobis per circuncisionem carnis. Non ideo uidetur diſcernere Chriſtus inter Gentilem & Iudæum, inter maſculum & ſcæminam, inter liberum & ſeruum, qui ſunt omnes vnum in Chriſto, modò crediderint. Nunc ergo, inquit Petrus, quid tentatis Deum imponere Græcè eſt ἐπιθῆναι: ideo facilior eſſet conſtructio uertendo per gerundium, imponendo præcepta ceruicibus diſcipulorum: in quo increduli uideamini eſſe Deo, quaſi fide non poſſit ad ſe accedentes ſaluare, per cuius

eius gratiam nos credimus saluandos cum fide nō minus, quā olim populus cum lege et ceremonijs saluabatur, quibus fides cum gratia successit.

Tacuit autem omnis multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum narrantes quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos. Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus, dicens:

Probauit Petrus Deum etiā signo visibili Gentes ad fidem accepisse, absque circuncisione & alijs legalibus. Idem probant Barnabas & Paulus, narrantes cuncta quæ Dominus per eos in Gentibus fecerit mirabilia. Ex quibus Iacobus sufficiens argumentū elicit, quia Deus tanta non fecisset signa & prodigia per Apostolos in Gentibus, nisi earum conuersionem absque circuncisione & lege Moyfi probasset.

Viri fratres, audite me: Simon narrauit quemadmodum primum Deus visitauit sumere ex Gentibus populum nomini suo. Et huic concordant verba prophetarum, sicut scriptum est: † Post hæc reuertar, & reedificabo tabernaculum Dauid, quod decidit, & diruta eius reedificabo, & erigam illud, ut requirant cæteri hominū Dominum, & omnes Gentes, super quas inuocatum est nomen meum, dicit Dominus, faciens hæc. Notum à seculo est Domino opus suum. Propter quod ego iudico non inquietari eos qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum: sed scribere ad eos, ut abstineant se à contaminationibus simulachrorum, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine. Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur.

† Amos.
3. e. & 9. c

Iacobo tanquam episcopo Ierosolymitano deferunt cæteri, ut ex auditis tam veteribus, quā nouis testimonijs censuram proferat, quæ legalibus, & ceremonijs ex lege consuetis finem imponat. Ex narratione igitur Simonis Petri infert sententiā. Græcè hic vocatur Simeō, de quo hic annotat Valla: Ut Paulus inquit, Græcè vocabatur Saulus, Hebraicè Saul, ita Petrus Græcè fortè Simon, Hebraicè שִׁמְעוֹן Simeon: quod confirmat ipsius epistola altera, quæ sic Græcè incipit: εὐμετόν πέντες: quod

quod videtur attendisse Iacobus, qui Hebraicè loquebatur. Quod autem dicit, visitauit sumere, Græcè, ἐπεσκέψατο λαβῆν. Cùm autem ἐπισκέπω significet visito & considero: aptius erat hoc loco, considerauit, & tunc sensus est, considerauit assumendum esse ex Gentibus populum nomini suo. Cui Petri narrationi citat verba prophetarum, qui idem senserunt. Enallage est numeri pluralis pro singulari: verba enim sunt prophetæ Amos ca. 9. quæ ad hoc adducuntur à Iacobo, vt ostèdat quòd inuocandum erat nomen Domini à Gentibus. Quod autè nouissimè additur: faciens hæc Græci codices qui nunc extât, addunt πάντα. i. omnia: noster interpret non legit πάντα, quemadmodū & Hebraicè non habetur, neq; apud Septuaginta. Nec igitur, inquit Iacobus, hoc vobis nouum videatur, sed hæc omnia ab antiquo præfigurata sunt. Propterea iudico illos qui ex Gentibus conuertuntur, nõ esse impediendos aut obturbandos, sed illis scribendū esse, vt abstineât ab idolorū inquinamentis, & fornicatione, & suffocato, & sanguine. Quod autè dicit, à cõtaminationibus simulachrorū abstineât. i. vel à cultu idolorum, vel etiam à comestione idolothytorum, quod huiusmodi rem apprimè abhorrent Iudæi, & à fornicatione, quam licitam putabant Gentiles olim. Et quanquam sufficienter euangelica prædicatione inhiberetur, censui tamen hoc loco faciendā eius mentionem. Fornicatione enim simplicem dicunt doctores esse peccatum mortale, quòd præcipuè contraria sit matrimonio, in quo secundum ius naturale determinatur copula duorum perpetua, ad bonum totius naturæ humanæ, iuxta quod dicitur Tob. 4. * Attende tibi ab omni fornicatione, præter vxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Et Prouerb. 5. * Ne intèderis fallaciæ mulieris: fauus enim distillans labia meretricis, & sequitur: Lógè fac ab ea viã tuam, & ne appropinques foribus domus eius. Et 1. Cor. 6. * Fugite fornicationem. Hanc enim Gentiles esse licitã, ideo necesse fuit eã particulariter prohibere, maximè quæ sit cõtra bonum humanę generationis, educationis, & instructionis, imò et dilectionis, quæ singula sunt secundū se digna morte æterna, quãuis Gẽtiles respectum ad mortem æternã nõ haberent, quæ esset pœna peccati

* Tob.

4. b.

* Pro-
uerb. 5.

* 1. Cor.

6. d.

mortalis. Præterea censuit Iacobus eos à suffocato abstinere, id est, ab esu animalis per suffocationem occisi, & sanguine. i. sanguinis effusione, vel etiã manducatione cù sanguine. Propterea inquit, à suffocato & sanguine Gentibus abstinendum esse censeo, quòd iam olim Moyses, hoc est, libri Moyse per Synagogas in singulis ciuitatibus singulis sabbatis leguntur, vbi cùm expressè Genes. 9. & Deutero. 12. cum sanguine comestio inhibeat.

Tunc placuit Apostolis & senioribus cù omni Ecclesia † elige- † Sup.
 gere viros ex eis, & mittere Antiochiã cum Paulo & Bar- 13. d.
 naba, Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primos ex fratribus, scribentes per manus eorum. Apostoli & seniores, fratres, his qui sunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ, fratribus ex Gentibus, salutem. Quoniam audiuius quia quidam ex nobis exeuntes turbauerunt vos verbis, euertentes animas vestras, quibus non mandauimus, placuit nobis collectis in unũ eligere viros, & mittere ad vos, cum charissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderunt animas suas pro nomine Dñi nostri Iesu Christi.

Ad tollendam omnem suspicionem, quam Antiocheni erga Paulum & Barnabam habere potuissent, per alios & Ecclesiæ Ierosolymitanæ primos scribunt Apostoli, & totus ordo fratrum ad Antiochenos fratres, super definitione contentionis ibidem ortæ inter quosdam Iudæos, factos tamen Christianos, & Paulum cum Barnaba. At ne videantur nuncij fortè apud Antiochenos suspecti, tum à Paulo & Barnabâ petiti, tum qui essent comites eorum, dicunt Apostoli illos ex toto cœtu selectos: sed & Paulum & Barnabam maximè apud eos commendant, qui pro nomine Christi animas suas tradiderunt, neque labori pepercerunt barbaras aggredi nationes: de quibus scribit 2. Timoth. 3. & Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum. & seq. patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, scilicet Pisidiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.

Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis verbis referent eadem. Visum est enim spiritui sancto & nobis nihil ultra

2. Tim.
3. b.

ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria, vt abſtineatis vos ab immolatis simulachrorũ, & sanguine, & suffocato, & fornicatione: à quibus custodientes vos, bene ageris. Valet. Illi ergo dimissi descenderunt Antiochiã, & congregata multitudine tradiderunt epistolam.

Mittunt ergo Iudam & Silã duos de primoribus Ecclesie, qui per sermonem hæc referant, quæ palàm audierunt. Visum est, inquit, spiritui sancto & nobis: nõ igitur est humanum decretum, sed quod spiritui sancto concilio præſidenti placuit. Quod videlicet Gentes docerentis ex legalibus hæc necessaria pauca Gentes obseruare debere: vt abstineant ab idolothytis, de quibus Paulus idem prohibet Corinthijs 1. Corinth. 10. * Sed quæ immolant Gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, & dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. Hoc igitur prohibet, non quod aut idolum, aut idolothytum sit aliquid, sed ne participes sint & socij dæmoniorum: ne loco mensæ Christi mensam comedant dæmoniorũ, & ne loco calicis Christi calicem bibant dæmoniorum: quæ omnia ducit Paulus tanquam illicita. A sanguine pariter iubentur abstinere, de quo Chrysoſt. Genes. 9. Hoc autem facit ideo, scilicet Deus prohibet, vt primis illis temporibus comprimat illorum impetum, & propensionẽ in homicidia. A suffocato præterea iubet abstinere, quod prohibuit Dominus Genes. 9. dicens: Carnem cum sanguine non comedetis. Quid est caro in sanguine? inquit Chrysoſtomus, hoc est, suffocatum: bruti enim anima sanguis est. Et tandem à fornicatione, de qua superius diximus. Dimissi itaque discipuli profecti sunt Antiochiam, & congregata multitudine fidelium reddiderunt epistolam.

Quam cum legissent, gauisi sunt super consolatione. Iudas autem & Silas & ipsi cum essent propheta, verbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmauerunt. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace à fratribus ad eos qui miserant illos. Visum est autem Silæ ibi remanere, Iudas autem solus abiit Ierusalem. Paulus autem & Barnabas

* 1. Cor.
10. e.

bas demorabantur Antiochia, docentes, & euangelizantes cum alijs pluribus verbum Domini.

Audientes igitur Antiocheni fratres missam epistolam consolationis plenam, gauisi sunt, quod soluti essent ab oneribus legis. Quos etiam Iudas & Syllas, cum essent prophetae, non quod essent futurarum rerum vates, sed sacrarum scripturarum interpretes, plurimis sermonibus confirmabant eos, ita vt nulla aduersus eos disceptatio esset super caeremonijs legis, sed recte composita erant omnia. Ex omnibus autem illis solus Iudas reuersus est Ierusalem, morantibus hic caeteris, docentibus, & euangelizantibus.

Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus: Reuertentes visitemus fratres per conuersas ciuitates, in quibus praedicauius verbum Domini, quomodo se habeant. Barnabas autem volebat secum assumere & Ioannem, qui cognominabatur Marcus. Paulus autem rogabat eum (vt qui discessisset ab eis de Pamphylia, & non iisset cum eis in opus) non debere recipi.

Sollicitus autem Paulus, ne frustra cum Barnaba cucurrisset, rogat eum, vt rursus visitet eos in quibus conuertendis tantum laborauerant. Marcus autem poenitentia ductus, videns eos tot tantosque consecutos fuisse honores, consideransque apud seipsum, si illos semper fuisset secutus, particeps quoque esset honorum, sicut & laborum: persuasit itaque Barnabae consobrino suo, vt assumeret eum secum ad labores. Quem videns Barnabas compunctum, rogat pro eo Paulum: quod renuit Paulus, dicens, vt ait Oecume. Non expedit eum qui nobiscum non est profectus ad opus Domini, simul assumere. Dissensio itaque iustitiae erat, & non irae. Paulus siquidem quod iustum est quarebat, Barnabas vero quod benignum est ac humanum. Marcus tamen persistebat, cum Barnaba semper conuersatus, simul & labori atque praedicationi accinctus: cuius tamen receptioni resistebat Paulus, non vt illum contristaret, sed ne illos sicut prius in Pamphylia deciperet.

Facta est autem dissensio, ita vt discederent ab inuicem, & Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum, Paulus ve-

lus vero electo Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus. Perambulabat autē Syriam & Ciliciam, confirmans Ecclesias, præcipiens custodire præcepta Apostolorum & seniorum.

Dissensio autem illa animorum in neutro peccatum fuit, quæ nec odij, nec inimicitiae erat, sed quod quisque rectum iudicabat, id procurabat: quod & Ecclesijs maxime profuit, sed etiam ipsi Marco, quæ illum promptiorè reddidit, & magis sollicitum, ac pro futuro cautiolem, cuius etiam humilitas apud Barnabam meruit ne omnino destitueretur, sed eum secum assumeret relicto Paulo, & in Cypru nauigaret. Paulus verò assumpto Sila regressus est in Syriam, consolaturus fratres super præceptis & decretis Apostolorum & senioru. Neque hæc discessio horu trium inimicitiae fuit, quia Paulus multis effert laudibus ipsum Barnabam in epistolis suis, sicut & Marcum, vt Coloss. 4. Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipite illum. Marcus igitur plurimum Pauli asperitate adiutus, priorè sequitiam studuit summa tegere diligentia. Paulus verò ad eas quas conuerterat Ecclesias prius redit visitandas, qua ad cæteras transeat.

CAPVT DECIMUMSEXTVM.

Paulus cum Sila perueniens Derben & Lystram Tymotheum circumcidit, & per varias perambulantes ciuitates à spiritu sancto prohibiti sunt in Asia & Bithynia prædicare. Proficiscens autem Macedoniam stetit Philippis apud Lydiam mulierem. Ibi quandam puellam à Pythone liberantes virgis cæsi conijciuntur in carcerem. Necte verò sequenti terræ motu soluuntur in carcere.

Carceris custos credit & baptizatur, & sequenti die per maiores liberatur Paulus.

P*eruenit autem in Derben & Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris viduæ fidelis, patre Gentili. Huic testimonium bonum reddebant qui in Lystris erant & Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci, & assumens circumcidit eum propter Iudæos qui erant in illis locis.*

Scie-

Sciebant enim omnes quòd pater eius erat Gentilis.

Paulus inertiam fugiens propositum sequitur. Lycaoniam autem primùm profectus, vbi etiam plurima passus, non inane ducit reuerti Lystram, vbi Timotheum quendam reperit discipulum, filium mulieris viduæ, vel vt Græcus habet, Iudææ, quam vt ait Glos. ordi. Iudæa fuisse apparet ex hoc quod ait, patre Gentili. E Lycaonia enim Timotheus fuit, cuius vt patet Lystrius, quem & circumcidit Apostolus, qui nullum lapidem non morat ad abolendam circūcisionem, & quam ex Apostolorum decretis prædicabat non obseruandam. Vnde mirū esse videtur, quòd non solum alios prohibet, sed etiam ipse exequitur: verum ipse circumcidit, vt circūcisioni finem imponat. Videbat enim apud Iudæos imminens scandalum. Ne ergo per occasionem Gentium, inquit Glos. Iudæi à fide recederent, quibus vetus vmbra paulatim tollenda erat, sicut Gentibus idololatria: ipsum circumcidit pro Iudæorum vitando scandalo, ne subito legem Moyse videretur damnare, sed eam quasi non necessariam Gentibus non imponere, implens in seipso quod de se scribit 1. Corinth. 9. ✠ Factus sum Iudæis ✠ 1. Cor. tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerē: ijs qui sub lege 9. erant, quasi sub lege essem, vt eos qui sub lege erant, lucrifacerē. Hunc igitur Timotheū Paulus secū assumpsit itineris sociū, quē Ephesinē demū Ecclesię presfecit. *Cum autem pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus qui erant Ierosolymis. Et Ecclesia quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie. Transseuntes autem Phrygiam & Galatię regionē, vetati sunt à spiritu sancto loqui verbū Dei in Asia. Cum venissent aut in Mysiam, tentabāt ire in Bithyniā & non permisit eos spiritus Iesu.*

Ne superiorum decretis inuiti, & ea velut autentiqua prædicare & docere erubescamus, Paulus quæ non fecit dogmata prædicare non erubuit, sed ea etiam nomine Apostolorum & seniorum custodienda tradidit. Nō sic impij nostræ tēpestatis hæretici priscis sacræ scripturæ interpretibus, quāuis receptissimis deferūt, aut quid authoritatis tribuūt, sed sibi solis fidētes, quicquid animo

primum occurrerit, Apollinis oraculum iureiurando
 afferunt, & sic standum discipulis relinquunt: sed vo-
 lente Domino paulatim decident, & tanquam puluis quē
 projicit ventus à facie terræ, iuxta Pauli dictum 2. Tim.
 2. ❖ Mali autē homines & seductores proficiēt in peius,
 errantes, & in errorem mittentes. Ex doctrina autem A-
 postolorum & seniorū numerus quotidie augebatur cre-
 dentium ex Pauli & sociorum prædicatione. Ex doctrina
 horum neotericorum numerus quotidie decidit, alijs in
 flammis passim ruentibus, alijs in carcere morientibus,
 alijs ob mortis metum latentibus, & suam sectam palàm
 fateri atque tueri non patientibus. Cùm verò Apostoli
 transirent Phrygiā & Galatiam, vetiti sunt ire in Asiam
 minorem & Bithyniam, ne vt ait Beda, sanctum detur ca-
 nibus, & cor iniquum de contēpta prædicatione grauius
 iudicetur. Lyra. verò, quia tunc maior fructus immine-
 bat alijs locis prædicādo. Ambro. verò. de vocatio. Gēt.
 lib. 2. cap. 1. Nō utiq; illis populis negata gratia, sed quā-
 tum apparuit, retardata. Est autem Phrygia Asiæ mino-
 ris regio amplissima, à septentrione Galatiæ cōtermina,
 à meridie Lycaoniæ, ab oriente Cappadociam attingit.
 Est autem Phrygia duplex, maior scilicet inter Galatiam
 & Lydiam, minor Troadi superiecta, & ad Galatas vsq;
 ingrediens, ab austroque Mysiam maiorem, à borea Bi-
 thyniam terminum habet. Galatia autem, siue Gallogræ-
 cia, Asiæ minoris prouincia est, Bithyniæ contermina, à
 Gallis illuc profectis, qui à rege Bithyniæ conuocati, re-
 gnum cum eo diuiserunt, appellaueruntque Gallogræ-
 ciam. Mysia autem Phrygiæ prouincia bipartita est: ma-
 ior ab austro supra sinum Adramyteum iuxta Antandru
 littoralem urbem. Minor à Bithyniæ finibus in Propon-
 ti dem flexa, citra Prusam, quæ iuxta Olympum est, in
 qua mons ipse Olympus est, & plures maritimæ vrbes,
 quæ etiam Aeolis postea dicta est. Troas verò ciuitas
 est Asiæ maritima. Bithynia prouincia est Asiæ mino-
 ris, quæ & quondam Bebritia dicta est, & deinde Myg-
 donia. Et Phrygia maior habet ciuitatem eiusdem no-
 minis. Non igitur totam minorem Asiam prohibuit, sed
 eā eius partē, quæ finitima est Epheso, quæ Ioāni Euāge-
 listæ relinquebatur conuertenda; Bithynia verò Lucæ.

Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadē: & visio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, & dicens: Transiens in Macedoniam adiua nos. Vt autem visum vidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Deus euangelizare eis. Nauigantes autem à Troade, recto cursu venimus Samothraciam, & sequenti die Neapolim, & inde Philippas, quæ est prima partis Macedoniæ ciuitatis colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes.

Cum vetiti essent prædicare in Mysia, quæ minoris Asiæ erat, & in Bithynia, transeûtes inde venerunt Troadem, vbi visio quædam noctu illi apparuit, quæ vocaret illum in Macedoniam. Nec iam per angelum, sicut supra, Philippus & Cornelius, sed per visionem humanum instruitur: vbi enim facilior persuasio, more magis humano, vbi verò difficilius, diuinitus fieri oportuit. Nam vbi erat prædicandû, per somnium aduocatur: vbi prohibetur prædicare, per spiritum sanctum reuelatur. Quæ visione certiores facti tendunt in Macedoniam. Græcè pro certi facti est *συνβιβάζουτες*, quod cum actiuæ sit vocis, & *συνβιβάζω* conijcere significet, nec adhuc certo scio, an actiuæ voce significet certiore fieri, arbitror lo eum ita verti posse: coniectantes quod nos vocasset Deus ad euangelizandum illis. Cum qua coniectura egressi à Troade venerunt Samothraciam, quæ est insula e re Samogione Thraciæ portuosissima, habens ab ortu Imbrum thracia. insulam minimè obscuram, ab occasu Thasum, & ipsam nobilem & fertilem. Samos autè primùm dicta, & Thracia Samos. cia cognominata videtur, ad eius Sami, quæ Asiæ obiacet, differentiam: de qua Virg. Aeneid. 7. Threiciamque Samon quæ nunc Samothracia fertur. Inde venerunt Neapolim maritimam ciuitatem, quæ è Thracia Macedoniæ ingredientibus primò obtingit: est autem in continente Macedoniæ contra Thasum insulam. Inde verò applicuerunt Philippas, quæ vrbs est Macedoniæ apud Strimonem fluuiû, prius Crenides, deinde à Philippo rege Macedoniæ Philippi appellata. Ad Philippenses autem scripsit Paulus epistolam ab vrbe Roma per Epaphroditum. Philippi.

Macedo-
nia,

Ad Corinthios vtraque scripsit epistolam à Philippis: priorem per Stephanam, Fortunatum, Achæicum, & Timotheum: alteram per Titum & Lucam. Macedonia regio Græciæ olim centum quinquaginta populis illustris, quam dicunt à Macedone Iouis & Thyæ filio dictâ, quâ nunc Albaniâ dicunt, inter duo ingētia maria, Aegæū ab oriēte, Ioniū ab occasu, in septentrionē ad Dalmatiâ, superiorēq; Mysiâ extēditur, ad meridiē Epiro clauditur. Regnum quondam Philippi patris, et Alexandri filij imperio totius orbis celebre. Hodie vniuersa Turcicæ ditionis est, sicut & aliæ Græciæ vrbes, non sine pudendo Christiani nominis decore.

Die aut̄ sabbatorū egressi sumus foras portā iuxta flumen, vbi videbatur oratio esse, & sedētes loquebamur mulieribus quæ conuenerāt. Et quedā mulier nomine Lydia, purpuraria ciuitatis Thyatirenorū, colens Deū, audiuit. Cuius Dominus aperuit cor intēdere his quæ dicebātur à Paulo. Cū aut̄ baptizata esset, & domus eius, deprecata est, dicens: Si iudicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam, & manete. Et coëgit nos.

Pro eo quod habetur, foras portā, Græca quæ nunc extāt, habet ἔξω πόλεως, id est extra ciuitatē, interpret legisse videtur ἔξω πόλις. i. extra portā. Nō. n. Paulus ad orationē vel prædicationē synagogā quærit, sed vbi putat turbā concursuram, illuc vadit ad quærendū fructū. Diē sabbatorū autē eligebant, vbi frequentius sperabant auditoriū. Inuenerunt autem solas mulieres, sexū docilem ad faciendā fidei fundamenta: inter eas autem Lydia conuersa cū tota familia Paulū hospitio recepit. Vbi habet: vbi videbatur oratio esse: Græcè est ἐνομιζέτο, quod significat & cēseri, et solere, vel putari. Itaq; sensus esse potest, vbi futura esse censebatur oratio, vel vbi solebat esse vel fieri oratio. Vbi aliqui codices habēt Lidda, alij Græcū sequentes habent Lydia: & pro purpuraria Græcè est Thyatira. περφυρόπωλις. i. purpuræ vel purpurarū venditrix. Thyatiri vel Thyatireni populi sunt Thyatiræ vel Thyati-
rum ciuitatis, quæ ad ortū Phyladelphiam habet, quæ & Pelopia aliquando dicta est, vnde hæc Lydia, de qua hic

sermo, purpuraria. Sed longè notior Thyatirena Chri-
stiano-

stiano-

Asianorum Ecclesia inter septem Ecclesias à Ioanne in Apocalypsi numerata. Et hæc est in regione Lydiæ, vnde magis nomen hæc mulier vendicasse creditur.

Factū est autē euntibus nobis ad orationē, puellā quandā habentē spiritū Pythonē obuiare nobis, quæ quæstū magnū præstabat dominis suis diuinando. Hæc subsecuta Paulū & nos clamabat, dicens: Isti homines serui Dei excelsi sunt, qui annūciāt vobis viā salutis. Hoc autē faciebat multis diebus.

Dolens autē Paulus, & conuersus, spiritui dixit: † Precipio † 26. q. 2. tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea. Et exiit eadē hora. capite.

In hac ciuitate puella quædam erat Pythonissa, si illud probum sit vocabulum, quæ spiritu Pythonico diuinando magnum quæstum dominis suis conciliabat. Pythonem quidem magnum fuisse draconem in Delo insula dicunt, quem iaculis suis confecit Apollo: quamobrem distin. 4. Nullus deinceps Pythius dictus est. Hic autem cū diuinandi autem.

artem calleret, arte potius magica, quàm naturali sequaces suos diuinos Pythonico spiritu actos docuit pariter artem, & nomen reliquit, quos passim scriptura Pythones vocat. Huiusmodi autem ars talis erat apud mulierculas. Pythia enim mulier diuaricatis cruribus in Apollinis tripode sedere solebat, & tunc malignus spiritus infernè ascendens, per illius genitalia ventrem ingressus, mulierē furore replebat, quæ sic Pythonico acta spiritu solutis criminibus debacchari ore spumans incipiebat, & insanix verba proferre, & si quispiam occultum quid vel ablatū furto petebat, illa sic acta reuelabat, vnde dominis suis quæstum non modicum præstabat. De qua Pythia muliere canit Virgil. Aeneid. 6. sub nomine Cumæe Sibillæ. videas ibidē. Hæc igitur sic acta spiritu puella sequebatur Paulum, enunciāns ipsum esse salutis nunciū à summo Deo missum. Cū verò sic vera loqueretur à dæmone, cur Paulus iussit eā tacere, nec diutius vera proferre? Hoc ideo faciebat dæmon, vt mentes hominū ad sibi credendum alliceret, & à Paulo sic pateretur, vt tandem veris falsa miscendo populum sibi credentem illuderet: nec propterea Paulus illum per mulierem amplius loqui permisit, sed ab ea exire compulit.

Videntes autem domini eius quia exiuit spes quæstus eo-

rum, apprehendentes Paulum & Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatem nostram, cum sint Iudæi, & annunciant morem quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani. Et cucurrit plebs aduersus eos: & magistratus scissis tunicis eorum † iusserunt eos virgis cædi. Et cum multis plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem precipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno.

† 2. Cor.

21. f.

1. Theff.

2. a.

Philip. 1.

d.

Ex his patet quot & quantorum malorum est lucri pecunia, cuius causa paganorum inhumanitas nõ indignù ducebat puellam à dæmonijs agitari, & Paulum cū Sila iniuste virgis cædi, & in carcerem trudi. Causam verò pagani prætexunt, ut putadum est, dæmonum instinctu & suasu, quòd Paulus cum socijs rempublicam perturbarent, ita ut eos læsæ maiestatis accusarent, suadentes patriæ mores mutare velle. Vnde ciuitatis magistratus iusserunt nulla penitus facta inquisitione illos virgis cædi, & inde in carcerem conijci. Nõ. n. eos accusabāt quòd dæmonē eiecisset, & puellā ab eius vexatione liberasset, sed quia mores tollerēt superstitionis Romanorū. Verū quoniā ex eorum incarceratione magnum futurum erat miraculum, singulari De dispensatione in interiorē carceris locū conijciuntur, vinctis eorū pedibus ad lignū. Media autem nocte Paulus & Silas orantes laudabant Deum: & audiebant eos qui in custodia erant. Subitò verò terræ motus factus est magnus, ita ut mouerentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & uniuersorum vincula soluta sunt. Experges factus autem custos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato gladio volebat se interficere: estimans fugisse vinctos. Clamauit autem Paulus voce magna, dicens: Nil tibi malū feceris, uniuersi enim hic sumus. Petit oq̄ lumine introgressus est: & tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes, & producens eos foras, ait: Domini, † quid me oportet facere ut saluus fiam? At illi dixerunt: Crede in Dominū Iesum, & saluus eris tu & domus tua. Et locuti sunt ei verbum

† Sup. 9. a

Domini

Domini cum omnibus qui erant in domo eius.

Sic Apostoli plurimis plagis acceptis & ibant à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Domini Iesu contumeliam pati, in neruum cõijci, in interiorum trudi carcerem: nec sic dormire poterant, sed tota nocte insomnes vigilando Deum orantes ita altè laudabant, vt eos & custos carceris, & cæteri vincti audirent. Interea autem terræ motus adeò factus est magnus, vt carceris fundamenta moueret, ostia carceris aperiret, singulorũ vinctorũ vincula solueret, & carceris custodem expergefaceret. Quod tamen vincti non perceperunt, aliàs fugissent omnes. Experrectus igitur carceris custos, Pauli benignitatem admiratus est, qui non fugisset cùm posset, & se à cæde prohibuisset. Hunc autem custodem Oecu. ait esse Stephanam illum, de quo meminit Paulus prioris Cor. 1. dicens: Baptizavi autem & Stephanæ domum. & cap. vltimo: Nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaicæ & seq. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniã id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt. Vnde compertum est, quòd Paulus cù Sila & virgis cæsus, & in carcerem coniectus est: non sine scœnore tamen perpessæ ignominic, quoniam plurimis ad Christum conuersis, eius Ecclesiæ prima iecit & rudimenta & fundamenta. Cùm verò magis adoleuisset, ex vrbe Roma ad Philippenses tanquam iam adultos & in fide maturos scripsit epistolam. Custos igitur carcerem ingressus diuina virtute hoc factum agnoscens, procidit ad pedes Pauli & Silæ, veniam postulâs, & quid pro consequenda salute facturus esset exorans. Crede in Dominũ Iesum, ait Paulus, & saluus fies cum tota familia tua: quod & factum est.

Et tollens eos in illa hora noctis, lauit plagas eorum, & baptizatus est ipse, & omnis domus eius continuo. Cùmq; perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam, & letatus et cum omni domo sua, credens Deo. Et cùm dies factus esset, miserunt magistratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos, Nunciauit autem custos carceris verba hæc Paulo: Quia miserunt magistratus vt dimittamini: nunc

110. di. c.
Si in ad-
iutoriū.

igitur exeuntes, ite in pace, Paulus autem dixit eis: †Casos nos publicè indemnatos homines Romanos miserunt in carcerem, & nunc occultè nos eijciunt. Non ita, sed veniant, & ipsi nos eijciant.

Ideo custos ea vsus est in eos beneuolentia, quia hoc diuina virtute, & non maleficijs factū cognoscebat, cū per totam noctem eos audiuisset orantes & laudantes Deum, quod malefici facere non solent. Eductis autem in cubiculū, apposuit eis mensam, cū illis lætatus, quòd Paulus eū à morte corporali & spiritali saluasset. Ideo illis gratiam habens, plagas eorum abluit, & baptizatus cum vniuersa familia misericordiā consecutus est. Facto autem die magistratus miserunt lictores ad carceris custodem, vt eos fineret abire, iam super factum certiores forsitan facti: quos tamen per se eijcere non audebant. Id quod Paulus renuit, indignū ducēs homines Romanos publicè casos indicta causa conijcere in carcerē, & clam illos eijcere, nisi & ipsi illos eijciāt, qui cōmiserant iniustitiam in illos: quod & ipsi fecerūt. Vnde sequitur. *Nunciauerunt autem magistratibus lictores verba hæc. Timueruntq; audito quòd Romani essent, & venientes deprecati sunt eos, & educentes rogabant vt egrederentur de vrbe. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam, & visis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt.*

Lictores igitur magistratibus nunciant, illos tanquam malefactores, & qui deliquerint, nolle exire, sed innocētes declaratos dimitti. Quorum voluntati obsequentes magistratus, veniūt ad eos, veniā precantes, quia ex passione & ignorātia fecerūt, rogātq; vt ex vrbe egrediantur ad vitandā seditionē. Egressi itaq; carcerē, ingrediuntur Lydię domū, cōsolātur socios, & urbē egrediuntur.

CAPVT DECIMUMSEPTIMUM.

Egressus Paulus Philippos venit Thessalonicam, à qua multis ad Christū conuersis à Iudæis pellitur Beroam, vnde post multorum conuersionem exire coactus per Iudæos, relictis ibi Sila & Timotheo profectus est Athenas, ad quas Silam & Timotheum accersit. Vbi multorum confutatis superstitionibus urbem penè totam conuertit.

Cum autem perambulassent Amphipolim & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Iudeorum. Secundum consuetudinem autem Paulus introiit ad eos, & per sabbata tria differebat eis de scripturis, adaperiens & insinuans, quia Christus oportuit pati, & resurgere à mortuis, & quia hic est Iesus Christus, quem ego annuncio vobis. † Luc. 24. c. Es quidam ex eis crediderunt, & admissi sunt Paulo & Silæ: & de colentibus Gentibus multitudo magna, & mulieres nobiles non paucae.

Egressi Apostoli Philippos ad cæteras maiores Macedoniæ ciuitates, ad quas vocabantur, pertransitis paruis accedunt. Amphipolis proximè Philippos, ad brumalem iacet occasum, Atheniensem aliquândo colonia, quam Strimon fluuius ex Hæmo delapsus peninsulæ forma cõplectitur: à quo situ vrbi postea nomẽ datum. Altera eiusdem nominis est in Syria. Apollonia quidem Apollonia ciuitas est Macedoniæ, non longe à Thessalonica. Aliæ autem eiusdem nominis sunt in Macedonia, & altera in Thessalonia, quæ nunc vocatur Pentapolis. Thessalonica præterea vrbs etiã Macedoniæ metropolis. In illa pius quidam homo nomine Iason erat, qui Paulum hospitio suscepit, apud quem diutius moratus, synagogamque Iudæorum ingressus, Paulus in multo certamine Christi fidem docuit, insinuans de scripturis Christum oportuisse pati, & resurgere à mortuis. Insinuans dicitur Græcè παρατίθειμι vos, quod Erasmus mauult interpretari, allegans. Significat autem παρατίθειμι in medium affero, atque etiam allego, siue exemplum cito, & auctoritatem scriptoris promo: qua significatione vitur Atheneus. Vide Budæum in suis Commētarijs. Cui prædicationi plures crediderunt, & plurimæ nobiles mulieres. Græcè est, γυναικῶν τῶν πρώτων. i. mulieres primariæ ciuitatis.

Zelantes autem Iudæi assumentesq; de vulgo viros quosdam malos, & turba facta, concitauerunt ciuitatem, & assistentes domui Iasonis, querebant eos producere in populum. Et cum nõ inuenissent eos, trahebant Iasonẽ & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: Quoniam hic

quis

† Ioan.
18. g.

qui urbem concitant, & huc venerunt, quos suscepit Iason, & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Iesum. Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis, audientes hæc. Et accepta satisfactione à Iasone, & à cæteris, dimiserunt eos.

Græci addunt ἀπισθῆντες, id est, increduli, siue qui non credebant. Zelâtes autem significat inuidia & odio commotos. Iterum itaque Apostolos accusant læsæ maiestatis, & reipublicæ concitatæ. Non inueniêtes autem illos apud Iasonem, qui illos hospitio exceperat, ipsum ad principes ciuitatis tanquam seditiosorum receptatorem cum multa vi traxerunt: quem sufficenti satisfactione & excusatione accepta dimiserunt indemnem. Quod autê dixit, assistentes domui Iasonis, Græcè est, ἰσθιτάωντες, quod significat vrgentes domum Iasonis, siue violentia opprimentes. Maleuoli enim præ turba domum Iasonis vrgebant, & opprimebant, quòd clam aduenas exceperat: vnde pro suscepit, Græcè est ὑποδέχεται, quod amplius significat, scilicet clam, siue occultè suscepit, quos palàm excipere nõ audebat. Nam ὀψῶ, in compositione clam vel clanculum significat: propterea in illum tam cõcitauerant ciuitatem. Quod verò dicit: accepta satisfactione à Iasone, & à cæteris, dimiserunt eos: Græcè est, λαβόντες τὸ ἰκανόν, id est, cum satis accepissent ab Iasone, & ab alijs iudicio sistendi sponsionis, ipsos abire iusserunt. Nam ἰκανόν λαμβάνων, est fide iussores in sponsionem exigere & accipere: quod vulgò dicitur accipere cautionem ab aliquo. Est ergo sensus, quod accepta satisfactione, potius quàm satisfactione ab Iasone, id est, cum pro Paulo & alijs satisfecisset Iason, id est, cautionem præbisset. Alij aut̃ ἰκανόν λαβόντες, cum satis accepissent, id est, cautionem pro Paulo accepissent, dimiserunt eos. Ergo quod interpret vertit, accepta satisfactione, melius erat, accepta satisfactione. Et fortasse ita scripserat interpret, sed à quodam qui latinum non putabat verbum satisfactio, satisfactionem posuit. Neque enim pro Paulo satisfecit Iason, sed satisfecit, id est, vt ita loquar, seipsum cautionem dedit, promittens se satisfacturum, si opus esset.

Fratres verò confestim per noctem dimiserunt Paulum & Silam Berrhœam. Qui cùm venissent, in synagogam Iudæorum introierunt. Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonica, qui susceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie scrutantes scripturas, si hæc ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentiliũ honestarum, & viri non pauci.

At cùm Paulus rursus Iudæorum invidia premere-
tur, atque concitato in eum magistratu res in periculo
essent, nocte intempesta emissus cū Sila à fratribus abiit
in Berrhœam, quæ est ciuitas Macedonię: in qua rursus
Iudæorum perfidia Paulus agitatus, Athenas vsque de-
ductus est. Quod dicit: hi autem nobiliores, &c. Lyranus,
& post eum Dionysi. exponunt de Iudæis qui erant
Berrhœæ, & erant nobiliores genere & animo, quàm hi
qui erant Thessalonica. Quod non videtur mihi, sed il-
los referri ad fratres qui noctu Paulum à Thessalonica
dimiserunt, vt sit sensus: Hi autem fratres qui intempe-
sta nocte dimiserunt Paulum & Silam Berrhœã à Thes-
salonica, erant generosissimi inter omnes Thessaloni-
censes, qui receperant verbum Dei cum omni alacritate,
quotidie scrutantes sacras scripturas, an ita se haberet,
vti Paulus assererat. Iam enim crediderant, volebant ta-
men certissimam à seipsis persuasionem de passione,
morte, & resurrectione Christi habere. Ex quibus multi
crediderunt, etiam honestæ mulieres, & viri non pau-
ci Gentilium.

Cùm autem cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berrhœæ prædicatum est à Paulo verbum Dei, venerunt & illum, commouentes, & turbantes multitudinem. Statimq; tunc Paulum dimiserunt fratres, vt iret vsq; ad mare. Silas autem & Timotheus remanserunt ibi. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum vsque ad Athenas: & accepto mādato ab eo ad Silam & Timothæũ, vt quàm celeriter venirent ad illum, profecti sunt.

Græca quæ nunc extant, habent ἀπὸ τῆς θεσσαλονικῆς, id est, è Thessalonica, vel θεσσαλονικεῖς, Thessalonicenses Iudæi. Ego crediderim interpreté legisse ἐπὶ pro ἀπὸ. Quo.

Quocunq; autem fugiebat Paulus, hunc persequen-
tur & Iudæi: nec eos timore mortis fugiebat, sed eorum
vitans furorem, & prædicationem augere cupiens. Vbi
ergo cœpit Berrhœæ prædicare, Thessalonicêses Iudæi,
qui eum à Thessalonica expulerant, prosequuntur vsq;
Berrhœam. Quem statim fratres emiserunt, vt iret tan-
quam ad mare, Græcè, ὡς ἰπὶ θάλασσαν, quod Erasmus
maluit vertere, velut ad mare. At hoc non significat Lu-
cas: neq; enim id vult Paulus, quòd dimiserint Paulum
fratres, vt iret tanquã ad mare, sed re vera vsq; ad mare
iret. Itaq; interpretes ὡς, pro ἕως, id est, vsq; usurpauit, aut
legit ἕως. Qui verò eum deducebant, comitati sunt eum
vsq; Athenas: Græcè, οἱ δὲ καθίστηντες τὸν παῦλον. Est
autem καθίστημι, componere, & id quod labat stabilire, ac
nutantem & trepidantem confirmare: quo sensu probè
hic quadrat. Nam concitata aduersus Paulum turba, di-
miserunt eum vsq; ad mare. οἱ δὲ καθίστηντες, &c. id est,
Qui verò comitatu suo eum confirmabant, securitatem
ei præstantes, vsq; Athenas perduxerunt. Ad quem Silas
& Timotheus statim profecti sunt.

*Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur spi-
ritus eius in ipso, videns idololatriæ deditam ciuitatem. Di-
sputabat igitur in synagoga cum Iudæis, & colentibus, & in
foro per omnes dies ad eos qui audierant.*

Consydera quantas habeat Paulus difficultates cum
Iudæis, quocunq; pergat, & maiores, quàm apud Gen-
tes. Iudæi enim cum ipso verberibus, Gentes verò so-
lum verbis contendunt. Ipso igitur Athenis expectante
socios, exacerbabat eum spiritus suus, tot idola, quot nus-
quam viderat, consyderans. Vbi pro irritabatur, Græcè
est παρὰ φύσιν, excandescere, irritabatur, ægrescere,
exacerbatur. Non ergo ibi significat iram, sed excitatio-
nem quandam ad zelum; & quasi tabescebat ob zelum,
iuxta Psal. Tabescere me fecit zelus meus. Disputabat
quotidie & in synagoga, & in foro, cum oïbus qui ipsum
audierant: Vbi pro audierant, Græcè est παρὰ τυχαίων-
τες, quod significat eos qui superuenerant, aut casu atq;
obiter venerant. Aut igitur interpretes pro audierant, ver-
terat, adierant, sed fortè scriptoris vitio mutata est lectio

in audierant, aut interpres legit *παρρησιασάμενος*.

Quidam autem Epicurei & Stoici Philosophi differēbant cum eo, & quidam dicebant: † Quid vult seminivertius hic dicere? Alij verò Nouorum demoniorum videtur annunciator esse: quia Iesum & resurrectionem annunciabat eis.

† Dist. 43.
capite.
Sit rector

Athenis igitur constitutus Paulus differit cū Philosophis, & cū Epicureis, præcipuè & Stoicis, alijs alia Paulo improperantibus, modò quia verbifator quidam aduenit, modò quia novos deos annunciaret. Athenæ autem ciuitas, ab Athena Minerua, quam Græci Athenam vocant, dicta, in Attica regione quondam muris, naualibus ædificijs, armis, opibus, viris, omni sapientia atque prudentia florentissima & nobilissima, & nullius indigæ præconijs, tanta eius superfuit claritas. Eadem nostro tempore parui oppiduli speciem gerit, atque in vicum quendam est redacta. Quæ verè Ouidius deplorans ait: Quid Pandionix restant nisi nomen Athenæ? Nam ciuitas illa olim spectabilis & inclita, à meridie Aegeo mari clauditur, à septentrione Asopum habet fluuium, cuius modò sola vestigia restant, humile quoddam castellum, cum arce quondam sacra Mineruæ. Hæ sunt Athenæ, quas sapientiæ fama tot seculis celebres primùm Paulus vera sapientia illustrauit. Non Socrates, non Plato hoc dedere lucris vrbi suæ & intelligentiæ, quod humilis, & à recenti virgarum cede madens Apostolus impartiuit. Nolum prolixius huius vrbis gymnasia prosequi, porticus, fora, theatra, templa, & castra. Velim tamen quæsdam sectas interea, de quibus Lucas hic nobis proposuit, scrutari. Harum prior est Epicureorū, à quodā Epicuro philosopho dicta. Hic Gargeti ortus duodeuigesimo vitæ anno Athenas se contulit, cū Xenocrates Academiam teneret, floreretque tum maximè Aristoteles in Chalcide. Laudatam itaque ab Epicuro adè voluptatem, quæ ex veri rectiq; contemplatione oriatur; dogma tamen infame voluptatis fœdæ assertor erat, quæ ex venere, oculis, auribus, & sapore oriūtur. Ex quibus peiora scribit orta Iosephus Antic. lib. 10. cap. 14. in fine. Epicureorū error arguitur, qui prouidentia è vita eijsciunt, & Deo regimè
rerum

Athenæ.

rerum nolunt permittere, nec credunt vniuersitatem à beata illa & immortalī essentia vel conseruari, vel gubernari, sed sine rectore & euratore mundum suo pte impetu ferri asseuerant, qui si ita, vt illi autumāt, careret p̄sīde, quemadmodum naues sine gubernatoribus videmus procellis & fluctibus obrui, currusq; aurigis destitutos everti & confringi, ita & ipse mundus perderetur immoderato impetu. Stoici verò Philosophi à Stoa porticu, vbi frequens eorum erat gymnasium, qui maximè morali philosophiæ studere solebant, ideo sapientissimi fuerūt reputari, & veritatis amicissimi, antea vocati Zenonij, à Zenone eorum primo doctore. Horum de scientia nonnulli superbientes, Paulum irridebant, dicentes: Quid nam vult hic verbisator, an novos nobis deos annunciat? Græcè est *επιρρολόγος*, qui Latinè dicitur nugator, loquax, vaniloquus, blaterator, & vt Plautus ait, qui lubens verba funditat: quod ita magis propriè vertitur, quàm si dicamus, qui novos rumores spargit in vulgus. Pro annunciator, Græcè est *καταγγελεύς*, quod enunciatorem magis & denunciatores significat. Pro nouorum autem, Græcè est *νοταίων*, id est, nouorum, sed *ξενίων*, id est peregrinorum, vt τὸ ξένος hoc loco significet rem peregrinam, nouam & insolentem. Ita hic sumere debes noua dæmonia, non pro recens factis, sed pro nouis & inauditis. Sic sumendum est, vt paulò post sequitur: noua quædam infers auribus nostris, id est, peregrina, insolentia, inauditaque, quod Græcè Lucas dixit, *ξενίσοντα γὰρ τινα*. Vbi aduerte *ξενίσοντα* aut neutraliter sumi pro *ξίνα*, aut vide quo alio modo intelligi possit.

Et apprehensum eum ad Areopagū duxerūt, dicentes: Possumus scire quæ est hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina. Noua enim quædam infers auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. Athenienses autem omnes, & aduenæ hospites ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid noui.

Hi autem philosophi magna iactantes, Paulum ridiculum reputant. Hic autem cœlestia sola professus, crucis stultitiam prædicat. Proinde in Martio illo pago, qui

celeber-

celeberrimus Athenis erat, frequenti auditorum corona septus, nullo sermonis fuce, sed nuda apertaque asseueratione vnum illis Deum, quem vel ignorantes colerent, ob oculos ponit. Areopagus autem duo sunt vocabula, τὸν ἄρειον πᾶγον, quod Erasmus malè vertit, vicum Martium, falsus verbo Latino pagus, pro Græco. Credidit enim τὸν πᾶγον, idem significare quod pagus Latine: cùm πᾶγος Græcè collem vel rupem, & locum eminentem significat, & locum altum, in cœnibus ac vallet munitū. Et Stephanus de vrbibus τὸν ἄρειον πᾶγον, promontorium fuisse dicit Athenis, in quo iudicia & quæstiones rerum precipuè criminalium, de quibus nece perpetrata exercebantur. Athenis duo fuerunt concilia: Alterum quotannis mutabile, quod rempublicam constituebat: alterum perpetuum, quod de cædibus iudicabat, & rebus criminalibus. Eo in loco, qui dicebatur etiam Areopagus, de quo Suidas: Vocatus est Ariopagus, quòd in rupe & edito loco situm sit illud forum: de foro causarum forensium intelligo. Arius autem siue Martius dicitur, quòd de cædibus, quibus præest Mars. De Ariopago autem, Areopagitarumque moribus si vis latius videre, lege Budæum in Pandectas. Melius ergo interpretes noster Græcam vocem Ariopagum reliquit, quæ Latinis etiam inaudita non est, quàm Erasmus, qui vertit vicum Martium. Veruntamen poëtæ nomen eius loci fingunt à Marte dictum, qui ibidem adulterij cum Venere Vulcani vxore pœnas dedit. De quo ludit Mantuanus lib. 1. Dionysij: Est locus insignis templo Mauortis, & alta mole ab it in nubes, vbi consultare senatus sæpe solet Martis pagum dixere, quòd illuc Mars in iudicium tractus purgauerit olim longè infame nephas, causam agnoscente deorum concilio.

Areopagus.

Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses, per omnia quasi supersticiosos vos video. Præteriens enim, & videns simulachra vestra, inueni & aram, in qua scriptum erat: Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis.

Constitutus Paulus coram senatu Areopagi, vt si quid afferret boni, probaretur, si quid verò mali, ab

Supersticio.

illo puniretur. Qui igitur omnibus somnia fieri nouerat, vt omnes lucrifaceret, suam eloquentiam ad omnium mores obtemperat, dicens: Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosos vos esse video. Est autem superstitio vitium religioni oppositum secundum excessum, quæ quis cultum diuinum exhibet cui non debet, vel eo modo quo non licet: quod tribus particularibus modis contingit: Vel quia honor patriæ idolo exhibetur, quomodo est idololatria. Vel quædo loco Dei à dæmonibus petitur instructio, & hæc est diuinitio. Vel obseruantur quædam etiam à Deo ad hominis directionem instituta, aliter quàm fuerint ordinata, & sic est obseruatio, quæ multas potest habere species, quas amplius declarat August. de doct. Christiana. lib. 2. Et his modis Paulus vocat superstitiosos, quasi dæmones verentes omnia pro numinibus colebant, & lapides, & ligna, & bestias, & spiritus. Vnde sic ratiocinatur Paulus, quia cõtra Gentes philosophos & sapientes agit: Oportet vnum esse Deum super omnia summum, à quo omnia tanquam à prima causa pendent, & ipse à nullo. Sed nullus vestrorum deorum talis est, qui omnes esse cœperunt. Est igitur alius Deus ab illis à vobis ignotus: hunc autem annuncio vobis. Neque itaque vobis quid peregrinum aut nouum prædico. Rationes autem diuersas afferunt, quamobrem Athenienses cuidam aræ inscripserunt Ignoto Deo. Duas enim rationes adducit Clarius: Aiunt enim inquit, Philippidem quendam missum ab Atheniensibus ad Lacedæmonios pro ineunda societate, cum Persæ in Græciam mouerent exercitum. Huic in Partheno monte occurrisse spectrum quoddam, Panis scilicet illius Gentilium dei, qui quereretur se ab Atheniensibus negligi, cæteros autem deos coli, & pollicitus est se opitulaturum. Parta ergo victoria, huic templum erexerunt, & aram construxerunt. Et cauentes ne tale quid in posterum pateretur, prætermisso à se aliquo deo, quem ignorarent, erexerunt & aram illam illi, in scribentes, Ignoto Deo. Alij verò sic dicunt, inuasisse olim Athenienses pestilentiam, quæ ita illos incenderet, vt ne tenuissima quidem lintea ferre possent. Cum autem cõsuetos deos colerent & orarent, nihil iuuabantur: cogitauerunt er-

go esse aliquem fortasse Deum, quem ipsi inhonorum reliquissent, qui pestilentiam illam immisisset: quocirca ædificato altari, & inscripto, Ignoto Deo, & immolantes ei, continuò liberati sunt. Ferunt autem totam aræ inscriptionem hanc fuisse: Dijs Asiæ, & Europæ, & Libyæ, Deo ignoto & peregrino. Aliam rationem affert Comestor in Act. Aposto. Die enim Dominicæ passionis solis insuetam eclipsim videntes totam tenebris terram obsecurantem, & huius causam non inuenientes, ad hoc inducti dixerunt Deum naturæ pati. Construamus inquit, illi aram, & dedicemus: quod & fecerunt, inscribentes illi, Ignoto Deo. De eadem eclipsi scribit beatus Dionysius ad Apollophanem.

† Deum qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cæli † 145. a.
 & terræ cum sit Dominus, nõ in manufactis tēplis habitat, Sup. 7. f.
 nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum ipse det & 14. e.
 omnibus vitam, & inspirationem, & omnia: fecitq; ex
 uno omne genus hominum inhabitare super uniuersam
 faciem terræ.

Minorem subsumit Paulus, dicens: Is Deus quem ignoratis, cæteros deos in hoc excellit, quia mundum & omnia quæ in mūdo sunt, fecit, & gubernat, & cum uniuersæ terræ sit Dominus, sed & cælos regat & dirigat, non est existimandus concludi in aliquo loco, aut tēplis circumscribi, ita quòd non sit in alio loco, sicut dij vestri, aut humanis fabricari manibus, aut sacrificijs coli, quasi indigens aliquo, qui omnia cõtinet, & à nullo continetur, quem cæli capere nõ possunt, cuius ditioni sunt omnia, qui dat omnibus & vitam, motum, respirationē, quæ non daret, nisi haberet: quod non faciunt dij vestri: nullus ergo deorum vestrorum est illi æquiparandus. Quod autem non habitat in templis manufactis, piè intelligendum est. Dicere enim nephas est, quòd in templis nõ habitat, cum sit ubiq; præsens. Legitur autē templa sibi ædificari iussisse, & templa domum suam appellet: & Ezech. 43. dicat: Maiestas Dñi ingressa est tēplum: quæ nõ magis ingredi templū potest, quàm habitare vel replere. Intelligendū est ergo, quòd nõ habitat localiter ac circumscriptiuè, sic vt si in templo sit, alibi non sit, Vel

intellige, quòd non in templis habitat, nec humanis manibus colitur, tanquam indigens aliquo, vtpote quòd domo egeat pro mansione, aut adoratione nostra vel oblatione, quæ partim nanuum complicatione, partim sacrificio fit, opus habeat. Ideo quæ tractim legendum est: non in manu factis templis habitat, indigens aliquo: aut humanis colitur manibus, indigens aliquo, cum ipse omnibus det vitã, & inspirationem, & omnia. Vbi interpretes pro, & omnia, legisse videtur καὶ πάντα: quum tamen Græci codices qui nunc extant, habeant κατὰ πάντα, id est, per omnia. Inde Chrysoſto. interpretatur non per omnia, sed omnia, dicens duas coniecturas Deitatis. Ostendit & quòd ipse nullo egeat, & quòd omnia cunctis suppeditet, qui etiam fecit ex vno omne genus hominum, &c. Græci codices qui nunc extant, habent ἄμικτος, id est, vno sanguine, quod interpretes non legit, & sensus esset, ex vno sanguine, id est, ex vno homine, scilicet Adam.

Definiens statuta tempora, & terminos habitationis eorum, querere Deum, si fortè attrectent eum, aut inueniant quamuis non longè sit ab unoquoque nostrum. † In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus, sicut & quidam vestrorum poetarum dixerunt: ipsius enim & genus sumus, † Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro, & argento, aut lapidi sculpture artis, & cogitationis hominis diuinum esse simile.

Cum quæ Deus Ille summus totum genus humanum ex vno homine per generationis continuationem multiplicarit, constituit terminos eius, limitauit vniuersæ terræ possessiones & regiones, distribuit cuiquæ regioni portiones, quas coleret, & habitaret, præscriptiq; cuiusque vitæ spacia, quæ nemo posset sibi prorogare, quæ quæ præteriri non poterunt, vt eum cognoscant, requirant, & præcentur, & eum per amorem attrectent, si fortè attrectent eum, aut inueniant eum. Vbi pro attrectent, Græcè est φιλαφύσειαν. φιλαφύσειω autem & palpare significat, & obscura vestigare. Cum quæ Deus palpabilis non sit, neque attrectabilis, quatenus Deus, mihi videtur hîc φιλαφύειν pro obscura vestigare sumi posse,

† 23. q. 1.
ca. 2. §. 1.
b. 26. 7.
Obserue-
tur.
† Isaia.
40. g.

posse, vt sit sensus : vt quærant eum , si fortè obscuram & incognitam eius naturam inuestigare possint & inuenire , quomodo mortalis animus ad Dei notionem accedere potest : quamuis non longè sit ab vnoquoq; nostrum. Quia dixerat Deum non habitare in templis manu factis, ne fortè putaremus incircumscriptibilem eius naturam, ad eam non posse nos attingere & peruenire , subdidit : Non longè abest ab vnoquoque nostrum. Per ipsum enim viuimus, & mouemur, & sumus : quia ipse in nobis est, nos viuificans, & viuos ad operationem mouens, ac omnino esse, quod aiunt, & naturam nobis suppeditans. Quod autem subdit Paulus : Sicut quidam poëtarum dixerunt : sensum poëtæ Arati Phenomenis, at non verba reddidit. Nec enim verba eius naturam carminis respiciunt hoc in loco. Aratus autem non planè dixit, quemadmodum Paulus, sed quòd Iouis ac Dei plenæ sunt viæ omnes, omnia hominum fora, & mare, & portus. Alterum autem hemistichium, quod sequitur : ipsius enim & genus sumus : verum hemistichium est Arati, initium quinti carminis, τὸ γὰρ καὶ γένος ἐδόμεν : genus autem Dei sumus : non quod ad carnem aut corpus attinet, sed quod ad animum, secundum quem in genere dicitur de homine : & ad imaginem & similitudinem suam creauit illum Deus. Genus ergo cùm simus Dei, &c. Græcè, γένος ἔν ὑπάρχοντες τῷ θεῷ, ἐκὸ φεῖλα-
 μιν νομίζω χρυσῶ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμῆδως ἀνθρώπου τὸ θεῶν εἶναι ὅμοιον, id est, Genus namque cùm simus Dei, putare non debemus auro, aut argento, aut lapidi, quæ sunt sculpturæ hominum arte & inuentione fabrefactæ, numen ac Deum esse simile. χαράγματι enim puto appositiuè referri ad tria illa, auro, argento, & lapidi, vt etiam hoc modo vertere possis : auro, aut argento, aut lapidi hominum arte & inuentione sculptis & fabrefactis.

*Gen. i. d

Et tempora quidem huius ignorantie despiciens Deus, nunc annunciat hominibus, ut omnes ubiq; pœnitentiam agant, eo quòd statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in equitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitās eum à mortuis.

Despiciens Græcè dicitur ἠπιστολῶν, Aoriston participium, quod meo iudicio verti posset: Et tempora huius ignorantiae cum dissimulari Deus, ac quasi per conuenientiam transmiserit, nunc annunciat. Fiduciam enim illis ingenerat, ne ob præteritam idololatriam animum despondeant, excusans eos, quòd per ignorantiam peccauerint, cuius rationem non habiturum Deum asserit, modò pœnitentiam agant: ad quam inuitat futuri iudicij mentione facta, quod per virum fore dicit, què Deus definiuit, Christum scilicet, quem à mortuis suscitauerit, fide omnibus præstita, quotquot eam volunt apprehendere. Deceuit enim orbem terræ iudicare per eum, quem vobis prædico, cuius rei hanc Deus fidem facit, quòd eum à mortuis suscitauerit.

Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam verò dixerunt: Audiemus te de hoc iterum. Sic Paulus exiit de medio eorum. Quidam verò viri adherentes ei, crediderunt, in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cū eis.

Cum audirent Athenienses Deum esse spiritum, & mente ac corde spiritualiter coli debere, & honorari, cuius gloria iam ad nos proximauerit, quem per filium suū annuncianit, & quam, si consequi velimus, in melius vitam commutemus, in quibus prædicandis ipse filius occisus est, & resurrexit. Vbi verò resurrectionem adiecisset Christi, ex consequenti mortuorum resurrectionem possibilem intellexerūt, alij eum ridebant, alij eum rursus audire constituerunt, quasi hoc prorsus impossibile, & æquè ac mundum creare difficile. Quibus tamè quidam crediderunt, inter quos fuit Dionysius Areopagita. Hic est cuius extant libri de cœlesti Hierarchia, & ecclesiastica, de diuinis nominibus, & mystica theologia, & alij nonnulli, quicquid dicant Valla & Erasmus. Hic autem apud Athenienses nequaquam parui nominis erat. Quæ autem dignitas Areopagitarum esset, vide Budæum in Pandectas.

CAPVT DECIMOCTAVVM.

Paulus ab Athenis egressus, Corinthum veniens, ab Aquila & Prisca benignè exceptus est: & cùm illic multas à Iudæis pateretur calumnias, per visum intellexit multum ibi conuertendum populum: ibidem tamen à Iudæis apud iudicem accusatus venit Ephesum, & inde Cæsaream, & postea Antiochiam. Apollo autem

Iudæus quidam vir doctus venit Ephe-

sum, qui conuersus conuincebat

Iudæos, ostendens per scri-

pturas Christum esse

verum Messiam.

Posthæc egressus Paulus ab Athenis, venit Corinthum: & inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius, (eo quòd præcepisset Claudius discedere Iudæos à Roma) accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur (erat autem scenofactoriæ artis) & disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponēs nomen Domini lesu, suadebatq; Iudæis & Græcis.

Paulus inde venit Corinthum, olim Romanam coloniam, quæ adeò quondam celebris fuit, vt M. Cicero pro Pompeio totius eam Græciæ lumen appellauerit. In ea autem Paulus sesquianno prædicauit, donec Iudæorum inuidia, & varijs agitatus calumnijs eam reliquerit. Corinthi Paulus hospites, qui eum benignè acceperunt hospitio, reperit, Aquilam Iudæum, & Priscillam uxorem, quos Claudius imperator cū cæteris Iudæis à Roma expulerat. Græcè, διὰ τὸ διαπραχέναι, id est, eo quòd edixerat, siue statuerat. Id enim διατάττω significat, ne simplex præceptū intelligas. De hoc Claudij edicto variij varias scribunt causas. Suetonius eum asserit Iudæos ob tumultus, quos assidue in ciues excitabant, Roma expulisse, impulsore Christo. Vnde Beda: Quòd vtrum contra Christum tumultuantes Iudæos coerceri & comprimi iusserit, an etiam Christianos simul velut cognatæ religionis homines voluerit expelli, nequaquã discernitur. Comestor verò dicit Claudium Iudæos ex-

pulisse, eo quòd vxorem eius Agrippinam præ nimia familiaritate, quam habebat cum eis, adeò traxerant ad ritus suos, vt iam Iudaizaret. Aquilæ duo fuerunt, vterq; Ponticus genere, sed alter quidem Iudæus, cuius hic Lucas, & Paulus Roma. vltimo meminit. Alter Profelytus qui vetus instrumentum post 70. Interpretes ex Hebræo in Græcam linguam conuertit, de quo Eusebius lib. 5. cap. 8. Erant autem scenofactoriæ artis. Græcè, ἄδων γὰρ ἀκνωποιοὶ τὴν τέχνην, id est, erant tabernaculorum artifices, siue tentoriorum. ἀκνωὶ Græcè, tabernacula dicuntur. Disputabat autem ibidem cum Iudæis & Græcis, persuadens ex scripturis sacris, quoniam Christus iam dudum expectatus venerat.

Cum venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Iudæis esse Christum Iesum. Contradicientibus autem eis, & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum, mundus ego: † ex hoc ad Gentes vadam.

Paulus semper prædicationi insistebat, testimonia de Christo adducens. Græca quæ nunc extant, secus legunt, scilicet ἀνεῖχετο τῷ πνεύματι, id est, continebatur à spiritu, vel coarctabatur spiritu, videns scilicet Iudæos perstare incredulos: aut continebatur à spiritu, ne inde discederet, quemadmodum paulo post scribit. Cum itaque Paulus hic solus esset, Dei verbum annunciabat, non obstantibus Iudæis. Aduenientibus autem Sila & Timotheo, cœpit instantius prædicare, etiam testimonijs scripturæ & prophetarum prædicationem suâ confirmans, vel etiam miraculis, donec Iudæorum in Christum blasphemijs iussus sit urbem egredi, & in suburbijs apud quendam nomine Titum Iustum diuersari. Exiens autem dixit illis: Sanguis vester super caput vestrum: id est, Peccatum vestrū capiti vestro sit, vosq; soli pœnas eius luetis: quia per me non stetit, quo minus ad meliorē frugē rediretis, & crederetis. Propterea subdit: Mūdus ego, ex hoc ad Gētes vadā, id est, innoxius post-hac ero, si vobis relictis, qui verbū Dei reiicitis, ad Gētes transeo. Sic & Ezech. 33. cap. ac si diceret: Quicumq;

à Christo, qui vita est, defecerit, inquit Clarius, ipse se interficere videtur, à vita ad mortem transiens, A sanguine suū quodāmodo effundendo, se ipse interficit. quasi diceret: vos ipsos incredulitate iugulatis, huius facti vos ipsi causam subite, cum ego fecerim quod in me erat, & inde culpa caream. Et hæc dicens, vestimenta sua excussit, vt non verbo solum, sed & opere terreret eos, Adeoque illud dixisse videtur, illos excitandi gratia.

Et migrans inde, intrauit in domum cuiusdam nomine Titi Iusti, colentis Deum, cuius domus erat coniuncta synagoge. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

Quidam dicunt hunc Titum non fuisse vocatū, sed Iustum, hoc autem nomen à Latinis additū, quo Græci carent. De quo Beda. Aut proprium nomē viro fuit, aut merito iustitiæ sic cognominatus est. Non fuit hic Titus discipulus Pauli, ad quem scripsit epistolam, & Cretæ episcopum ordinauit, cum quo & Barnabas ascendens Ierosolymam, contulit euangeliū cum Apostolis, Galat. 2. Apud illum autem Paulus per annum cum dimidio mansit, & hunc Crispum, pluresque alios ad synagogam venientes ad Christum conuertit, & baptizauit per se vel discipulos suos, vt 1. Corinth. 1.

Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas: propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat: quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit autem ibi annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei.

Siue autem per somnium, siue vigilans Iesum viderit, nocte tamen vidit: sed hoc magis videtur per somnium. Vnde 1. Cor. 9. ait: Nōne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Vbi de hac visione videtur illis dicere, quam apud eos viderit: vel fortè de prima, de qua supra cap. 9. Quod autem dicit: Nemo apponetur tibi, vt noceat: & Græcè pro apponetur, est ἰσθίβειται, Significat autem ἰσθίβειται, irruo & inuado. Itaque sensus esse potest: Nemo in te irruet, aut nemo te inuadet, vt tibi noceat, siue vt te malè habeat: id enim significat ver-

būτι κακῶδες. Quoniam Paulus iam fugam tentabat, for-
 tasse apparuit illi CHR I S T V S confortās eum, quia ni-
 hil erat hic passurus, sed multum populum cōuersurus.
 Gallione autem procursule Achaiae insurrexerunt uno ani-
 mo Iudaei in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal, di-
 centes: Quia contra legem hic persuadet hominibus colere.
 Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudaeos:
 Siquidem esset iniquum aliquid aut facinus pessimum, &
 verè Iudaei, rectè vos sustinerem, si verò quaestiones sunt de
 verbo, & nominibus legis vestrae, vos ipsi videritis: iudex
 ego horum nolo esse. Et minauit eos à tribunali. Apprehen-
 dentes autem omnes Sosthenē principē synagogae, percutie-
 bant eū ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curae erat.

Volente Deo, vbi frugem multam videbat futuram,
 diutius manebat Paulus. Māsit itaq; Corinthi annū inte-
 grum, & sex menses, quibus quoad sufficiebat lucrātū,
 aggrediuntur Iudaei pro more, adducētes eum ad Gal-
 lionē, qui tunc Achaiae proconsulem agebat. Huius sta-
 tim patuit in his prudentia Gallionis, qui non dixit, nō
 est mihi curae negociū vestrū: sed, si eū iniustitię vel alius
 facinoris grauis accusaretis, rectè vos sustinerē. Vbi pro
 rectè, Græcè est κατὰ λόγον, quod pro ratione, siue me-
 ritò significat. q. diceret: meritò vos sustinerē. Verùm cū
 de verbo & nominibus vestrae legis sit quaestio, nō mea
 interest, sed vestra. Quibus dictis Iudaeo, à suo abegit
 tribunali. Hac aut cōtumelia cōfusi, Sosthenē archisy-
 nagogū corā Gallio vexabāt, indiscretè quasi furore a-
 ctū: hic aut patiēter tollerauit, à Paulo persecutiones susti-
 nēdas esse sufficiēter edoct⁹. Quæ vidēs iudex, illis mo-
 destior tacuit, et quæ æquitatis erāt leui sentētia pēsauit.
 Paulus verò cū adhuc sustinuisset dies multos, fratribus
 valesfaciens, nauigauit Syriam, & cum eo Priscilla & A-
 quila, † qui sibi totonderat in Cēchræis caput, habebat enim
 votum, deuenitq; Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse verò
 ingressus synagogam, disputabat cum Iudaeis. Rogantibus
 autem eis ut ampliori tempore maneret, non consensit, sed
 valesfaciens, & dicēs: iterum reuertar ad vos Deo volen-
 te: profectus est ab Epheso.

† Nu. 6. c
 Inf. 21. b,

Paulus tandem reliquit Corinthum: profecturus Syriam, prius peruenit Ephesum, ducens secum Aquilam & Priscillam. At cum egrederetur Corinthum, in Cenchreis portu Corinthiorum caput rasit, ex voto iuxta legem Nazaræorum, de qua Num. 6. quam prius vouerat. Sciens autem eam non amplius obligare, rasit Cæsariem, & eam dedit igni. Græcè est, κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν κειχραῖς. Est autem ambiguū an κειράμενος referatur ad Paulum, an ad Aquilam: utrius enim referri potest. κειχραῖ aut portus est, ac naualis statio Corinthiorum, ex qua Phœbe Ecclesiæ Dei Cenchrensis ministra erat. de qua Roman. 16. capite. Ephesi iterum cum Iudæis disputauit, sed etiam rogatus noluit ibi diutius remanere, cum festinaret ad festum in Ierusalem. Vnde Græci codices addunt: Oportet omnino me festum, quod instat, agere in Ierusalem: sed iterum reuertar ad vos Deo volente. Et tunc soluit Epheso, quæ est vrbs in pulcherrimo sinu posita, longè omnium urbium Ionicarum clarissima, & Asiæ olim lumen dicta. Urbis splendorem situs auxit: primum oppidorum frequentia circumseptus, quorū omnis olim Asiatica claritas fuit. A sinistris Meandrus fluuius fluit, à Phrygia exortus, et per Cariâ in Aegæum mare effluit. A dextris Caistrus Asiaticarū opum vector, à Lydia veniens. Ephesi præterea à Dianæ templo vsque adeò aucta est fama per orbem, vt cum 12. vrbes Ionnia aliquando teneret, omnium tamen præcipua habita est Ephesus. Nec aliud opulentius templū aut ornatius creditum aut spectatum est per Asiam, quàm Dianæ Ephesinæ templū: cuius lōgītudo 425 pedū, latitudo 220. erat, colūnæ 127. à singulis regibus Asiæ dicatæ. Hoc aut. 220. annis à tota Asia factum ferebatur. Iuxta templum Asylum erat libertatis inuiolata, ad stadij spacium ab Alexandro extensum. Vnde nec mirum, si templa Christiana immunitate gaudeāt, sicut apud Israëlitas ciuitates refugij. Hoc verò eodē cōflagrauit templum Ephesi, quo natus est Alexander 353. ante Christum natum. Vnde Egeſias Magnesijs 1000 dixit, Dianā dum parturiret Olympias, Alexandrum adeò fuisse occupatum, vt templum suum ab igne defendere non potuerit.

Et descendens Cæsaream, ascendit, & salutauit Ecclesiam,
& de-

Et descendit Antiochiam. Et factò ibi aliquanto tempore, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

Ad quam verò Cæsaream Paulus ab Epheso venerit, multi multa dicunt. Verùm Beda Cæsaream Cappadociae intelligit, à qua in Antiochiam Pisidiæ descendit. Nondū enim in Syriam Phœnicis aduenerat. Hæc quondam à Mosoe filio Iaphet Mosacha dicta, post à Cæsare Augusto Cæsarea dicta, de qua sup. Et itidem de Antiochia Pisidiæ, quæ prius Paulo venienti ab Epheso occurrebant, quàm Cæsarea, vel Philippi, vel Palæstinæ, aut etiam Antiochia Syriæ. Nondum, inquit Rabanus, in Syriam Phœnicis venerat, à qua longè distabat: inter quas mediæ erant Phrygia & Galatia, quas Paulus transiens illustrabat, confirmans discipulos quos prius conuerterat, ut patuit suprà cap. 16.

Iudæus autem quidam Apollo nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, deuenit Ephesum, potens in scripturis. Hic erat edoctus viam Domini, & feruens spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Iesu, sciens tantum baptismum Ioannis. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quem cum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentius exposuerunt ei viam Domini.

Græcè est ἄπολλος, quartæ inflexionis. Hic autem Apollos, ut recitat Oecumenius, fertur Corinthiorū fuisse episcopus, ob id fortasse, quod Paulus ad Corinthios ait: Ego plantaui, Apollo rigauit. Hic si ad baptismum Ioannis, inquit Chrysost. quomodo spiritu feruebat? nondū enim datus erat sic spiritus. Si autē qui post illum opus habuerunt baptisate Christi, multo magis ille. Verisimile est, inquit Oecume. & hunc baptizatum fuisse. Nam etsi qui discipuli Ioannis fuerāt, accedentes ad fidem, etsi baptismum Ioannis susceperant, rursus baptizabantur, oportebat quoque discipulos & hoc facere.

Cum autem vellet ire Achaiã, exhortati fratres, scripserunt discipulis, ut susciperent eū. Qui cum venisset, contulit multum his qui crediderunt. Vehementer enim Iudæos reuincibat publicè, ostendens per scripturas esse Christum, Iesum.

Trahe-

Trahebat enim illum spiritus in Achaia, ubi erat Corinthus, cuius postea factus est episcopus. Vbi vehementer Iudæos reuincebat, hisque multum profuit credentibus per gratiam. Hoc est ergo quod eisdem Achaicis Apostolus scribit 1. Corinth. 3. ✠ Ego plantavi, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Cum Iudæis itaque disputans, ostendit per scripturas ab illis receptas Christum esse Iesum illum, ac Messiam in lege promissum.

✠ 1. Cor. 3. b.

CAPVT DECIMUMNONVM.

Paulus reuersus Ephesum quosdam Ioannis discipulos baptismo Iesu Christi baptizauit, qui post manus impositionem spiritum sanctum receperunt. Inde per tres menses in synagoga, & per biennium in schola cuiusdam tyranni disputauit, signa faciens. Filij autem Sceuæ principis sacerdotum tentantes in nomine Iesu eijcere dæmonia, vulnerati sunt à dæmoniacò, vnde plerique combusserunt libros superstitiosos. Tandem quidam Demetrius faber seditionem in Paulum mouit, quam Alexander vix sedare potuit.

FActum est autem cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, et inueniret quosdam discipulos, dixit ad eos: Si spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si spiritus sanctus est, audiuimus. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Ioannis baptismo. Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit baptismo penitentiae populum, dicens in eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Iesum.

† Mat. 3. c.
 Marc. 1. a.
 Luc. 3. c.
 Ioan. 1. d.
 Sup. 1. a.
 2. 2. 12. e.

Egressus Paulus Ephesum fratres in superioribus partibus Asiæ, Phrygiæ scilicet & Galatiæ, reuersus est Ephesum, cum iam Apollo relicta Epheso esset Corinthi. Inuentis autem Ephesi discipulis Ioannis, Paulus petijt ab eis: Si post baptisma per manus impositionem spiritum sanctum accepissent. Ut autem Chryso. ait, ià patet quod in Christum non perfecte credidissent, ex eo quod Ioannes dixerat: Ut credant in illum qui post ipsum venturus erat. Et non dixit: Nihil est baptisma Ioannis: sed im-

perfe-

perfectum. Et neque hoc addidit simpliciter, sed ut doceat illos, ac persuadeat in nomine Iesu baptizari oportere. In cuius baptismo per Pauli manus impositionem spiritum sanctum efficaciter acceperunt: quod linguarum locutione apparuit. Veruntamen si qui Ioannis baptismo baptizati erant, authore Paulo rebaptizati sunt, & verus baptismus iterari non potest, indubium est Ioannis baptismum non fuisse verum atque perfectum. Quod cum Cypriano, Chrysostomo, Hieronymo, & Augustino, ac Bedae, & penes omnibus doctoribus visum sit, miror stultam quorundam peruicaciam, qui contendunt baptismum Ioannis tam fuisse verum atque perfectum, quam Apostolorum. Verum ut argumentum fugiant de rebaptizatis, aiunt baptizari baptismo Ioannis nihil aliud esse, quam instrui doctrina illius: quae cum perfecta non esset, baptizari eos iussit Paulus in nomine Domini Iesu. i. amplius & perfectius instrui in doctrina Christi. Sed haec mera commenta, quae apertam vim scripturae faciunt. Miror inquam, quomodo sibi permittant, catholicos verum non ferant ullam ex antiquissimis patribus scripturae expositionem afferre, textum ex solo textu exponi volentes.

† De con. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Iesu. + Et
 fecr. dist. cum imposuisset illis manus Paulus, venit spiritus sanctus
 4. cap. A super eos: & loquebantur linguis, & prophetabant. Erant au-
 quodam. tem omnes viri fere duodecim.

Sup. 2. a.
 & 4. f.

Audita igitur Ioannis baptismi imperfectione, baptizari voluerunt in nomine Domini Iesu, ac manuum Pauli impositione spiritum sanctum argumento sensibilis gratiae acceperunt. Et ut ait Oecumenius, vnus quidam Persarum lingua protinus loquebatur, alter Romanorum, tertius Indorum, & alius similiter alia quadam, & oes omnibus. Nec solum linguis loquebantur, sed & prophetabant, hoc est, docebant, vel etiam futura praefagebant, et ea annunciabant audientibus. Hic repletur duodenarius discipulorum numerus, qui si per denarium ducatur, resultabit numerus 120. discipulorum, qui repleti sunt in die Pentecostes. de quibus supra ca. 2. sed vnus in Ierusalē Iudeorum metropoli, alter in Epheso praecipua vrbe Graecorum, ut ostendat tam Iudaeos, quam Gentes spiritu sancto repleti, si maneat in fide vnitatem.

Introgressus autē synagogam cum fiducia, loquebatur per tres menses, disputans & suadens de regno Dei. Cū autē quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viā Domini coram multitudine, discedens ab eis segregauit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cuiusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitant in Asia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

In quacunq; ciuitatem ingressus fuerit Paulus, reperit Iudæos dispersos, qui illi semper contradicerent: quod illi continua fuit exercitationis occasio. Ingressus igitur synagogam Iudæorū in Epheso, per trimestre liberē nemine contradicente prædicabat non de fabulis, aut inutilibus rebus, sed de regno Dei, scilicet æterna beatitudine, & viā perueniendi ad eam. Credentibus autem Gentibus plurimis, quidam indurati hanc viā ad vitam æternam difficilem videntes, resiliunt, huic viæ maledicentes. Hanc viā, inquit Oecumenius, Christum dicit, aut veram eius fidem. Hæc enim viā est, quæ ducit ad regnū cælorum. In quo tales se monstrant reprobos, qui tanquam petræ pro nihilo semen iactum duxerunt, quia nō habebant humorem, ideo ab illis Paulus discedens, segregauit veros discipulos in scholam cuiusdā principis. In quo nos docet, vt ab ijs qui conuicia iactant in filium Dei & doctrinam eius, segregentur veri Christiani verā doctrinam sectantes, ne verbis hæreticorum inficiantur. Quis autem fuerit hic tyrannus, certi nihil inuenitur. Cū autem tyrannus olim in bonam partem sepius prodignitate, vt ait Rabanus, diceretur, & de regibus ac alijs potentibus ac fortibus dominis, Esther 6. Primus de regijs principibus ac tyrānis teneat equum eius, Et Dan. 1. Vt introduceret de filijs Israēl, & de semine regio, & tyrannorum pueros, in quibus nulla esset macula. Et Virg. Pars mihi pacis erit dextram tenuisse tyranni. Putarim magnatem aliquem, & ex potentioribus ciuitatis, quem tyrannum veteri appellatione nuncupat, scholam aliquā secessus gratia, in qua feriaretur, ædificasse. Hanc autem prædicationem per duos annos continuauit, ex quo fama eius per totam Asiam spargeretur, & bona pars tam Iudæorum quàm Græcorum crederet verbo Domini.

Virtutesq; non modicas quasilibet faciebat Deus per manus Pauli, ita etiam ut super languidos deferrentur à corpore eius sudaria & semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur.

Virtutes non vulgares ædebat Paulus super infirmos languentes, quod, patet, cum mitteret ad eos vel palliū, sudarium, aut semicinctium, per eorum tactum sanabantur. Sudaria enim & semicinctia Oecumenius existimat esse linea. Attamen sudaria inquit, super caput tenduntur: semicinctia verò in manibus tenent, qui ὤψαρια gestare non possunt: veluti sunt, qui consulares gestant stolas, aut ὑβήια, ad abstergendos à facie humores, nepe sudores, saliuam, lachrymas, & similia. Et horū virtute Pauli indumentorum tactus non languores modò & morbi ab ægrotis recedebant, sed & mali spiritus ab obsessis egrediebantur.

Tentauerunt autem quidam & de circumueuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant spiritus malos nomen Domini Iesu, dicentes: Adiuro vos per Iesum quē Paulus prædicat. Erant autem cuiusdam Sceuæ Iudæi principis sacerdotum septem filij, qui hoc faciebant. Respondēs autem spiritus nequam, dixit eis: Iesum noui, & Paulum scio, vos autem qui estis? Et insiliens homo in eos, in quo erat demonium pessimum, & dominatus amborum inualuit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa.

In hoc quod ait, tentauerūt, docet eos nō veros fuisse exorcistas Christo credentes, sed fortè Salomonis artem Christi nomini applicare tentabant. Salomon enim, ut ait Ioseph. lib. 8. cap. 2. Antiq. Iudaic. eam artem diuinitus consecutus est, ad utilitatem & medelam hominū, quæ aduersus dæmones est efficax. Incantationes enim composuit, quibus morbi pelluntur, & coniurationum modos scriptos reliquit, quibus credentes dæmones ita fugantur, ut in posterum nunquam reuerti audeant: atque hoc sanationis genus nunc vsque plurimum apud nostrates pollet. Et sequitur: Modus verò curationis erat hic: Admoto naribus dæmoniacci annulo, sub cuius sigillo inclusa erat radice species à Salomone iudicata, ad eius

ad eius olfactum per nasum extrahebatur dæmonium, & collapso mox homine, adiurabat id, ne amplius rediret. Hi itaque filij Sceuæ tanquam exorcistæ existimantes Paulum inuocato tamen Christi nomine ad curandos morbos dæmonesque fugandos his artibus ac incantationibus vti, hoc ipsum tentantes, à dæmoniaco vexati sunt & vulnerati. Quod autem dicit, dominatus amborum, interpretis Græcè legisse videtur, καὶ ταυσιουων ἀμφοῖν, id est, amborum. At Græca quæ nunc extant, habet pro ἀμφοῖν, αὐτῶν, id est, & dominatus eis: quæ videtur aptior lectio. Non enim de duobus, sed de septem Sceuæ filijs agitur exorcistis, qui hæc tentabant. Quibus dæmo per dæmoniacum respondit: Non vos creditis, sed hoc nomine abutentes hæc verba fingitis: & vt ait Chryso. Non estis huius nominis præcones, sed mei inquit dæmon, estis. Iesum cognosco. Confundamini igitur vos, qui hunc ignoratis, & melius me scire deberetis. Paulum scio huius verum esse præconem. Vider inquit Chryso. gratiores esse dæmones, quàm Iudæos, & non audentes contradicere, neque accusare vel Christum, vel Apostolos. Omnino enim formidarunt & timuerunt sanctos illos, quòd tantam habuerint potestatem.

Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis atque Gentilibus, qui habitabant Ephesi, & cecidit timor super omnes illos, & magnificabant nomen Domini Iesu. † Multiq; credentium veniebant confitentes & annunciantes actus suos. Multi autem ex eis qui fuerant curiosi sectati, contulerunt libros, & combusserunt eos coram omnibus, & computatis precijs illorum, inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium. Ita fortiter crescebat verbum Dei, & confirmabatur.

† De pcc.
dist. 1. ca.
Voluif-
sent.
Mar. 3. b.

Cùm verò hoc factum omnibus Ephesijs, tam Gentibus quàm Iudæis innotuerit, mirum est cur non omnes conuersi sint. Ad quod Chryso. respondet: Ne mireris. Malitiæ enim nihil est quod persuadeat: nempe quia illi exorcistæ per irrisionem hæc fecerunt, ideo & puniti sunt. Verù ad eorum malum còuersi sunt plurimi, confitentes peccata sua, & annunciantes actus suos. Vel ex hoc loco manifestè apparet, quòd non sufficit confessio

hodiernorum hæreticorū, qui putant satis esse si te peccatorem agnoscas, nihilque boni in te, prout ex te, fore. Quòd enim nominatim peccata confitenda sint, præsertim criminalia, patet ex hoc quod ad confessionis nomē adiecit, annunciantes actus suos. Oecumenius inquit: Oportet quenque fidelem dicere peccata sua, ad demittere seipsum coarguēdo, vt iustificetur: iuxta illud Isa. 43. secundum 70. Inter. * Dic tu primūm iniquitates tuas, vt iustificeris. secundum Hebr. autem: Narra si quid habes, vt iustificeris. Sed etiam à Christo videmus eam institutam Ioan. 20. * Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt cuius quidē potestatis executio, præsertim quantum ad retentionem peccatorum, sine particulari criminum cognitione retineri nequit, aut etiam exerceri, vt satis apertè colligitur, quòd ex vsus clauū necessitate necessitas requiritur vocalis confessionis. Nec habent quod causentur hanc confessionē publicā debere intelligi, quū publica immediatē sequatur, his verbis: multi autem ex eis qui fuerāt curiosa sectati, contulerunt libros: hoc est, qui magicam artem publicè exercebant, magicos libros palam exusserunt, libros inquā veteris iustitiæ, & magicæ superstitionis plenos, nec paruo precio comparatos, licet pleriq; ibi adessent, qui eos sibi comparare, vellent, flammis tradere non incommodum duxerunt: qui tamē quinquaginta milium denariorum æstimabātur. Quæ summa Budæo teste valet quinque milia aureorum nostrorum coronatorum. Ac vel ex hoc loco liquet, non esse rem nouam impios libros publicè exuri.

His autem expletis proposuit Paulus in spiritu transire Macedonia & Achaia ire Ierosolimam, dicens: Postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia.

Expleto igitur biennio, vel etiam plus minus triēnio, magna vrbis pars spreta Diana, & reiecto idolorū cultu, Paulus aliò tendere retia parat: atque ab Asia, vbi est Ephesus, in Europam, vbi est Macedonia & Achaia,

tran-

* Isa. 43.

* Ioā. 20.

transire, & rursus in Asiam, ubi est Ierusalem, redire, leue pro Christo duxit. De Macedonia supra dictum est, Achaia definienda. Est enim præcipua Græciæ regio, peninsula, Aegeo & Ionio mari cingitur, cuius metropolis est Corinthus. Achaia enim antea Aegialos dicta, propter vrbes in toto littore elegantissimo ordine collocatas appellata. ἀιγιάλος enim Græcis litus significat. Alteram Achaiam post Epirum Ptolemæus depingit, eamque Græciam vocatam fuisse contendit. Volens igitur Paulus iter aggredi, & missis prius discipulis remansit ad tēpus Ephesi in Asia. Græcè pro remansit, est ἠρέσθη, quod cum significet remorari aliquem & inhibere, significat etiā neutraliter cunctari, morari, & expectare in aliquo loco: id quod annotauit Budæus in Cōmentarijs.

Achaia.

Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via Domini. Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum: quos conuocans, et eis qui huiusmodi erant opifices dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio: et videtis et auditis, quia non solum Ephesi, sed penè totius Asiæ Paulus hic suadens auertit multam turbam, dicens: Quoniam non sunt dii qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, et destrui incipiet maiestas eius, quæ tota Asia, et orbis colit.

Inuidia semper prosperitati resistere nititur. Vnde quidam Demetrius nomine, argentarius, parua Dianæ delubra faciebat, quibus non exiguum artificibus quæstum præstabat, qui que lucrum saluti præferens seditionem cum socijs infidelibus mouit contra Paulum & alios fideles, ita vt à diuitijs & quæstu fieret idololatria: vnde viri malitia patet. Abundans enim, inquit Chryso-sto. erat, & ipsi quidem non tantum damnum inde futurum, illis autem plurimum, vtpote pauperibus, qui & quotidiano victitabant opificio. Attamen hi quidem nihil dicunt, ipse autem eos qui socij artis erant, socios assumit & tumultus. Deinde periculum exaggerat, addens: Periclitatur nobis portio hæc, ne reprobetur. Vos inquit, scitis, quia ex hoc opificio est nobis acquisitio:

Græcè, ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστὶ, id est, obuenit nobis quæstus & lucrum: quoniam nō solū Ephesis, sed quasi toti Asiæ hic Paulus persuasit nō esse deos, qui manibus hominū fiunt. Nec solū hæc pars nobis in periculo est, ne ars nostra reprobetur, verū in etiā magnæ Dianæ templū pro nihilo cūctis erit, quā totus colit orbis, Græcè est: ἡ μόνον ἢ τῆν κινδυνεύου ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπειλεγμὸν ἐλθῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἄρτίμιδος ἱερὸν εἰς ἑδὲν λογισθῆναι, μίλλαν δὲ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλοτύτητα αὐτῆς. Quæ Græca Budæus ita vertit: Periculum enim nobis est, nō modò ne pars ista, quæstus scilicet nostri, & artificij improbetur, sed & ne magnæ Dianæ templū nihili tandem fiat, eiusq; maiestas imminuatur, vel deiiciatur, et pessum detur: id enim significat καθαιρεῖσθαι. Vnde Paulo & Apostolis dant inimici testimonia, quòd Dianæ maiestas, quā per orbē cœli dicebāt, à solo Paulo eorū testimonio deprimebatur, imò destruebatur, nisi subitò occurrerent.

His auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicētes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est ciuitas tota confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum, raptō Gaio & Aristarcho Macedonibus comitibus Pauli. Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli. Quidam autem & de Asiæ principibus, qui erāt amici eius, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum. Alij autem aliud clamabant. Erat enim Ecclesia confusa, & plures nesciebant qui de causa conuenissent.

Non hic furor de Dianæ periculo, sed de lucri iactura, qua magis vulgares accendi solent, quàm de deorum cultu, aut templorum periculo. In hoc autem furore clamare cœperunt: Magna Diana Ephesiorum. Quo clamore totam confusione affecerunt urbem, nullius rationem habentes, sed qui primò occurrerent, arripientes. Et primò Gaium & Aristarchum, qui se primos in theatrum ad sedandum tumultum dederant. Cumq; Paulus se theatro committere vellet, à principibus prohibetur, quoniam populus incompotus, inquit Chrysosto. irrationabili impetu omnia audet. Quibus obtemperat Paulus non arrogans, neque inanis cupidus gloriæ. Alij itaque quiddam, alij aliud clamabant, ita vt tota Ec-

eclesia confusa esset. Nec Ecclesia hic dicit fidelium congregatione, sed diuersorum hominum concionem, qui temere illò conuenerant, cōmotionis causam ignorātes. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo. Quem ut cognouerunt Iudæum esse, vox facta una est omnium quasi per horas duas clamantiū: Magna Diana Ephesiorum. Et cum sedasset scriba turbas, dixit:

Hic Alexander scriba erat Iudæus, Paulo tamen iunctus: quē Iudæi detraxerunt, siue vt alij volunt, protraxerunt instruētes quid dicturus esset ad sedandum tumultum. Græci habent *προειβιάσατο*, à verbo *προβιάω* (ω, *pre* moneo, *instruo* prius quid sit inde dicturus. Interpres legere potuit *προβιάσατο*. Qui igitur intrusus, & manu silentiū postulans rationē redditurus, amplius mouit tumultum. Pro quo Græcè est, *κατασίδασ τὴν χῆρα*. Est autem *κατασίω*, non voce, sed manu silentium indicare. Quod in eo significato aliquādo habet accusatiuū *χῆρα*, vt hic: aliquando datiuū *χῆρι*, vt sup. 13. *ἀνὰ τὰς δὲ ὁ παῦλος, καὶ κατασίδασ τὴν χῆρι*: Cū surrexisset autem Paulus, & manu silentium indixisset, ait. Et quanquam Paulus biēnio Ephesi prædicasset, nihilominus multa adhuc turba Gentiliū Dianæ adhærebat, timens ne illius cultus extingueretur, vna voce quasi per duas horas clamabat, cū videret Alexandrum esse Iudæū, & suæ Dianæ malè affectum. Hic tamen paulatim sedauit tumultum, & sic locutus est, quasi publicum in ciuitate officium agens.

Viri Ephesi, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ, louisq; prolis? Cum ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse, & nihil temere agere. Adduxistis enim homines istos neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram.

Ephesus, de qua suprā, Ionæ minoris Asiæ prouinciæ præclara ciuitas, 32. Dauidis regni anno ab Androdo Codri regis filio cōdita fuit, vbi & regiam constituit: cuius posterii Reges dicebātur, in qua naualia multa erant. In illa inter cætera templū toto orbe terrarū celebre Dianæ dicatum, quod vrbe plurimū decorabat, eratq; vnum de

septem mundi mirabilibus habitum. Quod tñ Erostratus iniquissimus nebulo atq; scelestus, natione Græcus, vt perpetuã sibi famã conquireret, turpiter succedit 20. anno Artaxerxis Ochi regis Persarũ: quo die Alexander Macedo fertur natus Idibus Augusti. Quo viso, senatus Ephesius decretũ tulit, ne quis vnquã eius nomen literis demãdaret, dignũ planè suppliciũ, sed minimè obseruatũ: quandoquidem huius sacrilegi nomẽ ad nostra vsq; tẽpora peruenit. Veruntamen Ephesij aliud longè præstantius templũ extruxerũt, mulierũ præsertim ornamenti, & innumeris alijs ad id collatis muneribus. Sacerũ autẽ illud Dianæ simulachrũ Διοπέτης dicebatur, quasi à Ioue è cœlo in terras delapsus, & non ab homine factũ. Διοπέτης enim dictũ est, veluti quod à Ioue decidit, ad stuporem simplicibus immittendum, quòd supernè à Ioue in cœlo esse formatũ crederent. Viri Ephesij, inquit Alexãder: Quis vsquã hominũ ignorat Ephesum Dianã colere, & eius simulachrũ à Ioue delapsus? Quod autẽ dicit ciuitatẽ cultricem esse magnæ Dianæ, Græcè est νεωκόρον, quod magis significat edituã, quasi curatricem tẽpli Dianæ, quæ templũ verrit & ornat. Iouisq; prolis: Græcè, γούρξ Διοπέτης, quasi à Ioue è cœlo demissus, quomodo palladiũ Troianũ, & ancyle Romanũ. Itaque simulachra quæ Gentiliũ artifices fabricabãt, è cœlo delapsa fingebãt, vt simpliciores leuius illuderent, quomodo hic Demetrius. Et hoc modo sensus est: delapsi ab Ioue vel cœlo simulachri. Διοπέτης autẽ cum Homerus reges vocet, veluti ab Ioue profectos & ortos, non dubito quin interpretes legerit τῆς Διοπέτης. Quibus verbis Alexander primũ restinguit furorẽ, vt nihil amplius agerẽt præcipitanter. Adduxistis inquit, hos homines nec sacrilegos, nec deã vestrã blasphemantes aut contumelijs afflicientes. Hoc autem rotum inquit Chrysostr. mendacium est. Ista tamen ad populum sedandum dicebat. In hoc saltem officiosum erat mendacium, quo populus temperaret à tumultu & seditione.

Quòd si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices, habent aduersus aliquem causam, conuentus forenses aguntur, & proconsules sunt, accusent inuicẽ. Si quid autẽ alterius rei queri

sis, in legitima Ecclesia poterit absolui. Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ, cum nullus obnoxius sit, (de quo possumus reddere rationem,) concursus istius. Et cum hæc dixisset, dimisit Ecclesiam.

Si igitur Demetrius cum socijs habeat causam cōtra aliquos, agat in iudicio. Sunt enim iudices ad hoc cōstituti, vt controuersias dirimant, si quæ occurrant. Sunt enim forenses iudices, qui ἀγορευτοὶ dicebantur, & pauperibus ac forensibus hominibus, sicut & ἀνθύπατοι proconsules, diuitū causas agentes, & criminū causas audientes. Ad vitandū igitur seditionis periculum corā illis agant, inquit Alexander, causas suas, & sic legitima dissolui poterit Ecclesia, id est, legitima congregatione, non per tumultū congregata, sed legitimo more indicta, per consules & præsides, vt moris est. Quoniam in periculo sumus ne arguamur seditionis, cum nullus nostrū istius concursus sit obnoxius: Græcè, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος πρὸς ὃν συνδόμεθα δεῖν αἰ λόγον τῆς συντροφῆς ταύτης. Vbi αἰτίς, et μηδενὸς, neutri generis magis esse putarē, quàm masculini. συντροφῆ autem coitionem arcanam, & factiosam pactionē significat. vnde sic reddere locū possumus: Cum nulla subsit causa, vnde rationē reddere possimus huius conspiratæ coitionis. Et his dictis reliquit Ecclesiam, id est, concionē. Neq; enim in toto hoc capite de fidelium congregatione intelligit: interpret autem reliquit Græcam vocem. Hoc tamē inquit Rabanus, vt quasi Iudæus, nolens Iudæos occidi ab idolorum cultoribus: aut quasi Christianus locutus est, quemlibet remittens in domum suam.

CAPVT VIGESIMVM.

Paulus tumultui cedens, peragratis multis Asiæ & Græciæ vrribus, Macedoniam tandē peruenit, & inde Troadem, vbi cum prædicaret Eurychus, quidam adolescens lapsus occisus est, & à Paulo suscitatus: & peragratis alijs plurimis locis peruenit Miletum, vnde maiores natu Ephesios vocans, Ecclesiam illis commendauit, & valedixit illis, nunquam reuisu-

IOS COL.

i 4

Post.

Postquam autem cessauit tumultus, vocatis Paulus discipulis, exhortatus eos, valedixit, & profectus est ut iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset patres illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam: ubi cum fecisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ à Iudeis nauigaturo in Siriam, habuitq; consilium, ut reuerteretur per Macedoniam. Comitatus est autem eum Sosipater Pyrrhi Beroensis: Tessalonicensium verò Aristarchus, & Secundus, & Gaius Derbeus, & Timotheus: Asiani verò Tychicus, & Trophimus.

Permittit Dominus iustos tribulari, qui nouit eos de tribulatione eripere, iuxta illud 2. Cor. 1. Benedictus Deus, &c. Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Ab hoc itaque tumultu, inquit Chryso. multa consolatione opus erat. Ex quo quidem tumultu Deus multorum consolationem Pauli discipulorum elicit, eorum scilicet qui in Græcia, Macedonia, & Asia. Cumque venisset in Græciam, illam scilicet partem Græciæ, quæ dicitur Achaia, in qua est Athenæ ciuitas: ubi cum menses tres mansisset, discipulos prius conuersos consolatus, passus est à Iudæis insidias, cum vellet nauigare in Syriam: consilio verò amicorum reuersus est per Macedoniam. Quem comitati sunt discipuli eius, Sosipater Pyrrhi: Græci autem habent Sopater, nec Pyrrhi habent. Sosipater autem Pyrrhi, id est, filius Pyrrhi cuiusdam Beroensis. Pro comitatus est, Græci habent, συνέπιετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς ἀσίας, id est, consecutus siue comitatus est eum vsque in Asia. Quod autem dicit: Gaius Derbeus, & Timotheus: cæteros inquit Oecumenius, patrijs suis clariores designat, Timotheum verò minime: quoniam suprâ cap. 16. dictum est in principio. Peruenit autem in Derben & Lystran, & ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus. Vnde satis Derbeus cum Gaio exprimitur.

Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade. Nos verò nauigauimus post dies Azymorū à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem. Vna autē sabbati cum venissemus ad frangendum

gendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitq; sermonem usque in mediam nocte. Erant autem lampades copiose in cœnaculo ubi eramus congregati.

Postius rursus Paulus à Iudæis in fidas in via ad Syriam, per aliam viam reuertitur in Macedoniam. Quidam discipulorum præcesserunt illum in Troadem, ibi expectantes eum, & parantes. Vbi igitur dicit, sustinuerunt, Græcè est ἔμενον, id est, expectauerunt. Nauigans itaque Paulus post discipulos à Philippis, quinque diebus peruenit Troadem, ibique moratus est diebus septem. Interea vna sabbati, siue sabbatorum, vt Græca habent, & more Hebræo significat primam diem hebdomadæ: cùm conuenisset ad frangendum panem Paulus, suo more disputabat. Hic fractionem panis Beda interpretatur celebrationem sacramenti Eucharistiæ. Dies enim dominicus erat, & Paulus sermonem ad mediam usque noctem protraxit. Adè inquit Chryso. salutem discipulorum cupiebat, quia licet per totam diem prædicasset, neque tamen nocte silebat, non modo ad cœnam, sed etiam post cœnam, multis in cœnaculo accésis lampadibus.

Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus super fenestrâ, cùm mægeretur somno graui, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus. Ad quem cùm descendisset Paulus, incubuit super eum, & complexus dixit: Nolite turbari: anima enim ipsius in ipso est. Ascendēs autem, frangensq; panem, & gustans, satisq; allocutus est usque in lucem, & sic profectus est. Adduxerunt autem puerum uiuentem, & consolati sunt non minimè.

At vt ait Chryso. conturbauit festum diabolus, quantum potuit, demergens somno auditorem, ac deprimēs, vt sequitur verbis sequentibus. Quidam enim adolescens audiendi desiderio motus, super fenestram sedebat: Verùm quia profunda iam erat nox, non potuit cōprimere somnum, quin graui somno depressus caderet deorsum. Ad quem cùm descendisset Paulus, illum rediuuum non sine magna omnium admiratione restituit.

ruit. Cùm dicitur, ductus somno cecidit, Græcè est, Διαλεγόμενος τῷ πᾶυλῳ ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθείς ὑπὸ τῷ ὕπνῳ. Hic Budæus putat satius legendum esse victus somno, quàm ductus somno, quod importat κατενεχθείς, victus, id est, somno victus atque obrutus, & mersus. ἐπὶ πλεῖον autem referri potest ad τὸ disputante Paulo, aut ad τὸ ductus. Primum autem præstare mihi videtur, cuius sensus est: Diutius Paulo disputante, somno victus & obrutus cecidit. Secundi verò sensus est: Differente Paulo cùm diutius somno grauaretur, cecidit. Vnde Beda: Inter verba prædicationis occurrit occasio curationis, vt dulcedine miraculi & doctrinæ sermo firmeretur, & vigiliarū labor arceatur, & memoria magistrī iam discessuri arctius mentibus infigatur. Adduxerunt ergo adolescentem viuum in cœnaculum, in quo lætati sunt non mediocriter: vbi Græcè est ἡ μετρίως, nō mediocriter. Consolationem inquit Chrysosto. habuerunt non vulgarem. Magna hæc consolatio, & quòd viuum recipiunt, & quòd miraculū factum est. Interea Paulus modicum panis gustauit, & sic vsque ad diluculum sermonem produxit, & sic mane profectus est.

Nos autem ascendentes nauem, nauigauimus in Asson, inde suscepturi Paulum: sic enim disposuerat ipse per terram iter factururus. Cùm autem conuenissemus in Asson, assumpto eo venimus Mytylenem. Et inde nauigantes, sequēti die venimus contra Chium: et alia die applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum. Proposuerat enim Paulus transmigrare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, vt diem Pentecostes faceret Ierosolymis.

Paulus vt plurimum discipulis grauiori præstito labore, hic pedes à Troade iter in Asson arripit, illi nauigio vadūt, permittens illis quod leuius, & eligens sibi quod molestius. Inde nauigio veniūt pariter Mitylenem, inde transeuntes Chium venerunt Samum, & vt Græci addunt, commorati Trogyllij, proximo die venerunt, quo tendebant, Miletum. Festinabat enim Paulus, vt si possibile esset illi, diem festum Pentecostes ageret Ierosolymis. Nec propter festū tantū, inquit Chrysosto.

Sed propter multitudinem : interim hoc Iudæis dabat, quasi colat festiuitatem, & rapere volens inimicos, festinabat sermonem annunciare. Asson siue Assos multorum urbium nomen est. Vna Lyciæ ciuitas est, in promontorio sita. Altera in Mysia. Tertia in Lydia. Quarta in Epyro minore, Cleanthis philosophi patria. Quinta in Aeolide non longè à Troade, Aetholorum colonia, de qua nunc memoria est. Asson quidam dicunt à Methimneis conditam, quæ & verè Aeolica est. ipsi verò Assij Gargara & Lamponia condiderunt, quæ cum non bene habitarentur reges, ex Mileto incolas eo deduxerunt, & pro Aeolibus semibarbaros effecere. Mitylene autem vrbs est Aeolica, à qua nunc tota insula Mitylene vocatur, inter Methimnam & Maliam, à Malia distans stadijs septuaginta. Hæc vrbs rebus oïbus instructa fuit, portusq; duos habuit, quorum australis quinquaginta triremium ac nauium capax fuit: borealis verò magnus ac profundus aggere protectus. Ex Mitylene fuit Pittacus vnus ex septem philosophis sapientibus Græcis, & Alceus poëta. Sed & Sapho ex Mitylene claruit admiranda mulier, & poëticiæ peritissima, cui post tot secula non est reperta, quæ illi posset æquari. Chius insula non ingentorum stadiorum ambitu continetur, cuius vrbs præcipua portum habuit optimum inter Samum & Lesbum, ex aduerso maximè Erythriarum posita: eadem & Chia dicta, monsq; in ea Pelleneus, marmore olim, quod Chium vocabant, celebris. Sed & Chium vinum inter laudatissima, Aruifinum dictum Plinio cap. 7. libr. 14. Strabo autem libr. 14. Aruifiniam asperum & importuosum in Chio locum esse scribit, trecentorum stadiorum spacio, qui vinum fert Græcicorum optimum. Nostri Maluasinum vocant. Ex ea etiam insula deferuntur ficus optimi saporis, & mastix resina quædam preciosissima. Ad hanc autem insulam non dicitur Paulus venisse, sed contra eam transisse vsque Samum, quæ Chio & clarior & fertilior dicitur, sita inter Icariam insulam, quæ Icario mari nomen dedit, & oram Ephesi, Anthemusa aliquâdo dicta, à floribus, & Parthenia, id est, virginea : ex qua ortus est Pythagoras philosophus, qui inde Samius est appellatus. Hæc insulam

Asson.

Mitylene.

Chius.

Samos.

lingunt

singunt poëtae Iunonem maximè dilexisse, tanquam genitale solum, quoniam in ea adoleuit, & ibi Ioui nupsit. Itaq; antiquissimum habet ibi templum in simulacrum nubentis figuratum, & sacra eius anniuersaria nuptiarum ritu celebrabantur. Ait autem Herodotus templum Samum habere pulcherrima omnium quæ in Græcia sunt.

Miletus. Miletus omnium Ioniae urbium maximè celebris, caput aliquando regionis, & super octuaginta urbium per cuncta Maria genitrix, ut ait Plinius. Ex Mileto fuit Timotheus ille musicus, quem Quintilianus libr. 2. institutionum duplices mercedes à discipulis, quos alij instituisent, exigere solitum scribit, facilius ratus rudè docere, quàm dedocere qui prauè didicisset. Ex ea fuit & Thales vnus ex septem sapientibus, qui primus Physiologiae ac Mathematicae author inter Græcos est habitus: & Anaximader eius discipulus. Cretenses primò Miletum supra mare condidèrunt. Sarpedon habitatores ex Mileto Cretensi deduxit, & urbi nomen ab illo imposuit, cum prius Leleges hunc locum tenerent. Postea Neleus urbis locum mutauit, & Iones introduxit. Urbs quatuor portus habuit, quorum vnus classis erat capax.

A Mileto autem mittens Ephesum, vocauit maiores natu Ecclesiae. Qui cum venissent ad eum, & simul essent, dixit eis: Vos scitis à prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, seruiens Domino cum omni humilitate, & lachrymis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt insidijs Iudeorum: quomodo nihil subtraxerim vobis utilium, quominus annunciarer vobis, & docerem vos publicè & per domos, testificans Iudeis atq; Gentilibus in Deum poenitentiam, & fidem in Dominum nostrum Iesum Christum.

Miletum igitur Paulus ornauit hac oratione, quam ad Ephesiorum presbyteros habuit, digna meo iudicio, quæ omnium templorum postibus insculperetur, ut simul officij & qui præsunt, admoneretur, nec immundas manus, longè minus impium animù sacris admouerent, & Ecclesiae perdicerent indignos esse cœtu suo, qui aut avaritia squalerent sordidi, aut bacchanalia viuerent. Vos scitis inquit, à prima die, &c. Qui ignorat quod nam sit epi-

episcopi, & eius cui credita sit animarum cura, additum munus, videat hic quid se Paulus egisse dicat. Inueniet non solum humilitatem, sed omnem humilitatem, multas lachrymas, tentationes, insidias: in eo tamen firmam constantiam, qua nunquam se subduxit, perpetuum docendi laborem & palam & priuatim non inane duxit, nec erabuit. Quomodo nihil subtraxerim vobis vtilium, Græcè, ὡς ἂν ἔγωγε ὑπέστ' ἄλαμν τῶν συμφερόντων, id est, vt nihil præuaricatus sum in his quæ conducibilia erant. Est autem ὑποτέλλομαι, remissè quippiam, ac non totis viribus, totoq; conatu agere. Sic intelligendum quod sequitur: Non enim subterfugi, quominus annunciarerem vobis omne consilium Dei. Vbi pro subterfugi, Græcè est ὑποτέλλομαι, id est, nihil sum præuaricatus, remissus non fui in annunciando omni consilio Dei.

Et nunc ecce alligatus ego spiritu vado in Ierusalem, quæ in ea ventura sunt mihi ignorans, nisi quod spiritus sanctus per omnes ciuitates mihi protestatur, dicens: quoniam vincula et tribulationes Ierosolymis me manent. Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam preciosiorè, quàm me, dummodo consummem cursum meum, et ministeriũ verbi quod accepi à Domino Iesu, testificari euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce ego scio quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transui prædicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi quominus annunciarerem omne consilium Dei vobis.

† 43. diff. capite. Ephesijs. 3. Reg. 3. f.

τὸ spiritu referri potest ad vado, vel ad alligatus. Si ad alligatus sensus est: iubete & quasi impellete spiritu. Ad τὸ vado Oecu. refert, dicēs: Subdistinctio hæc loco ponenda est post distinctionē alligatus, vt sit hæc sententia: Proficiscor Ierusalem, præsciũs per spiritum quæ mihi ventura sint. Proficiscor autem alligatus: non quod tunc ligatus esset, sed quod futurum esset vt in Ierusalem vinciretur. Ex quo inquit Beda, apertè ostēdit, quod ea quæ futura erant, non sibi ipsi, sed alijs de se reuelata cognouit, ex quibus erat Agabus propheta, & illi discipuli qui eum à Tyro monebant per spiritum ne ascenderet Ierosolymam. Sed vt ostendat Paulus, quod propter Christum

Dani. 13. c. 93. di. ca. Legimus.

stum quæcunq; subeat pericula, testatur hæc omnia præscire, nec illis vitam præponere velle, quam non habet preciosiorem, quàm seipsum. Interpres legit *τιμιότεραν ἐμαυτῶ*, id est, meipso preciosiorem. Anima autē hîc pro vita temporali ponitur. Græca quæ nunc extant, secus habent, scilicet *τιμίαν ἐμαυτῶ*, id est, neq; duco aut censeo vitam meam preciosam mihi, siue, neque tanti facio vitam meam, vt non libenter scilicet pro vobis in euangelij causa profundam, dummodo consummem cursum meum, id est, iniunctam mihi prouinciam perficiam. Græci codices qui nunc extant, hic addunt *μετὰ χαρᾶς*, cum gaudio. Quod autem subdit: Mûdus sum à sanguine omnium: ostendit se nihil eorum quæ necessaria erāt, omisisse. Igitur ait Chryso. quoniam illis erat omne pondus relicturus, ac sarcinam impositurus, prius illorum mentes emollit, dicens: Et nunc ecce ego scio, quòd nõ vltra videbitis faciem meam. In quibus verbis duplex est tristitia, tunc faciem illius vltra non conspiciendam, & ab ipsis omnibus. Ideo meritò contestor vobis, me non vltra vobis affuturum. Veruntamen gaudeo quia mundus sum ego à sanguine omnium. Præceptor enim ad annunciandum præpositus si obdormiat, & non annunciat, reus sanguinis est, hoc est, cædis eorum: nèpe quod præceptoris est peregi, vt vobis annunciarẽm. Ostendit igitur inquit Oecume. illos quoq; nisi ea compleuerint, reos proprij sanguinis eos fore: propter quod etiã terret eos. Non enim subterfugi inquit, quominus omnem Dei voluntatem, diuinumq; consilium vobis annunciarẽm.

† 195. di. ca. *† Attendite vobis & uniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego scio quoniam intrabuunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcetes gregi. Et ex vobis ipsi exurgent viri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte & die non cessavi cum lachrymis mouens unumquemque vestrum. † Et nunc commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius, qui potens est edificare, & dare hereditatem in sanctificatis omnibus.*

† 16. q. 1.
canone.
Prædicator.

Duo enim nobis quibus commissa est custodia gregis, commendat, vt prius nobis attendamus, deinde gregi. Prius igitur habenda est ratio salutis propriæ, vt castigatis viuat moribus, idoneum se reddat alienos corrigere mores, ignorantes docere, debiles supportare, superbos deprimere, humiles confortare, his quibus commissa est cura salutis alienæ. Talis ergo debet esse pontifex, qui possit cæterorum infirmitatibus compati. Prius igitur prælati sibi attendant, ante quàm cæterorum regimen subeant, & postea vniuerso gregi sine personarum acceptione, sed omnibus omnia facti cum Paulo, vt omnes lucrifaciant, de quibus Malach. 2. cap. ✠ Labia ✠ Mala. 2. enim sacerdotis custodient scientiam, & legem requirunt ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est. Sacerdotes igitur angeli sunt, ✠ tanquam administrato- ✠ Heb. 1. d. rij Spiritus in ministerium missi, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis. Quòd si mali fuerint sacerdotes, malos quoque esse angelos necesse est, qui de cælo lapsi in veritate non steterunt, & angelicam perdiderunt dignitatem. Attendant ergo sacerdotes, ne & ipsi cadât: ✠ Qui enim stat, inquit Paulus, videat ne cadat. Pote- ✠ 1. Cor. 10. c. stas enim sacerdotis de cælo est, de Deo est. Quis enim potest dimittere peccata, nisi solus Deus authoritatiuè? Sacerdotibus tamen dimittendi peccata data est potestas per hæc verba. ✠ Quodcunque ligaueritis super terram, ✠ Matth. 16. c. erit ligatum & in cælis, & quodcunque solueritis super terram, erit solutum & in cælis. Inde sequitur: Vos posuit spiritus sanctus episcopus regere Ecclesiã Dei. Hoc est enim, inquit ipse, officium vestrum, secundum geminum regendi modum dirigere & corrigere in iustitia & iudicio. His enim virtutibus sedes Dei præparantur, aut erigitur, sicut scriptum est: Iustitia & iudiciũ præparatio sedis tuæ. Hoc autem aduertendum iubet Oecumenius, quòd eos nunc appellat episcopos, quos in superioribus dixit presbyteros: aut ideo, quia etiam presbyteros, sicut & episcopos curam gregis agentes in specula esse oportet, ne quis fide ægrotet, ne quis esuriat aut sitiat: aut episcopos vocat hic eos, qui verè sunt episcopi. Vnde ex hoc loco, & epistola ad Philippen. ad Timoth. 1. & ad Titum, colligitur episcopos tunc dici, qui

& nunc vocatur presbyteri: quia quos supra Paulus iussit vocari bresbyteros, nunc vocat episcopos, quorum omnium vita speculum esse debet sanctitatis, honestatis exemplum, & iustitiæ signaculum. Quare autem iubeat attentos fore vniuerso gregi, bonis & malis, catholicis & hæreticis, quos præuidet futuros tanquam lupos rapaces gregi insidiantes. Pro rapaces, Græcè est βεβῆς, id est graues, ac vobis onerosi superuenient. Propterea inquit, vigilate, & memoriæ mandate quid per triennium fecerim. Ideo vos commendo Deo, qui potens est ædificare, &c. Græcè est, τὸ δὲ Δουαμίω, & ad τὸ θεῶν refertur, quomodo interpres vertit, ac melius. Deus enim est qui ædificat, & dat hæreditatē sanctificatis: quoniam ipse dicit. Cùm non inueniatur vbi Dominus hæc verba dixit, arbitrandum est fuisse sententiam Christo peculiarem, quam scripto non redegerint Apostoli.

† 1. Cor. 4. e. *Argentum & aurum, aut vestem nullius concupiui, sicut ipsi scitis. † Quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ. † Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Iesu, quoniam ipse dixit: † Beatius est magis dare, quàm accipere. Et cùm hæc dixisset, positis genibus suis orauit cum omnibus illis.*

De cõse. dist. 5. ca. Nunquã. 116. q. 1. canone. Prædicator. *In quibus auaritiã maximè taxat, quòd nec solum argentum, aurum, vestes, aut quæ sibi necessaria erant, expetiuit, sed nec ea concupiuit, imò necessitatibus suis & suorum ipse labore suo succurrit. Verùm ne dicerent ipsum hoc pro arbitrio finxisse, allegat Dominum antè dixisse: Beatius est magis dare, quàm accipere. Hoc enim inquit Rabanus, in euangelio non legitur. Non enim omnia scripta sunt: sed Paulus forsitan hoc ab Apostolis audiuit, vel à spiritu sancto accepit. Vel potest dici, quòd si non verba sensum istum Iesus indicauit, dicens: Omni petenti dat, & alibi: Nolite accipere aurum, &c. Non enim dixit: Malum est accepisse, & ita elargiri: sed quod melius sit, non accepisse, inquit Oecumie. Hoc enim compassionis est erga imbecilles. Nam dare ex alienis ne honestũ quidem est. Est itaq; primus gradus sua abijcere: secundus, necessaria sibi suppeditare: tertius,*

etiam alijs: quartus, eum qui prædicat, & ita accipiendi potestatem habet, non accipere: Hic itaque optimus est. His dictis sermonē oratione cū audientibus compleuit. *Magnus autem fletus factus est omnium, & procumbentes super collum Pauli, osculabantur eum, dolentes maximè in verbo quod dixerat: quoniam amplius faciem eius non essent visuri. Et deducebant eum ad nauem.*

Quæ prædixerat, multa eos tristitia affecerant: maximè autem omnium hoc contristauit, quod ultra illū visuri nō essent, inquit Chryso. & hinc agonis istius summa difficultas. Et quantum diligerēt eum, ex hoc patet, quia cum lachrymis eum deducebant ad nauem: vbi nō sine graui dolore inuicem valefecerunt.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

Paulus multa nauigatione peruenit Tyrum, & inde Cæsareā, vbi à Philippo diacono exceptus, ab Agabo propheta Ierosolymis ligandus prædicatur: quod tamen illi tandem accidit, cū se in templo cum quinque alijs sanctificaret: quem Tribunus è manibus eorum liberavit, & in castra eum duxit, impetratā prius facultate loquendi ad populum.

C*Vm autem factum esset vt nauigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram. Et cū inuenissemus nauem transfretantem in Phœnicem, ascendentes nauigauimus. Cū apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriā, & venimus Tyrum. Ibi enim nauis expositura erat onus. Inuentis autem discipulis, mansimus, ibi diebus septem, qui Paulo dicebant per spiritum ne ascenderet Ierosolymam.*

Abstractus ergo Paulus cum socijs ab Ephesijs, recto cursu, id est sine mora: nec est enim recta via à Mileto, vnde exhibant, ad Coum. A Couo tamen potest recto cursu nauigari, & inde ad Pataram. Couus autem siue Cos, Couus. aut Coa, vel etiam Coos insula est nobilissima cōtra Cariam, inter quam & Chium mediat Samos, sicut inter Samū & Lesbō Chius. Porrò illis Couus nec fertilitate,

Rhodus.

nec fama cedit ingeniorum: siquidem & Hippocratem genuit principem medicum, Pythagoræ discipulum, & Appellem pictorem incomparabilem. Habuit & Caus Aesculapij templum vetustissimi medici, qui artis favori diuinos fertur meruisse honores. Rhodus siue Rhodos ex aduerso Cariae & Lyciae sita est insula illustrissima, noningentorū ac vinginti stadiorū ambitu patet, inter Asiaticas insulas tertia. Lesbos enim & Cyprus maiores habentur: Rhodij tamē rerū gestarum gloria praeualuerunt: primò dicta Ophiusa, deinde Stadia, & inde Thelchinus, eo quòd Thelchines eā incolerēt: & tandē Rhodos dicta est. Hāc Saraceni diutius occuparunt, donec recepta à Christianis Ierosolyma, fratres hospitalarij anno Domini 1308. eam occupauerint, & tandem à Turcis diuturno praelio anno Domini 1522. capta est. Eam autem dici volunt à Rhodo vrbe, quae in eius orientali promontorio sita erat. Ea autem portibus olim, vijs, & mœnibus, reliquisque ornamenti tantopere ceteras superauit, vt ne vllam putarent aequalem habere legū praestantia, & naualis rei peritia, vt annos multos potiretur maris imperio. Quae cum libera esset, multis & donis & simulachris excellentissimis claruit: praecipua tamen fama Colossi extitit. Statuā enim alij Iouis, alij Solis fuisse tradunt, quam Cares Lyndius decies septem cubitorum altitudine ædificauit, quae quingentesimo & sexto anno, postquam cõdita fuit, fractis terræ motu genibus corruit. Ipsam autem nec Rhodij attollere ausi sunt, oraculo quodam prohibiti. Hoc inter oblata dona excellentissimum, & inter septē orbis miracula maximū omnes confessi sunt. Soldanus Aegypti cum insulā inuassisset, ex ære huius statuæ, quam contractam reperit, noningentos camelos onerasse fertur, atque in Alexandriam terrestri itinere transmisisse. Plinius hūc colossū à Colosso Lyssippi discipulo duodecim annis factum, trecentorum precio talentorum, circa quem centum dicit fuisse minores alios, qui per se locum nobilitare potuissent, à Rhodo Paulus Pataram traiecit, vrbe Lyciae maximam, Patari cuiusdam opus, quae amplum habuit portum, & templa plurima, quorum vnum Apollinis erat, à quo dictus est Patareus. Ptolomæus Philadelphus eā pluri-

Patara.

plurimum adauxit, & Arismone Lyciatam nominauit, sed antiquum nomen delere non potuit. S. Nicolaus ex Mira ortus hic pontificatum habuit, vir sanctitate præcipua clarus. A Patara Paulus Tyrum urbem Phœnicie vectus est, cum ibi nactus esset nauem, quæ trajceret in Phœnicem. De Phœnicie seu Phœnicia diximus sup. ca. 11. cuius Tyrus vrbs est præcipua, quondam populo **Tyrus.** Romano colonia, septingentorum aliquando passuum interuallo remota à littore, & planè insula, antequam Alexander aggere immisso continenti aduecteret. Hanc Iosephus 240. annis ante Ierosolymitanum templū conditam putat. Huius rex Hiram Dauidi amicitia coniunctus, & postea Salomoni, cui cedros & abietes ex Libano cæsas, & artifices pro Ierosolymitano cōdendo templo summisit. In illa vrbe Paulus septem diebus cum fratribus commoratus, sed & commonefactus, ne Ierosolymam peteret, nihil minus profectus est. Vnde sequitur.

Et expletis diebus profecti ibamus, deducētibz nos omnibus cum uxoribus & filijs usq; foras ciuitatem: & positis genibus in littore orauimus. Et cum ualefecissemus inuicem, ascendimus nauem: illi autem redierunt in sua. Nos uerò navigatione explicita à Tyro descendimus Ptolemaidem, & salutatis fratribz mansimus die una apud illos. Alia autem die profecti uenimus Cæsaream. Et intrantes domum Philippi Euangelistæ † qui erat unus de septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filie uirgines prophetantes.

† Sup. 6. b

Expletis igitur diebus septem, deducētibz nos omnibus cum mulieribus & liberis usque ad portum, cum oratione ualefecimus, & conscensa naui uenimus Ptolemaidem, ubi mansimus vnum diem, sequenti uerò die uenimus Cæsaream, scilicet Palæstinae, quæ est Stratonis prius dicta, ubi commorati sumus usque ad festum Pentecostes, vel proximè. Et ita Pauli patet iter à Troade in diebus Azymorum. A Philippis. n. post dies Azymorum uenerunt Troadē in diebus quinq;, & ibi manserunt diebus septē, ut patet sup. 20. cap. & sunt. 12. dies: deinde in 6. diebus in Mitylenem, in Samū, & Miletum,

& fiunt 18. dies. Deinde 3. diebus à Mileto in Coum, in Rhodum, in Pataram, & fiunt 21. dies. vt cap. 21. A Patara in Tyrum per dies quinq; , & fiunt 26. dies. Tyri verò manserunt septem dies, & fiunt 33. dies: postea Ptolemaide vno die, & sic fiunt 34. dies. Dies autem Azymorum, quos Philippis peregerunt, 8. erant, quos si superioribus addideris, fiunt 42. dies. Et ita vsq; ad Pentecosten restant solum 8. dies, quos peregit Paulus Cæsarea, & inde ad diem festum Pentecosten cum cæteris perrexit: sed renitentibus discipulis. Est aut Ptolemais siue Ptolemaida prima celebriorum Phœniciaë vrbiũ, & Iudææ proxima, maritima autem, & ameno montiũ iugo clausa, cum amne Belo lentè meante, limosoq; , & insalubriũ aquarum: sed celebri tamen ob arenas, quas tot retrò seculis vitrarijs officinis exhibuit. Hæc ciuitas modò Acon dicitur, quæ Carmelum à meridie habet, à Tyro 32. miliar. distans, in finibus tribus Affer. Cæsarea triplex: Prima Cappadociæ, de qua sup. cap 18. Altera Philippi, quæ prius Lais, deinde Lesen Dan, vt Iudicum 18. sed à Philippo Herodis fratre instaurata dicta est Cæsarea Philippi, ad differentiam Cæsareæ Palestinæ, vbi Centurio fidem à Petro accepit, & cuius nunc meminit: quæ prius Turris Stratonis dicebatur, ab Herode in honorem Cæsaris instaurata, & Cæsarea Palæstinæ dicta, quæ est sita est inter Ioppen & Paran ad mare, ab Ierusalem sexcentis stadijs distans. Exceptus itaque Paulus à Philippo diacono in Cæsarea, cui non repugnabat diaconi officium, qui particeps fuerat nuptiarum, sicut neq; Petro Apostolatus. Erant igitur Philippo filie quatuor virgines & prophetides, quod propter pudorem magis assequebantur, inquit Oecume. vt & prophetia dignæ haberentur. Manifestum itaque est, quòd magno studio apud eas seruabatur virginitas. Nisi enim digna esset pro qua certaretur, nequaquam addidisset actor, quòd etiam virgines erant: quod adiectũ est in cõmmendationem virginitatis, quam pietatis studio exercebant

Prole-
mais.

Cæsarea.

†Supr.
11.d.

†Et cum moraremur per dies aliquot, superuenit quidam vir à Iudæa propheta, nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, & alligans sibi pedes & ma-

nus, dixit: *Hæc dicit spiritus sanctus: Virum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Ierusalem Iudæi, & tradent in manus Gentium. Quod cum audissemus, rogabamus nos, & qui loci illius erant, ne ascenderet Ierusalem. Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego autem non solum alligari, sed & mori in Ierusalem paratus sum propter nomen Domini Iesu. Et cum ei suadere non possemus, quievimus, dicentes: Domini voluntas fiat.*

Spiritu sancto exhortante, nemini contraria suadenti, consentit Paulus. Persuadentibus discipulis ne ingrederetur Ephesi in tumultuantem populum, consensus, quia non habebat à spiritu. Similiter sæpius illum per fenestram eduxerunt, & persuasus effugit. Nunc autem plurimis tam Tyri quam Cæsareæ rogantibus & flentibus, & plurima graua prædicentibus, inquit Chrysostomus, non sustinet, quoniam & per spiritum sanctum dicebant, cui tamen contradicebant: non ideo illis fidem adhibuit. Præterea Agabus propheta à Ierusalem ascendens, qui & ex reuelatione habebat, palam signo monstrauit, quod ligarent eum Iudæi Ierusalem: nec ista tamen curauit, adeo ardens erat ad quæcunque audierat exequendum. Ad quem nil aliud dicere poterunt, nisi voluntas Domini fiat.

Post dies aut istos preparati ascendebamus in Ierusalem. Venerunt autem quidam ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum (apud quem hospitaremur) Iasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum. Et cum venissemus Ierusalem, libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introbat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnesque collecti sunt seniores. Quos cum salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in Gentibus per ministerium ipsius.

Instante festo Pentecostes, non obstantibus fletibus discipulorum, Paulus ad diem festum ascendit, Domino fidens, & seipsum voluntati eius committens, qui in periculis omnibus illi semper affuit, & de omnibus his liberauit eum Dominus. Hunc autem multi à Cæsarea

comitantur. Quia verò propter festum multi & Iudæi & Gentiles illuc confluebant, ideo rara credebant fore hospitia: propterea quendam ducunt secum veterem discipulum, qui Ierosolymis habebat hospitium, in quo Paulum cum discipulis acciperet. A fratribus autè Paulus benignè exceptus est. Sequenti autem die visitauit Iacobum fratrem Domini, Ierosolymorum episcopum, cui cum cæteris senioribus palàm, quæ per eius ministerium apud Gentes fecisset Dominus, ipse narrauit, nò vanæ gloriæ studio, sed vt magnificetur Dominus. Unde audientes Deum glorificabant, nec Paulum extollabant: quod nec ipse quærebat, sed totum Deo tribuebat, sibi verò nihil nisi ministerium & instrumentum, quo Dominus operatus est tanta inter Gentes.

At illi cum audissent, magnificabāt Deū, dixerūtq; ei: Vides frater, quot milia sunt in Iudæis qui crediderūt, & oēs æmulatores sunt legis? Audierūt aut de te quia discessionē doces à Moyse eorū qui per Gentes sunt Iudæorū, dicēs nō debere eos circūcidere filios suos, neq; secundū consuetudinē ingredi.

Conuocatis ergo Christianis apud Iacobum narrauit Paulus quid Deus per eius fecisset ministerium, ex quo Deum cuncti magnificauerunt. addiditque Iacobus: Vides frater, imminens tibi periculū. Quotquot enim crediderunt Iudæi, Mosaicæ legis adhuc sunt æmulatores: audierunt autem de te quòd doceas omnino discessionem à lege Moyfi. Quod vt ait August. ad Hiero. epist. 19. vtiq; nefas est, vt credentes in Christū discindatur à propheta Christi, tanquā eius doctrinā detestantes atq; damnātes, de quo ipse Christus dixit: Si crederetis Moyfi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Te etenim existimant prædicare legalia Moyfi non solū mortua esse, sed & mortifera, quodq; peccatum sit illos circūcidere filios suos, & iuxta priscam cōuersari consuetudinem in legalibus & cæteris Mosaicæ legis ceremonijs. Quod tamen falsum erat: quia Timotheū circūciderat, & caput suū totonderat in Cenchreis ex voto, factusq; est Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifaceret: cum Gentibus autem, quæ legis necessaria erant, & euangelio consona, docuerat.

Quid ergo est? Vtiq; oportet conuenire multitudinem: audient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se. His ergo assumptis, sanctifica te cum illis: & impende in illis ut tradant capita: & scient omnes, quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulans, & ipse custodiens legem. De his autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, iudicantes ut abstineant se ab idolis immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.

†Nu. 6.c.
Sup. 19.c.

†Sup. 15.

Iacobus enim Paulum non ad hoc admonet cum illis quatuor sanctificatum ire, tanquam putaret per ea legalia sacramenta etiam Christianam salutem dari, sed ne illa, ut prioribus congruebat temporibus, in vmbriis rerum futurarum Deus fieri iusserat, tanquam Gentilium idololatriam damuare videretur: hoc est enim quod illi ait Iacobus. Nec ut opinor, obscurum est & Iacobum hoc ideo monuisse, ut scirent ea falsa esse, qua de illo audierant hi, qui cum Christum ex Iudæis crediderant, tamen æmulatores erant legis, ne per doctrinam Christi velut sacrilega, nec Deo mandate conscripta dånari putarètur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata. Hoc enim de Paulo iactauerant, nõ illi qui intelligebat quo animo à Iudæis fidelibus obseruari tunc ista deberet propter adipiscendam salutem, quæ iam in Christo reuelabatur, & per baptismi sacramentum ministrabatur. Sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant obseruari, tanquam sine his in Euangelio salus credentibus esse nõ posset. Ideo quamquam aliqui qui Ierosolymis essent, crediderant, instituta legalia adhuc obseruare volebat. Ipsum. n. Paulum audierant esse vehementissimum gratiæ prædicatorem, sed intentioni eorum maximè aduersum docentem per illam hominem nõ iustificari, sed per gratiam Iesu Christi, cuius annünciandæ causa illæ vmbre in lege mandatæ sunt. Et ideo illi inuidiam & persecutionem molientes cõcitare, tanquam inimicum legis mandatorumq; diuinorum criminabatur: cuius falsæ criminacionis inuidiam congruentius deuitare nõ posset, quam ut ea ipse celebraret, quæ dånare tanquam sacrilega putabatur: atq; ita ostenderet nec Iudæos tunc ab eis tanquam à nepharijs prohibendos, nec Gentes ad ea tanquam necessaria

compellendos. Nam si reuera sic ea reprobareret, quemadmodum de illo auditum erat, & ideo celebranda susciperet, vt actione simulata suam posset occultare sententiam, nō ei diceret Iacobus: Et scient oēs. sed diceret: Et putabunt omnes: quoniam quæ de te audierunt, falsa sunt. Habemus autem quatuor ex voto purificandos: his assumptis porrige hostias, quæ iuxta legem pro eis offerendæ sunt, vt suspicionem soluas, & ostendas quòd non solùm non doceas quæ legi contraria sunt, imò quòd & ipse serues quæ in lege iubetur. Quòd si diceret: Si Gentes hoc didicerint, offendiculum à me patientur: hoc soluit. De Gentibus autem quæ crediderunt, iandudū scriptimus, ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueāt ab idolothytis, & sanguine, & suffocato, & scortatione.

Tunc Paulus assumptis viris postera die purificatus cū illis intrauit in templum annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Iudæi cū vidissent eum in tēplo, concitauerunt omnem populum, & iniecerunt ei manus, clamantes: viri Israëlitiæ, adiuuate. Hic est homo qui aduersus populum et legem & locum hunc omnes ubique docens, insuper & Gentiles induxit in templum, & violauit sanctum locum istum. Viderunt enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quē aestimauerunt quoniā in templum introduxisset Paulus.

Paulus igitur tandem persuasus à Iacobo, abrasus est, & quæ Iudaica erant instituta, ad sanctificationem assumptis his quatuor viris perfecit, & cum illis purificatus est, hostiasque obtulit secundum legem. Hæc autem sanctificatio fiebat secundum legem Nazæorum, de qua Num. 6. cap. qua se voto astringebant ad certū tēpus abstinentes à seculi huius vanitatibus, & cultu corporis delicato: nō radebāt barbā, nec crines: à vino, vua passa, & à quocunq; quod ex vite prodit, omnino abstinebant: sed & à sicera, & à dilutiori, quæ solet ex vinaceis fieri, potione: sed & ab omni potu qui mentem, ab integra peruertit sanitate, & inebriare potest. Hoc autem tempus dicitur tempus sanctificationis, seu separationis,

quo

quo peracto sic sanctificatus hostias offerebat, verticem & barbam radebat, & rasuram in ignem cum hostia mittebat. Quare autem Nazaræis comam nutrire præceptum sit, varij varia referunt. Quidam hoc mysticum dicunt, vt dum coma augetur, virtutes quoque augeantur, quia videlicet è capite vtrunque. Alij vt ritus offerendarum comarum dijs, vel potius dæmonijs auferretur & ad Deum transferretur. Gētiles enim, inquit Cyrillus, mutarum peccadū more viuētes offerebant comā, dæmonijs eā nutrirī permissam, alius in huius dii honorem, alius in huius vel illius nymphæ gloriā: religionis loco barbam vel comā nutriebant, quam voto tandē offerebāt. Quē morem & ritū vt tolleret Moyses, instituit ritū quo in sanctificationem deferrent, sed tandem Deo offerret. Quē ritū Paulus adimplens ex consilio Iacobi, deprehensus est, vexatus est, & fermē occisus. Dum autē dies septem purificationis implerētur, agnoscitur, a Iudæis. Nondum tamen, inquit Beda, septem dies consummati erant, sed eorum cursus adhuc agebatur, atq; penè expleti erant, siue incipiebāt cōsummari, cū Iudæi ab Asia venientes iniecerunt in illum manus, clamantes: Viri Israëlitiæ adiuuate: Græcè autē est *ῥοδοῖται*, hoc est, succurrite. Quia videbant, inquit Beda, nouæ gratiæ sectatores minus ceremonias legis & templi solennia frequentare, timebāt, sicut in euāgelio legitur, ne venirent Romani, & tollerent eorum locum & gentem. Quinetiam viderant Trophimum Ephesium in ciuitate cum illo, quem existimarunt quòd in templum introduxisset Paulus. Hic autem quamuis tanta passus, non reprehendit eos, quòd ipsi essent horum omnium causa. *Commotaq; est ciuitas tota, & facta est concursio populi. Et apprehendentes Paulum trahebant eum extra templum, & statim clausæ sunt ianuæ. † Quærentibus autē cū occidere, nunciatum est Tribuno cohortis: quia tota confunditur Ierusalem. Qui statim assumptis militibus & centurionibus, decucurrit ad illos. Qui cū vidissent Tribunū & milites, cessauerunt percutere Paulum. Tunc accedens Tribunus apprehendit eum, & iussit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis esset, & quid fecisset. Alij autem*

† 23. q. 3.
cap. Maximian^o.

aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra.

✱ 23. q. c.
Maximia
nus.

Qui in Asia Pauli verba audierat Iudæi, aliquot diebus Ierosolymis versati illum agnouerunt, & in eum totam concitauerunt urbem, clamantes: Succurrite, quia hic introductis Græcis prophanauit templum, sed ne hic solum, sed & vbiq; docet Mosaicæ legis discessionem, & finem. Et apprehensum Paulum extraxerunt eum extra templum, ne cæde eius prophanaretur templum. Querentibus autem eum occidere, accessit Tribunus cum militibus: neque enim Paulus Apostolus vitæ suæ transitoria, sed Ecclesiæ Dei consulit, quando contra illos, qui eum occidere conspirauerant, consilium eorum, vt Tribuno proderetur, effecit. Vnde factum est, vt eum ad locum, quo fuerat perducendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateret insidijs. Quod autem dicit: Nunciatum est tribuno cohortis: Græcè est, ἀνίστη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς δριπίδος, id est, peruenit rumor ad Tribunum, siue denunciatum est Tribuno. Qui accedens Paulum ligatum misit ad castra, clamantibus in eum cunctis, ne quidem Tribunus rationem tumultus intelligere posset.

Et cum venisset ad gradus, contigit vt portaretur à militibus propter vim populi. Sequebatur enim multitudo populi clamans: Tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit Tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit ei: Græcè nosti? Nónne tu es Aegyptius ille qui ante hos dies tumultum cōcitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia virorum ficariorum? Et dixit ad eum Paulus: Ego homo sum quidem Iudæus, à Tarsò Ciliciæ non ignotæ ciuitatis muniiceps. Rogo aut te, permitte me loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem, & magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens.

Cumq; Paulus à militibus magis portaretur propter vim populi, quam duceretur, Iudæi nihilominus clamabant: Tolle eum. Hanc vocem moris erat Iudæis dicere aduersus iustos, quemadmodum etiam cōtra Dominum. Tolle eum, hoc est, aufer eum è viuis. Paulus verò petit māsuetem quiddam loqui Tribuno. At ille dixit: Nónne tu Græcè nosti? quando quidem ipse interrogasset Græcè,
idē

ideo hoc interrogat, quia eum putabat fuisse illum Aegyptium, qui sub Felice prefecto Iudææ seditionem movit, de quo Ioseph. Antiq. lib. 20. cap. 12. Eodem tempore quidam ex Aegypto venit Ierosolymam, vatem se esse profitens, & plebi suadens, ut secuta se in montem Oliueti ascenderet, qui è regione vrbis ad quintum abest stadium: illic enim visuros suo iussu Ierosolymorum cadere moenia, ita ut per eorum ruinas aditus in civitatem pateat. Quo cognito Felix iubet milites arma sumere, stipatusque multis equitibus ac peditibus erumpens inuadit turbam seductam ab Aegypto: quorum quadringentis occisis, ducentos viuos cepit. Aegyptius ipse pugna elapsus disparuit. Propterea Tribunus qui sub Felice Ierosolymis erat, ad Paulum, in quem Iudæorum fuerat commota seditio, dixit: Nonne tu es Aegyptius ille, qui ante hos dies concitaueras populum, & eduxeras in desertum ad quatuor milia hominum sicariorum? Græcè scribens τῶν δικάσιων, Latino nomine vsus est. Sicarij enim, inquit Oecume. latrones vocantur, genere ensium vtentes, qui proximè ad eorū accedunt magnitudinem, quos Persæ Acinacas dicūt, Romani verò sicas appellāt, à quibus illi etiam latrocinium exercentes appellationem acceperunt. Interrogatus itaque Paulus an esset Aegyptius ille sicarius & seductor, respōdet Paulus paulò modestius: Ego sum inquit, Iudæus Tarsensis ciuis. De Tarso dictum est su. cap. 9. quæ olim dicta fuerat Terso, siue quòd illic à diluuiò primum apparuit terra sicca, siue quòd illic delapsus Pegafus talo fracto, quem illi τάρσοϋ appellant, claudicationē contraxerit. Est & alia eiusdem nominis in Bithynia. Rursus & alia quæpiam in India, ut iudicat Hiero. super Ioná. Oro inquit Paulus ad Tribunū, permitte me paucis loqui ad populū: tanquā paratus esset omniū reddere rationē, modò ab eis permitteretur audiri. Quo permittēte stabat Paulus in editiore graduū loco, vincētus tñ duabus catenis, Hebræa lingua sic cœpit omni cū māsuetudine concionari, & populū ita exasperatum modestius, quàm maximè potuit, mitigare: sed & eorum lingua, indito manu silentio, quo nò ob Pauli reuerentiā factò, sed auiditate audiendi, quidnā causæ excusationis allegaret tantæ qua accusabatur temeritatis.

Tarsus.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

Ligatus Paulus à Tribuno suæ doctrinæ rationem reddidit, suam apud Iudæos conuersationem & interim conuersionem à Domino mirabilem proficitur, qua mediante Domini iussu, quicquid voluerit fecit: cui cum verbera minaretur Tribunus, se Romanum esse protestatus est.

Viri fratres & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem. Cum audissent autem quia Hebræa lingua loquitur ad illos, magis præstiterunt silentium. Et dixit: Ego sum vir Iudæus, natus Tarso Ciliciæ, nutritus autem in ista ciuitate, secus pedes Gamalielis eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, sicut & vos omnes estis hodie: † qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, & alligans & tradēs in custodias viros ac mulieres, sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, & omnes maiores natu: † à quibus & epistolas accipiens ad fratres, Damascum pergebam, ut adducerem inde vincetos in Ierusalem, ut puniretur.

† Sup. 8. a
& 9. a.

† Sup. 6. a
1. Cor.
15. b.

Gal. 1. c.

Paulus Iudæorum captans beneuolentiam, illos primum cognatione vocis allicit, mox & mæsuetudine: neque enim eos dominos aut socios, sed fratres inferiores, superiores autem patres vocat, quasi non alienus ab illis, sed Germanus. Audite inquit, meam quam nunc ad vos habeo excusationem. Non dixit doctrinam, inquit Chrysost. neque concionem, sed defensionem, & omniū quæ mihi impinguntur rationem. Verū quia multam illi linguæ Hebrææ, qua loquebatur, habebant reuerentiam, reddidit eos attentiores. Ego inquit, sum vir Iudæus, natus in Tarso Ciliciæ, & in hac ciuitate nutritus. Glosa autem ordi. refert: Natus in oppido Galilææ, Giscalin nomine, fuit Paulus, quo capto à Romanis, cum parentibus suis Tarsum Ciliciæ migravit: ob studium autem legis Ierosolymam veniēs à Gamaliel est eruditus. Modò vocatur ciuis Romanus, modò municeps: nimirum municipem, vt Vlpianus inquit, facit aut ciuitas, aut manu missio, aut adoptio: quoniam municeps, & qui liber natus

natus est in municipio, dicitur, & qui in municipio à seruitute se liberauit, & qui ciuitatem quamcunque assecutus est. Propriè tamen municipes dicuntur, qui in ciuitatem Romanam recepti, munerum participes fiunt: quasi vrbs munia capientes. Quamuis ergo Giscali natus, tamen se Tarsensem dicit, imò et Romanum, cum Tarfi nutritus sit in Cilicia, quæ subiecta esset Romanis. Alij volunt parentes eius ductos fuisse Tarsum tanquam municipes, antequam natus esset Paulus, cum nuquam se iactet in Iudæa natum, sed de hoc inferius. Cumque adoleuisset, missus est Ierosolymam ad sacræ scripturæ studium: vbi legisdoctorem Gamalielē nactus, ad pedes eius in patria lege apprime educatus. Gamaliel autem, vt supr. cap. Phariseus erat, & vt Clemens ait, confocius erat Apostolorum in fide, consilio autē eorum cum Iudæis manebat, vt in tali turbine pessima eorum consilia destrueret, & eorum furorem mitigaret, & si posset, sedaret. Huius autem Paulus doctrinam sectatus & mores, Dei pro viribus sectator, non minus quàm vos sectamini hodie. Nec minus quàm vos hanc viam persecutus sum: nō enim expectabam sacerdotū & maiorum iussum, sed ipse sacerdotes excitabā, nec viros modò, sed & mulieres in vincula & carceres conijciebam. In quo testes omni exceptione maiores adducit, principem sacerdotum, ac ipsos sacerdotes, cæterosq; qui in ciuitate cuiusuis essent autoritatis. A quibus etiam Damascum profecturus epistolas acceperam, vt quoscunque huius viæ viros victos adducerem Ierosolymam ad supplicium.

Factum est autem eunte me, & appropinquante Damasco media die, subito de cælo circumfusit me lux copiosa: & decidens in terram, audiui vocem de cælo dicentem mihi: Saule, Saule, quid me persequeris? Ego autem respondi: Quis es Domine? Dixitq; ad me: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem quidem nō audierunt eius qui loquebatur mecum. Et dixi: Quid faciam Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgēs vade Damascū, & ibi tibi ducetur de omnibus quæ te oporteat facere. Et cū nō viderē præ claritate luminis illius, ad manū ductus à comitibus veni Damascū.

Tota controuersia inter Paulū & Iudæos in hoc consistebat, quòd à patrum traditionibus discessisse diceretur, & Christi traditiones vbique promulgaret. A quibus se absoluens, non ab hominibus hæc accepisse dicit, sed à Deo ad hæc fuisse compulsus modo sequenti, & ideo reiiciendam in eum non esse culpam. Contigit itaque mihi, inquit, appropinquanti Damasco circiter meridiem, repentina me lux de cælo circumfulsit, vi cuius in terram collapsus vocem audiui mihi dicentem: Saule, Saule, quid me persequeris? Testes superfunt, qui lucem viderunt, quandam vocem ad me loquentem audierunt, quam non intellexerunt, sed me mane in Damascum duxerunt. Cùm superius cap. 9. dixerit: Audientes quidem vocem, neminem autem videntes: hic autem ait: Lumé quidem viderunt, vocem quidem non audierunt eius qui loquebatur mecum: videtur esse discrimen, quod Beda soluit, dicens: Vnde colligitur eos sonū vocis confusæ, non discrimen verborū audisse. Rabanus autem: Intellexerunt inquit, sed solum sonum vocis Pauli, vel eius qui Paulo loquebatur, non autem distinctè quid loqueretur intellexerant. Quoniã ut ait Chryso. Nō est tantū operata lux erga illos, quantum erga hunc: etenim excæcauit illius oculos. Quo euentu illi si voluissent, illustrari poterant. Itaq; mihi videtur etiã singulari ordinatione illos non credere, & ita esse testes fide dignos. Ingredere inquit Dominus, in ciuitatē ad Ananiã, qui tibi dicet quæ de cætero sis facturus.

Ananias autē quidã vir secundum legē, testimonium habēs ab omnibus cohabitantibus Iudæis, veniens ad me, & stans dixit mihi: Saule frater, respice. Et ego eadē hora respexi in eū. At ille dixit: Deus patrū nostrorū præordinauit te, vt cognosceres voluntatem eius, & videres iustū, & audires vocem ex ore eius: quia eris testis illius ad omnes homines eorum quæ vidisti & audisti. Et nunc quid moraris? Exurge & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine ipsius.

Vt suam autem satius confirmet defensionem, nihil sine testimonio assert, personas simul nectens & actiones: personas inquam sacerdotum, presbyterorum, senatus, comitum, Iudæorum, & Ananiæ extranei: actiones autem,

autem, tuitionem legis in martyrio Stephani, epistolarum
 commissionem ad conterenda viam Christi lapsus eius,
 & cæcitas, visitatio eius per Ananiam, & visio atq; pro-
 phetia: quæ cuncta mouere debuerunt auditores, si pro-
 bè ad Christum affecti fuissent. Ananias vir pius secun-
 dum legem, & ab omnibus Iudæis, præsertim Dama-
 scum habitantibus notus, venit ad Paulum, dixitque ad
 eum: Deus patrum nostrorum præordinauit te, vt cogno-
 sceres voluntatem suam, & vt videas cum iustum. Con-
 ueniens ordo, inquit Rabanus. Primò præordinatus
 est in præscientia Dei: Deinde cognoscit veritatem: vi-
 det iustum: audit ex ore ipsius: postea fit testis eorum
 quæ cognouit: vidit, audiuit. Igitur inquit, propter hæc
 non amittes visum & auditum, super his quæ vidisti & au-
 disti. Nunc exurge, & baptizeris, vt deleas peccata tua. In
 quibus nã peccatis erat Paulus, qui hæc ignorans facie-
 bat, vt ipse ait. 1. Tim. 1. ✠ Prius blasphemus fui, & perse-
 cutor, & cõtumeliosus, sed misericordiã Dei cõsecutus
 sum, quia ignorans feci in incredulitate. Soluit Aug. ho-
 mil. 14. tracta. 50. homiliarum. Cùm aut Paulus Apostolus,
 prius Saulus, crudelissimus esset, & immanissimus perse-
 cutor, nihil omnino boni merebatur: imò merebatur plu-
 rimum malum: merebatur. n. damnari, non eligi. Ecce subitò
 cum mala faceret, & mala mereretur, vna cœlesti voce pro-
 sternitur. Persecutor deiicitur, prædicator erigitur. Au-
 di eum hoc ipsum confitentem: Qui prius fui blasphemus
 & persecutor, & iniuriosus, misericordiã cõsecutus sum.
*Factum est autem reuertenti mihi in Ierusalem, & oranti
 in templo, fieri me in stupore mentis, & videre illum dicen-
 tem mihi: Festina, & exi velociter ex Ierusalem: quoniam
 non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi: Domi-
 ne, ipsi sciunt + quia ego eram concludens in carcerem, & cæ-*
dens per synagogas eos qui credebant in te. + Et cum funde-
retur sanguis Stephani testis tui, ego stabam, & consentie-
bam, & custodiebam vestimenta interficientium illum. Et
dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longè mittã te.

✠. Ti-
 moth. 1.

Hæc autem visio non statim post conuersionem suam
 facta est, vt ipse ait. Gal. 1. Neq; veni Ierosolymam ad an-
 tecessores meos Apostolos, sed abij Arabiam, & iterum
 reuer-

+ Sup. 8. a.

+ Sup. 7. d

50. dist.

capite.

Si post.

§. Et vt

præterea-

mus.

reuerfus sum Damascū. Deinde post annos tres veni Ierosolymam videre Petrum: & mansi apud eum diebus quindecim. Interea igitur hanc visionem habuit, qua factus in ecstasi apparuit illi Iesus oranti in templo, dicens: Festina, & Ierusalem properè exi, quia verbum tuum de me non sunt suscepturi. In quo illos vehementer taxat, & quòd Christus est, constanter, probat: & ideo ipsum absque ratione persequebantur, in quibus erant inexcusabiles. Paulus autem aliquatenus se excusans: Ego inquit, persecutor fui seruorum tuorum, nec solum persecutor, sed & homicidia, cædens per synagogas eos qui in te credebant, & præcipuè Stephanum protomartyrem tuum, si non meis, saltem aliorum manibus occidi, astans tanquam commissus à senatu, & ideo consentiens neci eius. Respondit Christus: Vade, quia ego ad Gêtes procul mittam te, quæ facilius his Iudæis nomen meum recipient.

Audiabant autem eum usque ad hoc verbum, & leuauerunt vocem suam, dicentes: Tolle de terra huiusmodi: non enim fas est eum viuere. Vociferantibus autem eis, & proijcientibus vestimenta sua, & puluerem iactantibus in aère, iussit Tribunus induci eum in castra, & flagellis cædi, & torqueri eum, ut sciret propter quam causam sic acclamerent ei. Et cum astrinxisset eum loris, dicit astanti sibi Cen-

† 10. dist. *turioni Paulus: † Si hominem Romanum & indemnatum Si in ad- licet vobis flagellare? Quo audito Centurio accessit ad Tri iutorium. bunum, & nunciauit ei, dicens: Quid acturus es? Hic enim homo ciuis Romanus est.*

Perstiterunt Iudæi patientes, dum hæc cuncta Paulus narraret, in quibus etiam Christi maiestas elucebat. Verbum autem quo mittendus esset ad exterarum Gentes, ad Christi nomen prædicandum, ferre non potuerunt, cum etiam illum in patria sua persequerentur, adeò cæci, & inuidi erant, & quòd non recipiebant eum post tot signa & miracula per tot & tantos præcones, & quòd ingrato ferebant animo, si Gentes eum recipiebant. Ideo hoc audito verbo clamare cœperunt: Tolle talem hominem de terra, & terrenis: quia nefas est eum viuere inter terrenos. Vociferantibus autem eis, & proijcientibus vesti-

vestimēta sua, &c. Super quod ait Beda: In Domini passione sacerdos solus de throno exiliens vestimenta scindit, quia tunc sacerdotium vetus erat nouo mutandum. Nunc verò quia post mortem Apostolorum tota simul Gens erat regni gloria spolianda, cuncti indumenta proijciunt, & clamorem puluere mixtum ad cælum tollunt, iuxta quod Psal. ait: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.* Quibus auditis iussit Tribunus eum in castra induci, flagris examinari, vt cognoscat ob quam causam in illum ita mirabiliter clamant. Oportebat inquit Chrysosto. Tribunum etiam ipsos rogare, an ita res habeant, & quid causæ ex parte eorum esset. Nihilominus tamen illum solum iubet flagris examinari, id quod ab inclamantibus potius erat sciscitandum & rogandum. Non enim quærebat hoc vt iustè faceret, sed quomodo illorum iniustum furorem placaret. Ideo Paulus hanc impræmeditatam sententiam ægrè ferēs, quòd contemptior longè fieret flagellatus, sententiæ non acquieuit, sed ex his maiorem incutit metum: quoniam si eum flagellasset Tribunus, & eum abire fecisset, rem prorsus aggrauasset, quoniam illum occidissent: nunc autem liber effugit. Vnde Tribunus audiens quia Romanus esset, perterritus est. Duo enim crimina illi Paulus impingit, & quòd Romanum ciuem verberibus afficere iubet, & quòd absq; iudicio non conuictū intentaret. *Accedens autem Tribunus dixit illi: Dic mihi si tu Romanus es? At ille dixit: Etiam. Et respōdit Tribunus: Ego multa summa ciuitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait: Ego autem & natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit quia ciuis Romanus esset, & quia alligasset eum. Postera autem die volens scire diligentius qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit sacerdotes conuenire, & omne consilium, & producens Paulum, statuit inter illos.*

Quærit itaque Tribunus ex Paulo, nōne Romanus esset. Constanter respondit Paulus: Etiam. Ait Tribunus: Ius illius ciuitatis grādi emi precio. Respondit Paulus: Ius illud non emi, sed natura illud mihi datum est,

quia & ciuis Romanus natus sum. Qui eum flagris examinaturi erant, hæc audientes, abierunt. Illum solui iussit, & amplius interrogauit eum in conspectu sacerdotum, & totius senatus eorum. Vnde Deus multa etiam humano more fieri concessit. Planum est enim, inquit Oecumenius, quod si mentitus fuisset, non solum à plagis se non liberasset, verum etiam truculentius sibi parasset supplicium. Fecisset quoque credibiles Iudæorum aduersum se calumnias, quod impostor esset, mendax, & præstigiator: quæ vniuersa Paulus maxime nitebatur de medio tollere. Cùm verò Tribunus diceret ei: Tam facile dicis, inquit Beda, te ciuem Romanum? Ego enim scio quanto precio ciuitatem istam possedi. Et Paulus respondit: Ego autem & natus sum: id est, ego in hoc plus te Romanus sum, quod non alibi natus Romanum nomen emi, sed in ipsorum sum ciuitate progenitus. Quomodo autem ius Romanæ ciuitatis habens natus est, si Romæ natus non est? Quia cùm pater suus hunc honorem comparasset, & per eum venerandus ac gloriosus fuisset, ipse in eo natus est, inquit Oecume. Cùm itaque ait: Ego verò & natus sum: tãtundem est, ac si dicat: Tu quidem Tribune, recentem habes honorem grandi pecunia emptum, ego verò paternam habeo gloriam, & quæ mihi congenita est. Hæc autem ait, ne flagellatus facile despectui haberetur. Interim tamen iuxta prophetiã alligatus est Ierosolymis. Quid igitur postmodum accidit? solum deduxit ad Iudæos. Non igitur mendax erat. Timuit enim Tribunus inquit, vbi resciiuit quod Romanus esset, hoc est, ex genere dignitate claro, & ciue Romano.

CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

Paulus in concilium productus iubetur à pontifice cædi, tunc Paulus ait imò ipsum à Deo cædendum Cumque se Phariseum assereret, à Sadducæis propterea impugnatum ex resurrectione, dissensio inter Phariseos & Sadducæos orta est, & ideo nouæ Paulo parantur insidiæ, quibus per nepotem suum detectis, mittitur Cæsaream ad Felicem præsidem super his iudicandus.

Intendens autem in concilium Paulus, ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum ante Deum usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere os eius. Tunc Paulus dixit ad eum: † Percutiet te Deus paries dealbate. Et tu sedens iudicas me secundum legem, & Paratus. contra legem iubes me percuti? Et qui astant, dixerunt: Summum sacerdotem Dei maledicis? Dixit autem Paulus: Nesciebam fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: † Principem populi tui non maledices.

† 23. q. 1.
Paratus.

† Exod.
22. d.

Adductis in concilium Paulus, non iam Tribunum, sed omnem populum, omnemque alloquitur multitudinem, dicens: Nil mihi conscius sum, quod vestrum quenque offenderim, aut quid vinculis dignum commiserim. Græcè est, ἐγὼ πάντῃ δουλεύων ἀγαθῆ πειρασθέντι καὶ τῷ θεῷ, id est, vt Budæus vertit: Ego omni conscientia bona munere meo functus sum Deo. πωλιτίου θάσι autem hoc loco significat non simpliciter conuersari, quod priuati faciunt, sed creditum sibi munus administrare, vt magistratus faciunt, antistites, cenobiarchi, sacerdotes, curiones: qui vtinam verè cum Paulo dicere possent: Ego omnino bona conscientia credito mihi munere functus sum Deo. Ananias princeps sacerdotum post Ionathan in seditione quadam pontificum contra sacerdotes pro decimis interfectum, ægrè ferens Paulum se iustificantem, coram Tribuno iussit Paulum super os percuti. Cui Paulus: Percutiet te Deus paries dealbate. Super quod ait Raba. Non percutiat, quia prophetia est, & nõ maledictio, Paulo dicente: Benedicite, et nolite maledicere. Et iterum: Benedicite maledicentibus. Hoc autem non solum de Anania, sed & de sacerdotio Iudæorum accipiendum est, quod pro veteri lege & ficta superficie dealbato parieti cõparat. Cui superaddit Beda: Nõ perturbatione animi motus hoc dixit: quia illud pontificium simile parieti dealbato percutiendum erat, & destruendum, superueniente Christi sacerdotio, quod prædicantibus Apostolis est reuelatum, id quod August. Sermo. Do. in monte lib. 1. confirmat. Paulus pontificis iussu

palma percussus, cōtumeliosus est visus dicere: Percutiet te Deus paries dealbate. Quod minus intelligētibus cōuitiū sonat, intelligētibus verò propheta est. Paries quippe dealbatus hypocrisis est, id est, simulatio sacerdotalē prāferens dignitatē, & sub hoc nomine tanquā candido tegmine interiorem quasi luteā turpitudinem occultās. Græcè est, *πίχη κεκοριαμένη*. Est autem *κοριαμέμαι*, colore illinire, aut opere tectorio inducere & incrustare, quod & dealbare Cicero dicit. Et quòd nec irato animo, nec ironia dixerit, patet, cū is qui iudicē agere debuisset patiens, tyrannū tñ impatientem agebat. Verū cū Paulo improperarent quòd pontifici maledixisset, potuit nō cognouisse eū tanquā pontificē, ob longum tēporis intervallū, quo apud Gentes & nō Iudæos conuersatus fuerat, vtpote per viginti plus minus annos. Sed vt ait Oecume. Ignorantiā fortē simulat, quæ nulli nocet, sed dispensatoria est. De hoc dicit Beda: Dicit se nescire principē, quia sacerdotiū Iudæorum iam reprobatū est. Et si hunc verè nouerat in nouo testamēto principē non esse sacerdotū, tñ erudiēs alios modestius se habere erga eos, quorū sunt in potestate, tēperatē respondet. Et tñ inquit Erasmus, ita corrigit se, quasi peccasset, vt alios doceret deberi reuerentiam ijs in quorum potestate sumus. Por rō testimonium quod adducit, extat Exod. 22. Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices.

† Philip.
3. 2.
Mat. 22. d

Sciens autem Paulus quia una pars esset Sadducæorum, et altera Phariseorum, exclamauit in concilio: † Viri fratres, ego Phariseus sum filius Phariseorū: de spe et resurrectione mortuorū ego iudicor. Et cū hæc dixisset, facta est dissensio inter Phariseos et Sadducæos, et soluta est multitudo. Sadducæi autem dicunt non esse resurrectionem mortuorū, neq; angelū, neque spiritū: Pharisei autem vtraque consentunt.

Quoniā hic Ananias pontifex Paulū nondū conuictum cōnabat, quē Sadducæorum partes fouere Paulus sciebat, hanc mouet controuersia. De hoc enim dicit Euseb. lib. 2. ca. 23. Ananias autē iunior (quē pontificatū suscepisse suprā diximus) proteruus admodum & insolens moribus, hæresim defendebat Sadducæorū, qui in iudicijs crudeliores Iudæis cæteris videntur. Verū quia Iudæi

dæi dicere nolebant, quare non iudicant illū, cogitur se
 Phariseū enunciare, cū videret pontificē in opinione
 esse Sadducæorū. Apud Iudæos aut tres erant sectæ phi-
 losophorū, Esseni, Pharisei, & Sadducæi. De quibus plu-
 ribus philosophatur Iosephus. De Essenis plurimum de
 bello Iudaico lib. 2. ca. 7. sed nihil ad ré præsentē: de cæ-
 teris duabus quædā proponuntur dicenda, Pharisei, vt **Pharisei.**
 idē Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 9. omnia fato tribuūt, quæ-
 dā verò in sua potestate esse aiūt, vt vel fiant, vel nō fiāt.
 Idē lib. 18. cap. 1. Phariseorum victus simplex est, nullis
 mollibus delitijs, & quicquid his ratio dictauit, id sequū-
 tur peruitaciter. Maiores natu venerantur, nec audēt eis
 respondere monentibus, aut obloqui. Fato quæcunq; ge-
 runtur tribuunt, nec tñ homini voluntatis assensum adi-
 munt, hoc tēperamento Deū vti dicētes, vt cū omnia fiāt
 ex ipsius cōsilio, in homine tñ sit voluntas accedendi ad
 virtutē aut vitium. Animas credunt esse immortales, &
 sub terris earum iudicia fieri: tū præmiā cuiq; continge-
 re ex virtutis aut malitiæ merito, & has perpetuis dānari
 carceribus, illis facilem esse ad vitā reditum. Per hæc pla-
 cita magnā sibi auctoritatem parauerunt apud populum,
 & quicquid ad solēnes preces ad cultū diuinum at-
 tinet, iuxta horum interpretationē ac præscriptum fieri
 solet: tantū habent à ciuitatibus sapientiæ, tēperantiæ, &
 vitæ honestioris testimonium. de bello Iudai. lib. 2. ca. 7.
 Hi dicuntur, qui certiozem legalium ritū notitiā profi-
 rentur: & hi primum dogma habent, vt fato & Deo om-
 nia deputent, & quidē agere quæ iusta sunt, vel negligere,
 secundū maiorem partē esse in hominibus profiten-
 tur, adiuuare tamē in singulis & factum. Animā aut om-
 nem quidē incorruptā esse, transire autem in alia corpo-
 ra solas bonorum, improborū verò interminabili suppli-
 cio cruciari. At Sadducæi fatum omnino negant, & è re- **Saddu-**
 bus tollunt, dicentes nihil fataliter euenire hominibus, **cæi.**
 & omnia in nostra ipsorum potestate esse, vt tam foeli-
 citatis nobis ipsi autores simus, quā infortunij, si dete-
 riora consilia secuti fuerimus. Sadducæorum opinio cū
 corpore simul extinguit & anitnas, nec aliud quicquam
 præter legem seruandam existimant. Nam de sapientia
 cum præceptoribus disceptare ad virtutem deputant. Hu-

ius sectæ pauci sunt, sed ferè dignitate præcipui: ex horū tamen sententia vix quicquā agitur. Nam quoties magistratus licet inuiti suscipiunt, Phariseorū decretis assentiunt: ni facerent, non ferendi à plebeiorū multitudine. Deum extra omnē mali patrationē inspectionemque constituunt: aiunt aut electioni hominū vel bonum vel malū esse propositū, & secundum voluntatem propriam alterū vniciq; contingere. Animarū aut generaliter vel supplicia denegāt, vel honores. Et Pharisei quidem sociales, & qui studeant se mutua dilectione cōplecti: Sadducæi verò & inter se feris morib⁹ discrepātes, & cōuersatio eorum circa exteros inhumana. Hæc ille locis illis. *Factus est autē clamor magnus. Et exurgentes quidam Phariseorum pugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine isto: quid si spiritus locutus est ei, aut angelus? Et cum magna dissensio facta esset, timens Tribunus ne discerpere-tur Paulus ab ipsis, iussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, & deducere eum in castra.*

Sadducæi spiritum & angelum negant, ideo in contrarium Pharisei innuunt, dicentes: Quid si spiritus locutus est ei? in quo arguebant Sadducæos, & quod in Pentateucho pluries fiat angelorum mentio. Et vt ait Oecu. Duplici modo intelligi potest quod dictū est: Aut enim deest quippiam ad sententię expletionem, vt ita dicatur: Si autē spiritus aut angelus locutus est ei, incertum est inquit. Aut tanquam à Phariseis dicendum est esse verbū. Si autem spiritus vel angelus locutus est ei, hoc est, quæ de resurrectione loquitur, manifestum est quòd aut per spiritum sanctum, aut per angelū eruditus sit resurrectionis sermonē. Vnde graui facta seditione, timens Tribunus ne vim Paulo inferrent, atq; discernerēt, eo quòd se enunciauerat esse Romanum, raptus est à militibus, vt tanta præsentia & imminetia vitarent pericula, & in castrum, quo tutius eum defenderent, & tantus furor demulceretur, & discerent per quæ resipiscere possent.

† Inf. 27. c. *Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: † Constans esto. Sicut enim testificatus es de me in Ierusalem, sic te oportet & Romæ testificari.*

In tantis controuersijs exposito Paulo reuelat illi no-
ctu

Atu Dominus, quid circa eius finem decreuisset, propterea iubet eum bono animo esse, quia non minus Romæ, quàm Ierusalē Christi verbū defensurus esset, & eorū quę prædicauerat, fidele testimonium perhibere oporteret.

Facta autem die collegerunt se quidam ex Iudæis, & deuouerunt se, dicentes neque manducatuos neque bibituos donec occiderent Paulum. Erant autem plusquam quadraginta viri, qui hanc conuentionem fecerant: qui accesserunt ad principē sacerdotū, & seniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nos nihil gustatuos donec occidamus Paulum.

Pro eo quod est deuouerunt, Græci habent, ἀνθεματίζουσαν, hoc est, anathematizauerunt. Hoc verbū inquit Beda, quantæ sit authoritatis, norunt qui anathemate sacerdotali à societate Christi & Ecclesiæ alienantur: quod est ait Chryso, dixerunt se esse extra fidē in Deum, nisi quod decreuerant contra Paulum, implerent. Igitur inquit, semper sunt anathematizati illi: non enim occiderunt Paulū. Siue ergo occidissent, anathema erant, quia innocentē occidissent: siue non occidissent, anathema erant. Vnde Budeus: ἀνάθεμα est dicatio & consecratio, inde ἀναθεματίζουσαν dicti sacri homines, quorū capita dijs inferis dicata sunt & deuota. Sed nec vnus solus Iudæorū, sed quadraginta anathematizati sunt, qui ad idē factū conuenerunt, cuiusmodi sunt Iudæi, qui in rem bonā vouētes vix duo conueniunt, in malā verò plurimi, vel etiam totus populus. Vnde Beda: Cū Dominus dicat: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā: illi è contra iniquitatē esuriunt, & iusti sanguinē sitiunt, adeò vt etiā cibos à se abdicent, donec morte iusti satiētur. * Sed nō est sapiētia, non est

* Prou.
21. d.

Nūc ergo vos notū facite Tribuno cū cōcilio, vt producat illū ad vos, tanquā aliquid certius cognituri de eo. Nos verò prius quā appropiet, parati sumus interficere illū. Quòd cū audisset filius sororis Pauli insidias, venit, & intrauit in castra, nunciauitq; Paulo. Vocans autem Paulus ad se vnū ex centurionibus, ait: Adolescentem hunc perduc ad Tribunū: habet enim aliquid indicare illi.

Fraudem aliam in Paulum excogitant, quæ per humanâ irritatur prouidentiam. Neq; enim Paulus inquit Aug. de mendacio cap. 15. vitæ suæ transitorie consulebat, sed Ecclesiæ Dei, contra illôs qui eum occidere conspirauerant, consilium eorum Tribuno vt prodeatur effecit. Neq; tamen Paulus vult cuiquâ, neq; etiâ Centurioni reuelari secretû, tanquâ à diuina decretum prouidentia.

Et ille quidem assumens eum, duxit ad Tribunal, & ait: Vincetus Paulus rogauit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi. Apprehendens autem Tribunal manum illius, secessit cum eo seorsum, & interrogauit illum: Quid est quod habes indicare mihi? Ille autem dixit: † Iudæis conuenit rogare te, vt crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo. Tu verò ne credideris illis: insidiantur enim ei ex eis viri amplius quàm quadraginta, qui se deuouerunt non manducare neque bibere donec interficiant eum, & nunc parati sunt, expectantes promissum tuum. Tribunal igitur dimisit adolescentem, præcipiens ei ne cui loqueretur, quoniam hæc nota sibi fecisset.

† 23. q. 3.
Maximianus.

Super quod Beda: Paulus licet hostias obtulerit, caput raserit, nudipedalia exercuerit, Iudæis factus est Iudæus, vincula tamen quæ prædicta erant non euasit. Et hic isti quamuis concilia cogant, se deuoueant, insidias tendant, seruatur tamen Apostolus testimoniû de Christo Romæ redditurus, iuxta Christi promissum. Detecta est igitur virtute adolescentis fraus illorum, qui præsentatus Tribuno sic ait: Constituerunt Iudæi crastina die te rogare, vt in cõsiliu iuxta promissum tuum Paulum adducas, quasi diligentius aliquid de eo interrogaturi. Tu verò non acquiescas ijs. Insidiantur enim illi ex eis plusquam quadraginta viri, qui se deuouerunt nunquâ comesturos, nisi prius occiderint illum. Et nunc parati mandatum tuum expectantes. Adolescentem his auditis dimisit, prohibens ne cuiquam talia diceret, ne Pauli liberatio, & in Cæsaream deductio impediretur.

Et vocatis duobus centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, vt eant vsque ad Cæsaream, & equites septua-

ginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis, & iumenta preparate, ut imponentes Paulū, saluū perducerent ad Felicē præsidem (timuit enim ne forte raperent eū Iudæi, et occiderent, & ipse postea calumniā sustineret, & tanquā accepturus pecuniā) scribens ei epistolam continentem hæc.

Tribunus seditionem fieri metuens, nocte egit quod Iudæos latere volebat, vtpote hora tertia noctis, quam quidam horam tertiam post mediam noctem arbitrantur, alij tertiam horam noctis Iudæorum computo existimant, vt si noctem hora sexta inciperent, nona sequēs hora tertia diceretur. Iubet ergo centuriones ad tutum Pauli conductū necessaria præparare iumenta, inquit, Præparate: Græcè, κτίνυ τε παραστῆσαι. Quanquam Budæus legit παριστῆσαι, quod idem est, id est, præstò iumenta sistite Paulo, scilicet in vehiculum ascensuro, in quo Paulum saluum ad Felicem præsidem mitteret in Cæsaream, vt illic à iudice præcipuo in maiore spectaculo, & clariore auditorio differere possent Iudæi eā causam cōtrouersam, & nullam prætexerent excusationem.

Claudius Lysias optimo præsidi Felici salutem. Virum hunc cōprehensum à Iudæis, & incipiētem interfici ab eis, superueniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus est: volens scire causam quam obiciebant ei, deduxi eum in cōsiliū eorū. Quē inueni accusari de quæstionibus legis ipsorū, nihil verò dignum morte aut vinculis habentē crimen. Et cum mihi perlatū esset de insidijs quas parauerāt illi, misi eū ad te, denunciās et accusatoribus, ut dicāt apud te. Vale.

Tradunt Felicem hunc libertum fuisse Claudij Cæsaris vnicè illi charum, missum in Iudæam procuratorē post Cumanum exilio multatum. Hic Drusillam prioris Agrippæ regis filiā duxit vxorem, quæ prius nupserrat Azizo Emesenorum regi circunciso, cuius nuptias Epiphanes Antiochi Comagenorum regis filius recusa uerat, quòd mutata sententia Iudæorum religionem amplecti nollet, vt erat pollicitus puellæ parentibus. Drusilla autem non multo post dimissa est ab Azizo ex causa huiusmodi. Felix cum esset Iudææ procurator, visa hac scæminarū omniū, pulcherrima, amore eius captus,

Simonem amicum suum Iudæum genere Cyprium promago se gerentem ad eam misit, qui mulierem sollicitaret, vt relicto priore marito ipsi nuberet, beatâ fore pollicens, si non fastidiret hominem. Illa malè consultâ volens euaderet molestationes sororis Bernices inuidentis sibi formæ præcellentiam, consensit calcata religione patria Felici nubere, natoque ex hoc marito filio nomē Agrippæ imposuit. Huius Felicis tempore multæ apud Iudæam ortæ sunt seditiones, quibus Felix quo ad potuit occurrit non sine Iudæorum iniuria. Vnde postquâ Felici successor Portius festus à Nerone missus est, primores Iudæorum Cæsaream incolētium Romam profecti sunt apud Cæsarem Felicem accusaturi: dedissetque omnino pœnas iniuriarū, quibus Iudæos affecerat, nisi Nero eum donasset Pallantis fratris precibus, qui tum in precio erat apud principem. Quia hic Tribunus nō Iudæus, sed alienigena mille hominum caput erat, nō ad hoc iudex missus erat, vt de morte iudicaret, ideo Paulum ad primarium Iudææ iudicem & præsidem mittit, cum epistola qua eum etiam excusabat: Nisi enim illum è manibus eorum eripuissē, occidissent eum, quanuis nihil morte dignum, quantumuis deduxerint eum in concilium suum, & illum ibidem accusauerint. Vt autē apud Felicem innocentior appareat, mittit eum cum accusatoribus suis ad precipuū Iudææ tribunal, vt auditis à iudice accusationibus, accusatores confundantur, & Paulus innocens tandem appareat.

Milites verò secundum præceptum sibi assumentes Paulū duxerunt per noctem in Antipatridem. Et postera die dimissis equitibus, vt cum eo irent, reuersi sunt ad castra. Qui cum venissent Cæsareā, & tradidissent epistolā præsidi, statuerunt ante illum & Paulum. Cū legisset autem, & interrogasset de qua prouincia esset: & cognoscens quia de Cilicia: Audiam te, inquit, cū accusatores tui venerint. Iussitque in prætorio Herodis custodiri eum.

Cur autem Tribunus Paulum cum tanta miserit securitate, nisi quia illi tanquam innocenti reperto timebat à Iudæorum indicibili inuidia, & illum in nullo iudicaret.

dicaret condemnandum. Vnde iussu eius deducit eum inquit Chrysoft. quasi regem quendam lancearijs stipatum cum tanta multitudine in nocte, timentes iram & impetum populi. Cæsarea autem ista Palæstinæ est, de qua sup. cap. 21. distans ab Ierosolymis 30. leucis: ideo non potuerunt huc milites vna die deducere Paulum, sed manserunt Antipatride, quæ est vrbis Palæstinæ in tribu Manasse, quæ olim dicta est Capharsalama, vt. 1. Macha. 7. Exiit Nichanor obviam Iudæ in pugnam iuxta Capharsalama. Ea verò sita est in optimo Iudææ cæpo, & diuiti arboribus & fluminibus, inter Diospolim, quæ & Lidda, & Cæsaream Palæstinæ, procul ab Ioppe. 150. stadijs contra orientalem plagam, Iamdudum Tribunus per epistolam suam pro illo rationem reddiderat, & tamen adhuc Iudæi insidiantur: nec tamen soluitur, sed in vinculis accusatores expectat. O Felix, & nimium fœlix, si tunc agnouisses fœlicitatem tuam, quæ se tibi gratis obijciebat, sicut tuus præcessor Cornelius Centurio, qui nec Petrum aduenientem abiecit, sed longè distantem vocauit: tu verò nec Paulum salutis tuæ vocas præconem, sed venientem malè tractas, & in vinculis manere finis. Vnde nunc fœlix viueres, vbi cum Iudæis infœlix cruciaris.

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

Accusatus Paulus coram Felice à Iudæis, causam agente Tertullo illorum patrono, respondet, obiecta sibi crimina negans, se Christianum confitens, & se de resurrectione iudicari mortuorum. Quem cum audisset Felix & eius vxor Iudæa, reliquit eum vinctum successori suo Portio Festo.

Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus quibusdam, & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem aduersus Paulum. Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus, dicens: Cùm in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam prouidentiam, semper & ubiq; suscipimus, optimè Felix, cum omni gratiarum actione.

Ter-

Tertullus oratorem agens, iudicis primò beneuolentiam captat, iudicem laudibus præoccupat, verùm an verè, an falsè loquens oret, parum cõsiderat, qui solùm Iudæos reddere innoxios, iudicem applaudere, & fauorem attrahere, accusatum verò reum & culpabilem reddere: vnde à principio seditiosum, & rerum vocat innouatorem, præfidè verò adhuc à recta administratione æquissimum, qui tamen multa tyrannicè gereret. Nam & pontificem Jonathan monentem vt pietati daret operam, subornato Dora Ionathæ amico illum in Ierusalem interfecit. Multas in Cæsarea diuitum domos expilauit, alioqui tamen magorum & pseudoprophetarum seductores repressit. Nec mirum est si à tali laudetur oratore ab eo quod nõ est, vt admonitus officij esse incipiat qualis esse debet. Deinde captat beneuolentiam à persona iudicis, dicens: semper & vbique suscipimus cum omni gratiarum actione: ipsumq; laudibus præsertim præoccupat, quasi eum attentiosem reddere cupiès, qui de iniusta causa iustam facere tendebat.

Ne diutius autem te protrahã, oro breuiter vt audias nos pro tua clementia. Inuenimus hunc hominem pestiferum, & concitantem seditionem omnibus Iudæis in vniuerso orbe, & authorem seditionis sectæ Nazarenorũ, qui etiã templum violare conatus est, quem & apprehensum volumus secundum legem nostram iudicare.

Cùm Felix maximè seditiones odio haberet, & in seditiosos sæpissime animaduerneret Tertullus Paulũ imprimis seditionis accusat, vt iudici voluntatem puniendi Paulum immittat, qui non Palæstinam modò, sed totum orbem terrarum in Iudæos concitare non cessat, qui author est sectæ est Nazarenorum, & templum Dei prophanare tentabat, nisi apprehensum prohibuissimus. In quibus Paulum trium præcipuorum accusat, quorum quodlibet morte dignum arbitrabatur. Auertit inquit, quosdam Iudæos à lege patrum suorum, concitatq; inter & legem seruantes controuersiam & seditionem, sed etiam inter Gentes & Iudæos permanentes in lege sua. Est etiam vnus de præcipuis prædicatoribus cuiusdam nouæ sectæ, quam introduxit, Nazarenorum. Vnde Be-

da:

da; In illo tempore Christiani pro opprobrio Nazarenorum vocabantur. Postea inter Iudæos surrexit hæresis, quæ dicta est Nazarenorum, qui Christum filium Dei credunt de Maria natum, passum etiam & resurrexisse, omnia veteris legis mandata custodientes, sed dum volunt Iudæi & Christiani esse, neutrum sunt. Accusant postremo prophanationis templi, quamvis septem diebus durante purificatione permanserit in templo. Hunc autem iuxta legem se purificantem, volentes iuxta legem illum iudicare, legem contumelia afficientes. Neque enim inquit Chryso. legis erat percutere, occidere, insidiari.

Superueniens autem Tribunus Lysias cum vi magna eripuit eum de manibus nostris, iubens accusatores eius ad te venire, à quo poteris ipse iudicans de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adiecerunt autem et Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

Accusat etiam Lysiam Tribunum, qui superueniens cum percuteretur Paulus, magna vi illum è manibus eorum eripuit. Cui nec conueniebat hanc rem contra legem nostram facere, quam tamen fecit, ut ait Chryso. Ex quo poteris diiudicans de his omnibus cognoscere, de quibus nos accusamus illum. Græcè est ἀναξινας, quod magis hic quadrabat, interrogas, siue facta interrogatione, quam diiudicans. Ad hæc autem adiecerunt Iudæi, asserentes hæc ita se habere.

Respondens autem Paulus (annuente sibi præside dicere.) Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam. Potes enim cognoscere, quia non plus sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Ierusalem. Et neque in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in ciuitate: neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusans.

Paulus autem ad hæc minimè tacet, sed annuente præside liberè ad hæc singula respondet. Sciens te ex multis annis huic genti cõstitutum esse iudicem, tribus ad minus annis, æquiore animo spero me de rebus meis satisfacturum; Græcè, ἰθυμότερον τὰ παρ' ἡμῶν ἢ, seu πρὸ ἡμῶν-

ἱμαυτῆ ἀπολογῆμαι, id est, æquiore animo pro mea causa respondeo. ἀπολογῆμαι enim præsentis est temporis: inde ἀπολογία, oratio, qua se reus corâ iudice defendit. Non sunt inquit Chrysoſto. hæc adulationis verba, testificare iustitiam iudici, sed illa magis, quòd multa pace potiantur per eum. Satisfactorus itaque Paulus tribus obiectis, cuiq; figillatim respondet: sciebat enim nihil eorum fecisse, quorum accusabatur. Primo sic respondet obiecto: Quoniam si quam fecisset in vrbe Ierosolyma seditionem, ipse præses sciuiſſet, quia à duodecim diebus Ierusalem ascendisset, ideo recentissima esse seditio, quæ ignorari propterea tam citò non poterat. Verùm quia accusator non poterat recentem fuisse seditionem probare, mendacium finxit, quòd videlicet Paulus omnibus Iudæis in vniuerso orbe dispersis mouerat seditionem. Cui satisfacit Paulus, quasi per hoc rationem reddens: Tantum abest vt seditionem in Iudæos propter eorum legem concitassẽ, quia pro legis tuitione & impletione ascendi adoraturus iuxta legem in templum. At neque in templo, neque in Synagogis, neque in ciuitate inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concionantem, neque tumultum aut concursum quenquam ab aduẽtu meo possint probare fuisse in vrbe, nisi quem ipsi aduersum me iniustè fecerunt.

Confiteor autem hoc tibi, quòd secundum sectam quam dicunt hæresim, sic deseruio patri & Deo meo, credens omnibus qua in lege & prophetis scripta sunt, spem habens in Deum, quam & hi ipsi expectant resurrectionem futuram iustorum & iniquorum: in hoc & ipse studeo sine offenculo conscientiam habere ad Deum & ad homines semper.

Aduerte quòd idem est εἰρηαις Græcè, quod secta Latinè: quomodo igitur dicit, secundum sectam, quã dicunt hæresim. Sciendum itaque quòd Græcè est, κατὰ τὴν ὁδὸν, id est, iuxta viam, pro secundum sectam. Pro eo autè quod dicit, patri & Deo meo, Græcè est, τῷ θεῷ πατρί μου, id est, Deo patrio siue paterno meo, scilicet quem coluerunt patres mei. Hic igitur Paulus ad secundum respondet obiectum, de secta scilicet Nazarenorũ.

Vnde Beda: Sic deferuo patri Deo: non enim conuenit eum qui Græcè locutus est, dicere sectam quam dicunt hæresim, sed deferuo patri siue patrio Deo secundū illam viam, quam increduli hæresim, id est, sectam vocāt, quasi magis habeant pertinaciā quælibet sectandi, quam industriam recta cognoscendi, scilicet veram sectam Nazarenorum, quæ iuxta legem & prophetas ortū habuit. In quo ostendit eundem esse Deum veteris & noui testamenti, quem lex & prophetæ nunciauerunt, & quem Paulus in sua secta prædicabat, asserens se credere vniuersis quæ in lege Moyse & prophetis scripta sunt: in quibus latenter Christum induxit. Sed interim in sermone de resurrectione versatur, quam hi ab exordio oppugnabant, quo probato facilè innuit Christum surrexisse: quem & Iudæi, & præsertim Pharisei expectant in resurrectione mortuorum, in qua iusti in æternum præmium accipient salutis, iniqui verò damnationis. In hoc & ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere, &c. Græcè est, ἐν τῶν δὲ ἀντὶς ἀδικῶ ἀπρόδοκον διωκῶ ὑμῶν ἔχων, id est, interim autem meditor conscientiam habere inoffensam. ἀδικῶ enim meditari est, & exercere se in re aliqua.

Post annos autem plures eleemosynas facturum in gentem meam veni, & oblationes & vota, † in quibus inuenerūt † Su. 21. e. me purificatum in templo, non cum turba, neq; cum tumultu. Et apprehenderunt me, clamantes, & dicētes: Tolle inimicum nostrum. Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse, & accusare si quid haberet aduersum me, aut hi ipsi dicant si quid inuenerint in me iniquitatis, cum stem in concilio, nisi de una hac solūmodo voce, qua clamauī inter eos stans: Quoniam † de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis. † Su. 23. b.

Tertio satisfacit obiecto, quo templum prophanasse insimulabant Paulum, & ipsum violare nitētem. Ascenderat enim post plures annos Ierosolymam, vtpote 23. annos à sua conuersione. Cur autem ascēderit, insinuat, quia adoraturus genti suæ eleemosynas longo collectas labore facturum, & oblationes ac vota templo legis inuitu oblaturus, quo nō seditionis me accusare possunt,

aut

aut templi prophanationis, imò honoris. In quibus faciendis me inuenerunt absq; turba & quouis tumultu & talia deuotè facientè me cõprehenderunt ignominiose. Qui aut me cõprehenderunt Iudæi, quidã ex Asiæ rant, quos oportebat hic præsentés adesse, vt si quid cõtra me haberent, corã te afferrèt; vel qui nunc palàm accusant, dicãt quid in me iniustum inuenerint, cùm stem in concilio pro vnica voce qua clamaui: De resurrectione mortuorum ego iudicor. Super quod Raba. hoc per antiphrasim. Sciebat enim hoc eis placere. quasi dicat, nihil commisi, nisi quia prædicaui quod & ipsi credunt. Hæc erat inquit Chrysof. abundans iustificatio, nõ fugere ab accusatoribus, sed paratum esse ad reddendam rationem omnibus. De resurrectione inquit, mortuorũ ego hodie iudicor à vobis. Et nihil dixit eorum quæ meritò poterat dicere, quòd insidiati sint, & beneficientem comprehenderint: quod nõ erat prophanare. Nec enim idem sunt adorare & purificari, quod violare & prophanare: quod maximè causam confirmasse videtur.

Distulit autem illos Felix, certissimè sciens de via hac, dicens: Cùm Tribunus Lyfias descenderit, audiã vos. Iussitq; Centurioni custodire eum, & habere requiẽ, nec quenquam de suis prohibere ministrare ei.

Felix itaque distulit in præsentiarum ferre sententiã, & hoc dedita opera, cui perspicua erat Pauli innocentia, sed nolens punire illum, nec Iudæos repellere, Tribunal Lyfiam finxit expectandum, vt causam apprehensionis Pauli melius agnosceret. Nec necesse habebat expectare Tribunal, à quo audierat per literas de Pauli innocentia. Itaq; tam Tribunal, quàm ipse præses iudicabat Paulum à criminibus sibi impositis liberandum. Iussit tamen Centurioni, vt illum custodiret, Iudæis gratificans, vel etiam expectans pecuniam Iudæis procuratoribus à Paulo se accepturum. Hanc autem causatur expectationẽ, quia Tertullus Lyfiæ meminerat. Iussit itaq; Centurioni custodiã eius, & ne quempiam sociorũ eius prohiberet eum adire, & quæcunq; vellet ministrare.

Post aliquot aut dies veniẽs Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem

quæ est in Christum Iesum. Disputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit: Quod nunc attinet, vade, tempore autem opportuno accersiam te simul & sperans, quod pecunia ei daretur à Paulo: propter quod & frequenter accersens eum loquebatur cum eo. Biennio autem expleto accepit successorē Felix Portium Festum. Volēs autem gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum vincitum.

De Felice & Drusilla dictum est cap. 23. superiori. Ex eo autem quòd Iudæam Felix haberet vxorem, libèter audiebat Paulum de fide in Christum, quæ veteri testamento vsquequaque conformia erant. Nouerat enim Felix Christi fidem, diligenter instructus ex veteri testamento in his quæ Christianæ sunt fidei. Tanta autē erat verborum Pauli vis, ait Chryso. dum de iustitia, castitate, & futuro iudicio differeret, vt etiam præsidem attonitum redderet, Quamuis autem Felicem Gentilem futuri iudicij memoriam terrefaciat, pecuniæ tamen cupiditas illi ad salutem est impedimento, futuræque mortis delet memoriam. sperabat enim à Paulo se accepturum pecuniam. Quare non magis quærebat quo pacto ante illud tremendum tribunal staret intrepidus, quàm pecuniam, vel Iudæorum fauorem. Et tamen non ita hoc iudicium obliuioni dabat, quin aliquando memoriæ reuocaret, & Paulum accerferet, & cum eo colloqueretur, vsque ad biennium, quo expleto Felici successit Portius Festus. Vt autem Iudæis faueret, Paulum semper vincitum reliquit. Pro quo Græcè est, *χάριτας κατὰ νόμον τοῖς Ἰουδαίοις*. Verbum Græcum magis significat gratiam à Iudæis inire, quàm illis gratiam præstare, quod miror à multis non animaduersum. Cur autem acceperit successorem, diximus superiori capite.

CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

Iudæis insidiosè perentibus Paulum, Ierusalem reduci non concedit Festus, sed Cæsareæ accusationem audire & excusationem decreuit. De quibus Paulus interpellatus Romam appellat, cuius tamen causam Agrippa audire lætus cupiuit.

Festus ergo cum venisset in prouinciam, post triduum ascendit Ierosolymam à Cæsarea, Adieruntque eum principes sacerdotum, & primi Iudeorum aduersus Paulum, & rogabant eum, postulantes gratiam aduersus eum, ut iuberet perducì eum in Ierusalem, insidias tendentes, ut interficerent eum in via. Festus autem respondit seruari Paulum in Cæsarea, se autem maturius profecturum. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent.

Felici successit Portius Festus, à Nerone primo imperij sui anno in Iudæam missus: quam ut inquit Iosephus, offendit totam afflictam latronibus vicis passim populantibus, quorù ferocissimi appellati sicarij tunc ad maximum numerum excreuerat. Hic autem ut primùm Cæsaream aduenit, post triduum Ierusalem visere illi in animo fuit: adieruntque eum principes sacerdotum: vbi Græci habent, ἐπέσταν δὲ αὐτῷ, id est, significarunt ei, idque priuatim. Pro quo interpretis legisse videtur ἐπέσταν, id est, adierunt, quod incongruum non admodum mihi videtur, cum etiam eodem verbo vsus sit, cum res Agrippæ narrantur. Cum igitur Ierosolymis esset, primores Ierusalem postulauerunt à Festo aduersus Paulum fauorem, ut scilicet accerferet eum à Cæsarea in Ierusalem, intendentes insidias, ut eum in via interficerent. Respondit Festus Paulum optimè asseruari Cæsareæ propterea si qui sint eum accusaturi cuiusuis criminis, huc nobiscum descendant.

Demoratus autem inter eos dies non amplius quàm octo aut decem, descendit Cæsaream: & altera die sedit pro tribunali, & iussit Paulum adduci. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum qui ab Ierosolyma descenderat Iudæi, multas & graues causas obijcientes, quas nõ poterant probare, Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legē Iudeorum, neque in templum, neque in Cæsarē quicquā peccauit.

Maiores Iudeorum nulli parcentes labori non grauari sunt descendere in principatum Festi, Cæsaream videlicet Palestinæ, distantem ab Ierosolymis 30. ad minus leucis.

leucis. Prius verò quàm ab Ierosolymis descēderet Cæsaream, māsit Ierosolymis circiter decem dies, in quibus omni via tentauerunt eum corrūpere, vt illis daret Paulum, vel saltem illum morte afficeret. Timentes aut Pauli linguam, quàm sciebant eloquentem, & quasi verbis inuincibilem, vrgebant præsidem ad dicendā contra Paulum mortis sententiam, vel saltem ad concedendum illi in Ierusalem reditum, insidiantes illi in via. Redditus autem Cæsareæ Festus sedit pro tribunali, vt Iudæorum aduersus Paulum audiret accusationes die sequenti quo Cæsaream redijt: quem Iudæi magno vrgebant studio, plurimis Paulum accusationibus infestantes, quarum nullam penitus probabant. Quæ autem fuerint accusationes, patet ex respōsione Pauli, quia vel in legem, vel in templum, vel in Cæsarem peccasset: quas cum nō probarent, apertè negat. Quamobrem Festus à Iudæis accusari timens, sicut Felix præcessor suus, & plures alij, gratificatur illis quàm maximè potest, nec Paulum absoluens, nec illum iudicans.

Festus autem volens gratiam præstare Iudæis, respondens Paulo, dixit: Vis Ierosolymam ascendere, et ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ibi me oportet iudicari: Iudæis non nocui, sicut tu melius nosti. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, nō recuso mori: si verò nihil est eorum quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. Tunc Festus cum concilio locutus respondit: Cæsarem appellasti, ad Cæsarem ibis.

Festus autem quodam honore Paulum attrahere cupiens, non dat Iudæis Paulum, nec eum Ierosolymā iudicandum remittit, sed optioni eius totum tribuit, an Ierosolymam ascendere vellet, & de his omnibus apud eum iudicari. Respondens Paulus ait: Eiecerunt me semel ab Ierosolymis, & cum nil aliud habeant cuius me accusent, nisi quia peccaui in Cæsarem. Quòd si in eum peccauerim, apud eundem, quem læsi, cupio iudicari: ad cuius alto tribunal. Super quod ait Comestor: Erat autem sedes in Cæsarea, iuxta quā stabat Paulus, quā parauerat Herodes Cæsari, vt in ea sederet, si quādo veniret

in Cæsaream, vel quos mitteret iudices. Inde perstrin-
git illum quasi Iudæis fauentem, nihil inquiring Iudæis
nocui, sicut tu melius nosti: quid causæ est igitur vt tra-
dar illorum iudicio, qui mortem meam omni via appe-
tunt? Si quid morte dignum fecisse conuincor, non re-
cuso mortem, contra me fero sententiam, tanquam de
mea innocentia multum mihi conscius. Non dixit indi-
gnus sum morte, nec cupio absolui, sed quia iudicem in
accusatorum partes paululum declinare videbat, ideo
dixit: Cæsarem appello. Quo audito, Festus cum cõsilia-
rijs inito cõsilio respondit: Cæsarem appellasti, ad Cæ-
sarem ibis.

*Et cum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex et Ber-
nice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum, et
cum dies plures ibi morarētur, Festus regi indicauit de Pau-
lo, dicens: Vir quidam est derelictus à Felice uinctus, de quo
cum essem Ierosolymis, adierunt me principes sacerdotum,
et seniores Iudæorum, postulantes aduersus illum damna-
tionem. Ad quos respondi: Quia non est Romanis consuetu-
do damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur
presentes habeat accusatores, locumq; defendēdi accipiat ad
abluenda crimina quæ ei obijciuntur.*

Hic Agrippa, inquit Beda, filius erat Herodis Agrip-
pæ, quem ab angelo legimus sup. 12. cap. percussum, qui
vsq; ad subuersionē Ierosolymorū regnū Iudææ tenuit,
semper Romanis amicus, & ab omni illa Iudæorū sedi-
tione tutissimus. Eodem tēpore inquit Iosephus, Agrip-
pa rex extruxit insigni amplitudine domū prope porticū
in regia Ierosolymitana, quæ Assamoneorū fuerat, sitā in
edito loco, vnde amœnissimus prospectus patebat con-
templari urbē volentibus, cuius voluptatis rex cupidus
ē cubiculo spectabat quicquid circa templū fieret. Id ubi
viderunt Ierosolymitani proceres, tulerūt indignissimē:
neq; enim leges nostræ concedunt spectari quid agatur
in tēplo, præsertim sacrificia. Quamobrem altū parietem
excitauerūt super exedrā, quæ erat in interiori tēplo, ver-
sa ad solem occiduū. Hæc non solūm regij triclinij pro-
spectum arcebat opposita, verūm etiā occidentalis extra
templum sitæ porticus, vbi festis diebus Romani statio-
nes

nes habebant ad templi custodiam. Quo facto inquit Comestor, Agrippa Iudæis infestus descendit in Cæsaream, non tam ad salutandum Festum, quàm rogaturus vt parietem illum obrueret. Inde offensus etiam Festus iussit parietem dirui. Ciues verò ab Imperatore missis legatis impetrauerunt ne dirueretur. Bernice verò filia Agrippæ filij Aristoboli, soror Mariammes & Drusillæ, & huius Agrippæ soror, nupta primò fuit Agrippæ patruo suo: deinde cùm vidua in suspicionem venisset stupri cum Agrippa fratre, nupsit Polemoni regi Ciliiciæ. Post aliquot itaque dies regi Festus Pauli causam retulit. Quo audito rex desyderat videre & audire Paulum, quem Iudæi agrè videbant. Ideo inquit Festus, postulauerunt à me Iudæi aduersus illum sententiam. Quibus respondi, Romanis morem non esse quempiam donare hominem ad necem, nisi partes audiantur.

Cùm ergo huc conuenissent, sine ulla dilatione in sequenti die sedens pro tribunali iussi adduci virum. De quo cùm steterissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum: quæstiones verò quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere. Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione, dicebam si vellet ire Ierosolymam, & ibi iudicari de istis. Paulo autem appellante vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi seruari eum donec mittam eum ad Cæsarem.

Narrans Festus Agrippæ vniuersam rei causam, partim Paulum absoluit, partim Iudæos perstringit, quorum accusationes in nullo iudicium perurgebant: multas enim tales adduxerunt, sed non conuicerunt. Et de quodam Christo inquit: Meritò de quodam inquit, vt-pote principatum gerens, taliaq; minimè curas. De quibus etiam hæsitans quærit à Paulo si vult reuerti Ierosolymam. Et si hæsitans inquit Chrysosto. & anxius es, cur Paulum in Ierusalem trahis? Propterea Paulus nolens ab eo tanquam fautore hostium iudicari, dixit: Ad tribunal Cæsaris sto, Meminerat enim inquit Clarius, se à Domino admonitum, oportere, vt & coram Cæsare testimonium de ipso proferret: cuius rei implendæ nunc

opportunitatem oblatā intelligens, nihil cunctatus Cæsarem appellauit. Quæ omnia Agrippam in desiderium audiendi Paulum excitarunt.

Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam et ipse hominem audire. Cras inquit, audies eum. Altera autem die cum venisset Agrippa et Bernice cum multa ambitione, et introissent in auditorium cum Tribunis et viris principalibus ciuitatis, iubente Festo adductus est Paulus.

Mirabile præparatur Paulo auditorium, qui tamen innocens iam declaratus est. Assistit enim rex suis stipatus ministris: assistit & princeps cum Tribunis suis & primoribus ciuitatis, coram quibus adducitur & Paulus, qui à Festo nec solū non accusabatur criminum, sed & pro eo ipse rationem reddit. Quod autem dicit, cum multa ambitione, inquit Beda, pro ambitione in Græco est, *μετὰ πολλῆς φαιρόσεως*, id est, multiplici cum apparatu & pompa regalis officij, qua illam ambiente vndique stipabatur.

Et dicit Festus: Agrippa rex, et omnes qui simul adestis nobiscum viri: Videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Iudeorum interpellauit me Ierosolymis, petentes et acclamantes non oportere eum viuere amplius. Ego verò comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, iudicavi mittere. De quo quid certum scribam Domino, nō habeo. Propter quod perduxī eum ad vos, et maxime ad te rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam. Sine enim ratione mihi videtur mittere vinctum, et causas eius non significare.

In his omnibus Festus Iudæos vehementer accusat, Paulum verò nec solū excusat, sed illum prorsus absoluit. Cū illum morte dignum clamarent, hunc nil morte dignum fecisse comperit, quantumuis inquisitionem fecerit. Vnde Romam veretur mittere vinctum, nisi & vinculorum causam mittat, ne & apud Cæsarem censeatur imprudens & ridiculus. Quem enim Iudæi clamabant oportere mori, Festus ostendit recte appellasse. Propterea inquit festus, adduco vobis eum examinandum, ut cum consilio vestro habeam quid scribam.

CAPVT VIGESIMVM SEXTVM.

Paulus coram Agrippa se iustificans, suam conuersionem ordine narrat, & se Iudæis ac Gentibus Christum prædicatione ostendit: vnde cum Festus illum nimia scientia insanire diceret, respondit se velle omnes auditores esse similes illi Christianos. Vnde Agrippa iudicat illum, nisi appellasset, debere dimitti liberum.

Agrippa verò ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere. De omnibus quibus accusor à Iudæis, rex Agrippa, æstimo me beatum apud te, cùm sim defensurus me hodie, maximè te sciente omnia quæ apud Iudæos sunt, consuetudines & quæstiones: propter quod obsecro, patienter me audies.

Iudæis multo secius quàm expectabant accidit. Paulum enim intendebant probare sceleratum, qui persecutione illorum innocens repertus est: quem læsæ maiestatis accusabant, eorum accusatione ab omni ne dicam vitio, sed omni suspitione immunis declaratus. Ideo æquum nactus iudicem, permittitur se ab omnibus accusationibus purgare. Tutè igitur loquitur absque assentatione, se beatum reputans, qui loquitur coram iudice, qui & mores & ceremonias Iudæorum ac querelas iam dudum agnouit, & non sicut Felix aut Festus alienigenæ, qui Iudæorum quæstionibus fauere videbantur, & propterea illū semper vinctum etsi innocentem tenebant. Magna igitur libertate inquit Chrysolto. loquitur Paulus, non assentans, sed propter hoc se beatum dicens, quòd loquatur ei qui omnia sciat propter quæ à Iudæis apud regem accusatur, quæstiones scilicet Iudaicas, atque mores & consuetudines eorum: contra quas obsecrat patièter audiri, omniū rationé redditurus. Hiero. de optimo genere interpre. paulo secus legit. Paulus Apostolus inquit, præsentem regem Agrippa de criminibus responsurus, quod posset intelligere qui auditorus

erat, securus de causæ victoria statim in principio sibi gratulatur, dicens: De omnibus quibus accusor à Iudæis, ô Rex Agrippa, existimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui præcipuè nosti cunctas quæ in Iudæis sunt consuetudines & quæstiones. Legerat enim, inquit, illud Isaïæ: Beatus qui in aures loquitur audientis: & nouerat tantû oratoris verba proficere, quantum iudicis prouidentia cognouisset.

Et quidem vitam meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Ierosolymis, nouerunt omnes Iudæi, præsciētes me ab initio (si uelint testimonium perhibere) quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus. Et nunc in spē quæ ad patres nostros repromissionis facta est à Deo, sto iudicio subiectus, in qua duodecim tribus nostræ nocte & die deseruientes sperant deuenire: de qua spē accusor à Iudæis Rex.

Qui nil sibi conscius est Paulus, audenter & liberè loquitur. Quomodo inquit, feditiosus fuissem inter eos, quos in testes vitæ meæ præteritæ inuoco, & adolescentiæ meæ illorum acceptum habeo sufferre præsens testimonium. Quòd si me accusent fuisse discolum, siccarium, aut vagum, testes sunt, quia secundum exactissimam eorum sectam vixi religiosus Phariseus, quibus credo, qui conuersationem meam ab initio nouerunt, si ferre uelint testimonium. Cur igitur tantum in me inuehant inquires? De spē repromissionis patribus nostris facta. Predicare enim Christum nil aliud erat, quàm annunciare spem ad patres nostros per prophetas factam esse in Christo impletam, cuius summa est resurrectio mortuorum, cui inimici Iudæi dum ei resistunt, manifestò aduersantur. Ad quam probandam duas adducit rationes: Primam ex prophetis, quam uelut oraculum pro certissima fatentur. Alteram ab affectu, ut infra dicetur. Quo ad primam: Quid causæ est quòd huius spei resurrectionis me accusent, cum duodecim tribus nostræ die noctuque seruiendo se sperant ad eam peruenturas resurrectionem, quam pro certissima ex pluribus à nostris prophetis iam pridem suscitatis fatentur. Cum igitur vita mea non esset dissimilis vitæ

eorum, nec spei aut fidei eorum, cur me expetunt à te iudicari?

Quid incredibile iudicatur apud vos, si Deus mortuos suscitatur? Et ego quidem existimaueram me aduersus nomē Iesu Nazareni debere multa cōtraria agere: †quod & feci Ierofolymis, & multos sanctorum ego in carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta, & cū occiderentur detuli sententiam, & per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare, & amplius insanies in eos, persequebar usque in exteris ciuitates. †Sup. 9.a

Alteram subdit rationem : Cur incredibile inquit, iudicatur apud vos, si Deus mortuos suscitetur, cū hæc opinio apud vos in confesso sit: in qua si qui nō educati fuissent, nunc culpæ eorū tribueretur. Nam si Deū omnia posse fatemur, quod & ethnici non negant, cur mortuorum resurrectionē negabimus, cū plurimos Deus ante suscitauerit in exemplum futuri Messiaë suscitandi. Quòd si qui antè resurrexerint, quid criminis est Christū resurrexisse fateri. Nihilominus Iudæi magis odio, quā zelo in Iesum illum Nazarenū exarserunt, & me tanquā ministrū suum ad Nazarenos persequendos delegerunt, quorum plures blasphemare, & Iesum Nazarenū esse Christum & Messiam negare, alios in carceres detrusi, in alios qualiter occidi deberent sententiam tuli, nec Ierofolymis tantū, sed in exteris nationibus, nec meo tantū iudicio, sed & sacerdotum iussu hæc exequabar, quos in testes palàm profero, & in suam committo fidem.

In quibus dñi irem Damascū cū potestate & permissu principum sacerdotum, die media, in via, vidi, rex, de cælo supra splendorem solis circumfulsisse me lumē, & eos qui mecum simul erant, omnesq; nos cū decidissemus in terram, audiri vocem dicentem mihi Hebraica lingua: † Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare. Ego autem dixi: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Sed exurge, & sta super pedes tuos. †Sup. 9.a & 22.b.

Probat Paulus se testem fide dignum, quantumuis

Iesum impugnaret, in eius legem & euangelium insaniret, & plurima in eum faciens expugnaret credentes, suaderet blasphemias, principes, ciuitates, & cuncta in eum animaret, nullumque lapidem non moueret ad eius legem extinguendam, cum subito mutatus est in alterum virum, & qui secum aderat testes adducit: vnde his auditis non potuit non credidisse. In meridie enim inquit, cum ire Damascum iussu quidem sacerdotum, vidi circumfulgentem me & eos qui mecum erant lucem supra solis splendorem lucidam: cuius fulgore cum cecidissemus in terram, audiui vocem Hebraica me voce compellantem: Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare. Hucusque inquit Rab. sine stimulo restitisti: sed nunc si resistis, contra stimulum calcitrabis, quod, satis durum est. Stimulus enim est ipsa correctio, vt Ecclesiast. 12. Verba sapientium sicut stimuli. Hanc historiam narrat Paulus supra 9. & 22. in quarum qualibet aliquid addit vel minuit: quas facile concordare. In quibus Christi sibi loquentis resurrectionem manifeste annunciat, testes qui secum erant, & secum lapsi sunt praefulgore adducit, si preteritis nolint credere prophetis. Igitur inquit, quod ego refero non resurrexit a mortuis, non a prophetis modo, qui hoc annunciarunt, sed a viuentibus aperte ostendo. Sermonem itaque, qui idem est cum prophetarum dictis fideliter accipite. Sciscitanti autem mihi: Quis es Domine? Ego sum inquit, Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Sed exurge, & sta super pedes tuos. *Ad hoc enim apparui tibi, vt constituam te ministrum & testem eorum quae vidisti, & eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de populis & Gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, vt conuertantur a tenebris ad lucem, & de potestate Satanae ad Deum, vt accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos per fidem quae est in me. Vnde*

† Sup. 13. rex Agrippa, non fui incredulus caelesti visioni, † sed his qui
& 14. sunt Damasci primum, & Ierosolymis, & in omnem regionem Iudaeae, & Gentibus annunciabam, vt poenitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, digna poenitentiae opera facientes.

Inde efficax adducit Christi viuentis testimoniū, tam ex visu, quam ex auditu: in quo considerat inquit, Chryso-

sto. quàm mansuetè loquitur illi Deus. Apparui inquit, tibi, vt constituam te ministrum ac testem & eorum quæ vidisti, & eorū in quibus appareo tibi, eripiens te à populo Iudæorum, ac Gentibus ad lucem, & à potestate Satanae ad Deum. In quibus ostendit mala quibus increduli constringuntur, Satanam inquam, & tenebras: sicut & bona credentium, lucem Deum, & sanctorū sortem. Quibus inquit, credidi, hac me visione adduxit, & tandem persuasit, vt nihil amplius differrem: nec solum vt eos ad pœnitentiam hortarer, sed ad mirabilem vitā, dignis pœnitentiæ operibus iacumbentes. In quibus nec inobediens fui, nec negligens.

Hac ex causa me Iudæi cū essem in templo, † comprehensum tentabant, volentes me interficere. Auxilio autem ad- † Sup. 21. c. iutus Dei usque in hodiernum diem sto, testificans minori atque maiori, nihil extra dicens, quàm ea quæ prophetae locuti sunt, futura esse & Moyses, si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus est populo & Gentibus.

Vt autem sermo Pauli adulatione careat, totum quod factū est Deo ascribit, qui nihil prorsus egerit, quin iussu diuino, & quasi coactus fecerit, & qui non nisi sanctis, & iuxta legē eorum docuerit. Quomodo igitur alios optimā vitā docens seditionis & contentionis author fuisset. His tñ non obstantibus Iudæi illum in tēplo apprehenderunt, & nisi Dei nactus fuisset auxilium, ipsum interfecissent. Cuius tamen auxilio vsq; in hunc diem tam paruo quàm magno prædicabat, sed nil aliud, quā quod prophetae vnauimes prædixerant futurum, & imprimis Moyses eorū legislator, quòd scilicet passurus erat Christus, & primus ex resurrectione mortuorum futurus. Primus siquidem resurrexit, non amplius moriturus. Quia † Christus resurgens ex mortuis iam nō moritur, mors † Roma. illi vltra non dominabitur: licet pleriq; tā in veteri quā 6. a. nouo testamento, siue per Christum multi suscitati sint, amplius tamen morituri, vniuersalem expectantes resurrectionem. Nec immeritò igitur Christus dicitur primus ex resurrectione mortuorum, siue primitiæ dormientium; vt 1. Corinth. 15. † Nunc autem Christus 15. resur.

resurrexit à mortuis primitiæ dormientium. Ex quo manifestum illis denunciat, quòd non minus expectare debeant, qui prophetis credere non diffitentur.

† Inf. 12. c. *Hæc loquente eo, & rationem reddente, Festus magna voce dixit: † Insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Et Paulus: Nō insanio inquit, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor. Scit enim de his rex, ad quem constanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitrator. Neque enim in angulo quicquam horum gestum est. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quia credis.*

Videns Festus libertatem qua Paulus regem alloquebatur, existimauit hunc aliquid sinistri passum, quod insanix tribuebat: ideo ait, insanis Paule. Insanix deputabat, inquit Bed. quòd homo vinc-tus loco defendendi accepto non de calumnia, qua premebatur externis, sed de cōscientia, qua intus gloriabatur, sermonem faceret, atq; omnia reuelationis, qua de persecutore in Apostolū mutatus erat, miracula percurreret: sed & dispensatione nostri redemptoris ostensa, de resurrectione mortuorū concionantis habitu impetuque differeret. Adeo enim vox illa Pauli furore & ira plena erat, licet directa ad regem, vt aliquantulum motus sit Festus, libertatem eius intuitus ex animi perturbatione & ira manantē. Ideo inquit insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Pro conuertunt, Græcè est *πιστιπείνω*. Est autem *πιστιπείνω*, circumago, & retrorsum ago, atque in errorem induco. Sensus ergo est: Multæ te literæ è sana mente ad insaniam redigunt, & retrò agūt. Et licet asperè illum argueret Festus, mansuetè tamen illi respondet. Non insanio inquit, optime Feste, sed veritatis ac sobrietatis verba loquor, contra id quod Festus impropere, insaniam & furorem, non cum adulatione, sed cum reuerentia, qualem decet Imperatoris vicarium. Inde docet causam ob quā ad regem Agrippam sermonē direxit. Scit enim inquit, ipse rex, apud quem etiam liberè loquor. Latere enim eum nihil horum quæ facta sunt, quæ nec etiam in angulo sunt facta, quæ etiam vos scire oportebat primos, sed noluitis, iuxta illud: *† Consydera opera Dei, quòd nemo possit corripere, quē ille despexerit. Credis inquit,*

† Eccle-
siast. 7. b.

rex Agrippa prophetis? Scio quòd credis. Non hæc adu-
lando, vt quidam putant, ait Bed. sed verè profatur. A-
grippa enim vtpote Iudæorum ritu & legibus imbutus
credebat vera locutos esse prophetas, sed ad quem eadè
veritas pertingeret, id est, Dominum Christum vt perfi-
dus nesciebat: quamuis in cõctone quadam cum Iudæis
habita dixisse legatur: Sed de religionis auxilio præsu-
mitis, cum iam orbem discipuli Iesu repleuerint, haud si-
ne Dei nutu putamus illam crescere religionem. Hæc
ille, post quem Glos. ord.

*Agrippa autem ad Paulum: In modico suades me Christia-
num fieri. Et Paulus: Opto apud Deum & in modico, & in
magno, non tantum te, sed etiam omnes qui audiunt hodie,
fieri tales qualis & ego sum, exceptis vinculis his.*

Breui inquit oratione, & compendiosa doctrina, ac si-
ne multo labore mihi persuadere tentas, vt legem sequar
Christianorum. Cui Paulus respõdet optare se siue pau-
cis, siue multis verbis opus sit, omnes agnoscere Chri-
stum, fortè significans exiguum esse quod hætenus au-
dierat, præ ijs quæ de re illa dici possent: qui si vellet his
plura audire, & vberiore hac doctrina frui, se non ob id
defatigari, sed promptum & alacrem ad dicendum inue-
niret. Potest etiam illud: in modico suades me Christia-
num fieri: sic intelligi: Parum abest quin mihi persua-
deas, & nihil propius factum est, quàm vt me feceris Chri-
stianum. Nec pauco inquit Paulus, sed etsi opus esset ma-
iore, optarim te fieri Christianum. Omnino promptus
sum inquit Oecume. omnia facere pro salute, non tua so-
lum, sed & omnium qui præsentés sunt: verum & tales
qualis ego sum, exceptis vinculis his: non qui auersaretur
vincula pro Christo, aut erubesceret, aut molestè fer-
ret, quod illi erat quiddam quasi magna gloria dignum,
sed ad illorum suspicionem respiciens dicit & demittit
ad eorum opinionem & infirmitatem.

*Et exurrexit rex, & præses, & Bernice, & qui assidebant
eis: & cum secessissent, loquebantur ad inuicem, dicentes:
Quia nihil morte aut vinculis dignum quid fecit homo iste.
Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si nõ
appellasset Cæsarem.*

Qui nuper Paulum insanum dicebant, pro eo suffragia ferunt, absoluentes eum tanquam innocentem, qui nec quidpiam morte aut vinculis dignum admiserit, & ideo illum prorsus impunè dimississent, nisi Cæsarem appellasset. Et inter illos primus Agrippa absoluit, tanquã regia fultus dignitate, & qui fertur fuisse vir prudens & pius, & qui audito Paulo aliquantulum inclinatus est ad credendum Christum. Legitur enim in Ecclesiastica historia, quòd imminente Ierosolymorum excidio, Ecclesia quæ in Ierosolymis fuerat congregata, responso à Deo accepto emigrare iubetur, & transire ad oppidum quoddã Pellam nomine, trans Iordanem, in regnũ quidẽ Agrippæ, quos ibidem benignè suscepit. Et cùm ipse cõfcederatus esset Iudæis, ibi fuerunt benignè suscepti, & pacificè tractati. Paulũ itaq; libenter dimississet liberũ, nisi Cæsarem appellasset, alioqui pars eius aduersa mortem eius intentabat, & eũ tanquam morte dignum persequeretur: quamobrẽ nec eum præses poterat absq; suo graui periculo dimittere liberũ: sed neq; vinculis eum soluere. Quod singulari quidẽ dispensatione Dei factũ est, non solum quòd non absolueretur, sed quòd cũ vinculis Romã adiret, sicut ipse apud Timotheum gloriatur:

✠ 2. Tim. ✠ Memor esto Iesum Christum resurrexisse à mortuis
2. b. ex semine Dauid secundum euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula, quasi malè operans: sed verbũ Dei non est alligatum.

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

Datus Paulus Centurioni Romam ducendus vix Cretam aduerso vento peruenit: vnde periculosam prædicens navigationem, exeuntes vehementem patiuntur tẽpestatem, & tandem naufragium, à quo tamen sumpto cibo prædicente Paulo cuncti incolumes euaserunt.

† 7. q. 1. ca
p. 1.
Aduersi-
tas.
† 2. Cor.
11. f.

V† autem iudicatum est nauigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis custodijs Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ, tascendentes nauem Adrumetinam incipientem nauigare, circa Asia loca sustulimus, perseverante nobiscum Aristar-

*Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti autem die
venimus Sidonem. Humanè autem tractans Iulius Pau-
lum, permittit ad amicos ire, & curam sui agere.*

Post Agrippæ & Festi decretum, quo Paulus Ro-
mam ducendus erat, assumit eum Iulius Centurio co-
hortis Augustæ vna cum plurimis alijs vinctis. Con-
scendentes autem nauem Adrumetinam, nauigauerunt
in duobus diebus vsque Sidonem, comitante eos Ari-
starcho Macedone. Quòd autem Paulum cum Centu-
rione & militibus à Cæsarea longa nauigatione Romã
mittunt Imperatoris stipendijs, arguit eos seruandæ iu-
stitiæ fuisse studiosos. Quod dicit Paulum cum reliquis
custodijs: Græcè est, καὶ τινες ἐτεροὶ δεξιότατος, id est,
& quosdam alios vinctos, ita vt sensus sit secundum Be-
da in Gloss. ord. Vt iudicatum est, siue decretum est nos
nauigare in Italiam, tradiderunt Paulum & quosdam a-
lios vinctos Centurioni. Cùm dicit: ascendentes nauem
Adrumetinam exponit Raba. in Gloss. ord. id est, ad
Romam nauigantem secundum quosdam: sed melius
deriuatur de nomine ciuitatis Aphricæ, quæ Adrume- Adrume-
tis dicitur. Nam Hieron. in catalogo locorum huius ope tum vel
ris indicat Adrumetum ciuitatem esse in Bizacio regio- Adramyt
ne Aphricæ. In Græcis tamen codicibus est Adramytti- tium.
nam, de qua sic Vadianus: Aeolidis oppidorum celebriũ
est Adramyttium, cuius conuentus quondam Adramyt
tenus dictus est. Et Adramyttina illa nauis in Lucæ Actis
cap. 27. cui primũ vinctus Apostolus à Iulio Centu-
rione Romam nauigaturo impositus fuit. At Sidon, cui Sidon.
primò applicuerunt, vrbs est Phœnicix omnium maxi-
ma quondam, nunc angusta & breuis, sita iuxta ma-
re, in pulcherrimo continentis portu, ducentis stadijs à
Tyro remota, sed cum Tyro magnitudine, facie, & anti-
quitate contendens. Hanc Moyses Genes. 10. testatur à
Sidone Chanaan filio fuisse possessam, quæ est terminus
terræ promissæ versus Aquilonem, tribui Asser conu-
merata. In harum autem vrbiũ fines dicitur Christus
venisse Matth. 15. Mar. 7. Sed & Paulus iã catenatus Sido-
ni applicuit, cùm captus Romã duceretur, vt hic patet.
Feruntur Sidonij multarum artiũ inuentores, præcipuè
Arith.

Arithmeticae & Astronomiae, propter commercia & nauigationes frequentes, quae toties à prophetis memorantur. In Sidone etiam vitrarum officinae quondam plurimae fuerunt arenis Beli fluminis eò transfuectis: quibus fufis terfissimum vitrum conflabatur. de quibus Plinius & Strabo. Iulius hic Paulum humaniter tractans, permisit ei amicos adire, qui illius curam gererent, & eum consolarentur afflictum à vinculis, à metu, à circumductione. Inde cum sustuliffemus, subnauigauimus Cyprum, propterea quòd essent venti contrarij. Et pelagus Ciliciae & Pamphiliae nauigantes, venimus Lystram, quae est Lyciae: & ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, transposuit nos in eam. Et cum multis diebus tardè nauigaremus, & vix deueniffemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnauigauimus Cretae iuxta Salmonem, & vix iuxta nauigantes, venimus in locum quendam, qui vocatur Boniportus, cui iuxta erat ciuitas Thalassa.

Paulò multa in deterius eueniunt. Effugerat hostes, incidit in pericula maris, imò incidit in naufragium. In principio autem ne directè Romam tenderet, contrariatur ventus, qui eum detecit in Cyprum. Inde nauigantes per mare Ciliciae & Pamphiliae, veniunt Lystram. Super quod dicit Beda: Pro Lystra in Graeco Smirna: Hieron. verò dicit Myra. Et ita Chrysofost. scribit: Tunc Pelagus quod est inter Ciliciam & Pamphiliam emensi, peruenimus Myram: quod verifimilius est. Myra enim iuxta mare Pamphiliam: Lystra verò est in Lycaonia, distante ab eo mari plusquam 40. leucis Gallicis. Iuxta Myram igitur nacti Alexandrinam nauem euntem in Italiam, importunis semper ventis tardè nauigauerunt, & vix applicuerunt Gnido. Qui portus est prouinciæ Cariae pertransita Rhodo: in peninsulae enim cornu Gnidus hodie caput Chij à nautis Italiae dicta, & citra eam ab Austro-Lorynia contra insulam Carpathum, à Borea autem Ceraurus fuit Choo obuersa. Et inde soluentes vix potuerunt appellere Cretam, iuxta tamen Salmonem etiam cù difficultate applicuerunt. Graecè verò dicitur, μέλις τὸ παραλεγόμενοι αὐτὴν, id est vix littus eius legentes, venimus in locum qui dicitur Boniportus. Vbi intellige τὸ

Gnidus.

Boniportus.

Boni-

Boniportus, non genitiui casus esse, sed recti pluralis, cum Græcè sit, καλὸς μὲν καλὸς λιμὲνας, id est, vocatum boni portus pluraliter ad verbum. Neq; video cur καλὸς sit potius vertendum pulchri, quàm boni portus. Est autem Salmon Cretæ promontorium, quod Plinio & cæteris dicitur Sammonium. Præterea è latere insulæ Austri no Bonosportus, & Lasæam ciuitatem, quam Actor vocat Thalassam: ea autem littoraria est iuxta Bonosportus, inter Sammonium & Phœnicen portum. Alij pro Thalassa legunt Thessala, vt ait Erasmus.

Salmona.

Thalassa.

Multo autem tempore peractò, & cum iam non esset tuta nauigatio, eo quòd ieiunium iam præterijisset, consolabatur eos Paulus, dicens eis: Viri, video quoniam cum iniuria & multo damno non solum oneris & nauis, sed etiam animarum nostrarum incipit esse nauigatio. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quàm his quæ à Paulo dicebantur.

De hoc ieiunio dicit Chryso. Ieiunium hoc opinor dici, quod Iudæi seruant. Nam post Pentecosten exierat illinc post multum tempus, ita vt in ipsa ferè hyeme uenerint in partes Cretæ. Et hoc quoque non paruum miraculum, quòd illi propter hunc seruati sunt. Raba putat melius dici septimū ieiunium, scilicet Septēbris, in quo occisus fuerat Godolias. Quæ nō placent Lyrano, quoniam Centurio & milites qui cum eo erant, & etiam nauæ saltem pro bona parte Gentiles erant, hæc ieiunia nō seruant: ideo magis illi videtur ieiuniū illud in mari fuisse, vbi propter tempestatem non vacabat nautis comedere, nisi parum, propter nauis regimen, & alijs propter timorem, propter quæ nauæ facti erant debiliores. Hæc ille. In quam opinionem multum philosophatus Erasmus tandem decidit. Atque ideo inquit, suadet Paulus manendū, quo liceat reficere corpora. Ecce nunc inquit Oecu. vaticinatur Paulus, dicens eis quod naufragium facerent. Et licet non contigerit eis naufragium cum damno animarum iuxta ipsius sermonē, hoc tñ naturæ cursu euenisset, nisi Deus præseruasset. Propter ipsum enim fecit, vt illi quoq; salui essent. A tempestate autem factum est naufragium: quoniam vehemens erat procel-

la. Maius autem fuit miraculū, quòd tali tempore è medijs seruati sint periculis & ipse Apostolus, & propter cum ceteri. Non ergo mentitus est. Hæc ille. Centurio autem artis nauigandi peritis magis credens, quàm imperitis, fidem non adhibet his quæ à Paulo dicebantur, quasi artis magis quàm fortunæ sit vitare naufragiū. Et cum aptus portus non esset ad hyemādum, plurimi statuerunt consilium nauigare inde, si quo modo possent deuenientes Phœnicem hyemare, portum Cretæ respicientem ad Aphricum & ad Corum. Aspirante autem Austro, æstimātes se propositum tenere, cum sustulissent de Asson, legebāt Cretā. Non post multū autē misit se contra ipsam vêtus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo. Cūq; arrepta esset nauis, & nō posset conari in ventū, data nauē flatibus ferebamur.

Phœnicæ.

Euroa-
quilo.

Cumque locus non esset idoneus ad hybernandum, à coniectura magis quàm à peritia soluerūt inde, & fortunæ totum commiserunt, quæretes si quo pacto Phœnicem peruenire salui possent. Phœnix seu Phœnicæ, cuius hic meminit, optimus est Cretæ iuxta Bonūportum, Lasæam, & Asson locus. At cum Phœnicem vt aptum hybernis locum ingredi constituissent, repētè exorto Euroaquilone arrepti, & ad insulam Candā, quam Græci dicunt Claudam, delati, cum non daretur portus, in amplissimum pelagus adacti fuerunt, hoc vnum interrim summis viribus conati, ne Aphricano littori appulsi in Breuia & Syrtes inciderēt. Tymendum id prorsus erat, propter venti cursum, qui à latere Septentrionis exortus, Cretæ præsertim auulsas naues rectā in oram Syrtium impellebat. Euroaquilo autē ventus, cuius hic meminit Euangelista, ni fallor inquit Vadianus, Cecias est, ab exortu æstiuo progressus, authore Plinio. Euro autē aquilo dictus, quòd à parte Boreæ Aquilonē, ab Aequinoctio Subsolanum, qui & Eurus est, habeat, mediusq; inter illos incedat. Cōstat autē illū violentū & tempestuosum esse: qui etiā Typhonicus dicitur, id est, tōpestiuus, qui numeratur inter repentinos flatus, præcipuè nauigantiū, qui nō antenas modò, sed nauigia solet frāgere. In insulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Candā, potuimus vix obtinere scapham. Qua sublata, ad-

intorjjs utebantur, accingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur. Valida autem nobis tempestate iactatis, sequenti die iactum fecerunt, & tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt.

Beda aliam translationem ita manifestius habere dicit: Tunc transcurrimus insulam quæ dicitur Canda, quâ occupare non potuerunt, sed scapha missa adiuuare cœperunt nauem, præcingentes eam. Trahebant autem & ancoras, timentes ne incurrerent in Syrtes. Ex quo patet, quòd funibus à medio nauis latere vtrique circa eiusdem anteriora demersis, ancoras his quæ traherentur adiunxerunt, quod fiebat ad retardandum nauigium, ne præpropere incursu inciderent in Syrtes solo auditu terribiles, quia omnia rapiunt ad se. Hæc ille. Est autem scapha leuis nauicula ex vimine facta, crudo corio connecta, dicta Græcè *σκαφὴ*, à contemplando, quòd per eam nauæ vel Pyratæ terras & littus prospiciant. Hanc ergo pro adiuuanda maiore nauî cum deposuissent in mare, vix fluctu feruente potuerunt obtinere ne laberetur in profundum. Canda autem siue Cande insula à Plinio & Pomponio Gandos dicitur, à Ptolemæo Claudos, vt exinde constet imitari consuetudine nomina. Nã & Beda hoc loco vidisse se exemplaria testatur, quæ vocabulum Cande, non Claude haberent, vt & Gande dicta videri possit, & Claude, sicut Gandos & Claudos. Sita autem est haud longè à promontorio quod contra Phycuntem Aphricæ promontorium spectare dicitur. Nec ea quæ nauî fecerant iuuerunt eam ne periret, sed cum vehementiori iactarentur tempestate, manibus suis armamenta proiecerunt, & tunc maior oritur tempestas, & ingentes tenebræ.

Neque autem sole, neque syderibus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ. Et cum multa ieiunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio eorū, dixit: Oportebat quidem o viri, audito me, non tollere à Creta, lucrūq; facere iniuriā hanc & iacturam. Et nunc suadeo vobis bono animo esse: amissio enim nullius animæ erit ex nobis, præterquā nauis.

† Sup. 12. † *Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum ego, et
a. & 13. b. cui deserui, dicens: Ne timeas Paulus, Cæsari te oportet
assistere: & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigāt te-
cum. Propter quod bono animo estote viri, credo enim Deo,
quia sic erit quemadmodum dictum est mihi. In insulam au-
tem quandam oportet nos deuenire.*

In his patet Pauli in omnibus & prosperis & aduer-
sis alacritas. Superius enim iuxta Cretam animaduerte-
rat seuituram in eos tempestatem, periculosamq; nauiga-
tionem, nec illi tamen crediderunt: sed neq; desijt hor-
tari eos, vt sibi caueant magis quàm cauissent. Nunc au-
tem grauius cernens ingrauescere periculum, vnus om-
nes excitat, & tandem ad capiendum illos animum com-
pellit. Narrat autem angelum sibi astitisse boni euentus
nuncium, quod non se iactando dicebat, sed illos potius
ad fidem prouocando. Nam & ideo pelagus turbari per-
missum est, vt & per id quod auditus non est, & per id
quod auditus est, spiritalis in Paulo gratia panderetur, vt
vel in posterū credant, ex his quæ cōtigisse videbantur,
quæ & à Paulo prædicta erant. Et duo inquit Chryso-
st. dicendo prædicit, & quod in insulam exeundum illis e-
rat, & quod nauis peritura. Qui aut in illa saluandi sint,
id quod non erat coniecturæ, sed prophetiæ, & quod Cæ-
sari assistendus esset. Quod autem dixit: Donauit tibi
Deus omnes: non erat arrogantia, sed volentis adduce-
re ad fidē nauigationis socios, nō vt ipsi gratiam habeāt,
sed vt credant his quæ ab ipso dicebantur. Quod ergo
dixit angelus Paulo: Donauit tibi omnes, &c. tantundē
est, ac si dixisset: Digni quidē erant qui perirēt, quoniam
inobedientes fuerant, veruntamen in tui gratiā hoc fit.
Quod autē dixit: Oportebat quidem o viri, audito me,
non tollere à Creta. Græcè est: ἵδεν μὲν ὃ ἀνδρες, καὶ ἀπ-
χίδαντας μοι μὴ ἀναγινῶσαι ἀπὸ τῆς κρήτης: id est, Opor-
tebat quidem o viri, vos mihi obtemperasse, nec soluisse
à Creta, Quod verò dicit: lucrifacere inuiriā hanc
& iacturam: notat Erasmus Græcè esse κερδῆσαι, id est, ac-
cerfere sine causa: id enim lucrifacere hoc loco sonat. Et
ἐββην, id est, iniuriā vocat incommoditatem cœli, &
violentiā maris: & item iacturam nauis & bono-
rum

rum in ea existentium.

Sed posteaquam quartadecima nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria circa mediam noctem, suspicabantur nauæ apparere sibi aliquam regionem. Qui & summitteres bolidem, inuenerunt passus viginti, & pusillum inde separati inuenerunt passus quindecim. Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes ancoras quatuor, optabant diem fieri, Nautis uero quærentibus fugere de nauî, cum misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à protra ancoras extendere, dixit Paulus Centurioni & militibus: Nisi hi in nauî manserint, uos salui fieri non potestis. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere.

Sciebat autem Paulus quod acceptus non est calami tosis obiurgator, sed etiam ubi plures calamitates præterierint, sit acceptior. Igitur tunc aggreditur eos, quando omnis salutis spes adæpta est: inde utilia illis prædicere cœpit. Ut autem decimaquarta nox facta est, timuerunt, optantes diem fieri. Locum enim aduertentes, difficilem esse contendebant: per Adriam enim hæc illis contigerunt. Adriaticum vocat Ptolemæus, quod Adriam Lucas Act. 27. Nauigantibus inquit, nobis in Adria circa medium noctis, suspicabantur nauæ sibi apparere aliquam regionem. Notius autem, quam ut memorem, id mare & Adriam dici ab oppido veteri, & Adriaticum, Ciceroni etiam Adrianum, cuius sinus ille Adriaticus, qui Venetias usque & Tergestum ingreditur. Et licet nox esset, existimauerunt se esse prope quandam regionem, ideo iecerunt in mare bolidem. Et Græcè dicitur: καὶ βολίσαντες ἕρπον ὀργυίας ἕκαστοι, βραχὺ δὲ Διαστῆσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, ἕρπον ὀργυίας δεκάπεντε: id est, & iacto in mare in perpendiculo nautico, inuenerunt passus viginti: cum uero modico interuallo discessissent, rursus demisso perpendiculo inuenerunt passus quindecim. Est enim ἡ βολίς, unde deductum uerbum βολίσω, instrumentum nauticum, quo maris altitudinem nauæ explorant, quod etiam dicitur καταπῆρατῆρ. Quod autem interpretes vertit passus, Græcè est ὀργυίᾱς. Est autem ὀργυία non modò passus, sed & vlna, & manuum extensio, siue mensura senum pedum,

quam vulgò toisiam appellamus. Ideo cùm mare nequaquam passibus vti terrã metiri soleamus, sed demisso fune per pedes magis aut vlnas, vide ne ὄψυις hoc loco sumi possit pro mensura sex pedum aut vlnarum. Cumque verò cuncti fugam quærerent, respondit Paulus: Nisi manseritis in nauì, naufragium euadere non poteritis: quòd tam firma est Dei veritas, vt pereant omnia potius necesse sit, quàm illam vlla ex parte minui. Ex dispensatione dicebat illis Paulus, vt eos inde confunderet, & ne prophetia excideret, qua illi promissum fuerat per angelum, neminem ex toto cœtu periturum Deceuerat enim Deus illos virtute sua seruare, non illorum industria: quod non contigisset, si nauatæ vel milites aufugissent. Videbant enim suum consilium, quanto iniecerat eos periculo: tunc verò Paulo potius, quàm sibi credere debuerunt. Tunc milites Paulo adhærentes & illi credentes steterunt, & funes scaphæ exscidentes, eam in mare delabi permiserunt.

Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie expectâtes ieiuni permanetis, nihil accipientes: propter quod rogo vos accipere cibum pro salute vestra: quia nullius vestrum capillus de capite peribit. Et cùm hæc dixisset, sumens partem gratias egit Deo in conspectu omnium, et cùm fregisset, cœpit manducare. Animæ quiores autem facti omnes, et ipsi sumpserunt cibum. Eramus verò uniuersæ animæ in nauì ducente septuaginta sex. Et satiati cibo alleuiabant nauem, et stantes triticum in mare.

At mirum videri potest quomodo nauatæ edax hominum genus quatuordecim dies durauerint καὶ ἄριστοι, id est, impatti, nisi fortè non sumpsisse cibum dicuntur, qui per ocium non egerint conuiuium, quemadmodum solent nauatæ tranquillo mari. Propterea hortatur eos ad salutem suam cibum sumere, nempe edere, ne fame consummami, salutis vestræ succurrere est. Neque tamen illis cibi cura est, vtpote non siuente periculo occupari circa res vulgares. In hoc enim rogabat eos assumere cibum, ne fortè fame pereant. Et primus panem sumens

gratias

gratias egit, quòd eos Dominus saluasset in tantis periculis, à quibus tamen nondum erepti erant, vt & alacres fierent. Quo factum est vt ipsi satiatis alleuiata est nauis. Et quantum essent plures in nauì, vtpote 272. non tamen vnus eorum perijt facto nauis naufragio. Leuiores autè nihilominus triticum deiecerunt in mare. Gracè est, ἐξβαλλόμενοι οἱ σῆν. ἐξβαλλόμενοι enim non modò simpliciter iactare significat, sed etiam leuandæ nauis causa iactum facere.

Cùm autem dies factus esset, terram non agnoscebant, sinum verò quendam considerabant habentem littus, in què cogitabant si possent eijcere nauem. Et cùm ancoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes iuncturas gubernaculorum, & leuato artemone secundum auræ flatum, tendebant ad littus. Et cùm incidissemus in locum bithalassum, impegerunt nauem, & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur à vi maris.

Postea quàm Paulus sic allocutus est eos, & ipse & cæteri comedissent, antequam dies fieret. Facto autè die huc atque illuc prospicientes terram non agnoscebant: eandem verò sinum quendam animaduertunt littus habentem, in quod cogitabant, si possent, suam immittere nauem. Sublatis igitur ancoris, laxatis gubernaculorum iuncturis, & sublato artemone, qui dicitur antemna mali, hoc est, lignum transversum mali, in quo lignum alligatur ad auræ flatum, tendebant ad littus. Cumque incidissent in locum bithalassum, impegerunt nauem. Est autem bithalassus locus bimaris, quòd vtrinque mari alluatur, Isthmumque constituat. In eo quidem loco immobili prora fixa manebat, puppis verò à vi vndarum mouebatur.

Militum autem consilium fuit vt custodias occiderent, ne quis cum enatasset, effugeret. Centurio autem volens seruare Paulum, prohibuit fieri, iussitque eos qui possent natate, emittere se primos, & euadere, & ad terram exire: & cæteros alios in tabulis ferebant, quosdam super eà quæ de nauì erant. Et sic factum est † vt omnes animæ euaderent ad terram.

† 7. q. 1. ca
no. Ad-
uersitas.

Iterum inquit Chryso. tentat diabolus obfistere prophetiæ, & volebant milites quosdam interficere, sed non permisit Centurio, vt Paulum feruaret, adeò illum iam familiariter diligebat. Cæterum etiam per hoc alij Paulo grati facti sunt, propter quem non permisit eos occidi Centurio. Ita inquit Chryso. mihi videntur ex confesso mali fuisse, ita vt occidere illos vellent, sed non est factum, consilio impedito. Ex quo ostenditur quòd Paulo donati sunt, vt Pauli impleretur prophetia. Alij itaque in tabulis efferebantur, alij seipsis natabant, & sic omnes seruati sunt, & Pauli prophetia impleta est: in quo per salutem suam præter spem didicerunt quis esset Paulus. Si autem inquit Chryso. diceret quis quare non & nauim seruauit? Vt discant quale periculum euaserint, quia non totum fiebat humano adiutorio, sed manu Dei, quæ absque naue seruauit.

CAPVT VIGESIMVM OCTAVVM.

Paulus cum socijs post naufragium à Barbaris humane exceptus in insula Melita, à vipera sine læsione percussus, patrem Publij insulæ principis sanauit, plurimosque olios. Vbi post trimestre alteram nactus nauem Alexandrinam Romam venit, illicque Iudæis conuocatis appellationis causam exponens per biennium prædicare permissus est, cum omni gaudio ab alijs exceptus.

ET cum euasisssemus, tunc cognouimus quia Mitylene insula vocabatur. Barbari verò præstabant non modicam humanitatem nobis. Accensa enim pyra reficiebant nos omnes, propter imbrem qui imminebat, & frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, & imposuisset super ignem, vipera à calore cum processisset, inuasit manum eius. Vt verò viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, ad inuicem dicebant: Vtique homicida est homo hic, qui cum euasit de mari, ultio non

non finit eum viuere. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est. At illi existimabant eum in tumorem conuertendum, & subito casurum, & mori. Diu autem illis expectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes se dicebant eum esse Deum.

Explorata cum studio libero insula, nouerunt eam vocari Mitylenem, secundum alios Melitenen, secundum alios verò Militen, aut etiam Miletum: Graeci verò hanc vocant Meliten, seu Melitam, nunc vulgò Maltam. Hæc est nunc à Rhodijs militibus possessa, quæ & Pauli naufragio satis nota, ferè medio pelago inter Lilybæum Siciliae promontorium, & Cercinnam Aphricæ insulam, quæ sinui magnarum Syrtium adiacet, ponitur cum oppido eiusdem nominis. Vnde scribit hic Lucas Paulum **C H R I S T I** Apostolum Melitam venisse, naufragumque & vinctum multa humanitate à Barbaris susceptum. Patet insula tota circuitu 60. millia: qua latior est passuum millia 12. continet: longa passuum millia 20. Nulla in toto Adriatico mari insula distat à continenti longius: distat verò à Sicilia 60. millibus. Hanc nostris temporibus apprimè descripsit Ioan. Quintinus Heduus, inter nostræ tempestatis sanctissimorum canonum doctores eruditissimus, postquam totam insulam longis exercitationibus persuaerat, & obseruauerat: cui oculato testis magis crediderim, quàm auritis decem. Hanc diuo Paulo dicit consecratam insulam Melitam, quem ibi quondam Deum credidit cuius mira quædam tota insula priuatim ac publicè religio est. Augustinus in ea templum, vbi nunc episcopi sedes, diuo Paulo dicatum est. Nec enim (Lucæ adducti, sicuti volunt annalibus) tenacius certiusve credunt indigenæ Petrum Romæ fuisse, quàm Paulum Melitæ, tam ex locis à Creta ad Melitam supra descriptis, quàm ex his quæ infra à Melita describit ad Romam. Propter vrbem spelunca est effossa introrsum rupe inquit, duabus intus aris, vbi cum vinctus Paulum tres asseruatum menses referunt, insulanos interim varijs morbis & infirmitatibus vexatos sanantem, & ad Christum sua prædicatione

catione vocantem. Huius autem insulæ colonos vocat hic Lucas Barbaros, non ex contemptu, sed hoc magis eos laudans, quòd tam benefici fuissent, trium scilicet mensium hospitium largiti. Paulus nec ociosus ignem focijs calefaciendis accensurus, sarmenta sumpta posuit in ignem, sub quibus latens vipera apprehendit manum illius, à qua protinus resiliens, in ignem salijt, tanquam sibi ipsi pœnam infligens, quòd corpus nullo modo sibi conueniens petijisset ac oppugnasset. Hoc itaque intuiti Barbari, eum quoque qui certam mortem euaserat Deum esse ducebant, vt quibus moris erat omnem qui gloriosum opus præstaret, Deum existimare, quemadmodum etiam veteres deos nominabant, aut eos qui aliquid operarentur, quod vires ipsorum suorumque coæuorum excederet. Sic Deus quantus esset Paulus, statim declarauit, ita vt Deus crederetur, ex quo tamen à vulgo iudicatus est homicida. Vnde cogita quàm procliuēs & indiscreti sunt homines ad iniqua ferenda iudicia, & quàm sæpe fallantur. Expectabant igitur illi visa manu Pauli pendente vipera vt citò incenderetur, & caderet mortuus: videntes autem quia nil tale illi contigerat, nihil mali ei accidisset, mutata mente clamauerunt eum esse Deum. Vnde idem Dominus Quintinus: Insulam existimant coloni ab omni veneno liberam Pauli facto, & omnibus veneficis serpentibus esse immunem. Præterea inquit, vt hæc insula non solum à Paulo diligi, sed ab eodem incolis & custodiri videatur, Melitæ nullum maleficum serpentis genus neque nascitur, neque nocet aliunde inuectum: sunt indigenæ quasi terrori serpentibus. Scorpiones dirum alibi animal, inter manus lasciuientium puerorum conspiciuntur innocui: quod Paulo viperam admorso pendentem digito citra noxiam excutienti ferunt acceptum. Ex eo autem antro, quo trimestri hyemauit Paulus, nullo non die per aduenas lapidum frustra effringuntur, quibus serpentum & scorpionum ictibus tota Aphrica & Italia, Romæ etiam palàm sese mederi affirmant: plebs gratiam S. Pauli affirmat. Hæc ille.

In locis autem illis erant prædia principis insulæ, nomine Publij, qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit. Contigit autem patrem Publij febribus & dysenteria vexatum iacere. Ad quem Paulus intrauit, & cum orasset & imposuisset ei manus, saluauit eum. Quo facto omnes qui in insula habebant infirmitates, accedebant & curabantur: qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & nauigantibus imposuerunt quæ necessaria erant.

Chrysost. Ecce iterum alius hospitalis Publius & diues & abundantissimus, nihil de religione Christi sciens, sed ob solam calamitatem misertus illorum est, hospitioque benignè tractauit: cuius cum pater febrî ac dysenteria vexaretur, oratione præmissa, hunc Paulus sanitati restituit, dignus cui beneficeret. Ideo & pro susceptione & hospitio illam Paulus curationem retribuit. Quærit autem Beda, cur infidelem infirmum prece saluat, qui Timotheum Trophimumque fideles infirmos vnum curat, alterum relinquit? Nisi quod ille per miraculum foris sanandus erat, qui interius non viuebat: hoc autem non indigebant, qui intus salubriter viuebant. Sed & Pauli vulgata fama per insulam, cæteri qui in infirmitates habebant, accedebant, & sanabantur omnes: qui etiam gratiam agnoscentes, multis eum honoribus affecerunt: sed & illi soluenti, quæ ad nauigium tum illi, tum socijs necessaria erant, liberaliter exhibuerunt. Et ita à naufragio liberati non fuerunt vsquequaque neglecti, sed etiam propter Paulum liberali hospitio suscepti, & ad tres vsque menses aliti continuos, postquam Dei virtutem in Paulo esse multis signis & virtutibus agnouerunt, imò & ipsum esse Deum clamauerunt.

Post menses autem tres nauigauimus in nauî Alexandrina, quæ in insula hyemauerat: cui erat insigne Castorum. Et cum venissemus Syracusam, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post unum diem flante Austro secunda die venimus Puteolos: ubi inuentis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem, & sic venimus Romam.

Perpetuò moris erat, inquit Oecu. nauibus potissimum

Alexandrinis ad proram dextra ac sinistra huiusmodi esse picturas : in ea ergo naui depicti erant Castor & Pollux, qui à primogenito dicebantur Castores, qui Græcè dicti sunt Δίδυμοι, id est, Iouis filij. Ex quibus talem commenti sunt poëta fabulam. Vnde Fulgentius fingit Iouem Leda Tyndari regis vxoris amore captum in cygnum fuisse mutatum, & cum Leda ita concubuisse, ex quo concubitu peperit ouum, vnde nati sunt tres, **Castor & Pollux.** Castor, Pollux, & Helena. Addit Lyranus, quòd hi duo fratres audientes sororem suam Helenam à Troiano Paride raptam, insecuti sunt per mare, & orta tempestate nunquam comparuerunt, propterea Gentiles crediderunt illos immortales esse factos, vocantq; eos maris deos, & propter hoc illorum insigne habebat illa naus : hos insuper ad patrem ferunt in cælum transfatos, qui & signum constituunt Geminorum, tertium videlicet zodiaci signum. Vide Higinium, cæterosque si vis Astronomos, & si vacet, poëtas : & Augustin. de ciuitate Dei, libr. 18. capi. 14. Iterum Bedam in Gloss. ordi. Gemini autem Castores Castor & Pollux sunt, quos ob id Gentiles in mari deos inuocant: quia in prodigijs nautarum si solæ stellæ in naui, vel antennis apparuerint, periculosi : si verò geminæ, prosperi cursus sunt nunciæ. Vecti igitur illa naui venerunt Syracusas, vbi triduo manserunt. In littore Siciliæ ante omnes claritate insignes Syracusæ, verè claræ ob Pauli Apostoli memoriam, quem Lucas tradit è Melita Alexandrina vectum naui, triduo Syracusis egisse. Ea verò vrbs petenda erat in Melitam iactatis, & Siculum fretum circummeundum, donec Rhegium appelleretur : hinc autem Puteolos appulerunt, à puteorum frequentia dictum locum : ad quem Paulus cum à Rhegio soluisset, postridie aduenit, vbi repertis fratribus apud eos septē diebus remansit rogatus : & inde Romam tertio imperij Neronis anno peruenit.

Et inde cum audissent fratres, occurrerunt nobis usque ad Appij forum, ac tres tabernas. Quos cum vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam. Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo permanere sibi met

eum custodiente se milite.

Notandum autem quòd non longè ab vrbe Roma oppidulum erat Appij forum dictum, per quod Roma proficiscentibus in Campaniam iter erat. Tres tabernæ autem proximæ Appij foro erant, iuxta quas Apostolus à Romanæ Ecclesiæ fratribus quibusdam, qui de eius aduentu nuncium acceperant, exceptus est, & vel catenis grauis à Centurione in ipsam urbem deductus est. Cui concessum est vt priuatim habitaret, addito milite à quo custodiretur. In eius autem susceptione tanta erat fratrum aīacritas, vt nec turbarentur quòd Paulus esset in vinculis: nec paruum erat argumentum, quo minus admirabilis non haberetur, qui nec modò cum alijs vincētis secum adductis numeratur.

Post tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum. Cumq̄ venissent, dicebat eis: Ego viri fratres, nihil aduersus legem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Ierosolymis traditus sum in manus Romanorum. Qui cū interrogacionem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quòd nulla esset causa mortis in me. Contradicentibus autem Iudeis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. Propter hęc igitur causam rogavi vos videre, & alloqui. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum.

Timens Paulus ne Iudæi qui eum Ierosolymis persecuti fuerant, misissent quosdam Romam, vel literas ad Iudæos qui Romæ erant, vt Paulum dolo occiderent, ideo per triduum sciscitatus est an vllæ laterent insidiæ: super quibus conscius factus, post triduum primores Iudæorum, qui Romam incolebant, conuocauit Oecumene. autem quærit vnde id manifestum Paulo esse poterit. Nacti sumus inquit, inter veterum commentaria, quonam pacto sacerdotes, qui Ierosolymam inhabitabant, vnâ cum scribis ac senioribus literas exarauerint, quas ad dispersos in omnes Gentes Iudæos transmiserint, vbicunque dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes tanquam à Deo alienam: admonuerunt autem per epistolas, ne eam susciperent. Atque id ipsum
sanè

Isa. 18. 2.

sanè videtur Isaiaë prophetia indicare, cum ait: * Vt ter-
 ræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Aethiopiæ,
 qui mittit in mare legatos, & in vasis papyri super aquas.
 Per quod significat inquit, quod vltra Aethiopum quo-
 que regiones, ac nouissima terræ loca sonus malitiæ eo-
 rum qui Iudæam inhabitabant, per quædam velut voli-
 tantia nauigia processerit: & eorum apostoli epistolas,
 papyraceas deferentes, & super aquas nauigâtes, mareq;
 ipsum implentes, vbiq; terrarum discurrebat, sermones
 de saluatore nostro calumniantes. Quorum nō ignarus
 Apostolus, voluit sibi ab insidijs cauere illorū: nō enim
 curæ illi erat quod eum accusaturi essent. Volebat liqui-
 dem & se & hostes à crimine liberare: se quidē, ne accu-
 sarent ipsum: illos verò, ne videatur totum esse nego-
 cium illorū. Verisimile enim erat ait Chrysostr. percre-
 buisse famam, quod à Iudæis traditus esset, idque suffi-
 ciebat ad terrendum illos. Statim igitur hoc vrget, &
 pro seipso rationem reddit: Quoniam Romani testan-
 tur principes, quia ipsum dimittere voluerunt, nec eum
 contradicentibus Iudæis iustè dimittere potuerunt, op-
 ponentibus illis, vnde nullius criminis sibi conscius
 Cæsarem coactus est appellare. Sed nec inquit, appella-
 re volui, quasi aliquid habeam quo gentem meam accu-
 sem, vt saltem periculum effugiam, & vincula euadam.
 Propter vos enim hanc catenam patior, & illa hæcenus
 circumdatus sum, tantum abest vt hostili animo in vos
 sim affectus.

*At illi dixerunt ad eum: Nos neq; literas accepimus de te à
 Iudæa, neq; adueniens aliquis fratrum nunciauit aut locu-
 tus est quid de te malum. Rogamus autem à te audire quæ
 sentis. Nam de secta hac notum est nobis, quia vbiq; ei con-
 tradicitur. Cum constituisset autem illi diem, venerunt ad
 eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans re-
 gnū Dei, suadensq; eis de Iesu ex lege Moysi & prophetis,
 à mane vsque ad vesperam. Et quidam credebant his quæ
 dicebantur, quidam verò non credebant.*

Iudæi igitur sic sermonem ingressi sunt, quasi pro
 cognatis rationem reddituri. Neq; inquit, per literas
 vel nuncios accepimus aliquid mali de te, tamen de te
 aliquid

aliquid audire volumus, quid de hac secta noua sentias, cum ubique ei contradicatur. Quibus nec statim respondit, quia forsitan nimis exiguum esset auditorium, sed diem statuit, in qua quaestioni esset satisfactorus. Stata igitur die cum frequentius adesset auditorium, cepit illis exponere Paulus, quod gratia praesertim Israelitarum, qui Romae degebant, illuc cum his vinculis aduenisset, ut illis Messiam tandiu expectatum apparuisse denunciarer: id quod multis testimonijs & argumentis tam Moysi quam prophetarum ostendit, quibus regnum Dei haecenus toties promissum, iam iam inchoatum esse, nec alterum amplius expectandum esse Messiam. Hunc autem illum esse Iesum, totiens in lege promissum, atque in prophetis repetitum. Quibus quidem rationibus alij crededant, alij vero non credebant.

Cumque inuicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo unum verbum: Quia bene spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, dicens: † Vade ad populum istum, et dic: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi huius, et auribus grauius audierunt, et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et conuertantur, et sanem eos. Notum ergo sit vobis, quoniam Gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient. Et cum haec dixisset, exierunt ab eo Iudaei, multam habentes inter se questionem.

† Isa. 6. c.
 Matt. 13. b.
 Mar. 14. b.
 Luc. 8. b.
 Ioan. 12. f.
 Rom. 11. b.

Verum cum inter se discordes essent, ijs quae dixerat Paulus adiecit verbum Isaiae prophetae, quo spiritus sanctus illorum conditionem iandudum patribus annunciarat: quod Paulus illis tanquam conuicium impropert, hoc malos conuicio perstringens, bonos vero confirmans. In hoc autem verbo praedicitur Iudaeorum caecitas & obduratio, tam patribus, quam filijs & nepotibus irroganda. Dicit igitur Isaias: Aure audietis prophetias de captiuitatibus & calamitatibus vestris, & eas quae sunt de Messia nec vos nec filij aut nepotes vestri praescelerum immanitate credetis, nec dictis peritorum assentietis. Rationem vero subdit: quoniam incrassatum

est cor populi huius, id est, pinguedine obducetur & extinguetur mens eorum: auribus enim iniquissimis audient prophetias & leges meas, & non aduertent, oculos comprimant, nequando videant, & reuertatur ad me, & condonem illis peccata sua. Hanc authoritatem plus satis exposuimus supra in Euangelistis. Concludens autem aduersus eos, inquit: Notum ergo sit vobis: Apostoli enim Dei iussu & ordinatione Gentibus euangeliū prædicauerunt, Iudæis illud repellentibus & contradicentibus, vti supra 13. Paulus & Barnabas illis discedentes dixerunt: ✠ Vobis oportebat primū loqui verbū Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gætes, sic enim præcepit nobis Dominus. Nam salutem hanc præsertim vobis promissam Messie Dominus ad vos miserat: quoniam verò nec illam curastis, nec vos ad eam suscipiendā præparastis, dabit Dominus eā Gentibus, quæ se præparant ad eam suscipiendam, ne frustra illam miserit Dominus.

✠ Sup.
13. g.

Mansit autem biennio toto in suo conductu, & suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, & docens quæ sunt de Domino Iesu Christo cum omni fiducia, sine prohibitione.

Libertatem verbi narrat ampliorem in Italia, quàm in Iudæa, vtpote quia Paulus prohibitus est etiam vsq; ad vincula & proximè mortem, Romæ verò nemine prohibente Dei verbum cum omni libertate prædicans per totum biennium, per quod illi cōcessum est, vt priuatim habitaret cum custode milite in humili hospitio, & ingredientibus regnum Dei nemine prohibente prædicaret, sed & Asiæ atque Europæ Ecclesias roboraret, quas ipse prius instituisset, aut sui cooperatores consolaretur, missis epistolis, vt gregem Domini dudum illis cōmissum ipsi custodirent, non vt solis illis, sed & toti confu-
leret posteritati. Non enim ferrei compedes, non custodia, non carcer Euangelicum nuncium Dei spiritu plenum remorantur, quin perditus & pernox iniunctum sibi ministerij munus summa fiducia fuerit executus. Scripsit enim ex Vrbe ad Galatas, Philippenses, Ephesios, Hebræos, & Colossenses: sed & ad Timotheū secundam,
& Phi-

& Philemonem. Ad Romanos è Corintho scripsit, ad Corinthios verò vtranz; ex Philippis; ad Thessalonicenses vtranz; scripsit Athenis: primam autè ad Timotheum Laodiceæ prius scripserat. Ad Titum verò ex Nicopoli Macedoniæ scripsit. Et hæc sunt tēpora quæ Lucam scripsisse reperimus. Post illud autè bienniū scribit Eusebius Paulum conciliasse sibi Neronem, & rursum profectū esse ad prædicationis officium, & post decennium rediisse Romā, vbi & martyrio cōsummatus est, vbi Nero ad extremum insanix peruenisset. Siquidem inquit Oecume. accersito Paulo anno à passioe Christo tricennio sexto, sui verò imperij teritiodecimo & vltimo, ipsum ad martyrium adegit, capite gladio amputato. Sunt itaque à 19. Tiberij anno, secundo verò à Christo passio, cū conuersus Paulus euangelium prædicare cœpit, vsque ad 22. eiusdem Tiberij, anni quatuor: & anni Caij similiter quatuor; rursum anni Claudij 14. quem infecutus Nero teritiodecimo sui principatus anno Apostolum interemit. Est igitur omne tempus prioris Pauli prædicationis vnus & viginti anni: & alij duo anni, quo in carcere Cæsareæ egit. Ad hos rursum duos priores anni Romæ transacti, & nouissimi decem anni, ita vt ab eius vocatione ad mortem vsque ipsius sint anni triginta quinque, qui vltimo inquit Beda, Neronis anno retētus ab eo martyrio coronatus est. Superaddit vnum annum Rabanus. Sciendum verò inquit, nondum roborato Neronis imperio ab eo Paulum dimissum esse, vt Euangelium in occidente prædicaret, cuius permissionis tempus decennium fuisse putatur, quando biennij illius finis in 37. anno post passionem Domini, id est, Neronis quarti completionem, incurrit 37. anno passionis Domini, id est, Neronis 14. Petrus & Paulus martyrio coronati sunt. Qui Nero 13. annis 7. mēsisibus, & 28. diebus imperasse dicitur: vnde si in fine eius imperij cæsi sunt, non dubium quin quartodecimo eius imperij anno Veruntamen Eusebius Ecclesiast. hist. lib. 2. cap. 25. dicit Petrum & Paulū 13. Neronis anno martyrio coronatos, & sic 36. à passione Christi, & penultimo Neronis anno. Nam vt inquit, apertum se Nero hostem diuinitatis pietatisque professus est, ipsorum

prius Apostolorum (quippe qui duces & signiferi erant in populo Dei) expetit neces, & Paulum quidem capite in ipsa vrbe Roma, Petrum verò crucis patibulo condemnat. Hoc autè sub fine 13. anni Neronis, & principio 14. patet fuisse impletum. Nam vt inquit Epiphanius de vita Pauli: Post passionem Domini vicesimoquinto anno, id est, secundo Neronis, eo tempore quo Festus procurator Iudææ successit Felici, Romam vinc-tus mittitur, & biennium in libera manens custodia aduersus Iudæos de aduentu Christi quotidie disputauit. Sciendum autem in prima satisfactione necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historix, Paulum à Nerone dimissum, vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus prædicaret, sicut ipse scribit in secunda epistola ad Timotheum: eo tempore quo & passus est, de vinculis

✠ 2. Tim. 4. c. dictat epistolam 2. Timoth. 4. ✠ In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astirit, & cõfortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis. Liberauit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste; quòd scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrium. In eadem enim præmiserat epistola: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Horum autem testimonium quærere extrinsecus superfluum puto, cum rem gestam insignia vsque in hodiernum diem & splendidissima illius monumenta testentur. Ex probatissimis nanq; scriptoribus liquet Paulum decimoquarto Neronis anno eodè die, quo Petrus Romæ, pro Christo capite truncatum, & in via Ostiensi sepultum anno post Christi passionem tricesimo septimo, etsi nondum completo. De eo autem & Petro inquit Euseb. vbi suprà, scribit Caius quidam scriptor antiquus, qui cum Zepherino episcopo Romano aduersum proculum quendam Cataphrygam disputans, hæc de Apostolorum commemorat locis: Ego inquit, habeo trophæa Apostolorum, quæ ostendam. Si enim procedas via regali, quæ ad Vaticanum ducit, aut Ostiensi, inuenies trophæa defixa, quibus ex vtraq; parte statutis Ro-

mana

mana communitur Ecclesia. Quòd autem eodem tempore passi sint, Corinthiorū episcopus Dionysius, cū in vrbe positus esset, & de scripturis disputaret, hoc dixit: Sed & vos commonitionē habentes à Petro & Paulo, plantationem Romanæ & Corinthiorum Ecclesiæ coniunxistis. Ambo etenim simul aduentantes, & in nostra Corinthiorum Ecclesia docuerunt, & per omnem Italiam: atque in hac vrbe simul docentes etiam martyrio pariter vno eodemq; tempore coronati sunt. Nam vt inquit Epiphanius, Petrus princeps Apostolorū post Episcopatum Antiochenis Ecclesiæ prædicationem dispersionis eorum qui de circuncisione crediderant in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia & Bithynia, secundo Claudij anno, ad expugnandum Simonem magum Romanam pergit, ibiq; viginti quinque annis cathedram sacerdotalem tenuit, vsque ad vltimum Neronis annum, id est, decimum quartum, à quo & affixus cruci martyrio coronatus est, capite ad terram verso, & in sublime pedibus eleuatis, asserens se indignum, vt sic crucifigeretur, vt Dominus suus. De Paulo autem plurima idem Euseb. eod. lib. cap. 22. quòd non eo tempore, quo Pauli actus in vrbe Roma conclusit Lucas, martyrio perfunctus est Paulus. Potuit enim inquit, fieri, vt in initijs suis adhuc leuior esset Nero, & defensionem Pauli pro nostro dogmate non aspernanter acciperet: processu verò temporis cum cæteris malis aucta sit eius etiam in Apostolos scæuitæ rabies. Interea tamen Paulus biennio in vrbe Roma positus, verbum Dei prædicabat nemine prohibente: quem tamen affuisse sibi, & defendisse se apud Neronem, & rursus profectum esse ad prædicationis officium, sermo confirmat, & post hoc denuò rediisse ad supradictam vrbem, vbi & martyrio consummatus est. De quo & Petro Chrysof. in Genes. homil. 46. Paulus inquit, & Petrus, nonne ille quidem capite trûcatus, hic autem modo contrario quàm Dominus crucifixus ita hac vita excessit? Nonne propter hoc magis in toto mundo celebrantur & prædicantur? Atq; ex Niceno cōcilio pauca addere non indignum duxi. Adhibita enim est etiam Petro societas in eadem Romana vrbe beatissimi Apostoli Pauli vasis electionis, qui vno die, vnoq;

tempore gloriosa morte cum Petro sub principe Nerone agonizans coronatus est, & ambo pariter Ecclesiam sanctam Romanam Christo Domino consecrauerunt, alijsq; omnibus vrbibus in vniuerso mundo sua presentia atq; venerando triumpho praetulerunt. Prima ergo sedes caelesti beneficio Romanae Ecclesiae, quam beatissimi Apostoli Petrus & Paulus suo martyrio dedicarunt. Et rursum Chrys. homil. 2. in Epistolam ad Roma. Par enim erat inquit, Paulum qui disputaturus esset cum tanta ciuitate, & ea impietatis tyrannide oppressa, tentationum agmen, ac veluti grandinem perferre, rem tantis periculis obnoxiam suscipere, peregrinationem maritimam, tentationes, insidias, & defectiones a quo subire animo. Itaque & inibi mortuus est, imperatoris iussu capite truncatus. Quod igitur erga illos Paulus dum viueret adeo beneuolus fuit, adeo illos amauit, coram disseruit, & postremo apud eos vitam finiuit. Vnde & ciuitas ista hinc facta est insignis, plus quam a reliquis omnibus. Sed & Tertullianus Apostolis quasi contemporaneus non ignorauit quod neoterici ignorare omnibus viribus cupiunt. Valdensium imitatores, qui nec erubescunt negare quod tanti & tam antiqui doctores iureiurando astruunt. Hic autem De praescriptio. aduersus haereticos. lib. Si autem inquit, Italiae adiaces, habes Romanam urbem, vnde nobis quoq; auctoritas praesto est statuta. Felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo perfuderunt: vbi Petrus passioni Dominicae adaequatur, vbi Paulus Ioannis exitu coronatur, vbi Apostolus Ioannes postea quam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur. Eadem ferè verba scribit beatus Ignatius Apostolorum discipulus ad Philippenses. Quid inquit, quod Petrus crucifixus est, Paulus & Iacobus gladijs obtruncati sunt, Ioannes in Pathmon relegatus est: quae si per singula enarrare tentauero, prius me deficiet dies. Haec autem tanta dixerim propter imminentes Valdensium & eorum sequacium Lutheranos, qui nec indignum ducunt Romanum pontificem Petri & Pauli successorem Christianae praefectum Ecclesiae negare, & totius monarchiae Ecclesiasticae caput esse, tanquam nulli capiti in terris subiici volentes. Quae etsi a plerisque tantis rationibus

nibus expugnata sint, hæc tam pauca sufficiant. Multi enim nostris temporibus de primatu Petri exactius disputauerunt, vt vix superfit quæ scribi queant, an Petrus Romæ fuerit, qui prius in Iudæa per duodecim vel amplius annos remanserit, & iterum Antiochiæ septem annis, quæ si simul iunxeris, plures habueris annos quàm triginta septem, iunctis viginti quinque; quibus fertur Romæ sedisse. Nam si duodecim iunxeris septem, habebis decem & nouem, quibus si viginti quinque addideris, resultabunt quadraginta quatuor. Hoc autem facile solues, si quæ superius diximus consideraueris. Quamuis enim Petrus Ierosolymitano concilio circa 12. à passione Christi annum interfuisse dicatur, non repugnat ipsum tunc Antiochiæ sedisse, hinc Ierosolymam migrasse, & ibidem in concilio sedisse, & hinc Romam petiisse. Quid etiam Paulus per duodecim annos Romæ fecerit, cum dicatur Romam aduentasse secundo Neronis anno, & biennio sub custodia fuisse, nempe per decem annos, hæc paucis ex Eusebio supra soluius: quia prius Paulus totam Italiam prædicando peragrasset dicitur, & hinc succrescente Neronis malitia reuocatus, & in ultimo Neronis anno ibidem capite truncatus.

De cuius morte plurima ex Chry-
 stomo de laudibus Pauli afferre
 possemus, quæ ibidem
 ampliora videbis.

FINIS INTERPRETATIONVM
QUATVOR EVANGELIO-
rum & actuum Apосто-
lorum.